

## Aratus. Fenomena

POLSKA AKADEMIA NAUK  
INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH

Biblioteka Pisarzy Polskich  
Seria B Nr 31

Redaktor naczelny  
MIKOŁAJ SZYMAŃSKI

Komitet redakcyjny  
ANDRZEJ DĄBRÓWKA, MACIEJ EDER, BOGDAN HOJDIS,  
JACEK WÓJCICKI, ŁUKASZ CYBULSKI (sekretarz redakcji)

oraz

zespół opracowujący „Dzieła wszystkie”  
Jana Kochanowskiego

ANDRZEJ DĄBRÓWKA (przewodniczący zespołu), BARTOSZ AWIANOWICZ,  
JERZY AXER, MARIAN BORECKI, ELWIRA BUSZEWICZ, MARIA CHANTRY,  
EWA CYBULSKA-BOHUSZEWICZ, EWA DEPTUCHOWA, JOANNA DUSKA,  
MACIEJ EDER, MARIUSZ FRODYMA, JANUSZ S. GRUCHAŁA,  
RADOSŁAW GRZEŚKOWIAK, MAREK A. JANICKI, KRYSZYNA KAJTOCH,  
MARIA KARPLUK, KONRAD KOKOSZKIEWICZ, JOANNA KOZIÓŁ,  
BOGUSŁAW KREJA, MARCIN KUŹMICKI, AGNIESZKA LEW,  
JERZY MAŃKOWSKI, MARIA RENATA MAYENOWA,  
BARBARA MILEWSKA-WAŻBIŃSKA, MAREK OSIEWICZ, PATRYCJA POTONIEC,  
WOJCIECH RYCZEK, ROBERT A. SUCHARSKI, DOROTA SUTKOWSKA,  
TERESA SZOSTEK, MIKOŁAJ SZYMAŃSKI, IZABELA WINIARSKA-GÓRSKA,  
WIKTOR WEINTRAUB, KRYSZYNA WILCZEWSKA,  
TADEUSZ WITCZAK, JAROSŁAW WŁODARCZYK, JACEK WÓJCICKI,  
ZDZISŁAW ZAWADZKI, JERZY ZIOMEK

Chylimy czoło w hołdzie Twórcom pierwszych tomów, zwłaszcza tym, którzy nie doczekali  
zakończenia dzieła, zawdzięczającego także im swoje istnienie.

Jan  
Kochanowski  
DZIEŁA WSZYSTKIE

Wydanie sejmowe  
TOM IX

Aratus. Fenomena



POLSKA AKADEMIA NAUK  
INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH

Jan  
Kochanowski

# Aratus Fenomena

Opracowali

JERZY AXER, MARIAN BORECKI, JANUSZ S. GRUCHAŁA,  
MAREK OSIEWICZ, ROBERT A. SUCHARSKI i JAROSŁAW WŁODARCZYK

WARSZAWA  
WYDAWNICTWO  
INSTYTUTU BADAŃ LITERACKICH  
MMXXIV

<https://rcin.org.pl>

Edycja ukazuje się pod wysokim patronatem  
Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej

UCHWAŁA

powzięta na V sesji — 19 posiedzeniu Sejmu  
dnia 26 października 1978 r.

„Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej  
dla upamiętnienia 450. rocznicy urodzin i 400. rocznicy śmierci  
znakomitego humanisty i wielkiego poety

**Jana Kochanowskiego**

twórcy polskiego języka literackiego  
świadom wielkiej roli sztuki poetyckiej i myśli patriotycznej Poety  
dla rozwoju kultury narodowej i ogólnoludzkiej

postanawia

zrealizować narodowe wydanie dzieł wszystkich Jana Kochanowskiego,  
aby dostarczyć społeczeństwu autentycznych tekstów poety  
we wzorowym opracowaniu naukowym i typograficznym  
wraz z nowoczesnym tłumaczeniem utworów łacińskich na język polski.

Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zleca Radzie Ministrów  
przeznaczenie na ten cel odpowiednich środków i przekazanie  
tej uchwały do wykonania Polskiej Akademii Nauk i Ministrom:

Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki  
oraz Kultury i Sztuki”.

## Wstęp wydawców



## Wybór przekazów i charakterystyka wydania

Bibliografię staropolskich wydań dwóch zamieszczonych w niniejszym tomie dzieł Jana Kochanowskiego, *Aratusa* oraz *Fenomenów*, przedstawił Kazimierz Piekarski<sup>1</sup>. Jego ustalenia uzupełniła Paulina Buchwald-Pelcowa<sup>2</sup>.

Wiadomo, że za życia Kochanowskiego poemat dydaktyczny *Aratus* ukazał się tylko raz, jako osobny tom. Został opublikowany w Krakowie, w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w roku 1579 pod rozbudowanym tytułem: M. T. CICERONIS ARATUS Ad Graecum exemplar expensus, et locis mancis restitutus. Per IOANNEM COCHANOVIVM. Cum Adnotationibus. Eiusdem autoris super Festi Auieni Arataeorum paraphrasim, et Germanici Caesaris fragmenta, animaduersiones, siue lectionum coniecturae.

Jedyny zachowany w całości, bez uszkodzeń, egzemplarz tego pierwszego wydania poematu, wymieniony przez Piekarskiego i znany mu z autopsji, znajduje się w zbiorze cymeliów Biblioteki Jagiellońskiej (Cim. 5130). Stanowi on podstawę niniejszej edycji zgodnie z ogólną zasadą przyjętą w Bibliotece Pisarzy Polskich, postulującą reprodukcję pierwodruków. Na tom składają się cztery części: dziewięciowersowy epigram *Aratus loquitur*, wstęp *Ad Lectorem benevolum*, łacińska dedykacja Janowi Zamoyskiemu oraz właściwy poemat. Wbrew zapowiedzi w tytule tom nie zawiera jednak adnotacji Kochanowskiego do tekstu Cyserona ani też uwag do parafrazy *Arateów* Festusa Awienusa i fragmentów dzieła Germanika.

Drugie staropolskie wydanie poematu *Aratus*, z roku 1612, ukazało się dwadzieścia osiem lat po śmierci Kochanowskiego i trzydzieści trzy lata od pierwodruku, także w drukarni Piotrkowczyka. Względem pierwszego przyniosło ono kilka zmian. Niewielkiej modyfikacji uległ tytuł, który brzmi:

---

<sup>1</sup> K. Piekarski, *Bibliografia dzieł Jana Kochanowskiego. Wiek XVI i XVII*, wyd. 2 rozszerzone, Kraków 1934, s. 1–14.

<sup>2</sup> P. Buchwald-Pelcowa, *Dawne wydania dzieł Jana Kochanowskiego*, Warszawa 1993, s. 71–72, 168–173.

M. T. CICERONIS ARATUS *Ad Graecum exemplar expensus, et locis mancis restitutus. A IOAN: COCHANOVIO*, co w pełni oddaje zawartość tomu. Pominęto epigram *Aratus loquitur*, ale dodano anonimowy łaciński życiorys Kochanowskiego, którego autorstwo najczęściej przypisuje się Szymonowi Starowolskiemu. Życiorys ten był potem wielokrotnie przedrukowywany<sup>3</sup>, ponieważ jednak z oczywistych względów nie znalazł się w pierwodruku i tym samym w obecnej reprodukcji fototypicznej, nie umieszczono go także w niniejszej edycji.

We wstępie *Ad Lectorem benevolum* Jan Kochanowski wyraźnie precyzuje swój zamiar, jakim jest odtworzenie tłumaczenia na łacinę poematu dydaktycznego Aratosa z Soloj Φαινόμενα (*O znakach na niebie*) pióra Marka Tulliusza Cicerona: *si ad illustrandum aut potius reficiendum hoc poemation ... ipse etiam qualemcumque operam attulissem* („jeżeli bym sam dołożył nieco trudu w celu objaśnienia czy raczej odtworzenia tego poematu”). Tłumaczenie Cicerona zachowało się tylko fragmentarycznie, druga zwłaszcza część poematu, zwana w rękopisach Διοσημεία (*Znaki Dzeusowe*) lub Προγνώσεις (*Prognozy pogody*), została w zasadzie zagubiona, uchroniło się bowiem niespełna trzydzieści wersów. Zachowane wiersze poematu, razem z pozostałymi fragmentami z twórczości Cicerona, zostały opublikowane przez Andrzeja Patrycego Nideckiego w Wenecji w 1561 roku, a następnie uzupełnione i ponownie wydane również w Wenecji w roku 1565 pod tytułem *M. T. Ciceronis Fragmentorum tomus quattuor*. Tekst tłumaczenia Cicerona w edycji Nideckiego towarzyszy transkrypcji jako szczególny rodzaj aparatu krytycznego – jest on także podany *in extenso* w dodanej do niniejszego wydania synopsie, na którą składają się: *Aratus*, wymienione zachowane fragmenty przekładu Cicerona, tekst *Fenomenów* Kochanowskiego oraz *Fenomena* Aratosa z Soloj, transkrybowane za wydaniem Procli *De sphaera Liber*, Cleomedis *De mundo sive circularis inspectionis meterorum libri duo*, Arati Solensis *Phaenomena sive Apparentia*, Dionysii Afri *Descriptio orbis habitabilis* (Bazylea 1547), których XVI-wieczny tekst, być może znany Kochanowskiemu, miejscami różni się od współczesnych XX- i XXI-wiecznych edycji. Nidecki dołączył również *Scholia* – w niniejszym wydaniu są one analizowane w komentarzu filologiczno-literackim do *Aratusa*.

W opublikowanym w *Sprawozdaniu Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1883* wydaniu Jana Krystyniackiego (*M. Tulliusza Cicerona tłumaczenie Arata, przez Jana Kochanowskiego uzupełnione i poprawione*, bliżej rozpoznał i ocenił Jan Krystyniacki, profesor c.k. IV. gimnazjum we Lwowie), opartym na edycji z 1612 roku, zachowane fragmenty tłumaczenia Cicerona podawane są drukiem prostym, a uzupełnienia Kochanowskiego – pochylonym.

<sup>3</sup> *Ibidem*, s. 194.

W Wydaniu Pomnikowym (Warszawa, 1884) zachowane fragmenty przekładu Cyserona stanowią tekst podstawowy, a uzupełnienia Kochanowskiego podano w nawiasach kwadratowych.

Pierwsze wydanie *Fenomenów* ukazało się jako część tomu zbiorowego *Jan Kochanowski* w Krakowie, w Drukarni Łazarzowej, już po śmierci poety. Począwszy od pierwodruku (1585/1586), poemat stanowił zawsze część tego zbioru, w latach 1585/1586–1639 był więc drukowany dwunastokrotnie. Chociaż istnieją przesłanki do postawienia hipotezy, iż *Fenomena* mogły zostać w tym czasie opublikowane jako osobny druk<sup>4</sup>, to brakuje w pełni przekonującego dowodu. Niniejsze wydanie powtarza więc w formie reprodukcji fototypicznej pierwodruk (redakcję A zbioru – JK1A) jako najstarsze dostępne źródło. W Polsce nie posiadamy żadnego nieuszkodzonego egzemplarza tego wydania – za podstawę niniejszej edycji służy egzemplarz przechowywany w Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (sygn. Lit.Slav.25, misc.1), wymieniany przez Piekarskiego jako jedyny zachowany w całości, bez uszkodzeń. Jest on także podstawą przedruku dwóch map nieba (*Phaenomena albo wyraz znakow polnocnych* i *Phaenomena albo wyraz znakow południch*) z opisami, które Jan Januszowski dołączył do przekładu Kochanowskiego poematu Aratosa z Soloj. Proweniencja dwóch planisfer została omówiona w *Komentarzu astronomicznym*.

Wątpliwości może budzić wybór pierwodruku *Fenomenów* jako podstawy edycji. Zdaniem Mariana Boreckiego<sup>5</sup> roi się on od błędów druku, częściowo poprawionych w wydaniach następnych. Zasadność wskazania zamiast niego któregoś ze staropolskich wydań *Fenomenów* korygujących błędy pierwodruku jest jednak dyskusyjna; wynikającą z *Uwag* Boreckiego krytyczną ocenę pierwodruku poematu jako podstawy edycji podważają trzy argumenty. Po pierwsze, zakres poprawek wprowadzonych w staropolskich wznowieniach *Fenomenów* jest nieznaczny, ogranicza się bowiem tylko do czterech miejsc (w. 243 *mrozem* → *morzem*, w. 261 *włzytko* → *włzytek*, w. 309 *którym* → *które-mi*, w. 559 *Kożę* → *Kożę*) – z czego wynika, że powtarzają one za pierwszym wydaniem większość miejsc (piętnaście z dziewiętnastu) zinterpretowanych przez Boreckiego jako błędne. Po drugie, emendacje te pojawiają się w następnych wydaniach stopniowo – dwie w wydaniu drugim (JK1B: w. 309 i 559) oraz po jednej w wydaniu trzecim (JK1C: w. 243) i czwartym (JK1C<sub>2</sub>: w. 261) – z czego wynikałoby, że podstawą edycji może stać się dopiero czwarte wyda-

<sup>4</sup> *Ibidem*, s. 168–173.

<sup>5</sup> M. Borecki, *Uwagi o „Fenomenach” Jana Kochanowskiego*, [w:] *Prace ofiarowane Adamowi W. Jaroszowi*, Katowice 1995 (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 1525, Studia Bibliologiczne, t. 9), s. 51–68.

nie tekstu (jak pokazuje zamieszczony w niniejszym opracowaniu wykaz zmian tekstowych w wydaniach staropolskich – przedrukowywanego z edycji poprzednich). Po trzecie w końcu (i jest to argument bodaj najważniejszy), każde z wydań następnych wprowadza do tekstu (bądź przejmując po wydaniach poprzednich) również zmiany o niewiadomej proveniencji i nieznanym uzasadnieniu, np. w. 29 *niezrulzona* → *niewzrulzona* (JK1B i nast.), w. 112 *y wy ielcze* → *ielcze y wy* (JK1B i nast.), w. 527 *zdéymuie* → *zéymuie* (JK1B i nast.), w. 569 *zásię* → *zás* (JK1C<sub>2</sub>, JK5–JK8) i in. (zob. wykaz zmian tekstowych w dalszej części opracowania). Decyzję o wyborze pierwodruku jako podstawy edycji uznać należy zatem za w pełni uzasadnioną – w przeświadczeniu wydawców jest on najbardziej wiarygodny, gdyż (wobec braku dowodu na istnienie wydania za życia poety, zob. wyżej) musiał być oparty na rękopisie; pojawiające się w tekście pierwszego wydania *Fenomenów* błędy zostały skorygowane (koniektury oznaczono kursywą) oraz – podobnie jak miejsca wątpliwe, także te wskazane przez Mariana Boreckiego – opatrzone odpowiednim komentarzem.

*Red.*



## WYKAZ SKRÓTÓW ŹRÓDEŁ I LITERATURY

Wykaz skrótów stosowanych w całej edycji *Jan Kochanowski. Dzieła wszystkie* znajduje się w tomie wstępnym: *Wprowadzenie wydawnicze*.

Przy cytowaniu XVI-wiecznych dzieł polskich oprócz wykazu drukowanego w I tomie *Słownika polszczyzny XVI wieku* wykorzystano także obszerniejszą listę skrótów z wersji elektronicznej słownika: <https://spxvi.edu.pl/kanon/teksty-zrodlowe>.

Skrótami oznaczono źródła cytowane więcej niż jeden raz.

Allen	Nicolaus Alenus Essentianus, <i>Arati Phaenomena</i> , Parisiis 1561 (cytując tę parafrazę, podajemy numer strony).
Ar.	Aratos, <i>Phénomènes</i> , texte établi, traduit et commenté par J. Martin, t. 1–2, Paris 1998.
Avien.	Aviénus, <i>Les Phénomènes d'Aratos</i> , texte établi et traduit par J. Soubiran, Paris 1981.
Axer 1971	J. Axer, <i>Mysz między gwiazdy przywrócona</i> , „Meander” 26, 1971, nr 3, s. 136–141.
Axer 1975	J. Axer, <i>Drobiazgi z krytyki tekstu. Paweł z Brzezin – Jan Kochanowski – M.K. Radziwiłł „Sierotka” – J. Słowacki – H. Sienkiewicz</i> , „Przegląd Humanistyczny” 19, 1975, nr 6, s. 111–118.
Borecki 1995	M. Borecki, <i>Uwagi o „Fenomenach” Jana Kochanowskiego</i> , [w:] <i>Prace ofiarowane Adamowi W. Jaroszowi</i> , Katowice 1995 (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 1525, Studia Bibliologiczne, t. 9), s. 51–68.
Borecki Emend.	M. Borecki, plik roboczy z wykazem proponowanych poprawek do tekstu KochPhaen i ich uzasadnieniem (podajemy numery stron w pliku komputerowym).
Buescu	Cicéron, <i>Les Aratea</i> , texte établi, traduit et commenté par V. Buescu, avec un avant-propos du A. Ernout, Hildesheim 1966 (pierwsze wydanie: Bucarest 1941).
Buhle	Aratus Solensis, <i>Phaenomena et Diosemea, Graece et Latine</i> , t. 1–2, curavit J.Th. Buhle, Lipsiae 1793–1801.
Camerarius	J. Camerarius, <i>In hoc libello ... haec insunt: Erratum ..., Aeolia ..., Phaenomena ..., Prognostica</i> , Norimbergae 1535.

- Cep. Arati Solensis *Apparentia* [tłum. J. Ceporinus], pierwodruk: Basileae 1523; korzystamy z dwujęzycznego wydania: Proclus, *De sphaera*; Cleomedes, *De mundo*; Aratus, *Phaenomena sive Apparentia*, Basileae 1547, s. 334–449 (cytaty oznaczamy numerem strony tego wydania).
- Condos T. Condos, *Star Myths of the Greeks and Romans: A Sourcebook Containing The Constellations of Pseudo-Eratosthenes and the Poetic Astronomy of Hyginus*, Grand Rapids 1997.
- Dobrzycki J. Dobrzycki, *Najstarszy polski zodiak*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 32, 1987, nr 2, s. 441–444.
- Dobrzycki, Włodarczyk J. Dobrzycki, J. Włodarczyk, *Historia naturalna gwiazdozbiorów*, Warszawa 2002.
- Ewbank *The Poems of Cicero*, ed. by W.W. Ewbank, London 1933.  
*Fragm.* 1561 M.T. Cicero, *Fragmentorum tomi quattuor*, cum Andreae Patricii adnotationibus, Venetiis 1561.  
*Fragm.* 1565 M.T. Cicero, *Fragmentorum tomi quattuor*, cum Andreae Patricii Striceconis adnotationibus, Venetiis 1565.  
*Fragm. Schol.* A. Patricius Striceco [Nidecki], *Ad tomos quattuor fragmentorum M. Tullii Ciceronis adnotationes editionis secundae*, Venetiis 1565, z pięcioma ciągami foliacji i sygnowania [uwagi do Aratosa: *Scholia in totum quartum* – ostatnia, piąta foliacja].
- Gaab H. Gaab, *Die Sterne über Nürnberg. Albrecht Dürer und seine Himmlskarten von 1515*, Petersberg 2015.
- Germ. Germanicus Caesar, *Aratea*, ed. A. Breysig, Lipsiae 1899 (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana).
- Grotius H. Grotius, *Syntagma Arateorum, opus poeticae et astronomiae studiosis utilissimum...*, Lugduni Batavorum [Leiden] 1600.
- Gruchała J. Gruchała, „Aratus” J. Kochanowskiego – warsztat filologiczny poety, Kraków 1989 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, nr 933, Prace Historycznoliterackie, z. 71).
- Hipparch 1894 *Hipparchi in Arati et Eudoxi Phaenomena Commentariorum libri tres*, rec. C. Manitius, Lipsiae 1894.
- Kidd Aratus, *Phaenomena*, ed. with an introduction, translation and commentary by D. Kidd, Cambridge 1997.
- KochArat M.T. Ciceronis *Aratus*, Cracoviae 1579, cytowany według niniejszej edycji.
- KochArat 1612 M.T. Ciceronis *Aratus*, Cracoviae 1612.
- KochPhaen J. Kochanowski, *Phaenomena*, Kraków 1585, cytowane według niniejszej edycji.
- Krystyniacki J. Krystyniacki, *M. Tulliusza Cicerona tłumaczenie Arata przez J. Kochanowskiego uzupełnione i poprawione...*, Lwów 1883 (odb. z programu c.k. IV gimnazjum we Lwowie).
- Kunitzsch, Smart P. Kunitzsch, T. Smart, *Short Guide to Modern Star Names and Their Derivations*, Wiesbaden 1986.
- Lambinus 1 Cicero, *Opera*, t. 4, ed. D. Lambinus, Lutetiae [Paris] 1565–1566.  
Lambinus 2 Cicero, *Opera omnia*, t. 4: *Philosophici libri*, ed. D. Lambinus, Lugduni [Lyon] 1577.

Manutius	[ <i>Astronomici veteres</i> ]. <i>Iulii Firmici Astronomica ... Manilii Astronomica ...</i> , <i>Arati Phaenomena ...</i> , ed. A. Manutius, Venetiis 1499.
Morawski	K. Morawski, <i>Kilka uwag o Aratusie Jana Kochanowskiego i stosunku jego do Aratów Cyserona</i> , [w:] K. Morawski, <i>Andrzej Patrycy Nidecki. Jego życie i dzieła</i> , Kraków 1892, s. 377–381.
Morelius	<i>Arati Solensis Phaenomena et Prognostica ...</i> ; C. Iulii Hygini <i>Astronomicon</i> , ed. G. Morelius, Parisiis 1559.
Pellacani	Cicerone, <i>Aratea e Prognostica</i> , introduzione, traduzione e note di D. Pellacani, Pisa 2015.
Perionius	Aratou Soleos <i>Phaenomena</i> , Ciceronis <i>In Arati Phaenomena interpretatio...</i> , Ioachimi Perionii ... <i>Observationes</i> , Parisiis 1540.
Pisanus	<i>Hic codex Avieni continet epigramma eiusdem Arati Phaenomena ... Germanici quoque et Marci Tullii Arati fragmenta ...</i> [ed. V. Pisano et G. Valla], Venetiis 1488.
Przypkowski	T. Przypkowski, <i>Pierwotwór pierwszej drukowanej polskiej mapy nieba z 1585 r.</i> , „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 9, 1964, nr 1, s. 11–13.
Safarewicz	J. Safarewicz, <i>Zarys gramatyki historycznej języka łacińskiego. Fonetyka historyczna i fleksja</i> , Warszawa 1953.
Scholia	<i>Scholia in Aratum vetera</i> , ed. J. Martin, Stuttgart 1974 (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana).
Śl. Koch.	<i>Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego</i> , t. 1–5, red. M. Kucała, Kraków 1994–2012.
Soubiran	Cicéron, <i>Aratea. Fragments poétiques</i> , texte établi et traduit par J. Soubiran, Paris 1993 (według tej edycji numeracja fragmentów Cyserona).
Stephanus 1538	M.T. Ciceronis <i>Opera ex Petri Victorii codicibus maxima ex parte descripta</i> , ed. R. Stephanus, vol. 4, Parisiis 1538.
Stephanus 1557	M.T. Ciceronis <i>Opera</i> , ed. H. Stephanus, Parisiis 1557.
Szelest	H. Szelest, <i>Metryka łacińska</i> , wyd. 2, Warszawa 1991.
Toomer	G.J. Toomer, <i>Ptolemy's Almagest</i> , London 1984.
Traglia	M.T. Cicero, <i>Poetica fragmenta</i> , ed. A. Traglia, Milano 1963 (M.T. Ciceronis <i>Opera omnia ...</i> , consilio et auctoritate Collegii Ciceroniani Studii Provehendis, t. 18).
Turnebus	A. Turnebus, <i>Adversaria</i> , t. 1, Parisiis 1564.
Victorius	Cicero, <i>Opera</i> , ed. P. Victorius, Venetiis 1536.
Włodarczyk	J. Włodarczyk, <i>Książec w nauce i kulturze Zachodu</i> , Poznań 2012.
Wydanie Pomnikowe	J. Kochanowski, <i>Dzieła wszystkie. Wydanie pomnikowe</i> , t. 2, s. 1–27, Warszawa 1884 ( <i>Phaenomena</i> oprac. S. Okołów).

#### Skróty stosowane przy cytowaniu literatury klasycznej

Antyczni autorzy rzymscy według: *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. I–V, Warszawa 1959–1979.

Antyczni autorzy greccy według: *Słownik grecko-polski*, red. Z. Abramowiczówna, t. I–IV, Warszawa 1958–1965.



*MARCI TULLII CICERONIS ARATUS*



## Zasady transkrypcji

We wstępie do *Aratusa*, zatytułowanym *Ad Lectorem benevolum*, pisze Jan Kochanowski o powodach i zamierzeniach, jakie przyświecały mu w pracy nad tekstem:

*His rationibus ego adductus eam operam huic opusculo impendi, simul existimans, non ingratum studiosae iuventuti futurum, si, quae cum integris in hoc genere Graecis conferri possint, integra quoque Latina, nomen praesertim Ciceronis utcumque retinentia, exstarent. Et quod quidem nostri propositi fuit, ea, quae in Latino desiderabantur, dedimus operam, ut ex Graeco textu, quam commodissime fieri potuit, conversa suo quasi lari restituerentur.*

[Kierowany takimi racjami oddałem się pracy nad tym dziełkiem, uznając jednocześnie, że nie będzie nieprzydatnym dla żadnej wiedzy młodzieży, jeżeliby powstał całościowy tekst łaciński (ten zwłaszcza bardziej czy mniej słusznie zachowujący imię Cyclerona), który można by porównywać z nietkniętym pod tym względem tekstem po grecku. I zgodnie z naszym założeniem, staraliśmy się, by wiersze, których brakuje po łacinie, jak najstosowniej przełożone z greckiego tekstu, przywrócić niejako na właściwe miejsce].

Ze słów Kochanowskiego, ale także z rozbudowanego tytułu, można wysnuć jednoznaczny wniosek, że zamierzał on nie tyle napisać własny poemat, ile jak najpełniej odtworzyć tłumaczenie na łacinę pióra Marka Tulliusza. Na potrzeby niniejszej edycji *Aratusa* przyjęto więc założenie, by traktować tekst Kochanowskiego tak, jakby powstał w czasach cycerońskich.

Za standard grafii łacińskiej czasów klasycznych w Polsce służy pięciotomowy *Słownik łacińsko-polski* pod redakcją Mariana Plezi (wyd. 1, Warszawa, t. I – 1959, t. II – 1962, t. III – 1969, t. IV – 1974, t. V – 1979; wyd. 2 – reprint, Warszawa 2007). Transkrypcja łacińska tekstu *Aratusa* została opracowana zgodnie z zasadami pisowni przyjętymi w tym słowniku z jednym wy-

jątkiem, dotyczącym pisowni czasowników złożonych z tematem rozpoczynającym się od głoski *n-* w połączeniu z przyimkiem *con-*. Są to dwa czasowniki: *con(n)itor*, *-i*, *-nisus/-nixus sum* oraz *con(n)ecto*, *-ere*, *-nexui*, *-nexum*. Zachowanie pisowni *conn-* pozwala na dostrzeżenie problemu filologicznego pojawiającego się przy wyborze lekcji spośród *connixus* – *connexus* – *convexus* w wierszach 194 oraz 294 *Aratusa*.

W wydaniu przyjęto także te konwencje, które pozwalają na zachowanie zgodności z regułami heksametru daktylicznego – dobrym przykładem jest pisownia *is* (*D*, *Ab pl* zaimka wskazującego *is*, *ea*, *id*) w miejsce *iis* starodruku (np. w. 38) czy pisownia *-i* (*G sg* imion II deklinacji w nominatywie zakończonych na *-ius*) w miejsce *-ii* starodruku (np. w. 308). Rozwiązuje się ligatury i wszystkie skróty oraz nie transkrybuje znaków diakrytycznych.

Ponieważ w literaturze przedmiotu brak ogólnie przyjętych zasad interpunkcji łacińskiej i właściwie każdy nowożytny wydawca tekstu łacińskiego stosuje reguły interpunkcyjne swojego ojczystego języka, to również na potrzeby transkrypcji łacińskiej tekstu *Aratusa* używa się zasad interpunkcji obowiązujących we współczesnej polszczyźnie, kładących nacisk przede wszystkim na budowę składniową.

R.A.S.



## Zmiany tekstowe w poszczególnych wydaniach

### Karta tytułowa

w. 5–6	
KochArat	PER IOANNEM COCHANOVIVM
KochArat 1612	A IOAN: COCHANOVIO
w. 7	
KochArat	Cum Adnotationibus
KochArat 1612	<i>deest</i>
w. 8–10	
KochArat	Eiufdem autoris super Felti Auieni ... coniecturae
KochArat 1612	<i>desunt</i>

### ARATVS LOQVITVR

w. 1–10	
KochArat	ARATVS LOQVITVR ... Latine?
KochArat 1612	<i>desunt</i>

### AD LECTOREM BENEVOLUM

A2/13–15	
KochArat	unde hæc ad nos & anteà manauerant, & nunc deduci, atq; inflaurari poterant,
KochArat 1612	unde hæc & anteà exprella fuillent, & nunc reftitui poterant
A2/15–16	
KochArat	per commodum extarent
KochArat 1612	percommodum extarent
A2/22	
KochArat	plurimis mendis viciata
KochArat 1612	<i>desunt</i>

[A2v]/2	
KochArat	polsint
KochArat 1612	pollent
[A2v]/8	
KochArat	γνήσιον
KochArat 1612	gnēsion
[A2v]/18–20	
KochArat	Ne autem eo nomine quoq <sub>3</sub> , si menda illa tollere in animum induxifem,
KochArat 1612	Ne autem eo nomine quoq <sub>3</sub> inuidiam magnopere perhorrefcerem,
[A2v]/20–21	
KochArat	inuidiam magnoperè perhorrefcerem, præter iuuandæ rei literariæ ftudium
KochArat 1612	si menda illa tollere in animum induxiffem, præter iuuandæ rei literariæ ftudium
[A2v]/23–24	
KochArat	parùm, vt videbantur, propter immaturam autoris mortem emendata,
KochArat 1612	<i>desunt</i>
[A2v]/25–26	
KochArat	idem in fua fcripta, fi quod fortè in iis humanæ imbecillitatis veftigium extaret,
KochArat 1612	idem aliis in fua fcripta
[A2v]/26–27	
KochArat	aliis vt liceret
KochArat 1612	vt liceret
[A2v]/31	
KochArat	ficut alios quoq <sub>3</sub> , fpacio habuiffe
KochArat 1612	ficut alios, fpacio habuiffe
[A2v]/31–33	
KochArat	Conftat autem ... videri non
KochArat 1612	<i>desunt</i>
A3/1–3	
KochArat	deri non ... videantur.
KochArat 1612	<i>desunt</i>
A3/17	
KochArat	etiam hæc, quæ sincera videantur,
KochArat 1612	etiam hæc, quæ extant
A3/27–28	
KochArat	in tanto ætatis fpacio huic
KochArat 1612	in tanto annorum numero huic

A3/33–34

KochArat	fucum hac in parte fieri non fum passus.
KochArat 1612	palpum in hac parte diutius obtrudi non fum passus:

A3/34

KochArat	Atq; eius generis quidem, quæ mihi
KochArat 1612	infignioreſq; aliquot errores fuſtuli:

[A3v]/1–4

KochArat	parum cum ..., ut, quoad liceret
KochArat 1612	ita tamen, ut, quoad liceret

[A3v]/4

KochArat	minimum
KochArat 1612	minimè

[A3v]/5–6

KochArat	vicio potius librarii, quàm autoris incuria fuiſſe commiſſa
KochArat 1612	vitia potius librarij, quàm authoris errores fuiſſe

#### AD AMPLISSIMUM VIRUM...

[A4v]/3

KochArat	diftringere
KochArat 1612	diftingere

[A4v]/20

KochArat	lymphis
KochArat 1612	lympis

#### ARATUS

[B2v]/20

KochArat	Astræi
KochArat 1612	Astrei

B3/1

KochArat	mordacisq;
KochArat 1612	mordacisûe

[C2v]/24

KochArat	caffa
KochArat 1612	cauſſa

[C4]/29

KochArat	Et hic geminis
KochArat 1612	Et geminis

D/23

KochArat Terga<sup>q</sup><sub>3</sub> Centauri

KochArat 1612 Terra<sup>q</sup><sub>3</sub> Centauri

[D3v]/24

KochArat figens

KochArat 1612 fingens

[E2v]/5

KochArat portendit

KochArat 1612 protendit

E3/18

KochArat candentia

KochArat 1612 cadentia

F/26

KochArat motis<sup>q</sup><sub>3</sub>

KochArat 1612 motuis<sup>q</sup><sub>3</sub>

[F2v]/11

KochArat portendier

KochArat 1612 protendier

*R.A.S.*

## Wykaz błędów druku

Lokalizacja	Jest	Powinno być
Bv/3 (30)	cricum	circum
Bv/17 (44)	nautes	nantes
B2v/6 (99)	arctos	artos
B4/20 (212)	vertitvr	vertitur
B4v/5 (230)	Tris	Tres
Cv/8 (299)	tegmnine	tegmne
C3v/31 (454)	natis	nautis
C4v/20 (509)	paris	pari
D/15 (537)	tris	tres
D2/30 (618)	adimet	adiment
D3/13 (667)	pocedunt	procedunt
D4v/31 (784)	Qando	Quando
E/17 (803)	ætere	æthere
E3/31 (949)	teramq <sub>3</sub>	terramq <sub>3</sub>
F2/1 (1113)	granatis	gravatis

*R.A.S.*



Tekst

Reprodukcja fototypiczna  
Transkrypcja

MARCI TULLII CICERONIS

ARATUS

ad Graecum exemplar expensus  
et locis mancis restitutus

per

Ioannem Cochanovium

cum annotationibus

Eiusdem auctoris super Festi Avieni Arateorum  
paraphrasim et Germanici Caesaris fragmenta  
animadversiones sive lectionum coniecturae

Cracoviae

MDLXXIX

[A]



M. T. C I C E R O N I S  
A R A T V S,

Ad Græcum exemplar expensus,  
& locis mancis restitutus.

P E R

I O A N N E M C O C H A N O V I V M.

Cum Adnotationibus.

*Eiusdem auctoris Super Festi Auieni Arateorum  
paraphrasim, & Germanici Caesaris fragmenta,  
animaduersiones, siue lectionum coniecturae.*

C R A C O V I Æ,  
M. D. L X X I X.

# ARATVS LOQVITVR.

Quid me Graiū hominem, atq; egressum Nestoris annos,  
Septennem vt puerum, peregrina vocabula vultis  
Discere, Romanasq; imitari voce loquelas?  
Hanc operam potius raucis impendite coruis,  
Picarumq; magis docile est genus. Anne ego, qui nec  
Principe Romani eloquii Cicerone magistro,  
Nec praeunte meo mihi Cæsare, proficere hilum  
Quiui vnquam: nunc Hispano, aut doctore Britanno,  
Sauromataq; adeo discam, faborq; Latine?

*Cim. Qu. 5130*

## ARATUS LOQUITUR

Quid me Graium hominem atque egressum Nestoris annos,  
Septennem ut puerum, peregrina vocabula vultis  
Discere Romanasque imitari voce loquelas?  
Hanc operam potius raucis impendite corvis,  
5 Picarumque magis docile est genus. Anne ego, qui nec  
Principe Romani eloquii Cicerone magistro,  
Nec praeunte meo mihi Caesare proficere hilum  
Quivi umquam, nunc Hispano aut doctore Britanno  
10 Sauromataque adeo discam faborque Latine?

[Av]

## AD LECTOREM

### BENEVOLUM

Cum hanc Ciceronis  
Phaenomenon paraphrasim per otium  
relegerem eamque capite quasi et cauda  
detruncatam viderem, cetera integra  
5 esse ratus, coepi de restituendis iis,  
quae deerant, cogitare. Nec sane ul-  
lam invidiam eo nomine me subiturum existimavi, si ad  
illustrandum aut potius reficiendum hoc poemation,  
10 in quo ante me quoque alii elaborassent, ipse etiam qualem-  
cumque operam attulissem. Invitabat me primum facili-  
tas operis, quod et pauciora iis, quae superessent, desi-  
derari videbantur, et Graeca, unde haec ad nos et antea  
manaverant et nunc deduci atque instaurari poterant, per  
15 commodum exstarent. Dolebam praeterea Arati ipsius,  
vel potius linguae Latinae vicem, quod is genio tam infe-  
lici esset, ut in Latinum sermonem a duobus summis atque  
eloquentissimis viris conversus, ne ita quidem durare po-  
tuerit, sed foede mutilatus et quasi semivivus ad nos per-  
20 venerit. Nam Avieni interpretatio eodem quoque fato  
videtur edita, quae iam et ipsa plurimis mendis vitiata  
aetati quasi cedit, et alioqui ab illa divina Arati brevitate,  
quae quidem docenti est pernecessaria, ita plerumque disce-  
25 dit, ut lectorem magis obruere quam docere videatur.  
Quo in genere noster Cicero, etsi is quoque, mea quidem  
25 sententia, Aratum non adaequat, Avieno tamen videtur  
non paulo astrictior, eoque nomine discentibus etiam com-  
modior. His rationibus ego adductus eam operam huic  
opusculo impendi, simul existimans, non ingratum stu-  
30 diosae

A2



# AD LECTOREM BENEVOLOM.



V M HANC CICERONIS

Phænomenon paraphrasim per otium  
relegerem : eamq; capite quasi, & cauda  
detruncatam viderem : cætera integra  
esse ratus , cœpi de restituendis iis ,  
quæ deerant, cogitare . Nec sanè vl-

lam inuidiam eo nomine me subitum existimaui , si ad  
illustrandum , aut potius reficiendum hoc pœmation ,  
in quo ante me quoq; alii elaborassent, ipse etiam qualem-  
cunq; operam attulissem. Inuitabat me primùm facili-  
tas operis : quòd & pauciora iis , quæ superessent, desi-  
derari videbantur : & Græca, vnde hæc ad nos & antea  
manauerant , & nunc deduci, atq; instaurari poterant, per  
commodum extarent. Dolebam præterea Arati ipsius ,  
vel potius linguæ Latinæ vicem : quòd is genio tam infee-  
lici esset, vt in Latinū sermonem à duobus summis , atq;  
eloquentissimis viris conuersus, ne ita quidem durare po-  
tuerit : sed fædè mutilatus , & quasi semiuivus ad nos per-  
uenerit . Nam Auieni interpretatio eodem quoq; fato  
videtur edita : quæ iam & ipsa plurimis mendis viciata  
ætati quasi cedit : & alioqui ab illa diuina Arati breuitate,  
quæ quidem docenti est pernecessaria, ita plerunq; disce-  
dit, vt lectorem magis obruere, quàm docere videatur.  
Quo in genere noster Cicero , & si is quoq; , mea quidem  
sententia, Aratum non adequat , Auieno tamen videtur  
non paulò adstrictior : eoq; nomine discentibus etiam cō-  
modior. His rationibus ego adductus, eam operam huic  
opusculo impendi : simul existimans , non ingratum stu-

A ij

diosæ



diosæ iuuentuti futurum, si, quæ cum integris in hoc genere Græcis conferri possint, integra quoq; Latina, nomen præsertim Ciceronis vtcunq; retinentia, extarent. Et quod quidem nostri propositi fuit, ea, quæ in Latino desiderabantur, dedimus operam, vt ex Græco textu quàm commodissimè fieri potuit conuersa, suo quasi lari restituerentur. Quod corpus ipsum, & illud quasi *γυμνασιον* Ciceronis attinet, præter spem nostram, non vsquequaq; repurgatam, aut cum Græco Arato consentientem partem illam reperimus. Neq; sanè eiusdem inuidiæ, & amissa restituere, & errata corrigere videbatur. Ego verò, qui in communem literarum vsum, Latinum Aratum, non vt antea lacerum, & scabrum, sed quantum in me esset, nitidum, ac tersum exhibere concupiueram: paruum operæpretium fecisse me arbitrabar, si, cum lacunas omnes, hiatusq; expleuissem, nihilominus næuos quosdam, qui operis venustati non parùm detraxerent, quasi per negligentiam relinquerem. Ne autem eo nomine quoq;, si menda illa tollere in animum induxissem, inuidiam magnoperè perhorrescerem, præter iuuandæ rei literariæ studium, ipsius Ciceronis exemplum me animauit: qui ipsemet, vt Eusebius testatur, scripta Lucrerii parùm, vt videbantur, propter immaturam auctoris mortem emendata, castigauit: vt ipse sibi eam legem dixisse videatur, idem in sua scripta, si quod fortè in iis humanæ imbecillitatis vestigium extaret, aliis vt liceret, quod sibi in aliena licuit. Nec verò sum ita amens, vt, quid inter me, & Ciceronem intersit, non videam: sed idem de Cicerone, quod de sapientissimo quoq; iudico: neminem videlicet nasci sapientem, sed fieri: & Ciceronem, sicut alios quoq;, spacio habuisse opus, dum in Ciceronem euaderet. Constat autem etiam ipso Cicerone teste, hanc Aratæorum paraphrasim ab eo admodum adolescentulo confectam esse: vt mirum fortassè videri non

30 diosae iuventuti futurum, si, quae cum integris in hoc ge-  
 nere Graecis conferri possint, integra quoque Latina, no-  
 men praesertim Ciceronis utcumque retinentia, exstarent.  
 Et quod quidem nostri propositi fuit, ea, quae in Latino  
 5 desiderabantur, dedimus operam, ut ex Graeco textu,  
 quam commodissime fieri potuit, conversa suo quasi la-  
 35 ri restituerentur. Quod corpus ipsum et illud quasi  
 γνήσιον Ciceronis attinet, praeter spem nostram non  
 usquequaque repurgatam aut cum Graeco Arato consen-  
 10 tientem partem illam repperimus. Neque sane eiusdem  
 invidiae et amissa restituere, et errata corrigere videba-  
 40 tur. Ego vero, qui in communem litterarum usum La-  
 tinum Aratum non ut antea lacerum et scabrum, sed,  
 quantum in me esset, nitidum ac tersum exhibere con-  
 cupiveram, parvum operae pretium fecisse me arbitrabar,  
 15 si, cum lacunas omnes hiatusque explevissem, nihilomi-  
 45 nus naevos quosdam, qui operis venustati non parum de-  
 traherent, quasi per negligentiam relinquerem. Ne au-  
 tem eo nomine quoque, si menda illa tollere in animum in-  
 duxissem, invidiam magnopere perhorrescerem, praeter  
 20 iuvandae rei litterariae studium, ipsius Ciceronis exemplum  
 50 me animavit, qui ipsemet, ut Eusebius testatur, scripta  
 Lucretii parum, ut videbantur, propter immaturam  
 auctoris mortem emendata castigavit; ut ipse sibi eam le-  
 gem dixisse videatur, idem in sua scripta, si quod forte in  
 25 iis humanae imbecillitatis vestigium exstaret, aliis ut lice-  
 55 ret, quod sibi in aliena licuit. Nec vero sum ita amens,  
 ut, quid inter me et Ciceronem intersit, non videam,  
 sed idem de Cicerone, quod de sapientissimo quoque iudi-  
 30 co, neminem videlicet nasci sapientem, sed fieri, et Ci-  
 60 ceronem sicut alios quoque spatio habuisse opus, dum in  
 Ciceronem evaderet. Constat autem etiam, ipso Cice-  
 rone teste, hanc Arateorum paraphrasim ab eo admo-  
 dum adulescentulo confectam esse, ut mirum fortasse vi-  
 deri non

[A2v]

65 deri non debeat, si qua in hoc opusculo exstent, quae te-  
 neritudinem illam aetatis et ingenii quasi praecocitatem  
 arguere posse videantur. Neque autem hoc ita dico, ut,  
 quidquid errorum in hoc opusculo reperiatur, id omne  
 Ciceroni imputandum esse existimem. Sed quemadmo- 5  
 dum aliqua sint fortasse, quae Ciceronem prima illa aetate  
 fefellerint, ita maximam partem mendarum vel librariis,  
 70 vel vetustis illis castigatoribus deberi prorsus mihi per-  
 suadeo. Sunt enim quaedam eiusmodi, quae ne in pue-  
 rum quidem Ciceronem caderent. Latuerunt autem 10  
 hucusque sive reverentia Ciceronis sive, quod verius eti-  
 am puto, versuum ipsorum non absurda, uti prima facie  
 75 videntur, concinnatione; ut cum in canones prosodicos  
 nihil peccare viderentur, a veritate quoque aberrare, Grae-  
 ca praesertim inspicere dedignantibus, non sint crediti. 15  
 Quam autem tutum sit in eiusmodi libris mutilis et trunca-  
 tis etiam haec, quae sincera videantur, auctoris genuina exi-  
 80 stimare, vel unius Germanici eundem auctorem vertentis  
 fragmenta documento esse possunt, quorum pleraque, si rati-  
 onem versuum spectes, videntur non pessime habere, si  
 20 rem ipsam et veritatem consideres, nihil ineptius neque  
 discrepantius videas; ut mihi quidem dubium non sit ex-  
 85 stitisse quosdam, qui libellum illum magna ex parte vitia-  
 tum et mutilum castigare ac reficere sint conati, sed, qui  
 satis haberent, ut versus tantum suis pedibus incederent, 25  
 ceterum, quomodo Arati sententiam exprimerent, pa-  
 rum omnino laborarent. Hoc idem in tanto aetatis spa-  
 90 tio huic Ciceronis libello usu venire potuit, ut, cum per  
 vetustatem aliquid forte detritum esset, non defuerint qui-  
 dam Germanici item castigatorum similes, qui damnum 30  
 illud sarcire utcumque studuerint atque ita pro genuinis no-  
 thos versus nobis supposuerint. Utut est, ego littera-  
 95 rum amantibus, quantum in me fuit, fucum hac in parte  
 fieri non sum passus. Atque eius generis quidem, quae mi-  
 hi pa-

A3



deri non debeat, si qua in hoc opusculo existent, quæ teneritudinem illam ætatis, & ingenii quasi præcocitatem arguere posse videantur. Neq; autem hoc ita dico, ut, quicquid errorum in hoc opusculo reperiatur, id omne Ciceroni imputandum esse existimem. Sed quemadmodum aliqua sint fortasse, quæ Ciceronem prima illa ætate fefellerint: ita maximam partem mendarum vel librariis, vel vetustis illis castigatoribus deberi prorsus mihi persuadeo. Sunt enim quædam eiusmodi, quæ ne in puerum quidem Ciceronem caderent. Latuerunt autem hucusq; siue reuerentia Ciceronis: siue, quod verius etiam puto, versuum ipsorum non absurda, uti prima facie videntur, concinnatione: ut, cum in canones prosodicos nihil peccare viderentur, à veritate quoq; aberrare, Græca præsertim inspicere dedignantibus, non sint crediti. Quam autem tutum sit in eiusmodi libris mutilis, & truncatis, etiam hæc, quæ sincera videantur, auctoris genuina existimare, vel vnius Germanici, eundem autorem vertentis, fragmenta documento esse possunt: quorum pleraq; si rationem versuum spectes, videntur non pessimè habere: si rem ipsam, & veritatem consideres, nihil ineptius, neq; discrepantius videas: ut mihi quidem dubium non sit, extitisse quosdam, qui libellum illum magna ex parte viciatum, & mutilum castigare, ac reficere sint conati: sed qui satis haberent, ut versus tantum suis pedibus incederent: cæterum, quomodo Arati sententiam exprimerent, parum omnino laborarent. Hoc idem in tanto ætatis spacio huic Ciceronis libello usu venire potuit: ut, cum per vetustatem aliquid fortè detritum esset, non defuerint quidam Germanici item castigatorum similes, qui damnum illud sarcire utcunq; studuerint, atq; ita pro genuinis notos versus nobis supposuerint. Ut ut est, ego literarum amantibus, quantum in me fuit, fucum hac in parte fieri non sum passus. Atq; eius generis quidem, quæ mi-

A in

hi pa-

hi parum cum Arato consentire videbantur, nonnulla  
satis habui tantum indicare: alia, quæ maioris momenti  
putabam, studui quidem corrigere: sed ita, ut, quoad li-  
ceret, quam minimum à vetere scriptura discederem: ut  
peccata illa, vicio potius librarii, quam autoris incuria  
fuisse commissa existimari possint. Atque id quidem inter  
legendum quiuis observare poterit. Ut autem meus hic  
labor eo placatiore invidia vteretur, non phenomena  
tantum, sicut à principio statueram, sed prognostica quoque,  
non tam perpurgavi (pauci enim ex hac parte Ciceronis  
versus sunt reliqui) quam ipsemet ex Græco transtuli: ut,  
cum in reficiendo hoc libello tantum operæ posuerim,  
meo quodam iure ex iis Ciceronis rudibus nonnulla,  
quæ operi suscepto non satis quadrarent, reicere potue-  
rim. Habes, amice Lector, consilii, factique nostri ra-  
tionem: quam, ut spero, nemo ita est improbaturus, ut  
hanc meam qualemcumque operam nullo studioso-  
rum emolumento susceptam fuisse iudicet.

Vale, atque audacia nostra, tui sine  
parte periculi, frueri.

AD Amplif.





AD AMPLISSIMUM  
VIRUM, IOANNEM  
SAMOSCIUM,  
REGNI POLONIAE  
Cancellarium

5

Astra, quibus late caeli ardua templa coruscant,  
Quorumque intuitu docilis partitur arator  
Officia et duri sua norunt tempora nautae,  
Tullius Ausonio descriperat omnia versu.  
5 Hoc sed opus ceu multa alia et praeclara beati 10  
Ingenii illius sic longa attriverat aetas,  
Ut plus dimidia truncatum parte neque ipsi  
Patri agnoscendum vile ac deforme iaceret.  
Iamque neque agricolis, quando aut proscindere terram,  
10 Aut nova oporteret cultis dare semina sulcis, 15  
Constabat satis, incerti temere arva colebant  
In cassum, ratio quod inobservata lateret  
Annorum, fugeretque vago Sol nescius axe.  
Nec minus ancipites altum per Nerea nautae  
15 Errabant, ut qui neque clarum Orionis ense, 20  
Nec duplices Haedos, nec Pleiadas aut Cynosuram,  
Quis ducibus late peragrantur caerula, nossent.  
Horum ego praecipue damnis simul et vice Tulli  
Permotus, cuius foede mutilata Camena  
20 Nullo in vulgum usu frustra asservata latebat, 25  
Conatus sum illud lacerum sarcire poema  
Et, quantum possem, ad veterem revocare nitorem,  
In priscos, si forte, reffectum, verteret usus  
Denuo honosque suus Ciceroni et gloria constet.

Nec ve-

[A4]

AD AMPLISSIMUM  
VIRVM, IOANNEM  
SAMOSCIVM,  
REGNI POLONIÆ  
Cancellarium.

**A**STra, quibus latè cœli ardua templa coruscant,  
Quorumq; intuitu docilis partitur arator  
Officia, & duri sua norunt tempora nautæ:  
Tullius Ausonio descripserat omnia versu.  
Hoc sed opus, ceu multa alia, & præclara beatî  
Ingeniî illius, sic longa attriuerat ætas,  
Vt plus dimidia truncatum parte, neq; ipsi  
Patri agnoscendum, vile, ac deforme iaceret.  
Iamq; neq; agricolis, quando aut proscindere terram,  
Aut noua oporteret cultis dare semina sulcis:  
Constabat fati: incerti temerè arua colebant  
In cassum: ratio quòd inobseruata lateret  
Annorum, fugeretq; vago sol nescius axe.  
Nec minùs ancipites altum per Nerea nautæ  
Errabant: vt qui neq; clarum Orionis ensẽ,  
Nec duplices hœdos, nec Pleiadas, aut Cynosuram,  
Queis ducibus latè peragrantur cærula, nossent.

Horum ego præcipuè damnis, simul & vice Tullii  
Permotus: cuius fædè mutilata Camcœna  
Nullo in vulgum vsu frustra adseruata latebat:  
Conatus sum illud lacerum sarcire pòema,  
Et, quantum possem, ad veterem reuocare nitorem:  
In priscos si forte resectum verteret vsus  
Denuò, honosq; suus Ciceroni, & gloria constet.

Nec ve-

Nec verò inficias ibo , me non modò apertas  
Huius trunci operis voluisse explere lacunas :  
Intactas etiam leuiter diffringere partes  
Ausus sum interdum , & manifestos tollere n̄uos :  
Haud temerè , auxilio docti sed fretus Arati.  
Quem quidem & ipse operis pater huius , magnus utroq;  
Tullius eloquio , est imitatus , & aurea Græci  
Autoris Latio conuertit carmina versu :  
Præclaro versu , si non damnosa vetustas  
Præstantem fædo violasset dente Camœnam.

Huius ego antiquas studui instaurare ruinas ,  
Inuidiam paruipendens : si quid modò possem  
Communem ipse etiam vitæ mortalis ad vsum  
Adferre , & studiis non aspernabile honestis.

Hunc autem nostrum tibi consecrare laborem  
Visum est , Aonidum decus , & tutela , Samosci :  
Munus non genere ex illo , Pan qualia regi  
Sarmatiæ tuus ille dabat circumfluis auro :  
Sed quæ Permessi dictant ad flumina Musæ ,  
Tenuibus adsueta lymphis , rurique canoro .  
Non omnes nimirum à diis ferre omnia possunt :  
Namque aliis alia indulget dator ille bonorum  
Iuppiter altitonans : sua verò cuique placere  
Sors debet : nihil inuitis sperabile Diuis.

M. T. Ci-



25       Nec vero infitias ibo, me non modo apertas  
 Huius trunci operis voluisse explere lacunas.  
 Intactas etiam leviter distringere partes  
 Ausus sum interdum et manifestos tollere naevos  
 Haud temere, auxilio docti sed fretus Arati, 5  
 30       Quem quidem et ipse operis pater huius, magnus utroque  
 Tullius eloquio, est imitatus, et aurea Graeci  
 Auctoris Latio convertit carmina versu,  
 Praeclaro versu, si non damnosa vetustas  
 Praestantem foedo violasset dente Camenam. 10  
 35       Huius ego antiquas studui instaurare ruinas,  
 Invidiam parvipendens, si quid modo possem  
 Communem ipse etiam vitae mortalis ad usum  
 Afferre et studiis non aspernabile honestis.  
 Hunc autem nostrum tibi consecrare laborem 15  
 40       Visum est, Aonidum decus et tutela, Samosci,  
 Munus non genere ex illo, Pan qualia regi  
 Sarmatiae tuus ille dabat circumfluus auro,  
 Sed quae Permessi dictant ad flumina Musae,  
 Tenvibus assuetae lymphis rurique canoro. 20  
 45       Non omnes nimirum a dis ferre omnia possunt,  
 Namque aliis alia indulget dator ille bonorum  
 Iuppiter altitonans; sua vero cuique placere  
 Sors debet; nihil invitis sperabile divis.

M. T. Ci-

[A4v]

## MARCI TULLII CICERONIS

### ARATUS

<sup>a</sup>Ab Iove Musarum primordia<sup>a</sup> surgere par est,  
Quem nos mortali prognati semine numquam  
Linquimus indictum, Iovis omnia compita plena, 5  
Atque omnes hominum coetus, maris aequora plena  
5 Et portus. Iove enim, quocumque feramur, egemus  
Omnes, quin etiam patre illo dicimur orti.  
Hic vero indulgens mortalibus omina fausta  
Portendit operique manus adhibere suadet, 10  
Victum animo inculcans; hic cum proscindere terram  
10 Cumve novas deceat scrobibus defigere plantas,  
Hic tempestivas sementis nuntiat horas  
Sideribus caelo infixis, quae tempora certo  
Signarent cursu atque anni momenta notarent, 15  
Agricola unde catus sciret, quid quaeque moneret  
15 Tempestas, sua gignendis ut tempora rebus  
Constarent ferretque stata omnia frugifer annus.  
Ergo illum primoque loco extremoque vocamus:  
Salve, opifex rerum atque hominum spes unica, salve, 20  
Tuque priorque aetas; dulces salvete Camenae,  
20 Et mihi, si fas est, describere sidera aventi  
Assitis faciles atque omnem promite cantum.  
<sup>b</sup>Cetera labuntur celeri caelestia motu  
Cum caeloque simul noctesque diesque feruntur.<sup>b</sup> 25  
Axis stat semper neque partem inclinat in ullam,  
25 Sed medius magnae pervadens viscera terrae,  
Praecipitem caeli radiantis sustinet orbem.  
<sup>c</sup>Extremusque adeo duplici de cardine vertex

Dicitur

B

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 1: A Iove Musarum primordia; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 2; <sup>c</sup>... *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 3



# M. T. C I C E R O N I S A R A T V S.



**A**B Ioue Musarum primordia surgere par est,  
Quem nos mortali prognati semine nunquam  
Linquimus indictum: Iouis omnia compita plena,  
Atq; omnes hominum cætus, maris æquora plena,  
Et portus: Ioue enim, quocunq; feramur, egemus  
Omnes: quin etiam patre illo dicimur orti.  
Hic verò indulgens mortalibus omina fausta  
Portendit, operiq; manus adhibere suadet,  
Victum animo inculcans: hic cùm proscindere terram,  
Cumûe nouas deceat scrobibus defigere plantas,  
Hic tempestiuas sementis nuntiât horas:  
Sideribus cælo infixis, quæ tempora certo  
Signarent cursu, atq; anni momenta notarent:  
Agricola vnde catus sciret, quid quæq; moneret  
Tempesta: sua gignendis vt tempora rebus  
Constarent, ferretq; stata omnia frugifer annus.

Ergo illum primoq; loco, extremoq; vocamus.  
Salue opifex rerum, atq; hominum spes vnica salue,  
Tuq; priorq; ætas: dulces saluete Camœnæ,  
Et mihi, si fas est, describere sydera auenti,  
Adsitis faciles, atq; omnem promite cantum.

Cætera labuntur celeri cœlestia motu,  
Cum cæloq; simul noctesq; diesq; feruntur.  
Axis stat semper, neq; partem inclinat in vllam:  
Sed medius magnæ peruadens viscera terræ,  
Præcipitem cœli radiantis sustinet orbem.  
Extremusq; adeò duplici de cardine vertex,

B

Dicitur

A R A T V S.

Dicitur esse polus : latet alter merus in vndis :  
E regione alter Boream super arduus extat.

Hunc Arcti cricum geminæ voluuntur : easdem  
Plaustra etiam dicunt, & imago est proxima plaustris,  
Lumina si obtineant sua temonesq; , rotæq; .

Quoddâ forte vrsas magis appellare libebit :

Ora micant obuersa feris : capite altera tergo

Imminet alterius : cursus resupinus vtriq; .

Si qua fides famæ , Cressa tellure profectas

Iuppiter in cœlo , victus pietate , locauit :

Dictæo quod ab iis foret enutritus in antro ,

Sæuum Curetes cum delusere parentem.

Ex iis altera apud Graios Cynosura vocatur ,

Altera dicitur esse Helice : latera huius , & ardens

Cauda illustratur stellarum lumine claro ,

Quas nostri septem soliti vocitare Triones.

Hanc Graii obseruant, pelagi per cœrula nautæ ,

Germanæ numero stellarum, disposituq; .

Par Cynosura , polum sublimis lustrat eundem.

Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.

Sed prior illa magis stellis distincta refulget ,

Et latè prima confestim à nocte videtur :

Hæc verò parua est , sed nautis vsus in hac est.

Nam cursu interiore breui conuertitur orbe :

Atq; hæc Sidonias nunquam est frustrata carinas.

Has inter , veluti rapido cum gurgite flumen ,

Torvus draco serpit subter , superaq; reuoluens

Sese : conficiensq; sinus è corpore flexos ,

Oceano tingi metuentes implicat Arctos.

Hanc longâ effusus cauda metitur , at illam

Spira comprehendit : protenditur vltima cauda

Ad caput vsq; Helices : Cynosuræ lubrica summum

60 Claudis spira caput , pedibusq; aduoluitur imis :

Vnde

## ARATUS

Dicitur esse polus,<sup>c</sup> latet alter mersus in undis,  
E regione alter Boream super arduus exstat.

30        Hunc Arcti *circum* geminae volvuntur; easdem  
Plaustra etiam dicunt et imago est proxima plaustris,  
Lumina si obtineant sua temonesque rotaeque. 5  
Quod si forte Ursas magis appellare libebit,  
Ora micant obversa feris, capite altera tergo  
35        Imminet alterius, cursus resupinus utrique.  
Si qua fides famae, Cressa tellure profectas  
Iuppiter in caelo, victus pietate, locavit, 10  
Dictaeo quod ab is foret enutritus in antro,  
Saevum Curetes cum delusere parentem.  
40        <sup>a</sup>Ex is altera apud Graios Cynosura vocatur,  
Altera dicitur esse Helice;<sup>a</sup> latera huius et ardens  
Cauda illustratur stellarum lumine claro, 15  
<sup>b</sup>Quas nostri Septem soliti vocitare Triones.<sup>b</sup>  
Hanc Graii observant, pelagi per caerula nantes,  
45        Germanae numero stellarum disposituque  
Par Cynosura polum sublimis lustrat eundem.  
<sup>c</sup>Hac fidunt duce nocturna Phoenices in alto. 20  
Sed prior illa magis stellis distincta refulget  
Et late prima confestim a nocte videtur;  
50        Haec vero parva est, sed nautis usus in hac est,  
Nam cursu interiore brevi convertitur orbe,<sup>c</sup>  
Atque haec Sidonias numquam est frustrata carinas. 25  
      <sup>d</sup>Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,<sup>d</sup>  
<sup>e</sup>Torvu' Draco serpit subter superaue revolvens<sup>e</sup>  
55        <sup>f</sup>Sese; conficiensque sinus e corpore flexos,<sup>f</sup>  
Oceano tingi metuentes implicat Arctos.  
Hanc longa effusus cauda metitur, at illam 30  
Spira comprehendit; protenditur ultima cauda  
Ad caput usque Helices; Cynosurae lubrica summum  
60        Claudit spira caput pedibusque advolvitur imis.

Unde

[Bv]

...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 3; <sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 4; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 5; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 6, 1–5; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 6, 6;  
<sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 6, 7: Torvu' Draco serpit subter supraue revolvens; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 6, 8.

## ARATUS

Unde retrocedens vasti vis illa Draconis  
Porrigitur longe et spatium caeli occupat ingens.  
<sup>a</sup>Huic non una modo caput ornans stella relucet,  
Verum tempora sunt duplici fulgore notata,  
65 E trucibusque oculis duo fervida lumina flagrant 5  
Atque uno mentum radianti sidere lucet.  
Obstipum caput et tereti cervice reflexum  
Obtutum in cauda Maioris figere dicas<sup>a</sup>  
Arcti; sane equidem, quod dextro tempore quodque  
70 Sidus inest mento, in caudam directa minantur. 10  
<sup>b</sup>Hoc caput hic paulum sese subitoque recondit,<sup>b</sup>  
<sup>c</sup>Ortus ubi atque obitus parti miscentur in una.<sup>c</sup>  
<sup>d</sup>Hoc ipsum caput<sup>d</sup> ignitis spectabile stellis  
<sup>e</sup>Attingens defessa velut maerentis imago  
75 Vertitur;<sup>e</sup> illa quidem quo nomine sit vocitanda 15  
Cuive labori instet, nullus dum prodidit auctor,  
Scriptores Graii defecti nomine vero  
<sup>f</sup>Engonasin dicunt, genibus quod nixa feratur.<sup>f</sup>  
Haec manibus liquido spectatur in aethere passis,  
80 Insistensque caput pede dexteriore Draconis. 20  
<sup>g</sup>Hic illa eximio posita est fulgore Corona,<sup>g</sup>  
Quam veteres Bacchus non infitiatus amores,  
Cnoside defuncta, caelestibus intulit astris,  
Tergo fixa Genu Prolapsi lucida fulget.  
85 Eiusdem tristis simulacri et nomine cassi 25  
Quaere caput propter vasti caput Anguitenentis,  
<sup>h</sup>Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii.<sup>h</sup>  
Ex hoc namque tibi totum illum nosse licebit.  
Huic umeri sane tanto splendore coruscant,  
90 Ut plenae possint etiam contendere Lunae. 30  
Lux impar manibus, tenui nam lumine fulgent,  
Sic tamen, ut discerni oculis possintque notari.  
<sup>i</sup>Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,

Eius et

B2

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 7*; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 8, 1*; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 8, 2*: Ortus ubi atque obitus parte admiscuntur in una; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 9, 1*: id caput autem; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 9, 2–3*; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 10*: Engonasin vocitant, genibus quia nixa feratur; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 11*; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 12*; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 13*



# ARGUMENTVM.

Vnde retrocedens vasti vis illa draconis  
 Porrigitur longè, & spacium cœli occupat ingens,  
 Huic non vna modò caput ornans stella relucet,  
 Verùm tempora sunt duplici fulgore notata,  
 E trubicusq; oculis duo feruida lumina flagent,  
 Atq; vno mentum radianti sidere lucet.  
 Obstipum caput, & tereti ceruice reflexum  
 Obtutum in cauda maioris figere dicas  
 Arcti: sanè equidem, quod dextro tempore, quodq;  
 Sidus inest mento, in caudam directâ minantur.  
 Hoc caput hîc paulum sese subitoq; recondit,  
 Ortus vbi, atq; obitus parti miscentur in vna.

Hoc ipsum caput ignitis spectabile stellis  
 Attingens defessa velut mœrentis imago  
 Vertitur: illa quidem quo nomine sit vocitanda,  
 Cuius labori instet, nullus dum prodidit autor.  
 Scriptores Graii defecti nomine vero  
 En gonasin dicunt, genibus quòd nixa feratur.  
 Hæc manibus liquido spectatur in æthere passis,  
 Insistensq; caput pede dexteriore Draconis.

Hic illa eximio posita est fulgore Corona,  
 Quam veteres Bacchus non inficiatus amores,  
 Gnosside defuncta, cœlestibus intulit astris,  
 Tergo fixa genu prolapsi lucida fulget.

Eiusdem tristis simulachri, & nomine cæsi,  
 Quære caput, propter vasti caput Anguinenentis,  
 Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii,  
 Ex hoc namq; tibi totum illum nosse licebit.  
 Huic humeri sanè tanto splendore coruscant,  
 Vt plenè possint etiam contendere lunæ.

Lux impar manibus: tenui nam lumine fulgent:  
 Sic tamen, vt discerni oculis, possintq; notari.  
 Hic pressu duplici palmarum continet anguem,

B ij

Eius &

# ARATVS.

Eius & ipse manet religatus corpore roto.  
 Namq; virum medium Serpens sub pectora cingit.  
 Ille tamen nitens grauius vestigia ponit,  
 Atq; oculos vrget pedibus, pectusq; Nepai,  
 Comprensus pugnat nodis se exoluere serpens,  
 Palmarumq; impar nexus elabitur arctos:  
 Dextram parcus, vbi fundit sese vltima cauda,  
 Læuam prolixus, quâ vertex tenditur, exit,  
 Sublimemq; afflat summo arduus ore Coronam.  
 Paulò infrâ spiram Chelas inquire iacentes.  
 His sanè exiguus manat de corpore splendor.

Post Helices tergum clinato corpore fertur  
 Arctophylax, vulgò qui dicitur esse Bootes:  
 Quòd quasi temone adiunctam præ se quatit Arcton.  
 Illustris totus: reliquis sed clarior vna  
 Sideribus subter præcordia fixa tenetur  
 Stella, micans radiis: Arcturus nomine claro.

*Serpens & quæ citat.  
 Spicæ illustre feren  
 insigni corpore virgo*

Sub pedibus porrò fertur finita Booti,  
 Spicum illustre tenens splendenti corpore virgo.  
 Siue itaq; Astræi vocitanda est illa propago,  
 Quem prisca astrorum dixerunt seclâ parentem:  
 Seu cuiuscunq; alterius, pacata patenti  
 Versetur cælo, nostroq; haud aspera cantu.  
 Cæterùm & hæc magnum celebratur fama per orbem:  
 Nempe, quòd in terris fuerit versata, palamq;  
 Præbuerit sese mortalibus ante videndam.  
 Nec matronarum cætus veterumq; virorum  
 Respuerit: verùm, dea quamuis, federit vnâ,  
 Iustitiam dixere: fenum cætu illa vocato,  
 Siue forum in medium, seu quâ dimensa patescunt  
 Compita, ciuiles tradebat sedula leges.  
 Nondum mortales inter contentio, nondum  
 Iurgiaue, aut lites, notiue fuere tumultus.

Vita



# ARATUS

Eius et ipse manet religatus corpore toto,  
 95 Namque virum medium Serpens sub pectora cingit.  
 Ille tamen nitens graviter vestigia ponit  
 Atque oculos urget pedibus pectusque Nepai,<sup>i</sup>  
 Compensus pugnat nodis se exsolvere Serpens 5  
 Palmarumque impar nexus elabitur artos;  
 100 Dextram parcus, ubi fundit sese ultima cauda,  
 Laevam prolixus, qua vertex tenditur, exit  
 Sublimemque afflat summo arduus ore Coronam.  
 Paulo infra spiram Chelas inquire iacentes, 10  
 His sane exiguus manat de corpore splendor.  
 105 Post Helices tergum clinato corpore fertur  
<sup>a</sup>Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes,<sup>a</sup>  
<sup>b</sup>Quod quasi temone adiunctam prae se quatit Arcton.<sup>b</sup>  
 Illustris totus, reliquis sed clarior una 15  
 Sideribus <sup>c</sup>subter praecordia fixa tenetur  
 110 Stella, micans radiis, Arcturus nomine claro.<sup>c</sup>  
<sup>d</sup>Sub pedibus porro fertur finita Booti<sup>d</sup>  
<sup>e</sup>Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.<sup>e</sup>  
 Sive itaque Astraei vocitanda est illa propago, 20  
 Quem prisca astrorum dixerunt saecula parentem,  
 115 Seu cuiuscumque alterius, pacata patienti  
 Versetur caelo nostroque haud aspera cantu.  
 Ceterum et haec magnum celebratur fama per orbem,  
 Nempe quod in terris fuerit versata palamque 25  
 Praebuerit sese mortalibus ante videndam.  
 120 Nec matronarum coetus veterumque virorum  
 Respuerit, verum, dea quamvis, sederit una.  
 Iustitiam dixere. Senum coetu illa vocato,  
 Sive forum in medium, seu qua dimensa patescunt 30  
 Compita, civiles tradebat sedula leges.  
 125 Nondum mortales inter contentio, nondum  
 Iurgiave aut lites notive fuere tumultus.

Vita

[B2v]

<sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 13; <sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 14, 1; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 14, 2: Quod quasi temone adiunctam prae se quatit Arctum; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 15; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 16, 1: sub pedibus profert finita Booti; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 16, 2.

## ARATUS

Vita fuit simplex mordacisque inscia curae  
Et mare inexpertum procul ignotumque iacebat.  
Nulla petebantur fragili compendia puppi,  
130 <sup>a</sup>Malebant tenui contenti vivere cultu,<sup>a</sup>  
Terram exercentes tauris et vomere duro. 5  
Virgo autem populi moderatrix larga bonorum  
Coepta secundabat praebebatque omnia abunde.  
Haec ita perstabat, dum perstitit et genus aureum.  
135 Ut vero argenti succrevit vilior aetas,  
Rara parumque alacris populi se ante ora ferebat, 10  
Ob iacturam hominum maerens morumque priorum.  
Aspernata tamen genus omnino hoc quoque non est.  
Prima nocte, ubi Sol caput aequore merserat alto,  
140 Montibus e summis sese incommitata ferebat,  
Nec quemquam illa tamen blanda dignata loquela est, 15  
Sed populi coetu in medio turbaque coacta  
Multa querebatur, vitiis infensa, semelque  
Pulsa in perpetuum revocari posse negabat.  
145 “Heu, quam pravam – inquit – tulit aetas aurea patrum  
Progeniem, sed vestro etiam qui semine surgent, 20  
Praecurrent vitiis nati vincentque parentes.  
Tum bella emergent funesta cruorque per omnem  
Fundetur terram, neque erit pausa ulla malorum.”  
150 Haec effata gradum montes referebat in altos,  
Ora virum in se convertens oculosque sequaces. 25  
Postquam autem in terris evanuit hoc quoque saeculum,  
<sup>b</sup>Ferrea tum vero proles exorta repente est  
Ausaque funestum prima est fabricarier ense  
155 Et gustare manu victum domitumque iuencum.<sup>b</sup> 30  
Quod dea casta tuens genus humanum omne perosa  
Deseruit terras nitens pernicipibus alis  
<sup>c</sup>Et Iovis in regno caelique hac parte resedit,<sup>c</sup>  
Nunc ubi spectari potis est quoque noctis in umbra

Virgo

B3

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 17; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 18; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 19: Et Iovis in regno caelique in parte resedit.



A R A T V S.

Vita fuit simplex, mordacisq; inscia curæ:  
 Et mare inexpertum procul, ignotumq; iacebat.  
 Nulla petebantur fragili compendia puppi:  
 Malebant tenui contenti viuere cultu,  
 Terram exercentes tauris, & vomere duro.  
 Virgo autem populi moderatrix, larga bonorum,  
 Cæpta secundabat, præbebatq; omnia abundè.  
 Hæc ita perstabat, dum perstitit & genus aureum.  
 Vt verò argenti succreuit vilior ætas,  
 Rara, parumq; alacris populi se ante ora ferebat,  
 Ob iacturam hominum mœrens, morumq; priorum.  
 Aspernata tamen genus omninò hoc quoq; non est.  
 Prima nocte, vbi Sol caput æquore merserat alto,  
 Montibus è summis sese incommitata ferebat:  
 Nec quenquam illa tamen blanda dignata loquela est:  
 Sed populi cætu in medio, turbaq; coacta.  
 Multa querebatur, viciis infensa, semelq;  
 Pulsa in perpetuum reuocari posse negabat.  
 Heu, quàm prauam, inquit, tulit ætas aurea patrum  
 Progeniem: sed vestro etiam qui semine surgent,  
 Præcurrent viciis nati, vincentq; parentes.  
 Tum bella emergent funesta, cruorq; per omnem  
 Fundetur terram, neq; erit pausa vlla malorum.  
 Hæc effata, gradum montes referebat in altos,  
 Ora virum in se conuertens, oculosq; sequaces.  
 Postquàm autem in terris euauit hoc quoq; seclum,  
 Ferrea tum verò proles exorta repentè est,  
 Aufaq; funestum prima est fabricarier enses,  
 Et gustare manu victum, domitumq; iuuenium,  
 Quod dea casta tuens, genus humanum omne perosa,  
 Deseruit terras nitens pernicibus alis,  
 Et Iouis in regno, cæliq; hac parte resedit,  
 Nunc vbi spectari potis est quoq; noctis in vmbra

B iij

Virgo

# A R A T V S .

Virgo nitens stellis, clari vicina Bootæ,  
 Huic superà duplices humeros affixa videtur  
 Stella, micans tali specie, taliq; nitore,  
 Qualis lux magnæ à cauda diffunditur Vrsæ.  
 Ardens quippe illa est: stellis quoq; flama propinquis  
 Par data, quas cœlum intuitus facilè ipse notaris.  
 Insignis, candensq; præit vestigia stellæ,  
 Vna quidem primi, pedis altera posterioris:  
 Tertia sub caudam, ac genus ipsum lumina pandit:  
 Sed dispersæ omnes censentur nomine nullo.

At natos geminos inuises sub caput Arcti,  
 Subiectus mediæ est Cancer, pedibusq; tenetur  
 Magnus leo, tremulam iaciens è corpore flamam.  
 Hic est æstiferi via flagrantissima Solis,  
 Aruaq; defectis vacua aspiciuntur aristas.  
 Sole Cleonæum primum ingrediente Leonem.  
 Hoc motu radiantis Etesiæ in vada ponti  
 Profiliunt: neq; iam remorum est amplius vsus.  
 Tum mihi naue vehi magna, libeatq; secundo  
 Aurarum impulsu positis mare findere tonsis.

Si verò aurigam libeat, stellasq; tueri  
 Aurigæ ipsius: capræ quoq; fabula sese  
 Hædorumq; tibi obiiciet, qui sæpe procellis  
 Iactari toto viderunt æquore nautas.  
 Ipse igitur, quantus membrorum attollitur auctu,  
 Sub læuâ geminorum obductus parte feretur.  
 Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.  
 At capra læuûm humerum clara obtinet: vbera cuius  
 Infantem fluxisse Iouem prior asserit ætas.  
 Oleniam hanc dicunt capram Iouis ædituentes.  
 Verùm hæc est magno, atq; illustri prædita signo:  
 Contrà hædi exiguum iaciunt mortalibus ignem,  
 Extremo in cubito duplici fulgore micantes,

Aurigæ



# ARATUS

160 Virgo nitens stellis clari vicina Bootae.  
<sup>a</sup>Huic supera duplices umeros affixa videtur  
 Stella micans tali specie talique nitore,<sup>a</sup>  
 Qualis lux magnae a cauda diffunditur Ursae.  
 Ardens quippe illa est, stellis quoque flamma propinquis 5  
 165 Par data, quas caelum intuitus facile ipse notaris.  
 Insignis candensque praeit vestigia stella,  
 Una quidem primi pedis, altera posterioris,  
<sup>b</sup>Tertia sub caudam ac genus ipsum lumina pandit,<sup>b</sup>  
 Sed dispersae omnes censentur nomine nullo. 10  
 170 <sup>c</sup>At natos Geminos invises sub caput Arcti,<sup>c</sup>  
<sup>d</sup>Subiectus mediae est Cancer pedibusque tenetur<sup>d</sup>  
<sup>e</sup>Magnu' Leo tremulam iaciens e corpore flammam.<sup>e</sup>  
 Hic est aestiferi via flagrantissima Solis,  
 Arvaeque desectis vacua aspiciuntur aristis, 15  
 175 Sole Cleonaeum primum ingrediente Leonem.  
<sup>f</sup>Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti<sup>f</sup>  
 Prosiliunt neque iam remorum est amplius usus.  
 Tum mihi nave vehi magna libeatque secundo  
 Aurarum impulsu positis mare findere tonsis. 20  
 180 Si vero Aurigam libeat stellasque tueri  
 Aurigae ipsius Caprae quoque fabula sese  
 Haedorumque tibi obiciet, qui saepe procellis  
 Lactari toto viderunt aequore nautas.  
 Ipse igitur, quantus membrorum attollitur auctu, 25  
 185 <sup>g</sup>Sub laeva Geminorum obductus parte feretur.  
 Adversum caput huic Helice truculenta tuetur.  
 At Capra laevum umerum clara obtinet,<sup>g</sup> ubera cuius  
 Infantem suxisse Iovem prior asserit aetas.  
 Oleniam haec dicunt Capram Iovis aedituentes. 30  
 190 <sup>h</sup>Verum haec est magno atque illustri praedita signo,  
 Contra Haedi exiguum iaciunt mortalibus ignem,<sup>h</sup>  
 Extremo in cubito duplici fulgore micantes.

Aurigae

[B3v]

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 20; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 21: Tertia sub caudam et genus ipsum lumina pandit; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 22, 1: Et natos Geminos invises sub caput Arcti; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 22, 2; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 22, 3: Magnu' Leo, tremulam quatiens e corpore flammam; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 23; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 25; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 26, 1–2.

## ARATUS

Aurigae spatiosa pedum vestigia subter  
<sup>a</sup>Corniger est valido connexus corpore Taurus.<sup>a</sup>  
195 Ipsius ex ipsis fas hunc tibi noscere signis:  
Haec capiti forma est, species haec cornibus aureis,  
Ut bovis hanc esse effigiem nullo indice dicas. 5  
Quae fronte in media coniuncto ardore coruscant,  
<sup>b</sup>Has Graeci stellas Hyadas vocitare suerunt.<sup>b</sup>  
200 Laevum eius cornu et vestigia dextera proni  
Aurigae stella una ligat, iunctim ambo feruntur.  
Taurus in occasum semper praevertere certat 10  
Aurigam, Eoo quamvis simul aequore surgant.  
Nec vero genus infelix sine honore iacebit  
205 Iasidae Cephei, sed eos quoque Iuppiter astris  
Inseruit, memor auctorem se sanguinis esse.  
<sup>c</sup>Namque ipsum ad tergum Cynosurae vertitur Arcti<sup>c</sup> 15  
Dispansis manibus Cepheus; huic linea duplex  
Extrema a cauda plantas procurrit in ambas,  
210 Longa pedum inter se quantum vestigia distant.  
Paulo infra zonam sinuosi prima Draconis  
Spira tibi occurret, sed Cephea vertitur ante 20  
<sup>d</sup>Obscura specie stellarum Cassiopeia,<sup>d</sup>  
Quis nec ita e multis, neque constat parva ita crebris.  
215 Qualis, clavi intus defixo, ianua duplex  
Obliqui quondam fulcitur robore vectis,  
Talis stellarum positura est Cassiopeiae, 25  
Gnatae flere vicem dicas; ita brachia tendit.  
<sup>e</sup>Hanc autem illustri versatur corpore propter<sup>e</sup>  
220 <sup>f</sup>Andromede fugiens aspectum maesta parentis.<sup>f</sup>  
Illa quidem haud potis est noctu quaesita latere,  
Tam claro capite est; umeri tam iugiter ardent 30  
Extremique pedes et cinctus corporis omnes.  
Poena antiqua, manus etiam nunc aethere in alto  
225 Expansae visuntur et ad saxa horrida fixae.

Huic

[B4]

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 27: Corniger est valido connexus corpore Taurus; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 28; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 29; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 30: Obscura specie stellarum Cassiopea; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 31, 1; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 31, 2: Andromeda, aufugiens aspectum maesta parentis.

A R A T V S.

Aurigæ spaciola pedum vestigia subter  
 Corniger est valido connixus corpore taurus,  
 Ipsi ex ipsis fas hunc tibi noscere signis.  
 Hæc capiti forma est, species hæc cornibus aureis,  
 Ut bouis hanc esse effigiem nullo indice dicas.  
 Quæ fronte in media coniuncto ardore coruscant,  
 Has Græci stellas hyadas vocitare fuerunt,  
 Læuum eius cornu, & vestigia dextera proni  
 Aurigæ stella vna ligat: iunctim ambo feruntur:  
 Taurus in occasum semper præuerrere certat  
 Aurigam, Eo quamuis simul æquore surgant.  
 Nec verò genus infelix sine honore iacebit  
 Iasidæ Cephei: sed eos quoque Iuppiter astris  
 Inferuit, memor autorem se sanguinis esse.  
 Namque ipsum ad tergum Cynosuræ vertitur Arcti  
 Dispanfis manibus Cepheus: huic linea duplex  
 Extrema à cauda plantas procurrit in ambas,  
 Longa, pedum inter se quantum vestigia distant.

Paulò infra zonam sinuosi prima draconis  
 Spira tibi occurret: sed Cephea vertitur ante  
 Obscura specie stellarum Cassiopeia.  
 Quæ nec ita è multis, neque constat parua ita crebris.  
 Qualis, clauis intus defixo, ianua duplex  
 Obliqui quondam fulcitur robore vectis,  
 Talis stellarum positura est Cassiopeia,  
 Gnatae flere vicem dicas, ita brachia tendit.

Hanc autem illustri versatur corpore propter  
 Andromedæ, fugiens aspectum mœsta parentis.  
 Illa quidem haud potis est noctu quæsita latere,  
 Tam claro capite est: humeri tam iugiter ardent,  
 Extremique pedes, & cinctus corporis omnes.  
 Pœna antiqua, manus etiam nunc æthere in alto  
 Expansæ visuntur, & ad saxa horrida fixæ,

Huic



# A R A T V S.

Huic equus ille, iubam quatiens fulgore micanti,  
 Summum contingit caput aluo: stellaq; iungens  
 Vna tenet duplices communi lumine formas,  
 AEternum ex astris cupiens connectere nodum.  
 Tris aliæ, inter sese æqualibus interuallis  
 Dissitæ, equi signant latera alitis, & simul armos,  
 Eximio splendore: caput longè impare flamma  
 Visitur, & ceruix ingens licet: vltima summo  
 Stella nitens mento contendere quattuor illis  
 Possit, equi latera, & magnos lustrantibus armos.  
 Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus:  
 Pars aluo tenus anterior sola æthere fulget.  
 Hunc olim perhibent Heliconis vertice summo  
 Produxisse nouum fontem, cùm mons prius ille  
 Nullo manaret riuo, nulla aridus vnda.  
 Percussit sonipes terram: pedis ilicet ictum  
 Fons salientis aquæ, iugisq; scatebra sequuta est.  
 Pastores Hippocrenen cœpere vocare  
 Hunc laticem: rupe ille caua per saxa volutus  
 Thespia rura rigat: sonipes fulgentibus ardet  
 Infertus stellis sublustri nocte videndus.

Exin contortis aries cum cornibus hæret,  
 Qui spacia ingressus longissima, præpete cursu  
 Interiora brevis Cynosuræ curricula æquat.  
 Ille quidem, plenæ quasi semper fidere lunæ  
 Obscuretur, hebes oculorum lumina fallit:  
 Tu verò Andromedæ obseruabis cingula clara,  
 E quibus hunc subter possis cognoscere fultum.  
 Hic cœli mediam partem terit, hic vbi Chælæ  
 Extremæ, & balteus conuertitur Orionis.

Et propè conspicias paruum sub corpore claro  
 Andromedæ signum Deltoton dicere Graii  
 Quod soliti: simili quia forma littera claret.

Huic spa-

## ARATUS

	<sup>a</sup> Huic Equus ille, iubam quatiens fulgore micanti, Summum contingit caput alvo; stellaque iungens Una tenet duplices communi lumine formas, Aeternum ex astris cupiens connectere nodum. <sup>a</sup>	
230	Tres aliae, inter sese aequalibus intervallis Dissitae, Equi signant latera alitis et simul armos, Eximio splendore; caput longe impare flamma Visitur et cervix, ingens licet; ultima summo Stella nitens mento contendere quattuor illis	5
235	Possit Equi latera et magnos lustrantibus armos. Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus; Pars alvo tenuis anterior sola aethere fulget. Hunc olim perhibent Heliconis vertice summo Produxisse novum fontem, cum mons prius ille	10
240	Nullo manaret rivo, nulla aridus unda. Percussit sonipes terram, pedis ilicet ictum Fons salientis aquae iugisque scatebra secuta est. Pastores Hippocrenen coepere vocare Hunc laticem; rupe ille cava per saxa volutus	15
245	Thespia rura rigat; sonipes fulgentibus ardet Insertus stellis sublustri nocte videndus.	20
	<sup>b</sup> Exin contortis Aries cum cornibus haeret, <sup>b</sup> Qui spatia ingressus longissima praepete cursu Interiora brevis Cynosurae curricula aequat.	
250	Ille quidem, plenae quasi semper sidere Lunae Obscuretur, hebes oculorum lumina fallit. Tu vero Andromedae observabis cingula clara, <sup>c</sup> E quibus hunc subter possis cognoscere fultum. <sup>c</sup>	25
255	<sup>d</sup> Hic caeli mediam partem terit, hic ubi Chelae <sup>d</sup> <sup>e</sup> Extremae et balteus convertitur Orionis. <sup>e</sup>	30
	<sup>f</sup> Et prope conspicias parvum sub corpore claro <sup>f</sup> <sup>g</sup> Andromedae signum, Deltoton dicere Graii Quod soliti, simili quia forma littera claret.	

Huic spa-

[B4v]

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 32; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 33; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 1: E quibus hinc subter possis cognoscere fultum; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 2: Iam caeli mediam partem terit, ut prius illae; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 3: Chelae, quum pectus quod cernitur Orionis; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 4: Et prope conspicias parvum, sub pectore claro; <sup>g</sup>... *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 5–7

# ARATUS

	Huic spatio ductum simili latus exstat utrumque, <sup>g</sup>	
260	<sup>a</sup> At non tertia pars lateris, namque est minor illis, <sup>a</sup>	
	<sup>b</sup> Sed stellis longe densis praeclara relucet.	
	Inferior paulo est Aries et flamen ad Austri	
	Inclinatio. Atque etiam vehementius illo <sup>b</sup>	5
	<sup>c</sup> Pisces, quorum alter paulo prolabitur ante <sup>c</sup>	
265	<sup>d</sup> Et magis horrisonis Aquilonis tangitur alis. <sup>d</sup>	
	<sup>e</sup> Atque horum caudis duplices quasi inesse catenae <sup>e</sup>	
	<sup>f</sup> Visuntur, quae diversae per lumina serpunt <sup>f</sup>	
	<sup>g</sup> Atque una tandem in stella communiter haerent, <sup>g</sup>	10
	<sup>h</sup> Quem veteres soliti caelestem dicere nodum. <sup>h</sup>	
270	<sup>i</sup> Andromedae laevo ex umero, si quaesere perges, <sup>i</sup>	
	<sup>j</sup> Appositum poteris supera cognoscere Piscem. <sup>j</sup>	
	<sup>k</sup> E pedibus natum summo Iove Persea vises, <sup>k</sup>	
	<sup>α</sup> Quos umeris retinet defixo corpore Perseus, <sup>α</sup>	15
	<sup>l</sup> Qua summa ab regione Aquilonis flamina pulsant. <sup>l</sup>	
275	<sup>m</sup> Hic dextram ad sedes intendit Cassiopeiae,	
	Diversosque pedes vinctos talaribus aptis,	
	Pulverulentus uti de terra lapsus repente,	
	In caelum victor magnum sub culmina portat.	20
	At propter laevum genus omni ex parte locatas	
280	Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.	
	Hae septem vulgo perhibentur more vetusto	
	Stellae, cernuntur vero sex undique parvae;	
	At non interiisse putari convenit unam, <sup>m</sup>	25
	<sup>n</sup> Sed frustra et temere a vulgo ratione sine ulla <sup>n</sup>	
285	<sup>o</sup> Septem dicier, ut veteres statuere poetae,	
	Aeterno cunctas aevo qui nomine dignant.	
	Alcyone Meropeque, Celaeno Taygeteque,	
	Electra Steropeque, simul sanctissima Maia.	30
	Hae tenues parvo labentes lumine lucent.	
290	At magnum nomen signi clarumque vocatur, <sup>o</sup>	
	<sup>p</sup> Propterea quod et aestatis primordia clarat, <sup>p</sup>	

Et post

## C

...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 4–7; <sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 8: At non tertia pars lateris: nam non minor illis; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 9–11; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 12: Pisces, quorum alter paulo praelabitur ante; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 13; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 14: At quae horum e caudis duplices velut esset catenae; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 15: Dicuntur sua diversae per limina serpunt; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 16: Atque una tamen in stella communiter haerent; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 17: Quam veteres soliti Coelestem dicere Nodum; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm.*



# A R A T V S.

Huic spacio ductum simili latus extat vtrumq;  
 At non tertia pars lateris : namq; est minor illis,  
 Sed stellis longè densis præclara relucet.  
 Inferior paulò est Aries , & flamen ad Austri  
 Inclinator : Atq; etiam vehementius illo  
 Pisces : quorum alter paulò prolabitur ante,  
 Et magis horrifonis Aquilonis tangitur alis.  
 Atq; horum caudis duplices quasi inesse catenæ  
 Visuntur, quæ diuersæ per lumina serpunt,  
 Atq; vna tandem in stella communiter hærent.  
 Quem veteres soliti cœlestem dicere nodum.  
 Andromedæ læuo ex humero , si quæsere perges ,  
 Adpositum poteris superà cognoscere piscem.

E pedibus natum summo Ioue Persea vifes ,  
 Quos humeris retinet defixo corpore Perseus ,  
 Quà summa ab regione Aquilonis flamina pulsant.  
 Hic dextram ad sedes intendit Cassiopeïæ ,  
 Diuersosq; pedes vinctos talaribus aptis ,  
 Puluerulentus vti de terra lapsus repentè ,  
 In cœlum victor magnum sub culmina portat.

At propter læuum genus omni ex parte locatas  
 Paruas Vergilias tenui cum luce videbis.  
 Hæ septem vulgò perhibentur more vetusto  
 Stellæ , cernuntur verò sex vndiq; paruæ :  
 At non interiisse putari conuenit vnam.  
 Sed frustra , & temerè à vulgo ratione sine vlla  
 Septem dicier : vt veteres statuere Pòetæ ,  
 AEterno cunctas æuo qui nomine dignant.  
 Alcyone , Meropeq; , Celeno , Taygeteq; ,  
 Electra , Steropeq; , simul sanctissima Maïa.  
 Hæ tenues paruo labentes lumine lucent.  
 At magnum nomen signi , clarumq; vocatur.  
 Propterea quòd & æstatis primordia clarat ,

C

Et post

1565 – *Phaen. fragm. 34, 18*; <sup>1...1</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 19*: Adpositum poteris supra cognoscere Piscem; <sup>k...k</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 20*: E pedibus vatum summo natus Ioue Perseus; <sup>a...a</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. versus comm. in scholiis*: Quos humeris retinet defixo corpore Perseus; <sup>1...1</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 21*: Quem summa ab regione Aquilonis flamina pulsant; <sup>m...m</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 22–30*; <sup>n...n</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 31*: Sed frustra temere a vulgo ratione sine ulla; <sup>o...o</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 32–37*; <sup>p...p</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 38*: Propterea quod ad aestatis primordia clarent.

# A R A T U S .

Et post, hyberni præpandens temporis ortus,  
Admonet, vt mandent mortales semina terris.

Inde fides leuiter posita, & connexa videtur,  
Mercurius paruis manibus quam dicitur olim  
In cunis fabricatus in alta sede locasse.  
Hæc genus ad læuam Nixi delapsa refedit:  
Atq; inter flexum genus, & caput alitis hæsit.

Nomeq; est ales auis, lato sub tegmine cœli  
Quæ volat, & serpens geminis secut àëra pennis.  
Altera pars huic obscura est, & luminis expers.  
Altera nec paruis, nec claris lucibus ardet.  
Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen.  
Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam  
Gestit: nam læuam, clinata est vngula vemens  
Fortis equi, propter pennati corporis alam.

Ipsæ autem labens geminis Equus ille tenetur  
Piscibus: huic ceruix dextra mulcetur Aquarii.  
Seriùs hæc obitus terrarum visit equi vis,  
Quàm gelidum valido de corpore frigus anhelans,  
Corpore semifero, Notio Capricornus in orbe,  
Quem cum perpetuo vestiuit lumine Titan,  
Brumali flectens contorquet tempore cursum.  
Hoc caue te ponto studeas committere mense.  
Nam non longinquum spacium labere diurnum,  
Non hyberna cito voluetur curriculo nox,  
Humida non sese vestris Aurora querellis  
Ocyus ostendet, clari prænuntia Solis.  
At validis æquor pulsabit viribus Auster.  
Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.  
Hi tamen anni iam labuntur tempore toto,  
Nec cui signorum cedunt, nec flamina vitant.  
Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus:  
Sed similes mergis agitantur gurgite vasto.

Et h



## ARATUS

<sup>a</sup>Et post, hiberni praepandens temporis ortus,  
Admonet, ut mandent mortales semina terris.<sup>a</sup>

<sup>b</sup>Inde Fides leviter posita et connexa videtur,<sup>b</sup>

295 <sup>c</sup>Mercurius parvis manibus quam dicitur olim<sup>c</sup>

<sup>d</sup>In cunis fabricatus in alta sede locasse.<sup>d</sup>

5

<sup>e</sup>Haec genus ad laevum Nixi delapsa resedit<sup>e</sup>

<sup>f</sup>Atque inter flexum genus et caput Alitis haesit.

Namque est Ales avis, lato sub tegmine caeli

300 Quae volat et serpens geminis secat aera pennis.

Altera pars huic obscura est et luminis expers,

10

Altera nec parvis, nec claris lucibus ardet,

Sed mediocre iacit quatiens e corpore lumen.

Haec dextram Cephei dextro pede pellere palmam<sup>f</sup>

305 <sup>g</sup>Gestit, nam laevam clinata est ungula vemens<sup>g</sup>

<sup>h</sup>Fortis Equi propter pennati corporis alam.

15

Ipse autem labens geminis Equus ille tenetur

Piscibus; huic cervix dextra mulcetur Aquari.<sup>h</sup>

<sup>i</sup>Serius haec obitus Terrai visit Equi vis<sup>i</sup>

310 <sup>j</sup>Quam gelidum valido de corpore frigus anhelans<sup>j</sup>

<sup>k</sup>Corpore semifero notio Capricornus in orbe,<sup>k</sup>

20

<sup>l</sup>Quem cum perpetuo vestivit lumine Titan,<sup>l</sup>

Brumali flectens contorquet tempore cursum.

Hoc cave te ponto studeas committere mense,

315 Nam non longinquum spatium labere diurnum,

Non hiberna cito volvetur curriculo nox,

25

Umida non sese vestris Aurora querellis

Ocius ostendet, clari praenuntia Solis.

At validis aequor pulsabit viribus Auster.

320 Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.<sup>l</sup>

<sup>m</sup>Hi tamen anni iam labuntur tempore toto,<sup>m</sup>

30

<sup>n</sup>Nec cui signorum cedunt, nec flamina vitant,<sup>n</sup>

<sup>o</sup>Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus,<sup>o</sup>

Sed similes mergis agitantur gurgite vasto,

Et si

[Cv]

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 39–40; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 41: Inde Fides leviter posita et convexa videtur; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 42: Mercurius parvus manibus quam dicitur olim; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 43: Infirmitas fabricatus in alta sede locasse; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 44: Haec genus ad laevum Nisi delapsa resedit; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 45–51; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 52: Gestit: iam vero clinata est ungula vehemens; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 53–55; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 56: Serius haec obitus terrai iussit equinis; <sup>j</sup>...<sup>j</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 57; <sup>k</sup>...<sup>k</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 58: Corpore semifero magno Capricornus in orbe; <sup>l</sup>...<sup>l</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 59–67; <sup>m</sup>...<sup>m</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 68: Sed tamen anni iam labuntur tempore toto; <sup>n</sup>...<sup>n</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 69: Nec cui signorum cedunt, neque flamina vitant; <sup>o</sup>...<sup>o</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 70.

## ARATUS

325 Et si quando mari incubuit vis horrida venti,  
 Decurrunt ad vota, oculisque ad litora versis  
 Terram agitant animo; fluctu procul illa marino  
 Pulsa gemit mortemque exilis distinet asser,  
<sup>a</sup>Atque etiam supero, navi pelago usque vagatus,<sup>a</sup> 5  
 330 <sup>b</sup>Mense, Sagittipotens Solis cum sustinet orbem,<sup>b</sup>  
<sup>c</sup>Iam tum, cum nimis exiguo lux tempore praesto est,<sup>c</sup>  
 Terrae adverte ratem, dubiae nec fidito nocti.  
<sup>d</sup>Hoc signum veniens poterunt praenosceret nautae,<sup>d</sup>  
<sup>e</sup>Nam prope praecipitante licebit visere nocte,<sup>e</sup> 10  
 335 <sup>f</sup>Ut sese emergens ostendat Scorpius alte,<sup>f</sup>  
<sup>g</sup>Posteriore trahens flexum vi corporis arcum.  
 Iam supra cernes Arcti caput esse Minoris  
 Et magis erectum ad summum versarier orbem.  
 Tum sese Orion toto iam corpore condit<sup>g</sup> 15  
 340 <sup>h</sup>Extrema prope nocte et Cepheus conditur una<sup>h</sup>  
<sup>i</sup>Lumborum tenuis palma depulsus ad undas.  
 Hic missore vacans fulgens iacet una Sagitta,  
 Quam propter nitens penna convolvitur Ales  
 Et clinata magis paulo est Aquilonis ad auras.<sup>i</sup> 20  
 345 <sup>j</sup>Ac propter se Aquila ardenti cum corpore portat<sup>j</sup>  
<sup>k</sup>Igniferum mulcens tremebundis aethera pennis;  
 Non nimis ingenti cum corpore, sed grave maestis  
 Ostendit nautis perturbans aequora signum,<sup>k</sup>  
 Decedente ubi nocte mari se protulit alto. 25  
 350 <sup>l</sup>Tum magni curvus Capricorni corpora propter<sup>l</sup>  
<sup>m</sup>Delphinus iacet, haud nimio lustratu' nitore,<sup>m</sup>  
<sup>n</sup>Praeter quadruplices stellas in fronte locatas,  
 Quas intervallum binas disternat unum.  
 Cetera pars late tenui cum lumine serpit.<sup>n</sup> 30  
 355 <sup>o</sup>Stellae igitur, quarum positus huc diximus usque,<sup>o</sup>  
<sup>p</sup>Sunt inter partes gelidas Aquilone locatae  
 Atque inter spatium et laeti vestigia Solis.<sup>p</sup>

Quae re-

## C2

<sup>a...</sup><sup>a</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 71: Atque etiam supero navi pelagoque vacato;* <sup>b...</sup><sup>b</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 72;* <sup>c...</sup><sup>c</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 73: Nam iam tum minus exiguo lux tempore praesto est;* <sup>d...</sup><sup>d</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 74;* <sup>e...</sup><sup>e</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 75: Nam prope praecipiti ante licebit visere nocte;* <sup>f...</sup><sup>f</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 76: Ut sese ostendens emergit Scorpius alte;* <sup>g...</sup><sup>g</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 77–80;* <sup>h...</sup><sup>h</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 81: Extrema prope nocte et Cepheus conditur ante;* <sup>i...</sup><sup>i</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 82–85;* <sup>j...</sup><sup>j</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 86: At propter se Aquila ardenti cum corpore portat;* <sup>k...</sup><sup>k</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 87–89;* <sup>l...</sup><sup>l</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 90;* <sup>m...</sup><sup>m</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 91: Delphinus iacet, haud nimio lustratu' nitore;* <sup>n...</sup><sup>n</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 92–94;* <sup>o...</sup><sup>o</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 95: Illae quae fulgent luces ex ore corusco;* <sup>p...</sup><sup>p</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 96–97.*

Et si quando mari incubuit vis horrida venti,  
Decurrunt ad vota: oculisq; ad littora versis,  
Terram agitant animo: fluctu procul illa marino  
Pulsa gemit, mortemq; exilis distinet asser.  
Atq; etiam supero, naui pelago vsq; vagatus,  
Mense, sagittipotens solis cum sustinet orbem:  
Iam tum, cum nimis exiguo lux tempore praesto est,  
Terræ aduerte ratem, dubiæ nec fidito nocti.  
Hoc signum veniens poterunt prænoscere nautæ,  
Nam propè præcipitante licebit visere nocte,  
Ut sese emergens ostendat Scorpius altè,  
Posteriore trahens flexum vi corporis arcum.  
Iam superà cernes Arcti caput esse minoris,  
Et magis erectum ad summum versarier orbem,  
Tum sese Orion toto iam corpore condit,  
Extrema propè nocte, & Cepheus conditur vnà,  
Lumborum tenus à palma depulsus ad vndas.

Hic missore vacans fulgens iacet vna sagitta,  
Quam propter nitens penna conuoluitur ales,  
Et clinata magis paulò est Aquilonis ad auras.

Ac propter se Aquila ardenti cum corpore portat,  
Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis:  
Non nimis ingenti cum corpore: sed graue mœstis  
Ostendit nautis perturbans æquora signum,  
Decedente vbi nocte mari se protulit alto.

Tum magni curuus Capricorni corpora propter  
Delphinus iacet, haud nimio lustratus nitore,  
Præter quadruplices stellas in fronte locatas,  
Quas interuallum binas determinat vnum.  
Cætera pars latè tenui cum lumine serpit.

Stellæ igitur, quarum positus huc diximus vsq;  
Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ,  
Atq; inter spaciū, & læti vestigia Solis.

C ij

Quæ re-



A R G U M E N T U M .

Quæ restant post delphinum claranda , feruntur  
Inter Solis iter , simul inter flamina venti ,  
Viribus erumpit quæ summi spiritus Austri.

Ac primùm Orion obliquo corpore nitens ,  
Inferiora tenet truculenti corpora tauri.  
Quem qui suspiciens in cœlum nocte serena  
Latè dispersum non viderit , abdita frustra  
Cætera se speret cognoscere signa potesse.

Namq; pedes subter rutilo cum lumine claret  
Feruidus ille Canis , stellarum luce refulgens.  
Huic latet obscurus subter præcordia venter ,  
Nec toto spirans rabido de corpore flamam  
AEstiferos validis erumpit flatibus ignes :  
Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor.  
Hic ubi se pariter cum Sole in culmina cœli  
Extulit , haud patitur foliorum tegmine frustra  
Suspensos animos arbuſta ornata tenere :  
Nam , quorum stirpes tellus amplexaprehendit ,  
Hæc , augens anima , vitali flamine mulcet.  
At quorum nequeunt radices findere terram ,  
Denudat foliis ramos , & cortice truncos.  
Hic subiens etiam piscosi cærulea ponti ,  
Sentitur nobis : reliquis innoxia flama est ,  
Et tantum membris adhibetur cassa notandis.

Hunc propter , subterq; pedes , quos diximus ante ,  
Orionis iacet leuipes lepus : hic fugit ictus  
Horrificos metuens rostri tremebundus acuti :  
Nam canis infesto sequitur vestigia cursu ,  
Præcipitantem agitans : oriens cum deniq; tollit  
Membra pusilla lepus , pronus sub æquora fertur :  
Surgentem à tergo canis , insequiturq; cadentem ,  
Curriculum nunquam defesso corpore sedans.  
At canis ad caudam serpens prolabitur Argo ,

Conuer-

## ARATUS

	<sup>a</sup> Quae restant post Delphinum claranda, feruntur <sup>a</sup>	
	<sup>b</sup> Inter Solis iter, simul inter flamina venti,	
360	Viribus erumpit qua summi spiritus Austri. <sup>b</sup>	
	<sup>c</sup> Ac primum Orion obliquo corpore nitens <sup>c</sup>	
	<sup>d</sup> Inferiora tenet truculenti corpora Tauri. <sup>d</sup>	5
	<sup>e</sup> Quem qui suspiciens in caelum nocte serena <sup>e</sup>	
	<sup>f</sup> Late dispersum non viderit, abdita frustra <sup>f</sup>	
365	<sup>g</sup> Cetera se speret cognoscere signa potesse.	
	Namque pedes subter rutilo cum lumine claret	
	Fervidus ille Canis, stellarum luce refulgens. <sup>g</sup>	10
	<sup>h</sup> Huic latet obscurus subter praecordia venter, <sup>h</sup>	
	<sup>i</sup> Nec toto spirans rabido de corpore flammam <sup>i</sup>	
370	<sup>j</sup> Aestiferos validis erumpit flatibus ignes.	
	Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor.	
	Hic, ubi se pariter cum Sole in culmina caeli	15
	Extulit, haud patitur foliorum tegmine frustra	
	Suspensos animos arbusta ornata tenere.	
375	Nam, quorum stirpes tellus amplexa prehendit,	
	Haec augens anima vitali flamine mulcet. <sup>j</sup>	
	<sup>k</sup> At quorum nequeunt radices findere terram, <sup>k</sup>	20
	<sup>l</sup> Denudat foliis ramos et cortice truncos. <sup>l</sup>	
	Hic subiens etiam piscosi caerula ponti	
380	Sentitur nobis; reliquis innoxia flamma est	
	Et tantum membris adhibetur cassa notandis.	
	<sup>m</sup> Hunc propter subterque pedes, quos diximus ante, <sup>m</sup>	25
	<sup>n</sup> Orioni <sup>7</sup> iacet levipes Lepus; hic fugit ictus <sup>n</sup>	
	<sup>o</sup> Horrificos metuens rostri tremebundus acuti.	
385	Nam Canis infesto sequitur vestigia cursu, <sup>o</sup>	
	<sup>p</sup> Praecipitantem agitans, oriens cum denique tollit <sup>p</sup>	
	Membra pusilla Lepus pronusve sub aequora fertur,	30
	Surgentem a tergo Canis insequiturque cadentem,	
	<sup>q</sup> Curriculum numquam defesso corpore sedans.	
390	At Canis ad caudam serpens prolabitur Argo	

Conver-

[C2v]

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 98: At pars inferior Delphini fusca videtur; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 99–100; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 101: Exinde Orion obliquo corpore nitens; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 102; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 103: Quem qui suspiciet in coelum nocte serena; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 104: Late dispersum non viderit, abdita vero; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 105–107; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 108: Hunc tegit obscurus subter praecordia Vesper; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 109: Nec toto spirans rabido de corpore flamma; <sup>j</sup>...<sup>j</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 110–116; <sup>k</sup>...<sup>k</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 117: At quorum nequeunt radices findere terras; <sup>l</sup>...<sup>l</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 118; <sup>m</sup>...<sup>m</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 119; <sup>n</sup>...<sup>n</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 120: Oriona, iacet levipes Lepus: hic fugit ictus; <sup>o</sup>...<sup>o</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 121–122; <sup>p</sup>...<sup>p</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 123: Praecipitantem agitans, oriens iam denique paullo; <sup>q</sup>... *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 124–128





A R A T U S .

Conuersam præ se portans cum lumine puppim,  
 Non aliæ naues vt in alto ponere proras  
 Ante solent, rostro Neptunia prata fecantes:  
 Sed conuersa retrò cœli semper loca tranat.  
 Sicut cùm cœptant rutos contingere portus,  
 Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ,  
 Aduersamq; trahunt optata ad littora puppim.  
 Sic conuersa vetus super æthera vertitur Argo,  
 Atq; vsq; à prora ad celsum sine lumine malum,  
 A malo ad puppim cum lumine clara videtur.  
 Inde gubernaculum, disperso lumine fulgens,  
 Clari posteriora canis vestigia tangit.

Exin semotam procul, in tutoq; locatam  
 Andromedam tamen explorans fera quæfere pistrix  
 Pergit, & vsq; sitam gelidas Aquilonis ad auras,  
 Cærulea vestigat, finita in partibus Austri.  
 Hanc Aries tegit, & squamoso corpore pisces,  
 Fluminis illustris tangentem corpore ripas.

Namq; etiam Eridanum cernes in parte locatum  
 Cœli, funestum magnis cum viribus ænnem:  
 Quem lachrymis mœstæ Phæétontis sæpè sorores  
 Sparserunt, letum mœrenti voce canentes.  
 Hunc Orionis sub læua cernere planta  
 Serpentem poteris: proceraq; vincla videbis,  
 Quæ retinent pisces, caudarum parte locata,  
 Flumine mixta retrò ad pistricis terga reuerti.  
 Hic vna stella nectuntur, quam iacit ex se  
 Pistrix, è spina valida cum luce refulgens.

Exinde exiguæ tenui cum lumine multæ  
 Inter pistricem fusæ; sparsæq; videntur,  
 Atq; gubernaculum stellæ, quas contegit omnes  
 Formidans acrem morsum lepus: his neq; nomen,  
 Nec formam veteres certam statuisse videntur.

C iij

Nam

A R A T V S.

Nam quæ sideribus claris natura poliuit,  
 Et vario pinxit distinguens lumine formas,  
 Hæc ille astrorum custos ratione notauit,  
 Signaq; signauit cœlestia nomine vero.  
 Has autem, quæ sunt paruo cum lumine fusæ,  
 Confimili specie stellas, pariliq; nitore,  
 Non potuit nobis nota clarare figura.

Exinde, Australem soliti quem dicere piscem,  
 Voluit inferior Capricorno, versus ad Austrum,  
 Pistricem obseruans, procul illis piscibus hærens.

At propè conspicies, experteis nominis omnes,  
 Inter pistricem, & piscem, quem diximus Austri,  
 Stellas, sub pedibus stratas radiantis Aquarii.

Propter Aquarius obscurum dextra rigat amnem,  
 Exiguo qui stellarum candore nitescit.

E multis tamen iis duo latè lumina fulgent:

Vnum sub magni pedibus cernetur Aquarii:

Quod superest, gelidi delapsum flumine fontis,

Spiriferam subter caudam pistricis adhæsit.

Omnes hæ stellæ perhibentur nomine Aquai.

Hic aliæ volitant paruo cum lumine sparsæ,

Atq; priora pedum subeunt vestigia magni

Arcitenentis, & obscuræ sine nomine cedunt.

Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen

Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri:

Exiguo superum quæ lumina tempore tranat.

Nam procul Arcturo est aduersa parte locata.

Arcturo magnum spacium superà dedit: orbem

Iuppiter huic paruum inferiore in parte dicauit.

Hæc tamen æterno inuisens loca curriculo nox,

Signa dedit natis, cuncti quæ noscere possent:

Commiserans hominum metuendos vndiq; casus.

Nam cum fulgentem cernes sine nubibus atris

Aram



## ARATUS

Nam quae sideribus claris natura polivit  
 425 Et vario pinxit distinguens lumine formas,  
 Haec ille astrorum custos ratione notavit  
 Signaque signavit caelestia nomine vero.<sup>1</sup>  
<sup>a</sup>Has autem, quae sunt parvo cum lumine fusae,<sup>a</sup> 5  
<sup>b</sup>Consimili specie stellas parilique nitore,  
 430 Non potuit nobis nota clarare figura.  
 Exinde, Australem soliti quem dicere Piscem,  
 Volvitur inferior Capricorno, versus ad Austrum,  
 Pistricem observans, procul illis Piscibus haerens. 10  
 At prope conspicias expertes nominis omnes,  
 435 Inter Pistricem et Piscem, quem diximus Austri,  
 Stellas sub pedibus stratas radiantis Aquari.  
 Propter Aquarius obscurum dextra rigat amnem,  
 Exiguo qui stellarum candore nitescit.<sup>b</sup> 15  
<sup>c</sup>E multis tamen is duo late lumina fulgent:<sup>c</sup>  
 440 <sup>d</sup>Unum sub magni pedibus cernetur Aquari,<sup>d</sup>  
<sup>e</sup>Quod superest, gelidi delapsum flumine fontis,<sup>e</sup>  
<sup>f</sup>Spiniferam subter caudam Pistricis adhaesit.<sup>f</sup>  
<sup>g</sup>Omnes hae stellae perhibentur nomine Aquai.<sup>g</sup> 20  
<sup>h</sup>Hic aliae volitant parvo cum lumine sparsae,<sup>h</sup>  
 445 <sup>i</sup>Atque priora pedum subeunt vestigia magni<sup>i</sup>  
<sup>j</sup>Arcitenentis et obscurae sine nomine cedunt.<sup>j</sup>  
<sup>k</sup>Inde Nepae cernes propter fulgentis acumen  
 Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri, 25  
 Exiguo superum quae lumina tempore tranat.  
 450 Nam procul Arcturo est adversa parte locata.<sup>k</sup>  
<sup>l</sup>Arcturo magnum spatium supra dedit, orbem<sup>l</sup>  
<sup>m</sup>Iuppiter huic parvum inferiore in parte dicavit.<sup>m</sup>  
<sup>n</sup>Haec tamen aeterno invisens loca curriculo nox,<sup>n</sup> 30  
<sup>o</sup>Signa dedit na<u>tis, cuncti quae noscere possent,  
 455 Commiserans hominum metuendos undique casus.  
 Nam cum fulgentem cernes sine nubibus atris

Aram

[C3v]

...<sup>1</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 151–162; <sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 163: Has autem quae sunt parvo sub culmine fusae; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 164–173; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 174: E multis tamen his duo late lumina fulgent; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 175; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 176: Quod superest, gelido delapsum flumine fontis; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 177; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 178: Ast omnes stellae perhibentur nomine Aquai; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 179: Hic aliae volitant parvo cum lumine clarae; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 180; <sup>j</sup>...<sup>j</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 181: Arcitenentis, et obscurae sine nomine condunt; <sup>k</sup>...<sup>k</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 182–185; <sup>l</sup>...<sup>l</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 186: Arcturo magnum spatium supra dedit, orbem; <sup>m</sup>...<sup>m</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 187: Iuppiter hunc parvum inferiore in parte locavit; <sup>n</sup>...<sup>n</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 188: Hic tamen aeterno invisens loca curriculo nox; <sup>o</sup>... *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 189–196****************

# ARATUS

Aram sub media caeli regione locatam,  
A summa parte obscura caligine tectam,  
Tum validis fugito devitans viribus Austrum.  
460 Quem si prospiciens vitaveris, omnia caute  
Armamenta locans, tuto labere per undas;<sup>o</sup> 5  
<sup>a</sup>Sin gravis inciderit necopino flamine ventus,<sup>a</sup>  
<sup>b</sup>Perfringet celsos defixo robore malos,  
Ut res nulla feras possit mulcere procellas,  
465 Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem  
Coeperit et subitis auris diduxerit Ara. 10  
Sin umeros medio in caelo Centaurus habebit  
Ipseque caerulea contectus nube feretur  
Atque Aram tenui caligans vestiet umbra,  
470 Ad signorum obitum vis est metuenda Favoni.  
Ille autem Centaurus in alta sede locatus, 15  
Qua sese clarum collucens Scorpius infert,  
Hac subter partem praeportans ipse virilem<sup>b</sup>  
<sup>c</sup>Cedit, equi partes properans subiungere Chelis.<sup>c</sup>  
475 <sup>d</sup>Hic dextram porgens, quadrupes qua vasta tenetur,  
Quam nemo certo donavit nomine Graium, 20  
Tendit et illustrem truculentus cedit ad Aram.  
Hic sese infernis de partibus erigit Hydra,  
Praecipiti lapsu flexo cum corpore serpens.  
480 Haec caput atque oculos torquens ad terga Nepai,  
Convexoque sinu subiens inferna Leonis, 25  
Centaurum leni contingit lubrica cauda.  
In medioque sinu fulgens Cratera relucet.  
Extremam nitens plumato corpore Corvus  
485 Rostro tundit. Et hic Geminis est ille sub ipsis<sup>d</sup>  
<sup>e</sup>Antecanis, Graio Procyon qui nomine fertur.<sup>e</sup> 30  
<sup>f</sup>Haec sunt, quae visens nocturno tempore signa<sup>f</sup>  
<sup>g</sup>Aeternumque volens mundi cognoscere motum,<sup>g</sup>  
<sup>h</sup>Legitimo cernes caelum lustrantia cursu.

Nam,

[C4]

...<sup>o</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen. fragm.* 34, 189–196; <sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen. fragm.* 34, 197: Sin gravis inciderit vehementi flamine ventus; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen. fragm.* 34, 198–208; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen. fragm.* 34, 209: Cedit, Equi parteis properat coniungere Chelis; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen. fragm.* 34, 210–220; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen. fragm.* 34, 221: Antecanem Graio Procyon qui nomine fertur; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen. fragm.* 34, 222; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen. fragm.* 34, 223: Aeternumque volens mundi pernoscere motum; <sup>h</sup>... *Fragm.* 1565 – *Phaen. Frag* 34, 224–232

A R A T U S

Aram sub media cœli regione locatam,  
 A summa parte obscura caligine tectam:  
 Tum validis fugito deuitans viribus Austrum,  
 Quem si prospiciens vitaueris, omnia cautè  
 Armamenta locans, tutò labere per vndas:  
 Sin grauis inciderit nec opino flamine ventus,  
 Perfringet cœfos defixo robore malos:  
 Vt res nulla feras possit mulcere procellas,  
 Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem  
 Cœperit, & subitis auris diduxerit Ara.  
 Sin humeros medio in cœlo Centaurus habebit,  
 Ipseque cœrûlea contactus nube feretur,  
 Atque aram tenui caligans vestiet umbra,  
 Ad signorum obitum vis est metuenda Fauonii.  
 Ille autem Centaurus in alta sede locatus,  
 Quà sese clarum collucens Scorpius infert:  
 Hac subter, partem præportans ipse virilem  
 Cedit, equi partes properans subiungere Chelis.  
 Hic dextram porgens, quadrupes qua vasta tenetur,  
 Quam nemo certo donauit nomine Graiûm.  
 Tendit, & illustrem truculentus cedit ad Aram.  
 Hic sese infernis de partibus erigit Hydra,  
 Præcipiti lapsu flexo cum corpore serpens.  
 Hæc caput, atque oculos torquens ad terga Nepai,  
 Conuexoque sinu subiens inferna Leonis,  
 Centaurum leni contingit lubrica caudâ.  
 In medioque sinu fulgens cratera relucet.  
 Extremam nitens plumato corpore Coruus  
 Rostro tundit. Et hic geminis est ille sub ipsis  
 Ante canis, Graio Procyon qui nomine fertur.  
 Hæc sunt, quæ visens nocturno tempore signa,  
 Aeternumque volens mundi cognoscere motum,  
 Legitimo cernes ecclum lustrantia cursu.  
Nam,



# M R A T V S.

Nam, quæ per bis sex signorum labier orbem  
 Quinq; solent stellæ, simili ratione notari  
 Non possunt: quia quæ faciunt vestigia cursu,  
 Non eodem semper spacio portata teruntur:  
 Sic malunt errare vagæ per nubila cœli,  
 Atq; suos vario motu metirier orbes.  
 Hæ faciunt magnos longinqui temporis annos,  
 Cùm redeunt ad idem cœli sub tegmine signum.  
 Quarum ego nunc nequeo tortos euoluere cursus.  
 Verùm hæc, quæ semper certo voluuntur in orbe,  
 Fixa, simul magnos exponam versibus orbes.

Quattuor æterno lustrantes lumine mundum,  
 Orbes stelligeri, portantes signa feruntur,  
 Amplexi terram, cœli sub tegmine fulti.  
 E quibus annorum rationem, & fœdera nosces.  
 Hos tute ex propriis poteris deprendere signis:  
 Plurima enim circùm, supera q; infra q; feruntur.  
 Ipsos porrò orbes, magno cum lumine latos,  
 Vinctos inter se, & nodis cœlestibus aptos,  
 Atq; paris spacio duo cernes esse duobus.

Nam si nocturno cognoscens tempore cœlum,  
 Cùm neq; caligans deterfit sidera nubes,  
 Nec pleno stellas superauit lumine luna,  
 Vidisti magnum candentem serpere circùm:  
 Lacteus hic nimio fulgens candore notatur.  
 Huic nullus cœlo defertur concolor orbis.  
 Verùm æquè magnis, ex quattuor, esse duobus  
 Contigit: at reliqui giro breuiore feruntur.

Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras,  
 Ora petens Geminorum illustria: tum genus ardens  
 In sese retinens Aurigæ portat vtrunq;  
 Hunc sura læua Perseus, humeroq; sinistro  
 Tangit: & Andromedæ hic fulgens quoq; dextra tenetur,

Secta

# ARATUS

490	Nam, quae per bis sex signorum labier orbem Quinque solent stellae, simili ratione notari Non possunt; quia quae faciunt vestigia cursu, Non eodem semper spatio portata teruntur; Sic malunt errare vagae per nubila caeli	5
495	Atque suos vario motu metirier orbis. Hae faciunt magnos longinqui temporis annos, Cum redeunt ad idem caeli sub tegmine signum. <sup>h</sup> <sup>a</sup> Quarum ego nunc nequeo tortos evolvere cursus. <sup>a</sup> <sup>b</sup> Verum haec, quae semper certo volvuntur in orbe, <sup>b</sup>	10
500	<sup>c</sup> Fixa simul magnos exponam versibus orbis. <sup>c</sup> <sup>d</sup> Quattuor aeterno lustrantes lumine mundum Orbes stelligeri portantes signa feruntur, Amplexi terram, caeli sub tegmine fulti. <sup>d</sup> <sup>e</sup> E quibus annorum rationem et foedera nosces. <sup>e</sup>	15
505	<sup>f</sup> Hos tute ex propriis poteris deprendere signis; <sup>f</sup> Plurima enim circum, superaue infraque feruntur. <sup>g</sup> Ipsos porro orbis, magno cum lumine latos, <sup>g</sup> <sup>h</sup> Vinctos inter se et nodis caelestibus aptos Atque pari spatio duo cernes esse duobus.	20
510	Nam si nocturno cognoscens tempore caelum, Cum neque caligans deterisit sidera nubes, Nec pleno stellas superavit lumine Luna, Vidisti magnum candentem serpere circum, Lacteus hic nimio fulgens candore notatur. <sup>h</sup>	25
515	<sup>i</sup> Huic nullus caelo defertur concolor orbis, <sup>i</sup> <sup>j</sup> Verum aequae magnis ex quattuor esse duobus <sup>j</sup> <sup>k</sup> Contigit; at reliqui gyro brevior feruntur. <sup>k</sup> <sup>l</sup> Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras, <sup>l</sup> <sup>m</sup> Ora petens Geminorum illustria; tum genus ardens <sup>m</sup>	30
520	<sup>n</sup> In sese retinens Aurigae portat utrumque. Hunc sura laeva Perseus umeroque sinistro <sup>n</sup> <sup>o</sup> Tangit et Andromedae hic fulgens quoque dextra tenetur, <sup>o</sup>	

Secta

[C4v]

...<sup>h</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 225–232*; <sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 233*: Quare ego nunc nequeo totos evolvere cursus; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 234*; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 235*: Fixa simul magno sedem <lacuna> gentibus orbis; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 236–238*; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 239*: E quibus annorum volitantia lumina nosces; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 240*: Quae densis distincta licebit cernere signis; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 241*: Tum magnos orbis magno cum lumine latos; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 242–248*; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 249*: Hic non perpetuum detexens conficit orbem; <sup>j</sup>...<sup>j</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 250*: Sed spatio multum superest praestare duobus; <sup>k</sup>...<sup>k</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 251*: Dicitur et late coeli lustrare cavernas; <sup>l</sup>...<sup>l</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 252*; <sup>m</sup>...<sup>m</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 253*: Ora petens Geminorum, illustratum genus ardens; <sup>n</sup>...<sup>n</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 254–255*; <sup>o</sup>...<sup>o</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 256*: Tangit, ad Andromedam hic dextra de parte tenetur.

## ARATUS

	Secta volam cubitumque inter; Boream vola contra Tendit; sed cubitum pluvius sibi vindicat Auster.	
525	<sup>a</sup> Hoc ipso orbe pedes duplices Equus et simul ales <sup>a</sup> <sup>b</sup> Ponit Avis caput et clinato corpore collum, <sup>b</sup> <sup>c</sup> Anguitenens umeris connititur; illa recedens Austrum consequitur devitans corpore Virgo. <sup>c</sup>	5
530	<sup>d</sup> At vero totum spatium convestiet orbis <sup>d</sup> <sup>e</sup> Magnu' Leo et claro collucens lumine Cancer. <sup>e</sup> <sup>f</sup> Hic totus medius circo disiungitur, ille <sup>f</sup> <sup>g</sup> Pectoribus validis atque alvo possidet orbem, <sup>g</sup> <sup>h</sup> In quo consistens convertit curriculum Sol Aestivus medio distinguens corpore cursus. <sup>h</sup>	10
535	<sup>i</sup> Hunc octo in partes divisum noscere circum Si potes, invenies supero convertier orbe Quinque pari spatio partes, tres esse relictas, Tempore nocturno quas vis inferna frequentet.	15
540	Alter ab infernis Austri convertitur auris, Distribuens medium subtersecat hic Capricornum Atque pedes gelidum rivum fundentis Aquari, Caeruleaeque feram caudam Pistricis et illum Fulgentem Leporem; inde pedes Canis et simul amplam Argolicam retinet crebro cum lumine Navem	20
545	Tergaque Centauri atque Nepai portat acumen, Inde Sagittari defixum possidet arcum. Hunc, a clarisonis auris Aquilonis ad Austrum <sup>i</sup> <sup>j</sup> Tendens, postremum tangit rota fervida Solis. <sup>j</sup> <sup>k</sup> Exinde in superas brumali tempore flexu	25
550	Se recipit sedes; huic orbi quinque tributae Nocturnae partes, supera tres luce dicantur. Hosce inter mediam partem retinere videtur Tantus, quantus erit collucens lacteus orbis. In quo autumnali atque iterum Sol lumine verno Exaequat spatium lucis cum tempore noctis.	30

Hunc

## D

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 257: Imponitque pedes duplices Equus, et simul Ales; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 258: Ponit avis caput, et clinato corpore tergum; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 259–260; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 261: At vero totum spatium convestit et orbis; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 262: Magnu' Leo, et claro collucens lumine Cancer; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 265: Hic totus medius circo disiungitur ipso; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 266; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 263–264; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 267–279; <sup>j</sup>...<sup>j</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 280: Condens postremum tangit rota fervida solis; <sup>k</sup>... *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 281–294



# A R A T V S.

Secta volam, cubitumq; inter : Boream vola contra  
 Tendit : sed cubitum pluuius sibi vendicat Austro.  
 Hoc ipso orbe pedes duplices Equus, & simul ales  
 Ponit auis caput, & clinato corpore collum.  
 Anguitenens humeris connititur : illa recedens  
 Austrum consequitur deuotans corpore virgo.  
 At verò totum spacium conuestiet orbis  
 Magnus Leo, & claro collucens lumine Cancer.  
 Hic totus medius circo disiungitur : ille  
 Pectoribus validis, atq; aluo possidet orbem.  
 In quo consistens conuertit curriculum Sol  
 AEstiuus, medio distinguens corpore cursus.  
 Hunc octo in partes diuisum noscere circum  
 Si potes, inuenies supero conuertier orbe  
 Quinq; pari spacio partes, tris esse relictas,  
 Tempore nocturno quas vis inferna frequenter.  
 Alter ab infernis Austri conuertitur auri,  
 Distribuens medium subtersecat hic Capricornum,  
 Atq; pedes gelidum riuum fundentis Aquarii,  
 Cæruleæq; feram caudam pistricis, & illum  
 Fulgentem leporem : inde pedes Canis, & simul amplam  
 Argolicam retinet crebrò cum lumine nauem.  
 Tergaq; Centauri, atq; Nepai portat acumen,  
 Inde Sagittarii defixum possidet arcum.  
 Hunc, à clarifonis auris Aquilonis ad Austrum  
 Tendens, postremum tangit rota feruida Solis.  
 Exinde in superas brumali tempore flexu  
 Se recipit sedes : huic orbi quinq; tributæ  
 Nocturnæ partes, superà tres luce dicantur.  
 Hosce inter mediam partem retinere videtur  
 Tantus, quantus erit collucens lacteus orbis.  
 In quo autumnali, atq; iterum Sol lumine verno  
 Exæquat spacium lucis, cum tempore noctis,

D

Hunc

# A R A T V S.

Hunc retinens Aries subluce corpore totus,  
 Atq; genu flexo Taurus connititur ingens.  
 Orion claro contingens pectore fertur.  
 Hydra tenet flexu crateram, Coruus adhæret,  
 Et pauca Chelis stellæ, simul Anguitenentis  
 Sunt genua, & summi Iouis ales nuntius instat.  
 Propter Equus capite, & ceruicum lumine tangit.  
 Hosce æquo spacio deiunctos sustinet axis,  
 Per medios summo cœli de vertice tranans.  
 Ille autem claro quartus cum lumine circus  
 Partibus extremis extremos continet orbes,  
 Et simul à medio media de parte secatur:  
 Atq; obliquus in iis nitens cum lumine fertur.  
 Vt nemo, cui cui tandem doctissima Pallas  
 Solertem ipsa dedit fabricæ rationibus artem,  
 Tam tornare catè contortos possiet orbes:  
 Quàm sunt in cœlo diuino numine flexi:  
 Terram cingentes, ornantes lumine mundum,  
 Culmine transuerso retinentes sidera fulta.  
 Quattuor hi motu cuncti voluntur eodem,  
 Auroræ à thalamo Zephyri intima regna petentes.  
 Horum tres tamen emerguntq; , caduntq; sub vmbras  
 AEquis deiuncti spaciis: eademq; caducos,  
 Surgentesq; loca aut condunt, aut æquore tollunt.  
 Ast ille obliquè implexus tribus orbibus vnus,  
 Tam latè Oceani spaciosum permeat æquor,  
 Quanto est diuisus Cancer spacio à Capricorno:  
 Exoriens Cancer matutino à Capricorno.  
 Vtrobique autem, & quâ se pelago exerit, & quâ  
 It subter terras, spacium par esse necesse est.  
 Et quantos radios iacimus de lumine nostro,  
 Quis hunc conuexum cœli contingimus orbem:  
 Sex tantæ poterunt sub eum succedere partes,

Bina



## ARATUS

	Hunc retinens Aries sublucet corpore totus	
	Atque genu flexo Taurus connititur ingens,	
	Orion claro contingens pectore fertur.	
	Hydra tenet flexu Crateram, Corvus adhaeret	
560	Et paucae Chelis stellae, simul Anguitenentis	5
	Sunt genua et summi Iovis Ales nuntius instat.	
	Propter Equus capite et cervicum lumine tangit. <sup>k</sup>	
	<sup>a</sup> Hosce aequo spatio diiunctos sustinet axis, <sup>a</sup>	
	<sup>b</sup> Per medios summo caeli de vertice tranans.	
565	Ille autem claro quartus cum lumine circus	10
	Partibus extremis extremos continet orbes	
	Et simul a medio media de parte secatur; <sup>b</sup>	
	<sup>c</sup> Atque obliquus in is nitens cum lumine fertur, <sup>c</sup>	
	<sup>d</sup> Ut nemo, cuicui tandem doctissima Pallas <sup>d</sup>	
570	<sup>e</sup> Sollertem ipsa dedit fabricae rationibus artem,	15
	Tam tornare cate contortos possiet orbes, <sup>e</sup>	
	<sup>f</sup> Quam sunt in caelo divino numine flexi, <sup>f</sup>	
	<sup>g</sup> Terram cingentes, ornantes lumine mundum,	
	Culmine transverso retinentes sidera fulta.	
575	Quattuor hi motu cuncti volvuntur eodem, <sup>g</sup>	20
	Aurorae a thalamo Zephyri intima regna petentes.	
	Horum tres tamen emerguntque caduntque sub umbras	
	Aequis diiuncti spatiis eademque caducos	
	Surgentesque loca aut condunt, aut aequore tollunt.	
580	Ast ille <sup>h</sup> oblique implexus tribus orbibus unus <sup>h</sup>	25
	Tam late Oceani spatiosum permeat aequor,	
	<sup>i</sup> Quanto est divisus Cancer spatio a Capricorno, <sup>i</sup>	
	Exoriens Cancer matutino a Capricorno.	
	Utrobique autem, et qua se pelago exserit, et qua	
585	<sup>j</sup> It subter terras, spatium par esse necesse est. <sup>j</sup>	30
	<sup>k</sup> Et quantos radios iacimus de lumine nostro, <sup>k</sup>	
	<sup>l</sup> Quis hunc convexum caeli contingimus orbem, <sup>l</sup>	
	<sup>m</sup> Sex tantae poterunt sub eum succedere partes,	

Bina

[Dv]

...<sup>k</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 281–294; <sup>a...</sup><sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 295: Hosce aequo spatio devinctos sustinet axis; <sup>b...</sup><sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 296–299; <sup>c...</sup><sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 300: Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur; <sup>d...</sup><sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 301: Ut nemo, cui sancta manu doctissima Pallas; <sup>e...</sup><sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 302–303; <sup>f...</sup><sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 304: Quam sunt in coelo divino lumine flexi; <sup>g...</sup><sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 305–307; <sup>h...</sup><sup>h</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 308b: oblique inflexus tribus orbibus unus; <sup>i...</sup><sup>i</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 309; <sup>j...</sup><sup>j</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 310: Ac subter terras spatium par esse necesse est; <sup>k...</sup><sup>k</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 311; <sup>l...</sup><sup>l</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 312: Queis lunae convexum coeli contingimus orbem; <sup>m...</sup><sup>m</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 313–324

## ARATUS

Bina pari spatio caelestia signa tenentes.  
590       Zodiacum hunc Graeci vocitant, nostrique Latini  
Orbem signiferum perhibebunt nomine vero.  
Nam gerit hic volvens bis sex ardentia signa.  
Aestifer est pandens ferventia sidera Cancer. 5  
Hunc subter fulgens cedit vis torva Leonis,  
595       Quem rutilo sequitur collucens corpore Virgo.  
Exin proiectae claro cum lumine Chelae  
Ipsaque consequitur lucens vis magna Nepai.  
Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum, 10  
Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit.<sup>m</sup>  
600       <sup>a</sup>Umidus inde loci collucet Aquarius orbi,<sup>a</sup>  
<sup>b</sup>Exin squamiferi serpentes aethere Pisces.<sup>b</sup>  
<sup>c</sup>Quis comes est Aries obscuro lumine labens, 15  
Inflexoque genu proiecto corpore Taurus  
Et Gemini clarum iactantes lucibus ignem.  
605       Haec Sol aeterno convestit lumine lustrans,<sup>c</sup>  
<sup>d</sup>Annua conficiens vertentia tempora cursu.<sup>d</sup>  
<sup>e</sup>Hic quantum terris convexus pellitur orbis,<sup>e</sup>  
<sup>f</sup>Tantumdem apparens supera mortalibus exstat.<sup>f</sup> 20  
<sup>g</sup>Sex omni semper cedunt labentia nocte,<sup>g</sup>  
610       <sup>h</sup>Tot caelum rursus surgentia signa revisunt.<sup>h</sup>  
<sup>i</sup>Hoc spatium tranans caecis nox conficit umbris,  
Quod supera terras prima de nocte relictum est<sup>i</sup>  
<sup>j</sup>Signifero ex orbi signorumque ordine fulto.<sup>j</sup> 25  
<sup>k</sup>Quod si Solis aves certos cognoscere cursus,  
615       Ortus signorum nocturno tempore vises.  
Nam semper signum exoriens Titan trahit unum.  
Sin autem officiens signis mons obstruet altus  
Aut adime<n>t lucem caeca caligine nubes, 30  
Certas ipse notas caeli de tegmine sumes,  
620       Ortus atque obitus omnes cognoscere possis.  
Quae simul exsistant, cernes, quae tempore eodem

Praecipitent

## D2

...<sup>m</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 313–324; <sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 325: Humidus inde loci collucet Aquarius orbem; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 326: Exin squamiferi serpentes ludere Pisces; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 327–330; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 331: Annua conficiens vertentia tempora cursus; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 332; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 333: Tantumdem ille patens supra mortalibus exstat; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 334; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 335: Tot caelum iussus fugientia signa revisunt; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 336–337; <sup>j</sup>...<sup>j</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 338: Signifero ex orbis et signorum ordine fultum; <sup>k</sup>... *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 339–347

# A R T I V S.

Bina pari spacio cœlestia signa tenentes.  
 Zodiacum hunc Græci vocitant, nostriq; Latini  
 Orbem signiferum perhibebunt nomine vero.  
 Nam gerit hic voluens bis sex ardentia signa.  
 AEstifer est pandens feruentia sidera Cancer.  
 Hunc subter fulgens cedit vis torua Leonis,  
 Quem rutilo sequitur collucens corpore virgo,  
 Exin proiectæ claro cum lumine Chelæ,  
 Ipsaq; consequitur lucens vis magna Nepai.  
 Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum.  
 Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit.  
 Humidus inde loci collucet Aquarius orbi,  
 Exin squamiferi serpentes æthere pisces.  
 Queis comes est Aries obscuro lumine labens,  
 Inflexoq; genu proiecto corpore Taurus.  
 Et gemini clarum iactantes lucibus ignem.  
 Hæc Sol æterno conuestit lumine lustrans,  
 Annua conficiens vertentia tempora cursu.  
 Hic quantum terris conuexus pellitur orbis,  
 Tantundem adparens superà mortalibus extat.  
 Sex omni semper cedunt labentia nocte,  
 Tot cœlum rursus surgentia signa reuifunt.  
 Hoc spacium tranans cæcis nox conficit vmbris,  
 Quod superà terras prima de nocte relictum est.  
 Signifero ex orbi, signorumq; ordine fulto.  
 Quodsi Solis aues certos cognoscere cursus,  
 Ortus signorum nocturno tempore vides.  
 Nam semper signum exoriens Titan trahit vnum.  
 Sin autem officiens signis mons obstruet altus,  
 Aut adimet lucem cæca caligine nubes:  
 Certas ipse notas cœli de tegmine fumes,  
 Ortus, vtq; obitus omnes cognoscere possis.  
 Quæ simul existant cernes, quæ tempore eodem.

D ij

Præcipitent



# A R M A T V S.

Præcipitent obitum, nocturno tempore nosces.

Nam simul, vt superà se toto lumine Cancer

Extulit, extemplò cedit delapsa Corona,

Et loca conuulit cauda tenus infera piscis.

Dimidiam retinens, stellis distincta corona,

Partem etiam superà, ast alia de parte repulsa est.

Quam tamen insequitur piscis, nec totus ad vmbras

Tractus, sed superò contactus corpore cedit.

Adq; humeros vsq; à genibus, Cancro exoriente,

Conditur Anguitenens, atq; à ceruicibus anguis.

Iam verò Arctophylax non àqua parte secatur.

Nam breuior clara cœli de parte videtur,

Amplior infernas depulsus possidet vmbras.

Quattuor hic obiens secum deducere signa

Signifero solet ex orbi: tum serius ille,

Cum supera sese satiauit luce, recedit,

Ad mediam labens, claro cum corpore noctem.

Hæc obscura tenens conuestit sidera tellus,

At parte ex alia claris cum lucibus extat

Orion, humeris, & lato pectore fulgens,

Et dextra retinens non cassum luminis ensen:

Eridani cum quo totus prouoluitur amnis.

Sed cum de terris vis est patefacta Leonis,

Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu,

Cedunt obscurata: simul vis maior Aeti

Pellitur, ac flexo confidens corpore Nixus,

Iam superò ferme depulsus lumine cedit.

Sed læuum genus, atq; illustrem linquit in altum

Plantam: tum contrà exoritur clarum caput Hydræ,

Et lepus, & Procyon, qui sese feruidus infert

Ante Canem: inde Canis vestigia prima videntur.

Non pauca è cœlo depellens signa repente

Exoritur candens illustri lumine virgo.

Cedit

## ARATUS

Praecipitent obitum, nocturno tempore nosces.<sup>k</sup>

<sup>a</sup>Nam simul ut supera se toto lumine Cancer<sup>a</sup>

<sup>b</sup>Extulit, extemplo cedit delapsa Corona

625 Et loca convisit cauda tenus infera Piscis.

Dimidiam retinens stellis distincta Corona<sup>b</sup>

5

<sup>c</sup>Partem etiam supera, ast alia de parte repulsa est.<sup>c</sup>

<sup>d</sup>Quam tamen insequitur Piscis, nec totus ad umbras

Tractus, sed supero contactus corpore cedit.<sup>d</sup>

630 <sup>e</sup>Adqueumeros usque a genibus, Cancro exoriente,<sup>e</sup>

<sup>f</sup>Conditur Anguitenens atque a cervicibus Anguis.<sup>f</sup>

10

<sup>g</sup>Iam vero Arctophylax non aequa parte secatur,

Nam brevior clara caeli de parte videtur,

Amplior infernas depulsus possidet umbras.

635 Quattuor hic obiens secum deducere signa

Signifero solet ex orbi; tum serius ille,

15

Cum supera sese satiavit luce, recedit,<sup>g</sup>

<sup>h</sup>Ad mediam labens claro cum corpore noctem.<sup>h</sup>

<sup>i</sup>Haec obscura tenens convestit sidera tellus,<sup>i</sup>

640 <sup>j</sup>At parte ex alia claris cum lucibus exstat<sup>j</sup>

<sup>k</sup>Orion, umeris et lato pectore fulgens

20

Et dextra retinens non cassum luminis ense,<sup>k</sup>

Eridani cum quo totus provolvitur amnis.

<sup>l</sup>Sed cum de terris vis est patefacta Leonis,

645 Omnia, quae Cancer praeclaro detulit ortu,

Cedunt obscurata; simul vis maior Aeti<sup>l</sup>

25

<sup>m</sup>Pellitur ac flexo considens corpore Nixus<sup>m</sup>

<sup>n</sup>Iam supero ferme depulsus lumine cedit.

Sed laevum genus atque illustrem linquit in altum

650 Plantam; tum contra exoritur clarum caput Hydrae

Et Lepus, et Procyon, qui sese fervidus infert

30

Ante Canem; inde Canis vestigia prima videntur.

Non pauca e caelo depellens signa repente<sup>n</sup>

<sup>o</sup>Exoritur candens illustri lumine Virgo.<sup>o</sup>

Cedit

[D2v]

...<sup>k</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 339–347; <sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 348: Iam simul ut supero se toto lumine Cancer; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 349–351; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 352: Partem etiam supera, atque alia de parte repulsa est; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 353–354; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 355: Atque humeros usque a genibus, cancrumque recondit; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 356: Anguitenens validis magnum a cervicibus Anguem; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 357–362; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 363: Post mediam labens claro cum corpore noctem; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 364; <sup>j</sup>...<sup>j</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 365: At parte ex alia claris cum lucibus errat; <sup>k</sup>...<sup>k</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 366–367; <sup>l</sup>...<sup>l</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 368–370; <sup>m</sup>...<sup>m</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 371: Pellitur, ac flexo considens corpore Nixus; <sup>n</sup>...<sup>n</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 372–377; <sup>o</sup>...<sup>o</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 378: Exoritur candens illustria lumina Virgo.



## ARATUS

655	<sup>a</sup> Cedit clara Fides Cyllenia, mergitur unda Delphinus, simul obtegitur depulsa Sagitta Atque Avis ad summam caudam primasque recedit Pinnas et magnus pariter delabitur Amnis. Hic Equus a capite et longa cervice latescit.	5
660	Longius exoritur iam claro corpore serpens Crateraque tenuis lucet mortalibus Hydra. Inde pedes Canis ostendit iam posteriores Et post ipse trahit claro cum lumine Puppim. Insequitur labens per caeli lumina Navis.	10
665	Haec medium ostendit radiato stipite malum, <sup>a</sup> <sup>b</sup> Cum iamiam toto processit corpore Virgo. <sup>b</sup> <sup>c</sup> At cum p<r>ocedunt obscuro lumine Chelae, Exsistit pariter larga cum luce Bootes. <sup>c</sup> <sup>d</sup> Cuius in adverso est Arcturus corpore fixus. <sup>d</sup>	15
670	<sup>e</sup> Totaque iam supera fulgens prolabitur Argo Hydraque, quod late caelo dispersa tenetur, <sup>e</sup> <sup>f</sup> Nondum tota patet; nam caudam contegit umbra. <sup>f</sup> <sup>g</sup> Iam dextrum genus et decoratam lumine suram <sup>g</sup> <sup>h</sup> Erigit ille vagans, vulgato nomine, Nixus; <sup>h</sup>	20
675	<sup>i</sup> Quem nocte exstinctum atque exortum vidimus una Persaepe, ut parvum tranans geminaverit orbem. Hic genus et suram cum Chelis erigit alte, Ipse autem praeceps obscura nocte tenetur, Dum Nepa et Arcitenens invisant lumina caeli.	25
680	Nam secum medium pandet Nepa; tollere vero In caelum totum exoriens conabitur Arcus. Hic tribus elatus cum signis corpore toto Lucet; at exoritur media de parte Corona Caudaque Centauri extremo candore refulget, <sup>i</sup>	30
685	His ipsis vasto surgentibus aequore Chelis. <sup>j</sup> Hic se iam totum caecas Equus abdit in umbras, Quem rutila fulgens pluma praetervolat Ales.	

Occidit

D3

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 379–389; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 390: Et iamiam toto processit corpore Virgo; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 391–392; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 393: Cuius in adversum est Arcturus corpore fixo; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 394–395; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 396: Nondum tota latet, non caudam contegit umbra; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 397; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 398: Erigit ille vacans vulgato nomine Nixus; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 399–408; <sup>j</sup>... *Fragm.* 1565 – *Phaen.* fragm. 34, 409–416

A R A T U S.

Cedit clara fides Cyllenia, mergitur vnda  
 Delphinus, simul obtegatur depulsa sagitta,  
 Atq; Auis ad summam caudam, primasq; recedit  
 Pinnae, & magnus pariter delabatur Amnis.  
 Hic equus à capite, & longa ceruice latefcit.  
 Longius exoritur iam claro corpore serpens,  
 Crateraq; tenus lucet mortalibus Hydra,  
 Inde pedes Canis offendit iam posteriores,  
 Et post ipse trahit claro cum lumine puppim.  
 Insequitur labens per cœli lumina naus.  
 Hæc medium ostendit radiato stipite malum,  
 Cùm iam iam toto processit corpore virgo.

At cùm pocedunt obscuro lumine Chelæ,  
 Existit pariter larga cum luce Bootes.  
 Cuius in aduerso est Arcturus corpore fixus.  
 Totaq; iam superà fulgens prolabitur Argo,  
 Hydraq; quod latè cœlo dispersa tenetur,  
 Nondum tota patet: nam caudam contegit vmbra.  
 Iam dextrum genus, & decoratam lumine suram  
 Erigit ille vagans, vulgato nomine, Nixus:  
 Quem nocte extinctum, atq; exortum vidimus vna  
 Persæpe, vt paruum tranans geminauerit orbem.  
 Hic genus, & suram cùm Chelis erigit altè,  
 Ipse autem præceps obscura nocte tenetur.  
 Dum Nepa, & Arcitenens inuisant lumina cœli.  
 Nam secum medium pandet Nepa: tollere verò  
 In cœlum totum exoriens conabitur Arcus.  
 Hic tribus elatus cum signis corpore toto  
 Lucet: at exoritur media de parte Corona,  
 Caudaq; Centauri extremo candore refulget,  
 His ipsis vasto surgentibus æquore Chelis.  
 Hic se iam totum cæcas Equus abdit in vmbra.  
 Quem rutila fulgens pluma præteruolat Ales.

D iij

Occidit



# A R A T U S.

Occidit Andromedæ clarum caput : & fera pistrix  
 Labitur,horribiles epulas funesta requirens.  
 Hanc contrà Cepheus non cessat tendere palmas.  
 Illa vsq; ad spinam mergens se cærule condit :  
 At Cepheus caput , atq; humeros , palmasq; reclinat.

Cùm vero vis est vehemens exorta Nepai ,  
 Mergitur Oceano curuis anfractibus amnis.  
 Hæc eadem exoriens magnum fugat Oriona.  
 Pace sua hæc me virgo velit Latonia fari,  
 Haud commenta mihi : namq; , æuo nata priore,  
 Latè fusa volans per terras fama vagatur.  
 Vt quondam Orion manibus violasse Dianam  
 Ausus sit, celsis errans in collibus amens ,  
 Quos tenet AEgæo defixa in gurgite Chios,  
 Bacchia quam viridi conuestit tegmine vitis.  
 Ille feras vecors amenti corde necabat,  
 Oenopionis auens epulas cœnare nitentes.  
 At verò pedibus subitò perculsa Dianæ  
 Insula discessit , disiectaq; saxa reuellens  
 Expulit , & cæcas lustrauit luce lacunas.  
 E quibus ingenti existit cum corpore præ se  
 Scorpius infestus, præportans flebile acumen.  
 Hic valido cupidè venantem perculit ictu ,  
 Mortiferum in venas figens per vulnera virus.  
 Ille graui moriens constrauit corpore terram.  
 Quare cum magnis sese Nepa lucibus effert ,  
 Orion fugiens commendat corpora terris.  
 Tum verò fugit Andromeda , & Neptunia pistrix  
 Tota latet : cedit conuerso corpore Cepheus ,  
 Extremas medio contingens corpore terras.  
 Hic caput , & superas potis est demergere partes ,  
 Infera lumborum nunquam conuestiet vmbra.  
 Nam retinent Arcti lustrantes lumine furas.

Labitur

## ARATUS

Occidit Andromedae clarum caput et fera Pistrix  
 Labitur, horribiles epulas funesta requirens.  
 690 Hanc contra Cepheus non cessat tendere palmas.  
 Illa usque ad spinam mergens se caerula condit;  
 At Cepheus caput atque umeros palmasque reclinat. 5  
 Cum vero vis est vehemens exorta Nepai,<sup>i</sup>  
 Mergitur Oceano curvis anfractibus Amnis.  
 695 Haec eadem exoriens magnum fugat Oriona.  
 Pace sua haec me virgo velit Latonia fari,  
 Haud commenta mihi; namque aevo nata priore 10  
<sup>a</sup>Late fusa volans per terras fama vagatur,<sup>a</sup>  
<sup>b</sup>Ut quondam Orion manibus violasse Dianam<sup>b</sup>  
 700 <sup>c</sup>Ausus sit, celsis errans in collibus amens,<sup>c</sup>  
<sup>d</sup>Quos tenet Aegaeo defixa in gurgite Chios,<sup>d</sup>  
<sup>e</sup>Bacchia quam viridi convestit tegmine vitis.<sup>e</sup> 15  
<sup>f</sup>Ille feras vecors amenti corde necabat,<sup>f</sup>  
<sup>g</sup>Oenopionis avens epulas cenare nitentes.<sup>g</sup>  
 705 <sup>h</sup>At vero pedibus subito perculsa Dianae  
 Insula discessit disiectaque saxa revellens<sup>h</sup>  
<sup>i</sup>Expulit et caecas lustravit luce lacunas.<sup>i</sup> 20  
<sup>j</sup>E quibus ingenti exsistit cum corpore prae se  
 Scorpius infestus praeportans flebile acumen.  
 710 Hic valido cupide venantem perculit ictu,  
 Mortiferum in venas figens per vulnera virus.  
 Ille gravi moriens constravit corpore terram. 25  
 Quare cum magnis sese Nepa lucibus effert,  
 Orion fugiens commendat corpora terris.  
 715 Tum vero fugit Andromeda et Neptunia Pistrix  
 Tota latet; cedit converso corpore Cepheus,  
 Extremas medio contingens corpore terras. 30  
 Hic caput et superas potis est demergere partes,  
 Infera lumborum numquam convestiet umbra,  
 720 Nam retinent Arcti lustrantes lumine suras.

Labitur

[D3v]

...<sup>j</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 409–416*; <sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 417*: Late fusa volat: per terras fama vagatur; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 418*; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 419*: Dicitur, excelsis errans in collibus amens; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 420*: Quos tenet Aegaeo defixa in gurgite Echineis; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 421*: Brachia quae viridi convestit tegmine vitis; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 422*; <sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 423*: Oenopionis avens epulas coenare nitentis; <sup>h</sup>...<sup>h</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 424–425*; <sup>i</sup>...<sup>i</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 426*: Perculit et caecas lustravit luce lacunas; <sup>j</sup>...<sup>j</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 427–440*

## ARATUS

	Labitur illa simul gnatam lacrimosa requirens <sup>j</sup>	
	<sup>a</sup> Cassiopeia neque ex caelo depulsa decore <sup>a</sup>	
	<sup>b</sup> Fertur; nam verso contingens vertice primum <sup>b</sup>	
	<sup>c</sup> Terras, post umeris eversa sede recedit. <sup>c</sup>	
725	<sup>d</sup> Hanc illi tribuunt poenam Nereides almae,	5
	Cum quibus, ut perhibent, ausa est contendere forma.	
	Haec obit inclinata; at pars exorta Coronae est	
	Altera, cum caudaque omnis iam panditur Hydra.	
	At caput et totum sese Centaurus opacis	
730	Eripit e tenebris, linquens vestigia parva	10
	Antepedum contacta; simul cum lumina pandit,	
	Ipse Feram dextra retinet. Prolabitur inde	
	Anguitenens capite et manibus; profert simul Anguis	
	Iam caput et summum flexo de corpore lumen. <sup>d</sup>	
735	<sup>e</sup> Hic ille exoritur converso corpore Nixus, <sup>e</sup>	15
	<sup>f</sup> Alvum, crura, umeros, simul et praecordia lustrans	
	Et dextra radios laeto cum lumine iactans. <sup>f</sup>	
	<sup>g</sup> Inde Sagittipotens superas cum visere luces <sup>g</sup>	
	<sup>h</sup> Institit, emergit Nixi caput et simul effert <sup>h</sup>	
740	<sup>i</sup> Sese clara Fides et promit corpora Cepheus;	20
	Fervidus ille Canis toto cum corpore cedit,	
	Abditur Orion, obit et Lepus abditus umbra;	
	Inferiora cadunt Aurigae lumina lapsu, <sup>i</sup>	
	<sup>j</sup> Crus dextrumque pedem linquens abit infera Perseus <sup>j</sup>	
745	<sup>k</sup> In loca; tum cedens a puppi linquitur Argo. <sup>k</sup>	25
	<sup>l</sup> Inde oriens Capricornus ab alto lumine pellit <sup>l</sup>	
	<sup>m</sup> Aurigam instantemque Capram, parvos simul Haedos	
	Et magnam antiquo depellit nomine Navem. <sup>m</sup>	
	<sup>n</sup> Obruitur Procyon, emergunt alite lapsu <sup>n</sup>	
750	Alti volansque Olor et claris Aquila ignibus ardens	30
	<sup>o</sup> Et volucris terris existit clara Sagitta <sup>o</sup>	
	Sedesque imbriferos Arae declivis in Austros.	
	Exoriente autem signo radiantis Aquari	

Osque

### [D4]

...<sup>j</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 427–440*; <sup>a...a</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 441*: Cassiopeia, neque ex coelo depulsa decore; <sup>b...b</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 442*; <sup>c...c</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 443*: Terras post humeros eversa sede refertur; <sup>d...d</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 444–453*; <sup>e...e</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 454*: Hic ille exoritur converso corpore Nixus; <sup>f...f</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 455–456*; <sup>g...g</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 457*: Inde Sagittipotens superas convivere luces; <sup>h...h</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 458*: Institit, et mergit Nixi caput: et simul effert; <sup>i...i</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 459–462*; <sup>j...j</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 466*: Crus dextrumque pedem linquens obit infera Perseus; <sup>k...k</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 467*; <sup>l...l</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 463*: Inde obiens Capricornus ab alto lumine pellit; <sup>m...m</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 464–465*; <sup>n...n</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 468*: Obruitur Procyon, emergunt Alite lapsu; <sup>o...o</sup> *Fragm. 1565 – Phaen. fragm. 34, 469*: Et terris volucris existit clara Sagitta.



A R A T V S.

Labitur illa simul gnatam lachrimosa requirens  
 Cassiopeia, neq; ex cœlo depulsa decorè  
 Fertur: nam verso contingens vertice primùm  
 Terras, post humeris euerfa sede recedit,  
 Hanc illi tribuunt pœnam Nereides almæ:  
 Cum quibus, vt perhibent, ausa est contendere forma.  
 Hæc obit inclinata: at pars exorta Coronæ est  
 Altera, cum caudaq; omnis iam panditur Hydra.  
 At caput, & totum sese Centaurus opacis  
 Eripit è tenebris, linquens vestigia parua  
 Antepedum contacta: simul cùm lumina pandit,  
 Ipse feram dextra retinet. Prolabitur inde  
 Anguitenens capite, & manibus: profert simul Anguis  
 Iam caput, & summum flexo de corpore lumen.  
 Hic ille exoritur conuerso corpore Nixus,  
 Aluum, crura, humeros, simul & præcordia lustrans.  
 Et dextra radios læto cum lumine iactans.

Inde Sagittipotens superas cùm visere lucas  
 Insistit, emergit Nixi caput: & simul effert  
 Sese clara fides, & promit corpora Cepheus,  
 Feruidus ille Canis toto cum corpore cedit,  
 Abditur Orion, obit & lepus abditus vmbra:  
 Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapsu,  
 Crus, dextrumq; pedem linquens abit infera Perseus  
 In loca: tum cedens à puppi linquitur Argo.

Inde oriens Capricornus ab alto lumine pellit  
 Aurigam, instantemq; Capram, paruos simul Hædos,  
 Et magnam antiquo depellit nomine nauem.  
 Obruitor Procyon, emergunt alite lapsu  
 Altiuiolansq; Olor, & claris Aquila ignibus ardens.  
 Et volucris terris existit clara sagitta,  
 Sedesq; hymbriferos Aræ decliuus in Austros.

Exoriente autem signo radiantis Aquarii,  
 Osq;

# A R A T V S.

Osq; , pedesq; mari profert simul acris equi vis ,  
 Parte alia nox stellanti circumdata palla,  
 In loca Centaurum longa trahit infera cauda :  
 Sed caput , atq; humeri , pectusq; renititur ardens ,  
 Partibus extremis cedentibus : Hydra quoq; ingens  
 Primorem colli spiram , & caput omne reclinat ,  
 Parte sui superà longè maiore relicta ,  
 Occubitura omnis cum semifero Centauro ,  
 Oceano pisces vbi primùm lumina tollent.

Piscis item subter Capricorni fidere clarens ,  
 Piscibus in superas cœli nitentibus auras ,  
 Incipit apparere , sequentis proxima signi  
 Astra manens lentus. Sic Andromedæ quoq; triftis  
 Brachiaq; , ardentesq; humeri , stellataq; crura ,  
 Omnia dispersita , mari referuntur Eoo :  
 Dexterora vehunt pisces in culmina cœli ,  
 Læuam Aries partem pallentibus eripit vmbris ,  
 Cùm primùm obscuras euadit & ipse tenebras.

Arietis exortu Notialem stinguier Aram  
 Hesperii cernes in partibus : opposito autem  
 Cardine tantùm humeros surgentis in æthera Persei ,  
 Aspiciasq; caput : nam balteus haud liquet , vtrum  
 Ariete cum extremo , an Tauro exoriente nitescat ,  
 Qui cum se totum profert in lumina Perseus.

Sed neq; sub terris , Tauro surgente , moratur  
 Auriga : hæret enim cum membris illius aptus.  
 Hoc astro tamen haud potis est emergere totus :  
 Cum geminis demum pleno se corpore tollit.  
 At tenues hædi , & læuæ vestigia plantæ ,  
 Ipsaq; Capra truci cum Tauro vadere pergit ,  
 Qando itidem dorsum Pistricis , & vltima cauda  
 Existit terris : Tum primo cedere signo  
 Incipit Arctophylax , quarto demum occubiturus ,

Excepra

*ARATUS*

Osque pedesque mari profert simul acris Equi vis.  
755 Parte alia nox stellanti circumdata palla  
In loca Centaurum longa trahit infera cauda;  
Sed caput atque umeri pectusque renititur ardens,  
Partibus extremis cedentibus; Hydra quoque ingens 5  
Primorem colli spiram et caput omne reclinat,  
760 Parte sui supera longe maiore relictas,  
Occubitura omnis cum semifero Centauro,  
Oceano Pisces ubi primum lumina tollent.  
Piscis item subter Capricorni sidere clarens 10  
Piscibus in superas caeli nitentibus auras  
765 Incipit apparere, sequentis proxima signi  
Astra manens lentus. Sic Andromedae quoque tristis  
Brachiaque ardentesque umeri stellataque crura,  
Omnia dispertita, mari referuntur Eoo; 15  
Dexteriores vehunt Pisces in culmina caeli,  
770 Laevam Aries partem pallentibus eripit umbris,  
Cum primum obscuras evadit et ipse tenebras.  
Arietis exortu Notialem stinguier Aram  
Hesperii cernes in partibus, opposito autem 20  
Cardine tantum umeros surgentis in aethera Persei  
775 Aspiciasque caput; nam balteus haud liquet, utrum  
Ariete cum extremo, an Tauro exoriente nitescat,  
Quicum se totum profert in lumina Perseus.  
Sed neque sub terris Tauro surgente moratur 25  
Auriga; haeret enim cum membris illius aptus.  
780 Hoc astro tamen haud potis est emergere totus;  
Cum Geminis demum pleno se corpore tollit.  
At tenues Haedi et laevae vestigia plantae  
Ipsaque Capra truci cum Tauro vadere pergit, 30  
Quando itidem dorsum Pistrices et ultima cauda  
785 Exsistit terris. Tum primo cedere signo  
Incipit Arctophylax, quarto demum occubiturus,

Excepta

[D4v]



*ARATUS*

Excepta laeva, quae Magnam fulget ad Ursam.

790	Cum vero ad genua usque pedes demerserit undis Anguitenens, superas Geminos tum visere luces Certus eris; neque dividua amplius effera Pistrix Parte micat, parte obscura sub nocte latescit; Sed totam integro proferri corpore cernes. Tum primos Fluvii flexus consurgere terris Nauta mari puro videat, vigilantibus ipsum 795 Oriona manens oculis, ut, eo indice, sollers Coniciat noctisve modum cursusve peracti; Plurima namque modi istius mortalibus aegris Signa dii posuere in summis aetheris oris. Nonne vides, tenuis cum fulsit cardine Luna 800 Occiduo, primos tibi mensis ut indicet ortus? Cum vero tantum crescens collegerit ignis, Ut iam tum queat, aucta, creandis sufficere umbris, Quartum succendisse loquetur in aethere lumen; Octavum properare diem, cum fulserit orbe 805 Dimidio; cum plena nitet, medium ignea mensem Nempe secat; semperque adeo, diversa priori Apparens, mensis quota sit lux quaeque fatetur. Extremas noctis metas bis sex tibi signa Zodiaci pendent; cum vero aut vertere terram 810 Conveniatve novas scrobibus committere plantas, Haec quoque digestis monet aether lucidus astris. Ipsi adeo nautae volitantes aequore vasto Adventantem hiemem tempestatesque sonoras Praesciscunt, nunc Arcturum sublime volentem, 815 Nunc alia aeternis servantes sidera flammis, Vel cum consurgunt Eoo mane profundo, Vel cum Atlanteo merguntur vespere ponto. Namque haec, dum iugi determinat annua cursu Tempora, flammigero Sol cuncta perambulat axe,	5 10 15 20 25 30
-----	---	---------------------------------

Nunc

E



# A R A T V S.

Excepta læua, quæ magnam fulget ad Vrfam.

Cùm verò ad genua vsq; pedes demerferit vndis.

Anguitenens, superas Geminos tum visere lucas

Certus eris: neq; diuidua amplius effera Pistrix

Parte micat, parte obscura sub nocte latefcit:

Sed totam integro proferri corpore cernes.

Tum primos fluuii flexus confurgere terris

Nauta mari puro videat, vigilantibus ipsum

Oriona manens oculis: vt eo indice solers

Coniciat noctisue modum, cursusue peracti:

Plurima nanq; modi istius mortalibus ægris

Signa dii posuere in summis ætheris oris.

Nonne vides, tenuis cùm fulsit cardine luna

Occiduo, primos tibi mensis vt indicet ortus:

Cùm verò tantum crescens collegerit ignis,

Vt iam tum queat aucta creandis sufficere vmbri,

Quantum succendisse loquetur in ætere lumen:

Octauum properare diem, cùm fulserit orbe

Dimidio: cùm plena nitet, medium ignea mensem

Nempe secat: semperq; adeò, diuersa priori

Apparens, mensis quota sit lux quæq; fatetur.

Extremas noctis metas bis sex tibi signa

Zodiaci pendent: cùm verò aut vertere terram,

Conueniatue nouas scrobibus committere plantas,

Hæc quoq; digestis monet æther lucidus astris.

Ipsi adeò nautæ, volitantes æquore vasto,

Aduentantem hyemem, tempestatesq; sonoras

Præsciscunt, nunc Arcturum sublimè volantem,

Nunc aliâ æternis seruantes fidera flamis:

Vel cùm confurgunt Eoo manè profundo,

Vel cum Atlantæo merguntur vespere ponto.

Namq; hæc, dum iugi determinat annua cursu

Tempora, flammigero Sol cuncta perambulat axe:

E

Nunc

# A R A T V S.

Nunc has accedens ; nunc illas ordine stellas :  
 Vel quando exoritur , vel quando mergitur vndis :  
 Vt stella auroram noua semper quanq̃ saluter,  
 Participentq̃ omnes radiati lampade Solis.  
 Tutemet hæc adeo per te deprenderis ipse :  
 Quippe notis tabulæ visuntur grandibus , vnde  
 Viginti complexæ orbes Phœbi altiuolantis.  
 Et quantum ab Zona , dum totus cedit Orion ,  
 Cedat & ipse Canis , volucris nox versat Olympo.  
 Quin stellæ , quas vel Neptuni nomine dignant ,  
 Vel quas obtinuit Iouiales dicier vsus ,  
 Sunt quasi agendorum , si contemplere , magistra.  
 His tu naua operam : vastumq̃ per æquor iturus,  
 Cura , vt perdiscas , ecquæ nam signa procaces  
 Præueniant Austros , impendentesq̃ procellas.  
 Hæc sanè exigua citò pernoscentur opella ,  
 Sed non exiguos producant cognita fructus.  
 Namq̃ tuæ primùm prospexeris ipse saluti ,  
 Deinde alios serues , metuendæ nuntius horæ,  
 Sæpè ratem portu , quantumuis nocte serena ,  
 Condit venturæ diffidens nauita luci.  
 Namq̃ aliàs pelagi lux tertia commouet æstus :  
 Interdum quintus mare turbat lucifer : est cum  
 Vis inopina mali incidit , & maria omnia perflat.  
 Namq̃ viris nondum est satis explorata Iouis mens :  
 Multa etiamnum ignorantur , falluntq̃ sagaces ,  
 Quondam inuestiganda : Iouis si certa voluntas  
 Adfuerit : namq̃ ille hominum res curat aperte ,  
 Ipsemet incurrens oculos , euentaq̃ signans.  
 Quorum alia ex luna , seu dimidiata feretur ,  
 Alterutra ex parti , seu pleno fulserit ore ,  
 Coniicies : alia ex sole ipso , nunc oriente ,  
 Nunc sub aquas rursùm fessis labente quadrigis ,  
 Nec



ARATUS

820 Nunc has accedens, nunc illas ordine stellas  
Vel quando exoritur, vel quando mergitur undis,  
Ut stella Auroram nova semper quamque salutet,  
Participentque omnes radiati lampade Solis.  
Tutemet haec adeo per te deprenderis ipse, 5  
825 Quippe notis tabulae visuntur grandibus, unde-  
Viginti complexae orbes Phoebi altivolantis.  
Et quantum ab Zona, dum totus cedit Orion  
Cedit et ipse Canis, volucris nox versat Olympo.  
Quin stellae, quas vel Neptuni nomine dignant, 10  
830 Vel quas obtinuit Ioviales dicier usus,  
Sunt quasi agendorum, si contemplare, magistrae.  
His tu nava operam, vastumque per aequor iturus,  
Cura, ut perdiscas, ecquae nam signa procaces  
Praeveniant Austros impendentesque procellas. 15  
835 Haec sane exigua cito pernoscentur opella,  
Sed non exiguos producunt cognita fructus.  
Namque tuae primum prospexeris ipse saluti,  
Deinde alios serves metuendae nuntius horae.  
Saepe ratem portu, quantumvis nocte serena, 20  
840 Condit venturae diffidens navita luci.  
Namque alias pelagi lux tertia commovet aestus;  
Interdum quintus mare turbat Lucifer, est cum  
Vis inopina mali incidit et maria omnia perflat.  
Namque viris nondum est satis explorata Iovis mens. 25  
845 Multa etiamnum ignorantur falluntque sagaces,  
Quondam investiganda, Iovis si certa voluntas  
Affuerit; namque ille hominum res curat aperte,  
Ipsemet incurrens oculos eventaque signans,  
Quorum alia ex Luna seu dimidiata feretur 30  
850 Alterutra ex parti, seu pleno fulserit ore,  
Conicies; alia ex Sole ipso, nunc oriente,  
Nunc sub aquas rursum fessis labente quadrigis.

Nec

[Ev]

*ARATUS*

Nec minus ex aliis rebus quoque, sive diei,  
Seu noctis spatio, fas coniectare futura est.

Primum autem observa contractam in cornua Lunam,  
Namque alias alio flammescere visitur igni  
Primigena et vultus nunc hos, nunc induit illos.  
Tertia ubi exoriens vel quarta crepuscula vidit,  
Ex is tu instantem poteris deprendere mensem.

Nam si pura nitet, cum tertia vespere fulsit,  
Puros portendit soles, rubicunda furentes  
Praedicat ventos; sin quarto crassior ortu,  
Obtussisque poli per inania cornibus ibit,  
Aut Austro, aut veniente hebetatur debilis imbri.

Tertia consurgens, si tum nec cernua nutat,  
Nec resupina iacet, sed rectis cornibus astat,  
Occiduos nocte exacta monet affore Cauros.  
Quod si quarta etiam vultus conservet eosdem,  
Ingens tempestas glomerabitur aethere toto.

Cornu procumbens summo gelidos Aquilones,  
Egelidos contra resupina minabitor Austros.  
Quod si contingat rubido claudi orbe trilucem,  
Dira sequetur hiems; et quo rubicundior illa  
Fulserit, hoc maior tempestas aera verret.

Observabis item plenamque suique carentem  
Dimidio Lunam, crescentem aeque atque caducam,  
Equae colore eius mensis momenta notato.

Pura serenorum praesaga est quippe dierum,  
Rubra feret ventos, maculosa et decolor imbres.

Nec tibi signa dies quadrabunt omnia in omnes;  
Sed quae tertia lux vel ab ortu quarta monebit,  
Usque ad dimidium recte observaveris augmen.  
Augmen dimidium plenum praesagit ad orbem,  
Orbis item plenus, dum pars facis altera defit,

Huic demum vieti respondent ultima mensis.

Fit

E2



# A R A T V S.

Nec minus ex aliis rebus quoq; , siue diei ,  
Seu noctis spacio , fas coniectare futura est.

Primum autem obserua contractā in cornua lunam,

Namq; aliās alio flammescere visitur igni

Primigena , & vultus nunc hos , nunc induit illos .

Tertia vbi exoriens , vel quarta crepuscula vidit.

859 Ex iis tu instantem poteris deprendere mensē .

Nam si pura nitet , cū tertia vespere fulsit ,

Puros portendit Soles : rubicunda furentes

Prædicat ventos : sin quarto crafior ortu ,

Obtusisq; poli per inania cornibus ibit ,

Aut Austro , aut veniente heberatur debilis hymbri :

Tertia confurgens , si tum nec cernua nutat ,

Nec resupina iacet , sed rectis cornibus astat ,

Occiduos nocte exacta monet adfore Cauros .

Quòd si quarta etiam vultus conseruet eodē ,

Ingens tempestas glomerabitur æthere toto .

Cornu procumbens summo , gelidos Aquilones :

Egelidos contrā resupina minabitur Austros .

Quòd si contingat rubido claudi orbe trilucem ,

Dira sequetur hyems : & quo rubicundior illa

Fulserit , hoc maior tempestas àera verret .

Obseruabis item plenamq; , suiq; carentem

Dimidio lunam , crescentem æquē , atq; caducam :

Eq; colore eius mensis momenta notato .

Pura ferenorum præfaga est quippe dierum ,

Rubra feret ventos , maculosa , & decolor hymbres .

Nec tibi signa dies quadrabunt omnia in omnes :

Sed quæ tertia lux , vel ab ortu quarta monebit :

Vsq; ad dimidium rectè obseruaueris augmen .

Augmen dimidium plenum præfagit ad orbem .

Orbis item plenus , dum pars facis altera deficit ,

Huic demum vieti respondent vltima mensis .

E ij

Fir

# M R A T V S.

Fit quoq; , vt àériis claudatur luna coronis ,  
 Nunc tribus , interdum geminis , modò simplice tantùm .  
 Simplex flabra notat ventorum , & pura ferena .  
 Rupta quidem flatus ventorum , marcida sudum .  
 Sin fuerit duplex , hyemem portendit atrocem ,  
 Maioremq; etiam triplex : tum si magis atra ,  
 Atq; interrupto diuulsa appareat orbe .  
 Atq; hæc luna suis præfagit menstrua signis .

Solis fit quoq; cura tibi perdiscere morem :  
 Solis sunt rata signa : mari seu promit Eoo  
 Purpureum iubar , Hesperiiis seu condit in vndis .  
 Ne picturato surgens tibi candicet orbe ,  
 Cùm puræ indigeas , defæcataq; diei :  
 Neue vllam ferat aspersus labemue , notamue :  
 Sed liquidus totus , genuinoq; ardeat igni .  
 Quòd si candorem retinebit vespere eundem ,  
 Et nulla sub aquas contactus nube recedet ,  
 Manè reuenturus vultu promittit eodem ,  
 Acturusq; diem cœlo vernante serenum .  
 Nequaquam verò , quasi concavus æquore surgens ,  
 Spondet idem : neq; cùm in Boreamq; , Austrûq; reflexis  
 Splendescit medius radiis : nam tum venientes  
 Prædicat ventos , multoq; obnoxius hymbri est .

Quòd si Sol oculorum admittat lumina , Solem  
 Contemplare ipsum : sol est certissimus index .  
 Nam rubet interdum , nubes quo more rubescunt ,  
 Interdum nigricat : nigricanti fit comes hymbri :  
 At ruber apparens animarum flamina portat .  
 Si verò orbe color simul inueniatur vterq; ,  
 Et pluuia simul , & ventis miscbitur àer .

Cùm densentur item , partemq; feruntur in vnam  
 Stipati radii , surgente , cadenteue Sole ,  
 Cumue iubar nube oppressum , vel noctis ab vmbri

In cœ-

## ARATUS

Fit quoque, ut aeriis claudatur Luna coronis,  
Nunc tribus, interdum geminis, modo simplice tantum.

Simplex flabra notat ventorum et pura serena,

Rupta quidem flatus ventorum, marcida sudum.

890 Sin fuerit duplex, hiemem portendit atrocem, 5

Maioremque etiam triplex; tum si magis atra

Atque interrupto divulsa appareat orbe.

Atque haec Luna suis praesagit menstrua signis.

Solis sit quoque cura tibi perdiscere morem;

895 Solis sunt rata signa, mari seu promittit Eoo 10

Purpureum iubar, Hesperiiis seu condit in undis.

Ne picturato surgens tibi candicet orbe,

Cum purae indigeas defaecataeque diei;

Neve ullam ferat aspersus labemve notamve,

900 Sed liquidus totus genuinoque ardeat igni. 15

Quod si candorem retinebit vespere eundem,

Et nulla sub aquas contectus nube recedet,

Mane reventurus vultu promittit eodem,

Acturusque diem caelo vernante serenum.

905 Nequaquam vero, quasi concavus aequore surgens, 20

Spondet idem, neque cum in Boreamque Austrumque reflexis

Splendescit medius radiis, nam tum venientes

Praedicit ventos multoque obnoxius imbri est.

Quod si Sol oculorum admittat lumina, Solem

910 Contemplare ipsum; Sol est certissimus index. 25

Nam rubet interdum, nubes quo more rubescunt,

Interdum nigricat; nigricanti fit comes imber,

At ruber apparens animarum flamina portat.

Si vero orbe color simul inveniatur uterque,

915 Et pluvia simul, et ventis miscebitur aer. 30

Cum densentur item partemque feruntur in unam

Stipati radii surgente cadenteve Sole

Cumve iubar nube oppressum vel noctis ab umbris

In cae-

[E2v]



ARATUS

In caelum redit aut e caelo noctis in umbras,  
920 Omnes tum pluvia campi fossaeque natabunt.  
Aut ubi nascentem tenuis nubecula Solem  
Praevertit radiisque procul vibrantibus ipse  
Consequitur, neque tum fueris securus ab imbri. 5  
Cum vero exoriens latum concrevit in orbem  
925 Luce hebeti, sensimque minor super aethera scandit,  
Fas purum sperare diem, non secius atque  
Imbri cum medio descendens in mare pallet.  
Cum pluerit luci, occumbentem respice Solem: 10  
Hunc etenim nubes nigro si obscuret amictu  
930 Ac nubem radii circum fundantur opacam,  
Ne nox illa quidem pluvia tibi transiet expers.  
Si vero Hesperiiis innubilus occidit undis  
Vicinaeque rubent nubes, nox illa diesque 15  
Proximus immunis liberque feretur ab imbri.  
935 Turbidior caeli fuerit status, aethere ubi alto  
Languescent subito candentia tela diei;  
Languescent ita deperdentque repente nitorem,  
aUt cum Luna means Hyperionis officit orbi, 20  
Stinguuntur radii caeca caligine tecti.<sup>a</sup>  
940 Sole etiam nondum exorto cum per loca caeli  
Diversae rubro nubes fulsere colore,  
Haud sane illa dies pluvia caritura videtur.  
Primores itidem radii Solem ante renatum 25  
Si obscuri torpent, caligo densior imbres  
945 Significat, ventos praesagit rarior aer.  
Nec ferrugineis incluso Sole coronis  
Tempestas liquida est speranda nitensve serenum.  
Quodque urgent propius Solem peiusque nigrescunt, 30  
Hoc maior vexabit hiems ter<r>amque fretumque;  
950 Duplexque apparens circus vehementior uno est.  
Contemplator item surgente cadenteque Sole,

Sicubi

E3

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 1, 1–2.



# A R A T V S.

In cœlum redit , aut è cœlo noctis in vmbras ,  
 Omnes tum pluuiâ campi , fossæq; natabunt.  
 Aut vbi nascentem tenuis nubecula Solem  
 Præuertit , radiisq; procul vibrantibus ipse  
 Consequitur: neq; tum fueris securus ab hymbri.

Cùm verò exoriens, latum concreuit in orbem  
 Luce hebeti, sensimq; minor super æthera scandit:  
 Fas purum sperare diem : non fecius , atq;  
 Hymbri cùm medio descendens in mare palleret.

Cùm pluerit luci , occumbentem respice Solem.  
 Hunc etenim nubes nigro si obscuret amictu,  
 Ac nubem radii circùm fundantur opacam:  
 Ne nox illa quidem pluuiâ tibi transiet expers.  
 Si verò Hesperiiis innubilus occidit vndis,  
 Vicinæq; rubent nubes : nox illa , diesq;  
 Proximus immunis , liberq; feretur ab hymbri.

Turbidior cœli fuerit status , æthere vbi alto  
 Languescunt subito candentia tela diei:  
 Languescunt ita , deperdentq; repente nitorem ,  
 Vt cùm luna means Hyperionis officit orbi,  
 Stinguuntur radii cæca caligine tecti.  
 Sole etiam nondum exorto , cùm per loca cœli  
 Diuersæ rubro nubes fulsere colore ,  
 Haud sanè illa dies pluuiâ caritura videtur .

Primores itidem radii , Solem ante renatum ,  
 Si obscuri torpent : caligo densior hymbres  
 Significat : ventos præfagit rarior àër.

Nec ferrugineis incluso Sole coronis ,  
 Tempestas liquida est speranda , nitensûe serenum.  
 Quoq; vrgent propius solem , peiusq; nigrescunt,  
 Hoc maior vexabit hyems teramq; , fretumq; :  
 Duplexq; apparens circus vehementior vno est.

Contemplator item surgente , cadenteq; Sole,

E iij

Sicubi

Sicubi, quas Græci dixere Parelia, nubes  
 Aut Boreæ, aut ex parte Noti, aut vtrinque rubescunt,  
 Nec parui sanè momenti hæc ducito signa.  
 Nam cum vtrinque simul contingat nubibus illis  
 Solem intercludi medium prope littus vtrumvis:  
 Plurimus immixtis ruet illicet hymber habenis.  
 Vna rubens tantum nubes, qua ex parte rubebit,  
 Illa ex parte feret ventos: aliquando quoque hymbrem.  
 Hæc autem melius decliui Sole notantur:  
 Sol obiens rerum est certissimus augur earum.

Ast autem tenui quæ candet lumine Phatne,  
 (Nubes exigua est, isto quæ nomine fertur,  
 Ventorum, instantisque nec ipsa ignara procellæ)  
 Obseruanda tibi est calidi sub sidere Cancri.  
 Hanc geminæ circum paruo cum lumine stellæ,  
 Deiectæ cubiti spacio visuntur: in Austrum  
 Altera declinans, Aquilones altera spectans:  
 Nomen Afellorum seruant, medioxuma Phatne est.  
 Phatne, quod nostri præsepe vocare fuerunt.  
 Hoc cælo interdum stellanti, atque æthere puro,  
 Disparet subito: stellæque vtrinque locatæ  
 Vicinæ inter se paruo discrimine fulgent.  
 Haud dubium est, quin tum tempestas dira sequatur.  
 Si nigrescit idem, nubemque imitatur opacam,  
 Et suus interea fulgor tamen insit Afellis,  
 Hoc veniens itidem augurio portenditur hymber.  
 Si verò quasi per nebulam Borealis Afellus  
 Lumen iactet hebes, Notius verò ardeat igni  
 Splendidiore, Notos expecta: contra Aquilones,  
 Si Notialis hebet, Boreali ardente, timeto.

Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros  
 Inflatum mare cum subito, penitusque tumescit.  
 Saxaque cana salis niueo spumata liquore

Tristifi-

## ARATUS

Sicubi, quas Graeci dixere „parelia”, nubes  
Aut Boreae, aut ex parte Noti, aut utrimque rubescunt,  
Nec parvi sane momenti haec ducito signa.

955 Nam cum utrimque simul contingat nubibus illis  
Solem intercludi medium prope litus utrumvis, 5  
Plurimus immissis ruet ilicet imber habenis.

Una rubens tantum nubes, qua ex parte rubebit,  
Illa ex parte feret ventos, aliquando quoque imbrem.

960 Haec autem melius declivi Sole notantur,  
Sol obiens rerum est certissimus augur earum. 10

<sup>a</sup>Ast autem, tenui quae candet lumine, Phatne<sup>a</sup>

(Nubes exigua est, isto quae nomine fertur,  
Ventorum instantisque nec ipsa ignara procellae),

965 Observanda tibi est calidi sub sidere Cancri.  
Hanc geminae circum parvo cum lumine stellae 15  
Diiunctae cubiti spatio visuntur, in Austrum

Altera declinans, Aquilones altera spectans;  
Nomen Asellorum servant, medioxuma Phatne est,

970 Phatne, quod nostri Praesepe vocare suerunt.  
Hoc caelo interdum stellanti atque aethere puro 20  
Disparet subito, stellaeque utrimque locatae

Vicinae inter se parvo discrimine fulgent.  
Haud dubium est, quin tum tempestas dira sequatur.

975 Si nigrescit idem nubemque imitatur opacam  
Et suus interea fulgor tamen insit Asellis, 25  
Hoc veniens itidem augurio portenditur imber.

Si vero quasi per nebulam Borealis Asellus  
Lumen iactet hebes, Notius vero ardeat igni

980 Splendidiore, Notos exspecta; contra Aquilones,  
Si Notialis hebet Boreali ardente, timeto. 30

<sup>b</sup>Atque etiam ventos praemonstrat saepe futuros  
Inflatum mare cum subito penitusque tumescit

Saxaque cana salis niveo spumata liquore

Tristifi-

[E3v]

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn. fragm.* 2; <sup>b</sup>... *Fragm.* 1565 – *Progn. fragm.* 3, 1–9



# ARATUS

985	Tristificas certant Neptuno reddere voces, Aut densus stridor cum celso e vertice montis Ortus adaugescit scopulorum saepe repulsu. Cana fulix itidem, fugiens e gurgite ponti, Nuntiat horribiles clamans instare procellas,	5
990	Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus. <sup>b</sup> Nec minus ardeolae volitantes aethere puro Adventantibus obvertunt capita obvia ventis. Undicolae quoque saepe anates mergique marini Exsultant procul in sicco plaudentibus alis;	10
995	Montibus et summis nubes diffunditur atra Et vieti florum natitant super aequore pappi Vento impendenti et versuris caerula flabris. Quaque per aestatem tonitrus et fulgura surgent, Parte secuturos ab eadem collige ventos.	15
1000	Et cum nocturnae labuntur ab aethere stellae Igneaue a tergo linquunt vestigia tractim, Venturos testantur eodem tramite ventos. Si vero adversis signabunt aethera sulcis, Incertum unde, tamen non derunt flamina ponto.	20
1005	Est etiam interdum, ut Boreae simul et simul Euri Atque corusca Noti plaga fulguret atque Favoni; Tum sane duplex nautis incesserit horror Et pelagi trucis, et venientis desuper imbris, Namque eius fulgetra modi sunt omina aquarum.	25
1010	Saepe etiam pluvia instanti quasi vellera nubes Miscentur caelo duplexque apparuit Iris Et nova lucentem circumdedit area stellam; Saepe et aves sive in stagnis, sive aequore degunt, Oblectantur aquis atque ultro corpora mersant;	30
1015	Perspicuosque lacus circum vaga fertur hirundo Et leviter summos delibat pectore rores. Vos quoque signa videtis, aquai dulcis alumnae,	

Cum

[E4]

...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 3, 1–9; <sup>c</sup>... *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 4, 7–9



Tristificas certant Neptuno reddere voces,  
 Aut densus stridor cum celfo è vertice montis  
 Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulſu.  
 Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,  
 Nuntiat horribiles clamans inſtare procellas,  
 Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.

Nec minus ardeolæ, volitantes æthere puro,  
 Aduentantibus obuertunt capita obuia ventis.  
 Vndicolæ quoq; sæpe anates, mergiq; marini  
 Exultant procul in ſicco plaudentibus alis:  
 Montibus & ſummis nubes diffunditur atra,  
 Et vieti florum natitant ſuper æquore pappi,  
 Vento impendenti, & verſuris cærula flabris.

Quaq; per æſtatem tonitrus, & fulgura ſurgent,  
 Parte ſequuturos ab eadem collige ventos.  
 Et cum nocturnæ labuntur ab æthere ſtellæ,  
 Igneaq; à tergo linquunt veſtigia tractim,  
 Venturos teſtantur eodem tramite ventos.  
 Si verò aduerſis ſignabunt æthera fulcis,  
 Incertum vnde, tamen non deerunt flamina ponto.

Eſt etiam interdum, vt Boreæ ſimul, & ſimul Euri,  
 Atq; coruſca Noti plaga fulguret, atq; Fauonii:  
 Tum fanè duplex nautis inceſſerit horror,  
 Et pelagi crucis, & venientis deſuper hymbris,  
 Namq; eius fulgetra modi ſunt omina aquarum.

Sæpe etiam, pluuiâ inſtanti, quaſi vellera, nubes  
 Miſcentur cœlo, duplexq; apparuit Iris,  
 Et noua lucentem circumdedit area ſtellam:  
 Sæpe & aues, ſiue in ſtagnis, ſiue æquore degunt,  
 Oblectantur aquis, atq; vltro corpora merſant:  
 Perſpicuosq; lacus circum vaga fertur hirundo,  
 Et leuiter ſummos delibat pectore rores.

Vos quoq; ſigna videtis aquai dulcis alumnae,

Cum

# A R A T V S.

Cùm clamore paratis inanes fundere voces,  
 Absurdoq; sono fontes, & stagna cietis.  
 Sæpe etiam per triste canit de pectore carmen,  
 Et matutinos exercet Acredula cantus.  
 Fuscaq; nonnunquam cursans per littora cornix  
 Demersit caput, & fluctum ceruice recepit,  
 Increpuitq; hymbres inamœna voce morantes.  
 Mollipedesq; boues spectantes lumina cœli  
 Naribus humiferum duxere ex àere succum.  
 Formicæq; cauis prompserunt oua cauernis,  
 Et muros pedibus centum scolopendra subiuit,  
 Quosq; audis vermes terræ intestina vocari.

Pulli itidem, gallo soboles prognata parente,  
 Rostellis teneras perpurgant ordine pinnas,  
 Et querulas voces clavis singultibus edunt,  
 Qualis aquæ sonus est stillanti desuper hymbri.

Quinetiam corui, furesq; monedulæ, aquarum  
 Omen habent: cùm turmatim per inane vagantur,  
 Accipitrumq; strepunt ritu: Coruiq; seorsum  
 Blæsa etiam guttas imitantur voce cadentes,  
 Hymbris in aduentu: Quandoq; & gutture pleno  
 Vocales crociere, alarum non sine plausu.

1040 Cortis aues quoq; nitentes in culmina tecti,  
 Concutiunt alas: tum magno concita cursu  
 Ad mare prona fulix properat clangore sonoro:  
 Quorum equidem cupienti hymbres præscire futuros,  
 Nil contemnendum est: neq; si acrius, atq; fuerunt,  
 Spicula defigant muscæ, sitiantq; cruorem.  
 Labra nec ardentis si circum extrema lucernæ  
 Fungi concrecant: neq; si acris tempore brumæ  
 Flama lucernarum nunc recta insurgat in altum,  
 Nunc cono instabili ampullas quasi fundat inanes.  
 Nec si debilibus radiis hebes ipsa prematur.

Nec si

# ARATUS

Cum clamore paratis inanes fundere voces

Absurdoque sono fontes et stagna cietis.<sup>c</sup>

1020 <sup>d</sup>Saepe etiam pertriste canit de pectore carmen<sup>d</sup>

<sup>e</sup>Et matutinos exercet acredula cantus.<sup>e</sup>

<sup>f</sup>Fuscaque nonnumquam cursans per litora cornix

5

Demersit caput et fluctum cervice recepit<sup>f</sup>

Increpuitque imbres inamoena voce morantes.

1025 <sup>g</sup>Mollipedesque boves spectantes lumina caeli

Naribus umiferum duxere ex aere sucum.<sup>g</sup>

Formicaeque cavis prompserunt ova cavernis

10

Et muros pedibus centum scolopendra subivit,

Quosque audis vermes terrae intestina vocari.

1030 Pulli itidem gallo suboles prognata parente

Rostellis teneras perpurgant ordine pinnas

Et querulas voces claris singultibus edunt,

15

Qualis aquae sonus est stillanti desuper imbri.

Quin etiam corvi furesque monedulae aquarum

1035 Omen habent, cum turmatim per inane vagantur

Accipitrumque strepunt ritu. Corvique seorsum

Blaesa etiam guttas imitantur voce cadentes

20

Imbris in adventu. Quandoque et gutture pleno

Vocales crociere alarum non sine plausu.

1040 Cortis aves quoque nitentes in culmina tecti

Concutiunt alas; tum magno concita cursu

Ad mare prona fulix properat clangore sonoro.

25

Quorum equidem cupienti imbres praescire futuros

Nil contemnendum est; neque si acrius, atque suerunt,

1045 Spicula defigant muscae sitiantque cruorem,

Labra nec ardentis si circum extrema lucernae

Fungi concrescant; neque si acris tempore brumae

30

Flamma lucernarum nunc recta insurgat in altum,

Nunc cono instabili ampullas quasi fundat inanes,

1050 Nec si debilibus radiis hebes ipsa prematur,

Nec si

[E4v]

...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 4, 7–9; <sup>d</sup>...<sup>d</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 4, 1; <sup>e</sup>...<sup>e</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 4, 2: Et matutinis Acredula vocibus instat; <sup>f</sup>...<sup>f</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 4, 5–6;

<sup>g</sup>...<sup>g</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 4, 10–11.



*ARATUS*

	Nec si anates aestate nova socia agmina iungant Aut si ollas fragiles ignique calentia athena Scintillae tenues lambunt; aut si, milii instar, Per cinerem igniculi, prunis ardentibus, alben.	
1055	Nam pluvias etiam haec, quantumvis parva, minantur. At si radices fumans nebula integat imos Aerii montis vertexque innubilus exstet, Spes est haud fallax usurum te Iove puro. Tum quoque purus erit, tenuem cum litore summo	5
1060	Aspicias nebulam tendi neque in aera sursum Niti, sed paulo mare supra exstare quietam. Caelo autem liquido venturae signa procellae Convenit observare ac turbato aere rursum Indicia optati sunt vestiganda sereni.	10
1065	Imprimis vero celso Praesepe notandum est Subiectum Cancro, nebulas cum primitus omnes Evasit; neque enim, nisi nimbis ante fugatis Et vanescenti iam tempestate nitescit.	15
1070	Lychni etiam placide ardentes et noctua sera Nocte gemens hiemis sunt argumenta caducae. Garrula item cornix, varios cum gutture cantus Decedente die molitur; cumque per agros Mutua responsant corvi; pluresque coacti Vociferantur eo magis atque absentibus instant,	20
1075	Donec diversis caeli de partibus ingens Confluxit numerus, motisque cubilia castris Ingenti clamore petunt siduntque per altos Arboris antiquae ramos alasque remittunt.	25
1080	Atque grues etiam, luces instare serenas Persuasae, unum omnes carpunt iter agmine longo, Difficiles revolare aut coeptos sistere cursus.	30

F

Cum



Nec si anates æstate noua focia agmina iungant,  
Aut si ollas fragiles, igniq; calentia athena  
Scintillæ tenues lambunt: aut si, milii instar,  
Per cinerem igniculi, prunis ardentibus, albert.  
Nam pluuias etiam hæc, quantumuis parua, minantur.

At si radices fumans nebula integat imos  
Aerii montis, vertexq; innubilus exstet:  
Spes est haud fallax vfurum te Ioue puro:  
Tum quoq; purus erit, tenuem cum littore summo  
Aspicias nebulam tendi, neq; in æra fursum  
Niti: sed paulò mare suprà extare quietam.

Cælo autem liquido venturæ signa procellæ  
Conuenit obseruare: ac turbato àère rursus  
Indicia optati sunt vestiganda sereni.

Inprimis verò cælo Præsepe notandum est  
Subiectum Cancro, nebulas cum primitus omnes  
Euasit: neq; enim, nisi nimbis ante fugatis,  
Et vanescenti iam tempestate, nitescit.

Lychini etiam placidè ardentes, & noctua fera  
Nocte gemens, hyemis sunt argumenta caducæ.  
Garrula item cornix, varios cum gutture cantus  
Decedente die molitur: cumq; per agros  
Mutua responsant corui, pluresq; coacti  
Vociferantur eò magis, atq; absentibus instant:  
Donec diuersis cæli de partibus ingens  
Confluxit numerus, motisq; cubilia castris  
Ingenti clamore petunt, fiduntq; per altos  
Arboris antiquæ ramos, alasq; remittunt.

Atq; grues etiam, luces instare serenas  
Persuasæ, vnum omnes carpunt iter agmine longo,  
Difficiles reuolare, aut cæptos sistere cursus.

F

Cum

# A R A T U S.

Cum verò nitidum stellarum lumen hebescet,  
 Nec fulgorem illum nubes, alicundeue oborta  
 Caligo eripiet, neq; candens Luna: sed vltro  
 Clara repentè suum deperdent astra nitorem:  
 Iam tum mitte dies animo versare serenos:  
 Sed tempestates potius præsume futuras.  
 Nubibus omen idem est, cùm pars persister earum  
 Fixa loco, pars tendet iter, aliæq; sequentur.  
 Anser item pastum repetens clangore sonoro,  
 Indicium est hyemis certum: longæuâq; cornix  
 Noctu cornicans: tum feros vespere cantus  
 Gracculus occæptans, fringillaq; manè canora:  
 Eq; mari passim fugiens genus omne volantum,  
 Orchilus antra petens, fissasq; rubecula cautes,  
 Decedensq; suo festina monedula pastu.

Sed nec apes castris, magna impendente procella,  
 Audent ire procul: sed circum proxima quæq;  
 Pabula delibant florum, trepidæq; recurrunt.  
 Nec celsæ per inane grues longa agmina ducunt,  
 Sed miscent iter ancipites, turbantq; cohortes,  
 Nec cùm per sudum tella irrita fertur Arachnes,  
 Nec cùm hebet accensus, nec cùm ægrè accenditur ignis,  
 Crede hyemi. Sed quis tempestatum omnia signa  
 Expediat? rerum cinis abiectissimus, vltro  
 Ipse cohærescens sibimet glomeramine cæco,  
 Indicium niuis est: niuis argumenta futura  
 Lychni etiam præbent, omni cùm ex parte minutum  
 Ardenti myxæ quiddam miliî instar adhæret,  
 Carbo itidem viuis venturæ est grandinis index,  
 Cùm totus feruens, & puro lucidus igni,  
 Pertenuem nebulam cohibere videbitur intus.

Nec



## ARATUS

Cum vero nitidum stellarum lumen hebescet  
Nec fulgorem illum nubes alicundeve oborta  
Caligo eripiet, neque candens Luna, sed ultro  
1085 Clara repente suum deperdent astra nitorem,  
Iam tum mitte dies animo versare serenos, 5  
Sed tempestates potius praesume futuras.  
Nubibus omen idem est, cum pars persistet earum  
Fixa loco, pars tendet iter aliaeque sequentur.  
1090 Anser item pastum repetens clangore sonoro  
Indicium est hiemis certum; longaevaue cornix 10  
Noctu cornicans; tum seros vespere cantus  
Graculus oceptans fringillaque mane canora  
Eque mari passim fugiens genus omne volantum,  
1095 Orchilus antra petens fissasque rubecula cautes  
Decedensque suo festina monedula pastu. 15  
Sed nec apes castris, magna impendente procella,  
Audent ire procul, sed circum proxima quaeque  
Pabula delibant florum trepidaeque recurrunt.  
1100 Nec celsae per inane grues longa agmina ductant,  
Sed miscent iter ancipites turbantque cohortes. 20  
Nec cum per sudum tela irrita fertur Arachnes,  
Nec cum hebet accensus, nec cum aegre accenditur ignis,  
Crede hiemi. Sed quis tempestatum omnia signa  
1105 Expediat? Rerum cinis abiectissimus, ultro  
Ipse cohaerescens sibimet glomeramine caeco, 25  
Indicium nivis est; nivis argumenta futurae  
Lychni etiam praebent, omni cum ex parte minutum  
Ardenti myxae quiddam milii instar adhaeret.  
1110 Carbo itidem vivus venturae est grandinis index, 30  
Cum totus fervens et puro lucidus igni  
Pertenuem nebulam cohibere videbitur intus.

Nec

[Fv]

ARATUS

Nec vero ilicibus turgenti glande gravatis,  
Signave lentiscis sua desunt. Agricola autem  
1115 Nil non observat partes intentus in omnes,  
Eventum aestatis metuens ancepsque futuri.  
Ergo ilex fetu, quantum satis, ubere turgens 5  
Frigoris indicium caelique umentis habetur;  
Fertilior solito vescaeque uberrima glandis,  
1120 Squalorem cultis late denuntiat agris.  
<sup>a</sup>Iam vero semper viridis semperque gravata<sup>a</sup>  
<sup>b</sup>Lentiscus triplici solita grandescere fetu<sup>b</sup> 10  
<sup>c</sup>Ter fruges fundens tria tempora monstrat arandi,<sup>c</sup>  
Sic ut quaeque suam comitetur aratio frugem.  
1125 Quique erit uberius fetus, proscissio terrae  
Temporis eiusdem frugum genere affluet omni.  
Flos etiam scillae ter surgere sœvit in auras, 15  
Ex quo proclive est itidem capere omina messis.  
Nam quidquid lentisci in fructu observat arator,  
1130 Hoc in flore etiam scillae deprenderit albo.  
Crabronum quoque cum autumno vis magna coorta est,  
Ante etiam Hesperiae quam Pleiades exoriantur, 20  
Adventuram hiemem non falsus dixeris augur;  
Eius quippe modi frigus crabronibus instat.  
1135 Caprarum pariter matres oviumque suumque,  
Cum passim veneri indulgent salientque maritos,  
Signum hiemis censetur item crabronibus aequum. 25  
Quod si lentus amor sero pecora illa maritet,  
Res bene habent inopi; siquidem perflabilis Euro,  
1140 Signa per haec hiemem poterit sperare tepentem.  
Maturante abitum grue tempestivus arator  
Laetatur; cunctatori faustissima tarda est; 30  
Namque urget gruibus semper vestigia bruma,

Si pro-

F2

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 5, 1; <sup>b</sup>...<sup>b</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 5, 2: Lentiscus triplici solita est grandescere fetu; <sup>c</sup>...<sup>c</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 5, 3.



# A R A T V S.

Nec verò ilicibus turgenti glande granatis,  
Signaue lentiscis sua defunt: Agricola autem  
Nil non obseruat partes intentus in omnes,  
Euentum æstatis metuens, ancepsq; futuri.

Ergo ilex fœtu, quantùm fatis, vbere turgens,  
Frigoris indicium, cœliq; humentis habetur:  
Fertilior solito, vescaq; vberima glandis,  
Squallorem cultis latè denunçiat agris.

Iam verò semper viridis, semperq; grauata  
Lentiscus triplici solita grandescere fœtu,  
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi:  
Sic, vt quæq; suam comitetur aratio frugem.  
Quiq; erit vberior fœtus, proscissio terræ  
Temporis eiusdem frugum genere affluet omni.

Flos etiam scyllæ ter surgere suevit in auras,  
Ex quo procliue est itidem capere omina mæsis.  
Nam quicquid lentisci in fructu obseruat arator,  
Hoc in flore etiam scyllæ deprenderit albo.

Crabronū quoq; cū autumno vis magna coorta est,  
Ante etiam, Hesperia quàm Pleiades exoriantur,  
Aduenturam hyemem, non falsus dixeris augur:  
Eius quippe modi frigus crabronibus instat.

Caprarum pariter matres, ouiumq; suumq;  
Cum pascim veneri indulgent, saliantq; maritos,  
Signum hyemis censetur item crabronibus æquum.  
Quodsi lentus amor serò pecora illa maritet,  
Res benè habent inopi: siquidem perflabilis Euro,  
Signa per hæc hyemem poterit sperare tepentem.

Maturante abitum grue, tempestius arator  
Lætatur: cunctatori faustissima tarda est:  
Namq; vrget gruibus semper vestigia bruma:

F ij

Si pro-

A R A T V S.

Si properant festina : pigris cunctantior instans .

Autumno fugiente boues , ouiumq; propago.

Si pedibus terram subigunt , Boreamq; tuentur :

Pleias occumbens adducet frigora sæua.

Quoq; magis terram fodiunt , & calcibus vrgent ,

Hoc magis aspera hyems , magis & violenta sequetur :

Arboribus latè cladem , tenerisq; datura

Frugibus , Arctoa niue opertis omnibus agris .

At cùm crinitas ardescere in æthere stellas

1153 Conspicies , vnamue , duasue , aut iis quoq; plures ,

Scito tibi iis signis magnos portendier æstus .

Nec , cùm æstate noua , liquido circumflua ponto

Pabula linquentes , loca visunt arida terræ

Condensæ volucres , expertus gaudet arator :

Nam metuit messi , rapido ne sideris igni

Læsa seges vacuis dominum frustretur aristis .

Ast hilaris canit , & lætus per rura vagatur

Caprigeni pecoris custos , de gurgite vasto

Cùm volucres certo ferri ordine vidit easdem :

Prouentum niuci sperans hoc omine lactis .

Ars sua quenq; alit , & sua quenq; oracula ducunt .

Ex agnis venientem hyemem obseruare suevit

Pastor , festino cùm visunt pascua cursu :

Cumq; duces gregis , atq; ætas infirmior vnà

Cornibus implicitis ludunt , ac prælia tentant .

Cumq; subinde leuant repetito corpora saltu ,

Mobilibusq; leues affectant cruribus auras .

Vespere item exorto stabula ad consueta reuerti

Cùm renuunt , herbisq; inhiant , pastore morantes

Ne quicquam crebris vsq; insectante lapillis .

Agricolæ ex bobus capiunt quoq; signa futuri

Hymbris

ARATUS

Si properant, festina pigris cunctantior instans.  
1145     Autumno fugiente boves oviumque propago  
Si pedibus terram subigunt Boreamque tuentur,  
Pleias occumbens adducet frigora saeva.  
Quoque magis terram fodiunt et calcibus urgent,     5  
Hoc magis aspera hiems magis et violenta sequetur,  
1150     Arboribus late cladem tenerisque datura  
Frugibus, Arctoa nive opertis omnibus agris.  
At cum crinitas ardescere in aethere stellas  
Conspicies unamve duasve, aut is quoque plures,     10  
Scito tibi is signis magnos portendier aestus.  
1155     Nec cum aestate nova liquido circumflua ponto  
Pabula linquentes loca visunt arida terrae  
Condensae volucres, expertus gaudet arator;  
Nam metuit messi, rapido ne sideris igni     15  
Laesa seges vacuis dominum frustretur aristis.  
1160     Ast hilaris canit et laetus per rura vagatur  
<sup>a</sup>Caprigeni pecoris custos, de gurgite vasto<sup>a</sup>  
Cum volucres certo ferri ordine vidit easdem,  
Proventum nivei sperans hoc omine lactis.     20  
Ars sua quemque alit et sua quemque oracula ducunt.  
1165     Ex agnis venientem hiemem observare suevit  
Pastor, festino cum visunt pascua cursu  
Cumque duces gregis atque aetas infirmior una  
Cornibus implicitis ludunt ac proelia temptant.     25  
Cumque subinde levant repetito corpora saltu,  
1170     Mobilibusque leves affectant cruribus auras,  
Vespere item exorto stabula ad consueta reverti  
Cum renuunt herbisque inhiant pastore morantes  
Nequiquam crebris usque insectante lapillis.     30  
Agricolae ex bobus capiunt quoque signa futuri

Imbris

[F2v]

<sup>a</sup>...<sup>a</sup> *Fragm.* 1565 – *Progn.* fragm. 6.



ARATUS

1175	Imbris, cum anteriora pedum vestigia lambunt Cumve cubant dextrum porrecto corpore in armum Aut decedentes pastu cum vespere tristi Mugitu caulas et saepta antiqua revisunt.	5
1180	Nec spinas avide consectans ilicis atrae Capra dies pueros spondet, nec si usque luto sus Foeda volutetur caenoque exsultet adepto.	
	Incomitatus item cum tristificos ululatus Integrat ore lupus, vel cum securus ad ipsa Saepta obversatur praedaeque cupidine frendet,	10
1185	Tres adeo tibi sint suspecti ex ordine soles; Namque intra hoc spatium consurgere turbida suevit Tempestas; id quod tibi in omnibus observandum est Signis, quaecumque aut imbres, aut fulgura caeli, Aut portendere veloces sunt dicta procellas.	15
1190	Nam si prima minus signis responderit Eos, Proxima nequaquam aut, ad summum, tertia fallit.	
	Nec mures, si quando leves conferre susurros Coepere inter se et saltus iterare procaces, Antiquos latuere hiemem frigusque ferentes.	20
1195	Observatum etiam est pedibus terram usque cavantem Imbres praesagire canem; praesagia cancris Sunt eadem, quotiens prorepunt fluminis alveo Obsiduntque altas armato corpore ripas.	25
1200	Mures vero eadem nobiscum tecta colentes Antra quieturi subeunt stramentaue versant, Cum tempestatem primum sensere moveri.	
	Horum, me monitore, nihil contempseris umquam: Unoque oblato, mox vestigare memento Signum aliud; spem consensu firmare duorum	30
1205	Debemus, tribus inventis dubitare vetamur.	

Semper

[F3]



A R A T V S.

Hymbris: cū anteriora pedum vestigia lambunt,  
Cumū cubant dextrum porrecto corpore in armum:  
Aut decedentes pastu cū vespere tristi  
Mugitu caulas, & septa antiqua reuisunt.  
Nec spinas auidē conſectans ilicis atræ  
Capra dies puros spondet: nec ſi vſq; luto ſus  
Fæda volutetur, cœnoq; exulter adepto.

Incomitatus item cū triſtificoſ vlulatus  
Integrat ore lupus: vel cū ſecurus ad ipſa  
Septa obuertatur, prædæq; cupidine frendet:  
Tris adeo tibi ſint ſuſpecti ex ordine ſoles:  
Namq; intra hoc ſpaciū conſurgere turbida fueuit  
Tempeſtas: id quod tibi in omnib; obſeruandum eſt  
Signis, quæcunq; aut hymbres, aut fulgura cœli,  
Aut portendere veloces ſunt dicta procellas.  
Nam ſi prima minus ſignis reſponderit Eos,  
Proxima nequaquā, aut, ad ſummum, tertia fallit.

Nec mures, ſi quando leues conferre ſuſurros  
Cœpere inter ſe, & ſaltus iterare procaces,  
Antiquos latuere hyemem, frigūq; ferentes.  
Obſeruatum etiam eſt, pedibus terram vſq; cauantem  
Hymbres præſagire canem: præſagia cancris  
Sunt eadem, quoties prorepunt fluminis alueo,  
Obſiduntq; altas armato corpore ripas.  
Mures verò eadem nobiſcum tecta colentes,  
Antra quieturi ſubeunt, ſtramentaq; verſant,  
Cū tempeſtatem primū ſenſere moueri.

Horum, me monitore, nihil contempſeris vnquā:  
Vnoq; oblato, mox veſtigare memento  
Signum aliud: ſpem conſenſu firmare duorum  
Debemus: tribus inuentis dubitare vetamur.

Semper

# A R A T V S.

Semper verò anni labentis signa notato :  
 Atq; expende, vtrum, stellis insignibus altum  
 Euadentibus, aut rursum subeuntibus æquor,  
 Talis tempestas sese explicet æthere vasto,  
 Qualem signa videbantur paulò ante monere.  
 Obseruanda etiam sunt interlunia : nam tum  
 Noctibus octonis mirè est variabilis àër :  
 Luna nimirum nusquam apparente per auras,  
 Hæc semper si in promptu habeas, semperq; tuare,  
 Haud temerè ignores, dubius quid cogitet æther.

## F I N I S.

*ARATUS*

Semper vero anni labentis signa notato,  
Atque expende, utrum stellis insignibus altum  
Evadentibus aut rursum subeuntibus aequor,  
1210 Talis tempestas sese explicet aethere vasto,  
Qualem signa videbantur paulo ante monere. 5  
Observanda etiam sunt interlunia; nam tum  
Noctibus octonis mire est variabilis aer,  
Luna nimirum nusquam apparente per auras.  
Haec semper si in promptu habeas semperque tuare,  
1215 Haud temere ignores, dubius quid cogitet aether. 10

FINIS

# Tłumaczenie

Marka Tulliusza Cyncerona  
Aratus

rozważony zgodnie z greckim wzorem  
i uzupełniony w brakujących miejscach

przez

Jana Kochanowskiego  
z komentarzami

Tegoż autora uwagi czyli poprawki tekstowe  
do parafrazy *Arateów* Festusa Awienusa  
i fragmentów Germanika Cezara

W Krakowie

1579



Mówi Aratos

(1–3) Dlaczego chcecie, bym ja, Grek, który przeszedł w latach Nestora, uczył się cudzych słów jak siedmioletni chłopiec i naśladował głosem rzymską mowę?

(4–5a) Zlećcie tę pracę raczej chrapliwym krukom, a i ród srok jest bardziej pojętny.

(5b–9) Czyż ja, który nigdy nie byłem w stanie niczego osiągnąć, choć miałem za nauczyciela Cycerona, mistrza rzymskiej wymowy, choć kierował mną mój Cezar, nauczę się teraz od Hiszpana, Brytyjczyka czy tym bardziej Polaka, i będę mówić po łacinie?

## Do życzliwego Czytelnika

(1–6a) Gdy ponownie czytałem w wolnej chwili tę oto Cyceronową parafrazę *Fenomenów*, zobaczyłem, że jakby odcięto jej początek i koniec; uznawszy, że pozostałe części są nietknięte, zacząłem się zastanawiać nad uzupełnieniem tych miejsc, których brakuje.

(6b–10a) Nie sądziłem bynajmniej, że z tego tytułu spotka mnie jakaś niechęć, jeżelibym sam dołożył nieco trudu w celu objaśnienia, czy raczej odtworzenia, tego poematu, nad którym przede mną pracowali już inni.

(10b–14a) Zachęcała mnie przede wszystkim prostota zamierzenia, ponieważ brakujących fragmentów, jak się wydawało, było mniej niż zachowanych, a ponadto ocalał szczęśliwie tekst grecki, dzięki któremu te brakujące fragmenty wcześniej już do nas dotarły i teraz można ich użyć do odtworzenia i rekonstrukcji.

(14b–19a) Bolałem poza tym nad samym Aratosem (czy też raczej nad przemianami języka łacińskiego), ponieważ taki przypadeł Aratosowi nieszczesny los, że – choć przełożony na łacinę przez dwóch wybitnych i bardzo wymownych ludzi – nie przetrwał, lecz dotarł do nas wstrętnie okaleczony i ledwie półżywy.

(19b–23) Przekład Awienusa, jak się wydaje, spotkał ten sam los – z jednej strony już sam skażony wieloma błędami ulega z biegiem czasu zepsuciu, a z drugiej tak bardzo odchodzi od boskiej zwięzłości Aratosa (niezbędnej przecież nauczycielowi), że zdaje się, iż czytelnika bardziej przytłacza niż go naucza.

(24–27a) Pod tym względem nasz Cyceron, chociaż i on sam, moim zdaniem, nie dorównuje Aratosowi, to jednak wydaje się dużo zwięźlejszy od Awienusa i z tego to tytułu bardziej przydatny uczącym się.

(27b–31) Kierowany takimi racjami oddałem się pracy nad tym dziełem, uznając jednocześnie, że nie będzie nieprzydatnym dla żadnej wiedzy młodzieży, jeżeliby powstał całościowy tekst łaciński (ten zwłaszcza bardziej czy mniej słusznie zachowujący imię Cycerona), który można by porównywać z nietkniętym pod tym względem tekstem po grecku.

(32–35a) I zgodnie z naszym założeniem, staraliśmy się, by wiersze, których brakuje po łacinie, jak najstosowniej przełożone z greckiego tekstu przywrócić niejako na właściwe miejsce.

(35b–38a) Co się zaś tyczy korpusu tekstu i tego jakby γνήσιον [rzeczywistego tekstu] Cycerona, to – wbrew naszej nadziei – tę część znajdowaliśmy nie zawsze oczyszczoną czy też zgadzającą się z grecką wersją Aratosa.

(38b–40a) Wydawało mi się także, że nie ta sama niechęć towarzyszy odtwarzaniu tego, co zagubione, i poprawianiu tego, co błędne.

(40b–46a) Ja sam, chcąc – w takim stopniu, w jakim byłem w stanie – oddać wspólnemu czytaniu jasnego i pełnego blasku łacińskiego Aratosa, a nie (jak to było wcześniej) poszarpanego i chropowatego, uznałem, że wykonałbym niewiele wartą pracę, gdybym (po usunięciu wszystkich braków i wypełnieniu luk) zostawił niejako z niedbałości jakieś skazy: odebrałyby one dziełu zbyt wiele wdzięku.

(46b–52a) By jednak z tego powodu nie obawiać się zanadto niechęci, jeżelibym postanowił poprawić te błędy (pomijam tu pragnienie wspierania studiów literackich), to ożywiał mnie przykład samego Cycerona, który to, jak świadczy Euzebiusz, poprawił niezbyt dopracowane, zapewne z racji przedwczesnej śmierci autora, pisma Lukrecjusza.

(52b–55a) Skoro sam sobie dał takie prawo, to także pozwolił innym na to, na co sam sobie pozwolił wobec cudzych dzieł: by w jego własnych pismach wprowadzali poprawki, jeżeliby przypadkiem ostał się w nich jakikolwiek ślad ludzkiej słabości.

(55b–60a) Nie jestem jednak tak szalony, by nie widzieć różnicy między sobą a Cyceronem, ale o Cyceronie sędzę to samo, co o każdym bardzo mądrym człowieku, to jest, że nikt nie rodzi się mądrym, ale się nim staje, i że Cyceron, tak jak inni, również potrzebował czasu, by stać się Cyceronem.

(60b–65a) Wiadomo też, a świadkiem sam Cyceron, że stworzył on tę parafrazę *Arateów* jako młodzieńca chłopiec; nie należy się więc dziwić, jeżeliby w tym dziełku zachowały się ślady dowodzące słabości wynikającej z wieku i jakby niedojrzałości jego umysłu.

(65b–67a) Nie mówię tak dlatego, że uważam, iż, jeżeliby w tym dziełku znalazły się jakieś niedostatki, to należałoby je wszystkie przypisać Cyceronowi.

(67b–71a) Ale, o ile znajdują się być może miejsca, gdzie Cyceron popełnił błędy wynikające z jego młodości, to jestem zgoła przekonany, że większość błędów należy przypisać kopistom lub dawnym redaktorom.

(71b–75a) Niektóre z nich są bowiem takiego rodzaju, że nie przytrafiłyby się nawet Cyceronowi jako chłopcu. Ukrywały się one dotychczas ze względu na cześć dla Cycerona albo dlatego (co zresztą wydaje mi się prawdziwsze), że na pierwszy rzut oka konstrukcja samych wersów nie wydawała się niedorzeczna.

(75b–77) Ponieważ w niczym nie odstępują od reguł metrycznych, można by sądzić, że nie oddalają się od prawdy, zwłaszcza w oczach tych, którzy nie chcą sprawdzać wersji greckiej.

(78–84a) Za świadectwo tego, jak bardzo należy być ostrożnym w ocenie (przy książkach tego typu: źle zachowanych i uszkodzonych), czy nawet te wiersze, które wydają się autentyczne, są w istocie autorskie, świadczą choćby fragmenty samego Germanika, tłumaczącego tego samego autora; większość

z nich, jeżeli bada się układ metryczny, zdaje się całkiem poprawna, ale jeśli z kolei ocenia się treść i zgodność z prawdą, nie znajduje się nic bardziej niewłaściwego i od niej odleglejszego.

(84b–89a) Nie mam wątpliwości, że byli tacy, którzy próbowali oczyścić i poprawić tamtą książeczkę, pełną błędów i w dużej części uszkodzoną. Uznawali oni jednak za wystarczające, by wiersze zgadzały się ze stopami metrycznymi, ale prawie w ogóle nie starali się, by oddawały one myśl Aratosa.

(89b–94a) Przez tak długi czas to samo mogło się przydarzyć tej oto książeczce Cyserona: jeżeli coś przez upływ czasu zostało w niej uszkodzone, to nie brakowało takich, jak ci poprawiający Germanika, którzy starali się jakby naprawić błędy tego rodzaju i przedłożyli nam wiersze fałszywe w miejsce autentycznych.

(94b–103a) Jakkolwiek jednak sprawy się mają, ja – w takim stopniu, w jakim byłem w stanie – nie pozwoliłem, by miłośnicy literatury otrzymywali jakieś mamidło. Uznawałem za wystarczające, jeżeli tylko wskażę na wiersze, które wydawały mi się niezbyt zgodne z Aratosem; inne, uznane przeze mnie za ważniejsze, próbowałem poprawiać, w taki jednak sposób, by (jak dalece się godziło) jak najmniej odstępować od dotychczasowego tekstu po to, by owe błędy można było przypisać raczej uchybieniu kopisty niż uznać, że powstały wskutek niedbałości autora. W trakcie lektury każdy z pewnością będzie w stanie to zauważyć.

(103b–110a) By jednak ta moja praca spotkała się z mniejszą niechęcią, to nie tylko odczyściłem *Fenomena* (jak na początku postanowiłem), ale też i *Prognostyki* nie tyle oczyściłem (nieliczne bowiem zachowały się wiersze z tej części pracy Cyserona), ile samodzielnie przełożyłem z greki po to, by móc odrzucić, do czego miałem prawo, skoro tyle pracy poświęciłem na odtworzenie tego dziełka, te nieliczne wiersze z pozostałości po Cyseronie, które nie pasowały do tak podjętego zadania.

(110b–116) Masz oto, miły czytelniku, wyjaśnienie naszego pomysłu i czynu – mam nadzieję, że nikt go aż tak bardzo nie zgani, by uznać, że podjąłem ten mój trud, jakikolwiek by był, bez żadnego pożytku dla badaczy. Miej się dobrze i korzystaj z naszej śmiałości bez niebezpieczeństwa narażania się samemu.



Do Jaśnie Wielmożnego Pana Jana Zamoyskiego,  
Kancelerza Wielkiego Koronnego

(1–4) Gwiazdy, którymi szeroko błyszczą wysokie regiony nieba i dzięki patrzeniu na które biegły oracz rozdziela swoje obowiązki, a twardzi żeglarze znają stosowne terminy, Tulliusz opisał wszystkie auzońskim wierszem.

(5–8) Ale to dzieło jego wspaniałego geniuszu, podobnie jak wiele innych pięknych, tak bardzo wyniszczył upływ czasu, że, utracone w większej części i nie do poznania nawet przez samego ojca, leżało jako marne i oszepeczone.

(9–13) I nie było już dość jasne dla rolników, kiedy należy orać ziemię albo kiedy siać nowe ziarno w zaoranych skibach. I niepewni uprawiali ziemię nierozważnie i na próżno, ponieważ nie zwracano uwagi na następstwo pór roku, a nieświadome Słońce błąkało się jakby wokół chwiejnej osi niebios.

(14–17) I podobnie błędzili żeglarze po głębokim morzu, niepewni, jako że nie znali ani jasnego miecza Oriona, ani podwójnych Kozłat, ani Plejad, ani Gwiazdy Polarnej – a te gwiazdy są ich przewodnikami po przestworzach mórz.

(18–24) Poruszony tymi zwłaszczazkodami, a także losem Tulliusza (jego szpetnie okaleczone i niebędące w powszechnym użyciu poezje trwały w ukryciu zachowane na darmo), próbowałem naprawić uszkodzony poemat i, w takim stopniu, w jakim mogłem, przywrócić mu dawny blask po to, by naprawiony powrócił do poprzedniej użyteczności, a sława i chwała została przy Cyцерonie.

(25–28) I nie zaprzeczę, że nie tylko chciałem uzupełnić brakujące w oczywisty sposób wiersze tego uszkodzonego dzieła, ale niekiedy też ważyłem się delikatnie przebudowywać nietknięte części i usuwać niewątpliwe błędy.

(29–34) Nie [robiłem tego] lekkomyślnie, lecz ufny w pomoc mądrego Aratosa, którego naśladował sam Tulliusz, ojciec tego dzieła, wybitny w obu językach, i złote wersy greckiego autora przełożył wierszem łacińskim. Wierszem, który byłby piękny, jeśliby wybitnej poezji nie uszkodził szpetnym zębem zgubny upływ czasu.

(35–38) Starąłem się odbudować starożytne ruiny, niewiele sobie robiąc z niechęci, bylebym tylko, i ja także, mógł cokolwiek dołożyć do wspólnego dobra w życiu śmiertelników i cokolwiek godnego pochwały w przynoszących chwałę studiach.

(39–44) Ten więc oto nasz trud postanowiłem dedykować Tobie, Zamoyski, chwało i patronie Aonid; dar nie z tego rodzaju, jakie bożek Pan, ten Twój, opływający w złoto, ofiarowywał królowi Polski, ale taki, jaki nad nurtem Permessu dyktują Muzy, nawykłe do łagodnych strumieni i śpiewnej wsi.

(45–48) Nie wszyscy z pewnością mogą wszystko otrzymać od bogów, albowiem różnym ludziom różnych darów udziela ów szafarz dóbr – Jowisz wysokogrzmiący. Każdemu winien się podobać jego własny los; nie wolno mieć nadziei na nic wbrew woli bogów.

Marka Tulliusza Cyncerona  
Aratus

(1–6) Jest właściwe, by początek Muz [poematu] rozpoczynać od wezwania do Jowisza, którego – my, zrodzeni ze śmiertelnego nasienia – nigdy nie zostawiamy bez wspomnienia. Pełne Jowisza są wszelkie rozdroża i wszystkie spotkania ludzi; pełne przestworza mórz i porty. Jowisza bowiem, dokądkolwiek byśmy się zwrócili, potrzebujemy wszyscy, zwłaszcza że, jak mówią, od niego pochodzimy.

(7–16) On to, łaskawy, wskazuje śmiertelnikom pomyślne znaki i zachęca, by przyłożyć ręce do pracy, wpajając w nasz umysł, jak zdobywać środki do życia. On oznajmia, kiedy orać ziemię, czy kiedy wkładać w ziemię nowe sadzonki. Oznajmia właściwy czas zasiewu zawieszonymi na niebie gwiazdami, które stałym biegiem wyznaczają pory roku i określają ważne chwile. Uważny rolnik wie dzięki temu, co nakazuje jaka pora roku, aby czas odpowiadał temu, co się dzieje, i aby urodzajny rok przynosił wszelkie plony.

(17–21) Jego więc przywołujemy na pierwszym i ostatnim miejscu: Witaj, stwórco wszechrzeczy i jedyna nadziejo ludzi, witaj, ty i dawniejsze pokolenie; witajcie słodkie Muzy, i jeśli się godzi, łaskawie wspomóżcie mnie, pragnącego opisać gwiazdy, i pokażcie całą pieśń.

(22–26) Inne części nieba przesuwały się szybkim ruchem i płyną razem z niebem we dnie i noc, ale oś zawsze stoi i nie przechyla się w żadną stronę, lecz przechodząc przez wnętrze wielkiej ziemi, podtrzymuje zmierzający w dół krąg świetlistego nieba.

(27–29) Koniec, na skraju każdej z dwu stron osi, nazywa się biegunem; jeden kryje się zanurzony w falach, a drugi stromo wystaje po drugiej stronie na północy.

(30–35) Wokół niego obracają się bliźniacze gwiazdozbiory Niedźwiedzi; nazywają je też Wielkim i Małym Wozem, ponieważ obraz jest podobny do wozów, jeśli dyszle i koła dostałyby swoje gwiazdy. A jeśli ktoś woli nazywać je Niedźwiedzicami, to pyski błyszczą zwrócone ku sobie, jedna wystaje głową znad grzbietu drugiej, a poruszają się do tyłu.

(36–39) Jeśli wierzyć podaniu – Jowisz, wiedziony powinnością, umieścił je, pochodzące z kreteńskiej ziemi, na niebie, ponieważ był przez nie karmiony w diktajskiej jaskini, gdy Kureci zwodzili jego okrutnego ojca.

(40–43) U Greków jedna z nich nazywa się Cynosurą, a druga to Helice. Jej boki i błyszczący ogon wyznacza jasny blask gwiazd, które nasi zwykli nazywać Siedmioma Wołami (*Septem Triones*).

(44–47) Na nią patrzą Grecy, płynąc po przestworzach mórz, a wysoko na niebie wyniesiona Cynosura, równa siostrze w liczbie i układzie gwiazd,

oświećta ten sam biegun. Na morzu Fenicjanie nią się kierują jako nocnym przewodnikiem.

(48–52) Ale tamta wcześniej i wyraźniej błyszczy gwiazdami i natychmiast pokazuje się z początkiem nocy. Ta wprawdzie jest mała, ale żeglarze mają z niej korzyść, ponieważ szybko obraca się po krótszym torze i nigdy nie zawiodła sydońskich okrętów.

(53–60) Między nie, jak rzeka w gwałtownym wzburzeniu, wpelza groźny Smok, zwijając się od dołu i góry; tworząc z ciała pokręcone spirale, oplata Niedźwiedzice, bojące się zanurzenia w Oceanie. Rozciągnięty, mierzy tę długim ogonem, a tamtą oplata zwojem. Koniec ogona wyciąga się aż do głowy Helice, śliski zwój obejmuje wierzchołek głowy Cynosury i rozwija się do krańców jej łap.

(61–66) Z tego miejsca wycofując się, moc potężnego Smoka rozciąga się długo i zajmuje ogromną część nieba. Nie tylko jedna, zdobiąca głowę, błyszczy mu gwiazda, ale też skronie są zaznaczone podwójnym blaskiem. Z dzikich oczu rozbłyskują dwa gorejące światła, a szczyka świeci jedną promieniującą gwiazdą.

(67–72) Mógłbyś powiedzieć, że przekrzywiony łeb na gładkim karku i odwrócone spojrzenie kieruje w stronę ogona Wielkiej Niedźwiedzicy. Gwiazdy bowiem, jedna na prawej skroni, a druga w jego szczęcie, kierują się wprost ku ogonowi. Jego łeb tutaj szybko, ale tylko trochę, kryje się tam, gdzie w tej samej części [nieba] mieszają się wschód i zachód.

(73–80) W pobliżu łba, tak wyraźnego na tle błyszczących gwiazd, obraca się znużona postać jakby smucącego się człowieka. Ponieważ żaden z autorów nie podaje, jakim imieniem należy ją nazwać, czy jaki trud wykonuje, greccy pisarze, z braku rzeczywistego imienia, nazywają ją *Engonasin* (Kłęczniem<sup>1</sup>), ponieważ porusza się na kolanach. Postać z rozłożonymi rękami widoczna jest na jasnym niebie i z prawą nogą następującą na głowę Smoka.

(81–84) Tutaj położona jest Korona o wyjątkowym blasku, którą Bachus, nie zapomniawszy o dawnej miłości po śmierci dziewczyny z Knossos, umieścił wśród gwiazd na niebie. Jaśnieje, promienna, zawieszona przy tylnej stronie Kłęcznia.

(85–90) Głowy tejże smutnej i pozbawionej imienia postaci szukaj przy głowie potężnego Wężownika, którego Grecy zwą sławnym mianem Ofiuchosa. Dzięki temu bowiem będziesz mógł go poznać w całości. Jego ramiona świecą tak wielkim blaskiem, że mogą konkurować ze światłem Księżycy w pełni.

(91–95) Światło w jego rękach jest słabsze, świecą niewielkim blaskiem, ale jednak tak, że można je oczami odróżnić i zauważyć. Trzyma podwójnym

---

<sup>1</sup> Obecnie gwiazdozbiór Herkulesa.

uściskiem rąk Węża, ale sam jest obwiązany całym jego ciałem – Wąż bowiem opasuje go w pasie, poniżej piersi.

(96–104) On jednak, jaśniejąc, ciężko stawia kroki i stopami staje na oczach i piersiach Skorpiona [Niedźwiadka]. Pochwycony Wąż walczy, by wydobyć się z uchwytu, wyslizguje się nierówno z silnego uścisku rąk. Niewiele się go rozlewa z prawej ręki, a z lewej, dokąd kieruje się wierzchołek, rozlewa się go bardzo wiele, i wyprostowany zionie paszczą na niebiańską Koronę. Nieco niżej splotów szukaj leżących Szczypiec [Wagi], wypływa z nich niewielki blask.

(105–110) Z tyłu za Helice znajduje się pochylony Arktofylaks, którego powszechnie zwie się Wolarzem, ponieważ popędza przed sobą jakby zaprzężoną do dyszla Niedźwiedzicę. Cały jest jasny, lecz jedna gwiazda, umieszczona poniżej piersi, jest jaśniejsza od pozostałych i migocze promieniami. Nosi słynne miano Arktura.

(111–116) Dalej, pod nogami Wolarza, pojawia się Panna, trzymająca błyszczący kłos i cała jaśniejąca na ciele. Czy należy ją nazwać dzieckiem Astrajosa, którego dawne wieki nazwały ojcem gwiazd, czy kogokolwiek innego, to niech się obraca na szerokim niebie spokojna i niech będzie życzliwa naszej poezji.

(117–124) Poza tym – i ta opowieść jest znana na całym świecie, że mianowicie mieszkała kiedyś wcześniej na ziemi i pozwalała śmiertelnikom, by ją naocznie widzieli. Nie gardziła ani zgromadzeniami starszych kobiet, ani spotkaniami starszych mężczyzn, ale – choć bogini – siedziała z nimi razem. Nazwali ją Sprawiedliwością. Zwoławszy zgromadzenie, czy to pośrodku forum, czy na szerokich rozdrożach, z zapalem przekazywała obywatelskie prawa.

(125–131) Wtedy śmiertelnicy nie wdawali się jeszcze w zwady, kłótnie czy sprzeczki, nie znali jeszcze zamieszek. Życie było proste i pozbawione gryzących trosk, a morze, którego nie doświadczyli ani nie zaznali, leżało daleko. Kruchy okręt nie służył do zysku, a ludzie woleli żyć, zadowolając się skromnym mieniem, orząc ziemię wołami i twardym lemieszem.

(132–134) Panna, szczodra szafarka dóbr dla ludu, wspierała zamysły i hojnie dostarczała wszystkiego. Tak się miały sprawy, gdy trwał wiek złoty.

(135–138) Kiedy natomiast nastał gorszy wiek srebrny, z rzadka i niechętnie pojawiała się przed oczami ludu, smucąc się z upadku ludzi i dawnych obyczajów. Nie wzgardziła jednak tym pokoleniem całkowicie.

(139–144) Z początkiem nocy, gdy Słońce zanurzyło głowę w głębokim morzu, schodziła bez orszaku ze szczytów gór; nikogo nie zaszczyciła uprzejmą rozmową, tylko, otoczona tłumem ludzi, żaliła się pośród zgromadzeń i, nieświadząc występków, twierdziła, że gdy raz ją odepchną, nie będą mogli przywołać jej z powrotem.



(145–149) „Och, jak nieprawie pokolenie – mówiła – spłodził złoty wiek przodków. Ale także te dzieci, które powstaną z waszego nasienia, prześcigną i zwyciężą w występkach swoich rodziców. Wtedy nastaną niosące zgubę wojny, a krew rozleje się po całej ziemi i nie będzie już żadnej przerwy dla zła”.

(150–155) To powiedziawszy, zwróciła swoje kroki ku wysokim góróm, kierując ku sobie ludzkie twarze i idące za nią oczy. Kiedy więc na ziemi zanikło to pokolenie, pojawiło się nagle pokolenie żelazne. Jako pierwsze poważęło się na śmiertcionośny miecz oraz jedzenie schwytanego i udomowionego cielęcia.

(156–160) Widząc to, czysta bogini znienawidziła cały ród ludzki, opuściła ziemię, wznosząc się na szybkich skrzydłach, i zasiadła w królestwie Jowisza, w tej części nieba, gdzie można ją teraz zobaczyć, także w ciemnościach nocy, jako świetlistą Pannę, sąsiadującą ze sławnym Wolarzem.

(161–165) Ponad jej ramionami widać umocowaną gwiazdę o takiej urodzie i takim blasku, jaki wylewa się z ogona Wielkiej Niedźwiedzicy. Jest bardzo jasna, a jej blask równy gwiazdom sąsiednim, które, wpatrzywszy się w niebo, sam z łatwością zobaczysz.

(166–169) Wspaniała i promienna kroczy przed innymi: jedna przed przednią łapą, druga za tylną, trzecia łni pod ogonem aż do kolana. Rozproszone nie mają własnej nazwy.

(170–175) Bliźnięta zobaczysz pod głową Niedźwiedzicy, pod jej brzuchem jest Rak, a pod stopami znajduje się Wielki Lew, rozsiewający z ciała drżący blask. Tędy prowadzi najgorętsza droga przynoszącego skwar Słońca: widać puste pola po żęym zbożu, gdy Słońce wschodzi w znak kleonejskiego Lwa.

(176–179) Dzięki temu ruchowi gwiazdy wiatry etezyjskie wpadają na fale morskie i nie ma już potrzeby używania wiosł. Wtedy jest czas, by płynąć na wielkim okręcie i, przy sprzyjającym kierunku wiatrów, pruć przez morskie fale, odłożywszy wiosła.

(180–185) Jeżelibyś wołał patrzeć na Woźnicę i jego gwiazdy, przypomni ci się opowieść o Kozie i Kozłętach, które często patrzyły na żeglarzy miotających się na morzu wśród burz. On zaś [Woźnica], na całą rozciągłość ciała, pokaże się od lewej strony Bliźniąt.

(186–189) Dzika Helice przygląda mu się z naprzeciwka jego głowy. Błyszcząca Kozą zajmuje jego lewe ramię; jej wymiona, jak twierdzi starożytność, ssał Jowisz jako dziecko. Kapłani Jowisza nazywają tę Kozę oleńską.

(190–193) Ale jest ona obdarzona silnym i jasnym światłem, a Kozłęta przeciwnie; niewielki blask zsyłają śmiertelnym, migocząc podwójnym światłem na końcu jego [Woźnicy] łokcia [w nadgarstku].

(194–199) Pod rozległym rozkrokiem stóp Woźnicy dźwiga się rogaty Byk o potężnym ciele. Godzi się, byś go rozpoznał po jego własnych znakach:

ma taki kształt łba i taki wygląd wspaniałych rogów, iż bez żadnej wskazówki powiesz, że to obraz byka. Te gwiazdy, które łączonym blaskiem świecą pośrodku jego czoła, Grecy zwykli nazywać Hiadami.

(200–203) Jego lewy róg i prawą stopę pochyłonego Woźnicy łączy jedna gwiazda – obie konstelacje poruszają się razem. Byk stara się zawsze wyprzedzić zachodzącego Woźnicę, chociaż nad wschodnim morzem wschodzą jednocześnie.

(204–210) Nieszczęsny ród Jazydy Cefeusza nie zostanie bez chwały. Jowisz umieścił ich również na niebie, pomny, że sam jest założycielem rodu. Przy samym bowiem grzbiecie północnej Cynosury Cefeusz obraca się z rozłożonymi rękoma; od końca jej ogona ku obu jego stopom biegnie podwójna linia, długa na tyle, na ile rozciągają się ślady jego stóp.

(211–218) Nieco poniżej pasa pojawi się przed tobą pierwszy skręt spiralnego Smoka, lecz przed Cefeuszem obraca się Kasjopeja o słabszym świetle gwiazd. Wiadomo, że jest mała i nie składa się z tak wielu i tak gęstych gwiazd. Jest jak podwójne drzwi, które wzmacnia się niekiedy siłą poprzecznej zasuw, a w środku tkwi klucz – taki jest układ gwiazd Kasjopei. Mógłbyś powiedzieć, iż oplakuje los córki – tak rozkłada ręce.

(219–225) Przy niej, unikając wzroku matki, obraca się smutna Andromeda o lśniącym ciele. Wyszukiwana nocą nie jest w stanie się ukryć; tak jasną ma głowę, tak nieprzerwanie świecą jej ramiona i końce stóp, i całe obleczenie ciała. Starożytna udręka: nawet teraz widać na wysokim niebie rozłożone ręce, przykute do szorstkich skał.

(226–229) A ów Koń [Pegaz], wstrząsając grzywą o migoczącym blasku, dotyka brzuchem czubka jej głowy. Jedna zaś gwiazda, łącząc dwa kształty, spina je wspólnym blaskiem, chcąc zawiązać z gwiazd wieczysty węzeł.

(230–235) Trzy inne gwiazdy, oddalone od siebie w równych odstępach, wyznaczają niezwykłym blaskiem boki uskrzydłonego Konia i jego łopatki. Widać też głowę, świeci znacznie słabiej, i kark, choć ogromny. Ostatnia gwiazda, błyszcząc na końcu pyska, mogłaby konkurować z tymi czterema, które oświetlają boki i szerokie łopatki Konia.

(236–240) Ale ów dziki Koń nie oświeśla w taki sam sposób całości swego ciała. Tylko przednia jego część, aż do brzucha, lśni na niebie. Mówią, że właśnie on na szczycie Helikonu stworzył niegdyś nowe źródło, gdyż sucha góra wcześniej ani nie miała żadnego strumyka, ani nie omywała jej żadna fala.

(241–246) Koń kopnął ziemię, natychmiast za uderzeniem kopyta wytrysnęło źródło żywej i stale bijącej wody. Ten zródło pasterze zaczęli nazywać Hippokrene [końskim źródłem]. Płynąc z głębokiej skały i wijąc się wśród głazów, nawadnia tespijskie pola. Koń umieszczony wśród błyszczących gwiazd jaśnieje i można go zobaczyć ciemną nocą.

(247–251) Dalej tkwi na niebie Baran o skrzyconych rogach, który, w szybkim biegu krocząc przez ogromne przestrzenie, wyrównuje swój kurs z krótszym wewnętrznym kursem Małej Niedźwiedzicy. On świeci słabo, jak gdyby zasłaniało go światło pełni Księżyca.

(252–255) Zobaczysz natomiast jaśniejący pas Andromedy, po którego blasku – poniżej – możesz poznać miejsce jego wsparcia. Zajmuje on środek nieba tam, gdzie najdalsze gwiazdy Szczypiec (Wagi), i gdzie wznosi się pas Oriona.

(256–261) W pobliżu, pod jasną postacią Andromedy, zobaczysz też mały znak, który Grecy zwykle nazywają Deltoton, ponieważ litera [delta] jaśnieje podobnym kształtem. Oba w nim boki mają podobną długość, ale część trzecia już nie, ponieważ jest krótsza, lecz jaśnieje znacznie bogatsza w gwiazdy i świetlistą.

(262–265) Trochę niżej znajduje się Baran, nieco nachylony ku południowi, oraz znacznie bardziej od niego nachylone w tym kierunku Ryby, z których jedna jest trochę wysunięta ku przodowi i bardziej dotykają jej skrzydła wyjącego Akwilona [wiatru północnego].

(266–271) W ich ogonach można zobaczyć jak gdyby dwa łańcuchy, które osobno wiążą się wśród światła, ale jednak łączą się w jednej gwiazdzie – starożytni nazywali ją zwykle niebieskim węzłem. Powyżej, przy lewym ramieniu Andromedy, jeśli chciałbyś poszukać, będziesz w stanie rozpoznać znajdującą się tam Rybę.

(272–278) Pod stopami zobaczysz Perseusza, syna najwyższego Jowisza. Perseusz o ciele przytwierdzonym do nieboskłonu podtrzymuje je ramionami, tam, gdzie od góry biją porywy Akwilonu. Prawą ręką wskazuje tron Kasjopei, a rozstawione nogi obute w uskrzydłone sandały, jak gdyby nagle podniósł się z ziemi pokryty kurzem, kieruje jako zwycięzca ku wielkiemu niebu.

(279–286) Przy lewym kolanie, rozmieszczone z każdej strony, zobaczysz małe Plejady, świecące słabym światłem. Starym obyczajem mówi się, że jest ich siedem, ale widać ich ledwie sześć małych. A przecież nie należy sądzić, że jedna zaginęła. Bez żadnego jednak powodu, błędnie i nierozważnie, mówi się powszechnie, że jest ich siedem, bo tak ustalili starożytni poeci, którzy na wiek wieków obdarzyli je wszystkie imionami:

(287–293) Alkione i Merope, Celeno i Tajgete, Elektra i Sterope i razem z nimi najświętsza Maja. Są małe i świecą, sunąc, słabym światłem, ale jednak nazwa tego gwiazdozoboru uchodzi za wielką i sławną, ponieważ zarówno wskazuje on początek lata, jak i później, ogłaszając nastanie czasu zimy, przypomina, by śmiertelnicy zasiali w ziemi ziarno.

(294–298) Potem widać Lutnię delikatnie zawieszoną i powiazaną, którą oni, jak mówią, Merkury zawiesił na wysokim niebie, sporządzoną w kołysce

małymi rączkami. Nachyla się ona ku lewemu kolanu Klęcznia i tkwi w niebie między zgiętym kolanem a głową Ptaka [Łabędzia].

(299–306) Jest tu bowiem też Ptak [Łabędź], który lata pod szerokim sklepieniem nieba i, kręcąc się po niebie, przecina je obojgiem skrzydeł. Jedna jego część jest ciemna i pozbawiona światła, druga, błyszcząc ani małymi, ani jasnymi gwiazdami, rozsyła z ciała umiarkowane światło. Chce prawą łapą dosięgnąć prawej ręki Cefeusza, potężne kopyto silnego Konia [Pegaza] kieruje się bowiem w pobliże lewego skrzydła ptasiego ciała.

(307–313) Samego zaś biegnącego Konia [Pegaza] otaczają dwie Ryby, a jego szyję gładzi prawa ręka Wodnika. Moc Konia [Pegaza] później zachodzi za ziemię niż na południowej półkuli Koziorożec o półdzikim ciecie, dyszący lodowatym chłodem z ogromnego ciała. Gdy Tytan [Słońce] okryje go nieprzerwanym światłem, zakrzywi bieg podczas zimowego przesilenia.

(314–319) W tym miesiącu strzeż się wypływania na morze, niedługo bowiem będziesz pływał za krótkiego, dziennego światła, a noc na zimowym wozie porusza się powoli. Wilgotna Jutrzenka, zapowiadająca jasne Słońce, nie pokaże się szybciej pomimo waszych skarg, a Auster [południowy wiatr] gwałtownymi podmuchami będzie wzburzał morze.

(320–324) Wtedy dygotać będzie ciało przeszywane wprawiającym w drżenie ziałem. Oni [żeglarze] jednak płyną przez cały już rok, nie ustępują przed żadnym znakiem, nie unikają wiatrów, nie boją się siwych fal o groźnym pomruku, ale, podobni morskim ptakom, dają się nosić w bezkresnym odmęcie.

(325–332) A jeśli uderzy na morze potężna siła wiatru, spieszą składać ofiary i, z oczami zwróconymi ku brzegom, duszą kierują się ku lądowi. On w oddali, udręczony morskimi falami, jęczy, a krucha belka broni przed śmiercią. Ale także w poprzednim miesiącu, gdy krąg Słońca dzierży Strzelec, już wtedy, gdy zbyt krótko widoczne jest światło słoneczne, tak długo płynąc po morzu okrętem, kieruj łódź ku ziemi i nie ufaj zwodnej nocy.

(333–336) Żeglarze będą mogli przewidzieć ten nadchodzący znak, ponieważ – przy szybko odchodzącej nocy – da się zobaczyć, jak Skorpion, wschodząc, ukazuje się na niebie, ciągnąc za sobą siłą ciała zakrzywiony łuk [Strzelca].

(337–341) U góry zobaczysz łeb Małej Niedźwiedzicy: bardziej wyprostowany, zwraca się ku szczytom nieba. Wtedy, na koniec nocy, Orion skrywa całe swoje ciało i razem z nim chowa się Cefeusz, zepchnięty w fale od ręki aż po łądźwie.

(342–344) Spoczywa tu, jaśniejac, pozbawiona strzelca Strzała, a blisko niej unosi się Ptak [Łabędź] o błyszczącym skrzydle, bardziej przesunięty ku północnemu wiatrowi.

(345–349) W pobliżu wznosi się Orzeł o żarzącym się ciecie, muskając drżącymi skrzydłami ogniste niebo. Przemierzając przestrzenie swoim niewiel-



kim ciałem, wskazuje żeglarzom burzący morze znak, gdy pod koniec nocy wznosi się z głębi morza.

(350–354) Blisko ciała wielkiego Koziorożca leży wygięty Delfin, świecący niezbyt silnym blaskiem, poza czterema gwiazdami umieszczonymi na głowie, które – wzięte po dwie – rozdziela taka sama odległość. Pozostała część obraca się ze słabym światłem.

(355–360) Gwiazdy, których położenie omówiliśmy dotychczas, zostały umieszczone na północy, między zimnymi regionami a torem sprawiającego radość Słońca. Te gwiazdy, które trzeba objaśnić po Delfinie, obracają się między torem Słońca i podmuchami wiatru tam, gdzie podnosi się poryw najsrozszeżego Austra [wiatru południowego].

(361–365) I tak, po pierwsze, Orion o nachylonym ciele, lśniąc, wspiera niższą część ciała dzikiego Byka. Jeśliby kto, wpatrując się w niebo pogodną nocą, nie mógł go zobaczyć szeroko rozciągniętego – na próżno żywiłby nadzieję, że będzie w stanie rozpoznać pozostałe ukryte znaki.

(366–371) Pod jego stopami błyszczy bowiem na czerwono ów gorący Pies, lśniący światłem gwiazd. Poniżej jego żeber ukrywa się ciemny brzuch; wydychając żar nie z całości rozgorączkowanego ciała, zsyła silnymi wydechami niosące skwar płomienie. Żar na śmiertelnych cały leje się, migocząc, z gwiazdy na pysku.

(372–376) Gdy razem ze Słońcem wznosi się w górę na niebo, nie dozwala, by drzewa zdobne okryciem z liści na próżno zajmowały uwagę zaniepokojonych ludzi. Muska bowiem, wzrastając, ożywczym tchnieniem te drzewa, których korzenie kryje w głębi ziemia.

(377–381) Gałęzie tych, których korzenie nie są w stanie przebić ziemi, ogałaca natomiast z liści, a ich pnie z kory. Czujemy go, gdy zbliża się nad przestwór morza pełnego ryb; światło pozostałych gwiazd nie jest szkodliwe, tylko wyznacza części ciała [Psa].

(382–384) W jego [Psa] pobliżu i poniżej stóp [Oriona], o których mówiliśmy wcześniej, leży szybko nogi Zając. Przerażony, boi się groźnego pyska i ucieka przed strasznym ugryzieniem.

(385–389) Pies bowiem tropi go w nienawistnej pogoni i pędzi przed sobą uciekającego. Gdy Zając, wschodząc, podnosi swoje delikatne ciało lub z pochyloną głową zachodzi pod morze, Pies nań następuje od tyłu, gdy Zając wschodzi i zachodzi, i nigdy nie zaprzestaje biegu, bo zmęczył już swe ciało.

(390–394) Za ogonem Psa wynurza się, płynąc nisko nad horyzontem, Argo. Niesie przed sobą świetlistą i odwróconą rufę: nie tak, jak inne okręty, które na głębi stawiają z przodu dziób, rozcinając nim Neptunowe łąki, ale płynie po niebie na zawsze zwrócona tyłem.

(395–400) Podobnie jak żeglarze, gdy próbują przybić do bezpiecznego portu, kierują obciążony wielkim towarem okręt tyłem do przodu i ciągną

do upragnionego brzegu skierowaną ku niemu rufę. Tak zwrócona starożytna Argo płynie po niebie, pozbawiona światła od dziobu do wysokiego masztu, a widoczna i jasna od światła od masztu po rufę.

(401–402) Tam Ster, lśniąc rozproszonym światłem, dotyka śladów tylnych nóg jasnego Psa.

(403–408) Z tego właśnie miejsca dziki Wieloryb rusza na poszukiwanie oddalonej i położonej w bezpiecznym miejscu Andromedy, i śledzi niebo znajdujące się w stronie Austru aż po Andromedę leżącą przy zimnych porwach Akwilona. Nakrywa go Baran i Ryby o ciele pokrytym łuskami, a on sam dotyka ciałem brzegów przesławnej Rzeki.

(409–412) Albowiem rozpoznasz także umieszczony w tej części nieba Erydan, żalobną rzekę o potężnej mocy. Smutne siostry Faetona często wylewały nad nią łzy, opiewając ponurym głosem jego śmierć.

(413–418) Będziesz mógł go zobaczyć krążącego pod lewą stopą Oriona; zobaczysz także wydłużone kajdany, które, umieszczone w ogonach, zatrzymują Ryby; wmieszane w Rzekę wracają do grzbietu Wieloryba. Tutaj łączą się jedną gwiazdą, którą wyrzuca z siebie Wieloryb, błyszczący silnym światłem na grzbiecie.

(419–423) Widać następnie wiele gwiazd, małych i świecących nikłym światłem, rozrzuconych i rozproszonych między Wielorybem a Sterem. Wszystkie je nakrywa Zając, bojąc się bolesnego pogryzienia. Starożytni, jak się zdaje, nie ustalili ani ich nazwy, ani pewnego kształtu.

(424–430) Te bowiem gwiazdozbiory, którym przyroda nadała kształt jasnymi gwiazdami i, wyodrębniając postaci, namalowała je zróżnicowanym światłem, te właśnie ów astronom z rozmysłem opisał i oznaczył je jako znaki niebieskie właściwym mianem. Tych natomiast, które, rozrzucone, świecą słabo, mają podobny kształt i zbliżony blask, nie mógł nam opisać przez znany kształt.

(431–436) Następnie, Ryba, którą zwykle nazywa się Południową, obraca się poniżej Koziorożca i, zwrócona ku południowi, śledzi Wieloryba, wiążąc sama z dala od Ryb właściwych. W pobliżu, między Wielorybem a Rybą, którą nazywamy Południową, zobaczysz wszystkie pozbawione nazw gwiazdy umieszczone pod nogami promiennego Wodnika.

(437–443) Wodnik w pobliżu wylewa prawą ręką ciemną rzekę, a sam świeci nikłym blaskiem gwiazd. Spośród wielu dwie szeroko rozlewają światło: jedna jest widoczna pod nogami wielkiego Wodnika, a ta dodatkowa druga, wyrzucona z nurtu zimnej rzeki, wisi pod kolczastym ogonem Wieloryba. Wszystkie te gwiazdy noszą miano Wody.

(444–446) Tu unoszą się też inne, rozrzucone i o nikłym świetle, podchodzą pod przednie nogi wielkiego Strzelca; zachodzą ciemne bez nazwy.

(447–452) W pobliżu żądła rozżarzonego Skorpiona zobaczysz Ołtarz, muskany powiewem przez Austra. Przez krótki czas rozlewa światło z góry, ponieważ, oddalony od Arktura, mieści się po drugiej stronie nieba. Arkturowi dał Jowisz wielką przestrzeń u góry, a Ołtarzowi dał krąg mały w niższej części nieba.

(453–459) Noc jednak, w wiecznym biegu, odwiedzając te miejsca i litując się nad przerażającymi nieszczęściami ludzi, dała znaki żeglarzom, które wszyscy są w stanie rozpoznać. Gdy bowiem zobaczysz jaśniejący bez czarnych chmur, umieszczony pośrodku nieba Ołtarz, od góry zakryty ciemną mgłą, wtedy uciekaj, unikając silnych podmuchów Austra.

(460–466) Jeśli miniesz go przewidując, zwijając przezornie cały takielunek, będziesz pływał po morzu bezpiecznie. Jeśliby jednak spadł nagle wiatr o silnym podmuchu, to z obezwładniającą siłą połamie wysokie maszty tak, że nic nie będzie w stanie ułagodzić dzikiej burzy, chyba że Ołtarz zaczęłby nagle łagodnymi powiewami przeganiać z północy czarne chmury.

(467–470) Jeśli Centaur będzie trzymać ramiona pośrodku nieba, a sam będzie okryty siną chmurą i w dodatku, zaciemniając Ołtarz, otoczy go delikatnym cieniem, to przy zachodzie gwiazdozbiorów należy się obawiać nawet Fawoniusa.

(471–477) Sam Centaur, umieszczony wysoko na niebie, gdzie wdziera się jasno świecący Skorpion, kroczy, niosąc z tej strony ciało mężczyzny, a ciało końskie spieszy umieścić pod Szczypcami [Waga]. Wyciągając prawą rękę, którą trzyma ogromne czworonożne ciało<sup>2</sup>, którego nikt z Greków nie nazwał ustalonym mianem, kieruje ją ku jasnemu Ołtarzowi i spieszy doń ze srogim obliczem.

(478–482) Tu z niżej położonych części nieba wznosi się Hydra, o krętym ciele, wijąc się w gwałtownych splotach. Zwracając łeb i oczy w stronę grzbietu Raka, podchodząc od dołu skrzyconym grzbietem pod Lwa, śliska, dotyka łagodnie Centaura ogonem.

(483–486) Pośrodku jej ciała błyszczący jaśniejący Puchar, a koniec jej ogona dziobie Kruk o pierzastym ciele. Tutaj też, pod samymi Bliźniętami, jest Przedpies [Mały Pies], który po grecku nazywa się Procionem.

(487–489) Takie są gwiazdozbiory, które, oglądając nocą i chcąc poznać wieczysty ruch świata, zobaczysz jako oświetlające niebo w ustalonym biegu.

(490–495) Tych pięciu ciał niebieskich, które zwykły obiegać świat przez dwa razy po sześć znaków, nie da się opisać w podobny sposób, ponieważ trasa, jaką zakreślają w biegu, nie zawsze utrzymuje się w tym samym torze. Wołają się błąkać, niestałe, po pochmurnym niebie i w zmiennym ruchu odmierzać własne tory.

---

<sup>2</sup> Obecnie gwiazdozbiór Włka.

(496–500) One wyznaczają trwające długi czas wielkie lata, gdy wracają do tego samego znaku pod sklepieniem nieba. Nie jestem teraz w stanie objaśnić ich zmiennego biegu. Te natomiast, które zawsze obracają się po stałej orbicie i są stałe, opiszę w wierszach razem z ich wielkimi kołami.

(501–504) Cztery oświetlające wieczystym światłem świat gwiazdziste i niosące znaki kręgi niosą się po niebie; utwierdzone pod sklepieniem nieba, otaczają ziemię. Dzięki nim poznasz rozkład i prawa pór roku.

(505–509) Będziesz w stanie to spostrzec dzięki właściwym znakom: wiele bowiem znaków otacza je dokoła, powyżej i poniżej. Spostrzeżesz, że same kręgi, obdarzone wielkim światłem, połączone są ze sobą i związane po dwa niebieskimi węzłami i po dwa krążą po niebie, zajmując równą przestrzeń.

(510–514) Jeśli bowiem nocą, patrząc w niebo, gdy zaciemniająca chmura nie zakryła ciał niebieskich ani też Księżyc w pełni nie przewyższył światłem gwiazd, zobaczyłeś długą, lśniąca i wijącą się Droge, to nosi ona nazwę Mlecznej z uwagi na swój ogromny blask.

(515–517) Żaden krąg na niebie nie jest jej równy w kolorze, ale w wielkości dorównują jej dwa z czterech wielkich kręgów, pozostałe dwa są mniejsze w obwodzie.

(518–524) Jeden z nich krąży blisko podmuchów Akwilona, szukając jaśniejących głów Bliźniat; niesie także, trzymając je w sobie, oba błyszczące kolana Woźnicy. Perseusz dotyka go lewą łydka i lewym ramieniem. Jest tu także prawa ręka Andromedy, przecięta między dłonią i łokciem: dłoń wyciąga ku północy, ale łokcia domaga się dżdżysty Auster.

(525–530) Na tym samym kręgu Koń [Pegaz] stawia swoje dwie nogi i również skrzydlaty Ptak [Łabędź] składa głowę i, wygiąwszy ciało, szyję, a Wężownik wspiera się ramionami. Słynna Panna, zachodząc, zdąża ku południowi i ciałem go unika. Tymczasem całą przestrzeń kręgu obejmie wielki Lew i Rak świecący jasnym blaskiem.

(531–534) Lew jest cały podzielony przez środek ciała, a Rak panuje nad kręgiem silnymi piersiami i brzuchem. Letnie Słońce, stając w nim, zawraca swój bieg i zmienia kierunek.

(535–538) Jeśli możesz rozpoznać, że krąg jest podzielony na osiem części, przekonasz się, że pięć równych części obraca się za dnia ponad horyzontem i zostają trzy, które nocą gromadzi moc znajdującą się poniżej horyzontu.

(539–546) Drugi krąg zawraca od podmuchów dalekiego południa, rozdziela na pół ciało Koziorożca, nogi wylewającego zimną wodę Wodnika, ogromny ogon niebieskiego Wieloryba i jaśniejącego Zająca; następnie zamyka w sobie nogi Psa i okręt Argo bogaty w światło oraz grzbiet Centaura; niesie też żądło Skorpiona. Zawiera w sobie również przytwierdzony łuk Strzelca.

(547–551) Dotyka go na końcu, zmierzając od podmuchów hucznego Akwilona do Austrą, rozpalone koło Słońca. Stamtąd – w czas przesilenia zi-



owego – powraca do położonej wyżej siedziby. Temu kręgowi jest przypisanych pięć nocnych części, a za dnia trzy widoczne ponad horyzontem.

(552–555) Jak się wydaje, pomiędzy nimi umieszczony jest krąg tak wielki, jak błyszcząca Droga Mleczna. Słońce, świecące w nim jesienią i znowu wiosną, zrównuje czas trwania dnia z czasem trwania nocy.

(556–561) Podtrzymując go, Baran świeci całym swym ciałem i ogromny Byk wspiera na zgiętym kolanie. Jest tu także Orion, dotykający go jasną piersią. Hydra w swoim zwoju trzyma Puchar, dołącza się Kruk i kilka gwiazd Szczypiec [Wagi]; są też kolana Wężownika oraz Orzeł, zwiastun najwyższego Jowisza.

(562–564) Dotyka go także głową i światłem karku pobliski Koń [Pegaz]. Kręgi te, równo od siebie rozdzielone, podtrzymuje oś, przechodząc przez nie pośrodku od szczytu nieba.

(565–567) Czwarty z kolei obdarzony światłem krąg w swych najbardziej zewnętrznych częściach zawiera najbardziej zewnętrzne kręgi i jednocześnie jest w środku przez środek podzielony.

(568–574) Błyszcząc światłem, obraca się ukośnie wobec nich, tak, że nikt, nawet gdyby uczona Pallada obdarzyła go zmyślną sztuką tworzenia, nie mógłby tak trafnie wytoczyć kręgów, jak są one, boskim zrządzeniem, zakrzywione na niebie. Opasując ziemię i zdobiąc świat światłem, utrzymują gwiazdy oparte na poprzecznym niebie.

(575–579) Te cztery kręgi obracają się tym samym ruchem, od sypialni Jutrzenki, dążąc do najdalszych królestw Zefira. Trzy z nich wschodzą i zachodzą w ciemnościach, rozdzielone równą przestrzenią; w tym samym miejscu zachodząc i wschodząc, już to się kryją, już to wznoszą z morza.

(580–582) Jeden krąg, ukośnie spleciony z trzema, na tyle szeroko przemierza przestwór Oceanu, na ile jest oddalony Rak od Koziorożca, wschodzący Rak od porannego Koziorożca.

(583–589) Jest konieczne, by przestrzeń była taka sama po obu stronach, i tam, gdzie wynurza się z morza, i tam, gdzie zachodzi pod ziemię. I jak długie promienie rzucamy z naszego oka, którymi dotykamy wklęsłego kręgu nieba, to sześć tak długich części będzie mogło następować po sobie na ekliptyce, zawierając na równej przestrzeni po dwa niebieskie znaki.

(590–593) Grecy nazywają to Zodiakiem, a nasi Rzymianie określają go mianem kręgu znakowego. Obracając się bowiem, niesie dwa razy po sześć jaśniejących znaków. Upalny Rak rozpościera gorejące gwiazdy.

(594–597) Po nim kroczy groźna moc Lwa, za którym idzie Panna błyszcząca złocącym się ciałem. Następnie pojawiają się Szczypce [Waga] o jasnym świetle, a za nimi następuje lśniąca wielka siła Skorpiona.

(598–600) Z kolei Strzelec trzyma w prawej dłoni zakrzywiony łuk, a po nim spieszenie przechodzi Koziorożec o dzikim obliczu. Następnie wilgotny Wodnik oświecła w tym miejscu krąg.

(601–604) Dalej wijące się w przestrzeni, pokryte łuską Ryby, którym towarzyszy kroczący Baran o słabym blasku i Byk z zakrzywionym kolanem i pochylonym ciałem oraz Bliźnięta miotające promieniami jasny ogień.

(605–610) Słońce okrywa je, świecąc wiecznym blaskiem i corocznie wyznaczając biegiem powtarzające się pory roku. Taka sama część kręgu kryje się pod ziemią i taka sama pokazuje się śmiertelnym na górze. Każdej nocy zawsze sześć znaków przesuwa się, zachodząc, i tyle samo wschodzących znaków pokazuje się na niebie.

(611–613) Płynąca noc pokrywa głęboką ciemnością ten obszar z kręgu zodiakalnego i ustalonego porządku znaków, który o zmierzchu pozostawał ponad horyzontem.

(614–620) Jeśli chcesz poznać ustalony bieg Słońca, będziesz badać nocą wschód znaków Zodiaku. Wschodzący bowiem Tytan [Słońce] zawsze ciągnie tylko jeden. Jeżeli jednak przeszkodzi wysoka góra, zasłaniająca znaki, albo też chmury przesłonią światło głęboką ciemnością, weźmiesz sam znane stałe gwiazdy na sklepieniu nieba, by móc rozpoznać wszelkie wschody i zachody.

(621–622) Dostrzeżesz te, które wschodzą o tej samej porze, i nocą poznasz te, które o tej samej porze zachodzą.

(623–627) Albowiem w tym samym czasie, gdy w pełnym blasku pokaże się z góry Rak, natychmiast ustępuje zachodząca Korona i aż po ogon pokazuje się położona niżej Ryba. Wyróżniająca się gwiazdami Korona zatrzymuje swoją górną połowę, ale druga jej część już zaszła.

(628–631) Postępuje za nią Ryba, nie cała sprowadzona do ciemności, ale zachodzi z zakrytą górną częścią ciała. Gdy wschodzi Rak, Wężownik kryje się od kolan aż po ramiona, a Wąż od karku.

(632–634) Podzielony jest Arktofylaks, ale nie po równi, mniejsza jego część widoczna jest na jasnej stronie nieba, a większa, zepchnięta, znajduje się w niżej położonych ciemnościach.

(635–638) Zachodząc, zwykł zabierać ze sobą cztery znaki z usianego gwiazdami znakowego kręgu; później, gdy już napelni się światłem znajdującym się u góry, zachodzi; świetlisty na ciele, znika z nieba w środku nocy.

(639–643) Ziemia kryje w sobie te niewidoczne gwiazdy, gdy z drugiej strony pojawia się jaśniejący światłem Orion; błyszczy w ramionach i szerokiej piersi i trzyma w prawej ręce miecz pełny blasku, z którym razem toczy się cały nurt Erydanu.

(644–648) Gdy jednak nad ziemią rozciągnie się moc Lwa, wszystkie gwiazdy, które Rak zepchnął swym lśniącym wschodem, zachodzą zaciemnionę; usuwa się moc Orła, a siedzący Kłeczeń, o zgietym ciele i zepchnięty już prawie z górnego światła, zachodzi.

(649–652) Zostawia jednak na niebie lewe kolano i jaśniejącą stopę, a z naprzeciwka wschodzi lśniaca głowa Hydry i Zając oraz Procion, który to, świecący, stawia się przed Psem; potem widać przednie łapy Psa.

(653–658) Przeganiając z nieba wiele gwiazdozbiorów, wschodzi nagle błyszcząca jaśniejącym blaskiem Panna. Zachodzi jasna Lutnia cyllenńska, w fali zanurza się Delfin; jednocześnie kryje się przegoniona Strzała, zachodzi także Ptak (Łabędź) aż po kraniec ogona i końcówki skrzydeł; podobnie zachodzi też wielka Rzeka (Erydan).

(659–666) Ukrywa się Koń [Pegaz] od głowy i długiej szyi. Już długo wschodzi, wijąc się jasnym ciałem, i aż po Puchar świeci śmiertelnikom Hydra. Następnie pokazuje tylne łapy Pies, a za sobą ciągnie Rufę [Argo] z jasnym światłem. Podąża, płynąc przez gwiazdy niebieskie, Okręt [Argo]. Pokazuje on środek masztu o promieniującym pniu, gdy już pojawia się Panna w całości.

(667–672) Gdy wschodzą Szcypce [Waga] o przyciemnionym blasku, wschodzi również jasno świecący Wolarz. Z przodu jego ciała jest umocowany Arktur, wypływa też od góry jaśniejąca Argo i Hydra; ponieważ jest ona szeroko rozrzucona po niebie, nie widać jej jeszcze całej, a ogon kryje ciemność.

(673–676) Podnosi już prawe kolano i zdobną światłem łydkę ów błakający się Kłeczeń (jak się go powszechnie nazywa). Bardzo często widzimy, że w jednej nocy zachodzi i wschodzi, jako że krążąc, podwaja swój obrót.

(677–681) Przy Szcypcach [Wadze] wysoko wznosił kolano i łydkę; idąc w dół, kryje się w ciemności nocy, dopóki Skorpion i Strzelec nie nawiedzą gwiazd na niebie. Skorpion, wraz ze swym pojawieniem się, rozepnie na niebie jego środek, a wschodzący Łuk będzie się starał wnieść na niebo całe jego ciało.

(682–685) Wzniesiony dzięki tym trzem gwiazdozbiorom błyszczy on całym ciałem. A tymczasem wschodzi Korona w swej środkowej części, a ogon Centaura lśni ostatnim blaskiem, gdy na wysokim niebie wznoszą się Szcypce [Waga].

(686–692) Już Koń [Pegaz] kryje się cały w głębokich ciemnościach, a przed nim leci Ptak [Łabędź], błyszcząc czerwonym piórem. Zachodzi jasna głowa Andromedy i płynie dziki Wieloryb, domagający się stale, złowróżbny, przerażającej uczt. Cefeusz, naprzeciw niego, nie przestaje wyciągać rąk, a Wieloryb się kryje, zanurzając się aż po grzbiet. Cefeusz nachyla głowę, ramiona i dłonie.

(693–694) Gdy wschodzi ogromna moc Skorpiona, w Oceanie zanurza się Rzeka [Erydan] krzywymi zakolami.

(695–704) Skorpion, wschodząc, przegania wielkiego Oriona. Oby Córka Latony łaskawie zechciała, bym o tym opowiedział bez zmyśleń ze swojej strony; zrodzona bowiem w poprzedniej epoce niesie się szeroko po ziemi po-

głoska, że niegdyś Orion ośmielił się rękoma napaść na Dianę, blakając się bezrozumnie po wysokich wzgórzach, jakie dźwiga na sobie tkwiąca w Morzu Egejskim [wyspa] Chios, którą bachiczna latorośl pokrywa zielonym płaszczem. Oblakany, z szaleństwem w sercu, zabijał dzikie zwierzęta, chcąc brać udział w wystawnej uczcie Ojnopiona.

(705–709) Wyspa, wstrząśnięta stopami Diany, nagle się rozwarła i, rozdzierając się, rozrzuciła porozbijane skały i wpuściła światło do ciemnych czeluści. Wychodzi z nich groźny skorpion o ogromnym ciele, niosąc przed sobą skłaniające do płaczu z trwogi żądło.

(710–714) Mocnym uderzeniem ugodził nim pełnego pożądania łowcę, poprzez rany wszczepiając mu w żyły śmiercionośną truciznę. Orion, umierając, zwałił się ciężkim ciałem na ziemię. Dlatego też, gdy wschodzi w jasności Skorpion, Orion, uciekając, powierza ciało ziemi.

(715–720) Wtedy też zachodzi Andromeda i kryje się cały Neptunowy Wieloryb; zachodzi postawiony do góry nogami Cefeusz, środkiem ciała dotykając krańców ziemi. Może on zanurzyć głowę i górne części ciała, ale nigdy nie okryje łędźwi leżącym pod horyzontem cieniem, zatrzymują je bowiem oświetlające łydki Niedźwiedzice.

(721–728) Przemieszcza się wtedy także zapłakana i szukająca córki Kasjopeja; odsunięta, nie schodzi z nieba w przywoity sposób: odwrócona do góry nogami najpierw dotyka Ziemi głową, a później ramionami. Taką karę wyznaczają jej dobrotliwe Nereidy, z którymi, jak utrzymują, ośmieliła się konkurować urodą. Zachodzi więc odwrócona; pojawia się druga część Korony, rozwija się już z całym ogonem Hydra.

(729–734) Centaur wyciąga z mrocznych ciemności głowę i całego siebie, zostawiając w ukryciu małą część przednich nóg. Gdy sam rozsiewa światłość, zatrzymuje prawą ręką Bestię [Wilka]. Potem pojawiają się głowa i ręce Wężownika, Wąż wydobywa już łeb i najmocniej świeci zakręconym ciałem.

(735–737) Wschodzi też, w odwróconej pozycji, Kłeczeń, oświetlając brzuch, nogi, ramiona i piersi, a prawą ręką rzuca promienie o sprawiającym radość blasku.

(738–740) Gdy Strzelec postanawia nawiedzić położone w górze światła, wynurza się głowa Kłęcznia i jednocześnie ukazuje się jasna Lutnia, a Cefeusz pokazuje swe ciało.

(741–745) Zachodzi wtedy całym ciałem ów gorący Pies, kryje się Orion, znika również Zając pokryty cieniem. Niższe gwiazdy Woźnicy zachodzą, odchodzi Perseusz ku niżej położonym miejscom, zostawiając łydkę i prawą stopę, zachodzi też Argo, pozostawiając rufę.

(746–752) Koziorożec, wschodząc, odgania od znajdującego się w górze światła Woźnicę i pobliską Kozę; przegania jednocześnie Kozłeta i wielki



Okręt [Argo] o starożytnym imieniu. Zachodzi Procjon, ptasim lotem wynurzają się latający wysoko Łabędź i jasny Orzeł, żarzący się ogniem. Wynurza się nad ziemię jasna lotna Strzała, niosąca deszcze podstawa Ołtarza, nachylonego ku niosącemu deszcze południu.

(753–756) Gdy wschodzi gwiazda jaśniejącego Wodnika, wydobywa też z morza pysk i nogi Koń [Pegaz]. W innej części noc obłoczona w gwiazdzisty płaszcz ciągnie za długi ogon Centaura ku niżej położonym miejscom.

(757–762) Jego jednak głowa, ramiona i pierś opierają się, lśniąc, ale niższe części ciała zachodzą; również ogromna Hydra chowa pierwszy skręt karku i całą głowę, pozostawiając powyżej horyzontu większą część swego ciała. Skryje się cała razem z półdzikim Centaurem, gdy Ryby wyniosą z Oceanu swoje pierwsze gwiazdy.

(763–771) Gdy Ryby jaśnieją w wyższych partiach nieba, Ryba, która lśni poniżej gwiazdy Koziorożca, zaczyna się pokazywać, ale z wolna, oczekując najbliższych gwiazd następnego znaku. Tak oto ręce smutnej Andromedy oraz lśniące ramiona i gwiazdziste nogi, wszystkie z osobna, wynurzają się z morza na wschodzie. Jej prawą część wiodą ku szczytom nieba Ryby, a część lewą wyrwywa z bladych cieni Baran, gdy tylko już sam pokona mroczne ciemności.

(772–777) Zobaczysz, że nadejście Barana na północnym niebie gasi Południowy Ołtarz; z drugiej strony osi dostrzeżesz tylko ramiona Perseusza wschodzącego na niebo i jego głowę; nie jest bowiem jasne, czy Pas błyszczący o zachodzie Barana, czy o wschodzie Byka, razem z którym Perseusz wydobywa na światło całego siebie.

(778–781) Gdy wznosi się Byk, Woźnica nie zwleka pod ziemią; trzyma się go, leżąc blisko jego ciała. Przy tym znaku Zodiaku nie jest w stanie wynurzyć się cały. Dopiero pod znakiem Bliźniąt wznosi się w pełnym ciele.

(782–787) Małe Kozłeta, podeszwa lewej stopy [Woźnicy] i sama Koza, razem z dzikim Bykiem, nadal się poruszają, gdy również grzbiet i koniec ogona Wieloryba pojawiają się spod ziemi. Wtedy Arktofylaks zaczyna zachodzić z pierwszym znakiem; zniknie w końcu z czwartym z wyjątkiem lewej dłoni, która błyszczący przy Wielkiej Niedźwiedzicy.

(788–792) Gdy Wężownik zanurzy w falach nogi aż po kolana, będziesz pewien, że zobaczysz wtedy Bliźnięta, wysoko zawieszone światła. Dzikie Wieloryb już nie migocze jedną z części, na które się dzieli, a drugiej nie ukrywa w ciemności nocy, ale zobaczysz, że ukazuje się całym ciałem.

(793–798) Na spokojnym morzu żeglarz może wtedy dostrzec, że spod ziemi wznoszą się pierwsze zakręty Rzeki, i wyczekiwać z czujnymi oczyma samego Oriona, by – z jego pomocą – sprytnie domyślać się czasu nocy czy przebytej drogi. Wiele bowiem takich znaków ustawili bogowie na wysokim niebie dla strapionych śmiertelnych.

(799–803) Czyż nie widzisz, że gdy Księżyc łśni jak cienki sierp na zachodzie, wskazuje ci początki miesiąca? Gdy, rosnąc, nabiera tyle światła, że, powiększony, jest już w stanie tworzyć cienie, mówi się, że w powietrzu rozpala się czwarty dzień.

(804–807) Ósmy dzień nadchodzi, gdy błyszczy połową tarczy. Gdy świeci w pełni, to dzieli, jaśniejący, miesiąc na połowę. I na dodatek zawsze, pokazując się inaczej niż poprzednio, oznajmia, który przypada dzień miesiąca.

(808–811) Dwa razy po sześć znaków Zodiaku pokazuje granice nocy. Kiedy zaś należy orać ziemię albo kiedy zasadzać w ziemi nowe sadzonki, tego również naucza świetliste niebo z rozmieszczonymi gwiazdami.

(812–817) Co więcej, żeglarze pływający po szerokim morzu przewidują zbliżającą się niepogodę i huczące burze, obserwując czy to wysoko zawieszono Arkturna, czy to inne gwiazdy, które łnią nieprzerwanie wtedy, gdy rano wznoszą się daleko na wschodzie, lub gdy wieczorem zanurzają się w zachodnim oceanie.

(818–823) Słońce bowiem po ognistym pasie przechodzi przez nie wszystkie, gdy wyznacza niezmiennym biegiem pory roku w ustalonym porządku, raz zbliżając się do jednych gwiazd, a raz do drugich, wtedy, gdy wschodzi, czy wtedy, gdy zanurza się w falach, by zawsze nowa gwiazda witała każdą Jutrzenkę i by uczestniczyły kolejno wszystkie w blasku promieniującego Słońca.

(824–828) Sam z siebie z pewnością będziesz w stanie to zrozumieć, zwłaszcza że znane są tablice pokazywane z wielkimi znakami, zawierające dziewiętnaście okręgów wysoko wznoszącego się Feba: ile gwiazd od Pasa [Oriona] noc toczy na skrzydlatym Olimpie, zanim zajdzie cały Orion i zajdzie sam Pies.

(829–831) Również gwiazdy, które zaszczyca się mianem Neptunowych, czy też te, które, w zgodzie ze zwyczajem, nazywają się Jowiszowymi, jeśli się przyjrzyysz, są jakby nauczycielkami tego, co należy robić.

(832–834) Przyłóż się więc do nich dobrze i, wypływając w morze, dobrze się wyucz, które ze znaków poprzedzają silne wiatry z południa i nadchodzące burze.

(835–838) Można się tego szybko dowiedzieć z naprawdę niewielkim trudem, ale dowiedzenie się tego przynosi niemały owoc. Po pierwsze bowiem zatroszczyłbyś się sam o swoje ocalenie, a poza tym uratowałbyś innych jako zwiastun przyprawiającej o strach godziny.

(839–844) Żeglarz często kryje w porcie łódź, chociaż noc jest pogodna, ponieważ nie ufa dniowi, który nadejdzie. Bywa bowiem tak, że to trzeci dzień podburza głębię morza, a czasem morze wzburza piąty świt, ale bywa też, że nadchodzi niespodziewane nieszczęście i smaga wszystkie morza. Ludzie bowiem nie poznali jeszcze wystarczająco myśli Jowisza.

(845–848) Wiele bowiem spraw jest ciągle jeszcze nieznanych i wprowadza mędrców w błąd; będą one kiedyś zbadane, jeśli taka będzie pewna wola Jowisza. On bowiem wyraźnie troszczy się o sprawy ludzi, pokazując się naocznie sam i wskazując przyszłe zdarzenia.

(849–854) Niektórych z nich domyślisz się sam na podstawie Księżyca, gdy pokaże się podzielony z jednej lub drugiej strony, a innych, gdy świeci w pełni; innych jeszcze na podstawie Słońca, czy to, gdy już to wschodzi, czy też, gdy już to na powrót zanurza pod falami zmęczony czworokonny zaprzęg. Również na podstawie innych rzeczy, czy to za dnia, czy nocą, można się domyślać tego, co się wydarzy.

(855–859) Obserwuj po pierwsze Księżyc zmniejszony do formy rogów; można bowiem zobaczyć, że po nowiu innym razem płonie odmiennym ogniem, a jego właściwy wygląd przybiera raz jedną, a raz drugą postać. Gdy Księżyc wschodzi po raz trzeci albo czwarty, na tej podstawie rozpoznasz rozpoczynający się miesiąc.

(860–864) Albowiem jeśli jasno świeci po tym, jak zabłyśnie trzeciego wieczoru, przynosi pogodne dnie, czerwonawy wieszczy gwałtowne wichry; jeśli z czwartym wschodem będzie szedł po bezkresach przestrzeni grubszy i ze stępionymi rogami, osłabi go Auster [południowy wiatr] albo nadchodzący deszcz.

(865–869) Wschodząc po raz trzeci, jeśli nie pochyła się do przodu ani też się nie odchyła, ale jawi się z prostymi rogami, napomina o wiatrach z północnego zachodu o świcie. Jeśli Księżyc wschodzący po raz czwarty zachowuje taki właśnie wygląd, na całym niebie zbierze się ogromna burza.

(870–874) Jeśli górny róg Księżyca się nachyla, grozi zimnymi wiatrami z północy, jeśli się odchyła – cieplejszymi wiatrami z południa. Jeśli Księżyc (po trzecim wschodzie) otoczy się czerwonawym kręgiem, nadejdzie straszna niepogoda; im czerwiejszy będzie krąg, tym straszniej na niebie burza będzie się srożyć.

(875–879) Będziesz oglądać pełnię i Księżyc pozbawiony swojej połowy, wzrastający i również malejący, a z jego koloru wyznaczaj bieg miesiąca. Księżyc czysty zapowiada dnie pogodne, czerwony przyniesie wichry, poplamiony i pozbawiony koloru deszcze.

(880–885) Nie wszystkie jednak znaki nadadzą się do wszystkich dni; ale to, co wskaże Księżyc wraz ze swoim trzecim i czwartym wschodem, będziesz słusznie odnosić aż do dnia pojawienia się połowy tarczy. Połowa tarczy przepowiada to, co się stanie aż do pełni, pełnia Księżyca i czas, gdy znika połowa tarczy – im odpowiadają ostatnie dnie kończącego się miesiąca.

(886–887) Bywa też tak, że Księżyc otacza się powietrznymi koronami, raz potrójnymi, czasem podwójnymi, czasem tylko pojedynczą.

(888–893) Pojedyncza znaczy powiewy wiatrów i pogodne niebo, przełamana oznacza wiatr, a wędnąca dobrą pogodę. Jeśli korona byłaby podwójna, nie sie ze sobą gwałtowną burzę, a jeszcze gwałtowniejszą niesie potrójna, zwłaszcza gdyby była ciemniejsza i pokazywała się jako rozerwana, z przerwanyim kręgiem. Księżyc w ten sposób przepowiada przebieg miesiąca swoimi znakami.

(894–900) Zatrószysz się także o poznanie obyczajów Słońca. Pewne są znaki Słońca, czy to podnosi ze wschodniego morza purpurowy blask, czy też zanurza go w zachodnich falach. Niech ci nie lśni o wschodzie różnokolorową tarczą, gdy potrzebujesz jasnego i czystego dnia, i niech nie niesie, pobrudzone, jakiegś plamy i jakiegś znaku, lecz całe czyste niech płonie właściwym sobie ogniem.

(901–904) Jeżeli wieczorem utrzymuje ten sam blask i zanurza się w falach niezasłonięte żadną chmurą, obiecuje, że wróci rano z takim samym obliczem i zapewni pogodny dzień na wiosennym niebie.

(905–908) Tego jednak nie obiecuje, gdy wschodzi na niebo jakby wydrążone i gdy leży pośrodku, a jego promienie oświetlają i północ, i południe, wtedy to bowiem przepowiada nadchodzące wiatry i grozi mu silny deszcz.

(909–915) Jeśli Słońce dozwala oczom na oglądanie siebie, patrz właśnie na nie: Słońce bowiem jest najlepszą wskazówką. Czasem czerwienieje w taki sposób, w jaki czerwienieją chmury, a czasem ciemnieje; ciemniejącemu Słońcu towarzyszy deszcz, a czerwieniejące niesie ze sobą podmuchy wiatrów. Jeżeli zaś na jego tarczy pokażą się jednocześnie oba kolory, to wtedy niebo wypełni się deszczem i wiatrem.

(916–920) Gdy o wschodzie czy zachodzie Słońca złączone promienie gęstnieją i kierują się w jedną stronę, albo też gdy blask Słońca jest zacieniony chmurą, wtedy, gdy z ciemności nocy wznosi się na niebo, czy wtedy, gdy schodzi z nieba w ciemności nocy, wówczas właśnie wszystkie pola i rowy będą zalane deszczem.

(921–923) Albo gdy mała chmurka poprzedza wschodzące Słońce, a ono samo z drżącymi promieniami nieco dalej za nią podąża, wtedy też nie będziesz bezpieczny od deszczu.

(924–927) Gdy, wschodząc, zebrało się Słońce w wielki krąg o słabym świetle, a potem, mniejsze, wznosi się na niebo, należy mieć nadzieję na pogodny dzień; tak samo zresztą jak wtedy, gdy błednie, zachodząc w morze przy umiarkowanym deszczu.

(928–934) Gdy padało za dnia, obserwuj zachodzące Słońce: jeśli bowiem chmura zasłoni je czarnym płaszczem, a promienie rozleją się wokół ciemnej chmury, to nawet ta noc nie obędzie się bez deszczu. Jeżeli jednak niepokryte chmurami chowa się w zachodnich falach, a chmury w sąsiedztwie czerwienieją, ta noc i dzień następny będą czyste i wolne od deszczu.



(935–939) Burzliwsze będzie niebo, gdy wysoko w powietrzu nagle osłabną jaśniejące promienie dnia; osłabną i nagle stracą blask, tak jak wtedy, gdy Księżyc, płynąc po niebie, zasłania tarczę Hyperiona [Słońca] i gasną promienie pokryte głęboką ciemnością.

(940–942) Jeśli Słońce jeszcze nie weszło, a na niebie już błyszczą na czerwono rozsiane chmury, ten dzień z pewnością nie obejdzie się bez deszczu.

(943–945) Jeżeli, przed wejściem Słońca, pierwsze promienie pokazują się, tkwiąc w ciemności, to gęstszy mrok oznacza deszcze, a rzadsze powietrze zapowiada wiatry.

(946–950) Nie należy się też spodziewać pięknej pogody i jasnego nieba, gdy pokazują się ciemne korony wokół schowanego w nich Słońca. Im bliżej Słońca się pokazują i im są czarniejsze, tym srożej będzie się burza pastwić nad ziemią i morzem. Krag korony pokazujący się jako podwójny jest gwałtowniejszy od pojedynczego.

(951–954) Obserwuj również, o wschodzie i zachodzie Słońca, czy chmury, które Grecy nazwali *parhelia* [pozorne słońca], nie czerwienieją na północy lub południu, albo z obu stron. Uznaj, że są to znaki o niemałym znaczeniu.

(955–959) Jeżeli bowiem zdarzy się, że z obu stron jednocześnie te chmury zamkną Słońce tuż nad wschodnim lub zachodnim horyzontem, lunie, jakby zerwał się z uwięzi, rzęsiasty deszcz. Jeśli tylko jedna chmura czerwienieje, to przyniesie wiatry z tej strony, z której czerwienieje, a czasem także i deszcz.

(960–961) Znaki te łatwiej dostrzec, gdy Słońce zachodzi; kryjące się Słońce jest najlepszym wieszczkiem w tych sprawach.

(962–965) Jest też Żłóbek, który świeci wątłym światłem (niewielka chmura, znana pod tym mianem, dobrze zaznajomiona z wiatrami i nadchodzącymi burzami). Możesz go znaleźć pod znakiem gorącego Raka.

(966–970) Wokół niego widać dwie bliźniacze gwiazdy o słabym blasku, oddalone od siebie na odległość łokcia; jedna ku południowi się nachyla, a druga zwraca się ku północy. Noszą nazwę Oslów, między nimi pośrodku jest Żłóbek; Żłóbek, który nasi zwykli nazywać *Praesepe* [żłóbek].

(971–974) Czasem znika nagle na gwiazdzistym i czystym niebie, a gwiazdy położone po obu jego stronach jaśnieją jako sąsiednie, bo niedalekie od siebie. Nie ma wątpliwości, że nadejdzie wtedy sroga burza.

(975–977) Jeśli ciemnieje i naśladuje mroczną chmurę, ale w Oslach płonie ten sam co zawsze płomień, to tak samo jest wskazywany deszcz.

(978–981) Jeśli Północny Osiół jakby przez chmurę przepuszcza słabe światło, a Południowy goreje jaśniejszym ogniem, spodziewaj się wiatrów z południa; gdy zaś południowy świeci słabo, a północny płonie – przeciwnie: bój się wiatrów z północy.

(982–987) Nadchodzące wiatry przepowiada często burzące się morze, gdy nagle i do głębi się wzburzy, a białe skały, okryte śnieżnobiałą pianą z morskiej wody, konkurują, by oddać Neptunowi złowróżbny głos. Intensywny szum zrodzony na szczycie wysokiej góry wzmacnia się przez częste odbijanie się od skał.

(988–997) Siwy wodny ptak, uciekając z morskich odmętów i nawołując, zwiastuje przerażające burze, wydobywając głośny śpiew z drżącego gardła. Podobnie latające czaple na czystym niebie wystawiają głowy naprzeciw nadchodzącym wiatrom. Również wodne kaczki i morskie mewy skaczą często na suchym brzegu, bijąc skrzydłami. Z najwyższych gór rozlewa się czarna chmura, pokryte puchem witki kwiatów pływają po morzu, gdy ma nadciągnąć wichra, a jego poddmuchy mają wzburzać morze.

(998–1004) Gdzie latem pojawiają się grzmoty i błyskawice, to z tej strony spodziewaj się, że nadejdą wiatry. A gdy nocą spadają z nieba gwiazdy i na długo zostawiają za sobą ogniste ślady, wskazują, że tą samą drogą nadejdą wiatry. Jeśli jednak zaznaczają niebo bruzdami biegnącymi w drugą stronę, to nie jest jasne, skąd, ale na morze przyjdą wiatry.

(1005–1009) Bywa czasem tak, że zalsi migotliwą błyskawicą i z północy, i ze wschodu, i w dodatku z południa i zachodu; wtedy rodzi się w żeglarzach podwójny strach przed morskimi odmętami i nadchodzącymi z góry deszczami. Błyskawice bowiem takiego rodzaju to wróżby deszczów.

(1010–1016) Często też, gdy idzie na deszcz, na niebie gromadzą się chmury podobne do owczego runa; pojawia się podwójna tęcza i nowy obszar [halo] otacza jaśniejącą gwiazdę. Często też ptaki nurzają się w stawach i morzu, bawią się wodą i chętnie się w niej zanurzają. Lotna jaskółka fruwa wokół jezior o przeźroczystej wodzie i piersią muska tafłę wody.

(1017–1021) Wy także widzicie znaki, wychowanice słodkiej wody, gdy spieszycie, by wydać z siebie rechotem nieznaczące dźwięki, i niepokoicie niezdatnym głosem źródła i stawy. Często też z głębi piersi wydobywa smutną pieśń i poranne śpiewy odprawia mała żabka.

(1022–1026) Czasami ciemna wrona, biegając po brzegu morza, zanurza głowę i zbiera na szyi morską falę, a nieprzyjemnym głosem przyzywa zwlekające deszcze. Powłóczące nogami woły, spoglądając na świetliste niebo, poczuły nosem zapach wilgoci w powietrzu.

(1027–1029) Mrówki wyciągnęły jaja z wydrążonych jam, pod mury podeszła na stu nogach skolopendra i robaki, o których słyszysz, że noszą miano „wnętrznosci ziemi”.

(1030–1033) Kurczęta, potomstwo spłodzone przez koguta, dzióbkami po kolei czyszczą delikatne pióra i w piskach wydają z siebie jęklive głosy, tak jak dźwięk kapiącej deszczowej wody.

(1034–1039) Jednak także i kruki, i złodziejskie kawki dają znak deszczu, gdy gromadnie fruwać w powietrzu i krzyczą na wzór jastrzębi. Poza tym kruki – przed nadejściem deszczu – naśladują bełkotliwym głosem spadające krople. Czasem i pełnym głosem zakraczą, bijąc przy tym skrzydłami.

(1040–1045) Podlatujące na szczyt dachu ptactwo domowe potrząsa skrzydłami; wtedy też ochoczo frunie szybko nad morze łyska z głośnym krzykiem. Nikomu, kto chce przewidzieć przyszłe deszcze, nie wolno lekceważyć żadnego z takich znaków: nawet i tego, że mocniej niż zwykle gryzą muchy i łapczywiej pijają krew.

(1046–1050) Ani tego, że wokół dzióbka palącego się kaganka zbierają się grzybki; ani tego, że w czasie surowej zimy światło kaganka czasem prosto wznosi się ku górze, a czasem, chwiejąc się u szczytu, tworzy jakby wąskie, puste bańki; ani tego, że słabnie w przygasających płomykach.

(1051–1055) Ani też tego, że z początkiem lata kaczki łączą się w stada, czy tego, że delikatne iskry liżą kruche garnki i rozżarzone od ognia miedziane kotły; czy tego, że, na wzór prosa, bielą się w popiele malutkie ogniki wśród żarzącego się węgla. Takie bowiem znaki, choć niewielkie, zapowiadają nadchodzące ulewę.

(1056–1061) Jeśli parująca chmura pokrywa najniższe korzenie wysokiej góry, a jej szczyt jest wolny od chmur, nie oszuka cię nadzieja, że cieszyć się będziesz pogodnym niebem. Pogodne będzie również wtedy, gdy nad samym brzegiem zobaczysz utrzymującą się niewielką chmurę, która nie unosi się w górę, lecz wisi spokojnie nisko nad morzem.

(1062–1064) Na pogodnym niebie należy wyglądać oznak nadchodzącej burzy, a na niebie burzowym – przeciwnie – szukać trzeba wskazówek wyciekiwanej pogody.

(1065–1068) Po pierwsze, należy patrzeć na Żłóbek, otoczony przez wysoko umieszczonego Raka, gdy tylko wyjdzie poza wszelkie chmury – nie zająśnie dopóty, dopóki nie przegoni chmur, a burza nie zacznie cichnąć.

(1069–1070) Spokojnie palące się lampy i pohukująca późną nocą sowa zapowiadają koniec burzy.

(1071–1078) Również gadatliwa wrona, gdy wyrzuca z gardła różne dźwięki na koniec dnia, gdy po polach odpowiadają jej w podobny sposób kruki. Zebrane w stado tym bardziej przywołują większą resztę i przynaglają nieobecne, aż z różnych stron nieba nie zleci się ogromna liczba; zwinawszy obóz, z wielkim hałasem szukają miejsca na noc i siedzą na szczytach gałęzi starego drzewa, i opuszczają skrzydła.

(1079–1081) Podobnie też żurawie: przekonane, że nastanie piękny dzień, lecą jeden za drugim w długim kluczu i trudno im zawrócić czy przerwać podjęty lot.

(1082–1087) Kiedy zaś słabnie jasny blask gwiazd, a nie zabiera go ani chmura, ani wynurzony skądś ciemny opar, ani świecący Księżyc, tylko jasne gwiazdy same z siebie tracą nagle swój blask, to porzuć już nadzieję, że dnie będą pogodne, i spodziewaj się raczej nadchodzących burz.

(1088–1089) Taka sama wróżba jest w chmurach: gdy ich część tkwi stale w jednym miejscu, a część się porusza, a inne idą za nią.

(1090–1093) Gęś szukająca jedzenia z głośnym krzykiem jest pewnym znakiem burzy; długowieczna wrona kracząca nocą, kawka rozpoczynająca wieczorem spóźniony śpiew i zięba śpiewająca rankiem.

(1094–1096) Uciekający tu i tam znad morza wszelki rodzaj ptactwa, chowające się w jaskiniach i wydrążonych skałach strzyżyk i rudzik, i szybko wracająca z miejsca, gdzie się żywi, kawka.

(1097–1101) Gdy zanosi się na wielką burzę, nawet pszczoły nie śmia oddalić się od ula, lecz zbierają pożywienie z najbliższych kwiatów dookoła i przestraszone wracają. Wysoko latające żurawie nie ciągną długich kluczy w powietrzu, ale niepewne zmieniają kurs i płaczą szyk.

(1102–1109) Gdy na pogodnym niebie niesie się bezużyteczne przędziwo Arachne, gdy słabnie płomień, gdy z trudnością rozpala się ogień, spodziewaj się burzy. Lecz któż wymieniłby wszelkie oznaki pogody? Popiół, najpospolitszy wśród wszelkich rzeczy, zbijając się sam z siebie w jedną ciemną bryłę, jest zwiastunem śniegu. Znaków na nadchodzący śnieg dostarczają także lampy, gdy coś ze wszech miar małego i podobnego do ziarenka prosa przywiera do płonącego knota.

(1110–1113) Płonący żywo węgiel jest zwiastunem nadchodzącego gradu, gdy, cały rozżarzony i płonący jasnym ogniem, ma w sobie, jak się wydaje, delikatną mgiełkę.

(1114–1116) Nie brakuje też znaków w dębach uginających się od pękających żołądzi czy w lentyszkach. Niepewny więc przyszłości rolnik skwapliwie zwraca uwagę na wszystko, bojąc się o plony.

(1117–1120) Dąb ostrolistny, nabrzmiały wystarczająco bujnym owocem, jest znakiem zimna i mokrego nieba. Płodniejszy niż zwykle i niezwykle obfity, w małe żołądzie zapowiada wielkie szkody uprawnym polom.

(1121–1126) Wiecznie zielony i wiecznie obciążony lentyszek zwykle wydaje owoce trzy razy: trzykrotnie rodząc owoce, wskazuje na trzy czasy orki, tak, że każda orka towarzyszy owocowaniu. Im obfitsze będzie owocowanie, tym bogatsze tym razem orka przyniesie płody wszelkiego rodzaju.

(1127–1130) Kwiat morskiej cebuli zwykł trzykrotnie wznosić się ku niebu, nietrudno na jego podstawie wróżyć przyszłość zbiorów. To bowiem, co widział oracz w owocu lentyszka, to samo zobaczy także w białym kwiecie morskiej cebuli.



(1131–1134) Gdy razem z jesienią zjawia się wielka liczba szerszeni, nie będziesz fałszywym prorokiem, gdy powiesz, że zima nadejdzie, zanim Plejady pojawiają się na zachodnim horyzoncie, ponieważ zimno tego rodzaju zagraża szerszeniom.

(1135–1140) I podobnie, gdy samice kóz, owiec i świń wszędzie dają upust chuci i nadskakują samcom, jest to uznawane za oznakę zimy, równą znakowi szerszeni. Jeśli beztróskie parzenie się późno łączy zwierzęta, dla uboższego sprawy mają się dobrze; ubrany w strój podszyty wiatrem może mieć nadzieję – z pomocą tych znaków – na lekką zimę.

(1141–1144) Wcześniej orzący rolnik cieszy się ze spieszącego się do odlotu żurawia; temu, kto zwleka, najpomyślniejszy spóźniający się żuraw. Sroga zima bowiem następuje w ślad za żurawiami, pospieszna, jeśli się spieszą, a bardziej ospała następuje za ospałymi.

(1145–1147) Jeśli z końcem jesieni woły i owcze potomstwo kopie racicami ziemię i patrzy na północ, to zachodząca Plejada przyniesie srogie mrozy.

(1148–1151) Im bardziej kopią ziemię i drażą ją racicami, tym sroższa i gwałtowniejsza nadejdzie zima, niosąc zniszczenie drzewom i delikatnym płożom, gdy całe pola pokryte są północnym śniegiem.

(1152–1154) Jeśli zobaczysz, że na niebie lśnią komety, czy to jedna, czy dwie, czy nawet jeszcze więcej, wiedz, że te znaki przepowiadają ogromne upały.

(1155–1159) Gdy z nastaniem lata zebrane w stada ptaki, opuszczając obmywane przez morze pastwiska, odwiedzają suche wygony na stałym lądzie, doświadczony rolnik się nie cieszy; obawia się bowiem o żniwa, by zasiane pole udreżone gwałtownym słonecznym żarem nie zmartwiło swego pana pustymi kłosami.

(1160–1164) Tymczasem pasterz kóz śpiewa radosny i wesół idzie przez wieś, gdy widzi, że znad morskich przestworzy przylatują w znanym szyku te same ptaki; ma nadzieję, że to znak obfitości śnieżnobiałego mleka. Każdego żywi jego sztuka i każdego prowadzą własne wróżby.

(1165–1173) Pasterz zwykł przewidywać nadchodzącą burzę z zachowania owiec, gdy w szybkim biegu spieszą na pastwisko i gdy przywódcy stada i młodsze pokolenie razem igrają splecionymi rogami i wdają się w potyczki; gdy nagle w powtarzanych skokach unoszą swoje ciała i wymachują w powietrzu ruchliwymi nogami; gdy z nastaniem wieczoru odmawiają powrotu do swych zwykłych zagród, i zwlekając, szczypią trawę, chociaż pasterz na próżno poganiania je, często obrzucając kamykami.

(1174–1178) Rolnicy uzyskają znaki nadchodzącego deszczu także dzięki wołom, gdy liżą przednie kopyta, gdy leżą rozciągnięte na prawym boku albo, gdy schodząc z pastwiska wieczorem, wracają do swej zagrody i płotu ze smutnym rykiem.

(1179–1181) Koza, łapczywie przygryzając kolce czarnego dębu, nie wróży pogodnych dni, ani też brudna świnia, jeśli się tarza w błocie i raduje bagienkiem, w którym się znalazła.

(1182–1185) Gdy samotny wilk wydobywa z gardła przyprawiające o strach wycie albo gdy w poczuciu bezpieczeństwa podchodzi pod sam płot i dyszy żądzą żeru, trzy dni po kolei niech będą dla ciebie podejrzane.

(1186–1189) W tym bowiem czasie pojawia się zwykle gwałtowna burza; możesz to zobaczyć także dzięki wszystkim innym znakom, o których się mówi, że zapowiadają czy to deszcze, czy błyskawice na niebie, czy porywiste wichry.

(1190–1191) Jeśli pierwszy poranek w mniejszym stopniu odpowiadałby znakom, następny już w żaden sposób nie wprowadzi w błąd, a trzeci tym bardziej.

(1192–1194) Uwagi starożytnych nie uszły myszy, jeśli tylko zaczęły między sobą wydawać ciche piski i raz po raz zuchwale podskakiwać, przynosząc zimową burzę i chłody.

(1195–1198) Zauważono też, że kopiący nogami ziemię pies zapowiada deszcze; takie same są wróżby z raków – ilekroć wypełzną z koryta rzeki i obśiadają swoimi opancerzonymi ciałami wysokie brzegi.

(1199–1201) Zamieszkujące z nami pod jednym dachem myszy, gdy tylko poczują, że nadchodzi burza, wchodzą do swoich dziur, szukając schronienia i rozrzucają podściółkę.

(1202–1205) Za moją poradą, nigdy nie lekceważ żadnego z tych znaków: gdy jeden się zjawi, pamiętaj od razu o szukaniu drugiego; winniśmy opierać nadzieję na przyszłość na zgodności dwóch znaków; gdy znajdą się trzy, nie wolno nam wątpić.

(1206–1210) Zawsze obserwuj znaki mijającego roku i badaj, czy (gdy jasne gwiazdy podnoszą się z głębokiego morza lub na powrót się w nim chowają) na szerokim niebie pokazuje się taka pogoda, jaką wydawały się chwilę wcześniej zapowiadać znaki.

(1211–1215) Należy też badać czas wokół nowiu; wtedy bowiem przez osiem dni powietrze jest cudownie zmienne, gdy Księżyc nigdzie się nie pokazuje w całości. Jeśli będziesz miał to wszystko na uwadze i zawsze to będziesz obserwował, będziesz dobrze wiedział, co przyniesie niepewna pogoda.

Koniec

R.A.S.

## Objaśnienia





## Komentarz językowo-metryczny

Wykaz skrótów źródeł i literatury stosowany w całym tomie zob. s. 11. W niniejszym tomie wprowadzono – w objaśnieniach i indeksach do tekstu łacińskiego – skróty określające przypadki łacińskie: *Ab* – *ablativus*, *Ac* – *accusativus*.

w. 8: *Portendit* – wiersz pozornie niepoprawny metrycznie: zakończenie *-it* jest krótkie zarówno w *ind praes act*, jak i w *ind perf act*; prawidła łacińskiego heksametru daktylicznego dopuszczają jednak wydłużenie zgłoski krótkiej w wygłosie zamkniętym przed samogłoską nagłosową (por. Verg. *Aen.* XI 323: *considant, si tantus amor, et moenia condant* z długą sylabą wygłosową w *amor*; zob. Szelest, s. 19).

w. 16: *ferretque stata* – wiersz pozornie niepoprawny metrycznie: krótka wygłosowa samogłoska spółnika *-que* znajduje się przed dwuspółgłoskową grupą konsonantyczną w nagłosie następnego wyrazu i winna ulec metrycznemu wydłużeniu; ponieważ jednak grupa spółgłoskowa rozpoczyna się od spółgłosek *st*, wydłużenie, zgodnie z regułami poezji klasycznej, nie następuje (zob. Szelest, s. 6).

w. 36: *Cressa – sb (i ai) f* pochodzenia greckiego: Κρήσσα, -ης ‘Kretenka, kreteńska’.

w. 47: *Phoenices – N pl; sb* pochodzenia greckiego: Φοῖνιξ, -ικος, użyty w znaczeniu rzeczownika zbiorowego ‘Fenicjanie’.

w. 54: *Torru* – by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, *Torvus* należy czytać bez wygłosowego *s*; zjawisko słabszego wymawiania i tym samym nienotowania wygłosowego *s* po samogłosce krótkiej (zob. Safarewicz, s. 134) jest dobrze poświadczane we wczesnej poezji łacińskiej (zob. H. Wolanin, *Gramatyka opisowa klasycznej łaciny w ujęciu strukturalnym*, Kraków 2015, s. 64–65).

w. 59: *Helices – G sg* z grecką końcówką.

w. 72: *parti – Ab sg* z archaiczną końcówką *-ī* (dawnego *-īd*), właściwą pierwotnym tematom na *-i-*; w łacinie klasycznej nastąpiło pomieszanie form o temacie na spółgłoskę oraz o temacie na *-i-* (por. Safarewicz, s. 153–155).

w. 67: *reflexum* – grupa spółgłoskowa *fl* jest traktowana jako *muta cum liquida*, por. Verg. *Aen.* VIII 633: *impavidos, illam tereti cervice reflexa*.

w. 78: *Engonasin* – urzeczownikowione wyrażenie przyimkowe ἐν γόνασι, dosł. ‘na kolanach’; XVI-wieczne wydania poematu Aratosa podają zwykle wyrażenie przyimkowe w jego właściwej, wyżej wymienionej formie, paryskie wydanie Joachima Périona z roku 1540 podaje zrost w formie ἐνγόνασιν, lepiej uzasadniony metrycznie.

w. 83: *Cnoside – Ab sg*; niepoświadczone w greckiej literaturze klasycznej *sb* Κνωίς, -ίδος ‘dziewczyna z Knossos’, tu: Ariadna. Leksem w znaczeniu rzeczownikowym ‘dziewczyna z Knossos’ znany z *Heroid* Owidiusza: *Et Phoebus Daphnen, et Cnosida Bacchus amavit* (*Epist.* 15, 25).

w. 97: *Nepai* – *G sg* z archaiczną dwusylabową końcówką *-āī* (por. Safarewicz, s. 126); wyraz być może proveniencji afrykańskiej (zob. A. Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 3., neubearbeitete Auflage von J.B. Hofmann, Bd. 2, Heidelberg 1954, s. 160).

w. 103: *Chelas* – *Ac pl*; wyraz grecki *χηλή*, *-ής*, dosł. ‘szczypce’, tu: Skorpiona.

w. 105: *Helices* – zob. komentarz do w. 59.

w. 106: *Arctophylax* – wyraz grecki, dosł. ‘strażnik niedźwiedzicy’.

w. 106: *Bootes* – wyraz grecki, dosł. ‘oracz’.

w. 107: *Arcton* – *Ac sg* z grecką końcówką.

w. 110: *Arcturus* – wyraz grecki ze zlatynizowaną końcówką *N sg*, dosł. ‘strażnik niedźwiedzicy’.

w. 114: *saecula* = *saecula*.

w. 122: *dixere* – forma oboczna (poetycka) *3 pl ind perf act* = *dixerunt*.

w. 126: *fuere* – forma oboczna (poetycka) *3 pl ind perf act* = *fuert*.

w. 152: *saeculum* = *saeculum*.

w. 154: *fabricarier* – forma oboczna (archaiczna) *inf praes pass I* koniugacji (*verbum deponens*) = *fabricari*.

w. 168: *genus* – forma oboczna *Ac sg n* = *genu*.

w. 172: *Magnu* – by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, *Magnus* należy czytać bez wygłosowego *s*; por. komentarz do w. 54.

w. 175: *Cleonaem* – określenie lwa zabitego przez Heraklesa w Kleonaj w pobliżu Nemei, co stanowiło jedną z dwunastu prac wykonywanych dla króla Myken Eurysteusa; lew kleonejski (nemejski) został ułożsamiony z Lwem jako znakiem zodiaku.

w. 186: *huic* – forma jednosylabowa zgodna z klasycznym uzusem, por. np. Verg. *Aen.* I 343: *huic coniunx Sychaes erat, ditissimus auri*.

w. 189: *Oleniam* – por. Ov. *Met.* III 593–594: *addidici regimen dextra moderante carinae / flectere et Oleniae sidus pluviale capellae*; określenie kozy Amaltei: według niektórych wersji mitu koza (lub nimfa) o imieniu Amalteja miała karmić Dzeusa (Jowisza) w pobliżu miasta Olenos w Achai (lub w Etolii). Gwiazda Koza świeci na lewym ramieniu (gr. ὠλένη ‘łokieć’) Woźnicy.

w. 196: *aureis* – forma dwusylabowa zgodna z klasycznym uzusem, por. np. Verg. *Aen.* V 352: *dat Salio villis onerosum atque unguibus aureis*.

w. 212: *Cephea* – *Ac sg* z grecką końcówką.

w. 214: *Quis* (*Queis*) – archaiczna forma *D/Ab pl* = *quibus*, por. Plaut. *Most.* 1040: *quis med exemplis hodie ludificatus est*. W poezji klasycznej używana bardzo rzadko, por. Verg. *Aen.* I 94: *quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis*.

w. 230: *versus spondaicus*.

w. 231: *Dissitae Equi* – przykład rzadko spotykanej i unikanej w poezji klasycznej elizji długiej sylaby (dyftong *ae*) przed następującą sylabą krótką.

w. 243: *Hippocrenen* – *Ac sg* z grecką końcówką.

w. 243: *coepere* – forma oboczna (poetycka) *3 pl ind perf act* = *coeperunt*.

w. 272: *Persea* – *Ac sg* z grecką końcówką.

w. 277: *lapsu* – by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, *lapsus* należy czytać bez wygłosowego *s*; por. komentarz do w. 54.

w. 279: *genus* – zob. komentarz do w. 168.

w. 285: *dicier* – forma oboczna (archaiczna) *inf praes pass III* koniugacji = *dici*.

w. 285: *statuere* – forma oboczna (poetycka) *3 pl ind perf act* = *statuerunt*.

w. 296: *locasse* – forma oboczna *inf perf act* = *locavisse*.

w. 297 i 298: *genus* – zob. komentarz do w. 168.

- w. 305: *vemens* – forma oboczna (synkopowana) = *vehemens*.
- w. 309: *Terrai* – *G sg* z archaiczną dwusylabową końcówką *-āī* (por. Safarewicz, s. 126).
- w. 315: *labere* – forma oboczna *2 sg ind fut I pass* = *laberis*.
- w. 322: *cui* – forma jednosylabowa zgodna z klasycznym uzusem, por. np. Verg. *Aen.* II 71: *cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi*.
- w. 338: *versarier* – forma oboczna (archaiczna) *inf praes pass I* koniugacji = *versari*.
- w. 351: *lustratu'* – by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, *lustratus* należy czytać bez wygłosowego *s*; por. komentarz do w. 54.
- w. 355: *Stellae igitur* – przykład rzadko spotykanej i unikanej w poezji klasycznej elizyj długiej sylaby (dyftong *ae*) przed następującą sylabą krótką.
- w. 365: *potesse* – forma oboczna (archaiczna) *inf praes act* = *posse*, por. np. Plaut. *Bacch.* 559: *Video non potesse quin tibi eius nomen eloquar*.
- w. 383: *Orioni'* – by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, *Orionis* należy czytać bez wygłosowego *s*; sąsiedztwo wygłosowego samogłoskowego *i* oraz nagłosowego spółgłoskowego *i* zdarza się, choć stosunkowo rzadko, w poezji łacińskiej, por. np. Lucr. II 961: *nam qua re potius leti iam limine ab ipso*; zob. komentarz do w. 54, por. także KochArat 561.
- w. 401: *Gubernaculum* – forma oboczna = *gubernaculum*.
- w. 414: *vincla* – forma oboczna = *vincula*.
- w. 421: *Gubernaculum* – zob. komentarz do w. 401.
- w. 443: *Aquai* – *G sg* z archaiczną dwusylabową końcówką *-āī* (por. Safarewicz, s. 126).
- w. 461: *labere* – zob. komentarz do w. 315.
- w. 480: *Nepai* – zob. komentarz do w. 97.
- w. 490: *labier* – forma oboczna (archaiczna) *inf praes pass III* koniugacji = *labi*.
- w. 495: *metirier* – forma oboczna (archaiczna) *inf praes pass IV* koniugacji = *metiri*.
- w. 505: *deprendere* – forma oboczna (synkopowana) = *deprehendere*.
- w. 530: *Magnu'* – zob. komentarz do w. 172.
- w. 536: *convertier* – forma oboczna (archaiczna) *inf praes pass IV* koniugacji = *converti*.
- w. 545: *Nepai* – zob. komentarz do w. 97.
- w. 571: *possiet* – forma oboczna (archaiczna) *3 sg con praes act* = *possit*, por. np. Plaut. *Bacch.* 370: *nisi quem spes reliquere omnes, esse ut frugi possiet*.
- w. 597: *Nepai* – zob. komentarz do w. 97.
- w. 646: *Aeti* – wiersz problematyczny metrycznie; by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, należy słowo *Aeti* czytać trzysylabowo jako bakchej w wygłosie wiersza: ∪ – ∪, gdy tymczasem grecki leksem oznaczający orła: ἄετός, -οῦ (u Aratosa: αἰήτός, -οῦ), tutaj w wersji zlatynizowanej, ma zawsze długą sylabę nagłosową (*ā*), czyli całe słowo ma strukturę molosa w wygłosie wiersza – – ∪.
- w. 649: *genus* – zob. komentarz do w. 168.
- w. 673: *genus* – jw.
- w. 677: *genus* – jw.
- w. 693: *Nepai* – zob. komentarz do w. 97.
- w. 695: *versus spondaicus*.
- w. 699: *violasse* – forma oboczna (synkopowana) *inf perf act* = *violavisse*.
- w. 701: *Chios* – wiersz problematyczny metrycznie; by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, należy słowo *Chios* czytać dwusylabowo jako spondej w wygłosie wiersza – ∪, gdy tymczasem grecki leksem oznaczający wyspę: Χίος, -ου, tutaj w wersji zlatynizowanej, ma zawsze krótką sylabę nagłosową (*i*), czyli całe słowo ma strukturę jambu w wygłosie wiersza ∪ ∪. Grecki leksem Χίος, -α, -ov z długą sylabą (*ī*) jest przymiotnikiem oznaczającym ‘pochodzący z, dotyczący Chios’.

w. 761: *versus spondaicus*.

w. 772: *Notialem* – by otrzymać poprawny wiersz, należy grupę *ti* traktować jako grupę dwóch spółgłosek.

w. 772: *stinguier* – forma oboczna (archaiczna) *inf praes pass* IV koniugacji = *stingui*.

w. 779: *illius* – iloczas *i* w końcówce nie był w poezji klasycznej znormalizowany; dają się odnaleźć liczne przykłady na tę końcówkę z *i* zarówno krótkim (jak w przypadku danego wiersza), jak i długim (por. Safarewicz, s. 177).

w. 824: *deprenderis* – forma oboczna (synkopowana) = *deprehenderis*.

w. 825–826: *undeviginti* – odpowiada greckiemu ἐννεακαίδεκα ‘dziewiętnaście’; mamy tu do czynienia ze szczególną postacią synafii, w której jeden wyraz jest dzielony między dwa wiersze; por. Guillelmus Duranti senior, *dictus Speculator, Rationale divinorum officiorum* VIII 9, 2: *Annis adde monos Domini, partire per unde- / Viginti Lune ciclus, et inde patet* (informacja: Mikołaj Szymański).

w. 827: *Orion* – wiersz problematyczny metrycznie; by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, należy słowo *Orion* czytać trzysylabowo jako bakchej w wygłosie wiersza: √ – √, gdy tymczasem imię Ὠρίων, -ωνος ma zawsze długą sylabę nagłosową (ō), czyli całe słowo ma strukturę molosa w wygłosie wiersza – – √, por. np. Prop. II 16, 51: *non haec Pleiades faciunt neque aquosus Orion*; Verg. *Aen.* I 535: *cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion* (informacja: Mikołaj Szymański).

w. 830: *dicier* – zob. komentarz do w. 285.

w. 831: *contemplere* – forma oboczna 2 *sg con praes pass (verbum deponens)* = *contempleris*.

w. 838: *deinde* – *ei* należy czytać jako dyftong.

w. 850: *parti* – zob. komentarz do w. 72.

w. 859: *deprendere* – zob. komentarz do w. 505.

w. 910: *contemplare* – 2 *sg imp praes pass (verbum deponens)*.

w. 931: *transiet* – forma oboczna 3 *sg ind fut I act* = *transibit*.

w. 941: *fulsere* – forma oboczna 3 *pl ind perf act* = *fulserunt*.

w. 951: *Contemplator* – 2 *sg imp fut pass (verbum deponens)*.

w. 952: *dixere* – zob. komentarz do w. 122.

w. 970: *suerunt* – forma oboczna 3 *pl ind perf act* = *sueverunt*.

w. 1004: *derunt* – by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, słowo *deerunt* należy czytać dwusylabowo z synidzezą dwóch samogłosek *e*, por. Verg. *Georg.* II 200: *non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt*.

w. 1017: *aquai* – *G sg* z archaiczną dwusylabową końcówką *-āi* (por. Safarewicz, s. 126).

w. 1026: *duxere* – forma oboczna (poetycka) 3 *pl ind perf act* = *duxerunt*.

w. 1036: *Accipitrumque* – wiersz pozornie niepoprawny metrycznie: krótka wygłosowa samogłoska spójnika *-que* znajduje się przed trójspółgłoskową grupą konsonantyczną w nagłosie następnego wyrazu i winna ulec metrycznemu wydłużeniu; ponieważ jednak grupa spółgłoskowa rozpoczyna się od spółgłosek *st*, zgodnie z regułami poezji klasycznej wydłużenie nie następuje (zob. Szelest, s. 6).

w. 1039: *crociere* – forma oboczna i synkopowana 3 *pl ind perf act* = *crociverunt*. Wiersz problematyczny metrycznie – samogłoska *o* w temacie czasownika jest długa (ō); by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, trzeba czytać ją tu czytać jako krótką (ō).

w. 1089: *iter* – wiersz pozornie niepoprawny metrycznie: słowo *iter* jest metrycznie pyrrichem √ √; prawidła łacińskiego heksametru daktylicznego dopuszczają jednak wydłużenie zgłoski krótkiej w wygłosie zamkniętym przed samogłoską nagłosową.

w. 1094: *volantum* – *G pl*; zgodnie z prawidłami gramatyki klasycznej forma winna brzmieć *volantium*, ale zob. Lucr. II 1083: *squamigerum pecudes et corpora cuncta volantum*.



w. 1130: *deprenderit* – forma oboczna (synkopowana) = *deprehenderit*.

w. 1132: *Pleia des* – by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, należy formę czytać z grecka: Πλειάδες, z właściwą grece krótką końcówką *N pl* deklinacji III.

w. 1139: *siquide m* – poetycka forma z krótkim *i* w pierwszej sylabie, por. Ov. *Met.* XI 219: *nomine quam soceri, siquidem Iovis esse nepoti*.

w. 1154: *Scito* – wiersz problematyczny metrycznie; by otrzymać poprawny metrycznie wiersz, należy słowo *Scito* (2 *sg imp fut act*) czytać jako trochej: – ∪, gdy tymczasem ta forma ma metryczną wartość spondeja – –.

w. 1154: *portendier* – forma oboczna (archaiczna) *inf praes pass III* koniugacji = *portendi*.

w. 1187: *versus spondaicus*.

w. 1197: *alveo* – forma dwusylabowa.

w. 1201: *sensere* – forma oboczna (poetycka) 3 *pl ind perf act* = *senserunt*.

w. 1214: *promptu habeas* – przykład rzadko spotykanej i unikanej w poezji klasycznej elizji długiej sylaby (samogłoska *ū*) przed następującą sylabą krótką.

w. 1214: *tu are* – forma oboczna i synkopowana 2 *sg con praes pass (verbum deponens)* = *tuearis*.

R.A.S.

## Komentarz filologiczno-literacki

### WSTĘP

*Aratus* z 1579 roku jest dziełem o złożonej strukturze: Kochanowski występował równocześnie jako wydawca zachowanych fragmentów Cyцерonowego przekładu i tłumacz z greki na łacinę tych urywków tekstu Aratosa, które się w tłumaczeniu Cyцерona nie dochowały. Oba te aspekty dzieła Kochanowskiego przenikają się nawzajem. Ich współistnienie daje wgląd w interesujące praktyki niektórych humanistów renesansowych, nawiązujące do rzymskiej tradycji traktującej przekłady z greki jako autonomiczne utwory literackie, wymagające od autora połączenia sztuki poetyckiej z umiejętnościami filologicznymi.

I. Główny nacisk w komentarzu kładziemy więc na sposób kształtowania tekstu przez Kochanowskiego, z wyraźnym podziałem na wymienione wyżej dwie warstwy:

1) tam, gdzie Kochanowski – z punktu widzenia dzisiejszego czytelnika – działa jako wydawca zachowanych fragmentów przekładu Cyцерona, dokonujemy rekonstrukcji jego warsztatu filologicznego w stopniu, w jakim jest ona dziś możliwa. Uwzględniono przede wszystkim wydanie *Fragmentów Cyцерona* przez Andrzeja Nideckiego (edycja druga, Wenecja 1565). Warto zwrócić uwagę, że sam tekst tego wydania nie oddaje stanowiska Nideckiego jako edytora, który powtarzał tu z niewielkimi zmianami swoją poprzednią edycję z 1561 roku. Cały własny twórczy wkład w rekonstrukcję tekstu przedstawił w towarzyszących nowej edycji *Annotationes (Scholia do tomu IV Fragmentów)*. Nie wprowadził zatem do tekstu Cyцерona większości lekcji zaczerpniętych z innych edycji lub będących jego własnymi koniekturami. W *Scholiach* omówił też, skrytykował lub zarekomendował różne rozumienia poszczególnych partii tekstu. Dlatego często odwołujemy się w komentarzu nie do edycji, lecz do *Scholiów* Nideckiego. Stanowią one fundament pracy filologicznej Kochanowskiego. Poeta nie wspomina jednak o zasługach Nideckiego (czego można by się spodziewać we wstępie *Ad Lectorem benevolum*) jako autora edycji, z któ-

rej tak obficie korzystał. *Notabene*, Nidecki we wstępie do edycji z roku 1565 umieścił bardzo pochlebną notę o przygotowywanym przez Kochanowskiego polskim przekładzie dzieła Aratosa (*Fragm. Schol.*, k. 4r) i skwitował z wdzięcznością jedną koniekturę zaproponowaną przez poetę do w. 309 (*Fragm. Schol.*, k. 14v). Tym bardziej zastanawiający jest brak wzajemności ze strony Kochanowskiego. Uważamy za możliwe, że zamierzał on oddać sprawiedliwość wydawcy Cyceronowych fragmentów w zapowiadanych na karcie tytułowej adnotacjach, których jednak w *Aratusie* z 1579 roku nie ma. Inna możliwość to jakieś chwilowe, trudne dziś do udokumentowania, nieporozumienie między przyjaciółmi<sup>1</sup>.

Należy podkreślić, że Kochanowski nie przyjmował propozycji edytorskich Nideckiego bezkrytycznie. Staramy się udokumentować, skąd mógł zaczerpnąć inne niż zalecane przez Patrycego warianty tekstu, a także wskazać miejsca, w których poeta proponuje własne koniektury. Zwracamy też uwagę na liczne miejsca, w których Kochanowski poprawiał lub uzupełniał przekład Cycerona na podstawie greckiego oryginału, postępując bardziej jak poeta-tłumacz niż filolog-edytor.

Nowością w stosunku do dotychczasowych ustaleń jest ujawnienie przez nas roli, jaką w warsztacie translatorskim Kochanowskiego odgrywa prozaiczny, ale rytmizowany przekład dzieła Aratosa na łacinę autorstwa protestanckiego grezysty Jakuba Ceporinusa<sup>2</sup>. Wydany po raz pierwszy w Bazylei w 1523 roku, przez cały XVI wiek drukowany był wraz z edycjami oryginału greckiego jako pomoc w jego lekturze.

Uwzględniamy też inne możliwe źródła edycji Kochanowskiego, wśród których jako najważniejsze wymienić wypada wydania fragmentów przekładu Cycerona w opracowaniu Moreliusza (1561) i Lambinusa (1565) oraz uwagi Turnebusa (1564). Jako tło porównawcze pracy Kochanowskiego – filologa

<sup>1</sup> Możliwy konflikt mógł dotyczyć spraw finansowo-rodzinnych: Jan Kochanowski nie chciał lub nie mógł pomóc Nideckiemu w wieloletnich sporach ze swoim bratem stryjecznym Mikołajem, synem Filipa, który dzierżawił od Nideckiego jako prepozyta kolegiaty św. Floriana w Krakowie dziesięcinę z bogatej wsi Kunice. Nidecki prosił zapewne Kochanowskiego o pomoc w tej sprawie. W liście z roku 1571 do Marcina Kromera, do którego zwracał się za radą Jana Kochanowskiego, nie krył też swojej bardzo złej opinii o charakterze i rzetelności Mikołaja (Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, AB, D 30, f. 19v–20v). Pozbył się zniechęconego dzierżawcy dopiero w roku 1578 (Archiwum Główny Akt Dawnych, *Metryka Koronna*, t. MK 120, k. 46–47), a więc wtedy, kiedy Jan przygotowywał do publikacji wydanie *Aratosa*.

<sup>2</sup> Autorstwo przekładu ustalają: Ch. Riedweg, *Ein Philologe an Zwinglis Seite. Zum 500. Geburtstag des Zürcher Humanisten Jacob Wiesendanger, gen. Ceporinus (1500–1525)*, „Museum Helveticum” 57, 2000, fasc. 3, s. 201–219; W. Ludwig, „*Opuscula aliquot elegantissima*” des Joachim Camerarius und die Tradition des Arat, [w:] *Joachim Camerarius*, hrsg. von R. Kössling, Tübingen 2003, s. 97–132; zob. jednak Kidd, s. XII, który uważa, że Ceporinus tylko przerobił anonimowy przekład.

przywołujemy niekiedy w komentarzu podobnie do dzieła Kochanowskiego pomyślaną rekonstrukcję pełnego tłumaczenia tekstu Aratosa na łacinę (z wykorzystaniem dochowanych fragmentów przekładu Cyserona), którą wydał w 1600 roku Hugo Grotius. Prawie natychmiast stała się ona bardzo popularna jako wydanie wzorcowe w dziejach rekonstrukcji tekstów Cyserona i wyparła ze świadomości filologów wcześniejsze podobne próby (Allen 1561, Kochanowski 1579). Aby dać czytelnikom możliwość porównania filologicznej pracy Kochanowskiego z dzisiejszym stanem wiedzy, w niektórych miejscach podajemy lekcje przyjęte w wybranych XX- i XXI-wiecznych edycjach Cyserońskiego przekładu Aratosa (Buescu 1941 i 1966, Soubiran 1993, Pellacani 2015); punktem odniesienia najczęściej była dla nas edycja Soubirana, z niej także czerpiemy numerację fragmentów Cyserona (wyrażoną cyframi rzymskimi). Pod tekstem łacińskim z kolei czytelnik znajdzie (wyrażoną cyframi arabskimi) nadaną przez wydawcę, Roberta A. Sucharskiego, numerację fragmentów według edycji *Fragm.* 1565. Oczywiście nie objaśniamy kwestii dotyczących przekładu samego Cyserona; ma on wiele edycji z odpowiednimi komentarzami (zob. trzy wyżej wymienione);

2) w tych partiach *Aratusa*, które są samodzielnym tłumaczeniem Kochanowskiego z greki na łacinę, komentarz uwzględnia zarówno jego stosunek do tłumaczenia Cyprianusa, jak i do rzymskich przekładów Aratosa (Germanik, Awienus<sup>3</sup>). Przywołujemy także odniesienia do głównych autorów starożytnych parafrazyujących lub tłumaczących tekst Aratosa (Wergiliusz, Lukrecjusz, Owidiusz, Pliniusz). Jeśli idzie o innych autorów starożytnych, wskazujemy tylko dwa rodzaje similiów:

a) te, które przez odniesienia intertekstowe mogły wpływać na recepcję tekstu Kochanowskiego (tak zwłaszcza w ramie literackiej *Aratusa* z 1579 roku),

b) te, które wskazują, że Kochanowski, tłumacząc Aratosa, samodzielnie dokonywał w swojej łacińskiej wersji rozszerzeń oryginału i korzystał z formuł wybitnych pisarzy rzymskich, w tym samego Cyserona.

Zrezygnowaliśmy natomiast z tradycyjnego rejestrowania pełnej listy similiów. Postąpiliśmy tak w przeświadczeniu, że utrudniałoby to raczej niż ułatwiałoby śledzenie pracy Kochanowskiego, rozumiejącego swoją rolę jako paralelną do roli Cyserona, poety i filologa tłumaczącego greckie arcydzieło.

W miejscach, w których może to być interesujące dla czytelników tekstu Kochanowskiego, przytaczamy też wcześniejsze łacińskie poetyckie parafrazy dzieła Aratosa doby renesansu (Joachimus Camerarius 1535, Nicolaus Alenus 1561).

---

<sup>3</sup> Korzystając z edycji XIX- i XX-wiecznych, porównujemy teksty Germanika i Awienusa z wydaniem Moreliusza (1559) i w razie stwierdzenia istotnych różnic zawiadamiamy o tym w komentarzu.



II. Komentarz rzeczowy jest bardzo oszczędny i odnosi się do:

1) problematyki astronomicznej – tu objaśniamy tylko te szczegóły, które wiążą się z konkretnymi miejscami w tekście, gdzie Kochanowski wykazywał samodzielność względem Cyserona i stanu wiedzy o gwiazdach. Ogólny komentarz astronomiczny, odnoszący się zarówno do łacińskiego *Aratusa*, jak i do polskich *Fenomenów*, został w niniejszej edycji opracowany oddzielnie;

2) mitologii – w tłumaczeniu Kochanowskiego z greki na łacinę objaśniamy tylko mało znane wersje mitów i drugorzędne postacie z opowieści mitologicznych; nie komentujemy natomiast z tego punktu widzenia fragmentów przekładu Cyserona.

W komentarzu do tekstu łacińskiego odsyłamy dość często do sformułowań użytych przez Kochanowskiego w polskich *Fenomenach* (mimo że w niniejszej edycji poświęcono im osobny komentarz). Czynimy tak w przekonaniu, że taka konfrontacja rzuca interesujące światło na oba różne, a przecież bliskie sobie przedsięwzięcia poetyckie Jana Kochanowskiego.

## KOMENTARZ

### Strona tytułowa

*cum annotationibus* – zapowiadane adnotacje do tekstu Cyserona nie znalazły się w tym wydaniu.

*Eiusdem ... coniecturae* – Kochanowski nie umieścił też w swoim wydaniu zapowiadanych tutaj uwag i poprawek do przekładów Aratosa autorstwa Awienusa i Germanika. Niektórzy badacze przypuszczają, że Kochanowski je przygotował, ale nie oddał do druku (B. Biliński, *Gli aratea Ciceroniani: edizione e traduzione di Jan Kochanowski, poeta rinascimentale polacco*, „Ciceroniana” 1984, vol. 5, s. 218). *Notabene*, w następnym wydaniu w oficynie Andrzeja Piotrkowczyka (Kraków 1612) ze strony tytułowej zostały usunięte obie te zapowiedzi, podobnie jak znajdujący się na odwrocie karty tytułowej epigram *Aratus loquitur*.

*Cracoviae MDLXXIX* – druk anonimowy, wedle Kazimierza Piekarskiego wytłoczony w drukarni Piotrkowczyka (K. Piekarski, *Bibliografia dzieł Jana Kochanowskiego. Wiek XVI i XVII*, wyd. 2 rozszerzone, Kraków 1934, s. 13). Można przypuścić, że Piotrkowczyk, dysponując rękopisem przesłanym mu przez poetę w 1579 roku, wydrukował go w całości, łącząc w ten sposób w części wstępnej materiał niejednorodny. Epigram *Aratus loquitur* musiał powstać we wczesnych latach sześćdziesiątych (zob. niżej, komentarz do w. 8) i odnosił się do ambicji poetyckich tłumaczy dzieła Aratosa na łacinę (łącznie z samym Kochanowskim), a nie do wydania i uzupełnienia oraz poetycka dedykacja dla Jana Zamoyskiego (która mogła zostać napisana nie wcześniej niż w drugiej połowie 1578 r.), podkreślając filologiczny aspekt pracy nad rekonstrukcją tekstu Cyserona. W kolejnym wydaniu Piotrkowczyk zdecydował się dostosować kartę tytułową do zawartości tomu.

## ARATUS LOQUITUR

w. 1–9: utwór ma charakter epigramatu ironicznie komentującego wszelkie próby przekładania greckiego eposu Aratosa na łacinę. Rdzeń konceptu stanowi – topiczny w klasycznej rzymskiej satyrze i epigramatyce – motyw przedrzeźniania przez kruki i – zwłaszcza – sroki głosu ludzkiego, a w szczególności śpiewu poety. W popularnej wersji mitu córki Pierosa po przegranej rywalizacji z Muzami zostały przemienione przez bogów w sroki, kruk zaś został ukarany przez Apollina za gadatliwość. Odtąd ptaki te są skazane na imitowanie ludzkich głosów. Poeci przekładający utwór Aratosa, w tym sam Kochanowski, znajdują się więc w podobnej sytuacji.

Na poziomie odniesień intertekstualnych należy wskazać następujące utwory rzymskie przywoływane aluzyjnie przez Kochanowskiego: przede wszystkim całość epigramatu Marcialisa I 53 (*Do Fidentinusa*) wyszydzającego kruczą i sroczą naturę plagiatora oraz prolog do *Satyr* Persjusza, skierowany przeciwko chciwym poetom, z puentą w w. 13–14: *corvos poetas et poetridas picas / cantare credas*. U Marcialisa motyw ten powtarza się zresztą wielokrotnie, por. np. III 95, VII 87, IX 54, XIV 76. Pojawia się on także u Owidiusza, np. *Met.* II 631–632, V 302–314 i 662–678.

w. 1: *Grauius hominem* – Lukrecjusz określa tak Epikura w modlitwie do Wenus (*Lucr.* I 66: *Grauius homo*). Powtórzenie przez Kochanowskiego tej formuły stanowi najwyższy, jaki może sformułować humanistyczny poeta, komplement dla Aratosa jako twórcy wiedzy o gwiazdach.

w. 1: *egressum Nestoris annos* – por. np. *Mart.* V 58, 5: *cras ... habet Priami vel Nestoris annos*.

w. 3: *Romanas imitari voce loquelas* – por. *Lucr.* I 39: *suavis ex ore loquelas*. Lukrecjusz mówi o głosie bogini. Zestawienie tego odniesienia intertekstowego z chrapliwym głosem kruków przywołanym w następnym wersie (*raucis ... corvis*) daje efekt komiczny. Odniesienie intertekstualne jest jednak wielopoziomowe: Wergiliusz każe bowiem krukowi odzywać się „dźwięcznymi głosami” (*liquidus corvi ... voces ingeminant*, *Georg.* I 410–411); co więcej, w opisie zachowania kruków parafrazuje w tym miejscu tekst oryginału Aratosa (*Ar.* 1003–1006). Jest to więc także ukryta gra Kochanowskiego z Aratosową tradycją literacką.

w. 7: *meo ... Caesare* – chodzi o Germanika Cezara, tłumacza Aratosa; *meo* dodane dla odróżnienia go od Juliusza Cezara. *Notabene*, tak określa Germanika Stacjusz w utworze na jego cześć (*Stat. Silv.* IV 1, 30: *meus ... Caesar*).

w. 7: *Nec ... proficere hilum* – por. np. *Cic. Tusc.* I 10: *neque proficit hilum*, ale także *Lucil. Saturae* 30, 1021: *non proficis hilum*.

w. 8: *nunc Hispano aut doctore Britanno* – co do Hiszpana, to mogłoby chodzić o Piotra Rojzjusza („doktora Hiszpana” z fraszki I 79), poety i prawnika znanego z erudycji, przebywającego w Wilnie w tych samych latach co Kochanowski i Nidecki (1561–1564), wtedy gdy Patrycy pracował nad drugim wydaniem *Fragmentów* Cyncerona, a Kochanowski nad polskimi *Fenomenami* (a być może także łacińskim *Aratusem*). O kontaktach trzech wymienionych humanistów świadczy wzmianka Nideckiego we *Fragmentach*, tom III, k. 18v (czwartej foliacji) o tym, że i Rojzjusz, i Kochanowski wypowiadali się na temat koniektury we fragmencie *De republica* (por. M. Janicki, *Górnicki, Kochanowski, Nidecki – wspólne lektury, wzajemne inspiracje? Kilka uwag o środowisku humanistycznym kancelarii Zygmunta Augusta w Wilnie*, [w:] *Łukasz Górnicki i jego włoskie inspiracje*, red. P. Salwa, Warszawa 2005, s. 78). Jeśli chodzi o Anglika, Kochanowski myślał z pewnością o Mikołaju Alenusie, który wydał łaciński przekład dzieła Aratosa w Paryżu w 1561 roku.

w. 8–9: Kochanowski nawiązuje tu do często naśladowanego przez humanistów listu Boccaccia do Francesca da Brossano (*Na grób Petrarki*, *List* 24 z roku 1374): *Venient et forsitan aliquando niger yndus aut ferox hispanus vel sauromata* (F. Petrarca, *Opere latine minori*, ed. A.F. Massera, Bari 1928, s. 224).

w. 9: *Sauromataque* – w ten sposób Kochanowski określa samego siebie jako autora polskiego, z aluzją do Owidiusza piszącego o „egzotycznych” odbiorcach jego poezji (Ov. *Trist.* IV 1, 94: *An mea Sauromatae scripta Getaeque legent?*). Możliwe jest też nawiązanie do jednego z epigramatów Piotra Rojzjusza, *Ad Sarmatam* (poprzedzających słownik Mączyńskiego *Lexicon Latinopolonicum*, Regiomonti 1564):

*Hoc ubi vidit opus Mączyński Roma politum,  
Dixit: „Habent ne suum Sauromatae Latium?”*

*Notabene*, również Kochanowski opatrzył ten słownik własnym łacińskim epigramatem:

*Accisis Italum rebus Romaque subacta  
Cum patrium fugeret lingua Latina solum,  
Exul Sarmaticis ultro consedit in oris,  
At sane illam huius non piget hospitii,  
Huic datus interpres Mączyńius utpote clarus  
Aeque Romano ac Sarmatico eloquio.*

(J. Kochanowski, *Carmina Latina. Poezja łacińska*, t. 1: *Fototypia – transkrypcja*, oprac. Z. Głombiowska, Gdańsk 2008, s. 161).

#### AD LECTOREM BENEVOLUM

w. 2–3: *per otium / relegerem* – zob. Cic. *Inv.* I 4: *studia recta atque honesta per otium concelebata ab optimis enituisse*.

w. 7: *invidiam* – rzeczownik ten występuje w adresie do czytelnika czterokrotnie (w. 7, 39, 48 i 104), ponadto jeszcze jeden raz w wierszu skierowanym do Zamoyskiego (w. 36), co skłania do przypuszczenia, że nie chodzi tylko o zwykły chwyt retoryczny mający podkreślać skromność autora. Trudno jednak precyzyjnie określić, kto miałby ową zazdrość wobec Kochanowskiego żywić. Fakt, że nie wspomina on we wstępie ani słowem o edycji i pracy filologicznej Andrzeja Nideckiego, może prowadzić do podejrzeń, że chodziło o uprzedzenie krytyki tych, którzy zdadzą sobie sprawę z zależności pracy poety od dzieła Patrycego.

w. 16–17: *a duobus summis atque / eloquentissimis viris conversus* – Kochanowski mówi o przekładach Cicerona i Germanika.

w. 24–26: *Cicero ... videtur / non paulo astrictior* – aluzja do słów Cicerona (*De orat.* I 16, 70: *est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulo*).

w. 35–36: *quasi / γνήσιον* – obrazowe określenie autentycznego tekstu Cicerona, pochodzącego bez wątpienia od niego („zrodzonego przezeń”, zob. grecki czasownik γίγνομαι).

w. 50: *ut Eusebius testatur* – chodzi o świadectwo św. Hieronima w jego dodatkach do *Kronik kościelnych* Euzebiusza z Cezarei: pisząc o Lukrecjuszu, informuje on, iż Ciceron poprawiał jego dzieło po samobójstwie poety (*Cicero emendavit*).

w. 58: *neminem videlicet nasci sapientem sed fieri* – powtórzone za Seneką (*Dial. de ira* II 10, 6: *neminem nasci sapientem sed fieri*); por. też Tertulian, *Apolog.* 18: *fiunt non nascuntur Christiani*.

w. 60–62: *ipso Cicerone teste ... admodum adulescentulo* – w dialogu Cicerona *De natura deorum* (II 41, 104) Lucylusz Balbus, zwracając się do Cicerona, mówi:

*carminibus Arateis, quae a te admodum adulescentulo conversa ita me delectant.* Ciceron, gdy nad tym pracował, był między 17. a 21. rokiem życia.

w. 80: *eundem auctorem* – chodzi o Aratosa.

w. 82–84: *si / rem ipsam et veritatem consideres, nihil ineptius neque / discrepantius videas* – można przypuszczać, że tak zdecydowana krytyka parafrazy Germanika wynika, po części przynajmniej, z odmiennej koncepcji literackiej Kochanowskiego, zarówno w zakresie wymowy ideowej, jak i sposobu wykorzystywania rzymskiej tradycji literackiej do przekładania Aratosa. Germanik czuł się luźno związany tłumaczeniem Cicerona i nawiązywał zwłaszcza do poetyckiej praktyki czasów augustowskich, a przede wszystkim dokonał swoistej „sekularyzacji” tekstu, zastępując obraz boskiego ładu odniesieniem do porządku politycznego czasów Augusta (por. D.M. Possanza, *Translating the Heavens. Aratus, Germanicus, and the Poetics of Latin Translation*, New York–Bern 2004). Krytyki tej nie należy jednak rozciągać na jakość poetycką tekstu Cicerona ani tym bardziej na pracę filologiczną Nideckiego (jak to czyni np. W. Weintraub, *Hellenizm Kochanowskiego a jego poetyka*, „Pamiętnik Literacki” 1967, z. 1, s. 11; toż w: W. Weintraub, *Rzecz czarnołęska*, Kraków 1977, s. 268–270).

w. 85: *libellum illum* – mowa o przekładzie Germanika.

w. 97–98: *nonnulla / satis habui tantum indicare* – Kochanowski ma tu na myśli planowane *annotationes*; tego rodzaju uwag jednak w wydaniu nie ma.

w. 101–102: *peccata illa vitio potius librarii quam auctoris incuria / fuisse commissa* – por. Nidecki, *Fragm. Schol.*, k. 4r [o wierszach Cicerona]: *iniuria autem temporum violata et librariorum inscitia corrupta retinemus*.

w. 115–116: *Vale atque ... fruire* – formuła zakończenia stosowana chętnie przez autorów i drukarzy w XVI wieku, zob. np. G. Folengo, *In Psalterium Davidis ... commentarii*, Basileae [1543], k. tyt.: *Christiano Lectori: His igitur fruire ac vale; Biblia sacrosancta Veteris et Novi Testamenti...*, Lugduni 1556, Typographus Christiano Lectori: *Vale et ... labore nostro fruire*; R. Dodoens, *A New Herball or Historie of Plants*, London 1586: *Ad Lectores epistola: Vale atque praesentibus fruire*.

w. 115: *audacia nostra* – wyrażenie to może być wyrazem afektowanej skromności autorskiej, jeśli przyjąć, że *audacia* nie ma tu pejoratywnego wydźwięku (podobnie Prop. II 10, 5–6: *quod si deficient vires, audacia certe / laus erit*). *Audacia* może jednak nawiązywać do kilkakrotnie wspomnianej *invidia* (zob. komentarz do w. 7) – wtedy oznaczałaby zuchwałość w konkurowaniu z innymi wydawcami Ciceronowych *Arateów*.

w. 115–116: *tui sine / parte periculi* – zob. Lucr. II 5: *tua sine parte pericli*.

#### AD AMPLISSIMUM VIRUM, IOANNEM SAMOŚCIUM, REGNI POLONIAE CANCELLARIUM

w. 1–38 – ta partia tekstu jest skrótem tez przedstawionych w prozaicznym wstępie *Ad Lectorem benevolum*, jednak z innym rozłożeniem akcentów. Osiągnięcia poetyckie Cicerona są tutaj ocenione znacznie wyżej (zob. w. 31–33: *Tullius ... convertit ... praeclaro versu*). W tej części występują liczne odwołania do poetów rzymskich, nie dostrzeżono jednak istotnych dla zrozumienia sensu gier intertekstualnych. Podajemy więc tylko wybrane odniesienia.

w. 1: *caeli ardua templa* – por. Lucr. I 1014: *caeli lucida templa*.

w. 4: *Ausonio descriperat omnia versu* – oznacza tyle co „wierszem łacińskim”. Zob. Avien. 102–103: *Ausone ... voce*.

w. 5–6: *beati / Ingenii* – mowa o Ciceronie. Por. KochTr 16, w. 35: *Pióro anielskie*. Zob. też F. Petrarca, *Epistulae ad familiares* IV, 5: *Fecit hoc ... M. Cicero divino illo ... stylo*. Co cie-

kawe, zwrotu *beatum ingenium* użył wobec Filipa Melanchtona w 1531 roku kanonik wrocławski Mikołaj Weidner, polemizując z jego projektem zwołania soboru powszechnego mającego doprowadzić do zgody między chrześcijanami:

*Sic te nemo negat calamo scripsisse diserto ...  
Mirantur multi tam nobile tamque beatum  
Ingenium ...*

(Nicolaus Weidner, *Catholicum carmen in Philippi Melanchthonis epistolam ad ... Ferdinandum Hungariae et Bohemiae regem*, s.l., 1531, k. A3v).

w. 9–17: *Iamque neque agricolis ... Quis ducibus late peragrantur caerulea, nossent* – w tej partii tekstu autor z niejaką przesadą przedstawia skutki niezachowania się poematu Cyserona w całości; budując tę amplifikację, posługuje się obrazami, a nawet zwrotami, które sam zastosował w *Aratusie*, idąc za greckim tekstem Aratosa. Zob. zwłaszcza w. 9–10: *quando aut proscindere terram, / Aut nova oporteret cultis dare semina sulcis* – por. KochArat 9 i 11: *hic cum proscindere terram, ... Hic tempestivas sementis nuntiat horas*; w. 12–13: *ratio quod inobservata lateret / Annorum* – por. KochArat 12–13: *Sideribus ... quae tempora certo / Signarent cursu atque anni momenta notarent*.

w. 14: *altum per Nerea* – takie określenie otwartego morza pochodzi od imienia syna Okeanosa i Tetydy, Nereusa, ojca Nereid (por. Tib. III 7, 58).

w. 15: *clarum Orionis ensem* – por. Ov. *Met.* XIII 294: *nitidumque Orionis ensem*.

w. 24: *honosque suos Ciceroni et gloria* – zwraca uwagę użycie przez Kochanowskiego dla pochwały Cyserona formuły chrześcijańskiej (por. Vulg. *1 Tim* 1, 17: *solī Deo honor et gloria*). *Notabene*, jest ona jednym z „pięciu filarów protestantyzmu”.

w. 30–31: *utroque ... eloquio* – utarta formuła humanistyczna oznaczająca biegłość i w grece, i w łacinie.

w. 31–32: *aurea ... carmina* – por. pochwałę Aratosa sformułowaną przez Owidiusza: *cum sole et luna semper Aratus erit* (*Am.* I 15, 16). Zauważmy jednak, że Kochanowski używa tego określenia także w odniesieniu do poezji Andrzeja Trzecieckiego (KochFor 91).

w. 37: *Communem ... vitae mortalis ad usum* – formuła chrześcijańska, zob. Augustyn, *Civitas Dei* XIX 17, 2: *Idcirco rerum vitae huic mortali necessariorum utrisque hominibus et utrique domui communis est usus*. Zob. też Grzegorz Wielki, *Moralia in Iob* XXVI 26, 2: *In usu vitae mortalis quaedam ex semetipsis sunt noxia*.

w. 39–44: *Hunc autem ... canoro* – cały ten fragment jest rodzajem „epigramatu dedykacyjnego” Kochanowskiego dla Zamoyskiego i stanowi wielopoziomową grę aluzji literackich odnoszących się do rzymskich tekstów poetyckich. Ramowym odniesieniem, w którego kontekście należy czytać ten koncept Kochanowskiego, jest opowieść z *Metamorfoz* Owidiusza dotycząca cierpień króla Midasa pragnącego uciec w „przestrzeń bukoliczną” od przekleństwa przemieniania wszystkiego w złoto (*Met.* XI). Ironiczny dystans, z jakim Kochanowski odnosi się do swoich oficjalnych trybutów na rzecz mecenasu, przypomina puenty innych listów dedykacyjnych poety do Zamoyskiego, a mianowicie poprzedzającego *Odprawę posłów greckich* (1578) oraz otwierającego *Pieśni trzy* (1580); zob. J. Axer, *Osobny charakter blazna. Interpretacja listu Jana Kochanowskiego do Jana Zamoyskiego poprzedzającego w pierwodruku „Odprawę posłów greckich”, [w:] Sława z dowcipu sama wiecznie stoi... Prace ofiarowane Pani Profesor Alinie Nowickiej-Jeżowej z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowej*, red. M. Hanusiewicz-Lavallee, W. Pawlak, Lublin 2018, s. 121–132; J. Axer, *Problemy kompozycji makaronicznej. Poprzedzający „Pieśni trzy” list Kochanowskiego do Zamoyskiego, „Pamiętnik Literacki” LXXVI*, 1985, z. 3, s. 123–134. Zob. też J. Okoń, *Jan Kochanowski w kręgu mecenatu Jana Za-*



moyskiego, „Ruch Literacki” LII, 2011, z. 1 (304), s. 1–23. W obu wypadkach intencja autora ujawnia się dopiero po odkodowaniu intertekstualnej gry z arcydziełami literatury rzymskiej.

w. 40: *Aonidum decus et tutela* – utarty zwrot w twórczości humanistycznej. *Aonidum* – w znaczeniu Muz pierwszy wprowadził Owidiusz (*Met.* V 333).

w. 41: *Munus* – dar, o którym mowa, to utwór Kochanowskiego *Pan Zamchanus*, który został odśpiewany przed królem Stefanem Batorym w czasie jego wizyty w dobrach kanclerza 8 maja 1578 roku i wydrukowany w tym samym roku w drukarni latającej Mikołaja Szarfenberga. Stwierdzenie, że dedykowany obecnie utwór nie należy do tego rodzaju darów, jakie wręczał wówczas królowi aktor grający bożka Pana (*Pan qualia regi / Sarmatiae tuus ille dabat*), jest ironiczną aluzją do cennego naczynia, które zostało ofiarowane Batoremu przy tej okazji.

w. 41–42: *Pan ... tuus ille dabat ... circumfluus auro* – ten fragment przywołuje formułę Owidiusza odnoszącą się do Midasa (*Met.* XI 136): *male optato maneat circumlitus auro*; adresatem tej frazy jest bożek Pan (*ibidem*, w. 153: *Pan*). Aluzję wzmacnia użycie participium *circumfluus* w funkcji przymiotnika, co jest podręcznikowym przykładem innowacji Owidiańskiej (*Met.* I 30). Zbitka *circumfluus auro* jest więc aluzją zarówno do historii o Midasie, jak i do techniki poetyckiej Owidiusza.

w. 43: *Permessi dictant ad flumina Musae* – przestrzeń bukoliczną buduje odniesienie do Wergiliusza, por. Verg. *Ecl.* 6, 64–65: *permessi ad flumina Gallum Aonas in montes*, z kontynuacją w w. 69: *Musae*.

w. 44: *Tenuibus assuetae lymphis ruriq[ue] canoro* – por. Iovianus Pontanus *Carm. De amore coniugali* I 8: *Quaeritur de expeditione obeunda*, w. 3: *assuetus rivisque sacris et ruri beato*.

w. 45–48: *non omnes ... divis* – w tych wersach ton jest odmienny od żartobliwej anegdoty. Są one starannie zbudowane z antycznych formuł łacińskich mających charakter sentencji moralnych. Zapowiadają jednocześnie główną – stoicką i chrześcijańską – ideę ofiarowanego dzieła.

w. 45: *Non ... possunt* – sentencja łacińska. W literaturze rzymskiej por. np. Lucil. *Saturae*, fragm. 5, 218: *non omnia possumus omnes*; a także Lucr. I 165–166: *nec ... / ferre omnes omnia possunt*; i Verg. *Ecl.* 8, 63: *Non omnia possumus omnes*; Georg. II 109: *nec vero ferre omnes omnia possunt*. Por. też Camerarius, *Ad lectorem*, w. 9: *non uni dat cuncta Deus*.

w. 46: *dator ille bonorum* – utarta formuła występująca w literaturze chrześcijańskiej od średniowiecza: *Christus (Deus) dator ille bonorum*. Por. F. Melanchton, *Disputationes* w edycji z 1564 roku: *Deus dator bonorum (Disp.* 21).

w. 46–47: *indulget ... Iuppiter* – por. Verg. *Aen.* VIII 512: *fatum indulget*.

w. 47: *Iuppiter altitonans* – jest to nawiązanie do formuł poetyckich Cycerona z przytoczonego przezeń w *De divinatione* fragmentu poematu *De consulatu suo (Div.* I 19, 7; II 45, 13; fragm. *De consulatu suo* 6, 36): *nam pater altitonans*, oraz poematu *Marius: Hic Iovis altisoni (Div.* I 106).

w. 47–48: *sua ... debet* – por. Manil. IV 22: *sors est sua cuique ferenda*.

w. 48: *nihil invitis sperabile divis* – por. Verg. *Aen.* II 402: *heu, nihil invitis fas quemquam fidere divis* (jak podkreślano w humanistycznych komentarzach filologicznych, w tym miejscu *fidere* = *sperare*).

## MARCI TULLII CICERONIS ARATUS

### w. 1–21: Proemium

Odpowiada w. 1–18 oryginału Aratosa oraz w. 1–24 *Fenomenów* Kochanowskiego. Z przekładu Cycerona zachował się tylko jeden półwers (zob. niżej, komentarz do w. 1). W całej tej partii tekstu wersja Kochanowskiego jest bardzo bliska przekładu dosłownego Jakuba Ceporinusa.

Kochanowski powtarza lub parafrazuje wyrażenia z tego prozaicznego – miejscami jednak wpadającego w rytm daktyliczny – tekstu.

w. 1: *Ab Iove Musarum primordia* – Soubiran, fragm. I. Jedyny zachowany fragment z przekładu Cyserona w *Proemium* (źródło: Cic. *Leg.* II 3, 7).

w. 1: *Ab Iove* – tak Perionius, Nidecki *Fragm.* 1561, później Grotius; *A Iove* – Stephanus 1538, Nidecki *Fragm.* 1565, Buescu, Soubiran, Pellacani. Nidecki przyjął wersję *A Iove* w wydaniu *Fragm.* 1565, uzasadniając ją paleograficznie: „Est autem mendum in quibusdam illis de legibus libris, in quibus sic legitur: ‘Nam hunc tibi totum dicamus diem maiore Musarum primordio’. Errore nato ex eo, quod littera M, quae Marci personam denotat, cum sequente dictione A in unam syllabam coaluerat ‘Ma’ et huic syllabae sequens etiam dictio ‘Iove’ in unam compacta dictionem adhaeserat sic: ‘MAIove’; ex quo facilis deinde lapsus extitit in ‘Maiore’; unde etiam existimavi Ciceronem non ‘Ab Iove’, ut postea Vergilium, sed ‘A Iove’ dixisse hoc loco et scriptum reliquisse” (*Fragm. Schol.*, k. 4v). *A Iove* jest też w przekładzie Ceporinusa: *A Iove principium*. Kochanowski, zachowując lekcję *Ab Iove*, mógł brać pod uwagę nie tylko formułę Wergiliusza (*Ecl.* 3, 60: *Ab Iove principium, Musae*), wyraźnie wzorowaną na Cyseronie, ale zwłaszcza wersję Germ. 1: *Ab Iove principium magno deduxit Aratus / Carminis. Notabene* u Aratosa brak wzmianki o Muzach (Ἐκ Διὸς ἀρχόμεσθα, Ar. 1), podobnie jak w polskich *Fenomenach* Kochanowskiego. Należy jednak dodać, że Cyseron w *Rep.* I 56 pisze: *Imitemur ergo Aratum, qui ... a Iove incipendum putat*. Por. Allen 5: *Ab Iove principium Musae*.

w. 1: *primordia surgere par est* – wyrażenie skomponowane jest na wzór Lukrecjusza (np. *primordia rerum*, Lucr. II 121; *par est* w tej samej pozycji metrycznej *ibidem*, 125); *primordia surgunt* – częste w poezji nowolacińskiej.

w. 1–2: *par est ... semine* – por. też Lucr. I 189: *ut par est semine certo*.

w. 2: *mortali prognati semine* – brak odpowiednika u Aratosa; dodane przez Kochanowskiego, może stanowić odwołanie do 1 Listu św. Pawła do Koryntian 4,15 i do 1 Listu św. Piotra 1,23 (por. np. *Tomus posterior ... Antidota et apologetica scripta professorum theologiae*, Francofurti 1561, *Iac. Heerbrandi Annotationes*, s. 434, cap. 57: *Petrus testatur nos renasci non ex semine mortali sed ex immortali, videlicet per verbum Dei. Hoc Petrus vocat: immortale semen*). Zob. niżej komentarz do w. 6. Por. Ov. *Met.* XV 760: *mortali semine cretus*.

w. 2–3: *Quem nos ... numquam / Linquimus indictum* – por. Cep. 335: *quem numquam mittimus ipsi / Infatum*.

w. 3: *indictum* – por. Hor. *Carm.* III 25, 7–8: *dicam ... adhuc / indictum ore alio*.

w. 3: *Iovis omnia compita plena* – por. Cep. 335: *plena vero Iovis omnia quidem compita*; zob. też Verg. *Ecl.* 3, 60: *Iovis omnia plena*.

w. 4: *omnes hominum coetus* – por. Cep. 335: *omnes vero hominum coetus*.

w. 4–5: *maris aequora plena / Et portus* – por. Cep. 335: *plenum vero mare / Et portus*.

w. 5–6: *Iove enim, quocumque feramur, egemus / Omnes* – zob. Cep. 335: *ubique autem Iove indigemus omnes*.

w. 5: *quocumque feramur* – brak u Aratosa zwrotu odpowiadającego temu wyrażeniu; dodane przez Kochanowskiego, por. Cic. *Orat.* XXIII 75: *quocumque feremur*. Wyrażenie ważne dla myśli św. Augustyna: *eo feror, quocumque feror* (*Confessiones* XIII 9, 10).

w. 6: *quin etiam patre illo dicimur orti* – τοῦ γὰρ καὶ γένος εἰπὲν (Ar. 5); słowa cytowane przez św. Pawła podczas jego przemówienia na Areopagu w Atenach (*Act* 17, 28): „Jego bowiem i rodajem jesteśmy” (J. Wujek); jeden z nielicznych fragmentów autora pogańskiego przytoczonych w Nowym Testamentcie. Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 4r nawiązuje do tego wydarzenia, cytując słowa św. Pawła. *Notabene*, Kochanowski odchodzi od formuły, której użył św. Hieronim w swym przekładzie: *ipsius enim et genus sumus* (*Act* 17, 28) i którą powtarza

Cep. 335: *huius etenim genus sumus*. Przekład Kochanowskiego warto porównać z tekstem Kalwina: *semper meminerimus, unde orti sumus* (*Contio 39 in Librum Iob. cap. 10*). Odrzucenie przez Kochanowskiego przekładu św. Hieronima warto też zestawzić z uwagami Kalwina w komentarzu do *Acta Apostolorum*, w którym omawia on słowa św. Pawła w kontekście polemiki z papistami. Objaśniając ten fragment, przywołuje wprost cytaty z Aratosa (*Com. in Acta Apost. II 146*).

w. 7: *Hic vero indulgens mortalibus* – por. Cep. 335: *Hic vero benevolus hominibus*.

w. 7: *omina fausta* – por. Prop. III 4, 9: *omina fausta cano* oraz Allen 5: *omina laeta dedit*.

w. 8: *manus adhibere suadet* – por. Lucr. I 779: *naturam ... adhibere*. Ten fragment tekstu Lukrecjusza Kochanowski wykorzystuje także w w. 15 (zob. niżej).

w. 9: *Victum animo inculcans* – por. Cep. 335: *Commonens victus*.

w. 9: *cum proscindere terram* (scil. *nuntiat horas*) – por. Lucr. V 209: *terram pressis proscindere aratris*. Kochanowski zastępuje tu jednym czasownikiem (oznaczającym przede wszystkim podorywkę, por. Varro *Rust. I 29, 1*) obraz orki za pomocą wołu i motyka, obecny w tekście greckim i w tłumaczeniu Ceporinusa: ὅτε βῶλος ἀρίστη / Βουσί τε καὶ μακῆλησι (Ar. 7–8); Cep. 335: *quando gleba optima bobusque et ligonibus*.

w. 10: *scrobibus defigere plantas* – por. Cep. 335: *Et plantas scrobibus infodere*.

w. 12: *Sideribus caelo infixis* – por. Macr. *Somn. I 21, 1: caelo sideribus infixis* oraz Allen 6: *caelo defixit signa*.

w. 13: *anni momenta* – por. Sen. *Nat. III 29, 1: in ipsa mutatione anni momenta sunt*.

w. 14–16: *Agricola unde catus sciret ... frugifer annus* – w tekście greckim Aratosa (w. 12–13) nie ma tak wyraźnych odniesień do pracy rolnika i urodzajów; Kochanowski amplifikuje przekładany tekst stosownie do polskich uwarunkowań, wprowadzając obrazowanie zbliżone do topiki ziemiańskiej. Por. KochPhaen 1/13–18 (11–16).

w. 14: *Agricola ... catus* – odpowiednika tego wyrażenia brak w tekście greckim, nie ma też tego połączenia w łacinie klasycznej; *catus* – określenie poetyckie oznaczające człowieka mądrego, pochodzące od Enniusza, podnosi rangę pracy rolnika; por. też Germ. 13: *scitus ... arator*.

w. 15: *gignendis ... rebus* – por. Lucr. I 778: *gignundis in rebus*.

w. 15–16: *tempora ... stata omnia* – por. Cep. 335: *temporum quo stata cuncta*.

w. 16: *frugifer annus* – por. Hor. *Epist. II 1, 137: locupletem frugibus annum*.

w. 17–18: *Ergo illum primoque loco extremoque vocamus: / Salve* – Kochanowski wprowadza 1. osobę liczby mnogiej (*vocamus*) w miejscu, w którym Aratos używa 3. osoby liczby mnogiej. Tak też w przekładzie polskim Kochanowskiego (w. 17–18). Ar. 14: τὸ μὲν αἰὶ πρῶτόν τε καὶ ὑστάτον ἰζᾶσκόνοισι, Cep. 335: *Eoque ipsum semper primumque et ultimum placant*. Już starożytni scholiaści wiązali ów zwrot z praktyką płynnych ofiar (libacji) podczas uct: pierwsza i trzecia (ostatnia) z nich poświęcone były Zeusowi. Por. Allen 6: *Hunc ergo primum semper venerantur et omnes / Postremum donis onerant precibusque fatigant*; Grotius: *Idem ergo primum placatur et ultimus idem*. w. 18: *Salve opifex rerum* – por. Cep. 337: *Salve pater*, także Cic. *Nat. deor. I 18: opificem edificatoremque mundi ... deum* oraz Ov. *Met. I 79: ille opifex rerum, mundi melioris origo*. Możliwe też skojarzenia z Księgą Rodzaju, rozdz. 1.

w. 18: *hominum spes unica salve* – por. *Ave crux spes unica mortalium* z chrześcijańskiego hymnu *Vexilla regis prodeunt*.

w. 19: *Tuque priorque aetas; dulces salвете Camenae* – por. Cep. 337: *Ipsae et prior generatio. Salvēte vero Musae / Suavissimae omnes*.

w. 19: *Tuque priorque aetas* – po grecku „dawne pokolenie” (πρωτέρη γενεή, Ar. 16). Miejsce różnie interpretowane przez scholiastów: wskazywali oni boskich poprzedników Zeusa, tytanów lub ogólnie złoty wiek (zob. *Scholia* 58–60). Tę ostatnią wersję zapewne przyjął Kochanowski; por. Boethius, *De consolazione Philosophiae* II M5, 1: *felix nimium prior aetas*. Brak odpowiednika tego wyrażenia w polskich *Fenomenach*.

w. 19: Camenae – w oryginale Aratosa i w przekładzie Ceporinusa mowa jest o Muzach w ogólności. Germ. 15 używa formuły: *Latiis cogor praedicere Musis*; por. Allen 6: *Iovis inclita proles / Musae*. W przekładzie polskim Kochanowski adresuje inwokację do Uranii, Muzy astronomii.

w. 20: Et mihi, si fas est... aventi – por. Cep. 337: *mihi quidem stellas dicendi / Si fas oranti*.

w. 21: Assitis faciles – wezwanie do bogów, por. Tib. I 1, 37: *adsitis, divi*; por. także Auson. Ep. X 17: *Musae faciles*. Por. Cep. 337: *Salvete ... Musae / Suavissimae*. Inaczej Germ. 16: *pax tua tuque adsis nato numenque secundes*.

w. 21: omnem promite cantum – por. Cep. 337: *promite omnem cantum*.

w. 22–252: w tej partii *Aratusa* Kochanowski łączy 15 fragmentów zachowanego tekstu Cicerona, umieszczonych w tej samej kolejności co w edycji Nideckiego *Fragm.* 1565 (fragmenty 2–34, w sumie 69 wersów całych lub ich części), z własnym przekładem brakujących partii dzieła Aratosa. Tekst Cicerona Kochanowski przyjmuje w zasadzie w wersji zaproponowanej przez Nideckiego w *Scholiach*. Te miejsca, w których postępuje inaczej, opatrujemy komentarzem. Odnotowujemy również przypadki, w których Kochanowski, przekładając z greki, uwzględniał sugestie Nideckiego ze *Scholiów* dotyczące oryginału Aratosa. Tłumacząc samodzielnie z greki, Kochanowski w mniejszym stopniu niż w *Proemium* wykorzystywał przekład Ceporinusa; najważniejsze zbieżności odnotowujemy w naszym komentarzu. W tej partii tekstu pojawiają się też, po raz pierwszy, wyraźniejsze nawiązania do przekładu Germanika.

w. 22–23: Cetera labuntur ... feruntur – Soubiran, fragm. III; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 41, 104.

w. 24: Axis stat semper – Cep. 337: *Axis semper firmatus est*.

w. 25: pervadens viscera terrae – por. Boethius, *De consolatione Philosophiae* V M2, 4: *intima viscera terrae*.

w. 26: Praecipitem caeli radiantis sustinet orbem – w tekście greckim (Ar. 23): *περί δ' οὐρανὸν αὐτὸν ἀγίθει*; Cep. 337: *Axis ... circa autem coelum hunc se versat*. Kochanowski zmienia nieco obraz, wykorzystując końcówkę heksametru Owidiusza, zob. Ov. *Fast.* VI 271: *libratum sustinet orbem*.

w. 27–28: Extremusque ... polus – Soubiran, fragm. IV; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 41, 105.

w. 28–39: latet ... parentem – opisując Wozy, Kochanowski rozbudował w stosunku do Aratosa tę partię tekstu. Z wersji Cicerona te fragmenty się nie dochowały, jest natomiast ich odpowiednik w przekładzie Germanika, w. 22–34.

w. 28: mersus in undis – zob. Germ. 22–23: *pars mersa sub undas / Oceani*; w greckim tekście (Ar. 25): *οὐκ ἐπίοπτος*, ‘niewidoczny’, por. Cep. 337: *non conspicuus*.

w. 31: Plaustra etiam dicunt – por. Cep. 337: *vocantur plaustra*.

w. 31–32: imago est proxima plaustis ... temonesque rotaeque – wykraczający poza tekst Aratosa zwrot objaśniający podwójną nazwę gwiazdozbiorów: Niedźwiedzice i Wozy. U Aratosa (w. 27) jedynie lakoniczna informacja: *τὸ δὲ καλέονται Ἀρκταί*; Cep. 337: *eoque vocantur plaustra*. Kochanowski idzie za Germ. 25–27: *seu Romani cognominis Ursae / Plaustraque, quae facies stellarum proxima verae: / Tres temone rotisque micant sublime quaternae*. Por. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochPhaen 2/14–15 (37–38). *Notabene*, Kochanowski w wersji łacińskiej i polskiej wykorzystuje opis Niedźwiedzic w dziele Germanika, lecz w każdej z tych dwóch parafraz odwołuje się do innych jego sformułowań.

w. 34–35: Ora ... alterius – por. Germ. 29–30: *ora feris; caput alterius super horrida terga / alterius lucet*.

w. 36: Si qua fides famae, Cressa tellure profectas – por. Germ. 31–32: *Veteris si gratia famae, / Cressa vos tellus aluit*.

w. 38–39: Dictaeo ... parentem – przekład Kochanowskiego, podobnie jak wersja Germanika, pozbawiony jest pewnych szczegółów opowieści o dzieciństwie Zeusa, które znajdują się w tekście greckim (w. 33–34: δίκτω ἐν εὐώδεϊ ὄρεος οὐρεῶν Ἰδαίου ἄντρῳ, Cep. 337: *Dicto in odoro montem prope Idaeum / Antro*): nie ma mowy o górze Idzie. Znajduje się ona na wschodzie Krety, podczas gdy jaskinię, w której schowano Zeusa jako niemowlę, umieszcza Aratos, a za nim Kochanowski, w zboczu góry Dikte, w centralnej części wyspy. Te dwa szczyty dzieli znaczna odległość (185 km), dlatego niezrozumiały wydawał się przysłówek οὐρεῶν ‘blisko’. Trudność tę zauważyli już starożytni, np. Strabon zarzucał Aratosowi nieznaną geografii (zob. J. Martin, *Annexe 2*, [w:] Ar., s. 72–91). Również przymiotnik εὐώδης ‘wonny’, w przekładzie Kochanowskiego pominięty, próbowano uzasadniać na różne sposoby: jeden ze scholiastów starożytnych (zob. *Scholia* 85) przekonywał, że Zenodot z Mallon odnosił go do rzeczownika δίκτω, który utożsamiał z δίκτορνον (le-biodka kretańska). Kochanowski nie próbował rozwiązywać w swej łacińskiej wersji tych trudności, choć z pewnością zdawał sobie z nich sprawę, skoro nie przełożył tego fragmentu dosłownie.

w. 38: Dictaeo ... antro – por. Verg. *Georg.* IV 152: *Dictaeo caeli ... pavere sub antro*.

w. 39: Curetes – Kureci, uzbrojeni kapłani, którzy krzykiem i uderzaniem włóczniami o tarcze zagłuszali płacz małego Zeusa, aby nie usłyszał go Kronos.

w. 40–52: Ex is altera ... numquam est frustrata carinas – Kochanowski umieścił tu trzy kolejne fragmenty przekładu Cicerona, które zachowały się jedynie jako autocytaty w *Nat. deor.* II 41, 105–106, przy czym drugi z nich (u Kochanowskiego jest to w. 43) nie ma odpowiednika w greckim poemacie (pozostałe odpowiadają w. 36–43 oryginalnego tekstu Aratosa). Kochanowski, dokonując rekonstrukcji brakujących fragmentów przekładu Cicerona, sparafrazował w formie wierszowanej prozaiczne zdania łączące owe autocytaty w *De natura deorum* (w. 41–42 i 44–46). Takie postępowanie zalecał Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 4v: „Haec omnia fere ... sumpta sunt ex II *De natura deorum*, recitantur autem a Lucilio ad exprimenda nomina inerrantium stellarum. ... quae omnia etsi frustillatim proponantur, tamen et succum quidem ac sanguinem totum fere Arataeorum continent et sane nisi ea extitissent, nos quidem praecipuam Ciceronis Arati partem frustra quaereremus”.

w. 40–41: Ex is altera ... dicitur esse Helice – fragm. VI (Buescu, Soubiran) lub 5 (Pellacani); źródło: Cic. *Nat. deor.* II 41, 105.

w. 40: Ex is – w obu edycjach Nideckiego i innych ówczesnych wydaniach fragmentów: *Ex his*. W dzisiejszych edycjach: *ex iis* (Buescu), *ex his* (Pellacani), *ex is* (Soubiran). Lekcję przyjętą przez Kochanowskiego Soubiran określa jako koniekturę O. Plasberga, wydawcy *De natura deorum* (Leipzig 1911).

w. 40: Cynosura (gr. κυνόσουρα, dosł. ‘psi ogon’) – nazwa pochodzi od trzech gwiazd tworzących zakręcony ogon Małej Niedźwiedzicy, z których jedna to Gwiazda Polarna.

w. 41: Helice (gr. ἑλική ‘spirała, zwój’) – Wielka Niedźwiedzica, zwana tak dlatego, że obraca się wokół bieguna nieba północnego.

w. 41–42: latera huius et ardens / Cauda illustratur stellarum lumine claro – Kochanowski, chcąc wprowadzić wers z nazwą Septentriones, sparafrazował prozaiczny fragment z *Nat. deor.* II 41, 105: *cuius quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus...*

w. 43: Quas nostri ... Triones – fragm. V (Buescu, Soubiran) lub 6 (Pellacani); źródło: Cic. *Nat. deor.* II 41, 105.

Ten wers nie ma odpowiednika w tekście Aratosa, Cyceron dodał go, chcąc podkreślić różnicę między greckim i rzymskim nazewnictwem astronomicznym. Nidecki (*Fragm. Schol.*, k. 4v) rozważa, w którym miejscu należy go umieścić; bierze pod uwagę możliwość, że odnosi się on do obu Niedźwiedzic, czyli odpowiada w. 27 greckiego tekstu; przyjmuje jednak kolejność fragmentów taką, jak w *De natura deorum*. Za nim idzie też Kochanowski.



Rozważania nad miejscem, w którym miałyby się znaleźć ów dodatek Cyclerona, podjął później Grotius i zdecydował się umieścić go wcześniej, po wzmiance o wariacie nazwy obu konstelacji (Niedźwiedzice – Wozy, zob. KochArat 31): *Quem cingunt Ursae celebres cognomine Plaustrī, / Quas nostri septem soliti vocitare Triones*. Ta decyzja oznacza, że nazwa *septem Triones* miałyby się odnosić do obu gwiazdozbiorów, podczas gdy w istocie oznacza ona tylko Wielką Niedźwiedzicę (Helice). Mimo to późniejsi wydawcy często przyjmowali propozycję Grotiusa (m.in. Buescu, Soubiran), niektórzy natomiast (Ewbank i Pellacani) zachowywali kolejność z *De natura deorum*; stąd różnica w numeracji fragmentów w dzisiejszych edycjach.

w. 43: *septem ... Triones* – siedem jasnych gwiazd Wielkiego Wozu; widziano w nich woły robocze przywiązane do dyszla, którym miałyby być oś świata. Warron (*Ling.* VII 74, 6), a za nim Gelliusz (II 21, 8), powiązał to wyobrażenie ze światem dawnych rolników, którzy widzieli na niebie bliskie sobie rzeczy, i wywodził nazwę od wołów orzących ziemię (*terra*), z którego to słowa miało powstać *terriones*, w formie skróconej: *triones*. Zob. objaśnienia Nideckiego, *Fragm. Schol.*, k. 4v.

w. 44: *Hanc Graii observant – Cep. 339: viri Achivi / in mari signant quo oporteat naves dirigere*.

w. 45–46: *Germanae numero stellarum ... lustrat eundem* – brak odpowiednika w tekście Aratosa, Kochanowski skorzystał ze wskazówki Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 4v i wstawił ten fragment, wykorzystując w swym tłumaczeniu wypowiedź łączącą dwa autocytyaty Cyclerona w *Nat. deor.* II 41, 106: *Paribusque stellis similiter distinctis eundem coeli verticem lustrat parva Cynosura*.

w. 47–51: *Hac fidunt duce ... brevi convertitur orbe* – Soubiran, *fragm. VII*; źródło: *Cic. Nat. deor.* II 41, 106; zob. też *Cic. Lucullus* 66, 12.

w. 52: *Sidonias numquam est frustrata carinas* – wers dodany przez Kochanowskiego za wskazaniem Nideckiego, *Fragm. Schol.*, k. 5r; odpowiada w. 39 Aratosa:  $\tau\eta\ \delta'\ \alpha\rho\alpha\ \Phi\omicron\iota\iota\nu\iota\kappa\epsilon\varsigma\ \pi\iota\sigma\upsilon\iota\ \pi\epsilon\rho\omega\sigma\iota\ \theta\acute{\alpha}\lambda\alpha\sigma\sigma\alpha\nu$ , *Cep. 339: altera vero Phoenices fisci persulcant mare*. Polski autor poszedł w swym tłumaczeniu za *Germ. 47: Sidoniamque ratem numquam spectata fefellit*. Por. *Ov. Trist.* IV 3, 1–2: *Magna minorque ferae, quarum regis altera Graias, / altera Sidonias, utraque sicca, rates...*

w. 53–55: *Has inter ... e corpore flexos* – Soubiran, *fragm. VIII*; źródło: *Cic. Nat. deor.* II 42, 106; w. 54–55 cytują także Priscianus, *Institutiones* III 30 i III 55.

w. 54: *Torvu' Draco* – w tekście greckim:  $\mu\epsilon\gamma\alpha\ \theta\alpha\upsilon\mu\alpha\ \Delta\rho\acute{\alpha}\kappa\omega\nu$  (Ar. 46); *Cep. 339: horrendum ingens Draco*. Widziano w tym gwiazdozbiorze stugłowego Ladona pilnującego złotych jablek w ogrodzie Hesperyd. Zdobycie tego skarbu było jedną z prac Heraklesa, dokonał tego namówiony przez niego Atlas. Gdy smok zginął z ręki herosa, Hera umieściła go na niebie blisko bieguna północnego.

w. 54: *superaque* – Kochanowski, a wcześniej Morelius, przyjęli wersję Pryscjana odnotowaną przez Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 5r); tak też w dzisiejszych wydaniach. W innych edycjach fragmentów Cyclerona (Perionius, Lambinus 1 i 2, *Fragm.* 1561, *Fragm.* 1565) lekcja: *supraque*, wzięta z *Nat. deor.* Cyclerona.

w. 54: *revolvens* – lekcja pochodząca z *Nat. deor.*, przyjmowana we wszystkich edycjach XVI-wiecznych i większości dzisiejszych. Pellacani jednak przyjął odmianę tekstu: *retorquens*, obecną w przekazach Pryscjana i odnotowaną przez Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 5r), uznając, że może ona być śladem autorskiego wariantu uwydatniającego aliterację w tym wierszu.

w. 56: *Oceano ... Arctos* – por. *Verg. Georg.* I 246: *Arctos Oceani metuentis aequore tingi*.

w. 56–62: *Oceano tingi ... occupat ingens* – brak tego fragmentu w tłumaczeniu Cyclerona wskazał Nidecki, *Fragm. Schol.*, k. 5v.

w. 58–59: *ultima cauda ... Helices* – *Cep. 339: summa cauda / ad caput Helices*; por. *Germ. 52–53: ultima cauda, / hac caput est Helices*.

w. 60: Claudit ... imis – por. Cep. 339: *caput eique ad pedem venit usque*.

w. 63–68: Huic non una modo ... figere dicas – Soubiran, fragm. IX; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 42, 107.

w. 69–70: Arcti ... directa minantur – na brak tego fragmentu w tłumaczeniu Cyserona wskazał Nidecki, *Fragm. Schol.*, k. 5v; por. Germ. 58–59: *Tempus dexterius qua signat stella Draconis / quaeque sedet mento lucetque novissima cauda*.

w. 71–72: Hoc caput ... miscetur in una – Soubiran, fragm. X; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 42, 108. Dwuwiersz ten cytuje także Hyg. *Astr.* IV 3. Efekt widoczny na niebie, o którym mówi tu autor, zależy od szerokości geograficznej miejsca, w którym dokonuje się obserwacji; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Smok*.

w. 72: parti ... in una – zamiast *partem ... in unam* (Perionius, Morelius, Lambinus 1 i 2) lub *parte ... in una* (Nidecki, *Fragm.* 1561 i *Fragm.* 1565). Archaiczną formę ablativu *parti* (z długim *-i*), obecną u Plauta, Lukrecjusza i Maniliusza, Kochanowski znalazł w adnotacjach Joachima Camerariusza do Cyseronowego *De natura deorum* (Bazylea 1540 i 1552): uczony zgłosił poprawkę do tekstu własnego wydania *Dzieł* Cyserona (kilka wydań w latach trzydziestych XVI wieku i w 1540 roku), zawierającego lekcję obecną w wielu rękopisach: *partim ... in una*. Dzisiejsi wydawcy *Arateów* Cyserona przyjmują propozycję Camerariusza.

w. 72: miscetur – tak w wydaniach Perioniusa i Moreliusza. U Nideckiego w *Fragm.* 1561 i *Fragm.* 1565, a także w obu edycjach Lambinusa: *admiscetur*, co jest lekcją wziętą z Hyginusa. Kochanowski użył czasownika bez prefiksu, nie skorzystał natomiast z lekcji *miscetur*, obecnej w wymienionym wyżej wydaniu Camerariusza. Liczba pojedyncza czasownika to *lectio difficilior*, jej uzasadnieniem jest np. Verg. *Aen.* XII 714: *fors et virtus miscetur in unum*. Dzisiejsi wydawcy: *admiscetur* (Buescu) lub *admiscetur* (Soubiran, Pellacani).

w. 73: Hoc ipsum caput ignitis spectabile stellis – w tym miejscu w *Nat. deor.* II 108, 4 widnieje wypowiedź uczestnika dialogu Lucyliusza, która brzmi: *Id autem caput attingens defessa velut maerentis imago*. Wydawcy fragmentów Cyserona (Perionius, Morelius, Lambinus 2) słowa *Id autem caput* albo pomijali, albo wyróżniali w taki sposób, by uwidocznili, że należą one do prozaicznej wypowiedzi Lucyliusza. Lambinus 1 i Nidecki uznali je jednak za część Cyseronowego przekładu Aratosa, a Patrycy (w tekście i w *Fragm. Schol.*, k. 5v) zmienił szyk, by móc uznać *Id caput autem* za końcówkę heksametru. Kochanowski przeredagował ten zwrot i umieścił go na początku wersu, po czym dodał słowa *ignitis spectabile stellis* – niemające odpowiednika w greckim poemacie – jako dopełnienie heksametru (za sugestią Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 5v, że w tym miejscu brak połowy wiersza). U dzisiejszych wydawców słowa *id autem caput* nie są włączane do fragmentu 10.

w. 74–75: Attingens defessa velut maerentis imago / Vertitur – Soubiran, fragm. XI (bez słowa *Attingens*); źródło: Cic. *Nat. deor.* II 42, 108.

w. 75–76: illa quidem ... auctor – por. Cep. 341: *quod quidem nemo scit manifesto dicere / Neque cui incumbat ille labori*.

w. 77: Scriptores Graii ... vero – wers dodany przez Kochanowskiego, brak odpowiednika u Aratosa; pierwsze dwa słowa za wypowiedzią Lucyliusza w *Nat. deor.* II 42, 108: *quam quidem Graeci [scil. vocitant]*.

w. 78: Engonasin dicunt, genibus quod nixa feratur – Soubiran, fragm. XII; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 42, 108: *Engonasin vocitant, genibus quia nixa feratur*.

Gwiazdozbiór ten kojarzono z Heraklesem dopiero od Eratostenesa, który działał pół wieku później niż Aratos. Cyseron, wierny tekstowi greckiemu, nie wprowadził aktualizacji do swego przekładu. Podobnie Kochanowski: w łacińskiej wersji nie używa imienia Heraklesa, a w polskiej przetłumaczył nazwę konstelacji jako Kłęczęć, zob. KochPhaen 3/11 (przed w. 61). Por. komentarz do KochArat 84.

w. 78: *dicunt* – lekcja przyjęta przez Kochanowskiego widnieje w wydaniu Perioniusa i w notach do edycji Morelius. W innych wydaniach XVI-wiecznych, także w *Fragm.* 1565: *vo-citant* (tak jak w *Nat. deor.* II 42, 108); por. Cep. 341: *Engonasi vocant*. Także dzisiejsi wydawcy przyjmują wersję *vocitant*.

w. 78: *quod* – Kochanowski poszedł za większością wydań XVI-wiecznych (Perionius, Morelius, Lambinus 2). W innych edycjach (Lambinus 1, *Fragm.* 1565), a także w wydaniach dzisiejszych: *quia*.

w. 79–80: *Haec ... Draconis* – połączenie między dwoma fragmentami Cyserona Kochanowski zbudował za wskazówką Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 6r. Trzymał się przy tym blisko przekładu Cep. 341: *super ambabus vero ei humeris / Manus eleuantur; distenditur certe hic inde / Quantum ad manuum passum medio vero super capite / Dextri pedis inum habet tortuosi draconis*. Nie poprawił tu omyłki Aratosa, który powinien wskazać lewą, a nie prawą łapę Smoka, jak zauważył Hipparchus i jak napisał Germ. 69: *Serpentis capiti figit vestigia laeva*.

w. 81: *Hic illa ... Corona* – Soubiran, fragm. XIII; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 42, 108.

w. 81: *eximio ... fulgore* – Cyseron przypisał Koronie jasność większą niż w greckim poemacie, w którym gwiazdozbiór ten jest opatrzony przymiotnikiem ἀγαθός ‘godny podziwu’. Ta amplifikacja, spotykana także u innych poetów rzymskich (Owidiusz, Stacjusz), poświadcza popularność mitu o Ariadnie.

w. 82: *veteres Bacchus non infitatus amores* – u Aratosa nie ma bezpośredniej wzmianki o relacji miłosnej Dionizosa z Ariadną. Jest natomiast u Germanika (w. 72: *Bacchus thalami memor*). Korona Północy to diadem zrobiony przez Hefajstosa, który Dionizos podarował Ariadnie jako prezent ślubny; wziął ją za żonę, gdy została porzucona przez Tezeusza na wyspie Naksos.

w. 83: *Cnoside defuncta* – po śmierci Ariadny; Ar. 72: ἀποικομένης Ἀριάδνης, Cep. 341: *morientis Ariadnae*. Kochanowski nazwał tu bohaterkę, za Owidiuszem, przydomkiem Cnos-sis, idis (= Cnossia) od Knossos na Krecie; por. np. Ov. *Epist.* 15, 25: *Cnosida Bacchus amavit*.

w. 84: *Gen u Prolapsi* – jeden z łacińskich przekładów greckiej nazwy gwiazdozbioru Engonasin (zob. komentarz do w. 78). Por. Auson. *Signa caelestia* 2–3: *Genuque / Prolapsus*; Cep. 341 używa określenia *geniculans* (*geniculanti simile est*), w polskim przekładzie (KochPhaen 3/12–15 [61–64]) Kochanowski znalazł dobry odpowiednik tej nazwy: Kłęczeń.

w. 85: *Eiusdem tristis ... nomine cassi* – przekład odbiega od tekstu greckiego. Kochanowski nie uwzględnił słów: Νῶτον μὲν Στέφανος πελάει (Ar. 74), uznając je prawdopodobnie za powtórzenie sensu poprzedniego wiersza: νῶτον ὑποστρέφεται (Ar. 73). Dodał zamiast tego inny opis gwiazdozbioru Engonasin: *tristis simulacri et nomine cassi* (por. Lucr. IV 127–128: *simulacra... cassaque sensu*).

w. 86: *propter vasti caput Anguitenentis* – parafraza prozaicznego tekstu Cyserona *De natura deorum* (II 42, 108: *Atque haec [scil. Corona] a tergo [scil. Nixi], propter caput autem Anguitenens*) poprzedzającego cytat z przekładu Aratosa. Kochanowski skorzystał tu z sugestii Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 6r, i zbudował z tych słów ponad połowę heksametru. *Notabene*, Grotius postąpił podobnie: *Iuxta humeros sertum est; propter caput Anguitenentis*.

w. 86: *Anguitenentis* – Wężownika; gwiazdozbiór ten ma, według Avien. 226–227, przedstawiać lekarza Asklepiosa, umieszczonego wśród gwiazd przez Zeusa na żądanie Hadesa, który skarżył się, że sztuka uzdrawiania przynosi mu szkody.

w. 87: *Quem ... Graii* – Soubiran, fragm. XIV; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 42, 109. Wiersz dodany przez Cyserona w łacińskim przekładzie.

w. 88–92: *Ex hoc ... notari* – połączenie dwóch kolejnych fragmentów przekładu Cyserona sporządził Kochanowski, używając wielu zapożyczeń słownych z tłumaczenia Cepo-

rinusa 341–343: *ex illo namque* / *Ipsum deprehendas licet splendidum Serpentarium*, / *Quales sibi capiti subiacentes clari humeri* / *Apparent*; *ii quidem etiam plena luna* / *Conspicuae essent, sed manus non admodum aequales*; / *Tenuis namque hinc inde exit splendor*, / *Attamen etiam illae contemplabiles*.

w. 93–97: *Hic pressu duplici ... Nepai* – Soubiran, fragm. XV; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 42, 109; w. 97 cytowany także w: Priscianus, *Institutiones* II 285 (ze względu na końcówkę *G sg Nepai*).

w. 94: *Eius et ipse manet* – lekcja obecna w niemal wszystkich XVI-wiecznych edycjach fragmentów Cyserona (w tym w obu wydaniach Nideckiego) i w *De natura deorum*. Nidecki (*Fragm. Schol.*, k. 6v) napisał: „Sunt qui codices sic scriptos vidisse se fateantur: *Atque eo ipso manet...*”; takiej lekcji nie udało się znaleźć w edycjach ówczesnych, natomiast bardzo podobna jest u Perioniusa: *Atque eo ipse manet*. W dzisiejszych edycjach wersja przejęta z rękopisów: *atque eius ipse*, która mogła się wydawać dawniejszym edytorom trudna do przyjęcia, wymaga bowiem uwzględnienia synidzezy w wyrazie *eius*.

w. 94: *toto* – tak we wszystkich ówczesnych edycjach fragmentów Cyserona. Dzisiejsi wydawcy przyjmują za rękopisami lekcję *torto*; w XVI wieku wystąpiła ona tylko w niektórych wydaniach *De natura deorum*, np. Victorius i Stephanus 1538.

w. 95: *sub pectora* – użycie liczby mnogiej charakterystyczne dla stylu poetyckiego. W niektórych edycjach (Perionius, Stephanus 1557) wariant: *sub pectore*. Odnótował go Nidecki, *Fragm. Schol.*, k. 6v. W dzisiejszych wydaniach: *sub pectora*.

w. 98: *Comprehensus pugnat nodis se exsolvere Serpens* – dodatek Kochanowskiego; ani oryginał grecki, ani jego łacińskie tłumaczenia nie mówią, że Wąż usiłuje się wydobyć z uścisku. Por. Lucr. I 932: *religionum animum nodis exsolvere pergo*.

w. 100–101: *Dextram parcus ubi fundit sese ultima cauda*, / *Laevam prolixus, qua vertex tenditur* – Kochanowski rozwinął opis gada, którego Ofiuchus trzyma w obu rękach: zaznaczył, że dwie jego widoczne części nie są równe, ale nie ograniczył się do tego, co znajduje się w oryginale (Ar. 87: *δεξιτερῇ ὀλίγος, σκαυῇ γε μὲν ὑπόθι πολλός*, Cep. 343: *Dexteram modicus, sinistram vero superne multus*), lecz dodał dwa zdania podrzędne. Mógł się inspirować przekładami Germanika 83–84: *nam dextera parvam / partem Anguis retinet, per laevam attollitur omnis* i Awienusa 243–246: *Nam qua dextra manus sinuoso adfigitur Angui, / parcius ab domo terga explicat; altera porro / plurimus ac multo per laevum pondere lapsus / funditur*.

w. 103: *Paulo infra spiram Chelas inquire iacentes* – por. Cep. 343: *subter spiram autem magnas inquire Chelas*. „Chelae” to zlatynizowana grecka nazwa konstelacji Szczypce Skorpiona. Kochanowski używa jej tutaj, naśladując Cyserona z innych miejsc jego przekładu Aratosa (Arat 254, 474, 560, 596, 667, 677, 685). W polskiej wersji Kochanowski użył nazwy Waga; zob. KochPhaen 4/8 (przed w. 77). Por. Verg. *Georg.* I, 208: *Libra*.

w. 105–106: *Post Helices tergum clinato corpore fertur Arctophylax*, ... *Bootes* – Cep. 343: *at post Helicem circumfertur auriganti similis / Arctophylax*. Warto zauważyć zastąpienie przez Kochanowskiego określenia *auriganti similis* ‘podobny do woźnicy’ słowami *clinato corpore*, co może odnosić się do pozycji Woźnicy na mapie nieba, gdzie jest on wyraźnie pochylony względem Wielkiego Wozu. Por. niżej, w. 526, w którym *clinato corpore* odnosi się do gwiazdozbioru Łabędzia. Zob. też KochPhaen 4/12 (79) i *Komentarz filologiczno-literacki* do tego miejsca.

w. 106–112: *Arctophylax ... splendenti corpore Virgo* – Soubiran, fragm. XVI, z uzupełnieniami Kochanowskiego w w. 108–109. Źródła: w. 106–107 – Cic. *Nat. deor.* II 42, 109; w. 109–110 i 112 – *ibidem*, II 42, 110; w. 111–112 – Priscianus, *Institutiones* II 247; w. 112 – Serwiusz w komentarzu do *Georgik* Wergiliusza I 111.

w. 107: *Arcton* – końcówka grecka użyta po to, by zwrócić uwagę na rodzaj żeński rzeczownika (*adiunctam ... Arcton*); taką lekcję, poza Kochanowskim, zastosowali Morelius, Lambinus 2 i Grotius. Inne edycje XVI-wieczne, w tym *Fragm.* 1565, a także wydania dzisiejsze: *Arctum*.

w. 108–109: *Illustris totus ... Sideribus* – uzupełnienie Kochanowskiego, spowodowane wątpliwościami co do spójności trzech fragmentów cytowanych jeden po drugim w *De natura deorum*. Drugi z nich (odpowiadający w. 109–110) ma tam formę niepełnego wersu: *subter praecordia fixa videtur* [*stella*, scil. Arktur], a poprzedza go prozaiczny łącznik: *Huic enim Booti*, wypowiedziany przez Lucylusza. W edycji Perioniusa widnieje heksametr: *Huic autem subter praecordia fixa videtur*. Nidecki (*Fragm. Schol.*, k. 6v) wytknął wydawcy tak ustalającemu tekst, że nie wziął pod uwagę sensu: zaimek *huic* odnosi się w tym sformułowaniu do Niedźwiedzicy (*Arctos*), podczas gdy Aratosowi chodziło o Wolarza (*Bootes*), ponadto pominięte zostały słowa o Wolarzu z greckiego poematu (Ar. 94): καὶ μόλα πᾶς ἀρίδηλος, Cep. 343: *Atque adeo totus perspicuus est*. Dlatego w obu swoich wydaniach fragmentów Nidecki postawił w tekście gwiazdkę na oznaczenie zepsutego wersu, podobnie uczynili Morelius i Lambinus w obu wydaniach; niektórzy z nich dodawali na początku – wyróżniony typograficznie – cytowany wyżej prozaiczny łącznik Lucylusza z dialogu Marka Tulliusza. Kochanowski natomiast dodał własne sformułowanie uzupełniające tekst Cyserona, dzięki czemu mógł poprzestać na przytoczeniu tekstu w. 109 w brzmieniu zachowanym w *De natura deorum*. *Notabene*, niektórzy wydawcy dzisiejsi, podobnie jak Perionius, uznają *Huic* za początek heksametru i uzupełniają wers tylko jednym słowem: *vero* (Buescu), *nitido* lub *magno* (Pellacani w notach).

w. 109: *tenetur* – lekcję tę, oprócz Kochanowskiego, przyjmują Morelius, Lambinus 2 (na marginesie wariant *videtur* z adnotacją: *vetus codex*), później także Grotius. Wydaje się to bliższe oryginału greckiego (Ar. 95): Ἀρκτοῦρος ἐλίσσεται ... ἀστήρ, Cep. 345: *Arcturus obvolvitur lucida stella*. Pozostałe wydania XVI-wieczne (w tym *Fragm.* 1561 i *Fragm.* 1565), a także edycje dzisiejsze: *videtur*. Zob. niżej, w. 112: *tenens*; Kochanowski mógł się zainspirować tym miejscem, wybierając lekcję *tenetur*.

w. 111: *Sub pedibus porro fertur finita Booti* – wers cytowany w: Priscianus, *Institutiones* II 247 w formie niezgodnej z metrum: *Sub pedibus profertur* [wariant: *fertur*] *finita Booti*; gramatyk wyjaśnia, że *Booti* to forma *G sg* od *Bootes*. We wczesnych wydaniach fragmentów Cyserona albo nie ma w ogóle tego wersu (Perionius), albo w jego miejscu występuje prozaiczny łącznik z *Nat. deor.* II 42, 110 (Morelius, Lambinus 1 i 2): *cui subiecta fertur* (z odmianą: *cuius subiecta fertur*). Jako pierwszy wykorzystał wersję Pryscjana Nidecki w *Fragm.* 1565, w których dał wersję z niepełnym heksametrem: *\*sub pedibus profert finita Booti*; w *Fragm. Schol.*, k. 6v–7r uzasadnił swoją decyzję. Pierwszą część tego wersu poprawiano na różne sposoby, pozostawiając klauzulę *finita Booti*: oprócz lekcji Kochanowskiego wymienia się propozycję Grotiusa: *Hic se sub pedibus profert finita Booti*. Wersja Kochanowskiego z koniekturą *porro fertur* wydaje się znakomita: zachowuje szyk zdania podanego przez Pryscjana, a wyrażenie *porro fertur*, zaproponowane przez Kochanowskiego, doskonale poprawia błąd kopisty (*profertur*). Pisz o tym w komentarzu Pellacani, który dał w swej edycji lekcję taką samą jak Kochanowski, jako że znajduje się ona w jednym z rękopisów Pryscjana (Vaticanus Latinus 3313); wydawca przytacza też opinię M. De Nonno, wspierającego tę lekcję (*Le citazioni di Prisciano da autori latini nella testimonianza del Vat. Lat. 3313*, „Rivista di Filologia e Istruzione Classica” 105, 1977, s. 398–400). Pellacani stwierdza, że *porro* dobrze oddaje greckie *ὅε* (Ar. 96), wprowadzające opis nowego gwiazdozbioru. W innych dzisiejszych edycjach wers ten cytuje się jako zepsuty: *Sub pedibus profertur ... finita Booti* (Buescu), *Sub pedibus † profertur † finita Booti* (Soubiran).

w. 112: *Spicum ... tenens ... Virgo* – dzierzająca Kłos Panna; jeden z dwunastu znaków zodiaku.



w. 112: *Spicum illustre* – Ciceron użył rzeczownika rodzaju nijakiego (użycie rzadkie, zwykle *spica, ae*); z tego powodu cytuje ten wers Serwiusz.

w. 112: *tenens* – Kochanowski nie zainteresował się wariantem zacytowanym przez Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 7r: *gerens*, wziętym z not Moreliusza, błędnie cytującego Serwiusza, u którego jest lekcja *ferens*.

w. 113–160: przetworzony przez Aratosa Hezjodejski mit o Dike i następnie ludzkich pokoleń. Aratos nadał Dike rangę Muzy wyśpiewującej proroctwo (Ar. 123–126). Bogini sprawiedliwości (utożsamiana z rzymską Iustitia) żyła w złotym wieku; gdy w następnych epokach zaczęto popełniać coraz więcej nieprawości, opuściła ziemię i stała się gwiazdą Panną.

w. 113–152: W tej partii tekstu znajduje się tylko jeden jednowersowy ułamek przekładu Cicerona (w. 130). Kochanowski w całym tym fragmencie przekłada wiernie Aratosa (z istotnym odstępstwem w w. 116, zob. niżej), a w w. 113–125 trzyma się szczególnie blisko przekładu Ceporinusa.

w. 113–115: *Sive itaque Astraei ... seu cuiuscumque alterius* – Dike jest tu nazwana Astreą jako córka Astrajosa i Aurory, w innej wersji mitu była córką Zeusa i Temidy.

w. 113: *Sive itaque Astraei ... illa propago* – zob. Cep. 345: *sive igitur Astraei illa proles*.

w. 115: *Seu cuiuscumque alterius* – Cep. 345: *sive cuiuspian alius*.

w. 115–116: *pacata patenti / Versetur caelo nostroque haud aspera cantu* – Aratos w tekście greckim wyraża jedynie życzenie, żeby jej droga była bezpieczna (εὐκηλὸς πορεύοιτο, Ar. 100, por. Cep. 345: *secura versetur*). Kochanowski wprowadził tu formułę modlitewnego wezwania do bogini zawierającego prośbę, aby jej życzliwość objęła także jego pieśni. Taki zabieg zastosował już Germanik w znacznie bardziej rozbudowanej wersji (w. 98–102), przenosząc to wezwanie w swoim poemacie na początek opisu konstelacji Panny.

w. 118: *quod in terris fuerit versata* – Cep. 345: *quod fere in terra conversata ... sit*.

w. 120–121: *Nec matronarum coetus veterumque virorum / Respuerit* – Cep. 345: *nec unquam virorum / Nec unquam veterum recusabat coetus mulierum*.

w. 122: *Iustitiam dixere* – Cep. 345: *Iustitiam vocabant*.

w. 123–124: *Sive forum in medium, seu qua dimensa patescunt / Compita* – Cep. 345: *Aut alicubi in foro, aut propatulo in compito*.

w. 124: *civiles tradebat sedula leges* – Cep. 345: *civiles monstrabat studiosa leges*.

w. 127: *Vita fuit simplex* – Cep. 345: *simpliciter vivebant*.

w. 128: *mare ... procul ... iacebat* – Cep. 345: *procul aberat mare*.

w. 130: *Malebant ... cultu* – Soubiran, fragm. XVII; źródło: Lactantius, *Institutiones* V 5, 5.

w. 131: *Terram ... duro* – wers rozbudowany w stosunku do trzywyrazowej formuły Aratosa: βόες καὶ ἄροτρα (Ar. 112), którą Ceporinus przetłumaczył: *sed boves aratra* (Cep. 345).

w. 134: *Haec ita perstabat, dum perstitit et genus aureum* – Cep. 347: *Tamdiu aderat quamdiu item terra genus aureum fovebat*.

w. 137: *hominum ... priorum* – por. Cep. 347: *desiderans veterum mores populorum*.

w. 139: *Prima nocte, ubi Sol caput aequare merserat alto* – Cep. 347: *post crepusculum*; Kochanowski dał rozbudowany obraz, być może idąc za Avien. 321–322: *cum ... Phoebus sub nocte propinqua / occiduius pronos urget in aequora currus*.

w. 141: *Nec quemquam illa tamen blanda dignata loquela est* – zob. Cep. 347: *neque cuiquam congrediebatur blanditiis*.

w. 145–147: *quam pravam ... vincentque parentes* – zob. Hor. *Carm.* III 6, 46–48: *aetas patrum, peior avis, tulit / nos nequiores, mox daturos / progeniem vitiosiore*.

w. 148–149: *cruorque per omnem / Fundetur terram* – aliteracja przypomina fragment z przemówienia Astrei w Germ. 129–130: *saecula vestra / artibus indomitis tradam scelerique cruento*.

w. 150: *Haec effata gradum montes referebat in altos* – zob. Germ. 131: *Haec effata super montis abit alite cursu*.

w. 153–199: w tej partii tekstu Kochanowski łączy z własnym przekładem Aratosa edycję dziesięciu zachowanych fragmentów tłumaczenia Cyclerona (18–23 oraz 25–28 w edycji *Fragm.* 1565), w sumie 18 wersów.

w. 153–155: *Ferrea tum ... iuvenum* – Soubiran, fragm. XVIII; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 63, 159.

w. 153: *Ferrea ... proles* – gr. χαλκείη γενεή (Ar. 130); Cep. 347: *Aenea aetas*. Aratos wymienia wiek złoty, srebrny i brązowy. Cycleron dokonał ważnej modyfikacji, zmieniając nazwę „brązowy” na „żelazny”, ale pozostawiając Aratosową charakterystykę tego wieku (produkcja mieczy, jedzenie wołów). Analiza greckiej i rzymskiej tradycji w tym zakresie zob. E. Gee, *Aratus and the Astronomical Tradition*, Oxford 2013, s. 38–50. Germanik (w. 133–135) tłumaczył Aratosa wiernie (*aerea proles*), nie wprowadzając wcale wieku żelaznego. Kochanowski w przekładzie łacińskim i polskim (KochPhaen 5/31 [117]) zachowuje wersję Cyclerona.

w. 155: *gustare manu victum domitumque iuvenum* – wersja przyjęta przez Nideckiego i wielu ówczesnych wydawców *De natura deorum* (Paulus Manutius, Lambinus), u Victoriusa natomiast: *iunctum domitumque* – lekcja przyjmowana również przez wydawców dzisiejszych. W greckim tekście mowa o pracowitych wołach: βοῶν ἐπιόσσαντ’ ἄροτήρων (Ar. 132); Cep. 347: *boves edere operarios*. Zob. też Verg. *Georg.* II 537: *impia quam caesis gens est epulata iuvenis*.

w. 156–157: *Quod dea casta tuens genus humanum omne perosa / Deseruit terras nitens pernicipibus alis* – Kochanowski uzupełnił przekład Cyclerona, kierując się wskazówką Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 8r: „Deest autem in Latino quiddam eiusmodi: Iustitia, inquit, genus hominum ferreum perosa profugit”. W uzupełnieniu wykorzystał następujące antyczne cytaty:

w. 156: *genus humanum omne perosa* – zob. Ov. *Met.* VII 745: *genus omnia perosa virorum*;

w. 157: *Deseruit terras* – zob. Germ. 137: *deseruit propere terras*;

w. 157: *pernicipibus alis* – por. Verg. *Aen.* IV 180: [*Famam*] *pedibus celerem et pernicipibus alis*; Avien. 349–350: *coelum pernicipibus intrat / diva alis*.

w. 158: *Et Iovis in regno ... resedit* – Soubiran, fragm. XIX; źródło: Lactantius, *Institutiones* V 5, 9. Ten fragment po raz pierwszy zamieścił Nidecki w *Fragm.* 1565.

w. 158: *Iovis in regno* – w tekście greckim nie ma peryfrazy na określenie nieba, występuje tylko rzeczownik χώρη jako nazwa miejsca, które obrała Astrea. W przekładzie Cep. 349: *Volavit sub coelum eamque forte occupavit regionem*; Germ. 138–139: *et caeli sortita locum, qua proximus illi ... sequitur sua plaustra Bootes*. Laktancjusz porównuje przekład Cyclerona z wersją Germanika i dodaje komentarz krytyczny wobec wprowadzenia przez Tuliusza Jowisza ojcobójcy do tekstu: „Quomodo enim poterat in eius regno residere aut commorari, qui patrem regno expulit, bello persecutus est, exulem toto orbe iactavit?”.

w. 158: *hac parte* – koniektura Kochanowskiego zamiast *in parte* (tak w *Fragm.* 1565 i w edycjach dzisiejszych); Kochanowski dostosował tekst łaciński do greckiego: ταύτην ... χώρην (Ar. 134). Być może chodziło mu także o uniknięcie dwukrotnego użycia w tym samym wersie przyimka *in*. Por. Krystyniacki, s. 61–62.

w. 158: *resedit* – Grotius zaproponował *recepta est*, co J.T. Buhle (w edycji Aratosa z 1793 roku) skomentował: „lectio librarium Christianum redolet!”.

w. 161–162: *Huic supera ... talique nitore* – Soubiran, fragm. XX; źródło: Priscianus, *Institutiones* III 55.

Fragment ten wielu wydawców (Morelius, Lambinus w obu wydaniach) łączyło z wcześniejszym opisem Wężownika (*Ophiuchus*, w poemacie greckim w. 75 i nast., w *Aratusie* Kochanowskiego w. 89 i nast.), tam bowiem również mówi się o jasnej gwiazdzie widocznej w ramionach postaci. W opisie świetlistej gwiazdy między ramionami Panny a Wielką Niedźwiedzicą Aratos pisze jednak (Ar. 139): τόσος μὲν μεγέθει, τοίη δ' ... αἴγλη, Cep. 349: *Tanta quidem magnitudine talique ... splendori*. Niemal dosłowna wierność Cyceronowego przekładu przesądza o powiązaniu fragmentu 20 z opisem gwiazdozbioru Panny, a nie Wężownika.

Nidecki w pierwszym wydaniu swego zbioru (*Fragm.* 1561) umieścił ów dwuwiersz wśród fragmentów o nieznanej lokalizacji. Usprawiedliwiał się w wydaniu drugim (*Fragm. Schol.*, k. 8r), że przygotowując wersję wcześniejszą, nie miał dostępu do tekstu greckiego, ponieważ przebywał w Bieżanowie, gdzie chronił się przed zarazą. W adnotacjach do wydania drugiego przytoczył kilka wierszy poematu Aratosa (Ar. 137–140) jako argument za tym, że fragment z Priscjana należy do opisu gwiazdozbioru Panny. Jednocześnie wypomniał innemu wydawcom błędne przypisanie (k. 8v): „Viderint igitur quid fecerint, qui eos [scil. versus] multo ante reposuerint Ophiuchi descriptioni statim subiecerint”. Kochanowski skorzystał z tej wskazówki i umieścił dwuwiersz we właściwym miejscu; nie zrobił tego Grotius w swej rekonstrukcji Cyceronowego przekładu.

w. 162: *Stella* – mowa o gwiazdzie zwanej Protrigiter (Προτρυγίτηρ), łac. *Vindemiator*. Jej nazwę wymienia Aratos w w. 138, który uważa się niekiedy za nieautentyczny, ponieważ imienia gwiazdy nie podał żaden ze starożytnych tłumaczy *Fenomenów* na łacinę (Cyceron, Germanik ani Awienus). Łaciński odpowiednik występuje natomiast w przekładzie Ceporinusa (349) w formie *Prævindemiator* i u Owidiusza (*Vindemitor*, *Fast.* III 407). Kochanowski nie wprowadził żadnej z tych nazw do łacińskiej rekonstrukcji przekładu Cycerona, choć w w. 163–167 uzupełnił za Aratosem treści, które mieszczą się między dwoma fragmentami tekstu Cycerona. W polskim przekładzie natomiast (KochPhaen 6/8 [126]) przywołał grecką nazwę: Protrigiter.

w. 163–164: *Qualis lux magnae a cauda diffunditur Ursae. / Ardens quippe illa est* – pisząc to dopełnienie do zwrotu w w. 162, Kochanowski poszedł za wskazówką Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 8v): „Notandum item, cum dicit Cicero *tali specie talique nitore*, imperfectam esse orationem, addendum enim est: *Qualis est qui sub cauda lucet Ursae*”. Podobnie w Cep. 349: *Qualis etiam magnae sub cauda lucet Ursae / Ardens profecto illa*.

w. 166–169: W tym miejscu Kochanowski napotkał trudność: chciał wprowadzić fragment 21 tekstu Cycerona (w. 168), a jednocześnie uwzględnić inne wymienione przez Aratosa ciała niebieskie, do których porównuje on jasną gwiazdę położoną ponad ramionami Panny (Protrigiter). Tekst grecki nie jest tu łatwy do zrozumienia, zapewne dlatego, że w czasach Aratosa do Wielkiej Niedźwiedzicy zaliczano tylko siedem gwiazd tworzących Wielki Wóz, toteż grecki autor mówi z konieczności nieprecyzyjnie o innych, położonych niedaleko (Ar. 141–142: οἱ ἐγγύθεν ... ἀστέρες, Cep. 349: *cominus ... / Stellae*). Również dzisiejsi komentatorzy Aratosa nie są zgodni co do identyfikacji gwiazd, o których mowa (zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Panna i gwiazdy poza konstelacjami*). Od końca XVII wieku gwiazdy w tym rejonie są zaliczane do konstelacji Psy Gończe (*Canes Venatici*), wyodrębnionej przez Jana Heweliusza.

W tym miejscu swego poematu, przed wymienieniem niektórych anonimowych gwiazd leżących między Panną a Wielką Niedźwiedzicą, Aratos użył homeryckiego zwrotu: καλὸς τε μέγας τε (Ar. 143), w *Iliadzie* odnoszącego się do Achillesa. Aratos zastosował go do gwiazd (*variatio homerica* według komentatorów Aratosa, zob. Jean Martin, *Commentaire*, [w:] Ar. II 216) trzykrotnie (w. 143, 244 i 397). Orzeczenie tego zdania stoi w liczbie pojedynczej (φέρεται) i tego Aratos nie zmienił, mimo że podmiotem zdania są gwiazdy (ἀστέρες), a postawione na początku wersu słowo

ońc użyte jest nie jako zaimek porównawczy, lecz wyrażenie zachwyty (zauważyli to scholiaści Aratosa). Mogło to sprawiać kłopot czytającym, zwłaszcza że zaraz potem następowało wyliczenie trzech gwiazd, z którymi miał być porównany Protrigiter; o trzeciej z nich mowa we fragmencie 21 tekstu Cyserona, zob. komentarz do w. 168.

Przekład w. 143 greckiego oryginału był, z wymienionych wyżej powodów, trudny. Cep. 349 mówi o jakiejś gwieździe przed nogami Niedźwiedzicy: *Qualis ei ante pedes fertur claraque magnaue*, co Kochanowski naśladuje w w. 166: *Insignis candensque praeit vestigia stella*. Nie może ona jednak wchodzić do wyliczenia następującego zaraz potem, gdyż wtedy gwiazda, o której mówi zachowany fragment tłumaczenia Cyserona, musiałaby być czwartą. Kochanowski nie mógł sobie pomóc, odwołując się do przekładów Germanika i Awienusa, ci bowiem, za Hipparchem, zaliczyli owe gwiazdy do konstelacji Wielkiej Niedźwiedzicy, zatem nieco odmiennie niż Aratos opisywali ich wzajemne położenie.

w. 168: *Tertia ... pandit* – Soubiran, fragm. XXI; źródło: Priscianus, *Institutiones* II 210. *Genus* to archaiczny *Ac sg* (= *genu*), Priscjan cytuje to miejsce z Cyserona jako przykład użycia tej formy.

w. 168: *sub caudam* – wersja Morelius, Lambinusa 2 i *Fragm.* 1565, skąd przejął ją Kochanowski. W Lambinus 1, *Fragm.* 1561 i w dzisiejszych edycjach: *sub cauda*, która to lekcja widnieje we wszystkich przekazach Priscjana.

w. 168: *ac genus* – lekcja Kochanowskiego wywodzi się od Morelius. W wydaniu Nideckiego (*Fragm.* 1565): *& genus*, jednak w *Fragm.* 1561 oraz *Fragm. Schol.*, k. 8v Patrycy, cytując Priscjana, daje wersję: *ad genus*, przyjmowaną przez pozostałych wydawców XVI-wiecznych i dzisiejszych. Tekst grecki nie zawiera rozstrzygającej wskazówki co do rozumienia tego miejsca.

*Notabene*, Nidecki (*Fragm. Schol.*, k. 8v–9r) jako pierwszy połączył ten wers z właściwym miejscem tekstu greckiego, co Kochanowski wykorzystał w *Aratusie*. Następnym wydawcą, który postąpił podobnie, był Grotius. Morelius w swym komentarzu (*Adnotata ad M.T. Ciceronis Aratum*) przyznaje, że nie wie, do którego fragmentu greckiego Aratosa mógłby się ów wers Cyserona odnosić. W obu edycjach Lambinusa, a także w *Fragm.* 1561 ten wers znalazł się na końcu, wśród fragmentów o niepewnej lokalizacji.

w. 169: *Sed dispersae omnes censentur nomine nullo* – Cep. 349: *Aliae ... / Mediocres alibi alia sine nomenclatura feruntur*; w oryginale greckim, Ar. 146: ἀνωμαλῆν. Zob. Germ. 146: *vatibus ignoti priscis sine honore feruntur*. Można przyjąć, że Kochanowski, mający zapewne przed oczami przekład Ceporinusa, uznał za bezimiennie wszystkie rozproszone gwiazdy pozostające poza Wielką Niedźwiedzicą, a nie wymienione wcześniej; choć można by rozumieć w. 169 również tak, że mowa w nim o owych gwiazdach wcześniej wspomnianych.

w. 170–172: *At natos ... flammam* – Soubiran, fragm. XXII; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 43, 110.

w. 170: *At natos* – koniektura Nideckiego przyjęta przez Kochanowskiego; w XVI-wiecznych wydaniach: *Et natos*. Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 9r napisał: „Legerem: *at natos*” i zacytował w. 147–148 greckiego tekstu, by dowieść, że Aratos, zaczynając – po dłuższym opisie Panny – nowy wątek, użył słówka ὅτε, aby to podkreślić. Z dzisiejszych wydawców koniekturę Patrycego przyjął Buescu.

w. 171: *mediae est* – lekcja przyjęta w XVI-wiecznych edycjach fragmentów Cyserona, z wyjątkiem wydania Perioniusa, który dał wersję: *medio est*. Dzisiejsi edytorzy przyjmują wariant: *mediaest*. Por. Germ. 147: *qua media est Helice*.

w. 172: *iaciens* – zamiast *quatiens* (tak we wszystkich edycjach dawnych i dzisiejszych, także w *Fragm.* 1565). Propozycja Kochanowskiego poprawienia przekładu Cyserona zapewne pod wpływem Cyserońskiego zwrotu *iaciunt ignem* (por. niżej w. 191).

w. 174: Arvaque ... aristas – por. Cep. 349: *atque tum spicarum vacua apparent arva*.

w. 175: Sole Cleonaeum primum ingrediente Leonem – lew kleonejski (od Kleonaj niedaleko Nemei), zabity przez Heraklesa w ramach 12 prac dla króla Myken Eurysteusa, utożsamiany z zodiakalnym Lwem. Epitet dodany przez Kochanowskiego, w tekście greckim Lew nie jest opisany przez żadną przydawkę, zob. Cep. 349: *Sole primum accedente Leonem*. Por. Lucan. IV 612: *Cleonaei proiecit terga Leonis*; Mart. Epigr. IV 60, 2: *quique Cleonaeo sidere fervet ager*.

w. 176: Hoc motu ... ponti – Soubiran, fragm. XXIII; źródło: Cic. Orat. 45, 152. Fragment ten jako pierwszy umieścił Nidecki, wskazując w *Fragm. Schol.*, k. 9r, że powinien on się znaleźć w tym właśnie miejscu, bo odpowiada tekstowi Aratosa. Tamże proponował uzupełnić ów wers słowami „Caeca ruunt” (zob. Ar. 153: ἀθρόοι ἐμπύπτουσιν, Cep. 349: *Glomerati irruunt*); Kochanowski nie przyjął tej sugestii i w. 177 rozpoczął od *Prosiliunt*.

w. 176: Etesiae – sezonowe wiatry letnie wiejące z północy we wschodniej części Morza Śródziemnego.

w. 177: neque ... usus – zob. Cep. 349: *navigatio autem non amplius remis / Tempestiva est*.

w. 178: Tum mihi nave vehi magna libeat – Ar. 154: εὐρείαι μοι ἀρέσκοιεν τότῃ νῆς, Cep. 349: *magnae mihi placerent tunc naves*.

w. 178–179: secundo / Aurarum impulsu positus mare findere tonsis – Kochanowski oddaje tu grecki oryginał (Ar. 155: εἰς ἄνεμον δὲ τὰ πηδᾶ κυβερνητῆρες ἔχουσιν, Cep. 351: *Contra ventum vero gubernacula rectores teneant oportet*), używając rzeczownika *tonsae, -arum* jako nazwy wiosł sterujących (*gubernacula*), w odróżnieniu od *remi, -orum* zastosowanego w w. 177, który oznacza zwykle wiosła. Sens: gdy wieją sprzyjające mocne wiatry, należy podnieść w górę wiosła sterowe i zdać się na wiatr wypełniający żagle. Autor *Aratosa* idzie tu za Germanikiem 154–156: *ne mihi tum remis pulset vada caerulea puppis; / dem potius ventis excusso vela rudente / excipiamque sinu zephyris spirantibus auras*. Może nie bez znaczenia był fakt, że Germanik naśladował w tym fragmencie Verg. *Aen.* III 454–455: *Quamvis ... vi cursus in altum / Vela vocet, possisque sinus implere secundos*. Zob. też Sen. *Ag.* 443: *posuere tonsas, crederet vento ratis*.

W tym miejscu Nidecki proponował włączenie jednowersowego fragmentu przekładu Cyceyry (Soubiran, fragm. XXIV) wziętego z Pryscjana II 351: *Navibus absumptis fluitantia quaerere aplustra*. Umieścił go w tekście *Fragm.* 1565, a w *Fragm. Schol.*, k. 9v przytoczył w. 153–155 greckiego poematu jako odpowiednik tych słów i napisał: „Vidi versum ipsum ad navigationis descriptionem pertinere. Navigationis autem descriptio quo loco in Graeco Arato continetur, eum locum in Latino Ciceronis integrum prorsus esse [miał zapewne na myśli KochArat 319–332 lub 453–466 w obrębie obszernego fragmentu Cyceronowego przekładu]. Quibus autem locis Latina desiderantur, ibi quidem nullam in Graeco navigationis descriptionem esse, hoc uno excepto loco, quem Graecum attuli; qui etsi verbis paucis navigationis meminerit, tamen nisi hic quidem fragmentum Latinum reponeretur, locum in toto opere vix habiturum videbatur. Itaque hic, post alios, reposui”. Mówiąc „post alios”, Nidecki miał na myśli Morelius, który umieścił ów fragment w tym samym miejscu co on. Kochanowski nie podzielił zdania Patrycego i nie wykorzystał fragmentu w *Aratusie*. Argumentacja przedstawiona przez wydawcę fragmentów nie jest bowiem przekonująca: w oryginale greckim mówi się w tym miejscu nie o niebezpieczeństwach żeglugi, lecz wręcz przeciwnie, o sprzyjających Eteziejach, brak więc uzasadnienia dla obrazu tonących żeglarzy, którzy szukają w szalejącym morzu rufy swego okrętu. Jeśli gdzieś ów fragment miałby odpowiednik w poemacie Aratosa, to może nieco dalej, gdy mowa o Koziołkach (Ar. 158–159, KochArat 182–183), choć i tam chodzi raczej o sztorm na morzu, a nie o tonące okręty. W przekładzie Germanika (w. 171–173) znalazła się jednak opowieść o rozbitkach i topielcach, która mogłaby odpowiadać owemu jednowersowemu fragmentowi mówiącemu o żeglarzach ratujących się po rozbitciu okrętu: *haud semel Haedi / iactatam videre ratem nautasque paventes / sparsaque per*



*saevos morientum corpora fluctus*. Podobnie gwałtownych scen katastrofy morskiej można by szukać również przy opisie Koziorożca (w. 319–332) lub Ołtarza (w. 453–466), tyle że te dwa miejsca znajdują się już w obrębie największego fragmentu Cycleronowego przekładu, który Nidecki uważał za integralny i nie widział powodu, by wstawiać w nim fragment z Pryscjana. Wydaje się jednak, że ten argument nie musi być decydujący, zwłaszcza w odniesieniu do opisu burzowego okresu podczas wschodu Koziorożca, tekst Cyclerona jest tam bowiem wyraźnie zepsuty (zob. niżej komentarz do w. 324–328). *Notabene*, Grotius, podobnie jak Kochanowski, nie umieścił fragmentu 24 w swojej rekonstrukcji Cycleronowego *Aratusa*, a w adnotacjach napisał: „Sed si quid ab Arati verbis velis discedere, facile aut illi loco ubi de Capella et Haedis, aut ubi de Capricorno, aut de Ara agitur, poteris inculcare”. Dzisiejsi wydawcy, choć podają fragmenty 24–26 w różnej kolejności, wszyscy widzą miejsce dla tego wersetu po w. 159 greckiego oryginału, w którym mowa o Koziołkach.

w. 180–182: Si vero ... tibi obiciet – por. Cep. 351: *si tibi Aurigam et stellas Aurigae / contemplari videatur, etiam mentio inciderit Caprae / Ipsius atque Hoedorum*.

w. 181–182: Caprae ... / Haedorumque – Koza (*Capra*, dziś *Capella*) to najjaśniejsza gwiazda w konstelacji Woźnicy (*Auriga*), utożsamiana z Amalteją, nimfą przedstawianą niekiedy jako żona, która wykarmiła mlekiem Zeusa. *Haedi* (Koziołki) – dwie inne gwiazdy w tej konstelacji.

w. 185–187: Sub laeva ... obtinet – fragm. XXV (Soubiran), XXIII (Buescu) lub 24 (Pellacani); źródło: Cic. *Nat. deor.* II 43, 110.

w. 187: clara – Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 10r odnotował lekcję *claro* (występuje ona w edycjach *De natura deorum*), ale uznał ją za gorszą niż *clara*, którą sam dał w tekście i którą przyjmują XVI-wieczni, a także dzisiejsi wydawcy fragmentów Cyclerona.

w. 187–189: ubera cuius / Infantem suxisse Iovem prior asserit aetas. / Oleniam haec dicunt Capram Iovis aedituentes – Kochanowski uzupełnił przekład Cyclerona, wstawiając między dwa jego fragmenty własne tłumaczenie tekstu Aratosa, idąc za Cep. 351: *Capra religiosa, quam fabula est Iovi mammam praeuisse. / Oleniam vero ipsam Capram Iovis vocant subvates*.

w. 189: Oleniam ... Capram – nimfa Amalteja miała być, wedle pewnych wersji mitu, córką Olenosa, z którym wiąże się też nazwa miasta w Achai. Owidiusz dwukrotnie wspomina *Oleniae signum* (vel *sidus*) *pluviale Capellae* (*Fast.* V 113 i *Met.* III 594), podobnie jak Aratos traktując ten przymiotnik bardziej jako część nazwy owej gwiazdy w konstelacji Woźnicy niż jako termin geograficzny. Komentatorzy przypuszczają, że Aratos musiał mieć tu na myśli jakieś nieznanne nam dziś *aition* łączące nazwę gwiazdy z kretańskim dzieciństwem Zeusa. Germanik i Awienus pominęli ten epitet w swych tłumaczeniach *Fenomenów*.

w. 189: aedituentes – w znaczeniu „kapłani” wprowadził Lucr. VI 1270: *hospitibus loca quae complerant aedituentes*. Słowo omawiane z tego względu przez Gelliusza XII 10.

w. 190–191: Verum haec ... ignem – fragm. XXVI (Soubiran), XXIV (Buescu) lub 25 (Pellacani); źródło: Cic. *Nat. deor.* II 43, 110.

Nidecki (*Fragm.* 1565) dodał do tego dwuwiersza trzeci niepełny wers: *Cuius sub pedibus*, sugerując, że to początek heksametru i że mowa tu o stopach Woźnicy (zob. *Fragm. Schol.*, k. 10v: „Loquitur autem de pedibus Aurigae, ut ex Graeco manifeste constat”). W *De natura deorum* są to słowa, którymi Cycleron połączył dwa cytaty z przekładu Aratosa, tu zajmujące w. 190–191 i 194. Podobnie jak Patrycy postąpił wcześniej Perionius, inni, przytaczając te trzy słowa, wyróżniali je typograficznie jako prozaiczny łącznik. Dzisiejsi wydawcy nie uwzględniają tego dodatku. Kochanowski natomiast wykorzystał propozycję Nideckiego, uzupełniając w w. 192–193 ten fragment Cycleronowego przekładu.

w. 192–193: Extremo in cubito ... pedum vestigia subter – Kochanowski uzupełnił poprzedzający fragment Cyclerona: w pierwszym z tych wersów nawiązuje do przekładu

Cep. 351: *in iunctura manus*, w drugim idzie za sugestią Nideckiego (zob. wyżej) i za przekładem Cep. 351: *Prope pedes autem Aurigae*. Dodaje też uściślającą informację, że chodzi o dwie gwiazdy.

w. 194: *Corniger est ... Taurus* – Soubiran, fragm. XXVII; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 43, 110.

w. 194: *connixus* – tak we wszystkich XVI-wiecznych wydaniach fragmentów Cycerona z wyjątkiem dwóch edycji Nideckiego, w których lekcja *connexus*, wzięta z wydań *De natura deorum*. Dzisiejsi wydawcy: *conixus*.

w. 196: *cornibus aureis* – Kochanowski dodał epitet *aureis*, nieobecny w greckim oryginale; zob. Verg. *Georg.* I 217–218: *Candidus auratis aperit quum cornibus annum / Taurus*.

w. 199: *Has Graeci ... vocitare suerunt* – Soubiran, fragm. XXVIII; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 43, 111. Edytorzy od drugiej połowy XIX wieku dodają tu drugi wers, wzięty z traktatu Probusa *De ultimis syllabis*: *Iam Tauri laevum cornu dexterque simul pes*. W czasach Kochanowskiego nie znano tego fragmentu, dlatego poeta przetłumaczył słowa Aratosa samodzielnie (w. 200).

w. 199: *Hyadas* – Hyjady (Dżdżownice), grupa gwiazd w konstelacji Byka, nazwanych na cześć nimf oplakujących swego brata Hyjasa. Były siostrami Plejad, również zamienionymi w gwiazdy. Wzejście Hyjad w maju zapowiadało wiosenne deszcze.

w. 200–252: do tej partii tekstu Kochanowski włączył pięć fragmentów przekładu Cycerona, łącząc dziewięć wersów (fragm. 30–34 w wyd. Nideckiego).

w. 200–201: *proni / Aurigae* – por. Cep. 353: *prnior Aurigae*.

w. 205: *Iasidae Cephei* – Kefeusa, potomka Iasosa, władcy Argos. Aratos przyjął wersję mitu, według którego Io była córką Iasosa, a nie Inachosa, boga rzeki płynącej przez Argolidę, Kefeus zaś był potomkiem Io. Por. Cep. 353: *Cephei ... Iasidae*.

w. 205–206: *Iuppiter ... memor auctorem se sanguinis esse* – wnuczką Io miała być Libia, jej synem zaś był Belos, król Egiptu, ojciec Kefeusa. Włączenie tego ostatniego do rodu wywodzącego się od Zeusa pozwalało wytłumaczyć, za czyją sprawą Kefeus, jego żona Kasjopeja, córka Andromeda i zięć Perseusz znaleźli się na niebie jako sąsiadujące ze sobą gwiazdozbiory nieba północnego.

w. 207: *Namque ipsum ... Arcti* – Soubiran, fragm. XXIX; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 43, 111. W wydaniach późniejszych przyjmuje się często koniekturę J. Daviesa, wydawcy *De natura deorum* w 1718 r.: *ipse*.

w. 208–209: *Cepheus; huic linea duplex / Extrema a cauda plantas procurrit in ambas* – por. Cep. 353: *Cepheus, ambas manus pandenti similis / Tanta ei linea ab extrema tenditur cauda / In pedes ambos*.

w. 208–210: w tych wersach mowa o trójkącie równobocznym, który tworzą linie biegnące od ogona Małej Niedźwiedzicy do obu stóp Cefeusza oraz łączący je odcinek; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Cefeusz*.

w. 211: *infra zonam* – scil. *infra zonam Cephei*.

w. 212: *Cephea vertitur ante* – por. Cep. 353: *ante hunc... volvitur*.

w. 213: *Obscura ... Cassiopeia* – Soubiran, fragm. XXX; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 43, 111. Kasjopeja, konstelacja nieba północnego, składa się – wbrew temu, co napisał Aratos – z gwiazd co najmniej średniej jasności. *Notabene*, Kochanowski nie przełożył następnego wersu w poemacie Aratosa, pomijając informację, że Kasjopeja jest mała, ale widoczna podczas pełni Księżyca; zob. Cep. 353: *Nocte lucens plenilunari*.

w. 214: *Quis ... crebris* – por. Cep. 353: *neque enim ipsam multae et frequentes illustant / Stellae*.

w. 218: *Gnaetae flere vicem dicas* – por. Cep. 355: *diceres profecto angī propter filiam*.

w. 219–220: *Hanc autem ... parentis* – Soubiran, fragm. XXXI; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 43, 111.

w. 220: *Andromede fugiens* – w większości wcześniejszych edycji, także u Nideckiego: *Andromeda aufugiens*; tak też w dzisiejszych wydaniach. Kochanowski wybrał lekcję zapisaną przez Nideckiego w *Scholiach* (zob. *Fragm. Schol.*, k. 11r). Wersję przyjętą przez Kochanowskiego znaleźć można m.in. w wydaniu *De natura deorum*, Venetiis 1471 (Vindelinus de Spira) oraz w edycji Lambinus 1. Ma ona tę zaletę, że pozwala uniknąć elizji długiej samogłoski w imieniu greckim rodzaju żeńskiego, a taką elizję niektórzy uważali za niedozwoloną (sądził tak np. K. Lachmann w komentarzu do swej edycji Lukrecjusza).

w. 222–223: *Tam claro ... omnes* – por. Cep. 355: *Tam clarum ei caput est: tam clari item ei utrinque / Humeri et pedes extremi et cincturae omnes*.

w. 224–225: *Poena antiqua ... ad saxa horrida fixae* – Andromeda została złożona w ofierze morskemu potworowi. W opisie Aratosa nie ma mowy o karze, która spadła na Andromedę, ani o przybiciu jej rąk do skały. Kochanowski uzupełnił ten obraz, idąc za Germ. 205–206: *sed poenae facies remanet districtaque pandit / brachia, ceu duri teneantur robore saxi*.

w. 226–229: *Huic Equus ille ... connectere nodum* – Soubiran, fragm. XXXII; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 43, 111.

w. 230–246: Nidecki (*Fragm. Schol.*, k. 11r) wskazuje, iż w zachowanych fragmentach przekładu Cyserona brakuje dalszego opisu Konia, odpowiednika 17 wersów oryginału greckiego. Kochanowski przetłumaczył ten fragment także w 17 wersach.

w. 230: *Tres aliae* – Ar. 208: *τρεῖς ἄλλοι*, Cep. 355: *preterea autem tres aliae*.

w. 231: *Equi signant latera alitis et simul armos* – por. Cep. 355: *latera et armos / Equi signant*. W oryginale nie ma mowy o skrzydłach, Kochanowski dodał ten szczegół być może za: Ov. *Am.* III 12, 24: *victor Abantiades alite fertur equo*. Por. Germ. 207: *sonipes supereminet ales*.

w. 236: *Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus* – Kochanowski opuścił obecną w oryginale Aratosa informację o tym, że Koń nie jest czworonożny (Ar. 214: *οὐδ' ὃ γε τετράπους ἐστίν*; Cep. 357: *Nec vero hic quadrupes est*), najwyraźniej uznając ją za zbędną, skoro w wersji następnym podana zostanie bliższa informacja na ten temat.

w. 236: *ferus* – w oryginale jest *ἱερός* (w. 215), Cep. 357: *sacer*, Germ. 212: *ferus*.

w. 239: *novum fontem* – w oryginale greckim w tym miejscu pojawia się nazwa „Hippokrene”.

w. 241 i 245: *sonipes* – tak nazywa Konia Germanik, w. 207, 418 i 618.

w. 241: *pedis ilicet ictum* – Kochanowski opuścił informację obecną w oryginale Aratosa, że była to przednia noga; zob. Ar. 220: *πληγὴ προτέρου ποδός*. Por. Cep. 357: *ictu prioris pedis*; Germ. 220: *dextri pedis ictibus*.

w. 243: *Pastores Hippocrenen coepere vocare* – por. Cep. 357: *pastores autem / Primi hunc pontum appellarunt equi fontem*. Nazwa „Hippokrene” występuje w oryginale Aratosa w w. 217 i 221 oraz w przekładzie Germ. 221–222: *Inde liquor genitus nomen tenet: Hippocrenen / fontes nomen habent*.

w. 245: *Thespia rura* – zob. Avien. 501: *rigat ... animas et Thespia pubes*; por. Cep. 357: *nec modo ipsum [scil. fontem] / A Thespiensibus viris longe cernes*.

w. 246: *sublustrī nocte videndus* – por. KochPan, w. 2: *sublustrī nocte*; Hor. *Carm.* III 27, 31–32: *nocte sublustrī nihil astra praeter / vidit et undas*; Verg. *Aen.* IX 373: *sublustrī noctis in umbra*; Ov. *Fast.* VI 720: *nocte videndus*.

w. 247: *Exin contortis ... haeret* – Soubiran, fragm. XXXIII; źródło: Cic. *Nat. deor.* II 43, 111. Nidecki krytykuje wydawców, którzy usuwają ten wers (*Fragm. Schol.*, k. 11r). Trudno powiedzieć, kogo miał na myśli, wszystkie bowiem wydania fragmentów, które mógł brać pod uwagę (Perionius, Morelius i Lambinus 1), ten wers zawierają.

w. 248: praepete cursu – zob. Stat. Theb. VI 298–299: *praepete cursu / configant densae volucres*.

w. 250–251: Ille quidem, plenae quasi semper sidere Lunae / Obscure-  
tur – zob. Cep. 357: *Ipse quidem languidus et obscurus, utpote luna / Observando.*

w. 253–751: W tym miejscu zaczyna się długi fragment Cycerońskiego przekładu Aratosa, mający własną tradycję rękopiśmienną. Dochowane do dziś najważniejsze przekazy to 11 manuskryptów, najstarsze pochodzą z IX–X wieku (Harleianus 647 z British Library i Dresdensis De 183 z Sächsische Landesbibliothek w Dreźnie). Tekst Cycerona występuje w nich zwykle w otoczeniu innych dzieł astronomicznych (Germanika, Awienusa, Maniliusza, Hyginusa i in.). W podobnych zbiorach najczęściej spotyka się *Phaenomena Ciceronis* również w druku (*editio princeps* w Wenecji w 1488 roku, ważne wydanie Alda Manucjusza w Wenecji w 1499 roku); w wydaniach *Opera omnia* Cycerona (pierwsze z nich wypuścił Alexander Minutianus w Mediolanie w 1498–1499 roku) fragment przekładu Aratosa znajduje się wśród dzieł filozoficznych.

w. 253: *hunc* [scil. *Arietem*] – zamiast *hinc* obecnego w rękopisach i większości wczesnych edycji. Kochanowski skorzystał z koniektury Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 11v, dostosowującej tekst do greckiego oryginału (w tekście edycji 1565 Nidecki pozostawił *hinc*). Lekcję *hunc* przyjęło wielu wydawców dawnych i wszyscy dzisiejsi, przypisując ją najczęściej (słusznie) Patrycemu, ale niekiedy także Grotusowi.

w. 254: *Hic caeli* – w rękopisach i wczesnych edycjach: *Iam coeli*. Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 11v zaproponował koniekturę *Nam coeli*, uwzględniającą sens tekstu greckiego: μεσσοῦ δὲ τριβέι (Ar. 231); przyjmują ją dzisiejsze edycje (niekiedy przypisując Grotiusowi). Koniektura Kochanowskiego (*Hic*) nie znajduje uzasadnienia ani w przekazach, ani w tekście oryginału.

w. 254–255: hic ubi Chelae / Extremae et balteus convertitur Orionis – Kochanowski przerobił wersję przyjmowaną w ówczesnych edycjach: *ut prius illae / Chelae, quum pectus quod cernitur Orionis*. Nidecki umieścił ją w tekście *Fragm.* 1565, zaproponował jednak w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 11v) lekcję: *tum* zamiast *quum*, która znalazła się wcześniej u Perioniusa, w *Notach* Moreliusia i u Turnebusa. Miała ona uzupełniać *prius* z poprzedniego wersu; przyjmują ją dzisiejsi wydawcy. Kochanowski znał jednak za konieczne przerobić to miejsce bardzo radykalnie: zamiast *ut prius illae / Chelae* zapisał: *hic ubi Chelae / extremae*, co miało uwzględnić tekst grecki, w którym mowa o ὄγκροι Χηλαί (Ar. 231–232).

Kłopotliwy wyraz *quod (quod cernitur)*, obecny w przyjętej wersji, próbowano zmieniać na *qua* (scil. *parte*); zaproponował to Turnebus, chcąc uwzględnić obecny w oryginale wyraz ἤχι (Ar. 231). Nidecki posunął się dalej, sugerując w *Fragm. Schol.*, k. 11v lekcję: *balteus qui cernitur*, jako że w tekście greckim jest ζώνη ... ὀπίωvoc (Ar. 232); uznał, że nie można utożsamiać gwiazd na piersi Oriona (*pectus*) z tymi, które tworzą jego pas. Kochanowski wykorzystał częściowo sugestie Patrycego, wprowadzając *balteus*, ale zmienił w tym zdaniu czasownik *cernitur* na *convertitur*, prawdopodobnie dlatego, że uznał, iż *cernitur* nie jest dobrym odpowiednikiem greckiego περτέλλεται (Ar. 232). Mógł mu być w tym pomocny przekład Ceporinusa 357: *In medio autem terit magnum coelum, ubi nam summae / Chelae et cingulus circumagitur Orionis*. Wszystkie te decyzje polskiego poety świadczą o tym, że wydając ów fragment, zwracał uwagę bardziej na treść greckiego oryginału niż na wierność zachowanemu tekstowi Cyserona. Dzisiejsze edycje mają: *ut prius illae / Chelae, tum pectus quod* [Buescu: *qua*] *cernitur Orionis*.

w. 256: sub corpore claro – wszystkie przekazy i edycje, także dzisiejsze: *sub pectore clarae*. Poprawka Kochanowskiego zgodna jest z tekstem greckim i tłumaczeniem Ceperinusa (Ar. 234: νεῖοθεν Ἀνδρομέδης, Cep. 359: *subter Andromedam*), a także z położeniem Trójkąta (Deltoton): poniżej Andromedy, a nie jej piersi.

w. 260: *namque est minor* – przyjęta przez Kochanowskiego poprawka Turnebusa odnotowana w edycji Lambinusa 2, akceptowana także przez dzisiejszych wydawców. W edycjach

ówczesnych (także u Nideckiego): *nam non minor* – lekcja zgodna z przekazami źródłowymi, ale rażąco mijająca się ze stanem faktycznym.

w. 263: *vehementius illo* [scil. *Ariete*] – w niektórych rękopisach i edycjach *vehementius illi* [scil. *Pisces*] lub *vehementius ille*. Lekcję przyjętą przez Nideckiego i Kochanowskiego aprobował Turnebus: „sine controversia legendum est *illo*”.

w. 264–265: Ten dwuwiersz cytuje Cyцерon w *Nat. deor.* II 43, 111.

w. 264: *prolabitur* – lekcja przyjęta przez Kochanowskiego za autocytatem Cyцерona w *De natura deorum*; w większości innych edycji *Arateów* (również u Nideckiego) wersja *praelabitur*, pochodząca z przekazów Cyцерonowego przekładu; tak też u dzisiejszych wydawców. Morelius jednak wcześniej niż Kochanowski zdecydował się na *prolabitur*. Już scholiasta Theon zarzucał Cyцерonowi, że nieprawidłowo oddał w tym miejscu swojego tłumaczenia grecki zwrot ἔτερος ποτερεότερος ἄλλου (Ar. 240), Cep. 359: *alter propior altero*. W *Notach* (*Fragm. Schol.*, k. 12r) Nidecki zastanawia się nad różnicami między tekstem młodzieńczego przekładu Aratosa a autocytatami Cyцерona w późniejszych dziełach: „existimandum est ... aut varietate lectionis proponenda luxuriare ipsum, aut vero – quod mihi quidem magis est verisimile – emendatoria a viro iam facta recitari, quae olim minus exacte ab adolescentulo conversa fuerunt. Vere enim dicitur discipulum esse prioris posteriore diem”. Stosując tę zasadę do omawianego wersu, stwierdza, że zwrot *praelabitur ante* może sprawiać wrażenie zbędnego wielomówstwa (perissologii): „Quid est enim *praelabi nisi ante labi*?”. Lekcja *prolabitur* mogłaby więc, jego zdaniem, uchodzić za poprawkę dokonaną przez dojrzałego Cyцерona: „quasi quod olim non satis recte scripserat adolescentulus Cicero, idem vir factus correxerit” (k. 12v). Kochanowski, wprowadzając tę poprawkę do swego wydania, mógł więc sądzić, że wciela się w rolę dorosłego Cyцерona.

w. 266: *At quae* – lekcja przyjęta w dawnych i dzisiejszych edycjach. W wydaniu Moreliusza *At quae*; poprawkę tę aprobowali niektórzy wydawcy (np. Lambinus), również Nidecki uwzględnił ją w tekście drugiego wydania *Fragmentów* (w pierwszym: *Atque*). Kochanowski nie poszedł za tą sugestią i pozostał przy wersji tradycyjnej, zapewne dlatego, że tekst Aratosa nie daje powodu do takiej zmiany: Ar. 242: δέ, Cep. 359: *vero*.

w. 266–267: *horum caudis duplices quasi inesse catenae / Visuntur* – tradycyjna lekcja brzmiała: *horum et caudis duplices velut esse catenae / Dicantur*. Morelius i Turnebus proponowali *e* zamiast *et*, w wydaniu Moreliusza zamiast *Dicantur* jest *Dicuntur*. Nidecki w *Fragm.* 1565 przyjął obie te lekcje i zapisał to w *Scholiach*. Kochanowski przerobił całą konstrukcję zdania: usunął *et*, *velut esse* zastąpił zwrotem *quasi inesse*, zamiast *dicuntur* wprowadził *visuntur*. Oddał w ten sposób formułę Aratosa: Ἀμφοτέρων δέ σφεων ἀποτείεται ... δεσμὰ / οὐράων (Ar. 242–243), por. Cep. 359: *Ab ambobus vero ipsis tenduntur quasi vincula / E caudis*. Nie zwracał przy tym uwagi na paleograficzne prawdopodobieństwo wprowadzanych zmian. W dzisiejszych edycjach: *horum e caudis duplices velut esse catenas / dices*.

w. 266: *quasi* – zamiast *velut*; zmiana wymuszona przez wprowadzenie czasownika *inesse*: *velut* byłoby w takim sąsiedztwie niemożliwe ze względów metrycznych. *Notabene*, w wersji Ceporinusa jest w tym miejscu właśnie wyraz *quasi*.

w. 267: *quae diversae per lumina* – w edycjach ówczesnych *sua diversae per lumina* (Morelius: *per limina*), Nidecki w *Fragm.* 1565 przyjął lekcję Moreliusza, jednak w *Fragm. Schol.*, k. 12v cytuje: *lumina*. Kochanowski nie mógł oprzeć się na tekście oryginału greckiego, ponieważ ta myśl jest dodatkiem Cyцерona; chciał jednak uzyskać mocny związek między dwoma zdaniami, toteż zastąpił *sua* zaimkiem *quae*. Znajduje się on także w dzisiejszych edycjach, które podają wersję: *quae diu diversae*, pochodzącą z rękopisów.

w. 268: *tandem* – tradycyjna lekcja: *tamen*, przyjmowana także w dzisiejszych edycjach. *Tandem* jako pierwszy zastosował Victorius, po nim powtórzyli Perionius i Morelius. Odnótował to Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 12v.



w. 269: Quem [scil. *Nodum*] – taka wersja widnieje u Moreliususa, a także w dzisiejszych edycjach. Większość dawnych wydawców stosowała tradycyjną lekcję: *Quam*; tak też Nidecki w tekście, w *Adnotacijach* wspominał jednak także tę drugą możliwość.

w. 269: caelestem ... nodum – Nidecki zanotował w *Fragm. Schol.*, k. 12v (idąc za Turnebusem), że tłumaczenie Cyserona świadczy, iż w tym miejscu greckiego tekstu (Ar. 245) czytał on ὕπουράριον (*Nodus Coelestis*), a nie – jak jest w przekazach – ὑποῦραριον (*Nodus Piscium*, od rzeczownika ὀά οὐρά – ogon). Kochanowski zapewne o tym wiedział, ale nie ingerował w tekst Cyserona, zwłaszcza że taką łacińską nazwę tej ważnej gwiazdy potwierdzają Awienus i Hyginus (Avien. 556: *Caelestem memorat quem sollers Graecia Nodum*; Hyginus III 29: *Horum coniunctionem, quae a pede Arietis primo notatur Aratus Graece syndesmon hypouranion, Cicero nodum caelestem dicit; qui utrique volunt significare eum nodum non solum Piscium, sed etiam totius sphaerae esse*).

w. 270: si quaesere – archaiczna forma zamiast *si quaerere*, zaproponowana przez Moreliususa i Turnebusa na podstawie błędnej lekcji spotykanej w niektórych ówczesnych edycjach (Victorius, Stephanus 1538): *si qua exere*. Nidecki zaakceptował wersję Moreliususa w tekście i objaśnił w *Fragm. Schol.*, k. 12v–13r. Dzisiejsze wersje pozostają przy lekcji *quaerere*.

w. 271: Appositum – lekcja wprowadzona przez Turnebusa; inni ówcześni wydawcy przyjmowali: *At positum*. W wydaniu Moreliususa pisownia: *Adpositum*; tak zaleca też Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 13r i ta wersja została przyjęta w dzisiejszych wydaniach.

w. 271: supera – koniektura Moreliususa zamiast powszechnie przyjmowanego wówczas *supra*, wprowadzona nie tylko dla zachowania metrum: Cyseron niemal zawsze stosował w swym przekładzie trzysylabową wersję tego wyrazu. Interesujące, że nie zauważył owej propozycji Nidecki, choć w *Adnotacijach* omawia ten fragment tekstu obszernie, odnotowując inne różnice lekcyjne.

w. 272: E pedibus ... Persea vises – Nidecki miał trudność z tym wersem: w tekście umieścił wersję: *E pedibus vatium summo natus Iove Perseus* (zaczepniętą z wydania Lambinusa), a w *Fragm. Schol.*, k. 13r przytoczył kilka innych, w tym tę, którą zaakceptował Kochanowski (pochodzi ona z edycji Moreliususa). Pisał jednak: „Quibus ego quidem in versibus quid intelligam video, quid legam non video”. Dla uzyskania jasności proponował dodawać przecinek po *E pedibus*. *Notabene*, *natum summo Iove* to dodatek Cyserona, Aratos w greckim tekście nie wspomina o tym, że Zeus był ojcem Perseusza.

w. 274: Qua summa ab regione Aquilonis flamina pulsant – werset cytowany w *Nat. deor.* II 44, 112. Qua – lekcja z wydania Perioniusa; wcześniejsi wydawcy: *Quem*. Nidecki w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 13v) wyraził przypuszczenie, że w *De natura deorum* Cyseron mógł dostosować początek wersetu do kontekstu i w ten sposób pojawiła się lekcja *Quem*. Późniejsi wydawcy: *Cum*.

w. 278: In caelum ... magnum sub culmina portat – Kochanowski idzie za Moreliususem i Nideckim; inni filologowie (np. Turnebus) zmieniali *magnum* na *magno*, tworząc związek: *magno sub culmine*. *Notabene* Grotius dowodził w *Notach* (1600), że jest to archaiczny sposób mówienia zamiast *magnum sub culmen*. W dzisiejszych wydaniach: *magno sub culmine*.

w. 279–280: At propter laevum genus ... tenui cum luce videbis – wersy cytowane w *Nat. deor.* II 44, 112 i w: Priscianus, *Institutiones* II 211.

w. 284: frustra et temere – Kochanowski dodał *et*, nieobecne w rękopisach i edycjach, także u Nideckiego; lekcji tej nie przyjmuje żadne wydanie. *Notabene*, Patrycy pisał w *Scholiach*: „hunc totum quidem versum non puto haberi posse inter eximios” (*Fragm. Schol.*, k. 13v). Por. Lucr. II 1059–1060: *semina rerum / multimodis temere in cassum frustraque coacta*.

w. 285: ut veteres statuere poetae – dodatek Cyserona; w tekście greckim nie ma w tym miejscu wzmianki o poetach piszących na temat astronomii. Plejady były rzeczywiście jednym z najdawniej i najczęściej opisywanych gwiazdozbiorów, nie tylko w literaturze greckiej.

Tu nawiązanie do toposu „zaginionej siostry”, czyli Merope, która wyszła za mąż za śmiertelnika (Syzyfa) i dlatego znikła z nieboskonu; istotnie, jedna z Plejad jest niemal niewidoczna bez użycia instrumentów astronomicznych.

w. 291: *clarat* – większość edycji XVI-wiecznych: *claret*, niektórzy wydawcy (także Nidecki w tekście *Fragmentów*): *clarent*. Lekcję przyjętą przez Kochanowskiego zaproponował Turnebus, a Nidecki zalecił w *Fragm. Schol.*, k. 13v. Przyjmują ją też wydawcy dzisiejsi.

w. 294: *Inde Fides ... videtur* – wers cytowany w *Nat. deor.* II 44, 112.

w. 294: *leviter posita et connexa* – Nidecki i Kochanowski, podobnie jak większość ówczesnych wydawców, nie przyjęli propozycji A. Cratandra (1528) i edycji Cyclerona z bazylijskiej drukarni Hervagiusa: *posita et leviter convexa*; taki szyk występuje w przekazach *De natura deorum*, przyjęli go też Buescu i Soubiran. Pellacani natomiast dają kolejność taką jak u Kochanowskiego, wysuwając argument, że *leviter posita* zapowiada przeniesienie Liry na nieboskłon, o którym mówią następne wersy.

w. 294: *connexa* – Kochanowski przyjął propozycję Turnebusa, obu edycji Lambinusa i wydawców *De natura deorum* zamiast występującej w większości edycji ówczesnych i wszystkich dzisiejszych: *convexa*. Nidecki w tekście dał wersję przyjętą powszechnie, a w *Scholiach* wskazał *connexa* jako stosowaną w dialogu Cyclerona, nie oceniając jej przydatności dla edytora *Fragmentów*.

w. 295: *parvis* [scil. *manibus*] – propozycja Turnebusa (przyjęta w obu edycjach Lambinusa) zamiast powszechnie spotykanego (także u Nideckiego): *parvus* (scil. *Mercurius*). Dzisiejsi wydawcy: *parvus*.

w. 296: *In cunis* – Kochanowski tu również przyjął koniekturę Turnebusa i obu edycji Lambinusa, której uzasadnieniem były słowa w tekście greckim:  $\pi\alpha\rho\alpha\ \lambda\acute{\iota}\kappa\nu\omega$  (Ar. 268); w innych wydaniach ówczesnych, także w dzisiejszych: *Infirmitas* (scil. *manibus*).

w. 297–298: *Haec genus ... haesit* – wersy cytowane w: Priscianus, *Institutiones* II 211.

w. 297: *Haec* – Kochanowski idzie za Nideckim, który omawia w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 13v) lekcje spotykane w tym miejscu w innych edycjach: *Hoc, Quae, Quod*; tę ostatnią dał zresztą w pierwszej edycji *Fragmentów* w 1561 roku, by w drugiej zmienić ją na *Haec*, skłoniony tekstem cytowanym u Pryscjana i sensem zdania.

w. 298: *Alitis* – Cycleron nazywa tak konstelację Łabędzia: *Ales* (w ślad za określeniem Aratosa:  $\text{Ὀρνίς}$ ), nigdy *Cygnus*. Ceporinus natomiast używa określenia *Cygnus*; tak też Kochanowski w polskich *Fenomenach*, w. 235: *Ten ptak jest Łabęć biały*.

w. 299: *Namque est Ales ... sub tegmine caeli* – wers cytowany także w *Nat. deor.* II 44, 112, tam jednak zaczyna się od *Inde est Ales*.

w. 305: *nam laevam* [scil. *alam*] – Kochanowski wprowadził poprawkę zamiast lekcji *iam vero*, obecnej we wszystkich edycjach, także u Nideckiego. Skłonił go do tego tekst grecki, w którym Aratos precyzuje, że chodzi o lewe skrzydło Łabędzia:  $\lambda\alpha\iota\eta\ \delta\epsilon\ \pi\acute{\tau}\epsilon\rho\upsilon\gamma\iota\ \sigma\kappa\alpha\rho\theta\mu\acute{o}\varsigma\ \pi\alpha\rho\alpha\acute{\kappa}\epsilon\lambda\iota\tau\alpha\iota\ \text{Ἰππιου}$  (Ar. 281); Cep. 363: *Laevae vero alae ungula acclinata est equi*. W dzisiejszych edycjach: *iam vero*.

w. 307: *geminis* – lekcja Moreliusza, próba naprawienia wersji obecnej w przekazach wcześniejszych: *multis*, oczywiście błędnej (w greckim tekście:  $\delta\acute{\upsilon}\ \text{Ἰχθύες}$ , Ar. 287). Kochanowski znalazł tę lekcję w tekście Nideckiego, który objaśniał ją w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 14r), rekomendując na równi z lekcją: *binis*. Nie przyjął natomiast propozycji Turnebusa: *mutis*, która wprawdzie wprowadza nieobecne w tekście Aratosa *epitheton ornans* odnoszone do Ryb, ale jest paleograficznie znacznie lepiej uzasadniona niż *geminis*. W dzisiejszych wydaniach: *mutis* (Buescu, Soubiran) lub *iunctis* (Pellacani).

w. 309: *Serius haec obitus Terrai visit Equi vis* – wers cytowany w: Priscianus, *Institutiones* II 285.

w. 309: *visit Equi vis* – w wersji przyjmowanej tradycyjnie: *iussit equinis* (m.in. Victorius i Morelius, tak też w tekście wydania Nideckiego). Patrycy w *Fragm. Schol.*, k. 14r proponuje znakomitą poprawkę *equinis* na *Equi vis*: „Si enim modo pro «equinis» «equi vis», ut ego quidem suspicor, legendum esse statuamus, permagnus erit non modo ad intelligendum, sed etiam ad restituendum totum hunc versum aditus patefactus”. Nidecki uznał wyrażenie *equi vis* za zgodne ze stylem Ciceronowego tłumaczenia Aratosa, wskazując też na *similia* u Lukrecjusza III 8 i 764. Za wymagający koniektury uznał też czasownik *iussit*. Przedstawił dwie własne propozycje: *finit* i *noscit* (tę drugą uważał za lepszą), a dalej przytoczył poprawkę *visit*, którą podsunął mu Kochanowski: „Cochanovius meus *visit* pro *iussit* legendum esse putat. Laudo, simile nam illis locis videtur esse, quae saepe occurrunt in hoc poemate” (k. 14v). Jako argument za słuszością tej poprawki cytuje pięć miejsc z przekładu Cicerona (*invisens nox, signa revisunt, convisit piscis, invisant lumina, Sagittipotens visere institit*) i jedno miejsce z poematu Lukrecjusza IV 393: *quandoquidem longos obitus exorta revisunt* [scil. *sidera*]. Obie omawiane tu koniektury (Nideckiego i Kochanowskiego) pojawiły się w tym samym prawie czasie w *Adversariach* Turnebuga, a także w wydaniu Lambinusa 1. Dzisiejsi wydawcy dają wersję: *visit* [*vissit*] *Equi vis*. Zob. też *Komentarz astronomiczny*, hasło *Wodnik, Koziorożec*.

w. 310–313: *Quam gelidum ... tempore cursum* – wersy cytowane w *Nat. deor.* II 44, 112, tam jednak zaczynają się od *Tum gelidum...* (taką lekcję przyjął też Perionius).

w. 311: *Corpore semifero ... in orbe* – wers cytowany w: Priscianus, *Institutiones* II 211.

w. 311: *notio* [scil. *in orbe*] – koniektura Kochanowskiego nie ma podstawy w oryginale Aratosa; w rękopisach *Arateów* Cicerona i w niektórych ówczesnych edycjach: *nam*. W *De natura deorum* i u Pryscjana: *magno*, co przyjęła większość dawnych wydawców (również Nidecki w tekście *Fragmentów*), jak też wszyscy dzisiejsi. Patrycy nie był jednak przekonany do tej lekcji: „quaerendum esse, an etiam in Prisciano recte legatur *magno*” (*Fragm. Schol.*, k. 15r). Wątpliwość wynikała zapewne z kontekstu, mowa bowiem o zimowym przesileniu, związanym ze zwrotnikiem Koziorożca, a ten trudno nazwać „wielkim kołem”. Można jednak usunąć tę wątpliwość, przyjmując, że chodzi o tę porę roku, kiedy zwrotnik Koziorożca styka się z zodiakiem, czyli „wielkim kołem”. *Notabene*, poprawka Kochanowskiego: *notio* nawiązuje zapewne do Hyg. *Astr.* I 5 oraz IV 11: *notius* (scil. *polus*), co oznacza południowe niebo tak jak *notia ... sidera* u Maniliusza (I 446).

w. 321: *Hi tamen* – Kochanowski przerobił obecną w rękopisach i edycjach lekcję: *Sed tamen*. Kierował się wątpliwościami Nideckiego, który w *Scholiach* wskazał, że czasownikowi *labuntur* brak podmiotu, dlatego sugerował usunięcie *tamen* i zastąpienie go rzeczownikiem: *nautae* lub *naves* oraz zmianę szyku wyrazów: *iam anni* zamiast *anni iam* (*Fragm. Schol.*, k. 15v). Późniejsi wydawcy pozostają przy wersji powszechnie przyjętej: *Sed tamen*.

w. 324–328: *Sed similes ... distinctet asser* – wiersze dodane przez Kochanowskiego jako tłumaczenie w. 296–299 tekstu greckiego, pominiętych przez Cicerona. W łacińskim przekładzie Kochanowski, któremu doświadczenie morskich podróży nie było bliskie, rezygnuje z 1. osoby liczby mnogiej, która występuje w tekście oryginału: ἤμεθ' ἐπ' αἰγιαλοῦς τετραμμένοι (Ar. 298), *Sedemus ad litora conversi* (Cep. 365).

Tu byłoby, jak się zdaje, najlepsze miejsce dla fragmentu 34: *Navibus absumptis fluitantia quaerere aplatra* (zob. komentarz do w. 178–179), mowa bowiem o śmiertelnym niebezpieczeństwie na morzu podczas burzy. Kochanowski jednak nie zdecydował się na wykorzystanie urywka Ciceronowego przekładu w tym miejscu, choć zachętę mógł znaleźć w *Fragm. Schol.*, k. 9v.

w. 324: *Sed similes mergis* – por. Cep. 363: *similes autem urinatoribus Mergis*.

w. 324: *gurgite vasto* – zob. w. 53, 701, 988 i 1161 (fragmenty tłumaczenia Cicerona); por. Verg. *Aen.* I 118: *nantes in gurgite vasto*.

w. 325: *incubuit vis horrida venti* – zob. Verg. *Georg.* II 310–311: *si tempestas a vertice silvis / incubuit*; Lactantius, *De ave Phoenice* 21: *non tibi tempestas nec vis furit horrida venti*.

w. 326–327: *oculisque ad litora versis / Terram agitant animo* – zob. Avien. 667–668: *quaerunt oculis distantia longe / litora*.

w. 328: *mortemque exilis distinet asser* – por. Cep. 365: *modicum autem lignum mortem prohibet*.

w. 329–331: ten fragment przekładu Cyclerona uznawano za zepsuty, wydawcy próbowali różnych koniektur (zob. niżej, komentarze do w. 329 i 331). Grotius pisał o w. 329: „non est locus alius in Arateis Ciceronis depravator”, Buhle: „versus depravatissimi”. Powodem tego stanu rzeczy było albo to, że Cycleron nie przetłumaczył za greckim oryginałem wersu z radami dla żeglarzy, albo że w transmisji tego przekładu nastąpiło zagubienie jakiejś partii tekstu, przez co stał się on niespójny. Kochanowski uzupełnił przekład o w. 332, dzięki czemu mógł podejmować decyzje edytorskie odmienne niż Nidecki i inni wydawcy.

w. 329: *supero* [scil. *mense*] – we wczesnych wydaniach: *super hos*; formę *supero* można znaleźć w edycji Perioniusa, zaakceptowali ją Morelius, Nidecki, Lambinus, a także dzisiejsi wydawcy.

w. 329: *navi pelago usque vagatus* – we wczesnych wydaniach: *navi pelagoque vagato*. Wydawcy próbowali w różny sposób uczynić zdanie sensownym: *haud supero navi pelagoque vagator* (Turnebus); *At ne tu supero navi pelagoque vagato* (Lambinus 1). Najlepsze rozwiązanie, przyjmowane do dziś przez wydawców, zaproponował Nidecki w tekście *Fragmentów* i w *Fragm. Schol.*, k. 15v: *Atque etiam supero navi pelagoque vacato Mense*; jako argumenty podał inne miejsca w przekładzie Cyclerona, w których użyto form czasownika *vacare*. Kochanowski nie skorzystał z tej sugestii, poszedł natomiast za oryginałem greckim i tłumaczeniem Ceperinusa. Zmienił *pelagoque vagato* na *pelago usque vagatus* (Ar. 300: θαλάσση πολλὰ πεπονητός, Cep. 365: *mari multa passus*).

w. 331: *Iam tum, cum nimis* – we wczesnych edycjach (Pisanus, Manutius, Perionius, Morelius): *Nam iam cum minus*; Turnebus zaproponował poprawkę: *Nam iam tum nimis*, przyjętą w Lambinus 1; Nidecki przyjął tylko *tum*: *Nam iam tum minus*. Kochanowski natomiast uwzględnił *nimis* (*nimis exiguo tempore lux praesto est*), a początek wersu przerobił, przekształcając *Nam iam* na *Iam tum*, ponieważ chciał uzgodnić przekład Cyclerona z dodanym przez siebie kolejnym wersem (332), a zapewne także uniknąć rozpoczęcia wersu od *Nam*, jak w w. 334, w którym przyjął poprawkę Turnebusa. Dzisiejsi wydawcy albo przyjmują wersję Turnebusa: *Nam iam tum nimis* (Soubiran, Pellacani), albo wprowadzają własne odmiany: *Non iam tum minus* (Buescu).

w. 332: *Terrae adverte ratem, dubiae nec fidito nocti* – wers dodany przez Kochanowskiego na podstawie oryginału greckiego (ἐσπέριος κατάγοιο, πεποιθώς οὐκ ἐτι νυκτί, Ar. 302) z wykorzystaniem Cep. 365: *Sub vesperam navem reducito, fidens non amplius nocti*. Zob. też. Verg. *Aen.* IX 378: *Sed celerare fugam in silvas et fidere nocti*.

w. 334: *Nam* – w większości ówczesnych edycji przyjmowano lekcję *Iam*. Wersję *Nam* zaproponował Turnebus, przyjął Nidecki w tekście *Fragm.* 1565. Dzisiejsi wydawcy pozostają przy *Iam*.

w. 334: *praecipitante* – w większości ówczesnych edycji, także w tekście *Fragm.* 1565, przyjmowano lekcję *praecipiti ante*. Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 16r odnotował jednak, że Manucjusz w swej edycji „legit uno verbo: *praecipitante*” (tak samo w pierwodruku Pisanusa 1488); *Notabene*, Lambinus w 1577 roku odnotował tę lekcję na marginesie jako pochodzącą ze starego rękopisu. Wersja przyjęta przez Kochanowskiego od Nideckiego; przyjmują ją także dzisiejsi wydawcy, niektórzy uznając za koniekturę Grotiusa.

w. 335–336: *Ut sese emergens ... arcum* – wersy cytowane w *Nat. deor.* II 44, 113.

w. 335: *emergens ostendat* – tak Kochanowski za powszechnie przyjmowaną wersją w wydaniach *De natura deorum*, odnotowaną przez Moreliusa w *Notach* i przyjętą później przez Grotiusa. W wydaniach Cyceronowego tłumaczenia Aratosa lekcja: *ostendens emergat* albo *ostendens emergit* (tak też Nidecki w tekście; w *Scholiach*, k. 16r, pochwała jednak wariant z *De natura deorum*: „idque multo rectius, mea quidem sententia”). Dzisiejsi wydawcy idą za rękopisami Cyceronowego przekładu: *ostendens emergit* (Buescu) lub *ostendens emergat* (Soubiran, Pellacani).

w. 340: *una* – poprawka Kochanowskiego, który nie zaakceptował powszechnie wówczas przyjmowanej (także przez Nideckiego) lekcji *ante*; Aratos bowiem nie mówi, że Cefeusz zachodzi wcześniej niż Orion, lecz że zachodzą równocześnie. Miejsce to skłaniało do koniektur: Grotius proponował *alte* (tak Buescu i Soubiran) lub *alto*, Pellacani *autem*.

w. 343: *Quam propter ... convolvitur Ales* – wers cytowany w *Nat. deor.* II 44, 113.

w. 345: *Ac propter ... cum corpore portat* – wers cytowany w *Nat. deor.* II 44, 113, jednak i tu, i we wszystkich wydaniach *Arateów* Cycerona, także dzisiejszych, zaczyna się od *At*. Kochanowski zmienił na *Ac* zapewne dlatego, iż chciał połączyć Łabędzia z Orłem (a nie przeciwstawiać ich sobie), tak jak w przekładzie Ceporinusa 365: *vicine item ei alius ales*. Dodatkowo mógł chcieć uzyskać efekt dźwiękowy: *Aquilonis ad auras / Ac ... – Aquila ardenti* (w. 344–345).

w. 349: *Decedente ubi nocte mari se protulit alto* – wers dodany przez Kochanowskiego, by uzupełnić tłumaczenie Cycerona wedle tekstu oryginału (Ar. 314–315): *ἐξ ὀλὸς ἐλθεῖν / νυκτὸς ἀπερχομένης*, zob. Cep. 365: *mare egrediendo / Nocte decedente*. Por. Verg. *Aen.* V 243: *portu se condidit alto*.

w. 350–351: *Tum magni ... lustratu' nitore* – wersy dwukrotnie cytowane w: Priscianus, *Institutiones* II 211 i 218.

w. 350: *curvus* – ten przymiotnik w przekładzie Cycerona odnosi się do zakrzywionego ogona Delfina (podobnie Avien. 700). W tekście greckim jednak: *οὐ μᾶλ' ἀλλ' ὀλὸς* (Ar. 316), co Germanik przetłumaczył jako *Delphin ... brevis* (w. 321); por. Cep. 365: *non admodum magnus*. W *Fragm. Schol.*, k. 16v Nidecki zaproponował koniekturę *curtus*, wskazując na znamionną pomyłkę w przekazach Pryscjana: *currus*, która mogła powstać z powodu podobieństwa graficznego tych wyrazów. Patrycy nie wprowadził swej poprawki do tekstu, Kochanowski również nie skorzystał z jego sugestii.

w. 355–360: w tym fragmencie przekład Cycerona odbiega od tekstu Aratosa, który powiadamia, że od opisu konstelacji nieba północnego przechodzi do półkuli południowej. Cyceron przełożył ów fragment tak, jakby kontynuował opis Delfina. Wypomniał Tuliuszowi ten błąd Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 16v, dodając obszerny komentarz uogólniający: „Qui dixit: *Cuiusvis hominis esse errare*, is mihi id quidem in seipso primum animadvertisse, tum deinde in ceteris quoque abunde videtur. Tantis est enim natura haec nostra circumfusa erroribus, ut ne divini quidem illi et sapientes viri, quorum mens a rebus mortalibus istis et caducis videbatur segregata, ea contagione vacare viderentur. Plane ut quemadmodum vita hominum perpetua vigilia esse nequit, sic studium eorum perpetua veritas et sapientia esse non possit, et ut non quandoque bonus dormitet Homerus. His sane totis sex versibus hominem se ostendere et quidem cum haec scriberet, puerum tum adhuc fuisse, significare mihi videtur M. Tullius”. W tekście jednak Nidecki pozostawił powszechnie przyjętą wersję. Kochanowski dokonał w tym fragmencie daleko idących zmian, zmierzających do uzgodnienia przekładu z tekstem oryginału greckiego, a mianowicie zupełnie zmienił przekład w w. 355 i 358.

w. 355: *Stellae igitur, quarum positus huc diximus usque* – Kochanowski poprawił przekład Cycerona tak, aby był zgodny z treścią oryginału greckiego i łacińskim przekładem Ceporinusa. W ówczesnych i dzisiejszych wydaniach fragmentów Cycerona ten wers brzmi: *Illae quae fulgent luces ex ore corusco* (tak jakby chodziło o przednią część Delfina).



w. 356: *Aquilone* – tak w ówczesnych edycjach, także u Nideckiego. Grotius zaproponował w *Notach* lekcję: *Aquilonis*, przyjętą w późniejszych edycjach (pisownia: *Aquiloni*).

w. 358: *Quae restant post Delphinum claranda, feruntur* – we wszystkich XVI-wiecznych edycjach wersja: *At pars inferior Delphini fusca videtur* (Grotius poprawił *fusca* na *fusa*, co przyjmują współczesne edycje). Kochanowski zastąpił ten wiersz własnym, tak by poprawić błąd Cyserona, który mówi nadal o ciele Delfina i gwiazdach tej konstelacji (jak w w. 355).

w. 361: *Ac primum ... corpore nitens* – wers cytowany w *Nat. deor.* II 44, 113, tyle że zaczyna się od *Exinde*.

w. 361: *Ac primum* – poprawka Kochanowskiego. Wersja przyjęta w edycjach ówczesnych i dzisiejszych: *Exinde*. Koniektura Kochanowskiego (niemająca oparcia w żadnych przekazach) jest konsekwencją zmian dokonanych przez niego w poprzedzającym fragmencie przekładu Cyserona.

w. 363: *suspiciens* – poprawka Turnebusa (przyjęta przez wszystkich wydawców dzisiejszych), omówiona przez Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 17r, który wskazał, że lekcja *suspiciet*, występująca w większości ówczesnych edycji, jest nie do przyjęcia ze względów metrycznych.

w. 364: *Late dispersum* – wersja przyjęta w większości rękopisów i edycji. Kochanowski nie skorzystał z interesującej propozycji Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 17r: *Alie dispersum*, która odpowiada tekstowi greckiemu: ὕποϋ πεπτηῶτα (Ar. 324).

w. 364: *ab d i t a* – lekcja przyjęta w XVI-wiecznych edycjach (Perionius, Morelius, Lambinus, Nidecki). Lambinus 2 wskazał na marginesie wersję: *haud ita* jako pochodzącą z rękopisu. Zaakceptował ją Grotius w *Notach*, a także dzisiejsi wydawcy.

w. 364: *frustra* – koniektura Kochanowskiego, mająca na celu uniknięcie trudności wynikającej z przyjętej w tymże wersie lekcji *ab d i t a*; dzięki tej interwencji wydawcy zdanie uzyskiwało pożądany sens zaprzeczenia: *frustra ... speret*. Podsunął mu takie rozwiązanie przekład Ceporinusa (367): *non illum [Orionem] quis serena in nocte / Sublime volitantem praeterit, sed confidat / Caelum intuens promptius contemplari*. W ówczesnych edycjach przyjmowano lekcję: *ab d i t a vero*. Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 17r proponował wprowadzić konieczne tu przeczenie inną drogą: *ab d i t a non hic*; argumentował, że uzasadnieniem tej poprawki mogą być zwyczaje kopistów, którzy skracali wyrazy w ten sposób, że można było pomylić *non* (*nō*) i *vero* (*uō*). Lepszym, bo potwierdzonym w przekazach rękopiśmiennych, wyjściem byłoby zastąpienie *ab d i t a* przez wariant *haud ita* (zob. wyżej).

w. 367: *Fervidus ille ... luce refulgens* – wers cytowany w *Nat. deor.* II 44, 114, z lekcją: *refulget*.

w. 368: *Huic latet* – koniektura Kochanowskiego. W ówczesnych i dzisiejszych edycjach: *Hunc tegit*. Propozycja poety wynika z przyjęcia lekcji *venter* jako ostatniego słowa wersu i poczucia, że *Hunc* [scil. *Canem*] *tegit ... venter* nie jest w pełni zrozumiałe. Grotius proponował w *Notach* zmienić czasownik na *tenet* lub *gerit*. *Notabene*, lekcję *huic tegit* zaproponował w 1828 roku Orelli (Cicero, *Opera quae supersunt omnia*, Zürich 1828).

w. 368: *venter* – w większości ówczesnych edycji: *vesper*. Poprawkę na *venter* zaproponował Turnebus, Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 17v uzasadnia ją obecnością w tekście greckim zwrotu κατ' ... αὐτῇν / γαστέρα (Ar. 328–329; Cep. 367: *circa ipsum / Ventrem*). Błyskotliwie dowodził słuszności tej poprawki Grotius w *Notach*: kopiści skracali wyraz jako VER, co można było odczytać na dwa sposoby: *vesper* i *venter*. Większość późniejszych edycji przyjmuje lekcję *venter*, Soubiran zaproponował *vepres*, co przyjmuje Pellacani.

w. 369: *Nec toto spirans* – Kochanowski wprowadził tę lekcję – zamiast przyjętej w ówczesnych edycjach: *Ver toto spirans* – za Nideckim (*Fragm. Schol.*, k. 17v), który uzasadniał lekcję *Nec* następująco: „Sic legit quidam, ex doctissimi, ut ait, viri admonitione. ... Quam nos quoque doctissimi viri admonitionem libenter secuti sumus”. Miał na myśli Morelius, który w swej edycji

z 1559 roku wprowadził ową poprawkę za radą Turnebusa, z którym ściśle współpracował (Turnebus zapisał potem tę lekcję w I tomie swoich *Animadversiones* wydanych w 1564 roku). Dzisiejsi wydawcy: *Nec vero toto spirans de corpore flammam*.

w. 371: Cyceon nie uwzględnił w swym przekładzie nazwy najjaśniejszej gwiazdy Psa, czyli Syriusza, która znajduje się w tekście greckim. Kochanowski, który często w *Aratusie* uzupełniał takie braki, tu się na to nie zdecydował. W tekście greckim (Ar. 331–332): καὶ μιν καλέουσ’ ἄνθρωποι / Σείριον; u Ceperinusa 367: *atque ipsum vocant homines / Sirium*. Notabene, Grotius dodał w swej rekonstrukcji cały wers: *Sirium hunc Graeci praeclaro nomine dicunt*.

w. 372: in culmina – lekcja Moreliusza zalecana przez Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 17v; w wielu ówczesnych i w dzisiejszych edycjach: *in lumina*.

w. 376: flamine – tę propozycję Turnebusa, przyjętą przez Moreliusza i Lambinusa, zaleca Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 17v zamiast wcześniejszej lekcji: *flamina*, którą sam przyjął w wydaniu 1561 za wcześniejszymi edycjami.

w. 377: terram – we wszystkich wydaniach (także u Nideckiego): *terras*. Wprowadzenie przez Kochanowskiego liczby pojedynczej wynika zapewne z tego, że chciał nawiązać do rzeczownika *tellus* z w. 375. Por. Verg, *Aen.* X 295–296: *findite / terram*.

w. 379–381: wersy dodane w celu uzupełnienia przekładu Cyceona o partię odpowiadającą w. 335–337 oryginału.

w. 379: piscosi caerula ponti – zob. Avienus, *Periegesis seu Descriptio orbis terrarum*, w. 12: *caeruleo ... ponto*; w. 34: *piscosi gurgis ... Hellesponti*. Por. Lucr. V 481: *ponti plaga caerula*; Hrabanus Maurus, *De universo* XV 3, 5: *Iam aequantur campis montes et caerula ponti*. Motyw morza pełnego ryb (πόντος ἰχθυόεις) znany już Homerowi (*Odyseja, Hymn do Artemidy*).

w. 385–389: opis pogoni Psa za Zającem został w przekładzie Cyceona rozbudowany w stosunku do greckiego oryginału. Dochowany tekst tłumaczenia budził w tym fragmencie liczne wątpliwości wydawców. Jedną z nich wynika z tego, że Cyceon zacytował ostatni wers w *De natura deorum*, odnosząc go do Zająca, nie do Psa, na którego wskazuje struktura zdania (do niego bowiem odnoszą się imiesłowcy *agitans* i *sedans*). Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 18r zgłaszał propozycję, by przesunąć ów wers wyżej, po w. 384, co rozwiązywałoby trudność; wydawcy wolli jednak pozostać przy tradycyjnej kolejności wersów, proponując jedynie zmiany w drugiej połowie w. 386. Kochanowski poszedł inną drogą, dodając dwa wersy (387–388), dzięki którym nie ma wątpliwości, że w w. 389 mowa o Psie. Notabene, podobnie postąpił Soubiran, w komentarzu do swej edycji sugerując uzupełnienie tekstu Cyceona o jeden wers (w tym samym miejscu, w którym uczynił to Kochanowski): *instat post Leporem, velox qui cedere pergit* (Soubiran, *Notes complémentaires*, s. 208).

w. 386: oriens cum denique tollit – we wczesnych edycjach i w obu wydaniach Nideckiego wersja: *oriens iam denique paulo* (*paulum* Perionius, Morelius, Lambinus 1). Turnebus zaproponował koniekturę *orientem denique paulum* (paleograficznie dającą się uzasadnić: *orientem* mogło dać początek lekcji *oriens iam*). Nidecki w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 17v–18r) zaaprobował tę poprawkę, ale zamiast *paulum* proponował *pellens*. Pisał: „Non mihi solum in *paulo*, sed etiam in *oriens iam* menda residere videtur. Mallem *orientem denique*, ut sit sensus: Canis sequitur Leporis vestigia tum praecipitanti eum et occidentem agitans, quam orientem. Pro *paulo* autem quid sit legendum, nondum mecum constitui, nisi si cui forte *pellens* legendum videatur, praesertim si versus insequens de suo loco motus fuit, ut videbimus. Sententiam tamen, quam dixi, legitimam Arati esse, verba ipsa Graeca declarant”. Kochanowski najwidoczniej nie uznał za satysfakcjonujące ani poprawkę Turnebusa w drugiej połowie w. 386, ani propozycji Nideckiego. W tradycyjnej lekcji *oriens iam* zmienił *iam* na *cum*, a w miejsce zaproponowanego przez Patrycego imiesłowu *pellens* wstawił formę osobową: *tollit* (*membra pusilla Lepus*) jako przejście do dwóch dodanych przez siebie wierszy.

w. 387–388: wersy dodane przez Kochanowskiego, które miały wyjaśnić trudność powstałą w wyniku przypuszczalnego zepsucia tekstu w procesie transmisji. Dzięki temu uzupełnieniu zachował za greckim oryginałem – niejasno wyrażoną w zachowanym przekładzie Cyserona – myśl, że Pies ściga zarówno wschodzącego, jak i zachodzącego Zająca.

w. 389–390: Curriculum ... prolabitur Argo – wersy cytowane w *Nat. deor.* II 44, 114.

w. 390–393, 395–398, 401–402: wiersze cytowane przez Hyginusa, *Fab.* XIV 33.

w. 390: prolabitur – tak w przekazach i edycjach *De natura deorum*, natomiast w tradycji *Arateów* i u Hyginusa: praelabitur. Lekcję prolabitur przyjął w tekście *Arateów* Turnebus i wielu wydawców, wśród nich Nidecki, który w *Fragm. Schol.*, k. 18r uzasadniał ten wybór: „Nam revera Canis praelabitur, Argo insequitur”. W dzisiejszych edycjach: prolabitur.

w. 391: Conversam [scil. puppin] – wersja Hyginusa, podczas gdy w przekazach źródłowych przekładu Cyserona, a także w niektórych edycjach dawnych i wszystkich dzisiejszych: convexam. Nidecki i Kochanowski przyjęli wersję wziętą z Hyginusa obecną w większości dawnych edycji; znajduje ona odpowiednik w tekście greckim: πρὸ μὲνθεν (*Ar.* 343).

w. 392: ponere – zarówno Nidecki (w drugiej edycji z 1565 roku), jak i Kochanowski wybrali lekację Hyginusa zamiast częściej w ówczesnych edycjach wersji pondere; ta druga jest bowiem zapewne błędem zależnym od w. 396: magno cum pondere.

w. 394: semper loca tranat – Kochanowski zmienił przyjętą przez ówczesnych wydawców (także przez Nideckiego) wersję: semper loca portat, zapewne skłoniony uwagą Nideckiego z *Fragm. Schol.*, k. 18r, iż tekst budzi w tym miejscu jego wątpliwości. Już jednak Turnebus zaproponował znacznie lepsze rozwiązanie: se per loca portat, przyjęte przez późniejszych i dzisiejszych wydawców.

w. 395: contingere portus – wersja Hyginusa, wprowadził ją Lambinus, powołując się na grecki tekst. Inni wydawcy (także Nidecki!) przyjmowali tradycyjną lekację: constringere, pochodzącą z tradycji przekładu Cyserona i wcześniejszych edycji. W dzisiejszych edycjach: contingere.

w. 399: ad celsum [scil. malum] – poprawka Stephanusa (1557), przyjęta też przez Moreliusa, Turnebusa i Nideckiego, a także przez dzisiejszych wydawców. W innych wczesnych edycjach: ad coelum.

w. 401: disperso lumine fulgens – Kochanowski przyjął lekację ówczesnych wydawców Cyseronowego przekładu, odrzucając wersję Hyginusa: tendens a puppe volante. Notabene, Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 18v tę drugą chwalił jako lepszą i sformułował przypuszczenie, że tak znacząca rozbieżność mogła być spowodowana przeredagowaniem tekstu przez Cyserona w wieku dojrzałym. Dzisiejsi wydawcy: disperso lumine fulgens.

w. 402: vestigia tangit – Kochanowski poszedł za wersją Hyginusa, którą chwalił Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 18v, choć w tekście przyjął lekację vestigia condit za licznymi ówczesnymi edycjami przekładu Cyserona. Dzisiejsi wydawcy próbują poprawek: pandit (Buescu) i tundit (Soubiran), natomiast Traglia i Pellacani pozostają przy condit, a Ewbank przyjmuje lekację tangit.

w. 404: quaesere – Kochanowski przyjął tę lekację za Moreliusem, w innych wydaniach (także u Nideckiego): quaerere; tak też u dzisiejszych wydawców.

w. 405: gelidas – koniektura Kochanowskiego wprowadzająca ten przymiotnik wbrew wszystkim edycjom, w których jest lekacja: validas. W ten sposób poeta uwzględnił tekst oryginału: Θρήϊκος ὑπὸ πνοιῇ βορέας (*Ar.* 355); *Cep.* 369: *Thracii sub ventum Boreae*. Być może nasunęło mu ten pomysł sformułowanie z w. 356: inter partes gelidas Aquilone locatae. Interesujące, że w XVIII wieku N. Heinsius (*Adversaria*, Harlingen 1742) zaproponował ponownie lekację gelidas w tym miejscu.

w. 407–408: Hanc Aries tegit ... corpore ripas – wersy cytowane w *Nat. deor.* II 44, 114.

w. 407: *squamoso* – tak za tekstem w *De natura deorum* i Turnebusem, podobnie w dzisiejszych edycjach. Lekcja przyjęta przez wcześniejszych wydawców: *squamosi*. Tę lekcję przyjął również Nidecki w tekście, ale w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 18v) przytoczył także wariant: *squamoso*.

w. 408: *Fluminis illustris* – taką lekcję przyjął Kochanowski za wydaniem *De natura deorum* i w wyniku sugestii Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 18v, gdzie przytoczono argumentację za tym wariantem: w tekście greckim jest ὑπὲρ ποταμοῦ ... ἀστερόεντος (Ar. 358). Lekcję przekazaną w tradycji przekładu Cyclerona: *illustri* (scil. *corpore*) przyjmowała część wydawców dawnych i wszyscy dzisiejsi (z wyjątkiem Buescu).

w. 408: *corpore* – Kochanowski nie skorzystał z propozycji Nideckiego wysuniętej w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 18v), że powinno się tu czytać *pectore* zgodnie z realiami astronomicznymi. *Notabene*, Hyginus, *Astr.* III 30, stwierdza: „Huius priorem partem corporis ... prope alluere flumen videtur”. Nidecki dodaje, że pomyłka kopisty jest wielce prawdopodobna, skoro w wierszu poprzedzającym powtarza się wyraz *corpore*. Koniekturę Nideckiego przyjmują niektórzy dzisiejsi wydawcy (Ewbank, Traglia).

w. 414–415: *proceraque vincla ... caudarum parte locata* – półtora wersu cytowane w *Nat. deor.* II 44, 114.

w. 415: *caudarum parte* – Kochanowski, podobnie jak inni wydawcy ówczesni, nie poszedł za sugestią Nideckiego: *caudarum a parte* (lekcja pochodząca z tekstu *De natura deorum*). Przyjmują ją dzisiejsze edycje.

w. 417: *Hic una stella nectuntur* – Kochanowski przyjął wersję tekstu z drugiego wydania *Fragmentów* Nideckiego, który w dwóch miejscach modyfikował tradycyjną wersję: *Hic* zamiast *Haec* lub *Hinc* oraz *nectuntur* w miejsce *vertuntur* (obie przyjęte przezeń lekcje to koniektury Turnebusa, obecne w edycji Morelius). Dzisiejsi wydawcy przyjmują wersję *Haec ... nectuntur*.

w. 418: *Pistris e spina valida* – propozycja Nideckiego wzięta z edycji Morelius. Inni wydawcy przyjmowali lekcję: *Pistris spina valida*. Dzisiejsze edycje przyjmują koniekturę Grotiusa: *Pistris spina evalida*.

w. 421: *quas contegit omnes* – we wcześniejszych edycjach: *quas contigit omnis*. Kochanowski przyjął wersję z wydania Nideckiego (przy czym lekcja *contegit* pochodzi z edycji Morelius i jest pomysłem Turnebusa). W *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 19r) Nidecki zaproponował koniekturę *omneis*. Dzisiejsi wydawcy: *contegit omnis*.

w. 428: *parvo cum lumine* – we wczesnych edycjach (również u Nideckiego): *parvo sub culmine*. Stephanus 1557 poprawił na: *parvo sub lumine*, Nidecki zaproponował przyjętą przez Kochanowskiego lekcję w *Fragm. Schol.*, k. 19r. Występuje ona w dzisiejszych edycjach (wielu wydawców błędnie przypisywało tę koniekturę Grotiusowi).

w. 430: *clarare* – zamiast przyjętego w większości wczesnych edycji *clarere*; poprawka Turnebusa przyjęta przez Morelius i Nideckiego, który w *Fragm. Schol.*, k. 19v przytaczał podobne użycia czasownika u Horacego i w *De consulatu suo* Cyclerona. W dzisiejszych edycjach: *clarare*.

w. 439: *E multis tamen is* – lekcja z pierwszego wydania *Fragmentów* Nideckiego (1561), wcześniej w wydaniach Manucjusza i Victoriusa; w edycji drugiej *Fragmentów* (1565): *his*, tak też u Morelius. W *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 19v) Nidecki przedstawia wersję *iis* jako lepszą i zaczerpniętą z wydania Manucjusza. W dzisiejszych edycjach na ogół *is*, jednak Pellacani dają *his*, argumentując tym, że według tekstu greckiego owe dwie gwiazdy nie miały być przeciwstawione innym tworzącym gwiazdozbiór Rzeki, lecz raczej włączone do niego.

w. 441: *gelidi* [scil. *fontis*] – zamiast powszechnie przyjętego *gelido* (scil. *flumine* lub *lumine*); Kochanowski przyjął sugestię Nideckiego z *Fragm. Schol.*, k. 19v. Żaden z innych wydawców nie poszedł za tą propozycją.

w. 441: *flumine* – zamiast *lumine*, lekcji występującej we wczesnych edycjach; powszechnie przyjmowana do dziś propozycja Turnebusa, który dla jej uzasadnienia przywoływał grecki wyraz

χούσις z tekstu Aratosa (Ar. 393). Nidecki w tekście: *flumine*, w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 19v) jednak opowiadał się za lekcją *lumine*.

w. 443: *Omnes hae stellae* – Kochanowski nie przyjął żadnej wersji ze współczesnych mu wydań: *Et tenues stellae* (we wczesnych edycjach *Arateów*, również w *Fragm.* 1561), *Hae tenues stellae* (Morelius), *Ast omnes stellae* (Perionius, *Fragm.* 1565), wprowadził natomiast własną wersję, idąc za tekstem greckim i wykorzystując zaimek *hae* z wydania Moreliusza i *omnes* z przekładu Ceporinusa: τοὺς πάντας καλέουσιν Ὑδωρ (Ar. 399), por. Cep. 373: *Quas omnes vocant aquam*. W dzisiejszych edycjach: *Hae tenues stellae*.

w. 443: *Aquai* – poprawka Perioniusza, w przekazach i najwcześniejszych edycjach: *Aquari*. *Notabene*, niektórzy astronomowie starożytni (Eratostenes, Ptolemeusz) nie wyróżniali Wody jako oddzielnej konstelacji, lecz zaliczali gwiazdy ją tworzące do Wodnika. W dzisiejszych edycjach: *Aquai*.

w. 444: *sparsae* – poprawka Kochanowskiego, w wydaniach ówczesnych: *clarae*, co ostatnio przyjmuje Pellacani. Późniejsi filologowie sugerowali lekcje: *circa* (J. Maybaum, *De Cicerone et Germanico Arati interpretibus*, Rostock 1889), *crebrae* (Buescu, 1941), *rarae* (C. Atzert, *De Cicerone interprete Graecorum*, Göttingen 1908), *curvae* (Soubiran). Propozycja Kochanowskiego próbuje oddać odpowiadający temu fragmentowi tekst grecki: δινωτοὶ κύκλῳ περιγυγέες (Ar. 401), Cep. 373: *volubiles coronae circumactae*.

w. 446: *cedunt* – Kochanowski przyjął tę lekcję, drukowaną po raz pierwszy w wydaniu Lambinusa 2 na marginesie, zamiast wersji *condunt*, obecnej w większości ówczesnych edycji, także w tekście Nideckiego. Ten w *Fragm. Schol.*, k. 19v–20r przytaczał na jej obronę inne miejsca, w których *condere* w znaczeniu ‘zachodzić’ występuje w formie biernej lub zwrotnej (*se condere*), ale sugerował też poprawkę: *scandunt*. Dzisiejsi wydawcy przyjmują lekcję *cedunt*; rekomendował ją także Grotius, w XIX wieku wydawcy uznawali ją za jego koniekturę.

w. 447–448: *Inde Nepae ... spiritus Austri* – wersy cytowane w *Nat. deor.* II 44, 114.

w. 451–452: *Arcturo magnum spatium supera dedit, orbem / Iuppiter huic parvum ... dicavit* – interpunkcja Nideckiego (w tekście) i Kochanowskiego – wedle tradycji edytorskiej (np. Perionius, Victorius, Morelius). Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 20r rozważa postawienie przecinka dopiero po *Iuppiter*, co skłaniało go do poprawki w w. 452. Przestankowanie z przecinkiem po *Iuppiter* zaproponował już Turnebus w swoich *Adversariach* z 1564 roku, przyjmują ją także dzisiejsi wydawcy.

w. 451: *supera* – za edycją Moreliusza i propozycją Turnebusa, zamiast *supra* w tekście Nideckiego i niektórych wczesnych edycjach (np. Perioniusza i Victoriusa); poprawka wprowadzona zapewne ze względu na wątpliwości, jakie *supra* mogło wzbudzać z powodu metrum. W dzisiejszych edycjach: *supera* (Buescu) lub *supero [orbe]* (Soubiran i Pellacani).

w. 452: *huic* – poprawka Turnebusa, we wcześniejszych edycjach (także w tekście Nideckiego): *hunc*. Lekcję Turnebusa można spotkać w obu wydaniach Lambinusa, przyjmują ją także dzisiejsze edycje.

w. 452: *huic parvum* – w tym miejscu Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 20r proponował koniekturę: *hanc parvam* [scil. *Aram*]. Zob. wyżej, komentarz do w. 451–452, propozycje interpunkcyjne Nideckiego.

w. 452: *in parte dicavit* – koniektura Kochanowskiego zamiast *in parte locavit*, zapewne ze względu na zwrot *parte locata* w w. 450, co mogło nasunąć poecie domysł, że *locavit* jest błędem kopisty. Żadna z edycji dawnych i dzisiejszych nie wprowadza w tym miejscu poprawek.

w. 453: *Haec* [scil. *signa*] – tak w wydaniach Moreliusza i Lambinusa 1, wspomina też o tej lekcji Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 20r. Wersja przyjęta w innych edycjach dawnych i dzisiejszych (również w tekście Nideckiego): *Hic*.



w. 462: *necopino* [scil. *flamine*] – koniektura Kochanowskiego. We wszystkich wydaniach: *vehementi*. Kochanowski chciał oddać grecki wyraz ἀπρόφοτος (Ar. 424), Cep. 377: *plane improvisa*, usiłując uściślić przekład Cyserona, ponieważ być może raziło go powtórzenie wyrażenia: *gravis ... vehementi flamine ventus*.

w. 470: *vis ... Favoni* – Kochanowski nie próbował – pomimo wskazówki Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 20v – poprawić pomyłki Cyserona, który mówi o wietrze wschodnim, podczas gdy u Aratosa występuje tu zachodni Eurus (Ar. 435: εὐροιο ... ἀνέμοιο, Cep. 377: *Eurum ... ventum*, podobnie Germ. 425 i Avien. 878).

w. 473: *Hac subter ... praeportans* – Nidecki i Kochanowski za Moreliusem, tak też w dzisiejszych edycjach. Inni wydawcy ówcześni przyjmowali odmienne wersje: *Haec subter ... perportans* (Pisanus, Victorius), *Haec subter ... praeportans* (Perionius).

w. 474–475: *Cedit, equi partes ... vasta tenetur* – wersy cytowane w *Nat. deor.* II 44, 114.

w. 474: *properans* – Kochanowski przyjął za Perionium, Moreliusem i Lambinusem lekcję z *De natura deorum* zamiast *properat* we wczesnych edycjach *Arateów* (Pisanus, Victorius). Nidecki wolał zostać przy tej tradycyjnej wersji, tłumacząc w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 20v), że odmienne brzmienie w *De natura deorum* może być spowodowane chęcią dopasowania fragmentu do kontekstu dialogu. Tak też w dzisiejszych edycjach: *properat*.

w. 474: *subiungere* – wersja z *De natura deorum*, umieścił ją w tym miejscu Lambinus w swoim wydaniu z 1565–1566 roku. Kochanowski wybrał ją, zgodnie z sugestią Nideckiego (zob. niżej), zamiast obecnej w edycjach *Arateów* lekcji *coniungere* zapewne dlatego, że odpowiada greckiemu tekstowi (Ar. 438): ὑπὸ σφίσι Χηλαί, Cep. 377: *sub se Chelae habent*. Nidecki zachował w swym wydaniu tradycyjne *coniungere*, ale w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 20v) odnotował z aprobatą wersję *subiungere*. Dzisiejsi wydawcy wahają się między *coniungere* (Buescu, Pellacani) a *subiungere* (Soubiran).

w. 477–478: *Tendit et illustrem ... erigit Hydra* – wersy cytowane w *Nat. deor.* II 44, 114.

w. 478: *infernīs de partibus* – Kochanowski nie przyjął koniektury Nideckiego: *infernis e partibus*, którą uczony bardzo przekonująco uzasadniał, powołując się na lekcję występującą w wydaniu Alda Manucjusza: *inferni se partibus* (*Fragm. Schol.*, k. 20v). We wczesnych wydaniach pojawiała się lekcja *inferni de partibus* (Victorius, Perionius, Stephanus 1538), dopiero Morelius i Turnebus poprawili na *infernīs de partibus*. Dzisiejsze wydania mają tekst z koniekturą Nideckiego: *infernis e partibus*.

w. 480: *Nepai* – użyte na określenie Raka, a nie Skorpiona, jedyny raz u Cyserona.

w. 483–486: *In medioque sinu ... qui nomine fertur* – wersy cytowane w *Nat. deor.* II 44, 114.

w. 486: *Antecanis* – wyraz pisany łącznie, co zaproponował Turnebus jako kalkę greckiej nazwy Προκύων i co przed Kochanowskim przyjął Lambinus 1 i 2 na marginesie; wcześniej pisało ten wyraz rozdzielnie i w innym przypadku: *ante Canem* (tak Perionius, Morelius, Lambinus 2 w tekście). Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 21v wspierał lekcję *Antecanis* i drwił z tych, którzy przyjmowali tradycyjne *ante Canem*: „Et certe dum *Antecanis* Latine dici scio cuius non videretur, ansam praebuit, ut *ante Canem* scriberetur”. Lekcję *ante Canem* przyjęli Soubiran i Pellacani, Buescu natomiast: *Antecanis*. *Notabene*, w dalszym ciągu poematu (w. 651 i 749) Cyseron posługiwał się nazwą Procyon, podobnie Germ. 433 i Avien. 902.

w. 488–489: Kochanowski przyjął taką kolejność wierszy za Nideckim. We wczesnych edycjach *Arateów* (np. Pisanusa, Manutiusa i Victoriusa) wersy te drukowano w odwrotnej kolejności; jeszcze w 1561 roku uczynił tak Nidecki w pierwszym wydaniu Cyseronowych *Fragmentów*.

Współczesne edycje krytyczne zawierają informację, że zmienił to D. Lambinus w swej edycji z 1565–1566 roku. Tom 4 jego wydania, zawierający *Aratea*, datowany jest na luty 1566 roku, co oznacza, że Patrycy uporządkował ten fragment przekładu Cyserona zapewne nieco wcześniej niż Lambinus (*Fragmenta Ciceronis* w opracowaniu Nideckiego wyszły w Wenecji w 1565 roku, Patrycy podpisał przedmowę do biskupa Padniewskiego w kwietniu 1564 roku). W dzisiejszych wydaniach kolejność wersów zgodna z propozycją Nideckiego i Lambinusa.

w. 488: *Aeternumque volens ... motum* – wiersz umieszczony przez Kochanowskiego w tym miejscu za Nideckim; nie ma go w niektórych dawnych edycjach, m.in. u Perioniusa i Moreliusza, natomiast w innych wczesnych wydaniach umieszczany był po w. 489, por. Nidecki, *Fragm. Schol.*, k. 21v: „Hic versus deest in reliquis exemplaribus. Ego primum retinui, deinde vero etiam, unde luxatus, mea quidem sententia, exciderat, restitui”.

w. 488: *cognoscere* – poprawka Kochanowskiego; w wydaniu Nideckiego: *pernoscere*, tak też w dawnych i dzisiejszych edycjach. Kochanowski miał na względzie praktykę Cyserona, który wielokrotnie użył czasownika *cognoscere* w podobnym kontekście (zob. w. 253, 271, 365, 510, 614 i 620). Zachętą mogły być także sformułowania Germ. 12: *mundi varios cognoscere motus* i Avien. 1405: *Nec minus ex aliis aderit cognoscere motus*.

w. 489: *caelum* – lekcja przyjęta za Perioniuszem, Moreliuszem i Nideckim, odnotowana na marginesie edycji Lambinusa 2 jako wersja ze starego rękopisu. Tak też dzisiejsi wydawcy. W niektórych wydaniach wcześniejszych (Victorius, Stephanus 1557), ale także w obu edycjach Lambinusa: *coeli*.

w. 496: *Haec* – koniektura Patrycego, w innych wczesnych wydaniach: *Haec*. Nidecki argumentował (*Fragm. Schol.*, k. 21v): „*Haec* malui, ut ad stellas referatur, quam, ut olim fuit, *Haec*”. Lekcję tę przyjął Grotius, zaakceptowali też dzisiejsi wydawcy.

w. 498: *Quarum* – koniektura Patrycego (w *Fragm. Schol.*, k. 21v), w innych wydaniach (także w tekście Nideckiego): *Quare*, u Moreliusza: *Quorum*. Patrycy przedstawił w przekonujący sposób mechanizm powstania błędu: wyraz zapisany skróto: QVAR (z przekreślonym R oznaczającym końcówkę -RUM) kopista odczytał jako *Quare*. Poprawkę Nideckiego powtórzył Grotius, przyjmują ją dzisiejsi wydawcy. Por. też Lucr. III 316: *quorum ego nunc nequeo caecas exponere causas*.

w. 498: *tortos* – poprawka Kochanowskiego, zamiast lekcji przyjętej przez wszystkie edycje XV- i XVI-wieczne: *totos*. Być może poeta chciał wzmocnić aliterację w w. 498–499: *Quarum ... tortos ... cursus ... semper ... certo ... voluntur in orbe*. Zob. też w. 571: *contortos ... orbes*. Grotius w *Notach* (1600) przypisał poprawkę *tortos* swemu ojcu, Janowi de Groot: „Mavult pater *tortos evolere*. Et vero est simile”. Akceptowana przez wszystkich niemal późniejszych edytorów lekcja *tortos* przedstawiana była jako poprawka Grotiusa.

w. 499: *voluntur* – w pierwszych wydaniach (Pisanus, Manutius) lekcja *evoluntur*, poprawiona przez Perioniusza na *voluntur*, co zaakceptował Nidecki, który zauważył w *Fragm. Schol.*, k. 22r, że pomyłka mogła się zdarzyć, ponieważ w wierszu poprzednim występuje *evolere*. Dzisiejsi wydawcy skłaniają się ku lekcji Perioniusza i Nideckiego.

w. 500: *magnum exponam versibus orbes* – wers zepsuty, w rękopiśmiennych przekazach albo poprawiany na różne sposoby, albo wpisywany z oznaczeniem *crux philologorum*. W pierwszych wydaniach drukowanych (Pisanus, Manutius), także w tekście Nideckiego (1565): *magno sedem \*gentibus orbes*. Perionius poprawił na: *magnum similes vertentibus orbes*, Morelius: *magnum edam \*gentibus orbes*, Turnebus: *magnum edicam gentibus* [lub *cantibus*] *orbes*. Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 22r przedstawił w obszernym wywodzie problemy związane z tym fragmentem, tam też zaproponował wersję: *magnum edemus versibus orbes*, przy czym lekcję *versibus* zamiast *gentibus* uzasadniał tym, że w niektórych wydaniach (Perionius, Stephanus 1557) można spotkać lekcję:

*magnos similes vertentibus orbes*, co przy nieprawidłowym rozwinięciu ewentualnych skrótów mogło istotnie pochodzić od *versibus*. Lekcja Kochanowskiego: *magnos exponam versibus orbes* zaczerpnięta została zasadniczo od Nideckiego, tyle że poeta, szukając orzeczenia w liczbie pojedynczej, by dostosować się do poprzedzającego zdania (w. 498: *nequeo*), zmienił *edemus* na *exponam* (por. Hor. *Ars* 89: *versibus exponi*). Dzisiejsi wydawcy dają, za wydaniem Grotiusa, wersję sumującą dokonania wcześniejszych filologów: *magnos edemus gentibus orbes*.

w. 503: *terram* – poprawka Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 23r) w miejsce wariantu *terra* występującego we wszystkich edycjach XVI-wiecznych. Uczony przytoczył jako argument wiersze Cyceronowego tłumaczenia (Arat 573–574): *Terram cingentes ornantes lumine mundum, / Culmine transverso retinentes sidera fulta*. W dzisiejszych wydaniach lekcja *terras*, zanotowana w edycji Lambinusa 2 na marginesie, obecna w rękopisach.

w. 504: *annorum rationem et foedera* – Kochanowski zmienił przyjęty w edycjach tekst: *annorum volitantia lumina*, uznając go, za Nideckim, za zepsuty. Patrycy pytał w *Fragm. Schol.*, k. 23r: „*Quid est volitantia lumina? Numquid non ea se sidera persecuturum professus est, quae certo volvuntur in orbe fixa? Ut quasi sui oblitus, stellas cadentes describere incipiat? Et quid est lumina annorum? Numquid Annum sidus esse aliquod imaginabimur, quod lumen quaecumque in hac inferiora cum volatu iaciat?*”. Dlatego zaproponował poprawkę *limina*, przyjmowaną później przez niektórych wydawców (np. Buescu), w tekście bowiem chodzi wyraźnie o następstwo pór roku wyznaczane przez wędrówkę Słońca między zwrotnikami (zob. jednak Manil. II 18: *omniaque immenso volitantia lumina mundo*). Kochanowski zapewne zgodziłby się z sugestią Patrycego, gdyby nie to, że postanowił wyjść poza tekst Cycerona i oddać treść greckiego oryginału: μέτρα ... κατανοπέων ἐνιαυτῶν (Ar. 464), Cep. 379: *Statuta ... complementium se annorum*. Zob. też Lucr. V 55–58: *cuius [scil. Epicuri] ego ingressus vestigia dum rationes / persequor ac doceo dictis quo quaeque creata / foedere sint, in eo quam sit durare necessum / nec validas valeant aevi rescindere leges*. Soubiran i Pellacani pozostają przy lekcji: *volitantia lumina*.

w. 505: *Hos tute ex propriis poteris deprendere signis* – wers we wszystkich XVI-wiecznych wydaniach (również w tekście Nideckiego), a także w dzisiejszych edycjach brzmi: *Quae [scil. volitantia lumina lub limina] densis distincta licebit cernere signis*. Zwrot *densis ... signis* sprawiał trudność interpretatorom: Grotius w *Notach*, próbując go usprawiedliwić, dowodził, że Cyceron zrozumiał w tekście Aratosa wyraz σήματα (w. 465) jako *sidera*, które nazywał *signa*. Kochanowski, który już w wierszu poprzednim wprowadził daleko idącą zmianę, tu dał własną wersję, niezależną od *lectio vulgata*, rozbudowując ją dodatkowo o wers następny (506), w którym uzupełnił treść pominiętą w przekładzie Cycerona.

w. 506: *Plurima ... circum, superaque infraque feruntur* – uzupełnienie Kochanowskiego, zob. Cep. 381: *affatim circumiacent / Multaque et vicine ubique coniuncta omnia*. Zob. wyżej, w. 54: *Torvus Draco serpit subter superaque revolvens*. Por. Lucr. II 1049–1050: *Et latere ex utroque infraque superaque, per omne / nulla est finis*; Stat. *Silv.* I 3, 20–22: *ipse Anien ... infraque supraque / saxeus hic tumidam rabiem spumosaque ponit / murmura*.

w. 507: *Ipsos porro orbes* – daleko posunięta poprawka Kochanowskiego, zamiast *Tum magnos orbes* w edycjach Pisanusa, Manutiusa i w tekście Nideckiego. Wątpliwości budziło nazywanie wszystkich czterech kół niebieskich wielkimi, skoro zwrotniki są mniejsze niż równik i zodiak; pisze o tym Nidecki (*Fragm. Schol.*, k. 22v): „*Illud videndum esse puto, quanam ratione orbes tropici Cancri et Capricorni ... orbes magni vocari possint, cum sphaeram non partiantur in duas aequales portiones*”. Niektórzy wydawcy zmieniali *magnos* na *multos* (Perionius, Morelius, Lambinus), ale to też nie może zadowalać, mowa tu bowiem o czterech tylko kołach. Nidecki, informując o wariantach *magnos/multos*, stwierdza: „*Ego utrum esset rectius, nondum potui statuere*” (*Fragm. Schol.*, k. 23v). Kochanowski uniknął tej trudności, wprowadzając nawiązanie do

wcześniejszych wersów, w których kręgi niebieskie nazwane zostały wielkimi (w. 500). W dzisiejszych wydaniach, za częścią rękopisów, *orbes* zmieniono na *orbis*: *tum magnos orbis*.

w. 509: *pari spatio* – Kochanowski nie skorzystał z propozycji Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 23v): *pares spatium*; poprawki tej nie przyjął też żaden z wydawców.

w. 510: *Nam si* – lekcja Perioniusa, Morelius i Nideckiego. U Stephanusa 1538, w *Schol.* Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 23v) i w obu edycjach Lambinusa: *Nec sic*. Dzisiejsi wydawcy przyjmują wersję: *At si*, odnotowaną już przez Lambinusa 2 na marginesie jako wziętą z rękopisu (*vetus codex*).

w. 515–517: *Huic nullus ... brevior feruntur* – Kochanowski dał własne tłumaczenie Ar. 477–479, nie próbując poprawiać przekładu Cicerona w wersji przyjętej przez Nideckiego (*Fragm.* 1565):

*Hic non perpetuum detexens conficit orbem,  
Sed spatio multum superest praestare duobus,  
Dicitur et late coeli lustrare cavernas.*

Mimo że w kilku miejscach tego cytatu Patrycy przyjął lekcje Morelius mające udoskonalić tekst wcześniejszych edycji, po przytoczeniu oryginału greckiego i przekładu Awienusa stwierdzał: „Aut igitur aliud praeter Aratum loquitur, aut inter hunc et superiorem versum deest aliquid, aut vero locus totus menda non caret” (*Fragm. Schol.*, k. 24r). Wersję przytoczoną wyżej przyjmują dzisiejsi wydawcy, zmieniając jednak *Hic* na *Is*, za częścią rękopisów i Grotiusem. *Notabene*, Ciceron odszedł od Aratosa i dodał ostatni wers (trzeci z wyżej przytoczonych) bez śladu podobnej myśli w oryginale.

w. 515: *Huic nullus caelo defertur concolor orbis* – niemal dosłowna parafraza Cep. 381: *Huic sane colore similis nullus praeterea circulus / Versatur*.

w. 515: *concolor* – ulubione określenie Owidiusza, stojące często w tej samej pozycji metrycznej, w której funkcjonuje w tym wersie. Zob. np. *Ov. Hal.* 103: *concolor illi*; *Ov. Fast.* I 80: *concolor ipse suo est*.

w. 517: *gyro brevior* – por. np. *Stat. Silv.* V 2, 121–122: *Troilus haut aliter gyro levior minantes / educebat equos*; *Sen. Phaedr.* 312–313: *ille nocturnas agitare bigas / discit et gyro brevior flecti*; Marcantonio Flaminio (ok. 1550), *Carmina* I 16 (*Ad Alexandrum Farnesium cardinalem*), w. 1–4: *Iam diem gyro brevior claudens / Phoebus insani rabiem Leonis / Sedat autumnumque refert decorum / Mollior aestas*.

w. 519: *illustria*; *tum genus* – w wcześniejszych edycjach (także u Nideckiego): *illustratum genus*; Kochanowski poszedł za poprawką Turnebusa, którą mógł znaleźć w edycji Lambinusa 1. Taką lekcję przyjmują też dzisiejsi wydawcy.

w. 522: *et Andromedae hic fulgens quoque dextra tenetur* – w wersji przejętej przez Nideckiego z wcześniejszych edycji (Stephanus 1557, Morelius): *ad Andromedam hic dextra de parte tenetur* (*Fragm.* 1565). Turnebus poprawił to miejsce na: *at Andromedae*. Kochanowski zmienił na neutralne połączenie *et Andromedae* (scil. *dextra*), zmienił też drugą połowę wersu, unikając przy okazji kłopotliwego w tym kontekście *dextra de parte*, które nie znajduje odpowiednika w tekście oryginału. Aratos szczegółowo opisuje położenie Andromedy w stosunku do zwrotnika Raka, a w tłumaczeniu Cicerona tych informacji brak, co mogło rodzić przypuszczenie, że tekst jest w tym miejscu zepsuty; Kochanowski dodał więc następane dwa wersy we własnym przekładzie, Grotius zaś (1600) – jeden. Dzisiejsi wydawcy idą za Turnebusem. Inaczej sprawę rozwiązują Traglia i Pellacani, wprowadzając poprawkę *ab Andromeda* z zachowaniem reszty tradycyjnego przekazu.

w. 523–524: *Secta volam ... vindicat Auster* – wersy dodane przez Kochanowskiego, odpowiadające w. 485–486 Aratosa. Por. Cep. 381: *ei quidem vola superne posita est / Vicinius Boreae, Austro vero inclinatus est cubitus*.

w. 524: *pluvius ... Auster* – zob. Ov. *Met.* I 65–66: *contraria tellus / nubibus adsiduus pluviaeque madescit ab Austro*; Verg. *Georg.* III 278–279: *nigerrimus Auster / nascitur et pluvio contristat frigore caelum*; Colum. *De agri cultura*, passim: *Auster cum pluvia*.

w. 524: *sibi vindicat* – zob. Sen. *Phaedr.* 352–353: *vindicat omnes natura sibi*.

w. 525: *Hoc ipso orbe pedes* – w konsekwencji wprowadzonych zmian i uzupełnień w w. 522–524 Kochanowski zmodyfikował też pierwszą połowę tego wersu, który we wcześniejszych edycjach brzmiał: *Imponiturque pedes*. Można też przypuszczać, że raziło go powtórzenie *ponit* w wersie następnym; *notabene*, Pellacani uznaje je za figurę etymologiczną, podkreślającą równoczesność pojawiania się gwiazdozbiorów Konia i Łabędzia.

w. 526: *collum* – lekcja Kochanowskiego zamiast Cycerońskiego *tergum*, zgodnie z greckim oryginałem (Ar. 487–488: ὑπαύχενον ... ἄκρῃ σὺν κεφαλῇ, Cep. 383: *collum cygnum / Summo cum capite*). *Notabene*, podobnie jak Kochanowski postąpił tylko Alexandre Pingré, wydawca Maniliusza i *Arateów* Cycerona po łacinie i francusku (Parisii 1786).

w. 529: *convestiet* – koniektura Kochanowskiego zamiast obecnej (również w tekście Nideckiego) lekcji: *convestit et*. Poprawkę tę, przyjętą przez dzisiejszych wydawców, przypisuje się Grotiusowi. *Notabene*, Nidecki (*Fragm. Schol.*, k. 23v) pisał o tym wersie: „Ac ne ego quidem magnopere video, cur omitti non possit, cum nec in Graeco sit quidquam eiusmodi, nec ipse sentiam magnopere aut necessariam, aut accommodissime prolatae contineat”. Zob. też niżej, w. 719: *Infera lumborum numquam convestiet umbra*.

w. 531–534: kolejność tych wersów u Kochanowskiego jest odmienna niż we wszystkich edycjach przekładu Cycerona (z Nideckim włącznie): w nich w. 533–534 stoją przed w. 531–532. Układ Kochanowskiego wydaje się logiczny i zgodny z kolejnością zachowaną w oryginale Aratosa: po informacji o tym, że zwrotnik Raka przechodzi przez gwiazdozbiory Lwa i Raka (w. 529–530), następuje opis tego, jak przecina on obie konstelacje (w. 531–532), a potem – dodana przez Cycerona, nieobecna w greckim tekście – informacja o tym, że Słońce w lecie zmienia swój bieg (w. 533–534). Dodatkowo w. 533, zaczynający się od *in quo*, znajduje dobre nawiązanie w wersie poprzedzającym, który zamyka rzeczownik *orbem*. Z pewnością nie ułatwiał pocie zadania fakt, że również w. 530 jest dodatkiem Cycerona. Zmieniając przyjęty porządek wersów, Kochanowski połączył z sobą te fragmenty tekstu, które odpowiadają oryginałowi greckiemu (w. 529 i 531–532), a w innych edycjach zostały rozdzielone dodatkiem Cycerona (w. 533–534). Jednak – wbrew często przez siebie stosowanej praktyce – nie dodał informacji pominiętych przez rzymskiego tłumacza: Aratos mianowicie szczegółowo informuje, jak zwrotnik Raka dzieli konstelacje Lwa i Raka. Grotius, który również usiłował rozwiązać trudności w tym fragmencie, zachowując zastaną kolejność, czuł się zmuszony do uzupełnienia tekstu o dwa wersy. W *Notach* napisał jednak, że po namyśle uznał to za niepotrzebne, ponieważ wystarczy koniektura w w. 531 (zob. niżej).

w. 531: *ille* – koniektura Kochanowskiego, zamiast przyjętej w edycjach wcześniejszych lekcji *ipse* (Manutius) lub *ipso* (Perionius, Morelius, obie edycje Lambinusa). Wprowadzenie tej koniektury, połączone z postawieniem przecinka po *disiungitur*, rozwiązuje trudność polegającą na tym, że w *lectio vulgata*, zwłaszcza w tych edycjach, które mają zaimek *ipso*, informacja jest myląca: wygląda tak, jakby mowa była tylko o Raku, który w dodatku ma grzywę. Nidecki, który w swym wydaniu umieścił w tym miejscu zaimek *ipso*, w *Fragm. Schol.*, k. 24r omawia to miejsce, wyjaśnia realia astronomiczne, ale dodaje: „Quamquam ego quidem etiam hic de menda magnopere vereor”. Na pomysł podobny do tego, który zastosował Kochanowski, wpadł Grotius w swych *Notach*, tyle że wstawił zaimek *iste* (obecny już w wydaniu Pisanusa). Dzisiejsi wydawcy dają lekcję



*ille*, nie zauważając propozycji Kochanowskiego, lecz powołując się na artykuł A.E. Housmana *Emendations in the Aratea of Cicero and Avienus* w „The Classical Review” z 1902 roku, w którym uczony dowodzi, że *iste* pasowałoby bardziej do stylu Awienusa niż Cyclerona.

w. 538: *frequentet* – tak we wszystkich edycjach XVI-wiecznych, z wyjątkiem Perioniusa, u którego: *frequenter*. Dzisiejsi wydawcy przyjmują lekcję *frequentat*, obecną już na marginesie wydania Lambinusa 2 jako pochodzącą z rękopisu (*vetus codex*).

w. 548: *Tendens* – taką lekcję zaproponował Kochanowski zamiast przyjętej w ówczesnych edycjach (również w tekście Nideckiego): *Condens*. Kochanowski nie skorzystał z propozycji Turnebusa: *Cedens* (w edycji Lambinus 2 odnotowanej na marginesie jako pochodząca z dawnego rękopisu), która jest przyjmowana do dzisiaj.

w. 549: *flexu* – Kochanowski nie przyjął propozycji Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 24v): *flexa* (scil. *rota Solis*). Z późniejszych wydawców poszedł za tą sugestią tylko Buescu. Nie przyjęła się też propozycja Grotiusa: *flexus*.

w. 550: *sedes; huic* – w najstarszych wydaniach (Pisanus, Manutius): *se dehinc*; Perionius dał wersję: *sedes hinc*. Lekcja przyjęta przez Nideckiego i Kochanowskiego to propozycja Turnebusa, uwzględniona przez Moreliusa i innych – także dzisiejszych – wydawców.

w. 552: *Hasce* – lekcja obecna już w edycji Manucjusza, ponownie zaproponowana przez Moreliusa i Turnebusa, przyjęta przez Nideckiego i późniejszych wydawców włącznie z dzisiejszymi. W wielu wydaniach XVI-wiecznych: *Hasce*. Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 24v argumentował, że w innych miejscach Cycleron również stosował dla rzeczownika *orbis* określenia rodzaju męskiego.

w. 552: *mediam partem* – propozycja Turnebusa zamiast przyjmowanej wówczas powszechnie: *mediam in partem*. Kochanowski poszedł tu za wydaniem Nideckiego, który uzasadniał tę lekcję w *Fragm. Schol.*, k. 24v: „Lego igitur: *mediam partem retinere videtur*. Sensus: inter duos Tropicos in medio est Aequator constitutus, orbis quidem tantus, quantus est, qui hunc secut per medium, Orbis Lacteus”. Lekcję Turnebusa przyjmują też dzisiejsi wydawcy.

w. 553: *erit* – Kochanowski nie przyjął (podobnie jak Nidecki) propozycji Turnebusa, którą wprowadził Lambinus w edycji z 1565–1566 roku: *erat*; przyjmują ją natomiast dzisiejsi wydawcy.

w. 558: *pectore* – tę poprawkę zawierają edycje Perioniusa i Moreliusa, zamiast przyjętej przez wydania wcześniejsze (także w tekście Nideckiego) lekcji: *corpore*. Znajduje ona wsparcie w tekście greckim, Ar. 518: ὤριον ... Ὀρίωνος, Cep. 385: *cingulus ... Orionis*. Pomyłkę kopisty czyni prawdopodobną to, że słowo *corpore* znajduje się dwa wersy wyżej. Zarówno w *Scholiach* Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 24v), jak i w dzisiejszych edycjach: *pectore*.

w. 559: *Hydra tenet flexu Crateram, Corvus adhaeret* – Kochanowski poszedł za lekcją przyjętą we wszystkich XVI-wiecznych edycjach. *Notabene*, wers ten poprawiał Turnebus na: *Hydra tenet flexu Cratera et Corvus adhaeret*, jego lekcja nie znalazła się jednak w żadnym z wydań Lambinusa, nie zauważył jej też ani Nidecki, ani Kochanowski. Dzisiejsi wydawcy rozwijają pomysł Lambinusa w poprawianiu tego wersu: *Hydra tenet flexu; Cratera ac Corvus adhaeret* (Buescu), *Hydra tenet flexu, Cratera et Corvus adhaeret* (Soubiran, Pellacani).

w. 560: *paucae Chelis stellae* – Kochanowski nie skorzystał z propozycji Turnebusa, obecnej w wydaniu Lambinusa 1: *paucae e Chelis stellae*, przyjmowanej również przez dzisiejszych wydawców.

w. 563: *diunctos* – poprawka Turnebusa uwzględniona w wydaniach Moreliusa i Lambinusa 1. Tradycyjna wersja: *devinctos*, przyjęta zarówno przez Nideckiego, jak i przez dzisiejszych wydawców. Kochanowski użył tego imiesłowu jeszcze dwukrotnie we własnych uzupełnieniach do przekładu Cyclerona, zob. niżej, w. 578: *Aequis diuncti spatiis* i w. 967: *Diunctae cubiti spatio visuntur*.

w. 569: *Ut nemo, cui cui tandem doctissima Pallas* – we wszystkich wydaniach, wcześniejszych i późniejszych: *Ut nemo, cui sancta manu doctissima Pallas*. Nidecki w *Fragm.*

*Schol.*, k. 24v twierdzi, że ten i następny wiersz są zepsute: „Hic et sequens versus non videtur bene habere. In hoc, si legerem *Manu et doctissima*, satisfacerem carminis legibus, ceteris rebus non opinor item, et tamen sic quoque esset, quod in proximo desideraretur. Sensus planissimus est: Ita, inquit, summa cum arte orbes hi sunt fabrefacti, ut nemo, quantumvis a Minerva eruditus, adamussim posse imitari videatur”. Kochanowski, dokonując daleko idącej zmiany, chciał zapewne usunąć określenie *sancta* (dotyczące Ateny), którego brak w podstawie greckiej. Por. Cep. 387: *Haud facile Minervae manibus edoctus aliquis*.

w. 572: *numine* – zamiast *lumine*, wersji obecnej w edycjach wcześniejszych (także w wydaniu Nideckiego). Lekcja przyjęta przez Kochanowskiego pojawiła się w edycji Alda Manucjusza, ponownie zaproponowali ją Turnebus i Lambinus w obu edycjach, Nidecki zaaprobował w *Fragm. Schol.*, k. 25r. Tak też dzisiejsze edycje.

w. 576–585: *Aurorae ... necesse est* – tym dziesięciu wersom odpowiadają w tekście Cyserona cztery (wg edycji Nideckiego):

*Sed tantum supra terras semper tenet ille  
Curriculum, oblique inflexus tribus orbibus unus,  
Quanto est divisus Cancer spatio a Capricorno;  
Ac subter terras spatium par esse necesse est.*

Fragment ten został gruntownie przerobiony przez Kochanowskiego: w. 576–579 dodane; w. 580 – zmieniony początek; w. 581 i 583–584 dodane. Jednocześnie poeta pominął wers Cyserona (pierwszy z zapisanych wyżej), którego miejsce jest po w. 575. Powodem tak daleko posuniętej ingerencji w tekst była chęć uzupełnienia przekładu wedle greckiego oryginału, w którym znalazły się informacje o tym, czym zodiak różni się od innych kół. Cyseron uprościł opis, co mogło utrudniać zrozumienie tej różnicy.

w. 576–579: *Aurorae ... tollunt* – wersy dodane przez Kochanowskiego na podstawie oryginału greckiego, zastępujące pierwszy wers przytoczonego wyżej fragmentu przekładu Cyserona.

w. 580: *Ast ille* – u Cyserona: *Curriculum*. Aby połączyć ten wers z wcześniejszym fragmentem dodanym przez siebie, Kochanowski zmienił jego początek.

w. 580: *implexus* – zamiast *inflexus* występującego we wcześniejszych edycjach (także w tekście Nideckiego). Koniekturę zaproponował Patrycy w *Fragm. Schol.*, k. 25r, była przyjmowana przez niektórych późniejszych edytorów (Pingré, Parisiis 1786; Lemaire, Parisiis 1826; Baehrens, Leipzig 1879). W dzisiejszych wydaniach: *inflexus*.

w. 582: *Quanto* – lekcja XVI-wiecznych wydań, przyjęta także przez Soubirana. Buescu i Pellacani dają wersję z edycji Pisanusa i Manutiusa: *quantum*.

w. 583–584: *Exoriens ... et qua* – Kochanowski dodał te dwa wersy za oryginałem Aratosa (w. 538–539), aby uściślić informację o obrotach zodiaku, mimo iż w pierwszym z nich powtarzają się słowa: *Cancer ... a Capricorno* z poprzedniego oryginalnego wersu przekładu Cyserona (582). Miejsce robi wrażenie niedopracowanego. Być może Kochanowski zamierzał złożyć z tych formuł jeden wers.

w. 585: *It subter terras* – konsekwencją dodania wersów 583–584 jest zmiana na początku wersu następnego: zamiast *Ac super terras* (wszystkie edycje XVI-wieczne) lub *At subter terras* (Lambinus 2 na marginesie, także edycje dzisiejsze) Kochanowski daje *it* jako orzeczenie zdania rozpoczętego wcześniej.

w. 587: *Quis* [w druku: *Queis*] – archaiczna forma zaimka znalazła się w edycji Moreliusza, zaakceptował ją Nidecki w tekście i w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 25r), widnieje też w obu wydaniach Lambinusa. Dzisiejsi wydawcy: *quis*.

w. 587: *hunc* – zamiast obecnej we wcześniejszych edycjach lekcji: *Lunae*. Nidecki w tekście dał wersję powszechnie przyjętą, lecz w *Fragm. Schol.*, k. 25r zaproponował *hunc* (odnotowane na marginesie edycji Lambinusa 2 jako pochodzące z dawnego rękopisu), którą to lekcję przyjmują późniejsi wydawcy (niektórzy w przekonaniu, że jest to koniektura Grotiusa).

w. 587: *convexum* – lekcja przyjęta w wielu edycjach ówczesnych (m.in. Manutius, Morelius, obie edycje Lambinusa, także w tekście Nideckiego). Patrycy w *Scholiach* (*Fragm. Schol.*, k. 25r) wspominał o wersji Stephanusa 1557: *connexum*. Dzisiejsi wydawcy albo idą za Pisanusem i dają *connixum/conixum* (Soubiran i Buescu, ten drugi: *conixum caelo*), albo przyjmują *conixi* (Pellacani).

w. 587: *caeli* – Kochanowski nie przyjął koniektury Turnebusa poświadczonej w edycji Lambinusa 1: *oculis*. Nie wspomina o niej również Nidecki.

w. 600: *orbi* – lekcję *orbi* zaproponował Turnebus zamiast ogólnie przyjętej *orbem*; jako archaiczną dopuszczał ją Grotius w *Notach* do swej edycji, choć w tekście dał *orbe*; taką też lekcję znajdujemy w KochArat 1612. Nidecki nie poświęcił temu wyrażeniu uwagi, poszedł za przyjętą ogólnie wersją *orbem*. Dzisiejsze wydania: *orbe* (Buescu, Soubiran) lub *orbem* (Pellacani).

w. 601: *serpentes aethere Pisces* – poprawka Kochanowskiego. Lekcją przyjętą było *serpentes ludere Pisces* (tak też w edycjach dzisiejszych). Turnebus chwalił wyrażenie *ludere Pisces*, przytaczając miejsce z *Braci* Terencjusza, sugerował jednak poprawkę: *pergentes ludere*. Grotiusa raziło przypisanie rybom zabawy i zaproponował [*squamifero*] ... *sudere* (= *sidere* w pisowni archaicznej) zamiast *ludere*, co jednak większość wydawców odrzuciła.

w. 606: *cursu* – jak w edycji Morelius; we wcześniejszych edycjach i w tekście Nideckiego: *cursus*. Nidecki odnotował w *Fragm. Schol.*, k. 25r: „Quid si *cursu* pro *cursus*? quamquam et *cursus* legi potest”. W dzisiejszych edycjach: *cursu*.

w. 608: *Tantundem apparens* – Kochanowski wprowadził poprawkę do przyjmowanej przez inne ówczesne edycje i przez Nideckiego wersji: *Tantundem ille patens* (słowo *ille* dodane wcześniej przez Victoriusa ze względów metrycznych). W wydaniu Perioniusa była lekcja ułomna pod względem metrycznym: *tantundem patens*. Turnebus zaproponował wersję: *Tantundem parens* (w znaczeniu *apparens*), Kochanowski wprowadził wersję z przedrostkiem, co umożliwiło mu pominięcie *ille*. Dzisiejsi wydawcy: *Tantundem pandens*.

w. 610: *rursus surgentia* – poprawka Kochanowskiego zamiast lekcji przyjętej we wcześniejszych edycjach: *iussus fugientia*. Perionius i Morelius (za radą Turnebusa) poprawiali na *iussu fugientia*. Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 25r zaproponował *rursus fugientia* (lekcja ta występuje w niektórych rękopisach). Poprawka Kochanowskiego *surgentia* uwzględnia sens tekstu greckiego: Ar. 555–556: δύνουσι ... ἀντέλλουσι, Cep. 389: *Sex semper occidunt... / Tot item oriuntur. Notabene*, w wierszu poprzednim sześć znaków określono jako *labentia*, więc przeciwstawione im znaki Kochanowski postanowił nazwać raczej *surgentia* niż *fugientia*. W dzisiejszych edycjach: *rursus fugientia*.

w. 613: *Signifero ex orbi* – zamiast przyjętej w ówczesnych edycjach lekcji: *Signifero ex orbis*. Propozycję Turnebusa (*Signifero ex orbe*), z dodaniem archaicznej pisowni *orbi*, chwalił Patrycy w *Fragm. Schol.*, k. 25r; przyjął tę propozycję Kochanowski, a także dzisiejsi wydawcy.

w. 613: *signorumque ordine fulto* – o drugiej połowie tego wersu Nidecki (*Fragm. Schol.*, k. 25r) pisał: „Reliqua alii considerent”. Kochanowski podjął wyzwanie i spróbował poprawić wersję przyjmowaną przez wcześniejszych wydawców, obecną także w edycji Nideckiego: *et signorum ordine fultum*. Turnebus proponował: *et signorum ex ordine fultum*. Dziś przyjmowana wersja: *sex signorum ordine fultum*.

w. 618: *adime<n>t ... nubes* – w greckim oryginale, jak też u Ceporinusa podmiot jest w liczbie mnogiej; tekst w pierwodruku: *adimet* uważamy za błąd drukarza, który uznał *nubes* za liczbę pojedynczą. Zob. Ar. 563–564: νεφέεσσι μέλαινα / γίνοιντ', Cep. 389: *nubibus obscurae / Fiant*.

w. 623: *Nam* – w edycjach wcześniejszych i w tekście Nideckiego: *Iam*. Lekcję *Nam* zaproponował Patrycy w *Fragm. Schol.*, k. 25r, wskazując jako argument w. 334: *Nam prope praecipitante licebit visere nocte*. W wielu innych miejscach nowa myśl jest w tłumaczeniu Cyserona wprowadzana przez *nam*, zwłaszcza wtedy, gdy w tekście greckim stoi słowo *πév*. W dzisiejszych edycjach: *Nam*.

w. 623: *supera* – zamiast *supero*, które widniało we wcześniejszych edycjach i w wydaniu Nideckiego. Turnebus wielokrotnie zwracał uwagę w swych *Adversariach*, że Cyseron stosuje *supera* w znaczeniu *supra*. Poszedł za nim Lambinus i dał *supera* w swojej edycji z 1565–1566 roku. Również Nidecki (*Fragm. Schol.*, k. 25r–v) rekomendował tę lekcję. Znajduje się ona także w dzisiejszych wydaniach.

w. 623: *se toto lumine* – Nidecki i Kochanowski poszli za redakcją Minutianusa z 1499 roku i Victoriusa z roku 1537; we wcześniejszych edycjach brakowało słowa *toto*, wskutek czego wers był ułomny metrycznie. W dzisiejszych wydaniach przyjmuje się inną redakcję na podstawie rękopisów: *ac primo supera se lumine*.

w. 627: *ast* – koniektura Kochanowskiego, we wszystkich edycjach, także u Nideckiego: *atque*. Kochanowski zmienił lekcję powodowany obecnością w tekście greckim przeciwstawnego *δέ* (Ar. 573, Cep. 391: *vero*). Por. Prudentius, *Psychomachia* 649: *ast alia de parte*.

w. 628: *Piscis* – Cyseron pisze w tym miejscu powtórnie o Rybie Południowej, podczas gdy w tekście greckim mowa o Kłęczniu (Engonasin), którego Aratos określił peryfrastycznie: *ὃ γ' ἐξόπιθεν τετραπμμένος* (Ar. 575, Cep. 391: *hic retro versus*). Germanik (w. 591) uniknął tego nieporozumienia, pomijając w swym tłumaczeniu w. 575–576 greckiego tekstu, a cytowaną peryfrazę oznaczającą Kłęcznia przypisał Rybie: *occidit et dorso piscis caudaque priore*; istotnie, zachodzi ona, poczynając od grzbietu, podobnie jak Kłęczń zanurza się głową w dół. Awienus (w. 1084–1085), jak się zdaje, odnosi opis do właściwego gwiazdozbioru i tłumaczy dość wiernie Aratosa: *tergi plurima versum / ventre tenu summo supera inter sidera cernes*. Hyg. *Astr.* IV 12 również jest wierny Aratosowi, wymienia też grecką nazwę gwiazdozbioru, o którym mowa: *Cancer exorients obscurat ... et caput cum reliquo corpore ad umbilicum qui Engonasin vocatur*. Co interesujące, Kochanowski poprawił to miejsce w tłumaczeniu polskim (zob. KochPhaen 20/29 (473) i komentarz do tego miejsca). Buescu zaproponował w tekście Cyserona lekcję *Nicusus* (dającą się według niego wywieść z *Piscis* przy zamianie zaledwie dwóch liter) wbrew wszystkim przekazom, korygując w ten sposób raczej błąd Cyserona niż kopistów.

w. 630–631: dwuwiersz poprawiony przez Kochanowskiego, który starał się uzyskać sens zgodny z greckim tekstem, a jednocześnie zachować jak najwięcej z tłumaczenia Cyserona. W wydaniu Nideckiego fragment ten brzmi: *Atque humeros usque a genibus Cancrumque recondit / Anguitenens validis magnum a cervicibus Anguem*. W innych ówczesnych wydaniach w pierwszym z przytoczonych tu wersów zamiast *Cancrumque* występuje *clarumque*, na co zwracał uwagę Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 25v, rekomendując jednak wersję *Cancrumque*. Turnebus przeciwnie, pisał, że jest ona nonsensowna („qui *Cancrum* legunt, perspicue cum sententia pugnant”). Kochanowski wykorzystał przekład Ceporinusa, wsparł się także tłumaczeniem Awienusa.

w. 630: *Adque* – w innych edycjach (dawnych i dzisiejszych): *Atque*. Kochanowski oddał tekst oryginału odnoszący się do Wężownika: *εἰς ὦμον ... ἐκ γονάτων* (Ar. 577–578), Cep. 391: *usque in humeros*.

w. 630: *Cancro exoriente* – pomysł Kochanowskiego jest samodzielną koniekturą, zachowującą, w konstrukcji *ablativus absolutus*, rolę Raka jako czynnika sprawczego zmian, którym podlegają Wężownik i Wąż. Por. Ar. 577–578: *καταγει ... Ὀφιοῦχον ... / Καρκίος*, Cep. 391: *Cancer ... deducit autem serpentem*. Pomysł Kochanowskiego ma wsparcie w Avien. 1087–1088: *premit ab genibus celsos Ophiuchum / usque umeros Cancer*. W dzisiejszych wydaniach: *clarumque recondit* (Buescu i Soubiran), *secumque recondit* (Pellacani).

w. 631: *Conditur* – Kochanowski wykorzystał czasownik, z którego zrezygnował w poprzednim wersie, nieco go tylko zmienił (*recondit* – *conditur*). Dzięki zmianie strony z czynnej na bierną zyskał możliwość zachowania rzeczownika *Anguītenens* w roli podmiotu zdania.

w. 631: *atque* – być może przeniesione przez Kochanowskiego z poprzedniego wersu, w którym zmienił ten spójnik na *adque*. Zrezygnował natomiast ze słów: *validis magni*.

w. 631: *Anguis* – Kochanowski zmienił przypadek tego rzeczownika zgodnie z sensem zdania.

w. 638: *Ad mediam ... noctem* – wszystkie rękopisy i edycje mają lekcję: *Post mediam ... noctem*; por. Ar. 583–584: πλείον δὶχα νυκτὸς ἰούσης, / ἥμος ὅτ' ἡελίοιο κατερχομένοιο δύηται, Cep. 391: *plus dimidio noctis labentis*, / *Tum quando sole descendente occidat*, Germ. 599: *in terras abit et noctis plus parte relinquit*, Avien. 1096: *iam plus mediis nox inclinabitur horis*. Wydaje się, że Kochanowski zmienił *Post mediam ... noctem* na *Ad mediam ... noctem* skłoniony łacińskimi przekładami, a zwłaszcza wersją Germanika, pragnąc dokładniej niż Ciceron zachować obraz Bootesa zachodzącego dłużej niż przez połowę nocy. Zastosowana przez poetę formuła *ad mediam ... noctem* nie w pełni jednak oddaje ten zamiar. *Notabene*, w polskich *Fenomenach* (KochPhaen 21/1 [477]): *od północy*, zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do tego miejsca.

w. 640: *exstat* – poprawka Kochanowskiego; we wszystkich edycjach, włącznie z tekstem Nideckiego: *errat*. Inspiracją dla Kochanowskiego był tekst grecki: παρσείνεται (Ar. 588, Cep. 393 *protenditur*). Dzisiejsi wydawcy poprawiają na *enat*.

w. 643: *Eridani ... provolvitur amnis* – wers dodany przez Kochanowskiego, by uzupełnić informację zawartą w w. 589 oryginału greckiego: πάντα φέρων Πιταρίων, Cep.: *Totum ferens fluvium*. Por. Verg. *Aen.* VI 659: *Eridani ... volvitur amnis*.

w. 646: *vis maior Aeti* – lekcja przejęta przez Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 25v), a w ślad za nim przez Kochanowskiego, z wydania Moreliusza zamiast powszechnie wcześniej stosowanej: *vis maior Aquari*. Pozwalało to poradzić sobie z materią astronomiczną: tu oczywiście chodzi o Orła (Ar. 591: Αἰετός, Cep. 393: *Aquila*), a nie o Wodnika (*Aquarius*). Lekcja Moreliusza może rodzić jednak wątpliwości: mało prawdopodobne, by Ciceron był skłonny użyć w tym miejscu wyrazu greckiego, a jeśli nawet by to uczynił, powstaje kłopot z metrum: sylaba *-e-* jest krótka, więc nie może stać w ostatniej stopie heksametru. Obaj polscy wydawcy zlekceważyli znakomitą propozycję Turnebusa: *vis magna Aquilae*, przyjętą przez wydanie Lambinus 1, obecna także w dzisiejszych edycjach.

w. 647: *considens* – przyjęta przez Nideckiego i Kochanowskiego poprawka Moreliusza zamiast wcześniejszego *confidens*; zob. Cep. 393: *sedens*. Tak też w dzisiejszych edycjach.

w. 654: *illustri lumine* – taką lekcję zaproponował Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 25v. Wprowadził ją też Turnebus i umieścił w swoim pierwszym wydaniu Lambinus, przyjmują ją również dzisiejsi wydawcy. We wcześniejszych edycjach, także u Nideckiego: *illustria lumina*.

w. 664: *lumina* – Kochanowski nie przyjął lekcji Perioniusa i Moreliusza, odnotowanej przez Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 25v: *numina*. Turnebus proponował *limina* lub *culmina*. Wątpliwości mogły powstawać dlatego, że w wierszu powyżej występuje wyraz *lumine*. Dzisiejsi wydawcy: *lumina*.

w. 665–666: *Haec medium ... corpore Virgo* – Nidecki, a za nim Kochanowski, przyjęli odmienną kolejność tych wersów niż większość ówczesnych i wszyscy współcześni wydawcy. Patrycy pisał w *Fragm. Schol.*, k. 25v: „Luxati prius erant hi versus, qui tamen, ex aliorum editione et Graeco Arato, suis uterque locis sunt restituti”. Owe „aliorum editiones” to wydania Perioniusa i Moreliusza, a kolejność przyjęta przez nich oraz przez Nideckiego i Kochanowskiego jest zgodna z greckim oryginałem.

w. 666: *Cum iam iam* – we wszystkich wcześniejszych wydaniach lekcja *Et iam iam*. Zmiana Kochanowskiego zapewne była dokonana *ingenii ope*, ale jest zbliżona do lekcji przyjmowanej



dziś przez wszystkich wydawców za przekazami rękopiśmiennymi, a odnotowanej już na marginesie edycji Lambinusa 2: *Et cum iam*. Zob. Cep. 393: *Virgo quando ... evaserit*.

w. 667: *obscuro lumine* – lekcję tę wprowadził Kochanowski zamiast przyjętego przez wydawców dawnych i dzisiejszych (także przez Nideckiego): *obscuro corpore*. Ten oksymoron powstał z chęci przetłumaczenia greckich słów: λεπτὸ φάουσαι (w. 607), Cep. 393: *tenuiter lucentes*. Por. w. 602: *obscuro lumine labens*.

w. 669: *in adverso* – koniektura przyjęta przez Kochanowskiego, wzmiankowana przez Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 25v) za Perioniuszem i Stephanusem 1557. Wersja w większości ówczesnych edycji i w tekście Nideckiego: *in adversum*. Dzisiejsi wydawcy za niektórymi rękopisami: *in adverso*.

w. 672: *patet* – we wszystkich wczesnych wydaniach, także u Nideckiego: *latet*, Turnebus poprawił na *patet*; pisał: „scribo *patet*, quod est oritur, quod non solum postulat, verum etiam flagitat sententia”. Tę poprawkę znaleźć można w wydaniach Lambinusa 1, na marginesie Lambinusa 2 oraz w edycjach dzisiejszych. *Notabene*, pomyłka *latet* zamiast *patet* pod wpływem *late* w w. 671.

w. 672: *nam* – zamiast przyjętej we wczesnych edycjach, także u Nideckiego, lekcji *non*. Poprawkę wprowadził Turnebus, argumentując: „neminem esse puto qui non intelligat legendum: *nam caudam contegit umbra*”. Lekcję tę można znaleźć w wydaniach Lambinusa 1, na marginesie Lambinusa 2 oraz w edycjach dzisiejszych.

w. 674: *vagans* – Kochanowski pozostał przy lekcji występującej we wszystkich ówczesnych edycjach, nie skorzystał ze znakomitej propozycji Nideckiego (*Fragm. Schol.*, k. 25v): *vacans* (scil. *vulgato nomine*), przyjętej potem przez wszystkich wydawców.

w. 685: *His ... Chelis* – wers dodany przez Kochanowskiego, odpowiadający greckiemu oryginałowi (Ar. 626): φορέουσι ἀνερχόμενοι ἔτι Χηλαί, Cep. 395: *proferunt exorientes adhuc Chelae*. Tego fragmentu brak również w tłumaczeniu Germanika (powinien się znaleźć między w. 637 a 638).

w. 693–698: w edycjach przed 1565 rokiem w. 693 i 698 stały obok siebie: *Cum vero vis est vehemens exorta Nepai / Late fusa volat per terras fama vagatur*. Turnebus podejrzewał po *vagatur* luknę. Być może zainspirowany przezeń Lambinus w swoim wydaniu z 1565 roku dodał cztery wersy od siebie, zapewniając w uwagach do tekstu, w poczuciu własnego mistrzostwa filologicznego, że w ten sposób rekonstruuje i ratuje od zapomnienia oryginalny tekst Cicerona: „hic versus tres integri et dimidiatus, qui desiderabantur, ut licet ex Arato intelligere, a nobis restituti et paene dicam ab inferis excitati sunt”. Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 26r również sugerował luknę w tekście Cicerona i dał prozaiczną rekonstrukcję wywodu: „Oriente Scorpione, *late fusa volat* unda Eridani sub terram. Quin et hic ipse exoriens ac terrorem Orioni incutiens, depellit eum in inferiora terrae. Tunc sequitur: *per terras fama vagatur*. Quibus quidem et sequentibus verbis describit rationem fabulorum, cur Orion sibi a Scorpione tantopere metuat, ut eo oriente ille occidat”. Kochanowski zaproponował własną poetycką rekonstrukcję (w. 694–697) odpowiadającą w. 634–637 greckiego oryginału. Spożytkował w niej głównie cząstki przekładu Germanika (w. 644–646).

w. 694–695: *Mergitur Oceano ... fugat Oriona* – por. Germ. 644–645: *Scorpius exoriens, quom clarus fugerit amnis, / scorpios Oriona fugat*.

w. 694: *curvis anfractibus* – por. Val. Fl. IV 727: *atque hac Europam curvis anfractibus urget*; Prudentius, *Hamartigenia* 144–145: *mundum curvis anfractibus et silvosis / horrentem scopulis versuto circuit astu*; Claud., *Panegyricus Olybrio et Probino consulibus* 105: *angustant aditum curvis anfractibus Alpes*.

w. 695: *Haec eadem exoriens magnum fugat Oriona* – por. Cep. 397: *Qui etiam exoriens terret magnum Orionem*.

w. 696–697: *Pace ... mihi* – Kochanowski rozwinął w ten sposób krótką formułę Aratosa (Ar. 637): Ἀρτεμις ἰλήκοι, Cep. 397: *Diana aequae ferat*. Podobną inwokację wprowadzili Germ. 646: *sis vati placata, praecor, Latonia virgo* i Avien. 1171: *o Latonia virgo*.

w. 697: *commenta* – Avien. 1172 w tym samym znaczeniu i w tym samym związku składniowym używa słowa *mendacia*.

w. 698: *Late fusa volans per terras fama vagatur* – Kochanowski nie poszedł za sugestią Nideckiego (zob. wyżej, komentarz do w. 693–698), że słowa *Late fusa volat* odnoszą się do Erydana, lecz pozostawił wers takim, jaki widział w edycjach; zmienił tylko jeden wyraz (*volat* na *volans*), łącząc w ten sposób na poziomie składni jeszcze silniej owe dwa hemistichy, które według wielu komentatorów (również Nideckiego) należą do różnych sformułowań i oddają różne fragmenty tekstu Aratosa.

w. 700: *Ausus sit, celsis* – w wydaniach dawnych i dzisiejszych: *Dicitur, excelsis*. Kochanowski dokonał tej zmiany zapewne dlatego, że nie chciał powtarzać treści z w. 698: *dicitur* powtarzałoby sformułowanie *fama vagatur*. Inspiracją był zapewne przekład Germanika, w którym o Orionie mówi się (w. 649): *ausum hominem divae sacrum temerasse pudorem*.

w. 701: *Chios* – w XV-wiecznych wydaniach: *echinus*, w XVI-wiecznych, także w tekście Nideckiego: *Echineis*, wbrew geografii, jeśli miałyby to być nazwa własna (wyspy Echinady leżą na Morzu Jońskim, nie Egejskim). Lekcję *Chios* rozważał Turnebus, stawiając jednak jako problem sprawę metrum: „Chios” miało, jako nazwa wyspy, pierwszą sylabę krótką, co powoduje trudność w ostatniej stopie heksametru. Wysunął przypuszczenie, że można tu mówić o *-i-productum*, podobnym do tego w nazwie mieszkańca Chios. Zdecydował się jednak w końcu na lekcję *echinis*, dowodząc, że przy brzegach wyspy żyją liczne jeże morskie (*echinus*, *i*). Nidecki nie mógł wziąć pod uwagę koniektury Turnebusa, Kochanowski natomiast ją uwzględnił, jako pierwszy z wydawców umieszczając lekcję *Chios* w tekście; szedł przy tym za greckim oryginałem (Ar. 638: Χίω, Cep. 397: *in Chio*). Turnebus proponował też formę *Chius*, która znalazła się na marginesie wydania Lambinus 2. Umieścił ją także Grotius w wydaniu z 1600 roku. Lekcję *Chius*, w którym to wyrazie *i* jest długie, zgodnie z wymogami metrum, przyjęto w dzisiejszych wydaniach.

w. 702: *Bacchia* [scil. *vitis*] *quam* [scil. *Chios*] – lekcja Kochanowskiego jest interesująca modyfikacją koniektury Turnebusa uwzględnionej w wydaniu Lambinus 1: *Bacchica quam* (Turnebus uznawał też za możliwą lekcję: *Bacchus quam*). W wersji przyjętej przez wcześniejszych wydawców (także przez Nideckiego): *Brachia quae*, co, według komentarza Patrycego (*Fragm. Schol.*, k. 26r), przypomina sformułowanie Awienusa (1183) zawarte we wzmiance o Chios: *brachia lucorum*. Wers jest dodatkiem Cyserona, nie ma odpowiednika w greckim oryginale. W dzisiejszych edycjach: *brachia quae* (Buescu), *Bacchica quam* (Soubiran, Pellacani).

w. 704: *cenare* – wersja przyjmowana we wszystkich dawnych wydaniach, w niektórych rękopisach: *ornare*, co uwzględniono na marginesie edycji Lambinus 2. Grotius uznał tę lekcję w swoich *Notach* za znakomitą; przyjmują ją również dzisiejsi wydawcy. Turnebus uważał, że lekcja *cenare* może mieć uzasadnienie tylko jeżeli używany przez Cyserona tekst grecki zawierał w w. 640 wyraz θοίνῃς zamiast θήρῃς.

w. 705: *percussa* – Kochanowski nie uwzględnił poprawki Turnebusa: *percussa*, którą mógł znać także z edycji Lambinus 1; zob. niżej, komentarz do w. 707.

w. 707: *Expulit* – zamiast przyjmowanego przez ówczesnych i dzisiejszych wydawców: *perculit*. Kochanowski wprowadził tę zmianę nie po to, aby dostosować swój przekład do tekstu greckiego (gdyż w tym miejscu Cyseron dodał wątki legendy nieobecne u Aratosa), lecz zapewne aby uniknąć trzykrotnego powtórzenia form pochodzących od czasownika *percellere* (w. 705, 707 i 710); inspiracją mogła być dlań lekcja *expellit* w przekładzie Germanika 676.

w. 724: *umeris* – we wcześniejszych wydaniach i w tekście Nideckiego: *umeros*. Poprawkę zaproponował Turnebus, tak też Patrycy w *Fragm. Schol.*, k. 26r; uwzględniają ją także dzisiejsi wydawcy.

w. 724: *recedit* – Kochanowski zmienił przyjęte przez wszystkich, także dzisiejszych, wydawców orzeczenie *refertur*, zapewne po to, by ściślej oddać greckie *ούεται* (Ar. 656, Cep. 393: *occidit*); inspiracją mógł być Germ. 529: *a tellure recedit*.

w. 732: *Feram* – dziś gwiazdzbior nazywa się Wilk; zob. *Komentarz filologiczno-literacki do KochPhaen* 17/5 (368).

w. 738: *cum visere* – przyjęta przez Kochanowskiego poprawka Moreliusza zamiast obecnej wówczas we wszystkich innych edycjach lekcji *convisere*. Nidecki w tekście ma wersję dawniejszą, a o lekcji *cum visere* informuje w *Fragm. Schol.*, k. 26v, nie podając źródła („sic legunt alii”). Do lekcji ze spójnikiem *cum* mogły Kochanowskiego skłaniać tłumaczenia Germanika 674: *cum prima subit facies ... Arcus* i Awienusa 1226: *Sagittigeri cum vibrant astra*. Poprawkę Moreliusza przyjęli Soubiran i Pellacani, u Buescu: *convisere*.

w. 739: *Institit, emergit* – poprawka Moreliusza, odnotowana przez Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 26v. We wcześniejszych edycjach i w tekście Nideckiego: *Institit et mergit*. Turnebus wolał lekcję *Instat et mergit*, którą zaakceptował Lambinus w wydaniu z 1565–1566 roku. W dzisiejszych edycjach przyjmuje się poprawkę Moreliusza.

w. 740: *corpora* – w tekście Nideckiego: *corpore*, podobnie jak w większości ówczesnych edycji. Jeśli *corpora* to nie błąd drukarza, ale poprawka Kochanowskiego, to wprowadził ją zapewne, chcąc uniknąć powtórzeń *corpore* w w. 740 i 741. Nie wziął pod uwagę lekcji Stephanusa 1557, odnotowanej także na marginesie edycji Lambinus 2: *pectore*, która bliska jest – obecnie przyjmowanej za jednym z ważnych źródeł rękopiśmiennych – wersji *pectora*. Co więcej, i co może zaskakiwać, Kochanowski nie skorzystał ze wskazówki tekstu greckiego, w którym mowa o piersiach Keфеusa: *στήθεος ἄχρις / Κηφεύς* (Ar. 674–675, Cep. 401: *ad pectus usque / Cepheus*).

w. 742: *obit et Lepus abditus umbra* – w najstarszych edycjach: *obiit simul abditus umbra est*, co kazało stosować te słowa do Oriona, wbrew oryginałowi greckiemu, w którym mowa w tym miejscu o Zającu. W tłumaczeniach Germanika i Awienusa wymieniona jest za Aratosem nazwa tego gwiazdzbioru. Wydawcy próbowali naprawiać tekst Cyserona przez koniektury; Perionius i Stephanus 1557: *obiit Lepus abditus umbra*, Morelius i Lambinus 1: *obit et Lepus abditus umbra*. Nidecki, a za nim Kochanowski, przyjął tę ostatnią wersję; Patrycy wymieniał również w *Fragm. Schol.*, k. 26v dwa wcześniejsze warianty. Współczesne edycje: *Lepus et simul abditus umbra est* (Buescu); *obiit simul abditus umbra [est]* (Soubiran z zaznaczeniem, że przed tymi słowami podejrzewa lukunę liczącą dwa hemistychy i z własną rekonstrukcją jej zawartości w komentarzu); *obiit lepus: abditus umbra est* (Pellacani). *Notabene*, niektórzy filologowie XIX–XX wieku (Baehrens i Housman) proponowali *Auritus* („zwierzę z długimi uszami”) zamiast *abditus*, przywołując Germ. 341: *auritum Leporem*, Avien. 751: *Auritum primis emittit gurgis*.

w. 743–751: Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 26v napisał o tej partii tekstu: „Hos qui ad finem octo sequuntur versus, mire laxatos et conturbatos, sic, ut sunt, restitui ex aliorum emendatione”; zob. niżej, komentarz do w. 744–745.

w. 743: *lapsu* – poprawka Moreliusza, we wcześniejszych wydaniach: *lappsum*. Dzisiejsi wydawcy: *lapsu*.

w. 744–745: *Crus ... Argo* – te dwa wersy Perionius, Morelius, Nidecki w tekście i Lambinus 1 przesunęli niżej, po w. 748 (Patrycy pisał o tym w *Fragm. Schol.*, k. 26v), a Lambinus 2 po w. 751, czyli na koniec zachowanego fragmentu *Fenomenów*. Wiąże się to z różnicą między greckim tekstem Aratosa a tłumaczeniem Cyserona; o ile pierwszy omawiał różne części gwiazdzbiorów obok siebie, nawet jeśli zachodziły lub wschodziły pod różnymi znakami zodiakalnymi,

o tyle drugi zachował porządek znaków zodiaku, rozbijając na osobne części opisy konstelacji. Tak jest na przykład z Woźnicą: o tym gwiazdozbiórze Cyceon mówi dwukrotnie w w. 743 (znak Strzelca) i w. 747 (znak Koziorożca), podczas gdy u Aratosa jest to jeden fragment (w. 679–685). Ci, którzy przesuwali w. 744–745 w inne miejsce, czynili to ze względu na Nawę (Argo), która zachodzi pod znakami Strzelca i Koziorożca; mylili się jednak co do Perseusza, który zachodzi pod Strzelcem; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasła *Wschód Strzelca* i *Wschód Koziorożca*. Mówił o tym Grotius w *Notach* do swojej edycji: „Perseus et puppis Argus ex Arati mente Sagittario exoriente occidunt. ... Sed critici quidam fidentiores dum Ciceronem in Arateum ordinem redigunt, non considerarunt se et contra Arati, et contra Ciceronis mentem vadere, dum Perseum et puppim Navis iis annumerant, quae Capricorno oriente occidunt”. Podobnie myślał Kochanowski, wbrew Nideckiemu przyjmując tradycyjną kolejność, która oddaje intencje Cyceona. Tak też postępują dzisiejsi wydawcy. Zob. KochPhaen 20923/2–28 (542–568) i *Komentarz filologiczno-literacki* do tego miejsca.

w. 744: a bit – we wszystkich wydaniach: *obit*. Poprawka Kochanowskiego, który zapewne pragnął uniknąć powtórzenia *obit* w w. 742 i 744.

w. 746: *oriens Capricornus* – wszystkie edycje aż do końca XIX wieku miały tu lekcję: *obiens Capricornus*. Żaden z filologów oprócz Kochanowskiego nie porównał tego fragmentu z oryginałem greckim, w którym autor wyraźnie mówi o wschodzie Koziorożca: Αἰγοκέρῃ ... ἀντέλλοντι (Ar. 689, Cep. 401: *sub Capricorno ... oriente*). Dziś poprawka Kochanowskiego, przypisywana jednak J. Maybaumowi (*De Cicerone et Germanico Arati interpretibus*, Rostock 1889), jest przyjmowana przez wydawców. Germ. 686: *veniens Capricornus*; Avien. 1244: *sidus surgens Capricorni*.

w. 749: *emergunt alite lapsu* – koniektura Turnebusa w wersji, który w większości przekazów źródłowych był przedostatni w obszernym fragmencie *Arateów* Cyceona, dlatego narażony na uszkodzenia. Fragment ten w powszechnie przyjętej wcześniej wersji brzmiał: *emergunt alite lapsum* (tak też u Nideckiego w tekście). Patrycy pisał w *Fragm. Schol.*, k. 27r: „Hic ... locus manifeste corruptus est”. Próbowano to miejsce poprawiać; na przykład Perionius i Morelius dali wersję: *emergunt alites una*, jako że w tekście greckim mowa o konstelacjach „ptasich”: Orła i Łabędzia wschodzących równocześnie. Nidecki ocenia tę lekcję: „Bene quoad sensum, non item quoad carminis rationem” (*Fragm. Schol.*, k. 27r). Poprawka Turnebusa *lapsu* (przyjęta przez Kochanowskiego, także przez dzisiejszych wydawców) nie rozwiązywała całkowicie problemu zgodności z wiedzą astronomiczną, toteż jej autor poprawiał następny, ostatni wers (zob. niżej, komentarz do w. 751). Polski poeta natomiast poszedł inną drogą: dodał wers 750, w którym wymienił nazwy „ptasich” gwiazdozbiorów.

w. 750: *Altivolansque Olor et claris Aquila ignibus ardens* – wers dodany przez Kochanowskiego na podstawie oryginału (Ar. 691: Ὀρνίς τ' Αἰητός τε, Cep 403: *Olor, Aquilaque*).

w. 750: *Altivolans* – zob. Enn. *Ann.* 76: *servat genus altivolantum*; Lucr. V 432–433: *solis rota cerni lumine largo / altivolans poterat*.

w. 750: *Aquila ignibus ardens* – por. KochArat 345: *Aquila ardenti cum corpore*.

w. 751: *Et volucris terris* – lekcja Perioniusa i Moreliusza (cytowana także przez Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 27r), we wcześniejszych edycjach i w tekście Nideckiego: *Et terris volucris*. Turnebus zaproponował wersję: *E terris Volucres*, by utrzymać ciągłość składniową: *emergunt alite lapsu / e terris Volucres*; rozumiał wyraz *Volucres* rzeczownikowo, jako zbiorcze określenie Łabędzia i Orła. Koniektura ta jest dziś przyjmowana przez wydawców.

w. 751: *Et volucris terris existit clara Sagitta* – ten wers kończył we wszystkich edycjach XVI-wiecznych długi fragment Cyceonowych *Arateów* mający własną tradycję

rękopiśmienną. Kochanowski, a potem Grotius przedłużyli wersję Cyserona o własny przekład wierszy brakujących do zakończenia greckich *Fenomenów* (Ar. 692–732): u Kochanowskiego jest to 47 wersów (752–798), Grotius dodał ich 41.

w. 752–798: fragment przełożony przez Kochanowskiego z oryginału Aratosa, z użyciem przekładu Ceporinusa. Przekład Kochanowskiego jest o osiem wersów dłuższy od greckiego oryginału, co oznacza, iż poeta znacznie rozszerzył w tym fragmencie swój tekst w stosunku do tekstu Aratosa (o 20%, podczas gdy wcześniej było to mniej niż 10%). Dodatki mają przede wszystkim na celu maksymalną jasność opisu i jego wzbogacenie o retoryczny poler. Przekład Ceporinusa dostarcza niektórych sformułowań, w porównaniu jednak z *Proemium* (w. 1–21), również tłumaczonym z greki bez udziału Cyseronowego tekstu, materia słowna tego przekładu jest wykorzystywana dużo oszczędniej. Analogiczne partie przekładu Germanika (w. 690–725) i Awienusa (1258–1325) nie wpłynęły na tekst Kochanowskiego. W komentarzu odnotowujemy zatem jedynie dodatki i opuszczenia poety w stosunku do oryginału, a także najwyraźniejsze zbieżności z przekładem Ceporinusa oraz nawiązania do zachowanych fragmentów utworów poetyckich Cyserona i ważnych autorów rzymskich.

w. 752: *Sedesque ... Arae* – w oryginale (w. 692): Θυτρίου ἱερὸς ὕδρη, por. Cep. 403: *Arae sacra Hydra*. Kochanowski nie poszedł za błędną lekcją w przekazach tekstu greckiego (ὕδρη zamiast ἔδρη) i przetłumaczył zdanie, nadając mu właściwy sens. Zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochPhaen 23/28 (568).

w. 752: *imbriferos ... in Austros* – Germ. 380: *directus in austros*, Ov. *Met.* XIII 725: *imbriferos ... Austros*. Por. Cep. 403: *austrinae Arae*.

w. 753–762: *Exoriente autem ... primum lumina tollent* – tę partię tłumaczenia Kochanowskiego można porównać z dziewięciowersowym fragmentem przekładu Cyserona zachowanym w pięciu rękopisach (odpowiada on w. 692–700 oryginału greckiego). Nidecki i Kochanowski nie mogli jednak znać tych przekazów; uwzględnili je dopiero wydawcy XIX-wieczni, jako pierwszy W.Y. Ottley w 1835 roku. Wersja Cyserona brzmi (za: Soubiran, s. 192, w. 472–480):

*Sed cum se medium caeli in regione locavit  
magnus Aquarius et uestiuit lumine terras,  
tum pedibus simul et supera ceruice iubata  
cedit Equus surgens. At contra signipotens nox  
cauda Centaurum retinens ad se rapit ipsa,  
nec potis est caput atque umeros obducere latos;  
at uero serpentis Hydrae caligine caeca  
ceruicem atque oculorum ardentia lumina uestit.  
Hanc autem totam properant depellere Pisces.*

w. 753: *Exoriente autem signo ... Aquari* – por. Cep. 403: *autem Aquario ... exoriente*.

w. 754: *acris Equi vis* – charakterystyczny sposób wyrażania się u Cyserona, wyżej w. 309: *Equi vis*, por. też Lucr. III 8: *fortis Equi vis*.

w. 755: *nox stellanti circumdata palla* – rozbudowana metafora w stosunku do oryginału (Ar. 695): ἀστεριν Νύξ; por. Cep. 403: *siderea nox*; Cic. *Div.* I 11: *stellanti nocte*; Stat. *Theb.* II 527–528: *coeperat ... subtexere palla / Nox*.

w. 756: *Centaurum ... trahit ... cauda* – por. Cep. 403: *a cauda Centaurum attrahit*.

w. 761: *semifero Centauro* – odpowiednika *semifero* brak w oryginale greckim. Kochanowski dodał ten przymiotnik, mając w pamięci inne miejsce z przekładu Cyserona (zob. KochArat 311):



*Corpore semifero*), a także wzorem innych poetów rzymskich: Wergiliusza (*Aen.* X 212: *semifero sub pectore*; o Trytonie) i Owidiusza (*Met.* XII 405–406: *Hylonome qua nulla decentior inter / semiferos*).

w. 766–767: *tristis ... arduentesque ... stellataque* – brak w greckim oryginale.

Przymiotnik *tristis* Kochanowski dodał za Avien. 1277–1278: *brachia maestae / Andromedae*.

w. 770: *pallentibus ... umbris* – brak w oryginale; por. Sil. VI 146.

w. 785–786: *Tum primo ... signo ... Arctophylax* – por. Cep. 405: *Arctophylax iam primo tunc signo*.

w. 797: *modi istius* – por. Cep. 407: *istius modi*.

w. 797: *aegris* – w oryginale greckim brak przymiotnika, por. np. Verg. *Aen.* II, 268: *mortalibus aegris*.

w. 798: *in summis aetheris oris* – brak w oryginale greckim; por. Lucr. II 1000: *ex aetheris oris*.

*Notabene*, w wydaniu Nideckiego, po fragmentach Cyцероновych *Fenomenów*, znajduje się jeszcze dwuwiersz zaczerpnięty z Pryscjana (Soubiran, fragm. II):

*Quem neque tempestas perimet, neque longa vetustas  
interimet stinguens praeclara insignia caeli.*

Nidecki w *Fragm. Schol.*, k. 27r–v wysuwa przypuszczenie, że mogą to być słowa Cyцерona odnoszące się ogólnie do dzieła dotyczącego gwiazd, które ma wieczną trwałość, mówi bowiem o rzeczach ponadczasowych; przytacza przy tym fragment zakończenia *Metamorfoz* Owidiusza (XV 871–872) i początek ody III 30 Horacego (*Exegi monumentum*). Patrycy pisze, że nie znalazł w greckim tekście słów, którym by ów fragment odpowiadał, ale stwierdza: „Videri enim potest Cicero aliquid eiusmodi ad finem eius operis addidisse”. Przytacza również myśl Moreliususa, iż wersy te właściwe miejsce miałyby na początku przekładu Cyцерona, gdzie odnosiłyby się do Jowisza. *Notabene*, dzisiejsi wydawcy tak właśnie umieszczają ten dwuwiersz, jako fragment 2. Nidecki stwierdza na koniec, że nie można być pewnym, „quem in locum ea conici proprie oporteat”; zapewne dlatego Kochanowski nie zdecydował się uwzględnić tych wersów w *Aratusie*.

#### [PROGNOSTICA]

w. 799–1215: od w. 799 rozpoczyna się przekład drugiej części eposu Aratosa, w tradycji łacińskiej noszącej osobny tytuł: *Prognostica*. Kochanowski we wstępie *Ad Lectorem* informował, że przekładu tej części dzieła nie planował, wiedząc, iż zachowało się bardzo niewiele ułamków przekładu Cyцерona (6 fragmentów opublikowanych przez Nideckiego, łącznie 27 wersów, czyli 6,5% całego tekstu). Na jego decyzję istotny wpływ mogło mieć stanowisko Nideckiego w tej sprawie. Przystępując do pisania *Scholiów* do Cyцерońskiego przekładu *Prognostyków*, Nidecki obszernie omówił wątpliwości dotyczące charakteru tego utworu (*Fragm. Schol.*, k. 28v–31v). Pierwszy problem dotyczył daty jego powstania. Nidecki przytacza poglądy tych uczonych, którzy nie zgadzają się z opinią, iż *Prognostyki* Aratosa zostały przez Cyцерona przetłumaczone we wczesnej młodości, wraz z *Phaenomenami*. Uważają oni, że tę część przekładu dzieła Aratosa Cyцерon sporządził znacznie (być może nawet 30 lat) później. Przyczyną różnicy zdań jest w tym wypadku list Cyцерona do Attyka z roku 60 przed Ch., w którym zapowiada on: „Prognostica mea cum oratiunculis propediem exspecta” (*Att.* II 1, 11). Drugi problem dotyczy tego, czy *Prognostyki* Cyцерona były rzeczywiście przekładem utworu Aratosa, czy też dziełem bardziej niezależnym od tego wzoru. Przyjaciół Kochanowskiego, padewczyk i poeta, Stanisław Porębski (Porembius) podsunął taką

myśl Nideckiemu, ten zaś uznał ją za interesującą i zgodną z jego własnym pomysłem zamknięcia *Phaenomenów* Cycerońskim dwuwersem, który w tej interpretacji byłby podsumowaniem pracy przekładowej Tulliusza (zob. wyżej, *Notabene* po w. 798). W wyniku tego w swojej edycji fragmentów dzieła Cycerona Nidecki umieszcza *Prognostyki* nie jako dalszy ciąg *Phaenomenów*, lecz osobno. Nie opowiadając się jednoznacznie za żadną z propozycji, podkreśla, iż odmienności lekcji w różnych przekazach nie są rozstrzygającym dowodem na poparcie hipotezy istnienia dwóch autorskich wersji *Prognostyków*. Potwierdzać by to mogło opinie, że Kochanowski dopiero po pewnym czasie od ukończenia przekładu *Phaenomenów* zdecydował się na samodzielny przekład *Prognostyków*. Zarazem – wobec niejasnego statusu zachowanych Cycerońskich fragmentów – mógł się czuć upoważniony do przyjmowania śmiałych rozwiązań. Wydaje się jednak, że nie podzielał przypuszczenia, iż Cyceron odszedł od tłumaczenia dzieła Aratosa, i sam starał się trzymać jak najbliżej tekstu greckiego. Przekład Kochanowskiego zatem, tak jak w poprzedniej części, dokonany był z oryginału, ze wsparciem tłumaczenia *verbum verbo* Ceporinusa, ale zależność Kochanowskiego od tej wersji jest mniejsza niż w pierwszej części przekładu dzieła Aratosa (najwyraźniejsze jej ślady odnotowujemy). Tłumacz musiał też uwzględniać to, że ze starożytności zachowały się dwa łacińskie utwory korzystające z *Prognostyków* Aratosa: rozszerzony w stosunku do oryginału przekład Awienusa (IV w.) i ponad 100-wierszowy fragment w *Georgikach* Wergiliusza. W komentarzu wskazujemy najważniejsze zbieżności przekładu Kochanowskiego z wersją Awienusa. Analizujemy też te partie tłumaczenia, które musiały być czytane (z czego Kochanowski zdawał sobie sprawę) w kontekście parafrazy greckiego tekstu Aratosa dokonanej przez Wergiliusza; tu interesujące są nie tyle naśladownictwa, ile odejścia od tych wzorów.

w. 799: Nonne vides – tak samo Avien. 1326; por. Cep. 407: *Non vides*.

w. 799: cardine Luna – podobne zakończenie wersu: Cep. 407: *cornibus Luna*.

w. 799–800: cardine ... / Occiduo – zob. Lucan. IV 672: *cardine ab occiduo*; Claud., *In Rufinum* II 294: *occiduo ... sub cardine caeli*.

w. 804: fulserit orbe – por. w. 892: *appareat orbe*; w. 897: *candidet orbe*.

w. 805: medium ... mensem – Cep. 407: *medium mensem*.

w. 807: mensis quota – Cep. 407: *quota mensis*.

w. 808: bis sex tibi signa – zob. Avien. 1353: *bis sex signa tibi*.

w. 809: cum ... vertere terram – por. KochArat 9: *cum proscindere terram*.

w. 810: novas scrobibus committere plantas – por. w. 10: *novas ... scrobibus defigere plantas*.

w. 811: monet aether lucidus – Kochanowski zmienił sformułowanie oryginału, wprowadzając Lukrecjańską (zob. Lucr. I 250: *Pater Aether*) peryfrazę Zeusa jako *Aether lucidus*. Por. Ar. 743: *ἐκ Διὸς ... περσασμένα*; Cep. 407: *E Iove ... ostensa*.

w. 812: aequore vasto – por. w. 324 i 1161: *gurgite vasto* (sformułowanie Cycerona), w. 1209: *aethere vasto* (przekład Kochanowskiego).

w. 813: Adventantem hiemem tempestatesque sonoras – wyrażenie rozbudowane przez Kochanowskiego; w tekście greckim: *πολυκλύστου χειμῶνος* (Ar. 744), Cep. 407: *pluviosam tempestatem*; zob. Verg. *Aen.* I 53: *tempestatesque sonoras*.

w. 816–817: consurgunt Eoo mane profundo / ... Atlanteo merguntur vespere ponto – fragment rozbudowany przez Kochanowskiego, zob. Cep. 407: *quae ab Oceano tolluntur / Stellae diluculo quaeque prima adhuc nocte*; por. Avien. 914–915: *mundus ab Eoo trahitur ... alto, / pronus Atlantei procul in vada caerulea ponti*.

w. 818: iugi ... cursu – por. Apul. *Mund.* 16: *stativa lux est ... sine cursu iugi et prolixa lux*. W innym znaczeniu przymiotnik *iugis* w KochArat 242: *iugisque scatebra secuta est*.

w. 820–821: Nunc has accedens ... mergitur undis – por. Cep. 407–409: *alias autem aliam / Accedet nunc quidem oriens, nunc vero vicissim occidens*.

w. 823: *Participentque ... lampade Solis* – wers dodany przez Kochanowskiego, być może po to, by oddzielić fragment dotyczący wędrowki Słońca od następnego, mówiącego o cyklu i kalendarzu Metona (w. 824–826).

w. 823: *radiati lampade Solis* – por. Avien. 1522: *rutilantis lampada Lunae*; 1752: *rutilantis lampados ignes*. Por. Glottochrysius (Petrus Fidentius Iunctaeus), *Ad M. Antonium Genuam philosophum Patavinum ... carmen panegyricum*, Venetiis 1547, k. B<sub>4</sub>r: *radiosa lampade noctis*.

w. 825: *notis ... grandibus* – zob. Verg. *Georg.* III 427.

w. 825–826: *tabulae ... undeviginti complexae orbes Phoebi* – mowa o dziewiętnastoletnim cyklu solarno-lunarnym i tzw. kalendarzu Metona; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Rozważania kalendarzowe*.

w. 827–828: *Et quantum ab Zona ... nox versat Olympo* – odpowiadający tym wersom fragment greckiego tekstu Aratosa jest przedmiotem dyskusji: pozostaje niejasne, czy autor wymienia konstelacje w kolejności ich pojawiania się na początku cyklu wyznaczonego przez Metona, czy też mówi o zachodzie Oriona jako początku, a o zachodzie Psa jako końcu dziewiętnastoletniego okresu. Ceporinus zapewne nie próbował rozstrzygać tych problemów, wydaje się jednak, że nie przełożył tych wersów w sposób jasny (Cep. 409: *Quotquot etiam a zona ad extremum Orionem / Nox obvolvīt, Canemque audacem Orionis*), co skłoniło Kochanowskiego do podania własnej wersji, która jednak też nie wyjaśnia tych wątpliwości, a w dodatku jest nietłumalna.

w. 827: *ab Zona, dum totus cedat Orion* – Meton zaczynał swój cykl od znaku Raka, z którym łączy się wschód Oriona, począwszy od jego pasa; por. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Rozważania kalendarzowe*.

w. 828: *ipse Canis* – Kochanowski poprzestaje na lakonicznej wzmiance; w oryginale: „śmiały pies Oriona” (Ar. 755: *Κύνα τε θρασύην Ὀρίωνος*, Cep. 409: *Canemque audacem Orionis*).

w. 828: *volucris ... Olympo* – zob. Val. Fl. II 85: [*Iuppiter*] *Iunonem volucris ... suspendit Olympo*.

w. 829–830: *stellae ... Neptuni ... / Vel ... Ioviales* – zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Rozważania kalendarzowe*. Możliwe, że Aratos chciał uczynić gwiazdy Neptunowe znakami pogody na morzu, a Jowiszowe – uznać za prognostyki zjawisk na lądzie.

w. 839: *nocte serena* – zob. Cep. 409: *serena sub nocte*. Por. Tib. I 2, 63; Sil. VII 362; Stat. *Silv.* IV 8, 30.

w. 840: *navita* – zob. Cic. *Tusc.* II 23, 14: *noctem paventes timidi ... navitae*; por. Avien. 1393–1394: *subducit ab aequore classem / navita*.

w. 841: *Namque alias ... lux tertia* – zob. Avien. 1396: *Namque alias ... cum tertia lumina*.

w. 843: *Vis inopina mali* – zob. Avien. 1400: *inopina mali clades*.

w. 844: *nondum est satis explorata Iovis mens* – tłumacz zmodyfikował myśl Aratosa (Ar. 768–769): *πάντα γὰρ οὐκω / ἐκ Διὸς ἀνθρώποι γινώσκομεν*, Cep. 409: *Omnia enim nondum / E Iove mortales didicimus*. Sformułowanie użyte przez Kochanowskiego wywodzi się zapewne z dokonanego przez Joachima Camerariususa, wydanego wraz z jego scholiami w 1540 roku w Strasburgu łacińskiego przekładu *Iliady*: *stolido Iovis esset inexplorata voluntas* (II. II 47; wg dzisiejszych edycji w. 38).

w. 849: *Luna ... dimidiata* – zob. Cep. 411: *dimidiata luna*.

w. 855: *Primum autem observa* – zob. Cep. 411: *Observe autem primum*.

w. 856: *Namque alias alio* – zob. Cep. 411: *Alias enim alio*.

w. 858–864: odpowiadają wersom 778–789 oryginału greckiego. Tę partię tekstu Aratosa sparafrazował Wergiliusz (*Georg.* I 432–437).

w. 859: *instantem poteris deprendere mensem* – zob. Cep. 411: *de mense instante perquirere poteris*.

w. 862: *crassior* – zob. Avien. 1459: *Luminis ... si crassior* (we fragmencie dotyczącym tego samego zjawiska).

w. 862: *sin quarto ... ortu* – zob. Verg. *Georg.* I 432: *Sin ortu quarto*.

w. 863: *Obtussisque poli per inania cornibus ibit* – zob. Verg. *Georg.* I 433: *obtusis per coelum cornibus ibit*; por. Cep. 411: *obtusis cornibus*.

w. 864: *Aut Austro ... hebetatur* – zob. Cep. 411: *Aut Austro hebetatur*.

w. 865–866: *si tum nec cernua nutat, / Nec resupina iacet* – zob. Cep. 411: *Sin autem in ambobus cornibus ... / Neque nutet, neque resupina luceat*.

w. 867: *Occiduos ... Cauros* – tej nazwy wiatrów nie ma w tym miejscu oryginału greckiego; Ar. 791: *ἐσπέριοι κ' ἄνεμοι*, Cep. 413: *Occidentales venti*; używa jej natomiast Awienus, w. 1458 i 1473.

w. 875–879: odpowiadają wersom 798–804 oryginału greckiego. Tę partię tekstu Aratosa sparafrazował Wergiliusz (*Georg.* I 427–431).

w. 875: *Observabis item plenamque* – zob. Cep. 413: *Aspice item ad plenamque*.

w. 877: *Eque colore eius* – zob. Cep. 413: *eius ex colore*.

w. 881: *Sed quae tertia lux vel ab ortu quarta* – zob. Cep. 413: *Sed quae quidem tertio quartoque*.

w. 882: *Usque ad dimidium* – zob. Cep. 413: *Usque ad dimidiatam*.

w. 886: *aeriis claudatur Luna coronis* – mowa o tzw. halo księżycowym; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Księżyc*.

w. 894–915: odpowiadają wersom 819–839 oryginału greckiego. Tę partię tekstu Aratosa sparafrazował Wergiliusz (*Georg.* I 438–457).

w. 894: *Solis sit quoque cura tibi* – zob. Cep. 415: *Solis item tibi cura sit*. Por. Avien. 1543–1544: *Solis tibi cura videndi / sit*.

w. 895–896: *mari ... promit Eoo / Purpureum iubar* – zob. Auson., *Idyllium* 9, 4 [*Præcatio consulis designati, Kalendis Ianuarii*]: *purpureum iubar exere lucis Eoeae*.

w. 896: *condit in undis* – zob. Verg. *Georg.* I 438: *condet in undas*.

w. 905: *quasi concavus aequore surgens* – por. Cep. 417: *quando cavus apparens exoriatur*.

w. 909–910: *Solem / Contemplare ipsum* – por. Cep. 417: *Aspice autem ... / Ipsum in solem*.

w. 918: *nube oppressum* – zob. Cep. 417: *nubibus pressus*.

w. 918–919: *vel noctis ab umbris / In caelum redit aut e caelo noctis in umbras* – zob. Ar. 842–843: *ἢ ὅ [scil. ἥλιος] γ' ἐς ἡν / ἔρχεται παρὰ νυκτὸς ἢ ἐξ ἡοῦς ἐπὶ νύκτι*, Cep. 417: *vel cum ad aurozam / Veniat a nocte, vel ab aurora ad noctem*. Kochanowski zbudował w tym miejscu klasyczną figurę składniową zwaną antymetabola (*commutatio*).

w. 927: *descendens in mare pallet* – por. Cep. 419: *Palluerit occumbens*.

w. 929: *nubes nigro si obscurer* – Cep. 419: *Si ... obscurer nigricanti similis ... nubes*.

w. 935: *Turbidior caeli fuerit status* – fragment dodany przez Kochanowskiego, który uzupełnił w ten sposób składnię zdania; być może zachętą był dlań Avien. 1628: *nimbos aget atra procella*, również nieznajdujący odpowiednika w tekście oryginału.

w. 936: *candentia tela diei* – zob. Lucr. I 147: *lucida tela diei*.

w. 938–939: *Ut cum Luna means ... caligine tecti* – Soubiran, fragm. *Progn.* I; źródło: Priscianus II 504. Jako pierwszy fragment ten umieścił w wydaniu Cyceonowych *Arateów* Morelius w 1559 roku. Nidecki napisał o tym passusie: „Sed mirum est quosdam exitisse, qui «Ut

cum» finem fecerint unius exaetri, «Luna means» principium alterius, legibus exaetri prorsus reclamantibus» (*Fragm. Schol.*, k. 31v). Istotnie, taki podział widnieje w edycji Moreliusza.

w. 938: officit orbi – Nidecki wymienia lekcję *effusit orbem* (*Fragm. Schol.*, k. 31v), pisze, że znalazł ją „alicubi”, i zdecydowanie odrzuca; nie udało się ustalić, skąd wziął tę informację.

w. 942: Haud sane illa dies pluvia caritura videtur – Kochanowski odszedł od wiernego przekładu tekstu oryginału: Ar. 868: ἄρραντοι γίνονται ἐν’ ἡματι κείνῳ ἄρουραι, Cep. 421: [*Neque*] *Arida fiunt in die illo arva*. Wzorował się przy tym na Avien. 1639, zob. niżej, komentarz do w. 943–945. Por. Ov. *Met.* II 222: *nivibus Rhodope caritura*.

w. 943–945: Primores itidem ... praesagit rarior aer – Kochanowski dokonał skrótu, ten fragment odpowiada ośmiu wersom oryginału (Ar. 869–876, Cep. 421). Podobnie skrócony jest w tym miejscu tekst Awienusa (w. 1637–1639): *Nec si, sole procul rutila inter stagna morante. / emineant radii, radios quoque crassior umbra / contegat, ille dies pluviis ventoque carebit*.

w. 946–950: Nec ferrugineis ... vehementior uno est – omawiając znaki pogodowe dawane przez halo słoneczne (zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Słońce*), Kochanowski wzbogaca opis Aratosa (w. 877–879), rozwija równoważniki zdań do pełnych wypowiedzi, dodaje także niemal cały wers 949: *vexabit hiems ter<r>amque fretumque*; por. Cep. 421: *magis tempestuosi*. Por. Ambrogio Fracco, *Sacrorum fastorum libri duodecim* (Romae 1547), ks. IV, w. 97: *terramque fretumque*.

w. 951: Contemplator item – hemistych przejęty od Wergiliusza, *Georg.* I 187; użył go również Avien. 1489.

w. 952: Sicubi, quas ... dixere „parelia”, nubes – zob. Cep. 421: *Sicubi ... nubes, quas parelia vocant*.

w. 952: quas Graeci dixere „parelia” – Kochanowski naśladuje formuły Cicerona, który kilkakrotnie podawał informację o tym, że posługuje się greckimi terminami; zob. KochArat 199: *Has Graeci stellae Hyadas vocitare suerunt* (Cic. *Nat. deor.* II 111); KochArat 590: *Zodiacum hunc Graeci vocitant*.

w. 953: Aut Boreae, aut ex parte Noti, aut utrimque rubescunt – zob. Cep. 421: *Aut ab austro, aut borea rubescant, aut utrimque*.

w. 955: cum utrimque simul – zob. Cep. 421: *cum utrimque simul*.

w. 957: immissis ruet ... habenis – zob. Verg. *Aen.* V 662: *furit immissis Vulcanus habenis*.

w. 961: rerum est certissimus augur earum – zwrotu *certissimus augur* Apollo użył Erazm z Rotterdamu w łacińskim przekładzie tragedii Eurypidesa *Ifigenia w Aulidzie* (*Euripidis Tragoediae duae, Hecuba et Iphigenia in Aulide*, Basileae 1524, k. O6r). Zob. też Giovanni Quattrario (1336–1402) we wzorowanym na Owidiuszowych *Epistulae ex Ponto* poemacie *Bursa exilii*, 27, 101: *Et properet tempus, quo sim certissimus augur*.

w. 962: Ast autem ... Phatne – Soubiran, *fragm. Progn.* II; źródło: Priscianus II 105 i 287. Jako pierwszy umieścił ten fragment w wydaniu Cyceonowych *Arateów* Morelius w 1559 roku.

w. 962: candet ... Phatne – koniektura Nideckiego (zob. *Fragm. Schol.*, k. 31v), wydanie Moreliusza i obie edycje Lambinusa: *candent ... Phatnae*. Patrycy przytoczył na poparcie swojej propozycji odpowiedni dwuwiersz poematu Aratosa oraz fragment *Naturalis historia* Pliniusza Starszego. Dzisiejsi edytorzy przyjmują tę lekcję.

w. 963: Nubes exigua est – zob. Ar. 892–893: ἡ μὲν τ’ ὀλίγη εἰκυῖα / ἀχλὺς, Cep. 423: *id quidem tenui simile / Nubeculae*.

w. 964: Ventorum instantisque nec ipsa ignara procellae – wers dodany przez Kochanowskiego.

w. 965: Observanda tibi est – zob. Ar. 892: Σκέπτεο καὶ Φάτινν, Cep. 423: *Intuere quoque praesepe*.



w. 967: *Diunctae cubiti spatio visuntur* – zob. KochAr 896: ὅσον τε μάλιστα πυγούσιον οἰσασθαι, Cep. 423: *Sed quam maxime cubitum puta.*

w. 970: *quod nostri Praesepe vocare suerunt* – wiersz dodany przez Kochanowskiego, który również tutaj stosuje formułę Cicerona, por. KochArat 43: *Quas nostri septem soliti vocitare Triones*; KochArat 590–591 (o zodiaku): *nostrique Latini / Orbem signiferum perhibebunt nomine*. Informację, że Phatne to nazwa w liczbie pojedynczej i że tak samo powinno się mówić po łacinie (*Praesepe*, nie *Praesepia*), Kochanowski zawdzięcza Nideckiemu (*Fragm. Schol.*, k. 31v): „Phatne enim praesepe Latinis significat”. *Notabene*, czytelnik polski jest tu przez Kochanowskiego traktowany jak czytelnik rzymski w przekładzie Cicerona.

w. 982–990: *Atque etiam ventos ... fundens e gutture cantus* – Soubiran, fragm. *Progn.* III; źródło: Cic., *Div.* I 7, 13–8, 14. W wydaniach Ciceronowych *Arateów* jako pierwsi ten fragment umieścili: Perionius w. 1–6 i Morelius – całość.

w. 983–987: por. Verg. *Georg.* I 356–360:

*Continuo, ventis surgentibus, aut freta ponti  
Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis  
Montibus audiri fragor, aut resonantia longe  
Littora misceri, et nemorum increbescere murmur  
Iam sibi tum a curvis male temperat unda carinis.*

w. 987: *repulsu* – lekcja Moreliusu i obu edycji Lambinusa, także w tekście Nideckiego. Wcześniej, u Petrusa Marsusa w wydaniu *De divinatione* Cicerona (Venetiis 1508) i Perioniusa: *repulsus*. Tę właśnie lekcję przyjmują dzisiejsi wydawcy, którzy traktują poprzedzający wyraz *saepe* nie jako przysłówek, lecz jako formę ablativu rzeczownika *saepe* (*scopulorum saepe repulsus* ‘odbity od zapory wzgórz’).

w. 988: *Can a fulix itidem* – tę koniekturę wprowadził Marsus w swojej edycji *De divinatione*; w rękopisach i wcześniejszych edycjach: *Rana fluxit idem* (lub *Rana idem fluxit*). Nowa lekcja nie przyjęła się od razu, jeszcze w 1540 roku Joachim Camerarius, wydając dzieła Cicerona, w *De divinatione* dał wersję bez tej poprawki. Dzisiejsi wydawcy bez wyjątku przyjmują koniekturę Marsusa.

Pomysł tego filologa, jakkolwiek respektujący prawdopodobieństwo paleograficzne w wyjaśnianiu powstania *lectio recepta* i poparty przez niego wskazaniem użycia nazwy *fulix* w podobnym kontekście przez Wergiliusza w *Georgikach* (i przez Pliniusza), może rodzić pytania, o jaki gatunek ptaka tu chodzi. Aratos mówi w tym miejscu (Ar. 913) o czapli (ἐρωδιός), Cep. 425: *ardeola*. Odpowiednik gatunku określanego jako *fulix* pojawia się w greckim tekście w w. 916 pod nazwą κέρπος; mówi się tutaj o tych ptakach, że w gromadzie lecą przeciw wiatrowi (ale tej partii tekstu nie obejmuje fragment przekładu Cicerona, o którym mowa). *Notabene*, Ceporinus tłumaczy także tę nazwę jako *fulicae*. Dalej Aratos mówi o dzikich kaczkach (νῆσσοι, Ar. 918, Cep. 425: *ferae anates*) i o nurkach (αἰθυσιαί, Ar. 919, Cep. 425: *mergi*), które na brzegu biją skrzydłami.

Również u Wergiliusza, który w *Georgikach* I 361–364 wylczył – wzorując się na poemacie Aratosa – zwiastujące burzę gatunki ptaków, ich lista jest inna niż w greckim wzorze:

*Quum medio celeres revolant ex aequore mergi,  
Clamoreque ferunt ad littora, quumque marinae  
In sicco ludunt fulicae; notasque paludes  
Deserit atque altam supra volat ardea nubem.*

Tam więc, gdzie u Aratosa mowa o czaplach, Maron pisze o nurkach (*mergi*), zamiast Aratosowych kaczek i nurków występują *marinae fulicae*, nie ma u Wergilego ptaków lecących pod

wiatr, pojawia się natomiast czapla opuszczająca bagna i wznosząca się wysoko ponad chmurami (motyw nieobecny u Aratosa).

Awienus, parafrazując grecki oryginał, w miejsce Aratosowej krzyczącej czapli wstawia *fulix* (*et cum parva fulix trepido petit arva volatu*, w. 1676), *notabene* tak jak Ciceron, tam natomiast, gdzie mowa o ptakach lecących pod wiatr, u Awienusa pojawia się szpak (*sturnus edax*, w. 1682). Jest też (w. 1684) dzika kaczka (*latipes anas*), jednak nie trzepocąca skrzydłami na brzegu, lecz wychodząca na brzeg morza (*latipedemque anatem cernes excedere ponto*).

Kochanowski pozostawił lekcję *Cana fulix itidem*, choć wiedział o wątpliwościach ornitologicznych występujących w omawianym fragmencie; czytał o tym u Nideckiego w *Fragm. Schol.*, k. 32v: „in harum avium nominibus magnam perturbationem esse perspicio”. Przekonały go zapewne dalsze argumenty z tego fragmentu *Scholiów* Patrycego: „Cicero tamen et Augustinus noster, et Avienus ἐρωδιὸν fulicem vocant”, a także przytoczony przez Patrycego za Gelliuszem (XVIII 11) wers Furiusza (Marcus Furius Bibalcus, I w. przed Chr.): *Sicut fulica levis volitat super aequora classis*.

Trudno rozstrzygnąć, jak naprawdę wyglądał ten fragment w autorskiej wersji tłumaczenia Cicerona. Możliwych jest kilka hipotez: 1. *Cana fulix itidem* to wariant pierwotny. Oznaczałoby to zapewne białą czapłę, a nie łyskę (ptaki te bowiem są czarne i mają tylko wyraźną białą plamę na czole), nawałnika burzowego lub innego ptaka morskiego, jak to przyjmuje wielu komentatorów. Zepsuty w procesie kopiowania fragment przekształcił się w *Rana fluxit idem*, po czym Marsus w 1508 roku przywrócił wersję poprawną; przemawiać by za tym mógł tekst Pliniusza Starszego w *Naturalis historia* i przekład Awienusa. 2. Przymiotnik mógł brzmieć *Rava*, co łatwiej byłoby łączyć z *fulix* niż *cana*; przemawiałaby za tym interesująca sugestia Hugona Grotiusa, który w *Notach do Syntagma Arateorum* (1600) przypuszczał, że Ciceron, a także Awienus mogli mieć przed sobą zepsutą lekcję Aratosowego poematu: w w. 913 zamiast ἐνὶ ζῆρην ὄτ' ἐρωδιός czytali ἐνὶ ζῆρην ὄτ' ἐρωδιός, skąd miałyby się wziąć lekcja spotykana w przekazach *De divinatione* Cicerona: *Rava fulix* (przytoczona na marginesie edycji Lambinus 2 jako pochodząca ze starego rękopisu). 3. Ciceron nie użył rzeczownika *fulix*, tylko innego określenia, które trudno odtworzyć, być może bliższego owej czapli z poematu Aratosa (ta ewentualność jest najmniej prawdopodobna wobec świadectwa Wergiliusza).

w. 989: *Nuntiat horribiles clamans* – szyk przyjęty przez wydawców dawnych i dzisiejszych ze względów metrycznych; w większości rękopisów i w edycji Marsusa: *Clamans nuntiat horribiles*.

w. 990: *fundens e gutture cantus* – por. Verg. *Georg.* I 410–411: *corvi presso tergutture voces / Aut quater ingeminant*.

w. 991–992: *Nec minus ardeolae volitantes aethere puro / Adventantibus obvertunt capita obvia ventis* – drugiego z ptaków wymienionych przez Aratosa (κέρπος) Kochanowski nazwał *ardeola*, choć tu bardziej odpowiednia byłaby nazwa *fulix*, która występuje u Cyprianusa; tej jednak użył już Ciceron we włączonym wyżej fragmencie na określenie pierwszego z ptaków (zob. komentarz do w. 988). Czapłom przypisał Kochanowski czynność latania ponad chmurami, o której u Aratosa nie ma mowy, jest za to u Verg. *Georg.* I 364: *altam supra volat ardea nubem*. Dodał im też to, co Aratos mówi o ptaku nazwanym κέρπος, mianowicie latanie pod wiatr; ten ptak bywa dziś identyfikowany jako nawałnik burzowy albo łyska.

w. 996: *Et vieti florum natitant super aequore pappi* – zob. Cep. 425: *decidui flores*; por. Verg. *Georg.* I 368–369: *Saepe levem paleam et frondes volitare caducas, / Aut summa nantes in aqua colludere plumas*; Kochanowski wyraźnie unika słownych zapożyczeń z tego znanego wszystkim Wergiliuszowego wersu. Por. też Avien. 1686: *super latices florum volitare senectam*.

w. 998: *per aestatem tonitrus et fulgura* – zob. Cep. 425: *aestatis tonitruaque et fulgura*.

w. 1000–1002: odpowiadają w. 926–929 oryginału greckiego. Tę partię tekstu Aratosa sparafrazował Wergiliusz (*Georg.* I 365–367):

*Saepe etiam stellas, vento impendente, videbis  
Praecipitis coelo labi, noctisque per umbram  
Flammarum longos a tergo albescere tractus.*

w. 1004: *tamen non derunt flamina ponto* – w oryginalnym greckim brak odpowiednika tego zdania.

w. 1005–1009: odpowiadają w. 933–937 oryginału greckiego. Tę partię tekstu Aratosa sparafrazował Wergiliusz (*Georg.* I 370–373):

*At Boreae de parte trucidis quum fulminat et quum  
Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis  
Rura natant fossis atque omnis navita ponto  
Humida vela legit.*

Tu również zobaczyć można, jak Kochanowski stara się nie powtarzać sformułowań za Wergiliuszem (zob. komentarz do w. 996).

w. 1010: *quasi vellera nubes* – cirrusy zapowiadające front ciepły i deszcz. Zob. *Cep.* 427: *nubes ... vellibus similes*; por. *Verg. Georg.* I 397: *Tenuia ... lanae per caelum vellera ferri*.

w. 1011: *duplexque ... Iris* – zob. *Ar.* 940: *διδύμη ... ἴρις*; *Cep.* 427: *gemina ... iris*. O podwójnej tęczy i o tęczy jako zwiastunie deszczu pisano już w starożytności; zob. m.in. *Arist. Mete.* III, *Plin. Nat.* II, *Verg. Georg.* I 380–381 (*bibit ingens / Arcus*), *Ov. Met.* I 271 (*concipit Iris aquas alimentaue nubibus aufert*), *Sen. Nat.* I.

w. 1015: *Perspicuosque lacus circum vaga fertur hirundo* – odpowiada w. 944 oryginału greckiego, zob. *Cep.* 427: *Aut paludem circum hirundines agitantur*. Ten wers przetłumaczył Wergiliusz (*Georg.* I 377): *arguta lacus circumvolitavit hirundo*.

w. 1016: *Et leviter summos delibat pectore rores* – por. *Verg. Georg.* I 385: *Certatim largos humeris infundere rores*.

w. 1017–1026: *Vos quoque signa videtis ... ex aere sucum* – Soubiran, *fragm. Progn.* IV; źródło: *Cic. Div.* I 8, 14–9, 15. Mamy tutaj trzy Ciceronowe autocytaty z *Prognostyków*. Fragment ten w edycji Nideckiego liczy także 11 wersów drukowanych w porządku takim samym jak w *De divinatione*. Głównym argumentem Patrycego za takim układem (*Fragm. Schol.*, k. 32v) było spostrzeżenie, że kolejność podobnego ciągu autocytatów Cicerona dotyczących gwiazdozbiorów w pierwszej części poematu nie budziła wątpliwości i pozostała taka sama jak w *De natura deorum*. Kochanowski nie poszedł za tą sugestią. Niektórzy wydawcy przed nim (m.in. Morelius, Lambinus 2), a także po nim (Grotius) przedstawiali części tekstu tak, by odpowiadały treści oryginału greckiego. Kochanowski był jeszcze bardziej radykalny niż Morelius i Lambinus w dostosowaniu swej wersji do tekstu Aratosa. Nie tylko zmienił kolejność fragmentów cytowanych w *De divinatione* (dał odpowiednik pierwszej części w w. 1020–1023, drugiej w w. 1017–1019, a trzeciej w w. 1025–1026), ale przede wszystkim gruntownie przerobił wersy mówiące o głosie stworzenia nazwanego *acredula* (częśćka pierwsza). W autocytacie w *De divinatione* Ciceron podał wersję następującą:

*Saepe etiam pertriste canit de pectore carmen  
Et matutinis acredula vocibus instat,*

*Vocibus instat et adsiduas iacit ore querellas,  
Cum primum gelidos rores Aurora remittit.  
Fuscaque nonnumquam cursans per litora cornix  
Demersit caput et fluctum cervice recepit.*

Kochanowski pominął trzeci i czwarty wers tego fragmentu *Vocibus ... remittit* (nie mają one odpowiednika w greckim oryginale), a wers drugi zacytował nie wedle *De divinatione*, lecz w wersji przekazanej przez Izydora z Sewilli (zob. niżej, komentarz do w. 1021). W dodatku zakończył ten fragment własnym dodanym wersem (w. 1024).

w. 1017: odpowiada w. 946 oryginału greckiego. Ten wers Cyserona sparafrazował Wergiliusz (*Georg.* I 378): *et veterem in limo ranae cecinere quaerelam*.

w. 1021: *Et matutinos exercet acredula cantus* – wers cytowany w tej formie przez Izydora z Sewilli, *Etymologiae* XII 7, 37 i przez Hrabana Maura, *De universo* VIII 6. W autocytacji Cyserona w *De divinatione* wers ma formę odmienną: *Et matutinis acredula vocibus instat*.

w. 1021: *acredula* – w greckim tekście ὀλοθυών (*Ar.* 948), co może oznaczać różne zwierzęta wydające skrzekliwe dźwięki. Komentatorzy myśleli najczęściej o rzekotce – niewielkiej żabce nadrzewnej, ale wskazywano też cykady oraz różne ptaki (skowronka, słowika lub sowę). Awienus (w. 1703) przetłumaczył nazwę tego zwierzęcia jako *ulula* (puszczyk), do czego mogło się przyczynić podobieństwo fonetyczne tego łacińskiego rzeczownika do greckiego ὀλοθυών. *Notabene*, *Cep.* 429 użył wyrażenia: *ululat mane solitaria bubo*.

w. 1024: *Increpuitque imbres inamoena voce morantes* – wers dodany przez Kochanowskiego na podstawie oryginału greckiego, *Ar.* 953; zob. *Cep.* 429: *Vel frequens versatur prope undam crasse crocitant*.

w. 1027: *Formicaeque cavis prompserunt ova cavernis* – por. Verg. *Georg.* I 379–380: *tectis penetralibus extulit ova / angustum formica terrens iter*; Plin. *Nat.* XVIII 128: *formicae concursantes aut ova progerentes*.

w. 1028: *Et muros pedibus centum scolopendra subivit* – zob. *Ar.* 957–958: ἄθροοι ὤφθεν ἰοῦλοι / τεῖχῃ ἀνέρποντες, *Cep.* 429: *cumulatim cernuntur iuli / Muros asserpentes*. Kochanowski nazwał tego stawonoga *scolopendra* (dodając informację o liczbie odnóży) zapewne za scholiastą Theonem, który w komentarzu do *Ar.* 957 pisze: οἱ δὲ αὐτὰς τὰς σκολοπένδρας ἰοῦλους φασί. Inną nazwą posłużył się w swym przekładzie Allen 52: *Centipedesque simul conscendere moenia visae*. O skolopendrach pisał Pliniusz, gdy wymieniał zwierzęta szkodzące ludziom: *a scolopendris abactos Rhoetienses, auctor est Theophrastus* (Plin. *Nat.* VIII 43, 104). Stawonóg ten funkcjonował w XVI wieku jako przykład stworzenia zajmującego bardzo niską pozycję w królestwie zwierząt, zob. Andrea Dazzi (*Dactius*), *Poemata*, Florentiae 1549, s. 131: *nobilior quam scolopendra leo* (w wierszu panegirycznym na cześć Kuźmy Medyceusza).

w. 1029: *Quosque audis vermes terrae intestina vocari* – zob. *Cep.* 429: *obeuntes vermes / Illi, quos vocant atrae intestina terrae*; por. Plin. *Nat.* XVIII 128: *vermes terreni erumpentes*.

w. 1030: *Pulli ... gallo soboles prognata parente* – zob. *Cep.* 429: *pulli volucres, quae gallo prognatae sunt*.

w. 1032: *querulas voces ... edunt* – zob. Verg. *Culex* (*Appendix Verg.*), 151: *querulae referunt voces*; por. Panfilus Sassus (Panfilo Sasso), *Epigrammata* (1499) I 34 (*Petro Bravio de praetoris discessu*), w. 1–2: *Non teneas querulas voces, ostende dolorem, / Petre, tuum* (<https://www.poetitalia.it/texts/SASSO|epig|001>). Por. też: Glottochrysius (Petrus Fidentius Iunctaeus), *Ad M. Antonium Genuam philosophum Patavinum ... carmen panegyricum*, Venetiis 1547, k. E4v: *pulli ... concutiant alas, querulis et vocibus illi [scil. matri defessae escam ferenti] applaudunt*.

w. 1034: *furesque monedulae* – określenia kawki jako złodzieja nie ma w tekście greckim, Kochanowski zaczerpnął tę myśl być może z Cic. *Flac.* 76: *re vera non plus aurum tibi quam monedulae committebant*; o złodziejskiej naturze tych ptaków pisał też Plin. *Nat.* X 41, 77: *Insubrum tractu examina graculorum monedularum, cui soli avi furacitas argenti aurique praecipue mira est*. W kawkę miała się przemienić niejaka Arne, która zdradziła własną wyspę w zamian za złoto (zob. Ov. *Met.* VII 465–468). O kawkach jako zwiastunach deszczu pisze Ov. *Am.* II 6, 34: *pluviae graculus auctor aquae*.

Kochanowski używa w swym przekładzie obu rzeczowników nazywających ten gatunek ptaka: *monedula* (w. 1034 i 1096) oraz *graculus* (w. 1093); interesujące, że w tych trzech miejscach za każdym razem posługuje się inną nazwą niż Ceperinus.

w. 1035: *per inane vagantur* – zob. Lucr. II 105 i 109: *per inane vagantur*; II 116: *per inane videbis*.

w. 1036: *Accipitrumque ... ritu* – zob. Iacobus Micyllus, *Elegiarum libri V*, [Francofurti] 1564, s. 243 (ks. 3, *Elegia de duobus falconibus ad Eobanum Hessum*): *canis cervos solitus terrere fugaces / Accipitrum ritu*.

w. 1036–1037: *Corvique ... etiam guttas imitantur voce* – zob. Cep. 429: *Etiamnum corvi ... guttas / Voce imitantur*.

w. 1038–1039: *et gutture pleno / Vocolas* – zob. wyżej komentarz do w. 990. Por. Ov. *Rem.* 536: *Gutture fac pleno sumpta redundet aqua*. Zob. też Verg. *Georg.* I 388: *Tum cornix plena pluviam vocat improba voce*.

w. 1040: *Cortis aves* – w oryginale wymieniono w tym miejscu gatunki oswojonych ptaków: kaczki i kawki; Ar. 970: *νήσοσι οἰκουροὶ ὑπὸ πόρτοις τε κολοιοίς*, Cep. 431: *anates pulli domesticique graculi*. Kochanowski użył nazwy ogólnej (ptactwo domowe, drób); por. Mart. VII 54, 7: *non cortis aves, non ova supersunt*; VII 31, 1: *Raucae cortis aves*.

w. 1040: *in culmina tecti* – w oryginale obraz nieco inny, kaczki i kawki chronią się pod okapem: Ar. 971: *ἐρχόμενοι κατὰ γείσας*; w przypisywanym Teofrastowi dziele *De signis*, 18: *ὑπὸ οὐσᾶ ὑπὸ τῷ γείσᾳ*, Cep. 431: *Venientes super pinnacula*. Kochanowski poszedł w swym tłumaczeniu jeszcze dalej, sugerując, że kaczki wspólnie z kawkami wzlatają na szczyt dachu; inspiracją mógł być zwrot w Verg. *Aen.* II 695: *summa super ... culmina tecti* (odnosi się on jednak nie do lotu ptaków, lecz do gwiazdy potwierdzającej wróżbę).

w. 1041: *Concutiunt alas* – por. Cep. 435: *alas excutiant* (w odniesieniu do powracających na noc do swych siedzib kruków, których krakanie zwiastuje dobrą pogodę, zob. KochArat 1078).

w. 1042: *Ad mare prona fulix properat* – nazwa ptaka w tym miejscu przekładu Kochanowskiego jest konsekwencją przyjęcia wersji Cycerona w w. 988–990. W oryginale greckim (Ar. 972) występuje (podobnie jak w Ar. 913, zob. wyżej *cana fulix* w w. 988) *ἐρωδιός*, Cep. 431: *ardea*, czyli czapla; podobnie u Awienusa 1717. Tu jednak leci ona z krzykiem ku morzu, zwiastując deszcz, tam uciekała na ląd, zapowiadając burzę; można więc mówić o „znaku symetrycznym”, co Aratos podkreślił, używając w odpowiednich miejscach swego poematu (Ar. 914 i 972) tego samego imiesłowu *λεληγκώς*.

w. 1046–1047: odpowiadają w. 976–977 oryginału greckiego. Tę partię tekstu Aratosa sparafrazował Wergiliusz (*Georg.* I 390–392):

*Ne nocturna quidem carpentes pensa puellae  
Nescivere hiemem, testa cum ardente viderent  
Scintillare oleum et putres conrescere fungos.*

Zob. też Plin. *Nat.* XVIII 124: *[nuntii] pluviae etiam ... in lucernis fungi*.



w. 1050: *Nec si debilibus radiis hebes ipsa prematur* – w tekście greckim (Ar. 980) sens przeciwny, zob. Cep. 431: *Neque si ad ipsam lucernam splendeant / Radii*. Kochanowski poszedł za tłumaczeniem Awienusa 1720: *aut lucis substantia langueat ultro*. Widać tu wpływ scholiów Theona, który w komentarzu do tego miejsca tłumaczył, że gęste i wilgotne powietrze osłabia płomień lampy, która wysyła słabe i rozproszone promienie, jakby oderwane od niej. Tłumaczyć to można faktem, że Theon miał do czynienia z wariantem tekstu greckiego, w którym zamiast ἐν αὐτόφρῳ ‘na miejscu, blisko’ przeczytać można ἀπὸ πρὸς θῆ ‘daleko’.

w. 1062–1064: odpowiadają w. 994–995 oryginału greckiego. Tę partię tekstu Aratosa parafrazował Wergiliusz (*Georg.* I 393–394): *Nec minus ex imbris soles et aperta serena / Prospicere et certis poteris cognoscere signis*. Por. Avien. 1731–1733: *Sed cum tranquillo tenduntur clara serena / sub Iove, venturae praeoscere signa procellae / convenit ac rursum, cum perfurit aeris horror*.

w. 1069–1070: *noctua sera / Nocte gemens* – w oryginale (Ar. 999–1000): νυκτερίην γλαυζή / ἥσυχον ἀειδούσα; Cep. 433: *nocturna noctua / Tranquilla canens*; również Avien. 1741: *modulatur noctua carmen*. Por. Verg. *Georg.* I 403: *seros exercet noctua cantus*.

w. 1071: *Garrula ... cornix* – Ar. 1002: πολύφωνον κορώνη; Cep. 433: *garrula cornix*. Tak określano (np. Arist. *PA*) ptaki naśladowujące mowę ludzką.

w. 1071–1072: *guttur cantus ... molitur* – por. Verg. *Georg.* I 410–411: *guttur voces ... ingeminant* (por. wyżej komentarze do w. 990 i w. 1038–1039).

w. 1072–1078: *cumque per agros ... alasque remittunt* – we fragmencie poświęconym krukowi Kochanowski nie idzie wiernie za Aratosem i Ceporinusem: dodaje motyw przynagłania nieobecnych (w. 1074–1076), pomija zaś szczegółową charakterystykę wspólnego „śpiewu” gromady kruków (zob. niżej, komentarz do w. 1077). Por. Verg. *Georg.* I 410–413:

*Tum liquidas corvi presso ter gutture voces  
Aut quater ingeminant; et saepe cubilibus altis,  
Nescio qua praeter solitum dulcedine laeti,  
Inter se in foliis strepitant.*

w. 1072: *per agros* – w tekście greckim występuje dwuznaczność: Ar. 1003 (w wyd. XVI-wiecznych i niektórych późniejszych): κόρακες μόντοι μὲν ἐρημαῖοι βοοῶντες; Cep. 433: *corvi privati et solitarii vociferantes / Ingeminanter*. W tekście greckim nie ma spójnika, toteż wydawcy dzisiejsi (J. Martin i D. Kidd) wprowadzają poprawkę ἐρημαῖοι, dzięki której uzyskują przysłówkowe znaczenie tego wyrazu, odnosząc je do obecnego w tym samym wersie imiesłowu βοοῶντες. Wersja Kochanowskiego idzie w innym kierunku, ale świadczy o zauważeniu i chęci rozwiązania problemu: przymiotnik *privati* poeta zastąpił wyrażeniem oznaczającym przestrzeń: *per agros*.

w. 1073: *Mutua responsant corvi* – w oryginale greckim mowa o wróźebnym znaczeniu podwojonego krzyku kruków: Ar. 1003–1004: βοοῶντες / δισοακίς. Aratos nawiązuje do przypisywanego Teofrastowi traktatu *De signis* 52, 5, w którym potrójny krzyk kruków wymienia się wśród zapowiedzi dobrej pogody: κόραξ ... ἔαν τις κράζας μετὰ τοῦτο πολλὰκις κράζη. W tłumaczeniu Ceporinusa funkcję liczebnika pełni przysłówka *ingeminanter*, w wersji Kochanowskiego – zwrot *mutua responsant*.

w. 1074: *Vociferantur* – zob. Cep. 433: *vociferantes*.

w. 1074–1076: *absentibus instant, / Donec diversis caeli de partibus ingens / Confluxit numerus* – motyw nieobecny w oryginale. Por. Avien. 1743–1744: *ovantes gutture rauco / agmina crebra vocant*.

w. 1075: *diversis caeli de partibus* – por. Hrabanus Maurus, *De rerum naturis* 9, 26: *Ventus ... pro diversis partibus caeli nomina diversa sortitus*.

w. 1076: *motisque ... castris* – brak w oryginale, Kochanowski dodał ten zwrot o militarnym charakterze za: Curt. III 8, 16: [*Darius*] *motis ergo castris superat Pinarum amnem*.

w. 1077: *Ingenti clamore petunt* – po tych słowach Kochanowski opuścił szczegóły dotyczące chóralnego krzyku kruków, zob. Cep. 434–435: *laetari etiam quis putaverit: / Sic enim vociferantur iucundantium in morem*.

w. 1077–1078: *siduntque per altos / Arboris antiquae ramos* – por. Cep. 435: *Saepe item arboris per ramos, quandoque super ipsam / Ubi cubant, etiam reduces alas excutunt*. Kochanowski poszedł za wersją Ceporinusa, nie wyróżniając, jak to zrobił Aratos, dwóch grup ptaków: latających wokół korony drzewa i siadających na jego gałęziach. *Notabene*, nie uwzględnił w swoim tekście słowa ὑπότροποι (Ar. 1009, Cep. 435: *reduces*), co można zrozumieć, skoro nie mówił o krukach latających wokół drzewa przed zajęciem miejsca na noc.

w. 1078: *Arboris antiquae* – zob. Tib. II 5, 96: *arboris antiquae, qua levis umbra cadit*.

w. 1078: *alasque remittunt* – zob. Ar. 1009: ἀπτερούωνται; Cep. 435: *alas excutunt*; Avien. 1745: *pennis corpora plaudunt*. Kochanowski wybrał inny niż Ceporinus sens greckiego czasownika: ‘składają skrzydła, opuszczają je po zajęciu miejsca na gałęzi’. Por. Lucr. VI 743: *pennarum vela remittunt*. Konrad Gessner w wydanym wspólnie z Arnoldem Arleniusem Peraxylusem słowniku grecko-łacińskim (*Lexicon Graecolatinum*, Basileae 1548) słowo ἀπτερούωνται objaśniał: „apud Aratum, pro alas remittunt vel plaudunt, et alas concutunt”. Tenże Gessner, opisując zwyyczaj kruków w swym dziele *Historia animalium liber 3, qui est De avium natura* (pierwsze wydanie 1555), s. 340, przywołuje miejsce z poematu Aratosa i scholia do niego: „Multi etiam corvi (scholiastes addit: circa matutinum tempus) super cortice (trunco) arboris vel ramis eius considentes et volatu eam repetentes (qui motus gaudentium est, crocitantés interim cantantesque) pennas concutunt (vel arbori insidentes laxant et remittunt alas)”. W tym ostatnim zdaniu, podobnie jak w słowniku z 1548 roku, Gessner użył dokładnie tej samej frazy, która znajduje się w przekładzie Kochanowskiego.

w. 1079–1080: *grues etiam, luces instare serenas / Persuasae* – zob. Plin. Nat. XVIII 127: *grues silentio per sublime volantes serenitatem [annuntiant]*.

w. 1081: *coeptos sistere cursus* – por. Ov. Pont. II 7, 17: *coeptos servantia cursus*.

w. 1082: *stellarum lumen hebesceat* – zob. Cep. 435: *stellis ... fulgor hebetetur*.

w. 1083–1084: *Nec ... alicundeve ... / Caligo eripiet* – zob. Cep. 435: *Neque alicunde caligo ... succedat*.

w. 1090: *clangore sonoro* – por. w. 1042.

w. 1091: *longaevaue cornix* – Ar. 1022: ἐννεαήγηρα κορώνη; Cep. 437: *novem aetates vivens cornix*; Avien. 1742: *cornix longaeva*. Przekonanie o długim życiu wron znalazło wyraz także u Horacego, Carm. III 17, 12–13: *aquae nisi fallit augur / annosa cornix*.

w. 1091–1092: *cornix ... cornicans* – zob. Erazm z Rotterdamu, *Adagia* I 6, 526: *Domum cum facis, ne relinquo impolitam*, gdzie umieszczono łaciński przekład dwuwiersza Hezjoda:

*Neve domum fabricans linguas mutilamque rudemque,  
Ne fors insideat cornicans garrula cornix.*

w. 1093: *Graculus ... fringillaque* – Ar. 1023–1024: κολοιοί, ... σπίνος; Cep. 435: *monedulae ... passer*. Kochanowski nazywa te dwa gatunki ptaków za Avien. 1760–1761: *graculus ... fringilla*. Zob. też komentarz do w. 1034.

w. 1093: *fringillaque mane canora* – Ar. 1024: σπίνος ἢ ὥα σπίζων; Cep. 435: *passer mane pipitans*. Kochanowski nie podjął pomysłu Ceporinusa, który w swym przekładzie próbował naśladować grę językową oryginału, nawet kosztem dosłownej wierności oryginałowi (ziębę zastąpił wróblem).

w. 1094: *Eque mari ... fugiens genus omne volantum* – zob. Cep. 435–437: *et volucres omnes / E mari fugientes*.

w. 1095: *Orchilus ... rubecula* – te dwa ptaki, strzyżyk i rudzik, były od starożytności przedmiotem podobnych opowieści; zarówno Aratos, jak i Kochanowski trzymają się tej tradycji, przypisując im podobne zwyczaje i każąc zapowiadać niepogodę.

w. 1095: *rubecula* – Ar. 1025: ἐριθεύς, Cep. 437: *erithacus*, Avien. 1764 i Allen 54: *eritheus*. Nazwa *rubecula* na określenie tego ptaka pojawiła się w przekładach dzieł zoologicznych Arystotelesa (*De natura animalium* IX 49), które około połowy XV wieku wykonał Teodor Gaza. Kochanowski, jak się wydaje, jako pierwszy zastosował ten termin w wierszu; mógł go znać albo z przekładu Gazy, albo z dzieł ornitologicznych, najpewniej Konrada Gessnera (zob. wyżej komentarz do w. 1078). O ptaku tym opowiadał Arystoteles, że ma dwie nazwy: w lecie żyje w lasach i wtedy nazywa się go φοινίκουρος (łac. *phoenicurus* lub *ruticilla*), w zimie natomiast zbliża się do siedzib ludzkich i wtedy nosi nazwę ἐρίθακος (łac. *erithacus*, u Gazy *rubecula*). Te dwie formy miały się różnić między sobą kolorem piersi i ogona. Taką samą informację znaleźć można u Pliniusza (*Nat. X 44*): *erithacus hieme, idem phoenicurus aestate*. W XVI wieku ornitolodzy uznali, że mowa o dwóch różnych gatunkach.

w. 1096: *Decedensque ... pastu* – zob. Verg. *Georg. I 381: e pastu decedens* (o stadzie kraków); IV 186: *e pastu ... decedere* (o pszczołach).

w. 1097–1099: *Sed nec apes ... trepidaeque recurrunt* – por. opis zachowania się pszczoł przeczuwających nadejście deszczu w Verg. *Georg. IV 191–194*:

*Nec vero a stabulis, pluvia impendente, recedunt  
Longius, aut credunt caelo adventantibus Euris:  
Sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur,  
Excursusque breves tentant.*

Kochanowski nie poszedł w tym fragmencie za oryginalnym obrazem Aratosa: pszczoły, bojąc się burzy, nie wybierają się daleko w poszukiwaniu materiału do produkcji wosku, lecz zajmują się w ulu miodem i plastrami (zob. Cep. 437: [Neque] *Ante facere solent pabulum favi apes, / Sed intus melleque et structuris occupantur*). Inspirował się raczej wersją Awienusa 1766–1768:

*Cecropias si pastus apis vicinus ob ipsa  
castra inhibet florumque simul libamina maestae  
proxima decerpunt.*

Zwraca uwagę także zapożyczanie przez Kochanowskiego od Awienusa słów i zwrotów: *castris ... proxima ... pabula* [Avien. *libamina*] *delibant* [Avien. *decerpunt*] *florum*.

w. 1097: *apes* – Kochanowski pominął przymiotnik, którym Aratos określił pszczoły: ἐπιζουθοί (Ar. 1028, poprawka J.H. Vossa na: ἐν ζουθοί, Cep. 437: *sufflavae*). Decyzja zapewne była świadoma, wynikała być może z problemów związanych z wieloznacznością tego słowa: może ono bowiem odnosić się do żółtawego koloru pszczoł (tak rozumiał to Ceperinus), ale także do dźwięku, który wydają one w locie (zob. tłumaczenie Kidda: *the buzzing bees* i jego komentarz do w. 1028).

w. 1097: *castris* – por. Verg. *Aen. XII 589: per cerea castra*.

w. 1099: *trepidaeque recurrunt* – zob. Verg. *Aen. XII 589–590: [apes] trepidae ... / discurrunt*.

w. 1100: *Nec celsae per inane grues longa agmina ductant* – zob. wyżej, w. 1079–1081 (żurawie zapowiadające dobrą pogodę); por. Verg. *Georg. I 373–375: Nunquam imprudentibus imber / Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis / Aeriae fugere grues*.

w. 1100: *per inane* – zob. wyżej, w. 1035 (o krukach i kawkach).

w. 1100: *longa agmina* – zob. Avien. 1770: *longos ... volatus*.

w. 1101: *turbantque cohortes* – Kochanowski zmienił obraz obecny u Aratosa, który stwierdzał po prostu, że żurawie zawracają (zob. Cep. 437: *conversi vero revolanter absistunt*). Polski tłumacz wprowadził zwrot wzięty z terminologii militarnej (podobnie jak *agmina* w poprzednim werse), jak to czynił niekiedy w odniesieniu do stad ptaków (zob. wyżej w. 1051, 1077).

w. 1102: *per sudum* – por. Verg. *Aen.* VIII 529: [*arna*] *per sudum rutilare vident et pulsa tonare*.

w. 1102: *tela irrita fertur Arachnes* – Kochanowski wprowadził wyraźne nawiązanie do mitologicznej opowieści z ks. VI *Metamorfoz* Owidiusza, choć w oryginale Aratosowym mowa po prostu o lekkich pajęczynach: Ar. 1033: ὀρόχνια λεπτά; Cep. 437: *araneae graciles*. Awienus rozbudował nieco obraz oryginału, ale pozostał przy opisie zjawiska przyrodniczego (1771–1772): *si solvit aranea casses, / tenuia si toto vehit Auster licia caelo*. Wyrażenie użyte przez Kochanowskiego stosuje się do mitycznej Arachne, której przedziwo było istotnie bezużyteczne (*irrita*), gdy Pallada zamieniła ją w pajaka; zob. Ov. *Met.* VI 145: *antiquas exercet aranea telas*. Wydaje się, że Kochanowski prowadzi z czytelnikiem grę polegającą na użyciu odwołań do kilku kryptocytatów z literatury antycznej jednocześnie. Czytelnik najpierw, czytając wyrażenie *tela irrita*, ma skojarzenia z epiką batalistyczną, zob. np. Verg. *Aen.* XI 735: *quidve haec gerimus tela irrita dextris?* Potem jednak czasownik *fertur* uświadamia mu, że mowa o przędzy (*tela*, -ae), a nie o pociskach (*telum*, -i). Określenie przędzy jako *irrita* występuje wyłącznie u Klaudiana (*Pros.* I 246–247): *Proserpina ... irrita texebat rediturae munera matri*. W ten sposób Kochanowski tworzy intertekstualne odniesienia do obu sławnych, konkurujących z sobą w literaturze antycznej opisów daremnego sporządzania tkaniny przez mityczną bohaterkę.

w. 1103: *Nec cum hebet accensus, nec cum aegre accenditur ignis* – Kochanowski przerobił tekst i zmieścił w jednym werse dwa znaki pogody podane przez Aratosa (Ar. 1034–1035): καὶ φλόγες αἰθύσσωσι μαραινόμεναι λύχνοιο, / ἢ πῦρ αἴηται σπουδῇ καὶ ὑπεύδια λύχνα, zob. Cep. 437: *Et flammae flagrent marcescentis lucernae / Aut ignis lambat cinere et serena lucernae*.

Powodem decyzji Kochanowskiego był zapewne niezbyt jasny wywód już u samego Aratosa, a na pewno w tłumaczeniu Ceporinusa. Awienus (1772–1773) tego znaku nie uwzględnił. Por. Plin. *Nat.* XVIII 124: [*Pluviae*] *si flexuose volitet flamma, ventum nuntiant lumina cum ex sese flammamas elidunt aut vix accenduntur*.

w. 1104: *Crede hiemi* – już w tekście greckim występuje w tym miejscu dziwna konstrukcja eliptyczna: πιστεύειν χειμῶνι (Ar. 1036); Cep. 437: *Crede tempestati*. Sens: nie wierz dobrej pogodzie, gdy zdarzają się rzeczy wymienione powyżej, zapowiadające zmianę. Zastosowany przez Kochanowskiego rzeczownik *hiems* nie najlepiej wyraża tę myśl, z pewnością lepsze byłoby słowo *tempestas* (użyte zresztą w tym miejscu przez Ceporinusa); Kochanowski jednak posłużył się nim w następującym tuż potem pytaniu retorycznym (*tempestatum omnia signa*) i chciał uniknąć powtórzenia.

w. 1105: *Rerum cinis abiectissimus* – zob. Ar. 1037: ἀεικέϊ τέφρῃ, Cep. 437: *vili cinere*. Kochanowski posłużył się niezwykle hiperbolą, stosowaną zwykle w tekstach chrześcijańskich na określenie nędznego grzesznika.

w. 1106: *Ipse cohaerescens sibimet glomeramine caeco* – Kochanowski rozbudował opis popiołu zbijającego się w grudki; w tekście oryginalnym proste wyrażenie: Ar. 1037–1038: τέφρῃ ... πηγυμένῃ, Cep. 437: *cinere ... concreto*. Uwagę zwraca przede wszystkim rzeczownik *glomeramen*, znany z *De rerum natura* Lukrecjusza (zob. np. II 686–687: *dissimiles igitur formae glomeramen in unum / conveniunt*) i z *Astronomica* Maniliusza (I 221: *te testem dat, luna, sui glomeraminis orbis*, zob. też IV 522: *Pleiadum parvo referens glomeramine sidus*).

w. 1112: *Pertenuem nebulam ... intus* – zob. Cep. 437: *tenuis ... nebula ... intus*.

w. 1113: *Nec vero ilicibus* – zob. Cep. 437: *Nec vero ilices*.

w. 1113: *gravatis* – w wydaniach z 1579 i 1612 błędnie: *granatis*; zob. Ar. 1044: καταχθέες, Cep. 437: *onustae*.

w. 1114: Kochanowski pominął informację, że lentyszek jest czarny (ściślej rzecz biorąc: ma czarne owoce); zob. Ar. 1044–1045: μέλαινα / σῆνοι, Cep. 437–439: *nigrae* / *Lentisci*.

w. 1116: *Eventum aestatis metuens ancepsque futuri* – woryginalie (Ar. 1046): παπταίνει, μή οἱ θέρος ἐκ χερὸς ἔρρη, Cep. 439: *circumspicit, ne ei aestas e manu fluat*. Kochanowski zrezygnował z metaforycznego wyrażenia i dodał informację, że rolnik nie jest pewny przyszłości.

w. 1118: *caelique umentis* – zob. Avien. 1783: *uventis caeli*.

w. 1121–1123: *Iam vero ... tempora monstrat arandi* – Soubiran, fragm. *Progn.* V; źródło: Cic. *Div.* I 9, 15, cyt. w: Plin. *Nat.* XVIII 61, 228.

w. 1122: *solita* – Kochanowski, podobnie jak większość edycji XVI-wiecznych, przyjął lekcję z przekazów *De divinatione* Cycserona, mimo że mogła ona budzić wątpliwości co do metrum. Nie skorzystał z wersji *solita est*, którą Nidecki, za przekazami Pliniusza, umieścił w tekście i uzasadnił w *Fragm. Schol.*, k. 33v. Pojawiła się ona ponownie w wydaniu Grotiusa w 1600 roku. Dzisiejsi wydawcy przyjmują wersję *solita* (Soubiran, Pellacani) lub *solita est* (Buescu).

w. 1124–1126: *Sic ut quaeque ... genere affluet omni* – Kochanowski zawarł w trzech wersach informację, która u Aratosa zajmuje dwukrotnie więcej miejsca (w. 1053–1059) i jest drobiazgowo uzasadniona, a dotyczy zależności, jaka łączy trzykrotne owocowanie lentyszka z trzema plonami zboża w urodzajnym roku.

w. 1127: *Flos etiam scillae* – zob. Cep. 439: *etiam flos ... scyllae*.

w. 1128: *omina messis* – zob. Cep. 439: *Signa ... messis*.

w. 1129–1130: *Nam quidquid lentisci in fructu observat arator, / Hoc in flore etiam scillae deprenderit albo* – zob. Cep. 439: *Quaecumque vero in lentisci arator observavit fructu, / Eadem etiam in scyllae deprehendit flore albo*.

w. 1131: *Crabronum* – zob. Ar. 1064: σφῆκες, Cep. 441: *vespae*. Szerszenie zamiast os wymienia jako znak pogody również Awienus 1790: *crabronum ... agmina*.

w. 1132: *Hesperiae ... Pleiades exoriantur* – Ar. 1065–1066: ἑσπερίων ... Πληϊάδων, Cep. 441: *vespertas ... / Pleiades*. Miejsce to było różnie rozumiane, scholiasta pisał nawet o „wieczornym wschodzie” Plejad (ἑσπερία ἀνατολή). Chodzi jednak o początek zimy, a ten jest wyznaczany przez zniknięcie Plejad na zachodzie (zob. niżej, w. 1147). Kochanowski oddał to, używając czasownika *exorior* w znaczeniu ‘stawać się czymś’; sens: gdy Plejady stają się zachodnimi, czyli gdy znajdują się nad horyzontem zachodnim.

w. 1133: *non falsus dixeris augur* – parafraza formuły *falsus utinam vates sim* (Liv. XXI 10, 10).

w. 1134: *Eius quippe modi frigus crabronibus instat* – por. Ar. 1067: οἷος ἐπὶ σφῆκεσσιν ἐλίσσεται αὐτίκα δῖνος, Cep. 441: *Qualis in vespis conglomeratur itidem turbo*. Kochanowski mógł nie zrozumieć, że w tekście greckim i tłumaczeniu Ceporinusa rój szerszeni jest zapowiedzią gwałtownego nadejścia zimy, dlatego zrezygnował z wiernego tłumaczenia, utworzył zaś sformułowanie *eius ... modi frigus* jako peryfrazę zimy, która zagraża szerszeniom.

w. 1136: *veneri indulgent* – zob. Naldo Naldi (1436–po 1513), *Carmen de virtute. Ad Cosmum Medicen*, w. 169–171 (w: *Carmina varia*):

*Qui Veneri indulgent, fibris ut et ulla renatis  
Non datur inde quies, iecur immortale quod illis  
Rodiur et miseros vultur depascitur artus?*  
(cyt. za: [www.poetitalia.it](http://www.poetitalia.it))

Zob. też Avien. 1796: *in venerem pergat*.



w. 1139: *perflabilis Euro* – zob. Ar. 1073: οὐ μάλα θαλπιόωντι, Cep. 441: *ei parum calenti*. Kochanowski użył zwrotu, którego – jak się zdaje – nie zna klasyczna łacina, wyrażając myśl inaczej niż w greckim oryginale.

w. 1141: *tempestivus arator* – zob. Cep. 441: *tempestivus arator*.

w. 1143–1144: Kochanowski w tych dwu wersach streścił pięciowersowy fragment odpowiadający w. 1077–1081 greckiego oryginału, w którym objaśniono szczegółowo, jak pora i sposób odlotu żurawi (w dużych stadach lub w mniejszych grupach) wiąże się z nastaniem zimy i jakie to ma znaczenie dla prac rolniczych. Odpowiadający w. 1143–1144 fragment w przekładzie Cyprianusa (441):

*Pari modo enim hyemes consequuntur grues,  
Cito quidem magis et constipatim venientes  
Cito; sed quando sero et non gregatim visae  
Maius volant ad tempus neque simul multae,  
Dilatatio hyemis promovet serotina opera.*

w. 1145: *oviumque propago* – Ar. 1082: μήλα, Cep. 441: *oves*. Zob. *Oracula Sybillina* III 620, łaciński przekład Sebastiana Castelliona wydany w Bazylei w 1555 r.:

*Terraque et arboreae stirpes, oviumque propago  
Certabunt veros mortalibus edere fructus.*

w. 1146: *pedibus terram subigunt* – zob. Ar. 1083: γαῖαν ὀρύσσουσιν, Cep. 441: *terram cornupetant*.

w. 1148: *calcibus urgent* – wyrażenie dodane przez Kochanowskiego, por. Avienus, *Periegesis seu Descriptio orbis terrarum*, w. 746–747: *producit noctem ludus sacer, aera pulsant / vocibus et crebris late sola calcibus urgent*. Zapożyczenie jest prawdopodobne, ponieważ utwór Awienusa był wydawany wśród dzieł astronomiczno-geograficznych (np. w edycji Pisanusa 1488) wspólnie z różnymi wersjami poematu Aratosa.

w. 1150–1151: *Arboribus late cladem tenerisque datura / Frugibus, Arctoa nive opertis omnibus agris* – w oryginale śnieg opisano jako pożyteczny dla rolnika, chroni bowiem przed mrozem młode pędy zbóż, zob. Cep. 443: *Sed nix esto multa spaciosis in arvis, / Nedum discreta neque grandi in segete, / Quo quilibet anni feracitate gaudere possit fruens vir*. Scholiasta wyjaśniał, że rośliny ani nie powinny być zbyt małe, ani na tyle duże, by miały ukształtowane kłosa, bo wtedy śnieg może je zniszczyć. Kochanowski poszedł raczej za Awienusem, w którego przekładzie nie wspomina się o ochronnej roli śniegu: jest on szkodliwy, jeśli wiąże się z ostrą zimą: *nix omnis vestiet agros, / nix herbas laedet teneras, nix uret aristas* (Avien. 1811–1812). Z tego powodu Kochanowski, podobnie jak Awienus, nie wspomina o nadziei rolnika na przyszły dobry plon.

w. 1151: *Arctoa nive* – zob. Sen. *Oed.* 604, 606: *Nec tanta gelidi Strymonis fugiens minas / ... tepente Nilo pensat Arctoa nives; idem, Herc. O.* 1286–1288: *Sic Arctoa laxare nives / quamvis tepido sidere Titan / non tamen audet*.

w. 1152–1153: *At cum crinitas ardescere in aethere stellas / Conspicies* – zob. Cep. 443: *Nec item fuerint desuper visae stellae semper / Vel una, vel duae, vel plures comatae*. Zarówno to tłumaczenie, jak i wersja Kochanowskiego opierają się na nieco odmiennym tekście greckim niż znany dziś (Ar. 1091–1092), który mówi o dwóch znakach pogody: wyraża mianowicie życzenie, by gwiazdy zawsze były widoczne na niebie (co oznacza dobrą pogodę) oraz by nie

było wśród nich komet. Wers 1091 zaczyna się w dzisiejszych edycjach od Oi δ' εἶεν, a w. 1092 od μηδ' εἶς. W dawniejszych zaś wydaniach Aratosa pierwszy z tych wierszy zaczynał się od μηδ' εἶεν, co sprawiało, że cały dwuwiersz odnoszono wyłącznie do komet. Jeszcze w końcu XVIII wieku (Buhle) lekcję dziś przyjmowaną odnotowywano tylko w aparacie krytycznym. Wydaje się, że już Awienus miał do czynienia z tekstem zepsutym, skoro nie mówi o widocznych na niebie gwiazdach, lecz wyłącznie o kometach (w. 1813–1814): *At si contigerit plures ardere cometas, / invalidas segetes torrebis siccior aer*. Podobnie postępują Ceporinus i Kochanowski. Por. Allen 57: *At demum plures cum caelo arsere cometae*.

w. 1152: *crinitas ... stellas* – peryfraz oddająca homerycki zsubstantywowany imiesłów κορόωντες, por. Hom. *Il.* II 323 i 542; zob. Suet. *Claud.* 46, 1: *exortus crinitae stellae, quam cometen vocant*. Ceporinus (443) użył nieco innej peryfrazy: *stellae ... comatae*.

w. 1153: *unamve, duasve, aut is quoque plures* – starożytni, poczynając od Arystotelesa (*Mete.*), nie odróżniali komet od meteorytów, dlatego przyjmowali, że można widzieć na niebie wiele „gwiazd z włosami” jednocześnie. *Notabene*, Awienus (w. 1815–1819) dodaje za scholiami do Aratosa wywód o powstawaniu komet z suchych wyziewów ziemskich.

w. 1154: *portendier* – por. Plaut. *Poen.* 3, 746, 748–749: *haruspices / ... dudum dicebant mihi, / malum damnumque maximum portendier*.

w. 1155–1157: prozaiczny porządek czytania tych wersów wygląda następująco: *Nec cum aestate nova condensae volucres, linquentes loca arida circumflua liquido ponto, visunt pabula terrae*.

w. 1155: *liquido circumflua ponto* – Kochanowski rozwinął w ten sposób zwrot Aratosa (Ar. 1095): ἐκ νήσω, Cep. 443: *ex insulis*. Wyrażenie *circumflua ponto* często odnoszono w poezji rzymskiej do wysp, zob. np. Claud. *Pros.* II 34–35: *Delos / errat et aurato trahitur circumflua ponto*; Sil. II 289–290: *insula ... Graio circumflua ponto / Et quae auxit quondam Laertia regna Zacynthos*. Najważniejszym źródłem inspiracji był tu jednak zapewne fragment z dzieła Lukana (IV 402–414), w którym opisano, jak Gajusz Antoniusz, brat Marka triumwira, schronił się na wyspie Kurykcie (dziś Krk) w północnej Dalmacji (*Hadriatico tellus circumflua ponto*, w. 407); było to miejsce nieurodzajne: *non pabula tellus / pascendis summittit equis, non proserit ullam / flava Ceres segetem* (w. 410–412); stąd może przeszedł do w. 1156 u Kochanowskiego również rzeczownik *pabula*.

w. 1156: *Pabula ... terrae* – zob. Verg. *Georg.* I 86–87: *vires et pabula terrae / pingua*.

w. 1156: *linquentes loca ... arida* – wyspy uważano w starożytności za miejsca narażone bardziej niż stały ląd na suszę; pisze o tym scholiasta Aratosa, powołując się na Arystotelesa i Plutarcha. Scholia wykorzystał Awienus (1820–1827), rozbudowując fragment o ptakach, których wędrówka z wysp na kontynent jest złą wróżbą dla rolników, a dobrą dla pasterzy kóz:

*si longo plurima ponto  
agmina festinant volucrum solidamque frequentes  
succedunt terram, sterilis desaeviet aestas  
ac sitient agri. Nam qua circumflua tellus  
adluitur pelago, coquit altas siccior aer  
caespitis arentis venas, citiusque calorem  
sentit humus sic cincta salo. Fuga protinus ergo  
est avium in terras...*

w. 1157: *expertus ... arator* – Kochanowski zmodyfikował nieco sens oryginału, por. Ar. 1094: ἡπειρόθεν ἀνὴρ, Cep. 443: *in continente degens vir*, a także KochArat 14: *agricola ... catus*, oraz Germ. 13: *scitus ... arator*.

w. 1157–1159: *gaudet ... messi ... Laesa* – zob. Cep. 443: *gaudet ... messi ... laesa*.

w. 1158: *rapido ... sideris igni* – zob. Ov. *Met.* VII 326–327: *cum rapido fallax Aetias igni / imponit purum laticem et sine viribus herbas.*

w. 1160: *per rura vagatur* – zob. Teofilo Folengo (pseud. Merlin Coccai), *Baldus*, ks. XIV: *per florida rura vagatur* (w: Merlini Coccai *Macaronicorum poemata*, Venetiis 1554, k. 120v). Tego makaronicznego poetę włoskiego Kochanowski znał, sam będąc autorem *Carmen macaronicum de eligendo vitae genere.*

w. 1161: *Caprigeni pecoris custos, de gurgite vasto* – Soubiran, fragm. *Progn.* VI; źródło: Priscianus II 196. Nidecki pisał (*Fragm. Schol.*, k. 34r), że ten fragment tłumaczenia Cyserona można wiązać z dwoma miejscami w tekście Aratosa: w. 1098–1099 i 1104–1105, opowiedział się za wyborem pierwszego z nich i zaznaczył, że Cyseron określił peryfrastycznie pasterza kóz jako *custos pecoris caprigeni.*

w. 1164: Kochanowski skrócił i zmodyfikował refleksję Aratosa (w. 1101–1103), mówiącą o różnym rozumieniu znaków przez ludzi zależnie od tego, z czego się utrzymują. Zob. tłumaczenie tego fragmentu u Ceperinusa (443):

*Sic enim aerumnosi et instabiles alibi alii  
Vivimus homines; atque ea quae ante pedes sunt omnes parati  
Signa cognoscere et in posterum capere.*

Kochanowski pominął pierwsze zdanie z tego fragmentu, a w miejsce następnych dwóch wstawił wers złożony z quasi-przysłowiowych zwrotów; pierwszy z nich, *Ars sua quemque alit* – to sentencja znana m.in. z *Colloquia familiaria* Erazma z Rotterdamu, dialog *Adulescentis et scorti*; drugi natomiast: *sua quemque oracula ducunt* przypomina sentencję: *ducunt volentem fata* (Sen. *Epist.* 107, 11), por. Verg. *Catal.* XI 3–4: *sua quemque sequuntur / fata*. Por. zabieg Awienusa (w. 1832–1834): *Sic in contraria semper / vota homines agimur, nostrique cupidine fructus / poscimus alterius dispensia*, który także opuścił ogólne stwierdzenie Aratosa

w. 1165–1166: *Ex agnis ... observare suevit / Pastor* – zob. Cep. 445: *Agnis ... observare soliti sunt pastores.*

w. 1169–1170: *Cumque subinde levant ... affectant cruribus auras* – w oryginale nieco inny obraz: barany wymachują nogami, młodsze (Ar. 1109: κοῦφοι, Cep. 445: *leves*) czterema naraz, starsze (Ar. κερσοί, Cep. *cornuti*) – dwiema. Kochanowski zamiast tego umieścił podskoki baranów w w. 1169 oraz – w następnej linijce – koncept oparty na zbieżności brzmieniowej wyrazów *levant* i *leves*. Wykorzystał też podwójne znaczenie słowa *levis*: z krótką samogłoską w temacie znaczy ono ‘lekki’ (tak u Kochanowskiego: *leves auras*), z długą natomiast – ‘młody’ (u Ceperinusa *substantivum*). W wyniku powstał niemający paraleli w tekstach starożytnych obraz baranów zagarniających w skoku powietrze ruchliwymi nogami (w. 1170). Możliwe jednak, że także u Kochanowskiego *leves* oznacza młode barany, ale wtedy trzeba uznać, że poeta pozostaje w niezgodzie z metrum.

w. 1173: *crebris ... insectante lapillis* – zob. Cep. 445: *crebris impetiti lapillis.*

w. 1174: *Agricolae ex bobus capiunt ... signa* – zob. Cep. 445: *a bobus signa capere solent agricolae.*

w. 1175: *anteriora ... vestigia* – w tekście greckim (Ar. 1115) rzadki wyraz: ὑπομαχίοιο, co Cep. 445 przetłumaczył mylnie: *posteriorum pedum*; u Kochanowskiego przekład poprawny, za Awienusem (w. 1847): *prima ... vestigia.*

w. 1176–1178: Kochanowski pominął dwa fragmenty tekstu greckiego: po w. 1176 mowa o tym, że doświadczony oracz przewiduje na podstawie znaków, iż orka się opóźni (Cep. 445: *Ad differendam arationem peritus spectat arator*), po w. 1178 – że woły ryczą, powracając z pastwiska,

ponieważ chciałyby się napaść do syta przed nadchodzącą niepogodą (Cep. 445: *Tum indicant ante tempestatem se cupere saturari*).

w. 1178: *saepta ... revisunt* – zob. Colum. VI 23, 2–3: *pecus ... / septa repetere consuescat*.

w. 1180–1181: *si usque luto sus / Foeda volutetur caenoque exsultet adepto* – por. Ar. 1123: οὐὲς φορυτῶ ἐπιμαργαίνουσαι, Cep. 445: *sues in luto furentes*. W tekście greckim mowa o świniaach rozrzucających słomę lub siano w swoich legowiskach; zob. też Verg. Georg. I 399–400: *non ore solutos / Immundi meminere sues iactare maniplos*; Plin. Nat. XVIII 88, 364: *turpesque porci alienos sibi manipulos feni lacerantes*. Kochanowski zmienił i rozbudował obraz pod wpływem przysłowia *sus lota in volutabro luti* ('świnia umyta [powróciła] do tarzania się w błocie'), użytego w 2 Liście św. Piotra (2,22) w połączeniu z podobnym: *canis reversus ad suum vomitum* ('pies powrócił do tego, co sam wymiotował'). Przysłowie o świni Plutarch przypisywał Demokrytowi, Erazm z Rotterdamu umieścił je w *Adagiach* IV 3, 62. Cytowali je także liczni pisarze chrześcijańscy.

w. 1182–1183: *Incomitatus ... lupus* – Ar. 1124; μονόλυκος, Cep. 445: *lupus ... solus*. Aratos opisuje zachowanie samotnego wilka, który szuka schronienia w pobliżu siedzib ludzkich (Ar. 1126–1127: σκῆπαος χατέοντι ἐοικώς, / ἐγγύθεν ἀνθρώπων, Cep. 447: *tegmine indigenti similis / Vicine hominibus*); scholiasta-precyzuje zaś, że tak dzieje się zimą (*Scholia*, 520). Por. epigram Leonidasa z Tarentu (*Anthologia Palatina* VI 221), w którym mowa o samotnym lwie (μουνολέων) spędzającym noc w szopie kozłarzy, by uniknąć zimowego chłodu. Kochanowski jednak rezygnuje z tego obrazu na rzecz powszechnie znanego motywu wilka zagrażającego owczarni, zob. komentarz do w. 1183–1184.

w. 1182–1183: *tristificos ululatus / Integrat ore lupus* – Kochanowski wprowadził wyszukane poetyckie sformułowanie, które zastępuje nieskomplikowane wyrażenie oryginału: Ar. 1124: λύκος ... ὠρήται, Cep. 445: *lupus ... eiulet*.

w. 1182: *tristificos* – zob. wyżej, w. 985: *Tristificas ... reddere voces*; por. Cic. *De consulatu suo* II 48: *voces tristificas chartis promebat Etruscis*.

w. 1182: *ululatus* – rzeczownik zwykle używany dla wyrażenia gwałtownych uczuć ludzkich, na przykład przy opisie pogrzebu poległych (Verg. *Aen.* XI 190): *ululatusque ore dedere*. Stosowano go także do opisu odgłosów wydawanych przez bachantki w opisie czarów Medei: *ternisque ululatibus ora / solvit* (Ov. *Met.* VII 190–191). W odniesieniu do zwierząt zob. np. opis odgłosów dobiegających z klatek, w których Circe zamknęła ludzi przemienionych w zwierzęta, Verg. *Aen.* VII 18: *formae magnorum ululare luporum*. Por. obraz wilków wyjących nocą w opisie niezwykłych znaków po zamordowaniu Cezara, Verg. *Georg.* I 485–486: *... et altae / Per noctem resonare lupis ululantibus urbes*.

w. 1183: *Integrat ore* – zob. Verg. *Georg.* IV 514–515: [*philomela*] *miserabile carmen / integrat*.

w. 1183–1184: *cum securus ad ipsa / Saepta obversatur praedaeque cupidine frendet* – przekładając fragment o samotnym wilku, Kochanowski dokonał daleko idących zmian. Po pierwsze, zrezygnował ze wspomnianego wyżej wątku poszukiwania przez drapieżnika schronienia w pobliżu ludzi. Po drugie, tam, gdzie Aratos mówi (1127): ἴνα οἱ λέχος αὐτόθεν εἴη, Cep. 447: *ut ei lectus ibi sit*, a Awienus (1855–1856) tłumaczy: *lectumque laremque / sponte petens* (podobnie dzisiejsi wydawcy Aratosa, G.R. Mair, J. Martin i D. Kidd) – u Kochanowskiego mowa o drapieżniku pożądanym łupu. Poeta idzie tu za wersją bardziej rozpowszechnioną, jeśli idzie o zachowanie samotnego wilka, zob. np. Verg. *Ecl.* 3, 80: *Triste lupus stabulis; Ecl.* 5, 60: *Nec lupus insidias pecori* [scil. *meditatur*]; *Georg.* III 537: *Nec lupus insidias explorat ovilia*. Zob. też porównanie Turnusa do wilka zagrażającego owczarni, Verg. *Aen.* IX 59–61: *Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili / Quum fremit ad caulas, ventos perpressus et imbres, / Nocte super media...*

Por. także Kochanowski, *Elegia* I 9, 24: *Irrumpunt avidi septa quoque ipsa lupi*. Można więc powiedzieć, że wilk czyhający na łup to dla Kochanowskiego motyw nieomal przysłowiowy. Co więcej, poeta mógł też skorzystać z argumentu natury filologicznej: w rękopisach greckiego tekstu Aratosa można znaleźć lekcję λόχος (zasadzka) zamiast λέχος (legowisko). Kochanowski, oczywiście, nie śledził bezpośrednio rękopiśmiennej tradycji tekstu Aratosa, wskazówka jednak znalazła się w scholiach, w których mógł przeczytać: λέχος δέ, οἱ μὲν τὴν κοίτην, οἱ δὲ τὴν ἐνδραν ἐξέλαβον, ἵνα τι ἀρπιάσῃ λέχος ‘jedni rozumieją jako legowisko, inni jako zasadzkę, która ma służyć zdobyciu łupu’. Scholia do Aratosa towarzyszyły greckiemu tekstowi, poczynając od wydania Manucjusza (1499), znalazły się też w wydaniu Moreliusza z 1559 roku, opublikowanym równolegle z tekstami łacińskich przekładów Aratosa. Ten fragment tłumaczenia Kochanowskiego świadczy, że mógł on brać scholia pod uwagę w swojej pracy nad *Aratusem*.

w. 1198: *armato corpore* – nie ma takiego określenia w oryginale ani w tłumaczeniu Ceporinusa. Zob. T. Folengo, *Moscheis* ks. II, [w:] Merlini Coccai *Macaronicorum poemata*, Venetiis 1554, k. 239: *Quattuor hic pulices armato corpore stabant* (o wojnie pcheł z mrówkami).

w. 1199: *Mures ... eadem nobiscum tecta colentes* – zob. Cep. 447: *mures domestici*. Kochanowski poszedł za przekładem Ceporinusa, w oryginale greckim (Ar. 1140): *μῦες ἡμέριοι*.

w. 1209: *aethere vasto* – zob. w. 685 i 812. Por. Lucan. III 540: *vasto ... in aethere*.

w. 1211: *Observanda etiam sunt interlunia* – zob. wyżej, w. 855–885.

*J.A., J.S.G.*



## INDEKS WYRAZÓW I FORM ŁACIŃSKICH

W niniejszym indeksie zastosowano następujące skróty oznaczające części utworu: AL – *Aratus loquitur*, Arat – *M. T. Ciceronis Aratus*, IS – *Ad amplissimum virum Ioannem Samoscium*, LB – *Ad Lectorem benevolum*

Wykaz skrótów gramatycznych został zamieszczony w tomie wstępnym *Dzieł wszystkich* Jana Kochanowskiego. W niniejszym tomie wprowadzono – w objaśnieniach i indeksach do tekstu łacińskiego – skróty określające przypadki łacińskie: *Ab* – ablativus, *Ac* – accusativus.

A, AB (39) *praep cum Ab*: à duobus fummis A2/18 (LB/16), ab illa diuina Arati breuitate A2/23 (LB 21), ab eo A2v/33 (LB 61), à veritate A3/14 (LB 76), à vetere scriptura A3v/4 (LB 100), à principio A3v/9 (LB 105), à diis A4v/21 (IS 45), AB Ioue B/3 (Arat 1), ab iis Bv/11 (Arat 38), à nocte Bv/22 (Arat 49), à cauda B3v/4, B4/17 (Arat 163, 209), ab regione C/16 (Arat 274), à vulgo C/26 (Arat 284), à palma C2/17 (Arat 341), ab ore C2v/14 (Arat 371), à tergo C2v/31, E4/17 (Arat 388, 1001), à prora C3/9 (Arat 399), A malo C3/10 (Arat 400), A fumma parte C4/2 (Arat 458), ab infernis Auftri conuertitur auris D/17 (Arat 539), à clarifonis auris D/25 (Arat 547), à medio Dv/12 (Arat 567), à thalamo Dv/21 (Arat 576), à Capricorno Dv/27, Dv/28 (Arat 582, 583), à genibus D2v/9 (Arat 630), à ceruicibus D2v/10 (Arat 631), à capite D3/5 (Arat 659), à puppi D4/25 (Arat 745), ab alto lumine D4/26 (Arat 746), ab Zona Ev/8 (Arat 827), ab ortu E2/29 (Arat 881), ab vmbris E2v/33 (Arat 918), ab hymbri E3/5, E3/16 (Arat 923, 934), parte ... ab eadem E4/15 (Arat 999), ab æthere E4/16 (Arat 1000).

ABDERE (4) *vb – ind praes act 3 sg*: fe iam totum cæcas Equus abdit in vmbras D3/32 (Arat 686), *ind praes pass 3 sg*: Abditur Orion D4/22 (Arat 742), *part pf pass sg m N*: lepus abditus umbra D4/22 (Arat 742), *part pf pass sg f Ac*: abdita frultrà Cætera fe speret cognoscere signa poteffe C2v/7–8 (Arat 364–365).

ABERRARE (1) *vb – inf praes act*: à veritate quoq; aberrare A3/14 (LB 76).

ABIECTUS (1) *ai – sup sg m N*: rerum cinis abiectissimus Fv/24 (Arat 1105).

ABIRE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: Crus, dextrumq; pedem linquens abit infera Perfeus In loca D4/24–25 (Arat 744–745), *spn Ac*: Maturante abitum grue F2/29 (Arat 1141).

ABSENS (1) *ai – pl m/f D*: (corvi) abfentibus infant F/24 (Arat 1074).

ABSURDUS (2) *ai – sg f Ab*: non absurda ... concinnatione A3/12–13 (LB 74–75), *sg m Ab*: Abfurdoq; Iono fontes E4v/2 (Arat 1019).

ABUNDE (1) *av*: Virgo autem populi moderatrix ... præbebatq; omnia abundè B3/6–7 (Arat 132–133).

AC (10) *cn*: ac A2v/14 (LB 42), A3/24 (LB 86), A4/13 (IS 8), B3v/9 (Arat 168), D2v/26 (Arat 647), F/13 (Arat 1063), F2v/25 (Arat 1168), C2/21 (Arat 345), C2v/4 (Arat 361), E3/12 (Arat 930).

- ACCEDERE (1) *vb* – *part praes act sg m N*: [sol] Nunc has accedens; nunc illas ordine stellas Ev/1 (Arat 820).
- ACCENDERE (2) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: nec cūm ægrè accenditur ignis Fv/22 (Arat 1103), *part pf pass sg m N*: Nec cūm hebet accensus ... ignis Fv/22 (Arat 1103).
- ACCIPITER (1) *sb m – pl G*: Accipitrumq; strepunt ritu E4v/19 (Arat 1036).
- ACER (3) *ai – sg m Ac*: Formidans acrem morfum lepus C3/32 (Arat 422), *sg m G*: acris equi vis D4v/1 (Arat 754), *sg f G*: acris tempore brumæ E4v/30 (Arat 1047).
- ACREDULA (1) *sb f – sg N*: matutinos exercet Acredula cantus E4v/4 (Arat 1021).
- ACRITER (1) *av – comp*: fi acrius ... Spicula defigant mufcæ E4v/27–28 (Arat 1044–1045).
- ACUMEN (3) *sb n – sg Ac*: Nepæ cernes propter fulgentis acumen Aram C3v/24–25 (Arat 447–448), Nepai portat acumen D/23 (Arat 545), Scorpium infestus, præportans flebile acumen D3v/22 (Arat 709).
- ACUTUS (1) *ai – sg n G*: rostri tremebundus acuti C2v/27 (Arat 384).
- AD (44) *praep cum Ac*: AD LECTOREM BENEVOLVM A2/1–2 (LB tit.), ad illustrandum A2/9–10 (LB 7–8), ad nos A2/14, A2/20 (LB 12, 18), AD AMPLISSIMVM VIRVM A4/1–2 (IS tit.), ad veterem reuocare nitorem A4/27 (IS 22), ad vsum A4v/13 (IS 37), ad flumina A4v/19 (IS 43), Ad caput Bv/32 (Arat 59), ad tergum B4/15 (Arat 207), ad saxa B4/33 (Arat 225), flamen ad C/4 (Arat 262), ad fedes C/17 (Arat 275), genus ad læuum Cv/6 (Arat 297), ad vota C2/2 (Arat 326), ad littora C2/2, C3/7 (Arat 326, 397), ad fumum ... orbem C2/14 (Arat 338), ad vndas C2/17 (Arat 341), ad auras C2/20, C3/15 (Arat 344, 405), ad caudam C2v/33 (Arat 390), ad cellum sine lumine malum C3/9 (Arat 399), ad puppim C3/10 (Arat 400), ad pistricis terga C3/26 (Arat 416), ad Austrum C3v/9, D/25 (Arat 432, 547), ad signorum obitum C4/14 (Arat 470), ad Aram C4v/21 (Arat 477), ad terga C4/24 (Arat 480), ad idem ... signum C4v/8 (Arat 497), ad vmbras D2v/7 (Arat 628), Adq; humeros D2v/9 (Arat 630), Ad mediam ... noctem D2v/17 (Arat 638), ad fumum caudam D3/3 (Arat 657), ad spinam D3v/4 (Arat 691), ad Vrfam E/1 (Arat 787), ad genua E/2 (Arat 788), ad dimidium E2/30 (Arat 882), ad orbem E2/31 (Arat 883), Ad mare E4v/25 (Arat 1042), ftabula ad F2v/28 (Arat 1171), ad ipla Septa F3/9–10 (Arat 1183–1184), ad fumum F3/17 (Arat 1191).
- ADAEQUARE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: fi is ..., Aratum non adequat A2/26–27 (LB 24–25).
- ADAugESCERE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: ftridor ... Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulsi E4/2–3 (Arat 986–987).
- ADDUCERE (2) *vb* – *ind fut act 3 sg*: Pleias occumbens adducet frigora læva F2v/4 (Arat 1147), *part pf pass sg m N*: His rationibus ego adductus, eam operam huic opufculo impendi A2/29 (LB 27).
- ADEO (6) *av*: Sauromataq; adeo difcam, faborq; Latine Av/10 (AL 9), Extremusq; adeo duplici de cardine vertex B/29 (Arat 27), femperq; adeo, diuerfa priori Apparens E/19–20 (Arat 806–807), Ipfi adeo nautæ E/26 (Arat 812), Tutemet hæc adeo per te deprenderis ipse Ev/5 (Arat 824), Tris adeo tibi fint fufpecti ex ordine foles F3/11 (Arat 1185).
- ADESSE (3) *vb* – *inf fut act*: Occiduos nocte exacta monet adfore Cauros E2/15 (Arat 867), *con pf act 3 sg*: Iouis fi certa voluntas Adfuerit Ev/27–28 (Arat 846–847), *con praes act 2 sg*: dulces faluete Camenæ, Et mihi ... Adfitis faciles B/21–23 (Arat 19–21).
- ADHAERERE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Hydra tenet flexu crateram, Coruus adhæret Dv/4 (Arat 559), omni cūm ex parte minutum Ardenti myxæ quiddam milii inftar adhæret Fv/27–28 (Arat 1108–1109), *ind pf act 3 sg*: Spiniferam fubter caudam pistricis adhæsit C3v/19 (Arat 442).
- ADHIBERE (2) *vb* – *inf praes act*: operiq; manus adhibere fuadet B/10 (Arat 8), *ind praes pass 3 sg*: Et tantum membris adhibetur caffia notandis C2v/24 (Arat 381).

- ADIMERE (1) *vb – ind fut act 3 sg*: adimet lucem cæca caligine nubes D2/30 (Arat 618).
- ADIPISCI (1) *vb – part pf pass sg n Ab*: cœnoq̃ exultet adepto F3/7 (Arat 1181).
- ADIUNGERE (1) *vb – part pf pass sg f Ac*: Quòd quafi temone adiunctam præ fe quatit Arcton B2v/14 (Arat 107).
- ADMITTERE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Quòdñ Sol oculorum admittat lumina E2v/24 (Arat 909).
- ADMODUM (1) *av*: hanc Aratæorum paraphraſim ab eo admodum adoleſcentulo confectam eſſe A2v/33–34 (LB 61–62)
- ADMONERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: hyberni præpendens temporis ortus, Admonet vt mandent mortales femina terris Cv/1–2 (Arat 292–293).
- ADULESCENTULUS (1) *sb m – sg Ab*: ab eo admodum adoleſcentulo confectam eſſe A2v/34 (LB 62).
- ADVENIRE (1) *vb – part fut act sg f Ac*: Aduenturam hyemem F2/21 (Arat 1133).
- ADVENTARE (2) *vb – part praes act sg f Ac*: Aduentantem hyemem ... Præſcifcunt E/27–28 (Arat 813–814), *part praes act pl m D*: Aduentantibus obuertunt capita obuia ventis E4/8 (Arat 992).
- ADVENTUS (1) *sb m – sg Ab*: Hymbris in aduentu E4v/21 (Arat 1038).
- ADVERSUS (5) *ai – sg f Ab*: procul Arcturo eſt aduerſa parte locata C3v/27 (Arat 450), *sg f Ac*: Aduerſamq̃ trahunt optata ad littora puppim C3/7 (Arat 397), *sg n Ab*: Cuius in aduerſo eſt Arcturus corpore fixus D3/15 (Arat 669), *sg n Ac*: Aduerſum caput huic Helice truculenta tuetur B3v/27 (Arat 186), *pl m Ab*: Si verò aduerſis ſignabunt æthera fulcis E4/19 (Arat 1003).
- ADVERTERE (1) *vb – imp praes act 2 sg*: Terræ aduerte ratem C2/8 (Arat 332).
- ADVOLVERE (1) *vb – ind praes pass 3 sg*: Cynofuræ lubrica ſumum Claudit ſpira caput, pedibusq̃ aduoluitur imis Bv/33 (Arat 60).
- AEDITUENS (1) *sb m – pl N*: Oleniam hanc dicunt capram Iouis ædituentes B3v/30 (Arat 189).
- AEGAEUS (1) *ai – sg n Ab*: Quos tenet Aegæo defixa in gurgite Chios D3v/14 (Arat 701).
- AEGER (1) *ai – pl m/f D*: mortalibus ægris Signa dii poſuere in ſummis ætheris oris E/11–12 (Arat 797–798).
- AEGRE (1) *av*: nec cùm ægrè accenditur ignis Fv/22 (Arat 1103).
- AENUM (1) *sb n – pl Ac*: igniq̃ calentia ahena Scintillæ tenues lambunt F/2–3 (Arat 1052–1053).
- AEQUALIS (1) *ai – pl n Ab*: Tris aliæ, inter ſefe æqualibus interuallis Diſſitæ B4v/5–6 (Arat 230–231).
- AEQUARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: aries ..., præpete curſu Interiora breuis Cynofuræ curricula æquat B4v/23–24 (Arat 248–249).
- AEQUE (2) *av*: Verùm æquè magnis, ex quattuor, eſſe duobus Contigit C4v/27–28 (Arat 516–517), lunam, creſcentem æquè E2/24 (Arat 876).
- AEQUOR (16) *sb n – sg Ac*: At validis æquor pullabit viribus Aufter Cv/28 (Arat 319), Oceani ſpacioſum permeat æquor Dv/26 (Arat 581), vaſtumq̃ per æquor iturus Ev/13 (Arat 832), ſtellis inſignibus altum Euadentibus, aut rurſum ſubeuntibus æquor F3v/2–3 (Arat 1207–1208), *sg Ab*: vbi Sol caput æquore merſerat alto B3/13 (Arat 139), Iactari toto viderunt æquore nautas B3v/24 (Arat 183), Eoo quamuis ſimul æquore furgant B4/11 (Arat 203), Surgentesq̃ loca aut condunt, aut æquore tollunt Dv/24 (Arat 579), His ipſis vaſto ſurgentibus æquore Chelis D3/31 (Arat 685), nautæ, volitantes æquore vaſto E/26 (Arat 812), quafi concauus æquore furgens E2v/20 (Arat 905), Et vietī florum natitant ſuper æquore pappi E4/12 (Arat 996), Sæpe & aues, ſue in itagnis, ſue æquore degunt E4/29 (Arat 1013), *pl N*: Iouis ... maris æquora plena B/5 (Arat 4), *pl Ac*: Oftendit nautis perturbans æquora ſignum C2/24 (Arat 348), pronuſie ſub æquora fertur C2v/30 (Arat 387).

- AEQUUS (4) *ai* – *sg n Ab*: æquo spacio deiunctos Dv/8 (Arat 563), *sg f Ab*: æqua parte D2v/11 (Arat 632), *sg n Ac*: Signum hyemis cenfetur item crabronibus æquum F2/25 (Arat 1137), *pl n Ab*: AEquis deiuncti spaciis Dv/23 (Arat 578).
- AER (8) *sb m* – *sg N*: Et pluuia simul, & ventis mifcebitur àér E2v/30 (Arat 915), ventos præflagit rarior àér E3/27 (Arat 945), nam tum Noctibus octonis mirè eft variabilis àér F3v/7 (Arat 1212), *sg Ac*: geminis fecat àéra pennis Cv/9 (Arat 300), tempeftas àéra verret E2/22 (Arat 874), Afpicias nebulam tendi, neq; in àéra furfum Niti F/10–11 (Arat 1060–1061), *sg Ab*: humiferum duxere ex àère fuccum E4v/9 (Arat 1026), turbato àère rurfum Indicia optati funt veltiganda fereni F/13–14 (Arat 1063–1064).
- AERIUS (2) *ai* – *sg m G*: radices fumans nebula integat imos Aerii montis F/6–7 (Arat 1056–1057), *pl f Ab*: àériis claudatur luna coronis E2v/1 (Arat 886).
- AESTAS (5) *sb f* – *sg N*: ætatis primordia clarat C/33 (Arat 291), Euentum ætatis metuens F2/4 (Arat 1116), *sg Ac*: per ætatem tonitrus E4/14 (Arat 998), *sg Ab*: anates ætate noua focia agmina iungant F/1 (Arat 1051), ætate noua F2v/12 (Arat 1155).
- AESTIFER (3) *ai* – *sg m N*: AEftifer eft pandens feruentia fidera Cancer D2/5 (Arat 593), *sg m G*: æftiferi via flagrantiffima Solis B3v/14 (Arat 173), *pl m Ac*: AEftiferos ... erumpit ... ignes C2v/13 (Arat 370).
- AESTIVUS (1) *ai* – *sg m N*: conuertit curriculum Sol AEftiuus D/11–12 (Arat 533–534).
- AESTUS (2) *sb m* – *sg Ac*: aliàs pelagi lux tertiacomouet æftus Ev/22 (Arat 841), *pl Ac*: Scito tibi iis fignis magnos portendier æftus F2v/11 (Arat 1154).
- AETAS (10) *sb f* – *sg N*: fic longa attriuerat ætas A4/11 (IS 6), Tuq;, priorq; ætas B/21 (Arat 19), Vt verò argenti fuccreuit vilior ætas, Rara parumq; alacris B3/9–10 (Arat 135–136), quàm prauam, inquit, tulit ætas aurea patrum Progeniem B3/19 (Arat 145), prior afferit ætas B3v/29 (Arat 188), Cumq; duces gregis, atq; ætas infirmior vnà Cornibus implicitis ludunt, ac prælia tentant F2v/24–25 (Arat 1167–1168), *sg G*: teneritudinem illam ætatis A3/2 (LB 64), in tanto ætatis fpacio A3/27 (LB 89), *sg D*: ætati quali cedit A2/23 (LB 21), *sg Ab*: prima illa ætate A3/6 (LB 68).
- AETERNUS (7) *ai* – *sg m Ac*: AEternum ex aftris cupiens connectere nodum B4v/4 (Arat 229), AEternumq; volens mundi cognofcere motum C4/32 (Arat 488), *sg n Ab*: AEterno cunctas æuo qui nomine dignant C/28 (Arat 286), æterno ... curriculo C3v/30 (Arat 453), æterno lufrantes lumine mundum C4v/12 (Arat 501), Hæc Sol æterno conuerfrit lumine lufrans D2/17 (Arat 605), *pl f Ab*: æternis feruantes fidera flamis E/29 (Arat 815).
- AETHER (20) *sb m* – *sg N*: Hæc quoq; digeftis monet æther lucidus aftris E/25 (Arat 811), Haud temerè ignores, dubius quid cogitet æther F3v/10 (Arat 1215), *sg G*: in fummis ætheris oris E/12 (Arat 798), *sg Ac*: Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis C2/22 (Arat 346), fuper æthera vertitur Argo C3/8 (Arat 398), furgentis in æthera Perfei D4v/21 (Arat 774), fuper æthera fcondit E3/7 (Arat 925), Si verò aduerfis fignabunt æthera fulcis E4/19 (Arat 1003), *sg Ab*: Hæc manibus liquido fpectatur in æthere pafsis B2/19 (Arat 79), manus etiam nunc æthere in alto Expanfæ vifuntur B4/32–33 (Arat 224–225), Pars aluo tenus anterior fola æthere fulget B4v/12 (Arat 237), Exin fquamiferi serpentes æthere pifces D2/13 (Arat 601), Quantum fuccendiffe loquetur in ætere lumen E/17 (Arat 803), Ingens tempeftas glomerabitur æthere toto E2/17 (Arat 869), æthere vbi alto Languescent fubitò candentia tela diei E3/17–18 (Arat 935–936), æthere puro Difparet fubitò E3v/20–21 (Arat 971–972), ardeolæ, volitantes æthere puro E4/7 (Arat 991), nocturnæ labuntur ab æthere ftellæ E4/16 (Arat 1000), ardefcere in æthere ftellas Confpicias F2v/2–3 (Arat 1152–1153), tempeftas feffe explicet æthere valto F3v/4 (Arat 1209).
- AETUS (1) *sb m* – *sg G*: vis maior Aeti Pellitur D2v/25–26 (Arat 646–647).

- AEVUS (2) *sb m – sg Ab*: AEterno cunctas ævo qui nomine dignant C/28 (Arat 286), ævo nata priore D3v/10 (Arat 697).
- AFFECTARE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Mobilibusq; leues affectant cruribus auras F2v/27 (Arat 1170).
- AFFERRE (2) *vb – inf praes act*: fi quid modò possem Communem ipse etiam vitæ mortalis ad vsum Adferre A4v/13–14 (IS 37–38), *con ppf act 1 sg*: ipse etiam qualemuncq; operam attuliffem A2/11–12 (LB 9–10).
- AFFIGERE (1) *vb – part pf pass sg f N*: Huic superà duplices humeros affixa videtur Stella B3v/2–3 (Arat 161–162).
- AFFLARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Sublimemq; afflat fummo arduus ore Coronam B2v/9 (Arat 102).
- AFFLUERE (1) *vb – ind fut act 3 sg*: Quiq; erit vberior fœtus, profcisio terræ Temporis eiufdem frugum genere affluet omni F2/13–14 (Arat 1125–1126).
- AGER (3) *sb m – pl D*: Squallorem cultis latè denunciat agris F2/8 (Arat 1120), Arctoa niue opertis omnibus agris F2v/8 (Arat 1151), *pl Ac*: cumq; per agros Mutua responfant corui F/22–23 (Arat 1072–1073).
- AGERE (2) *vb – part fut act sg m N*: Acturusq; diem cœlo vernante ferenum E2v/19 (Arat 904), *part fut pass pl m G*: [stellæ] Sunt quasi agendorum, fi contemplere, magiftræ Ev/12 (Arat 831).
- AGITARE (3) *vb – ind praes act 3 pl*: oculisq; ad littora versis Terram agitant animo C2/2–3 (Arat 326–327), *ind praes pass 3 pl*: Sed similes mergis agitantur gurgite vasto Cv/33 (Arat 324), *part praes act m N*: (canis) Præcipitatem agitans C2v/29 (Arat 386).
- AGMEN (3) *sb n – sg Ab*: vnum omnes carpunt iter agmine longo F/30 (Arat 1080), *pl Ac*: Nec fi anates æstate noua focia agmina iungant F/1 (Arat 1051), per inane grues longa agmina ductant Fv/19 (Arat 1100).
- AGNA (1) *sb f – pl Ab*: Ex agnis venientem hyemem obseruare fueui Paftor F2v/22 (Arat 1165).
- AGNOSCERE (1) *vb – part fut pass sg n N*: [opus] neq; ipfi Patri agnoscendum A4/12–13 (IS 7–8).
- AGRICOLA (4) *sb m – sg N*: Agricola vnde catus sciret B/16 (Arat 14), Agricola autem Nil non obseruat partes intentus in omnes, Euentum ætatis metuens, ancepsq; futuri F2/2–4 (Arat 1114–1116), *pl N*: Agricola ex bobus capiunt quoq; signa futuri Hymbris F2v/31–F3/1 (Arat 1174–1175), *pl D*: neq; agricolis, quando aut profcindere terram, Aut noua oporteret cultis dare femina fulcis Conftabat fatis A4/14–16 (IS 9–11).
- ALA (7) *sb f – sg Ac*: propter pennati corporis alam Cv/15 (Arat 306), *pl G*: alarum non sine plaufu E4v/22 (Arat 1039), *pl Ac*: aues ..., Concutiunt alas E4v/23–24 (Arat 1040–1041), alasq; remittunt F/28 (Arat 1078), *pl Ab*: Deferuit terras nitens pernicibus alis B3/31 (Arat 157), Et magis horrifonis Aquilonis tangitur alis C/7 (Arat 265), Vndicolæ quoq; sæpe anates, mergiq; marini Exultant procul in sicco plaudentibus alis E4/9–10 (Arat 993–994).
- ALACER (1) *ai – sg m G*: Rara, parumq; alacris populi se ante ora ferebat B3/10 (Arat 136).
- ALBERE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: fi, milii inftar, Per cinerem igniculi, prunis ardentibus, albert F/3–4 (Arat 1053–1054).
- ALBUS (1) *ai – sg m Ab*: Hoc in flore etiam scyllæ deprenderit albo F2/18 (Arat 1130).
- ALCYONE (1) *n-pers f – sg N*: Alcyone C/29 (Arat 287).
- ALERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Ars sua quenq; alit F2v/21 (Arat 1164).
- ALES (7) *sb f – sg N*: Namq; est ales auis, lato sub tegmine cœli Quæ volat Cv/8–9 (Arat 299–300), Quam propter nitens penna conuoluitur ales C2/19 (Arat 343), & simul ales Ponit auis caput D/3–4 (Arat 525–526), & fummi Iouis ales nuntius inftar Dv/6 (Arat 561), Quem



- rutila fulgens pluma præteruolat Ales D3/33 (Arat 687), *sg G*: equi signant latera alitis B4v/6 (Arat 231), & caput alitis hæfit Cv/7 (Arat 298).
- ALES (1) *ai – sg m Ab*: emergunt alite lapfu Altiulansq̃, Olor, & claris Aquila ignibus ardens D4/29–30 (Arat 749–750).
- ALIAS (2) *av*: Namq̃ aliàs pelagi lux tertia commouet ætus Ev/22 (Arat 841), Namq̃ aliàs alio flammescere vifitur igni Primigena E2/4–5 (Arat 856–857).
- ALICUNDE (1) *av*: alicundeúe oborta Caligo eripiet Fv/2 (Arat 1083).
- ALIENUS (1) *ai – pl n Ac*: quod sibi in aliena (scripta) licuit A2v/27 (LB 55).
- ALIOQUI (1) *av*: & alioqui ab illa diuina Arati breuitate (discedit) A2/23 (LB 21).
- ALIQUANDO (1) *av*: aliquando quoq̃ hymbrem E3v/8 (Arat 959).
- ALIQUI (4) *pron – sg f N*: Si qua fides famæ Bv/9 (Arat 36), *sg n N*: cùm per vetustatem aliquid fortè detritũ effet A3/28–29 (LB 90–91), *pl n N*: si qua in hoc opusculo exstent A3/1 (LB 63), Sed quemadmodum aliqua sint fortasse A3/6 (LB 68).
- ALIUS (21) *ai – sg m Ab*: Namq̃ aliàs alio flammescere vifitur igni Primigena E2/4–5 (Arat 856–857), *sg f Ab*: alia de parte D2v/6 (Arat 627), parte ex alia D2v/19 (Arat 640), Parte alia D4v/2 (Arat 755), *sg n Ac*: mox vestigare memento signum aliud F3/29–30 (Arat 1203–1204), *pl m N*: pòémation, in quo ante me quoq̃ alii elaborassent A2/10–11 (LB 8–9), *pl m D*: aliis vt liceret A2v/26–27 (LB 54–55), Namq̃ aliis alia indulget dator ille bonorum A4v/22 (IS 46), *pl m Ac*: sicut alios quoq̃ A2v/31 (LB 59), Deinde alios serues, metuendæ nuntius horæ Ev/19 (Arat 838), *pl f N*: Tris aliæ, inter fefe æqualibus interuallis Difitæ B4v/5–6 (Arat 230–231), Non aliæ naues vt in alto ponere proras Ante solent C3/2–3 (Arat 392–393), Hic aliæ volitant paruo cum lumine fparlæ (stellæ) C3v/21 (Arat 444), aliæq̃ fequentur Fv/8 (Arat 1089), *pl f Ab*: ex aliis rebus E2/1 (Arat 853), *pl n Ac*: alia, quæ maioris momenti putabam, studui quidem corrigere A3v/2–3 (LB 98–99), Hoc fed opus, ceu multa alia, & præclara beatũ Ingenii illius A4/10–11 (IS 5–6), Namq̃ aliis alia indulget dator ille bonorum A4v/22 (IS 46), Nunc alia æternis seruantes fidera flamis E/29 (Arat 815), (eventa conices) alia ex luna Ev/30 (Arat 849), (eventa conicies) alia ex sole ipfo Ev/32 (Arat 851).
- ALMUS (1) *ai – pl f N*: Hanc illi tribuunt pœnam Nereides almæ D4/5 (Arat 725).
- ALTE (2) *av*: Vt fefe emergens oftendat Scorpius altè C2/11 (Arat 335), & furam cùm Chelis erigit altè D3/23 (Arat 677).
- ALTER (17) *ai – sg m N*: latet alter merfus in vndis Bv/1 (Arat 28), E regione alter Boream super arduus extat Bv/2 (Arat 29), Atq̃ etiam vehementius illo Pifces: quorum alter paulò prolabitur ante C/5–6 (Arat 263–264), Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras C4v/29 (Arat 518), Alter ab inferis Auftri conuertitur auris D/17 (Arat 539), *sg f N*: capite altera tergo Imminet alterius Bv/7–8 (Arat 34–35), Ex iis altera apud Graios Cynofura vocatur Bv/13 (Arat 40), Altera dicitur effe Helice Bv/14 (Arat 41), Infignis, candensq̃ præit vestigia ftella, Vna quidem primi, pedis altera posterioris B3v/7–8 (Arat 166–167), Altera pars huic obfcura est, & luminis expers Cv/10 (Arat 301), Altera nec paruis, nec claris lucibus ardet Cv/11 (Arat 302), at pars exorta Coronæ est Altera D4/7–8 (Arat 727–728), dum pars facis altera defit E2/32 (Arat 884), in Auftrum Altera declinans E3v/16–17 (Arat 967–968), Aquilones altera fpectans E3v/17 (Arat 968), *sg f G*: capite altera tergo Imminet alterius Bv/7–8 (Arat 34–35), *sg m G*: Seu cuiuscunq̃ alterius B2v/22 (Arat 115).
- ALTERUTER (1) *ai – sg f Ab*: Quorum alia ex luna, seu dimidiata feretur, Alterutra ex parti (conicies) Ev/330–31 (Arat 849–850).
- ALTITONANS (1) *ai – sg m N*: Iuppiter altitonans A4v/23 (IS 47).
- ALTIVOLANS (2) *ai – sg m N*: Altiulansq̃, Olor D4/30 (Arat 750), *sg m G*: Phœbi altiulantis Ev/7 (Arat 826).

- ALTUM (6) *sb n – sg Ac*: Nec minùs ancipites altum per Nerea nautæ Errabant A4/19–20 (IS 14–15), Sed læuum genus, atq<sub>3</sub> illifrem linquit in altum Plantam D2v/28–29 (Arat 649–650), Flama lucernarum nunc recta infurgat in altum E4v/31 (Arat 1048), Itellis insignibus altum Euadentibus F3v/2–3 (Arat 1207–1208), *sg Ab*: Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto Bv/20 (Arat 47), Non aliæ naues vt in alto ponere proras Ante folent C3/2–3 (Arat 392–393).
- ALTUS (11) *ai – sg m N*: Sin autem officiens signis mons obftruet altus D2/29 (Arat 617), *sg m Ab*: manus etiam nunc æthere in alto Expanfæ vifuntur B4/32–33 (Arat 224–225), æthere vbi alto E3/17 (Arat 935), *sg f Ab*: Mercurius paruis manibus quam dicitur olim In cunis fabricatus in alta fede locaffe Cv/4–5 (Arat 295–296), Ille autem Centaurus in alta fede locatus C4/15 (Arat 471), *sg n Ab*: vbi Sol caput æquore merferat alto B3/13 (Arat 139), Descendente vbi nocte mari fe protulit alto C2/25 (Arat 349), Inde oriens Capricornus ab alto lumine pellit Aurigam D4/26 (Arat 746), *pl m Ac*: gradum montes referebat in altos B3/24 (Arat 150), siduntq<sub>3</sub> per altos Arboris antiquæ ramos F/27–28 (Arat 1077–1078), *pl f Ac*: Obfiduntq<sub>3</sub> altas armato corpore ripas F3/24 (Arat 1198).
- ALUMNA (1) *sb f – sg G*: Vos quoq<sub>3</sub> signa videtis aquai dulcis alumnæ E4/33 (Arat 1017).
- ALVEUS (1) *sb m – sg Ab*: quoties prorrepunt fluminis alueo F3/23 (Arat 1197).
- ALVUS (4) *sb m – sg Ac*: Nixus, Aluum, crura, humeros, fimul & præcordia luftrans D4/15–16 (Arat 735–736), *sg Ab*: Huic equus ille, iubam quatiens fulgore micanti, Summum contingit caput aluo B4v/1–2 (Arat 226–227), Pars aluo tenus anterior fola æthere fulget B4v/12 (Arat 237), atq<sub>3</sub> aluo pofidet orbem D/10 (Arat 532).
- AMARE (1) *vb – part præf act pl m/f D*: literarum amantibus A3/32–33 (LB 94–95).
- AMBO (2) *nm – pl m N*: iunctum ambo feruntur B4/9 (Arat 201), *pl f Ac*: huic linea duplex Extrema à cauda plantas procurrit in ambas B4/16–17 (Arat 208–209).
- AMENS (3) *ai – sg m N*: Nec verò fum ita amens A2v/27 (LB 55), (Orion) cellis errans in collibus amens D3v/13 (Arat 700), *sg n Ab*: Ille feras vecors amenti corde necabat D3v/16 (Arat 703).
- AMICTUS (1) *sb m – sg Ab*: nubes nigro fi obfcuret amictu E3/11 (Arat 929).
- AMICUS (1) *sb m – sg V*: amice Lector A3v/15 (LB 111).
- AMITTERE (1) *vb – part pf pass pl n Ac*: amiffa restituere A2v/11 (LB 39).
- AMNIS (5) *sb m – sg N*: Eridani cum quo totus prouoluitur amnis D2v/22 (Arat 643), & magnus pariter delabitur Amnis D3/4 (Arat 658), Mergitur Oceano curuis anfractibus amnis D3v/7 (Arat 694), *sg Ac*: Namq<sub>3</sub> etiam Eridanum cernes in parte locatum Cœli, funeftum magnis cum viribus amnem C3/19–20 (Arat 409–410), Propter Aquarius obfcurum dextra rigat amnem C3v/14 (Arat 437).
- AMOR (2) *sb m – sg N*: Quòdfi lentus amor ferò pecora illa maritet F2/26 (Arat 1138), *pl Ac*: veteres Bacchus non inficiatus amores B2/22 (Arat 82).
- AMPLE (2) *av – comp*: neq<sub>3</sub> iam remorum eft amplius vfus B3v/18 (Arat 177), neq<sub>3</sub> diuidua amplius effera Piftrix Parte micat E/4–5 (Arat 790–791).
- AMPLECTARI (2) *vb – part pf pass sg f N*: quorum ftirpes tellus amplexaprehendit C2v/18 (Arat 375), *part pf pass pl m N*: (orbes) Amplexi terram C4v/14 (Arat 503).
- AMPLUS (3) *ai – sg f Ac*: & fimul amplam Argolicam retinet crebrò cum lumine nauem D/21–22 (Arat 543–544), *comp sg m N*: Amplior infernas depulfus pofidet vmbras D2v/13 (Arat 634), *sup sg m Ac*: AD AMPLISSIMVM VIRVM, IOANNEM SAMOSCIVM A4/1 (IS tit.).
- AMPULLA (1) *sb f – pl Ac*: Nunc cono infabili ampullas quali fundat inanes E4v/32 (Arat 1049).
- AN (2) *pr*: Aïne Av/6 (AL 5), an D4v/23 (Arat 776).
- ANAS (2) *sb m – pl N*: Vndicolæ quoq<sub>3</sub> fæpe anates E4/9 (Arat 993), Nec fi anates æstate noua locia agmina iungant F/1 (Arat 1051).

- ANCEPS (3) *ai – sg m N*: (agricola) Euentum ætatis metuens, ancepsq̃ futuri F2/4 (Arat 1116), *pl m N*: Nec minùs ancipites altum per Nerea nautæ Errabant A4/19–20 (IS 14–15), Sed (grues) miſcent iter ancipites Fv/20 (Arat 1101).
- ANDROMEDA (9) *n-pers f – sg N*: Hanc autem illuſtri verſatur corpore propter Andromede, fugiens aſpectum mœſta parentis B4/27–28 (Arat 219–220), Tum verò fugit Andromeda D3v/28 (Arat 715), *sg G*: Tu verò Andromedæ obſeruabis cingula clara B4v/27 (Arat 252), conſpicias paruum ſub corpore claro Andromedæ ſignum B4v/31–32 (Arat 256–257), Andromedæ læuo ex humero C/12 (Arat 270), & Andromedæ hic fulgens quoq̃ dextra tenetur C4v/33 (Arat 522), Occidit Andromedæ clarum caput D3v/1 (Arat 688), Sic Andromedæ quoq̃ triſtis Brachiaq̃, ardentesq̃ humeri, ſtellatq̃ crura, Omnia diſpertita D4v/13–15 (Arat 766–768), *sg Ac*: Exin ſemotam procul, in tutoq̃ locatam Andromedam tamen explorans C3/13–14 (Arat 403–404).
- ANFRACTUS (1) *sb m – pl Ab*: Mergitur Oceano cruſ anfractibus amnis D3v/7 (Arat 694).
- ANGUIS (3) *sb m/f – sg N*: Conditur Anguitenens, atq̃ à ceruicibus anguis D2v/10 (Arat 631), profert ſimul Anguis iam caput, & ſummum flexo de corpore lumen D4/13–14 (Arat 733–734), *sg Ac*: Hic preſſu duplici palmarum continet anguem B2/33 (Arat 93).
- ANGUITENENS (5) *n-pers m – sg N*: Anguitenens humeris connitur D/5 (Arat 527), Conditur Anguitenens D2v/10 (Arat 631), Prolabitur inde Anguitenens capite & manibus D4/12–13 (Arat 732–733), Cùm verò ad genua vlq̃ pedes demerſerit vndis Anguitenens E/2–3 (Arat 788–789), *sg G*: propter vaſti caput Anguitenentis B2/26 (Arat 86), Et pauca Chelis ſtellæ, ſimul Anguitenentis Sunt genua Dv/5–6 (Arat 560–561).
- ANHELARE (1) *vb – part praes act sg m N*: Quàm gelidum valido de corpore frigus anhelans, Corpore femifero, Notio Capricornus in orbe Cv/19–20 (Arat 310–311).
- ANIMA (2) *sb f – sg Ab*: Hæc, augens anima, vitali flamine mulcet C2v/19 (Arat 376), *pl G*: At ruber apparens animarum flamina portat E2v/28 (Arat 913).
- ANIMARE (1) *vb – ind pf act 3 sg*: ipſius Ciceronis exemplum me animauit A2v/21–22 (LB 49–50).
- ANIMUS (5) *sb m – sg Ac*: ſi menda illa tollere in animum induxiſem A2v/19–20 (LB 47–48), *sg Ab*: Victum animo inculcans B/11 (Arat 9), oculisq̃ ad littora verſis Terram agitant animo C2/2–3 (Arat 326–327), Iam tum mitte dies animo verfare ferenos Fv/5 (Arat 1086), *pl Ac*: haud patitur foliorum tegmine fruſtrâ Suſpenſos animos arbuſta ornata tenere C2v/16–17 (Arat 373–374).
- ANNUS (8) *sb m – sg N*: ferretq̃ ſtata omnia frugifer annus B/18 (Arat 16), *sg G*: atq̃ anni momenta notarent B/15 (Arat 13), Semper verò anni labentis ſigna notato F3v/1 (Arat 1206), *pl N*: Hi tamen anni iam labuntur tempore toto Cv/30 (Arat 321), *pl G*: ratio quòd inobſeruata lateret Annorum A4/17–18 (IS 12–13), E quibus annorum rationem C4v/15 (Arat 504), *pl Ac*: atq̃ egreſſum Neſtoris annos Av/2 (AL 1), Hæ faciunt magnos longinqui temporis annos C4v/7 (Arat 496).
- ANNUUS (2) *ai – sg n Ac*: Annua conficiens vertentia tempora curſu D2/18 (Arat 606), dum iugi determinat annua curſu Tempora E/32–33 (Arat 818–819).
- ANSER (1) *sb m – sg N*: Anſer item paſtum repetens clangore ſonoro Fv/9 (Arat 1090).
- ANTE (8) *av*: Præbuerit feſe mortalibus ante videndam B2v/26 (Arat 119), quorum alter paulò prolabitur ante C/6 (Arat 264), quos diximus ante C2v/25 (Arat 382), naues vt in alto ponere proras Ante ſolent C3/2–3 (Arat 392–393), Solem ante renatum E3/25 (Arat 943), niſi nimbis ante fugatis F/17 (Arat 1067), Ante F2/20 (Arat 1132), Qualem ſigna videbantur paulò ante monere F3v/5 (Arat 1210).
- ANTE (4) *praep cum Ac*: ante me A2/11 (LB 9), ante ora B3/10 (Arat 136), Cephea vertitur ante B4/20 (Arat 212), Ante Canem D2v/31 (Arat 652).

- ANTEA (2) *av*: vnde hæc ad nos & anteà manauerant A2/14–15 (LB 12–13), non vt antea lacerum A2v/13 (LB 41).
- ANTECANIS (1) *n-pers m – sg N*: Et hic geminis est ille fub ipfis Ante canis C4/29–30 (Arat 485–486).
- ANTEPES (1) *sb m – pl G*: linquens vestigia parua Antepedum contexta D4/10–11 (Arat 730–731).
- ANTERIOR (2) *ai – comp sg f N*: Pars aluo tenus anterior fola æthere fulget B4v/12 (Arat 237), *pl n Ac*: cùm anteriora pedum vestigia lambunt F3/1 (Arat 1175).
- ANTIQUUS (6) *ai – sg f N*: Pœna antiqua B4/32 (Arat 224), *sg f G*: siduntq̃ per altos Arboris antiquæ ramos F/27–28 (Arat 1077–1078), *sg n Ab*: Et magnam antiquo depellit nomine nauem D4/28 (Arat 748), *pl m Ac*: Nec mures, si quando leues conferre fufurros Cœpere inter se, & faltus iterare procaces, Antiquos latuere hyemem, frigusq̃ ferentes F3/18–20 (Arat 1192–1194), *pl f Ac*: Huius ego antiquas studei instaurare ruinas A4v/11 (IS 35), *pl n Ac*: & septa antiqua reuifunt F3/4 (Arat 1178).
- ANTRUM (3) *sb n – sg Ab*: Dictæo quòd ab iis foret enutritus in antro Bv/10 (Arat 38), *pl Ac*: Orchilus antra petens Fv/14 (Arat 1095), (mures) Antra quieturi fubeunt F3/26 (Arat 1200).
- AONIDES (1) *sb f – pl G*: Aonidum decus A4v/16 (IS 40).
- APERTE (1) *av*: namq̃ ille hominum res curat apertè Ev/28 (Arat 847).
- APERTUS (1) *ai – pl f Ac*: me non modò apertas Huius trunci operis voluiffè explere lacunas A4v/1–2 (IS 25–26).
- APIS (1) *sb f – pl N*: Sed nec apes castris, magna impendente procella, Audent ire procul: fed cùm proxima quæq̃ Pabula delibant florum, trepidæq̃ recurrunt Fv/16–18 (Arat 1097–1099).
- APPARERE (8) *vb – inf praes act*: (Piscis) Incipit apparere D4v/12 (Arat 765), *ind pf act 3 sg*: duplexq̃ apparuit Iris E4/27 (Arat 1011), *con praes act 3 sg*: tum si magis atra, Atq̃ interrupto diuulfa appareat orbe E2v/6–7 (Arat 891–892), *part praes act sg m N*: Tantundem adparens superà mortalibus extat D2/20 (Arat 608), At ruber (sol) apparens animarum flamina portat E2v/28 (Arat 913) Duplexq̃ apparens circus vehementior vno est E3/32 (Arat 950), *part praes act sg f N*: (Luna) diuerfa priori Apparens E/20–21 (Arat 806–807), *part praes act sg f Ab*: Luna nimirum nulfam apparente per auras F3v/8 (Arat 1213).
- APPELLARE (1) *vb – inf praes act*: Quòd si forte vrfas magis appellare libebit Bv/6 (Arat 33).
- APPONERE (1) *vb – part pf pass sg m Ac*: Adpositum poteris superà cognoscere piscem C/13 (Arat 271).
- APTUS (3) *ai – sg m N*: hæret enim cum membris illius aptus D4v/26 (Arat 779), *pl m Ac*: & (orbes) nodis cœlestibus aptos C4v/19 (Arat 508), *pl n Ab*: Diuersosq̃ pedes vinctos talaribus aptis C/18 (Arat 276).
- APUD (1) *praep cum Ac*: apud Graios Bv/13 (Arat 40).
- AQUA (9) *sb f – sg G*: Fons salientis aquæ B4v/17 (Arat 242), Omnes hæ stellæ perhibentur nomine Aquai C3v/20 (Arat 443), Vos quoq̃ signa videtis aquai dulcis alumnae E4/33 (Arat 1017), Qualis aquæ fonus est stillanti defuper hymbri E4v/16 (Arat 1033), *pl G*: Namq̃ eius fulgetra modi sunt omina aquarum E4/25 (Arat 1009), aquarum Omen habent E4v/17–18 (Arat 1034–1035), *pl Ac*: Nunc (ex sole) fub aquas rurfum labente quadrigis Ev/33 (Arat 852), Et nulla fub aquas contextus nube recedet E2v/17 (Arat 902), *pl Ab*: (aves) Oblectantur aquis E4/30 (Arat 1014).
- AQUARIUS (7) *n-pers m – sg N*: Propter Aquarius obfcurum dextra rigat amnem C3v/14 (Arat 437), Humidus inde loci collucet Aquarius orbi D2/12 (Arat 600), *sg G*: huic ceruix dextra mulcetur Aquarii Cv/17 (Arat 308), Stellas, fub pedibus stratas radiantis Aquarii C3v/13 (Arat 436), Num fub magni pedibus cernetur Aquarii C3v/17 (Arat 440), Atq̃ pedes gelidum riuum fundentis Aquarii D/19 (Arat 541), Exoriente autem signo radiantis Aquarii D4/33 (Arat 753).

- AQUILA (2) *n-pers f – sg N*: Ac propter se Aquila ardentis cum corpore portat C2/21 (Arat 345), emergunt alite lapfu Altiulansq; Olor, & claris Aquila ignibus ardens D4/29–30 (Arat 749–750).
- AQUILO (11) *sb m – sg G*: Et magis horrifonis Aquilonis tangitur alis C/7 (Arat 265), Quà summa ab regione Aquilonis flamina pullant C/16 (Arat 274), Et clinata magis paulò est Aquilonis ad auras C2/20 (Arat 344), gelidas Aquilonis ad auras C3/15 (Arat 405), Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem Cœperit C4/9 (Arat 465), Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras C4v/29 (Arat 518), à clarifonis auris Aquilonis D/25 (Arat 547), *sg Ab*: (stellae) Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ C2/32 (Arat 356), *pl Ac*: Cornu procumbens fummo, gelidos Aquilones E2/18 (Arat 870), in Auftrum Altera declinans, Aquilones altera fpectans E3v/16–17 (Arat 967–968), contrà Aquilones, Si Notialis hebet E3v/29–30 (Arat 980–981).
- ARA (7) *n-pers f – sg N*: Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem Cœperit, & fubitis auris diduxerit Ara C4/9–10 (Arat 465–466), *sg G*: Sedesq; hymbriferos Aræ decluius in Austros D4/32 (Arat 752), *sg Ac*: inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen Aram C3v/24–25 (Arat 447–448), Nam cum fulgentem cernes sine nubibus atris Aram sub media cœli regione locatam C3v/33–C4/1 (Arat 456–457), Atq; aram tenui caligans vestiet vmbra C4/13 (Arat 469), & illufrem truculentus cedit ad Aram C4/21 (Arat 477), Notialem ftinguiet Aram Hesperis cernes in partibus D4v/19–20 (Arat 772–773).
- ARACHNE (1) *n-pers f – sg G*: Nec cùm per fudum tella irrita fertur Arachnes Fv/21 (Arat 1102).
- ARARE (1) *vb – ger G*: tria tempora monftrat arandi F2/11 (Arat 1123).
- ARATEUS (1) *ai – pl n G*: hanc Aratæorum paraphrafim A2v/33 (LB 61).
- ARATIO (1) *sb f – sg N*: Sic, vt quæq; fuam comitetur aratio frugem F2/12 (Arat 1124).
- ARATOR (4) *sb m – sg N*: Quorumq; intuitu docilis partitur arator Officia A4/7–8 (IS 2–3), Nam quicquid lentifci in fructu obferuat arator F2/17 (Arat 1129), tempeftius arator Lætatur F2/29–30 (Arat 1141–1142), expertus gaudet arator F2v/14 (Arat 1157).
- ARATUS (10) *n-pers – sg N*: ARATVS LOQVITVR Av/1 (AL *tit.*), M. T. CICERONIS ARATVS B/1–2 (Arat *tit.*), *sg G*: Arati ipfius A2/16 (LB 14), ab illa diuina Arati breuitate A2/23 (LB 21), Arati fententiam A3/26 (LB 88), auxilio docti fed fretus Arati A4v/5 (IS 29), *sg Ac*: mea quidem fententia, Aratum non adequat A2/26–27 (LB 24–25), Latinum Aratum ... exhibere concupiueram A2v/12–15 (LB 40–43), *sg Ab*: cum Græco Arato A2v/9 (LB 37), parum cum Arato confentire videbantur A3v/1 (LB 97).
- ARBITRARI (1) *vb – ind impf pass 1 sg*: paruum operæ pretium feciffe me arbitrabar A2v/15 (LB 43).
- ARBOR (2) *sb f – sg G*: fiduntq; per altos Arboris antiquæ ramos F/27–28 (Arat 1077–1078), *pl D*: Arboribus latè cladem, tenerisq; datura Frugibus F2v/7–8 (Arat 1150–1151).
- ARBUSTUS (1) *ai – pl n Ac*: arbufta ornata tenere C2v/17 (Arat 374).
- ARCITENENS (2) *n-pers m – sg N*: Dum Nepa, & Arcitenens inuifant lumina cœli D3/25 (Arat 679), *sg G*: Atq; priora pedum fubeunt vefigia magni Arcitenentis C3v/22–23 (Arat 445–446).
- ARCTOPHYLAX (3) *n-pers m – sg N*: Poft Helices tergum clinato corpore fertur Arctophylax B2v/12–13 (Arat 105–106), Iam verò Arctophylax non æqua parte fecatur D2v/11 (Arat 632), Tum primo cedere figno Incipit Arctophylax D4v/32–33 (Arat 785–786).
- ARCTOS (8) *sb f – sg G*: & tereti ceruice reflexum Obtutum in cauda maioris figere dicas Arcti B2/7–9 (Arat 67–69), At natos geminos inuifas fub caput Arcti B3v/11 (Arat 170), Namq; ipfum ad tergum Cynofuræ vertitur Arcti Difpanfis manibus Cepheus B4/15–16 (Arat 207–208), cernes Arcti caput effe minoris C2/13 (Arat 337), *sg Ac*: quali temone adiunctam præ fe quatit Arcton B2v/14 (Arat 107), *pl N*: Hunc Arcti cricùm geminæ voluuntur Bv/3 (Arat



- 30), Nam retinent Arcti lufrantes lumine furas D3v/33 (Arat 720), *pl Ac*: (draco) Oceano tingi metuentes implicat Arctos Bv/29 (Arat 56).
- ARCTOUS (1) *ai – sg f Ab*: Arctoa niue F2v/8 (Arat 1151).
- ARCTURUS (5) *sb m – sg N*: Stella micans radiis: Arcturus nomine claro B2v/17 (Arat 110), Cuius in aduerfo est Arcturus corpore fixus D3/15 (Arat 669), *sg D*: Arcturo magnum spaciū superà dedit C3v/28 (Arat 451), *sg Ac*: nunc Arcturum sublimē volantem E/28 (Arat 814), *sg Ab*: Nam procul Arcturo est aduerfa parte locata C3v/27 (Arat 450).
- ARCUS (4) *sb m – sg N*: tollere verò In cœlum totum exoriens conabitur Arcus D3/26–27 (Arat 680–681), *sg Ac*: trahens flexum vi corporis arcum C2/12 (Arat 336), Inde Sagittarii defixum possidet arcum D/24 (Arat 546), Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum D2/10 (Arat 598).
- ARDEOLA (1) *sb f – pl N*: Nec minus ardeolæ, volitantes æthere puro E4/7 (Arat 991).
- ARDERE (18) *vb – ind praes act 3 sg*: Ionipes fulgentibus ardet Infertus Itellis B4v/20–21 (Arat 245–246), Altera (pars) nec paruis, nec claris lucibus ardet Cv/11 (Arat 302), *ind praes act 3 pl*: humeri tam iugiter ardent B4/30 (Arat 222), *con praes act 3 sg*: Sed liquidus totus, genuinoq; ardeat igni E2v/15 (Arat 900), Notius verò ardeat igni Splendidiore E3v/28–29 (Arat 979–980), *part praes act sg m N*: tum genus ardens In sese retinens Aurigæ portat vtrunq; C4v/30–31 (Arat 519–520), *sg f N*: ardens Cauda Bv/14–15 (Arat 41–42), Ardens quippe illa est B3v/5 (Arat 164), & claris Aquila ignibus ardens D4/30 (Arat 750), *sg n N*: Sed caput, atq; humeri, pectusq; renititur ardens D4v/4 (Arat 757), *sg f G*: Labra nec ardentis si circū extrema lucernæ E4v/29 (Arat 1046), *sg f D*: omni cū ex parte minutum Ardenti myxæ quiddam milii instar adhæret Fv/27–28 (Arat 1108–1109), *sg m Ab*: Boreali (Asello) ardente E3v/30 (Arat 981), *sg n Ab*: Aquila ardenti cum corpore C2/21 (Arat 345), *pl m N*: ardentēq; humeri D4v/14 (Arat 767), Lychni etiam placidē ardentē F/19 (Arat 1069), *pl n Ac*: Nam gerit hic voluens bis sex ardentia signa D2/4 (Arat 592), *pl f Ab*: prunis ardentibus F/4 (Arat 1054).
- ARDESCERE (1) *vb – inf praes act*: At cū crinitas ardescere in æthere stellas Conspicies F2v/9–10 (Arat 1152–1153).
- ARDOR (2) *sb m – sg N*: Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor C2v/14 (Arat 371), *sg Ab*: Quæ fronte in media coniuncto ardore coruscant B4/6 (Arat 198).
- ARDUUS (3) *ai – sg m N*: alter (polus) Boream super arduus extat Bv/2 (Arat 29), Sublimemq; afflat summo arduus ore Coronam B2v/9 (Arat 102), *pl n N*: ardua templa coruscant A4/6 (IS 1).
- AREA (1) *sb f – sg N*: Et noua lucentem circumdedit area stellas E4/28 (Arat 1012).
- ARGENTUM (1) *sb n – sg G*: Vt verò argenti succreuit vilior ætas B3/9 (Arat 135).
- ARGO (4) *sb f – sg N*: At canis ad caudam serpens prolabitur Argo C2v/33 (Arat 390), Sic conuerfa vetus super æthera vertitur Argo C3/8 (Arat 398), Totaq; iam superà fulgens prolabitur Argo D3/16 (Arat 670), tum cedens à puppi linquitur Argo D4/25 (Arat 745).
- ARGOLICUS (1) *ai – sg f Ac*: & simul amplam Argolicam retinet crebrò cum lumine nauem D/21–22 (Arat 543–544).
- ARGUERE (1) *vb – inf praes act*: arguere posse videantur A3/3 (LB 65).
- ARGUMENTUM (2) *sb n – pl N*: hyemis sunt argumenta caducæ F/20 (Arat 1070), *pl Ac*: niuis argumenta futuræ Lychni etiam præbent Fv/26–27 (Arat 1107–1108).
- ARIDUS (2) *ai – sg m N*: cū mons prius ille Nullo manaret riuo, nulla aridus vnda B4v/14–15 (Arat 239–240), *pl n Ac*: loca vifunt arida terræ F2v/13 (Arat 1156).
- ARIES (8) *sb m – sg N*: Exin contortis aries cum cornibus hæret B4v/22 (Arat 247), Inferior paulò est Aries C/4 (Arat 262), Hanc Aries tegit C3/17 (Arat 407), Hunc retinens Aries subluceat corpore totus Dv/1 (Arat 556), Queis comes est Aries obscuro lumine labens D2/14 (Arat

- 602), Læuam Aries partem pallentibus eripit vmbris D4v/17 (Arat 770), *sg G*: Arietis exortu D4v/19 (Arat 772), *sg Ab*: vtrum Ariete cum extremo D4v/22–23 (Arat 775–776).
- ARISTA (2) *sb f – pl Ab*: Aruaq<sub>3</sub> defectis vacua alpiciuntur ariftis B3v/15 (Arat 174), rapido ne fideris igni Læfa leges vacuis dominum frustretur ariftis F2v/15–16 (Arat 1158–1159).
- ARMAMENTA (1) *sb n – pl Ac*: omnia cautè Armamenta locans C4/4–5 (Arat 460–461).
- ARMATUS (1) *ai – sg n Ab*: Obfiduntq<sub>3</sub> altas armato corpore ripas F3/24 (Arat 1198).
- ARMUS (3) *sb m – sg Ac*: Cumúe cubant dextrum porrecto corpore in armum F3/2 (Arat 1176), *pl Ac*: equi signant latera alitis, & simul armos B4v/6 (Arat 231), & magnos lufrantibus armos B4v/10 (Arat 235).
- ARS (2) *sb f – sg N*: Ars fua quenq<sub>3</sub> alit F2v/21 (Arat 1164), *sg Ac*: Pallas Solertem ipfa dedit fabricæ rationibus artem Dv/14–15 (Arat 569–570).
- ARTUS (1) *sb m – pl Ac*: Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus B4v/11 (Arat 236).
- ARTUS (1) *ai – pl m Ac*: impar nexus elabitur artos B2v/6 (Arat 99).
- ARVUM (2) *sb n – pl Ac*: incerti temerè arua colebant A4/16 (IS 11), Aruaq<sub>3</sub> defectis vacua alpiciuntur ariftis B3v/15 (Arat 174).
- ASELLUS (3) *sb m – sg N*: Si verò quali per nebulam Borealis Afellus Lumen iactet hebes E3v/27–28 (Arat 978–979), *pl G*: Nomen Afellorum feruant E3v/18 (Arat 969), *pl D*: Et fuus interea fulgor tamen infit Afellis E3v/25 (Arat 976).
- ASPECTUS (1) *sb m – sg Ac*: Andromede, fugiens aspectum mœfta parentis B4/28 (Arat 220).
- ASPERGERE (1) *vb – part pf pass sg m N*: Neúe vllam ferat alperfus labemúe, notamúe E2v/4 (Arat 889).
- ASPERNABILIS (1) *ai – sg n Ac*: & studiis non alpernabile honeftis A4v/14 (IS 38).
- ASPERNARI (1) *vb – ind pf pass 3 sg f*: Alpernata tamen genus omninò hoc quoq<sub>3</sub> non eft B3/12 (Arat 138).
- ASPERUS (2) *ai – sg f N*: noftroq<sub>3</sub> haud alpera cantu B2v/23 (Arat 116), Hoc magis alpera hymis, magis & violenta fequetur F2v/6 (Arat 1149).
- ASPICERE (3) *vb – ind praes pass 3 pl*: Aruaq<sub>3</sub> defectis vacua alpiciuntur ariftis B3v/15 (Arat 174), *ind fut act 2 sg*: humeros furgentis in æthera Perfei Alpiciasq<sub>3</sub> caput D4v/21–22 (Arat 774–775), tenuem cùm littore fummo Alpicias nebulam tendi, neq<sub>3</sub> in àera furfum Niti F/9–11 (Arat 1059–1061).
- ASSER (1) *sb m – sg N*: mortemq<sub>3</sub> exilis diftinet alfer C2/4 (Arat 328).
- ASSERERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: vbera cuius Infantem fuiffè Iouem prior alferit ætas B3v/29 (Arat 188).
- ASSERVARE (1) *vb – part pf pass sg f N*: Camœna Nullo in vulgum vfu fruflra adferuata latebat A4v/24–25 (IS 19–20).
- ASSUESCERE (1) *vb – part pf pass pl f N*: Mufæ, Tenuibus adfuetæ lymphis A4v/19–20 (IS 43–44).
- AST (4) *cn*: Dv/25 (Arat 580), E3v/11 (Arat 962), F2v/17 (Arat 1160), D2v/6 (Arat 627).
- ASTARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: fed rectis cornibus alfat E2/14 (Arat 866).
- ASTRAEUS (1) *n-pers m – sg G*: Alfræi vocitanda eft illa propago B2v/20 (Arat 113).
- ASTRICTUS (1) *ai – comp sg m N*: (Cicero) Auieno tamen videtur non paulò adfrictior A2/27–28 (LB 25–26).
- ASTRUM (10) *sb n – sg Ab*: Hoc afiro tamen haud potis eft emergere totus D4v/27 (Arat 780), *pl N*: fed vltro Clara repentè fuum deperdent afira nitorem Fv/4 (Arat 1085), *pl G*: Quem prifca afirorum dixerunt fecla parentem B2v/21 (Arat 114), Hæc ille afirorum cultos ratione notauit C3v/3 (Arat 426), *pl D*: cœleftibus intulit aftris B2/23 (Arat 83), fed eos quoq<sub>3</sub> Iupiter aftris Inferuit B4/13 (Arat 205), *pl Ac*: ASTra, quibus latè cœli ardua templa corufcant

- A4/1 (IS 1), *fequentis proxima signi Aftra manens lentus* D4v/12–13 (Arat 765–766), *pl Ab*: AEternum ex aftris cupiens connectere nodum B4v/4 (Arat 229), *Hæc quoq<sub>3</sub> digeftis monet æther lucidus aftris* E/25 (Arat 811).
- AT (24) *cn*: B3v/11 (Arat 170), B3v/28 (Arat 187), C/2 (Arat 260), C/21 (Arat 279), C/25 (Arat 283), C/32 (Arat 290), Cv/28 (Arat 319), C2v/20 (Arat 377), C2v/33 (Arat 390), C3v/11 (Arat 434), D/7 (Arat 529), D2v/19 (Arat 640), D3/13 (Arat 667), D3v/5 (Arat 692), D3v/18 (Arat 705), D4/9 (Arat 729), D4v/29 (Arat 782), E2v/28 (Arat 913), F/6 (Arat 1056), F2v/9 (Arat 1152), Bv/30 (Arat 57), C4v/28 (Arat 517), D3/29 (Arat 683), D4/7 (Arat 727).
- ATER (4) *ai – sg f N*: tum fi magis atra, Atq<sub>3</sub> interrupto diuulfa appareat orbe E2v/6–7 (Arat 891–892), *nubes diffunditur atra* E4/11 (Arat 995), *sg f G*: ilicis atræ F3/5 (Arat 1179), *pl f Ab*: fine nubibus atris Aram C3v/33–C4/1 (Arat 456–457).
- ATLANTAEUS (1) *ai – sg m Ab*: Vel cum Atlantæo merguntur vespere ponto E/31 (Arat 817).
- ATQUE (56) *cn*: Atq<sub>3</sub> A3/34 (LB 96), A3v/6 (LB 102), B/6 (Arat 4), Bv/25 (Arat 52), B2/6 (Arat 66), B2v/4 (Arat 97), C/5 (Arat 263), C/8 (Arat 266), C/10 (Arat 268), Cv/7 (Arat 298), C2/5 (Arat 329), C2/33 (Arat 357), C3/9 (Arat 399), C3/31 (Arat 421), C3v/22 (Arat 445), C4/13 (Arat 469), C4v/6 (Arat 495), C4v/20 (Arat 509), D/19 (Arat 541), Dv/2 (Arat 557), Dv/13 (Arat 568), D3/3 (Arat 657), E2v/7 (Arat 892), E2v/8 (Arat 893), E3v/31 (Arat 982), E4/22 (Arat 1006), F/29 (Arat 1079), F3v/2 (Arat 1207), atq<sub>3</sub> Av/1 (AL 1), A2/15 (LB 13), A2/18 (LB 16), A3/31 (LB 93), A3v/19 (LB 115), B/15 (Arat 13), B/20 (Arat 18), B/23 (Arat 21), B2/12 (Arat 72), B3v/31 (Arat 190), C4/24 (Arat 480), D/10 (Arat 532), D/23 (Arat 545), D/32 (Arat 554), D2/32 (Arat 620), D2v/10 (Arat 631), D2v/28 (Arat 649), D3/21 (Arat 675), D3v/6 (Arat 692), D4v/4 (Arat 757), E2/24 (Arat 876), E3/8 (Arat 926), E3v/20 (Arat 971), E4/22 (Arat 1006), E4/30 (Arat 1014), E4v/27 (Arat 1044), F/24 (Arat 1074), F2v/24 (Arat 1167).
- ATROX (1) *ai – sg f Ac*: hyemem portendit atrocem E2v/5 (Arat 890).
- ATTERERE (1) *vb – ind ppf act 3 sg*: fic longa attriuerat ætas A4/11 (IS 6).
- ATTINERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Quod corpus ipfum, & illud quali γνησιον Ciceronis attinet A2v/7–8 (LB 35–36).
- ATTINGERE (1) *vb – part praes act sg n N*: Hoc ipfum caput ignitis spectabile stellis Attingens B2/13–14 (Arat 73–74).
- ATTOLLERE (1) *vb – ind praes pass 3 sg*: Ipse igitur, quantus membrorum attollitur auctu B3v/25 (Arat 184).
- AUCTOR (7) *sb m – sg N*: nullus dum prodidit autor B2/16 (Arat 76), *sg G*: propter immaturam autoris mortem emendata A2v/23–24 (LB 51–52), autoris genuina existimare A3/17 (LB 79), autoris incuria A3v/5 (LB 101), & aurea Græci Autoris Latio conuertit carmina verfu A4v/7–8 (IS 31–32), *sg Ac*: eundem autorem A3/18 (LB 80), fed eos quoq<sub>3</sub> Iuppiter aftris Inferuit, memor autorem se sanguinis esse B4/13–14 (Arat 205–206).
- AUCTUS (1) *sb m – sg Ab*: quantus membrorum attollitur auctu B3v/25 (Arat 184).
- AUDACIA (1) *sb f – sg Ab*: audacia nostra A3v/19 (LB 115).
- AUDERE (5) *vb – ind praes act 3 pl*: Sed nec apes castris, magna impendente procella Audent ire procul Fv/16–17 (Arat 1097–1098), *ind pf pass m 1 sg*: Intractas etiam leuiter diftringere partes Aufus sum interdum A4v/3–4 (IS 27–28), *ind pf pass f 3 sg*: Aufaq<sub>3</sub> funestum prima est fabricarier enfem B3/28 (Arat 154), (Cassiopeia) aula est contendere forma D4/6 (Arat 726), *con pf pass m 3 sg*: Vt quondam Orion manibus violasse Dianam Aufus fit D3v/12–13 (Arat 699–700).
- AUDIRE (1) *vb – ind praes act 2 sg*: Quosq<sub>3</sub> audis vermes terræ intestina vocari E4v/12 (Arat 1029).

- AUGERE (2) *vb* – *part praes act sg f N*: augens anima C2v/19 (Arat 376), *part pf pass sg f N*: Vt iam tum queat aucta creandis sufficere vmbris E/16 (Arat 802).
- AUGMEN (2) *sb n* – *sg N*: Augmen dimidium plenum praefagit ad orbem E2/31 (Arat 883), *sg Ac*: Vfq<sub>3</sub> ad dimidium recte obferuaueris augmen E2/30 (Arat 882).
- AUGUR (2) *sb m* – *sg N*: Sol obiens rerum est certissimus augur earum E3v/10 (Arat 961), Aduenturam hyemem, non falsus dixeris augur F2/21 (Arat 1133).
- AUGURIUM (1) *sb n* – *sg Ab*: Hoc veniens itidem augurio portenditur hymber E3v/26 (Arat 977).
- AURA (11) *sb f* – *pl G*: secundo Aurarum impulsu B3v/19–20 (Arat 178–179), *pl Ac*: Et clinata magis paulo est Aquilonis ad auras C2/20 (Arat 344), gelidas Aquilonis ad auras, Cærula vestigat C3/15–16 (Arat 405–406), Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras C4v/29 (Arat 518), Piscibus in superas cœli nitentibus auras D4v/11 (Arat 764), Flos etiam scyllæ ter furgere fœuit in auras F2/15 (Arat 1127), Mobilibusq<sub>3</sub> leues affectant cruribus auras F2v/27 (Arat 1170), Luna nimirum nusquam apparente per auras F3v/8 (Arat 1213), *pl Ab*: & fubitis auris diduxerit Ara C4/10 (Arat 466), Alter ab infernis Auftri conuertitur auris D/17 (Arat 539), Hunc, à clarifonis auris Aquilonis D/25 (Arat 547).
- AUREUS (4) *ai* – *sg f N*: tulit ætas aurea patrum Progeniem B3/19–20 (Arat 145–146), *sg n N*: dum perficit & genus aureum B3/8 (Arat 134), *pl n Ac*: & aurea Græci Autoris Latio conuertit carmina verfu A4v/7–8 (IS 31–32), *pl n Ab*: species hæc cornibus aureis B4/4 (Arat 196).
- AURIGA (9) *sb m* – *sg N*: Sed neq<sub>3</sub> fub terris, Tauro furgente, moratur Auriga D4v/25–26 (Arat 778–779), *sg G*: stellasq<sub>3</sub> tueri Aurigæ ipsius B3v/21–22 (Arat 180–181), Aurigæ spaciofa pedum vestigia fubter B4/1 (Arat 193), & vestigia dextera proni Aurigæ B4/8–9 (Arat 200–201), Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapsu D4/23 (Arat 743), *sg D*: tum genus ardens In sese retinens Aurigæ portat vtrunq<sub>3</sub> C4v/30–31 (Arat 519–520), *sg Ac*: Si verò aurigam libeat, stellasq<sub>3</sub> tueri Aurigæ ipsius B3v/21–22 (Arat 180–181), Taurus in occasum semper præuertere certat Aurigam B4/10–11 (Arat 202–203), Inde oriens Capricornus ab alto lumine pellit Aurigam D4/26–27 (Arat 746–747).
- AURORA (3) *n-pers f* – *sg N*: Humida non sese veftris Aurora querellis Ocyus oftendet Cv/26–27 (Arat 317–318), *sg G*: Auroræ à thalamo Dv/21 (Arat 576), *sg Ac*: Vt stella auroram noua semper quanq<sub>3</sub> falutet Ev/3 (Arat 822).
- AURUM (1) *sb n* – *sg Ab*: Pan qualia regi Sarmatiæ tuus ille dabat circumflus auro A4v/18 (IS 42).
- AUSONIUS (1) *ai* – *sg m Ab*: Tullius Aufonio descriperat omnia verfu A4/9 (IS 4).
- AUSTER (18) *n-pers m* – *sg N*: At validis æquor pulfabat viribus Aufter Cv/28 (Arat 319), fed cubitum pluuius sibi vendicat Aufter D/2 (Arat 524), *sg G*: & flamen ad Auftri Inclinator C/4–5 (Arat 262–263), summi spiritus Auftri C2v/3 (Arat 360), finita in partibus Auftri C3/16 (Arat 406), & piscem, quem diximus Auftri C3v/12 (Arat 435), Aram, quam flatu permulcet spiritus Auftri C3v/25 (Arat 448), Alter ab infernis Auftri conuertitur auris D/17 (Arat 539), *sg Ac*: verfus ad Auftrum C3v/9 (Arat 432), Tum validis fugito deuitans viribus Auftrum C4/3 (Arat 459), illa recedens Auftrum confequitur deuitans corpore virgo D/5–6 (Arat 527–528), à clarifonis auris Aquilonis ad Auftrum Tendens D/25–26 (Arat 547–548), neq<sub>3</sub> cum in Boreamq<sub>3</sub>, Auftrūq<sub>3</sub> reflexis Splendescit medius radiis E2v/21–22 (Arat 906–907), in Auftrum Altera declinans E3v/16–17 (Arat 967–968), *sg Ab*: Aut Auftro, aut veniente hebetatur debilis hymbri E2/12 (Arat 864), *pl Ac*: Sedesq<sub>3</sub> hymbriferos Aræ decluius in Auftros D4/32 (Arat 752), signa procaces Præueniant Auftros Ev/14–15 (Arat 833–834), Egelidos contrā refupina minabitur Auftros E2/19 (Arat 871).
- AUSTRALIS (1) *ai* – *sg m Ac*: Auftralem foliti quem dicere piscem C3v/8 (Arat 431).
- AUT (29) *cn*: Aut A4/15 (IS 10), D2/30 (Arat 618), E2/12 (Arat 864), E3/3 (Arat 921), E3v/2 (Arat 953), E4/2 (Arat 986), F/2 (Arat 1052), F3/3 (Arat 1177), F3/15 (Arat 1189), aut

- Av/9 (AL 8), A2/10 (LB 8), A2v/9 (LB 37), A4/14 (IS 9), A4/21 (IS 16), B2v/33 (Arat 126), Dv/24 (Arat 579), Dv/24 (Arat 579), E/23 (Arat 809), E2/12 (Arat 864), E3/1 (Arat 919), E3v/2 (Arat 953), E3v/2 (Arat 953), F/3 (Arat 1053), F/31 (Arat 1081), F2v/10 (Arat 1153), F3/14 (Arat 1188), F3/14 (Arat 1188), F3/17 (Arat 1191), F3v/3 (Arat 1208).
- AUTEM (24) *cn*: A2v/18–19 (LB 46–47), A2v/32 (LB 60), A3/3 (LB 65), A3/10 (LB 72), A3/18 (LB 78), A3v/7 (LB 103), A4v/15 (IS 39), B3/6 (Arat 132), B3/26 (Arat 152), B4/27 (Arat 219), Cv/16 (Arat 307), C3v/5 (Arat 428), C4/15 (Arat 471), Dv/10 (Arat 565), Dv/29 (Arat 584), D2/29 (Arat 617), D3/24 (Arat 678), D4/33 (Arat 753), D4v/20 (Arat 773), E2/3 (Arat 855), E3v/9 (Arat 960), E3v/11 (Arat 962), F/12 (Arat 1062), F2/2 (Arat 1114).
- AUTUMNALIS (1) *ai – sg n Ab*: In quo autumnali D/32 (Arat 554).
- AUTUMNUS (2) *sb m – sg Ab*: Crabronū quoq; cū autumnno vis magna coorta est F2/19 (Arat 1131), Autumnno fugiente F2v/2 (Arat 1145).
- AUXILIUM (1) *sb n – sg Ab*: auxilio docti fed fretus Arati A4v/5 (IS 29).
- AVERE (2) *vb – part praes act sg m N*: Oenopionis auens epulas cœnare nitentes D3v/17 (Arat 704), *part praes act sg m D*: Et mihi, si fas est, describere lydera auenti B/22 (Arat 20).
- AVIDE (1) *av*: Nec spinas auidē confectans F3/5 (Arat 1179).
- AVIENUS (2) *n-pers m – sg G*: Nam Auieni interpretatio eodem quoq; fato videtur edita A2/21–22 (LB 19–20), *sg Ab*: Auieno tamen videtur non paullō adfictior A2/27–28 (LB 25–26).
- AVIS (6) *sb f – sg N*: Namq; est ales auis, lato sub tegmine cœli Quæ volat Cv/8–9 (Arat 299–300), Atq; Auis ad summam caudam, primasq; recedit Pinna D3/3–4 (Arat 657–658), *sg G*: & simul ales Ponit auis caput D/3–4 (Arat 525–526), *pl N*: Sæpe & aues, siue in stagnis, siue æquore degunt E4/29 (Arat 1013), Cortis aues quoq;, nitentes in culmina tecti, Concutiunt alas E4v/23–24 (Arat 1040–1041), *pl Ac*: Quod si Solis aues certos cognoscere curfus, Ortus signorum nocturno tempore vifēs D2/26–27 (Arat 614–615).
- AXIS (4) *sb m – sg N*: Axis stat semper, neq; partem inclinat in vllam B/26 (Arat 24), Hoc æquo spacio deiunctos sustinet axis Dv/8 (Arat 563), *sg Ab*: furgeteq; vago sol nefcius axe A4/18 (IS 13), flammigero Sol cuncta perambulat axe E/33 (Arat 819).
- BACCHIUS (1) *ai – sg f N*: Bacchia quam viridi conuestit tegmine vitis D3v/15 (Arat 702).
- BACCHUS (1) *n-pers m – sg N*: Quam veteres Bacchus non inficiatus amores, Gnofide defuncta, cœlestibus intulit altris B2/22–23 (Arat 82–83).
- BALTEUS (2) *sb m – sg N*: hic vbi Chælæ Extremæ, & balteus conuertitur Orionis B4v/29–30 (Arat 254–255), nam balteus haud liquet D4v/22 (Arat 775).
- BEATUS (1) *ai – sg n G*: beati Ingenii illius A4/10–11 (IS 5–6).
- BELLUM (1) *sb n – pl N*: Tum bella emergent funesta B3/22 (Arat 148).
- BENE (2) *av*: Res benè habent inopi F2/27 (Arat 1139), *comp*: Hæc autem melius declui Sole notantur E3v/9 (Arat 960).
- BENEVOLUS (1) *ai – sg m Ac*: AD LECTOREM BENEVOLVM A2/1–2 (LB tit.).
- BINI (2) *nm – pl f Ac*: Quas (stellas) interuallum binas difterminat vnum C2/29 (Arat 353), *pl n Ac*: Bina pari spacio cœlestia signa tenentes D2/1 (Arat 589).
- BIS SEX (3) *nm*: quæ per bis sex signorum labier orbem Quinq; folent stellæ C4v/1–2 (Arat 490–491), bis sex ardentia signa D2/4 (Arat 592), bis sex tibi signa Zodiaci pendent E/22–23 (Arat 808–809).
- BLAESUS (1) *ai – sg f Ab*: Blæfa etiam guttas imitantur voce cadentes E4v/20 (Arat 1037).
- BLANDUS (1) *ai – sg f N*: Nec quenquam illa tamen blanda dignata loquela est B3/15 (Arat 141).
- BONUM (2) *sb n – pl G*: dator ille bonorum A4v/22 (IS 46), Virgo autem populi moderatrix, larga bonorum, Cæpta secundabat B3/6–7 (Arat 132–133).



- BOOTES (4) *n-pers m – sg N*: Arctophylax, vulgò qui dicitur effe Bootes B2v/13 (Arat 106), Existit pariter larga cum luce Bootes D3/14 (Arat 668), *sg G*: Sub pedibus porrò fertur finita Booti, Spicum illufre tenens fplendenti corpore virgo B2v/18–19 (Arat 111–112), Virgo nitens Itellis, clari vicina Bootæ B3v/1 (Arat 160).
- BOREALIS (2) *ai – sg m N*: Si verò quali per nebulam Borealis Afellus Lumen iactet hebes E3v/27–28 (Arat 978–979), *sg Ab*: Boreali ardente E3v/30 (Arat 981).
- BOREAS (6) *n-pers m – sg G*: nubes Aut Boreæ, aut ex parte Noti, aut vtrinq<sub>3</sub> rubefcunt E3v/1–2 (Arat 952–953), vt Boreæ fimul, & fimul Euri, Atq<sub>3</sub> corufca Noti plaga fulguret E4/21–22 (Arat 1005–1006), *sg Ac*: E regione alter Boream fuper arduus extat Bv/2 (Arat 29), Boream vola contrà Tendit D/1–2 (Arat 523–524), neq<sub>3</sub> cùm in Boreamq<sub>3</sub>, Auftrūq<sub>3</sub> reflexis Splendefcit medius radii E2v/21–22 (Arat 906–907), Autumno fugiente boues, ouiumq<sub>3</sub> propago, Si pedibus terram fubigunt, Boreamq<sub>3</sub> tuentur F2v/2–3 (Arat 1145–1146).
- BOS (4) *sb m – sg G*: Vt bouis hanc effe effigiem nullo indice dicas B4/5 (Arat 197), *pl N*: Molli-pedesq<sub>3</sub> boues fpectantes lumina cœli Naribus humiferum duxere ex àere fuccum E4v/8–9 (Arat 1025–1026), Autumno fugiente boues, ouiumq<sub>3</sub> propago, Si pedibus terram fubigunt, Boreamq<sub>3</sub> tuentur F2v/2–3 (Arat 1145–1146), *pl Ab*: Agricolaë ex bobus capiunt quoq<sub>3</sub> figna futuri Hymbris F2v/31–F3/1 (Arat 1174–1175).
- BRACCHIUM (2) *sb n – pl N*: Sic Andromedæ quoq<sub>3</sub> trifitis Brachiaq<sub>3</sub>, ardentesq<sub>3</sub> humeri, ftellataq<sub>3</sub>, crura, Omnia difpertita, mari referuntur Eoo D4v/13–15 (Arat 766–768), *pl Ac*: Talis ftellarum pofitura eft Cafiopeiaë, Gnataë flere vicem dicas, ita brachia tendit B4/25–26 (Arat 217–218).
- BREVIS (4) *ai – sg f G*: Interiora breuis Cynofuræ curricula æquat B4v/24 (Arat 249), *sg m Ab*: Nam curfu interiore breui conuertitur orbe Bv/24 (Arat 51), *comp sg m N*: Nam breuior clara cœli de parte videtur D2v/12 (Arat 633), *comp sg m Ab*: at reliqui giro breuiore feruntur C4v/28 (Arat 517).
- BREVITAS (1) *sb f – sg Ab*: ab illa diuina Arati breuitate quæ quidem docenti eft perneceffaria A2/24–25 (LB 21–22).
- BRITANNUS (1) *ai – sg m Ab*: doctore Britanno Av/9 (AL 8).
- BRUMA (2) *sb f – sg N*: Namq<sub>3</sub> vrget gruibus femper veftigia bruma F2/31 (Arat 1143), *sg G*: acris tempore brumæ E4v/30 (Arat 1047).
- BRUMALIS (2) *ai – sg n Ab*: Brumali flectens contorquet tempore curfum Cv/22 (Arat 313), Exinde in fuperas brumali tempore flexu D/27 (Arat 549).
- CADERE (7) *vb – ind praes act 3 pl*: caduntq<sub>3</sub> fub vmbras AEquis deiuncti fpaciis Dv/22–23 (Arat 577–578), Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapfu D4/23 (Arat 743), *con impf act 3 pl*: Sunt enim quædam eiufmodi, quæ ne in puerum quidem Ciceronem caderent A3/9–10 (LB 71–72), *part praes act sg m Ac*: infequiturq<sub>3</sub> cadentem C2v/31 (Arat 388), *part praes act sg m Ab*: furgente, cadenteū Sole E2v/32 (Arat 917), furgente, cadenteq<sub>3</sub> Sole E3/33 (Arat 951), *part praes act pl f Ac*: Coruiq<sub>3</sub> feorfum Blæfa etiam guttas imitantur voce cadentes E4v/19–20 (Arat 1036–1037).
- CADUCUS (3) *ai – sg f G*: hyemis funt argumenta caducæ F/20 (Arat 1070), *sg f Ac*: lunam, crefcentem æquè, atq<sub>3</sub> caducam E2/24 (Arat 876), *pl m Ac*: eademq<sub>3</sub> caducos Surgentesq<sub>3</sub> loca aut condunt, aut æquore tollunt Dv/23–24 (Arat 578–579).
- CAECUS (6) *ai – sg f Ab*: adimet lucem cæca caligine nubes D2/30 (Arat 618), Stinguuntur radii cæca caligine tecti E3/21 (Arat 939), *sg n Ab*: Ipse cohærefcens fibimet glomeramine cæco Fv/25 (Arat 1106), *pl f Ac*: Hic fe iam totum cæcas Equus abdit in vmbras D3/32 (Arat 686), & cæcas luftrauit luce lacunas D3v/20 (Arat 707), *pl f Ab*: cæcis nox conficit vmbris D2/23 (Arat 611).

CAELESTIS (6) *ai – sg m Ac*: Quem veteres foliti cœleſtem dicere nodum C/11 (Arat 269), *pl m Ab*: & nodis cœleſtibus aptos C4v/19 (Arat 508), *pl n N*: Cœtera labuntur celeri cœleſtia motu B/24 (Arat 22), *pl n D*: cœleſtibus intulit aftris B2/23 (Arat 83), *pl n Ac*: Signaꝓ lignauit cœleſtia nomine uero C3v/4 (Arat 427), Bina pari ſpacio cœleſtia ſigna tenentes D2/1 (Arat 589).

CAELUM (50) *sb n – sg G*: latè cœli ardua templa coruſcant A4/6 (IS 1), Præcipitem cœli radiantis fuſtinet orbem B/28 (Arat 26), & ſpaciũ cœli occupat ingens B2/2 (Arat 62), cœliꝓ hac parte reſedit B3/32 (Arat 158), Hic cœli mediam partem terit B4v/29 (Arat 254), lato ſub tegmine cœli Quæ uolat Cv/8–9 (Arat 299–300), in culmina cœli Extulit C2v/15–16 (Arat 372–373), Sed conuerſa retrò cœli ſemper loca tranat C3/4 (Arat 394), Eridanum cernes in parte locatum Cœli C3/19–20 (Arat 409–410), Aram ſub media cœli regione locatam C4/1 (Arat 457), Sic malunt errare uagæ per nubila cœli C4v/5 (Arat 494), cœli ſub tegmine ſignum C4v/8 (Arat 497), cœli ſub tegmine fulti C4v/14 (Arat 503), Per medios ſummo cœli de uertice tranans Dv/9 (Arat 564), conuexum cœli contingimus orbem Dv/32 (Arat 587), Certas ipſe notas cœli de tegmine fumes D2/31 (Arat 619), clara cœli de parte uidetur D2v/12 (Arat 633), Inſequitur labens per cœli lumina nauis D3/10 (Arat 664), inuiſant lumina cœli D3/25 (Arat 679), Piſcibus in ſuperas cœli nitentibus auras D4v/11 (Arat 764), Dexteriora uehunt piſces in culmina cœli D4v/16 (Arat 769), Turbidior cœli fuerit ſtatus E3/17 (Arat 935), cùm per loca cœli Diuerſæ rubro nubes fulſere colore E3/22–23 (Arat 940–941), Mollipeſesꝓ boues ſpectantes lumina cœli E4v/8 (Arat 1025), Donec diuerſis cœli de partibus ingens F/25 (Arat 1075), Frigoris indicium, cœliꝓ humentis habetur F2/6 (Arat 1118), aut fulgura cœli F3/14 (Arat 1188), *sg D*: Sideribus cœlo infixis B/14 (Arat 12), *sg Ac*: quas cœlum intuitus facilè ipſe notariſ B3v/6 (Arat 165), In cœlum uictor magnum ſub culmina portat C/20 (Arat 278), Quem qui ſuſpiciens in cœlum nocte ſerena Latè diſperſum non uiderit C2v/6–7 (Arat 363–364), Legitimo cernes cœlum luſtrantia curſu C4/33 (Arat 489), nocturno cognofcens tempore cœlum C4v/21 (Arat 510), Tot cœlum rurfus ſurgentia ſigna reuiſunt D2/22 (Arat 610), tollere uerò In cœlum totum exoriens conabitur Arcus D3/26–27 (Arat 680–681), uel noctis ab vmbris In cœlum redit E2v/33–E3/1 (Arat 918–919), *sg Ab*: Cum cœloꝓ ſimul noctesꝓ, diesꝓ feruntur B/25 (Arat 23), Iuppiter in cœlo, uictus pietate locauit Bv/10 (Arat 37), pacata patienti Verſetur cœlo, noſtroꝓ haud aſpera cantu B2v/22–23 (Arat 115–116), Sin humeros medio cœlo Centaurus habebit C4/11 (Arat 467), Huic nullus cœlo defertur concolor orbis C4v/26 (Arat 515), ſunt in cœlo diuino numine flexi Dv/17 (Arat 572), è cœlo depellens ſigna D2v/32 (Arat 653), quòd latè cœlo diſperſa tenetur D3/17 (Arat 671), neꝓ ex cœlo depulſa decorè Fertur D4/2–3 (Arat 722–723), Acturusꝓ diem cœlo uernante ferenum E2v/19 (Arat 904), In cœlum redit, aut è cœlo noctis in vmbras E3/1 (Arat 919), Hoc cœlo interdum ſtellanti, atꝓ æthere puro Diſparet ſubito E3v/20–21 (Arat 971–972), nubes Miſcentur cœlo E4/26–27 (Arat 1010–1011), Cœlo autem liquido uenturæ ſigna procellæ Conuenit obſeruare F/12–13 (Arat 1062–1063).

CAENUM (1) *sb n – sg Ab*: cœnoꝓ exultet adepto F3/7 (Arat 1181).

CAERULEUS (2) *ai – sg f G*: Cærulæꝓ feram caudam piſtriciſ D/20 (Arat 542), *sg f Ab*: Ipſeꝓ cærulea contextus nube feretur C4/12 (Arat 468).

CAERULUS (6) *ai – pl n Ac*: Queis ducibus latè peragrantur cærula A4/22 (IS 17), pelagi per cærula nautes Bv/17 (Arat 44), Hic ſubiens etiam piſcoſi cærula ponti Sentitur nobis C2v/22–23 (Arat 379–380), piſtrix Pergit, & vſꝓ ſitam gelidas Aquilonis ad auras, Cærula ueſtigat C3/15–16 (Arat 405–406), Illa vſꝓ ad ſpinam mergens ſe cærula condit D3v/4 (Arat 691), & uerſuriſ cærula flabris E4/13 (Arat 997).

CAESAR (1) *n-pers – sg Ab*: Nec præeunte meo mihi Cæſare Av/8 (AL 7).

- CALERE (1) *vb* – *part praes act pl n Ac*: igniq<sub>3</sub> calentia athena Scintillae tenues lambunt F/2–3 (Arat 1052–1053).
- CALIDUS (1) *ai* – *sg m G*: calidi sub fidere Cancrī E3v/14 (Arat 965).
- CALIGARE (2) *vb* – *part praes act sg m N*: Atq<sub>3</sub> (Centaurus) aram tenui caligans vestiet umbra C4/13 (Arat 469), *sg f N*: Cum neq<sub>3</sub> caligans deterlit fidera nubes C4v/22 (Arat 511).
- CALIGO (5) *sb f* – *sg N*: caligo densior hymbres Significat E3/26–27 (Arat 944–945), Nec fulgorem illum nubes, alicundeūe oborta Caligo eripiet Fv/2–3 (Arat 1083–1084), *sg Ab*: A fumma parte obscura caligine tectam C4/2 (Arat 458), adimet lucem caeca caligine nubes D2/30 (Arat 618), Stinguuntur radii caeca caligine tecti E3/21 (Arat 939).
- CALX (1) *sb f* – *pl Ab*: Quoq<sub>3</sub> magis terram fodiunt, & calcibus vrgent F2v/5 (Arat 1148).
- CAMENA (3) *n-pers* – *sg N*: cuius faedē mutilata Camēna Nullo in vulgum vflu frustra adferuata latebat A4/24–25 (IS 19–20), *sg Ac*: si non damnosa vetustas Praestantem faedo violasset dente Camēnam A4v/9–10 (IS 33–34), *pl V*: dulces saluete Camēnae B/21 (Arat 19).
- CAMPUS (1) *sb m* – *pl N*: Omnes tum pluuiā campi, fossaq<sub>3</sub> natabunt E3/2 (Arat 920).
- CANCELLARIUS (1) *sb m* – *sg Ac*: AD AMPLISSIMVM VIRVM, IOANNEM SAMOSCIVM, REGNI POLONIAE Cancellarium A4/1–5 (IS *tit.*).
- CANCER (11) *sb m* – *sg N*: Subiectus mediae est Cancer B3v/12 (Arat 171), & claro collucens lumine Cancer D/8 (Arat 530), Quanto est diuifus Cancer spacio à Capricorno Dv/27 (Arat 582), Exoriens Cancer matutino à Capricorno Dv/28 (Arat 583), AEstifer est pandens feruentia fidera Cancer D2/5 (Arat 593), Nam simul, vt superà se toto lumine Cancer Extulit D2v/2–3 (Arat 623–624), Omnia, quae Cancer praeclearo detulit ortu, Cedunt obscurata D2v/24–25 (Arat 645–646), *sg G*: calidi sub fidere Cancrī E3v/14 (Arat 965), *sg D*: cello Praepe notandum est Subiectum Cancro F/15–16 (Arat 1065–1066), *sg Ab*: Cancro exoriente D2v/9 (Arat 630), *pl Ab*: praesagia cancris Sunt eadem F3/22–23 (Arat 1196–1197).
- CANDERE (6) *vb* – *ind praes act 3 sg*: tenui quae candet lumine Phatne E3v/11 (Arat 962), *part praes act sg f N*: Inflignis, candensq<sub>3</sub> praet vestigia stella B3v/7 (Arat 166), Exoritur candens illuftri lumine virgo D2v/33 (Arat 654), neq<sub>3</sub> candens Luna Fv/3 (Arat 1084), *sg m Ac*: Vidifti magnum candentem ferpere circum C4v/24 (Arat 513), *pl n N*: Languescent fubitò candentia tela diei E3/18 (Arat 936).
- CANDICARE (1) *vb* – *con praes act 3 sg*: Ne picturato furgens tibi candicet orbe E2v/12 (Arat 897).
- CANDOR (4) *sb m* – *sg Ac*: Quodfi candorem retinebit vespere eundem E2v/16 (Arat 901), *sg Ab*: Exiguo qui stellarum candore nitescit C3v/15 (Arat 438), Lacteus hic nimio fulgens candore notatur C4v/25 (Arat 514), Caudaq<sub>3</sub> Centauri extremo candore refulget D3/30 (Arat 684).
- CANERE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Saepē etiam per triste canit de pectore carmen E4v/3 (Arat 1020), Aft hilaris canit, & lætus per rura vagatur Caprigeni pecoris cultos F2v/17–18 (Arat 1160–1161), *part praes act pl f N*: (sorores) letum mœrenti voce canentes C3/22 (Arat 412).
- CANIS (12) *sb m* – *sg N*: Namq<sub>3</sub> pedes subter rutilo cum lumine claret Feruidus ille Canis, stellarum luce refulgens C2v/9–10 (Arat 366–367), Nam canis infesto sequitur vestigia curfu C2v/28 (Arat 385), Surgentem à tergo canis, insequiturq<sub>3</sub> cadentem C2v/31 (Arat 388), Inde pedes Canis ostendit iam posteriores D3/8 (Arat 662), Feruidus ille Canis toto cum corpore cedit D4/21 (Arat 741), Cedat & ipse Canis Ev/9 (Arat 828), *sg G*: At canis ad caudam ferpens prolabitur Argo C2v/33 (Arat 390), (gubernaculum) Clari posteriora canis vestigia tangit C3/12 (Arat 402), inde pedes Canis, & simul amplam Argolicam retinet crebrò cum lumine nauem D/21–22 (Arat 543–544), inde Canis vestigia prima videntur D2v/31 (Arat 652), *sg Ac*: & Procyon, qui sese feruidus infert Ante Canem D2v/30–31 (Arat 651–652), Obseruatum etiam est, pedibus terram vlfq<sub>3</sub> cauantem Hymbres praefagire canem F3/21–22 (Arat 1195–1196).

- CANON (1) *sb m – pl Ac*: cūm in canones profodicos nihil peccare viderentur A3/13–14 (LB 75–76).
- CANORUS (2) *ai – sg f N*: fringillaq; manè canora Fv/12 (Arat 1093), *sg n D*: Mufæ, Tenuibus adfuetæ lymphis, ruriq; canoro A4v/19–20 (IS 43–44).
- CANTUS (6) *sb m – sg Ac*: atq; omnem promite cantum B/23 (Arat 21), *sg Ab*: noſtroq; haud afpera cantu B2v/23 (Arat 116), *pl Ac*: Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus E4/6 (Arat 990), Et matutinos exercet Acredula cantus E4v/4 (Arat 1021), varios cūm gutture cantus Decedente die molitur F/21–22 (Arat 1071–1072), tum feros veſpere cantus Graculus occæptans Fv/10–11 (Arat 1092–1093).
- CANUS (3) *ai – sg f N*: Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti E4/4 (Arat 988), *pl n N*: Saxaq; cana E3v/33 (Arat 984), *pl m Ac*: Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus Cv/32 (Arat 323).
- CAPERERE (2) *vb – inf praes act*: Ex quo procliue eft itidem capere omina melsis F2/16 (Arat 1128), *ind praes act 3 pl*: Agricola ex bobus capiunt quoq; figna futuri Hymbris F2v/33–F3/1 (Arat 1174–1175).
- CAPRA (7) *sb f – sg N*: At capra læuum humerum clara obtinet B3v/28 (Arat 187), Ipſaq; Capra truci cum Tauro vadere pergit D4v/30 (Arat 783), Nec ſpinas auidè confectans ilicis atræ Capra dies puros ſpondet F3/5–6 (Arat 1179–1180), *sg G*: capræ quoq; fabula feſe Hædorumq; tibi obiiciet B3v/22–23 (Arat 181–182), *sg Ac*: Oleniam hanc dicunt capram Iouis ædituentes B3v/30 (Arat 189), Inde oriens Capricornus ab alto lumine pellit Aurigam, infantemq; Capram D4/26–27 (Arat 746–747), *pl G*: Caprarum pariter matres F2/23 (Arat 1135).
- CAPRICORNUS (9) *sb m – sg N*: Quàm gelidum valido de corpore frigus anhelans, Corpore femifero, Notio Capricornus in orbe Cv/19–20 (Arat 310–311), Poſt hunc ore fero Capricornus vadere pergit D2/11 (Arat 599), Inde oriens Capricornus ab alto lumine pellit Aurigam D4/26–27 (Arat 746–747), *sg G*: Tum magni curuus Capricorni corpora propter Delphinus iacet C2/26–27 (Arat 350–351), Piſcis item ſubter Capricorni fidere clarens D4v/10 (Arat 763), *sg Ac*: Diſtribuens medium ſubterfecat hic Capricornum D/18 (Arat 540), *sg Ab*: Voluitur inferior Capricorno C3v/9 (Arat 432), Quanto eft diuiſus Cancer ſpacio à Capricorno Dv/27 (Arat 582), Exoriens Cancer matutino à Capricorno Dv/28 (Arat 583).
- CAPRIGENUS (1) *ai – sg n G*: Caprigeni pecoris cuſtos F2v/18 (Arat 1161).
- CAPUT (37) *sb n – sg N*: Hoc caput hic paulum feſe ſubitoq; recondit B2/11 (Arat 71), Hoc ipſum caput ignitis ſpectabile ſtellis Attingens (vertitur) B2/13–14 (Arat 73–74), caput longè impare flamma Viſitur B4v/7–8 (Arat 232–233), tum contrà exoritur clarum caput Hydræ D2v/29 (Arat 650), Occidit Andromedæ clarum caput D3v/1 (Arat 688), emergit Nixi caput D4/19 (Arat 739), Sed caput, atq; humeri, pectusq; renititur ardens D4v/4 (Arat 757), *sg D*: Hæc capiti forma eft B4/4 (Arat 196), *sg Ac*: protenditur vltima cauda Ad caput vſq; Helices Bv/31–32 (Arat 58–59), Cynofuræ lubrica ſumum Claudit ſpira caput Bv/32–33 (Arat 59–60), Huic non vna modò caput ornans ſtella relucet B2/3 (Arat 63), Obſtipum caput, & tereti ceruice reflexum Obtutum in cauda maioris figure dicas Arcti B2/7–9 (Arat 67–69), Infiteſq; caput pede dexteriore Draconis B2/20 (Arat 80), Eiufdem triftis ſimulachri, & nomine caſſi, Quære caput B2/25–26 (Arat 85–86), propter vaſti caput Anguitenentis B2/26 (Arat 86), vbi Sol caput æquore merferat alto B3/13 (Arat 139), At natos geminos inuiſes ſub caput Arcti B3v/11 (Arat 170), Aduerſum caput huic Helice triculenta tuetur B3v/27 (Arat 186), (equus) Summum contigit caput aluo B4v/2 (Arat 227), inter flexum genus, & caput alitis hæſit Cv/7 (Arat 298), cernes Arcti caput effe minoris et magis erectum C2/13–14 (Arat 337–338), Hæc caput, atq; oculos torquens C4/24 (Arat 480), ales Ponit auis caput

D/3–4 (Arat 525–526), At Cepheus caput, atq; humeros, palmasq; reclinat D3v/5 (Arat 692), Hic caput, & superas potis est demergere partes D3v/31 (Arat 718), At caput, & totum sese Centaurus opacis Eripit è tenebris D4/9–10 (Arat 729–730), profert simul Anguis Iam caput D4/13–14 (Arat 733–734), & caput omne reclinat D4v/6 (Arat 759), Perfei, Alpicesq; caput D4v/21–22 (Arat 774–775), cornix Demerlit caput E4v/5–6 (Arat 1022–1023), *sg Ab*: eamq; capite quasi, & cauda detruncatam viderem A2/5–6 (LB 3–4), capite altera tergo Imminet alterius Bv/7–8 (Arat 34–35), Tam claro capite est B4/30 (Arat 222), Equus capite, & ceruicum lumine tangit Dv/7 (Arat 562), Hic equus à capite, & longa ceruice latefcit D3/5 (Arat 659), Prolabitur inde Anguitenens capite D4/12–13 (Arat 732–733), Nec minus ardeolæ, volitantes æthere puro, Aduentantibus obuertunt capita obuia ventis E4/7–8 (Arat 991–992).

CARBO (1) *sb m – sg N*: Carbo itidem viuus venturæ est grandinis index Fv/29 (Arat 1110).

CARDO (3) *sb m – sg Ab*: duplici de cardine vertex B/29 (Arat 27), opposito autem Cardine D4v/20–21 (Arat 773–774), Nonne vides, tenuis cum fulsit cardine luna Occiduo E/13–14 (Arat 799–800).

CARERE (2) *vb – part praes act sg f Ac*: Obseruabis item plenamq;, suiq; carentem Dimidio lunam E2/23–24 (Arat 875–876), *part fut act sg f N*: Haud sanè illa dies pluuiæ caritura videtur E3/24 (Arat 942).

CARINA (1) *sb f – pl Ac*: Atq; hæc Sidonias nunquam est frustrata carinas Bv/25 (Arat 52).

CARMEN (2) *sb n – sg Ac*: Sæpe etiam per tristes canit de pectore carmen E4v/3 (Arat 1020), *pl Ac*: Tullius eloquio, est imitatus, & aurea Græci Autoris Latio conuertit carmina versu A4v/7–8 (IS 31–32).

CARPERE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: vnum omnes carpunt iter agmine longo F/30 (Arat 1080).

CASSIOPEIA (4) *n-pers f – sg N*: fed Cephea vertitur ante Obscura specie stellarum Cassiopeia B4/20–21 (Arat 212–213), Labitur illa simul gnatam lachrimosa requirens Cassiopeia D4/1–2 (Arat 721–722), *sg G*: Talis stellarum positura est Cassiopeia B4/25 (Arat 217), Hic dextram ad fedes intendit Cassiopeia C/17 (Arat 275).

CASSUS (4) *ai – sg m Ac*: Et dextra retinens non cassum luminis enfem D2v/21 (Arat 642), *sg f N*: Et tantum membris adhibetur cassus notandis C2v/24 (Arat 381), *sg n G*: Eiusdem triftis simulacri, & nomine cassi B2/25 (Arat 85), *sg n Ac*: incerti temerè arua colebant In cassum A4/17 (IS 12).

CASTIGARE (2) *vb – inf praes act*: qui libellum illum magna ex parte viciatum, & mutilum castigare, ac reficere sint conati A3/23–24 (LB 85–86), *ind pf act 3 sg*: qui ipsemet, ut Eusebius testatur, scripta Lucretii parum, ut videbantur, propter immaturam autoris mortem emendata, castigauit A2v/22–24 (LB 50–52).

CASTIGATOR (2) *sb m – pl G*: non defuerint quidam Germanici item castigatorum similes A3/29–30 (LB 91–92), *pl Ab*: ita maximam partem mendarum vel librariis vel vetustis illis castigatoribus debere prorsus mihi persuadeo A3/7–9 (LB 69–71).

CASTRA (2) *sb n – pl Ab*: motisq; cubilia castris Ingenti clamore petunt F/26–27 (Arat 1076–1077), Sed nec apes castris, magna impendente procella, Audent ire procul Fv/16–17 (Arat 1097–1098).

CASTUS (1) *ai – sg f N*: Quod dea casta tuens B3/30 (Arat 156).

CASUS (1) *sb m – sg Ac*: Commiserans hominum metuendos vndiq; casus C3v/32 (Arat 455).

CATE (1) *av*: Tam tornare catè contortos possiet orbes Dv/16 (Arat 571).

CATENA (1) *sb f – pl N*: Atq; horum caudis duplices quasi inesse catenæ Vifuntur C/8–9 (Arat 266–267).

CATUS (1) *ai – sg m N*: Agricola vnde catus sciret B/16 (Arat 14).



- CAUDA (23) *sb f* – *sg N*: & ardens Cauda illuſtratur ſtellarum lumine claro Bv/15 (Arat 42), pro-tenditur vltima cauda Ad caput vſq; Helices Bv/31–32 (Arat 58–59), vbi fundit ſefe vltima cuada B2v/7 (Arat 100), Centaurum leni contingit lubrica cauda C4/26 (Arat 482), Caudaꝓ Centauri extremo candore refulget D3/30 (Arat 684), & vltima cauda Exiſtit terris D4v/31–32 (Arat 784–785), *sg Ac*: in caudam directa minantur B2/10 (Arat 70), Tertia ſub caudam, ac genus ipſum lumina pandit B3v/9 (Arat 168), At canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo C2v/33 (Arat 390), Spiniferam ſubter caudam piſtriciſ adhæſit C3v/19 (Arat 442), feram caudam piſtriciſ D/20 (Arat 542), Atq; Auiſ ad ſummam caudam D3/3 (Arat 657), nam caudam contegit vmbra D3/18 (Arat 672), *sg Ab*: eamꝓ capite quali, & cauda detruncatam viderem A2/5–6 (LB 3–4), Hanc longa effuſus cauda metitur Bv/30 (Arat 57), Obtutum in cauda maioris figere dicas Arcti B2/8–9 (Arat 68–69), Qualis lux magnæ à cauda diffunditur Vrfæ B3v/4 (Arat 163), huic linea duplex Extrema à cauda plantas procurrit in ambas B4/16–17 (Arat 208–209), Et loca conuiſit cauda tenus infera piſciſ D2v/4 (Arat 625), cum caudaꝓ omniſ iam panditur Hydra D4/8 (Arat 728), (nox) In loca Centaurum longa trahit infera cauda D4v/2–3 (Arat 755–756), *pl G*: (vincla) caudarum parte locata C3/25 (Arat 415), *pl D*: Atq; horum caudiſ duplices quali inefſe catenæ Viſuntur C/8–9 (Arat 266–267).
- CAULAE (1) *sb f* – *pl Ac*: Aut decedentes paſtu cū vespere trifti Mugitu caulas, & ſepta antiqua reuiſunt F3/3–4 (Arat 1177–1178).
- CAURUS (1) *sb m* – *pl Ac*: Occiduos nocte exacta monet adfore Cauros E2/15 (Arat 867).
- CAUTE (1) *av*: omnia cautè Armamenta locans C4/4–5 (Arat 460–461).
- CAUTES (1) *sb f* – *pl Ac*: Orchilus antra petens, ſillaꝓ rubecula cautes Fv/14 (Arat 1095).
- CAVARE (1) *vb* – *part praes act sg m Ac*: Obſeruatum etiam eſt, pedibus terram vſq; cauantem Hymbres præſagire canem F3/21–22 (Arat 1195–1196).
- CAVERE (1) *vb* – *imp praes act 2 sg*: Hoc caue te ponto ſtudeas committere menſe Cv/23 (Arat 314).
- CAVERNA (1) *sb f* – *pl Ab*: Formicæꝓ cauiſ prompſerunt oua cauerniſ E4v/10 (Arat 1027).
- CAVUS (2) *ai* – *sg f Ab*: rupe illa caua per ſaxa volutus Theſpia rura rigat B4v/19–20 (Arat 244–245), *pl f Ab*: Formicæꝓ cauiſ prompſerunt oua cauerniſ E4v/10 (Arat 1027).
- CEDERE (19) *vb* – *inf praes act*: Tum primo cedere ſigno Incipit Arctophylax D4v/32–33 (Arat 785–786), *ind praes act 3 sg*: ipſa plurimiſ mendis viciata ætati quali cedit A2/22–23 (LB 20–21), partem præportans ipſe virilem Cedit C4/17–18 (Arat 473–474), & illuſtrem tru-culentus cedit ad Aram C4/21 (Arat 477), Hunc ſubter fulgens cedit viſ torua Leonis D2/6 (Arat 594), extemplò cedit delapſa Corona D2v/3 (Arat 624), ſed ſupero contactus corpore cedit D2v/8 (Arat 629), Iam ſupero ferme depulſus lumine cedit D2v/27 (Arat 648), Cedit clara fideſ Cyllenia D3/1 (Arat 655), cedit conuerſo corpore Cepheus D3v/29 (Arat 716), Feruidus ille Caniſ toto cum corpore cedit D4/20 (Arat 741), *ind praes act 3 pl*: Nec cui ſignorum cedunt Cv/31 (Arat 322), & obſcuræ ſine nomine cedunt C3v/23 (Arat 446), Sex omni ſemper cedunt labentia nocte (ſigna) D2/21 (Arat 609), Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu, Cedunt obſcurata D2v/24–25 (Arat 645–646), *con praes act 3 sg*: dum totuſ cedat Orion Ev/8 (Arat 827), Cedat & ipſe Caniſ Ev/9 (Arat 828), *part praes act sg f N*: tum cedens à puppi linquitur Argo D4/25 (Arat 745), *part praes act pl f Ab*: Partibuſ extremiſ cedentibuſ D4v/5 (Arat 758).
- CELAENO (1) *n-pers* – *sg N*: Celeno C/29 (Arat 287).
- CELEBRARE (1) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: hæc magnum celebratur fama per orbem B2v/24 (Arat 117).
- CELER (1) *ai* – *sg m Ab*: Cætera labuntur celeri cœleſtia motu B/24 (Arat 22).
- CELSUS (6) *ai* – *sg m Ac*: vſq; à prora ad celſum ſine lumine malum C3/9 (Arat 399), *m Ab*: celſo è vertice montiſ E4/2 (Arat 986), celſo Præſepe notandum eſt Subiectum Cancro F/15–16

(Arat 1065–1066), *pl f N*: Nec cellæ per inane grues longa agmina ductant Fv/19 (Arat 1100), *m Ac*: Perfringet cellas defixo robore malos C4/7 (Arat 463), *m Ab*: cellis errans in collibus amens D3v/13 (Arat 700).

CENARE (1) *vb – inf praes act*: Oenopionis auens epulas cœnare nitentes D3v/17 (Arat 704).

CENSERE (2) *vb – ind praes pass 3 sg*: Signum hyemis cenfetur item crabronibus æquum F2/25 (Arat 1137), *ind praes pass 3 pl*: Sed difperlæ omnes cenfentur nomine nullo B3v/10 (Arat 169).

CENTAURUS (8) *sb m – sg N*: Sin humeros medio in cœlo Centaurus habebit C4/11 (Arat 467), Ille autem Centaurus in alta fede locatus C4/15 (Arat 471), At caput, & totum fese Centaurus opacis Eripit è tenebris D4/9–10 (Arat 729–730), *sg G*: Tergaq̃ Centauri, atq̃ Nepai portat acumen D/23 (Arat 545), Caudaq̃ Centauri extremo candore refulget D3/30 (Arat 684), *sg Ac*: Centaurum leni contingit lubrica cauda C4/26 (Arat 482), In loca Centaurum longa trahit infera cauda D4v/3 (Arat 756), *sg Ab*: Occubitura omnis cum semifero Centauro D4v/8 (Arat 761).

CENTUM (1) *nm*: Et muros pedibus centum scolopendra subiuit E4v/11 (Arat 1028).

CEPHEUS (9) *n-pers m – sg N*: Namq̃ ipsum ad tergum Cynofuræ vertitur Arcti Difpanfis manibus Cepheus B4/15–16 (Arat 207–208), & Cepheus conditur vnâ Lumborum tenus à palma depulſus ad vndas C2/16–17 (Arat 340–341), Hanc contrâ Cepheus non ceſſat tendere palmas D3v/3 (Arat 690), At Cepheus caput, atq̃ humeros, palmasq̃ reclinat D3v/5 (Arat 692), cedit conuerſo corpore Cepheus D3v/29 (Arat 716), & promit corpora Cepheus D4/20 (Arat 740), *sg G*: Nec verò genus infelix ſine honore iacebit laſidæ Cephei B4/12–13 (Arat 204–205), Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmem Geſtit Cv/13–14 (Arat 304–305), *sg Ac*: ſed Cephea vertitur ante Obſcura ſpecie ſtellarum Caſiopeia B4/20–21 (Arat 212–213).

CERNERE (12) *vb – inf praes act*: Hunc Orionis ſub læua cernere planta Serpentem poteris C3/23–24 (Arat 413–414), *ind praes act 2 sg*: cernes Arcti caput eſſe minoris C2/13 (Arat 337), Namq̃ etiam Eridanum cernes in parte locatum Cœli C3/19–20 (Arat 409–410), Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen Aram C3v/24–25 (Arat 447–448), Nam cum fulgentem cernes ſine nubibus atris Aram C3v/33–C4/1 (Arat 456–457), Legitimo cernes cœlum luſtrantia curſu C4/33 (Arat 489), Atq̃ paris ſpacio duo cernes eſſe duobus C4v/20 (Arat 509), Quæ ſimul exiſtant cernes D2/33 (Arat 621), Notialem ſtinguiet Aram Helſperii cernes in partibus D4v/19–20 (Arat 772–773), Sed totam integro proferri corpore cernes E/6 (Arat 792), *ind praes pass 3 sg*: Vnum ſub magni pedibus cernetur Aquarii C3v/17 (Arat 440), *ind praes pass 3 pl*: Stellæ, cernuntur verò ſex vndiq̃ paruæ C/24 (Arat 282).

CERNUUS (1) *ai – sg f N*: ſi tum nec cernua nutat E2/13 (Arat 865).

CERTARE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: Taurus in occaſum ſemper præuertere certat Aurigam B4/9–10 (Arat 202–203), *ind praes act 3 pl*: Saxaq̃ cana ſalis niueo ſpumata liquore Triſtifica certant Neptuno reddere voces E3v/33–E4/1 (Arat 984–985).

CERTUS (12) *ai – sg m N*: ſuperas Geminos tum viſere lucas Certus eris E/3–4 (Arat 789–790), *sg f N*: Iouis ſi certa voluntas Adſuerit Ev/27–28 (Arat 846–847), *sg n N*: Indicium eſt hyemis certum Fv/10 (Arat 1091), *sg f Ac*: Nec formam veteres certam ſtatuiſſe videntur C3/33 (Arat 423), *sg m Ab*: quæ tempora certo Signarent curſu B/14–15 (Arat 12–13), quæ ſemper certo voluunt in orbe C4v/10 (Arat 499), Cùm volucres certo ferri ordine vidit eaſdem F2v/19 (Arat 1162), *sg n Ab*: nemo certo donauit nomine C4/20 (Arat 476), *pl m Ac*: aues certos cognofcere curſus D2/26 (Arat 614), *pl f Ac*: Certas ipſe notas cœli de tegmine fumes D2/31 (Arat 619), *sup sg m N*: ſol eſt certiſſimus index E2v/25 (Arat 910), Sol obiens rerum eſt certiſſimus augur earum E3v/10 (Arat 961).

- CERVIX (7) *sb f – sg N*: & ceruix ingens licet B4v/8 (Arat 233), huic ceruix dextra mulcetetur Aquarii Cv/17 (Arat 308), *sg Ab*: & tereti ceruice reflexum Obtutum in cauda maioris figure dicas B2/7–8 (Arat 67–68), Hic equus à capite, & longa ceruice latefcit D3/5 (Arat 659), (cornix) fluctum ceruice recepit E4v/6 (Arat 1023), *pl G*: Propter Equus capite, & ceruicum lumine tangit Dv/7 (Arat 562), *pl Ab*: Conditur Anguitenens, atq<sub>3</sub> à ceruicibus anguis D2v/10 (Arat 631).
- CESSARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Hanc contra Cepheus non cessat tendere palmas D3v/3 (Arat 690).
- CETERUM (2) *av*: cæterum, quomodo Arati sententiam exprimerent A3/26 (LB 88), Cæterum & hæc magnam celebratur fama per orbem B2v/24 (Arat 117).
- CETERUS (4) *ai – sg f N*: Cætera pars latè cum lumine serpit C2/30 (Arat 354), *pl n N*: Cætera labuntur celeri cœlestia motu B/24 (Arat 22), *pl n Ac*: cætera integrallè ratur A2/6–7 (LB 4–5), abdita frustra Cætera se speret cognoscere signa potellè C2v/6–7 (Arat 364–365).
- CEU (1) *pt*: ceu A4/10 (IS 5).
- CHELAE (8) *sb f – pl N*: Hic cœli mediam partem terit, hic vbi Chælæ Extremæ B4v/29–30 (Arat 254–255), Exin proiectæ claro cum lumine Chelæ D2/8 (Arat 596), At cùm pocedunt obfuro lumine Chelæ D3/13 (Arat 667), *pl D*: equi partes properans subiungere Chelis C4/18 (Arat 474), Et paucae Chelis stellæ, simul Anguitenentis Sunt genua Dv/5–6 (Arat 560–561), *pl Ac*: Paulò infrà spiram Chelas inquire iacentes B2v/10 (Arat 103), *pl Ab*: Hic genus, & furam cùm Chelis erigit altè D3/23 (Arat 677), His ipfis valto surgentibus æquore Chelis D3/31 (Arat 685).
- CHIOS (1) *sb f – sg N*: Quos tenet AEGæo defixa in gurgite Chios D3v/14 (Arat 701).
- CICERO (20) *n-pers – sg N*: nofter Cicero A2/26 (LB 24), *sg G*: M. T. CICERONIS ARATVS B/1 (Arat *tit.*), CVM HANC CICERONIS Phænomenon paraphrafim per otium relegerem A2/3–5 (LB 1–3), nomen præfertim Ciceronis A2v/2–3 (LB 30–31), γνήσιον Ciceronis attinet A2v/8 (LB 36), ipfius Ciceronis exemplum A2v/21 (LB 49), Latuerunt autem hucufq<sub>3</sub> fiue reuerentia Ciceronis A3/10–11 (LB 72–73), huic Ciceronis libello vfu venire potuit A3/28 (LB 90), pauci enim ex hac parte Ciceronis verfus sunt reliqui A3v/10–11 (LB 106–107), ex iis Ciceronis rudibus A3v/13 (LB 109), *sg D*: id omne Ciceroni imputandum effe A3/4–5 (LB 66–67), honosq<sub>3</sub> fuus Ciceroni, & gloria confet A4/29 (IS 24), *sg Ac*: quid inter me, & Ciceronem interfet A2v/28 (LB 56), neminem videlicet nafci sapientem, fed fieri: & Ciceronem, ficut alios quoq<sub>3</sub> A2v/30–31 (LB 58–59), dum in Ciceronem euaderet A2v/31–32 (LB 59–60), quæ Ciceronem prima illa ætate fefellerint A3/6–7 (LB 68–69), quæ ne in puerum quidem Ciceronem caderent A3/9–10 (LB 71–72), *sg Ab*: Cicerone magiftro Av/7 (AL 6), idem de Cicerone A2v/29 (LB 57), etiam ipfo Cicerone teftè A2v/32–33 (LB 60–61).
- CIERE (1) *vb – ind praes act 2 sg*: & ftagna cietis E4v/2 (Arat 1019).
- CINCTUS (1) *sb m – pl N*: (ardent) & cinctus corporis omnes B4/31 (Arat 223).
- CINGERE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: virum medium Serpens fub pectora cingit B2v/2 (Arat 95), Terram cingentes Dv/18 (Arat 573).
- CINGULUM (1) *sb n – pl Ac*: Andromedæ obferuabis cingula clara B4v/27 (Arat 252).
- CINIS (2) *sb m – sg N*: rerum cinis abiectiffimus Fv/24 (Arat 1105), *sg Ac*: Per cinerem igniculi F/4 (Arat 1054).
- CIRCUM (5) *av*: Plurima enim circum, fuperaq<sub>3</sub>, infraq<sub>3</sub> feruntur C4v/17 (Arat 506), Ac nubem radii circum fundantur opacam E3/12 (Arat 930), Hanc geminæ circum paruo cum lumine ftellæ E3v/15 (Arat 966), Labra nec ardentis fi circum extrema lucernæ Fungi concrefcant E4v/29–30 (Arat 1046–1047), fed circum proxima quæq<sub>3</sub> Pabula delibant florum Fv/17–18 (Arat 1098–1099).

- CIRCUM (2) *praep cum Ac*: Hunc Arcti cricum geminae voluuntur Bv/3 (Arat 30), Perfpicusq<sub>3</sub> lacus circùm E4/31 (Arat 1015).
- CIRCUMDARE (2) *vb – ind pf act 3 pl*: Et noua lucentem circumdedit area stellam E4/28 (Arat 1012), *part pf pass sg f N*: nox stellanti circumdata palla D4v/2 (Arat 755).
- CIRCUMFLUUS (2) *ai – sg m N*: Pan qualia regi Sarmatiæ tuus ille dabat circumfluus auro A4v/17–18 (IS 41–42), *pl n Ac*: liquido circumflua ponto Pabula linquentes F2v/12 (Arat 1155).
- CIRCUS (5) *sb m – sg N*: Ille autem claro quartus cum lumine circus Partibus extremis extremos continet orbes Dv/10–11 (Arat 565–566), Duplexq<sub>3</sub> apparens circus vehementior vno est E3/32 (Arat 950), *sg Ac*: Vidifti magnum candentem ferpere circùm C4v/24 (Arat 513), Hunc octo in partes diuifum nofcere circum Si potes D/13–14 (Arat 535–536), *sg Ab*: Hic totus medius circo difiungitur D/9 (Arat 531).
- CITO (2) *av*: Non hyberna cito voluetur curriculo nox Cv/25 (Arat 316), Hæc fanè exigua citò pernoſcuntur opella Ev/16 (Arat 835).
- CIVILIS (1) *ai – pl f Ac*: ciuiles tradebat fedula leges B2v/31 (Arat 124).
- CLADES (1) *sb f – sg Ac*: Arboribus latè cladem, tenerisq<sub>3</sub> datura F2v/7 (Arat 1150).
- CLAMARE (1) *vb – part praes act sg f N*: (fulix) Nuctiat horribiles clamans inſtare procellas E4/5 (Arat 989).
- CLAMOR (2) *sb m – sg Ab*: Cùm clamore paratis inanes fundere voces E4v/1 (Arat 1018), Ingenti clamore petunt F/27 (Arat 1077).
- CLANGOR (2) *sb m – sg Ab*: Ad mare prona fulix properat clangore fonoro E4v/25 (Arat 1042), Anfer item paltum repetens clangore fonoro Fv/9 (Arat 1090).
- CLARARE (3) *vb – inf praes act*: Confimili ſpecie ſtellas, pariliq<sub>3</sub> nitore, Non potuit nobis nota clarare figura C3v/6–7 (Arat 429–430), *ind praes act 3 sg*: & æſtatis primordia clarat C/33 (Arat 291), *part fut pass pl n N*: Quæ reſtant poſt delphinum claranda C2v/1 (Arat 358).
- CLARERE (3) *vb – ind praes act 3 sg*: (Deltoton) fimili quia forma littera claret B4v/33 (Arat 258), rutilo cum lumine claret Feruidus ille Canis C2v/9–10 (Arat 366–367), *part praes act sg m N*: Pifcis item fubter Capricorni fidere clarens D4v/10 (Arat 763).
- CLARISONUS (1) *ai – sg f Ab*: à clarifonis auris Aquilonis D/25 (Arat 547).
- CLARUS (35) *ai – sg m G*: Virgo nitens ſtellis, clari vicina Bootæ B3v/1 (Arat 160), clari præ-nuntia Solis Cv/27 (Arat 318), Clari poſteriora canis veſtigia tangit C3/12 (Arat 402), *sg m Ac*: clarum Orionis enſem A4/20 (IS 15), Quà ſefe clarum collucens Scorpius inſert C4/16 (Arat 472), Et gemini clarum iactantes lucibus ignem D2/16 (Arat 604), *sg f N*: At capra læuum humerum clara obtinet B3v/28 (Arat 187), (Argo) A malo ad puppim cum lumine clara videtur C3/10 (Arat 400), Cedit clara fides Cyllenia D3/1 (Arat 655), & ſimul effert Sefe clara fides D4/19–20 (Arat 739–740), Et volucris terris exiſtit clara ſagitta D4/31 (Arat 751), *sg f Ab*: clara cœli de parte videtur D2v/12 (Arat 633), *sg n N*: At magnum nomen ſigni, clarumq<sub>3</sub> vocatur C/32 (Arat 290), tum contrà exoritur clarum caput Hydræ D2v/29 (Arat 650), Occidit Andromedæ clarum caput D3v/1 (Arat 688), *sg n Ab*: Cauda illuſtratur ſtellarum lumine claro Bv/15 (Arat 42), Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii B2/27 (Arat 87), Arcturus nomine claro B2v/17 (Arat 110), Tam claro capite eſt B4/30 (Arat 222), paruum ſub corpore claro Andromedæ ſignum B4v/31–32 (Arat 256–257), & claro collucens lumine Cancer D/8 (Arat 530), Orion claro contingens pectore fertur Dv/3 (Arat 558), Ille autem claro quartus cum lumine circus Dv/10 (Arat 565), claro cum lumine Chelæ D2/8 (Arat 596), Ad mediam labens claro cum corpore noctem D2v/17 (Arat 638), claro corpore ſerpens D3/6 (Arat 660), claro cum lumine puppim D3/9 (Arat 663), *pl m Ab*: & claris Aquila ignibus ardens D4/30 (Arat 750), Et querulas voces claris ſingultibus edunt E4v/15

- (Arat 1032), *pl f Ab*: nec claris lucibus ardet Cv/11 (Arat 302), claris cum lucibus extat D2v/19 (Arat 640), *pl n N*: Clara repentē suum deperdent astra nitorem Fv/4 (Arat 1085), *pl n D*: Nam quæ sideribus claris natura poliuit C3v/1 (Arat 424), *pl n Ac*: Tu verò Andromedæ obferuabis cingula clara B4v/27 (Arat 252), *comp sg f N*: reliquis fed clarior vna Sideribus fubter præcordia fixa tenetur B2v/15–16 (Arat 108–109).
- CLAUDERE (3) *vb – ind prae act 3 sg*: Cynofuræ lubrica fumum Claudit fpira caput Bv/32–33 (Arat 59–60), *inf prae pass*: Quòd fi contigat rubido claudi orbe trilucem E2/20 (Arat 872), *con prae pass 3 sg*: Fit quoq̃, vt àëriis claudantur luna coronis E2v/1 (Arat 886).
- CLAVIS (1) *sb f – sg Ab*: clauī intus defixo B4/23 (Arat 215).
- CLEONAEUS (1) *ai – sg m Ac*: Sole Cleonæum primū ingrediente Leonem B3v/16 (Arat 175).
- CLINATUS (4) *ai – sg f N*: nam læuam, clinata est vngula vemens Cv/14 (Arat 305), Et clinata paulò est Aquilonis ad auras C2/20 (Arat 344), *sg n Ab*: Post Helices tergum clinato corpore fertur Arctophylax B2v/12–13 (Arat 105–106), Ponit auis caput, & clinato corpore collum D/4 (Arat 526).
- COEPERE (7) *vb – ind pf act 1 sg*: cœpi de restituendis iis, quæ deerant, cogitare A2/7–8 (LB 5–6), *ind pf act 3 pl*: Paltiores Hippocrenen cœpere vocare Hunc laticem B4v/18–19 (Arat 243–244), Nec mures, fi quando leues conferre fufurros Cœpere inter se F3/18–19 (Arat 1192–1193), *ind fut II act 3 sg*: Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem Cœperit, & fubitis auris diduxerit Ara C4/9–10 (Arat 465–466), *con prae act 3 pl*: Sicut cū cœptant tutos contingere portus C3/5 (Arat 395), *part pf pass pl m Ac*: Difficiles reuolare, aut cœptos fiftre curfus F/31 (Arat 1081), *part pf pass pl n Ac*: Virgo autem populi moderatrix, larga bonorum, Cœpta fecundabat B3/6–7 (Arat 132–133).
- COETUS (4) *sb m – sg Ab*: fenum cœtu illa vocato B2v/29 (Arat 122), Sed populi cœtu in medio, turbaq̃ coacta Multa querebatur B3/16–17 (Arat 142–143), *pl N*: Iouis omnia compita plena, Atq̃ omnes hominum cœtus B/5–6 (Arat 3–4), Nec matronarum cœtus veterumq̃ virorum Refpuerit B2v/27–28 (Arat 120–121).
- COGERE (2) *vb – part pf pass sg f N*: turbaq̃ coacta B3/16 (Arat 142), *pl m N*: corui, pluresq̃ coacti Vociferantur eò magis F/23–24 (Arat 1073–1074).
- COGITARE (2) *vb – inf prae act*: cœpi de restituendis iis, quæ deerant, cogitare A2/7–8 (LB 5–6), *con prae act 3 sg*: Haud temerè ignores, dubius quid cogitet æther F3v/10 (Arat 1215).
- COGNOSCERE (8) *vb – inf prae act*: E quibus hunc fubter pofsis cognoscere fultum B4v/28 (Arat 253), Adpofitum poteris fuperà cognoscere pilcem C/13 (Arat 271), Cætera fe fperet cognoscere figna potefte C2v/8 (Arat 365), AÆternumq̃ volens mundi cognoscere motum C4/32 (Arat 488), Quodfi Solis aues certos cognoscere curfus D2/26 (Arat 614), Ortus, vtq̃ obitus omnes cognoscere pofsis D2/32 (Arat 620), *part prae act sg mlf N*: nocturno cognofcens tempore cælum C4v/21 (Arat 510), *part pf pass pl n N*: Hæc fanè exigua citò pernofcuntur opella, Sed non exiguos producunt cognita fructus Ev/16–17 (Arat 835–836).
- COHAERESCERE (1) *vb – part prae act sg m N*: Ipfe cohærefcens fibimet glomeramine cæco, Indiciū niuis est Fv/25–26 (Arat 1106–1107).
- COHIBERE (1) *vb – inf prae act*: Pertenuem nebulam cohibere videbitur intus Fv/31 (Arat 1112).
- COHORS (1) *sb f – pl Ac*: turbantq̃ cohortes Fv/20 (Arat 1101).
- COLERE (4) *vb – ind impf act 3 pl*: incerti temerè arua colebant A4/16 (IS 11), *part prae act pl m N*: Mures verò eadem nobifcum tecta colentes F3/25 (Arat 1199), *part pf pass pl m D*: Aut noua oporteret cultis dare femina fulcis A4/15 (IS 10), Squallorem cultis latè denunciat agris F2/8 (Arat 1120).
- COLLIGERE (2) *vb – con pf act 3 sg*: Cū verò tantū crefcens collegerit ignis E/15 (Arat 801), *imp prae act 2 sg*: Parte fequuturos ab eadem collige ventos E4/15 (Arat 999).



- COLLIS (1) *sb m – pl Ab*: cellis errans in collibus amens D3v/13 (Arat 700).
- COLLUCERE (5) *vb – ind praes act 3 sg*: loci collucet Aquarius orbi D2/12 (Arat 600), *part praes act sg m N*: Quà fefe clarum collucens Scorpius infert C4/16 (Arat 472), & claro collucens lumine Cancer D/8 (Arat 530), quantus erit collucens lacteus orbis D/31 (Arat 553), *part praes act sg f N*: Quem rutilo sequitur collucens corpore virgo D2/7 (Arat 595).
- COLLUM (2) *sb n – sg G*: Primorem colli fpiram D4v/6 (Arat 759), *sg Ac*: Ponit auis caput, & clinato corpore collum D/4 (Arat 526).
- COLOR (3) *sb m – sg N*: Si verò orbe color simul inueniatur vterq<sub>3</sub> E2v/29 (Arat 914), *sg Ab*: Eq<sub>3</sub> colore eius mensis momenta notato E2/25 (Arat 877), Diuerfæ rubro nubes fullere colore E3/23 (Arat 941).
- COMES (2) *sb m – sg N*: Queis comes est Aries D2/14 (Arat 602), nigricanti fit comes hymber E2v/27 (Arat 912).
- COMITARI (1) *vb – con praes pass 3 sg*: Sic, vt quæq<sub>3</sub> suam comitetur aratio frugem F2/12 (Arat 1124).
- COMMENDARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Orion fugiens commendat corpora terris D3v/27 (Arat 714).
- COMMUNISCI (1) *vb – part pf pass pl n Ac*: Pace sua hæc me virgo velit Latonia fari, Haud commenta mihi D3v/9–10 (Arat 696–697).
- COMMISERARI (1) *vb – part praes act sg f N*: Commiserans hominum metuendos vndiq<sub>3</sub> casus C3v/32 (Arat 455).
- COMMITTERE (3) *vb – inf praes act*: Hoc caue te ponto studeas committere mense Cv/23 (Arat 314), Conueniatue nouas scrobibus committere plantas E/24 (Arat 810), *part pf pass pl n Ac*: vt peccata illa, vicio potius librarii, quam autoris incuria fuisse commissa exstirmari possint A3v/4–6 (LB 100–102).
- COMMODE (1) *av – sup*: quam commodissime fieri potuit conuerfa A2v/6 (LB 34).
- COMMODUM (1) *sb n – sg n Ac*: per commodum extarent A2/16 (LB 14).
- COMMODUS (1) *ai – comp sg m N*: eoq<sub>3</sub> nomine difcentibus etiam cōmodior A2/28–29 (LB 26–27).
- COMMOVERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Namq<sub>3</sub> aliàs pelagi lux tertia commouet ætus Ev/22 (Arat 841).
- COMMUNIS (3) *ai – sg m Ac*: in communem literarum vfum A2v/12 (LB 40), Communem ipse etiam vitæ mortalis ad vfum Adferre A4v/13–14 (IS 37–38), *sg n Ab*: Itellaq<sub>3</sub> iungens Vna tenet duplices communi lumine formas B4v/2–3 (Arat 227–228).
- COMMUNITER (1) *av*: Atq<sub>3</sub> vna tandem in itella communiter hærent C/10 (Arat 268).
- COMPENDIUM (1) *sb n – pl N*: Nulla petebantur fragili compendia puppi B3/3 (Arat 129).
- COMPITUM (2) *sb n – pl N*: Iouis omnia compita plena B/5 (Arat 3), seu quā dimensa patefcunt Compita B2v/30–31 (Arat 123–124).
- COMPLECTARI (1) *vb – part pf pass pl f N*: vndeViginti complexæ orbes Phœbi altiuolantis Ev/6–7 (Arat 825–826).
- COMPRENDERE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: at illam Spira comprehendit Bv/30–31 (Arat 57–58), *part pf pass sg m N*: Comprenfus pugnat nodis se exoluere serpens B2v/5 (Arat 98).
- CONARI (3) *vb – inf fut pass 3 sg*: tollere verò In cælum totum exoriens conabitur Arcus D3/26–27 (Arat 680–681), *ind pf pass m 1 sg*: Conatus sum illud lacerum farcire pœma A4/26 (IS 21), *con pf pass m 3 pl*: qui libellum illum magna ex parte viciatum, & mutilum castigare, ac reficere fuit conati A3/23–24 (LB 86).
- CONCAVUS (1) *ai – sg m N*: quasi concavus æquore furgens, Spondet idem E2v/20–21 (Arat 905–906).

- CONCIERE (1) *vb – part pf pass sg f N*: tum magno concita curfu Ad mare prona fulix properat clangore Ionoro E4v/24–25 (Arat 1041–1042).
- CONCINNATIO (1) *sb f – sg Ab*: veruum ipforum non absurda, vti prima facie videntur, concinnatione A3/12–13 (LB 74–75).
- CONCOLOR (1) *sb m – sg N*: Huic nullus cœlo defertur concolor orbis C4v/26 (Arat 515).
- CONCRESCERE (2) *vb – ind pf act 3 sg*: Cùm verò exoriens latum concreuit in orbem Luce hebeti E3/6–7 (Arat 924–925), *con praes act 3 pl*: Labra nec ardentis fi circùm extrema lucernæ Fungi concrecant E4v/29–30 (Arat 1046–1047).
- CONCUPISCERE (1) *vb – ind pf act 1 sg*: Latinum Aratum, non vt antea lacerum, & scabrum, sed quantum in me efflet, nitidum, av terfum exhibere concupieram A2v/12–15 (LB 40–43).
- CONCUTERE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Cortis aues quoq<sub>3</sub>, nitentes in culmina tecti, Concutiunt alas E4v/23–24 (Arat 1040–1041).
- CONDENSUS (1) *ai – pl f N*: (nec) loca vifunt arida terræ Condensæ volucres F2v/13–14 (Arat 1156–1157).
- CONDERE (7) *vb – ind praes act 3 sg*: Tum fefe Orion toto iam corpore condit C2/15 (Arat 339), Illa vlf<sub>3</sub> ad fpinam mergens fe cærulea condit D3v/4 (Arat 691), Sæpè ratem portu, quantumis nocte ferena, Condit venturæ diffidens nauita luci Ev/20–21 (Arat 839–840), Hefperiis feu condit in vndis E2v/11 (Arat 896), *ind praes act 3 pl*: Surgentesq<sub>3</sub> loca aut condunt, aut æquore tollunt Dv/24 (Arat 579), *ind praes pass 3 sg*: & Cepheus conditur vnâ C2/16 (Arat 340), Conditur Anguitenens atq<sub>3</sub> à ceruicibus anguis D2v/10 (Arat 631).
- CONECTERE (2) *vb – inf praes act*: (stella) Aeternum ex altris cupiens connectere nodum B4v/4 (Arat 229), *part pf pass sg f N*: Inde fides leuiter posita, & connexa videtur Cv/3 (Arat 294).
- CONFERRE (2) *vb – inf praes act*: Nec mures, fi quando leues conferre fufurros Cæpere inter fe F3/18–19 (Arat 1192–1193), *inf praes pass*: fi, quæ cum integris in hoc genere Græcis conferri pofsint A2v/1–2 (LB 29–30).
- CONFESTIM (1) *av*: Et latè prima confestim à nocte videtur Bv/22 (Arat 49).
- CONFICERE (4) *vb – ind praes act 3 sg*: Hoc fpacium tranans cæcis nox conficit vmbris D2/23 (Arat 611), *inf pf pass f Ac*: hanc Aratæorum paraphralim ab eo admodum adolescentulo confectam effe A2v/33–34 (LB 61–62), *part praes act sg m N*: (draco) conficiensq<sub>3</sub> finis è corpore flexos Bv/28 (Arat 55), (sol) Annua conficiens vertentia tempora curfu D2/18 (Arat 606).
- CONFLUERE (1) *vb – ind pf act 3 sg*: Donec diuerfis cœli de partibus ingens Confluxit numerus F/25–26 (Arat 1075–1076).
- CONICERE (2) *vb – ind fut act 2 sg*: Quorum alia ex luna, feu dimidiata feretur, Alterutra ex parti, feu pleno fullerit ore, Coniicies Ev/30–32 (Arat 849–851), *con praes act 3 sg*: vt eo indice folers Coniiciat noctifus modum, curfusue peracti E/9–10 (Arat 795–796).
- CONIECTARE (1) *vb – inf praes act*: fas coniectare futura est E2/2 (Arat 854).
- CONITI (3) *vb – ind praes pass 3 sg*: Anguitenens humeris connititur D/5 (Arat 527), Atq<sub>3</sub> genu flexo Taurus connititur ingens Dv/2 (Arat 557), *ind pf pass 3 sg m*: Corniger est valido connixus corpore taurus B4/2 (Arat 194).
- CONIUNGERE (1) *vb – part pf pass sg m Ab*: Quæ fronte in media coniuncto ardore coruscant B4/6 (Arat 198).
- CONSECRARE (1) *vb – inf praes act*: Hunc autem nostrum consecrare laborem Vifum est A4v/15–16 (IS 39–40).
- CONSECTARI (1) *vb – part praes act sg f N*: Nec fpinas auidè confectans ilicis atræ Capra dies puros spondet F3/5–6 (Arat 1179–1180).
- CONSENSUS (1) *sb m – sg Ab*: fpem confensu firmare duorum Debemus F3/30–31 (Arat 1204–1205).

- CONSENTIRE (2) *vb – inf praes act*: parùm cum Arato confentire videbantur A3v/1 (LB 97), *part praes act sg f Ac*: aut cum Græco Arato confentientem partem illam reperimus A2v/9–10 (LB 37–38).
- CONSEQUI (3) *vb – ind praes pass 3 sg*: illa recedens Austrum confequitur deuitans corpore virgo D/5–6 (Arat 527–528), Ipſaq<sub>3</sub> confequitur lucens vis magna Nepai D2/9 (Arat 597), radiisq<sub>3</sub> procul vibrantibus ipſe Confequitur E3/4–5 (Arat 922–923).
- CONSERVARE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Quòd ſi quarta etiam vultus conferuet eoſdem E2/16 (Arat 868).
- CONSIDERARE (1) *vb – con praes act 2 sg*: ſi rem ipſam, & veritatem confideres A3/20–21 (LB 82–83).
- CONSIDERE (1) *vb – part praes act sg m N*: ac flexo confidens corpore Nixus D2v/26 (Arat 647).
- CONSILIUM (1) *sb n – sg G*: Habes, amice Lector, confilii, factiq<sub>3</sub> noſtri rationem A3v/15–16 (LB 111–112).
- CONSIMILIS (1) *ai – sg f Ab*: Confimili ſpecie C3v/6 (Arat 429).
- CONSISTERE (1) *vb – part praes act sg m N*: In quo conſiſtens conuertit curriculum Sol D/11 (Arat 533).
- CONSPICERE (3) *vb – ind fut I act 2 sg*: Et propè conſpicias paruum ſub corpore claro Andromedæ ſignum Deltoton B4v/31–32 (Arat 256–257), At propè conſpicias, experteis nominis omnes ... Stellas C3v/11–13 (Arat 434–436), At cùm crinitas ardeſcere in æthere ſtellas Conſpicias F2v/9–10 (Arat 1152–1153).
- CONSTARE (5) *vb – ind praes act 3 sg*: Conſtat autem etiam ipſo Cicerone teſte, hanc Aratæorum paraphraſim ab eo admodùm adoleſcentulo conſectam eſſe A2v/32–34 (LB 60–62), Queis nec ita è multis, neq<sub>3</sub> conſtat parua ita crebris B4/22 (Arat 214), *ind impf act 3 sg*: Iamq<sub>3</sub> neq<sub>3</sub> agricolis ... Conſtabat ſatis A4/14–16 (IS 9–11), *con praes act 3 sg*: honosq<sub>3</sub> ſuus Ciceroni, & gloria conſtet A4/29 (IS 24), *con impf act 3 pl*: ſua gignendis vt tempora rebus Conſtarent B/17–18 (Arat 15–16).
- CONSTERNERE (1) *vb – ind pf act 3 sg*: Ille graui moriens conſtrauit corpore terram D3v/25 (Arat 712).
- CONSUETUS (1) *ai – pl n Ac*: ſtabula ad conſueta reuerti F2v/28 (Arat 1171).
- CONSURGERE (4) *vb – inf praes act*: Tum primos fluuii flexus conſurgere terris Nauta mari puro videat E/7–8 (Arat 793–794), Namq<sub>3</sub> intra hoc ſpaciū conſurgere turbida fueuit Tempeſtas F3/12–13 (Arat 1186–1187), *ind praes act 3 pl*: conſurgunt Eoo manè profundo E/30 (Arat 816), *part praes act sg f N*: Tertia conſurgens E2/13 (Arat 865).
- CONTEGERE (6) *vb – ind praes act 3 sg*: ſtellæ, quas contegit omnes Formidans acrem morſum lepus C3/31–32 (Arat 421–422), nam caudam contegit vmbra D3/18 (Arat 672), *part pf pass sg m N*: Ipſeq<sub>3</sub> cæreulea contextus nube feretur C4/12 (Arat 468), ſed ſupero contextus corpore cedit D2v/8 (Arat 629), Et nulla ſub aquas contextus nube recedet E2v/17 (Arat 902), *part pf pass pl n Ac*: linquens veſtigia parua Antepedum contexta D4/10–11 (Arat 730–731).
- CONTEMNERE (2) *vb – ind fut II act 2 sg*: Horum, me monitore, nihil contempſeris vnquā F3/28 (Arat 1202), *part fut pass sg n N*: Quorum equidem cupienti hymbres præſcire futuros, Nil contemnendum eſt E4v/26–27 (Arat 1043–1044).
- CONTEMPLARI (2) *vb – imp praes pass 2 sg*: Solem Contemplare ipſum E2v/24–25 (Arat 909–910), *con praes pass 2 sg*: (stellæ) Sunt quaſi agendorum, ſi contemplere, magiſtræ Ev/12 (Arat 831).
- CONTEMPLATOR (1) *sb m – sg V*: Contemplator item furgente, cadenteq<sub>3</sub> Sole E3/33 (Arat 951).

- CONTENDERE (3) *vb – inf praes act*: Vt plenæ pofsint etiam contendere lunæ B2/30 (Arat 90), Stella nitens mento contendere quattuor illis Pofsit B4v/9–10 (Arat 234–235), Cum quibus, vt perhibent, aula eft contendere forma D4/6 (Arat 726).
- CONTENTIO (1) *sb f – sg N*: Nondum mortales inter contentio B2v/32 (Arat 125).
- CONTENTUS (1) *ai – pl m N*: Malebant tenui contenti viuere cultu B3/4 (Arat 130).
- CONTINERE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: Hic preffu duplici palmarum continet anguem B2/33 (Arat 93), Partibus extremis extremos continet orbes Dv/11 (Arat 566).
- CONTINGERE (10) *vb – inf praes act*: Sicut cūm cēptant tutos contingere portus C3/5 (Arat 395), *ind praes act 3 sg*: Huic equus ille, iubam quatiens fulgore micanti, Summum contingit caput aluo B4v/1–2 (Arat 226–227), Centaurum leni contingit lubrica cauda C4/26 (Arat 482), *ind praes act 1 pl*: Queis hunc conuexum cōeli contingimus orbem Dv/32 (Arat 587), *ind pf act 3 sg*: Verūm æquē magnis, ex quattuor, effe duobus Contigit C4v/27–28 (Arat 516–517), *con praes act 3 sg*: Quōd fi contingat rubido claudi orbe trilucem E2/20 (Arat 872), Nam cūm vtrinq; simul contingat nubibus illis Solem intercludi medium prope littus vtrumuis E3v/4–5 (Arat 955–956), *part praes act sg m N*: Orion claro contingens pectore fertur Dv/3 (Arat 558), Cepheus, Extremas medio contingens corpore terras D3v/29–30 (Arat 716–717), *part praes act sg f N*: nam verfo contingens vertice primūm Terras D4/3–4 (Arat 723–724).
- CONTORQUERE (3) *vb – ind praes act 3 sg*: Brumali flectens contorquet tempore curfum Cv/22 (Arat 313), *part pf pass pl m Ac*: Tam tornare catē contortos pōsiet orbes Dv/16 (Arat 571), *part pf pass pl n Ab*: Exin contortis aries cum cornibus hæret B4v/22 (Arat 247).
- CONTRA (3) *av*: Contrā hōdi exiguum iaciunt mortalibus ignem B3v/32 (Arat 191), tum contrā exoritur clarum caput Hydræ D2v/29 (Arat 650), contrā Aquilones, Si Notialis hebet, Boreali ardente, timeto E3v/29–30 (Arat 980–981).
- CONTRA (3) *praep cum Ac*: Boream vola contrā Tendit D/1–2 (Arat 523–524), Hanc contrā Cepheus non cessat tendere palmas D3v/3 (Arat 690), Egelidos contrā (Aufros) E2/19 (Arat 871).
- CONTRAHERE (1) *vb – part pf pass sg f Ac*: Primum autem obferua contractā in cornua lunam E2/3 (Arat 855).
- CONUS (1) *sb m – sg Ab*: Nunc cono instabili ampullas quasi fundit inanes E4v/32 (Arat 1049).
- CONVENIRE (3) *vb – ind praes act 3 sg*: At non interiisse putari conuenit vnam C/25 (Arat 283), Cōelo autem liquido venturæ signa procellæ Conuenit obferuare F/12–13 (Arat 1062–1063), *con praes act 3 sg*: cūm verō aut vertere terram, Conueniatūe nouas scrobibus committere plantas E/23–24 (Arat 809–810).
- CONVERTERE (14) *vb – ind praes act 3 sg*: In quo confiltens conuertit curriculum Sol D/11 (Arat 533), *inf praes pass*: inuenies supero conuertier orbe Quinq; pari spacio partes, tris effe relictas D/14–15 (Arat 536–537), *ind praes pass 3 sg*: Nam curfu interiore breui conuertitur orbe Bv/24 (Arat 51), hic vbi Chælæ Extremæ, & balteus conuertitur Orionis B4v/29–30 (Arat 254–255), Alter ab infernis Auftri conuertitur auris D/17 (Arat 539), *ind pf act 3 sg*: & aurea Græci Autoris Latio conuertit carmina verfu A4v/8 (IS 32), *part praes act sg f N*: Ora virūm in se conuertens, oculosq; sequaces B3/25 (Arat 151), *part pf pass sg m N*: vt in Latinū sermonem à duobus summis, atq; eloquentissimis viris conuerfus A2/18–19 (LB 16–17), *part pf pass sg f N*: vt ex Græco textu quā commodissimē fieri potuit conuerfa A2v/5–6 (LB 33–34), Sic conuerfa vetus super æthera vertitur Argo C3/8 (Arat 398), *part pf pass sg f Ac*: Conuerfam præ se portans cum lumine puppim C3/1 (Arat 391), *part pf pass sg n Ab*: cedit conuerfo corpore Cepheus D3v/29 (Arat 716), conuerfo corpore Nixus D4/15 (Arat 735), *part pf pass pl n Ac*: Sed conuerfa retrō cōeli semper loca tranat C3/4 (Arat 394).

- CONVESTIRE (5) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Hæc Sol æterno conuestit lumine lufrans D2/17 (Arat 605), Hæc obscura tenens conuestit fidera tellus D2v/18 (Arat 639), Bacchia quam viridi conuestit tegmine vitis D3v/15 (Arat 702), *ind fut I act 3 sg*: At verò totum spacium conuestit orbis Magnus Leo, & claro collucens lumine Cancer D/7–8 (Arat 529–530), Infera lumbo-  
rum nunquam conuestit vmbra D3v/32 (Arat 719).
- CONVEXUS (3) *ai* – *sg m N*: terris conuexus pellitur orbis D2/19 (Arat 607), *sg m Ac*: conuexum cœli contingimus orbem Dv/32 (Arat 587), *sg m Ab*: Conuexoq<sub>3</sub> finu C4/25 (Arat 481).
- CONVISERE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Et loca conuifit cauda tenus infera pifcis D2v/4 (Arat 625).
- CONVOLVERE (1) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: Quam propter nitens penna conuoluitur ales C2/19 (Arat 343).
- COORIRI (1) *vb* – *ind pf pass 3 sg f*: Crabronū quoq<sub>3</sub> cū autumno vis magna coorta est F2/19 (Arat 1131).
- COR (1) *sb n* – *sg Ab*: Illa feras vecors amenti corde necabat D3v/16 (Arat 703).
- CORNICARI (1) *vb* – *part praes act sg f N*: longæuaq<sub>3</sub> cornix Noctu cornicans Fv/10–11 (Arat 1091–1092).
- CORNIGER (1) *ai* – *sg m N*: Corniger est valido connixus corpore taurus B4/2 (Arat 194).
- CORNIX (3) *sb f* – *sg N*: Fufcaq<sub>3</sub> nonnunquam curfans per littora cornix Demersit caput E4v/5–6 (Arat 1022–1023), Garrula item cornix, varios cū gutture cantus Decedente die molitur F/21–22 (Arat 1071–1072), longæuaq<sub>3</sub> cornix Noctu cornicans Fv/10–11 (Arat 1091–1092).
- CORNU (8) *sb n* – *sg N*: Læuum eius cornu, & vestigia dextera proni Aurigæ stella vna ligat B4/8–9 (Arat 200–201), *sg Ab*: Cornu procumbens fummo E2/17 (Arat 870), *pl Ac*: obferua contractâ in cornua lunam E2/3 (Arat 855), *pl Ab*: species hæc cornibus aureis B4/4 (Arat 196), contortis aries cum cornibus hæret B4v/22 (Arat 247), Obtufsisq<sub>3</sub> poli per inania cornibus ibit E2/11 (Arat 863), fed rectis cornibus astat E2/14 (Arat 866), Cornibus implicitis ludunt, ac prælia tentant F2v/25 (Arat 1168).
- CORONA (8) *sb f* – *sg N*: Hic illa eximio posita est fulgore Corona B2/21 (Arat 81), extemplò cedit delapfa Corona D2v/3 (Arat 624), stellis distincta corona D2v/5 (Arat 626), at exoritur media de parte Corona D3/29 (Arat 683), *sg G*: at pars exorta Coronæ est Altera D4/7–8 (Arat 727–728), *sg Ac*: Sublimemq<sub>3</sub> afflat fummo arduus ore Coronam B2v/9 (Arat 102), *pl D*: Nec ferrugineis inclufo Sole coronis E3/28 (Arat 946), *pl Ab*: Fit quoq<sub>3</sub>, vt àëris claudatur luna coronis E2v/1 (Arat 886).
- CORPUS (58) *sb n* – *sg N*: Quod corpus ipsum A2v/7 (LB 35), Tum fixum tremulo quatiatur frigore corpus Cv/29 (Arat 320), *sg G*: & cinctus corporis omnes B4/31 (Arat 223), propter pennati corporis alam Cv/15 (Arat 306), Posteriore trahens flexum vi corporis arcum C2/12 (Arat 336), *sg Ab*: conficiensq<sub>3</sub> finus è corpore flexos Bv/28 (Arat 55), manet religatus corpore toto B2v/1 (Arat 94), exiguus manat de corpore splendor B2v/11 (Arat 104), Post Helices tergum clinato corpore fertur Arctophylax B2v/12–13 (Arat 105–106), splendenti corpore virgo B2v/19 (Arat 112), Magnus leo, tremulam iaciens è corpore flamam B3v/13 (Arat 172), valido connixus corpore taurus B4/2 (Arat 194), illuftri verfaturn corpore propter Andromedæ signum B4v/31–32 (Arat 256–257), defixo corpore Perfeus C/15 (Arat 273), Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen Cv/12 (Arat 303), gelidum valido de corpore frigus anhelans Cv/19 (Arat 310), Corpore femifero Cv/20 (Arat 311), Tum sese Orion toto iam corpore condit C2/15 (Arat 339), se Aquila ardenti cum corpore portat C2/21 (Arat 345), Non nimis ingenti cum corpore C2/23 (Arat 347), Orion obliquo corpore nitens C2v/4 (Arat 361), Nec toto spirans rabido de corpore flamam C2v/12 (Arat 369), Curriculum



nunquam defeffo corpore fedans C2v/32 (Arat 389), & fquamofa corpore pifces C3/17 (Arat 407), tangentem corpore ripas C3/18 (Arat 408), flexo cum corpore ferpens C4/23 (Arat 479), plumato corpore Coruus C4/28 (Arat 484), & clinato corpore collum D/4 (Arat 526), deuitans corpore virgo D/6 (Arat 528), medio diftinguens corpore curfus D/12 (Arat 534), Aries fublucet corpore totus Dv/1 (Arat 556), Quem rutilo fequitur collucens corpore virgo D2/7 (Arat 595), proiecto corpore Taurus D2/15 (Arat 603), fed fupero contextus corpore cedit D2v/8 (Arat 629), labens claro cum corpore D2v/17 (Arat 638), ac flexo confidens corpore Nixus D2v/26 (Arat 647), claro corpore ferpens D3/6 (Arat 660), toto proceffit corpore virgo D3/12 (Arat 666), Cuius in aduerfo eft Arcturus corpore fixus D3/15 (Arat 669), corpore toto Lucet D3/28–29 (Arat 682–683), ingenti exiftit cum corpore prae fe Scorpius infeflus D3v/21–22 (Arat 708–709), Ille graui moriens conftrauit corpore terram D3v/25 (Arat 712), conuerfo corpore Cepheus D3v/29 (Arat 716), medio contingens corpore terras D3v/30 (Arat 717), & fumum flexo de corpore lumen D4/14 (Arat 734), conuerfo corpore Nixus D4/15 (Arat 735), Canis toto cum corpore cedit D4/21 (Arat 741), pleno fe corpore tollit D4v/28 (Arat 781), integro proferri corpore E/6 (Arat 792), cubant dextrum porrecto corpore in armum F3/2 (Arat 1176), Obliduntq; altis armato corpore ripas F3/24 (Arat 1198), *pl Ac*: Tum magni curuus Capricorni corpora propter Delphinus iacet C2/26 (Arat 350), Inferiora tenet truculenti corpora tauri C2v/5 (Arat 362), Orion fugiens commendat corpora terris D3v/27 (Arat 714), & promit corpora Cepheus D4/20 (Arat 740), (aves) vltro corpora merfant E4/30 (Arat 1014), fubinde leuant repetito corpora faltu F2v/26 (Arat 1169).

CORRIGERE (2) *vb – inf praes act*: & errata corrigere videbatur A2v/11–12 (LB 39–40), (alia) ftudui quidem corrigere A3v/3 (LB 99).

CORTEX (1) *sb m – sg Ab*: Denudat foliis ramos, & cortice truncos C2v/21 (Arat 378).

CORTIS (1) *sb f – sg G*: Cortis aues quoq; nitentes in culmina tecti Concutiunt alas E4v/23–24 (Arat 1040–1041).

CORUSCARE (3) *vb – ind praes act 3 pl*: ASTra, quibus latè cœli ardua templa corufcant A4/6 (IS 1), Huic humeri fanè tanto fplendore corufcant B2/29 (Arat 89), Quæ (cornua) fronte in media coniuncto ardore corufcant B4/6 (Arat 198).

CORUSCUS (1) *ai – sg f N*: Atq; corufca Noti plaga fulguret E4/22 (Arat 1006).

CORVUS (6) *sb m – sg N*: Extremam nitens plumato corpore Coruus Roftro tundit C4/28–29 (Arat 484–485), Coruus adhæret Dv/4 (Arat 559), *pl N*: Quinetiam corui, furesq; monedulæ, aquarum Omen habent E4v/17–18 (Arat 1034–1035), Coruiq; feorfum Blæfa etiam guttas imitantur voce cadentes E4v/18–19 (Arat 1036–1037), cumq; per agros Mutua refponfant corui, pluresq; coacti Vociferantur eò magis, atq; abfentibus infant F2/22–24 (Arat 1072–1074), *pl D*: Hanc operam potius raucis impendite coruis Av/5 (AL 4).

CRABRO (3) *sb m – pl G*: Crabronū quoq; cū autumno vis magna coorta eft F2/19 (Arat 1131), *sg D*: Eius quippe modi frigus crabronibus infat F2/22 (Arat 1134), Signum hyemis cenfetur item crabronibus æquum F2/25 (Arat 1137).

CRASSUS (1) *ai – comp sg f N*: fin quarto crafior ortu E2/10 (Arat 862).

CRATERA (3) *sb f – sg N*: In medioq; finu fulgens cratera relucet C4/27 (Arat 483), Crateraq; tenus lucet mortalibus Hydra D3/7 (Arat 661), *sg Ac*: Hydra tenet flexu crateram Dv/4 (Arat 559).

CREARE (1) *vb – part fut pass pl f D*: creandis fufficere vmbris E/16 (Arat 802).

CREBER (3) *ai – sg n Ab*: crebrò cum lumine D/22 (Arat 544), *pl Ab*: Queis nec ita è multis, neq; confat parua ita crebris B4/22 (Arat 214), Ne quicquam crebris vfq; infectante lapillis F2v/30 (Arat 1173).

- CREDERE (2) *vb – imp praes act 2 sg*: Nec cūm per fudum tella irrita fertur Arachnes, Nec cūm hebet accensus, nec cūm ægrè accenditur ignis, Crede hyemi Fv/21–23 (Arat 1102–1104), *con pf pass 3 pl m*: non fīnt crediti A3/15 (LB 77).
- CREPUSCULUM (1) *sb n – pl Ac*: Tertia vbi exoriens, vel quarta crepuscula vidit E2/6 (Arat 858).
- CRESCERE (2) *vb – part praes act sg f N*: tantūm crescens collegerit ignis E/15 (Arat 801), *part praes act sg f Ac*: Dimidio lunam, crescentem æquē E2/24 (Arat 876).
- CRESSUS (1) *ai – sg f Ab*: Cressā tellure profectas Bv/9 (Arat 36).
- CRINITUS (1) *ai – pl f Ac*: At cūm crinitas ardescere in æthere stellas Cōspicies F2v/9 (Arat 1152).
- CROCIRE (1) *vb – ind pf act 3 pl*: Quandoq; & gutture pleno Vocales crociere E4v/21–22 (Arat 1038–1039).
- CRUOR (2) *sb m – sg N*: cruorq; per omnem Fundetur terram B3/22–23 (Arat 148–149), *sg Ac*: litiantq; cruorem E4v/28 (Arat 1045).
- CRUS (4) *sb n – sg Ac*: Crus, dextrumq; pedem linquens abit infera Perfeus D4/24 (Arat 744), *pl N*: Sic Andromedæ quoq; triftis Brachiaq;, ardentesq; humeri stellataq; crura, Omnia disper-tita, mari referuntur Eoo D4v/13–15 (Arat 766–768), *pl Ac*: Nixus, Aluum, crura, humeros, simul & præcordia lustrans D4/15–16 (Arat 735–736), *pl Ab*: Mobilibusq; leues affectant cruribus auras F2v/27 (Arat 1170).
- CUBARE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Cumūe cubant dextrum porrecto corpore in armum F3/2 (Arat 1176).
- CUBILE (1) *sb n – pl Ac*: motisq; cubilia castris Ingenti clamore petunt F/26–27 (Arat 1076–1077).
- CUBITUM (4) *sb n – sg G*: stellæ, Deiunctæ cubiti spacio vifuntur E3v/15–16 (Arat 966–967), *sg Ac*: Secta volam, cubitumq; inter D/1 (Arat 523), sed cubitum pluuius sibi vendicat Aulter D/2 (Arat 524), *sg Ab*: Extremo in cubito duplici fulgore micantes B3v/33 (Arat 192).
- CULMEN (5) *sb n – sg Ab*: Culmine tranfuerfo retinentes fidera fulta Dv/19 (Arat 574), *pl Ac*: In cælum victor magnum sub culmina portat C/20 (Arat 278), Hic vbi se pariter cum Sole in culmina cœli Extulit C2v/15–16 (Arat 372–373), Dexteriora vehunt pilces in culmina cœli D4v/16 (Arat 769), Cortis aues quoq; nitentes in culmina tecti E4v/23 (Arat 1040).
- CULTUS (1) *sb m – sg Ab*: Malebant tenui contenti viuere cultu B3/4 (Arat 130).
- CUM (50) *praep cum Ab*: cum integris in hoc genere Græcis conferri possint A2v/1–2 (LB 29–30), cum Græco Arato A2v/9 (LB 37), cum Arato A3v/1 (LB 97), Cum cœloq; B/25 (Arat 23), cum gurgite Bv/26 (Arat 53), cum cornibus B4v/22 (Arat 247), cum luce C/22 (Arat 280), cūm perpetuo vestiuit lumine Titan Cv/21 (Arat 312), cum corpore C2/21 (Arat 345), cum corpore C2/23 (Arat 347), cum lumine C2/30 (Arat 354), cum lumine C2v/9 (Arat 366), cum Sole C2v/15 (Arat 372), cum lumine C3/1 (Arat 391), cum pondere C3/6 (Arat 396), cum lumine C3/10 (Arat 400), cum viribus C3/20 (Arat 410), cum luce C3/28 (Arat 418), cum lumine C3/29 (Arat 419), cum lumine C3v/5 (Arat 428), cum lumine C3v/21 (Arat 444), cum corpore C4/23 (Arat 479), cum lumine C4v/18 (Arat 507), cum lumine D/22 (Arat 544), cum tempore D/33 (Arat 555), cum lumine Dv/10 (Arat 565), cum lumine Dv/13 (Arat 568), cum lumine D2/8 (Arat 596), secum D2v/14 (Arat 635), cum corpore D2v/17 (Arat 638), cum lucibus D2v/19 (Arat 640), cum quo D2v/22 (Arat 643), cum lumine D3/9 (Arat 663), cum luce D3/14 (Arat 668), secum D3/26 (Arat 680), cum signis D3/28 (Arat 682), cum corpore D3v/21 (Arat 708), cum magnis fefe Nepa lucibus effert D3v/26 (Arat 713), Cum quibus D4/6 (Arat 726), cum caudaq; D4/8 (Arat 728), cum lumine D4/17 (Arat 737), cum corpore D4/21 (Arat 741), cum femifero Centauro D4v/8 (Arat 761), Ariete cum extremo D4v/23 (Arat 776), cum membris D4v/26 (Arat 779), Cum geminis D4v/28 (Arat 781), cum Tauro D4v/30 (Arat 783), Hymbri cum medio E3/9 (Arat 927), cum lumine E3v/15 (Arat 966), nobiscum F3/25 (Arat 1199).

- CUM (76) *cn*: A2/3 (LB 1), A2v/16 (LB 44), A3/13 (LB 75), A3/28 (LB 90), A3v/12 (LB 108), B/11 (Arat 9), Cumúe B/12 (Arat 10), Bv/12 (Arat 39), B4v/14 (Arat 239), C2/6 (Arat 330), C2/7 (Arat 331), C2v/29 (Arat 386), C3/5 (Arat 395), C3v/33 (Arat 456), C4v/8 (Arat 497), C4v/22 (Arat 511), D2v/16 (Arat 637), cùm D2v/23 (Arat 644), D3/12 (Arat 666), D3/13 (Arat 667), D3/23 (Arat 677), D3v/6 (Arat 693), D4/11 (Arat 731), D4/18 (Arat 738), D4v/18 (Arat 771), D4v/24 (Arat 777), E/2 (Arat 788), E/13 (Arat 799), E/15 (Arat 801), E/18 (Arat 804), E/19 (Arat 805), E/23 (Arat 809), E/30 (Arat 816), E/31 (Arat 817), Ev/23 (Arat 842), E2/8 (Arat 860), E2v/13 (Arat 898), E2v/21 (Arat 906), E2v/31 (Arat 916), E2v/33 (Arat 918), E3/6 (Arat 924), E3/10 (Arat 928), E3/20 (Arat 938), E3/22 (Arat 940), E3v/4 (Arat 955), E3v/32 (Arat 983), E4/2 (Arat 986), E4/16 (Arat 1000), E4v/1 (Arat 1018), E4v/18 (Arat 1035), F/9 (Arat 1059), F/16 (Arat 1066), F/21 (Arat 1071), cumq̃ F/22 (Arat 1072), Fv/1 (Arat 1082), Fv/7 (Arat 1088), Fv/21 (Arat 1102), Fv/22 (Arat 1103), Fv/22 (Arat 1103), Fv/27 (Arat 1108), Fv/30 (Arat 1111), F2/19 (Arat 1131), F2/24 (Arat 1136), F2v/9 (Arat 1152), F2v/12 (Arat 1155), F2v/19 (Arat 1162), F2v/23 (Arat 1166), Cumq̃ F2v/24 (Arat 1167), F2v/26 (Arat 1169), F2v/29 (Arat 1172), F3/1 (Arat 1175), Cumúe F3/2 (Arat 1176), F3/3 (Arat 1177), F3/8 (Arat 1182), F3/9 (Arat 1183), F3/27 (Arat 1201).
- CUNAE (1) *sb f – pl Ab*: Mercurius paruis manibus quam dicitur olim In cunis fabricatus in alta fede locaffe Cv/4–5 (Arat 295–296).
- CUNCTANS (1) *ai – comp sg f N*: pigris cunctantior instans F2v/1 (Arat 1144).
- CUNCTATOR (1) *sb m – sg D*: cunctatori faultissima tarda est F2/30 (Arat 1142).
- CUNCTUS (4) *ai – pl m N*: Signa dedit natis, cuncti quæ nōcere polleant C3v/31 (Arat 454), Quattuor hi motu cuncti voluuntur eodem, Aurora à thalamo Zephyri intima regna petentes Dv/20–21 (Arat 575–576), *pl f Ac*: AEterno cunctas æuo qui nomine dignant C/28 (Arat 286), *pl n Ac*: Namq̃ hæc, dum iugi determinat annua curfu Tempora, flammigero Sol cuncta perambulat axe E/32–33 (Arat 818–819).
- CUPERE (2) *vb – part praes act sg m D*: cupienti hymbres præfcire futuros E4v/26 (Arat 1043), *sg f N*: (stella) AEternum ex aftris cupiens connectere nodum B4v/4 (Arat 229).
- CUPIDE (1) *av*: Hic valido cupidè venantem perculit ictu D3v/23 (Arat 710).
- CUPIDO (1) *sb f – sg Ab*: prædæq̃ cupidine frendet F3/10 (Arat 1184).
- CURA (2) *sb f – sg N*: Solis fit quoq̃ cura tibi perdiscere morem E2v/9 (Arat 894), *sg G*: Vita fuit simplex, mordacisq̃ infcia curæ B3/1 (Arat 127).
- CURARE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: ille hominum res curat apertè Ev/28 (Arat 847), *imp praes act 2 sg*: Cura, vt perdiscas Ev/14 (Arat 833).
- CURETES (1) *sb m – pl N*: Sæuum Curetes cùm delufere parentem Bv/12 (Arat 39).
- CURRICULUM (5) *sb n – sg Ac*: Curriculum nunquam defello corpore sedans C2v/32 (Arat 389), In quo confiltens conuertit curriculum Sol D/11 (Arat 533), *sg Ab*: Non hyberna cito voluetur curriculo nox Cv/25 (Arat 316), æterno inuifens loca curriculo nox C3v/30 (Arat 453), *pl Ac*: Interiora brevis Cynofuræ curricula æquat B4v/24 (Arat 249).
- CURSARE (1) *vb – part praes act sg f N*: Fufcaq̃, nonnunquam curfans per littora cornix E4v/5 (Arat 1022).
- CURSUS (17) *sb m – sg N*: curfus refupinus vtriq̃ Bv/8 (Arat 35), *sg Ac*: Brumali flectens con-torquet tempore curfum Cv/22 (Arat 313), *sg Ab*: quæ tempora certo Signarent curfu (side-ra) B/14–15 (Arat 12–13), curfu interiore Bv/24 (Arat 51), (aries) præpete curfu Interiora brevis Cynofuræ curricula æquat B4v/23–24 (Arat 248–249), Nam canis infesto fequitur veftigia curfu C2v/28 (Arat 385), Legitimo cernes cœlum lufrantia curfu C4/33 (Arat 489), quia quæ faciunt veftigia curfu C4v/3 (Arat 492), Annua conficiens vertentia tempora curfu

- D2/18 (Arat 606), dum iugi determinat annua curfu Tempora E/32–33 (Arat 818–819), tum magno concita curfu Ad mare prona fulix properat E4v/24–25 (Arat 1041–1042), festino cūm vifunt pascua curfu F2v/23 (Arat 1166), *pl Ac*: Quarum ego nunc nequeo tortos euoluere curfus C4v/9 (Arat 498), medio diftinguens corpore curfus D/12 (Arat 534), Quodfi Solis aues certos cognofcere curfus D2/26 (Arat 614), vt eo indice folers Coniciat noctisūe modum, curfufūe peracti E/9–10 (Arat 795–796), aut cēptos fiftere curfus F/31 (Arat 1081).
- CURVUS (2) *ai – sg m N*: Tum magni curuus Capricorni corpora propter Delphinus iacet C2/26–27 (Arat 350–351), *pl m Ab*: Mergitur Oceano curuis anfractibus amnis D3v/7 (Arat 694).
- CUSTOS (2) *sb m – sg N*: Hæc ille aſtrorum cuſtos ratione notaui C3v/3 (Arat 426), Aſt hilaris canit, & lætus per rura vagatur Caprigeni pecoris cuſtos F2v/17–18 (Arat 1160–1161).
- CYLLENIUS (1) *ai – sg f N*: Cedit clara fides Cyllenia D3/1 (Arat 655).
- CYNOSURA (6) *n-pers f – sg N*: Ex iis altera apud Graios Cynofura vocatur Bv/13 (Arat 40), Germanæ numero ſtellarum, diſpoſituq; Par Cynofura Bv/18–19 (Arat 45–46), *sg G*: Cynofuræ lubrica ſummm Claudit ſpira caput Bv/32–33 (Arat 59–60), Namq; ipſum ad tergum Cynofuræ vertitur Arcti Diſpanſis manibus Cepheus B4/15–16 (Arat 207–208), (aries) Interiora brevis Cynofuræ curricula æquat B4v/24 (Arat 249), *sg Ac*: Nec duplices hædos, nec Pleiadas, aut Cynofuram, Queis ducibus latè peragrantur cærulea, noſſent A4/21–22 (IS 16–17).
- DAMNOSUS (1) *ai – sg f N*: ſi non damnofa vetuſtas Præſtantem fædo violaffet dente Camœnam A4v/9–10 (IS 33–34).
- DAMNUM (2) *sb n – sg Ac*: qui damnum illud ſarcire vtcunq; ſtuderint A3/30–31 (LB 92–93), *sg Ab*: Horum ego præcipuè damnis ſimul & vice Tullii Permotus A4/23–24 (IS 18–19).
- DĀRE (8) *vb – inf præs act*: Aut noua oporteret cultis dare ſemina fulcis A4/15 (IS 10), *ind impf act 3 sg*: Pan qualia regi Sarmatiæ tuus ille dabat circumfluus auro A4v/17–18 (IS 41–42), *ind pf act 3 sg*: Arcturo magnum ſpaciū ſuperà dedit C3v/28 (Arat 451), Signa dedit natis C3v/31 (Arat 454), Solertem iplā dedit fabricæ rationibus artem Dv/15 (Arat 570), *ind pf act 1 pl*: dedimus operam A2v/5 (LB 33), *part pf pass sg f N*: ſtellis quoq; flama propinquis Par data B3v/5–6 (Arat 164–165), *part fut act sg f N*: (hiems) Arboribus latè cladem, teneriſq; datura Frugibus F2v/7–8 (Arat 1150–1151).
- DATOR (1) *sb m – sg N*: Namq; aliis alia indulget dator ille bonorum Iuppiter A4v/22–23 (IS 46–47).
- DE (22) *praep cum Ab*: de reſtituendis iis A2/7 (LB 5), de Cicerone A2v/29 (LB 57), de ſapienſiſſimo A2v/29 (LB 57), de cardine B/29 (Arat 27), de corpore B2v/11 (Arat 104), de terra C/19 (Arat 277), de corpore Cv/19 (Arat 310), de corpore C2v/12 (Arat 369), de partibus C4/22 (Arat 478), de vertice Dv/9 (Arat 564), de parte Dv/12 (Arat 567), de lumine Dv/31 (Arat 586), de nocte D2/24 (Arat 612), de tegmine D2/31 (Arat 619), de parte D2v/6 (Arat 627), de parte D2v/12 (Arat 633), de terris D2v/23 (Arat 644), de parte D3/29 (Arat 683), de corpore D4/14 (Arat 734), de pectore E4v/3 (Arat 1020), de partibus F/25 (Arat 1075), de gurgite F2v/18 (Arat 1161).
- DEA (2) *sb f – sg N*: verūm, dea quamuis, federit vnā, Iuſtitiam dixere B2v/28–29 (Arat 121–122), Quod dea caſta tuens, genus humanum omne perofa, Deſeruit terras nitens pernicipibus alis B3/30–31 (Arat 156–157).
- DEBERE (4) *vb – inf præs pass*: vel librariis, vel vetuſtis illis caſtigatoriſque deberi A3/8 (LB 70), *ind præs act 3 sg*: ſua verò cuiq; placere Sors debet A4v/23–24 (IS 47–48), *ind præs act 1 pl*: ſpem conſenſu firmare duorum Debemus F3/29–30 (Arat 1204–1205), *con præs act 3 sg*: vt mirum fortaiſè videri non debeat A2v/34–A3/1 (LB 62–63).

- DEBILIS (2) *ai – sg f N*: Aut Austro, aut veniente hebebat debilis hymbri E2/12 (Arat 864), *pl m Ab*: Nec si debilibus radiis hebes ipsa prematur E4v/33 (Arat 1050).
- DECEDERE (4) *vb – part praes act sg f N*: Decedensq<sub>3</sub> sui festina monedula pafu Fv/15 (Arat 1096), *sg f Ab*: Decedente vbi nocte C2/25 (Arat 349), Decedente die F/22 (Arat 1072), *pl m N*: Aut decedentes pafu cum vespere trifti Mugitu caulas F3/3 (Arat 1177–1178).
- DECERE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Cumúe nouas deceat scrobibus defigere plantas B/12 (Arat 10).
- DECLINARE (1) *vb – part praes act sg f N*: in Aufrum Altera declinans E3v/16–17 (Arat 967–968).
- DECLIVIS (2) *ai – sg f N*: Sedesq<sub>3</sub> hymbriferos Arae decliuis in Auftros D4/32 (Arat 752), *sg m Ab*: Hæc autem melius decliui Sole notantur E3v/9 (Arat 960).
- DECOLOR (1) *ai – sg f N*: Rubra feret ventos, (luna) maculofa, & decolor hymbres E2/27 (Arat 879).
- DECORARE (1) *vb – part pf pass sg f Ac*: & decoratam lumine furam D3/19 (Arat 673).
- DECURRERE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Decurrunt ad vota C2/2 (Arat 326).
- DECUS (2) *sb n – sg V*: Aonidum decus, & tutela, Samofci A4v/16 (IS 40), *sg Ab*: neq<sub>3</sub> ex cælo depulfa decorè Fertur D4/2–3 (Arat 722–723).
- DEDIGNARI (1) *vb – part praes act pl m/f Ab*: Græca præfertim inspicere dedignantibus A3/14–15 (LB 76–77).
- DEDUCERE (2) *vb – inf praes act*: Quattuor hic obiens secum deducere signa Signifero folet ex orbi D2v/14–15 (Arat 635–636), *inf praes pass*: & nunc deduci, atq<sub>3</sub> inftaurari poterant A2/15 (LB 13).
- DEESSE (4) *vb – ind praes act 3 pl*: Nec verò ilicibus turgenti glande granatis, Signaue lentificis sua defunt F2/1–2 (Arat 1113–1114), *ind impf act 3 pl*: coepi de restituendis iis quæ deerant cogitare A2/7–8 (LB 5–6), *ind fut I act 3 pl*: Incertum vnde, tamen non deerunt flamina ponto E4/20 (Arat 1004), *con pf act 3 pl*: non defuerint quidam Germanici item castigatorum similes A3/29–30 (LB 91–92).
- DEFAECARE (1) *vb – part pf pass sg f G*: Cum puræ indigeas, defæcatæq<sub>3</sub> diei E2v/13 (Arat 898).
- DEFECTUS (1) *ai – sg m G*: Scriptores Graii defecti nomine vero En gonafin dicunt B2/17–18 (Arat 77–78).
- DEFERRE (2) *vb – ind praes pass 3 sg*: Huic nullus cælo defertur concolor orbis C4v/26 (Arat 515), *ind pf act 3 sg*: Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu D2v/24 (Arat 645).
- DEFESSUS (2) *ai – sg f N*: defeffa velut mœrentis imago B2/14 (Arat 74), *sg m Ab*: defeffo corpore C2v/32 (Arat 389).
- DEFIERI (1) *vb – ind praes act 3 sg*: dum pars facis altera defit E2/32 (Arat 884).
- DEFIGERE (7) *vb – inf praes act*: Cumúe nouas deceat scrobibus defigere plantas B/12 (Arat 10), *con praes act 3 pl*: neq<sub>3</sub> si acrius, atq<sub>3</sub> fuerunt, Spicula defigant muscæ E4v/27–28 (Arat 1044–1045), *part pf pass sg m Ac*: Inde Sagittarii defixum polsidet arcum D/24 (Arat 546), *part pf pass sg f N*: Quos tenet AEGæo defixa in gurgite Chios D3v/14 (Arat 701), *part pf pass sg m/? Ab*: clauī intus defixo B4/23 (Arat 215), *part pf pass sg n Ab*: defixo corpore Perfeus C/15 (Arat 273), defixo robore C4/7 (Arat 463).
- DEFORMIS (1) *ai – sg n N*: (opus) vile, ac deforme iaceret A4/13 (IS 8).
- DEFUNGI (1) *vb – part pf pass sg f Ab*: Gnoſside defuncta B2/23 (Arat 83).
- DEGERE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Sæpe & aues, siue in Itagnis, siue æquore degunt E4/29 (Arat 1013).
- DEINDE (1) *av*: Deinde alios ferues, metuendæ nuntius horæ Ev/19 (Arat 838).
- DELABI (4) *vb – ind praes pass 3 sg*: & magnus pariter delabitur Amnis D3/4 (Arat 658), *part pf pass sg f N*: Hæc genus ad læuum Nixi delapfa refedit Cv/6 (Arat 297), extemplò cedit



- delapfa Corona D2v/3 (Arat 624), *part pf pass sg n N*: gelidi delapfum flumine fontis C3v/18 (Arat 441).
- DELIBARE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: hirundo, Et leuiter summos delibat pectore rores E4/31–32 (Arat 1015–1016), *ind praes act 3 pl*: (apes) fed circum proxima quæq<sub>3</sub> Pabula delibant florum Fv/17–18 (Arat 1098–1099).
- DELPHINUS (3) *sb m – sg N*: Tum magni curuus Capricorni corpora propter Delphinus iacet C2/26–27 (Arat 350–351), mergitur vnda Delphinus D3/1–2 (Arat 655–656), *sg Ac*: Quæ restant post delphinum claranda C2v/1 (Arat 358).
- DELTOTON (1) *sb n – sg Ac*: conspicies sub corpore claro Andromedæ signum Deltoton dicere Graii Quod foliti B4v/31–33 (Arat 256–258).
- DELUDERE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Sæuum Curetes cum delufere parentem Bv/12 (Arat 39).
- DEMERGERE (3) *vb – inf praes act*: & fuperas potis est demergere partes D3v/31 (Arat 718), *ind pf act 3 sg*: cornix Demerfit caput E4v/5–6 (Arat 1022–1023), *ind fut II act 3 sg*: Cum verò ad genua vlq<sub>3</sub> pedes demerferit vndis Anguitenens E/2–3 (Arat 788–789).
- DEMUM (3) *av*: Cum geminis demum pleno se corpore tollit D4v/28 (Arat 781), quarto demum occubiturus D4v/33 (Arat 786), Huic demum vieti respondent vltima mensis E2/33 (Arat 885).
- DENIQUE (1) *av*: oriens cum deniq<sub>3</sub> tollit Membra pusilla lepus C2v/29–30 (Arat 386–387).
- DENS (1) *sb m – sg Ab*: vetustas Præstantem fædo violasset dente Camœnam A4v/9–10 (IS 33–34).
- DENSERE (1) *vb – ind praes pass 3 pl*: Cum densentur item, partemq<sub>3</sub> feruntur in vnam Stipati radii E2v/31–32 (Arat 916–917).
- DENSUS (3) *ai – sg m N*: Aut densus stridor cum cello è vertice montis Ortus adaugefcit E4/2–3 (Arat 986–987), *pl f Ab*: Sed stellis longè densis præclara relucet C/3 (Arat 261), *comp sg f N*: caligo densior hymbres Significat E3/26–27 (Arat 944–945).
- DENUDARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Denudat foliis ramos, & cortice truncos C2v/21 (Arat 378).
- DENUNTIARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Fertilior folito, vefcæq<sub>3</sub> vberima glandis, Squallorem cultis latè denunciat agris F2/7–8 (Arat 1119–1120).
- DENUO (1) *av*: In prifcos si forte refetum verteret vſus Denuò A4/28–29 (IS 23–24).
- DEPELLERE (7) *vb – ind praes act 3 sg*: (Capricornus) magnam antiquo depellit nomine nauem D4/28 (Arat 748), *part praes act sg f N*: è cælo depellens signa repente Exoritur candens illuſtri lumine virgo D2v/32–33 (Arat 653–654), *part pf pass sg m N*: (Cepheus) Lumborum tenus à palma depulſus ad vndas C2/17 (Arat 341), Amplior infernas depulſus poſſidet vmbras D2v/13 (Arat 634), ſupero ferme depulſus lumine cedit D2v/25 (Arat 648), *part pf pass sg f N*: ſimul obtegitur depulſa fagitta D3/2 (Arat 656), neq<sub>3</sub> ex cælo depulſa decorè Fertur D4/2–3 (Arat 722–723).
- DEPERDERE (2) *vb – ind fut I act 3 pl*: Languelcent ita, deperdentq<sub>3</sub> repente nitorem E3/19 (Arat 937), Clara repente ſuum deperdent aſtra nitorem Fv/4 (Arat 1085).
- DEPRENDERE (4) *vb – inf praes act*: Hos tute ex propriis poteris deprendere ſignis C4v/16 (Arat 505), Ex iis tu infantem poteris deprendere menſem E2/7 (Arat 859), *ind fut II act 2 sg*: Tutemet hæc adeò per te deprenderis ipſe Ev/5 (Arat 824), *ind fut II act 3 sg*: Nam quicquid lentifci in fructu obſeruat arator, Hoc in flore etiam ſcyllæ deprenderit albo F2/17–18 (Arat 1129–1130).
- DESCENDERE (1) *vb – part praes act sg m N*: Hymbri cum medio deſcendens in mare pallet E3/9 (Arat 927).
- DESCRIBERE (2) *vb – inf praes act*: Et mihi, ſi fas eſt, deſcribere ſydera auenti B/22 (Arat 20), *ind ppf act 3 sg*: Tullius Aufonio deſcripferat omnia verſu A4/9 (IS 4).

- DESECARE (1) *vb* – *part pf pass pl f Ab*: Aruaq<sub>3</sub> defectis vacua alpiciuntur ariftis B3v/15 (Arat 174).
- DESERERE (1) *vb* – *ind pf act 3 sg*: (dea) Deferuit terras nitens pernibus alis B3/31 (Arat 157).
- DESIDERARE (2) *vb* – *inf praes pass*: quòd & pauciora iis, quæ supereffent, defiderari videbantur A2/13–14 (LB 11–12), *ind impf pass 3 pl*: ea, quæ in Latino defiderabantur A2v/4–5 (LB 32–33).
- DESUPER (2) *av*: venientis defuper hymbris E4/24 (Arat 1008), aquæ fonus eft ftillanti defuper hymbri E4v/16 (Arat 1033).
- DETERERE (1) *vb* – *con ppf pass n 3 sg*: aliquid fortè detritū effet A3/29 (LB 91).
- DETERGERE (1) *vb* – *ind pf act 3 sg*: Cùm neq<sub>3</sub> caligans deterfit fidera nubes C4v/22 (Arat 511).
- DETERMINARE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: dum iugi determinat annua curfu Tempora E/32–33 (Arat 818–819).
- DETRAHERE (1) *vb* – *con impf act 3 pl*: qui operis venustati non parūm detraherent A2v/17–18 (LB 45–46).
- DETRUNCARE (1) *vb* – *part pf pass sg f Ac*: eamq<sub>3</sub> capite quali, & cauda detruncatam viderem A2/5–6 (LB 3–4).
- DEUS (2) *sb m* – *pl N*: Signa dii pofuere in fummis ætheris oris E/12 (Arat 798), *pl Ab*: Non omnes nimirū à diis ferre omnia poffunt A4v/21 (IS 45).
- DEVITARE (2) *vb* – *part praes act sg m N*: Tum validis fugito deuitans viribus Auftrum C4/3 (Arat 459), *part praes act sg f N*: deuitans corpore virgo D/6 (Arat 528).
- DEXTER (10) *ai* – *sg m Ac*: dextrumq<sub>3</sub> pedem linquens abit infera Perfeus In loca D4/24–25 (Arat 744–745), cubant dextrum porrecto corpore in armum F3/2 (Arat 1176), *sg m Ab*: Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam Gefitit Cv/13–14 (Arat 304–305), *sg f N*: huic ceruix dextra mulcetur Aquarii Cv/17 (Arat 308), *sg f Ac*: Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam Gesfitit Cv/13–14 (Arat 304–305), *sg n Ac*: Iam dextrum genus D3/19 (Arat 673), *sg n Ab*: quod dextro tempore (sidus inest) B2/9 (Arat 69), *pl n Ac*: & veftigia dextera proni Aurigæ B4/8–9 (Arat 200–201), *comp sg m Ab*: pede dexteriore Draconis B2/20 (Arat 80), *comp pl n Ac*: Dexteriora vehunt pifces in culmina cœli D4v/16 (Arat 769).
- DEXTRA (9) *sb f* – *sg Ac*: Dextram parcus, vbi fundit fefe vltima cauda, Læuam prolixus, quā vertex tenditur, exit B2v/7–8 (Arat 100–101), Hic dextram ad fedes intendit Calfiopeia C/17 (Arat 275), Hic dextram porgens C4/19 (Arat 475), *sg Ab*: Aquarius obfcurem dextra rigat amnem C3v/14 (Arat 437), & Andromedæ hic fulgens quoq<sub>3</sub> dextra tenetur C4v/33 (Arat 522), Sagittipotens dextra flexum tenet arcum D2/10 (Arat 598), Et dextra retinens non caffum luminis enfem D2v/21 (Arat 642), Ipfe feram dextra retinet D4/12 (Arat 732), Et dextra radios læto cum lumine iactans D4/17 (Arat 737).
- DIANA (2) *n-pers* – *sg G*: At verò pedibus fubitò perculfa Dianæ Infula difcefsit D3v/18–19 (Arat 705–706), *sg Ac*: Vt quondam Orion manibus violaffe Dianam Aufus fit D3v/12–13 (Arat 699–700).
- DICARE (2) *vb* – *ind praes pass 3 pl*: huic orbi quinq<sub>3</sub> tributæ Nocturnæ partes, superà tres luce dicantur D/28–29 (Arat 550–551), *ind pf act 3 sg*: orbem Iuppiter huic paruum inferiore in parte dicauit C3v/28–29 (Arat 451–452).
- DICERE (26) *vb* – *inf praes act*: Et propè confpicias paruum fub corpore claro Andromedæ fignum Deltoton dicere Graii Quod foliti B4v/31–33 (Arat 256–258), Quem veteres foliti cœleftem dicere nodum C/11 (Arat 269), Auftralem foliti quem dicere pifcem C3v/8 (Arat 431), *ind praes act 1 sg*: Neq<sub>3</sub> autem hoc ita dico A3/3 (LB 65), *ind praes act 3 sg*: eafdem Plauftra etiam dicunt Bv/3–4 (Arat 30–31), Scriptores Graii defecti nomine vero En gonafin dicunt B2/17–18 (Arat 77–78), Oleniam hanc dicunt capram Iouis ædituentes B3v/30 (Arat

189), *inf praes pass*: Sed frustra, & temerè à vulgo ratione sine vlla Septem dicier C/26–27 (Arat 284–285), Vel quas obtinuit Iouiales dicier vsus Ev/11 (Arat 830), *ind praes pass 3 sg*: Extremusq; adeò duplici de cardine vertex, Dicitur esse polus B/29–Bv/1 (Arat 27–28), Altera dicitur esse Helice Bv/14 (Arat 41), Arctophylax, vulgò qui dicitur esse Bootes B2v/13 (Arat 106), Mercurius paruis manibus quam dicitur olim In cunis fabricatus in alta fede locasse Cv/4–5 (Arat 295–296), *ind praes pass 1 pl*: quin etiam patre illo dicimur orti B/8 (Arat 6), *inf pf act*: vt ipse sibi eam legem dixisse videatur A2v/24–25 (LB 52–53), *ind pf act 1 pl*: Stellæ igitur, quarum positus huc diximus vsq; C2/31 (Arat 355), fubterq; pedes, quos diximus ante C2v/25 (Arat 382), & pifcem, quem diximus Auftri C3v/12 (Arat 435), *ind pf act 3 pl*: Quem pifca altrorum dixerunt fecla B2v/21 (Arat 114), dea quamuis, federit vnà, Iustitiam dixere B2v/28–29 (Arat 121–122), *in fut II act 2 sg*: Aduenturam hyemem, non falsus dixeris augur F2/21 (Arat 1133), *con praes act 2 sg*: Obtutum in cauda maioris figere dicas Arcti B2/8–9 (Arat 68–69), Vt bouis hanc esse effigiem nullo indice dicas B4/5 (Arat 197), Gnatæ flere vicem dicas B4/26 (Arat 218), *ind pf pass n 3 pl*: id quod tibi in omnibus obseruandum est Signis, quæcunq; aut hymbres, aut fulgura cœli, Aut portendere veloces sunt dicta procellas F3/13–15 (Arat 1187–1189).

DICTAEUS (1) *ai – sg n Ab*: Dictæo quòd ab iis foret enutritus in antro Bv/11 (Arat 38).

DICTARE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Sed quæ Permeſi dictant ad flumina Mufæ A4v/19 (IS 43).

DIDUCERE (1) *vb – con pf act 3 sg*: & fubitis auris diduxerit Ara C4/10 (Arat 466).

DIES (14) *sb m/f – sg m N*: nox illa, diesq; Proximus immunis, liberq; feretur ab hymbri E3/15–16 (Arat 933–934), *sg f N*: Haud sanè illa dies pluuiæ caritura videtur E3/24 (Arat 942), *sg f G*: Nec minus ex aliis rebus quoq;, siue diei, Seu noctis ſpacio, fas coniectare futura eſt E2/1–2 (Arat 853–854), Cùm puræ indigeas, defæcataq; diei E2v/13 (Arat 898), æthere vbi alto Langueſcent fubitò candentia tela diei E3/17–18 (Arat 935–936), *sg m Ac*: Octauum prope rare diem, cùm fullerit orbe Dimidio E/18–19 (Arat 804–805), Acturusq; diem cœlo vernante ſerenum E2v/19 (Arat 904), Fas purum ſperare diem E3/8 (Arat 926), *sg Ab*: Decedente die F/22 (Arat 1072), *pl N*: Cum cœloq; ſimul noctesq;, diesq; feruntur B/25 (Arat 23), *pl m G*: Pura ferenorum præſaga eſt quippe dierum E2/26 (Arat 878), *pl Ac*: Nec tibi ſigna dies quadrabunt omnia in omnes E2/28 (Arat 880), *pl m Ac*: Iam tum mitte dies animo verfare ſerenos Fv/5 (Arat 1086), Capra dies puros ſpondet F3/6 (Arat 1180).

DIFFICILIS (1) *ai – pl f N*: (grues) Difficiles reuolare F/31 (Arat 1081).

DIFFIDERE (1) *vb – part praes act sg m N*: Condit venturæ diffidens nauita luci Ev/21 (Arat 840).

DIFFUNDERE (2) *vb – ind praes pass 3 sg*: Qualis lux magnæ à cauda diffunditur Vrlæ B3v/4 (Arat 163), Montibus & fummis nubes diffunditur atra E4/11 (Arat 995).

DIGERERE (1) *vb – part pf pass pl n Ab*: Hæc quoq; digeſtis monet æther lucidus aſtris E/25 (Arat 811).

DIGNARE (3) *vb – ind praes act 3 pl*: vt veteres ſtatuerè Pòetæ, AEterno cunctas æuo qui nomine dignant C/27–28 (Arat 285–286), Quin ſtellæ, quas vel Neptuni nomine dignant Ev/10 (Arat 829), *ind pf pass f 3 sg*: Nec quenquam illa tamen blanda dignata loquela eſt B3/15 (Arat 141).

DIIUNGERE (3) *vb – part pf pass pl m N*: Caduntq; ſub vmbras AEquis deiuncti ſpaciis Dv/22–23 (Arat 577–578), *part pf pass pl m Ac*: Holce æquo ſpacio deiunctos ſuſtinet axis Dv/8 (Arat 563), *part pf pass pl f N*: ſtellæ, Deiunctæ cubiti ſpacio viſuntur E3v/15–16 (Arat 966–967).

DIMETIRI (1) *vb – part pf pass pl n N*: ſeu quâ dimenſa pateſcunt Compita B2v/30–31 (Arat 123–124).

DIMIDIATUS (1) *ai – sg f N*: Quorum alia ex luna, ſeu dimidiata feretur (conicies) Ev/30 (Arat 849).

- DIMIDIUM (3) *sb n – sg Ac*: Vlq<sub>3</sub> ad dimidium rectè obferuaueris augmen E2/30 (Arat 882), Augmen dimidium plenum prælagit ad orbem E2/31 (Arat 883), *sg Ab*: fuiq<sub>3</sub> carentem Dimidio lunam E2/23–24 (Arat 875–876).
- DIMIDIUS (3) *ai – sg m Ab*: cùm fullerit orbe Dimidio E/18–19 (Arat 804–805), *sg f Ac*: Dimidiam retinens, stellis distincta corona, Partem etiam superà D2v/5 (Arat 626–627), *sg f Ab*: Vt plùs dimidia truncatum parte A4/12 (IS 7).
- DIRIGERE (1) *vb – part pf pass pl n N*: in caudam directa minantur B2/10 (Arat 70).
- DIRUS (2) *ai – sg f N*: Dira sequetur hyems E2/21 (Arat 873), quin tum tempeſtas dira sequatur E3v/23 (Arat 974).
- DISCEDERE (3) *vb – ind praes act 3 sg*: ita plerunq<sub>3</sub> difcedit A2/24–25 (LB 22–23), *con impf act 1 sg*: vt, quoad liceret, quàm minimum à vetere ſcriptura difcederem A3v/3–4 (LB 99–100), *con ppf act 3 sg*: At verò pedibus ſubitò perculſa Dianæ Infula difceſsit D3v/18–19 (Arat 705–706).
- DISCERE (3) *vb – inf praes act*: peregrina vocabula vultis Difcere Av/3–4 (AL 2–3), *ind fut I act*: Sauromataq<sub>3</sub> adeò difcam Av/10 (AL 9), *part praes act pl m D*: eoq<sub>3</sub> nomine difcentibus etiam cōmodior A2/28–29 (LB 26–27).
- DISCERNERE (1) *vb – inf praes pass*: vt difcerni oculis, poſſintq<sub>3</sub> notari B2/32 (Arat 92).
- DISCREPANS (1) *ai – comp sg n Ac*: nihil ineptius, neq<sub>3</sub> difcrepantius videas A3/21–22 (LB 83–84).
- DISCRIMEN (1) *sb n – sg Ab*: ſtellæq<sub>3</sub> vtrinq<sub>3</sub> locatæ Vicinæ inter ſe paruo difcrimine fulgent E3v/21–22 (Arat 972–973).
- DISICERE (1) *vb – part pf pass pl n Ac*: difiectaq<sub>3</sub> ſaxa reuellens D3v/19 (Arat 706).
- DISIUNGĒRE (1) *vb – ind praes pass 3 sg*: Hic totus medius circo difiungitur D/9 (Arat 531).
- DISPANDĒRE (1) *vb – part pf pass pl f Ab*: vertitur Arcti Difpanſis manibus Cepheus B4/15–16 (Arat 208).
- DISPARARE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Hoc cœlo interdum ſtellanti, atq<sub>3</sub> æthere puro, Difparet ſubito E3v/20–21 (Arat 971–972).
- DISPERSUS (4) *ai – sg f N*: quòd latè cœlo difperſa tenetur D3/17 (Arat 671), *sg n Ac*: Quem qui ſuſpiciens in cœlum nocte ſerena Latè difperſum non viderit C2v/6–7 (Arat 363–364), *sg n Ab*: difperſo lumine fulgens C3/11 (Arat 401), *pl f N*: Sed difperſæ omnes cenſentur nomine nullo B3v/10 (Arat 169).
- DISPERTIRE (1) *vb – part pf pass pl n N*: Brachiaq<sub>3</sub>, ardentesq<sub>3</sub> humeri, ſtellataq<sub>3</sub> crura, Omnia difpertita D4v/14–15 (Arat 767–768).
- DISPOSITUS (1) *sb m – sg Ab*: numero ſtellarum, difpoſituq<sub>3</sub> Par Cynofura Bv/18–19 (Arat 45–46).
- DISSERERE (1) *vb – part pf pass pl f N*: Tris aliæ, inter ſefe æqualibus interuallis Difſitæ B4v/5–6 (Arat 230–231).
- DISTARE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: pedum inter ſe quantùm veſtigia diſtant B4/18 (Arat 210).
- DISTERMINARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Quas (ſtellas) interuallum binas difterminat vnum C2/29 (Arat 353).
- DISTINERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: mortemq<sub>3</sub> exilis diſtinet aſſer C2/4 (Arat 328).
- DISTINGUĒRE (4) *vb – part praes act sg m N*: (Sol) medio diftinguens corpore curſus D/12 (Arat 534), *part praes act sg f N*: (natura) vario pinxit diftinguens lumine formas C3v/2 (Arat 425), *part pf pass sg f N*: Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget Bv/21 (Arat 48), ſtellis diſtincta corona D2v/5 (Arat 626).
- DISTRIBUĒRE (1) *vb – part praes act sg m N*: Diftribuens medium ſubterfecat hic Capricornum D/18 (Arat 540).

- DISTRINGĒRE (1) *vb – inf praes act*: Intactas etiam leuiter diffringere partes Aufus sum interdum A4v/3–4 (IS 27–28).
- DIURNUS (1) *ai – sg n Ac*: non longinquum spacium labere diurnum Cv/24 (Arat 315).
- DIVELLĒRE (1) *vb – part pf pass sg f N*: (luna) tum si magis atra, Atq; interrupto diuulsa appareat orbe E2v/6–7 (Arat 891–892).
- DIVERSUS (5) *ai – sg f N*: (luna) diuerfa priori Apparens E/20–21 (Arat 806–807), *pl m Ac*: Diuerfosq; pedes vinctos talaribus aptis C/18 (Arat 276), *pl f N*: ineffe catenae Vifuntur, quae diuerfae per lumina serpunt C/9 (Arat 267), Diuerfae rubro nubes fulgere colore E3/23 (Arat 941), *pl f Ab*: diuerfis caelis de partibus F/25 (Arat 1075).
- DIVIDĒRE (1) *vb – part pf pass sg m Ac*: Hunc octo in partes diuifum noscere circum si potes D/13 (Arat 535).
- DIVIDUUS (1) *ai – sg f Ab*: neq; diuidua amplius effera Piftrix Parte micat E/4–5 (Arat 790–791).
- DIVINUS (2) *ai – sg f Ab*: ab illa diuina Arati breuitate A2/23 (LB 21), *sg n Ab*: diuino numine Dv/17 (Arat 572).
- DIVISUS (1) *ai – sg m N*: Quanto est diuifus Cancer spacio à Capricorno Dv/27 (Arat 582).
- DIVUS (1) *sb m – pl Ab*: nihil inuitis sperabile Diuis A4v/24 (IS 48).
- DOCERE (2) *vb – inf praes act*: ut lectorem magis obruere, quam docere videatur A2/25 (LB 23), *part praes act sg m D*: breuitate, quae quidem docenti est pernecessaria A2/24 (LB 22).
- DOCILIS (2) *ai – sg m N*: docilis partitur arator Officia A4/7–8 (IS 2–3), *sg n N*: magis docile est genus Av/6 (AL 5).
- DOCTOR (1) *sb m – sg Ab*: doctore Britanno Av/9 (AL 8).
- DOCTUS (2) *ai – sg m G*: auxilio docti sed fretus Arati A4v/5 (IS 29), *sup sg f N*: doctissima Pallas Dv/14 (Arat 569).
- DOCUMENTUM (1) *sb n – sg D*: fragmenta documento esse possunt A3/19 (LB 81).
- DOLERE (1) *vb – ind impf act 1 sg*: Dolebam praeterea Arati ipfius, vel potius linguae Latinae vicem A2/16–17 (LB 14–15).
- DOMARE (1) *vb – part pf pass sg m Ac*: domitumq; iuuenicum B3/29 (Arat 155).
- DOMINUS (1) *sb m – sg Ac*: rapido ne fideris igni Laeta leges vacuis dominum frustretur ariftis F2v/15–16 (Arat 1158–1159).
- DONARE (1) *vb – ind pf act 3 sg*: Quam nemo certo donauit nomine Graium C4/20 (Arat 476).
- DONEC (1) *cn*: Donec F/25 (Arat 1075).
- DORSUM (1) *sb n – sg Ac*: dorsum Piftricis, & vltima cauda Existit terris D4v/31–32 (Arat 784–785).
- DRACO (4) *sb m – sg N*: Toruus draco serpit subter, superaq; reuoluens Sese Bv/27–28 (Arat 54–55), *sg G*: retrocedens vasti vis illa draconis B2/1 (Arat 61), Infistensq; caput pede dexteriori Draconis B2/20 (Arat 80), Paulò infra zonam sinuosi prima draconis Spira tibi occurret B4/19–20 (Arat 211–212).
- DUBITARE (1) *vb – inf praes act*: tribus inuentis dubitare vetamur F3/31 (Arat 1205).
- DUBIUS (4) *ai – sg m N*: dubius quid cogitet aether F3v/10 (Arat 1215), *sg f D*: dubiae nec fido nocti C2/8 (Arat 332), *sg n N*: vt mihi quidem dubium non fit A3/22 (LB 84), Haud dubium est E3v/23 (Arat 974).
- DUCĒRE (4) *vb – ind praes act 3 pl*: sua queng; oracula ducunt F2v/21 (Arat 1164), *ind pf pass 3 pl*: (boves) Naribus humiferum duxere ex aere succum E4v/9 (Arat 1026), *imp fut act 2 sg*: Nec parui sanè momenti haec ducto signa E3v/3 (Arat 954), *part pf pass sg n N*: Huic spacio ductum fimili latus extat C/1 (Arat 259).
- DUCTARE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Nec cellae per inane grues longa agmina ductant Fv/19 (Arat 1100).



- DULCIS** (2) *ai – sg f G*: *figna videtis aquai dulcis alumnae* E4/33 (Arat 1017), *pl V*: *dulces faluete Camoenae* B/21 (Arat 19).
- DUM** (7) *cn*: *dum in Ciceronem euaderet* A2v/31–32 (LB 59–60), *nullus dum prodidit autor* B2/16 (Arat 76), *dum perfitit & genus aureum* B3/8 (Arat 134), *Dum Nepa, & Arcitenens inuifant lumina coeli* D3/25 (Arat 679), *dum iugi determinat annua curfu Tempora* E/32 (Arat 818), *dum totus cedat Orion* Ev/8 (Arat 827), *dum pars facis altera deficit* E2/32 (Arat 884).
- DUO** (8) *nm – pl m Ac*: *duo cernes effe* C4v/20 (Arat 509), *pl D*: *æquè magnis, ex quattuor, effe duobus Contigit* C4v/27–28 (Arat 516–517), *pl m Ab*: *à duobus fummis, atq; eloquentissimis viris* A2/18–19 (LB 16–17), *Vinctos inter se, & nodis coelestibus aptos, Atq; paris spacio duo cernes effe duobus* C4v/19–20 (Arat 508–509), *pl f Ac*: *Conspicies, vnamue, dualue, aut iis quoq; plures* F2v/10 (Arat 1153), *pl n N*: *E trucibusq; oculis duo feruida lumina flagrant* B2/5 (Arat 65), *duo latè lumina fulgent* C3v/16 (Arat 439), *pl n G*: *spem consensu firmare duorum (signorum) Debemus* F3/30–31 (Arat 1204–1205).
- DUPLEX** (15) *ai – sg m N*: *Duplexq; apparens circus* E3/32 (Arat 950), *duplex nautis incesferit horror* E4/23 (Arat 1007), *sg m Ab*: *duplici de cardine vertex* B/29 (Arat 27), *tempora sunt duplici fulgore notata* B2/4 (Arat 64), *preffu duplici palmarum* B2/33 (Arat 93), *duplici fulgore micantes* B3v/33 (Arat 192), *sg f N*: *huic linea duplex Extrema à cauda plantas procurrit in ambas* B4/16–17 (Arat 208–209), *ianua duplex Obliqui quondam fulcitur robore* B4/23–24 (Arat 215–216), *Sin fuerit duplex, hyemem portendit atrocem* E2v/5 (Arat 890), *duplexq; apparuit Iris* E4/27 (Arat 1011), *pl m Ac*: *Nec duplices hædos (nossent) A4/21 (IS 16), duplices humeros affixa videtur Stella* B3v/2–3 (Arat 161–162), *pedes duplices* D/3 (Arat 525), *pl f N*: *horum caudis duplices quali ineffe catenae Vifuntur* C/8–9 (Arat 266–267), *pl f Ac*: *stellatq; iungens Vna tenet duplices communi lumine formas* B4v/2–3 (Arat 227–228).
- DURARE** (1) *vb – inf prae act*: *ne ita quidem durare potuerit* A2/19–20 (LB 17–18).
- DURUS** (2) *ai – sg m N*: *& duri sua norunt tempora nautae* A4/8 (IS 3), *sg n Ab*: *Terram exercentes tauris, & vomere duro* B3/5 (Arat 131).
- DUX** (3) *sb m/f – sg f Ab*: *Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto* Bv/20 (Arat 47), *pl N*: *Cumq; duces gregis, atq; ætas infirmior vnà Cornibus implicitis ludunt, ac prælia tentant* F2v/24–25 (Arat 1167–1168), *pl Ab*: *Queis ducibus latè peragrantur cærule* A4/22 (IS 17).
- E, EX** (55) *praep cum Ab*: *ex Græco textu* A2v/5 (LB 33), *ex parte* A3/23 (LB 85), *ex hac parte* A3v/10 (LB 106), *ex Græco* A3v/11 (LB 107), *ex iis Ciceronis ruderibus* A3v/13 (LB 109), *ex illo* A4v/17 (IS 41), *E regione* Bv/2 (Arat 29), *Ex iis* Bv/13 (Arat 40), *è corpore* Bv/28 (Arat 55), *E trucibusq; oculis* B2/5 (Arat 65), *Ex hoc* B2/28 (Arat 88), *Montibus è fummis* B3/14 (Arat 140), *è corpore* B3v/13 (Arat 172), *ex iplis ... signis* B4/3 (Arat 195), *è multis* B4/22 (Arat 214), *ex altris* B4v/4 (Arat 229), *E quibus* B4v/28 (Arat 253), *ex humero* C/12 (Arat 270), *E pedibus* C/14 (Arat 272), *ex parte* C/21 (Arat 279), *è corpore* Cv/12 (Arat 303), *ex fe* C3/27 (Arat 417), *è spina* C3/28 (Arat 418), *E multis* C3v/16 (Arat 439), *parte ex* C4/9 (Arat 465), *E quibus* C4v/15 (Arat 504), *ex propriis signis* C4v/16 (Arat 505), *ex quattuor* C4v/27 (Arat 516), *Signifero ex orbi* D2/25 (Arat 613), *ex orbi* D2v/15 (Arat 636), *parte ex alia* D2v/19 (Arat 640), *è cælo* D2v/32 (Arat 653), *E quibus* D3v/21 (Arat 708), *ex cælo* D4/2 (Arat 722), *è tenebris* D4/10 (Arat 730), *ex luna* Ev/30 (Arat 849), *ex parti* Ev/31 (Arat 850), *ex fole* Ev/32 (Arat 851), *ex aliis rebus* E2/1 (Arat 853), *Ex iis* E2/7 (Arat 859), *Eq; colore* E2/25 (Arat 877), *è cælo* E3/1 (Arat 919), *ex parte* E3v/2 (Arat 953), *ex parte* E3v/7 (Arat 958), *ex parte* E3v/8 (Arat 959), *è vertice* E4/2 (Arat 986), *è gurgite* E4/4 (Arat

- 988), è gutture E4/6 (Arat 990), ex àère E4v/9 (Arat 1026), Eq<sub>3</sub> mari Fv/13 (Arat 1094), ex parte Fv/27 (Arat 1108), Ex quo F2/16 (Arat 1128), Ex agnis F2v/22 (Arat 1165), ex bobus F2v/31 (Arat 1174), ex ordine F3/11 (Arat 1185).
- ECQUI (1) *pron – pl n N*: Cura, vt perdiscas, ecquæ nam signa procaces Præueniant Auftros Ev/14–15 (Arat 833–834).
- EDĒRE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: (pulli) querulas voces claris ſingultibus edunt E4v/15 (Arat 1032), *part pf pass sg f N*: interpretatio eodem quoq<sub>3</sub> fato videtur edita A2/21–22 (LB 19–20).
- EFFARI (1) *vb – part pf pass sg f N*: (virgo) Hæc effata B3/24 (Arat 150).
- EFFERRE (5) *vb – ind praes act 3 sg*: cum magnis ſefe Nepa lucibus effort D3v/26 (Arat 713), & ſimul effort Sefe clara fides D4/19–20 (Arat 739–740), *ind pf act 3 sg*: Hic vbi ſe pariter cum Sole in culmina cœli Extulit C2v/15–16 (Arat 372–373), vt ſuperà ſe toto lumine Cancer Extulit D2v/2–3 (Arat 623–624), *part pf pass sg m N*: Hic tribus elatus cum ſignis corpore toto Lucet D3/28–29 (Arat 682–683).
- EFFERUS (1) *ai – sg f N*: diuidua amplius effera Piftrix E/4 (Arat 790).
- EFFIGIES (1) *sb f – sg Ac*: Vt bouis hanc eſſe effigiem nullo indice dicas B4/5 (Arat 197).
- EFFUSUS (1) *ai – sg m N*: Hanc longa effuſus cauda metitur Bv/30 (Arat 57).
- EGELIDUS (1) *ai – pl m Ac*: Egelidos contrà reſupina minabitur Auftros E2/19 (Arat 871).
- EGERE (1) *vb – ind praes act 1 pl*: Ioue enim, quocunq<sub>3</sub> feramur, egemus Omnes B/7 (Arat 5).
- EGO (27) *pron – sg m N*: Añne ego, qui Av/6 (AL 5), His rationibus ego adductus A2/29 (LB 27), Ego verò (concupiveram) A2v/12 (LB 40), Vt vt eſt, ego literarum amantibus A3/32–33 (LB 94–95), Horum ego præcipuè damnis, ſimul & vice Tulli Permotus A4/23–24 (IS 18–19), Huius ego antiquas ſtudui inſtaurare ruinas A4v/11 (IS 35), Quarum ego nunc nequeo tortos euoluere curſus C4v/9 (Arat 498), *sg m D*: Nec præeunte meo mihi Cæſare Av/7 (AL 6), ita maximam partem mendarum vel librariis, vel vetuſtis illis caſtigatoribus deberi prorſus mihi perſuadeo A3/7–9 (LB 69–71), vt mihi quidem dubium non ſit A3/22 (LB 84), quæ mihi parùm cum Arato conſentire videbantur A3/34–A3v/1 (LB 96–97), Et mihi, ſi fas eſt, deſcribere ſydera auenti B/22 (Arat 20), Tum mihi naue vehi magna B3v/19 (Arat 178), Haud commenta mihi D3v/10 (Arat 697), *sg m Ac*: me Graiũ hominem Av/2 (AL 1), Nec ſanè vllam inuidiam eo nomine me ſubiturum exiſtimaui A2/8–9 (LB 6–7), in quo ante me quoq<sub>3</sub> alii elaboraſſent A2/11 (LB 9), Inuitabat me primùm facilitas operis A2/12–13 (LB 10–11), ſed quantum in me eſſet nitidum A2v/13–14 (LB 41–42), paruū operæ pretium feciſſe me arbitrabar A2v/15 (LB 43), ipſius Ciceronis exemplum me animauit A2v/21–22 (LB 49–50), quid inter me, & Ciceronem interſit A2v/28 (LB 56), quantum in me fuit A3/33 (LB 95), me non modò apertas Huius trunci operis voluiſſe explorare lacunas A4v/1–2 (IS 25–26), Pace ſua hæc me virgo velit Latonia fari D3v/9 (Arat 696), *sg m Ab*: me monitore F3/28 (Arat 1202).
- EGREDI (1) *vb – part pf pass sg m Ac*: (me) egreſſum Neſtoris annos Av/2 (AL 1).
- EIUSMODI (2) *av*: Sunt enim quædam eiufmodi A3/9 (LB 71), tutũ ſit in eiufmodi libris mutilis A3/16 (LB 78).
- ELABOR (2) *vb – ind praes act 3 sg*: nexus elabitur arctos B2v/6 (Arat 99), *con ppf act 3 pl*: quoq<sub>3</sub> alii elaboraſſent A2/11 (LB 9).
- ELECTRA (1) *n-pers*: Electra C/30 (Arat 288).
- ELOQUENS (1) *ai – ſup pl m Ab*: à duobus ſummiſ, atq<sub>3</sub> eloquentiſſimiſ viriſ A2/18–19 (LB 16–17).
- ELOQUIUM (2) *sb n – sg G*: Romani eloquiũ Av/7 (AL 6), *sg Ab*: magnus vtroq<sub>3</sub> Tullius eloquio A4v/6–7 (IS 30–31).
- EMENDARE (1) *vb – part pf pass pl n Ac*: ſcripta Lucretii parùm, vt videbantur, propter imma-turam autoris mortem emendata A2v/22–24 (LB 50–52).

- EMERGĒRE (6) *vb* – *inf praes act*: haud potis est emergere totus D4v/27 (Arat 780), *ind praes act 3 sg*: emergit Nixi caput D4/19 (Arat 739), *ind praes act 3 pl*: Horum tres tamen emerguntq<sub>3</sub> Dv/22 (Arat 577), emergunt alite lapfu Altiulansq<sub>3</sub> Olor, & claris Aquila ignibus ardens D4/29–30 (Arat 749–750), *ind fut I act 3 pl*: Tum bella emergent funesta B3/22 (Arat 148), *part praes act sg m N*: Vt fefe emergens ostendat Scorpius C2/11 (Arat 335).
- EMOLUMENTUM (1) *sb n* – *sg Ab*: nullo studioforum emolumento A3v/18 (LB 114).
- ENGONASIN (1) *n-pers m* – *sg Ac*: Scriptores Graii defecti nomine vero En gonasin dicunt B2/17–18 (Arat 77–78).
- ENIM (6) *cn*: A3/9 (LB 71), A3v/10 (LB 106), B/7 (Arat 5), C4v/17 (Arat 506), D4v/26 (Arat 779), F/17 (Arat 1067).
- ENSIS (3) *sb m* – *sg Ac*: neq<sub>3</sub> clarum Orionis enfem (nossent) A4/20 (IS 15), Aufaq<sub>3</sub> funestum prima est fabricarier enfem B3/28 (Arat 154), Et dextra retinens non caffum luminis enfem D2v/21 (Arat 642).
- ENUTRIRE (1) *vb* – *con ppf pass m 3 sg*: ab iis foret enutritus in antro Bv/11 (Arat 38).
- EO (2) *av*: eo placatiore A3v/8 (LB 104), eò magis F/24 (Arat 1074).
- EOS (1) *sb f* – *sg N*: fi prima minus signis responderit Eos F3/16 (Arat 1190).
- EOUS (3) *ai* – *sg n D*: mari referuntur Eoo D4v/15 (Arat 768), mari seu promit Eoo Purpureum iubar E2v/10–11 (Arat 895–896), *sg n Ab*: Eoo quamuis simul æquore furgant B4/11 (Arat 203).
- EOUS (1) *sb m* – *sg Ab*: confurgunt Eoo manè profundo E/30 (Arat 816).
- EPULAE (2) *sb f* – *pl Ac*: horribiles epulas requirens D3v/2 (Arat 689), Oenopionis auens epulas cenare nitentes D3v/17 (Arat 704).
- EQUIDEM (2) *av*: fanè equidem B2/9 (Arat 69), Quorum equidem cupienti hymbres præfcire futuros E4v/26 (Arat 1043).
- EQUUS (12) *sb m* – *sg N*: Huic equus ille, iubam quatiens fulgore micanti, Summum contingit caput aluo B4v/1–2 (Arat 226–227), Ipse autem labens geminis Equus ille tenetur Piscibus Cv/16–17 (Arat 307–308), Hoc ipso orbe pedes duplices Equus, & simul ales Ponit auis caput D/3–4 (Arat 525–526), Equus capite, & ceruicum lumine tangit Dv/7 (Arat 562), Hic equus à capite, & longa ceruice latefcit D3/5 (Arat 659), Hic se iam totum cæcas Equus abdit in vmbras D3/32 (Arat 686), *sg G*: Tris aliæ, inter fefe æqualibus interuallis Difitæ, equi signant latera alitis B4v/5–6 (Arat 230–231), Stella nitens mento contendere quattuor illi Pofsit, equi latera, & magnos lufrantibus armos B4v/9–10 (Arat 234–235), vngula vemens Fortis equi Cv/14–15 (Arat 305–306), vifit equi vis Cv/18 (Arat 309), equi partes properans fubiungere Chelis C4/18 (Arat 474), Osq<sub>3</sub>, pedesq<sub>3</sub> mari profert simul acris equi vis D4v/1 (Arat 754).
- ERECTUS (1) *ai* – *sg n Ac*: cernes Arcti caput esse minoris, Et magis erectum C2/13–14 (Arat 337–338).
- ERGO (2) *av*: Ergo illum primoq<sub>3</sub> loco, extremoq<sub>3</sub> vocamus B/19 (Arat 17), Ergo ilex fœtu, quantum fatis, vberè turgens, Frigoris indicium, cœliq<sub>3</sub> humentis habetur F2/5–6 (Arat 1117–1118).
- ERIDANUS (2) *sb m* – *sg G*: Eridani cum quo totus prouoluitur amnis D2v/22 (Arat 643), *sg Ac*: Eridanum cernes in parte locatum Cœli C3/19–20 (Arat 409–410).
- ERIGĒRE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Hic fefe infernis de partibus erigit Hydra C4/22 (Arat 478), dextrum genus, & decoratam lumine furam Erigit ille vagans, vulgato nomine, Nixus D3/19–20 (Arat 673–674), Hic genus, & furam cum Chelis erigit altè D3/23 (Arat 677).
- ERIPĒRE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: At caput, & totum fefe Centaurus opacis Eripit è tenebris D4/9–10 (Arat 729–730), Læuam Aries partem pallentibus eripit vmbris D4v/17 (Arat 770),

*ind fut I act 3 sg*: Nec fulgorem illum nubes, alicundeūe oborta Caligo eripiet Fv/2–3 (Arat 1083–1084).

**ERRARE** (4) *vb – inf praes act*: Sic malunt errare vagæ per nubila cœli C4v/5 (Arat 494), *ind impf act 3 pl*: Nec minùs ancipites altum per Nerea nautæ Errabant A4/19–20 (IS 14–15), *part praes act sg m N*: cellis errans in collibus amens D3v/13 (Arat 700), *part pf pass pl n N*: & errata corrigere videbatur A2v/11–12 (LB 39–40).

**ERROR** (1) *sb m – pl G*: quicquid errorum in hoc opusculo reperiatur A3/4 (LB 66).

**ERUMPĒRE** (2) *vb – ind praes act 3 sg*: Viribus erumpit quā fummi spiritus Auftri C2v/3 (Arat 360), Æstiferos validis erumpit flatibus ignes C2v/13 (Arat 370).

**ESSE** (123) *vb – inf praes act*: cætera integra esse ratus A2/6–7 (LB 4–5), id omne Ciceroni imputandum esse existimem A3/4–5 (LB 66–67), fragmenta documento esse possunt A3/19 (LB 81), Dicitur esse polus Bv/1 (Arat 28), Altera dicitur esse Helice Bv/14 (Arat 41), vulgò qui dicitur esse Bootes B2v/13 (Arat 106), Vt bouis hanc esse effigiem nullo indice dicas B4/5 (Arat 197), memor autorem se sanguinis esse B4/14 (Arat 206), Iam superà cernes Arcti caput esse minoris C2/13 (Arat 337), Atq; paris spacio duo cernes esse duobus C4v/20 (Arat 509), ex quattuor, esse duobus Contigit C4v/27–28 (Arat 516–517), spacium par esse necesse est Dv/30 (Arat 585), *ind praes act 1 sg*: Nec verò fum ita amens A2v/27 (LB 55), *ind praes act 3 sg*: Picarumq; magis docile est genus Av/6 (AL 5), quæ quidem docenti est perneceffaria A2/24 (LB 22), Vt vt est A3/32 (LB 94), nemo ita est improbaturus A3v/16 (LB 112), AB Ioue Musarum primordia surgere par est B/3 (Arat 1), Et mihi, si fas est B/22 (Arat 20), & imago est proxima plaustris Bv/4 (Arat 31), Hæc verò parua est Bv/23 (Arat 50), fed nautis vñus in hac est Bv/23 (Arat 50), Siue itaq; Altræi vocitanda est illa propago B2v/20 (Arat 113), Nunc vbi spectari potis est quoq; B3/33 (Arat 159), Ardens quippe illa est B3v/5 (Arat 164), Subiectus mediæ est Cancer B3v/12 (Arat 171), Hic est æstiferi via flagrantissima Solis B3v/14 (Arat 173), neq; iam remorum est amplius vñus B3v/18 (Arat 177), Verùm hæc est magno, atq; illustri prædita signo B3v/31 (Arat 190), Corniger est valido connixus corpore taurus B4/2 (Arat 194), Hæc capiti forma est B4/4 (Arat 196), Talis stellarum positura est Calsiopeiæ B4/25 (Arat 217), Illa quidem haud potis est noctu quæfita latere B4/29 (Arat 221), Tam claro capite est B4/30 (Arat 222), namq; est minor illis C/2 (Arat 260), Inferior paulò est Aries C/4 (Arat 262), Namq; est ales auis Cv/8 (Arat 299), Altera pars huic obfcura est Cv/10 (Arat 301), clinata est vngula vemens Fortis equi Cv/14–15 (Arat 305–306), cùm nimis exiguo lux tempore præsto est C2/7 (Arat 331), Et clinata magis paulò est Aquilonis ad auras C2/20 (Arat 344), reliquis innoxia flama est C2v/23 (Arat 380), Nam procul Arcturo est aduerfa parte locata C3v/27 (Arat 450), Ad signorum obitum vis est metuenda Fauonii C4/14 (Arat 470), Et hic geminis est ille sub ipfis Ante canis C4/29–30 (Arat 485–486), Quanto est diuifus Cancer spacio à Capricorno Dv/27 (Arat 582), spacium par esse necesse est Dv/30 (Arat 585), Æstifer est pandens feruentia sidera Cancer D2/5 (Arat 593), Queis comes est Aries obfcuro lumine labens D2/14 (Arat 602), Sed cùm de terris vis est patefacta Leonis D2v/23 (Arat 644), Cuius in aduerfo est Arcturus corpore fixus D3/15 (Arat 669), & superas potis est demergere partes D3v/31 (Arat 718), Hoc afro tamen haud potis est emergere totus D4v/27 (Arat 780), est cùm Vis inopina mali incidit Ev/23–24 (Arat 842–843), Namq; viris nondum est satis explorata Iouis mens Ev/25 (Arat 844), fas coniectare futura est E2/2 (Arat 854), Pura ferenorum præfaga est quippe dierum D2/26 (Arat 878), nam tum venientes Prædicat ventos, multoq; obnoxius hymbri est E2v/22–23 (Arat 907–908), fol est certissimus index E2v/25 (Arat 910), Tempestas liquida est speranda E3/29 (Arat 947), Duplexq; apparens circus vehementior vno est E3/32 (Arat 950), Sol obiens rerum est certissimus augur earum E3v/10 (Arat 961), Nubes exigua est, isto quæ nomine fertur E3v/12 (Arat 963),

Obferuanda tibi eft calidi fub fidere Cancri E3v/14 (Arat 965), Nomen Afellorum feruant, medioxuma Phatne eft E3v/18 (Arat 969), Haud dubium eft, quin tum tempeftas dira fequatur E3v/23 (Arat 974), Eft etiam interdum, vt Boreæ fimul, & fimul Euri E4/21 (Arat 1005), Qualis aquæ fonus eft fillanti defuper hymbri E4v/16 (Arat 1033), Nil contemnendum eft E4v/27 (Arat 1044), Spes eft haud fallax vfurum te Ioue puro F/8 (Arat 1058), Inprimis verò celfo Præfepe notandum eft Subiectum Cancro F/15–16 (Arat 1065–1066), Nubibus omen idem eft Fv/7 (Arat 1088), Indicium eft hyemis certum Fv/10 (Arat 1091), Indicium niuis eft Fv/26 (Arat 1107), Carbo itidem viuis venturæ eft grandinis index Fv/29 (Arat 1110), Ex quo procliue eft itidem capere omina melsis F2/16 (Arat 1128), cunctatori fauliffima tarda eft F2/30 (Arat 1142), id quod tibi in omnibus obferuandum eft Signis F3/13–14 (Arat 1187–1188), Noctibus octonis mirè eft variabilis àér F3v/7 (Arat 1212), *ind præes act 3 pl*: Sunt enim quædam eiufmodi A3/9 (LB 71), pauci enim ex hac parte Ciceronis verfus funt reliqui A3v/10–11 (LB 106–107), quæ funt paruo cum lumine fulæ C3v/5 (Arat 428), Hæc funt, quæ viſens nocturno tempore ſigna C4/31 (Arat 487), fimul Anguitenentis funt genua Dv/5–6 (Arat 560–561), Quàm funt in cælo diuino numine flexi Dv/17 (Arat 572), Sunt quali agendorum, ſi contemplere magiſtræ Ev/12 (Arat 831), Solis funt rata ſigna E2v/10 (Arat 895), Namq; eius fulgetra modi funt omina aquarum E4/25 (Arat 1009), ac turbato àère furſum Indicia optati funt veſtiganda ſereni F/13–14 (Arat 1063–1064), hyemis funt argumenta caducæ F/20 (Arat 1070), præſagia cancris Sunt eadem F3/22–23 (Arat 1196–1197), Obferuanda etiam funt interlunia F3v/6 (Arat 1211), *ind fut I act 2 sg*: ſuperas Geminos tum viſere lucas Certus eris E/3–4 (Arat 789–790), *ind fut I act 3 sg*: neq; erit pauſa vlla malorum B3/23 (Arat 149), quantus erit collucens lacteus orbis D/31 (Arat 553), Tum quoq; purus erit, tenuem cum littore ſummo Aſpicias nebulam tendi F/9–10 (Arat 1059–1060), Quiq; erit vberior fœtus, profciſſio terræ Temporis eiufdem frugum genere affluet omni F2/13–14 (Arat 1125–1126), *ind fut II act 2 sg*: neq; tum fueris ſecurus ab hymbri E3/5 (Arat 923), *ind fut II act 3 sg*: Sin fuerit duplex, hyemem portendit atrocem E2v/5 (Arat 890), Turbidior cæli fuerit ſtatus E3/17 (Arat 935), *imp pf act*: quàm autoris incuria fuiſſe commiſſa exiſtimari poſſint A3v/5–6 (LB 101–102), operam nullo ſtudioforum emolumento ſulceptam fuiſſe A3v/17–18 (LB 113–114), *ind pf act 3 sg*: Et quòd quidem noſtri propoſiti fuit A2v/4 (LB 32), quantum in me fuit A3/33 (LB 95), Vita fuit ſimplex B3/1 (Arat 127), *ind pf act 3 pl*: notiue fuere tumultus B2v/33 (Arat 126), *con præes act 3 sg*: Quàm autem tutū ſit in eiufmodi libris mutilis A3/16 (LB 78), vt mihi quidem dubium non ſit A3/22 (LB 84), illa quidem quo nomine ſit vocitanda B2/15 (Arat 75), menſis quota ſit lux quæq; fatetur E/21 (Arat 807), ſolis ſit quoq; cura tibi perdiſcere morem E2v/9 (Arat 894), *con præes act 3 pl*: Sed quemadmodum aliqua ſint fortalle A3/5–6 (LB 67–68), *con impf act 3 sg*: quòd is genio tam infœlici eſſet A2/17–18 (LB 15–16), ſed quantum in me eſſet A2v/13–14 (LB 41–42), Dictæo quòd ab iis foret enutritus in antro Bv/11 (Arat 38), *part fut act sg m G*: ancepsq; futuri F2/4 (Arat 1116), ſigna futuri Hymbris F2v/31–F3/1 (Arat 1174–1175), *part fut act sg f G*: niuis argumenta futuræ Lychni etiam præbent Fv/26–27 (Arat 1107–1108), *part fut act sg n Ac*: ſimul exiſtimans, non ingratum ſtudioſæ iuuentuti futurum (opusculum) A2/30–A2v/1 (LB 28–29), *part fut act pl m Ac*: ventos præmonſtrat læpe futuros E3v/31 (Arat 982), Quorum equidem cupienti hymbres præſcire futuros, Nil contemnendum eft E4v/26–27 (Arat 1043–1044), *part fut act pl f Ac*: Sed tempeſtates potius præſume futuras Fv/6 (Arat 1087), *part fut act pl n Ac*: fas coniectare futura eft E2/2 (Arat 854).

ET (160) *cn*: A2/5 (LB 3), A2/13 (LB 11), A2/14 (LB 12), A2/14 (LB 12), A2/15 (LB 13), A2/20 (LB 18), A2/22 (LB 20), A2/23 (LB 21), A2/26 (LB 24), A2v/4 (LB 32), A2v/7 (LB 35), A2v/11 (LB 39), A2v/11 (LB 39), A2v/13 (LB 41), A2v/28 (LB 56), A2v/30 (LB 58), A3/2 (LB 64), A3/16 (LB 78), A3/21 (LB 83), A3/24 (LB 86), A4/8 (IS 3), A4/10 (IS 5),



A4/23 (IS 18), A4/27 (IS 22), A4/29 (IS 24), A4v/4 (IS 28), A4v/6 (IS 30), A4v/7 (IS 31), A4v/14 (IS 38), A4v/16 (IS 40), B/7 (Arat 5), B/22 (Arat 20), Bv/4 (Arat 31), Bv/14 (Arat 41), Bv/22 (Arat 49), B2/2 (Arat 62), B2/7 (Arat 67), B2/25 (Arat 85), B2v/1 (Arat 94), B2v/24 (Arat 117), B3/2 (Arat 128), B3/5 (Arat 131), B3/8 (Arat 134), B3/29 (Arat 155), B3/32 (Arat 158), B4/8 (Arat 200), B4/31 (Arat 223), B4/33 (Arat 225), B4v/6 (Arat 231), B4v/8 (Arat 233), B4v/10 (Arat 235), B4v/30 (Arat 255), B4v/31 (Arat 256), C/4 (Arat 262), C/7 (Arat 265), C/26 (Arat 284), C/33 (Arat 291), Cv/1 (Arat 292), Cv/3 (Arat 294), Cv/7 (Arat 298), Cv/9 (Arat 300), Cv/10 (Arat 301), C2/1 (Arat 325), C2/14 (Arat 338), C2/16 (Arat 340), C2/20 (Arat 344), C2/33 (Arat 357), C2v/21 (Arat 378), C2v/24 (Arat 381), C3/15 (Arat 405), C3/17 (Arat 407), C3v/2 (Arat 425), C3v/12 (Arat 435), C3v/23 (Arat 446), C4/10 (Arat 466), C4/21 (Arat 477), C4/29 (Arat 485), C4v/15 (Arat 504), C4v/19 (Arat 508), C4v/33 (Arat 522), D/3 (Arat 525), D/4 (Arat 526), D/8 (Arat 530), D/20 (Arat 542), D/21 (Arat 543), Dv/5 (Arat 560), Dv/6 (Arat 561), Dv/7 (Arat 562), Dv/12 (Arat 567), Dv/29 (Arat 584), Dv/29 (Arat 584), Dv/31 (Arat 586), D2/16 (Arat 604), D2v/4 (Arat 625), D2v/20 (Arat 641), D2v/21 (Arat 642), D2v/30 (Arat 651), D2v/30 (Arat 651), D3/4 (Arat 658), D3/5 (Arat 659), D3/9 (Arat 663), D3/19 (Arat 673), D3/23 (Arat 677), D3/25 (Arat 679), D3v/1 (Arat 688), D3v/20 (Arat 707), D3v/28 (Arat 715), D3v/31 (Arat 718), D4/9 (Arat 729), D4/13 (Arat 733), D4/14 (Arat 734), D4/16 (Arat 736), D4/17 (Arat 737), D4/19 (Arat 739), D4/20 (Arat 740), D4/22 (Arat 742), D4/28 (Arat 748), D4/30 (Arat 750), D4/31 (Arat 751), D4v/6 (Arat 759), D4v/18 (Arat 771), D4v/29 (Arat 782), D4v/31 (Arat 784), Ev/8 (Arat 827), Ev/9 (Arat 828), Ev/24 (Arat 843), E2/5 (Arat 857), E2/20 (Arat 873), E2/26 (Arat 879), E2v/3 (Arat 888), E2v/17 (Arat 902), E2v/30 (Arat 915), E2v/30 (Arat 915), E3v/25 (Arat 976), E4/11 (Arat 995), E4/12 (Arat 996), E4/13 (Arat 997), E4/14 (Arat 998), E4/16 (Arat 1000), E4/21 (Arat 1005), E4/24 (Arat 1008), E4/24 (Arat 1008), E4/28 (Arat 1012), E4/29 (Arat 1013), E4/32 (Arat 1016), E4v/2 (Arat 1019), E4v/4 (Arat 1021), E4v/6 (Arat 1023), E4v/11 (Arat 1028), E4v/15 (Arat 1032), E4v/21 (Arat 1038), F/18 (Arat 1068), F/19 (Arat 1069), Fv/30 (Arat 1111), F2v/5 (Arat 1148), F2v/6 (Arat 1149), F2v/17 (Arat 1160), F2v/21 (Arat 1164), F3/4 (Arat 1178), F3/19 (Arat 1193).

ETENIM (1) *cn*: etenim E3/11 (Arat 929).

ETESIAE (1) *sb m – pl N*: motu radiantis Eteſiæ in vada ponti profiliunt B3v/17–18 (Arat 176–177).

ETIAM (35) *av*: A2/11 (LB 9), A2/28 (LB 26), A2v/32 (LB 60), A3/11–12 (LB 73–74), A3/17 (LB 79), A4v/3 (IS 27), A4v/13 (IS 37), B/8 (Arat 6), Bv/4 (Arat 31), B2/30 (Arat 90), B3/20 (Arat 146), B4/32 (Arat 224), C/5 (Arat 263), C2/5 (Arat 329), C2v/22 (Arat 379), C3/19 (Arat 409), D2v/6 (Arat 627), E2/16 (Arat 868), E2v/6 (Arat 891), E3/22 (Arat 940), E3v/31 (Arat 982), E4/21 (Arat 1005), E4/26 (Arat 1010), E4v/3 (Arat 1020), E4v/17 (Arat 1034), E4v/20 (Arat 1037), F/5 (Arat 1055), F/19 (Arat 1069), F/29 (Arat 1079), Fv/27 (Arat 1108), F2/15 (Arat 1127), F2/18 (Arat 1130), F2/20 (Arat 1132), F3/21 (Arat 1195), F3v/6 (Arat 1211).

ETIAMNUM (1) *av*: Multa etiamnum ignorantur, falluntq; ſagaces Ev/26 (Arat 845).

EURUS (2) *sb m – sg G*: Eft etiam interdum, vt Boreæ ſimul, & ſimul Euri, Atq; coruſca Noti pla-ga fulguret E4/21–22 (Arat 1005–1006), *sg Ab*: liquidem perflabilis Euro F2/27 (Arat 1139).

EUSEBIUS (1) *n-pers m – sg N*: vt Euſebius teſtatur A2v/22 (LB 50).

EVADÈRE (4) *vb – ind praes act 3 sg*: euadit & ipſe tenebras D4v/18 (Arat 771), *ind pf act 3 sg*: nebulas cū primitus omnes Eualit F16–17 (Arat 1066–1067), *con impf act 3 sg*: dum in Ciceronem euaderet A2v/31–32 (LB 59–60), *part praes act pl f Ab*: ſtellis inſignibus altum Euadentibus F3v/2–3 (Arat 1207–1208).

- EVANESCERE (1) *vb – ind pf act 3 sg*: in terris euanuit hoc quoq<sub>3</sub> feculum B3/26 (Arat 152).
- EVENTUM (2) *sb n – sg Ac*: Euentum ætatis metuens F2/4 (Arat 1116), *pl Ac*: euenta<sub>3</sub> signans Ev/29 (Arat 848).
- EVERTERE (1) *vb – part pf pass sg f Ab*: poſt humeris euerſa fede recedit D4/4 (Arat 724).
- EVOLVERE (1) *vb – inf praes act*: ego nunc nequeo tortos euoluere curſus C4v/9 (Arat 498).
- EX zob. E
- EXAEQUARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Sol lumine verno Exæquat ſpacium lucis, cum tempore noctis D/32–33 (Arat 554–555).
- EXCIPERE (1) *vb – part pf pass sg f Ab*: Arctophylax, quarto demum occubiturus, Excepta læua, quæ magnam fulget ad Vrlam D4v/33–E/1 (Arat 786–787).
- EXEMPLUM (1) *sb n – sg N*: iplius Ciceronis exemplum me animauit A2v/21–22 (LB 49–50).
- EXERCERE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: matutinos exercet Acredula cantus E4v/4 (Arat 1021), *part praes act pl m N*: Terram exercentes tauris, & vomere duro B3/5 (Arat 131).
- EXHIBERE (1) *vb – inf praes act*: Latinum Aratum, non vt antea lacerum, & ſcabrum, ſed quantum in me eſſet, nitidum, ac terſum exhibere concupiueram A2v/12–15 (LB 40–43).
- EXIGERE (1) *vb – part pf pass sg f Ab*: Occiduos nocte exacta monet adfore Cauros E2/15 (Arat 867).
- EXIGUUS (9) *ai – sg m N*: exiguus manat de corpore ſplendor B2v/11 (Arat 104), *sg m Ac*: Contrà hœdi exiguum iaciunt mortalibus ignem B3v/32 (Arat 191), *sg m Ab*: Exiguo qui ſtellarum candore nitelcit C3v/15 (Arat 438), *sg f N*: Nubes exigua eſt E3v/12 (Arat 963), *sg f Ab*: Hæc ſanè exigua citò pernoſcuntur opella Ev/16 (Arat 835), *sg n Ab*: cùm nimis exiguo lux tempore præſito eſt C2/7 (Arat 331), Exiguo ſuperum quæ lumina tempore tranat C3v/26 (Arat 449), *pl m Ac*: non exigui producant cognita fructus Ev/17 (Arat 836), *pl f N*: Exinde exiguæ tenui cum lumine multæ Inter piſtricem fuſæ (stellæ) C3/29–30 (Arat 419–420).
- EXILIS (1) *ai – sg m N*: mortemq<sub>3</sub> exilis diſtinet aſſer C2/4 (Arat 328).
- EXIMIUS (2) *ai – sg m Ab*: eximio poſita eſt fulgore Corona B2/21 (Arat 81), Eximio ſplendore B4v/7 (Arat 232).
- EXIN (4) *av*: B4v/22 (Arat 247), C3/13 (Arat 403), D2/8 (Arat 596), D2/13 (Arat 601).
- EXINDE (3) *av*: C3/29 (Arat 419), C3v/8 (Arat 431), D/27 (Arat 549).
- EXIRE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Læuam prolixus, quà vertex tenditur, exit B2v/8 (Arat 101).
- EXISTIMARE (5) *vb – inf praes act*: autori genuina exiſtimare A3/17–18 (LB 79–80), *inf praes pass*: (peccata) fuiſſe commiſſa exiſtimari poſſint A3v/6 (LB 102), *ind pf act 1 sg*: Nec ſanè vllam inuidam eo nomine me ſubiturum exiſtimaui A2/8–9 (LB 6–7), *con praes act 1 sg*: id omne Ciceroni imputandum eſſe exiſtimem A3/4–5 (LB 66–67), *part praes act sg m N*: ſimul exiſtimans A2/30 (LB 28).
- EXORIRI (22) *vb – ind praes pass 3 sg*: tum contrà exoritur clarum caput Hydræ, Et lepus, & Procyon D2v/29–30 (Arat 650–651), repente Exoritur candens illuſtri lumine virgo D2v/32–33 (Arat 653–654), Longius exoritur iam claro corpore ſerpens D3/6 (Arat 660), exoritur media de parte Corona D3/29 (Arat 683), ille exoritur conuerſo corpore Nixus D4/15 (Arat 735), Vel quando exoritur Ev/2 (Arat 821), *ind pf pass f 3 sg*: Ferrea tum verò proles exorta repente eſt B3/27 (Arat 153), vis eſt vehemens exorta Nepai D3v/6 (Arat 693), pars exorta Coronæ eſt D4/7 (Arat 727), *con praes pass 3 pl*: Ante etiam, Heſperia quàm Pleiades exoriantur F2/20 (Arat 1132), *part praes act sg m N*: Exoriens Cancer matutino à Capricorno Dv/28 (Arat 583), ſemper ſignum exoriens Titan trahit vnum D2/28 (Arat 616), exoriens conabitur Arcus D3/27 (Arat 681), exoriens latum concreuit in orbem E3/6 (Arat 924), *part praes act sg m Ab*: Cancro exoriente D2v/9 (Arat 630), Tauro exoriente D4v/23 (Arat 776), *part praes act sg f N*: Hæc eadem exoriens magnum fugat Oriona D3v/8 (Arat 695), Tertia vbi exoriens,

- vel quarta crepuscula vidit E2/6 (Arat 858), *part praes act sg n Ab*: Exoriente autem ligno radiantis Aquarii D4/33 (Arat 753), *part pf pass sg m Ac*: Quem nocte extinctum, atq; exortum vidimus vna D3/21 (Arat 675), *part pf pass sg m Ab*: Sole etiam nondum exorto E3/22 (Arat 940), Vespere item exorto F2v/28 (Arat 1171).
- EXORTUS (1) *sb m – sg Ab*: Arietis exortu Notialem stinguier Aram Hesperii cernes in partibus D4v/19–20 (Arat 772–773).
- EXPANDĒRE (1) *vb – part pf pass pl f N*: manus etiam nunc æthere in alto Expansæ videntur B4/32–33 (Arat 224–225).
- EXPEDIRE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Sed quis tempestatum omnia signa Expediat? Fv/23–24 (Arat 1104–1105).
- EXPELLĒRE (1) *vb – ind pf act 3 sg*: (insula) difiectaq; laxa reuellens Expulit D3v/19–20 (Arat 706–707).
- EXPENDĒRE (1) *vb – imp praes act 2 sg*: expende, vtrum, stellis insignibus altum Euadentibus, aut rursus fubeuntibus æquor F3v/2–3 (Arat 1207–1208).
- EXPERTUS (3) *ai – sg f N*: Altera pars huic obscura est, & luminis expertus Cv/10 (Arat 301), Ne nox illa quidem pluuia tibi transeat expertus E3/13 (Arat 931), *pl f Ac*: experientis nominis omnes (stellas) C3v/11 (Arat 434).
- EXPERTUS (1) *ai – sg m N*: expertus gaudet arator F2v/14 (Arat 1157).
- EXPLERE (2) *vb – inf praes act*: voluisse explere lacunas A4v/2 (IS 26), *con ppf act 1 sg*: cum lacunas, hiatusq; expluissim A2v/16 (LB 44).
- EXPLICARE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Talis tempestat fese explicet æthere vasto F3v/4 (Arat 1209).
- EXPLORARE (2) *vb – ind pf pass f 3 sg*: viris nondum est satis explorata Iouis mens Ev/25 (Arat 844), *part praes act sg f N*: Andromedam tamen explorans fera quæfere pistrinx Pergit C3/14–15 (Arat 404–405).
- EXPONĒRE (1) *vb – ind fut I act*: magnos exponam versibus orbes C4v/11 (Arat 500).
- EXPRIMĒRE (1) *vb – con impf act 3 pl*: quomodo Arati sententiam exprimerent A3/26 (LB 88).
- EXSERERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: & quâ se pelago exeret Dv/29 (Arat 584).
- EXSISTĒRE (6) *vb – inf pf act*: extitisse quosdam, qui A3/22–23 (LB 84–85), *ind praes act 3 sg*: Existit pariter larga cum luce Bootes D3/14 (Arat 668), ingenti existit cum corpore præ se Scorpius D3v/21–22 (Arat 708–709), volucris terris existit clara fagitta D4/31 (Arat 751), dorsum Pistricis, & vltima cauda Existit terris D4v/31–32 (Arat 784–785), *con praes act 3 pl*: Quæ simul existant cernes D2/33 (Arat 621).
- EXSOLVĒRE (1) *vb – inf praes act*: pugnat nodi se exoluere serpens B2v/5 (Arat 98).
- EXSPECTARE (1) *vb – imp praes act 2 sg*: Notos expecta E3v/29 (Arat 980).
- EXSTARE (10) *vb – inf praes act*: sed paulò mare superà extare quietam F/11 (Arat 1061), *ind praes act 3 sg*: E regione alter Boream super arduus extat Bv/2 (Arat 29), spacio ductum simili latus extat C/1 (Arat 259), adparens superà mortalibus extat D2/20 (Arat 608), At parte ex alia claris cum lucibus extat Orion D2v/19–20 (Arat 640–641), *con praes act 3 sg*: vertexq; innubilis extat F/7 (Arat 1057), *con praes act 3 pl*: si qua in hoc opusculo extant A3/1 (LB 63), *con impf act 3 sg*: humanæ imbecillitatis vestigium extaret A2v/26 (LB 54), *con impf act 3 pl*: (Graeca) per commodum extarent A2/15–16 (LB 13–14), integra quoq; Latina, nomen præfertim Ciceronis vtcunq; retinentia, extarent A2v/2–3 (LB 30–31).
- EXSTINGUĒRE (1) *vb – part pf pass sg m Ac*: Quem nocte extinctum, atq; exortum vidimus vna D3/21 (Arat 675).
- EXSULTARE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: Vndicolæ quoq; sæpe anates, mergiq; marini Exsultant procul in sicco E4/9–10 (Arat 993–994), *con praes act 3 sg*: nec si vsq; luto fus Fæda volutetur, cœnoq; exultat adepto F3/6–7 (Arat 1180–1181).

- EXTEMPLO (1) *av*: extemplò cedit delapfa Corona D2v/3 (Arat 624).
- EXTREMUS (16) *ai sup – sg m N*: Extremusq<sub>3</sub> adeò duplici de cardine vertex B/29 (Arat 27), *sg m Ab*: illum primoq<sub>3</sub> loco, extremoq<sub>3</sub> vocamus B/19 (Arat 17), extremo candore D3/30 (Arat 684), Ariete cum extremo D4v/23 (Arat 776), *sg f Ac*: Extremam nitens plumato corpore Coruus Roftro tundit C4/28–29 (Arat 484–485), *sg f Ab*: huic linea duplex Extrema à cauda plantas procurrit in ambas B4/16–17 (Arat 208–209), Extrema propè nocte C2/16 (Arat 340), *sg n Ab*: Extremo in cubito duplici fulgore micantes B3v/33 (Arat 192), *pl m N*: (omnes) Extremiq<sub>3</sub> pedes B4/31 (Arat 223), *pl m Ac*: extremos continet orbes Dv/11 (Arat 566), *pl f N*: vbi Chælæ Extremæ B4v/29–30 (Arat 254–255), *pl f Ac*: Extremas medio contingens corpore terras D3v/30 (Arat 717), Extremas noctis metas E/22 (Arat 808), *pl f Ab*: Partibus extremis Dv/11 (Arat 566), Partibus extremis cedentibus D4v/5 (Arat 758), *pl n Ac*: Labra nec ardentis fi circum extrema lucernæ E4v/29 (Arat 1046).
- FABRICA (1) *sb f – sg G*: cui cui tandem doctifsima Pallas Solertem ipfa dedit fabricæ rationibus artem Dv/14–15 (Arat 569–570).
- FABRICARI (2) *vb – inf praes pass*: Aufaq<sub>3</sub> funeftum prima eft fabricarier ensem B3/28 (Arat 154), *part pf pass sg m N*: Mercurius paruis manibus quam dicitur olim In cunis fabricatus in alta fede locaffe Cv/4–5 (Arat 295–296).
- FABULA (1) *sb f – sg N*: capræ quoq<sub>3</sub> fabula fefe Hædorumq<sub>3</sub> tibi obiiciet B3v/22–23 (Arat 181–182).
- FACERE (3) *vb – ind praes act 3 pl*: quia quæ faciunt vefigia curfu C4v/3 (Arat 492), Hæ faciunt magnos longinqui temporis annos C4v/7 (Arat 496), *inf pf act*: paruum operæ pretium feciffe me arbitrabar A2v/15 (LB 43).
- FACIES (1) *sb f – sg Ab*: vti prima facie videntur A3/12–13 (LB 74–75).
- FACILE (1) *av*: quas cælum intuitus facilè ipfe notaris B3v/6 (Arat 165).
- FACILIS (1) *ai – pl f V*: (Camoenae) Adfitis faciles B/23 (Arat 21).
- FACILITAS (1) *sb f – sg N*: Inuitabat me primùm facilitas operis A2/12–13 (LB 10–11).
- FACTUM (1) *sb n – sg G*: Habes, amice Lector, confilii, factiq<sub>3</sub> noftri rationem A3v/15–16 (LB 111–112).
- FALLAX (1) *ai – sg f N*: Spes eft haud fallax F/8 (Arat 1058).
- FALLERE (4) *vb – ind praes act 3 sg*: hebes oculorum lumina fallit B4v/26 (Arat 251), *ind praes act 3 pl*: falluntq<sub>3</sub> fagaces Quondam inueftiganda Ev/26–27 (Arat 845–846), *ind fut I act 3 sg*: Nam fi prima minus fignis responderit Eos, Proxima nequaquàm, aut, ad fummum, tertia faller F3/16–17 (Arat 1190–1191), *con pf act 3 pl*: quæ Ciceronem prima illa ætate fefellerint A3/6–7 (LB 68–69).
- FALSUS (1) *ai – sg m N*: Aduenturam hyemem, non falſus dixeris augur F2/21 (Arat 1133).
- FAMA (3) *sb f – sg N*: Cæterùm & hæc magnum celebratur fama per orbem B2v/24 (Arat 117), Latè fuſa volans per terras fama vagatur D3v/11 (Arat 698), *sg D*: Si qua fides famæ Bv/9 (Arat 36).
- FARI (2) *vb – inf praes pass*: Pace ſua hæc me virgo velit Latonia fari D3v/9 (Arat 696), *ind fut I pass 1 sg*: nunc Hiſpano, aut doctore Britanno, Sauromataq<sub>3</sub> adeò diſcam, faborq<sub>3</sub> Latine Av/9–10 (AL 8–9).
- FAS (4) *sb n indecl*: Camænæ, Et mihi, fi fas eft, decribere fydera auenti, Adfitis faciles B/21–23 (Arat 19–21), Iplius ex iplis fas hunc tibi noſcere fignis B4/3 (Arat 195), ex aliis rebus quoq<sub>3</sub>, ſiue diei, Seu noctis fpacio, fas coniectare futura eft E2/1–2 (Arat 853–854), Fas purum ſperare diem E3/8 (Arat 926).
- FATERI (1) *vb – ind praes pass 3 sg*: menſis quota fit lux quæq<sub>3</sub> fatetur E/21 (Arat 807).

- FATUM (1) *sb n – sg Ab*: Nam Auieni interpretatio eodem quoq; fato videtur edita A2/21–22 (LB 19–20).
- FAUSTUS (2) *ai – pl n Ac*: (Iuppiter) omina faulta Portendit B/9–10 (Arat 7–8), *sup sg f N*: cunctatori faulstissima tarda (grus) est F2/30 (Arat 1142).
- FAVONIUS (2) *sb m – sg G*: Ad signorum obitum vis est metuenda Fauonii C4/14 (Arat 470), Atq; corufca Noti plaga fulguret, atq; Fauonii E4/22 (Arat 1006).
- FAX (1) *sb f – sg G*: dum pars facis altera deficit E2/32 (Arat 884).
- FERA (3) *sb f – sg Ac*: Ipse feram dextra retinet D4/12 (Arat 732), *pl D*: Ora micant obuerfa feris Bv/7 (Arat 34), *pl Ac*: Ille feras vecors amenti corde necabat D3v/16 (Arat 703).
- FERME (1) *av*: – Iam fupero ferme depulfus lumine cedit D2v/27 (Arat 648).
- FERRE (33) *vb – inf praes act*: Non omnes nimirum à diis ferre omnia possunt A4v/21 (IS 45), *inf praes pass*: Cum volucres certo ferri ordine vidit eadem F2v/19 (Arat 1162), *ind praes pass 3 sg*: Post Helices tergum clinato corpore fertur Arctophylax B2v/12–13 (Arat 105–106), Sub pedibus porro fertur finita Booti B2v/18 (Arat 111), pronusue sub æquora fertur C2v/30 (Arat 387), Ante canis, Graio Procyon qui nomine fertur C4/30 (Arat 486), Orion claro contingens pectore fertur Dv/3 (Arat 558), Atq; obliquus in iis nitens cum lumine fertur Dv/13 (Arat 568), neq; ex cælo depulsa decorè Fertur D4/2–3 (Arat 722–723), Nubes exigua est, isto quæ nomine fertur E3v/12 (Arat 963), Perspicuosq; lacus circum vaga fertur hirundo E4/31 (Arat 1015), Nec cum per sudum tella irrita fertur Arachnes Fv/21 (Arat 1102), *ind praes pass 3 pl*: simul noctesq; diesq; feruntur B/25 (Arat 23), iunctim ambo feruntur B4/9 (Arat 201), feruntur Inter Solis inter, simul inter flamina venti, C2v/1–2 (Arat 358–359), Orbes Itelligeri portantes signa feruntur C4v/13 (Arat 502), Plurima enim circum, supera; infra; feruntur C4v/17 (Arat 506), at reliqui giro breuiore feruntur C4v/28 (Arat 517), partemq; feruntur in vnam Stipati radii E2v/31–32 (Arat 916–917), *ind impf act 3 sg*: vilior ætas, Rara, parumq; alacris populi se ante ora ferebat B3/9–10 (Arat 135–136), Montibus è fummis sese incommitata ferebat B3/14 (Arat 140), *ind fut I act 3 sg*: (luna) Rubra feret ventos, maculosa, & decolor hymbres E2/27 (Arat 879), (nubes) Illa ex parte feret ventos: aliquando quoq; hymbrem E3v/8 (Arat 959), *ind fut I pass 3 sg*: Ipse igitur, quantus membrorum attolitur auctu, Sub læua geminorum obductus parte feretur B3v/25–26 (Arat 184–185), Ipse; cæreulea contextus nube feretur C4/12 (Arat 468), Quorum alia ex luna, seu dimidiata feretur, Alterutra ex parti (coniicies) Ev/30–31 (Arat 849–850), nox illa, diesq; Proximus immunis, liberq; feretur ab hymbri E3/15–16 (Arat 933–934), *ind pf act 3 sg*: quàm prauam, inquit, tulit ætas aurea patrum Progeniem B3/19–20 (Arat 145–146), *con praes act 3 sg*: Neue vllam ferat asperfus labemue, notamue E2v/14 (Arat 899), *con praes pass 3 sg*: En gonafin dicunt, genibus quod nixa feratur B2/18 (Arat 78), *con praes pass 1 pl*: Ioue enim, quocunq; feramur, egemus Omnes B/7–8 (Arat 5–6), *con impf act 3 sg*: (ut) feretq; itata omnia frugifer annus B/18 (Arat 16), *part praes act pl m N*: Nec mures, si quando leues conferre fufuros Cæpere inter se, & saltus iterare procaces, Antiquos latuere hyemem, frigusq; ferentes F3/18–20 (Arat 1192–1194).
- FERREUS (1) *ai – sg f N*: Ferrea tum verò proles exorta repente est B3/27 (Arat 153).
- FERRUGINEUS (1) *ai – pl f Ab*: Nec ferrugineis incluso Sole coronis E3/28 (Arat 946).
- FERTILIS (1) *ai – comp sg f N*: Fertiliior solito F2/7 (Arat 1119).
- FERUS (6) *ai – sg m N*: Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus B4v/11 (Arat 236), *sg f N*: Andromedam tamen explorans fera quæfere piftrix Pergit C3/14 (Arat 404), & fera piftrix Labitur D3v/1–2 (Arat 688–689), *sg f Ac*: feram caudam piftricis D/20 (Arat 542), *sg n Ab*: ore fero Capricornus D2/11 (Arat 599), *pl f Ac*: feras possit mulcere procellas C4/8 (Arat 464).



- FERVENS (2) *ai – sg m N*: Cùm totus feruens Fv/30 (Arat 1111), *pl n Ac*: AEftifer eft pandens feruentia fidera Cancer D2/5 (Arat 593).
- FERVIDUS (5) *ai – sg m N*: rutilo cum lumine claret Feruidus ille Canis C2v/9–10 (Arat 366–367), Procyon, qui fefe feruidus infert Ante Canem D2v/30–31 (Arat 651–652), Feruidus ille Canis toto cum corpore cedit D4/21 (Arat 741), *sg f N*: rota feruida Solis D/26 (Arat 548), *pl n N*: duo feruida lumina flagrant B2/5 (Arat 65).
- FESSUS (1) *ai – pl f Ab*: fefsus labente quadrigis Ev/33 (Arat 852).
- FESTINUS (3) *ai – sg f N*: Decedensq̃ suo feftina monedula pafu Fv/15 (Arat 1096), Si prope-rant feftina (bruma) F2v/1 (Arat 1144), *sg m Ab*: feftino cùm vifunt pafcua curfu F2v/23 (Arat 1166).
- FETUS (3) *sb m – sg N*: Quiq̃ erit vberior foetus F2/13 (Arat 1125), *sg Ab*: Ergo ilex foetu, quan-tùm fatis, vbere turgens F2/5 (Arat 1117), Lentifcus triplici folita grandefcere foetu F2/10 (Arat 1122).
- FIDERE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto Bv/20 (Arat 47), *imp fut act 2 sg*: dubiæ nec fidito nocti C2/8 (Arat 332).
- FIDES (1) *sb f – sg N*: Si qua fides famæ Bv/9 (Arat 36).
- FIDES (3) *sb f – sg N*: Inde fides leuiter poftita, & connexa videtur Cv/3 (Arat 294), Cedit clara fides Cyllenia D3/1 (Arat 655), & fimul effert Sefe clara fides D4/19–20 (Arat 739–740).
- FIERI (5) *vb – inf praes pass*: quàm commodiffimè fieri potuit A2v/6 (LB 34), neminem videlicet nafci fapientem, fed fieri A2v/30 (LB 58), fucum hac in parte fieri non fum paffus A3/33–34 (LB 95–96), *ind praes act 3 sg*: Fit quoq̃, vt àériis claudatur luna coronis E2v/1 (Arat 886), nigricanti fit comes hymber E2v/27 (Arat 912).
- FIGERE (9) *vb – inf praes act*: Obtutum in cauda maioris figere dicas Arcti B2/8–9 (Arat 68–69), *part praes act sg m N*: Mortiferum in venas (scorpius) figens per vulnera virus D3v/24 (Arat 711), *part pf pass sg m N*: Cuius in aduerfo eft Arcturus corpore fixus D3/15 (Arat 669), *part pf pass sg f N*: Tergo fixa genu prolapfi lucida fulget B2/24 (Arat 84), fubter præcordia fixa tenetur Stella B2v/16–17 (Arat 109–110), cùm pars perfiltet earum Fixa loco Fv/7–8 (Arat 1088–1089), *part pf pass sg n N*: Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus Cv/29 (Arat 320), *part pf pass pl f N*: manus etiam nunc æthere in alto Expanfæ vifuntur, & ad laxa horrida fixæ B4/32–33 (Arat 224–225), *part pf pass pl n Ac*: Verùm hæc, quæ femper certo voluuntur in orbe, Fixa, fimul magnos exponam verfibus orbes C4v/10–11 (Arat 499–500).
- FIGURA (1) *sb f – sg N*: Confimili fpecie ftellas, pariliq̃ nitore, Non potuit nobis clarare figura C3v/7 (Arat 430).
- FINDERE (3) *vb – inf praes act*: libeatq̃ fecundo Aurarum impulfu pofitis mare findere tonfis B3v/19–20 (Arat 178–179), nequeunt radices findere terram C2v/20 (Arat 377), *part pf pass pl f Ac*: filfasq̃ rubecula cautes Fv/14 (Arat 1095).
- FINIS (1) *sb m – sg N*: FINIS F3v/11 (Arat 1216).
- FINITUS (2) *ai – sg f N*: Sub pedibus porrò fertur finita Booti, Spicum illufre tenens fplendenti corpore virgo B2v/18–19 (Arat 111–112), (piftrix) finita in partibus Auftri C3/16 (Arat 406).
- FIRMARE (1) *vb – inf praes act*: fpem confenfu firmare duorum Debemus F3/30–31 (Arat 1204–1205).
- FLABRUM (2) *sb n – pl Ac*: Simplex flabra notat ventorum, & pura ferena E2v/3 (Arat 888), *pl Ab*: & verfuris cærula flabris E4/13 (Arat 997).
- FLAGRANS (1) *ai – sup sg f N*: Hic eft æftiferi via flagrantiffima Solis B3v/14 (Arat 173).
- FLAGRARE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: E trucibusq̃ oculis duo feruida lumina flagrant B2/5 (Arat 65).

- FLAMEN (8) *sb n – sg Ac*: Inferior paulò est Aries, & flamen ad Auftri Inclinator C/4–5 (Arat 262–263), *sg Ab*: vitali flamine mulcet C2v/19 (Arat 376), nec opino flamine ventus C4/6 (Arat 462), *pl N*: fumma ab regione Aquilonis flamina pulfant C/16 (Arat 274), tamen non deerunt flamina ponto E4/20 (Arat 1004), *pl Ac*: nec flamina vitant Cv/31 (Arat 322), feruntur Inter Solis iter, simul inter flamina venti C2v/1–2 (Arat 358–359), At ruber apparens animarum flamina portat E2v/28 (Arat 913).
- FLAMMA (6) *sb f – sg N*: Itellis quoq; flama propinquis Par data B3v/5–6 (Arat 163–164), reliquis innoxia flama est C2v/23 (Arat 380), Flama lucernarum nunc recta infurgat in altum E4v/31 (Arat 1048), *sg Ac*: leo, tremulam iaciens è corpore flamam B3v/13 (Arat 172), Nec toto spirans rabido de corpore flamam C2v/12 (Arat 369), *sg Ab*: caput longè impare flamma Vifitur B4v/7–8 (Arat 232–233), *pl Ab*: Nunc alia æternis seruantes sidera flamis E/29 (Arat 815).
- FLAMMESCERE (1) *vb – inf praes act*: aliàs alio flammescere vifitur igni Primigena E2/4–5 (Arat 856–857).
- FLAMMIGER (1) *ai – sg m Ab*: Tempora, flammigero Sol cuncta perambulat axe E/33 (Arat 819).
- FLATUS (3) *sb m – sg N*: Rupta (luna notat) quidem flatus ventorum E2v/4 (Arat 889), *sg Ab*: Aram, quam flatu permulcet spiritus Auftri C3v/25 (Arat 448), *pl Ab*: validis erumpit flatibus ignes C2v/13 (Arat 370).
- FLEBILIS (1) *ai – sg n Ac*: Scorpius infestus, præportans flebile acumen D3v/22 (Arat 709).
- FLECTERE (2) *vb – inf pf pass m 3 pl*: Quàm sunt in cælo diuini numine flexi (orbes) Dv/17 (Arat 572), *part praes act sg m N*: Brumali flectens contorquet tempore curfum Cv/22 (Arat 313).
- FLERE (1) *vb – inf praes act*: Gnatæ flere vicem dicas B4/26 (Arat 218).
- FLEXUS (4) *sb m – sg Ac*: Atq; inter flexum genus Cv/7 (Arat 298), *sg Ab*: Exinde in superas brumali tempore flexu Se recipit fedes D/27–28 (Arat 549–550), Hydra tenet flexu crateram Dv/4 (Arat 559), *pl Ac*: Tum primos fluuii flexus confurgere terris Nauta mari puro videat E/7–8 (Arat 793–794).
- FLEXUS (7) *ai – sg m Ac*: trahens flexum vi corporis arcum C2/12 (Arat 336), Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum D2/10 (Arat 598), *sg n Ab*: flexo cum corpore serpens C4/23 (Arat 479), genu flexo Taurus connititur ingens Dv/2 (Arat 557), ac flexo confidens corpore Nixus D2v/26 (Arat 647), & summum flexo de corpore lumen D4/14 (Arat 734), *pl m Ac*: conficiensq; sinus è corpore flexos Bv/28 (Arat 55).
- FLOS (4) *sb m – sg N*: Flos etiam fcyllæ ter furgere fucuit in auras F2/15 (Arat 1127), *sg Ab*: Hoc in flore etiam fcyllæ deprenderit albo F2/18 (Arat 1130), *pl G*: Et vieti florum natitant super æquore pappi E4/12 (Arat 996), fed circum proxima quæq; Pabula delibant florum Fv/17–18 (Arat 1098–1099).
- FLUCTUS (3) *sb m – sg Ac*: (cornix) fluctum ceruice recepit E4v/6 (Arat 1023), *sg Ab*: fluctu procul illa marino Pulfa gemit C2/3–4 (Arat 327–328), *pl Ac*: Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus Cv/32 (Arat 323).
- FLUMEN (6) *sb n – sg N*: veluti rapido cum gurgite flumen Bv/26 (Arat 53), *sg G*: Fluminis illustis tangentem corpore ripas C3/18 (Arat 408), quoties prorpunt fluminis alueo F3/23 (Arat 1197), *sg Ab*: Flumine mixta retrò ad pistricis terga reuerti C3/26 (Arat 416), gelidi delapsum flumine fontis C3v/18 (Arat 441), *pl Ac*: Sed quæ Permeysi dictant ad flumina Mufæ A4v/19 (IS 43).
- FLUVIUS (1) *sb m – sg G*: Tum primos fluuii flexus confurgere terris Nauta mari puro videat E/7–8 (Arat 793–794).
- FODERE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Quoq; magis terram fodiant F2v/5 (Arat 1148).
- FOEDE (2) *av*: fed fædè mutilatus A2/20 (LB 18), cuius fædè mutilata Camœna A4/24 (IS 19).

- FOEDUS (1) *sb n – pl Ac*: E quibus annorum rationem, & foedera nosces C4v/15 (Arat 504).
- FOEDUS (2) *ai – sg m Ab*: Præstantem fædo violasset dente Camœnam A4v/10 (IS 34), *sg f N*: nec si vīq; luto fus Fæda volutetur F3/6–7 (Arat 1180–1181).
- FOLIUM (2) *sb n – pl G*: haud patitur foliorum tegmine frustra Suspendos animos arbuta ornata tenere C2v/16–17 (Arat 373–374), *pl Ab*: Denudat foliis ramos C2v/21 (Arat 378).
- FONS (4) *sb m – sg N*: pedis ilicet ictum Fons salientis aquæ, iugisq; scatebra sequuta est B4v/16–17 (Arat 241–242), *sg G*: gelidi delapsum flumine fontis C3v/18 (Arat 441), *sg Ac*: Hunc olim perhibent Heliconis vertice summo Produxisse nouum fontem B4v/13–14 (Arat 238–239), *pl Ac*: Abfurdoq; sono fontes, & stagna cietis E4v/2 (Arat 1019).
- FORMA (6) *sb f – sg N*: Hæc capiti forma est B4/4 (Arat 196), *sg Ac*: Nec formam veteres certam statuisse videntur C3/33 (Arat 423), *sg Ab*: (Deltoton) simili quia forma littera claret B4v/33 (Arat 258), Cum quibus, vt perhibent, aua est contendere forma D4/6 (Arat 726), *pl Ac*: stellaq; iungens Vna tenet duplices communi lumine formas B4v/2–3 (Arat 227–228), Et vario pinxit distinguens lumine formas C3v/2 (Arat 425).
- FORMICA (1) *sb f – pl N*: Formicæq; cauis prompserunt oua cauernis E4v/10 (Arat 1027).
- FORMIDARE (1) *vb – part praes act sg m N*: Formidans acrem morfum lepus C3/32 (Arat 422).
- FORTASSE (2) *av*: vt mirum fortasse videri non debeat A2v/34–A3/1 (LB 62–63), Sed quemadmodum aliqua sint fortasse A3/6 (LB 68).
- FORTE (4) *av*: si quod forte in iis humanæ imbecillitatis vestigium extaret A2v/25–26 (LB 53–54), cum per vetustatem aliquid fortè detritū esset A3/28–29 (LB 90–91), In priſcos si forte reſectum verteret vsus Denuò A4/28 (IS 23), Quòdſi forte vrlas magis appellare libebit Bv/6 (Arat 33).
- FORTIS (1) *ai – sg m G*: vngula vemens Fortis equi Cv/14–15 (Arat 305–306).
- FORUM (1) *sb n – sg Ac*: fenum cætu illa vocato, Siue forum in medium B2v/29–30 (Arat 122–123).
- FOSSA (1) *sb f – pl N*: Omnes tum pluuiæ campi, foſſæq; natabunt E3/2 (Arat 920).
- FRAGILIS (2) *ai – sg f D*: Nulla petebantur fragili compendia puppi B3/3 (Arat 129), *pl f Ac*: Aut si ollas fragiles F/2 (Arat 1052).
- FRAGMENTUM (1) *sb n – pl N*: fragmenta documento esse possunt A3/19 (LB 81).
- FRENDERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: (lupus) prædæq; cupidine frendet F3/10 (Arat 1184).
- FREQUENTARE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Tempore nocturno quas vis inferna frequentet D/16 (Arat 538).
- FRETUM (1) *sb n – sg Ac*: Hoc maior vexabit hyems terramq; fretumq; E3/31 (Arat 949).
- FRETUS (1) *ai – sg m N*: auxilio docti sed fretus Arati A4v/5 (IS 29).
- FRIGUS (6) *sb n – sg N*: Eius quippe modi frigus crabronibus instat F2/22 (Arat 1134), *sg G*: Frigoris indicium F2/6 (Arat 1118), *sg Ac*: Quàm gelidum valido de corpore frigus anhelans Cv/19 (Arat 310), (nec mures) Antiquos latuere hyemem, frigusq; ferentes F3/20 (Arat 1194), *sg Ab*: Tum fixum tremulo quatiatur frigore corpus Cv/29 (Arat 320), *pl Ac*: Pleias occumbens adducet frigora sæua F2v/4 (Arat 1147).
- FRINGILLA (1) *sb f – sg N*: fringillaq; manè canora Fv/12 (Arat 1093).
- FRONS (2) *sb f – sg Ab*: Quæ fronte in media coniuncto ardore coruscant B4/6 (Arat 198), Præter quadruplices stellas in fronte locatas C2/28 (Arat 352).
- FRUCTUS (2) *sb m – sg Ab*: Nam quicquid lentifci in fructu obseruat arator F2/17 (Arat 1129), *pl Ac*: Sed non exiguis producunt cognita fructus Ev/17 (Arat 836).
- FRUGIFER (1) *ai – sg m N*: ferretq; itata omnia frugifer annus B/18 (Arat 16).
- FRUI (1) *vb – imp praes pass 2 sg*: fruere A3v/20 (LB 116).
- FRUSTRA (4) *av*: Nullo in vulgum vsu frustra adseruata latebat A4/25 (IS 20), Sed frustra, & temerè à vulgo ratione sine vlla Septem dicier C/26–27 (Arat 284–285), abdita frustra Cætera

- se speret cognoscere signa potesse C2v/7–8 (Arat 364–365), haud patitur foliorum tegmine frustra Sulpenfos animos arbuta ornata tenere C2v/16–17 (Arat 373–374).
- FRUSTRARI (2) *vb* – *ind fut I pass 3 sg*: rapido ne sideris igni Laesa seges vacuis dominum frustretur aristas F2v/15–16 (Arat 1158–1159), *ind pf pass f 3 sg*: Atq; hæc Sidonias nunquam est frustrata carinas Bv/25 (Arat 52).
- FRUX (4) *sb f* – *sg Ac*: Sic, vt quæq; suam comitetur aratio frugem F2/12 (Arat 1124), *pl G*: profcisio terræ Temporis eiufdem frugum genere affluet omni F2/13–14 (Arat 1125–1126), *pl D*: cladem, tenerisq; datura Frugibus F2v/7–8 (Arat 1150–1151), *pl Ac*: Ter fruges fundens F2/11 (Arat 1123).
- FUCUS (1) *sb m* – *sg Ac*: fucum hac in parte fieri non sum passus A3/33–34 (LB 95–96).
- FUGARE (2) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Hæc eadem exoriens magnum fugat Oriona D3v/8 (Arat 695), *part pf pass pl m Ab*: nisi nimbis ante fugatis F/17 (Arat 1067).
- FUGERE (9) *vb* – *ind praes act 3 sg*: hic fugit ictus Horrificos metuens rostri tremebundus acuti C2v/26–27 (Arat 383–384), Tum verò fugit Andromeda D3v/28 (Arat 715), *imp fut act 2 sg*: Tum validis fugito deuitans viribus Austrum C4/3 (Arat 459), *con impf act 3 sg*: fugeretq; vago sol nescius axe A4/18 (IS 13), *part praes act sg m N*: Orion fugiens commendat corpora terris D3v/27 (Arat 714), *part praes act sg m Ab*: Autumno fugiente F2v/2 (Arat 1145), *part praes act sg f N*: Andromede, fugiens aspectum mœsta parentis B4/28 (Arat 220), Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti E4/4 (Arat 988), *part praes act sg n N*: Eq; mari palsim fugiens genus omne volantum Fv/13 (Arat 1094).
- FULCIRE (5) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: ianua duplex Obliqui quondam fulcitur robore vectis B4/23–24 (Arat 215–216), *part pf pass sg m Ac*: E quibus hunc subter polys cognoscere ful-tum B4v/28 (Arat 253), *part pf pass sg m Ab*: signorumq; ordine fulto D2/25 (Arat 613), *part pf pass pl m N*: (orbes) Amplexi terram, cœli sub tegmine fulti C4v/14 (Arat 503), *part pf pass pl n Ac*: retinentes sidera fulta Dv/19 (Arat 574).
- FULGERE (25) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Tergo fixa genu prolapsi lucida fulget B2/24 (Arat 84), Pars aluo tenuis anterior sola æthere fulget B4v/12 (Arat 237), Excepta læua, quæ magnam fulget ad Vrfam E/1 (Arat 787), *ind praes act 3 pl*: tenui nam lumine fulgent B2/31 (Arat 91), E multis tamen iis duo latè lumina fulgent C3v/16 (Arat 439), stellæq; vtrinq; locatæ Vicinæ inter se paruo discrimine fulgent E3v/21–22 (Arat 972–973), *ind pf act 3 sg*: tenuis cùm fulsit cardine luna Occiduo E/13–14 (Arat 799–800), cùm tertia vespere fulsit E2/8 (Arat 860), *ind pf act 3 pl*: cùm per loca cœli Diuersæ rubro nubes fulgere colore E3/22–23 (Arat 940–941), *ind fut II act 3 sg*: cùm fulferit orbe Dimidio E/18–19 (Arat 804–805), seu (luna) pleno fulferit ore Ev/31 (Arat 850), & quo rubicundior illa Fulferit, hoc maior tempestas æera verret E2/21–22 (Arat 873–874), *part praes act sg m N*: Lacteus hic nimio fulgens candore notatur C4v/25 (Arat 514), Orion, humeris, & lato pectore fulgens D2v/20 (Arat 641), *part praes act sg m Ac*: Fulgentem leporem D/21 (Arat 543), *part praes act sg f N*: Hic missore vacans fulgens iacet vna sagitta C2/18 (Arat 342), In medioq; sinu fulgens cratera relucet C4/27 (Arat 483), & Andromedæ hic fulgens quoq; dextra tenetur, Secta volam, cubitumq; inter C4v/33–D/1 (Arat 522–523), fulgens cedit vis torua Leonis D2/6 (Arat 594), fulgens prolabitur Argo D3/16 (Arat 670), Quem rutila fulgens pluma præteruolat Ales D3/33 (Arat 687), *part praes act sg f G*: Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen Aram C3v/24–25 (Arat 447–448), *part praes act sg f Ac*: Nam cum fulgentem cernes sine nubibus atris Aram C3v/33–C4/1 (Arat 456–457), *part praes act sg n N*: Inde gubernaculum, disperfo lumine fulgens C3/11 (Arat 401), *part praes act pl f D*: Ionipes fulgentibus ardet Infertus stellis subluetri nocte videndus B4v/20–21 (Arat 245–246).
- FULGETRUM (1) *sb n* – *pl N*: Namq; eius fulgetra modi sunt omina aquarum E4/25 (Arat 1009).

- FULGOR (6) *sb m – sg N*: Et fuus intereà fulgor tamen infit Afellis E3v/25 (Arat 976), *sg Ac*: Nec fulgorem illum nubes, alicundeúe oborta Caligo eripiet Fv/2–3 (Arat 1083–1084), *sg Ab*: Verùm tempora sunt duplici fulgore notata B2/4 (Arat 64), eximio posita est fulgore Corona B2/21 (Arat 81), Extremo in cubito duplici fulgore micantes B3v/33 (Arat 192), Huic equus ille, iubam quatiens fulgore micanti B4v/1 (Arat 226).
- FULGUR (2) *sb n – pl N*: & fulgura furgent E4/14 (Arat 998), *pl Ac*: Signis, quæcunq; aut hym-bres, aut fulgura cœli, Aut portendere veloces sunt dicta procellas F3/14–15 (Arat 1188–1189).
- FULGURARE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Est etiam interdum, vt Boreæ fimul, & fimul Euri, Atq; corufca Noti plaga fulguret, atq; Fauonii E4/21–22 (Arat 1005–1006).
- FULIX (2) *sb f – sg N*: Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti, Nunctiat horribiles clamans infitare procellas E4/4–5 (Arat 988–989), tum magno concita curfu Ad mare prona fulix properat clangore sonoro E4v/24–25 (Arat 1041–1042).
- FUMARE (1) *vb – part praes act sg f N*: At si radices fumans nebula integat imos Aerii montis F/6–7 (Arat 1056–1057).
- FUNDERE (11) *vb – inf praes act*: Cùm clamore paratis inanes fundere voces, Abfurdoq; sono fontes, & itagna cietis E4v/1–2 (Arat 1018–1019), *ind praes act 3 sg*: vbi fundit fese vl-tima cauda B2v/7 (Arat 100), *ind fut I pass 3 sg*: cruorq; per omnem Fundetur terram B3/22–23 (Arat 148–149), *con praes act 3 sg*: (flamma lucernarum) ampullas quasi fundat inanes E4v/32 (Arat 1049), *con praes pass 3 pl*: Ac nubem radii circùm fundantur opacam E3/12 (Arat 930), *part praes act sg m G*: pedes gelidum riuum fundentis Aquarii D/19 (Arat 541), *part praes act sg f N*: (fulix) Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus E4/6 (Arat 990), (lentiscus) Ter fruges fundens F2/11 (Arat 1123), *part pf pass sg f N*: Latè fufa volans per terras fama vagatur D3v/11 (Arat 698), *part pf pass pl f N*: (stellae) multæ Inter piltricem fufæ, sparfaq; videntur C3/29–30 (Arat 419–420), (stellae) quæ sunt paruo cum lumine fufæ C3v/5 (Arat 428).
- FUNESTUS (4) *ai – sg m Ac*: Aufaq; funestum prima est fabricarier enfem B3/28 (Arat 154), funestum magnis cum viribus amnem C3/20 (Arat 410), *sg f N*: & fera piltrix Labitur, horri-biles epulas funesta requirens D3v/1–2 (Arat 688–689), *pl n N*: Tum bella emergent funesta B3/22 (Arat 148).
- FUNGUS (1) *sb m – pl N*: Labra nec ardentus si circùm extrema lucernæ Fungi concrecant E4v/29–30 (Arat 1046–1047).
- FUR (1) *sb m/f – pl N*: furesq; monedulæ E4v/17 (Arat 1034).
- FURERE (1) *vb – part praes act pl m Ac*: rubicunda (luna) furentes Prædicat ventos E2/9–10 (Arat 861–862).
- FUSCUS (1) *ai – sg f N*: Fufcaq; nonnunquam curfans per littora cornix E4v/5 (Arat 1022).
- GALLUS (1) *sb m – sg Ab*: Pulli itidem, gallo foboles prognata parente E4v/13 (Arat 1030).
- GARRULUS (1) *ai – sg f N*: Garrula item cornix F/21 (Arat 1071).
- GAUDERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: expertus gaudet arator F2v/14 (Arat 1157).
- GELIDUS (6) *ai – sg m G*: gelidi delapfum flumine fontis C3v/18 (Arat 441), *sg m Ac*: gelidum riuum D/19 (Arat 541), *sg n Ac*: gelidum valido de corpore frigus anhelans Cv/19 (Arat 310), *pl m Ac*: gelidos Aquilones E2/18 (Arat 870), *pl f Ac*: Sunt inter partes gelidas Aquilone lo-catæ C2/32 (Arat 356), gelidas Aquilonis ad auras C3/15 (Arat 405).
- GEMERE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: fluctu procul illa marino Pulsa gemit C2/3–4 (Arat 327–328), *part praes act sg f N*: & noctua fera Nocte gemens F/19–20 (Arat 1069–1070).
- GEMINARE (1) *vb – con pf act 3 sg*: vt paruum tranans geminauerit orbem D3/22 (Arat 676).
- GEMINI (7) *sb m – pl N*: gemini clarum iactantes lucibus ignem D2/16 (Arat 604), *pl G*: Sub læua geminorum obductus parte B3v/26 (Arat 185), Ora petens Geminorum illuftria C4v/30



(Arat 519), *pl Ac*: natos geminos inuifēs fub caput Arcti B3v/11 (Arat 170), fuperas Geminos tum viſere lucēs Certus eris E/3–4 (Arat 789–790), *pl Ab*: Et hic geminis eſt ille fub ipſis Ante canis C4/29–30 (Arat 485–486), Cum geminis demum pleno ſe corpore tollit D4v/28 (Arat 781).

GEMINUS (5) *ai – pl f N*: Hunc Arcti cricūm geminæ voluuntur Bv/3 (Arat 30), Hanc geminæ circūm paruo cum lumine ſtellæ E3v/15 (Arat 966), *pl Ab*: geminis ſecat àera pennis Cv/9 (Arat 300), geminis Equus ille tenetur Piſcibus Cv/16–17 (Arat 307–308), Fit quoq̃, vt àeriis claudatur luna coronis, Nunc tribus, interdum geminis E2v/1–2 (Arat 886–887).

GENIUS (1) *sb m – sg D*: quòd is genio tam infœlici eſſet A2/17–18 (LB 15–16).

GENU (14) *sb n – sg G*: inter flexum genus, & caput alitis hæſit Cv/7 (Arat 298), *sg Ac*: propter læuum genus C/21 (Arat 279), Hæc genus ad læuum Nixi delapſa refedit Cv/6 (Arat 297), genus ardens In ſefe retinens Aurigæ portat vtrunq̃ C4v/30–31 (Arat 519–520), Sed læuum genus, atq̃ illuſtrem linquit in altum Plantam D2v/28–29 (Arat 649–650), Iam dextrum genus, & decoratam lumine furam Erigit ille vagans D3/19–20 (Arat 673–674), Hic genus, & furam cūm Chelis erigit altè D3/23 (Arat 677), *sg Ab*: genu prolapſi lucida fulget B2/24 (Arat 84), genu flexo Taurus connititur ingens Dv/2 (Arat 557), Inflexoq̃ genu proiecto corpore Taurus D2/15 (Arat 603), *pl N*: Et paucæ Chelis ſtellæ, ſimul Anguitenentis Sunt genua Dv/5–6 (Arat 560–561), *pl Ac*: Cūm verò ad genua vſq̃ pedes demerſerit vndis Anguitenens E/2–3 (Arat 788–789), *pl Ab*: genibus quòd nixa feratur B2/18 (Arat 78), Adq̃ humeros vſq̃ à genibus D2v/9 (Arat 630).

GENUINUS (3) *ai – sg m Ab*: genuinoq̃ ardeat igni E2v/15 (Arat 900), *pl m Ab*: atq̃ ita pro genuinis nothos verſus nobis ſuppofuerint A3/31–32 (LB 93–94), *pl n Ac*: autoris genuina exiſtimare A3/17–18 (LB 79–80).

GENUS (12) *sb n – sg N*: Picarumq̃ magis docile eſt genus Av/6 (AL 5), dum perſtitit & genus aureum B3/8 (Arat 134), Aſpernata tamen genus omninò hoc quoq̃ non eſt B3/12 (Arat 138), Nec verò genus infœlix ſine honore iacebit Iaſidæ Cephei B4/12–13 (Arat 204–205), Eq̃ mari paſſim fugiens genus omne volantum Fv/13 (Arat 1094), Tertia fub caudam, ac genus iplum lumina pandit B3v/9 (Arat 168), *sg G*: Atq̃ eius generis quidem A3/34 (LB 96), *sg Ac*: genus humanum omne perofa B3/30 (Arat 156), *sg Ab*: Quo in genere A2/26 (LB 24), in hoc genere A2v/1–2 (LB 29–30), Munus non genere ex illo A4v/17 (IS 41), frugum genere affluet omni F2/14 (Arat 1126).

GERERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Nam gerit hic voluens bis ſex ardentia ſigna D2/4 (Arat 592).

GERMANICUS (2) *n-pers – sg G*: vnus Germanici, eundem autorem vertentis A3/18 (LB 80), non defuerint quidam Germanici item caſtigatorem ſimiles A3/29–30 (LB 91–92).

GERMANUS (1) *ai – sg f D*: Germanæ numero ſtellarum diſpoſituq̃ Par Cynofura Bv/18–19 (Arat 45–46).

GESTIRE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam Geſtit Cv/13–14 (Arat 304–305).

GIGNERE (1) *vb – part fut pass pl f D*: ſua gignendis vt tempora rebus Conſtarent B/17 (Arat 15).

GLANS (2) *sb f – sg G*: veſcæq̃ vberima glandis F2/7 (Arat 1119), *sg Ab*: Nec verò ilicibus turgenti glande granatis, Signaue lentifcis ſua defunt F2/1 (Arat 1113).

GLOMERAMEN (1) *sb n – sg Ab*: Ipſe cohæreſcens ſibimet glomeramine cæco Fv/25 (Arat 1106).

GLOMERARE (1) *vb – ind fut pass 3 sg*: Ingens tempeſtas glomerabitur æthere toto E2/17 (Arat 869).

GLORIA (1) *sb f – sg N*: honoſq̃ ſuus Ciceroni, & gloria conſtet A4/29 (IS 24).

GNATA (2) *sb f – sg G*: Calſiopeia, Gnata flere vicem dicas B4/25–26 (Arat 217–218), *sg Ac*: Labitur illa ſimul gnatam lachrimoſa requirens Calſiopeia D4/1–2 (Arat 721–722).

- ΓΝΗΣΙΟΝ (1) *sb n* wyraz grecki – *sg N*: & illud quasi γνήσιον attinet A2v/7–8 (LB 35–36).
- GNOSIS (1) *sb f* – *sg Ab*: Gnosside defuncta B2/23 (Arat 83).
- GRACULUS (1) *sb m* – *sg N*: feros vespere cantus Gracculus occæptans, fringillaq; manè canora Fv/11–12 (Arat 1092–1093).
- GRADUS (1) *sb m* – *sg Ac*: gradum montes referebat in altos B3/24 (Arat 150).
- GRAECI (3) *sb m* – *pl N*: Has Græci stellas hyadas vocitare fuerunt B4/7 (Arat 199), Zodiacum hunc Græci vocitant D2/2 (Arat 590), quas Græci dixere Parelia, nubes E3v/1 (Arat 952).
- GRAECUM (1) *sb n* – *sg Ab*: quàm ipsemet ex Græco transtuli A3v/11 (LB 107).
- GRAECUS (6) *ai* – *sg m G*: & aurea Græci Autoris Latio conuertit carmina verfu A4v/7–8 (IS 31–32), *sg m Ab*: ex Græco textu quàm commodissimè fieri potuit conuerfa A2v/5–6 (LB 33–34), cum Græco Arato consentientem partem illam reperimus A2v/9–10 (LB 37–38), *pl n N*: & Græca, vnde hæc ad nos & antea manauerant A2/14–15 (LB 12–13), *pl n Ac*: Græca præfertim inspicere dedignantibus A3/14–15 (LB 76–77), *pl n Ab*: quæ cum integris in hoc genere Græcis conferri possint A2v/1–2 (LB 29–30).
- GRAI (4) *sb m* – *pl N*: claro perhibent Ophiuchum nomine Graii B2/27 (Arat 87), Andromedæ signum Deltoton dicere Graii Quod soliti B4v/32–33 (Arat 257–258), *pl G*: Quam nemo certo donauit nomine Graiūm C4/20 (Arat 476), *pl Ac*: apud Graios Cynofura vocatur Bv/13 (Arat 40).
- GRAIUS (4) *ai* – *sg m Ac*: Quid me Graiū hominem Av/2 (AL 1), *sg n Ab*: Graio Procyon qui nomine fertur C4/30 (Arat 486), *pl m N*: Hanc Graii obleruant, pelagi per cærulea nautes Bv/17 (Arat 44), Scriptores Graii defecti nomine vero En gonalin dicunt B2/17–18 (Arat 77–78).
- GRANDESCERE (1) *vb* – *inf praes act*: Lentifcus triplici folita grandescere fœtu F2/10 (Arat 1122).
- GRANDIS (1) *ai* – *pl f Ab*: notis tabulæ vifuntur grandibus Ev/6 (Arat 825).
- GRANDO (1) *sb f* – *sg G*: Carbo itidem viuis venturæ est grandinis index Fv/29 (Arat 1110).
- GRAVARE (2) *vb* – *part pf pass pl f D*: ilicibus turgenti glande grauatis [error: granatis] F2/1 (Arat 1113), *sg f N*: grauata Lentifcus triplici folita grandescere fœtu F2/9–10 (Arat 1121–1122).
- GRAVIS (3) *ai* – *sg m N*: Sin grauis inciderit nec opino flamine ventus C4/6 (Arat 462), *sg n Ac*: sed graue mœstis Ostendit nautis perturbans æquora signum C2/23–24 (Arat 347–348), *sg n Ab*: Ille graui moriens constraui corpore terram D3v/25 (Arat 712).
- GRAVITER (1) *av*: Ille tamen nitens grauiter vestigia ponit B2v/3 (Arat 96).
- GREX (1) *sb m* – *sg G*: Cumq; duces gregis, atq; ætas infirmior vnà Cornibus implicitis ludunt F2v/24–25 (Arat 1167–1168).
- GRUS (4) *sb f/m* – *sg Ab*: Maturante abitum grue F2/29 (Arat 1141), *pl N*: Atq; grues etiam, lucas instare serenas Persuasæ, vnum omnes carpunt iter agmine longo F/29–30 (Arat 1079–1080), Nec cellæ per inane grues longa agmina ductant Fv/19 (Arat 1100), *pl D*: vrget gruibus semper vestigia bruma F2/31 (Arat 1143).
- GUBERNACLUM (2) *sb n* – *sg N*: Inde gubernaculum, disperfo lumine fulgens, Clari posteriora canis vestigia tangit C3/11–12 (Arat 401–402), *sg Ac*: Inter piltricem fusæ; sparfæq; videntur, Atq; gubernaculum stellæ C3/3031 (Arat 420–421).
- GURGES (5) *sb m* – *sg Ab*: veluti rapido cum gurgite flumen Bv/26 (Arat 53), Sed similes mergis agitantur gurgite vasto Cv/33 (Arat 324), AEgeo defixa in gurgite Chios D3v/14 (Arat 701), Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti E4/4 (Arat 988), de gurgite vasto Cùm volucres certo ferri ordine vidit eadem F2v/18–19 (Arat 1161–1162).
- GUSTARE (1) *vb* – *inf praes act*: (proles ferrea ausa est) gustare manu victum, domitumq; iuuen-cum B3/29 (Arat 155).
- GUTTA (1) *sb f* – *pl Ac*: Coruiq; feorfum Blæfa etiam guttas imitantur voce cadentes E4v/19–20 (Arat 1036–1037).

GUTTUR (3) *sb n – sg Ab*: Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus E4/6 (Arat 990), Quandoq; & gutture pleno Vocales crociere E4v/21–22 (Arat 1038–1039), varios cùm gutture cantus Decedente die molitur F/21–22 (Arat 1071–1072).

GYRUS (1) *sb m – sg Ab*: at reliqui giro breuiore feruntut C4v/28 (Arat 517).

HABENA (1) *sb f – pl Ab*: immiſſis ruet ilicet hymber habenis E3v/6 (Arat 957).

HABERE (10) *vb – ind praes act*: videntur non pefsimè habere A3/20 (LB 82), *ind praes act 2 sg*: Habes, amice Lector, confilii, factiq; noſtri rationem A3v/15–16 (LB 111–112), *ind praes act 3 pl*: corui, furesq; monedulæ, aquarum Omen habent E4v/17–18 (Arat 1034–1035), Res benè habent inopi F2/27 (Arat 1139), *ind praes pass 3 sg*: (ilex) Frigoris indicium, cœliq; humentis habetur F2/6 (Arat 1118), *ind fut I act 3 sg*: Sin humeros medio in cœlo Centaurus habebit C4/11 (Arat 467), *ind pf act*: & Ciceronem, ſicut alios quoq;, ſpacio habuiſſe opus A2v/30–31 (LB 58–59), *ind pf act 1 sg*: nonnulla fatiſ habui tantùm indicare A3v/1–2 (LB 97–98), *con praes act 2 sg*: Hæc ſemper ſi in promptu habeas F3v/9 (Arat 1214), *con impf act 3 pl*: fed qui fatiſ haberent A3/24–25 (LB 86–87).

HAEDUS (5) *sb m – pl N*: Contrà hædi exiguum iaciunt mortalibus ignem B3v/32–33 (Arat 191–192), tenues hædi D4v/29 (Arat 782), *pl G*: fabula feſe Hædorumq; tibi obiciet B3v/22–23 (Arat 181–182), *pl Ac*: Nec duplices hædos (noſſent) A4/21 (IS 16), Inde oriens Capricornus ab alto lumine pellit Aurigam, inſtantiemq; Capram, paruos ſimul Hædos D4/26–27 (Arat 746–747).

HAERERE (5) *vb – ind praes act 3 sg*: contortis aries cum cornibus hæret B4v/22 (Arat 247), hæret enim cum membris illius aptus D4v/26 (Arat 779), *ind praes act 3 pl*: (catenæ) vna tandem in ſtella communiter hærent C/10 (Arat 268), *ind pf act 3 sg*: inter flexum genus, & caput alitiſ hæſit Cv/7 (Arat 298), *part praes act sg m N*: procul illiſ piſcibus hærens C3v/10 (Arat 433).

HAUD (13) *av*: Haud temerè, auxilio doſti ſed fretus Arati A4v/5 (IS 29), noſtroq; haud alpera cantu B2v/23 (Arat 116), Illa quidem haud potiſ eſt noctu quæſita latere B4/29 (Arat 221), haud nimio luſtratus nitore C2/27 (Arat 351), haud patitur foliorum tegmine fruſtrà C2v/16 (Arat 373), Haud commenta mihi D3v/10 (Arat 697), nam balteus haud liquet D4v/22 (Arat 775), Hoc alſtro tamen haud potiſ eſt emergere totus D4v/27 (Arat 780), Haud fanè illa dieſ pluuiæ caritura videtur E3/24 (Arat 942), Haud dubium eſt E3v/23 (Arat 974), Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus E4/6 (Arat 990), Speſ eſt haud fallax vſurum te Ioue puro F/8 (Arat 1058), Hæc ſemper ſi in promptu habeas, ſemperq; tuare, Haud temerè ignoreſ, dubiſ quid cogitet æther F3v/9–10 (Arat 1214–1215).

HEBERE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: contrà Aquiloneſ, Si Notialiſ hebet, Boreali ardente, timeto E3v/29–30 (Arat 980–981), Nec cùm hebet accenſus Fv/22 (Arat 1103).

HEBES (4) *ai – sg m N*: hebes oculorum lumina fallit B4v/26 (Arat 251), *sg f N*: Nec ſi debilibuſ radiiſ hebes ipſa prematur E4v/33 (Arat 1050), *sg n Ac*: Borealiſ Afelluſ Lumen iactet hebes E3v/27–28 (Arat 978–979), *sg n Ab*: concreuit in orbem Luce hebeti E3/6–7 (Arat 924–925).

HEBESCERE (1) *vb – ind fut I act 3 sg*: nitidum ſtellarum lumen hebeſcet Fv/1 (Arat 1082).

HEBETARE (1) *vb – ind praes pass 3 sg*: Aut Auftro, aut veniente hebetatur debiliſ hymbri E2/12 (Arat 864).

HELICE (4) *n-pers f – sg N*: Altera dicitur eſſe Helice Bv/14 (Arat 41), Aduerſum caput huic Helice triculenta tuetur B3v/27 (Arat 186), *sg G*: protenditur vltima cauda Ad caput vſq; Heliceſ Bv/31–32 (Arat 58–59), Poſt Heliceſ tergum clinato corpore fertur Arctophylax B2v/12–13 (Arat 105–106).

HELICON (1) *sb m – sg G*: Heliconiſ vertice ſummo Produxiſſe nouum fontem B4v/28–29 (Arat 238–239).

- HERBA (1) *sb f – pl D*: herbisq<sub>3</sub> inhiant F2v/29 (Arat 1172).
- HESPERIUS (4) *ai – pl f N*: Ante etiam, Hesperiae quàm Pleiades exoriantur, Aduenturam hymemmm non falsus dixeris augur F2/20–21 (Arat 1132–1133), *pl f Ab*: Aram Hesperiiis cernes in partibus D4v/19–20 (Arat 772–773), Hesperiiis feu condit in vndis E2v/11 (Arat 896), Hesperiiis innubilis occidit vndis E3/14 (Arat 932).
- HEU (1) *int*: Heu, quàm prauam, inquit, tulit ætas aurea patrum Progeniem B3/19–20 (Arat 145–146).
- HIATUS (1) *sb m – pl Ac*: hiatusq<sub>3</sub> expleuiffem A2v/16 (LB 44).
- HIBERNUS (2) *ai – sg m G*: hyberni præpandens temporis ortus Cv/1 (Arat 292), *sg f N*: Non hyberna cito voluetur curriculo nox Cv/25 (Arat 316).
- HIC (9) *av*: Hoc caput hic paulum fese fubitoq<sub>3</sub> recondit B2/11 (Arat 71), Hic illa eximio posita est fulgore Corona B2/21 (Arat 81), Hic est æstiferi via flagrantissima Solis B3v/14 (Arat 173), hic vbi Chælæ Extremæ, & balteus conuertitur Orionis B4v/29–30 (Arat 254–255), Hic missore vacans fulgens iacet vna sagitta C2/18 (Arat 342), Hic vna stella nectuntur C3/27 (Arat 417), Hic aliæ volitant paruo cum lumine sparfæ C3v/21 (Arat 444), Hic fese infernis de partibus erigit Hydra C4/22 (Arat 478), Hic ille exoritur conuerfo corpore Nixus D4/15 (Arat 735).
- HIC, HAEC, HOC (165) *pron – sg m N*: hic labor A3v/7–8 (LB 103–104), Hic verò indulgens mortalibus omina fausta Portendit B/9–10 (Arat 7–8), hic cùm profcindere terram B/11 (Arat 9), Hic tempestiuas sementis nunciat horas B/13 (Arat 11), Hic pressu duplici palmarum continet anguem B2/33 (Arat 93), Hic cœli mediam partem terit B4v/29 (Arat 254), Hic dextram ad fedes intendit Calsiopeiæ C/17 (Arat 275), Hic vbi se pariter cum Sole in culmina cœli Extulit C2v/15–16 (Arat 372–373), Hic fubiens etiam piscofi cærula ponti, Sentitur nobis C2v/22–23 (Arat 379–380), hic fugit ictus Horrificos metuens rostri tremebundus acuti C2v/26–27 (Arat 383–384), Hic dextram porgens C4/19 (Arat 475), Lacteus hic nimio fulgens candore notatur C4v/25 (Arat 514), & Andromedæ hic fulgens quoq<sub>3</sub> dextra tenetur C4v/33 (Arat 522), Hic totus medius circo difiungitur D/9 (Arat 531), Distribuens medium fubterfecat hic Capricornum D/18 (Arat 540), Nam gerit hic voluens bis sex ardentia signa D2/4 (Arat 592), Hic quantum terris conuexus pellitur orbis D2/19 (Arat 607), Quatuor hic obiens secum deducere signa Signifero solet ex orbi D2v/14–15 (Arat 635–636), Hic equus à capite, & longa ceruice latefcit D3/5 (Arat 659), Hic genus, & furam cùm Chelis erigit altè D3/23 (Arat 677), Hic tribus elatus cum signis corpore toto Lucet D3/28–29 (Arat 682–683), Hic se iam totum cæcas Equus abdit in vmbras D3/32 (Arat 686), Hic valido cupidè venantem perculit ictu D3v/23 (Arat 710), Hic caput, & superas potis est demergere partes D3v/31 (Arat 718), *sg m G*: Huius ego antiquas studui instaurare ruinas A4v/11 (IS 35), *sg m D*: Huic non vna modò caput ornans stella relucet B2/3 (Arat 63), Huic humeri fanè tanto splendore coruscant B2/29 (Arat 89), Aduerfum caput huic Helice truculenta tuetur B3v/27 (Arat 186), huic linea duplex Extrema à cauda plantas procurrit in ambas B4/16–17 (Arat 208–209), huic ceruix dextra mulcetur Aquarii Cv/17 (Arat 308), Huic latet obscurus fubter præcordia venter C2v/11 (Arat 368), orbem Iuppiter huic paruum inferiore in parte dicauit C3v/28–29 (Arat 451–452), Huic nullus cœlo defertur concolor orbis C4v/26 (Arat 515), huic orbi quinq<sub>3</sub> tributæ Nocturnæ partes D/28–29 (Arat 550–551), Huic demum vieti respondent vltima mensis E2/33 (Arat 885), *sg m Ac*: Hunc autem nostrum tibi consecrare laborem Vifum est A4v/15–16 (IS 39–40), Hunc Arcti cricùm geminæ voluuntur Bv/3 (Arat 30), Ipius ex ipsis fas hunc tibi noscere signis B4/3 (Arat 195), Hunc olim perhibent Heliconis vertice summo Produxisse nouum fontem B4v/13–14 (Arat 238–239), Pastores Hippocrenem cœpere vocare Hunc laticem B4v/18–19 (Arat 243–244), E quibus hunc

fubter pofsis cognofcere fultum B4v/28 (Arat 253), Hunc propter, fubterq; pedes, quos diximus ante, Orionis iacet leuipes lepus C2v/25–26 (Arat 382–383), Hunc Orionis fub læua cernere planta Serpentem poteris C3/23–24 (Arat 413–414), Hunc fura læua Perfeus, humeroq; finiftro Tangit C4v/32–33 (Arat 521–522), Hunc octo in partes diuifum nofcere circum Si potes D/13–14 (Arat 535–536), Hunc, à clarifonis auris Aquilonis ad Auftrum Tendens D/25–26 (Arat 547–548), Hunc retinens Aries fublucet corpore totus Dv/1 (Arat 556), Queis hunc conuexum cœli contingimus orbem Dv/32 (Arat 587), Zodiacum hunc Græci vocitant D2/2 (Arat 590), Hunc fubter fulgens cedit vis torua Leonis D2/6 (Arat 594), Poft hunc ore fero Capricornus vadere pergit D2/11 (Arat 599), Hunc etenim nubes nigro fi obfcuret amictu E3/11 (Arat 929), *sg m Ab*: Hoc motu B3v/17 (Arat 176), Hoc caue te ponto ftudeas committere menfe Cv/23 (Arat 314), Hoc ipfo orbe pedes duplices Equus, & fimul ales Ponit auis caput D/3–4 (Arat 525–526), Hoc in flore etiam fcyllæ deprenderit albo F2/18 (Arat 1130), *sg f N*: Hæc verò parua eft Bv/23 (Arat 50), hæc Sidonias nunquam eft fruſtrata carinas Bv/25 (Arat 52), Hæc manibus liquido ſpectatur in æthere paſſis B2/19 (Arat 79), Cæterum & hæc magnum celebratur fama per orbem B2v/24 (Arat 117), Hæc ita perſtabat, dum perſtitit & genus aureum B3/8 (Arat 134), Verum hæc eft magno, atq; illuſtri prædita ſigno B3v/31 (Arat 190), Hæc capiti forma eft B4/4 (Arat 196), ſpecies hæc cornibus aureis B4/4 (Arat 196), Hæc genus ad læuum Nixi delapſa reſedit Cv/6 (Arat 297), Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam Geſtit Cv/13–14 (Arat 304–305), Serius hæc obitus terrai viſit equi vis Cv/18 (Arat 309), Hæc, augens anima, vitali flamine mulcet C2v/19 (Arat 376), Hæc caput, atq; oculos torquens ad terga Nepai C4/24 (Arat 480), Hæc medium oftendit radiato ſtipite malum D3/11 (Arat 665), Hæc eadem exoriens magnum fugat Oriona D3v/8 (Arat 695), Pace ſua hæc me virgo velit Latonia fari D3v/9 (Arat 696), Hæc obit inclinata D4/7 (Arat 727), *sg f G*: latera huius, & ardens Cauda illuſtratur ſtellarum lumine claro Bv/14–15 (Arat 41–42), *sg f D*: Huic ſuperà duplices humeros affixa videtur Stella B3v/2–3 (Arat 161–162), Huic equus ille, iubam quatiens fulgore micanti, Summum contingit caput aluo B4v/1–2 (Arat 226–227), Altera pars huic obſcura eft Cv/10 (Arat 301), *sg f Ac*: Hanc operam Av/5 (AL 4), HANC CICERONIS Phænomenon paraphraſim A2/3–4 (LB 1–2), hanc Aratæorum paraphraſim A2v/33 (LB 61), hanc meam qualemcumq; operam A3v/17 (LB 113), Hanc Graii obſeruant Bv/17 (Arat 44), Hanc longa effuſus cauda metitur Bv/30 (Arat 57), Oleniam hanc dicunt capram Iouis ædituentes B3v/30 (Arat 189), Vt bouis hanc eſſe effigiem nullo indice dicas B4/5 (Arat 197), Hanc autem illuſtri verſatur corpore propter Andromede B4/27–28 (Arat 219–220), Hanc Aries tegit C3/17 (Arat 407), Hanc contrà Cepheus non ceſſat tendere palmas D3v/3 (Arat 690), Hanc illi tribuunt pœnam Nereidas almæ D4/5 (Arat 725), Hanc geminæ circum paruo cum lumine ſtellæ E3v/15 (Arat 966), *sg f Ab*: hac in parte A3/33 (LB 95), ex hac parte A3v/10 (LB 106), Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto Bv/20 (Arat 47), ſed nautis vſus in hac eft Bv/23 (Arat 50), cœliq; hac parte reſedit B3/32 (Arat 158), Hac fubter, partem præportans ipſe virilem Cedit C4/17–18 (Arat 473–474), *sg n N*: Hoc idem in tanto ætatis ſpacio huic Ciceronis libello vſu venire potuit A3/27–28 (LB 89–90), Poſtquàm autem in terris euanuit hoc quoq; ſeculum B3/26 (Arat 152), Hoc cœlo interdum ſtellanti, atq; æthere puro, Diſparet ſubito E3v/20–21 (Arat 971–972), *sg n G*: Huius trunci operis A4v/2 (IS 26), & ipſe operis pater huius A4v/6 (IS 30), *sg n D*: eam operam huic opufculo impendi A2/29–30 (LB 27–28), huic Cicereonis libello A3/28 (LB 90), Huic ſpacio ductum ſimili latuſ extat vtrumq; C/1 (Arat 259), *sg n Ac*: reficiendum hoc pœmation A2/10 (LB 8), Neq; autem hoc ita dico A3/3 (LB 65), Hoc ſed opus (attriverat aetas) A4/10 (IS 5), Hoc caput hîc paulum ſeſe ſubitoq; recondit B2/11 (Arat 71), Hoc ipſum caput ignitis ſpectabile ſtellis Attingens B2/3–4 (Arat 73–74), Aſper-



nata tamen genus omnino hoc quoq; non est B3/11 (Arat 138), Hoc signum veniens poterunt praenoscere nautae C2/9 (Arat 333), Hoc spaciū tranans caecis nix conficit vmbris D2/23 (Arat 611), Hoc magis aspera hyems, magis & violenta sequetur F2v/6 (Arat 1149), intra hoc spaciū F3/12 (Arat 1186), *sg n Ab*: in hoc genere A2v/1–2 (LB 29–30), si qua in hoc opulculo exstent A3/1 (LB 63), quicquid errorum in hoc opulculo A3/4 (LB 66), in reficiendo hoc libello A3v/12 (LB 108), Ex hoc namq; tibi totum illum nosse licebit B2/28 (Arat 88), Hoc astro tamen haud potis est emergere totus D4v/27 (Arat 780), hoc maior tempestas aëra verret E2/22 (Arat 874), Hoc maior vexabit hyems terramq;, fretumq; E3/31 (Arat 949), Hoc veniens itidem augurio portenditur hymbes E3v/26 (Arat 977), Prouentum niuei sperans hoc omine lactis F2v/20 (Arat 1163), *pl m N*: Hi tamen anni iam labuntur tempore toto Cv/30 (Arat 321), Quattuor hi motu cuncti voluntur eodem Dv/20 (Arat 575), *pl m G*: Horum ego praecipue damnis (permotus) A4/23 (IS 18), Atq; horum caudis duplices quasi inesse catenae Vifuntur C/8–9 (Arat 266–267), Horum tres tamen emerguntq;, caduntq; sub vmbras AEquis deiuncti spaciis Dv/22–23 (Arat 577–578), *pl m Ac*: Hos tute ex propriis poteris deprendere signis C4v/16 (Arat 505), Hofce inter mediam partem retinere videtur Tantus D/30–31 (Arat 552–553), Hofce æquo spacio deiunctos fulsinet axis Dv/8 (Arat 563), & vultus nunc hos, nunc induit illos E2/5 (Arat 857), *pl f N*: Hæ septem vulgo perhibentur more vetusto Stellæ C/23–24 (Arat 281–282), Hæ tenues paruo labentes lumine lucent C/31 (Arat 289), Omnes hæ stellæ perhibentur nomine Aquai C3v/20 (Arat 443), Hæ faciunt magnos longinqui temporis annos C4v/7 (Arat 496), *pl f D*: His sane exiguis manat de corpore splendor B2v/11 (Arat 104), his neq; nomen, Nec formam veteres certam ita tuiffe videntur C3/32–33 (Arat 422–423), *pl f Ac*: Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen, Toruus draco serpit subter Bv/26–27 (Arat 53–54), Has Græci stellas hyadas vocitare fuerunt B4/7 (Arat 199), Has autem, quæ sunt paruo cum lumine fusæ C3v/5 (Arat 428), Nunc has accedens, nunc illas ordine stellas Ev/1 (Arat 820), *pl f Ab*: His rationibus ego adductus A2/29 (LB 27), His ipsis vasto surgentibus æquore Chelis D3/31 (Arat 685), His tu naua operam Ev/13 (Arat 832), *pl n N*: & Græca, vnde hæc ad nos & antea manauerant A2/14–15 (LB 12–13), etiam hæc, quæ sincera videantur A3/17 (LB 79), Hæc sunt, quæ vifens nocturno tempore signa C4/31 (Arat 487), Verum hæc, quæ semper certo voluntur in orbe C4v/10 (Arat 499), Hæc sane exigua cito pernoctantur opella Ev/16 (Arat 835), Hæc autem melius decliui Sole notantur E3v/9 (Arat 960), Nam pluuias etiam hæc, quantumuis parua, minantur F/5 (Arat 1055), *pl n G*: Horum, me monitore, nihil contempleris vnquam F3/28 (Arat 1202), *pl n Ac*: Hæc effata, gradum montes referebat in altos B3/24 (Arat 150), Hæc ille astrorum cultos ratione notauit C3v/3 (Arat 426), Hæc tamen æterno inuifens loca curriculo nox C3v/30 (Arat 453), Hæc Sol æterno conuestit lumine lustrans D2/17 (Arat 605), Hæc obscura tenens conuestit sidera tellus D2v/18 (Arat 639), Hæc quoq; digestis monet æther lucidus astris E/25 (Arat 811), Namq; hæc, dum iugi determinat annua curfu Tempora, flammigero Sol cuncta perambulat axe E/32–33 (Arat 818–819), Tutemet hæc adeo per te deprenderis ipse Ev/5 (Arat 824), hæc luna suis praefagit menstrua signis E2v/8 (Arat 893), Nec parui sane momenti hæc ducito signa E3v/3 (Arat 954), Signa per hæc F2/28 (Arat 1140), Hæc semper si in promptu habeas F3v/9 (Arat 1214).

HIEMS (13) *sb f* – *sg N*: Dira sequetur hyems E2/21 (Arat 873), Hoc maior vexabit hyems terramq;, fretumq; E3/31 (Arat 949), Hoc magis aspera hyems, magis & violenta sequetur F2v/6 (Arat 1149), *sg G*: hyemis sunt argumenta caducæ F/20 (Arat 1070), Indiciū est hyemis certum Fv/10 (Arat 1091), Signum hyemis censetur item crabronibus æquum F2/25 (Arat 1137), *sg D*: Crede hyemi Fv/23 (Arat 1104), *sg Ac*: Aduertantem hyemem, tempestatesq; sonoras Praesciscunt E/27–28 (Arat 813–814), hyemem portendit atrocem E2v/5 (Arat 890),

Aduenturam hyemem, non falsus dixeris augur F2/21 (Arat 1133), Signa per hæc hyemem poterit sperare tepentem F2/28 (Arat 1140), Ex agnis venientem hyemem obferuare suevit Paftor F2v/22–23 (Arat 1165–1166), (nec mures) Antiquos latuere hyemem F3/20 (Arat 1194).

HILARIS (1) *ai – sg m N*: Aft hilaris canit, & lætus per rura vagatur Caprigeni pecoris cultos F2v/17–18 (Arat 1160–1161).

HILUM (1) *sb n – sg Ac*: proficere hilum Av/8 (AL 7).

HIPPOCRENE (1) *sb f – sg Ac*: Paftores Hippocrenen cœpere vocare Hunc laticem B4v/18–19 (Arat 243–244).

HIRUNDO (1) *sb f – sg N*: Perfpicusq; lacus circùm vaga fertur hirundo E4/31 (Arat 1015).

HISPANUS (1) *sb m – sg Ab*: nunc Hispano Av/9 (AL 8).

HOMO (6) *sb m – sg Ac*: me Graiū hominem Av/2 (AL 1), *pl G*: omnes hominum cætus B/6 (Arat 4), hominum fpes vnica falue B/20 (Arat 18), Ob iacturam hominum mœrens B3/11 (Arat 137), Commiferans hominum metuendos vndiq; cafus C3v/32 (Arat 455), ille hominum res curat apertè Ev/28 (Arat 847).

HONESTUS (1) *ai – pl D*: & ftudiis non alpernabile honeftis A4v/14 (IS 38).

HONOS (2) *sb m – sg N*: honosq; fuus Ciceroni, & gloria confet A4/29 (IS 24), *sg Ab*: genus infœlix fine honore iacebit B4/12 (Arat 204).

HORA (2) *sb f – sg G*: metuendæ nuntius horæ Ev/19 (Arat 838), *pl Ac*: Hic tempeftiuas fementis nuntiat horas B/13 (Arat 11).

HORRIBILIS (2) *ai – pl f Ac*: horribiles epulas funefta requirens D3v/2 (Arat 689), Nuntiat horribiles clamans inflare procellas E4/5 (Arat 989).

HORRIDUS (2) *ai – sg f N*: vis horrida venti C2/1 (Arat 325), *pl n Ac*: ad faxa horrida fixæ B4/33 (Arat 225).

HORRIFICUS (1) *ai – pl m Ac*: hic fugit ictus Horrificos metuens C2v/26–27 (Arat 383–384).

HORRISONUS (1) *ai – pl f Ab*: magis horrifonis Aquilonis tangitur alis C/7 (Arat 265).

HORROR (1) *sb m – sg N*: duplex nautis incefserit horror E4/23 (Arat 1007).

HUC (1) *av*: quarum politus huc diximus vlfq; C2/31 (Arat 355).

HUCUSQUE (1) *av*: Latuerunt autem hucufq; fue reuerentia Ciceronis A3/10–11 (LB 72–73).

HUMANUS (2) *ai – sg f G*: fi quod fortè in iis humanæ imbecillitatis veftigium extaret A2v/25–26 (LB 53–54), *sg n Ac*: genus humanum omne perofa B3/30 (Arat 156).

HYADES (1) *sb f – pl Ac*: Has Græci ftellas hyadas vocitare fuerunt B4/7 (Arat 199).

HYDRA (7) *sb f – sg N*: Hic fefe infernis de partibus erigit Hydra C4/22 (Arat 478), Hydra tenet flexu crateram Dv/4 (Arat 559), lucet mortalibus Hydra D3/7 (Arat 661), Hydraq; quòd latè cælo difperfa tenetur, Nondum tota patet D3/17–18 (Arat 671–672), cum caudaq; omnis iam panditur Hydra D4/8 (Arat 728), Hydra quoq; ingens Primorem colli fpiram, & caput omne reclinat D4v/5–6 (Arat 758–759), *sg G*: tum contrà exoritur clarum caput Hydræ D2v/29 (Arat 650).

HYPERION (1) *n-pers m – sg G*: luna means Hyperionis officit orbi E3/20 (Arat 938).

IACERE (8) *vb – ind praes act 3 sg*: Hic miffore vacans fulgens iacet vna fagitta C2/18 (Arat 342), Tum magni curuus Capricorni corpora propter Delphinus iacet C2/26–27 (Arat 350–351), Hunc propter, fubterq; pedes, quos diximus ante, Orionis iacet leuipes lepus C2v/25–26 (Arat 382–383), Nec refupina iacet E2/14 (Arat 866), *ind impf act 3 sg*: mare inexpertum procul, ignotumq; iacebat B3/2 (Arat 128), *ind fut I act 3 sg*: Nec verò genus infœlix fine honore iacebit falidæ Cephei B4/12–13 (Arat 204–205), *con impf act 3 sg*: (opus) vile, ac deforme iaceret A4/13 (IS 8), *part praes act plf Ac*: Paulò infrà fpiram Chelas inquire iacentes B2v/10 (Arat 103).

- IACĒRE (6) *vb – ind praes act 3 sg*: Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen Cv/12 (Arat 303), Hic vna stella nectuntur, quam iacit ex fe Piftrix C3/27–28 (Arat 417–418), *ind praes act 1 pl*: Et quantos radios iacimus de lumine nostro Dv/31 (Arat 586), *ind praes act 3 pl*: Contra hœdi exiguum iaciunt mortalibus ignem B3v/32 (Arat 191), *ind praes pass 3 sg*: Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor C2v/14 (Arat 371), *part praes act sg m N*: leo, tremulam iaciens è corpore flamam B3v/13 (Arat 172).
- IACTARE (4) *vb – inf praes pass*: qui sæpe procellis Iactari toto viderunt æquore nautas B3v/24 (Arat 183), *con praes act 3 sg*: quasi per nebulam Borealis Afellus Lumen iactet hebes E3v/27–28 (Arat 978–979), *part praes act sg m N*: Et dextra radios læto cum lumine iactans D4/17 (Arat 737), *part praes act pl m N*: Et gemini clarum iactantes lucibus ignem D2/16 (Arat 604).
- IACTURA (1) *sb f – sg Ac*: Ob iacturam hominum mœrens, morumq; priorum B3/11 (Arat 137).
- IAM (21) *av*: quæ iam & ipfa plurimis mendis viciata ætati quasi cedit A2/22–23 (LB 20–21), Iamq; neq; agricolis, quando aut profcindere terram A4/14 (IS 9), neq; iam remorum est amplius vsus B3v/18 (Arat 177), Hi tamen anni iam labuntur tempore toto Cv/30 (Arat 321), Iam tum, cum nimis exiguo lux tempore præfco est C2/7 (Arat 331), Iam superà cernes Arcti caput esse minoris C2/13 (Arat 337), Tum sese Orion toto iam corpore condit C2/15 (Arat 339), Iam verò Arctophylax non æqua parte secatur D2v/11 (Arat 632), Iam supero ferme depulſus lumine cedit D2v/27 (Arat 648), Longius exoritur iam claro corpore serpens D3/6 (Arat 660), Inde pedes Canis offendit iam posteriores D3/8 (Arat 662), Cum iamiam toto processit corpore virgo D3/12 (Arat 666), Totaq; iam superà fulgens prolabitur Argo D3/16 (Arat 670), Iam dextrum genus, & decoratam lumine furam Erigit ille vagans D3/19–20 (Arat 673–674), Hic se iam totum cæcas Equus abdit in vmbras D3/32 (Arat 686), cum caudaq; omnis iam panditur Hydra D4/8 (Arat 728), Iam caput, & summum flexo de corpore lumen D4/14 (Arat 734), Vt iam tum queat aucta creandis ſufficere vmbris E/16 (Arat 802), Et vanefcenti iam tempeſtate, nitescit F/18 (Arat 1068), Iam tum mitte dies animo verſare ſerenos Fv/5 (Arat 1086), Iam verò ſemper viridis F2/9 (Arat 1121).
- IANUA (1) *sb f – sg N*: ianua duplex Obliqui quondam fulcitur robore vectis B4/23–24 (Arat 215–216).
- IASIDES (1) *sb m – sg G*: Nec verò genus infœlix ſine honore iacebit Iaſidæ Cephei B4/22–23 (Arat 204–205).
- ICTUS (3) *sb m – sg Ac*: pedis ilicet ictum Fons ſalientis aquæ (est) B4v/16–17 (Arat 241–242), *sg Ab*: Hic valido cupidè venantem perculit ictu D3v/23 (Arat 710), *pl Ac*: hic fugit ictus Horrificos metuens roſtri tremebundus acuti C2v/26–27 (Arat 383–384).
- IDEM, EADEM, IDEM (27) *pron – sg m Ac*: eundem autorem vertentis A3/18 (LB 80), polum ſublimis luſtrat eundem Bv/19 (Arat 46), Quòdſi candorem retinebit veſpere eundem E2v/16 (Arat 901), *sg m Ab*: hi motu cuncti voluuntur eodem Dv/20 (Arat 575), Manè reuenturus vultu promittit eodem E2v/18 (Arat 903), eodem tramite E4/18 (Arat 1002), *sg f N*: Hæc eadem exoriens magnum fugat Oriona D3v/8 (Arat 695), *sg f G*: eiufdem inuidiæ A2v/10–11 (LB 38–39), *sg f Ab*: ab eadem E4/15 (Arat 999), *sg n N*: idem in ſua ſcripta A2v/25 (LB 53), Hoc idem in tanto ætatis ſpacio huic Ciceronis libello vſu venire potuit A3/27–28 (LB 89–90), Si nigreſcit idem, nubemq; imitatur opacam E3v/24 (Arat 975), Nubibus omen idem eſt Fv/7 (Arat 1088), *sg n G*: Eiufdem triftis ſimulachri B2/25 (Arat 85), Temporis eiufdem F2/14 (Arat 1126), *sg n Ac*: ſed idem de Cicerone A2v/29 (LB 57), ad idem cœli ſub tegmine ſignum C4v/8 (Arat 497), ſpondet idem E2v/21 (Arat 906), *sg n Ab*: Nam Auieni interpretatio eodem quoq; videtur edita A2/21–22 (LB 19–20), Non eodem ſemper ſpacio portata teruntur C4v/4 (Arat 493), tempore eodem D2/33 (Arat 621), *pl m Ac*: Quòd ſi quar-

ta etiam vultus conferuet eisdem E2/16 (Arat 868), *pl f Ac*: eisdem Plaustra etiam dicunt Bv/3–4 (Arat 30–31), vidit eisdem F2v/19 (Arat 1162), *pl n N*: eademq; caducos, Surgentesq; loca aut condunt Dv/23–24 (Arat 578–579), *præfagia* cancris Sunt eadem F3/22–23 (Arat 1196–1197), Mures verò eadem nobiscum tecta colentes F3/25 (Arat 1199).

IGITUR (2) *cn*: igitur B3v/25 (Arat 184), igitur C2/31 (Arat 355).

IGNARUS (1) *ai – sg f N*: (nubes) instantisq; nec ipsa ignara procellæ E3v/13 (Arat 964).

IGNEUS (2) *ai – sg f N*: cum plena nitet, medium ignea mentem Nempe fecat E/19–20 (Arat 805–806), *pl n Ac*: Igneaq; à tergo linquunt vestigia E4/17 (Arat 1001).

IGNICULUS (1) *sb m – pl N*: aut si, milii instar, Per cinerem igniculi, prunis ardentibus, albert F/3–4 (Arat 1053–1054).

IGNIFER (1) *ai – sg m Ac*: Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis C2/22 (Arat 346).

IGNIS (12) *sb m – sg N*: Nec cum hebet accensus, nec cum ægrè accenditur ignis Fv/22 (Arat 1103), *sg G*: Cum verò tantum crescens collegerit ignis E/15 (Arat 801), *sg Ac*: Contra hædi exiguum iaciunt mortalibus ignem B3v/32 (Arat 191), Et gemini clarum iactantes lucibus ignem D2/16 (Arat 604), *sg Ab*: aliàs alio flammescere visitur igni Primigena E2/4–5 (Arat 856–857), genuinoq; ardeat igni E2v/15 (Arat 900), Notius (Asellus) verò ardeat igni Splendidiore E3v/28–29 (Arat 979–980), igniq; calentia ahena Scintillæ tenues lambunt F/2–3 (Arat 1052–1053), puro lucidus igni Fv/30 (Arat 1111), rapido ne fideris igni Læsa feget F2v/15–16 (Arat 1158–1159), *pl Ac*: Aëstiferos validis erumpit flatibus ignes C2v/13 (Arat 370), *pl Ab*: claris Aquila ignibus ardens D4/30 (Arat 750).

IGNITUS (1) *ai – pl f Ab*: caput ignitis spectabile stellis B2/13 (Arat 73).

IGNORARE (2) *vb – ind præss pass 3 pl*: Multa etiamnum ignorantur, falluntq; sagaces, Quondam inuestiganda Ev/26–27 (Arat 845–846), *con præss act 2 sg*: Haud temerè ignores, dubius quid cogitet æther F3v/10 (Arat 1215).

IGNOTUS (1) *ai – sg n N*: Et mare inexpertum procul, ignotumq; iacebat B3/2 (Arat 128).

ILEX (3) *sb f – sg N*: Ergo ilex fœtu, quantum satis, vberè turgens, Frigoris indicium, cœliq; humentis habetur F2/5–6 (Arat 1117–1118), *sg G*: Nec spinas avidè confectans ilicis atræ F3/5 (Arat 1179), *pl D*: Nec verò ilicibus turgenti glande granatis, Signaue lentificis sua defunt F2/1 (Arat 1113).

ILICET (2) *av*: pedi ilicet ictum Fons salientis aquæ, iugisq; scatebra sequuta est B4v/16 (Arat 241), Plurimus immisissis ruet ilicet hymber habenis E3v/6 (Arat 957).

ILLE, ILLA, ILLUD (72) *pron – sg m N*: Pan qualia regi Sarmatiæ tuus ille dabat circumfluus auro A4v/17–18 (IS 41–42), Namq; aliis alia indulget dator ille bonorum Iuppiter altitonnans A4v/22–23 (IS 46–47), Ille tamen nitens grauitè vestigia ponit B2v/3 (Arat 96), Huic equus ille B4v/1 (Arat 226), Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus B4v/11 (Arat 236), cum mons prius ille Nullo manaret riuo B4v/14–15 (Arat 239–240), rupe ille caua per saxa volutus Thespia rura rigat B4v/19 (Arat 244–245), Ille quidem, plenæ qualis semper fidere lunæ Obscuretur, hebes oculorum lumina fallit B4v/25–26 (Arat 250–251), Equus ille Cv/16 (Arat 307), Feruidus ille Canis C2v/10 (Arat 367), Hæc ille aliorum cultos ratione notauit C3v/3 (Arat 426), Ille autem Centaurus in alta fede locatus C4/15 (Arat 471), Et hic geminis est ille sub ipsis Ante canis C4/29–30 (Arat 485–486), ille Pectoribus validis, atq; aluo possidet orbem D/9–10 (Arat 531–532), Ille autem claro quartus cum lumine fertur Dv/10 (Arat 565), Aft ille obliquè implexus tribus orbibus vnus Dv/25 (Arat 580), tum ferius ille D2v/15 (Arat 636), & decoratam lumine furam Erigit ille vagans D3/19–20 (Arat 673–674), Ille feras vecors amenti corde necabat D3v/16 (Arat 703), Ille graui moriens confrauit corpore terram D3v/25 (Arat 712), Hic ille exoritur conuerso corpore Nixus D4/15 (Arat 735), Feruidus ille Canis toto cum corpore cedit D4/21 (Arat 741), namq; ille hominum res curat apertè Ev/28

(Arat 847), *sg m G*: beati Ingenii illius A4/10–11 (IS 5–6), hæret enim cum membris illius aptus D4v/26 (Arat 779), *sg m Ac*: Ergo illum primoq<sub>3</sub> loco, extremoq<sub>3</sub> vocamus B/19 (Arat 17), Ex hoc namq<sub>3</sub> tibi totum illum nosse licebit B2/28 (Arat 88), & illum Fulgentem leporem D/20–21 (Arat 542–543), fulgorem illum Fv/2 (Arat 1083), *sg m Ab*: patre illo B/8 (Arat 6), Atq<sub>3</sub> etiam vehementius illo Pifces C/5–6 (Arat 263–264), *sg f N*: Sed prior illa magis stellis distincta refulget Bv/21 (Arat 48), vaſti vis illa draconis B2/1 (Arat 61), illa quidem quo nomine ſit vocitanda B2/15 (Arat 75), Hic illa eximio poſita eſt fulgore Corona B2/21 (Arat 81), Alſtræi vocitanda eſt illa propaga B2v/20 (Arat 113), ſenum cætu illa vocato B2v/29 (Arat 122), Nec quenquam illa tamen blanda dignata loquela eſt B3/15 (Arat 141), Ardens quippe illa eſt B3v/5 (Arat 164), Illa quidem haud potis eſt noctu quæſita latere B4/29 (Arat 221), fluctu procul illa marino Pulſa gemit C2/3–4 (Arat 327–328), illa recedens Auſtrum confequitur deuſtans corpore virgo D/5–6 (Arat 527–528), Illa vſq<sub>3</sub> ad ſpinam mergens ſe cæſula condit D3v/4 (Arat 691), Labitur illa ſimul gnatam lachrimoſa requirens Caſſiopeia D4/1–2 (Arat 721–722), & quo rubicundior illa Fulſerit E2/21–22 (Arat 873–874), Ne nox illa quidem pluuiſa tibi tranſiet expers E3/13 (Arat 931), nox illa E3/15 (Arat 933), Haud ſanè illa dies pluuiſa caritura videtur E3/24 (Arat 942), *sg f D*: Hanc illi tribuunt pœnam Nereides almæ D4/5 (Arat 725), *sg f Ac*: aut cum Græco Arato conſentientem partem illam reperimus A2v/9–10 (LB 37–38), quæ teneritudinem illam ætatis A3/1–2 (LB 63–64), at illam Spira comprehendit Bv/30–31 (Arat 57–58), *sg f Ab*: & alioqui ab illa diuina Arati breuitate A2/23 (LB 21), quæ Ciceronem prima illa ætate feſellerint A3/6–7 (LB 68–69), Illa ex parte feret ventos E3v/8 (Arat 959), *sg n N*: & illud quaſi γνήσιον Ciceronis attinet A2v/7–8 (LB 35–36), *sg n Ac*: qui libellum illum magna ex parte viciatum, & mutilum caſtigare, ac reficere ſint conati A3/23–24 (LB 85–86), qui damnum illud ſarcire vtcunq<sub>3</sub> ſtuderint A3/30–31 (LB 92–93), Conatus ſum illud lacerum ſarcire pœma A4/26 (IS 21), *sg n Ab*: genere ex illo A4v/17 (IS 41), *pl m D*: vel vetuſtis illis caſtigatoribus A3/8 (LB 70), *pl m Ac*: & vultus nunc hos, nunc induit illos E2/5 (Arat 857), *pl m Ab*: procul illis pifcibus hærens C3v/10 (Arat 433), *pl f D*: vltima ſummo Stella nitens mento contendere quattuor illis poſſit B4v/8–10 (Arat 233–235), *pl f Ac*: nunc illas ordine ſtellas Ev/1 (Arat 820), *pl f Ab*: contingat nubibus illis Solem intercludi medium prope littus vtrumuis E3v/4–5 (Arat 955–956), *pl n Ac*: ſi menda illa tollere in animum induxiſſem A2v/19–20 (LB 47–48), peccata illa A3v/5 (LB 101), Quòdſi lentus amor ferò pecora illa maritet F2/26 (Arat 1138), *pl n Ab*: namq<sub>3</sub> eſt minor illis C/2 (Arat 260).

**ILLUSTRARE** (2) *vb – ind praes pass 3 sg*: latera huius, & ardens Cauda illuſtratur ſtellarum lumine claro Bv/14–15 (Arat 41–42), *part fut pass sg n Ac*: ſi ad illuſtrandum, aut potiùs reficiendum hoc pœmation A2/9–10 (LB 7–8).

**ILLUSTRIS** (9) *ai – sg m N*: (Arctophylax) Illuſtris totus B2v/15 (Arat 108), *sg f Ac*: & illuſtrem truculentus cedit ad Aram C4/21 (Arat 477), atq<sub>3</sub> illuſtrem linquit in altum Plantam D2v/28–29 (Arat 649–650), *sg n G*: Fluminis illuſtris C3/18 (Arat 408), *sg n Ac*: Spicum illuſtre tenens B2v/19 (Arat 112), *sg n Ab*: hæc eſt magno, atq<sub>3</sub> illuſtri prædita ſigno B3v/31 (Arat 190), Hanc autem illuſtri verſatur corpore propter Andromede B4/27–28 (Arat 219–220), illuſtri lumine virgo D2v/33 (Arat 654), *pl n Ac*: Ora petens Geminorum illuſtria C4v/30 (Arat 519).

**IMAGO** (2) *sb f – sg N*: & imago eſt proxima plauſtris Bv/4 (Arat 31), defeſſa velut mœrentis imago Vertitur B2/14–15 (Arat 74–75).

**IMBECILLITAS** (1) *sb f – sg G*: humanæ imbecillitatis veſtigium A2v/26 (LB 54).

**IMBER** (19) *sb m – sg N*: nigricanti ſit comes hymber E2v/27 (Arat 912), Plurimus immiſiſis ruet ilicet hymber habenis E3v/6 (Arat 957), Hoc veniens itidem augurio portenditur hymber E3v/26 (Arat 977), *sg G*: venientis deſuper hymbris E4/24 (Arat 1008), Hymbris in aduentu



E4v/21 (Arat 1038), Agricola ex bobus capiunt quoq; signa futuri Hymbris F2v/31–F3/1 (Arat 1174–1175), *sg Ac*: (nubes) Illa ex parte feret ventos: aliquando quoq; hymbrem E3v/8 (Arat 959), *sg Ab*: Aut Auftro, aut veniente hebetatur debilis hymbri E2/12 (Arat 864), multoq; obnoxius hymbri est E2v/23 (Arat 908), neq; tum fueris securus ab hymbri E3/5 (Arat 923), Hymbri cum medio descendens in mare pallet E3/9 (Arat 927), nox illa diesq; Proximus immunis liberq; feretur ab hymbri E3/15–16 (Arat 933–934), Qualis aquae sonus est stillanti defuper hymbri E4v/16 (Arat 1033), *pl Ac*: Rubra feret ventos, maculosa, & decolor hymbres E2/27 (Arat 879), caligo densior hymbres Significat E3/26–27 (Arat 944–945), Increpuitq; hymbres inamena voce morantes E4v/7 (Arat 1024), cupienti hymbres praescire futuros E4v/26 (Arat 1043), Signis, quaecunq; aut hymbres, aut fulgura coeli, Aut portendere veloces sunt dicta procellas F3/14–15 (Arat 1188–1189), cauantem Hymbres praeflagire canem F3/21–22 (Arat 1195–1196).

IMBRIFER (1) *ai – pl m Ac*: Sedesq; hymbriferos Arae declivis in Auftros D4/32 (Arat 752).

IMITARI (4) *vb – inf praes pass*: Romanasq; imitari voce loquelas Av/4 (AL 3), *ind praes pass 3 sg*: nubemq; imitatur opacam E3v/24 (Arat 975), *ind praes pass 3 pl*: Coruiq; leorsum Blæta etiam guttas imitantur voce cadentes E4v/19–20 (Arat 1036–1037), *ind pf pass m 3 sg*: (quem) magnus vtroq; Tullius eloquio, est imitatus A4v/6–7 (IS 30–31).

IMMATURUS (1) *ai – sg f Ac*: propter immaturam auctoris mortem emendata A2v/23–24 (LB 51–52).

IMMINERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: capite altera tergo Imminet alterius Bv/7–8 (Arat 34–35).

IMMITTERE (1) *vb – part pf pass pl f Ab*: Plurimus immisissis ruet ilicet hymbes habenis E3v/6 (Arat 957).

IMMUNIS (1) *ai – sg m N*: nox illa, diesq; Proximus immunis, liberq; feretur ab hymbri E3/15–16 (Arat 933–934).

IMPAR (3) *ai – sg f N*: Lux impar manibus B2/31 (Arat 91), Palmarumq; impar (serpens) nexus elabitur arctos B2v/6 (Arat 99), *sg f Ab*: caput longè impare flamma Visitur B4v/7–8 (Arat 232–233).

IMPENDERE (3) *vb – part praes act sg m Ab*: Vento impendenti, & verfuris cærulea flabris E4/13 (Arat 997), *part praes act sg f Ab*: magna impendente procella Fv/16 (Arat 1097), *part praes act pl f Ac*: impendentesq; procellas Ev/15 (Arat 834).

IMPENDERE (2) *vb – ind pf act 1 sg*: His rationibus ego adductus, eam operam huic opusculo impendi A2/29–30 (LB 27–28), *imp praes act 2 pl*: Hanc operam potius raucis impendite coruis Av/5 (AL 4).

IMPLECTERE (1) *vb – part pf pass sg m N*: Aft ille obliquè implexus tribus orbibus vnus Dv/25 (Arat 580).

IMPLICARE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: (draco) metuentes implicat Arctos Bv/29 (Arat 56), *part pf pass pl n Ab*: Cornibus implicitis ludunt F2v/25 (Arat 1168).

IMPRIMIS (1) *av*: Inprimis verò cello Præsepe notandum est F/15 (Arat 1065).

IMPROBARE (1) *vb – part fut act sg m N*: nemo ita est improbaturus A3v/16 (LB 112).

IMPULSUS (1) *sb m – sg Ab*: libeatq; secundo Aurarum impulsu positus mare findere tonfis B3v/19–20 (Arat 178–179).

IMPUTARE (1) *vb – part fut pass sg n Ac*: (neque dico ut) id omne Ciceroni imputandum esse existimem A3/4–5 (LB 66–67).

IMUS (2) *ai – pl m Ac*: At si radices fumans nebula integat imos Aerii montis F/6–7 (Arat 1056–1057), *pl m Ab*: pedibusq; aduoluitur imis Bv/33 (Arat 60).

IN (52) *praep cum Ac* – in Latinū sermonem A2/18 (LB 16), in communem ... vsum A2v/12 (LB 40), in me A2v/14 (LB 42), in animum A2v/19 (LB 47), in sua scripta A2v/25 (LB 53), in

- aliena A2v/27 (LB 55), in Ciceronem A2v/31–32 (LB 59–60), in puerum A3/9–10 (LB 71–72), in canones A3/13 (LB 75), in me fuit A3/33 (LB 95), In caffum A4/17 (IS 12), In prifcos A4/28 (IS 23), in vllam B/26 (Arat 24), in caudam B2/10 (Arat 70), in medium B2v/30 (Arat 123), in perpetuum B3/18 (Arat 144), in altos B3/24 (Arat 150), in fe B3/25 (Arat 151), in vada B3v/17 (Arat 176), in occafum B4/10 (Arat 202), in ambas B4/17 (Arat 209), In cœlum C/20 (Arat 278), in cœlum C2v/6 (Arat 363), in culmina C2v/15 (Arat 372), in partes D/13 (Arat 535), in fuperas D/27 (Arat 549), in altum D2v/28 (Arat 649), In cœlum D3/27 (Arat 681), in vmbras D3/32 (Arat 686), in venas D3v/24 (Arat 711), In loca D4/25 (Arat 745), in Auftrōs D4/32 (Arat 752), In loca D4v/3 (Arat 756), in fuperas ... auras D4v/11 (Arat 764), in culmina D4v/16 (Arat 769), in æthera D4v/21 (Arat 774), in lumina D4v/24 (Arat 777), in cornua E2/3 (Arat 855), in omnes E2/28 (Arat 880), in Bore-amq̃ E2v/21 (Arat 906), in vnam E2v/31 (Arat 916), In cœlum E3/1 (Arat 919), in vmbras E3/1 (Arat 919), in orbem E3/6 (Arat 924), in mare E3/9 (Arat 927), in Auftrum E3v/16 (Arat 967), in culmina E4v/23 (Arat 1040), in altum E4v/31 (Arat 1048), in àera F/10 (Arat 1060), in omnes F2/3 (Arat 1115), in auras F2/15 (Arat 1127), in armum F3/2 (Arat 1176).
- IN (62) *praep cum Ab* – in quo A2/11 (LB 9), Quo in genere A2/26 (LB 24), in hoc genere A2v/1–2 (LB 29–31), in Latino A2v/4 (LB 32), in iis A2v/25–26 (LB 53–54), in hoc opufculo A3/1 (LB 63), in hoc opufculo A3/4 (LB 66), in eiufmodi libris A3/16 (LB 78), in tanto ætatis fpacio A3/27–28 (LB 89–90), in parte A3/33 (LB 95), in reficiendo hoc libello A3v/12 (LB 108), Nullo in vulgum vfu A4/25 (IS 20), in vndis Bv/1 (Arat 28), in cœlo Bv/10 (Arat 37), in antro Bv/11 (Arat 38), in alto Bv/20 (Arat 47), in hac Bv/23 (Arat 50), in cauda B2/8 (Arat 68), parti milcentur in vna B2/12 (Arat 72), in æthere B2/19 (Arat 79), in terris B2v/25 (Arat 118), cœtu in medio B3/16 (Arat 142), in terris B3/26 (Arat 152), in regno B3/32 (Arat 158), in vmbra B3/33 (Arat 159), Extremo in cubito B3v/33 (Arat 192), fronte in media B4/6 (Arat 198), æthere in alto B4/32 (Arat 224), in ftella C/10 (Arat 268), In cunis Cv/5 (Arat 296), in alta fede Cv/5 (Arat 296), in orbe Cv/20 (Arat 311), in fronte C2/28 (Arat 352), in alto C3/2 (Arat 392), in tuto C3/13 (Arat 403), in partibus C3/16 (Arat 406), in parte C3/19 (Arat 409), in parte C3v/29 (Arat 452), in cœlo C4/11 (Arat 467), in alta fede C4/17 (Arat 473), in medioq̃ finu C4/27 (Arat 483), in orbe C4v/10 (Arat 499), in fefe C4v/31 (Arat 520), In quo D/11 (Arat 533), In quo D/32 (Arat 554), in iis Dv/13 (Arat 568), in cœlo Dv/17 (Arat 572), in aduerfo ... corpore D3/15 (Arat 669), in collibus D3v/13 (Arat 700), in gurgite D3v/14 (Arat 701), in partibus D4v/20 (Arat 773), in fummis ... oris E/12 (Arat 798), in ætere E/17 (Arat 803), in vndis E2v/11 (Arat 896), in ficco E4/10 (Arat 994), in ftagnis E4/29 (Arat 1013), in aduentu E4v/21 (Arat 1038), in fructu F2/17 (Arat 1129), in flore F2/18 (Arat 1130), in æthere F2v/9 (Arat 1152), in omnibus F3/13 (Arat 1187), in promptu F3v/9 (Arat 1214).
- INAMOENUS (1) *ai – sg f Ab*: inamœna voce E4v/7 (Arat 1024).
- INANE (3) *sb n – sg Ac*: cū turmatim per inane vagantur E4v/18 (Arat 1035), Nec cellæ per inane grues longa agmina ductant Fv/19 (Arat 1100), *pl Ac*: poli per inania cornibus ibit E2/11 (Arat 863).
- INANIS (2) *ai – pl f Ac*: inanes fundere voces E4v/1 (Arat 1018), ampullas quafi fundat inanes E4v/32 (Arat 1049).
- INCEDERE (2) *vb – ind fut II act 3 sg*: Tum fanè duplex nautis incefferit horror, Et pelagi trucis, & venientis defuper hymbris E4/23–24 (Arat 1007–1008), *con impf act 3 pl*: vt verfus tantum fuis pedibus incederent A3/25 (LB 87).
- INCERTUS (2) *ai – sg n N*: Incertum vnde, tamen non deerunt flamina ponto E4/20 (Arat 1004), *pl m N*: incerti temerè arua colebant In caffum A4/16–17 (IS 11–12).

- INCIDERE (2) *vb* – *ind praes act 3 sg*: est cūm Vis inopina mali incidit, & maria omnia perflat Ev/23–24 (Arat 843–844), *ind fut II act 3 sg*: Sin grauis inciderit nec opino flamine ventus C4/6 (Arat 462).
- INCIPERE (2) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Incipit apparere, sequentis proxima signi Altra manens lentus D4v/12–13 (Arat 765–766), Tum primo cedere signo Incipit Arctophylax D4v/32–33 (Arat 785–786).
- INCLINARE (2) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Axis stat semper neq<sub>3</sub> partem inclinat in vllam B/26 (Arat 24), *part pf pass sg f N*: Hæc obit inclinata D4/7 (Arat 727).
- INCLINATUS (1) *ai* – *comp sg m N*: Inferior paulò est Aries, & flamen ad Auftri Inclinator C/4–5 (Arat 262–263).
- INCLUDERE (1) *vb* – *part pf pass sg m Ab*: inclufo Sole E3/28 (Arat 946).
- INCOMITATUS (2) *ai* – *sg m N*: Incomitatus item cūm tritificos vlulatus Integrat ore lupus F3/8–9 (Arat 1182–1183), *sg f N*: Montibus è summis sese incomitata ferebat B3/14 (Arat 140).
- INCREPARE (1) *vb* – *ind pf act 3 sg*: (cornix) Increpuitq<sub>3</sub> hymbres inamœna voce morantes E4v/7 (Arat 1024).
- INCULCARE (1) *vb* – *part praes act sg m N*: (Iuppiter) Victum animo inculcans B/11 (Arat 9).
- INCUMBERE (1) *vb* – *ind pf act 3 sg*: Et si quando mari incubuit vis horrida venti C2/1 (Arat 325).
- INCURIA (1) *sb f* – *sg Ab*: autoris incuria A3v/5 (LB 101).
- INCURRERE (1) *vb* – *part praes act sg m N*: Ipsemet incurrens oculos, euenta<sub>3</sub> signans Ev/29 (Arat 848).
- INDE (12) *av*: Inde fides leuiter posita Cv/3 (Arat 294), Inde C3/11 (Arat 401), Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen Aram C3v/24–25 (Arat 447–448), inde D/21 (Arat 543), Inde Sagittarii defixum possidet arcum D/24 (Arat 546), Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum D2/10 (Arat 598), Humidus inde loci collucet Aquarius orbi D2/12 (Arat 600), inde Canis vestigia prima videntur D2v/31 (Arat 652), Inde pedes Canis offendit iam posteriores D3/8 (Arat 662), Prolabitur inde Anguitenens capite, & manibus D4/12 (Arat 732), Inde D4/18 (Arat 738), Inde oriens Capricornus ab alto lumine pellit Aurigam D4/26–27 (Arat 746–747).
- INDEX (4) *sb mlf* – *sg N*: fol est certissimus index E2v/25 (Arat 910), Carbo itidem viuus venturæ est grandinis index Fv/29 (Arat 1110), *sg Ab*: Vt bouis hanc esse effigiem nullo indice dicas B4/5 (Arat 197), vt eo indice folers Coniiciat noctifûe modum E/9–10 (Arat 795–796).
- INDICARE (2) *vb* – *inf praes act*: fatis habui tantum indicare A3v/2 (LB 98), *con praes act 3 sg*: primos tibi mensis vt indicet ortus E/14 (Arat 800).
- INDICIUM (4) *sb n* – *sg N*: Indicium est hyemis certum Fv/10 (Arat 1091), Indicium niuis est Fv/26 (Arat 1107), Frigoris indicium, celiq<sub>3</sub> humentis habetur F2/6 (Arat 1118), *pl N*: Indicia optati sunt vestiganda ferendi F/14 (Arat 1064).
- INDICTUS (1) *ai* – *sg m Ac*: Quem nos mortali prognati semine nunquam Linquimus indictum B/4–5 (Arat 2–3).
- INDIGERE (1) *vb* – *con praes act 2 sg*: Cūm puræ indigeas, defæcata<sub>3</sub> diei E2v/13 (Arat 898).
- INDUCERE (1) *vb* – *con ppf act 1 sg*: in animum induxifem A2v/19–20 (LB 47–48).
- INDUERE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: (luna) vultus nunc hos, nunc induit illos E2/5 (Arat 857).
- INDULGERE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Namq<sub>3</sub> aliis alia indulget dator ille bonorum Iuppiter altitonans A4v/22–23 (IS 46–47), *ind praes act 3 pl*: Cūm pãlsim veneri indulgent F2/24 (Arat 1136), *part praes act sg m N*: Hic verò indulgens mortalibus omina fausta Portendit B/9 (Arat 7).
- INEPTUS (1) *ai* – *comp sg n Ac*: nihil ineptius, neq<sub>3</sub> discrepantius videas A3/21–22 (LB 83–84).

- INESSE (3) *vb* – *inf praes act*: Atq; horum caudis duplices quali ineffe catenae Vifuntur C/8–9 (Arat 266–267), *ind praes act 3 sg*: Sidus ineft mento B2/10 (Arat 70), *con praes act 3 sg*: Et fuus interea fulgor tamen infit Afellis E3v/25 (Arat 976).
- INEXPERTUM (1) *ai* – *sg n N*: Et mare inexpertum procul, ignotumq; iacebat B3/2 (Arat 128).
- INFANS (1) *ai* – *sg m Ac*: vbera cuius Infantem luxille Iouem prior afferit aetas B3v/29 (Arat 188).
- INFELIX (2) *ai* – *sg m Ab*: quod is genio tam infelici effet A2/17–18 (LB 15–16), *sg n N*: Nec verò infelix fine honore iacebit Iafidæ Cephei B4/12–13 (Arat 204–205).
- INFENSUS (1) *ai* – *sg f N*: Multa querebatur, viciis infensa B3/17 (Arat 143).
- INFERNUS (5) *ai* – *sg f N*: trit effe relictas, Tempore nocturno quas vis inferna frequentet D/15–16 (Arat 537–538), *sg f Ac*: infernas depulfus pofidet vmbras D2v/13 (Arat 634), *sg f Ab*: Hic fefe infernis de partibus erigit Hydra C4/22 (Arat 478), Alter ab infernis Auftri conuertitur auris D/17 (Arat 539), *pl n Ac*: Conuexoq; finu fubiens inferna Leonis C4/25 (Arat 481).
- INFERRE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Quà fefe clarum collucens Scorpius infert C4/16 (Arat 472), & Procyon, qui fefe feruidus infert Ante Canem D2v/30–31 (Arat 651–652), *ind pf act 3 sg*: (corona, quam Bacchus) Gnofside defuncta, coelestibus intulit aftris B2/23 (Arat 83).
- INFERUS (9) *ai* – *pl n Ac*: Et loca conuifit cauda tenus infera pifcis D2v/4 (Arat 625), Infera lumborum nunquam conueftiet vmbra D3v/32 (Arat 719), abit infera Perfeus In loca D4/24–25 (Arat 744–745), In loca Centaurum longa trahit infera cauda D4v/3 (Arat 756), *comp sg m N*: Inferior paulò eft Aries C/4 (Arat 262), Exinde, Auftralem foliti quem dicere pifcem, Voluitur inferior Capricorno C3v/8–9 (Arat 431–432), *comp sg f Ab*: inferiore in parte C3v/29 (Arat 452), *comp pl n N*: Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapfu D4/23 (Arat 743), *comp pl n Ac*: Inferiora tenet truculenti corpora tauri C2v/5 (Arat 362).
- INFESTUS (2) *ai* – *sg m N*: Scorpius infestus D3v/22 (Arat 709), *sg m Ab*: Nam canis infesto fequitur veftigia curfu C2v/28 (Arat 385).
- INFIGERE (1) *vb* – *part pf pass pl n Ab*: Sideribus cælo infixis B/14 (Arat 12).
- INFIRMUS (1) *ai* – *comp sg f N*: aetas infirmior F2v/24 (Arat 1167).
- INFITIAE (1) *sb f* – *pl Ac*: Nec verò inficias ibo A4v/1 (IS 25).
- INFITIARI (1) *vb* – *part pf pass sg m N*: veteres Bacchus non inficiatus amores B2/22 (Arat 82).
- INFLATUS (1) *ai* – *sg n N*: Inflatum mare E3v/32 (Arat 983).
- INFLECTERE (1) *vb* – *part pf pass sg n Ab*: Inflexoq; genu projecto corpore Taurus D2/15 (Arat 603).
- INFRA (3) *av*: Paulò infrà fpiram Chelas inquire iacentes B2v/10 (Arat 103), Paulò infra zonam finuofi prima draconis Spira tibi occurret B4/19–20 (Arat 211–212), Plurima enim circum, feperaq; infraq; feruntur C4v/17 (Arat 506).
- INGENIUM (2) *sb n* – *sg G*: ingenii quali præcocitatem A3/2 (LB 64), beati Ingenii illius A4/10–11 (IS 5–6).
- INGENS (9) *ai* – *sg m N*: Taurus connititur ingens Dv/2 (Arat 557), ingens Confluxit numerus F/25–26 (Arat 1075–1076), *sg m Ab*: Ingenti clamore petunt F/27 (Arat 1077), *sg f N*: & ceruix ingens licet B4v/8 (Arat 233), Hydra quoq; ingens D4v/5 (Arat 758), Ingens tempeftas glomerabitur æthere toto E2/17 (Arat 869), *sg n Ac*: & fpacium cæli occupat ingens B2/2 (Arat 62), *sg n Ab*: Non nimis ingenti cum corpore C2/23 (Arat 347), ingenti exiftit cum corpore D3v/21 (Arat 708).
- INGRATUS (1) *ai* – *sg n Ac*: fimul exiftimans, non ingratum ftudiofæ iuuentuti futurum A2/30–A2v/1 (LB 28–29).
- INGREDI (2) *vb* – *part praes act sg m Ab*: Sole Cleonæum primùm ingrediente Leonem B3v/16 (Arat 175), *part pf pass sg m N*: (aries) Qui fpacia ingreffus longiffima B4v/23 (Arat 248).
- INHIARE (1) *vb* – *ind praes act 3 pl*: herbisq; inhiant F2v/29 (Arat 1172).

- INNOXIUS (1) *ai – sg f N*: reliquis innoxia flama est C2v/23 (Arat 380).
- INNUBILUS (2) *ai – sg m N*: Si verò Hesperii innubilis occidit vñdis (Sol) E3/14 (Arat 932), vertexq; innubilis extet F/7 (Arat 1057).
- INOBSERVATUS (1) *ai – sg f N*: ratio quòd inobseruata lateret Annorum A4/17–18 (IS 12–13).
- INOPINUS (1) *ai – sg f N*: Vis inopina mali incidit, & maria omnia perflat Ev/24 (Arat 843).
- INOPS (1) *ai – sg m D*: Res bene habent inopi F2/27 (Arat 1139).
- INQUAM (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Heu, quàm prauam, inquit, tulit aetas aurea patrum Progeniem B3/19–20 (Arat 145–146).
- INQUIRERE (1) *vb – imp praes act 2 sg*: Paulò infrà spiram Chelas inquire iacentes B2v/10 (Arat 103).
- INSCIUS (1) *ai – sg f N*: Vita fuit simplex, mordacisq; infcia curæ B3/1 (Arat 127).
- INSECTARI (1) *vb – part praes act sg m Ab*: paflore morantes Ne quicquam crebris vñq; infectante lapillis F2v/30 (Arat 1173).
- INSEQUI (3) *vb – ind praes pass 3 sg*: infequiturq; cadentem C2v/31 (Arat 388), Quam tamen infequitur pñcis D2v/7 (Arat 628), Infequitur labens per cœli lumina naus D3/10 (Arat 664).
- INSERERE (2) *vb – ind pf act 3 sg*: led eos quoq; Iuppiter altris Inferuit B4/13–14 (Arat 205–206), *part pf pass sg m N*: Ionipes fulgentibus ardet Infertus stellis B4v/20–21 (Arat 245–246).
- INSIGNIS (2) *ai – sg f N*: Infignis, candensq; præit vestigia stella B3v/7 (Arat 166), *pl f Ab*: stellis insignibus altum Euadentibus F3v/2–3 (Arat 1207–1208).
- INSISTERE (1) *vb – part praes act sg f N*: Inñstensq; caput pede dexteriore Draconis B2/20 (Arat 80).
- INSPICERE (1) *vb – inf praes act*: inspìcere dedignantibus A3/15 (LB 77).
- INSTABILIS (1) *ai – sg m Ab*: Nunc cono instabili ampullas quafi fundat inanes E4v/32 (Arat 1049).
- INSTAR (2) *sb n*: milii instar F/3 (Arat 1053), milii instar adhæret Fv/28 (Arat 1109).
- INSTARE (12) *vb – inf praes act*: (fulix) Nunciat horribiles clamans instare procellas E4/5 (Arat 989), Atq; grues etiam, lucas instare serenas Perfualæ F/29–30 (Arat 1079–1080), *ind praes act 3 sg*: & fummi Iouis ales nuntius instat Dv/6 (Arat 561), Eius quippe modi frigus crabronibus instat F2/22 (Arat 1134), *ind praes act 3 pl*: (corvi) absentibus instat F/24 (Arat 1074), *ind pf act 3 sg*: Inde Sagittipotens superas cùm vñere lucas Institit D4/18–19 (Arat 738–739), *con praes act 3 sg*: Cuius labori instet B2/16 (Arat 76), *part praes act sg m Ac*: Ex iis tu instantem poteris deprendere mensem E2/7 (Arat 859), *part praes act sg f N*: pigris cunctantior instans (bruma) F2v/1 (Arat 1144), *part praes act sg f G*: instantisq; nec ipsa ignara procellæ E3v/13 (Arat 964), *part praes act sg f Ac*: instantemq; Capram D4/27 (Arat 747), *part praes act sg f Ab*: pluuiæ instanti E4/26 (Arat 1010).
- INSTAURARE (2) *vb – inf praes act*: Huius ego antiquas studui instaurare ruinas A4v/11 (IS 35), *inf praes pass*: atq; instaurari poterant A2/15 (LB 13).
- INSULA (1) *sb f – sg N*: pedibus subitò perculsâ Dianæ Infula discelsit D3v/18–19 (Arat 705–706).
- INSURGERE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Flama lucernarum nunc recta infurgat in altum E4v/31 (Arat 1048).
- INTACTUS (1) *ai – pl f Ac*: Intactas etiam leuiter diffringere partes Ausus sum interdum A4v/3–4 (IS 27–28).
- INTEGER (5) *ai – sg m N*: Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus B4v/11 (Arat 236), *sg n Ab*: Sed totam integro proferri corpore cernes E/6 (Arat 792), *pl n N*: cætera integra esse ratus A2/6–7 (LB 4–5), integra quoq; Latina A2v/2 (LB 30), *pl n Ab*: quæ cum integris in hoc genere Græcis conferri possint A2v/1–2 (LB 29–30).
- INTEGERE (1) *vb – con praes act 3 sg*: At si radices fumans nebula integat imos Aërii montis F/6–7 (Arat 1056–1057).



- INTEGRARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Incomitatus item cūm tritificos vlulatus Integrat ore lupus F3/8–9 (Arat 1182–1183).
- INTENDERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Hic dextram ad sedes intendit Calsiopeia C/17 (Arat 275).
- INTENTUS (1) *ai – sg m N*: Agricola autem Nil non obferuat partes intentus in omnes F2/2–3 (Arat 1114–1115).
- INTER (18) *praep cum Ac*: quid inter me, & Ciceronem interfit A2v/28 (LB 56), inter legendum A3v/6–7 (LB 102–103), Has inter Bv/26 (Arat 53), mortales inter B2v/32 (Arat 125), inter fe B4/18 (Arat 210), inter fefe B4v/5 (Arat 230), inter flexum Cv/7 (Arat 298), inter partes gelidas C2/32 (Arat 356), inter fpacium C2/33 (Arat 357), Inter Solis iter C2v/2 (Arat 359), fimul inter flamina venti C2v/2 (Arat 359), Inter piftricem C3/30 (Arat 420), Inter piftricem C3v/12 (Arat 435), inter fe C4v/19 (Arat 508), cubitumq; inter D/1 (Arat 523), inter mediam partem D/30 (Arat 552), inter fe E3v/22 (Arat 973), inter fe F3/19 (Arat 1193).
- INTERCLUDERE (1) *vb – inf praes pass*: Nam cūm vtrinq; fimul contingat nubibus illis Solem intercludi medium prope littus vtrumuis E3v/4–5 (Arat 955–956).
- INTERDUM (7) *av*: A4v/4 (IS 28), E2v/2 (Arat 887), Ev/23 (Arat 842), E2v/26 (Arat 911), E2v/27 (Arat 912), E3v/20 (Arat 971), E4/21 (Arat 1005).
- INTEREA (1) *av*: Et fuus interea fulgor tamen infit Afellis E3v/25 (Arat 976).
- INTERESSE (1) *vb – con praes act 3 sg*: quid inter me, & Ciceronem interfit A2v/28 (LB 56).
- INTERIOR (2) *ai – sg m Ab*: curfu interiore Bv/24 (Arat 51), *pl n Ac*: (aries) Interiora breuis Cynofuræ curricula æquat B4v/24 (Arat 249).
- INTERIRE (1) *vb – inf pf act*: At non interiiffe putari conuenit vnam C/25 (Arat 283).
- INTERLUNIIUM (1) *sb n – pl N*: Obferuanda etiam funt interlunia F3v/6 (Arat 1211).
- INTERPRETATIO (1) *sb f – sg N*: Nam Auieni interpretatio eodem quoq; fato videtur edita A2/21–22 (LB 19–20).
- INTERRUPTERE (1) *vb – part pf pass sg m Ab*: interrupto diuulfa appareat orbe E2v/7 (Arat 892).
- INTERVALLUM (2) *sb n – sg N*: Quas (stellas) interuallum binas difterminat vnum C2/29 (Arat 353), *pl Ab*: Tris alia, inter fefe æqualibus interuallis Difsitæ B4v/5–6 (Arat 230–231).
- INTESTINUM (1) *sb n – pl Ac*: Quosq; audis vermes terræ inteftina vocari E4v/12 (Arat 1029).
- INTIMUS (1) *ai – pl n Ac*: Zephyri intima regna petentes Dv/21 (Arat 576).
- INTRA (1) *praep cum Ac*: intra hoc fpacium F3/12 (Arat 1186).
- INTUI (1) *vb – part pf pass sg m N*: quas cœlum intuitus facilè ipfe notaris B3v/6 (Arat 165).
- INTUITUS (1) *sb m – sg Ab*: (astra) Quorumq; intuitu docilis partitur arator Officia A4/7–8 (IS 2–3).
- INTUS (2) *av*: clauī intus defixo B4/23 (Arat 215), Pertenuem nebulam cohibere videbitur intus Fv/31 (Arat 1112).
- INVENIRE (3) *vb – ind fut I act 2 sg*: Si potes, inuenies fupero conuertier orbe Quinq; pari fpacio partes, tris effe relictas D/14–15 (Arat 536–537), *con praes pass 3 sg*: Si verò orbe color fimul inueniatur vterq; E2v/29 (Arat 914), *part pf pass pl n Ab*: (signis) tribus inuentis dubitare vetamur F3/31 (Arat 1205).
- INVESTIGARE (1) *vb – part fut pass pl n N*: Multa etiamnum ignorantur, falluntq; fagaces, Quondam inueftiganda Ev/26–27 (Arat 845–846).
- INVIDIA (5) *sb f – sg G*: Neq; fanè eiufdem inuidiæ, & amiffa reftituere, & errata corrigere videbatur A2v/10–12 (LB 38–40), *sg Ac*: Nec fanè vllam inuidiam eo nomine me fubiturum exiftimaui A2/8–9 (LB 6–7), inuidiam magnoperè perhorrefcerem A2v/20 (LB 48), inuidiam paruipendens A4v/12 (IS 36), *sg Ab*: Vt autem meus hic labor eo placatiore inuidia vteretur A3v/7–8 (LB 103–104).

- INVISERE (3) *vb* – *ind fut I act 2 sg*: At natos geminos inuifes sub caput Arcti B3v/11 (Arat 170), *con praes act 3 pl*: Dum Nepa, & Arcitenens inuifant lumina cœli D3/25 (Arat 679), *part praes act sg f N*: Hæc tamen æterno inuifens loca curriculo nox C3v/30 (Arat 453).
- INVITARE (1) *vb* – *ind impf act 3 sg*: Inuitabat me primùm facilitas operis A2/12–13 (LB 10–11).
- INVITUS (1) *ai* – *pl m Ab*: nihil inuitis sperabile Diuis A4v/24 (IS 48).
- IOANNES (1) *n-pers m* – *sg Ac*: AD AMPLISSIMVM VIRVM, IOANNEM SAMOSCIVM A4/2 (IS tit).
- IOVIALIS (1) *ai* – *pl f Ac*: Quin stellæ, quas vel Neptuni nomine dignant, Vel quas obtinuit Io- uiales dicier vñus Ev/11 (Arat 830).
- IPSE, IPSA, IPSUM (48) *pron* – *sg m N*: ipse etiam qualemuncq; operam attuliffem A2/11–12 (LB 9–10), vt ipse sibi eam legem dixiffẽ videatur A2v/24–25 (LB 52–53), & ipse operis pater huius A4v/6 (IS 30), si quid modò possem communem ipse etiam vitæ mortalis ad vfum Adferre A4v/12–14 (IS 36–38), Eius & ipse manet religatus corpore toto B2v/1 (Arat 94), quas cœlum intuitus facilẽ ipse notaris B3v/6 (Arat 165), Ipse igitur, quantus membrorum attolitur auctu B3v/25 (Arat 184), Ipse autem labens geminis Equus ille tenetur Piscibus Cv/16–17 (Arat 307–308), Ipseq; cæreulea contextus nube feretur C4/12 (Arat 468), partem præportans ipse virilem Cedit C4/17–18 (Arat 473–474), Certas ipse notas cœli de tegmine fumes D2/31 (Arat 619), Et post ipse trahit claro cum lumine puppim D3/9 (Arat 663), Ipse autem præceps obscura nocte tenetur D3/24 (Arat 678), Ipse feram dextra retinet D4/12 (Arat 732), Cùm primùm obscuras euadit & ipse tenebras D4v/18 (Arat 771), Tutemet hæc adeò per te deprenderis ipse Ev/5 (Arat 824), Cedat & ipse Canis Ev/9 (Arat 828), Namq; tuæ primùm prospexeris ipse salutis Ev/18 (Arat 837), radiisq; procul vibrantibus ipse Consequitur E3/4–5 (Arat 922–923), vltro Ipse cohærescens sibi met glomeramine toto Fv/24–25 (Arat 1105–1106), *sg m G*: Dolebam præterea Arati ipsius, vel potius linguæ Latinæ vicem A2/16–17 (LB 14–15), ipsius Ciceronis exemplum A2v/21 (LB 49), stellasq; tueri Aurigæ ipsius B3v/21–22 (Arat 180–181), Corniger est valido connixus corpore taurus, Ipsius ex ipsis fas hunc tibi nocere signis B4/2–3 (Arat 194–195), *sg m D*: neq; ipsi Patri agnoscendum, vile, ac deforme iaceret A4/12–13 (IS 7–8), *sg m Ac*: vigilantibus ipsum Ori- ona manens E/8–9 (Arat 794–795), Solem Contemplare ipsum E2v/24–25 (Arat 909–910), *sg m Ab*: ipso Cicerone teste A2v/32–33 (LB 60–61), Hoc ipso orbe D/3 (Arat 525), alia ex sole ipso Ev/31 (Arat 851), *sg f N*: quæ iam & ipsa plurimis mendis viciata ætati quali cedit A2/22 23 (LB 20–21), cui cui tandem doctissima Pallas Solertem ipsa dedit fabricæ rationi- bus artem Dv/14–15 (Arat 569–570), Ipsaq; consequitur lucens vis magna Nepai D2/9 (Arat 597), ipsaq; Capra truci cum Tauro vadere pergit D4v/30 (Arat 783), instantisq; nec ipsa ignara procellæ E3v/13 (Arat 964), Nec si debilibus radiis hebes ipsa prematur E4v/33 (Arat 1050), *sg f Ac*: si rem ipsam, & veritatem consideres A3/20–21 (LB 82–83), *sg n Ac*: Quod corpus ipsum A2v/7 (LB 35), Hoc ipsum caput ignitis spectabile stellis Attingens defessa velut mœrentis imago Vertitur B2/13–15 (Arat 73–75), Tertia sub caudam, ac genus ipsum lumina pandit B3v/9 (Arat 168), Namq; ipsum ad tergum Cynofuræ vertitur Arcti Dispanfis manibus Cepheus B4/15–16 (Arat 207–208), *pl m N*: Ipsi adeò nautæ, volitantes æquore vasto E/26 (Arat 812), *pl m G*: verfuum ipforum non absurda A3/12 (LB 74), *pl m Ac*: Ipsos porro orbes C4v/18 (Arat 507), *pl m Ab*: Et hic geminis est ille sub ipsis Ante canis C4/29–30 (Arat 485–486), *pl f Ab*: His ipsis vasto surgentibus æquore Chelis D3/31 (Arat 685), *pl n Ac*: vel cùm securus ad ipsa Septa obuelfatur F3/9–10 (Arat 1183–1184), *pl n Ab*: Ipsius ex ipsis fas hunc tibi nocere signis B4/3 (Arat 195).
- IPSEMET (3) *pron* – *sg m N*: qui ipfemet (scripta Lucretii castigavit) A2v/22 (LB 50), ipfemet ex Græco transtuli A3v/11 (Arat 107), Ipfemet incurrens oculos, euentaq; signans Ev/29 (Arat 848).

IRE (5) *vb* – *inf praes act*: Sed nec apes castris, magna impendente procella, Audent ire procul Fv/16–17 (Arat 1097–1098), *ind praes act 3 sg*: & quā It subter terras Dv/29–30 (Arat 584–585), *ind fut I act 1 sg*: Nec verò inficias ibo A4v/1 (IS 25), *ind fut I act 3 sg*: Obtusissq; poli per inania cornibus ibit E2/11 (Arat 863), *part fut act sg m N*: vaftumq; per æquor iturus Ev/13 (Arat 832).

IRIS (1) *n-pers f* – *sg N*: duplexq; apparuit Iris E4/27 (Arat 1011).

IRRITUS (1) *ai* – *pl n N*: tella irrita fertur Arachnes Fv/21 (Arat 1102).

IS, EA, ID (35) *pron* – *sg m N*: quòd is genio tam infelici effet A2/17–18 (LB 15–16), & fi is quoq; mea quidem fententia, Aratum non adequat A2/26–27 (LB 24–25), *sg m G*: Læuum eius cornu B4/8 (Arat 200), eius fulgetra modi E4/25 (Arat 1009), Eius quippe modi F2/22 (Arat 1134), *sg m Ac*: fub eum Dv/33 (Arat 588), *sg m Ab*: hanc Aratæorum paraphrasim ab eo admodum adolefcentulo confectam effe A2v/33–34 (LB 61–62), eo indice E/9 (Arat 795), *sg f G*: Eius & ipse manet religatus corpore toto B2v/1 (Arat 94), Eq; colore eius menfis momenta notato E2/25 (Arat 877), *sg f Ac*: eamq; capite quali, & cauda detruncatam A2/5–6 (LB 3–4), eam operam huic opusculo impendi A2/29–30 (LB 27–28), vt ipse sibi eam legem dixisse videatur A2v/24–25 (LB 52–53), *sg n N*: id quod tibi in omnibus obseruandum est Signis F3/13–14 (Arat 1187–1188), *sg n G*: eius generis A3/34 (LB 96), *sg n Ac*: id omne Ciceroni imputandum effe exiltimem A3/4–5 (LB 66–67), Atq; id quidem inter legendum quiuis obseruare poterit A3v/6–7 (LB 102–103), *sg n Ab*: eo nomine A2/9 (LB 7), eoq; nomine discentibus etiam cōmodior A2/28–29 (LB 26–27), eo nomine A2v/19 (LB 47), *pl m Ac*: fed eos quoq; Iuppiter aftris Inferuit B4v/13–14 (Arat 205–206), *pl f G*: Sol obiens rerum est certissimus augur earum E3v/10 (Arat 961), pars perfistet earum Fv/7 (Arat 1088), *pl f Ab*: ab iis foret enutritus in antro Bv/11 (Arat 38), Ex iis Bv/13 (Arat 40), E multis tamen iis C3v/16 (Arat 439), obliquus in iis Dv/13 (Arat 568), Ex iis (formis lunæ) tu infantem poteris deprendere menfem E2/7 (Arat 859), *pl n N*: ea, quæ in Latino defiderabantur A2v/4–5 (LB 32–33), *pl n Ab*: cœpi de restituentis iis, quæ deerant, cogitare A2/7–8 (LB 5–6), quòd & pauciora iis, quæ supereffent, defiderari videbantur A2/13–14 (LB 11–12), fi quod fortè in iis humanæ imbecillitatis vestigium extaret A2v/25–26 (LB 53–54), meo quodam iure ex iis Ciceronis rudibus nonnulla A3v/13 (LB 109), aut iis quoq; plures F2v/10 (Arat 1153), Scito tibi iis lignis magnos portendier æftus F2v/11 (Arat 1154).

ISTE, ISTA, ISTUD (2) *pron* – *sg m G*: modi iftius E/11 (Arat 797), *sg n Ab*: ifto quæ nomine fertur E3v/12 (Arat 963).

ITA (13) *av*: ne ita quidem durare potuerit A2/19–20 (LB 17–18), ita plerunq; difcedit A2/24–25 (LB 22–23), Nec verò fum ita amens A2v/27 (LB 55), Neq; autem hoc ita dico A3/3 (LB 65), ita maximam partem mendarum vel librariis, vel vetultis illis castigatoribus deberi (mihi persuadeo) A3/7–8 (LB 69–70), atq; ita pro genuinis nothos versus nobis sup-pofuerint A3/31–32 (LB 93–94), fed ita, vt, quoad liceret A3v/3–4 (LB 99–100), nemo ita est improbaturus A3v/16 (LB 112), Hæc ita perftabat B3/8 (Arat 134), Queis nec ita è multis B4/22 (Arat 214), neq; constat parua ita crebris B4/22 (Arat 214), ita brachia tendit B4/26 (Arat 218), Languescit fubitò candentia tela diei E3/19 (Arat 937).

ITAEQUE (1) *av*: itaque B2v/20 (Arat 113).

ITEM (11) *av*: non defuerint quidam Germanici item castigatorum fimiles A3/29–30 (LB 91–92), Pifcis item subter Capricorni fidere clarens D4v/10 (Arat 763), Obseruabis item plenamq; fuiq; carentem Dimidio lunam E2/23–24 (Arat 875–876), Orbis item plenus E2/32 (Arat 884), Cùm densentur item E2v/31 (Arat 916), Contemplator item furgente, cadenteq; Sole E3/33 (Arat 951), Garrula item cornix, varios cùm gutture cantus Decedente die molitur F/21–22 (Arat 1071–1072), Anfer item paftrum repetens clangore fonoro Fv/9 (Arat 1090), Signum hyemis cenfetur item crabronibus æquum F2/25 (Arat 1137), Vespere item exorto

- ftabula ad confueta reuerti Cùm renuunt F2v/28–29 (Arat 1171–1172), Incomitatus item cùm trifitificos vlulatus Integrat ore lupus F3/8–9 (Arat 1182–1183).
- ITER (4) *sb n – sg Ac*: feruntur Inter Solis iter, fimul inter flamina venti C2v/1–2 (Arat 358–359), vnum omnes carpunt iter agmine longo F/30 (Arat 1080), pars tendet iter Fv/8 (Arat 1089), mifcent iter ancipites Fv/20 (Arat 1101).
- ITERARE (1) *vb – inf praes act*: (coepere) faltus iterare procaces F3/19 (Arat 1193).
- ITERUM (1) *av*: atq; iterum Sol lumine verno Exæquat fpacium lucis D/32–33 (Arat 554–555).
- ITIDEM (7) *av*: Qando itidem dorfum Piftrici, & vltima cauda Exiftit terris D4v/31 (Arat 784), Primores itidem radii E3/25 (Arat 943), Hoc veniens itidem augurio portenditur hymber E3v/26 (Arat 977), Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti E4/4 (Arat 988), Pulli itidem, gallo foboles prognata parente E4v/13 (Arat 1030), Carbo itidem viuus venturæ eft grandinis index Fv/29 (Arat 1110), Ex quo procliue eft itidem capere omina melfis F2/16 (Arat 1128).
- IUBA (1) *sb f – sg Ac*: equus ille, iubam quatiens fulgore micanti B4v/1 (Arat 226).
- IUBAR (2) *sb n – sg N*: Cumúe iubar nube oprellum E2v/33 (Arat 918), *sg Ac*: (sol) mari feu promit Eoo Purpureum iubar E2v/10–11 (Arat 895–896).
- IUDICARE (2) *vb – ind praes act 1 sg*: quod de fapientiffimo quoq; iudico A2v/29–30 (LB 57–58), *con praes act 3 sg*: nemo ita eft improbaturus, vt hanc meam qualemq; operam nullo studioforum emolumento fulceptam fuiffe iudicet A3v/16–18 (LB 112–114).
- IUGITER (1) *av*: humeri tam iugiter ardent B4/30 (Arat 222).
- IUGUM (2) *sb n – sg G*: dum iugi determinat annua curfu Tempora E/32–33 (Arat 818–819), *pl Ab*: iugisq; fcatebra fequuta eft B4v/17 (Arat 242).
- IUNCTIM (1) *av*: iunctim ambo feruntur B4/9 (Arat 201).
- IUNGERE (2) *vb – con praes act 3 pl*: Nec fi anates æftate noua locia agmina iungant F/1 (Arat 1051), *part praes act sg f N*: ftellaq; iungens Vna tenet duplices communi lumine formas B4v/2–3 (Arat 227–228).
- IUPPITER (15) *n-pers m – sg N*: Namq; aliis alia indulget dator ille bonorum Iuppiter altitonans A4v/22–23 (IS 46–47), Crefla tellure profectas Iuppiter in cælo, victus pietate, locauit Bv/9–10 (Arat 36–37), fed eos quoq; Iuppiter altris Inferuit, memor autorem fe fanguinis effe B4/13–14 (Arat 205–206), orbem Iuppiter huic paruum inferiore in parte dicauit C3v/28–29 (Arat 451–452), *sg G*: Iouis omnia compita plena B/5 (Arat 3), Et Iouis in regno, cæliq; hac parte refedit B3/32 (Arat 158), Oleniam hanc dicunt capram Iouis ædituentes B3v/30 (Arat 189), & fummi Iouis ales nuntius inftat Dv/6 (Arat 561), Namq; viris nondum eft fatis explorata Iouis mens Ev/25 (Arat 844), Iouis fi certa voluntas Adfuerit Ev/27–28 (Arat 846–847), *sg Ac*: vbera cuius Infantem fuxiffe Iouem prior afferit ætas B3v/28–29 (Arat 187–188), *sg Ab*: AB Ioue Mufarum primordia furgere par eft B/3 (Arat 1), Ioue enim, quocunq; feramur, egemus Omnes B/7–8 (Arat 5–6), E pedibus natum fummo Ioue Perfea vifes C/14 (Arat 272), Spes eft haud fallax vfurum te Ioue puro F/8 (Arat 1058).
- IURGIUM (1) *sb n – pl N*: Nondum mortales inter contentio, nondum Iurgiaúe, aut lites, notiúe fuere tumultus B2v/32–33 (Arat 125–126).
- IUS (1) *sb n – sg Ab*: meo quodam iure A3v/13 (LB 109).
- IUSTITIA (1) *sb f – sg Ac*: Iuftitiam dixere B2v/29 (Arat 122).
- IUVARE (1) *vb – part fut pass sg f G*: præter iuuandæ rei literariæ ftudium A2v/20–21 (LB 48–49).
- IUVENCUS (1) *sb m – sg Ac*: Et guftare manu victum, domitumq; iuuentum B3/29 (Arat 155).
- IUVENTUS (1) *sb f – sg D*: non ingratum ftudiofæ iuuentuti futurum A2/30–A2v/1 (LB 28–29).
- LABES (1) *sb f – sg Ac*: Neúe vllam ferat alperfus labemúe, notamúe E2v/14 (Arat 899).
- LABI (17) *vb – inf praes pass*: quæ per bis fex fignorum labier orbem Quinq; folent ftellæ C4v/1–2 (Arat 490–491), *ind praes pass 3 sg*: & fera piftrix Labitur D3v/1–2 (Arat 688–689), Labitur

illa simul gnatam lachrimosa requirens Calsiopeia D4/1–2 (Arat 721–722), *ind praes pass 3 pl*: labuntur celeri coelestia motu B/24 (Arat 22), Hi tamen anni iam labuntur tempore toto Cv/30 (Arat 321), nocturnae labuntur ab æthere stellae E4/16 (Arat 1000), *ind fut pass 2 sg*: Nam non longinquum spacium labere diurnum Cv/24 (Arat 315), Quem si prospiciens vitaueris, omnia cautè Armamenta locans, tutò labere per vndas C4/4–5 (Arat 460–461), *part praes act sg m N*: Ipse autem labens geminis Equus ille tenetur Piscibus Cv/16–17 (Arat 307–308), Aries obscuro lumine labens D2/14 (Arat 602), (Arctophylax) Ad mediam labens claro cum corpore noctem D2v/17 (Arat 638), *part praes act sg m G*: Semper verò anni labentis signa notato F3v/1 (Arat 1206), *part praes act sg m Ab*: alia ex sole ipso, nunc oriente, Nunc sub aquas rurfum felsis labente quadrigis Ev/32–33 (Arat 851–852), *part praes act sg f N*: Insequitur labens per cœli lumina navis D3/10 (Arat 664), *part praes act pl f N*: Hæ tenues paruo labentes lumine lucent C/31 (Arat 289), *part praes act pl n N*: Sex omni semper cedunt labentia (signa) nocte D2/21 (Arat 609), *part pf pass sg m N*: Puluerulentus vti de terra lapsus repentè C/19 (Arat 277).

LABOR (3) *sb m – sg N*: Vt autem meus hic labor eo placatiore inuidia vteretur A3v/7–8 (LB 103–104), *sg D*: Cuius labori infest B2/16 (Arat 76), *sg Ac*: Hunc autem nostrum tibi conferre laborem Vifum est A4v/15–16 (IS 39).

LABORARE (1) *vb – con impf act 3 pl*: quomodo Arati sententiam exprimerent, parum omnino laborarent A3/26–27 (LB 88–89).

LABRUM (1) *sb n – pl N*: Labra nec ardentis si circum extrema lucernae Fungi con crescant E4v/29–30 (Arat 1046–1047).

LAC (1) *sb n – sg G*: Prouentum niuei sperans hoc omine lactis F2v/20 (Arat 1163).

LACER (2) *ai – sg m Ac*: Aratum, non vt antea lacerum, & scabrum, sed quantum in me esset, nitidum, ac terfum exhibere concupiueram A2v/13–15 (LB 41–43), *sg n Ac*: Conatus sum illud lacerum sarcire poema A4/26 (IS 21).

LACRIMA (1) *sb f – pl Ab*: Quem lachrymis maestae Phaëtonis saepe sorores Sparferunt C3/21–22 (Arat 411–412).

LACRIMOSUS (1) *ai – sg f N*: gnatam lachrimosa requirens Calsiopeia D4/1–2 (Arat 721–722).

LACTEUS (2) *ai – sg m N*: Lacteus hic nimio fulgens candore notatur C4v/25 (Arat 514), Tantus, quantus erit collucens lacteus orbis D/31 (Arat 553).

LACUNA (3) *sb f – pl Ac*: cum lacunas omnes, hiatusq<sub>3</sub> expleuiffem A2v/16 (LB 44), me non modò apertas Huius trunci operis voluisse explere lacunas A4v/1–2 (IS 26), & caecas luftrauit luce lacunas D3v/20 (Arat 707).

LACUS (1) *sb m – pl Ac*: Perfpicuosq<sub>3</sub> lacus circum vaga fertur hirundo E4/31 (Arat 1015).

LAEDERE (1) *vb – part pf pass sg f N*: rapido ne fideris igni Laefa feges vacuis dominum frustretur ariftis F2v/15–16 (Arat 1158–1159).

LAETARI (1) *vb – ind praes pass 3 sg*: Maturante abitum grue, tempestius arator Laetatur F2/29–30 (Arat 1141–1142).

LAETUS (3) *ai – sg m N*: & laetus per rura vagatur Caprigeni pecoris custos F2v/17–18 (Arat 1160–1161), *sg m G*: & laeti vestigia Solis C2/33 (Arat 357), *sg n Ab*: Et dextra radios laeto cum lumine iactans D4/17 (Arat 737).

LAEVA (2) *sb f – sg Ac*: Laeuam prolixus, quà vertex tenditur, exit B2v/8 (Arat 101), *sg Ab*: Excepta laeva E/1 (Arat 787).

LAEVUS (12) *ai – sg m Ac*: At capra laeuum humerum clara obtinet B3v/28 (Arat 187), *sg m Ab*: Andromedae laeo ex humero C/12 (Arat 270), *sg f G*: & laeuae vestigia plantae D4v/29 (Arat 782), *sg f Ac*: nam laeuam, clinata est vngula vemens Fortis equi, propter pennatis corporis alam Cv/14–15 (Arat 305–306), Laeuam Aries partem pallentibus eripit vmbris D4v/17



- (Arat 770), *sg f Ab*: Sub læua geminorum obductus parte feretur B3v/26 (Arat 185), Hunc Orionis sub læua cernere planta Serpentem poteris C3/23–24 (Arat 413–414), Hunc fura læua Perfeus, humeroq; sinistrio Tangit C4v/32–33 (Arat 521–522), *sg n Ac*: Læuum eius cornu B4/8 (Arat 200), propter læuum genus C/21 (Arat 279), genus ad læuum Cv/6 (Arat 297), læuum genus D2v/28 (Arat 649).
- LAMBERE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: Aut si ollas fragiles, igniq; calentia athena Scintillae tenues lambunt F2/–3 (Arat 1052–1053), cum anteriora pedum vestigia lambunt F3/1 (Arat 1175).
- LAMPAS (1) *sb f – sg Ab*: Participentq; omnes radiati lampade Solis Ev/4 (Arat 823).
- LANGUESCERE (2) *vb – ind fut I act 3 pl*: aethere ubi alto Languescunt subito candentia tela diei E3/17–18 (Arat 935–936), Languescunt ita, deperdentq; repente nitorem E3/18 (Arat 936).
- LAPILLUS (1) *sb m – pl Ab*: paltore morantes Ne quicquam crebris vlq; infectante lapillis F2v/29–30 (Arat 1172–1173).
- LAPSUS (3) *sb m – sg Ab*: Praecipiti lapfu flexo cum corpore serpens C4/23 (Arat 479), Inferiora cadunt Aurigae lumina lapfu D4/23 (Arat 743), emergunt alite lapfu (Olor et Aquila) D4/29 (Arat 749).
- LAR (1) *sb m – sg D*: suo quasi lari restituentur A2v/6–7 (LB 34–35).
- LARGUS (2) *ai – sg f N*: Virgo autem populi moderatrix, larga bonorum, Caepa secundabat B3/6–7 (Arat 132–133), *sg f Ab*: larga cum luce Bootes D3/14 (Arat 668).
- LATE (11) *av*: ASTra, quibus late caeli ardua templa coruscant A4/6 (IS 1), Quis ducibus late peragrantur caerulea A4/22 (IS 17), Et late prima confestim a nocte videtur Bv/22 (Arat 49), Caetera pars late tenui cum lumine serpit C2/30 (Arat 354), Late dispersum non viderit C2v/7 (Arat 364), E multis tamen iis duo late lumina fulgent C3v/16 (Arat 439), Tam late Oceani spaciosum permeat aequor Dv/26 (Arat 581), quod late caelo dispersa tenetur D3/17 (Arat 671), Late fusa volans per terras fama vagatur D3v/11 (Arat 698), Squallorem cultis late denunciat agris F2/8 (Arat 1120), Arboribus late cladem, tenerisq; datura Frugibus F2v/7 (Arat 1150).
- LATERE (8) *vb – inf praes act*: Illa quidem haud potis est noctu quaesita latere B4/29 (Arat 221), *ind praes act 3 sg*: latet alter merfusus in vndis Bv/1 (Arat 28), Huic latet obscurus subter praecordia venter C2v/11 (Arat 368), & Neptunia piftrix Tota latet D3v/28–29 (Arat 715–716), *ind impf act 3 sg*: cuius faede mutilata Camoena Nullo in vulgum vsu frustra adseruata latebat A4/24–25 (IS 19–20), *ind pf act 3 pl*: Latuerunt autem hucusq; siue reuerentia Ciceronis A3/10–11 (LB 72–73), Nec mures, si quando leues conferre fufurros Coepere inter se, & saltus iterare procaces, Antiquos latuere hymem, frigusq; ferentes F3/18–20 (Arat 1192–1194), *con impf act 3 sg*: ratio quod inobseruata lateret Annorum A4/17–18 (IS 12).
- LATESCERE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: Hic equus a capite, & longa ceruice latefcit D3/5 (Arat 659), neq; diuidua amplius efferat Piftrix Parte micat, parte obscura sub nocte latefcit E/4–5 (Arat 790–791).
- LATEX (1) *sb m – sg Ac*: Paltiores Hippocrenem coepere vocare Hunc laticem B4v/18–19 (Arat 243–244).
- LATINE (1) *av*: faborg; Latine? Av/10 (AL 9).
- LATINUS (1) *sb m – pl N*: nostriq; Latini Orbem signiferum perhibebunt nomine vero D2/2–3 (Arat 590–591).
- LATINUS (5) *ai – sg m Ac*: vt in Latinu sermonem a duobus summis, atq; eloquentissimis viris conuerfus A2/18–19 (LB 16–17), Latinum Aratum A2v/12–13 (LB 40–41), *sg m Ab*: ea, quae in Latino (sermone) desiderabantur A2v/4–5 (LB 32–33), *sg f G*: Dolebam praeterea Arati ipfius, vel potius linguae Latinae vicem A2/16–17 (LB 14–15), *pl n N*: integra quoq; Latina, nomen praefertim Ciceronis vtcunq; retinentia, extarent A2v/2–3 (LB 30–31).

- LATIUS (1) *ai* – *sg m Ab*: & aurea Græci Autoris Latio conuertit carmina verfu A4v/8 (IS 32).
- LATONIUS (1) *ai* – *sg f N*: Pace sua hæc me virgo velit Latonia fari D3v/9 (Arat 696).
- LATUS (5) *sb n* – *sg N*: Huic spacio ductum simili latus extat vtrumq; C/1 (Arat 259), *sg G*: At non tertia pars lateris C/2 (Arat 260), *pl N*: latera huius, & ardens Cauda illuftratur ftellarum lumine claro Bv/14–15 (Arat 41–42), *pl Ac*: Tris aliæ, inter fefe æqualibus interuallis Difitæ, equi signant latera alitis B4v/5–6 (Arat 230–231), vltima fummo Stella nitens mento contendere quattuor illis Pofsit, equi latera, & magnos lufrantibus armos B4v/8–9 (Arat 233–235).
- LATUS (4) *ai* – *sg m Ac*: latum concreuit in orbem E3/6 (Arat 924), *sg n Ab*: lato fub tegmine cœli Cv/8 (Arat 299), & lato pectore fulgens D2v/20 (Arat 641), *pl m Ac*: orbis, magno cum lumine latos C4v/18 (Arat 507).
- LECTOR (3) *sb m* – *sg Ac*: AD LECTOREM BENEVOLVM A2/1–2 (LB tit), vt lectorem magis obruere, quàm docere videatur A2/25 (LB 23), *sg V*: amice Lector A3v/15 (LB 111).
- LEGERE (1) *vb* – *ger Ac*: Atq; id quidem inter legendum quiuis obferuare poterit A3v/6–7 (LB 102–103).
- LEGITIMUS (1) *ai* – *sg m Ab*: Legitimo cernes cœlum lufrantia curfu C4/33 (Arat 489).
- LENIS (1) *ai* – *sg f Ab*: Centaurum leni contigit lubrica cauda C4/26 (Arat 482).
- LENTISCUS (3) *sb f* – *sg N*: Iam verò femper viridis, femperq; grauata Lentifcus triplici folita grandefcere fœtu, Ter fruges fundens, tria tempora monfrat arandi F2/9–11 (Arat 1121–1123), *sg G*: Nam quicquid lentifci in fructu obferuat arator F2/17 (Arat 1129), *pl D*: Signaue lentifcis fua defunt F2/2 (Arat 1114).
- LENTUS (2) *ai* – *sg m N*: (Pifcis) Incipit apparere, fequentis proxima figni Aftra manens lentus D4v/12–13 (Arat 765–766), Quodfi lentus amor ferò pecora illa maritet F2/26 (Arat 1138).
- LEO (6) *sb m* – *sg N*: pedibusq; tenetur Magnus leo, tremulam iaciens è corpore flamam B3v/12–13 (Arat 171–172), At verò totum fpacium conueftiet orbis Magnus Leo D/7–8 (Arat 529–530), *sg G*: fubien inferna Leonis C4/25 (Arat 481), fulgens cedit vis torua Leonis D2/6 (Arat 594), Sed cùm de terris vis eft patefacta Leonis D2v/23 (Arat 644), *sg Ac*: Sole Cleonæum primùm ingrediente Leonem B3v/16 (Arat 175).
- LEPUS (6) *sb m* – *sg N*: Orionis iacet leuipes lepus C2v/26 (Arat 383), oriens cùm deniq; tollit Membra pufilla lepus C2v/29–30 (Arat 386–387), ftellæ, quas contegit omnes Formidans acrem morfum lepus C3/31–32 (Arat 421–422), exoritur clarum caput Hydræ, Et lepus D2v/29–30 (Arat 650–651), obit & lepus abditus vmbra D4/22 (Arat 742), *sg Ac*: Fulgentem leporem D/21 (Arat 543).
- LETARE (1) *vb* – *part pf pass sg m Ac*: letum mœrenti voce canentes C3/22 (Arat 412).
- LEVARE (1) *vb* – *ind præs act 3 pl*: Cumq; fubinde leuant repetito corpora faltu F2v/26 (Arat 1169).
- LEVIPES (1) *ai* – *sg m N*: Hunc propter, fubterq; pedes, quos diximus ante, Orionis iacet leuipes lepus C2v/26 (Arat 383).
- LEVIS (2) *ai* – *pl m Ac*: Nec mures, fi quando leues conferre fufurros Cœpere inter fe F3/18–19 (Arat 1192–1193), *pl f Ac*: Mobilibusq; leues affectant cruribus auras F2v/27 (Arat 1170).
- LEVITER (2) *av*: Intactas etiam leuiter diftringere partes Aufus fum A4v/3 (IS 27), Inde fides leuiter pofita Cv/3 (Arat 294), Et leuiter fummos delibat pectore rores E4/32 (Arat 1016).
- LEX (2) *sb f* – *sg Ac*: vt ipfe fibi eam legem dixiffe videatur A2v/24–25 (LB 52–53), *pl Ac*: ciuiles tradebat fedula leges B2v/31 (Arat 124).
- LIBELLUS (3) *sb m* – *sg D*: Hoc idem in tanto ætatis fpacio huic Ciceronis libello vfu venire potuit A3/27–28 (LB 89–90), *sg Ac*: qui libellum illum magna ex parte viciatum, & mutilum caftigare, ac reficere fint conati A3/23 24 (LB 85–86), *sg Ab*: in reficiendo hoc libello A3v/12 (LB 108).

- LIBER (1) *sb m – pl Ab*: in eiufmodi libris mutilis, & truncatis A3/16–17 (LB 78–79).
- LIBER (1) *ai – sg m N*: nox illa, diesq; Proximus immunis, liberq; feretur ab hymbri E3/15–16 (Arat 933–934).
- LIBERE (3) *vb – ind fut I act 3 sg*: vrfas magis appellare libebit Bv/6 (Arat 33), *con praes act 3 sg*: mihi naue vehi magna, libeatq; secundo Aurarum impulsu politis mare findere tonfis B3v/19–20 (Arat 178–179), Si verò aurigam libeat, stellasq; tueri Aurigæ ipsius B3v/21–22 (Arat 180–181).
- LIBRARIUS (2) *sb m – sg G*: vt peccata illa, vicio potius librarii, quàm autoris incuria fuiſſe commilla exiſtimari poſſint A3v/4–6 (LB 100–102), *pl D*: ita maximam partem mendarum vel librariis, vel vetuſtis illis caſtigatoriſus deberi prorfus mihi perſuadeo A3/7–9 (LB 69–71).
- LICERE (5) *vb – ind fut I act 3 sg*: Ex hoc namq; tibi totum illum noſſe licebit B2/28 (Arat 88), *præcipitante* licebit viſere nocte C2/10 (Arat 334), *ind pf act 3 sg*: quod ſibi in aliena licuit A2v/27 (LB 55), *con impf act 3 sg*: aliis vt liceret A2v/26–27 (LB 54–55), fed ita, vt, quoad liceret, quàm minimum à veterē ſcriptura diſcederem A3v/3–4 (LB 99–100).
- LICET (1) *cn*: caput longè impare flamma Viſitur, & ceruix ingens licet B4v/7–8 (Arat 232–233).
- LIGARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Læuum eius cornu, & veſtigia dextera proni Aurigæ ſtella vna ligat B4/8–9 (Arat 200–201).
- LINEA (1) *sb f – sg N*: huic linea duplex Extrema à cauda plantas procurrit in ambas B4/16–17 (Arat 208–209).
- LINGUA (1) *sb f – sg G*: Dolebam præterea Arati ipſius, vel potius linguæ Latinæ vicem A2/16–17 (LB 14–15).
- LINQUERE (7) *vb – ind praes act 3 sg*: Sed læuum genus, atq; illuſtrem linquit in altum Plantam D2v/28–29 (Arat 649–650), *ind praes act 1 pl*: Quem (Iovem) nos mortali prognati femine nunquam Linquimus indictum B/2–3 (Arat 2–3), *ind praes act 3 pl*: Igneaq; à tergo linquunt veſtigia tractim E4/17 (Arat 1001), *ind praes pass 3 sg*: tum cedens à puppi linquitur Argo D4/25 (Arat 745), *part praes act sg m N*: (Centaurus) linquens veſtigia parua Antepedum contacta D4/10–11 (Arat 730–731), dextrumq; pedem linquens ab ita Perſeus In loca D4/24 (Arat 744), *part praes act pl f N*: liquido circumflua ponto Pabula linquentes F2v/12–13 (Arat 1155–1156).
- LIQUERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: nam balteus haud liquet D4v/22 (Arat 775).
- LIQUIDUS (5) *ai – sg m N*: Sed liquidus totus, genuinoq; ardeat igni E2v/15 (Arat 900), *sg m Ab*: Hæc manibus liquido ſpectatur in æthere paſſis B2/19 (Arat 79), liquido circumflua ponto Pabula linquentes F2v/12–13 (Arat 1155–1156), *sg f N*: Tempeſtas liquida eſt ſperanda E3/29 (Arat 947), *sg n Ab*: Cælo autem liquido venturæ ſigna procellæ Conuenit obſeruare F/12–13 (Arat 1062–1063).
- LIQUOR (1) *sb m – sg Ab*: Saxaq; cana falis niueo ſpumata liquore E3v/33 (Arat 984).
- LIS (1) *sb f – pl N*: Nondum mortales inter contentio, nondum Iurgiaûe, aut lites, notiûe fuere tumultus B2v/31–32 (Arat 125–126).
- LITTERA (3) *sb f – sg N*: ſimili quia forma littera claret B4v/33 (Arat 258), *pl G*: qui in communem literarum vſum A2v/12 (LB 40), ego literarum amantibus A3/32–33 (LB 94–95).
- LITTERARIUS (1) *ai – sg f G*: præter iuuandæ rei literariæ ſtudium A2v/20–21 (LB 48–49).
- LITUS (5) *sb n – sg Ac*: Nam cùm vtrinq; ſimul contingat nubibus illis Solem intercludi medium prope litus vtrumuis E3v/4–5 (Arat 955–956), *sg Ab*: cùm littore ſummo Aſpicias nebulam tendi F/9–10 (Arat 1059–1060), *pl Ac*: oculisq; ad littora verſis C2/2 (Arat 326), Aduerſamq; trahunt optata ad littora puppim C3/7 (Arat 397), Fulcaq; nonnunquam curſans per littora cornix Demerlit caput E4v/5–6 (Arat 1022–1023).
- LOCARE (13) *vb – inf pf act*: Mercurius paruis manibus quam dicitur olim In cunis fabricatus in alta ſede locaſſe Cv/4–5 (Arat 295–296), *ind pf act 3 sg*: Creſſa tellure profectas Iuppiter in

cœlo, victus pietate, locauit Bv/9–10 (Arat 36–37), *ind pf pass f 3 pl*: (stellae) Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ C2/32 (Arat 356), *part praes act sg m N*: omnia cautè Armamenta locans C4/4–5 (Arat 460–461), *part pf pass sg m N*: Ille autem Centaurus in alta fede locatus C4/15 (Arat 471), *part pf pass sg m Ac*: Eridanum cernes in parte locatum Cœli C3/19–20 (Arat 409–410), *part pf pass sg f N*: Nam procul Arcturo est aduersa parte locata C3v/27 (Arat 450), *part pf pass sg f Ac*: in tutoq<sub>3</sub> locatam Andromedam C3/13–14 (Arat 403–404), Aram sub media cœli regione locatam C4/1 (Arat 457), *part pf pass pl f N*: stellæq<sub>3</sub> vtrinq<sub>3</sub> locatæ E3v/21 (Arat 972), *part pf pass pl f Ac*: At propter læuum genus omni ex parte locatas Paruas Vergilias tenui cum luce videbis C/21–22 (Arat 279–280), Præter quadruplices stellas in fronte locatas C2/28 (Arat 352), *part pf pass pl n Ac*: proceraq<sub>3</sub> vincla videbis, Quæ retinent pifces, caudarum parte locata C3/24–25 (Arat 414–415).

LOCUS (11) *sb m/n – sg m G*: Humidus inde loci collucet Aquarius orbi D2/12 (Arat 600), *sg m Ab*: illum primoq<sub>3</sub> loco, extremoq<sub>3</sub> vocamus B/19 (Arat 17), cum pars perfifitet earum Fixa loco Fv/7–8 (Arat 1088–1089), *pl n Ac*: conuerfa retrò cœli semper loca tranat C3/4 (Arat 394), Hæc tamen æterno inuifens loca curriculo nox C3v/30 (Arat 453), eademq<sub>3</sub> caducos, Surgentesq<sub>3</sub> loca aut condunt, aut æquore tollunt Dv/23–24 (Arat 578–579), Et loca conuifit cauda tenus infera pifcis D2v/4 (Arat 625), abit infera Perfeus In loca D4/24–25 (Arat 744–745), In loca Centaurum longa trahit infera cauda D4v/3 (Arat 756), cum per loca cœli Diuerfæ rubro nubes fullere colore E3/22–23 (Arat 940–941), loca vifunt arida terræ Condenlæ volucres F2v/13–14 (Arat 1156–1157).

LONGÆVUS (1) *ai – sg f N*: longæuaq<sub>3</sub> cornix Fv/10 (Arat 1091).

LONGE (5) *av*: vis illa draconis Porrigitur longè B2/1–2 (Arat 61–62), caput longè impare flamma Vifitur B4v/7–8 (Arat 232–233), Sed stellis longè denfis præclara relucet C/3 (Arat 261), Parte fui superà longè maiore relictâ D4v/7 (Arat 760), *comp*: Longius exoritur iam claro corpore ferpens D3/6 (Arat 660).

LONGINQUUS (2) *ai – sg n G*: longinqui temporis C4v/7 (Arat 496), *sg n Ac*: Nam non longinquum fpaciem labere diurnum Cv/24 (Arat 315).

LONGUS (8) *ai – sg f N*: sic longa attriuerat ætas A4/11 (IS 6), huic linea duplex Extrema à cauda plantas procurrit in ambas, Longa B4/16–18 (Arat 208–210), *sg f Ab*: Hanc longa effufus cauda metitur Bv/30 (Arat 57), longa ceruice D3/5 (Arat 659), In loca Centaurum longa trahit infera cauda D4v/3 (Arat 756), *sg n Ab*: vnum omnes carpunt iter agmine longo F/30 (Arat 1080), *pl n Ac*: grues longa agmina ductant Fv/19 (Arat 1100), *sup pl n Ac*: Qui fpacia ingreffus longiflima B4v/23 (Arat 248).

LOQUELA (2) *sb f – sg Ab*: Nec quenquam illa tamen blanda dignata loquela est B3/15 (Arat 141), *pl Ac*: Romanasq<sub>3</sub> imitari voce loquelas Av/4 (AL 3).

LOQUI (2) *vb – ind praes pass 3 sg*: ARATVS LOQVITVR Av/1 (AL tit), *ind fut I act 3 sg*: Quartum succendisse loquetur in ætere lumen E/17 (Arat 803).

LUBRICUS (2) *ai – sg f N*: Cynofuræ lubrica fummm Claudit fpira caput Bv/32–33 (Arat 59–60), Centaurum leni contingit lubrica (hydra) cauda C4/26 (Arat 482).

LUCERE (6) *vb – ind praes act 3 sg*: mentum radianti fidere lucet B2/6 (Arat 66), Crateraq<sub>3</sub> tenus lucet mortalibus Hydra D3/7 (Arat 661), Hic tribus elatus cum signis corpore toto Lucet D3/28–29 (Arat 682–683), *ind praes act 3 pl*: Hæ tenues paruo labentes lumine lucent C/31 (Arat 289), *part praes act sg f N*: confequitur lucens vis magna Nepai D2/9 (Arat 597), *part praes act sg f Ac*: Et noua lucentem circumdedit area stellam E4/28 (Arat 1012).

LUCERNA (2) *sb f – sg G*: Labra nec ardentis fi circum extrema lucernæ Fungi concrefcant E4v/29–30 (Arat 1046–1047), *pl G*: Flama lucernarum nunc recta infurgat in altum E4v/31 (Arat 1048).

- LUCIDUS (3) *ai* – *sg m N*: æther lucidus E/25 (Arat 811), & puro lucidus igni Fv/30 (Arat 1111), *sg f N*: (corona) lucida fulget B2/24 (Arat 84).
- LUCIFER (1) *sb m* – *sg N*: quintus mare turbat lucifer Ev/23 (Arat 842).
- LUCRETIUS (1) *n-pers* – *sg G*: fripta Lucretii A2v/22–23 (LB 50–51).
- LUDERE (1) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Cumq<sub>3</sub> duces gregis, atq<sub>3</sub> ætas infirmior vnà Cornibus implicitis ludunt F2v/24–25 (Arat 1167–1168).
- LUMBUS (2) *sb m* – *pl G*: Lumborum tenuis à palma depulſus ad vndas C2/17 (Arat 341), Infera lumborum nunquam conueſtiet vmbra D3v/32 (Arat 719).
- LUMEN (62) *sb n* – *sg N*: nitidum ſtellarum lumen hebefcet Fv/1 (Arat 1082), *sg G*: Altera pars huic obſcura eſt, & luminis expers Cv/10 (Arat 301), non caſſum luminis enſem D2v/21 (Arat 642), *sg Ac*: Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen Cv/12 (Arat 303), profert ſimul Anguis Iam caput, & ſumum flexo de corpore lumen D4/13–14 (Arat 733–734), Quartum ſuccendiſſe loquetur in æthere lumen E/17 (Arat 803), Borealis Afellus Lumen iactet hebes E3v/27–28 (Arat 978–979), *sg Ab*: Cauda illuſtratur ſtellarum lumine claro Bv/15 (Arat 42), tenui nam lumine fulgent B2/31 (Arat 91), ſtellaq<sub>3</sub> iungens Vna tenet duplices communi lumine formas B4v/2–3 (Arat 227–228), Hæ tenues paruo labentes lumine lucent C/31 (Arat 289), Quem cùm perpetuo veſtiuit lumine Titan Cv/21 (Arat 312), Cætera pars latè tenui cum lumine ſerpit C2/30 (Arat 354), rutilo cum lumine ſubter claret Feruidus ille Canis C2v/9–10 (Arat 366–367), Conuerſam præ ſe portans cum lumine puppim C3/1 (Arat 391), vīq<sub>3</sub> à prora ad celſum ſine lumine malum C3/9 (Arat 399), A malo ad puppim cum lumine clara videtur C3/10 (Arat 400), diſperſo lumine fulgens C3/11 (Arat 401), exiguae tenui cum lumine multæ Inter piſtricem fuſæ (ſtellæ) C3/29–30 (Arat 419–420), vario pinxit diſtinguens lumine formas C3v/2 (Arat 425), quæ ſunt paruo cum lumine fuſæ C3v/5 (Arat 428), volitant paruo cum lumine ſparſæ C3v/21 (Arat 444), æterno luſtrantes lumine mundum C4v/12 (Arat 501), orbes, magno cum lumine latos C4v/18 (Arat 507), Nec pleno ſtellas ſuperauit lumine luna C4v/23 (Arat 512), & claro collucens lumine Cancer D/8 (Arat 530), retinet crebrò cum lumine nauem D/22 (Arat 544), atq<sub>3</sub> iterum Sol lumine verno D/32 (Arat 554), Equus capite, & ceruicum lumine tangit Dv/7 (Arat 562), claro quartus cum lumine circus Dv/10 (Arat 565), nitens cum lumine fertur Dv/13 (Arat 568), ornantes lumine mundum Dv/18 (Arat 573), Et quantos radios iacimus de lumine noſtro Dv/31 (Arat 586), claro cum lumine Chelæ D2/8 (Arat 596), Aries obſcuro lumine labens D2/14 (Arat 602), æterno conueſtit lumine luſtrans D2/17 (Arat 605), vt ſuperà ſe toto lumine Cancer Extulit D2v/2–3 (Arat 623–624), ſupero ferme depulſus lumine cedit D2v/27 (Arat 648), candens illuſtri lumine virgo D2v/33 (Arat 654), trahit claro cum lumine puppim D3/9 (Arat 663), obſcuro lumine Chelæ D3/13 (Arat 667), & decoratam lumine ſuram D3/19 (Arat 673), retinent Arcti luſtrantes lumine ſuras D3v/33 (Arat 720), Et dextra radios læto cum lumine iactans D4/17 (Arat 737), Capricornus ab alto lumine pellit Aurigam D4/26–27 (Arat 746–747), Aſt autem tenui quæ candet lumine Phatne E3v/11 (Arat 962), paruo cum lumine ſtellæ E3v/15 (Arat 966), *pl N*: Lumina ſi obtineant ſua temonesq<sub>3</sub>, rotæq<sub>3</sub> Bv/5 (Arat 32), E trucibusq<sub>3</sub> oculis duo feruida lumina flagrant B2/5 (Arat 65), E multis tamen iis duo latè lumina fulgent C3v/16 (Arat 439), Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapſu D4/23 (Arat 743), *pl Ac*: Tertia ſub caudam, ac genus ipſum lumina pandit B3v/9 (Arat 168), hebes oculorum lumina fallit B4v/26 (Arat 251), quæ diuerſæ per lumina ſerpunt C/9 (Arat 267), Exiguo ſuperum quæ lumina tempore tranat C3v/26 (Arat 449), Inſequitur labens per cœli lumina nauis D3/10 (Arat 664), inuiſant lumina cœli D3/25 (Arat 679), ſimul cùm lumina pandit D4/11 (Arat 731), Oceano piſces vbi primùm lumina tollent D4v/9 (Arat 762), Qui cum ſe totum profert in lumina Perſeus D4v/24



(Arat 777), Sol oculorum admittat lumina E2v/24 (Arat 909), boues spectantes lumina cœli E4v/8 (Arat 1025).

**LUNA** (12) *sb f* – *sg N*: Nec pleno stellas superauit lumine luna C4v/23 (Arat 512), Nonne vides, tenuis cūm fullit cardine luna occiduo E/13–14 (Arat 799–800), Fit quoq<sub>3</sub>, vt æriis claudatur luna coronis, Nunc tribus, interdum geminis E2v/1–2 (Arat 886–887), hæc luna fuis præfagit menstria signis E2v/8 (Arat 893), Vt cūm luna means Hyperionis officit orbi E3/20 (Arat 938), Nec fulgorem illum nubes, alicundeūe oborta Caligo eripiet, neq<sub>3</sub> candens Luna Fv/2–3 (Arat 1083–1084), *sg G*: plenæ quali femp̄ fidere lunæ Obfcuretur B4v/25–26 (Arat 250–251), *sg D*: Vt plenæ polsint etiam contendere lunæ B2/30 (Arat 90), *sg Ac*: Primūm autem obferua contractā in cornua lunam E2/3 (Arat 855), Obferuabis item plenamq<sub>3</sub>, fuiq<sub>3</sub> carentem Dimidio lunam, crescentem æquē, atq<sub>3</sub> caducam E2/23–24 (Arat 875–876), *sg Ab*: Quorum alia ex luna, seu dimidiata feretur, Alterutra ex parti, seu pleno fullerit ore, Coniciēs Ev/30–32 (Arat 849–851), Luna nimirum nusquam apparente per auras F3v/8 (Arat 1213).

**LUPUS** (1) *sb m* – *sg N*: Incomitatus item cūm tritificos vlulatus Integrat ore lupus F3/8–9 (Arat 1182–1183).

**LUSTRARE** (9) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Par Cynofura, polum sublimis lufrat eundem Bv/19 (Arat 46), *ind pf act 3 sg*: & cæcas lufratuit luce lacunas D3v/20 (Arat 707), *part praes act sg m N*: Hæc Sol æterno conuestit lumine lufrans D2/17 (Arat 605), Hic ille exoritur conuerſo corpore Nixus, Aluum, crura, humeros, fimul & præcordia lufrans D4/15–16 (Arat 735–736), *part praes act pl m N*: Quattuor æterno lufrantes lumine mundum, Orbes stelligeri C4v/12–13 (Arat 501–502), *part praes act pl f D*: Stella nitens mento contendere quattuor illis Polſit, equi latera, & magnos lufrantibus armos B4v/9–10 (Arat 234–235), *part praes act pl f Ac*: Nam retinent Arcti lufrantes lumine furas D3v/33 (Arat 720), *part praes act pl n Ac*: Legitimo cernes cœlum (signa) lufrantia curſu C4/33 (Arat 489), *part pf pass sg m N*: Delphinus iacet, haud nimio lufratus nitore C2/27 (Arat 351).

**LUTUM** (1) *sg n* – *sb Ab*: nec fi vlq<sub>3</sub> luto ſus Fæda volutetur, cœnoq<sub>3</sub> exultet adepto F3/6–7 (Arat 1180–1181).

**LUX** (25) *sb f* – *sg N*: Lux impar manibus B2/31 (Arat 91), Qualis lux magnæ à cauda diffunditur Vrfæ B3v/4 (Arat 163), cūm nimis exiguo lux tempore præſto eſt C2/7 (Arat 331), diuerſa priori Apparens, menſis quota fit lux quæq<sub>3</sub> fatetur E/20–21 (Arat 806–807), aliās pelagi lux tertia commouet ætus Ev/22 (Arat 841), Sed quæ tertia lux, vel ab ortu quarta monebit E2/29 (Arat 881), *sg G*: atq<sub>3</sub> iterum Sol lumine verno Exæquat ſpaciū lucis D/32–33 (Arat 554–555), *sg D*: venturæ diffidens nauita luci Ev/21 (Arat 840), *sg Ac*: Aut adimet lucem cæca caligine nubes D2/30 (Arat 618), *sg Ab*: Paruas Vergilias tenui cum luce videbis C/22 (Arat 280), ſtellarum luce refulgens C2v/10 (Arat 367), Piftrix, è ſpina valida cum luce refulgens C3/28 (Arat 418), ſuperà tres luce dicantur D/29 (Arat 551), Cūm ſupera feſe fatiauit luce D2v/16 (Arat 637), larga cum luce Bootes D3/14 (Arat 668), & cæcas lufratuit luce lacunas D3v/20 (Arat 707), concreuit in orbem Luce hebeti E3/6–7 (Arat 924–925), Cūm pluerit luci E3/10 (Arat 928), *pl Ac*: Inde Sagittipotens ſuperas cūm viſere lucēs Inſtitit D4/18–19 (Arat 738–739), ſuperas Geminos tum viſere lucēs Certus eris E/3–4 (Arat 789–790), Atq<sub>3</sub> grues etiam, lucēs inſtare ſerenas Perſuaſæ F/29–30 (Arat 1079–1080), *pl Ab*: Altera (pars) nec paruis, nec claris lucibus ardet Cv/11 (Arat 302), Et gemini clarum iactantes lucibus ignem D2/16 (Arat 604), claris cum lucibus extat Orion D2v/19–20 (Arat 640–641), Quare cum magnis feſe Nepa lucibus effert D3v/26 (Arat 713).

**LYCHNUS** (2) *sb m* – *pl N*: Lychni etiam placidè ardentes F/19 (Arat 1069), niuis argumenta futuræ Lychni etiam præbent Fv/26–27 (Arat 1107–1108).

**LYMPHA** (1) *sb f* – *pl D*: (Musae) Tenuibus adſuetæ lymphis A4v/20 (IS 44).

- MACULOSUS (1) *ai* – *sg N*: (luna) Rubra feret ventos, maculofa, & decolor hymbres E2/27 (Arat 879).
- MAERERE (3) *vb* – *part praes act sg f N*: Ob iacturam hominum mœrens, morumq; priorum B3/11 (Arat 137), *part praes act sg f G*: defessa velut mœrentis imago B2/14 (Arat 74), *part praes act sg f Ab*: letum mœrenti voce canentes C3/22 (Arat 412).
- MAESTUS (3) *ai* – *sg f N*: Andromedæ, fugiens aspectum mœsta parentis B4/28 (Arat 220), *pl m D*: fed graue mœstis Oftendit nautis perturbans æquora signum C2/23–24 (Arat 347–348), *pl f N*: Quem lachrymis mœstæ Phætonis læpè sorores Sparserunt C3/21–22 (Arat 411–412).
- MAGIS (12) *av*: Picarumq; magis docile est genus Av/6 (AL 5), vt lectorem magis obruere, quàm docere videatur A2/25 (LB 23), Quòdli forte vrlas magis appellare libebit Bv/6 (Arat 33), Sed prior illa magis fcllis distincta refulget Bv/21 (Arat 48), Et magis horrifonis Aquilonis tangitur alis C/7 (Arat 265), Et magis erectum ad fumum verfarier orbem C2/14 (Arat 338), Et clinata magis paulò est Aquilonis ad auras C2/20 (Arat 344), tum si magis atra E2v/6 (Arat 891), pluresq; coacti Vociferantur eò magis F/23–24 (Arat 1073–1074), Quoq; magis terram fodiant (boues ovesque) F2v/5 (Arat 1148), Hoc magis alpera hyems F2v/6 (Arat 1149), magis & violenta sequetur (hiems) F2v/6 (Arat 1149).
- MAGISTER (1) *sb m* – *sg Ab*: Cicerone magistro Av/7 (AL 6).
- MAGISTRA (1) *sb f* – *pl N*: (stellae) Sunt quasi agendorum, si contemplare, magistræ Ev/12 (Arat 831).
- MAGNOPERE (1) *av*: inuidiam magnoperè perhorrescerem A2v/20 (LB 48).
- MAGNUS (41) *ai* – *sg m N*: magnus vtroq; Tullius eloquio A4v/6–7 (IS 30–31), pedibuz; tenetur Magnus leo B3v/12–13 (Arat 171–172), Magnus Leo D/8 (Arat 530), & magnus pariter delabitur Amnis D3/4 (Arat 658), *sg m G*: magni curuus Capricorni corpora propter Deplphinus iacet C2/26–27 (Arat 350–351), Vnum sub magni pedibus cernetur Aquarii C3v/17 (Arat 440), vestigia magni Arcitenentis C3v/22–23 (Arat 445–446), *sg m Ac*: & hæc magnum celebratur fama per orbem B2v/24 (Arat 117), Vidisti magnum candentem serpere circum C4v/24 (Arat 513), magnum fugat Oriona D3v/8 (Arat 695), *sg m Ab*: tum magno concita curfu Ad mare prona fulix properat clangore sonoro E4v/24–25 (Arat 1041–1042), *sg f N*: vis magna Nepai D2/9 (Arat 597), Crabronū quoq; cū autumno vis magna coorta est F2/19 (Arat 1131), *sg f G*: magnæ peruadens viscera terræ B/27 (Arat 25), Qualis lux magnæ à cauda diffunditur Vrlæ B3v/4 (Arat 163), *sg f Ac*: Et magnam antiquo depellit nomine nauem D4/28 (Arat 748), quæ magnam fulget ad Vrlam E/1 (Arat 787), *sg f Ab*: magna ex parte A3/23 (LB 85), naue vehi magna B3v/19 (Arat 178), magna impendente procella Fv/16 (Arat 1097), *sg n N*: At magnum nomen signi, clarumq; vocatur C/32 (Arat 290), *sg n Ac*: In cœlum victor magnum sub culmina portat C/20 (Arat 278), Arcturo magnum spacium superà dedit C3v/28 (Arat 451), *sg n Ab*: Verùm hæc est magno, atq; illultri prædita signo B3v/31 (Arat 190), Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ C3/6 (Arat 396), magno cum lumine latos C4v/18 (Arat 507), *pl m Ac*: equi latera, & magnos lultrantibus armos B4v/10 (Arat 235), Hæ faciunt magnos longinqui temporis annos C4v/7 (Arat 496), simul magnos exponam verfibz orbes C4v/11 (Arat 500), Scito tibi iis signis magnos portendier æstus F2v/11 (Arat 1154), *pl m Ab*: Verùm æquè magnis, ex quattuor, esse duobus Contigit C4v/27–28 (Arat 516–517), *pl f Ab*: funestum magnis cum viribus amnem C3/20 (Arat 410), Quare cum magnis sese Nepa lucibus effert D3v/26 (Arat 713), *comp sg f N*: simul vis maior Aeti Pellitur D2v/25–26 (Arat 646–647), hoc maior tempestas àera verret E2/22 (Arat 874), Hoc maior vexabit hyems terramq; fretumq; E3/31 (Arat 949), *comp sg f G*: in cauda maioris figere dicas Arcti B2/8–9 (Arat 68–69), *comp sg f Ac*: Sin fuerit duplex, hyemem portendit atrocem, Maioremq; etiam triplex E2v/5–6 (Arat 890–891), *comp sg f Ab*: Parte sui superà

- longè maiore relictā D4v/7 (Arat 760), *comp sg n G*: quæ maioris momenti putabam A3v/2–3 (LB 98–99), *sup sg f Ac*: ita maximam partem mendarum vel librariis, vel vetuftis illis caſtigatoriſus deberi A3/7–8 (LB 69–70).
- MAIA (1) *n-pers* – *sg N*: fimul fanctiſſima Maia C/30 (Arat 288).
- MALE (2) *av comp*: Quoq; vrgent propius ſolem, peiusq; nigrefcunt E3/30 (Arat 948), *sup*: videntur non peſſimè habere A3/20 (LB 82).
- MALLE (2) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Sic malunt errare vagæ per nubila cœli C4v/5 (Arat 494), *ind impf act 3 pl*: Malebant tenui contenti vivere cultu B3/4 (Arat 130).
- MALUM (2) *sb n* – *sg G*: eſt cùm Viſ inopina mali incidit, & maria omnia perflat Ev/24 (Arat 843), *pl G*: neq; erit paula vlla malorum B3/23 (Arat 149).
- MALUS (4) *sb m* – *sg Ac*: Atq; vſq; à prora ad cellum line lumine malum C3/9 (Arat 399), Hæc medium oftendit radiato ſtipite malum D3/11 (Arat 665), *sg Ab*: A malo ad puppim cum lumine clara videtur C3/10 (Arat 400), *pl Ac*: Perfringet celſos defixo robore malos C4/7 (Arat 463).
- MANARE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: His fanè exiguus manat de corpore ſplendor B2v/11 (Arat 104), *ind ppf act 3 pl*: vnde hæc ad nos & anteà manauerant A2/14–15 (LB 12–13), *con impf act 3 sg*: cùm mons prius ille Nullo manaret riuo B4v/14–15 (Arat 239–240).
- MANDARE (1) *vb* – *con praes act 3 pl*: Admonet, vt mandent mortales femina terris Cv/2 (Arat 293).
- MANE (3) *av*: Vel cùm confurgunt Eoo manè profundo E/30 (Arat 816), Manè reuenturus vultu promittit eodem E2v/18 (Arat 903), fringillaq; manè canora Fv/12 (Arat 1093).
- MANERE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: ipſe manet religatus corpore toto B2v/1 (Arat 94), *part praes act sg m N*: (piscis) ſequentis proxima ſigni Aftra manens lentus D4v/12–13 (Arat 765–766), vigilantibus ipſum Oriona manens oculis E/8–9 (Arat 794–795).
- MANIFESTUS (1) *ai* – *pl m Ac*: maniſeſtos tollere næuos A4v/4 (IS 28).
- MANUS (9) *sb f* – *sg Ab*: Et guſtare manu victum, domitumq; iuuencum B3/29 (Arat 155), *pl N*: manus etiam nunc æthere in alto Expanſæ viſuntur B4/32–33 (Arat 224–225), *pl D*: Lux impar manibus B2/31 (Arat 91), *pl Ac*: operiq; manus adhibere ſuadet B/10 (Arat 8), *pl Ab*: Hæc manibus liquido ſpectatur in æthere palſis B2/19 (Arat 79), ad tergum Cynofuræ vertitur Arcti Diſpanſis manibus Cepheus B4/15–16 (Arat 207–208), Mercurius paruis manibus quam dicitur olim In cunis fabricatus Cv/4–5 (Arat 295–296), Orion manibus violaffe Diam Aufus ſit D3v/12–13 (Arat 699–700), Prolabitur inde Anguitenens capite, & manibus D4/12–13 (Arat 732–733).
- MARCIDUS (1) *ai* – *sg f N*: (luna) Rupta quidem flatus ventorum, marcida fudum E2v/4 (Arat 889).
- MARCUS (1) *n-pers m* – *sg G*: M[ARCI] B/1 (Arat tit).
- MARE (16) *sb n* – *sg N*: Et mare inexpertum procul, ignotumq; iacebat B3/2 (Arat 128), ventos præmonſtrat ſæpe futuros Inflatum mare E3v/31–32 (Arat 982–983), *sg G*: maris æquora plena B/6 (Arat 4), *sg D*: mari ſe protulit alto C2/25 (Arat 349), Oſq; pedesq; mari proferet ſimu acris equi viſ D4v/1 (Arat 754), *sg Ac*: libeatq; ſecundo Aurarum impulſu poſitis mare findere tonſis B3v/19–20 (Arat 178–179), Interdum quintus mare turbat lucifer Ev/23 (Arat 842), Hymbri cùm medio deſcendens in mare pallet E3/9 (Arat 927), Ad mare prona fulix properat E4v/25 (Arat 1042), fed paulò mare ſuprà extare quietam F/11 (Arat 1061), *sg Ab*: Et ſi quando mari incubuit viſ horrida venti C2/1 (Arat 325), mari referuntur Eoo D4v/15 (Arat 768), Nauta mari puro videat E/8 (Arat 794), mari feu promit Eoo Purpureum iubar E2v/10–11 (Arat 895–896), Eq; mari palſim fugiens genus omne volantum Fv/13 (Arat 1094), *pl Ac*: Viſ inopina mali incidit, & maria omnia perflat Ev/24 (Arat 843).

- MARINUS (2) *ai – sg m Ab*: fluctu procul illa marino Pulſa gemit C2/3–4 (Arat 327–328), *pl m N*: mergiꝫ marini Exultant procul in ficco plaudentibus alis E4/9–10 (Arat 993–994).
- MARITARE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Quòdli lentus amor ferò pecora illa maritet F2/26 (Arat 1138).
- MARITUS (1) *sb m – pl Ac*: ſaliuntꝫ maritos F2/24 (Arat 1136).
- MATER (1) *sb f – pl N*: Caprarum pariter matres, ouiumꝫ, ſuumꝫ, Cùm paſſim veneri indulgent, ſaliuntꝫ maritos F2/23–24 (Arat 1135–1136).
- MATRONA (1) *sb f – pl G*: Nec matronarum cætus veterumꝫ virorum Reſpuerit B2v/27–28 (Arat 120–121).
- MATURARE (1) *part praes act sg m/f Ab*: Maturante abitum grue F2/29 (Arat 1141).
- MATUTINUS (2) *ai – sg m Ab*: Exoriens Cancer matutino à Capricorno Dv/28 (Arat 583), *pl m Ac*: Et matutinos exercet Acredula cantus E4v/4 (Arat 1021).
- MEARE (1) *vb – part praes act sg f N*: luna means Hyperionis officit orbi E3/20 (Arat 938).
- MEDIOCRIS (1) *ai – sg n N*: Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen Cv/12 (Arat 303).
- MEDIOXUMUS (1) *ai – sg f N*: medioxuma Phatne eſt E3v/18 (Arat 969).
- MEDIUM (3) *sb n – sg Ac*: Nam ſecum medium pandet Nepa D3/26 (Arat 680), *sg Ab*: Et ſimul à medio media de parte ſecatur Dv/12 (Arat 567), Hymbri cùm medio deſcendens in mare pallet E3/9 (Arat 927).
- MEDIUS (24) *ai – sg m N*: Sed medius magnæ peruadens viſcera terræ, Præcipitem cœli radiantis fuſtinet orbem B/27–28 (Arat 25–26), Hic totus medius circo diſtinguitur D/9 (Arat 531), neꝫ cùm in Boreamꝫ, Aultrūꝫ reflexis Splendefcit medius radiis E2v/21–22 (Arat 906–907), *sg m Ac*: virum medium Serpens ſub pectora cingit B2v/2 (Arat 95), Diſtribuens medium ſubterfecat hic Capricornum D/18 (Arat 540), Hæc medium oftendit radiato ſtipite malum D3/11 (Arat 665), medium ignea menſem Nempe ſecat E/19–20 (Arat 805–806), Solem intercludi medium prope littus vtrumuis E3v/5 (Arat 956), *sg m Ab*: populi cætu in medio B3/16 (Arat 142), In medioꝫ ſinu fulgens C4/27 (Arat 483), *sg f D*: Subiectus mediæ (Arcto) eſt Cancer B3v/12 (Arat 171), *sg f Ac*: Hic cœli mediam partem terit B4v/29 (Arat 254), Hofce inter mediam partem retinere videtur Tantus D/30–31 (Arat 552–553), Ad mediam labens claro cum corpore noctem D2v/17 (Arat 638), *sg f Ab*: Quæ fronte in media coniuncto ardore coruſcant B4/6 (Arat 198), Aram ſub media cœli regione locatam C4/1 (Arat 457), media de parte ſecatur Dv/12 (Arat 567), at exoritur media de parte Corona D3/29 (Arat 683), *sg n N*: forum in medium B2v/30 (Arat 123), *sg n Ab*: medio in cœlo C4/11 (Arat 467), medio diſtinguens corpore curſus D/12 (Arat 534), Extrema medio contingens corpore terras D3v/30 (Arat 717), *pl m Ac*: Per medios ſummo cœli de vertice tranans Dv/9 (Arat 564).
- MEMBRUM (4) *sb n – pl G*: membrorum attolitur auctu B3v/25 (Arat 184), *pl D*: Et tantum membris adhibetur caſſa notandis C2v/24 (Arat 381), *pl Ac*: oriens cùm deniqꝫ tollit Membra puſilla lepus C2v/29–30 (Arat 386–387), hæret enim cum membris illius aptus D4v/26 (Arat 779).
- MEMINISSE (1) *vb – imp fut act 2 sg*: mox veſtigare memento Signum aliud F3/29–30 (Arat 1203–1204).
- MEMOR (1) *ai – sg m N*: memor autorem ſe ſanguinis eſſe B4/14 (Arat 206).
- MENDUM (3) *sb n – pl G*: maximam partem mendarum A3/7 (LB 69), *pl Ac*: ſi menda illa tollere in animum induxiſem A2v/19–20 (LB 47–48), *pl Ab*: ipſa plurimis mendis viciata A2/22 (LB 20).
- MENS (1) *sb f – sg N*: viris nondum eſt fatiſ explorata Iouis mens Ev/25 (Arat 844).
- MENSIS (7) *sb m – sg G*: primos tibi menſis vt indicet ortus E/15 (Arat 800), menſis quota ſit lux quæqꝫ fatetur E/22 (Arat 807), Eꝫ colore eius menſis momenta notato E2/25 (Arat 877), Huic demum vieti reſpondent vltima menſis E2/33 (Arat 885), *sg Ac*: medium ignea menſem

- Nempe fecat E/20–21 (Arat 805–806), Ex iis tu infantem poteris deprendere menfem E2/7 (Arat 859), *sg Ab*: Hoc caue te ponto studeas committere menfe Cv/23 (Arat 314), Atq<sub>3</sub> etiam fupero, nauī pelago vīq<sub>3</sub> vagatus, Menfe, fagittipotens folis cūm fuftinet orbem C2/5–6 (Arat 329–330).
- MENSTRUUS (1) *ai – pl n Ac*: Atq<sub>3</sub> hæc luna fuis præflagit menftrua fignis E2v/8 (Arat 893).
- MENTUM (3) *sb n – sg N*: vno mentum radiantī fidere lucet B2/6 (Arat 66), *sg D*: Sidus ineft mento B2/10 (Arat 70), *sg Ab*: vltima fummo Stella nitens mento contendere quattuor illis Pofit B4v/8–10 (Arat 233–235).
- MERCURIUS (1) *n-pers – sg N*: Mercurius paruis manibus quam dicitur olim In cunis fabricatus in alta fede locaffe Cv/4–5 (Arat 295–296).
- MERGERE (7) *vb – ind praes pass 3 sg*: mergitur vnda Delphinus D3/1–2 (Arat 655–656), Mergitur Oceano curuis anfractibus amnis D3v/7 (Arat 694), vel quando mergitur vndis Ev/2 (Arat 821), *ind praes pass 3 pl*: cum Atlantæo merguntur vefpere ponto E/31 (Arat 817), *ind ppf act 3 sg*: Sol caput æquore merferat alto B3/13 (Arat 139), *part praes act sg f N*: Illa vīq<sub>3</sub> fpinam mergens fe cærule condit D3v/4 (Arat 691), *part pf pass sg m N*: latet alter merfus in vndis Bv/1 (Arat 28).
- MERGUS (2) *sb m – pl N*: merig<sub>3</sub> marini Exultant procul in ficco plaudentibus alis E4/9–10 (Arat 993–994), *pl D*: Sed fimiles mergis agitantur gurgite vafto Cv/33 (Arat 324).
- MEROPE (1) *n-pers – sg N*: Meropeq<sub>3</sub> C/29 (Arat 287).
- MERSARE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: atq<sub>3</sub> (aves) vtrò corpora merfant E4/30 (Arat 1014).
- MESSIS (2) *sb f – sg G*: Ex quo procliue eft itidem capere omina melfis F2/16 (Arat 1128), *sg D*: Nam metuit melfi F2v/15 (Arat 1158).
- META (1) *sb f – pl Ac*: Extremas noctis metas bis fex tibi figna Zodiaci pendent E/22–23 (Arat 808–809).
- METIRI (2) *vb – inf praes pass*: (malunt) fuos vario motu metirier orbes C4v/6 (Arat 495), *ind praes pass 3 sg*: Hanc longa effufus cauda metitur Bv/30 (Arat 57).
- METUERE (8) *vb – ind praes act 3 sg*: Nam metuit melfi F2v/15 (Arat 1158), *ind praes act 3 pl*: Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus Cv/32 (Arat 323), *part praes act sg m N*: hic fugit ictus Horrificos metuens C2v/26–27 (Arat 383–384), (agricola) Euentum æftatis metuens, ancepsq<sub>3</sub> futuri F2/4 (Arat 1116), *part praes act pl f Ac*: (draco) Oceano tingi metuentes implicat Arctos Bv/29 (Arat 56), *part fut pass sg f N*: vis eft metuenda Fauonii C4/14 (Arat 470), *part fut pass sg f G*: metuendæ nuntius horæ Ev/19 (Arat 838), *part fut pass pl m Ac*: Commiferans hominum metuendos vndiq<sub>3</sub> cafus C3v/32 (Arat 455).
- MEUS, MEA, MEUM (5) *pron – sg m N*: Vt autem meus hic labor eo placatiore inuidia vteretur A3v/7–8 (LB 103–104), *sg m Ab*: meo ... Cæfare Av/8 (AL 7), *sg f Ac*: meam qualemcunq<sub>3</sub> operam A3v/17 (LB 113), *sg f Ab*: mea quidem fententia A2/26–27 (LB 24–25), *sg n Ab*: meo quodam iure A3v/13 (LB 109).
- MICARE (7) *vb – ind praes act 3 sg*: Piftrix Parte micat E/4–5 (Arat 790–791), *ind praes act 3 pl*: Ora micant obuerta feris Bv/7 (Arat 34), *part praes act sg m N*: Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor C2v/14 (Arat 371), *part praes act sg m Ab*: iubam quatiens fulgore micanti B4v/1 (Arat 226), *part praes act sg f N*: Stella micans radiis B2v/17 (Arat 110), Stella, micans tali fpecie, taliq<sub>3</sub> nitore B3v/3 (Arat 162), *part praes act pl m N*: Extremo in cubito duplici fulgore micantes (hoedi) B3v/33 (Arat 192).
- MILIUM (2) *sb n – sg G*: aut fi, milii inftar, Per cinerem igniculi, prunis ardentibus, albert F/3–4 (Arat 1053–1054), quiddam milii inftar adhæret Fv/28 (Arat 1109).
- MINARI (3) *vb – ind praes pass 3 pl*: in cauda directa minantur B2/10 (Arat 70), Nam pluuias etiam hæc, quantumuis parua, minantur F/5 (Arat 1055), *ind fut I pass 3 sg*: Egelidos contrā refupina minabitur Auftros E2/19 (Arat 871).



- MINIMUM (1) *av*: quàm minimùm à vetere scriptura difcederem A3v/4 (LB 100).
- MINITARE (1) *vb* – *part praes act sg n Ab*: Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus Cv/32 (Arat 323).
- MINUS zob. PARUM
- MINUTUS (1) *ai* – *sg n N*: omni cùm ex parte minutum Ardenti myxæ quiddam milii infat adhæret Fv/27–28 (Arat 1108–1109).
- MIRE (1) *av*: mirè est variabilis àér F3v/7 (Arat 1212).
- MIRUS (1) *ai* – *sg n N*: vt mirum fortalsè videri non debeat A2v/34–A3/1 (LB 62–63).
- MISCERE (5) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Sed miscent iter ancipites Fv/20 (Arat 1101), *ind praes pass 3 pl*: Ortus vbi, atq; obitus parti miscentur in vna B2/12 (Arat 72), nubes miscentur cœlo E4/26–27 (Arat 1010–1011), *ind fut I pass 3 sg*: Et pluuiæ simul, & ventis miscebitur àér E2v/30 (Arat 915), *part pf pass pl n N*: Flumine mixta (vincla) retrò ad pisitricis terga reuerti C3/26 (Arat 416).
- MISSOR (1) *sb m* – *sg Ab*: Hic misfore vacans fulgens iacet vna sagitta C2/18 (Arat 342).
- MITTERE (1) *vb* – *imp praes act 2 sg*: Iam tum mitte dies animo verfare ferenos Fv/5 (Arat 1086).
- MOBILIS (1) *ai* – *pl n Ab*: Mobilibusq; leues affectant cruribus auras F2v/27 (Arat 1170).
- MODERATRIX (1) *sb f* – *sg N*: Virgo autem populi moderatrix B3/6 (Arat 132).
- MODICUS (1) *ai* – *pl m Ac*: Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus E4/6 (Arat 990).
- MODO (4) *av*: me non modò A4v/1 (IS 25), si quid modò possem A4v/12 (IS 36), Huic non vna modò caput ornans stella relucet B2/3 (Arat 63), modò simplice tantùm E2v/2 (Arat 887).
- MODUS (4) *sb m* – *sg G*: Plurima nanq; modi istius mortalibus ægris Signa dii posuere in fummis ætheris oris E/11–12 (Arat 797–798), Namq; eius fulgetra modi sunt omina aquarum E4/25 (Arat 1009), Eius quippe modi frigus crabronibus infat F2/22 (Arat 1134), *sg Ac*: vt eo indicè folers Coniciat noctifue modum, cursufue peracti E/9–10 (Arat 795–796).
- MOLIRI (1) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: Garrula item cornix, varios cùm gutture cantus Decedente die molitur F/21–22 (Arat 1071–1072).
- MOLLIPES (1) *ai* – *pl m N*: Mollipedesq; boues spectantes lumina cœli E4v/8 (Arat 1025).
- MOMENTUM (4) *sb n* – *sg G*: quæ maioris momenti putabam A3v/2–3 (LB 98–99), Nec parui fanè momenti hæc ducito signa E3v/3 (Arat 954), *pl Ac*: (sidera) anni momenta notarent B/15 (Arat 13), Eiq; colore eius mensis momenta notato E2/25 (Arat 877).
- MONEDULA (2) *sb f* – *sg N*: Decedensq; suo festina monedula pastu Fv/15 (Arat 1096), *pl N*: furesq; monedulæ, aquarum Omen habent E4v/17–18 (Arat 1034–1035).
- MONERE (5) *vb* – *inf praes act*: Qualem signa videbantur paulò ante monere F3v/5 (Arat 1210), *ind praes act 3 sg*: Hæc quoq; digestis monet æther lucidus altris E/25 (Arat 811), Occiduos nocte exacta monet adfore Cauros E2/15 (Arat 867), *ind fut I act 3 sg*: Sed quæ tertia lux, vel ab ortu quarta monebit E2/29 (Arat 881), *con impf act 3 sg*: quid quæq; moneret Tempestat B/16–17 (Arat 14–15).
- MONITOR (1) *sb m* – *sg Ab*: me monitore F3/28 (Arat 1202).
- MONS (7) *sb m* – *sg N*: cùm mons prius ille Nullo manaret riuo, nulla aridus vnda B4v/14–15 (Arat 239–240), officiens signis mons obstruet altus D2/29 (Arat 617), *sg G*: Aut densus stridor cùm cello è vertice montis Ortus adaugefcit E4/2–3 (Arat 986–987), At si radices fumans nebula integat imos Aerii montis F/6–7 (Arat 1056–1057), *pl Ac*: gradum montes referebat in altos B3/24 (Arat 150), *pl Ab*: Montibus è fummis sese incomitata ferebat B3/14 (Arat 140), Montibus & fummis nubes diffunditur atra E4/11 (Arat 995).
- MONSTRARE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: (lentiscus) tria tempora monfrat arandi F2/11 (Arat 1123).
- MORARI (3) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: Sed neq; sub terris, Tauro surgente, moratur Auriga D4v/25–26 (Arat 778–779), *part praes act pl m N*: stabula ad consueta reuerti Cùm (Agni) renuunt,

- herbisq<sub>3</sub> inhiant, pastore morantes Ne quicquam crebris vfq<sub>3</sub> infectante lapillis F2v/28–30 (Arat 1171–1173), *part praes act pl m Ac*: (cornix) Increpuitq<sub>3</sub> hymbres inamœna voce morantes E4v/7 (Arat 1024).
- MORDAX (1) *ai – sg f G*: Vita fuit simplex, mordacisq<sub>3</sub> infcia curæ B3/1 (Arat 127).
- MORI (1) *vb – part praes act sg m N*: Ille graui moriens confrauit corpore terram D3v/25 (Arat 712).
- MORS (2) *sb f – sg Ac*: propter immaturum autoris mortem A2v/23–24 (LB 51–52), mortemq<sub>3</sub> exilis distinet asser C2/4 (Arat 328).
- MORSUS (1) *sb m – sg Ac*: Formidans acrem morfum lepus C3/32 (Arat 422).
- MORTALIS (9) *sb m – pl N*: vt mandent mortales femina terris Cv/2 (Arat 293), *pl D*: mortalibus omina faulta Portendit B/9–10 (Arat 7–8), Præbuerit sese mortalibus ante videndam B2v/26 (Arat 119), Contrà hædi exiguum iaciunt mortalibus ignem B3v/32 (Arat 191), iacitur mortalibus ardor C2v/14 (Arat 371), Tantundem adparens superà mortalibus extat D2/20 (Arat 608), Cratera<sub>3</sub> tenus lucet mortalibus Hydra D3/7 (Arat 661), Plurima nanq<sub>3</sub> modi iftius mortalibus ægris Signa dii posuere E/11–12 (Arat 797–798), *pl Ac*: Nondum mortales inter contentio, nondum Iurgiaue, aut lites, notiue fuere tumultus B2v/32–33 (Arat 125–126).
- MORTALIS (2) *ai – sg f G*: fi quid modò possem Communem ipse etiam vitæ mortalis ad vsum Adferre A4v/12–13 (IS 36–37), *sg n Ab*: Quem nos mortali prognati femine nunquam Linquimus indictum B/4–5 (Arat 2–3).
- MORTIFER (1) *ai – sg n Ac*: Mortiferum in venas figens per vulnera virus D3v/24 (Arat 711).
- MOS (4) *sb m – sg Ac*: Solis fit quoq<sub>3</sub> cura tibi perdiscere morem E2v/9 (Arat 894), *sg Ab*: perhibentur more vetusto Stellæ C/23–24 (Arat 281–282), Nam rubet interdum, nubes quo more rubescunt E2v/26 (Arat 911), *pl G*: Ob iacturam hominum mœrens, morumq<sub>3</sub> priorum B3/11 (Arat 137).
- MOTUS (5) *sb m – sg Ac*: AEternumq<sub>3</sub> volens mundi cognoscere motum C4/32 (Arat 488), *sg Ab*: Cætera labuntur celeri cœlestia motu B/24 (Arat 22), Hoc motu radiantis Etelïæ in vada ponti Profiliunt B3v/17–18 (Arat 176–177), Atq<sub>3</sub> suos vario motu metirier orbes C4v/6 (Arat 495), Quattuor hi motu cuncti voluuntur eodem Dv/20 (Arat 575).
- MOVERE (2) *vb – inf praes pass*: Cùm tempestatem primùm sensere moueri F3/27 (Arat 1201), *part pf pass pl n Ab*: motisq<sub>3</sub> cubilia castris Ingenti clamore petunt F/26–27 (Arat 1076–1077).
- MOX (1) *av*: mox vestigare memento signum aliud F3/29 (Arat 1203).
- MUGITUS (1) *sb m – sg Ab*: Aut decedentes pastu cùm vespere trifti Mugitu caulas F3/3–4 (Arat 1177–1178).
- MULCERE (4) *vb – inf praes act*: Vt res nulla feras possit mulcere procellas C4/8 (Arat 464), *ind praes act 3 sg*: Hæc, augens anima, vitali flamine mulcet C2v/19 (Arat 376), *ind praes pass 3 sg*: huic ceruix dextra mulcetur Aquarii Cv/17 (Arat 308), *part praes act sg f N*: (aquila) Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis C2/22 (Arat 346).
- MULTO (1) *av*: multoq<sub>3</sub> obnoxius hymbri est E2v/23 (Arat 908).
- MULTUM (1) *av*: plus A4/12 (IS 7).
- MULTUS (12) *ai – pl f N*: Exinde exiguae tenui cum lumine multæ Inter pisfricem fufæ (stellæ) C3/29–30 (Arat 419–420), *pl f Ab*: Queis nec ita è multis, neq<sub>3</sub> constat parua ita crebris (stellis) B4/22 (Arat 214), E multis tamen iis (stellis) duo latè lumina fulgent C3v/16 (Arat 439), *pl n N*: ceu multa alia A4/10 (IS 5), Multa etiamnum ignorantur, falluntq<sub>3</sub> sagaces, Quondam inuestiganda Ev/26–27 (Arat 845–846), *pl n Ac*: Multa querebatur B3/17 (Arat 143), *comp pl m N*: corui, pluresq<sub>3</sub> coacti F/23 (Arat 1073), *comp pl f Ac*: At cùm crinitas ardescere in æthere stellas Conspicies, vnamue, duasue, aut iis quoq<sub>3</sub> plures F2v/9–10 (Arat 1152–1153), *sup sg m N*: Plurimus immisissis ruet ilicet hymbes habenis E3v/6 (Arat 957),

- sup pl n N*: Plurima (signa) enim circum, fuperaq<sub>3</sub>, infraq<sub>3</sub> feruntur C4v/17 (Arat 506), *sup pl n Ac*: Plurima nanq<sub>3</sub> modi istius mortalibus ægris Signa dii pofuere in fummis ætheris oris E/11–12 (Arat 797–798), *sup pl n Ab*: quæ iam & ipfa plurimis mendis viciata A2/22 (LB 20).
- MUNDUS (1) *sb m – sg G*: AEtetnumq<sub>3</sub> volens mundi cognofcere motum C4/32 (Arat 488), *sg Ac*: æterno lufrantes lumine mundum C4v/12 (Arat 501), ornantes lumine mundum Dv/18 (Arat 573).
- MUNUS (1) *sb n – sg N*: Munus non genere ex illo A4v/17 (IS 41).
- MURMUR (1) *sb n – sg Ab*: Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus Cv/32 (Arat 323).
- MURUS (1) *sb m – pl Ac*: Et muros pedibus centum fcolopendra fubiuit E4v/11 (Arat 1028).
- MUS (2) *sb m – pl N*: Nec mures, fi quando leues conferre fufurros Cœpere inter fe, & faltus iterare procaces, Antiquos latuere hyemem, frigusq<sub>3</sub> ferentes F3/18–20 (Arat 1192–1194), Mures verò eadem nobifcum tecta colentes, Antra quieturi fubeunt, ftramenta<sub>3</sub> verfant, Cùm tempeftatem primùm fenfere moueri F3/2527 (Arat 1199–1201).
- MUSA (2) *sb f – pl N*: Sed quæ (munera) Permeffi dictant ad flumina Mufæ A4v/19 (IS 43), *pl G*: Ab Ioue Mufarum primordia furgere par eft B/3 (Arat 1).
- MUSCA (1) *sb f – pl N*: neq<sub>3</sub> fi acrius, atq<sub>3</sub> fuerunt, Spicula defigant mufcæ, fitiantq<sub>3</sub> cruorem E4v/27–28 (Arat 1044–1045).
- MUTILARE (2) *vb – part pf pass sg m N*: fed fædè mutilatus, & quali femiuuius ad nos peruenerit (Aratus) A2/20–21 (LB 18–19), *part pf pass sg f N*: fædè mutilata Camœna A 4/24 (IS 19).
- MUTILUS (2) *ai – sg m Ac*: (libellum) mutilum caftigare A3/24 (LB 86), *pl m Ab*: in eiufmodi libris mutilis A3/16 (LB 78).
- MUTUUS (1) *ai – pl n Ac*: cumq<sub>3</sub> per agros Mutua refponfant corui F/22–23 (Arat 1072–1073).
- MYXA (1) *sb f – sg D*: omni cùm ex parte minutum Ardenti myxæ quiddam milii inftar adhæret Fv/27–28 (Arat 1108–1109).
- NAEVUS (2) *sb m – pl Ac*: nihilominus næuos quofdam (relinquerem) A2v/16–17 (LB 44–45), Aufus fum interdum, & manifeftos tollere næuos A4v/4 (IS 28).
- NAM (32) *cn*: A2/21 (LB 19), Bv/24 (Arat 51), B2/31 (Arat 91), Cv/14 (Arat 305), Cv/24 (Arat 315), C2/10 (Arat 334), C2v/18 (Arat 375), C2v/28 (Arat 385), C3v/1 (Arat 424), C3v/27 (Arat 450), C3v/33 (Arat 456), C4v/1 (Arat 490), C4v/21 (Arat 510), D2/4 (Arat 592), D2/28 (Arat 616), D2v/2 (Arat 623), D2v/12 (Arat 633), D3/18 (Arat 672), D3/26 (Arat 680), D3v/33 (Arat 720), D4/3 (Arat 723), D4v/22 (Arat 775), Ev/14 (Arat 833), E2/8 (Arat 860), E2v/22 (Arat 907), E2v/26 (Arat 911), E3v/4 (Arat 955), F/5 (Arat 1055), F2/17 (Arat 1129), F2v/15 (Arat 1158), F3/16 (Arat 1190), F3v/6 (Arat 1211).
- NAMQUE (19) *cn*: A4v/22 (IS 46), B2/28 (Arat 88), B2v/2 (Arat 95), B4/15 (Arat 207), C/2 (Arat 260), Cv/8 (Arat 299), C2v/9 (Arat 366), C3/19 (Arat 409), D3v/10 (Arat 697), E/11 (Arat 797), E/32 (Arat 818), Ev/18 (Arat 837), Ev/22 (Arat 841), Ev/25 (Arat 844), Ev/28 (Arat 847), E2/4 (Arat 856), E4/25 (Arat 1009), F2/31 (Arat 1143), F3/12 (Arat 1186).
- NARE (1) *vb – part praes act pl m N*: Hanc Graii obferuant, pelagi per cærula nantes [error: nautes] Bv/17 (Arat 44).
- NARIS (1) *sb f – pl Ab*: Naribus humiferum duxere ex àère fuccum E4v/9 (Arat 1026).
- NASCI (4) *vb – inf praes pass*: neminem videlicet nafci fapientem A2v/30 (LB 58), *part praes act sg m Ac*: Aut vbi nafcentem tenuis nubecula Solem Præuertit E3/3 (Arat 921), *part perf pass sg m Ac*: E pedibus natum fummo Ioue Perfea vifes C/14 (Arat 272), *part perf pass sg f N*: (fama) æuo nata priore D3v/10 (Arat 697).
- NATARE (1) *vb – ind fut I act 3 pl*: Omnes tum pluuiæ campi, foßæq<sub>3</sub> natabunt E3/2 (Arat 920).
- NATITARE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Et vieti florum natitant fuper æquore pappi E4/12 (Arat 996).

- NATURA (1) *sb f – sg N*: Nam quæ fideribus claris natura poliuit, Et vario pinxit distinguens lumine formas C3v/1–2 (Arat 424–425).
- NATUS (2) *sb m – pl N*: Præcurrent viciis nati B3/21 (Arat 147), *pl Ac*: At natos geminos inuifēs sub caput Arcti B3v/11 (Arat 170).
- NAUTA (11) *sb m – sg N*: Tum primos fluuii flexus confurgere terris Nauta mari puro videat E/7–8 (Arat 793–794), *pl N*: & duri sua norunt tempora nautæ A4/8 (IS 3), Nec minūs ancipites altum per Nerea nautæ Errabant A4/19 (IS 14–15), Hoc signum veniens poterunt prænoſcere nautæ C2/9 (Arat 333), Sicut cūm cœptant tutos contingere portus, Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ C3/5–6 (Arat 395–396), Ipſi adeò nautæ, volitantes æquore vaſto, Aduentantem hyemem, tempeſtatesq; ſonoras Præſciſcunt E/26–28 (Arat 812–814), *pl D*: ſed nautis vſus in hac eſt Bv/23 (Arat 50), ſed graue mœſtis Oſtendit nautis perturbans æquora ſignum C2/23–24 (Arat 347–348), Signa dedit natis [error], cuncti quæ noſcere poſſent C3v/31 (Arat 454), duplex nautis inceſſerit horror E4/23 (Arat 1007), *pl Ac*: qui ſæpe procellis Iactari toto viderunt æquore nautas B3v/23–24 (Arat 182–183).
- NAVARE (1) *vb – imp praes act 2 sg*: His tu naua operam Ev/13 (Arat 832).
- NAVIS (7) *sb f – sg N*: Inſequitur labens per cœli lumina nauis D3/10 (Arat 664), *sg Ac*: Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ C3/6 (Arat 396), & ſimul amplam Argolicam retinet crebrò cum lumine nauem D/21–22 (Arat 543–544), Et magnam antiquo depellit nomine nauem D4/28 (Arat 748), *sg Ab*: Tum mihi naue vehi magna, libeatq; B3v/19 (Arat 178), nauī pelago vſq; vagatus C2/5 (Arat 329), *pl N*: Non aliæ naues vt in alto ponere proras Ante ſolent, roſtro Neptunia prata ſecantes C3/2–3 (Arat 392–393).
- NAVITA (1) *sb m – sg N*: Sæpè ratem portu, quantumuis nocte ſerena, Condit venturæ diffidens nauita luci Ev/20–21 (Arat 839–840).
- NE (7) *cn*: ne ita quidem durare potuerit A2/19–20 (LB 17–18), Ne autem eo nomine quoq; ſi menda illa tollere in animum induxiſſem, inuidiam magnoperè perhorreſcerem A2v/18–20 (LB 46–48), quæ ne in puerum quidem Ciceronem caderent A3/9–10 (LB 71–72), Ne picturato ſurgens tibi candicet orbe E2v/12 (Arat 897), Neūe vllam ferat aſperſus labemūe, notamūe E2v/14 (Arat 899), Ne nox illa quidem pluuiā tibi tranſiet expers E3/13 (Arat 931), rapido ne fideris igni Læſa fegeſ vacuis dominum fruſtretur ariſtis F2v/15–16 (Arat 1158–1159).
- NE (2) *pr*: Añne Av/6 (AL 5), Nonne E/13 (Arat 799).
- NEBULA (5) *sb f – sg N*: At ſi radices fumans nebula integat imos Aerii montis F/6–7 (Arat 1056–1057), *sg Ac*: quali per nebulam Borealis Afellus Lumen iactet hebes E3v/27–28 (Arat 978–979), tenuem cūm littore ſummo Alpices nebulam tendi, neq; in àera furſum Niti F/9–10 (Arat 1059–1061), Pertenuem nebulam cohibere videbitur intus Fv/31 (Arat 1112), *pl Ac*: nebulas cūm primitus omnes Euafit F/16–17 (Arat 1066–1067).
- NEC (45) *cn*: Av/6 (AL 5), Av/8 (AL 7), A2/8 (LB 6), A2v/27 (LB 55), A4/19 (IS 14), A4/21 (IS 16), A4/21 (IS 16), A4v/1 (IS 25), B2v/27 (Arat 120), B3/15 (Arat 141), B4/12 (Arat 204), B4/22 (Arat 214), B4v/11 (Arat 236), Cv/11 (Arat 302), Cv/11 (Arat 302), Cv/31 (Arat 322), Cv/31 (Arat 322), Cv/32 (Arat 323), C2/8 (Arat 332), C2v/12 (Arat 369), C3/33 (Arat 423), C4v/23 (Arat 512), D2v/7 (Arat 628), E2/1 (Arat 853), E2/13 (Arat 865), E2/14 (Arat 866), E2/28 (Arat 880), E3/28 (Arat 946), E3v/3 (Arat 954), E3v/13 (Arat 964), E4/7 (Arat 991), E4v/29 (Arat 1046), E4v/33 (Arat 1050), F/1 (Arat 1051), Fv/2 (Arat 1083), Fv/16 (Arat 1097), Fv/19 (Arat 1100), Fv/21 (Arat 1102), Fv/22 (Arat 1103), Fv/23 (Arat 1104), F2/1 (Arat 1113), F2v/12 (Arat 1155), F3/5 (Arat 1179), F3/6 (Arat 1180), F3/18 (Arat 1192).
- NECARE (1) *vb – ind impf act 3 sg*: Ille ſeras vecors amenti corde necabat D3v/16 (Arat 703).

- NECESSE (1) *ai – sg n N*: *spacium par esse necesse est* Dv/30 (Arat 585).
- NECOPINUS (1) *ai – sg n Ab*: *nec opino flamine ventus* C4/6 (Arat 462).
- NECTERE (1) *vb – ind praes pass 3 pl*: *Hic vna stella nectuntur* C3/27 (Arat 417).
- NEGARE (1) *vb – ind impf act 3 sg*: *Pulla in perpetuum reuocari posse negabat* B3/18 (Arat 144).
- NEGLIGENTIA (1) *sb f – sg Ac*: *quali per negligentiam relinquerem* A2v/18 (LB 46).
- NEMO (4) *pron – sg N*: *nemo ita est improbaturus* A3v/16 (LB 112), *Quam nemo certo donauit nomine Graium* C4/20 (Arat 476), *nemo* Dv/14 (Arat 569), *sg Ac*: *neminem videlicet nasci sapientem* A2v/30 (LB 58).
- NEMPE (2) *av*: *Nempe, quod in terris fuerit versata* B2v/25 (Arat 118), *medium ignea menssem Nempe fecat (luna)* E/19–20 (Arat 805–806).
- NEPA (9) *sb f – sg N*: *Dum Nepa, & Arcitenens inuisant lumina coeli* D3/25 (Arat 679), *Nam fecum medium pandet Nepa* D3/26 (Arat 680), *cum magnis sese Nepa lucibus effert* D3v/26 (Arat 713), *sg G*: *Atq; oculos vrget pedibus, pectusq; Nepai* B2v/4 (Arat 97), *Inde Nepae cernes propter fulgentis acumen Aram* C3v/24–25 (Arat 447–448), *oculos torquens ad terga Nepai* C4/24 (Arat 480), *Nepai portat acumen* D/23 (Arat 545), *consequitur lucens vis magna Nepai* D2/9 (Arat 597), *vis est vehemens exorta Nepai* D3v/6 (Arat 693).
- NEPTUNIUS (2) *ai – sg f N*: & *Neptunia pistrinx Tota latet* D3v/28–29 (Arat 715–716), *pl n Ac*: *rostro Neptunia prata fecantes* C3/3 (Arat 393).
- NEPTUNUS (2) *n-pers m – sg G*: *quas vel Neptuni nomine dignant* Ev/10 (Arat 829), *sg D*: *Trifiditas certant Neptuno reddere voces* E4/1 (Arat 985).
- NEQUAQUAM (2) *av*: *Nequaquam verò* E2v/20 (Arat 905), *Proxima nequaquam, aut, ad fumum, tertia fallit* F3/17 (Arat 1191).
- NEQUE (22) *cn*: A2v/10 (LB 38), A3/3 (LB 65), A3/21 (LB 83), A4/12 (IS 7), A4/14 (IS 9), A4/20 (IS 15), B/26 (Arat 24), B3/23 (Arat 149), B3v/18 (Arat 177), B4/22 (Arat 214), C3/32 (Arat 422), C4v/22 (Arat 511), D4/2 (Arat 722), D4v/25 (Arat 778), E/4 (Arat 790), E2v/21 (Arat 906), E3/5 (Arat 923), E4v/27 (Arat 1044), E4v/30 (Arat 1047), F/10 (Arat 1060), F/17 (Arat 1067), Fv/3 (Arat 1084).
- NEQUIQUAM (1) *av*: *Ne quicquam crebris vřq; infectante lapillis* F2v/30 (Arat 1173).
- NEQUIRE (2) *vb – ind praes act 1 sg*: *ego nunc nequeo tortos euoluere curfus* C4v/9 (Arat 498), *ind praes act 3 pl*: *At quorum nequeunt radices findere terram* C2v/20 (Arat 377).
- NEREIS (1) *n-pers f – pl N*: *Hanc illi tribuunt poenam Nereides almæ* D4/5 (Arat 725).
- NEREUS (1) *n-pers m – sg Ac*: *altum per Nerea nautæ Errabant* A4/19–20 (IS 14–15).
- NESCIUS (1) *ai – sg m N*: *fol nescius* A4/18 (IS 13).
- NESTOR (1) *n-pers m – sg G*: *egressum Nestoris annos* Av/2 (AL 1).
- NEXUS (1) *sb m – pl Ac*: *Palmarumq; impar nexus elabitur arctos* B2v/6 (Arat 99).
- NI (1) *cn*: *Ni* C4/9 (Arat 465).
- NIGER (1) *ai – sg m Ab*: *nubes nigro si obfcure amictu* E3/11 (Arat 929).
- NIGRESCERE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: *Si nigrescit (Phatne) idem* E3v/24 (Arat 975), *ind praes act 3 pl*: *vrget propius solem, peiusq; nigrescunt* E3/30 (Arat 948).
- NIGRICARE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: *Nam (sol) rubet interdum, nubes quo more rubescunt, Interdum nigricat* E2v/26–27 (Arat 911–912), *part praes act sg m D*: *(soli) nigricanti fit comes hymber* E2v/27 (Arat 912).
- NIHIL (4) *sb n – sg N*: *cum in canones profodicos nihil peccare viderentur* A3/13–14 (LB 75–76), *nihil inuitis sperabile Diuis* A4v/24 (IS 48), *sg Ac*: *nihil ineptius, neq; discrepantius videas* A3/21–22 (LB 83–84), *Horum, me monitorem nihil contempferis vnquā* F3/28 (Arat 1202).
- NIHILOMINUS (1) *av*: *nihilominus næuos quosdam, qui operis venustati non parum detraherent* A2v/16–18 (LB 44–46).



- NIL (1) *sb n – sg N*: Nil contemnendum est E4v/27 (Arat 1044).
- NIMBUS (1) *sb m – pl Ab*: nifi nimbis ante fugatis F/17 (Arat 1067).
- NIMIRUM (2) *av*: Non omnes nimirum à diis ferre omnia possunt A4v/21 (IS 45), Luna nimirum nusquam apparente per auras F3v/8 (Arat 1213).
- NIMIS (2) *av*: cum nimis exiguo lux tempore praefito est C2/7 (Arat 331), Non nimis ingenti cum corpore C2/23 (Arat 347).
- NIMIUS (2) *ai – sg m Ab*: haud nimio lufratus nitore C2/27 (Arat 351), nimio fulgens candore C4v/25 (Arat 514).
- NISI (1) *cn*: nifi F/17 (Arat 1067).
- NITERE (14) *vb – ind praes act 3 sg*: Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus B4v/11 (Arat 236), cum plena nitet E/19 (Arat 805), Nam si pura nitet E2/8 (Arat 860), *part praes act sg m N*: Ille tamen nitens grauitur vestigia ponit B2v/3 (Arat 96), Orion obliquo corpore nitens C2v/4 (Arat 361), Extremam nitens plumato corpore Coruus Rostro tundit C4/28–29 (Arat 484–485), Atq; obliquus in iis nitens cum lumine fertur Dv/13 (Arat 568), Nec ferrugineis incluso Sole coronis, Tempestat liquida est speranda, nitensue ferenum E3/28–29 (Arat 946–947), *part praes act sg f N*: (dea) Deferuit terras nitens B3/31 (Arat 157), Virgo nitens stellis B3v/1 (Arat 160), Stella nitens B4v/9 (Arat 234), Quam propter nitens penna conuoluitur ales C2/19 (Arat 343), *part praes act pl m Ab*: Piscibus in superas coeli nitentibus auras D4v/11 (Arat 764), *part praes act pl f Ac*: Oenopionis auens epulas coenare nitentes D3v/17 (Arat 704).
- NITESCERE (3) *vb – ind praes act 3 sg*: Propter Aquarius obscurum dextra rigat amnem, Exiguo qui stellarum candore nitescit C3v/14–15 (Arat 437–438), neq; enim, nifi nimbis ante fugatis, Et vanescenti iam tempestate, nitescit F/17–18 (Arat 1067–1068), *con praes act 3 sg*: nam balteus haud liquet, vtrum Ariete cum extremo, an Tauro exoriente nitescat D4v/22–23 (Arat 775–776).
- NITI (3) *vb – inf praes pass*: Aspicias nebulam tendi, neq; aera fursum Niti F/10–11 (Arat 1060–1061), *part praes act pl f N*: aues quoq; nitentes in culmina tecti E4v/23 (Arat 1040), *part perf pass sg f N*: genibus quod nixa (imago) feratur B2/18 (Arat 78).
- NITIDUS (2) *ai – sg m Ac*: (Aratum) nitidum, ac terfum exhibere A2v/14 (LB 42), *sg n N*: nitidum stellarum lumen hebescet Fv/1 (Arat 1082).
- NITOR (6) *sb m – sg Ac*: ad veterem reuocare nitorem A4/27 (IS 22), Languescent ita, deperdentq; repente nitorem E3/19 (Arat 937), Clara repente suum deperdent alitra nitorem Fv/4 (Arat 1085), *sg Ab*: Stella, micans tali specie, taliq; nitore B3v/3 (Arat 162), Delphinus iacet, haud nimio lufratus nitore C2/27 (Arat 351), stellas, pariliq; nitore C3v/6 (Arat 429).
- NIVEUS (2) *ai – sg m Ab*: Saxaq; cana salis niueo spumata liquore E3v/33 (Arat 984), *sg n G*: Prouentum niuei sperans hoc omine lactis F2v/20 (Arat 1163).
- NIX (3) *sb f – sg G*: Indicium niuis est Fv/26 (Arat 1107), niuis argumenta futurae Lychni etiam praebent Fv/26–27 (Arat 1107–1108), *sg Ab*: Arctoa niue opertis omnibus agris F2v/8 (Arat 1151).
- NIXUS (5) *n-pers m – sg N*: ac flexo confidens corpore Nixus D2v/26 (Arat 647), Iam dextrum genus, & decoratam lumine furam Erigit ille vagans, vulgato nimine, Nixus D3/19–20 (Arat 673–674), Hic ille exoritur conuerso corpore Nixus D4/15 (Arat 735), *sg G*: Hæc genus ad læuum Nixi delapsa refedit Cv/6 (Arat 297), emergit Nixi caput D4/19 (Arat 739).
- NOCTU (2) *av*: Illa quidem haud potis est noctu quæsit latere B4/29 (Arat 221), longæuaq; cornix Noctu cornicans Fv/10–11 (Arat 1091–1092).
- NOCTUA (1) *sb f – sg N*: & noctua fera Nocte gemens F/19–20 (Arat 1069–1070).
- NOCTURNUS (8) *ai – sg f Ab*: Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto Bv/20 (Arat 47), *sg n Ab*: quæ viens nocturno tempore signa C4/31 (Arat 487), Nam si nocturno cognoscens

tempore cœlum C4v/21 (Arat 510), Tempore nocturno D/16 (Arat 538), nocturno tempore D2/27 (Arat 615), nocturno tempore nosces D2v/1 (Arat 622), *pl f N*: huic orbi quinque tributæ Nocturnæ partes D/28–29 (Arat 550–551), Et cùm nocturnæ labuntur ab æthere stellæ E4/16 (Arat 1000).

NODUS (4) *sb m – sg Ac*: Aeternum ex aëtris cupiens connectere nodum B4v/4 (Arat 229), Quem veteres foliti cœlestem dicere nodum C/11 (Arat 269), *pl D*: & nodis cœlestibus aptos C4v/19 (Arat 508), *pl Ab*: nodis se exoluere serpens B2v/5 (Arat 98).

NOMEN (25) *sb n – sg N*: At magnum nomen signi, clarumque vocatur C/32 (Arat 290), *sg G*: experteis nominis omnes (Stellas) C3v/11 (Arat 434), *sg Ac*: nomen præfertim Ciceronis vtcunq; retinentia A2v/2–3 (LB 30–31), his neque nomen, Nec formam veteres certam statuisse videntur C3/32–33 (Arat 422–423), Nomen Afellorum seruant E3v/18 (Arat 969), *sg Ab*: Nec sanè ullam inuidiam eo nomine me subiturum existimaui A2/8–9 (LB 6–7), eoque nomine A2/28 (LB 26), Ne autem eo nomine quoque A2v/18–19 (LB 46–47), illa quidem quo nomine sit vocitanda B2/15 (Arat 75), Scriptores Graii defecti nomine vero En gonasin dicunt B2/17–18 (Arat 77–78), & nomine casii B2/25 (Arat 85), Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii B2/27 (Arat 87), Arcturus nomine claro B2v/17 (Arat 110), Sed dispersæ omnes censentur nomine nullo B3v/10 (Arat 169), Aeterno cunctas ævo qui nomine dignant C/28 (Arat 286), Signaque signavit cœlestia nomine vero C3v/4 (Arat 427), Omnes hæ stellæ perhibentur nomine Aquai C3v/20 (Arat 443), & obscuræ sine nomine cedunt C3v/23 (Arat 446), Quam nemo certo donauit nomine Graium C4/20 (Arat 476), Graio Procyon qui nomine fertur C4/30 (Arat 486), nostrique Latini Orbem signiferum perhibebunt nomine vero D2/2–3 (Arat 590–591), vulgato nomine, Nixus D3/20 (Arat 674), magnam antiquo depellit nomine nauem D4/28 (Arat 748), Neptuni nomine dignant Ev/10 (Arat 829), isto quæ nomine fertur E3v/12 (Arat 963).

NON (47) *av*: Aratum non adæquat A2/27 (LB 25), non paullò adstrictior A2/28 (LB 26), non ingratum A2/30 (LB 28), non viquequaque repurgatam A2v/8–9 (LB 36–37), non ut antea lacerum A2v/13 (LB 41), non parum A2v/18 (LB 45), non videam A2v/29 (LB 56), videri non debeat A2v/34–A3/1 (LB 62–63), ipforum non absurda A3/12 (LB 74), non sint crediti A3/15 (LB 77), videntur non pelsimè habere A3/20 (LB 82), dubium non sit A3/22 (LB 84), non defuerint A3/29 (LB 91), non sum passus A3/34 (LB 96), non phænomena tantum A3v/8–9 (LB 104–105), non tam perpurgavi A3v/10 (LB 106), non satis quadrarent A3v/14 (LB 110), me non modò A4v/1 (IS 25), si non damnosa vetustas A4v/9 (IS 33), non aspernabile A4v/14 (IS 38), Munus non genere ex illo A4v/17 (IS 41), Non omnes nimirum à diis ferre omnia possunt A4v/21 (IS 45), Huic non vna modò caput ornans stella relucet B2/3 (Arat 63), Bacchus non inficiatus amores B2/22 (Arat 82), Aspernata tamen genus omnino hoc quoque non est B3/12 (Arat 138), At non tertia pars lateris C/2 (Arat 260), At non interiisse putari conuenit vnam C/25 (Arat 283), Nam non longinquum spaciū labere diurnum Cv/24 (Arat 315), Non hyberna cito voluetur curriculo nox Cv/25 (Arat 316), Humida non sese vestris Aurora querellis Ocyus ostendet Cv/26–27 (Arat 317–318), Non nimis ingenti cum corpore C2/23 (Arat 347), Quem qui suspiciens in cœlum nocte ferena Latè dispersum non viderit C2v/6–7 (Arat 363–364), Non aliæ naues ut in alto ponere proras Ante solent C3/2–3 (Arat 392–393), Non potuit nobis nota clarare figura C3v/7 (Arat 430), simili ratione notari Non possunt C4v/2–3 (Arat 491–492), Non eodem semper spacio portata teruntur C4v/4 (Arat 493), Iam verò Arctophylax non æqua parte secatur D2v/11 (Arat 632), Et dextra retinens non cassum luminis enfem D2v/21 (Arat 642), Non pauca è cœlo depellens signa repente Exoritur candens illuftri lumine virgo D2v/32–33 (Arat 653–654), Hanc contra Cepheus non cessat tendere palmas D3v/3 (Arat 690), Nonne vides E/13 (Arat

- 799), Sed non exiguos producunt cognita fructus Ev/17 (Arat 836), non fecius E3/8 (Arat 926), tamen non deerunt flamina ponto E4/20 (Arat 1004), alarum non fine plaufu E4v/22 (Arat 1039), Nil non obseruat partes intentus in omnes F2/3 (Arat 1115), non falsus dixeris augur F2/21 (Arat 1133).
- NONDUM (5) *av*: Nondum mortales inter contentio B2v/32 (Arat 125), nondum B2v/32 (Arat 125), Nondum tota patet D3/18 (Arat 672), viris nondum est fati explorata Iouis mens Ev/25 (Arat 844), Sole etiam nondum exorto E3/22 (Arat 940).
- NONNULLUS (2) *ai – pl n Ac*: nonnulla fati habui tantum indicare A3v/1–2 (LB 97–98), in reficiendo hoc libello tantum opera posuerim, meo quodam iure ex iis Ciceronis ruderibus nonnulla A3v/12–13 (LB 108–109).
- NONNUMQUAM (1) *av*: Fufcaq; nonnunquam curfans per littora cornix Demerfit caput E4v/5–6 (Arat 1022–1023).
- NOS (7) *pron – pl N*: Quem nos (numquam linquimus indictum) B/4 (Arat 2), *pl D*: ita pro genuinis nothos versus nobis supposuerint A3/31–32 (LB 93–94), Non potuit nobis nota clara-re figura C3v/7 (Arat 430), *pl Ac*: & Græca, vnde hæc ad nos & antea manauerant A2/14–15 (LB 12–13), & quasi femiuuius ad nos peruenerit A2/20–21 (LB 18–19), *pl Ab*: Sentitur nobis C2v/23 (Arat 380), Mures verò eadem nobiscum tecta colentes F3/25 (Arat 1199).
- NOSCERE (8) *vb – inf praes act*: Ipsius ex ipsis fas hunc tibi noscere signis B4/3 (Arat 195), cuncti quæ noscere possent C3v/31 (Arat 454), Hunc octo in partes diuisum noscere circum Si potes D/13–14 (Arat 535–536), *ind fut I act 2 sg*: E quibus annorum rationem, & fœdera nosces C4v/15 (Arat 504), quæ tempore eodem Præcipitent obitum, nocturno tempore nosces D2/33–D2v/1 (Arat 621–622), *inf pf act*: tibi totum illum nosse licebit B2/28 (Arat 88), *ind pf act 3 pl*: duri sua norunt tempora nautæ A4/8 (IS 3), *con ppf act 3 pl*: Nec duplices hædos, nec Pleiadas, aut Cynofuram, Queis ducibus latè peragantur cærule, noscent A4/21–22 (IS 16–17).
- NOSTER, NOSTRA, NOSTRUM (11) *pron – sg m N*: noster Cicero A2/26 (LB 24), *sg m Ac*: Hunc autem nostrum tibi consecrare laborem A4v/15 (IS 39), *sg m Ab*: nostroq; haud aspera cantu Bv/23 (Arat 116), *sg f Ac*: præter spem nostram A2v/8 (LB 36), *sg f Ab*: audacia nostra, tui fine parte periculi, fruire A3v/19–20 (LB 115–116), *sg n G*: Et quòd quidem nostri propositi fuit A2v/4 (LB 32), factiq; nostri rationem A3v/15–16 (LB 111–112), *sg n Ab*: de lumine nostro Dv/31 (Arat 586), *pl m N*: Quas nostri septem soliti vocitare Triones Bv/16 (Arat 43), nostroq; Latini D2/2 (Arat 590), quod nostri præfepe vocare fuerunt E3v/19 (Arat 970).
- NOTA (3) *sb n – sg Ac*: Neue villam ferat alperfus labemue, notamue E2v/14 (Arat 899), *pl Ac*: Certas ipse notas cœli de tegmine fumes D2/31 (Arat 619), *pl Ab*: notis tabulæ visuntur grandibus Ev/6 (Arat 825).
- NOTARE (13) *vb – ind praes act 3 sg*: Simplex flabra notat ventorum, & pura serena E2v/3 (Arat 888), *inf praes pass*: Sic tamen, vt discerni oculis, posintq; notari B2/32 (Arat 92), simili ratione notari Non possunt C4v/2–3 (Arat 491–492), *ind praes pass 2 sg*: quas cœlum intuitus facillè ipse notaris B3v/6 (Arat 165), *ind praes pass 3 sg*: Lacteus hic nimio fulgens candore notatur C4v/25 (Arat 514), *ind praes pass 3 pl*: Hæc autem melius declui Sole notantur E3v/9 (Arat 960), *ind pf act 3 sg*: Hæc ille astrorum custos ratione notauit C3v/3 (Arat 426), *ind pf pass n 3 pl*: Verum tempora sunt duplici fulgore notata B2/4 (Arat 64), *con impf act 3 pl*: atq; anni momenta notarent B/15 (Arat 13), *imp fut act 2 sg*: Eq; colore eius mensis momenta notato E2/25 (Arat 877), Semper verò anni labentis signa notato F3v/1 (Arat 1206), *part fut pass sg n N*: Inprimis verò cello Præfepe notandum est Subiectum Cancro F/15–16 (Arat 1065–1066), *part fut pass n D*: Et tantum membris adhibetur calla notandis C2v/24 (Arat 381).

- NOTHUS (1) *ai – pl m Ac*: atq; ita pro genuinis nothos versus nobis suppopuerint A3/31–32 (LB 93–94).
- NOTIALIS (2) *ai – sg m N*: contrà Aquilones, Si Notialis hebet, Boreali ardente, timeto E3v/29–30 (Arat 980–981), *sg f Ac*: Arietis exortu Notialem ltinguiet Aram Hefperiis cernes in partibus D4v/19–20 (Arat 772–773).
- NOTIUS (2) *ai – sg m N*: Notius verò ardeat igni Splendidiore E3v/28–29 (Arat 979–980), *sg m Ab*: Notio Capricornus in orbe Cv/20 (Arat 311).
- NOTUS (3) *sb m – sg G*: nubes Aut Boreæ, aut ex parte Noti, aut vtrinq; rubescunt E3v/1–2 (Arat 952–953), Atq; corufca Noti plaga fulguret E4/22 (Arat 1006), *pl Ac*: Notos expecta E3v/29 (Arat 980).
- NOTUS (2) *ai – sg f Ab*: Non potuit nobis nota clarare figura C3v/7 (Arat 430), *pl m N*: (non-dum) aut lites, notiue fuere tumultus B2v/33 (Arat 126).
- NOVUS (8) *ai – sg m Ac*: Produxisse nouum fontem B4v/14 (Arat 239), *sg f N*: Vt stella auroram noua semper quanq; salutet Ev/3 (Arat 822), Et noua lucentem circumdedit area stellam E4/28 (Arat 1012), *sg f Ab*: Nec si anates ætate noua focia agmina iungant F/1 (Arat 1051), ætate noua F2v/12 (Arat 1155), *pl f Ac*: Cumue nouas deceat scrobibus defigere plantas B/12 (Arat 10), Conueniatue nouas scrobibus committere plantas E/24 (Arat 810), *pl n Ac*: quando aut profcindere terram, Aut noua oporteret cultis dare femina fulcis A4/14–15 (IS 9–10).
- NOX (33) *sb f – sg N*: Non hyberna cito voluetur curriculo nox Cv/25 (Arat 316), Hæc tamen æterno inuisens loca curriculo nox C3v/30 (Arat 453), Hoc spacium tranans cæcis nox conficit vmbris D2/23 (Arat 611), nox stellanti circumdata palla, In loca Centaurum longa trahit infera cauda D4v/2–3 (Arat 755–756), volucris nox versat Olympo Ev/9 (Arat 828), Ne nox illa quidem pluuiâ tibi transiet expers E3/13 (Arat 931), nox illa, diesq; Proximus immunis, liberq; feretur ab hymbri E3/15–16 (Arat 933–934), *sg G*: noctis in vmbra Virgo nitens stellis B3/33–B3v/1 (Arat 159–160), cum tempore noctis D/33 (Arat 555), noctisue modum E/10 (Arat 796), Extremas noctis metas E/22 (Arat 808), ex aliis rebus quoq; siue diei, Seu noctis spacio, fas coniectare futura est E2/1–2 (Arat 853–854), vel noctis ab vmbris In cælum redit E2v/33–E3/1 (Arat 918–919), è cælo noctis in vmbras E3/1 (Arat 919), *sg D*: dubiæ nec fidito nocti C2/8 (Arat 332), *sg Ac*: Ad mediam labens claro cum corpore noctem D2v/17 (Arat 638), *sg Ab*: prima confestim à nocte videtur Bv/22 (Arat 49), Prima nocte B3/13 (Arat 139), (sonipes) subluetri nocte videndus B4v/21 (Arat 246), propè præcipitante licebit visere nocte C2/10 (Arat 334), Extrema propè nocte C2/16 (Arat 340), Decedente vbi nocte C2/25 (Arat 349), Quem qui suspiciens in cælum nocte ferena Latè disperfum non viderit C2v/6–7 (Arat 363–364), Sex omni semper cedunt labentia nocte (signa) D2/21 (Arat 609), Quod superâ terras prima de nocte relictum est Signifero ex orbi D2/24–25 (Arat 612–613), Quem nocte extinctum, atq; exortum vidimus vna D3/21 (Arat 675), obfcura nocte tenetur D3/24 (Arat 678), Piftrix Parte micat, parte obfcura sub nocte latefcit E/4–5 (Arat 790–791), quantumuis nocte ferena Ev/20 (Arat 839), Occiduos nocte exacta monet adfore Cauros E2/15 (Arat 867), & noctua fera Nocte gemens F/19–20 (Arat 1069–1070), *pl N*: Cum cæloq; simul noctesq; diesq; feruntur B/25 (Arat 23), *pl Ab*: Noctibus octonis mirè est variabilis æer F3v/7 (Arat 1212).
- NUBECULA (1) *sb f – sg N*: Aut vbi nascentem tenuis nubecula Solem Præuertit E3/3–4 (Arat 921–922).
- NUBES (21) *sb f – sg N*: Cùm neq; caligans deterfit sidera nubes C4v/22 (Arat 511), Aut adime<n>t lucem cæca caligine nubes D2/30 (Arat 618), Hunc etenim nubes nigro si obfcuret amictu E3/11 (Arat 929), Vna rubens tantum nubes, qua ex parte rubebit E3v/7 (Arat 958), Nubes exigua est E3v/12 (Arat 963), Montibus & fummis nubes diffunditur atra E4/11 (Arat 995), Nec fulgorem illum nubes, alicundeue oborta Caligo eripiet Fv/2–3 (Arat 1083–1084),

*sg Ac*: Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem Cœperit C4/9–10 (Arat 465–466), Ac nubem radii circùm fundantur opacam E3/12 (Arat 930), nubemq̃ imitatur opacam E3v/24 (Arat 975), *sg Ab*: cœrulea contextus nube feretur C4/12 (Arat 468), Et nulla sub aquas contextus nube recedet E2v/17 (Arat 902), iubar nube oppreſſum E2v/33 (Arat 918), *pl N*: nubes quo more rubescunt E2v/26 (Arat 911), Vicinæq̃ rubent nubes E3/15 (Arat 933), cùm per loca cœli Diuerſæ rubro nubes fulgere colore E3/22–23 (Arat 940–941), Sicubi, quas Græci dixerē Parelia, nubes Aut Boreæ, aut ex parte Noti, aut vtrinq̃ rubescunt E3v/1–2 (Arat 952–953), pluuiā infantī, quāi vellerā, nubes Miſcentur cœlo E4/26–27 (Arat 1010–1011), *pl D*: Nubibus omen idem eſt Fv/7 (Arat 1088), *pl Ab*: Nam cum fulgentem cernes line nubibus atris Aram ſub media cœli regione locatam C3v/33–C4/1 (Arat 456–457), Nam cùm vtrinq̃ ſimul contingat nubibus illis Solem intercludi medium E3v/4–5 (Arat 955–956).

NUBILUM (1) *sb n – pl Ac*: Sic malunt errare vagæ per nubila cœli C4v/5 (Arat 494).

NULLUS (11) *ai – sg m N*: nullus dum prodidit autor B2/16 (Arat 76), Huic nullus cœlo defertur concolor orbis C4v/26 (Arat 515), *sg m Ab*: Nullo in vulgum vſu A4/25 (IS 20), Vt bouis hanc eſſe effigiem nullo indice dicas B4/5 (Arat 197), cùm mons prius ille Nullo manaret riuo B4v/14–15 (Arat 239–240), *sg f N*: Vt res nulla feras poſſit mulcere procellas C4/8 (Arat 464), *sg f Ab*: (mons) nulla aridus vnda B4v/15 (Arat 240), Et nulla ſub aquas contextus nube recedet E2v/17 (Arat 902), *sg n Ab*: hanc meam qualemuncq̃ operam nullo ſtudioſorum emolumento ſuſceptam fuiſſe iudicet A3v/17–18 (LB 113–114), nomine nullo B3v/10 (Arat 169), *pl n N*: Nulla petebantur fragili compendia puppi B3/3 (Arat 129).

NUMEN (1) *sb n – sg Ab*: Quàm ſunt in cœlo diuino numine flexi Dv/17 (Arat 572).

NUMERUS (2) *sb m – sg N*: ingens Confluxit numerus F/25–26 (Arat 1075–1076), *sg Ab*: Germanæ numero ſtellarum, diſpoſituq̃ Par Cynofura Bv/18–19 (Arat 45–46).

NUMQUAM (4) *av*: Quem nos mortali prognati femine nunquam Linquimus indictum B/4–5 (Arat 2–3), hæc Sidonias nunquam eſt fruſtrata carinas Bv/25 (Arat 52), Curriculum nunquam deſeſſo corpore ſedans C2v/32 (Arat 389), Infera lumborum nunquam conueſtiet vmbra D3v/32 (Arat 719).

NUNC (16) *av*: nunc Hiſpano, aut doctore Britanno Av/9 (AL 8), & nunc deduci A2/15 (LB 13), Nunc vbi ſpectari potis eſt quoq̃ B3/33 (Arat 159), manus etiam nunc æthere in alto Expanſæ viſuntur B4/32–33 (Arat 224–225), Quarum ego nunc nequeo tortos euoluere curſus C4v/9 (Arat 498), nunc Arcturum ſublimè volantem E/28 (Arat 814), Nunc alia æternis ſeruantēs ſidera flamis E/29 (Arat 815), Nunc has accedens, nunc illas ordine ſtellas Ev/1 (Arat 820), nunc illas ordine ſtellas Ev/1 (Arat 820), alia ex ſole ipſo, nunc oriente Ev/32 (Arat 851), Nunc ſub aquas rurfum ſeſis labente quadrigis Ev/33 (Arat 852), & vultus nunc hos E2/5 (Arat 857), nunc induit illos E2/5 (Arat 857), Nunc tribus, interdum geminis E2v/2 (Arat 887), Flama lucernarum nunc recta infurgat in altum E4v/31 (Arat 1048), Nunc cono iſtabili ampullas quāi fundat inanes E4v/32 (Arat 1049).

NUNTIARE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: Hic (Iuppiter) tempeſtivas ſementis nuntiat horas B/13 (Arat 11), Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti, Nuntiat horribiles clamans inſtare procellas E4/4–5 (Arat 988–989).

NUNTIUS (2) *sb m – sg N*: & ſummi Iouis ales nuntius inſtat Dv/6 (Arat 561), metuendæ nuntius horæ Ev/19 (Arat 838).

NUSQUAM (1) *av*: Luna nimirum nuſquam apparente per auras F3v/8 (Arat 1213).

NUTARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: ſi tum nec cernua nutat E2/13 (Arat 865).

OB (1) *praep cum Ac*: Ob iacturam B3/11 (Arat 137).

OBDUCERE (1) *vb – part pf pass sg m N*: Sub læua geminorum obductus parte feretur B3v/26 (Arat 185).



- OBICERE (1) *vb* – *ind fut act 3 sg*: capræ quoq; fabula fefe Hædorumq; tibi obiiciet B3v/22–23 (Arat 181–182).
- OBIRE (4) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Hæc obit inclinata D4/7 (Arat 727), obit & lepus abditus vmbra D4/22 (Arat 742), *part praes act sg m N*: Quattuor hic obiens fecum deducere signa Signifero folet ex orbi D2v/14–15 (Arat 635–636), Sol obiens E3v/10 (Arat 961).
- OBITUS (4) *sb m* – *sg N*: Ortus vbi, atq; obitus parti mifcentur in vna B2/12 (Arat 72), *sg Ac*: Ad signorum obitum C4/14 (Arat 470), quæ tempore eodem Præcipitent obitum D2/33–D2v/1 (Arat 621–622), *pl Ac*: Serius hæc obitus terrai vifit equi vis Cv/18 (Arat 309), Ortus, vtq; obitus omnes cognofcere pofsis D2/32 (Arat 620).
- OBLECTARE (1) *vb* – *ind praes pass 3 pl*: (aves) Oblectantur aquis E4/30 (Arat 1014).
- OBLIQUE (1) *av*: ille obliquè implexus Dv/25 (Arat 580).
- OBLIQUUS (3) *ai* – *sg m N*: Atq; obliquus in iis nitens cum lumine fertur Dv/13 (Arat 568), *sg m G*: ianua duplex Obliqui quondam fulcitur robore vectis B4/24 (Arat 216), *sg n Ab*: Orion obliquo corpore nitens C2v/4 (Arat 361).
- OBNOXIUS (1) *ai* – *sg m N*: multoq; obnoxius hymbri eft E2v/23 (Arat 908).
- OBORIRI (1) *vb* – *part pf pass sg f N*: alicundeûe oborta Caligo eripiet Fv/2–3 (Arat 1083–1084).
- OBRUERE (1) *vb* – *inf praes act*: vt lectorem magis obruere, quàm docere videatur A2/25 (LB 23), *ind praes pass 3 sg*: Obruitur Procyon D4/29 (Arat 749).
- OBSCURARE (3) *vb* – *con praes act 3 sg*: Hunc etenim nubes nigro fi obfcuret amictu E3/11 (Arat 929), *con praes pass 3 sg*: Ille quidem, plenæ quasi femp̄ fidere lunæ Obfcuretur B4v/25–26 (Arat 250–251), *part pf pass pl n N*: Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu, Cedunt obfcurata D2v/24–25 (Arat 645–646).
- OBSCURUS (13) *ai* – *sg m N*: obfcurus fubter præcordia venter C2v/11 (Arat 368), *sg m Ac*: Aquarius obfcurum dextra rigat amnem C3v/14 (Arat 437), *sg f N*: Altera pars huic obfcura eft Cv/19 (Arat 301), *sg f Ab*: fed Cephea vertitvr ante Obfcura fpecie ftellarum Cafiopeia B4/20–21 (Arat 212–213), obfcura caligine tectam C4/2 (Arat 458), obfcura nocte D3/24 (Arat 678), Piftrix Parte micat, parte obfcura fub nocte latefcit E/4–5 (Arat 790–791), *sg n Ab*: obfcuro lumine D2/14 (Arat 602), obfcuro lumine Chelæ D3/13 (Arat 667), *pl m N*: Primores itidem radii, Solem ante renatum, Si obfcuri torpent E3/25–26 (Arat 943–944), *pl f N*: & obfcuræ fine nomine cedunt C3v/23 (Arat 446), *pl f Ac*: obfcuras euadit & ipfe tenebras D4v/18 (Arat 771), *pl n Ac*: Hæc obfcura tenens conueftit fidera tellus D2v/18 (Arat 639).
- OBSERVARE (15) *vb* – *inf praes act*: id quidem inter legendum quiuis obferuare poterit A3v/5–6 (LB 102–103), venturæ figna procellæ Conuenit obferuare F/12–13 (Arat 1062–1063), Ex agnis venientem hyemem obferuare fueuit Paftor F2v/22–23 (Arat 1165–1166), *ind praes act 3 sg*: Agricola autem Nil non obferuat F2/2–3 (Arat 1114–1115), Nam quicquid lentifci in fructu obferuat arator F2/17 (Arat 1129), *ind praes act 3 pl*: Hanc Graii obferuant, pelagi per cærule nantes Bv/17 (Arat 44), *ind fut I act 2 sg*: Tu verò Andromedæ obferuabis cingula clara B4v/27 (Arat 252), Obferuabis item plenamq; fuiq; carentem Dimidio lunam E2/23–24 (Arat 875–876), *imp praes act 2 sg*: Primum autem obferua contractâ in cornua lunam E2/3 (Arat 855), *ind pf pass n 3 sg*: Obferuatum etiam eft, pedibus terram vfq; cauantem Hymbre prælagire canem F3/21–22 (Arat 1195–1196) *ind fut II act 2 sg*: Vfq; ad dimidium rectè obferuaueris augmen E2/30 (Arat 882), *part praes act sg m N*: Piftricem obferuans C3v/10 (Arat 433), *part fut pass sg f N*: (nubes) Obferuanda tibi eft E3v/14 (Arat 965), *part fut pass sg n N*: id quod tibi in omnibus obferuandum eft Signis F3/13–14 (Arat 1187–1188), *part fut pass pl n N*: Obferuanda etiam funt interlunia F3v/6 (Arat 1211).
- OBSIDERE (1) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Obfiduntq; altas armato corpore ripas F3/24 (Arat 1198).
- OBSTIPUS (1) *ai* – *sg n Ac*: Obftipum caput B2/7 (Arat 67).

- OBSTRUERE (1) *vb* – *ind fut I act 3 sg*: Sin autem officiens signis mons obstruet altus D2/29 (Arat 617).
- OBTEGERE (1) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: simul obtegitur depulsa sagitta D3/2 (Arat 656).
- OBTINERE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: At capra laeuum humerum clara obtinet B3v/28 (Arat 187), *ind pf act 3 sg*: (stellae) quas obtinuit Iouiales dicier vfus Ev/11 (Arat 830), *con praes act 3 pl*: Lumina fi obtineant sua temonesq<sub>3</sub>, rotæq<sub>3</sub> Bv/5 (Arat 32).
- OBTUNDERE (1) *vb* – *part pf pass pl n Ab*: Obtufsissq<sub>3</sub> poli per inania cornibus ibit E2/11 (Arat 863).
- OBTUTUS (1) *sb m* – *sg Ac*: & tereti ceruice reflexum Obtutum in cauda maioris figere dicas Arcti B2/7–9 (Arat 67–69).
- OBVERSARI (1) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: vel cūm securus ad ipfa Septa obuertatur F3/9–10 (Arat 1183–1184).
- OBVERTERE (3) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ C3/6 (Arat 396), Nec minus ardeolæ, volitantes æthere puro Aduentantibus obuertunt capita obuia ventis E4/7–8 (Arat 991–992), *part pf pass sg n N*: Ora micant obuerta feris Bv/7 (Arat 34).
- OBVIUS (1) *ai* – *pl n Ac*: Aduentantibus obuertunt capita obuia ventis E4/8 (Arat 992).
- OCCASUS (1) *sb m* – *sg Ac*: Taurus in occafum semper præuertere certat Aurigam B4/10 (Arat 202).
- OCCEPTARE (1) *vb* – *part praes act sg m N*: tum feros vespere cantus Gracculus occæptans Fv/11–12 (Arat 1092–1093).
- OCCĪDERE (2) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Occidit Andromedæ clarum caput D3v/1 (Arat 688), Si verò Hesperis innubilis occidit vndis E3/14 (Arat 932).
- OCCIDUUS (2) *ai* – *sg m Ab*: tenuis cūm fulsit cardine luna Occiduo E/13–14 (Arat 799–800), *pl m Ac*: Occiduos nocte exacta monet adfore Cauros E2/15 (Arat 867).
- OCCUMBERE (4) *vb* – *part praes act sg m Ac*: occumbentem respice Solem E3/10 (Arat 928), *part praes act sg f N*: Pleias occumbens adducet frigora læua F2v/4 (Arat 1147), *part fut act sg N*: Arctophylax, quarto demum occubiturus D4v/33 (Arat 786), *part fut act sg f N*: (Hydra) Occubitura omnis cum femifero Centauro D4v/8 (Arat 761).
- OCCUPARE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: & spacium cœli occupat ingens B2/2 (Arat 62).
- OCCURRERE (1) *vb* – *ind fut I act 3 sg*: Paulò infra zonam sinuosi prima draconis Spira tibi occurret B4/19–20 (Arat 211–212).
- OCEANUS (4) *sb m* – *sg G*: Tam latè Oceani spaciofum permeat æquor Dv/26 (Arat 581), *sg Ab*: Oceano tingi metuentes implicat Arctos Bv/29 (Arat 56), Mergitur Oceano curuis anfractibus amnis D3v/7 (Arat 694), Oceano pisces vbi primūm lumina tollent D4v/9 (Arat 762).
- OCIUS (1) *av*: Humida non sese vestrīs Aurora querellis Ocyus ostendet Cv/26–27 (Arat 317–318).
- OCTAVUS (1) *nm* – *sg m Ac*: Octauum properare diem E/18 (Arat 804).
- OCTO (1) *nm*: Hunc octo in partes diuifum noscere circum D/13 (Arat 535).
- OCTONI (1) *nm* – *pl f Ab*: Noctibus octonis mirè est variabilis æer F3v/7 (Arat 1212).
- OCULUS (10) *sb m* – *pl G*: hebes oculorum lumina fallit B4v/26 (Arat 251), Quòdſi Sol oculorum admittat lumina E2v/24 (Arat 909), *pl Ac*: Atq<sub>3</sub> oculos vrget pedibus B2v/4 (Arat 97), Ora virūm in se conuertens, oculosq<sub>3</sub> sequaces B3/25 (Arat 151), atq<sub>3</sub> oculos torquens ad terga Nepai C4/24 (Arat 480), Ipsemet incurrens oculos Ev/29 (Arat 848), *pl Ab*: E truci-busq<sub>3</sub> oculis duo feruida lumina flagrant B2/5 (Arat 65), vt discerni oculis, polysintq<sub>3</sub> notari B2/22 (Arat 92), oculisq<sub>3</sub> ad littora versis Terram agitant animo C2/2–3 (Arat 326–327), vigilantibus ipsum Oriona manens oculis E/8–9 (Arat 794–795).
- OENOPION (1) *n-pers m* – *sg G*: Oenopionis auens epulas cœnare nitentes D3v/17 (Arat 704).

- OFFERRE (1) *vb* – *part pf pass sg n Ab*: Vnoq; oblato, mox veftigare memento Signum aliud F3/29–30 (Arat 1203–1204).
- OFFICERE (2) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Vt cūm luna means Hyperionis officit orbi E3/20 (Arat 938), *part praes act sg m N*: Sin autem officens lignis mons obftruet altus D2/29 (Arat 617).
- OFFICIUM (1) *sb n* – *pl Ac*: Quorumq; intuitu docilis partitur arator Officia A4/7–8 (IS 2–3).
- OLENIUS (1) *ai* – *sg f Ac*: Oleniam hanc dicunt capram B3v/30 (Arat 189).
- OLIM (2) *av*: Hunc olim perhibent Heliconis vertice fummo Produxiſſe nouum fontem B4v/13–14 (Arat 238–239), *olim Cv/4* (Arat 295).
- OLLA (1) *sb f* – *pl Ac*: ſi ollas fragiles, igniq; calentia ahena Scintillae tenues lambunt F/2–3 (Arat 1052–1053).
- OLOR (1) *sb m* – *sg N*: emergunt alite lapfu Altiulansq; Olor, & claris Aquila D4/29–30 (Arat 749–750).
- OLYMPUS (1) *sb m* – *sg Ab*: volucris nox verfat Olympo Ev/9 (Arat 828).
- OMEN (6) *sb n* – *sg N*: Nubibus omen idem eſt Fv/7 (Arat 1088), *sg Ac*: Quinetiam corui, furesq; monedulae, aquarum Omen habent E4v/17–18 (Arat 1034–1035), *sg Ab*: Prouentum niuei ſperans hoc omine lactis F2v/20 (Arat 1163), *pl N*: Namq; eius fulgetra modi ſunt omina aquarum E4/25 (Arat 1009), *pl Ac*: mortalibus omina faulta Portendit B/9–10 (Arat 7–8), proclue eſt itidem capere omina meſſis F2/16 (Arat 1128).
- OMNINO (2) *av*: parūm omnino laborarent A3/26–27 (LB 88–89), Alpernata tamen genus omnino hoc quoq; non eſt B3/12 (Arat 138).
- OMNIS (41) *ai* – *sg m Ac*: atq; omnem promite cantum B/23 (Arat 21), *sg f N*: cum caudaq; omnis iam panditur Hydra D4/8 (Arat 728), (Hydra) Occubitura omnis cum femifero Centauro D4v/8 (Arat 761), *sg f Ac*: cruorq; per omnem Fundetur terram B3/22–23 (Arat 148–149), *sg f Ab*: omni ex parte locatas Paruas Vergilias tenui cum luce videbis C/21–22 (Arat 279–280), Sex omni ſemper cedunt labentia nocte D2/21 (Arat 609, omni cūm ex parte Fv/27 (Arat 1108), *sg n N*: genus omne volantum Fv/13 (Arat 1094), *sg n Ac*: genus humanum omne perola B3/30 (Arat 156), *sg n Ab*: proficiſſio terrae Temporis eiufdem frugum genere affluet omni F2/13–14 (Arat 1125–1126), *sg n Ac*: id omne Ciceroni imputandum eſſe exiſtitem A3/4–5 (LB 66–67), & caput omne reclinat D4v/6 (Arat 759), *pl m N*: Non omnes nimirū à diis ferre omnia poſſunt A4v/21 (IS 45), Atq; omnes hominum cæſus B/6 (Arat 4), Ioue enim, quocunq; feramur, egemus Omnes B/7–8 (Arat 5–6), & cinctus corporis omnes B4/31 (Arat 223), Omnes tum pluuiæ campi, foſſaq; natabunt E3/2 (Arat 920), *pl m D*: Arctoa niue opertis omnibus agris F2v/8 (Arat 1151), *pl m Ac*: Ortus, atq; [error: vtq;] obitus omnes cognoscere poſſis D2/32 (Arat 620), Nec tibi ſigna dies quadrabunt omnia in omnes E2/28 (Arat 880), *pl f N*: Sed diſperſae omnes cenſentur nomine nullo B3v/10 (Arat 169), Omnes hæ ſtellae perhibentur nomine Aquai C3v/20 (Arat 443), Participentq; omnes radiati lampade Solis Ev/4 (Arat 823), vnum omnes carpunt iter F/30 (Arat 1080), *pl f Ac*: cūm lacunas omnes, hiatusq; expleuiſſem A2v/16 (LB 44), ſtellae, quas contegit omnes Formidans acrem morſum lepus C3/31–32 (Arat 421–422), experteis nominis omnes, Inter piſtricem, & piſcem, quem diximus Auftri, Stellas C3v/11–12 (Arat 434–436), nebulas cūm primitus omnes Euafit F/16–17 (Arat 1066–1067), partes intentus in omnes F2/3 (Arat 1115), *pl n N*: Iouis omnia compita plena B/5 (Arat 3), Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu, Cedunt obſcurata D2v/24–25 (Arat 645–646), Brachiaq; ardentesq; humeri, ſtellataq; crura, Omnia diſpertita D4v/14–15 (Arat 767–768), Nec tibi ſigna dies quadrabunt omnia in omnes E2/28 (Arat 880), *pl n Ac*: Tullius Aufonio deſcripſerat omnia verſu A4/9 (IS 4), Non omnes nimirū à diis ferre omnia poſſunt A4v/21 (IS 45), ferretq; ſtata omnia frugifer annus B/18 (Arat 16), præbebatq; omnia abundè B3/7 (Arat 133), omnia cautè Armamenta locans

- C4/4–5 (Arat 460–461), & maria omnia perflat Ev/24 (Arat 843), Sed quis tempestatum omnia signa Expediat? Fv/23–24 (Arat 1104), *pl n Ab*: id quod tibi in omnibus obseruandum est Signis F3/13–14 (Arat 1187–1188).
- OPACUS (4) *ai – sg f Ac*: opacam pellere nubem C4/9 (Arat 465), Ac nubem radii circū fundantur opacam E3/12 (Arat 930), nubemq; imitatur opacam E3v/24 (Arat 975), *pl f Ab*: & totum fefe Centaurus opacis Eripit è tenebris D4/9–10 (Arat 729–730).
- OPELLA (1) *sb f – sg Ab*: Hæc fanè exigua citò pernoſcuntur opella Ev/16 (Arat 835).
- OPERA (8) *sb f – sg G*: paruū operæ pretium A2v/15 (LB 43), tantū operæ poſuerim A3v/12 (LB 108), *sg Ac*: Hanc operam potius raucis impendite coruis Av/5 (AL 4), ipſe etiam qualemcuq; operam attuliſſem A2/11–12 (LB 9–10), eam operam huic opuſculo impendi A2/29–30 (LB 27–28), dedimus operam A2v/5 (LB 33), hanc meam qualemcuq; operam nullo ſtudioforum emolumento ſuſceptam fuiſſe iudicet A3v/17 (LB 113), His tu naua operam Ev/13 (Arat 832).
- OPERIRE (1) *vb – part pf pass pl m D*: niue opertis omnibus agris F2v/8 (Arat 1151).
- OPHIUCHUS (1) *sb m – sg Ac*: Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii B2/27 (Arat 87).
- OPIFEX (1) *sb m – sg V*: Salue opifex rerum B/20 (Arat 18).
- OPORTERE (1) *vb – con impf act 3 sg*: quando aut proſcindere terram, Aut noua oporteret cultis dare femina fulcis A4/14–15 (IS 9–10).
- OPPONERE (1) *vb – part pf pass sg f Ab*: oppoſito autem Cardine D4v/20–21 (Arat 773–774).
- OPPRIMERE (1) *vb – part pf pass sg n N*: iubar nube oppreſſum E2v/33 (Arat 918).
- OPTARE (2) *vb – part pf pass sg n G*: Indicia optati ſunt veſtiganda ſereni F/14 (Arat 1064), *part pf pass pl n Ac*: trahunt optata ad littora puppim C3/7 (Arat 397).
- OPUS (8) *sb n – sg N*: Hoc ſed opus, ceu multa alia, & præclara beatī Ingenii illius, ſic longa attriuerat ætas A4/10–11 (IS 5–6), *sg G*: Inuitabat me primū facilitas operis A2/12–13 (LB 10–11), operis venuſtati A2v/17 (LB 45), Huius trunci operis voluiſſe explere lacunas A4v/2 (IS 26), & ipſe operis pater huius A4v/6 (IS 30), *sg D*: quæ operi ſuſcepto non ſatis quadrarent A3v/14 (LB 110), operiq; manus adhibere B/10 (Arat 8), *sg Ac*: ſpacio habuiſſe opus A2v/31 (LB 59).
- OPUSCULUM (3) *sb n – sg D*: eam operam huic opuſculo impendi A2/30 (LB 28), *sg Ab*: ſi qua in hoc opuſculo exſtent A3/1 (LB 63), quicquid errorum in hoc opuſculo reperiatur A3/4 (LB 66).
- ORA (1) *sb f – pl Ab*: Signa dii poſuere in ſummis ætheris oris E/12 (Arat 798).
- ORACULUM (1) *sb n – pl Ac*: & ſua quenq; oracula ducunt F2v/21 (Arat 1164).
- ORBIS (40) *sb m – sg N*: Huic nullus cœlo defertur concolor orbis C4v/26 (Arat 515), totum ſpaciū conueſtiet orbis D/7 (Arat 529), Hoſce inter mediam partem retinere videtur Tantus, quantus erit collucens lacteus orbis D/30–31 (Arat 552–553), Hic quantum terris conuexus pellitur orbis, Tantumdem adparens ſuperà mortalibus extat D2/19–20 (Arat 607–608), Orbis item plenus E2/32 (Arat 884), *sg D*: huic orbi quinq; tributæ Nocturnæ partes D/28–29 (Arat 550–551), Humidus inde loci collucet Aquarius orbi D2/12 (Arat 600), Vt cū luna means Hyperionis officit orbi E3/20 (Arat 938), *sg Ac*: Præcipitem cœli radiantis ſuſtinet orbem B/28 (Arat 26), hæc magnum celebratur fama per orbem B2v/24 (Arat 117), ſagittipotens ſolis cū ſuſtinet orbem C2/6 (Arat 330), Et magis errectum ad ſummu verſarier orbem C2/14 (Arat 338), orbem Iuppiter huic paruū inferiore in parte dicauit C3v/28–29 (Arat 451–452), Nam, quæ per bis ſex ſignorum labier orbem Quinq; ſolent ſtellæ C4v/1–2 (Arat 490–491), ille Pectoribus validis, atq; aluo poſidet orbem D/9–10 (Arat 531–532), conuexum cœli contingimus orbem Dv/32 (Arat 587), Latini Orbem ſigniferum perhibebunt nomine vero D2/2–3 (Arat 590–591), vt paruū tranans geminauerit orbem D3/22 (Arat

676), Augmen dimidium plenum prælagit ad orbem E2/31 (Arat 883), latum concreuit in orbem Luce hebeti E3/6–7 (Arat 924–925), *sg Ab*: Nam curfu interiore breui conuertitur orbe Bv/24 (Arat 51), Notio Capricornus in orbe Cv/20 (Arat 311), quæ semper certo voluuntur in orbe C4v/10 (Arat 499), Hoc ipso orbe pedes duplices Equus, & simul ales Ponit auis caput D/3–4 (Arat 525–526), inuenies supero conuertier orbe D/14 (Arat 536), Quod superà terras prima de nocte relictum est Signifero ex orbi D2/24–25 (Arat 612–613), deducere signa Signifero folet ex orbi D2v/14–15 (Arat 635–636), cum fulferit orbe Dimidio E/18–19 (Arat 804–805), Quòd si contingat rubido claudi orbe trilucem E2/20 (Arat 872), interrupto diuulsa appareat orbe E2v/7 (Arat 892), Ne picturato furgens tibi candicet orbe E2v/12 (Arat 897), Si verò orbe color simul inueniatur vterq; E2v/29 (Arat 914), *pl N*: Quattuor æterno lufrantes lumine mundum, Orbes stelligeri C4v/12–13 (Arat 501–502), *pl Ac*: Atq; fuos vario motu metirier orbes C4v/6 (Arat 495), simul magnos exponam verbis orbes C4v/11 (Arat 500), Ipsos porrò orbes, magno cum lumine latos, Vinctos inter se, & nodis cœlestibus aptos, Atq; paris spacio duo cernes esse duobus C4v/18–20 (Arat 507–509), Partibus extremis extremos continet orbes Dv/11 (Arat 566), Tam tornare catè contortos possiet orbes Dv/16 (Arat 571), vnde Viginti complexæ orbes Phœbi altiulantis Ev6–7 (Arat 825–826), *pl Ab*: Aft ille obliquè implexus tribus orbibus vnus Dv/25 (Arat 580).

ORCHILUS (1) *sb m – sg N*: Orchilus antra petens Fv/14 (Arat 1095).

ORDO (5) *sb m – sg Ab*: signorumq; ordine fulto D2/25 (Arat 613), Nunc has accedens, nunc illas ordine stellas Ev/1 (Arat 820), teneras perpugnant ordine pinnas E4v/14 (Arat 1031), Cum volucres certo ferri ordine vidit eadēdem F2v/19 (Arat 1162), Tris adeò tibi sint suspecti ex ordine foles F3/11 (Arat 1185).

ORION (14) *n-pers – sg N*: Tum sese Orion toto iam corpore condit C2/15 (Arat 339), Ac primùm Orion obliquo corpore nitens C2v/4 (Arat 361), Orion claro contingens pectore fertur Dv/3 (Arat 558), At parte ex alia claris cum lucibus extat Orion, humeris, & lato pectore fulgens, Et dextra retinens non cassum luminis enfem D2v/19–21 (Arat 640–642), Vt quondam Orion manibus violasse Dianam Aufus sit, cellis errans in collibus amens D3v/12–13 (Arat 699–700), Orion fugiens commendat corpora terris D3v/27 (Arat 714), Abditur Orion D4/22 (Arat 742), dum totus cedat Orion Ev/8 (Arat 827), *sg G*: vt qui neq; clarum Orionis enfem (nossent) A4/20 (IS 15), & balteus conuertitur Orionis B4v/30 (Arat 255), Hunc propter, fubterq; pedes, quos diximus ante, Orionis iacet leuipes lepus C2v/25–26 (Arat 382–383), Hunc Orionis sub læua cernere planta Serpentem poteris C3/23–24 (Arat 413–414), *sg Ac*: Hæc eadem exoriens magnum fugat Oriona D3v/8 (Arat 695), vigilantibus ipsum Oriona manens oculis E/8–9 (Arat 794–795).

ORIRI (5) *vb – part praes act sg m N*: oriens cum deniq; tollit Membra pusilla lepus C2v/29–30 (Arat 386–387), oriens Capricornus D4/26 (Arat 746), *part praes act sg m Ab*: alia ex sole ipso, nunc oriente, Nunc sub aquas rursum fefsis labente quadrigis Ev/32–33 (Arat 851–852), *part pf pass sg m N*: denfus stridor cum cello è vertice montis Ortus E4/2–3 (Arat 986–987), *part pf pass pl m N*: quin etiam patre illo dicimur orti B/8 (Arat 6).

ORNARE (3) *vb – part praes act sg f N*: Huic non vna modò caput ornans stella relucet B2/3 (Arat 63), *part praes act pl m N*: (orbes) ornantes lumine mundum Dv/18 (Arat 573), *part pf pass pl n Ac*: haud patitur foliorum tegmine frustra Suspenfos animos arbuta ornata tenere C2v/16–17 (Arat 373–374).

ORTUS (7) *sb m – sg N*: Ortus vbi, atq; obitus parti miscentur in vna B2/12 (Arat 72), hyberni præpandens temporis ortus Admonet Cv/1–2 (Arat 292–293), *sg Ab*: Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu, Cedunt obfcurata D2v/24–25 (Arat 645–646), fin quarto crafior ortu E2/10 (Arat 862), Sed quæ tertia lux, vel ab ortu quarta monebit E2/29 (Arat 881), *pl Ac*:



- Ortus signorum nocturno tempore vifes D2/27 (Arat 615), Ortus, atq; obitus omnes cognoscere polsis D2/32 (Arat 620), primos tibi menfis vt indicet ortus E/14 (Arat 800).
- OS (10) *sb n – sg Ac*: Osq; pedesq; mari profert fimul acris equi vis D4v/1 (Arat 754), *sg Ab*: afflat fummo arduus ore Coronam B2v/9 (Arat 102), Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor C2v/14 (Arat 371), Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit D2/11 (Arat 599), feu (luna) pleno fulferit ore Ev/31 (Arat 850), Incomitatus item cūm tritificos vlulatus Integrat ore lupus F3/8–9 (Arat 1182–1183), *pl N*: Ora micant obuerva feris Bv/7 (Arat 34), *pl Ac*: vilior ætas, Rara, parumq; alacris populi se ante ora ferebat B3/9–10 (Arat 135–136), Ora virūm in se conuertens B3/25 (Arat 151), Ora petens Geminorum illuftria C4v/30 (Arat 519).
- OSTENDERE (5) *vb – ind praes act 3 sg*: fed graue mœftis Oftendit nautis perturbans æquora fignum C2/23–24 (Arat 347–348), Inde pedes Canis oftendit iam posteriores D3/8 (Arat 662), Hæc medium oftendit radiato ftipite malum D3/11 (Arat 665), *ind fut I act 3 sg*: Humida non fefe veftris Aurora querellis Ocyus oftendet Cv/26–27 (Arat 317–318), *con praes act 3 sg*: Vt fefe emergens oftendat Scorpius altè C2/11 (Arat 335).
- OTIUM (1) *sb n – sg Ac*: CVM HANC CICERONIS Phænomenon paraphrafim per otium relegerem A2/3–5 (LB 1–3).
- OVIS (2) *sb f – pl G*: Caprarum pariter matres, ouiumq; fuumq; Cūm pafsim veneri indulgent, faluuntq; maritos F2/23–24 (Arat 1135–1136), Autumno fugiento boues, ouiumq; propago, Si pedibus terram fubigunt, Boreamq; tuentur F2v/2–3 (Arat 1145–1146).
- OVUM (1) *sb n – pl Ac*: Formicæq; cauis prompferunt oua cauernis E4v/10 (Arat 1027).
- PABULUM (2) *sb n – pl Ac*: fed circūm proxima quæq; Pabula delibant (apes) florum, trepidæq; recurrunt Fv/17–18 (Arat 1098–1099), liquido circumflua ponto Pabula linquentes F2v/12–13 (Arat 1155–1156).
- PACARE (1) *vb – part pf pass sg f N*: pacata patenti Verfetur cœlo B2v/22–23 (Arat 115–116).
- PALAM (1) *av*: palamq; Præbuerit fefe mortalibus ante videndum B2v/25–26 (Arat 118–119).
- PALLA (1) *sb f – sg Ab*: nox ftellanti circumdata palla D4v/2 (Arat 755).
- PALLAS (1) *sb f – sg N*: cui cui tandem doctiffima Pallas Solertem ipfa dedit fabricæ rationibus artem Dv/14–15 (Arat 569–570).
- PALLERE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: Hymbri cūm medio descendens in mare pallet (sol) E3/9 (Arat 927), *part praes act pl f D*: Læuam Aries partem pallentibus eripit vmbris D4v/17 (Arat 770).
- PALMA (6) *sb f – sg Ac*: Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam Gefit Cv/13–14 (Arat 304–305), *sg Ab*: Lumborum tenuis à palma depulfus ad vndas C2/17 (Arat 341), *pl G*: preffu duplici palmarum B2/33 (Arat 93), Palmarumq; impar nexus elabitur arctos B2v/6 (Arat 99), *pl Ac*: Hanc contrà Cepheus non ceffat tendere palmas D3v/3 (Arat 690), At Cepheus caput, atq; humeros, palmasq; reclinat D3v/5 (Arat 692).
- PAN (1) *n-pers m – sg N*: Pan qualia regi Sarmatiæ tuus ille dabat circumfluus auro A4v/17–18 (IS 41–42).
- PANDERE (6) *vb – ind praes act 3 sg*: Tertia fub caudam, ac genus ipfum lumina pandit B3v/9 (Arat 168), fimul cūm lumina pandit D4/11 (Arat 731), *ind praes pass 3 sg*: cum caudaq; omnis iam panditur Hydra D4/8 (Arat 728), *ind fut I act 3 sg*: Nam fecum medium pandet Nepa D3/26 (Arat 680), *ind fut I act 3 pl*: Extremas noctis metas bis lex tibi figna Zodiaci pandent E/22–23 (Arat 808–809), *part praes act sg m N*: AEftifer eft pandens feruentia fidera Cancer D2/5 (Arat 593), *part pf pass pl f Ab*: Hæc manibus liquido fpectatur in æthere pafsis B2/19 (Arat 79).

- PAPPUS (1) *sb m – pl N*: Et vieti florum natitant super æquore pappi E4/12 (Arat 996).
- PAR (7) *ai – sg f N*: Germanæ numero stellarum, disposituq; Par Cynofura Bv/18–19 (Arat 45–46), stellis quoq; flama propinquis Par data B3v/5–6 (Arat 164–165), *sg n N*: primordia surgere par est B/3 (Arat 1), *sg n Ac*: spacium par esse necesse est Dv/30 (Arat 585), *sg n Ab*: Quinq; pari spacio partes D/15 (Arat 537), Bina pari spacio cœlestia signa D2/1 (Arat 589), *pl m Ac*: Atq; paris spacio duo cernes esse duobus C4v/20 (Arat 509).
- PARAPHRASIS (2) *sb f – sg Ac*: CVM HANC CICERONIS Phænomenon paraphrasim per otium relegerem A2/3–5 (LB 1–3), hanc Aratæorum paraphrasim ab eo admodum adolefcentulo confectam esse A2v/33–34 (LB 61–62).
- PARARE (1) *vb – ind praes act 2 pl*: Cùm clamore paratis inanes fundere voces E4v/1 (Arat 1018).
- PARCUS (1) *ai – sg m N*: Dextram parcus, vbi fundit sese vltima cauda, Læuam prolixus, quâ vertex tenditur, exit B2v/7–8 (Arat 100–101).
- PARELION (1) *sb n – pl Ac*: quas Græci dixere Parelia, nubes E3v/1 (Arat 952).
- PARENS (5) *sb m/f – sg G*: Andromede, fugiens aspectum mœsta parentis B4/28 (Arat 220), *sg Ac*: Sæuum Curetes cùm delufere parentem Bv/12 (Arat 39), Quem prisca astrarum dixerunt fecit parentem B2v/21 (Arat 114), *sg Ab*: Pulli itidem, gallo loboles prognata parente E4v/13 (Arat 1030), *pl Ac*: sed vestro etiam qui femine surgent, Præcurrent viciis nati, vincentq; parentes B3/20–21 (Arat 146–147).
- PARILIS (1) *ai – sg m Ab*: pariliq; nitore C3v/6 (Arat 429).
- PARITER (4) *av*: Hic vbi se pariter cum Sole in culmina cœli Extulit C2v/15–16 (Arat 372–373), & magnus pariter delabitur Amnis D3/4 (Arat 658), Existit pariter larga cum luce Bootes D3/14 (Arat 668), Caprarum pariter matres, ouiumq; fuumq; Cùm falsim veneri indulgent, faliuntq; maritos F2/23–24 (Arat 1135–1136).
- PARS (63) *sb f – sg N*: Pars aluo tenus anterior sola æthere fulget B4v/12 (Arat 237), At non tertia pars lateris C/2 (Arat 260), Altera pars huic obscura est, & luminis experts Cv/10 (Arat 301), Cætera pars latè tenui cum lumine serpit C2/30 (Arat 354), at pars exorta Coronæ est Altera D4/7–8 (Arat 727–728), dum pars facis altera deficit E2/32 (Arat 884), cùm pars perfiltet earum Fixa loco Fv/7–8 (Arat 1088–1089), pars tendet iter Fv/8 (Arat 1089), *sg Ac*: cum Græco Arato consentientem partem illam reperimus A2v/9–10 (LB 37–38), maximam partem mendarum A3/7 (LB 69), Axis stat semper, neq; partem inclinat in vllam B/26 (Arat 24), Hic cœli mediam partem terit B4v/29 (Arat 254), partem præportans ipse virilem Cedit C4/17–18 (Arat 473–474), Hofce inter mediam partem retinere videtur Tantus D/30–31 (Arat 552–553), Dimidiam retinens, stellis distincta corona, Partem etiam superà D2v/5–6 (Arat 626–627), Læuam Aries partem pallentibus eripit vmbris D4v/17 (Arat 770), partemq; feruntur in vnam Stipati radii E2v/31 (Arat 916), *sg Ab*: qui libellum illum magna ex parte viciatum, & mutilum castigare, ac reficere sint conati A3/23–24 (LB 85–86), fucum hac in parte fieri non sum passus A3/33–34 (LB 95–96), pauci enim ex hac parte Ciceronis versus sunt reliqui A3v/10–11 (LB 106–107), tui sine parte periculi A3v/19–20 (LB 115–116), Vt plus dimidia truncatum parte A4/12 (IS 7), Ortus vbi, atq; obitus parti miscentur in vna B2/12 (Arat 72), cœliq; hac parte refedit B3/32 (Arat 158), Sub læua geminorum obductus parte feretur B3v/26 (Arat 185), omni ex parte locatas Paruas Vergilias tenui cum luce videbis C/21–22 (Arat 279–280), Namq; etiam Eridanum cernes in parte locatum Cœli C3/19–20 (Arat 409–410), proceraq; vincla videbis, Quæ retinent pilces, caudarum parte locata C3/25 (Arat 415), Nam procul Arcturo est aduersa parte locata C3v/27 (Arat 450), orbem Iuppiter huic paruum inferiore in parte dicaui C3v/28–29 (Arat 451–452), A summa parte obscura caligine tectam C4/2 (Arat 458), Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem Cœperit C4/9–10 (Arat 465–466), media de parte fecatur Dv/12 (Arat 567), ast alia de

parte repulsa est D2v/6 (Arat 627), non æqua parte secatur D2v/11 (Arat 632), clara cœli de parte videtur D2v/12 (Arat 633), At parte ex alia claris cum lucibus extat Orion D2v/19–20 (Arat 640–641), at exoritur media de parte Corona D3/29 (Arat 683), Parte alia nox stellanti circumdata palla D4v/2 (Arat 755), Parte fui superà longè maiore relicta D4v/7 (Arat 760), Pistris Parte micat E/4–5 (Arat 790–791), (Pistris) parte obscura sub nocte latefcit E/5 (Arat 791), seu dimidiata feretur, Alterutra ex parti, seu pleno fulferit ore Ev/30–31 (Arat 849–850), Aut Boreæ, aut ex parte Noti, aut vtrinq; rubescunt E3v/2 (Arat 953), nubes, qua ex parte rubebit E3v/7 (Arat 958), Illa ex parte feret ventos E3v/8 (Arat 959), Parte sequuturos ab eadem collige ventos E4/15 (Arat 999), omni cum ex parte minutum Fv/27 (Arat 1108), *pl N*: huic orbi quinq; tributæ Nocturnæ partes, superà tres luce dicantur D/28–29 (Arat 550–551), Sex tantæ poterunt sub eum succedere partes, Bina pari spacio cœlestia signa tenentes Dv/33–D2/1 (Arat 588–589), *pl D*: Sed caput, atq; humeri, pectusq; renititur ardens, Partibus extremis cedentibus D4v/4–5 (Arat 757–758), *pl Ac*: Intactas etiam leuiter diffringere partes A4v/3 (IS 27), (stellæ) Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ C2/32 (Arat 356), equi partes properans subiungere Chelis C4/18 (Arat 474), Hunc octo in partes diuisum noscere circum Si potes D/13–14 (Arat 535–536), inuenies supero conuertier orbe Quinq; pari spacio partes D/14–15 (Arat 536–537), Hic caput, & superas potis est demergere partes D3v/31 (Arat 718), Agricola autem Nil non obseruat partes intentus in omnes, Euentum æstatis metuens, ancepsq; futuri F2/2–4 (Arat 1114–1116), *pl Ab*: finita in partibus Auftri C3/16 (Arat 406), Hic sese infernis de partibus erigit Hydra C4/22 (Arat 478), Partibus extremis extremos continet orbes Dv/11 (Arat 566), Hesperis cernes in partibus D4v/20 (Arat 773), diuersis cœli de partibus F/25 (Arat 1075).

**PARTICIPARE** (1) *vb* – *con praes act 3 pl*: Participentq; omnes radiati lampade Solis Ev/4 (Arat 823).

**PARTIRI** (1) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: Quorumq; intuitu docilis partitur arator Officia A4/7–8 (IS 2–3).

**PARUM** (9) *av*: non parum detraherent A2v/17–18 (LB 45–46), scripta Lucretii parum, vt videbantur, propter immaturam auctoris mortem emendata, castigauit A2v/23–24 (LB 51–52), parum omnino laborarent A3/26–27 (LB 88–89), quæ mihi parum cum Arato consentire videbantur A3/34–A3v/1 (LB 96–97), parumq; alacris populi se ante ora ferebat B3/10 (Arat 136), *comp*: Nec minus ancipites altum per Nerea nautæ Errabant A4/19–20 (IS 14–15), Nec minus ex aliis rebus E2/1 (Arat 853), Nec minus ardeolæ, volitantes æthere puro E4/7 (Arat 991), Nam si prima minus signis responderit Eos F3/16 (Arat 1190).

**PARVIPENDERE** (1) *vb* – *part praes act sg m N*: Inuidiam paruipendens A4v/12 (IS 36).

**PARVUS** (22) *ai* – *sg m Ac*: orbem Iuppiter huic paruuum inferiore in parte dicauit C3v/28–29 (Arat 451–452), vt paruuum tranans geminauerit orbem D3/22 (Arat 676), *sg f N*: Hæc verò parua est Bv/23 (Arat 50), Queis nec ita è multis, neq; constat parua ita crebris B4/22 (Arat 214), *sg n G*: Nec parui sanè momenti hæc ducito signa E3v/3 (Arat 954), *sg n Ac*: paruuum operæpretium fecisse me arbitrabar A2v/15 (LB 43), Et propè conspicias paruuum sub corpore claro Andromedæ signum B4v/31–32 (Arat 256–257), *sg n Ab*: Hæc tenues paruo labentes lumine lucent C/31 (Arat 289), paruo cum lumine C3v/5 (Arat 428), paruo cum lumine C3v/21 (Arat 444), paruo cum lumine stellæ E3v/15 (Arat 966), paruo discrimine E3v/22 (Arat 973), *pl m Ac*: paruos simul Hædos D4/27 (Arat 747), *pl f N*: Stellæ, cernuntur verò sex vndiq; paruæ C/24 (Arat 282), *pl f Ac*: omni ex parte locatas Paruas Vergilias tenui cum luce videbis C/21–22 (Arat 279–280), *pl f Ab*: paruus manibus Cv/4 (Arat 295), Altera nec paruus, nec claris lucibus ardet Cv/11 (Arat 302), *pl n N*: Nam pluuias etiam hæc, quantumuis parua (signa), minantur F/5 (Arat 1055), *pl n Ac*: linquens verfigia parua D4/10 (Arat 730), *comp*

- sg m N*: fenfimq̃ minor super æthera scandit E3/7 (Arat 925), *comp sg f N*: At non tertia pars lateris: namq̃ est minor illis C/2 (Arat 260), *comp sg f G*: Iam superà cernes Arcti caput esse minoris C2/13 (Arat 337).
- PASCUA (1) *sb n – pl N*: festino cūm vifunt pascua curfu F2v/23 (Arat 1166).
- PASSIM (2) *av*: Eq̃ mari pafsim fugiens genus omne volantum Fv/13 (Arat 1094), Cūm pafsim veneri indulgent F2/24 (Arat 1136).
- PASTOR (3) *sb m – sg N*: Ex agnis venientem hyemem obferuare fueuit Paftor F2v/22–23 (Arat 1165–1166), *sg Ab*: pafstore morantes Ne quicquam crebris v̄lq̃ infectante lapillis F2v/29–30 (Arat 1172–1173), *pl N*: Paftores Hippocrenen cœpere vocare Hunc laticem B4v/18–19 (Arat 243–244).
- PASTUS (3) *sb m – sg Ac*: Anfer item paftrum repetens clangore fonoro Fv/9 (Arat 1090), *sg Ab*: Orchilus antra petens, fillasq̃ rubecula cautes, Decedensq̃ fuo festina monedula paftru Fv/14–15 (Arat 1095–1096), Aut decedentes paftru cūm vespere trifti Mugitu caulas F3/3–4 (Arat 1177–1178).
- PATEFACERE (1) *vb – ind pf pass f 3 sg*: Sed cūm de terris vis est patefacta Leonis D2v/23 (Arat 644).
- PATER (4) *sb m – sg N*: ipse operis pater huius A4v/6 (IS 30), *sg D*: neq̃ ipfi Patri agnofcendum A4/12–13 (IS 7–8), *sg Ab*: quin etiam patre illo dicimur orti B/8 (Arat 6), *pl G*: Heu quā prauam, inquit, tulit ætas aurea patrum Progeniem B3/19–20 (Arat 145–146).
- PATERE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: Hydraq̃, quòd latè cœlo difperfa tenetur, Nondum tota patet D3/7–18 (Arat 671–672), *part praes act sg n D*: pacata patenti Verfetur cœlo B2v/22–23 (Arat 115–116).
- PATESCERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: fenum cætu illa vocato, Siue forum in medium, feu quā dimenfa patefcunt Compita B2v/29–31 (Arat 122–124).
- PATI (2) *vb – ind praes pass 3 sg*: haud patitur foliorum tegmine frufrà Sufpenfos animos arbufta ornata tenere C2v/16–17 (Arat 373–374), *ind pf pass m 1 sg*: fucum hac in parte fieri non sum paffus A3/33–34 (LB 95–96).
- PAUCUS (4) *ai – pl m N*: pauci enim ex hac parte Ciceronis verfus funt reliqui A3v/10–11 (LB 106–107), *pl f N*: Et paucae Chelis stellæ Dv/5 (Arat 560), *pl n Ac*: Non pauca è cœlo depellens signa repente Exoritur candens illuftri lumine virgo D2v/32–33 (Arat 653–654), *comp pl n N*: quòd & pauciora iis, quæ fupereffent A2/13 (LB 11).
- PAULO (8) *av*: videtur non paulò adftrictior A2/27–28 (LB 25–26), Paulò infra fpiram Chelas inquire iacentes B2v/10 (Arat 103), Paulò infra zonam finuofa prima draconis Spira tibi occurret B4/19–20 (Arat 211–212), Inferior paulò est Aries C/4 (Arat 262), quorum alter paulò prolabitur ante C/6 (Arat 264), Et clinata magis paulò est Aquilonis ad auras C2/20 (Arat 344), fed paulò mare fupra extare quietam F/11 (Arat 1061), Qualem signa videbantur paulò ante monere F3v/5 (Arat 1210).
- PAULUM (1) *av*: Hoc caput hîc paulum fefe fubitoq̃ recondit B2/11 (Arat 71).
- PAUSA (1) *sb f – sg N*: neq̃ erit paula vlla malorum B3/23 (Arat 149).
- PAX (1) *sb f – sg Ab*: Pace fua hæc me virgo velit Latonia fari, Haud commenta mihi D3v/9–10 (Arat 696–697).
- PECCARE (1) *vb – inf praes act*: nihil peccare viderentur A3/14 (LB 76).
- PECCATUM (1) *sb n – pl N*: vt peccata illa, vicio potiùs librarii, quā autoris incuria fuiſſe commiffa exiftimari poſſint A3v/4–6 (LB 100–102).
- PECTUS (8) *sb n – sg N*: pectusq̃ renititur ardens D4v/4 (Arat 757), *sg Ac*: Atq̃ oculis vrget pedibus, pectusq̃ Nepai B2v/4 (Arat 97), *sg Ab*: Orion claro contingens pectore fertur Dv/3 (Arat 558), Orion, humeris, & claro pectore fulgens D2v/20 (Arat 641), Et leuiter fummos

- delibat pectore rores E4/32 (Arat 1016), *Sæpe etiam per trifte canit de pectore carmen* E4v/3 (Arat 1020), *pl Ac: virum medium Serpens sub pectora cingit* B2v/2 (Arat 95), *pl Ab: ille Pectoribus validis, atq; aluo possidet orbem* D/10 (Arat 532).
- PECUS (2) *sb n – sg G: Caprigeni pecoris cultos* F2v/18 (Arat 1161), *pl Ac: lentus amor ferò pecora illa maritet* F2/26 (Arat 1138).
- PEIUS zob. MALE
- PELAGUS (5) *sb m – sg G: pelagi per cærula nantes* Bv/17 (Arat 44), *aliàs pelagi lux tertia commouet ætus* Ev/22 (Arat 841), *Et pelagi trucidis, & venientis defuper hymbris* E4/24 (Arat 1008), *sg Ab: naui pelago vlq; vagatus* C2/5 (Arat 329), & *quà se pelago exerit* Dv/29 (Arat 584).
- PELLERE (7) *vb – inf praes act: Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam gestit* Cv/13–14 (Arat 304–305), *opacam pellere nubem Cœperit* C4/9–10 (Arat 465–466), *ind praes act 3 sg: Inde oriens Capricornus ab alto lumine pellit Aurigam, infantemq; Capram, paruos simul Hædos* D4/26–27 (Arat 746–747), *ind praes pass 3 sg: Hic quantum terris conuexus pellitur orbis* D2/19 (Arat 607), *simul vis maior Aeti Pellitur* D2v/25–26 (Arat 646–647), *part pf pass sg f N: femelq; Pulfa in perpetuum reuocari posse negabat* B3/17–18 (Arat 143–144), *fluctu procul illa marino Pulfa gemit* C2/3–4 (Arat 327–328).
- PENITUS (1) *av: Inflatum mare cùm fubitò, penitusq; tumescit* E3v/32 (Arat 983).
- PENNA (3) *sb f – sg Ab: Quam propter nitens penna conuoluitur ales* C2/19 (Arat 343), *pl Ab: (ales) ferpens geminis lecat æra pennis* Cv/9 (Arat 300), *Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis* C2/22 (Arat 346).
- PENNATUS (1) *ai – sg n G: propter pennati corporis alam* Cv/15 (Arat 306).
- PER (33) *praep cum Ac: per otium* A2/4 (LB 2), *per commodum* A2/15 (LB 13), *per negligentiam* A2v/18 (LB 46), *per vetustatem* A3/28–29 (LB 90–91), *per Nerea* A4/19 (IS 14), *per cærula* Bv/17 (Arat 44), *per orbem* B2v/24 (Arat 117), *per omnem Fundetur terram* B3/22–23 (Arat 148–149), *per faxa* B4v/19 (Arat 244), *per lumina* C/9 (Arat 267), *per vndas* C4/5 (Arat 461), *per bis flex signorum labier orbem* Quinq; *solent stellas* C4v/1–2 (Arat 490–491), *per nubila* C4v/5 (Arat 494), *Per medios* Dv/9 (Arat 564), *per cœli lumina nauis* D3/10 (Arat 664), *per terras* D3v/11 (Arat 698), *per vulnera* D3v/24 (Arat 711), *per te* Ev/5 (Arat 824), *per æquor* Ev/13 (Arat 832), *poli per inania* E2/11 (Arat 863), *per loca* E3/22 (Arat 940), *per nebulam* E3v/27 (Arat 978), *per ætatem* E4/14 (Arat 998), *per littora* E4v/5 (Arat 1022), *per inane* E4v/18 (Arat 1035), *Per cinerem* F/4 (Arat 1054), *per agros* F/22 (Arat 1072), *per altos* F/27 (Arat 1077), *per inane* Fv/19 (Arat 1100), *per fudum* Fv/21 (Arat 1102), *Signa per hæc* F2/28 (Arat 1140), *per rura* F2v/17 (Arat 1160), *per auras* F3v/8 (Arat 1213).
- PERAGERE (1) *vb – part pf pass sg m G: curfusue peracti* E/10 (Arat 796).
- PERAGRARE (1) *vb – ind praes pass 3 pl: Queis ducibus latè peragrantur cærula* A4/22 (IS 17).
- PERAMBULARE (1) *vb – ind praes act 3 sg: flammigero Sol cuncta perambulat axe* E/33 (Arat 819).
- PERCELLERE (2) *vb – ind pf act 3 sg: Hic valido cupidè venantem perculit ictu* D3v/23 (Arat 710), *part pf pass sg f N: At verò pedibus fubitò perculfa Dianæ Infula difcelsit* D3v/18–19 (Arat 705–706).
- PERCUTERE (1) *vb – ind pf act 3 sg: Percifsit Ionipes terram* B4v/16 (Arat 241).
- PERDISCERE (2) *vb – inf praes act: Solis fit quoq; tibi cura perdiscere morem* E2v/9 (Arat 894), *con praes act 2 sg: Cura, vt perdiscas, ecquæ nam signa procaces Præueniant Auftros, impendentesq; procellas* Ev/14–15 (Arat 833–834).
- PEREGRINUS (1) *ai – pl n Ac: peregrina vocabula* Av/3 (AL 2).
- PERFLABILIS (1) *ai – sg m N: liquidem (inops) perflabilis Euro, Signa per hæc hyemem poterit sperare tepentem* F2/27–28 (Arat 1139–1140).



- PERFLARE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: eſt cūm Viſ inopina mali incidit, & maria omnia perflat Ev/23–24 (Arat 842–843).
- PERFRINGERE (1) *vb* – *ind fut I act 3 sg*: ventus, Perfringet celſos defixo robore malos C4/6–7 (Arat 462–463).
- PERGERE (4) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Andromedam tamen explorans fera quæſere piſtrix Pergit C3/14–15 (Arat 404–405), Capricornus vadere pergit D2/11 (Arat 599), Ipſaq̃ Capra truci cum Tauro vadere pergit D4v/30 (Arat 783), *ind fut I act 2 sg*: ſi quæſere perges C/12 (Arat 270).
- PERHIBERE (6) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii B2/27 (Arat 87), Hunc olim perhibent Heliconis vertice ſummo Produxiſſe nouum fontem B4v/13–14 (Arat 238–239), vt perhibent D4/6 (Arat 726), *ind praes pass 3 pl*: Hæ ſeptem vulgò perhibentur more vetuſto Stellæ C/23–24 (Arat 281), Omnes hæ ſtellæ perhibentur nomine Aquai C3v/20 (Arat 443), *ind fut I act 3 pl*: Zodiacum hunc Græci vocitant, noſtriq̃ Latini Orbem ſigniferum perhibebunt nomine vero D2/2–3 (Arat 590–591).
- PERHORRESCERE (1) *vb* – *con impf act 1 sg*: inuidiam magnoperè perhorreſcerem A2v/20 (LB 48).
- PERICULUM (1) *sb n* – *sg G*: tui ſine parte periculi A3v/19–20 (LB 115–116).
- PERMEARE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: implexus tribus orbibus vnus, Tam latè Oceani ſpacioſum permeat æquor Dv/25–26 (Arat 580–581).
- PERMESSUS (1) *n-geogr m* – *sg G*: Sed quæ Permeſi dictant ad flumina Muſæ A4v/19 (IS 43).
- PERMOVERE (1) *vb* – *part pf pass sg m N*: Horum ego præcipuè damnis, ſimul & vice Tulli Permotus A4/23–24 (IS 18–19).
- PERMULCERE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Aram, quam flatu permulcet ſpiritus Auftri C3v/25 (Arat 448).
- PERNECESSARIUS (1) *ai* – *sg f N*: & alioqui ab illa diuina Arati breuitate, quæ quidem docenti eſt perneceſſaria A2/23–24 (LB 21–22).
- PERNIX (1) *ai* – *pl f Ab*: Deſeruit terras nitens pernicipibus aliſ B3/31 (Arat 157).
- PERNOSCERE (1) *vb* – *ind praes pass 3 pl*: Hæc ſanè exigua citò pernoſcuntur opella Ev/16 (Arat 835).
- PEROSUS (1) *ai* – *sg f N*: (dea) genus humanum omne perofa B3/30 (Arat 156).
- PERPETUUS (2) *ai* – *sg n Ac*: Pulſa in perpetuum reuocari poſſe negabat B3/18 (Arat 144), *sg n Ab*: Quem cūm perpetuo veſtiuit lumine Titan Cv/21 (Arat 312).
- PERPURGARE (2) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Pulli itidem, gallo ſoboles prognata parente, Roſtellis teneras perpurgant ordine pinnaſ E4v/13–14 (Arat 1030–1031), *ind pf act 1 sg*: non tam perpurgaui (pauci enim ex hac parte Ciceronis verſus ſunt reliqui) quam ipſemet ex Græco tranſtuli A3v/10–11 (LB 106–107).
- PERSAEPE (1) *av*: Perſæpe, vt paruū tranans geminauerit orbem D3/22 (Arat 676).
- PERSEUS (6) *n-pers m* – *sg N*: Quos humeris retinet defixo corpore Perſeus C/15 (Arat 273), Hunc ſura læua Perſeus, humeroq̃ ſiniſtro Tangit C4v/32–33 (Arat 521–522), Crus, dextrumq̃ pedem linquens ab it infera Perſeus In loca D4/24–25 (Arat 744–745), Qui cum ſe totum profert in lumina Perſeus D4v/24 (Arat 777), *sg G*: humeros ſurgentiſ in æthera Perſei D4v/21–22 (Arat 774–775), *sg Ac*: E pedibus natum ſummo Ioue Perſea viſes C/14 (Arat 272).
- PERSISTERE (1) *vb* – *ind fut I act 3 sg*: cūm pars perſiſtet earum Fixa loco Fv/7–8 (Arat 1088–1089).
- PERSPICUUS (1) *ai* – *pl m Ac*: Perſpicuoſq̃ lacus E4/31 (Arat 1015).
- PERSTARE (2) *vb* – *ind impf act 3 sg*: Hæc ita perſtabat, dum perſtitit & genus aureum B3/8 (Arat 134), *ind pf act 3 sg*: Hæc ita perſtabat, dum perſtitit & genus aureum B3/8 (Arat 134).

- PERSUADERE (2) *vb – ind praes act 1 sg*: prorfus mihi perfuadeo A3/8–9 (LB 70–71), *part pf pass pl f N*: Atq; grues etiam, lucas instare serenas Perfuafæ, vnum omnes carpunt iter agmine longo F/29–30 (Arat 1079–1080).
- PERTENUIS (1) *ai – sg f Ac*: Pertenuem nebulam cohibere videbitur intus Fv/31 (Arat 1112).
- PERTRISTIS (1) *ai – sg n N*: Sæpe etiam per triste canit de pectore carmen E4v/3 (Arat 1020).
- PERTURBARE (1) *vb – part praes act sg n N*: fed graue mœftis Ostendit nautis perturbans æquora fignum C2/23–24 (Arat 347–348).
- PERVADERE (1) *vb – part praes act sg m N*: Sed medius magnæ peruadens viscera terræ B/27 (Arat 25).
- PERVENIRE (1) *vb – con pf act 3 sg*: & quali semiuuius ad nos peruenerit A2/20–21 (LB 18–19).
- PES (31) *sb m – sg G*: candensq; præit vestigia Itella, Vna quidem primi, pedis altera posterioris B3v/7–8 (Arat 166–167), pedis ilicet ictum Fons salientis aquæ B4v/16–17 (Arat 241–242), *sg Ac*: dextrumq; pedem linquens abit infera Perfeus in loca D4/24–25 (Arat 744–745), *sg Ab*: Infistensq; caput pede dexteriore Draconis B2/20 (Arat 80), Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam Gefit Cv/13–14 (Arat 304–305), *pl N*: (ardent) Extremiq; pedes B4/31 (Arat 223), *pl G*: Aurigæ spaciola pedum vestigia subter Corniger est valido connixus corpore taurus B4/1–2 (Arat 193–194), pedum inter se quantum vestigia distant B4/18 (Arat 210), priora pedum fubeunt vestigia C3v/22 (Arat 445), cum anteriora pedum vestigia lambunt F3/1 (Arat 1175), *pl D*: vt versus tantum suis pedibus incederent A3/25 (LB 87), *pl Ac*: Diuerfosq; pedes vinctos talaribus aptis C/18 (Arat 276), Namq; pedes subter rutilo cum lumine claret Feruidus ille Canis C2v/9–10 (Arat 366–367), Hunc propter, subterq; pedes, quos diximus ante, Orionis iacet leuipes lepus C2v/25–26 (Arat 382–383), Hoc ipso orbe pedes duplices Equus, & simul ales Ponit auis caput D/3–4 (Arat 525–526), (subterfecat) pedes gelidum riuum fundentis Aquarii D/19 (Arat 541), inde pedes Canis, & simul amplam Argolicam retinet crebro cum lumine nauem D/21–22 (Arat 543–544), Inde pedes Canis ostendit iam posteriores D3/8 (Arat 662), Osq;, pedesq; mari profert simul acris equi vis D4v/1 (Arat 754), ad genua vq; pedes demerferit vndis Anguitenens E/2–3 (Arat 788–789), *pl Ab*: pedibusq; aduoluitur imis Bv/33 (Arat 60), Atq; oculos vrget pedibus, pectusq; Nepai B2v/4 (Arat 97), Sub pedibus porro fertur finita Booti B2v/18 (Arat 111), pedibusq; tenetur Magnus leo B3v/12–13 (Arat 171–172), E pedibus natum fummo Ioue Perfea vifes C/14 (Arat 272), Stellas sub pedibus stratas radiantis Aquarii C3v/13 (Arat 436), Vnum sub magni pedibus cernetur Aquarii C3v/17 (Arat 440), At verò pedibus subitò percussa Dianæ Infula discessit D3v/18–19 (Arat 705–706), Et muros pedibus centum scolopendra subiuit E4v/11 (Arat 1028), Si pedibus terram subigunt F2v/3 (Arat 1146), pedibus terram vq; cauantem Hymbres præflagare canem F3/21–22 (Arat 1195–1196).
- PETERE (5) *vb – ind praes act 3 pl*: motisq; cubilia caltris Ingenti clamore petunt F/26–27 (Arat 1076–1077), *ind impf pass 3 pl*: Nulla petebantur fragili compendia puppi B3/3 (Arat 129), *part praes act sg m N*: Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras, Ora petens Geminorum illustria C4v/29–30 (Arat 518–519), Orchilus antra petens Fv/14 (Arat 1095), *part praes act pl m N*: Auroræ à thalamo Zephyri intima regna petentes Dv/21 (Arat 576).
- PHAENOMENA (2) *sb n – pl G*: CVM HANC CICERONIS Phænomenon paraphrasim per otium relegerem A2/3–5 (LB 1–3), *pl Ac*: Vt autem meus hic labor eo placatiore inuidia vteretur, non phænomena tantum, sicut à principio statuerā, sed prognostica quoq; (ex Graeco transtuli) A3v/7–9 (LB 103–105).
- PHAETHON (1) *n-pers m – sg G*: Quem lachrymis mœftæ Phætonitis sæpè sorores Sparferunt C3/21–22 (Arat 411–412).

- PHATNE (3) *n-pers f - sg N*: Ait autem tenui quæ candet lumine Phatne (observanda tibi) E3v/11 (Arat 962), medioxuma Phatne est E3v/18 (Arat 969), Phatne, quod nostri præsepe vocare fuerunt E3v/19 (Arat 970).
- PHOEBUS (1) *n-pers m - sg G*: vnde Viginti complexæ orbes Phœbi altiuolantis Ev/6–7 (Arat 825–826).
- PHOENICES (1) *sb m - pl N*: Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto Bv/20 (Arat 47).
- PICA (1) *sb f - pl G*: Picarumq; magis docile est genus Av/6 (AL 5).
- PICTURATUS (1) *ai - sg m Ab*: Ne picturato furgens tibi candidet orbe E2v/12 (Arat 897).
- PIETAS (1) *sb f - sg Ab*: Iuppiter in cœlo, victus pietate, locauit Bv/10 (Arat 37).
- PIGER (1) *ai - pl f D*: pigris (gruibus) cunctantior instans F2v/1 (Arat 1144).
- PINGERE (1) *vb - ind pf act 3 sg*: (natura) vario pinxit distinguens lumine formas C3v/2 (Arat 425).
- PINNA (2) *sb f - pl Ac*: Atq; Aus ad summam caudam, primasq; recedit Pinna D3/3–4 (Arat 657–658), Rostellis teneras perpurgant ordine pinna E4v/14 (Arat 1031).
- PISCIS (15) *sb m - sg N*: Quam tamen infequitur piscis, nec totus ad vmbras Tractus, sed supero contactus corpore cedit D2v/7–8 (Arat 628–629), Piscis item fubter Capricorni fidere clarens D4v/10 (Arat 763), *sg G*: Et loca conuifit cauda tenus infera piscis D2v/4 (Arat 625), *sg Ac*: Adpositum poteris superà cognoscere piscem C/13 (Arat 271), Australem foliti quem dicere piscem C3v/8 (Arat 431), At propè conspicias, experteis nominis omnes, Inter piscicem, & piscem, quem diximus Auftri, Stellas C3v/11–13 (Arat 434–436), *pl N*: Atq; etiam vehementius illo Pifces C/5–6 (Arat 263–264), & squamoso corpore pifces C3/17 (Arat 407), Exin squamiferi serpentes æthere pifces D2/13 (Arat 601), Oceano pifces vbi primùm lumina tollent D4v/9 (Arat 762), Dexteriora vehunt pifces in culmina cœli D4v/16 (Arat 769), *pl Ac*: proceraq; vincla videbis, Quæ retinent pifces C3/24–25 (Arat 414–415), *pl Ab*: Ipse autem labens geminis Equus ille tenetur Piscibus Cv/16–17 (Arat 307–308), procul illis piscibus hærens C3v/10 (Arat 433), Piscibus in superas cœli nitentibus auras D4v/11 (Arat 764).
- PISCOSUS (1) *ai - sg m G*: piscosæ cæula ponti C2v/22 (Arat 379).
- PISTRIX (12) *sb f - sg N*: Andromedam tamen explorans fera quæfere piftrix Pergit C3/14–15 (Arat 404–405), Hic vna stella nectuntur, quam iacit ex se Piftrix, è spina valida cum luce refulgens C3/27–28 (Arat 417–418), & fera piftrix Labitur, horribiles epulas funesta requirens D3v/1–2 (Arat 688–689), & Neptunia piftrix tota latet D3v/28–29 (Arat 715–716), neq; diuidua amplius effera Piftrix Parte micat, parte obscura sub nocte latefcit E/4–5 (Arat 790–791), *sg G*: ad piftrici terga reuerti C3/26 (Arat 416), Spiniferam fubter caudam piftrici adhæsit C3v/19 (Arat 442), Cæruleaq; feram caudam piftrici D/20 (Arat 542), Quando itidem dorfum Piftrici, & vltima cauda Existit terris D4v/31–32 (Arat 784–785), *sg Ac*: multæ Inter piftricem fusæ (stellæ) C3/29–30 (Arat 419–420), Piftricem obseruans C3v/10 (Arat 433), Inter piftricem, & piscem, quem diximus Auftri, Stellas (conspicias) C3v/12–13 (Arat 435–436).
- PLACATUS (1) *ai - comp sg f Ab*: eo placatiore inuidia vteretur A3v/8 (LB 104).
- PLACERE (1) *vb - inf praes act*: sua vero cuiq; placere Sors debet A4v/23–24 (IS 47–48).
- PLACIDE (1) *av*: Lychni etiam placidè ardentes F/19 (Arat 1069).
- PLAGA (1) *sb f - sg N*: Est etiam interdum, vt Boreæ simul, & simul Euri, Atq; corufca Noti plaga fulguret, atq; Fauonii E4/21–22 (Arat 1005–1006).
- PLANTA (2) *sb f - pl Ac*: Cumûe nouas deceat scrobibus defigere plantas B/12 (Arat 10), Conueniatûe nouas scrobibus committere plantas E/24 (Arat 810).
- PLANTA (4) *sb f - sg G*: & læuæ vestigia plantæ D4v/29 (Arat 782), *sg Ac*: Sed læuum genus, atq; illufrem linquit in altum Plantam D2v/28–29 (Arat 649–650), *sg Ab*: Hunc Orionis sub

- læua cernere planta Serpentem poteris C3/23–24 (Arat 413–414), *pl Ac*: huic linea duplex  
Extrema à cauda plantas procurrit in ambas B4/16–17 (Arat 208–209).
- PLAUDERE (1) *vb – part praes act pl f Ab*: Exultant procul in ficco plaudentibus alis E4/10  
(Arat 994).
- PLAUSTRUM (2) *sb n – pl Ac*: eafdem Plaustra etiam dicunt Bv/3–4 (Arat 30–31), *pl D*: & imago  
eft proxima plaufris Bv/4 (Arat 31).
- PLAUSUS (1) *sb m – sg Ab*: alarum non fine plaufu E4v/22 (Arat 1039).
- PLEIADES (2) *n-pers f – pl N*: Ante etiam, Hefperiae quàm Pleiades exoriantur F2/20 (Arat  
1132), *pl Ac*: nec Pleiadas (nossent) A4/21 (IS 16).
- PLEIAS (1) *n-pers f – sg N*: Pleias occumbens adducet frigora sæua F2v/4 (Arat 1147).
- PLENUS (12) *ai – sg m N*: Orbis item plenus E2/32 (Arat 884), *sg m Ac*: plenum prælagit ad  
orbem E2/31 (Arat 883), *sg f N*: cùm plena (luna) nitet, medium ignea menfem Nempe  
fecat E/19–20 (Arat 805–806), *sg f G*: Ille quidem, plenæ quafi femper fidere lunæ Obf-  
curetur B4v/25–26 (Arat 250–251), *sg f D*: Vt plenæ pofsint etiam contendere lunæ B2/30  
(Arat 90), *sg f Ac*: Obferuabis item plenamq<sub>3</sub>, fuiq<sub>3</sub> carentem Dimidio lunam E2/23–24 (Arat  
875–876), *sg n Ab*: Nec pleno ftellas fuperauit lumine luna C4v/23 (Arat 512), Cum geminis  
demum pleno fe corpore tollit D4v/28 (Arat 781), feu pleno fulferit ore Ev/31 (Arat 850),  
guttore pleno E4v/21 (Arat 1038), *pl n N*: Iouis omnia compita plena B/5 (Arat 3), maris  
æquora plena B/6 (Arat 4).
- PLERUMQUE (1) *av*: ita plerunq<sub>3</sub> difcedit A2/24–25 (LB 22–23).
- PLERUSQUE (1) *ai – pl n N*: quorū pleraq<sub>3</sub>, fi rationem verfuum fpectes, videntur non peffimè  
habere A3/19–20 (LB 81–82).
- PLUERE (1) *vb – ind fut II act 3 sg*: Cùm pluerit luci E3/10 (Arat 928).
- PLUMA (1) *sb f – sg Ab*: Quem rutila fulgens pluma præteruolat Ales D3/33 (Arat 687).
- PLUMATUS (1) *ai – sg n Ab*: nitens plumato corpore Coruus C4/28 (Arat 484).
- PLURES zob. MULTUS
- PLURIMUS zob. MULTUS
- PLUS zob. MULTUM
- PLUVIA (6) *sb f – sg Ab*: Et pluuiæ fimul, & ventis mifcebitur àer E2v/30 (Arat 915), Omnes  
tum pluuiæ campi, foliæq<sub>3</sub> natabunt E3/2 (Arat 920), Ne nox illa quidem pluuiæ tibi tranfiet  
expers E3/13 (Arat 931), Haud fanè illa dies pluuiæ caritura videtur E3/24 (Arat 942), Sæpe  
etiam, pluuiæ infantii, quafi vellera, nubes mifcentur cœlo E4/26–27 (Arat 1010–1011), *pl  
Ac*: Nam pluuias etiam hæc, quantumuis parua, minantur F/5 (Arat 1055).
- PLUVIUS (1) *ai – sg m N*: fed cubitum pluuii fibi vendicat Aufter D/2 (Arat 524).
- POEMA (1) *sb n – sg Ac*: Conatus fum illud lacerum farcire pòéma A4/26 (IS 21).
- POEMATION (1) *sb n – sg Ac*: fi ad illuftrandum, aut potiùs reficiendum hoc pòémation A2/9–  
10 (LB 7–8).
- POENA (2) *sb f – sg N*: Pœna antiqua B4/32 (Arat 224), *sg Ac*: Hanc illi tribuunt pœnam Nereides  
almæ D4/5 (Arat 725).
- POETA (1) *sb m – pl N*: vt veteres ftatuere Pòètæ, AÆterno cunctas æuo qui nomine dignant  
C/27–28 (Arat 285–286).
- POLIRE (1) *vb – ind pf act 3 sg*: Nam quæ fideribus claris natura poliuit C3v/1 (Arat 424).
- POLONIA (1) *n-geogr f – sg G*: REGNI POLONIÆ A4/4 (IS *tii*).
- POLUS (3) *sb m – sg N*: Extremusq<sub>3</sub> adeò duplici de cardine vertex, Dicitur effe polus B/29–Bv/1  
(Arat 27–28), *sg G*: Obtufisq<sub>3</sub> poli per inania cornibus ibit E2/11 (Arat 863), *sg Ac*: Cy-  
nofura, polum fublimis luftrat eundem Bv/19 (Arat 46).
- PONDUS (1) *sb n – sg Ab*: Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ C3/6 (Arat 396).

- PONERE (8) *vb* – *inf praes act*: Non aliæ naues vt in alto ponere proras Ante solent C3/2–3 (Arat 392–393), *ind praes act 3 sg*: Ille tamen nitens grauiter vestigia ponit B2v/3 (Arat 96), Hoc ipso orbe pedes duplices Equus, & simul ales Ponit auis caput, & clinato corpore collum D/3–4 (Arat 525–526), *ind pf act 3 pl*: Signa dii posuere in fummis ætheris oris E/12 (Arat 798), *con pf act 1 sg*: in reficiendo hoc libello tantum operæ posuerim A3v/12 (LB 108), *ind pf pass f 3 sg*: Hic illa eximio posita est fulgore Corona B2/21 (Arat 81), *part pf pass sg f N*: Inde fides leuiter posita, & connexa videtur Cv/3 (Arat 294), *part pf pass pl f Ab*: libeatq; secundo Aurarum impulsu positis mare findere tonis B3v/19–20 (Arat 178–179).
- PONTUS (7) *sb m* – *sg G*: Eteliæ in vada ponti Profiliunt B3v/17 (Arat 176), piscosæ cæcula ponti C2v/22 (Arat 379), Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti E4/4 (Arat 988), *sg D*: Hoc caue te ponto studeas committere mense Cv/23 (Arat 314), tamen non deerant flamina ponto E4/20 (Arat 1004), *sg Ab*: Vel cum Atlantæo merguntur vespere ponto E/31 (Arat 817), liquido circumflua ponto Pabula linquentes F2v/12–13 (Arat 1155–1156).
- POPULUS (3) *sb m* – *sg G*: Virgo autem populi moderatrix B3/6 (Arat 132), parumq; alacris populi se ante ora ferebat B3/10 (Arat 136), Sed populi cætu in medio B3/16 (Arat 142).
- PORGERE (1) *vb* – *part praes act sg m N*: Hic dextram porgens C4/19 (Arat 475).
- PORRIGERE (2) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: Vnde retrocedens vasti vis illa draconis Porrigitur longè B2/1–2 (Arat 61–62), *part pf pass sg n Ab*: porrecto corpore F3/2 (Arat 1176).
- PORRO (2) *av*: Sub pedibus porro fertur finita Booti B2v/18 (Arat 111), Ipsos porro orbes C4v/18 (Arat 507).
- PORTARE (8) *vb* – *ind praes act 3 sg*: (pedes victos) In cælum victor magnum sub culmina portat C/20 (Arat 278), Ac propter se Aquila ardenti cum corpore portat C2/21 (Arat 345), tum genus ardens In sese retinens Aurigæ portat vtrunq; C4v/30–31 (Arat 519–520), Tergaq; Centauri, atq; Nepai portat acumen D/23 (Arat 545), At ruber apparens animarum flamina portat E2v/28 (Arat 913), *part praes act sg f N*: Argo, Conuerfam præ se portans cum lumine puppim C2v/33–C3/1 (Arat 390–391), *part praes act pl m N*: Orbes stelligeri, portantes signa feruntur C4v/13 (Arat 502), *part pf pass pl n N*: Non eodem semper spacio portata teruntur C4v/4 (Arat 493).
- PORTENDERE (6) *vb* – *inf praes act*: id quod tibi in omnibus obseruandum est Signis, quæcunq; aut hymbres, aut fulgura cæli, Aut portendere veloces sunt dicta procellas F3/13–15 (Arat 1187–1189), *ind praes act 3 sg*: Hic verò indulgens mortalibus omina fausta Portendit B/9–10 (Arat 7–8), Puros portendit Soles E2/9 (Arat 861), Sin fuerit duplex, hyemem portendit atrocem E2v/5 (Arat 890), *inf praes pass*: Scito tibi iis signis magnos portendier ætus F2v/11 (Arat 1154), *ind praes pass 3 sg*: Hoc veniens itidem augurio portenditur humber E3v/26 (Arat 977).
- PORTUS (3) *sb m* – *sg Ab*: Sæpè ratem portu, quantumuis nocte ferena, Condit venturæ diffidens nauita luci Ev/20–21 (Arat 839–840), *pl N*: Iouis omnia compita plena, Atq; omnes hominum cætus, maris æquora plena, Et portus B/5–7 (Arat 3–5), *pl Ac*: Sicut cum cœptant tutos contingere portus C3/5 (Arat 395).
- POSITURA (1) *sb f* – *sg N*: Talis stellarum positura est Calsiopeiæ B4/25 (Arat 217).
- POSITUS (1) *sb m* – *pl Ac*: Stellæ igitur, quarum positus huc diximus vsq; C2/31 (Arat 355).
- POSSE (33) *vb* – *inf praes act*: arguere posse videantur A3/3 (LB 65), Pulla in perpetuum reuocari posse negabat B3/18 (Arat 144), se speret cognoscere signa potest C2v/8 (Arat 365), *ind praes act 2 sg*: Hunc octo in partes diuisum noscere circum Si potes D/13–14 (Arat 535–536), *ind praes act 3 pl*: fragmenta documento esse possunt A3/19 (LB 81), Non omnes nimirum à diis ferre omnia possunt A4v/21 (IS 45), simili ratione notari Non possunt C4v/2–3 (Arat 491–492), *ind impf act 3 pl*: & nunc deduci, atq; instaurari poterant A2/15 (LB 13), *ind fut I act 2 sg*: Adpositum poteris superà cognoscere piscem C/13 (Arat 271), Hunc Orionis



fub læua cernere planta Serpentem poteris C3/23–24 (Arat 413–414), Hos tute ex propriis poteris deprendere signis C4v/16 (Arat 505), Ex iis tu instantem poteris deprendere mensem E2/7 (Arat 859), *ind fut I act 3 sg*: quiuis obferuare poterit A3v/7 (LB 103), Signa per hæc hyemem poterit fperare tepentem F2/28 (Arat 1140), *ind fut I act 3 pl*: Hoc signum veniens poterunt prænofcere nautæ C2/9 (Arat 333), Sex tantæ poterunt fub eum fuccedere partes Dv/33 (Arat 588), *ind pf act 3 sg*: quàm commodiffimè fieri potuit conuerfa A2v/6 (LB 34), vfu venire potuit A3/28 (LB 90), Non potuit nobis nota clarare figura C3v/7 (Arat 430), *con praes act 2 sg*: E quibus hunc futber pofsis cognofcere fultum B4v/28 (Arat 253), vtq; obitus omnes cognofcere pofsis D2/32 (Arat 620), *con praes act 3 sg*: Stella nitens mento contendere quattuor illis Pofsit B4v/9–10 (Arat 234–235), Vt res nulla feras pofsit mulcere procillas C4/8 (Arat 464), *con praes act 3 pl*: quæ cum integris in hoc genere Græcis conferri poflint A2v/1–2 (LB 29–30), (peccata) fuiffe commiffa exiftimari poflint A3v/6 (LB 102), Vt plenæ poflint etiam contendere lunæ B2/30 (Arat 90), Sic tamen, vt difcerni oculis, pofintq; notari B2/32 (Arat 92), *con impf act 1 sg*: Et, quantum poffem, ad veterem reuocare nitorem A4/27 (IS 22), fi quid modò poffem Communem ipfe etiam vitæ mortalis ad vsum Adferre A4v/12–14 (IS 36–38), *con impf act 3 sg*: Tam tornare catè contortos pofiet orbes Dv/16 (Arat 571), *con impf act 3 pl*: Signa dedit natis, cuncti quæ nofcere poffent C3v/31 (Arat 454), *con pf act 1 sg*: nonnulla, quæ operi fulcepto non latis quadrarent, reicere potuerim A3v/13–15 (LB 109–111), *con pf act 3 sg*: ne ita quidem durare potuerit A2/19–20 (LB 17–18).

POSSIDERE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: ille Pectoribus validis, atq; aluo pofidet orbem D/9–10 (Arat 531–532), Inde Sagittarii defixum pofidet arcum D/24 (Arat 546), Amplior infernas depulfus pofidet vmbras D2v/13 (Arat 634).

POST (3) *av*: Et poft Cv/1 (Arat 292), poft D3/9 (Arat 663), poft humeris euerfa fede recedit D4/4 (Arat 724).

POST (3) *praep cum Ac*: Poft Helices B2v/12 (Arat 105), poft delphinum C2v/1 (Arat 358), Poft hunc D2/11 (Arat 599).

POSTERUS (4) *ai* – *comp sg m G*: candensq; præit veftigia ftella, Vna quidem primi, pedis altera pofterioris B3v/7–8 (Arat 166–167), *comp sg f Ab*: Pofteriore trahens flexum vi corporis arcum C2/12 (Arat 336), *comp pl m Ac*: Inde pedes Canis oftendit iam pofteriores D3/8 (Arat 662), *comp pl n Ac*: Clari pofteriora canis veftigia tangit C3/12 (Arat 402).

POSTQUAM (1) *cn*: Poftquàm B3/26 (Arat 152).

POSTREMUM (1) *av*: Hunc, à clarifonis auris Aquilonis ad Auftrum Tendens, poftremum tangit rota feruida Solis D/25–26 (Arat 547–548).

POTIS (4) *ai* – *sg m N*: Hic caput, & fuperas potis eft demergere partes D3v/31 (Arat 718), Hoc afro tamen haud potis eft emergere totus D4v/27 (Arat 780), *sg f N*: Nunc vbi fpectari potis eft quoq; B3/33 (Arat 159), Illa quidem haud potis eft noctu quæfita latere B4/29 (Arat 221).

POTIUS (5) *av* – *comp*: Hanc operam potius raucis impendite coruis Av/5 (AL 4), aut potius reficiendum hoc pòémation A2/10 (LB 8), vel potiùs linguæ Latinæ vicem A2/17 (LB 15), vicio potiùs librarii A3v/5 (LB 101), Sed tempeftas potius præfume futuras Fv/6 (Arat 1087).

PRAE (3) *praep cum Ab*: præ fe B2v/14 (Arat 107), præ fe C3/1 (Arat 391), præ fe D3v/21 (Arat 708).

PRAEBERE (3) *vb* – *ind praes act 3 pl*: niuis argumenta futuræ Lychni etiam præbent Fv/26–27 (Arat 1107–1108), *ind impf act 3 sg*: (virgo) præbebatq; omnia abundè B3/7 (Arat 133), *con pf act 3 sg*: Nempe, quòd in terris fuerit verfata, palamq; Præbuerit fele mortalibus ante videndam B2v/25–26 (Arat 118–119).

PRAECEPS (3) *ai* – *sg m N*: Ipfe autem præceps obfcura nocte tenetur D3/24 (Arat 678), *sg m Ac*: Præcipitem cœli radiantis fuftinet orbem B/28 (Arat 26), *sg m Ab*: Præcipiti lapfu C4/23 (Arat 479).

- PRAECIPITARE (3) *vb* – *con praes act 3 pl*: quæ tempore eodem Præcipitent obitum D2/33–D2v/1 (Arat 621–622), *part praes act sg m Ac*: Nam canis infesto lequitur vestigia curfu, Præcipitantem agitans C2v/28–29 (Arat 385–386), *sg f Ab*: Nam propè præcipitante licebit vifere nocte C2/10 (Arat 334).
- PRAECIPUE (1) *av*: Horum ego præcipuè damnis, fimul & vice Tullii Permotus A4/23–24 (IS 18–19).
- PRAECLARUS (4) *ai* – *sg m Ab*: Præclaro verfu A4v/9 (IS 33), quæ Cancer præclaro detulit ortu D2v/24 (Arat 645), *sg f N*: (pars) Sed ftellis longè denfis præclara relucet C/3 (Arat 261), *pl n Ac*: Hoc fed opus, ceu multa alia, & præclara beati Ingenii illius A4/10–11 (IS 5–6).
- PRAECOCITAS (1) *sb f* – *sg Ac*: & ingenii quali præcocitatem arguere poffe videantur A3/2–3 (LB 64–65).
- PRAECORDIA (3) *sb n* – *pl Ac*: Sideribus fubter præcordia fixa tenetur Stella B2v/16–17 (Arat 109–110), Huic latet obfcurus fubter præcordia venter C2v/11 (Arat 368), Hic ille exoritur conuerfo corpore Nixus, Aluum, crura, humeros, fimul & præcordia luftrans D4/15–16 (Arat 735–736).
- PRAECURRERE (1) *vb* – *ind fut I act 3 pl*: Præcurrent viciis nati B3/21 (Arat 147).
- PRAEDA (1) *sb f* – *sg G*: prædæq<sub>3</sub> cupidine frendet F3/10 (Arat 1184).
- PRAEDICERE (2) *vb* – *ind praes act 3 sg*: rubicunda furentes Prædicat ventos E2/9–10 (Arat 861–862), nam tum venientes Prædicat ventos E2v/22–23 (Arat 907–908).
- PRAEDITUS (1) *ai* – *sg f N*: Verùm hæc eft magno, atq<sub>3</sub> illuftri prædita figno B3v/31 (Arat 190).
- PRAEIRE (2) *vb* – *ind praes act 3 sg*: candensq<sub>3</sub> præit vefigia ftella B3v/7 (Arat 166), *part praes act sg m Ab*: Nec præeunte meo mihi Cæfare Av/8 (AL 7).
- PRAEMONSTRARE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Atq<sub>3</sub> etiam ventos præmonfrat læpe futuros Inflatum mare cùm fubitò E3v/31–32 (Arat 982–983).
- PRAENOSCERE (1) *vb* – *inf praes act*: Hoc fignum veniens poterunt prænofcere nautæ C2/9 (Arat 333).
- PRAENUNTIA (1) *sb f* – *sg N*: clari prænuntia Solis Cv/27 (Arat 318).
- PRAEPANDERE (1) *vb* – *part praes act sg m N*: hyberni præpandens temporis ortus Admonet Cv/1–2 (Arat 292–293).
- PRAEPES (1) *ai* – *sg m Ab*: præpete curfu Interiora brevis Cynofuræ curricula æquat B4v/23–24 (Arat 248–249).
- PRAEPORTARE (2) *vb* – *sg m N*: partem præportans ipfe virilem Cedit C4/17–18 (Arat 473–474), Scorpis infestus, præportans flebile acumen D3v/22 (Arat 709).
- PRAESAGIRE (4) *vb* – *inf praes act*: Obferuatum etiam eft, pedibus terram vſq<sub>3</sub> cauantem Hymbres præſagire canem F3/21–22 (Arat 1195–1196), *ind praes act 3 sg*: Augmen dimidium plenum præſagit ad orbem E2/31 (Arat 883), Atq<sub>3</sub> hæc luna fuis præſagit menſtrua ſignis E2v/8 (Arat 893), ventos præſagit rarior àér E3/27 (Arat 945).
- PRAESAGIUM (1) *sb n* – *pl N*: præſagia cancris Sunt eadem F3/22–23 (Arat 1196–1197).
- PRAESAGUS (1) *ai* – *sg f N*: Pura (luna) ferenorum præſaga eft quippe dierum E2/26 (Arat 878).
- PRAESCIRE (1) *vb* – *inf praes act*: Quorum equidem cupienti hymbres præſcire futuros E4v/26 (Arat 1043).
- PRAESCISCERE (1) *vb* – *ind praes act 3 pl*: (nautæ) Aduentantem hyemem, tempeſtatesq<sub>3</sub> fonoras Præſcifcunt E/27–28 (Arat 813–814).
- PRAESEPE (2) *sb n* – *sg N*: Inprimis verò celſo Præſepe notandum eft Subiectum Cancro F/15–16 (Arat 1065–1066), *sg Ac*: Phatne, quod noſtri præſepe vocare fuerunt E3v/19 (Arat 970).
- PRAESERTIM (2) *av*: nomen præfertim Ciceronis vtcunq<sub>3</sub> retinentia A2v/2–3 (LB 30–31), Græca præfertim inſpicere dedignantibus, non ſint crediti A3/14–15 (LB 76–77).

- PRAESTANS (1) *ai – sg f N*: Præstantem fædo violaffet dente Camœnam A4v/10 (IS 34).
- PRAESTO (1) *av*: cùm nimis exiguo lux tempore præto eft C2/7 (Arat 331).
- PRAESUMERE (1) *vb – imp praes act 2 sg*: Sed tempeſtates potius præfume futuras Fv/6 (Arat 1087).
- PRAETER (3) *praep cum Ac*: præter ſpem noſtram A2v/8 (LB 36), præter iuuandæ rei litterariæ ſtudium A2v/20–21 (LB 48–49), Præter quadruplices ſtellas in fronte locatas C2/28 (Arat 352).
- PRAETEREA (1) *av*: Dolebam præterea Arati ipſius (vicem) A2/16 (LB 14).
- PRAETERVOLARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Quem rutila fulgens pluma præteruolat Ales D3/33 (Arat 687).
- PRAEVENIRE (1) *vb – con praes act 3 pl*: Cura, vt perdifcas, ecquæ nam ſigna procaces Præueniant Auftros Ev/14–15 (Arat 833–834).
- PRAEVERTERE (2) *vb – inf praes act*: Taurus in occafum ſemper præuertere certat Aurigam B4/10–11 (Arat 202–203), *ind praes act 3 sg*: Aut vbi naſcentem tenuis nubecula Solem Præuertit E3/3–4 (Arat 921–922).
- PRATUM (1) *sb n – pl Ac*: roſtro Neptunia prata ſecantes C3/3 (Arat 393).
- PRAVUS (1) *ai – sg f Ac*: Heu, quàm prauam, inquit, tulit ætas aurea patrum Progeniem B3/19–20 (Arat 145–146).
- PREHENDERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: quorum ſtirpes tellus amplexa prehendit C2v/18 (Arat 375).
- PREMERE (1) *vb – con praes pass 3 sg*: Nec ſi debilibus radiis hebes ipſa prematur E4v/33 (Arat 1050).
- PRESSUS (1) *sb m – sg Ab*: Hic preſſu duplici palmarum continet anguem B2/33 (Arat 93).
- PRETIUM (1) *sb n – sg Ac*: paruum operæ pretium feciſſe me arbitrabar A2v/15 (LB 43).
- PRIMIGENUS (1) *ai – sg f N*: Namq; aliàs alio flammefcere viſitur igni Primigena E2/4–5 (Arat 856–857).
- PRIMITUS (1) *av*: nebulas cùm primitus omnes Euafit F/16–17 (Arat 1066–1067).
- PRIMORDIUM (2) *sb n – pl Ac*: AB Ioue Mularum primordia ſurgere par eft B/3 (Arat 1), *Prop- terea quòd & ætatis primordia clarat C/33 (Arat 291).*
- PRIMORIS (2) *ai – sg f Ac*: Primorem colli ſpiram D4v/6 (Arat 759), *pl m N*: Primores itidem radii E3/25 (Arat 943).
- PRIMUM (9) *av*: Inuitabat me primùm facilitas operis A2/12–13 (LB 10–11), Sole Cleonæum primùm ingrediente Leonem B3v/16 (Arat 175), Ac primùm Orion obliquo corpore nitens C2v/4 (Arat 361), nam verſo contingens vertice primùm Terras D4/3–4 (Arat 723–724), Oceano piſces vbi primùm lumina tollent D4v/9 (Arat 762), Cùm primùm obſcuras euadit & ipſe tenebras D4v/18 (Arat 771), Namq; tuæ primùm proſpexeris ipſe ſaluti Ev/18 (Arat 837), Primùm autem obſerua contractâ in cornua lunam E2/3 (Arat 855), Cùm tempeſtatem primùm ſenſere moueri F3/27 (Arat 1201).
- PRIMUS (15) *ai – sg m G*: Inſignis, candensq; præit veſtigia ſtella, Vna quidem primi, pedis altera poſterioris B3v/7–8 (Arat 166–167), *sg m Ab*: Ergo illum primoq; loco, extremoq; vocamus B/19 (Arat 17), *sg f N*: (proles) prima eft fabricarier enfem B3/28 (Arat 154), prima draconis Spira tibi occurret B4/19–20 (Arat 211–212), Nam ſi prima minus ſignis reſponderit Eos F3/16 (Arat 1190), *sg f Ab*: prima illa ætate A3/6 (LB 68), vti prima facie videntur A3/12–13 (LB 74–75), Et latè prima confeſtim à nocte videtur Bv/22 (Arat 49), Prima nocte B3/13 (Arat 139), prima de nocte D2/24 (Arat 612), *sg n D*: Tum primo cedere ſigno Incipit Arc- tophylax D4v/32–33 (Arat 785–786), *pl m Ac*: primos fluuii flexus E/7 (Arat 793), primos tibi menſis vt indicet ortus E/14 (Arat 800), *pl f Ac*: primasq; recedit Pinna D3/3–4 (Arat 657–658), *pl n N*: inde Canis veſtigia prima videntur D2v/31 (Arat 652).

- PRINCEPS (1) *sb m – sg Ab*: Principe Romani eloqui Av/7 (AL 6).  
 PRINCIPIUM (1) *sb n – sg Ab*: sicut à principio statuerā A3v/9 (LB 105).  
 PRIOR (1) *sb m – pl G*: Ob iacturam hominum mœrens, morumq; priorum B3/11 (Arat 137).  
 PRIOR (6) *ai – comp sg f N*: priorq; ætas B/21 (Arat 19), Sed prior illa magis stellis distincta  
 refulget Bv/21 (Arat 48), prior afferit ætas B3v/29 (Arat 188), *comp sg f D*: semperq; adeò,  
 diuerfa priori Apparens E/20–21 (Arat 806–807), *comp sg n Ab*: æuo nata priore D3v/10  
 (Arat 697), *comp pl n N*: Atq; priora pedum fubeunt vestigia magni Arcitenentis C3v/22–23  
 (Arat 445–446).  
 PRISCUS (2) *ai – pl m Ac*: In priscos si forte refectum verteret vsus A4/28 (IS 23), *pl n N*: Quem  
 prisca astrorum dixerunt secla parentem B2v/21 (Arat 114).  
 PRIUS (1) *av*: cum mons prius ille Nullo manaret riuo B4v/14–15 (Arat 239–240).  
 PRO (1) *praep cum Ab*: pro genuinis nothos versus nobis supposuerint A3/31–32 (LB 93–94).  
 PROCAX (2) *ai – pl m Ac*: ecquæ nam signa procaces Præueniant Auftros Ev/14–15 (Arat  
 833–834), & faltus iterare procaces F3/19 (Arat 1193).  
 PROCEDERE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: Ac cum procedunt obfuro lumine Chelæ D3/13 (Arat  
 667), *ind pf act 3 sg*: Cum iamiam toto processit corpore virgo D3/12 (Arat 666).  
 PROCELLA (8) *sb f – sg G*: infantisq; nec ipsa ignara procellæ E3v/13 (Arat 964), Cœlo au-  
 tem liquido venturæ signa procellæ Conuenit obferuare F/12–13 (Arat 1062–1063), *sg Ab*:  
 magna impendente procella Fv/16 (Arat 1097), *pl Ac*: Vt res nulla feras possit mulcere pro-  
 cellas C4/8 (Arat 464), Cura, vt perdiscas, ecquæ nam signa procaces Præueniant Auftros,  
 impendentesq; procellas Ev/14–15 (Arat 833–834), Cana fulix itidem fugiens è gurgite pon-  
 ti, Nuntiat horribiles clamans instare procellas E4/4–5 (Arat 988–989), Signis, quæcunq;  
 aut hymbres, aut fulgura cœli, Aut portendere veloces sunt dicta procellas F3/14–15 (Arat  
 1188–1189), *pl Ab*: qui sæpe procellis luctari toto viderunt æquore nautas B3v/23–24 (Arat  
 182–183).  
 PROCERUS (1) *ai – pl n Ac*: proceraq; vincla videbis C3/24 (Arat 414).  
 PROCLIVE (1) *av*: Ex quo procliue est itidem capere omina melsis F2/16 (Arat 1128).  
 PROCUL (8) *av*: Et mare inexpertum procul, ignotumq; iacebat B3/2 (Arat 128), fluctu procul  
 illa marino Pulla gemit C2/3–4 (Arat 327–328), Exin semotam procul, in tutoq; locatam An-  
 dromedam C3/13–14 (Arat 403–404), procul illis piscibus hærens C3v/10 (Arat 433), Nam  
 procul Arcturo est aduersa parte locata C3v/27 (Arat 450), radiisq; procul vibrantibus ipse  
 Consequitur E3/4–5 (Arat 922–923), mergiq; marini Exultant procul in sicco plaudentibus  
 alis E4/9–10 (Arat 993–994), Sed nec apes castris, magna impendente procella, Audent ire  
 procul Fv/16–17 (Arat 1097–1098).  
 PROCUMBERE (1) *vb – part praes act sg f N*: Cornu procumbens summo, gelidos Aquilones  
 E2/18 (Arat 870).  
 PROCURRERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: huic linea duplex Extrema à cauda plantas procurrit  
 in ambas B4/16–17 (Arat 208–209).  
 PROCYON (3) *n-pers m – sg N*: Graio Procyon qui nomine fertur C4/30 (Arat 486), (exoritur)  
 & Procyon, qui sese feruidus infert Ante Canem D2v/30–31 (Arat 651–652), Obruitur Pro-  
 cyon D4/29 (Arat 749).  
 PRODERE (1) *vb – ind pf act 3 sg*: nullus dum prodidit autor B2/16 (Arat 76).  
 PRODUCERE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: Hæc sanè exigua citò pernoscentur opella, Sed non  
 exiguis producunt cognita fructus Ev/16–17 (Arat 835–836), *inf pf act*: Hunc olim perhibent  
 Heliconis vertice summo Produxisse nouum fontem B4v/13–14 (Arat 238–239).  
 PROELIUM (1) *sb n – pl Ac*: ac prælia tentant F2v/25 (Arat 1168).  
 PROFERRE (5) *vb – ind praes act 3 sg*: profert simul Anguis Iam caput, & sumum flexo de  
 corpore lumen D4/13–14 (Arat 733–734), Osq; pedesq; mari profert simul acris equi vis

- D4v/1 (Arat 754), Qui cum se totum profert in lumina Perfeus D4v/24 (Arat 777), *ind pf act 3 sg*: mari se protulit alto C2/25 (Arat 349), *inf praes pass*: Sed totam integro proferri corpore cernes E/6 (Arat 792).
- PROFICERE (2) *vb – inf praes act*: proficere hilum Quiui vnquam Av/8 (AL 7), *part pf pass pl f Ac*: Creffā tellure profectas Iuppiter in cœlo, victus pietate, locauit Bv/9–10 (Arat 36–37).
- PROFUNDUM (1) *sb n – sg Ab*: Vel cū confurgunt Eoo manē profundo E/30 (Arat 816).
- PROGENIES (1) *sb f – sg Ac*: Heu, quā prauam, inquit, tulit ætas aurea patrum Progeniem B3/19–20 (Arat 145–146).
- PROGNATUS (2) *ai – sg f N*: gallo foboles prognata parente E4v/13 (Arat 1030), *pl m N*: nos mortali prognati femine B/4 (Arat 2).
- PROGNOSTICA (1) *sb n – pl Ac*: fed prognostica quoq<sub>3</sub> non tam perpurgauī A3v/9–10 (LB 105–106).
- PROIECTUS (2) *ai – sg n Ab*: proiecto corpore Taurus D2/15 (Arat 603), *pl f N*: proiectæ claro cum lumine Chelæ D2/8 (Arat 596).
- PROLABI (5) *vb – ind praes pass 3 sg*: quorum alter paulò prolabitur ante C/6 (Arat 264), At canis ad caudam serpens prolabitur Argo C2v/33 (Arat 390), Totaq<sub>3</sub> iam superà fulgens prolabitur Argo D3/16 (Arat 670), Prolabitur inde Anguitenens capite, & manibus D4/12–13 (Arat 732–733), *part pf pass sg m G*: Tergo fixa genu prolapfi lucida fulget B2/24 (Arat 84).
- PROLES (1) *sb f – sg N*: Ferrea tum verò proles exorta repentē est B3/27 (Arat 153).
- PROLIXUS (1) *ai – sg m N*: Læuam prolixus, quā vertex tenditur, exit B2v/8 (Arat 101).
- PROMERE (3) *vb – ind praes act 3 sg*: & promit corpora Cepheus D4/20 (Arat 740), mari seu promit Eoo Purpureum iubar E2v/10–11 (Arat 895–896), *imp praes act 2 pl*: (Camœnæ) atq<sub>3</sub> omne promite cantum B/23 (Arat 21).
- PROMERE (1) *vb – ind pf act 3 pl*: Formicæq<sub>3</sub> cauis propmpserunt oua cauernis E4v/10 (Arat 1027).
- PROMITTERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Manē reuenturus vultu promittit eodem E2v/18 (Arat 903).
- PROMPTUS (1) *sb m – sg Ab*: Hæc semper si in promptu habeas F3v/9 (Arat 1214).
- PRONUS (3) *ai – sg m N*: pronufiæ sub æquora fertur C2v/30 (Arat 387), *sg m G*: & vestigia dextera proni Aurigæ stella vna ligat B4/8–9 (Arat 200–201), *sg f N*: Ad mare prona fulix properat clangore sonoro E4v/25 (Arat 1042).
- PROPAGO (2) *sb f – sg N*: Afræi vocitanda est illa propago B2v/21 (Arat 113), Autumno fugiente boues, ouiumq<sub>3</sub> propago, Si pedibus terram fubigunt, Boreamq<sub>3</sub> tuentur F2v/2–3 (Arat 1145–1146).
- PROPE (6) *av*: Et propè conspicias paruum sub corpore claro Andromedæ signum B4v/31–32 (Arat 256–257), Nam propè præcipitante licebit visere nocte C2/10 (Arat 334), Extrema propè nocte C2/16 (Arat 340), At propè conspicias (stellas) C3v/11 (Arat 434), *comp*: Quoq<sub>3</sub> vrgent propius folem E3/30 (Arat 948), Solem intercludi medium prope littus vtrumuis E3v/5 (Arat 956).
- PROPERARE (4) *vb – inf praes act*: Octauum properare diem, cū fulferit orbe Dimidio E/18–19 (Arat 804–805), *ind praes act 3 sg*: Ad mare prona fulix properat clangore sonoro E4v/25 (Arat 1042), *ind praes act 3 pl*: Si properant festina: pigris cunctantior infans F2v/1 (Arat 1144), *part praes act sg m N*: (Centaurus) equi partes properans subiungere Chelis C4/18 (Arat 474).
- PROPINQUUS (1) *ai – pl f D*: stellis quoq<sub>3</sub> flama propinquis Par data B3v/5–6 (Arat 164–165).
- PROPIOR (5) *ai – sup sg m N*: nox illa, diesq<sub>3</sub> Proximus immunis, liberq<sub>3</sub> feretur ab hymbri E3/15–16 (Arat 933–934), *sup sg f N*: & imago est proxima plauftris Bv/4 (Arat 31), Nam si prima minus signis responderit Eos, Proxima nequaquam, aut, ad lūmum, tertia fallit F3/16–17 (Arat 1190–1191), *pl n Ac*: sequentis proxima signi Afrā manens lentus D4v/12–13 (Arat 765–766), fed circū proxima quæq<sub>3</sub> Pabula delibant florum Fv/17–18 (Arat 1098–1099).



- PROPOSITUM (1) *sb n – sg G*: Et quòd quidem nōstri propofiti fuit A2v/4 (LB 32).
- PROPRIUS (1) *ai – pl n Ab*: ex propriis poteris deprendere signis C4v/16 (Arat 505).
- PROPTER (4) *av*: Quam propter nitens penna conuoluitur ales C2/19 (Arat 343), Propter Aquarius obfcurum dextra rigat amnem C3v/14 (Arat 437), Inde Nep̄e cernes propter fulgentis acumen Aram C3v/24–25 (Arat 447–448), Propter Equus capite, & ceruicū lumine tangit Dv/7 (Arat 562).
- PROPTER (7) *praep cum Ac*: propter immaturam autoris mortem emendata A2v/23–24 (LB 51–52), propter vaf̄ti caput Anguinenentis B2/26 (Arat 86), propter læuum genus C/21 (Arat 279), propter pennati corporis alam Cv/15 (Arat 306), propter fe C2/21 (Arat 345), corpora propter C2/26 (Arat 350), Hunc propter C2v/25 (Arat 382).
- PROPTEREA (1) *av*: Propterea quòd & ætatis primordia clarat C/33 (Arat 291).
- PRORA (2) *sb f – sg Ab*: Atq̄ v̄lq̄ à prora ad cellum fine lumine malum C3/9 (Arat 399), *pl Ac*: in alto ponere proras C3/2 (Arat 392).
- PROREPERE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: quoties prorepunt fluminis alueo F3/23 (Arat 1197).
- PRORSUS (1) *av*: vetuftis illis caftigatoribus deberi prorfus mihi perfuadeo A3/8–9 (LB 70–71).
- PROSCINDERE (2) *vb – inf praes act*: quando aut profcindere terram A4/14 (IS 9), hic cūm profcindere terram B/11 (Arat 9).
- PROSCISSION (1) *sb f – sg N*: profciſio terræ Temporis eiufdem frugum genere affluet omni F2/13–14 (Arat 1125–1126).
- PROSILIRE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Hoc motu radiantis Eteſiæ in vada ponti Profiliant B3v/17–18 (Arat 176–177).
- PROSODICUS (1) *ai – pl m Ac*: cūm in canones profodicos nihil peccare viderentur A3/13–14 (LB 75–76).
- PROSPICERE (2) *vb – ind fut II act 2 sg*: Namq̄ tuæ primūm proſpexeris ipſe ſaluti Ev/18 (Arat 837), *part praes act sg m N*: Quem ſi proſpiciens vitaueris, omnia cautē Armamenta locans, tutò labere per vndas C4/4–5 (Arat 460–461).
- PROTENDERE (1) *vb – ind praes pass 3 sg*: protenditur vltima cauda Ad caput v̄lq̄ Helices Bv/31–32 (Arat 58–59).
- PROVENTUS (1) *sb m – sg Ac*: Prouentum niuei ſperans hoc omine lactis F2v/20 (Arat 1163).
- PROVOLVERE (1) *vb – ind praes pass 3 sg*: Eridani cum quo totus prouoluitur amnis D2v/22 (Arat 643).
- PROXIMUS zob. PROPIOR
- PRUNA (1) *sb f – pl Ab*: prunis ardentibus F/4 (Arat 1054).
- PUER (2) *sb m – sg Ac*: Septennem vt puerum Av/3 (AL 2), quæ ne in puerum quidem Cicero-nem caderent A3/9–10 (LB 71–72).
- PUGNARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Comprenſus pugnat nodis ſe exoluere ſerpens B2v/5 (Arat 98).
- PULLUS (1) *sb m – pl N*: Pulli itidem, gallo loboles prognata parente, Roſtellis teneras perpur-gant ordine pinnas E4v/13–14 (Arat 1030–1031).
- PULSARE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: Quà ſumma ab regione Aquilonis flamina pulſant C/16 (Arat 274), *ind fut I act 3 sg*: At validis æquor pullabit viribus Aufter Cv/28 (Arat 319).
- PULVERULENTUS (1) *ai – sg m N*: Puluerulentus vti de terra lapſus repentē (victor) C/19 (Arat 277).
- PUPPIS (6) *sb f – sg D*: Nulla petebantur fragili compendia puppi B3/3 (Arat 129), *sg Ac*: Aduer-ſamq̄ trahunt optata ad littora puppim C3/7 (Arat 397), Argo, Conuerſam præ ſe portans cum lumine puppim C2v/33–C3/1 (Arat 390–391), A malo ad puppim cum lumine clara videtur C3/10 (Arat 400), ipſe trahit claro cum lumine puppim D3/9 (Arat 663), *sg Ab*: tum cedens à puppi linquitur Argo D4/25 (Arat 745).

- PURPUREUS (1) *ai – sg n Ac*: mari feu promit Eoo Purpureum iubar E2v/10–11 (Arat 895–896).
- PURUS (13) *ai – sg m N*: Tum quoq<sub>3</sub> purus erit F/9 (Arat 1059), *sg m Ac*: Fas purum sperare diem E3/8 (Arat 926), *sg m Ab*: te Ioue puro F/8 (Arat 1058), & puro lucidus igni Fv/30 (Arat 1111), *sg f N*: Nam fi pura nitet (luna) E2/8 (Arat 860), Pura ferenorum praelaga est quippe dierum E2/26 (Arat 878), *sg f G*: Cum puræ indigeas, defecataq<sub>3</sub> diei E2v/13 (Arat 898), *sg n Ab*: mari puro E/8 (Arat 794), æthere puro E3v/20 (Arat 971), æthere puro E4/7 (Arat 991), *pl m Ac*: Puros portendit Soles E2/9 (Arat 861), Nec spinas auidè confectans ilicis atræ Capra dies puros spondet F3/5–6 (Arat 1179–1180), *pl n Ac*: Simplex flabra notat ventorum, & pura ferena E2v/3 (Arat 888).
- PUSILLUS (1) *ai – pl n Ac*: oriens cum deniq<sub>3</sub> tollit Membra pusilla lepus C2v/29–30 (Arat 386–387).
- PUTARE (3) *vb – ind praes act 1 sg*: quod verius etiam puto A3/11–12 (LB 73–74), *ind impf act 1 sg*: quæ maioris momenti putabam A3v/2–3 (LB 98–99), *inf praes pass*: At non interiisse putari conuenit vnam C/25 (Arat 283).
- QUA (7) *av*: quæ vertex tenditur B2v/8 (Arat 101), feu quæ dimensa patefcunt Compita B2v/30 (Arat 123), Quæ fumma ab regione Aquilonis flamina pulfant C/16 (Arat 274), Viribus erumpit quæ fummi spiritus Auftri C2v/3 (Arat 360), Quæ fefe clarum collucens Scorpius infert C4/16 Nam (Arat 472), quæ se pelago exerit Dv/29 (Arat 584), & quæ It subter terras Dv/29–30 (Arat 584–585).
- QUADRARE (2) *vb – ind fut I act 3 pl*: Nec tibi signa dies quadrabunt omnia in omnes E2/28 (Arat 880), *con impf act 3 pl*: quæ operi fulcepto non latius quadrarent A3v/14 (LB 110).
- QUADRIGAE (1) *sb f – pl Ab*: (sole) sub aquas rursum fefsis labente quadrigis Ev/33 (Arat 852).
- QUADRUPES (1) *sb f – sg N*: quadrupes qua valta tenetur C4/19 (Arat 475).
- QUADRUPLEX (1) *ai – pl f Ac*: Præter quadruplices stellas in fronte locatas C2/28 (Arat 352).
- QUAERERE (2) *vb – imp praes act 2 sg*: Eiusdem triftis simulachri, & nomine calsi, Quære caput B2/25–26 (Arat 85–86), *part pf pass sg f N*: Illa quidem haud potis est noctu quæfita latere B4/29 (Arat 221).
- QUAESERE (2) *vb – inf praes act*: fi quæfere perges C/12 (Arat 270), Andromedam tamen explorans fera quæfere piftrix Pergit C3/14–15 (Arat 404–405).
- QUALIS (5) *ai – sg m N*: Qualis aquæ sonus est stillanti defuper hymbri E4v/16 (Arat 1033), *sg f N*: Qualis lux magnæ à cauda diffunditur Vrlæ B3v/4 (Arat 163), Qualis, clauis intus defixo, ianua duplex B4/23 (Arat 215), *sg f Ac*: Talis tempeftas fefe explicet æthere valto, Qualem signa videbantur paulò ante monere F3v/4–5 (Arat 1209–1210), *pl n Ac*: Pan qualia (munera) regi Sarmatiæ tuus ille dabat A4v/17–18 (IS 41).
- QUALISCUMQUE (2) *ai – sg f Ac*: ipfe etiam qualemcumq<sub>3</sub> operam attuliffem A2/11–12 (LB 9–10), nemo ita est improbaturus, vt hanc meam qualemcumq<sub>3</sub> operam nullo studioforum emolumento fulceptam fuiſſe iudicet A3v/16–18 (LB 112–114).
- QUAM (10) *av*: vt lectorem magis obruere, quàm docere videatur A2/25 (LB 23), vt ex Græco textu quàm commodiffime fieri potuit conuerſa A2v/5–6 (LB 33–34), Quàm autem tutū fit in eiuſmodi libris mutilis, & truncatis A3/16–17 (LB 78–79), quàm minimum à vetere ſcriptura diſcederem A3v/4 (LB 100), vicio potiùs librarii, quàm autoris incuria fuiſſe commiſſa exiſtimari poſſint A3v/5–6 (LB 101–102), quàm ipſemet ex Græco tranſtuli A3v/11 (LB 107), quàm prauam (progeniem) B3/19 (Arat 145), Quàm gelidum Cv/19 (Arat 310), Quàm ſunt in cœlo diuino numine flexi Dv/17 (Arat 572), Hæſperia quàm Pleiades exoriantur F2/20 (Arat 1132).
- QUAMVIS (2) *cn*: quamvis B2v/28 (Arat 121), quamvis B4/11 (Arat 203).

QUANDO (6) *av*: quando A4/14 (IS 9), Et si quando mari incubuit vis horrida venti C2/1 (Arat 325), Qando itidem dorsum Piftriciis D4v/31 (Arat 784), Vel quando exoritur Ev/2 (Arat 821), vel quando mergitur vndis Ev/2 (Arat 821), si quando leues conferre fufurros Cœpere inter se F3/18–19 (Arat 1192–1193).

QUANDOQUE (1) *cn*: Quandoq; E4v/21 (Arat 1038).

QUANTUM (6) *sb n – sg N*: quantum in me fuit A3/33 (LB 95), quantum fati F2/5 (Arat 1117), *sg Ac*: quantum possem A4/27 (IS 22), pedum inter se quantum vestigia distant B4/18 (Arat 210), Hic quantum terris conuexus pellitur orbis D2/19 (Arat 607), Et quantum ab Zona, dum totus cedat Orion, Cedat & ipse Canis Ev/8–9 (Arat 827–828).

QUANTUMVIS (2) *cn*: quantumvis Ev/20 (Arat 839), quantumvis F/5 (Arat 1055).

QUANTUS (5) *pron – sg m N*: Tantus, quantus erit collucens lacteus orbis D/31 (Arat 553), quantus membrorum attolitur auctu B3v/25 (Arat 184), *sg n N*: quantum in me esset A2v/14 (LB 42), *sg n Ab*: Quanto est diuifus Cancer spacio à Capricorno Dv/27 (Arat 582), *pl m Ac*: quantos radios iacimus de lumine nostro Dv/31 (Arat 586).

QUAQUE (1) *av*: Quaq; per ætatem tonitrus, & fulgura surgent E4/14 (Arat 998).

QUARE (1) *av*: Quare cum magnis sese Nepa lucibus effert D3v/26 (Arat 713).

QUARTUS (7) *nm – sg m N*: claro quartus cum lumine circus Dv/10 (Arat 565), *sg m Ab*: fin quarto crafior ortu E2/10 (Arat 862), *sg f N*: si quarta etiam vultus conferuet eisdem E2/16 (Arat 868), Sed quæ tertia lux, vel ab ortu quarta monebit E2/29 (Arat 881), *sg n Ac*: Quartum succendisse loquatur in ætere lumen E/17 (Arat 803), *sg n Ab*: Tum primo cedere signo Incipit Arctophylax, quarto demum occubiturus D4v/32–33 (Arat 785–786), *pl n Ac*: Tertia vbi exoriens, vel quarta crepuscula vidit E2/6 (Arat 858).

QUASI (15) *av*: A2/5 (LB 3), A2/20 (LB 18), A2/23 (LB 21), A2v/6 (LB 34), A2v/7 (LB 35), A2v/18 (LB 46), A3/2 (LB 64), B2v/14 (Arat 107), B4v/25 (Arat 250), C/8 (Arat 266), Ev/12 (Arat 831), E2v/20 (Arat 905), E3v/27 (Arat 978), E4/26 (Arat 1010), E4v/32 (Arat 1049).

QUATERE (4) *vb – ind praes act 3 sg*: Quòd quasi temone adiunctam præ se quatit Arcton B2v/14 (Arat 107), *ind fut I pass 3 sg*: fixum tremulo quatietur frigore corpus Cv/29 (Arat 320), *part praes act sg m N*: Huic equus ille, iubam quatiens fulgore micanti B4v/1 (Arat 226), *part praes act sg f N*: Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen Cv/12 (Arat 303).

QUATTUOR (5) *nm*: Stella nitens mento contendere quattuor illis Pofsit, equi latera, & magnos lufrantibus armos B4v/9–10 (Arat 234–235), Quattuor æterno lufrantibus lumine mundum Orbes stelligeri C4v/12–13 (Arat 501–502), æquè magnis, ex quattuor, effe duobus Contigit C4v/27–28 (Arat 516–517), Quattuor hi motu cuncti voluuntur Dv/20 (Arat 575), Quattuor hic obiens secum deducere signa Signifero solet ex orbi D2v/14–15 (Arat 635–636).

-QUE (204) *cn*: Romanasq; Av/4 (AL 3), Picarumq; Av/6 (AL 5), Sauromataq; Av/10 (AL 9), faborq; Av/10 (AL 9), eamq; A2/5 (LB 3), eoq; A2/28 (LB 26), hiatusq; A2v/16 (LB 44), factiq; A3v/15 (LB 111), Quorumq; A4/6 (IS 2), Iamq; A4/13 (IS 9), fugeretq; A4/17 (IS 13), honosq; A4/28 (IS 24), ruriq; A4v/20 (IS 44), operiq; B/10 (Arat 8), ferretq; B/18 (Arat 16), primoq; B/19 (Arat 17), extremoq; B/19 (Arat 17), Tuq; B/21 (Arat 19), priorq; B/21 (Arat 19), cœloq; B/25 (Arat 23), noctesq; B/25 (Arat 23), diesq; B/25 (Arat 23), Extremusq; B/29 (Arat 27), temonesq; Bv/5 (Arat 32), rotæq; Bv/5 (Arat 32), difposituq; Bv/18 (Arat 45), fuperaq; Bv/27 (Arat 54), conficiensq; Bv/28 (Arat 55), pedibusq; Bv/33 (Arat 60), trubicusq; B2/5 (Arat 65), quodq; B2/9 (Arat 69), fubitoq; B2/11 (Arat 71), Infiltensq; B2/20 (Arat 80), pofintq; B2/32 (Arat 92), pectusq; B2v/4 (Arat 97), Palmarumq; B2v/6 (Arat 99), Sublimemq; B2v/9 (Arat 102), noftroq; B2v/23 (Arat 116), palamq; B2v/25 (Arat 118), veterumq; B2v/27 (Arat 120), mordacisq; B3/1 (Arat 127), ignotumq; B3/2 (Arat 128),

præbebatq̃ B3/7 (Arat 133), parumq̃ B3/10 (Arat 136), morumq̃ B3/11 (Arat 137), turbaq̃ B3/16 (Arat 142), femelq̃ B3/17 (Arat 143), vincentq̃ B3/21 (Arat 147), cruorq̃ B3/22 (Arat 148), oculosq̃ B3/25 (Arat 151), Aufaq̃ B3/28 (Arat 154), domitumq̃ B3/29 (Arat 155), celiq̃ B3/32 (Arat 158), taliq̃ B3v/3 (Arat 162), candensq̃ B3v/7 (Arat 166), pedibusq̃ B3v/12 (Arat 171), Aruaq̃ B3v/15 (Arat 174), libeatq̃ B3v/19 (Arat 178), stellasq̃ B3v/21 (Arat 180), Hædorumq̃ B3v/23 (Arat 182), Extremiq̃ B4/31 (Arat 223), stellaq̃ B4v/2 (Arat 227), iugisq̃ B4v/17 (Arat 242), Diuerfosq̃ C/18 (Arat 276), Meropeq̃ C/29 (Arat 287), Taygeteq̃ C/29 (Arat 287), Steropeq̃ C/30 (Arat 288), clarumq̃ C/32 (Arat 290), oculisq̃ C2/2 (Arat 326), mortemq̃ C2/4 (Arat 328), fubterq̃ C2v/25 (Arat 382), infequiturq̃ C2v/31 (Arat 388), Aduerfamq̃ C3/7 (Arat 397), tutoq̃ C3/13 (Arat 403), proceraq̃ C3/24 (Arat 414), ſparfæq̃ C3/30 (Arat 420), Signaq̃ C3v/4 (Arat 427), pariliq̃ C3v/6 (Arat 429), Ipfeq̃ C4/12 (Arat 468), Conuexoq̃ C4/25 (Arat 481), medioq̃ C4/27 (Arat 483), AÆternumq̃ C4/32 (Arat 488), ſuperaq̃ C4v/17 (Arat 506), infraq̃ C4v/17 (Arat 506), humeroq̃ C4v/32 (Arat 521), cubitumq̃ D/1 (Arat 523), Cæruleaq̃ D/20 (Arat 542), Tergaq̃ D/23 (Arat 545), emerguntq̃ Dv/22 (Arat 577), caduntq̃ Dv/22 (Arat 577), eademq̃ Dv/23 (Arat 578), Surgentesq̃ Dv/24 (Arat 579), noſtriq̃ D2/2 (Arat 590), Ipfaq̃ D2/9 (Arat 597), Inflexoq̃ D2/15 (Arat 603), ſignorumq̃ D2/25 (Arat 613), vtq̃ D2/32 (Arat 620), Adq̃ D2v/9 (Arat 630), primasq̃ D3/3 (Arat 657), Crateraq̃ D3/7 (Arat 661), Totaq̃ D3/16 (Arat 670), Hydraq̃ D3/17 (Arat 671), Caudaq̃ D3/30 (Arat 684), palmasq̃ D3v/5 (Arat 692), diſiectaq̃ D3v/19 (Arat 706), caudaq̃ D4/8 (Arat 728), dextrumq̃ D4/24 (Arat 744), infantem D4/27 (Arat 747), Altiuolansq̃ D4/30 (Arat 750), Sedesq̃ D4/32 (Arat 752), Oſq̃ D4v/1 (Arat 754), pedesq̃ D4v/1 (Arat 754), pectusq̃ D4v/4 (Arat 757), Brachiaq̃ D4v/14 (Arat 767), ardentesq̃ D4v/14 (Arat 767), ſtellataq̃ D4v/14 (Arat 767), Alpicesq̃ D4v/22 (Arat 775), Ipfaq̃ D4v/28 (Arat 783), ſemperq̃ E/20 (Arat 806), tempeſtatesq̃ E/27 (Arat 813), Participentq̃ Ev/4 (Arat 823), vaſtumq̃ Ev/13 (Arat 832), impendentesq̃ Ev/15 (Arat 834), falluntq̃ Ev/26 (Arat 845), euentaq̃ Ev/29 (Arat 848), Obtuſisq̃ E2/11 (Arat 863), plenamq̃ E2/23 (Arat 875), ſuiq̃ E2/23 (Arat 875), Eq̃ E2/25 (Arat 877), Maioremq̃ E2v/6 (Arat 891), defæcataq̃ E2v/13 (Arat 898), genuinoq̃ E2v/15 (Arat 900), Acturusq̃ E2v/19 (Arat 904), Boreamq̃ E2v/21 (Arat 906), Auftrûq̃ E2v/21 (Arat 906), multoq̃ E2v/23 (Arat 908), partemq̃ E2v/31 (Arat 916), foſſæq̃ E3/2 (Arat 920), radiisq̃ E3/4 (Arat 922), ſenſimq̃ E3/7 (Arat 925), Vicinæq̃ E3/15 (Arat 933), diesq̃ E3/15 (Arat 933), liberq̃ E3/16 (Arat 934), deperdentq̃ E3/19 (Arat 937), peiuſq̃ E3/30 (Arat 948), ter<r>amq̃ E3/31 (Arat 949), fretumq̃ E3/31 (Arat 949), duplexq̃ E3/32 (Arat 950), cadenteq̃ E3/33 (Arat 951), inſtantisq̃ E3v/13 (Arat 964), ſtellæq̃ E3v/21 (Arat 972), nubemq̃ E3v/24 (Arat 975), penitusq̃ E3v/32 (Arat 983), Saxaq̃ E3v/32 (Arat 983), mergiq̃ E4/9 (Arat 993), Igneaq̃ E4/17 (Arat 1001), duplexq̃ E4/27 (Arat 1011), Perſpicuosq̃ E4/31 (Arat 1015), Abſurdoq̃ E4v/2 (Arat 1019), Fulcaq̃ E4v/5 (Arat 1022), Increpuitq̃ E4v/7 (Arat 1024), Mollipedesq̃ E4v/8 (Arat 1025), Formicæq̃ E4v/10 (Arat 1027), furesq̃ E4v/17 (Arat 1034), Accipitrumq̃ E4v/19 (Arat 1036), Coruiq̃ E4v/19 (Arat 1036), ſtitiantq̃ E4v/28 (Arat 1045), igniq̃ F/2 (Arat 1052), vertexq̃ F/7 (Arat 1057), cumq̃ F/22 (Arat 1072), pluresq̃ F/23 (Arat 1073), motisq̃ F/26 (Arat 1076), ſiduntq̃ F/27 (Arat 1077), alasq̃ F/28 (Arat 1078), aliæq̃ Fv/8 (Arat 1089), longæuaq̃ Fv/10 (Arat 1091), fringillaq̃ Fv/12 (Arat 1093), Eq̃ Fv/13 (Arat 1094), filſaq̃ Fv/14 (Arat 1095), Decedensq̃ Fv/15 (Arat 1096), trepidæq̃ Fv/18 (Arat 1099), turbantq̃ Fv/20 (Arat 1101), ancepſq̃ F2/4 (Arat 1116), celiq̃ F2/6 (Arat 1118), veſcæq̃ F2/7 (Arat 1119), ſemperq̃ F2/9 (Arat 1121), Quiq̃ F2/13 (Arat 1125), ouiumq̃ F2/23 (Arat 1135), fuumq̃ F2/23 (Arat 1135), ſaliuntq̃ q̃ F2/24 (Arat 1136), ouiumq̃ F2v/2 (Arat 1145), Boreamq̃ F2v/3 (Arat 1146), tenerisq̃

F2v/7 (Arat 1150), Cumq̃ F2v/24 (Arat 1167), Cumq̃ F2v/26 (Arat 1169), Mobilibusq̃ F2v/27 (Arat 1170), herbisq̃ F2v/29 (Arat 1172), cœnoq̃ F3/7 (Arat 1181), prædæq̃ F3/10 (Arat 1184), frigusq̃ F3/20 (Arat 1194), Obliduntq̃ F3/24 (Arat 1198), frumenta q̃ F3/26 (Arat 1200), Vnoq̃ F3/29 (Arat 1203), femperq̃ F3v/9 (Arat 1214).

QUEMADMODUM (1) *av*: Sed quemadmodum aliqua sint fortasse, quæ Ciceronem prima illa ætate fefellerint A3/5–7 (LB 67–69).

QUERELA (1) *sb f – pl D*: Humida non sese vestris Aurora querellis Ocyus ostendet Cv/26–27 (Arat 317–318).

QUERI (1) *vb – ind impf pass 3 sg*: Sed populi cætu in medio, turbaq̃ coacta Multa querebatur, viciis infensa B3/16–17 (Arat 142–143).

QUERULUS (1) *ai – pl f Ac*: Et querulas voces claris singultibus edunt E4v/15 (Arat 1032).

QUI, QUAE, QUOD (135) *pron – sg m N*: Añne ego, qui Av/6 (AL 5), Ego verò, qui in communem literarum vfum A2v/12 (LB 40), qui ipfemet, vt Eusebius testatur A2v/22 (LB 50), Arctophylax, vulgò qui dicitur esse Bootes B2v/13 (Arat 106), Exin contortis aries cum cornibus hæret, Qui spacia ingressus longifsima B4v/22–23 (Arat 247–248), Quem qui suspiciens in cœlum nocte serena Latè disperfum non viderit C2v/6–7 (Arat 363–364), amnem, Exiguo qui stellarum candore nitescit C3v/14–15 (Arat 437–438), Ante canis, Graio Procyon qui nomine fertur C4/30 (Arat 486), & Procyon, qui sese feruidus infert Ante Canem D2v/30–31 (Arat 651–652), Qui cum se totum profert in lumina Perseus D4v/24 (Arat 777), Quiq̃ erit vberior fœtus F2/13 (Arat 1125), *sg m G*: cuius fædè mutilata Camœna A4/24 (IS 19), *sg m D*: Cuiûe labori infet B2/16 (Arat 76), *sg m Ac*: Quem quidem & ipse operis pater huius, magnus vtroq̃ Tullius eloquio, est imitatus A4v/6–7 (IS 30–31), Quem nos mortali prognati femine nunquam Linquimus indictus B/4–5 (Arat 2–3), Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii B2/27 (Arat 87), Quem prisca astrorum dixerun secla parentem B2v/21 (Arat 114), Quem veteres soliti cœlestem dicere nodum C/11 (Arat 269), Quem cùm perpetuo vestiuit lumine Titan Cv/21 (Arat 312), (taurum) Quem qui suspiciens in cœlum nocte serena Latè disperfum non viderit C2v/6–7 (Arat 363–364), Quem lachrymis mœstæ Phæéontis sæpè sorores Sparferunt C3/21–22 (Arat 411–412), Auftralem soliti quem dicere piscem C3v/8 (Arat 431), Inter piscicem, & piscem, quem diximus Auftri C3v/12 (Arat 435), Quem si prospiciens vitaueris C4/4 (Arat 460), Quem rutilo sequitur collucens corpore virgo D2/7 (Arat 595), Quem nocte extinctum, atq̃ exortum vidimus vna D3/21 (Arat 675), Quem rutila fulgens pluma præteruolat Ales D3/33 (Arat 687), *sg m Ab*: In quo consistens conuertit curriculum Sol D/11 (Arat 533), In quo autumnali, atq̃ iterum Sol lumine verno Exæquat spacium lucis D/32–33 (Arat 554–555), Eridani cum quo totus prouoluitur amnis D2v/22 (Arat 643), nubes quo more rubescunt E2v/26 (Arat 911), Ex quo procliue est itidem capere omina mæsis F2/16 (Arat 1128), *sg f N*: (Avieni interpretatio) quæ iam & ipsa plurimis mendis viciata ætati quali cedit A2/22–23 (LB 20–21), ab illa diuina Arati breuitate, quæ quidem docenti est perneceffaria A2/23–24 (LB 21–22), Namq̃ est ales aus, lato sub tegmine cœli Quæ volat Cv/8–9 (Arat 299–300), Exiguo superum quæ lumina tempore tranat C3v/26 (Arat 449), Quæ simul existant cernes D2/33 (Arat 621), quæ tempore eodem Præcipitent obitum D2/33–D2v/1 (Arat 621–622), Excepta læua, quæ magnam fulget ad Vrsam E/1 (Arat 787), Aft autem tenui quæ candet lumine Phatne E3v/11 (Arat 962), Nubes exigua est, isto quæ nomine fertur E3v/12 (Arat 963), *sg f G*: vbera cuius Infantem fluxisse Iouem prior afferit ætas B3v/28–29 (Arat 187–188), (Bootes) Cuius in aduerso est Arcturus corpore fixus D3/15 (Arat 669), *sg f Ac*: rationem, quam, vt spero, nemo ita est improbaturs A3v/15–16 (LB 111–112), Corona, Quam veteres Bacchus non inficiatus amores, Gnofide defuncta, cœlestibus intulit afris B2/21–23 (Arat 81–83), (fides) Mercurius paruis manibus



quam dicitur olim In cunis fabricatus Cv/4–5 (Arat 295–296), fulgens iacet vna fagitta, Quam propter nitens penna conuoluitur ales C2/18–19 (Arat 342–343), Hic vna stella nec-tuntur, quam iacit ex se Piftrix C3/27–28 (Arat 417–418), Aram, quam flatu permulcet spi-ritus Auftri C3v/25 (Arat 448), Quam nemo certo donauit nomine Graiūm C4/20 (Arat 476), partes, tris esse relictas, Tempore nocturno quas vis inferna frequentet D/15–16 (Arat 537–538), Quam tamen infequitur pifcis D2v/7 (Arat 628), Bacchia quam viridi conueſtit tegmine vitis D3v/15 (Arat 702), *sg f Ab*: Hic dextram porgens, quadrupes qua vaſta tenetur C4/19 (Arat 475), qua ex parte rubebit E3v/7 (Arat 958), *sg n N*: Quod corpus ipſum, & illud quali γνήσιον attinet A2v/7–8 (LB 35–36), ſi quod fortè in iis humanæ imbecillitatis veſti-gium extaret A2v/25–26 (LB 53–54), Quod ſupereſt, gelidi delapſum flumine fontis C3v/18 (Arat 441), Quod ſuperà terras prima de nocte relictum eſt D2/24 (Arat 612), id quod tibi in omnibus obſeruandum eſt Signis F3/13–14 (Arat 1187–1188), *sg n D*: Nec cui ſignorum cedunt Cv/31 (Arat 322), *sg n Ac*: quod ſibi in aliena licuit A2v/27 (LB 55), quod de ſapien-tiſſimo quoq; iudico A2v/29–30 (LB 57–58), quod verius etiam puto A3/11–12 (LB 73–74), quod dextro tempore B2/9 (Arat 69), quodq; Sidus ineſt mento B2/9–10 (Arat 69–70), An-dromedæ ſignum Delto-ton dicere Graii Quod ſoliti B4v/32–33 (Arat 257–258), Phatne, quod noſtri præſepe vocare fuerunt E3v/19 (Arat 970), *sg n Ab*: ſi ad illuſtrandum, aut potiùs reficiendum hoc pòémation, in quo ante me quoq; alii elaboraſſent, ipſe etiam qualemcunq; operam attuliſſem A2/9–12 (LB 7–10), Quo in genere A2/26 (LB 24), illa quidem quo no-mine ſit vocitanda B2/15 (Arat 75), *pl m N*: nihilominus næuos quofdam, qui operis venuſta-ti non parūm detraherent A2v/16–18 (LB 44–46), qui libellum illum magna ex parte vicia-tum, & mutilum caſtigare, ac reficere ſint conati A3/23–24 (LB 85–86), ſed qui fatis habe-rent, vt verſus tantūm ſuis pedibus incederent A3/24–25 (LB 86–87), qui damnum illud ſarcire vtcunq; ſtuduierunt A3/30–31 (LB 92–93), vt qui neq; clarum Orionis enſem (noſſent) A4/20 (IS 15), ſed veſtro etiam qui ſemine ſurgent B3/20 (Arat 146), qui ſæpe procellis Iac-tari toto viderunt æquore nautas B3v/23–24 (Arat 182–183), vt veteres ſtatueri Pòetæ, AEterno cunctas æuo qui nomine dignant C/27–28 (Arat 285–286), *pl m G*: quorum alter paulò prolabitur ante C/6 (Arat 264), quorum ſtirpes tellus amplexa prehendit C2v/18 (Arat 375), At quorum nequeunt radices findere terram C2v/20 (Arat 377), Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras C4v/29 (Arat 518), Quorum equidem cupienti hymbres præſcire futuros, Nil contemnendum eſt E4v/26–27 (Arat 1043–1044), *pl m Ac*: Quos humeris retinet defixo corpore Perſeus C/15 (Arat 273), ſubterq; pedes, quos diximus ante C2v/25 (Arat 382), Quos tenet AEgæo defixa in gurgite Chios D3v/14 (Arat 701), *pl m Ab*: Queis ducibus latè peragrantur cærula A4/22 (IS 17), E quibus annorum rationem, & fœdera noſces C4v/15 (Arat 504), Queis hunc conuexum cœli contingimus orbem Dv/32 (Arat 587), Queis comes aries eſt obſcuro lumine labens D2/14 (Arat 602), *pl f N*: (stellæ) Quæ fronte in media co-niuncto ardore coruſcant B4/6 (Arat 198), quali ineſſe catenæ Viſuntur, quæ diuerſæ per lumina ſerpunt C/8–9 (Arat 266–267), (stellæ) Quæ reſtant poſt delphinum claranda C2v/1 (Arat 358), Has autem, quæ ſunt paruo cum lumine fulæ C3v/5 (Arat 428), quæ per bis ſex ſignorum labier orbem Quinq; ſolent ſtellæ C4v/1–2 (Arat 490–491), *pl f G*: Stellæ igitur, quarum poſitus huc diximus vſq; C2/31 (Arat 355), Quarum ego nunc nequeo tortos euolu-ere curſus C4v/9 (Arat 498), Verūm hæc, quæ ſemper certo voluuntur in orbe C4v/10 (Arat 499), *pl f Ac*: Quas noſtri ſeptem ſoliti vocitare Triones Bv/16 (Arat 43), quas cœlum intuitus facilè ipſe notariſ B3v/6 (Arat 165), Præter quadruplices ſtellas in fronte locatas, Quas inter-uallum binas diſterminat vnum C2/28–29 (Arat 352–353), ſtellæ, quas contegit omnes For-midans acrem morſum lepus C3/31–32 (Arat 421–422), Quin ſtellæ, quas vel Neptuni no-mine dignant Ev/10 (Arat 829), Vel quas obtinuit Iouiales dicier vſus Ev/11 (Arat 830), Si-

cubi, quas Græci dixere Parelia, nubes E3v/1 (Arat 952), *pl f Ab*: Quæis nec ita è multis, neq; constat parua ita crebris B4/22 (Arat 214), E quibus ingenti existit cum corpore præ se Scorpius infestus D3v/21–22 (Arat 708–709), Cum quibus, vt perhibent, aula est contendere forma D4/6 (Arat 726), *pl n N*: cœpi de restituendis iis, quæ deerant, cogitare A2/7–8 (LB 5–6), quod & pauciora iis, quæ superessent A2/13 (LB 11), quæ cum integris in hoc genere Græcis conferri possint A2v/1–2 (LB 29–30), ea, quæ in Latino desiderabantur, dedimus operam A2v/4–5 (LB 32–33), quæ teneritudinem illam ætatis (arguere posse videantur) A3/1–2 (LB 63–64), Sed quemadmodum aliqua sint fortasse, quæ Ciceronem prima illa ætate fefellerint A3/5–7 (LB 67–69), quæ ne in puerum quidem Ciceronem caderent A3/9–10 (LB 71–72), quæ sincera videantur A3/17 (LB 79), quæ mihi parum, cum Arato consentire videbantur A3/34–A3v/1 (LB 96–97), ex iis Ciceronis ruderibus nonnulla, quæ operi suscepto non satis quadrarent, reicere potuerim A3v/13–15 (LB 109–111), quæ tempora certo Signarent curfu B/14–15 (Arat 12–13), Quod dea casta tuens B3/30 (Arat 156), quia quæ faciunt vestigia curfu C4v/3 (Arat 492), *pl n G*: quorū pleraq; si rationem verfuum spectes, videntur non pessimè habere A3/19–20 (LB 81–82), (astra) Quorumq; intuitu docilis partitur arator Officia A4/7–8 (IS 2–3), (eventa) Quorum alia ex luna, seu dimidiata feretur, Alterutra ex parti, seu pleno fulferit ore, Coniicies Ev/30–32 (Arat 849–851), *pl n Ac*: alia, quæ maiori momenti putabam A3v/2–3 (LB 98–99), Sed quæ Permessi dictant ad flumina Musæ A4v/19 (IS 43), proceraq; vincla videbis, Quæ retinent pisces C3/24–25 (Arat 414–415), Nam quæ fideribus claris natura poliuit C3v/1 (Arat 424), Signa dedit nautis [*error*: natis], cuncti quæ noscere possent C3v/31 (Arat 454), Hæc sunt, quæ vifens nocturno tempore signa C4/31 (Arat 487), Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu D2v/24 (Arat 645), Sed quæ tertia lux, vel ab ortu quarta monebit E2/29 (Arat 881), *pl n Ab*: ASTra, quibus latè cœli ardua templa coruscant A4/6 (IS 1), Tu verò Andromedæ obseruabis cingula clara, E quibus hunc subter possis cognoscere fultum B4v/27–28 (Arat 252–253).

QUIA (2) *cn*: quia B4v/33 (Arat 258), quia C4v/3 (Arat 492).

QUICUMQUE (2) *pron – sg m G*: Seu cuiuscunq; alterius B2v/22 (Arat 115), *pl n N*: (signa) quæcunq; aut hymbres, aut fulgura cœli, Aut portendere veloces sunt dicta procellas F3/14–15 (Arat 1188–1189).

QUID (5) *pron – N*: Quid Av/2 (AL 1), quid inter me, & Ciceronem interfit A2v/28 (LB 56), si quid modò possem Communem ipse etiam vitæ mortalis ad vsum Adferre A4v/12–14 (IS 36–38), quid quæq; moneret Tempestas B/16 (Arat 14), dubius quid cogitet æther F3v/10 (Arat 1215).

QUIDAM, QUAEDAM, QUODDAM (6) *pron – sg n N*: omni cùm ex parte minutum Ardenti myxæ quiddam milii instar adhæret Fv/27–28 (Arat 1108–1109), *sg n Ab*: meo quodam iure A3v/13 (LB 109), *pl m N*: non defuerint quidam Germanici item castigatorem similes A3/29–30 (LB 91–92), *pl m Ac*: nihilominus næuos quosdam A2v/16–17 (LB 44–45), vt mihi quidem dubium non sit, extitisse quosdam A3/22–23 (LB 84–85), *pl n N*: Sunt enim quædam eiufmodi (menda) A3/9 (LB 71).

QUIDEM (16) *av*: ne ita quidem durare potuerit A2/19–20 (LB 17–18), quæ quidem docti est perneceffaria A2/24 (LB 22), mea quidem sententia A2/27–27 (LB 24–25), Et quod quidem nostri propositi fuit A2v/4 (LB 32), quæ ne in puerum quidem Ciceronem caderent A3/9–10 (LB 71–72), vt mihi quidem dubium non sit A3/22 (LB 84), Atq; eius generis quidem A3/34 (LB 96), studui quidem corrigere A3v/3 (LB 99), Atq; id quidem inter legendum quibus obseruare potuerit A3v/6–7 (LB 102–103), Quem quidem & ipse operis pater huius (est imitatus) A4v/6 (IS 30), illa quidem quo nomine sit vocitanda B2/15 (Arat 75), Vna quidem primi, pedis altera posterioris B3v/8 (Arat 167), Illa quidem haud potis est noctu quæsitâ

- latere B4/29 (Arat 221), Ille quidem, plenæ quali semper fidere lunæ Obscuretur B4v/25–26 (Arat 250–251), Rupta quidem flatus ventorum, marcida fudum E2v/4 (Arat 889), Ne nox illa quidem pluuiæ tibi tranfiet expers E3/13 (Arat 931).
- QUIESCERE (1) *vb* – *part fut act sg m N*: Antra quieturi fubeunt (mures) F3/26 (Arat 1200).
- QUIETUS (1) *ai* – *sg f Ac*: fed paulò mare suprà extare quietam (nebulam) F/11 (Arat 1061).
- QUIN (3) *av*: quin etiam patre illo dicimur orti B/8 (Arat 6), Quin ftellæ Ev/10 (Arat 829), Quinetiam corui, furesq̃ monedulæ, aquarum Omen habent E4v/17–18 (Arat 1034–1035).
- QUIN (1) *cn*: Haud dubium eft, quin tum tempeftas dira fequatur E3v/23 (Arat 974).
- QUINQUE (3) *nm*: quæ per bis lex signorum labier orbem Quinq̃ folent ftellæ C4v/1–2 (Arat 490–491), inuenies fupero conuertit orbe Quinq̃ pari fpacio partes D/14–15 (Arat 536–537), huic orbi quinq̃ tributæ Nocturnæ partes D/28–29 (Arat 550–551).
- QUINTUS (1) *nm* – *sg m N*: quintus mare turbat lucifer Ev/23 (Arat 842).
- QUIPPE (4) *av*: Ardens quippe illa eft B3v/5 (Arat 164), Quippe notis tabulæ vifuntur grandibus Ev/6 (Arat 825), Pura ferenorum præfaga eft quippe dierum E2/26 (Arat 878), Eius quippe modi frigus crabronibus inftat F2/22 (Arat 1134).
- QUIRE (2) *vb* – *ind pf act 1 sg*: Nec præeunte meo mihi Cæfare, proficere hilum Quiui vnquam Av/9 (AL 8), *con præes act 3 sg*: Vt iam tum queat aucta creandis fufficere vmbris E/16 (Arat 802).
- QUIS (1) *pron* – *N*: Sed quis tempeftatum omnia figna Expediat? Fv/23–24 (Arat 1104–1105).
- QUISQUAM (1) *pron* – *sg m Ac*: Nec quenquam illa tamen blanda dignata loquela eft B3/15 (Arat 141).
- QUISQUE (9) *pron* – *sg m D*: fua verò cuiq̃ placere Sors debet A4v/23 (IS 47), *sg m Ac*: Ars fua quenq̃ alit F2v/21 (Arat 1164), fua quenq̃ oracula ducunt F2v/21 (Arat 1164), *sg f N*: quid quæq̃ moneret Tempeftas B/16–17 (Arat 14–15), menfis quota fit lux quæq̃ fatetur E/21 (Arat 807), vt quæq̃ fuam comitetur aratio frugem F2/12 (Arat 1124), *sg f Ac*: Vt ftella auroram noua femper quanq̃ falutet Ev/3 (Arat 822), *pl m Ac*: Quosq̃ audis vermes terræ inteftina vocari E4v/12 (Arat 1029), *pl n Ac*: fed circùm proxima quæq̃ Pabula delibant florum Fv/17–18 (Arat 1098–1099).
- QUISQUIS (3) *pron* – *sg m D*: cui cui tandem doctiffima Pallas Solertem ipfa dedit fabricæ rationibus artem Dv/14–15 (Arat 569–570), *sg n N*: quicquid errorum in hoc opufculo reperiatur A3/4 (LB 66), *sg n Ac*: Nam quicquid lentiffi in fructu obferuat arator F2/17 (Arat 1129).
- QUIVIS (1) *pron* – *sg m N*: Atq̃ id quidem inter legendum quiuis obferuare poterit A3v/6–7 (LB 102–103).
- QUO (1) *av*: & quo rubicundior illa Fulferit, hoc maior tempeftas æra verret E2/21–22 (Arat 873–874).
- QUOAD (1) *av*: quoad liceret A3v/3–4 (LB 99–100).
- QUOCUMQUE (1) *av*: quocunq̃ feramur B/7 (Arat 5).
- QUOD (9) *av*: ratio quòd inobferuata lateret Annorum, fugeretq̃ vago fol nefcius axe A4/17–18 (IS 12–13), Quòdfi forte vrlas magis appellare libebit Bv/6 (Arat 33), Quòd quali temone adiunctam præ fe quatit Arcton B2v/14 (Arat 107), Propterea quòd & ætatis primordia clarat C/33 (Arat 291), Quòdfi Solis aues certos cognofcere curfus D2/26 (Arat 614), quòd latè cælo difperfa tenetur D3/17 (Arat 671), Quòdfi candorem retinebit vespere eundem E2v/16 (Arat 901), Quòdfi Sol oculorum admittat lumina E2v/24 (Arat 909), Quòdfi lentus amor ferò pecora illa maritet F2/26 (Arat 1138).
- QUOD (8) *cn*: quòd A2/13 (LB 11), A2/17 (LB 15), A2v/4 (LB 32), Bv/11 (Arat 38), B2/18 (Arat 78), B2v/25 (Arat 118), Quòd E2/16 (Arat 868), E2/20 (Arat 872).
- QUOMODO (1) *av*: quomodo Arati fententiam exprimerent, parùm omninò laborarent A3/26–27 (LB 88–89).

QUONDAM (3) *av:* ianua duplex Obliqui quondam fulcitur robore vectis B4/23–24 (Arat 216–217), Vt quondam Orion manibus violasse Dianam Ausus fit D3v/12–13 (Arat 699–700), Quondam Ev/27 (Arat 846).

QUOQUE (32) *av:* in quo ante me quoq; alii elaborassent A2/11 (LB 9), Nam Auieni interpretatio eodem quoq; fato videtur edita A2/21–22 (LB 19–20), & fi is quoq; A2/26 (LB 24), integra quoq; Latina A2v/2 (LB 30), Ne autem eo nomine quoq; A2v/18–19 (LB 46–47), quod de sapientissimo quoq; iudico A2v/29–30 (LB 57–58), & Ciceronem, ficut alios quoq; spacio habuisse opus, dum in Ciceronem euaderet A2v/30–32 (LB 58–60), à veritate quoq; aberrare A3/14 (LB 76), fed prognostica quoq; non tam perpurgauit A3v/9–10 (LB 105–106), Alpernata tamen genus omnino hoc quoq; non est B3/12 (Arat 138), Postquam autem in terris euanuit hoc quoq; seclum B3/26 (Arat 152), Nunc vbi spectari potis est quoq; B3/33 (Arat 159), stellis quoq; flama propinquis Par data B3v/5–6 (Arat 164–165), caprae quoq; fabula sese Hædorumq; tibi obiciet B3v/23–24 (Arat 181–182), fed eos quoq; Iuppiter astris Inferuit B4/13–14 (Arat 205–206), & Andromedæ hinc fulgens quoq; dextra tenetur C4v/33 (Arat 522), Hydra quoq; ingens Primorem colli spiram, & caput omne reclinat D4v/5–6 (Arat 758–759), Sic Andromedæ quoq; tristis Brachiaq; ardentesq; humeri, stellataq; crura, Omnia dispersita, mari referuntur Eoo D4v/13–15 (Arat 766–768), Hæc quoq; digestis monet æther lucidus astris E/25 (Arat 811), Nec minus ex aliis rebus quoq; E2/1 (Arat 853), Fit quoq; vt æris claudatur luna coronis E2v/1 (Arat 886), Solis fit quoq; cura tibi perdiscere morem E2v/9 (Arat 894), Quoq; vrgent propius solem E3/30 (Arat 948), aliquando quoq; hymbrem, E3v/8 (Arat 959), Vndicolæ quoq; sæpe anates E4/9 (Arat 993), Vos quoq; signa videtis aquai dulcis alumnæ E4/33 (Arat 1017), Cortis aues quoq; nitentes in culmina tecti E4v/23 (Arat 1040), Tum quoq; purus erit F/9 (Arat 1059), Crabronū quoq; cū autumno vis magna coorta est F2/19 (Arat 1131), Quoq; magis terram fodium, & calcibus vrgent F2v/5 (Arat 1148), aut iis quoq; plures F2v/10 (Arat 1153), Agricola ex bobus capiunt quoq; signa futuri Hymbris F2v/31–32–F3/1 (Arat 1174–1175).

QUOTIES (1) *av:* prælagia cancris Sunt eadem, quoties prorrepunt fluminis alueo, Obfiduntq; altis armato corpore ripas F3/22–24 (Arat 1196–1198).

QUOTUS (1) *ai – sg f N:* mensis quota fit lux E/21 (Arat 807).

RABIDUS (1) *ai – sg n Ab:* rabido de corpore C2v/12 (Arat 369).

RADIARE (5) *vb – part praes act sg m G:* Hoc motu radiantis Etelæ in vada ponti Profiliunt B3v/17–18 (Arat 176–177), sub pedibus fratas radiantis Aquarii C3v/13 (Arat 436), radiantis Aquarii D4/33 (Arat 753), *part praes act sg n G:* cœli radiantis B/28 (Arat 26), *part praes act sg n Ab:* vno mentum radianti fidere lucet B2/6 (Arat 66).

RADIATUS (2) *ai – sg m G:* radiati lampade Solis Ev/4 (Arat 823), *sg m Ab:* radiato stipite D3/11 (Arat 665).

RADIUS (10) *sb m – pl N:* Cùm denfentur item, partemq; feruntur in vnam Stipati radii E2v/31–32 (Arat 916–917), Ac nubem radii circum fundantur opacam E3/12 (Arat 930), Stinguntur radii cæca caligine tecti E3/21 (Arat 939), Primores itidem radii, Solem ante renatum, Si obscuri torpent E3/25–26 (Arat 943–944), *pl Ac:* Et quantos radios iacimus de lumine nostro Dv/31 (Arat 586), Et dextra radios læto cum lumine iactans D4/17 (Arat 737), *pl Ab:* Stella, micans radiis B2v/17 (Arat 110), reflexis Splendescit medius radiis E2v/21–22 (Arat 906–907), radiisq; procul vibrantibus ipse Consequitur E3/4–5 (Arat 922–923), Nec si debilibus radiis hebes ipsa prematur E4v/33 (Arat 1050).

RADIX (2) *sb f – pl N:* At quorum nequeunt radices findere terram C2v/20 (Arat 377), *pl Ac:* At si radices fumans nebula integat imos Aerii montis F/6–7 (Arat 1056–1057).

- RAMUS (2) *sb m – pl Ac*: Denudat foliis ramos C2v/21 (Arat 378), *fiduntq̃* per altos Arboris antiquæ ramos F/27–28 (Arat 1077–1078).
- RAPIDUS (2) *ai – sg m Ab*: veluti rapido cum gurgite flumen Bv/26 (Arat 53), rapido ne fideris igni Læfa leges F2v/15–16 (Arat 1158–1159).
- RARUS (2) *ai – sg f N*: Rara, parumq̃ alacris populi fe ante ora ferebat B3/10 (Arat 136), *comp sg m N*: ventos prælagit rarior àér E3/27 (Arat 945).
- RATIO (9) *sb f – sg N*: ratio quòd inobferuata lateret Annorum A4/17–18 (IS 12–13), *sg Ac*: fi rationem verſuum ſpectes A3/19–20 (LB 81–82), Habes, amice Lector, confilii, factiq̃ noſtri rationem A3v/15–16 (LB 111–112), E quibus annorum rationem, & fœdera noſces C4v/15 (Arat 504), *sg Ab*: ratione ſine vlla Septem dicier C/26–27 (Arat 284–285), Hæc ille alſtrorum cuſtos ratione notauit C3v/3 (Arat 426), ſimili ratione notari Non poſſunt C4v/2–3 (Arat 491–492), *pl D*: cui cui tandem doctiſſima Pallas Solertem ipſa dedit fabricæ rationibus artem Dv/14–15 (Arat 569–570), *pl Ab*: His rationibus ego adductus A2/29 (LB 27).
- RATIS (2) *sb m – sg Ac*: Terræ aduerte ratem C2/8 (Arat 332), Sæpè ratem portu, quantumuis nocte ſerena, Condit venturæ diffidens nauita luci Ev/20–21 (Arat 839–840).
- RATUS (2) *ai – sg m N*: cætera integra effe ratus A2/6–7 (LB 4–5), *pl n N*: Solis ſunt rata ſigna E2v/10 (Arat 895).
- RAUCUS (1) *ai – pl m D*: Hanc operam potius raucis impendite coruis Av/5 (AL 4).
- RECEDERE (5) *vb – ind præſ act 3 sg*: Cùm ſupera ſefe fatiauit luce, recedit D2v/16 (Arat 637), Atq̃ Aus ad ſummam caudam, primasq̃ recedit Pinnas D3/3–4 (Arat 657–658), poſt humeris euerſa ſede recedit D4/4 (Arat 724), *ind fut I act 3 sg*: Et nulla ſub aquas contextus nube recedet E2v/17 (Arat 902), *part præſ act sg f N*: illa recedens Auſtrum confequitur deuitans corpore virgo D/5–6 (Arat 527–528).
- RECIPERE (2) *vb – ind præſ act 3 sg*: Exinde in ſuperas brumali tempore flexu Se recipit ſedes D/27 (Arat 549), *ind pf act 3 sg*: per littora cornix Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit E4v/5–6 (Arat 1022–1023).
- RECLINARE (2) *vb – ind præſ act 3 sg*: At Cepheus caput, atq̃ humeros, palmasq̃ reclinat D3v/5 (Arat 692), Hydra quoq̃ ingens Primorem colli ſpiram, & caput omne reclinat D4v/5–6 (Arat 758–759).
- RECONDERE (1) *vb – ind præſ act 3 sg*: Hoc caput hîc paulum ſefe ſubitoq̃ recondit B2/11 (Arat 71).
- RECTE (1) *av*: rectè obſeruaueris augmen E2/30 (Arat 882).
- RECTUS (2) *ai – sg f N*: Flama lucernarum nunc recta infurgat in altum E4v/31 (Arat 1048), *pl n Ab*: ſed rectis cornibus aſtat E2/14 (Arat 866).
- RECURRERE (1) *vb – ind præſ act 3 pl*: (apes) trepidæq̃ recurrunt Fv/18 (Arat 1099).
- REDDERE (1) *vb – inf præſ act*: Triſtifica certant Neptuno reddere voces E4/1 (Arat 985).
- REDIRE (2) *vb – ind præſ act 3 sg*: vel noctis ab vmbris In cælum redit, aut è cœlo noctis in vmbras E2v/33E3/1 (Arat 918–919), *ind præſ act 3 pl*: Cùm redeunt ad idem cœli ſub tegmine ſignum C4v/8 (Arat 497).
- REFERRE (2) *vb – ind impf act 3 sg*: gradum montes referebat in altos B3/24 (Arat 150), *ind præſ pass 3 pl*: Sic Andromedæ quoq̃ triſtis Brachiaq̃, ardentesq̃ humeri, ſtellataq̃ crura, Omnia diſpertita, mari referuntur Eoo D4v/13–15 (Arat 766–768).
- REFICERE (4) *vb – inf præſ act*: ac reficere ſint conati A3/24 (LB 86), *part pf pass sg n N*: In priſcos ſi forte reſectum verteret vſus Denuò A4/28–29 (IS 23–24), *part fut pass sg m Ab*: in reficiendo hoc libello A3v/12 (LB 108), *part fut pass sg n Ac*: potiùs reficiendum hoc pòéma-tion A2/10 (LB 8).



- REFLECTERE (2) *vb* – *part pf pass sg m Ac*: & tereti ceruice reflexum Obtutum in cauda maioris figere dicas Arcti B2/7–9 (Arat 67–69), *part pf pass pl m Ab*: reflexis Splendescit medius radiis E2v/21–22 (Arat 906–907).
- REFULGERE (4) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Sed prior illa magis stellis distincta refulget Bv/21 (Arat 48), Caudaq<sub>3</sub> Centauri extremo candore refulget D3/30 (Arat 684), *part praes act sg m N*: claret Feruidus ille Canis, stellarum luce refulgens C2v/9–10 (Arat 366–367), *part praes act sg f N*: Piftrix, è spina valida cum luce refulgens C3/28 (Arat 418).
- REGIO (3) *sb f* – *sg Ab*: E regione alter Boream super arduus extat Bv/2 (Arat 29), Quà summa ab regione Aquilonis flamina pulfant C/16 (Arat 274), Aram sub media cœli regione locatam C4/1 (Arat 457).
- REGNUM (3) *sb n* – *sg G*: REGNI POLONIAE Cancellarium A4/4 (IS tit), Et Iouis in regno, cœliq<sub>3</sub> hac parte refedit B3/32 (Arat 158), *pl Ac*: Zephyri intima regna petentes Dv/21 (Arat 576).
- REICERE (1) *vb* – *inf praes act*: (nonnulla) reicere potuerim A3v/14–15 (LB 110–111).
- RELEGERE (1) *vb* – *con impf act 1 sg*: paraphrasim per otium relegerem A2/4–5 (LB 2–3).
- RELIGARE (1) *vb* – *part pf pass sg m N*: ipse manet religatus corpore toto B2v/1 (Arat 94).
- RELINQUERE (4) *vb* – *inf pf pass*: inuenies supero conuertier orbe Quinq<sub>3</sub> pari spacio partes, tris esse relictas D/14–15 (Arat 536–537), *ind pf pass n 3 sg*: Quod superà terras prima de nocte relictum est Signifero ex orbi D2/24–25 (Arat 612–613), *con impf act 1 sg*: quali per negligentiam relinquerem A2v/18 (LB 46), *part pf pass sg f Ab*: Parte sui superà longè maiore relictas D4v/7 (Arat 760).
- RELIQUUS (4) *ai* – *pl m N*: pauci enim ex hac parte Ciceronis versus sunt reliqui A3v/10–11 (LB 106–107), at reliqui giro breuiore feruntur C4v/28 (Arat 517), *pl m D*: reliquis innoxia flama est C2v/23 (Arat 380), *pl n Ab*: reliquis sed clarior vna Sideribus subter præcordia fixa tenetur Stella B2v/15–17 (Arat 108–110).
- RELUCERE (3) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Huic non vna modò caput ornans stella relucet B2/3 (Arat 63), Sed stellis longè densis præclara relucet C/3 (Arat 261), In medioq<sub>3</sub> finu fulgens cratera relucet C4/27 (Arat 483).
- REMITTERE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: alasq<sub>3</sub> remittunt F/28 (Arat 1078).
- REMUS (1) *sb m* – *pl G*: neq<sub>3</sub> iam remorum est amplius vsus B3v/18 (Arat 177).
- RENASCI (1) *vb* – *part pf pass sg m Ac*: Solem ante renatum E3/25 (Arat 943).
- RENITI (1) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: Sed caput, atq<sub>3</sub> humeri, pectusq<sub>3</sub> renititur ardens D4v/4 (Arat 757).
- RENUERE (1) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Vespere item exorto stabula ad consueta reuerti Cùm renuntunt F2v/28–29 (Arat 1171–1172).
- REPELLERE (1) *vb* – *ind pf pass f 3 sg*: stellis distincta corona, Partem etiam superà, alit alia de parte repulsa est D2v/5 (Arat 626–627).
- REPENTE (4) *av*: Ferrea tum verò proles exorta repentè est B3/27 (Arat 153), Puluerulentus vti de terra lapsus repentè C/19 (Arat 277), repente Exoritur candens illustri lumine virgo D2v/32–33 (Arat 653–654), deperdentq<sub>3</sub> repente nitorem E3/19 (Arat 937), Clara repentè suum deperdent astra nitorem Fv/4 (Arat 1085).
- REPERIRE (2) *vb* – *ind pf act 1 pl*: partem illam reperimus A2v/10 (LB 38), *con praes pass 3 sg*: quicquid errorum in hoc opusculo reperiat A3/4 (LB 66).
- REPETERE (2) *vb* – *part praes act sg m N*: Anser item palatum repetens clangore sonoro Fv/9 (Arat 1090), *part pf pass sg m Ab*: leuant repetito corpora saltu F2v/26 (Arat 1169).
- REPULSUS (1) *sb m* – *sg Ab*: Aut densus stridor cùm celso è vertice montis Ortus adaugefcit scopulorum sæpe repulso E4/2–3 (Arat 986–987).

- REPURGARE (1) *vb* – *part pf pass sg f Ac*: non vŕquequaꝫ repurgatam, aut cum Græco Arato confentientem partem illam reperimus A2v/8–10 (LB 36–38).
- REQUIRERE (2) *vb* – *part praes act sg f N*: & fera piŕtrix Labitur, horribiles epulas funeŕta requirens D3v/1–2 (Arat 688–689), Labitur illa ŕimul gnatam lachrimoŕa requirens Calsio-peia D4/1–2 (Arat 721–722).
- RES (10) *sb f* – *sg N*: Vt res nulla feras poŕŕit mulcere procellas C4/8 (Arat 464), *sg D*: iuuandæ rei literariæ ŕtudio A2v/21 (LB 49), *sg Ac*: ŕi rem ipŕam, & veritatem confideres A3/20–21 (LB 82–83), *pl G*: Salue opifex rerum B/20 (Arat 18), Sol obiens rerum eŕt certiffimŕs augur earum E3v/10 (Arat 961), rerum cinis abiectiffimŕs Fv/24 (Arat 1105), *pl D*: ŕua gignendis vt tempora rebus Confarent B/17–18 (Arat 15–16), *pl Ac*: namꝫ ille hominum res curat apertè Ew/28 (Arat 847), Res benè habent inopi F2/27 (Arat 1139), *pl Ab*: Nec minus ex aliis rebus quoꝫ, ŕiue diei, Seu noctis ŕpacio, ŕas coniectare futura eŕt E2/1–2 (Arat 853–854).
- RESIDERE (2) *vb* – *ind pf act 3 sg*: (dea) Et Iouis in regno, cœliꝫ hac parte refedit B3/32 (Arat 158), Hæc genus ad læuum Nixi delapŕa refedit Cv/6 (Arat 297).
- RESPICERE (1) *vb* – *imp praes act 2 sg*: Cũ pluerit luci, occumbentem reŕpice Solem E3/10 (Arat 928).
- RESPONDERE (2) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Huic demum vieti reŕpondent vltima menŕŕis E2/33 (Arat 885), *ind fut II act 3 sg*: Nam ŕi prima minus ŕignis reŕponderit Eos, Proxima neququaꝫ, aut, ad ŕummuŕ, tertia fallet F3/16–17 (Arat 1190–1191).
- RESPONSARE (1) *vb* – *ind praes act 3 pl*: cumꝫ per agros Mutua reŕponŕant corui F/22–23 (Arat 1072–1073).
- RESPUERE (1) *vb* – *con pf act 3 sg*: Nec matronarum cætus veterumꝫ virorum Reŕpuerit B2v/27–28 (Arat 120–121).
- RESTARE (1) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Quæ reŕtant poŕt delphinum claranda C2v/1 (Arat 358).
- RESTITUERE (3) *vb* – *inf praes act*: & amiŕŕa reŕtituere A2v/11 (LB 39), *con impf pass 3 pl*: ŕuo quaŕi lari reŕtituerentur A2v/6–7 (LB 34–35), *part fut pass pl n Ab*: cœpi de reŕtituendis iis, quaꝫ deerant, cogitare A2/7–8 (LB 5–6).
- RESUPINUS (3) *ai* – *sg m N*: curŕus reŕupinus vtriꝫ Bv/8 (Arat 35), *sg f N*: Nec reŕupina iacet E2/14 (Arat 866), Egelidos contrà reŕupina minabitur Auŕtros E2/19 (Arat 871).
- RETINERE (12) *vb* – *inf praes act*: Holce inter mediam partem retinere videtur D/30 (Arat 552), *ind praes act 3 sg*: Quos humeris retinet defixo corpore Perŕeus C/15 (Arat 273), inde pedes Canis, & ŕimul amplam Argolicam retinet crebrò cum lumine nauem D/21–22 (Arat 543–544), Ipŕe feram dextra retinet D4/12 (Arat 732), *ind praes act 3 pl*: proceracꝫ vincla videbis, Quæ retinent piŕŕes C3/24–25 (Arat 414–415), Nam retinent Arcti luŕtrantes lumine ŕuras D3v/33 (Arat 720), *ind fut I act 3 sg*: Quòdŕi candorem retinebit veŕpere eundem E2v/16 (Arat 901), *part praes act sg m N*: tum genus ardens In ŕefe retinens Aurigæ portat vtrunꝫ C4v/30–31 (Arat 519–520), Hunc retinens Aries ŕublucet corpore totus Dv/1 (Arat 556), Et dextra retinens non caŕŕum luminis enŕem D2v/21 (Arat 642), *part praes act sg f N*: Dimidiam retinens, Itellis diŕtincta corona, Partem etiam ŕuperà D2v/5–6 (Arat 626–627), *part praes act pl m N*: Culmine tranŕuerŕo retinentes ŕidera ŕulta Dv/19 (Arat 574), *part praes act pl n N*: nomen præŕertim Ciceronis vtcunꝫ retinentia, extarent A2v/2–3 (LB 30–31).
- RETRO (2) *av*: Sed conuerŕa retrò cœli ŕemper loca tranat C3/4 (Arat 394), Flumine mixta retrò ad piŕtriciŕ terga reuertit C3/26 (Arat 416).
- RETROCEDERE (1) *vb* – *part praes act sg f N*: Vnde retrocedens vaŕti vis illa draconis B2/1 (Arat 61).
- REVELLERE (1) *vb* – *part praes act sg f N*: diŕiectacꝫ ŕaxa reuellens D3v/19 (Arat 706).
- REVENIRE (1) *vb* – *part fut act sg m N*: Manè reuenturus vultu promittit eodem E2v/18 (Arat 903).

- REVERENTIA (1) *sb f – sg Ab*: Latuerunt autem hucufq<sub>3</sub> siue reuerentia Ciceronis A3/10–11 (LB 72–73).
- REVERTI (2) *vb – inf praes pass*: Flumine mixta retrò ad piftricus terga reuerti C3/26 (Arat 416), Vespere item exorto stabula ad confueta reuerti Cùm renuunt F2v/28–29 (Arat 1171–1172).
- REVISERE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: Tot cœlum rurſus furgentia ſigna reuiſunt D2/22 (Arat 610), Aut decedentes paſtu cùm veſpere triſti Mugitu caulſas, & ſepta antiqua reuiſunt F3/3–4 (Arat 1177–1178).
- REVOCARE (2) *vb – inf praes act*: Et, quantùm poſſem, ad veterem reuocare nitorem A4/27 (IS 22), *inf praes pass*: ſemelq<sub>3</sub> Pulſa in perpetuum reuocari poſſe negabat B3/27–28 (Arat 143–144).
- REVOLARE (1) *vb – inf praes act*: Difficiles reuolare F/31 (Arat 1081).
- REVOLVERE (1) *vb – part praes act sg m N*: Toruus draco ſerpit ſubter, ſuperaq<sub>3</sub> reuoluens Sefe Bv/27–28 (Arat 54–55).
- REX (1) *sb m – sg D*: Pan qualia regi Sarmatiæ tuus ille dabat circumfluus auro A4v/17–18 (IS 41–42).
- RIGARE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: rupe illa cauā per ſaxa volutus Theſpia rura rigat B4v/19–20 (Arat 244–245), Propter Aquarius obſcurum dextra rigat amnem C3v/14 (Arat 437).
- RIPA (2) *sb f – pl Ac*: Fluminis illuſtris tangentem corpore ripas C3/18 (Arat 408), Obſiduntq<sub>3</sub> altas armato corpore ripas F3/24 (Arat 1198).
- RITUS (1) *sb m – sg Ab*: Accipitrumq<sub>3</sub> ſtrepunt ritu E4v/19 (Arat 1036).
- RIVUS (2) *sb m – sg Ac*: Atq<sub>3</sub> pedes gelidum riuum fundentis Aquarii D/19 (Arat 541), *sg Ab*: cùm mons prius ille Nullo manaret riuo B4v/14–15 (Arat 239–240).
- ROBUR (2) *sb n – sg Ab*: ianua duplex Obliqui quondam fulcitur robore vectis B4/23–24 (Arat 215–216), Perfringet celſos defixo robore malos C4/7 (Arat 463).
- ROMANUS (2) *ai – sg n G*: Principe Romani eloquii Av/7 (AL 6), *pl f Ac*: Romanasq<sub>3</sub> imitari voce loquelas Av/4 (AL 3).
- ROS (1) *sb m – pl Ac*: Et leuiter fummos delibat pectore rores E4/32 (Arat 1016).
- ROSTELLUM (1) *sb n – pl Ab*: Roſtellis teneras perpurgant ordine pinnas E4v/14 (Arat 1031).
- ROSTRUM (3) *sb n – sg G*: hic fugit ictus Horrificos metuens roſtri tremebundus acuti C2v/26–27 (Arat 383–384), *sg Ab*: roſtro Neptunia prata ſecantes C3/3 (Arat 393), Coruus Roſtro tundiſt C4/28–29 (Arat 484–485).
- ROTA (2) *sb f – sg N*: poſtremum tangit rota feruida Solis D/26 (Arat 548), *pl N*: Lumina ſi obtineant ſua temoneſq<sub>3</sub>, rotæq<sub>3</sub> Bv/5 (Arat 32).
- RUBECULA (1) *sb f – sg N*: Orchilus antra petens, ſiſſasq<sub>3</sub> rubecula cautes Fv/14 (Arat 1095).
- RUBER (3) *ai – sg m N*: At ruber apparens animarum flamina portat E2v/28 (Arat 913), *sg m Ab*: Diuerſæ rubro nubes fulſere colore E3/23 (Arat 941), *sg f N*: Rubra (luna) feret ventos E2/27 (Arat 879).
- RUBERE (4) *vb – ind praes act 3 sg*: Nam rubet interdum, nubes quo more rubefcunt E2v/26 (Arat 911), *ind praes act 3 pl*: Vicinæq<sub>3</sub> rubent nubes E3/15 (Arat 933), *ind fut I act 3 sg*: nubes, qua ex parte rubebit E3v/7 (Arat 958), *part praes act sg f N*: Vna rubens tantum nubes E3v/7 (Arat 958).
- RUBESCERE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: Nam (sol) rubet interdum, nubes quo more rubefcunt E2v/26 (Arat 911), nubes Aut Boreæ, aut ex parte Noti, aut vtrinq<sub>3</sub> rubefcunt E3v/1–2 (Arat 952–953).
- RUBICUNDUS (2) *ai – sg f N*: rubicunda furentes Prædicat ventos E2/9–10 (Arat 861–862), *comp sg f N*: Dira ſequetur hyems: & quo rubicundior illa Fulſerit, hoc maior tempeſtas àera verret E2/21–22 (Arat 873–874).

- RUBIDUS (1) *ai – sg m Ab*: Quòd fi contingat rubido claudi orbe trilucem E2/20 (Arat 872).
- RUDUS (1) *sb n – pl Ab*: ex iis Ciceronis ruderibus nonnulla (reicere potuerim) A3v/13 (LB 109).
- RUERE (1) *vb – ind fut I act 3 sg*: Plurimis immifsis ruet ilicet hymber habenis E3v/6 (Arat 957).
- RUINA (1) *sb f – pl Ac*: Huius ego antiquas ftudui instaurare ruinas A4v/11 (IS 35).
- RUMPERE (1) *vb – part pf pass sg f N*: Rupta (luna) flatus ventorum E2v/4 (Arat 889).
- RUPES (1) *sb f – sg Ab*: rupe ille caua per faxa volutus Thelpia rura rigat B4v/19–20 (Arat 244–245).
- RURSUM, RURSUS (4) *av*: Tot cœlum rurfus furgentia signa reuifunt D2/22 (Arat 610), Nunc fub aquas rurfum felfis labente quadrigis Ev/33 (Arat 852), ac turbato àère rurfum India optati funt veftiganda fereni F/13–14 (Arat 1063–1064), aut rurfum fubeuntibus æquor F3v/3 (Arat 1208).
- RUS (3) *sb n – sg D*: Tenuibus adfuetæ lymphis, ruriq<sub>3</sub> canoro A4v/20 (IS 44), *pl Ac*: (fons) Thelpia rura rigat B4v/20 (Arat 245), & lætus per rura vagatur Caprigeni pecoris cuftos F2v/17–18 (Arat 1160–1161).
- RUTILUS (3) *ai – sg f Ab*: Quem rutila fulgens pluma præteruolat Ales D3/33 (Arat 687), *sg n Ab*: rutilo cum lumine claret C2v/9 (Arat 366), Quem rutilo fequitur collucens corpore virgo D2/7 (Arat 595).
- SAECULUM (2) *sb n – sg N*: in terris euanuit hoc quoq<sub>3</sub> feclum B3/26 (Arat 152), *pl N*: Quem prifca altrorum dixerunt fecla parentem B2v/21 (Arat 114).
- SAEPE (9) *av*: B3v/23 (Arat 182), C3/21 (Arat 411), Ev/20 (Arat 839), E3v/31 (Arat 982), E4/3 (Arat 987), E4/9 (Arat 993), E4/26 (Arat 1010), E4/29 (Arat 1013), E4v/3 (Arat 1020).
- SAEPTUM (2) *sb n – pl Ac*: fepta antiqua reuifunt F3/4 (Arat 1178), cùm fecurus ad ipfa Septa obuerfatur F3/9–10 (Arat 1183–1184).
- SAEVUS (2) *ai – sg m Ac*: Sæuum Curetes cùm delufere parentem Bv/12 (Arat 39), *pl n Ac*: frigora læua F2v/4 (Arat 1147).
- SAGAX (1) *ai – pl m N*: falluntq<sub>3</sub> lagaces Ev/26 (Arat 845).
- SAGITTA (3) *sb f – sg N*: Hic miſſore vacans fulgens iacet vna ſagitta C2/18 (Arat 342), fimul obtegitur depulſa ſagitta D3/2 (Arat 656), Et volucris terris exiſtit clara ſagitta D4/31 (Arat 751).
- SAGITTARIUS (1) *sb m – sg G*: Inde Sagittarii defixum poſidet arcum D/24 (Arat 546).
- SAGITTIPOTENS (3) *sg m – sb N*: ſagittipotens folis cùm fuſtinet orbem C2/6 (Arat 330), Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum D2/10 (Arat 598), Inde Sagittipotens ſuperas cùm viſere lucas Inſtitit D4/18–19 (Arat 738–739).
- SAL (1) *sb m – sg G*: Saxaq<sub>3</sub> cana falis niueo ſpumata liquore E3v/33 (Arat 984).
- SALIRE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: Cùm paſſim veneri indulgent, ſaliuntq<sub>3</sub> maritos F2/24 (Arat 1136), *part praes act sg f G*: Fons ſalientis aquæ B4v/17 (Arat 242).
- SALTUS (2) *sb m – sg Ab*: Cumq<sub>3</sub> ſubinde leuant repetito corpora faltu F2v/26 (Arat 1169), *pl Ac*: & faltus iterare procaces F3/19 (Arat 1193).
- SALUS (1) *sb f – sg D*: Namq<sub>3</sub> tuæ primùm proſpexeris ipſe ſaluti Ev/18 (Arat 837).
- SALUTARE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Vt ſtella auroram noua ſemper quanq<sub>3</sub> ſalutet Ev/3 (Arat 822).
- SALVERE (2) *vb – imp praes act 2 sg*: Salue opifex rerum B/20 (Arat 18), *imp praes act 2 pl*: dulces ſaluate Camœnæ B/21 (Arat 19).
- SAMOSCIUS (2) *n-pers – sg Ac*: AD AMPLISSIMVM VIRVM, IOANNEM SAMOSCIVM A4/1–3 (IS tit), *sg V*: tibi confecrare laborem Viſum eſt, Aonidum decus, & tutela, Samofci A4v/15–16 (IS 39–40).

- SANCTUS (1) *ai – sup sg f N*: sanctissima Maia C/30 (Arat 288).
- SANE (9) *av*: Nec fanè vllam inuidiam eo nomine me fubitum exiſtimaui A2/8–9 (LB 6–7), Neq<sub>3</sub> fanè eiufdem inuidiæ, & amiſſa reſtituere, & errata corrigere videbatur A2v/10–12 (LB 38–40), fanè equidem B2/9 (Arat 69), Huic humeri fanè tanto ſplendore coruſcant B2/29 (Arat 89), His fanè exiguus manat de corpore ſplendor B2v/11 (Arat 104), Hæc fanè exigua citò pernoſcuntur opella Ev/16 (Arat 835), Haud fanè illa dies pluuiæ caritura videtur E3/24 (Arat 942), Nec parui fanè momenti hæc ducito ſigna E3v/3 (Arat 954), Tum fanè duplex nautis inceſſerit horror E4/23 (Arat 1007).
- SANGUIS (1) *sb m – sg G*: (Iuppiter) memor autorem ſe ſanguinis eſſe B4/14 (Arat 206).
- SAPIENS (2) *ai – sg m Ac*: neminem videlicet naſci ſapientem, ſed fieri A2v/30 (LB 58), *sup sg m Ab*: quod de ſapientiſſimo quoq<sub>3</sub> iudico A2v/29–30 (LB 57–58).
- SARCIRE (2) *vb – inf præs act*: qui damnum illud ſarcire vtcunq<sub>3</sub> ſtuderint A3/30–31 (LB 92–93), Conatus ſum illud lacerum ſarcire pœma A4/26 (IS 21).
- SARMATIA (1) *sb f – sg G*: Pan qualia regi Sarmatiæ tuus ille dabat A4v/17–18 (IS 41–42).
- SATIARE (1) *vb – ind pf act 3 sg*: Cùm ſupera ſefe ſatiauit luce D2v/16 (Arat 637).
- SATIS (6) *av*: ſed qui ſatis haberent A3/24–25 (LB 86–87), nonnulla ſatis habui tantum indicare A3v/1–2 (LB 97–98), quæ operi ſulcepto non ſatis quadrarent A3v/14 (LB 110), Conſtabat ſatis A4/16 (IS 11), nondum eſt ſatis explorata Iouis mens Ev/25 (Arat 844), Ergo illex ſætu, quantum ſatis, vbere turgens F2/5 (Arat 1117).
- SAUROMATA (1) *sb m – sg Ab*: Sauromataq<sub>3</sub> adeò diſcam Av/10 (AL 9).
- SAXUM (4) *sb n – pl N*: Saxaq<sub>3</sub> cana ſalis niueo ſpumata liquore Trifiſticas certant Neptuno red-dere voces E3v/33–E4/1 (Arat 984–985), *pl Ac*: & ad ſaxa horrida fixæ B4/33 (Arat 225), rupe ille caua per ſaxa volutus B4v/19 (Arat 244), diſſecta q<sub>3</sub> ſaxa reuellens D3v/19 (Arat 706).
- SCABER (1) *ai – sg m Ac*: Latinum Aratum, non vt antea lacerum, & ſcabrum A2v/12–13 (LB 40–41).
- SCANDERE (1) *vb – ind præs act 3 sg*: ſenſimq<sub>3</sub> minor ſuper æthera ſcandit E3/7 (Arat 925).
- SCATEBRA (1) *sb f – sg N*: iugisq<sub>3</sub> ſcatebra ſequuta eſt B4v/17 (Arat 242).
- SCINTILLA (1) *sb f – pl N*: Aut ſi ollas fragiles, igniq<sub>3</sub> calentia ahena Scintillæ tenues lambunt F/2–3 (Arat 1052–1053).
- SCIRE (2) *vb – imp fut act 2 sg*: Scito tibi iis ſignis magnos portendier ætus F2v/11 (Arat 1154), *con impf act 3 sg*: Agricola vnde catus ſciret B/16 (Arat 14).
- SCOLOPENDRA (1) *sb f – sg N*: Et muros pedibus centum ſcolopendra ſubiuit E4v/11 (Arat 1028).
- SCOPULUS (1) *sb m – pl G*: Aut denſus ſtridor cùm cello è vertice montis Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu E4/2–3 (Arat 986–987).
- SCORPIUS (3) *sb m – sg N*: Vt ſefe emergens ofſendat Scorpius altè C2/11 (Arat 335), ſefe cla-rum collucens Scorpius infert C4/16 (Arat 472), E quibus ingenti exiſtit cum corpore præ ſe Scorpius infeſtus D3v/21–22 (Arat 708–709).
- SCRIPTOR (1) *sb m – pl N*: Scriptores Graii defecti nomine vero En gonafin dicunt B2/17–18 (Arat 77–78).
- SCRIPTUM (2) *sb n – pl Ac*: (Cicero) fripta Lucretii parum, vt videbantur, propter immaturam autoris mortem emendata, caſtigauit A2v/22–24 (LB 50–52), idem in ſua ſcripta A2v/25 (LB 53).
- SCRIPTURA (1) *sb f – sg Ab*: quàm minimùm à vetere ſcriptura diſcederem A3v/4 (LB 100).
- SCROBIS (2) *sb m – pl D*: Cumûe nouas deceat ſcrobibus deſigere plantas B/12 (Arat 10), Conu-eniatûe nouas ſcrobibus committere plantas E/24 (Arat 810).
- SCYLLA (2) *sb f – sg G*: Flos etiam ſcyllæ ter furgere fueuit in auras F2/15 (Arat 1127), in flore etiam ſcyllæ F2/18 (Arat 1130).



- SECARE (6) *vb* – *ind praes act 3 sg*: & ferpens geminis fecat àera pennis Cv/9 (Arat 300), medium ignea menfem Nempe fecat E/19–20 (Arat 805–806), *ind praes pass 3 sg*: (circus) à media de parte fecatur Dv/12 (Arat 567), Arctophylax non æqua parte fecatur D2v/11 (Arat 632), *part praes act pl f N*: (naves) roftro Neptunia prata fecantes C3/3 (Arat 393), *part pf pass sg f N*: Andromedæ hîc fulgens quoq<sub>3</sub> dextra tenetur, Secta volam, cubitumq<sub>3</sub> inter C4v/33–D/1 (Arat 522–523).
- SECUNDARE (1) *vb* – *ind impf act 3 sg*: (Virgo) Cæpta fecundabat B3/7 (Arat 133).
- SECUNDUS (1) *nm* – *sg m Ab*: fecundo Aurarum impulſu B3v/19–20 (Arat 178–179).
- SECURUS (2) *ai* – *sg m N*: neq<sub>3</sub> tum fueris securus ab hymbri E3/5 (Arat 923), vel cûm securus ad ipſa Septa obuerfatur F3/9–10 (Arat 1183–1184).
- SECUS (1) *av* – *comp*: non fecius, atq<sub>3</sub> Hymbri cûm medio defcendens in mare pallet E3/8–9 (Arat 926–927).
- SED (44) *cn*: A2/20 (LB 18), A2v/13 (LB 41), A2v/29 (LB 57), A2v/30 (LB 58), A3/5 (LB 67), A3/24 (LB 86), A3v/3 (LB 99), A3v/9 (LB 105), A4/10 (IS 5), A4v/5 (IS 29), A4v/19 (IS 43), B/27 (Arat 25), Bv/21 (Arat 48), Bv/23 (Arat 50), B2v/15 (Arat 108), B3/16 (Arat 142), B3/20 (Arat 146), B3v/10 (Arat 169), B4/13 (Arat 205), B4/20 (Arat 212), C/3 (Arat 261), C/26 (Arat 284), Cv/12 (Arat 303), Cv/33 (Arat 324), C2/23 (Arat 347), C3/4 (Arat 394), D/2 (Arat 524), D2v/8 (Arat 629), D2v/23 (Arat 644), D2v/28 (Arat 649), D4v/4 (Arat 757), D4v/25 (Arat 778), E/6 (Arat 792), Ev/17 (Arat 836), E2/14 (Arat 866), E2/29 (Arat 881), E2v/15 (Arat 900), F/11 (Arat 1061), Fv/3 (Arat 1084), Fv/6 (Arat 1087), Fv/16 (Arat 1097), Fv/17 (Arat 1098), Fv/20 (Arat 1101), Fv/23 (Arat 1104).
- SEDARE (1) *vb* – *part praes act sg m N*: Surgentem à tergo canis, infequiturq<sub>3</sub> cadentem, Curriculum nunquam defefſo corpore fedans C2v/31–32 (Arat 388–389).
- SEDERE (1) *vb* – *con pf act 3 sg*: dea quamuis, federit vnà B2v/28 (Arat 121).
- SEDES (6) *sb f* – *sg N*: Sedesq<sub>3</sub> hymbriferos Aræ decliuis in Auftros D4/32 (Arat 752), *sg Ab*: Mercurius paruis manibus quam dicitur olim In cunis fabricatus in alta fede locaſſe Cv/4–5 (Arat 295–296), Centaurus in alta fede locatus C4/15 (Arat 471), poſt humeris euerſa fede recedit D4/4 (Arat 724), *pl Ac*: Hic dextram ad fedes intendit Calſiopeiae C/17 (Arat 275), in fuperas brumali tempore flexu Se recepit fedes D/27–28 (Arat 549–550).
- SEDULUS (1) *ai* – *sg f N*: (dea) ciuiles tradebat fedula leges B2v/31 (Arat 124).
- SEGES (1) *sb f* – *sg N*: rapido ne fideris igni Læſa ſeges vacuis dominum fruſtretur ariſtis F2v/15–16 (Arat 1158–1159).
- SEMEL (1) *nm/av*: ſemelq<sub>3</sub> Pulla in perpetuum reuocare poſſe negabat B3/17–18 (Arat 143–144).
- SEMEN (4) *sb n* – *sg Ab*: nos mortali prognati ſemine B/4 (Arat 2), ſed veſtro etiam qui ſemine furgent B3/20 (Arat 146), *pl Ac*: Aut noua oporteret cultis dare ſemina fulcis A4/15 (IS 10), vt mandent mortales ſemina terris Cv/2 (Arat 293).
- SEMENTIS (1) *sb f* – *sg G*: Hic tempeſtius ſementis nuntiat horas B/13 (Arat 11).
- SEMIFERUS (2) *ai* – *sg m Ab*: cum ſemifero Centauro D4v/8 (Arat 761), *sg n Ab*: Corpore ſemifero Cv/20 (Arat 311).
- SEMIVIVUS (1) *ai* – *sg m N*: & quaſi ſemiuius ad nos peruenerit A2/20–21 (LB 18–19).
- SEMOTUS (1) *ai* – *sg f Ac*: Exin ſemotam procul (Andromedam) C3/13 (Arat 403).
- SEMPER (16) *av*: B/26 (Arat 24), B4/10 (Arat 202), B4v/25 (Arat 250), C3/4 (Arat 394), C4v/4 (Arat 493), C4v/10 (Arat 499), D2/21 (Arat 609), D2/28 (Arat 616), ſemperq<sub>3</sub> E/20 (Arat 806), Ev/3 (Arat 822), F2/9 (Arat 1121), ſemperq<sub>3</sub> F2/9 (Arat 1121), F2/31 (Arat 1143), F3v/1 (Arat 1206), F3v/9 (Arat 1214), ſemperq<sub>3</sub> F3v/9 (Arat 1214).
- SENEX (1) *sb m* – *pl G*: ſenum cætu illa vocato B2v/29 (Arat 122).
- SENSIM (1) *av*: ſenſimq<sub>3</sub> minor ſuper æthera ſcandit E3/7 (Arat 925).

- SENTENTIA (2) *sb f – sg Ac*: quomodo Arati sententiam exprimerent A3/26 (LB 88), *sg Ab*: etfi is quoq<sub>3</sub>, mea quidem sententia, Aratum non adequat A2/26–27 (LB 24–25).
- SENTIRE (2) *vb – ind praes pass 3 sg*: Hic fubiens etiam pifcofi cærula ponti, Sentitur nobis C2v/22–23 (Arat 379–380), *ind pf act 3 pl*: (mures) Cùm tempeftatem primùm fenfere mo- ueri F3/27 (Arat 1201).
- SEORSUM (1) *av*: Coruiq<sub>3</sub> feorfum Blæfa etiam guttas imitantur voce cadentes E4v/19–20 (Arat 1036–1037).
- SEPTEM (2) *nm*: Hæ feptem vulgò perhibentur more vetufto Stellæ C/23 (Arat 281), ratione fine vlla Septem dicier C/26–27 (Arat 284–285).
- SEPTENTRIO (1) *sb m – pl Ac*: Quas noftri feptem foliti vocitare Triones Bv/16 (Arat 43).
- SEPTUENNIS (1) *ai – sg m Ac*: Septennem vt puerum Av/3 (AL 2).
- SEQUAX (1) *ai – pl m Ac*: in fe conuertens, oculosq<sub>3</sub> fequaces B3/25 (Arat 151).
- SEQUI (9) *vb – ind praes pass 3 sg*: Nam canis infelfto fequitur veftigia curfu C2v/28 (Arat 385), Quem rutilo fequitur collucens corpore virgo D2/7 (Arat 595), *ind fut I pass 3 sg*: Dira fequ- etur hyems E2/21 (Arat 873), Hoc magis afpera hyems, magis & violenta fequetur F2v/6 (Arat 1149), *ind fut I pass 3 pl*: cùm pars perfifitet earum Fixa loco, pars tendet iter, aliæq<sub>3</sub> fequentur Fv/7–8 (Arat 1088–1089), *ind pf pass f 3 sg*: Fons falientis aquæ, iugisq<sub>3</sub> fcatebra fequuta eft B4v/17 (Arat 242), *con praes pass 3 sg*: Haud dubium eft, quin tum tempeftas dira fequatur E3v/23 (Arat 974), *part praes act sg n G*: fequentis proxima ligni Altra manens lentus D4v/12–13 (Arat 765–766), *part fut act pl m Ac*: Parte fequuturos ab eadem collige ventos E4/15 (Arat 999).
- SERENUM (3) *sb n – sg G*: Indicia funt veftiganda optati fereni F/14 (Arat 1064), *sg Ac*: Tem- peftas liquida eft fperanda, nitenfue ferenum E3/29 (Arat 947), *pl Ac*: Simplex flabra notat ventorum, & pura ferena E2v/3 (Arat 888).
- SERENUS (6) *ai – sg m Ac*: Acturusq<sub>3</sub> diem cælo vernante ferenum E2v/19 (Arat 904), *sg f Ab*: nocte ferena C2v/6 (Arat 363), nocte ferena Ev/20 (Arat 839), *pl m G*: Pura ferenorū præfaga eft quippe dierum E2/26 (Arat 878), *pl m Ac*: Iam tum mitte dies animo verfare ferenos Fv/5 (Arat 1086), *pl f Ac*: luces infitare ferenas F/29 (Arat 1079).
- SERMO (1) *sb m – sg Ac*: in Latinū fermonem A2/18 (LB 16).
- SERO (3) *av*: Quòdfi lentus amor ferò pecora illa maritet F2/26 (Arat 1138), comp: Serius hæc obitus terrai vifit equi vis Cv/18 (Arat 309), tum ferius ille, Cùm fupera fefe fatiauit luce, recedit D2v/15–16 (Arat 636–637).
- SERPENS (2) *n-pers f – sg N*: Namq<sub>3</sub> virum medium Serpens fub pectora cingit B2v/2 (Arat 95), Comprenfus pugnat nodis fe exoluere ferpens B2v/5 (Arat 98).
- SERPERE (10) *vb – inf praes act*: Vidifti magnum candentem ferpere circùm C4v/24 (Arat 513), *ind praes act 3 sg*: Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen, Toruus draco ferpit fubter Bv/26–27 (Arat 53–54), Cætera pars latè tenui cum lumine ferpit C2/30 (Arat 354), *ind praes act 3 pl*: (ca- tenae) quæ diuerfæ per lumina ferpunt C/9 (Arat 267), *part praes act sg m Ac*: Hunc Orionis fub læua cernere planta Serpentem poteris C3/23–24 (Arat 413–414), *part praes act sg f N*: (ales) ferpens geminis fecat æra pennis Cv/9 (Arat 300), At canis ad caudam ferpens prolabitur Argo C2v/33 (Arat 390), Hic fefe infernis de partibus erigit Hydra, Præcipiti lapfu flexo cum corpore ferpens C4/22–23 (Arat 478–479), Longius exoritur iam claro corpore ferpens (Hydra) D3/6 (Arat 660), *part praes act pl m N*: fquamiferi ferpentes æthere pifces D2/13 (Arat 601).
- SERUS (2) *ai – sg f Ab*: & noctua fera Nocte gemens F/19–20 (Arat 1069–1070), *pl m Ac*: tum feros vefpere cantus Gracculus occæptans Fv/11–12 (Arat 1092–1093).
- SERVARE (3) *vb – ind praes act 3 pl*: Nomen Afellorum feruant E3v/18 (Arat 969), *con praes act 2 sg*: Deinde alios ferues, metuendæ nuntius horæ Ev/19 (Arat 838), *part praes act pl m N*: Nunc alia æternis feruantes (nautae) fidera flamis E/29 (Arat 815).

- SEU (7) *cn*: Seu B2v/22 (Arat 115), feu B2v/30 (Arat 123), Ev/30 (Arat 849), Ev/31 (Arat 850), Seu E2/2 (Arat 854), feu E2v/10 (Arat 895), E2v/11 (Arat 896).
- SEX (3) *nm*: cernuntur verò sex vndiq<sub>3</sub> paruæ (stellae) C/24 (Arat 282), Sex tantæ poterunt fub eum succedere partes Dv/33–D2/1 (Arat 588–589), Sex omni femper cedunt labentia nocte (signa) D2/21–22 (Arat 609–610).
- SI (55) *cn*: A2/9 (LB 7), A2/26 (LB 24), A2v/1 (LB 29), A2v/16 (LB 44), A2v/19 (LB 47), A2v/25 (LB 53), A3/1 (LB 63), A3/19 (LB 81), A3/20 (LB 82), A4/28 (IS 23), A4v/9 (IS 33), A4v/12 (IS 36), B/22 (Arat 20), Bv/5 (Arat 32), Bv/6 (Arat 33), Bv/9 (Arat 36), B3v/21 (Arat 180), C/12 (Arat 270), C2/1 (Arat 325), C4/4 (Arat 460), C4v/21 (Arat 510), D/14 (Arat 536), D2/26 (Arat 614), Ev/12 (Arat 831), Ev/27 (Arat 846), E2/8 (Arat 860), E2/13 (Arat 865), E2/16 (Arat 868), E2/20 (Arat 872), E2v/6 (Arat 891), E2v/16 (Arat 901), E2v/24 (Arat 909), E2v/29 (Arat 914), E3/11 (Arat 929), E3/14 (Arat 932), E3/26 (Arat 944), E3v/24 (Arat 975), E3v/27 (Arat 978), E3v/30 (Arat 981), E4/19 (Arat 1003), E4v/27 (Arat 1044), E4v/29 (Arat 1046), E4v/30 (Arat 1047), E4v/33 (Arat 1050), F/1 (Arat 1051), F/2 (Arat 1052), F/3 (Arat 1053), F/6 (Arat 1056), F2/26 (Arat 1138), F2v/1 (Arat 1144), F2v/3 (Arat 1146), F3/6 (Arat 1180), F3/16 (Arat 1190), F3/18 (Arat 1192), F3v/9 (Arat 1214).
- SIBIMET (1) *pron – sg D*: Ipfe cohærefcens fibimet glomeramine cæco Fv/25 (Arat 1106).
- SIC (6) *av*: A4/11 (IS 6), B2/32 (Arat 92), C3/8 (Arat 398), C4v/5 (Arat 494), D4v/13 (Arat 766), F2/12 (Arat 1124).
- SICUBI (1) *cn*: E3v/1 (Arat 952).
- SICUT (3) *av*: ficut alios quoq<sub>3</sub> A2v/31 (LB 59), ficut à principio ftatuerā, A3v/9 (LB 105), Sicut cūm cœptant tutos contingere portus C3/5 (Arat 395).
- SIDERE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: fiduntq<sub>3</sub> per altos Arboris antiquæ ramos F/27–28 (Arat 1077–1078).
- SIDONIUS (1) *ai – pl f Ac*: Atq<sub>3</sub> hæc Sidonias nunquam eft frustrata carinas Bv/25 (Arat 52).
- SIDUS (15) *sb n – sg N*: quodq<sub>3</sub> Sidus ineft mento B2/10 (Arat 70), *sg G*: rapido ne fideris igni Læfa leges vacuis dominum frufretur ariftis F2v/15–16 (Arat 1158–1159), *sg Ab*: vno mentum radianti fidere lucet B2/6 (Arat 66), plenæ quali femper fidere lunæ Obfcuretur B4v/25–26 (Arat 250–251), Pifcis item fubter Capricorni fidere clarens D4v/10 (Arat 763), (Phatne) Obferuanda tibi eft calidi fub fidere Cancri E3v/14 (Arat 965), *pl Ac*: defcribere fydera auenti B/22 (Arat 20), Cūm neq<sub>3</sub> caligans deterfit fidera nubes C4v/22 (Arat 511), Culmine tranfuerfo retinentes fidera fulta Dv/19 (Arat 574), AEftifer eft pandens feruentia fidera Cancer D2/5 (Arat 593), Hæc obfcura tenens conueftit fidera tellus D2v/18 (Arat 639), Nunc alia æternis feruantes fidera flamis E/29 (Arat 815), *pl Ab*: Sideribus cœlo infixis B/14 (Arat 12), reliquis fed clarior vna Sideribus fubter præcordia fixa tenetur Stella B2v/15–17 (Arat 108–110), Nam quæ fideribus claris natura poliuit C3v/1 (Arat 424).
- SIGNARE (5) *vb – ind praes act 3 pl*: (stellae) equi fignant latera alitis, & fimul armos B4v/6 (Arat 231), *ind fut I act 3 pl*: Si verò aduerfis fignabunt æthera fulcis E4/19 (Arat 1003), *ind pf act 3 sg*: (custos) Signaq<sub>3</sub> fignauit cœleftia nomine vero C3v/4 (Arat 427), *con impf act 3 pl*: quæ tempora certo Signarent curfu B/14–15 (Arat 12–13), *part praes act sg m N*: Ipsemet incurrens oculos, euenta<sub>3</sub> fignans Ev/29 (Arat 848).
- SIGNIFER (3) *ai – sg m Ac*: Orbem figniferum D2/3 (Arat 591), *sg m Ab*: Signifero ex orbi D2/25 (Arat 613), Quattuor hic obiens fecum deducere figna Signifero folet ex orbi D2v/14–15 (Arat 635–636).
- SIGNIFICARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: caligo denfior hymbres Significat E3/26–27 (Arat 944–945).

- SIGNUM** (49) *sb n* – *sg N*: Signum hyemis cenfetur item crabronibus æquum F2/25 (Arat 1137), *sg G*: At magnum nomen signi, clarumq; vocatur C/32 (Arat 290), fequentis proxima signi Altra manens lentus D4v/12–13 (Arat 765–766), *sg Ac*: Et propè conspicias paruum sub corpore claro Andromedæ signum Deltoton dicere Graii Quod foliti B4v/31–33 (Arat 256–258), Hoc signum veniens poterunt prænocere nautæ C2/9 (Arat 333), fed graue mœstis Oftendit nautis perturbans æquora signum C2/23–24 (Arat 347–348), Cùm redeunt ad idem cœli sub tegmine signum C4v/8 (Arat 497), signum exoriens Titan trahit vnum D2/28 (Arat 616), Vnoq; oblato, mox veftigare memento Signum aliud F3/29–30 (Arat 1203–1204), *sg Ab*: Verùm hæc eft magno, atq; illuftri prædita signo B3v/31 (Arat 190), Exoriente autem signo radiantis Aquarii D4/33 (Arat 753), Tum primo cedere signo Incipit Arctophylax D4v/32–33 (Arat 785–786), *pl N*: Sex omni femper cedunt labentia nocte, Tot cœlum rurfus furgentia signa reuifunt D2/21–22 (Arat 609–610), Extremas noctis metas bis sex tibi signa Zodiaci pendent E/22–23 (Arat 808–809), Cura, vt perdifcas, ecquæ nam signa procaces Præueniant Auftros, impendentesq; procellas Ev/14–15 (Arat 833–834), Nec tibi signa dies quadrabunt omnia in omnes E2/28 (Arat 880), Solis funt rata signa E2v/10 (Arat 895), Nec verò ilicibus turgentis glande granatis, Signaue lentificis fua defunt F2/1–2 (Arat 1113–1114), Talis tempeftas fefe explicet æthere vafto, Qualem signa videbantur paulò ante monere F3v/4–5 (Arat 1209–1210), *pl G*: Nec cui signorum cedunt Cv/31 (Arat 322), Ad signorum obitum vis eft metuenda Fauonii C4/14 (Arat 470), Nam, quæ per bis sex signorum labier orbem Quinq; folent ftellæ C4v/1–2 (Arat 490–491), signorumq; ordine fulto D2/25 (Arat 613), Ortus signorum nocturno tempore vifes D2/27 (Arat 615), *pl D*: Sin autem officiens signis mons obftruet altus D2/29 (Arat 617), Nam fi prima minus signis refponderit Eos F3/16 (Arat 1190), *pl Ac*: abdita fruftrà Cætera fe fperet cognofcere signa poteffe C2v/7–8 (Arat 364–365), (custos) Signaq; signauit cœleftia nomine vero C3v/4 (Arat 427), Signa dedit nautis C3v/31 (Arat 454), Hæc funt, quæ vifens nocturno tempore signa C4/31 (Arat 487), portantes signa C4v/13 (Arat 502), Bina pari fpacio cœleftia signa tenentes D2/1 (Arat 589), Nam gerit hic voluens bis sex ardentia signa D2/4 (Arat 592), Quattuor hic obiens fecum deducere signa Signifero folet ex orbi D2v/14–15 (Arat 635–636), Non pauca è cœlo depellens signa repente Exoritur candens illuftri lumine virgo D2v/32–33 (Arat 653–654), Plurima nanq; modi iftius mortalibus ægris Signa dii pofuere in fummis ætheris oris E/11–12 (Arat 797–798), Nec parui fanè momenti hæc ducito signa E3v/3 (Arat 954), Vos quoq; signa videtis aquai dulcis alumnæ E4/33 (Arat 1017), Cœlo autem liquido venturæ signa procallæ Conuenit obferuare F/12–13 (Arat 1062–1063), Sed quis tempeftatum omnia signa Expediat Fv/23–24 (Arat 1104–1105), Signa per hæc hyemem poterit fperare tepentem F2/28 (Arat 1140), Agricolæ ex bobus capiunt quoq; signa futuri Hymbris F2v/31–F3/1 (Arat 1174–1175), Semper verò anni labentis signa notato F3v/1 (Arat 1206), *pl Ab*: Ipfius ex ipfis fas hunc tibi nofcere signis B4/3 (Arat 195), Hos tute ex propriis poteris deprendere signis C4v/16 (Arat 505), Hic tribus elatus cum signis D3/28 (Arat 682), hæc luna fuis præfagit menftrua signis E2v/8 (Arat 893), Scito tibi iis signis magnos portendier æftus F2v/11 (Arat 1154), id quod tibi in omnibus obferuandum eft Signis, quæcunq; aut hymbres, aut fulgura cœli, Aut portendere veloces funt dicta procellas F3/13–15 (Arat 1187–1189).
- SIMILIS** (5) *ai* – *sg f Ab*: fimili quia forma littera claret B4v/33 (Arat 258), fimili ratione notari Non poffunt C4v/2–3 (Arat 491–492), *sg n Ab*: Huic fpacio ductum fimili latus extat vtrumq; C/1 (Arat 259), *pl m N*: non defuerint quidam Germanici item caltigatorum fimiles A3/29–30 (LB 91–92), Sed fimiles mergis agitantur gurgite vafto Cv/33 (Arat 324).
- SIMPLEX** (3) *ai* – *sg f N*: Vita fuit simplex B3/1 (Arat 127), Simplex (corona) flabra notat ventorum, & pura ferena E2v/3 (Arat 888) *sg f Ab*: modò (corona) fimplici tantùm E2v/2 (Arat 887).

- SIMUL (27) *av*: A2/30 (LB 28), A4/23 (IS 18), B/25 (Arat 23), B4/11 (Arat 203), B4v/6 (Arat 231), C/30 (Arat 288), C2v/2 (Arat 359), C4v/11 (Arat 500), D/3 (Arat 525), D/21 (Arat 543), Dv/5 (Arat 560), Dv/12 (Arat 567), D2/33 (Arat 621), D2v/2 (Arat 623), D2v/25 (Arat 646), D3/2 (Arat 656), D4/1 (Arat 721), D4/11 (Arat 731), D4/13 (Arat 733), D4/16 (Arat 736), D4/19 (Arat 739), D4/27 (Arat 747), D4v/1 (Arat 754), E2v/29 (Arat 914), E2v/30 (Arat 915), E3v/4 (Arat 955), E4/21 (Arat 1005).
- SIMULACRUM (1) *sb n – sg G*: Eiufdem triftis fimulachri, & nomine calsi B2/25 (Arat 85).
- SIN (5) *cn*: C4/6 (Arat 462), C4/11 (Arat 467), D2/29 (Arat 617), E2/10 (Arat 862), E2v/5 (Arat 890).
- SINCERUS (1) *ai – pl n N*: etiam hæc, quæ sincera videantur A3/17 (LB 79).
- SINE (7) *praep cum Ab*: tui fine parte periculi A3v/19–20 (LB 115–116), fine honore B4/12 (Arat 204), ratione fine vlla C/26 (Arat 284), fine lumine C3/9 (Arat 399), fine nomine C3v/23 (Arat 446), fine nubibus C3v/33 (Arat 456), fine plaufu E4v/22 (Arat 1039).
- SINGULTUS (1) *sb m – pl Ab*: Et querulas voces claris fingultibus edunt E4v/15 (Arat 1032).
- SINISTER (1) *ai – sg m Ab*: humeroq; finiftro Tangit C4v/32–33 (Arat 521–522).
- SINUOSUS (1) *ai – sg m G*: Paulò infra zonam sinuofì prima draconis Spira tibi occurret B4/19–20 (Arat 211–212).
- SINUS (3) *sb m – sg Ab*: Conuexoq; finu fubiens inferna Leonis C4/25 (Arat 481), In medioq; finu fulgens C4/27 (Arat 483), *pl Ac*: conficiensq; sinus è corpore flexos Bv/28 (Arat 55).
- SIQUIDEM (1) *cn*: siquidem F2/27 (Arat 1139).
- SISTERE (1) *vb – inf praes act*: Difficiles reuolare, aut cœptos fiftre curfus F/31 (Arat 1081).
- SITIRE (1) *vb – con praes act*: Spicula defigant mulcæ, fitiantq; cruorem E4v/28 (Arat 1045).
- SITUS (1) *ai – sg f Ac*: & vfq; fitam gelidas Aquilonis ad auras C3/15 (Arat 405).
- SIVE (6) *cn*: A3/11 (LB 73), A3/11 (LB 73), B2v/20 (Arat 113), B2v/30 (Arat 123), E2/1 (Arat 853), E4/29 (Arat 1013), E4/29 (Arat 1013).
- SOCIUS (1) *ai – pl n Ac*: Nec fi anates ætate noua socia agmina iungant F/1 (Arat 1051).
- SOL (35) *sb m – sg N*: fugeretq; vago fol nefcius axe A4/18 (IS 13), vbi Sol caput æquore merferat alto B3/13 (Arat 139), In quo confiltens conuertit curriculum Sol AEftius, medio diftinguens corpore curfus D/11–12 (Arat 533–534), atq; iterum Sol lumine verno Exæquat fpacium lucis D/32–33 (Arat 554–555), Hæc Sol æterno conueftit lumine luftans, Annua conficiens vertentia tempora curfu D2/17–18 (Arat 605–606), flammigero Sol cunta perambulat axe E/33 (Arat 819), Quòdfi Sol oculorum admittat lumina E2v/24 (Arat 909), fol eft certiffimus index E2v/25 (Arat 910), Sol obiens rerum eft certiffimus augur earum E3v/10 (Arat 961), *sg G*: Hic eft æltiferi via flagrantiffima Solis B3v/14 (Arat 173), clari prænuntia Solis Cv/27 (Arat 318), fagittipotens folis cùm fuftinet orbem C2/6 (Arat 330), & læti veftigia Solis C2/33 (Arat 357), feruntur Inter Solis iter, fimul inter flamina venti C2v/1–2 (Arat 358–359), rota feruida Solis D/26 (Arat 548), Quodfi Solis aues certos cognofcere curfus D2/26 (Arat 614), Participantq; omnes radianti lampade Solis Ev/4 (Arat 823), Solis funt quoq; cura tibi perdifcere morem E2v/9 (Arat 894), Solis funt rata figna E2v/10 (Arat 895), *sg Ac*: Solem Contemplare ipfum E2v/24–25 (Arat 909–910), Aut vbi nafcentem tenuis nubecula Solem Præuertit E3/3–4 (Arat 921–922), occumbentem respice Solem E3/10 (Arat 928), Solem ante renatum E3/25 (Arat 943), Quoq; vrgent propius folem, peiusq; nigrefcunt E3/30 (Arat 948), Nam cùm vtrinq; fimul contingat nubibus illis Solem intercludi medium prope litus vtrumuis E3v/4–5 (Arat 955–956), *sg Ab*: Sole Cleonæum primùm ingredientie Leonem B3v/16 (Arat 175), Hic vbi fe pariter cum Sole in culmina cœli Extulit C2v/15–16 (Arat 372–373), alia ex fole ipfo, nunc oriente, Nunc fub aquas rurfum felfis labente quadrigis Ev/32–33 (Arat 851–852), furgente, cadenteúe Sole E2v/32 (Arat 917), Sole etiam nondum



- exorto E3/22 (Arat 940), Nec ferrugineis inclufo Sole coronis E3/28 (Arat 946), Contemplator item furgente, cadenteq; Sole E3/33 (Arat 951), Hæc autem melius declui Sole notantur E3v/9 (Arat 960), *pl N*: Tris adeò tibi sint suspecti ex ordine foles F3/11 (Arat 1185), *pl Ac*: Puros portendit Soles E2/9 (Arat 861).
- SOLERE (3) *vb – ind præ act 3 sg*: Quattuor hic obiens secum deducere signa Signifero folet ex orbi D2v/14–15 (Arat 635–636), *ind præ act 3 pl*: Non aliæ naues vt in alto ponere proras Ante folent C3/2–3 (Arat 392–393), Nam, quæ per bis lex signorum labier orbem Quinq; folent Itellæ C4v/1–2 (Arat 490–491).
- SOLITUM (1) *sb n – sg Ab*: Fertiliior folito F2/7 (Arat 1119).
- SOLITUS (5) *ai – sg f N*: Lentifcus triplici folita grandescere fœtu F2/10 (Arat 1122), *pl m N*: Quas nostri septem foliti vocitare Triones Bv/16 (Arat 43), Et propè conspicies paruum sub corpore claro Andromedæ signum Deltoton dicere Graii Quod foliti B4v/31–33 (Arat 256–258), Quem veteres foliti cœlestum dicere nodum C/11 (Arat 269), Auftralem foliti quem dicere pilcem C3v/8 (Arat 431).
- SOLLERS (2) *ai – sg m N*: vt eo indice folers Coniciat noctifûe modum E/9–10 (Arat 795–796), *sg f Ac*: cui cui tandem doctissima Pallas Solertem ipsa dedit fabricæ rationibus artem Dv/14–15 (Arat 569–570).
- SOLUS (1) *ai – sg f N*: Pars aluo tenus anterior fola æthere fulget B4v/12 (Arat 237).
- SONIPES (2) *sb m – sg N*: Percussit sonipes terram B4v/16 (Arat 241), sonipes fulgentibus ardet Infertus Itellis sublustri nocte videndus B4v/20–21 (Arat 245–246).
- SONORUS (3) *ai – sg m Ab*: Ad mare prona fulix properat clangore sonoro E4v/25 (Arat 1042), Anfer item pafum repetens clangore sonoro Fv/9 (Arat 1090), *pl f Ac*: tempestatesq; sonoras E/27 (Arat 813).
- SONUS (2) *sb m – sg N*: Qualis aquæ sonus est stillanti defuper hymbri E4v/16 (Arat 1033), *sg Ab*: Abfurdoq; sono fontes, & itagna cietis E4v/2 (Arat 1019).
- SOROR (1) *sb f – pl N*: Quem lachrymis mœstæ Phædontis sæpè sorores Sparferunt, letum mœrenti voce canentes C3/21–22 (Arat 411–412).
- SORS (1) *sb f – sg N*: sua verò cuiq; placere Sors debet A4v/23–24 (IS 47–48).
- SPARGERE (3) *vb – ind pf act 3 pl*: Quem lachrymis mœstæ Phædontis sæpè sorores Sparferunt C3/21–22 (Arat 411–412), *part pf pass pl f N*: sparfæq; videntur, Atq; gubernaculum Itellæ C3/30–31 (Arat 420–421), Hic aliæ volitant paruo cum lumine sparfæ C3v/21 (Arat 444).
- SPATIOSUS (2) *ai – sg n Ac*: Tam latè Oceani spaciofum permeat æquor Dv/26 (Arat 581), *pl n Ac*: Aurigæ spaciofa pedum vestigia subter Corniger est valido connixus corpore taurus B4/1–2 (Arat 193–194).
- SPATIUM (22) *sb n – sg Ac*: (draco) Porrigitur longè, & spacium cœli occupat ingens B2/2 (Arat 62), Nam non longinquum spacium labere diurnum Cv/24 (Arat 315), (stellæ) Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ, Atq; inter spacium, & læti vestigia Solis C2/32–33 (Arat 356–357), Arcturo magnum spacium superà dedit C3v/28 (Arat 451), At verò totum spacium conuestiet orbis Magnus Leo D/7–8 (Arat 529–530), atq; iterum Sol lumine verno Exæquat spacium lucis D/32–33 (Arat 554–555), spacium par esse necesse est Dv/30 (Arat 585), Hoc spacium tranans cæcis nox conficit vmbris D2/23 (Arat 611), Namq; intra hoc spacium confurgere turbida suevit Tempestas F3/12–13 (Arat 1186–1187), *sg Ab*: & Ciceronem, sicut alios quoq; spacio habuisse opus A2v/30–31 (LB 58–59), in tanto ætatis spacio A3/27–28 (LB 89–90), Huic spacio ductum simili latus extat vtrumq; C/1 (Arat 259), Non eodem semper spacio portata teruntur C4v/4 (Arat 493), Atq; paris spacio duo cernes esse duobus C4v/20 (Arat 509), Quinq; pari spacio partes D/15 (Arat 537), Hoc æquo spacio deiunctos

- fuftinet axis Dv/8 (Arat 563), Quanto eft diuifus Cancer fpacio à Capricorno Dv/27 (Arat 582), Sex tantæ poterunt fub eum fuccedere partes, Bina pari fpacio cœleftia figna tenentes Dv/33–D2/1 (Arat 588–589), Nec minus ex aliis rebus quoq<sub>3</sub>, fiue diei, Seu noctis fpacio E2/1–2 (Arat 853–854), Itellæ, Deiunctæ cubiti fpacio vifuntur E3v/15–16 (Arat 966–967), *pl Ac*: (aries) Qui fpacia ingreffus longiffima B4v/23 (Arat 248), *pl Ab*: caduntq<sub>3</sub> fub vmbras AEquis deiuncti fpaciis Dv/22–23 (Arat 577–578).
- SPECIES (4) *sb f* – *sg N*: fpecies hæc cornibus aureis (est) B4/4 (Arat 196), *sg Ab*: Stella, micans tali fpecie B3v/3 (Arat 162), fed Cephea vertitur ante Obfcura fpecie ftellarum Calsiopeia B4/20–21 (Arat 212–213), Confimili fpecie ftellas C3v/6 (Arat 429).
- SPECTABILIS (1) *ai* – *sg n N*: Hoc ipfum caput ignitis fpectabile Itellis (vertitur) B2/13 (Arat 73).
- SPECTARE (5) *vb* – *inf praes pass*: Nunc vbi fpectari potis eft quoq<sub>3</sub> B3/33 (Arat 159), *ind praes pass 3 sg*: Hæc manibus liquido fpectatur in æthere pafsis B2/19 (Arat 79), *con praes act 2 sg*: fi rationem verfuum fpectes A3/19–20 (LB 81–82), *part praes act sg f N*: in Auftrum Altera declinans, Aquilones altera fpectans E3v/16–17 (Arat 967–968), *part praes act pl m N*: boues fpectantes lumina cœli E4v/8 (Arat 1025).
- SPERABILIS (1) *ai* – *sg n N*: nihil inuitis fperabile Diuis A4v/24 (IS 48).
- SPERARE (6) *vb* – *inf praes act*: Fas purum fperare diem E3/8 (Arat 926), Signa per hæc hymem poterit fperare tepentem F2/28 (Arat 1140), *ind praes act 1 sg*: vt fpero A3v/16 (LB 112), *con praes act 3 sg*: Cætera fe fperet cognofcere figna poteffe C2v/8 (Arat 365), *part praes act sg m N*: Prouentum niuei fperans hoc omine lactis F2v/20 (Arat 1163), *part fut pass sg f N*: Tempeftas liquida eft fperanda E3/29 (Arat 947).
- SPES (4) *sb f* – *sg N*: Spes eft haud fallax vfurum te Ioue puro F/8 (Arat 1058), *sg Ac*: præter fpem noftram, non vfquequa<sub>3</sub> repurgatam A2v/8–9 (LB 36–37), fpem confenfu firmare duorum Debemus F3/30–31 (Arat 1204–1205), *sg V*: hominum fpes vnica falue B/20 (Arat 18).
- SPICULUM (1) *sb n* – *pl Ac*: Spicula defigant mufcæ E4v/28 (Arat 1045).
- SPICUM (1) *sb n* – *sg Ac*: Spicum illufre tenens fplendenti corpore virgo B2v/19 (Arat 112).
- SPINA (3) *sb f* – *sg Ac*: Illa vfq<sub>3</sub> ad fpinam mergens fe cærula condit D3v/4 (Arat 691), *sg Ab*: Piftrix, è fpina valida cum luce refulgens C3/28 (Arat 418), *pl Ac*: Nec fpinas auidè confec-tans ilicis atræ F3/5 (Arat 1179).
- SPINIFER (1) *ai* – *sg f Ac*: Spiniferam fubter caudam piftricis C3v/19 (Arat 442).
- SPIRA (5) *sb f* – *sg N*: illam Spira comprehendit Bv/30–31 (Arat 57–58), lubrica fummm Claudit fpira caput Bv/32–33 (Arat 59–60), Paulò infra zonam finuofi prima draconis Spira tibi oc-curret B4/19–20 (Arat 211–212), *sg Ac*: Paulò infra fpiram Chelas inquire iacentes B2v/10 (Arat 103), Primorem colli fpiram, & caput omne reclinat D4v/6 (Arat 759).
- SPIRARE (1) *vb* – *part praes act sg m N*: venter, Nec toto fpirans rabido de corpore flamam C2v/12 (Arat 369).
- SPIRITUS (2) *sb m* – *sg N*: Viribus erumpit quâ fummi fpiritus Auftri C2v/3 (Arat 360), quam flatu permulcet fpiritus Auftri C3v/25 (Arat 448).
- SPLENDERE (1) *vb* – *part praes act sg n Ab*: fplendenti corpore virgo B2v/19 (Arat 112).
- SPLENDESCERE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: neq<sub>3</sub> cùm in Boreamq<sub>3</sub>, Auftrūq<sub>3</sub> reflexis Splendefcit medius radiis E2v/21–22 (Arat 906–907).
- SPLENDIDUS (1) *ai* – *comp sg m Ab*: Notius verò ardeat igni Splendidiore E3v/28–29 (Arat 979–980).
- SPLENDOR (3) *sb m* – *sg N*: His fanè exiguis manat de corpore fplendor B2v/11 (Arat 104), *sg Ab*: Huic humeri fanè tanto fplendore corufcant B2/29 (Arat 89), Tris aliæ, inter fefe æqu-alibus interuallis Difitæ, equi fignant latera alitis, & fimul armos, Eximio fplendore B4v/5–7 (Arat 230–232).

- SPONDERE (2) *vb* – *ind praes act 3 sg*: quali concauus æquore furgens, Spondet idem E2v/20–21 (Arat 905–906), Nec spinas auidè confectans ilicis atræ Capra dies puros spondet F3/5–6 (Arat 1179–1180).
- SPUMARE (1) *vb* – *part pf pass pl n N*: Saxaq<sub>3</sub> cana salis niueo spumata liquore E3v/33 (Arat 984).
- SQUALOR (1) *sb m* – *sg Ac*: Squallorem cultis latè denunciat agris F2/8 (Arat 1120).
- SQUAMIFER (1) *ai* – *pl m N*: Iquamiferi serpentes æthere pisces D2/13 (Arat 601).
- SQUAMOSUS (1) *ai* – *sg n Ab*: & Iquamofa corpore pisces C3/17 (Arat 407).
- STABULUM (1) *sb n* – *pl Ac*: stabula ad consueta reuerti Cùm renuunt F2v/28–29 (Arat 1171–1172).
- STAGNUM (2) *sb n* – *pl Ac*: Cùm clamore paratis inanes fundere voces, Abfurdoq<sub>3</sub> sono fontes, & itagna cietis E4v/1–2 (Arat 1018–1019), *pl Ab*: Sæpe & aues, siue in itagnis, siue æquore degunt E4/29 (Arat 1013).
- STARE (2) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Axis stat semper B/26 (Arat 24), *part pf pass pl n Ac*: ferretq<sub>3</sub> itata omnia frugifer annus B/18 (Arat 16).
- STATUERE (3) *vb* – *inf pf act*: his neq<sub>3</sub> nomen, Nec formam veteres certam statuisse videntur C3/32–33 (Arat 422–423), *ind pf act 3 pl*: vt veteres statuere Pòtæ C/27 (Arat 285), *ind ppf act 1 sg*: licut à principio statuerā A3v/9 (LB 105).
- STATUS (1) *sb m* – *sg N*: Turbidior cœli fuerit status E3/17 (Arat 935).
- STELLA (44) *sb f* – *sg N*: Huic non vna modò caput ornans stella relucet B2/3 (Arat 63), reliquis sed clarior vna Sideribus subter præcordia fixa tenetur Stella B2v/15–17 (Arat 108–110), Huic superà duplices humeros affixa videtur Stella B3v/2–3 (Arat 161–162), Insignis, candensq<sub>3</sub> præit vestigia stella B3v/7 (Arat 166), Læuum eius cornu, & vestigia dextera proni Aurigæ stella vna ligat B4/8–9 (Arat 200–201), itellaq<sub>3</sub> iungens Vna tenet duplices communi lumine formas B4v/2–3 (Arat 227–228), vltima summo Stella nitens mento contendere quattuor illis Pofsit B4v/8–9 (Arat 233–235), Vt stella auroram noua semper quanq<sub>3</sub> salutet Ev/3 (Arat 822), *sg Ac*: Et noua lucentem circumdedit area itellam E4/28 (Arat 1012), *sg Ab*: Atq<sub>3</sub> vna tandem in itella communiter hærent C/10 (Arat 268), Hic vna itella nectuntur C3/27 (Arat 417), *pl N*: Hæ septem vulgò perhibentur more vetusto Stellæ C/23–24 (Arat 281–282), Stellæ igitur, quarum positus huc diximus vfq<sub>3</sub>, Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ, Atq<sub>3</sub> inter spacium, & læti vestigia Solis C2/31–33 (Arat 355–357), sparfæq<sub>3</sub> videntur, Atq<sub>3</sub> gubernaculum itellæ C3/30–31 (Arat 420–421), Omnes hæ itellæ perhibentur nomine Aquai C3v/20 (Arat 443), Nam, quæ per bis lex signorum labier orbem Quinq<sub>3</sub> solent itellæ, simili ratione notari Non possunt C4v/1–3 (Arat 490–492), Et paucae Chelis itellæ, simul Anguitenentis Sunt genua Dv/5–6 (Arat 560–561), Quin itellæ, quas vel Neptuni nomina dignant, Vel quas obtinuit Iouiales dicier vfus, Sunt quasi agendorum, si contemplare, magistræ Ev/10–12 (Arat 829–831), Hanc geminæ circum paruo cum lumine itellæ, Deiunctæ cubiti spacio vifuntur E3v/15–16 (Arat 966–967), itellæq<sub>3</sub> vtrinq<sub>3</sub> locatæ Vicinæ inter se paruo difcrimine fulgent E3v/21–22 (Arat 972–973), Et cùm nocturnæ labuntur ab æthere itellæ E4/16 (Arat 1000), *pl G*: Cauda illuftratur itellarum lumine claro Bv/15 (Arat 42), Germanæ numero itellarum, difpofituq<sub>3</sub> Par Cynofura Bv/18–19 (Arat 45–46), Obfcura fpecie itellarum Cafiopeia B4/21 (Arat 213), Talis itellarum pofitura eft Cafiopeiæ B4/25 (Arat 217), itellarum luce refulgens C2v/10 (Arat 367), Exiguo qui itellarum candore nitescit C3v/15 (Arat 438), Cùm verò nitidum itellarum lumen hebefcet Fv/1 (Arat 1082), *pl D*: itellis quoq<sub>3</sub> flama propinquis Par data B3v/5–6 (Arat 164–165), *pl Ac*: itellasq<sub>3</sub> tueri Aurigæ ipfius B3v/21–22 (Arat 180–181), Has Græci itellas hyadas vocitare fuerunt B4/7 (Arat 199), Præter quadruplices itellas in fronte locatas C2/28 (Arat 352), Has autem, quæ sunt paruo cum lumine fufæ, Confimili fpecie itellas, pariliq<sub>3</sub> nitore C3v/5–6 (Arat 428–429), At propè confpicias, experteis nominis omnes, Inter piftricem, & pifcem, quem diximus

- Auftri, Stellas, fub pedibus stratas radiantis Aquarii C3v/11–13 (Arat 434–436), Nec pleno stellas superauit lumine luna C4v/23 (Arat 512), Nunc has accedens, nunc illas ordine stellas Ev/1 (Arat 820), At cū crinitas ardescere in æthere stellas Conspicies F2v/9–10 (Arat 1152–1153), *pl Ab*: Sed prior illa magis stellis distincta refulget Bv/21 (Arat 48), Hoc ipsum caput ignitis spectabile stellis B2/13 (Arat 73), Virgo nitens stellis B3v/1 (Arat 160), sonipes fulgentibus ardet Infertus stellis B4v/20–21 (Arat 245–246), Sed stellis longè densis præclara relucet C/3 (Arat 261), stellis distincta corona D2v/5 (Arat 626), Atq; expende, vtrum, stellis insignibus altum Eudentibus, aut rurfum fubeuntibus æquor F3v/2–3 (Arat 1207–1208).
- STELLANS (2) *ai – sg f Ab*: Parte alia nox stellanti circumdata palla D4v/2 (Arat 755), *sg n Ab*: Hoc cœlo interdum stellanti E3v/20 (Arat 971).
- STELLATUS (1) *ai – pl n N*: stellataq; crura D4v/14 (Arat 767).
- STELLIGER (1) *ai – pl m N*: Orbis stelligeri, portantes signa feruntur C4v/13 (Arat 502).
- STERNERE (1) *vb – part pf pass pl f Ac*: Stellas, fub pedibus stratas radiantis Aquarii C3v/13 (Arat 436).
- STEROPE (1) *n-pers f – sg N*: Steropeq; C/30 (Arat 288).
- STILLARE (1) *vb – part praes act sg m D*: Qualis aquæ sonus est stillanti desuper hymbri E4v/16 (Arat 1033).
- STINGUERE (2) *vb – inf praes pass*: Arietis exortu Notialem stinguier Aram Hesperis cernes in partibus D4v/19–20 (Arat 772–773), *ind praes pass 3 pl*: Stinguuntur radii cæca caligine tecti E3/21 (Arat 939).
- STIPARE (1) *vb – part pf pass pl m N*: Cū densentur item, partemq; feruntur in vnam Stipati radii E2v/31–32 (Arat 916–917).
- STIPES (1) *sb m – sg Ab*: Hæc medium ostendit radiato stipite malum D3/11 (Arat 665).
- STIRPS (1) *sb f – pl Ac*: quorum stirpes tellus amplexaprehendit C2v/18 (Arat 375).
- STRAMEN (1) *sb n – pl Ac*: Antra quieturi fubeunt, stramenta q; versant F3/26 (Arat 1200).
- STREPERE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Accipitrumq; strepunt ritu E4v/19 (Arat 1036).
- STRIDOR (1) *sb m – sg N*: Aut densus stridor cū cello è vertice montis Ortus adaugescit scopulorum læpe repulfu E4/2–3 (Arat 986–987).
- STUDERE (4) *vb – ind pf act 1 sg*: alia, quæ maioris momenti putabam, studui quidem corrigere A3v/2–3 (LB 98–99), Huius ego antiquas studui instaurare ruinas A4v/11 (IS 35), *con praes act 2 sg*: Hoc caue te ponto studeas committere mente Cv/23 (Arat 314), *con pf act 3 pl*: qui damnum illud sarcire vtcunq; studuerint A3/30–31 (LB 92–93).
- STUDIOSUS (1) *sb m – pl G*: nemo ita est improbaturus, vt hanc meam qualemcunq; operam nullo studioforum emolumento susceptam fuisse iudicet A3v/16–18 (LB 112–114).
- STUDIOSUS (1) *ai – sg f D*: non ingratum studiofæ iuuentuti futurum A2/30–A2v/1 (LB 28–29).
- STUDIUM (2) *sb n – sg Ac*: præter iuuandæ rei literariæ studium A2v/20–21 (LB 48–49), *pl D*: & studiis non aspernabile honestis A4v/14 (IS 38).
- SUADERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: (Iuppiter) operiq; manus adhibere suadet B/10 (Arat 8).
- SUB (9) *praep cum Ac*: fub pectora B2v/2 (Arat 95), fub caudam B3v/9 (Arat 168), fub caput B3v/11 (Arat 170), fub culmina C/20 (Arat 278), fub æquora C2v/30 (Arat 387), fub vmbras Dv/22 (Arat 577), fub eum Dv/33 (Arat 588), fub aquas Ev/33 (Arat 852), fub aquas E2v/17 (Arat 902).
- SUB (14) *praep cum Ab*: fub pedibus B2v/18 (Arat 111), fub læua (parte) B3v/26 (Arat 185), fub corpore claro B4v/31 (Arat 256), fub tegmine Cv/8 (Arat 299), fub læua (planta) C3/23 (Arat 413), fub pedibus C3v/13 (Arat 436), fub magni pedibus Aquarii C3v/17 (Arat 440), fub media cœli regione C4/1 (Arat 457), (geminis) fub ipfis C4/29 (Arat 485), fub tegmine C4v/8 (Arat 497), fub tegmine C4v/14 (Arat 503), fub terris D4v/25 (Arat 778), fub nocte E/5 (Arat 791), fub fidere E3v/14 (Arat 965).

- SUBICERE (2) *vb* – *part pf pass sg m N*: Subiectus mediæ est Cancer (Arcto) B3v/12 (Arat 171), *part pf pass sg n N*: Inprimis verò celfo Præsepe notandum est Subiectum Cancro F/15–16 (Arat 1065–1066).
- SUBIGERE (1) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Autumno fugiente boues, ouiumq; propago, Si pedibus terram fubigunt F2v/2–3 (Arat 1145–1146).
- SUBINDE (1) *av*: fubinde leuant repetito corpora saltu F2v/26 (Arat 1169).
- SUBIRE (7) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Atq; priora pedum fubeunt vestigia magni Arcitenentis C3v/22–23 (Arat 445–446), Mures verò eadem nobiscum tecta colentes Antra quieturi fubeunt F3/25–26 (Arat 1199–1200), *ind pf act 1 sg*: muros pedibus centum scolopendra fubiuit E4v/11 (Arat 1028), *part praes act sg m N*: Hic fubiens etiam pilcoli cærulea ponti C2v/22 (Arat 379), *part praes act sg f N*: Conuexoq; linu fubiens inferna Leonis C4/25 (Arat 481), *part praes act pl f Ab*: aut rursum fubeuntibus æquor F3v/3 (Arat 1208), *part fut act sg m Ac*: inuidiam eo nomine me fubiturum existimaui A2/9 (LB 7).
- SUBITO (5) *av*: Hoc caput hic paulum sese fubitoq; recondit B2/11 (Arat 71), At verò pedibus fubitò percussit Dianæ Infula difcelsit D3v/18–19 (Arat 705–706), Languescit fubitò candentia tela diei E3/18 (Arat 936), Disparet fubito E3v/21 (Arat 972), Atq; etiam ventos præmonstrat sæpe futuros Inflatum mare cum fubitò E3v/31–32 (Arat 982–983).
- SUBITUS (1) *ai* – *pl f Ab*: & fubitis auris diduxerit Ara C4/10 (Arat 466).
- SUBIUNGERE (1) *vb* – *inf praes act*: equi partes properans fubiungere Chelis C4/18 (Arat 474).
- SUBLIME (1) *av*: nunc Arcturum sublimè volantem E/28 (Arat 814).
- SUBLIMIS (2) *ai* – *sg f N*: (Helice) polum sublimis lustrat eundem Bv/19 (Arat 46), *sg f Ac*: Sublimemq; afflat fummo arduus ore Coronam B2v/9 (Arat 102).
- SUBLUCERE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Hunc retinens Aries sublucet corpore totus Dv/1 (Arat 556).
- SUBLUSTRIS (1) *ai* – *sg f Ab*: Ionipes fulgentibus ardet Infertus stellis sublustri nocte videndus B4v/20–21 (Arat 245–246).
- SUBOLES (1) *sb f* – *sg N*: Pulli itidem, gallo foboles prognata parente E4v/13 (Arat 1030).
- SUBTER (2) *av*: Toruus draco ferpit subter Bv/27 (Arat 54), E quibus hunc subter possis cognoscere fultum B4v/28 (Arat 253).
- SUBTER (8) *praep cum Ac*: subter præcordia B2v/16 (Arat 109), vestigia subter B4/1 (Arat 193), pedes subter C2v/9 (Arat 366), subter præcordia C2v/11 (Arat 368), subterq; pedes C2v/25 (Arat 382), subter caudam C3v/19 (Arat 442), It subter terras Dv/30 (Arat 585), Hunc subter D2/6 (Arat 594).
- SUBTER (2) *praep cum Ab*: Hac subter C4/17 (Arat 473), subter Capricorni fidere D4v/10 (Arat 763).
- SUBTERSECARE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Distribuens medium subtersecat hic Capricornum, Atq; pedes gelidum riuum fundentis Aquarii, Cæruleaq; feram caudam pistricis, & illum Fulgentem leporem D/18–21 (Arat 540–543).
- SUCCEDERE (1) *vb* – *inf praes act*: Sex tantæ poterunt sub eum succedere partes Dv/33 (Arat 588).
- SUCCENDERE (1) *vb* – *inf pf act*: Quartum succendisse loquetur in ætere lumen E/17 (Arat 803).
- SUCCERNERE (1) *vb* – *ind pf act 3 sg*: argenti succreuit vilior ætas B3/9 (Arat 135).
- SUCUS (1) *sb m* – *sg Ac*: Naribus humiferum duxere ex ære succum E4v/9 (Arat 1026).
- SUDUM (2) *sb n* – *sg Ac*: Rupta quidem flatus ventorum, marcida sudum E2v/4 (Arat 889), Nec cum per fudum tella irrita fertur Arachnes Fv/21 (Arat 1102).
- SUESCERE (6) *vb* – *ind pf act 3 sg*: Flos etiam scyllæ ter furgere fœuit in auras F2/15 (Arat 1127), Ex agnis venientem hyemem obseruare fœuit Paftor F2v/22–23 (Arat 1165–1166), Namq; intra hoc spacium confurgere turbida fœuit Tempestas F3/12–13 (Arat 1186–1187),



*ind pf act 3 pl*: Has Græci stellas hyadas vocitare fuerunt B4/7 (Arat 199), Phatne, quod nostrī præfepe vocare fuerunt E3v/19 (Arat 970), neq<sub>3</sub> ſi acrius, atq<sub>3</sub> fuerunt, Spicula defigang muſcæ, ſitiantq<sub>3</sub> cruorem E4v/27–28 (Arat 1044–1045).

SUFFICERE (1) *vb – inf praes act*: queat aucta creandis ſufficere vmbris E/16 (Arat 802).

SUGERE (1) *vb – inf pf act*: vbera cuius Infantem ſuxiſſe Iouem prior aſſerit ætas B3v/28–29 (Arat 187–188).

SUI (49) *pron – sg G*: Parte fui D4v/7 (Arat 760), fuiq<sub>3</sub> carentem Dimidio lunam E2/23–24 (Arat 875–876), *sg D*: vt ipſe ſibi eam legem dixiſſe videatur A2v/24–25 (LB 52–53), quod ſibi in aliena licuit A2v/27 (LB 55), ſed cubitum pluuius ſibi vendicat Auſter D/2 (Arat 524), *sg Ac*: ſuperaq<sub>3</sub> reuoluens Sefe Bv/27–28 (Arat 54–55), Hoc caput hīc paulum ſefe ſubitoq<sub>3</sub> recondit B2/11 (Arat 71), Comprenſus pugnat nodis ſe exoluere ſerpens B2v/5 (Arat 98), vbi fundit ſefe vltima cauda B2v/7 (Arat 100), Præbuerit ſefe mortalibus ante videndam B2v/26 (Arat 119), populi ſe ante ora ferebat B3/10 (Arat 136), Montibus è ſummis ſefe incomitata ferebat B3/14 (Arat 140), Ora virum in ſe conuertens B3/25 (Arat 151), capræ quoq<sub>3</sub> fabula ſefe Hædorumq<sub>3</sub> tibi obiiçiet B3v/22–23 (Arat 181–182), memor autorem ſe ſanguinis effe B4/14 (Arat 206), pedum inter ſe quantum veſtigia diſtant B4/18 (Arat 210), inter ſefe æqualibus interuallis Diſſitæ B4v/5–6 (Arat 230–231), Humida non ſefe veſtris Aurora querellis Ocyus oſtendet Cv/26–27 (Arat 317–318), Vt ſefe emergens oſtendat Scorpius altè C2/11 (Arat 335), Tum ſefe Orion toto iam corpore condit C2/15 (Arat 339), Ac propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat C2/21 (Arat 345), Cætera ſe ſperet cognoscere ſigna poteſſe C2v/8 (Arat 365), Hic vbi ſe pariter cum Sole in culmina cœli Extulit C2v/15–16 (Arat 372–373), Quà ſefe clarum collucens Scorpius infert C4/16 (Arat 472), Hic ſefe infernis de partibus erigit Hydra C4/22 (Arat 478), Vincitos inter ſe C4v/19 (Arat 508), tum genus ardens In ſefe retinens Aurigæ portat vtrunq<sub>3</sub> C4v/30–31 (Arat 519–521), Exinde in ſuperas brumali tempore flexu Se recipit ſedes D/27–28 (Arat 549–550), & quā ſe pelago exerit Dv/29 (Arat 584), vt ſupera ſe toto lumine Cancer Extulit D2v/2–3 (Arat 623–624), Cū ſupera ſefe ſatiauit luce D2v/16 (Arat 637), qui ſefe ſeruידus infert Ante Canem D2v/30–31 (Arat 651–652), Illa vſq<sub>3</sub> ad ſpinam mergens ſe cærulea condit D3v/4 (Arat 691), Quare cum magnis ſefe Nepa lucibus effert D3v/26 (Arat 713), & totum ſefe Centaurus opacis Eripit è tenebris D4/9–10 (Arat 729–730), & ſimul effert Sefe clara fides D4/19–20 (Arat 739–740), Cum geminis demum pleno ſe corpore tollit D4v/28 (Arat 781), Vicinæ inter ſe E3v/22 (Arat 973), ſi quando leues conferre ſufurros Cœpere inter ſe F3/18–19 (Arat 1192–1193), Talis tempeſtas ſefe explicet æthere vaſto F3v/4 (Arat 1209), *sg Ab*: Quòd quali temone adiunctam præ ſe quatit Arcton B2v/14 (Arat 107), Decedente vbi nocte mari ſe protulit alto C2/25 (Arat 349), Conuerſam præ ſe portans cum lumine puppim C3/1 (Arat 391), quam iacit ex ſe Piſtrix C3/27–28 (Arat 417–418), Quattuor hic obiens ſecum deducere ſigna Signifero ſolet ex orbe D2v/14–15 (Arat 635–636), Nam ſecum medium pandet Nepa D3/26 (Arat 680), Hic ſe iam totum cæcas Equus abdit in vmbras D3/32 (Arat 686), E quibus ingenti exiſtit cum corpore præ ſe Scorpius infeſtus D3v/21–22 (Arat 708–709), Qui cum ſe totum profert in lumina Perſeus D4v/24 (Arat 777).

SULCUS (2) *sb m – pl D*: Aut noua oporteret cultis dare ſemina fulcis A4/15 (IS 10), *pl Ab*: Si verò aduerſis ſignabunt æthera fulcis E4/19 (Arat 1003).

SUMERE (1) *vb – ind fut I act 2 sg*: Certas ipſe notas cœli de tegmine ſumes D2/31 (Arat 619).

SUMMUM (1) *sb n – sg Ac*: Nam ſi prima minus ſignis reſponderit Eos, Proxima nequaquam, aut, ad ſummum, tertia fallit F3/16–17 (Arat 1190–1191).

SUMMUS zob. SUPERUS

SUPER (1) *av*: E regione alter Boream ſuper arduus extat Bv/2 (Arat 29).

SUPER (2) *praep cum Ac*: Sic conuerfa vetus super æthera vertitur Argo C3/8 (Arat 398), super æthera scandit E3/7 (Arat 925).

SUPER (1) *praep cum Ab*: super æquore E4/12 (Arat 996).

SUPERA (2) *praep cum Ac*: superà duplices humeros B3v/2 (Arat 161), superà terras D2/24 (Arat 612).

SUPERA (11) *av*: superaq<sub>3</sub> reuoluens Sefe Bv/27 (Arat 54), Adpositum poteris superà cognoscere piscem C/13 (Arat 271), Iam superà cernes Arcti caput esse minoris C2/13 (Arat 337), Arc-turo magnum spacium superà dedit C3v/28 (Arat 451), Plurima enim circum, superaq<sub>3</sub>, in-fraq<sub>3</sub> feruntur C4v/17 (Arat 506), huic orbi quinq<sub>3</sub> tributæ Nocturnæ partes, superà tres luce dicantur D/28–29 (Arat 550–551), Hic quantum terris conuexus pellitur orbis, Tantundem adparens superà mortalibus extat D2/19–20 (Arat 607–608), vt superà se toto lumine Cancer Extulit D2v/2–3 (Arat 623–624), Dimidiam retinens, stellis distincta corona, Partem etiam superà D2v/5–6 (Arat 626–627), Totaq<sub>3</sub> iam superà fulgens prolabitur Argo D3/16 (Arat 670), Parte fui superà longè maiore relictà D4v/7 (Arat 760).

SUPERARE (1) *vb – ind pf act 3 sg*: Nec pleno stellas superauit lumine luna C4v/23 (Arat 512).

SUPERESSE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: Quod superest C3v/18 (Arat 441), *con impf act 3 pl*: quòd & pauciora iis, quæ superessent A2/13 (LB 11).

SUPERUM (1) *av*: Exiguo superum quæ lumina tempore tranat C3v/26 (Arat 449).

SUPERUS (31) *ai – sg m Ab*: Atq<sub>3</sub> etiam supero, nauì pelago vfq<sub>3</sub> vagatus, Menfe C2/5–6 (Arat 329–330), inuenies supero conuertit orbe Quinq<sub>3</sub> pari spacio partes D/14–15 (Arat 536–537), *sg f Ab*: Cùm supera sese satiauit luce D2v/16 (Arat 637), *sg n Ab*: sed supero contextus corpore cedit D2v/8 (Arat 629), Iam supero ferme depulsus lumine cedit D2v/27 (Arat 648), *pl f Ac*: Exinde in superas brumali tempore flexu Se recipit sedes D/27–28 (Arat 549–550), & superas potis est demergere partes D3v/31 (Arat 718), Inde Sagittipotens superas cùm visere lucas Institit D4/18–19 (Arat 738–739), Piscibus in superas cœli nitentibus auras D4v/11 (Arat 764), superas Geminos tum visere lucas Certus eris E/3–4 (Arat 789–790), *sup sg m G*: fummi spiritus Aultri C2v/3 (Arat 360), fummi Iouis ales Dv/6 (Arat 561), *sup sg m Ac*: ad fummmum versarier orbem C2/14 (Arat 338), *sup sg m Ab*: Heliconis vertice fummo B4v/13 (Arat 238), E pedibus natum fummo Ioue Perfea vifes C/14 (Arat 272), fummo cœli de vertice Dv/9 (Arat 564), *sup sg f Ac*: ad fummmam caudam D3/3 (Arat 657), *sup sg f Ab*: fumma ab regione Aquilonis C/16 (Arat 274), A fumma parte C4/2 (Arat 458), *sup sg n Ac*: Cynofuræ lubrica fummmum Claudit spira caput Bv/32–33 (Arat 59–60), Summmum contigit caput aluo B4v/2 (Arat 227), & fummmum flexo de corpore lumen D4/14 (Arat 734), *sup sg n Ab*: afflat fummo arduus ore Coronam B2v/9 (Arat 102), vltima fummo stella nitens mento B4v/8–9 (Arat 233–234), Cornu procumbens fummo E2/18 (Arat 870), cùm littore fummo F/9 (Arat 1059), *sup pl m Ac*: fummos delibat pectore rores E4/32 (Arat 1016), *sup pl m Ab*: vt in Latinū sermonem à duobus fummis, atq<sub>3</sub> eloquentissimus viris conuerfus A2/18–19 (LB 16–17), Montibus è fummis B3/14 (Arat 140), Montibus & fummis nubes diffunditur atra E4/11 (Arat 995), *sup pl f Ab*: in fummis ætheris oris E/12 (Arat 798).

SUPPONERE (1) *vb – con pf act 3 pl*: pro genuinis nothos versus nobis supposuerint A3/31–32 (LB 93–94).

SUPRA (1) *praep cum Ac*: mare supra F/11 (Arat 1061).

SURA (4) *sb f – sg Ac*: & decoratam lumine suram Erigit ille vagans D3/19–20 (Arat 673–674), & suram cùm Chelis erigit altè D3/23 (Arat 677), *sg Ab*: Hunc sura læua Perseus, humeroq<sub>3</sub> finistro Tangit C4v/32–33 (Arat 521–522), *pl Ac*: Nam retinent Arcti lufrantes lumine furas D3v/33 (Arat 720).

SURGERE (15) *vb – inf praes act*: AB Ioue Mufarum primordia surgere par est B/3 (Arat 1), Flos etiam scyllæ ter surgere fœuit in auras F2/15 (Arat 1127), *ind fut I act 3 pl*: sed vestro etiam

qui femine furgent B3/20 (Arat 146), & fulgura furgent E4/14 (Arat 998), *con praes act 3 pl*: Eoo quamuis limul æquore furgant B4/11 (Arat 203), *part praes act sg m N*: Ne picturato furgens tibi candicet orbe E2v/12 (Arat 897), quasi concauus æquore furgens E2v/20 (Arat 905), *part praes act sg m G*: oppposito autem Cardine tantum humeros furgentis in æthera Perlei D4v/20–21 (Arat 773–774), *part praes act sg m Ac*: Surgentem (leporem) à tergo canis, infequiturq; cadentem C2v/31 (Arat 388), *part praes act sg m Ab*: Tauro furgente D4v/25 (Arat 778), furgente, cadenteúe Sole E2v/32 (Arat 917), furgente cadenteq; Sole E3/33 (Arat 951), *part praes act pl m Ac*: eademq; caducos, Surgentesq; loca aut condunt, aut æquore tollunt Dv/23–24 (Arat 578–579), *part praes act pl f Ab*: His ipfis valto furgentibus æquore Chelis D3/31 (Arat 685), *part praes act pl n N*: Tot cælum rurfus furgentia signa reuifunt D2/22 (Arat 610).

SURSUM (1) *av*: neq; in àera furfum Niti F/10–11 (Arat 1060–1061).

SUS (2) *sb f – sg N*: nec fi vfq; luto fus Fæda volutetur F3/6–7 (Arat 1180–1181), *pl G*: Caprarum pariter matres, ouiumq; fuumq; F2/23 (Arat 1135).

SUSCIPERE (2) *vb – part pf pass sg f Ac*: (operam) fufceptam fuiſſe A3v/18 (LB 114), *part pf pass sg n D*: quæ operi fufcepto non ſatis quadrarent A3v/14 (LB 110).

SUSPENSUS (1) *ai – pl m Ac*: Suſpenſos animos C2v/17 (Arat 374).

SUSPICERE (2) *vb – part praes act sg m N*: Quem, qui ſuſpiciens in cælum nocte ſerena Latè diſperſum non viderit C2v/6–7 (Arat 363–364), *con perf pass m 3 pl*: Tris adeò tibi ſint ſuſpecti ex ordine ſoles F3/11 (Arat 1185).

SUSTINERE (3) *vb – ind praes act 3 sg*: (axis) cœli radiantis ſuſtinet orbem B/28 (Arat 26), ſagittipotens ſolis cùm ſuſtinet orbem C2/6 (Arat 330), Holce æquo ſpacio deiunctos ſuſtinet axis Dv/8 (Arat 563).

SUSURRUS (1) *sb m – pl Ac*: ſi quando leues conferre ſuſurros Cœpere inter ſe F3/18–19 (Arat 1192–1193).

SUUS, SUA, SUUM (18) *pron – sg m N*: honosq; ſuus Ciceroni, & gloria conſtet A4/29 (IS 24), Et ſuus interea fulgor tamen inſit Afellis E3v/25 (Arat 976), *sg m D*: ſuo quali lari reſtituerentur A2v/6–7 (LB 34–35), *sg m Ac*: Clara repente ſuum deperdent altra nitorem Fv/4 (Arat 1085), *sg m Ab*: Decedensq; ſuo feſtina monedula paſtu Fv/15 (Arat 1096), *sg f N*: ſua verò cuiq; placere Sors debet A4v/23–24 (IS 47–48), Ars ſua quenq; alit F2v/21 (Arat 1164), *sg f Ac*: vt quæq; ſuam comitetur aratio frugem F2/12 (Arat 1124), *sg f Ab*: Pace ſua D3v/9 (Arat 696), *pl m Ac*: Atq; ſuos vario motu metirier orbis C4v/6 (Arat 495), *pl m Ab*: ſuis pedibus incederent A3/25 (LB 87), *pl n N*: ſua gignendis vt tempora rebus Conſtarent B/17–18 (Arat 15–16), Signaúe lentifcis ſua defunt F2/2 (Arat 1114), ſua quenq; oracula ducunt F2v/21 (Arat 1164), *pl n Ac*: in ſua ſcripta A2v/25 (LB 53), duri ſua norunt tempora nautæ A4/8 (IS 3), Lumina ſi obtineant ſua temonesq; rotæq; Bv/5 (Arat 32), *pl n Ab*: hæc luna ſuis prælagit menſtrua ſignis E2v/8 (Arat 893).

TABULA (1) *sb f – pl N*: Quippe notis tabulæ viſuntur grandibus Ev/6 (Arat 825).

TALARIA (1) *sb n – pl Ab*: Diuerſosq; pedes vinctos talaribus aptis C/18 (Arat 276).

TALIS (4) *ai – sg m Ab*: taliq; nitore (micans ſtella) B3v/3 (Arat 162), *sg f N*: Talis ſtellarum poſitura eſt Calſiopeia B4/25 (Arat 217), Talis tempeſtas ſefe explicet æthere valto F3v/4 (Arat 1209), *sg f Ab*: Stella micans tali ſpecie B3v/3 (Arat 162).

TAM (6) *av*: quòd is genio tam inſelici eſſet A2/17–18 (LB 15–16), non tam perpurgauit A3v/10 (LB 106), Tam claro capite eſt B4/30 (Arat 222), humeri tam iugiter ardent B4/30 (Arat 222), Tam tornare catè contortos poſſiet orbis Dv/16 (Arat 571), Tam latè Oceani ſpacioſum permeat æquor Dv/26 (Arat 581).

- TAMEN (15) *av*: Auieno tamen videtur non paullò adfrictior A2/27–28 (LB 25–26), Sic tamen, vt difcerni oculis, pofsintq; notari B2/32 (Arat 92), Ille tamen nitens grauiter veftigia ponit B2v/3 (Arat 96), Alpernata tamen genus omninò hoc quoq; non eft B3/12 (Arat 138), Nec quenquam illa tamen blanda dignata loquela eft B3/15 (Arat 141), Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus B4v/11 (Arat 236), Hi tamen anni iam labuntur tempore toto Cv/30 (Arat 321), Andromedam tamen explorans fera quæfere piftrix Pergit C3/14–15 (Arat 404–405), E multis tamen iis duo latè lumina fulgent C3v/16 (Arat 439), Hæc tamen æterno inuifens loca curriculo nox C3v/30 (Arat 453), Horum tres tamen emerguntq; Dv/22 (Arat 577), Quam tamen infequitur pifcis D2v/7 (Arat 628), Hoc afro tamen haud potis eft emergere totus D4v/27 (Arat 780), Et fuus intereà fulgor tamen inftit Afellis E3v/25 (Arat 976), tamen non deerunt flamina ponto E4/20 (Arat 1004).
- TANDEM (2) *av*: vna tandem in ftella communiter hærent C/10 (Arat 268), cui cui tandem doctiffima Pallas Solertem ipla dedit fabricæ rationibus artem Dv/14–15 (Arat 569–570).
- TANGERE (7) *vb – ind praes act 3 sg*: Inde gubernaculum, difperfo lumine, Clari posteriora canis veftigia tangit C3/11–12 (Arat 401–402), Hunc fura læua Perfeus, humeroq; finiftro Tangit C4v/32–33 (Arat 521–522), poftremum tangit rota feruida Solis D/26 (Arat 548), Propter Equus capite, & ceruicum lumine tangit Dv/7 (Arat 562), *ind praes pass 3 sg*: horrifonis Aquilonis tangitur alis C/7 (Arat 265), *part praes pass sg m N*: Quorum alter tangens Aquilonis vertitur C4v/29 (Arat 518), *part praes act sg f Ac*: Fluminis illuftris tangentem corpore ripas C3/18 (Arat 408).
- TANTUM (1) *sb n – sg Ac*: in reficiendo hoc libello tantum operæ pofuerim A3v/12 (LB 108).
- TANTUM (8) *av*: vt verfus tantum fuis pedibus incederent A3/25 (LB 87), nonnulla fatis habui tantum indicare A3v/1–2 (LB 97–98), non phaenomena tantum, ficut à principio ftatuerã A3v/8–9 (LB 104–105), Et tantum membris adhibetur caffa notandis C2v/24 (Arat 381), Cardine tantum humeros furgentis in æthera Perfei D4v/21 (Arat 774), Cùm verò tantum crefcens collegerit ignis E/15 (Arat 801), modò fimplice tantum E2v/2 (Arat 887), Vna rubens tantum nubes E3v/7 (Arat 958).
- TANTUNDEM (1) *av*: Tandundem adparens fuperà mortalibus extat D2/20 (Arat 608).
- TANTUS (4) *ai – sg m N*: Tantus, quantus erit collucens lacteus orbis D/31 (Arat 553), *sg m Ab*: tanto fplendore B2/29 (Arat 89), *sg n Ab*: in tanto ætatis fpacio A3/27–28 (LB 89–90), *pl f N*: Sex tantæ poterunt fub eum fuccedere partes Dv/33 (Arat 588).
- TARDUS (1) *ai – sg f N*: cunctatori faultiffima tarda eft F2/30 (Arat 1142).
- TAURUS (9) *sb – sg N*: Corniger eft valido connixus corpore taurus B4/2 (Arat 194), Taurus in occafum femper præuerrere certat Aurigam B4/10–11 (Arat 202–203), Atq; genu flexo Taurus connititur ingens Dv/2 (Arat 557), Inflexoq; genu proiecto corpore Taurus D2/15 (Arat 603), *sg G*: Inferiora tenet truculenti corpora tauri C2v/5 (Arat 362), *sg Ab*: an Tauro exoriente nitefcat D4v/23 (Arat 776), Tauro furgente D4v/25 (Arat 778), Ipfaq; Capra truci cum Tauro vadere pergi D4v/30 (Arat 783), *pl Ab*: Terram exercentes tauris B3/5 (Arat 131).
- TAYGETE (1) *n-pers – sg N*: Taygeteq; C/29 (Arat 287).
- TECTUM (2) *sb n – sg G*: Cortis aues quoq; nitentes in culmina tecti E4v/23 (Arat 1040), *pl Ac*: Mures verò eadem nobifcum tecta colentes F3/25 (Arat 1199).
- TEGERE (3) *vb – ind praes act 3 sg*: Hanc Aries tegit C3/17 (Arat 407), *part pf pass sg f Ac*: (aram) A fumma parte obfcura caligine tectam C4/2 (Arat 458), *part pf pass pl m N*: Stinguuntur radii cæca caligine tecti E3/21 (Arat 939).
- TEGMEN (6) *sb n – sg Ab*: auis, lato fub tegmine coeli Quæ volat Cv/8–9 (Arat 299–300), foliorum tegmine C2v/16 (Arat 373), ad idem coeli fub tegmine fignum C4v/8 (Arat 497), coeli

- fub tegmine fulti C4v/14 (Arat 503), Certas ipse notas coeli de tegmine fumes D2/31 (Arat 619), Bacchia quam viridi conuestit tegmine vitis D3v/15 (Arat 702).
- TELA (1) *sb f – sg N*: Nec cum per fudum tella irrita fertur Arachnes Fv/21 (Arat 1102).
- TELLUS (3) *sb f – sg N*: quorum stirpes tellus amplexaprehendit C2v/18 (Arat 375), Hæc obfcura tenens conuestit fidera tellus D2v/18 (Arat 639), *sg Ab*: Creffa tellure profectas Bv/9 (Arat 36).
- TELUM (1) *sb n – pl N*: æthere vbi alto Languescent fubitò candentia tela diei E3/17–18 (Arat 935–936).
- TEMERE (4) *av*: incerti temerè arua colebant A4/16 (IS 11), Haud temerè, auxilio docti fed fretus Arati A4v/5 (IS 29), Sed frustrà, & temerè à vulgo ratione sine vlla Septem dicier C/26–27 (Arat 284–285), Haud temerè ignores F3v/10 (Arat 1215).
- TEMO (2) *sb m – sg Ab*: Quòd quali temone adiunctam præ se quatit Arcton B2v/14 (Arat 107), *pl Ac*: Lumina si obtineant sua temonesq̃, rotæq̃ Bv/5 (Arat 32).
- TEMPESTAS (12) *sb f – sg N*: quid quæq̃ moneret Tempeftas B/16–17 (Arat 14–15), Ingens tempeftas glomerabitur æthere toto E2/17 (Arat 869), hoc maior tempeftas æra verret E2/22 (Arat 874), Tempeftas liquida est speranda E3/29 (Arat 947), quin tum tempeftas dira sequatur E3v/23 (Arat 974), Namq̃ intra hoc spacium confurgere turbida fœuit Tempeftas F3/12–13 (Arat 1186–1187), Talis tempeftas sese explicet æthere vasto F3v/4 (Arat 1209), *sg Ac*: Cum tempeftatem primùm sensere moueri F3/27 (Arat 1201), *sg Ab*: neq̃ enim, nisi nimbis ante fugatis, Et vanescenti iam tempeftate, nitescit F/17–18 (Arat 1067–1068), *pl G*: Sed quis tempeftatum omnia signa Expediat Fv/23–24 (Arat 1104–1105), *pl Ac*: tempeftatesq̃ fonoras Præciscunt E/27–28 (Arat 813–814), Sed tempeftates potius præfume futuras Fv/6 (Arat 1087).
- TEMPESTIVUS (2) *ai – sg m N*: tempeftius arator Lætatur F2/29–30 (Arat 1141–1142), *pl f Ac*: Hic tempeftiuas fementis nuntiat horas B/13 (Arat 11).
- TEMPLUM (1) *sb n – pl N*: latè coeli ardua templa coruscant A4/6 (IS 1).
- TEMPUS (2) *sb n – sg Ab*: quod dextro tempore B2/9 (Arat 69), *pl N*: tempora sunt duplici fulgore notata B2/4 (Arat 64).
- TEMPUS (22) *sb n – sg G*: hybèrni præpandens temporis ortus Cv/1 (Arat 292), Hæ faciunt magnos longinqui temporis annos C4v/7 (Arat 496), profcisio terræ Temporis eiufdem frugum genere affluet omni F2/13–14 (Arat 1125–1126), *sg Ab*: Brumali flectens contorquet tempore curfum Cv/22 (Arat 313), Hi tamen anni iam labuntur tempore toto Cv/30 (Arat 321), cum nimis exiguo lux tempore præsto est C2/7 (Arat 331), Exiguo superum quæ lumina tempore tranat C3v/26 (Arat 449), Hæc sunt, quæ vifens nocturno tempore signa C4/31 (Arat 487), Nam si nocturno cognoscens tempore cælum C4v/21 (Arat 510), Tempore nocturno D/16 (Arat 538), brumali tempore D/27 (Arat 549), atq̃ iterum Sol lumine verno Exæquat spacium lucis, cum tempore noctis D/32–33 (Arat 554–555), Ortus signorum nocturno tempore vifēs D2/27 (Arat 615), quæ tempore eodem Præcipitent D2/33–D2v/1 (Arat 621–622), nocturno tempore nolces D2v/1 (Arat 622), acris tempore brumæ E4v/30 (Arat 1047), *pl Ac*: & duri sua norunt tempora nautæ A4/8 (IS 3), quæ tempora certo Signarent curfu B/14–15 (Arat 12–13), sua gignendis vt tempora rebus Conftarent B/17–18 (Arat 15–16), Annua conficiens ventertia tempora curfu D2/18 (Arat 606), dum iugi determinat annua curfu Tempora E/32–33 (Arat 818–819), tria tempora monſtrat arandi F2/11 (Arat 1123).
- TENDERE (8) *vb – inf praes act*: Hanc contrà Cepheus non ceſſat tendere palmas D3v/3 (Arat 690), *ind praes act 3 sg*: Gnate flere vicem dicas, ita brachia tendit B4/26 (Arat 218), Tendit, & illuſtre trunculentus cedit ad Aram C4/21 (Arat 477), Boream vola contrà Tendit D/1–2 (Arat 523–524), *ind fut I act 3 sg*: pars tendet iter Fv/8 (Arat 1089), *inf praes pass*: tenuem



- cùm littore fummo Afpicias nebulam tendi F/9–10 (Arat 1059–1060), *ind praes pass 3 sg*: quà vertex tenditur B2v/8 (Arat 101), *part praes act sg f N*: à clarifonis auris Aquilonis ad Aufrum Tendens D/25–26 (Arat 547–548).
- TENEBRAE (2) *sb f – pl Ac*: euadit & ipse tenebras D4v/18 (Arat 771), *pl Ab*: & totum sese Centaurus opacis Eripit è tenebris D4/9–10 (Arat 729–730).
- TENER (2) *ai – pl f D*: tenerisq<sub>3</sub> datura Frugibus F2v/7–8 (Arat 1150–1151), *pl f Ac*: teneras perpurgant ordine pinnas E4v/14 (Arat 1031).
- TENERE (16) *vb – inf praes act*: haud patitur foliorum tegmine frustra Suspenfos animos arbuta ornata tenere C2v/16–17 (Arat 373–374), *ind praes act 3 sg*: stellaq<sub>3</sub> iungens Vna tenet duplices communi lumine formas B4v/2–3 (Arat 227–228), Inferiora tenet truculenti corpora tauri C2v/5 (Arat 362), Hydra tenet flexu crateram Dv/4 (Arat 559), Sagittipotens dextra flexum tenet arcum D2/10 (Arat 598), Quos tenet AEGæo defixa in gurgite Chios D3v/14 (Arat 701), *ind praes pass 3 sg*: tenetur Stella B2v/16–17 (Arat 109–110), pedibusq<sub>3</sub> tenetur Magnus leo B3v/12–13 (Arat 171–172), geminis Equus ille tenetur Piscibus Cv/16–17 (Arat 307–308), quadrupes qua valta tenetur C4/19 (Arat 475), & Andromedæ hic fulgens quoq<sub>3</sub> dextra tenetur C4v/33 (Arat 522), quòd latè cœlo difperfa tenetur D3/17 (Arat 671), Ipse autem præceps obscura nocte tenetur D3/24 (Arat 678), *part praes act sg f N*: Spicum illufre tenens splendenti corpore virgo B2v/19 (Arat 112), Hæc obscura tenens conueffit sidera tellus D2v/18 (Arat 639), *part praes act pl f N*: Sex tantæ poterunt sub eum succedere partes, Bina pari spacio cœlestia signa tenentes Dv/33–D2/1 (Arat 588–589).
- TENERITUDO (1) *sb f – sg Ac*: quæ teneritudinem illam ætatis A3/1–2 (LB 63–64).
- TENTARE (1) *vb – ind praes act 3 pl*: Cumq<sub>3</sub> duces gregis, atq<sub>3</sub> ætas infirmior vnà Cornibus implicitis ludunt, ac prælia tentant F2v/24–25 (Arat 1167–1168).
- TENUIS (14) *ai – sg m Ab*: Malebant tenui contenti viuere cultu B3/4 (Arat 130), *sg f N*: tenuis cùm fulsit cardine luna E/13 (Arat 799), Aut vbi nascentem tenuis nubecula Solem Præuertit E3/3–4 (Arat 921–922), *sg f Ac*: tenuem cùm littore fummo Afpicias nebulam tendi F/9–10 (Arat 1059–1060), *sg f Ab*: tenui cum luce C/22 (Arat 280), aram tenui caligans vestiet vmbræ C4/13 (Arat 469), *sg n Ab*: tenui nam lumine fulgent B2/31 (Arat 91), Cætera pars latè tenui cum lumine serpit C2/30 (Arat 354), tenui cum lumine C3/29 (Arat 419), tenui quæ candet lumine Phatne E3v/11 (Arat 962), *pl m N*: tenues hædi D4v/29 (Arat 782), *pl f N*: Hæ tenues paruo labentes lumine lucent C/31 (Arat 289), Scintillæ tenues lambunt F/3 (Arat 1053), *pl f D*: Tenuibus adfuetæ lymphis A4v/20 (IS 44).
- TENUS (1) *praep cum G*: Lumborum tenus à palma depulsus ad vndas C2/17 (Arat 341).
- TENUS (3) *praep cum Ab*: Pars aluo tenus anterior fola æthere fulget B4v/12 (Arat 237), Et loca conuifit cauda tenus infera piscis D2v/4 (Arat 625), Crateraq<sub>3</sub> tenus lucet mortalibus Hydra D3/7 (Arat 661).
- TEPERE (1) *vb – part praes act sg f Ac*: hyemem poterit sperare tepentem F2/28 (Arat 1140).
- TER (2) *av nm*: Ter fruges fundens F2/11 (Arat 1123), Flos etiam scyllæ ter furgere suevit in auras F2/15 (Arat 1127).
- TERERE (2) *vb – ind praes act 3 sg*: Hic cœli mediam partem terit B4v/29 (Arat 254), *ind praes pass 3 pl*: quia quæ faciunt vestigia curfu, Non eodem semper spacio portata teruntur C4v/3–4 (Arat 492–493).
- TERES (1) *ai – sg f Ab*: & tereti ceruice reflexum Obtutum B2/7–8 (Arat 67–68).
- TERGUM (9) *sb n – sg D*: capite altera tergo Imminet alterius Bv/7–8 (Arat 34–35), *sg Ac*: Post Helices tergum clinato corpore fertur Arctophylax B2v/12–13 (Arat 105–106), ipsum ad tergum Cynofuræ vertitur Arcti B4/15 (Arat 207), *sg Ab*: Tergo fixa genu prolapsi lucida fulget B2/24 (Arat 84), Surgentem à tergo canis C2v/31 (Arat 388), Igneaq<sub>3</sub> à tergo linquunt

uestigia E4/17 (Arat 1001), *pl Ac*: ad piftriciſ terga reuerti C3/26 (Arat 416), atq<sub>3</sub> oculos torquens ad terga Nepai C4/24 (Arat 480), Terga<sub>3</sub> Centauri, atq<sub>3</sub> Nepai portat acumen D/23 (Arat 545).

**TERRA** (38) *sb f – sg G*: magnæ peruadens vilcera terræ B/27 (Arat 25), Quosq<sub>3</sub> audis vermes terræ intefſtina vocari E4v/12 (Arat 1029), profciſio terræ Temporis eiufdem frugum genere affluet omni F2/13–14 (Arat 1125–1126), loca viſunt arida terræ Condenſæ volucres F2v/13–14 (Arat 1156–1157), Serius hæc obitus terrai viſit equi vis Cv/18 (Arat 309), *sg D*: Terræ aduerte ratem, dubiæ nec fidito nocti C2/8 (Arat 332), *sg Ac*: quando aut profcindere terram A4/14 (IS 9), hic cūm profcindere terram B/11 (Arat 9), Terram exercentes tauris, & vomere duro B3/5 (Arat 131), cruorq<sub>3</sub> per omnem Fundetur terram B3/22–23 (Arat 148–149), Percuſit fonipes terram B4v/16 (Arat 241), oculisq<sub>3</sub> ad littora verſis Terram agitant animo C2/2–3 (Arat 326–327), At quorum nequeunt radices findere terram C2v/20 (Arat 377), Orbes ſtelligeri, portantes ſigna feruntur, Amplexi terram C4v/13–14 (Arat 502–503), Terram cingentes Dv/18 (Arat 573), Ille graui moriens conſtrauit corpore terram D3v/25 (Arat 712), vertere terram E/23 (Arat 809), Hoc maior vexabit hyems terramq<sub>3</sub>, fretumq<sub>3</sub> E3/31 (Arat 949), Si pedibus terram ſubigunt F2v/3 (Arat 1146), Quoq<sub>3</sub> magis terram fodiunt F2v/5 (Arat 1148), pedibus terram viq<sub>3</sub> cauantem Hymbres prælagire canem F3/21–22 (Arat 1195–1196), *sg Ab*: Puluerulentus vti de terra lapſus C/19 (Arat 277), *pl D*: vt mandent mortales femina terris Cv/2 (Arat 293), Orion fugiens commendat corpora terris D3v/27 (Arat 714), *pl Ac*: Deferuit terras nitens pernicious alis B3/31 (Arat 157), & quā It ſubter terras Dv/30 (Arat 585), Quod ſuperà terras prima de nocte relictum eſt D2/24 (Arat 612), volans per terras D3v/11 (Arat 698), Extremas medio contingens corpore terras D3v/30 (Arat 717), nam verſo contingens vertice primūm Terras D4/3 (Arat 723–724), *pl Ab*: quòd in terris fuerit verſata B2v/25 (Arat 118), in terris euanuit hoc quoq<sub>3</sub> ſeculum B3/26 (Arat 152), Hic quantum terris conuexus pellitur orbis D2/19 (Arat 607), Sed cūm de terris vis eſt patefacta Leonis D2v/23 (Arat 644), Et volucris terris exiſtit clara ſagitta D4/31 (Arat 751), Sed neq<sub>3</sub> ſub terris, Tauro ſurgente, moratur Auriga D4v/25–26 (Arat 778–779), & vltima cauda Exiſtit terris D4v/31–32 (Arat 784–785), Tum primos fluuii flexus conſurgere terris E/7 (Arat 793).

**TERSUS** (1) *ai – sg m Ac*: (Aratum) nitidum, ac terſum exhibere concupiueram A2v/14–15 (LB 42–43).

**TERTIUS** (8) *nm – sg f N*: (ſtella) Tertia ſub caudam, ac genus ipſum lumina pandit B3v/9 (Arat 168), At non tertia pars lateris C/3 (Arat 260), Namq<sub>3</sub> aliàs pelagi lux tertia commouet æſtus Ev/22 (Arat 841), Tertia vbi exoriens, vel quarta crepuſcula vidit E2/6 (Arat 858), (luna) cūm tertia vespere fulſit E2/8 (Arat 860), (luna) Tertia conſurgens E2/13 (Arat 865), Sed quæ tertia lux, vel ab ortu quarta monebit E2/29 (Arat 881), Nam ſi prima minus ſignis reſponderit Eos, Proxima nequaquàm, aut, ad ſummum, tertia fallit F3/16–17 (Arat 1190–1191).

**TESTARI** (2) *vb – ind praes pass 3 sg*: vt Eulebius teſtatur A2v/22 (LB 50), *ind praes pass 3 pl*: Venturos teſtantur eodem tramite ventos E4/18 (Arat 1002).

**TESTIS** (1) *sb m – sg Ab*: ipſo Cicerone teſte A2v/32–33 (LB 60–61).

**TEXTUS** (1) *sb m – sg Ab*: vt ex Græco textu quàm commodiſſimè fieri potuit conuerſa A2v/5–6 (LB 33–34).

**THALAMUS** (1) *sb m – sg Ab*: Auroræ à thalamo Dv/21 (Arat 576).

**THESPIUS** (1) *ai – pl n Ac*: Theſpia rura rigat B4v/20 (Arat 245).

**TIMERE** (1) *vb – imp fut act 2 sg*: contrà Aquilones, Si Notialis hebet, Boreali ardente, timeto E3v/29–30 (Arat 980–981).

- TINGERE (1) *vb* – *inf praes pass*: Oceano tingi metuentes implicat Arctos Bv/29 (Arat 56).
- TITAN (2) *n-pers m* – *sg N*: Quem cū perpetuo veſtiuit lumine Titan Cv/21 (Arat 312), Nam ſemper ſignum exoriens Titan trahit vnum D2/28 (Arat 616).
- TOLLERE (7) *vb* – *inf praes act*: ſi menda illa tollere in animum induxiſem A2v/19–20 (LB 47–48), Auſus ſum interdum, & maniſeſtos tollere nāuos A4v/4 (IS 28), tollere verò In cœlum totum exoriens conabitur Arcus D3/26–27 (Arat 680–681), *ind praes act 3 sg*: oriens cū deniq; tollit Membra puſilla lepus C2v/29–30 (Arat 386–387), Cum geminis demum pleno ſe corpore tollit D4v/28 (Arat 781), *ind praes act 3 pl*: eademq; caducos, Surgentesq; loca aut condunt, aut æquore tollunt Dv/23–24 (Arat 578–579), *ind fut I act 3 pl*: Oceano piſces vbi primū lumina tollent D4v/9 (Arat 762).
- TONITRUS (1) *sb m* – *sg N*: Quāq; per æſtatem tonitrus E4/14 (Arat 998).
- TONSA (1) *sb f* – *pl Ab*: libeatq; ſecundo Aurarum impulſu poſitis mare findere tonſis B3v/19–20 (Arat 178–179).
- TORNARE (1) *vb* – *inf praes act*: Tam tornare catē contortos poſiet orbes Dv/16 (Arat 571).
- TORPERE (1) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Primores itidem radii, Solem ante renatum, Si obſcuri torpent E3/25–26 (Arat 943–944).
- TORQUERE (1) *vb* – *part praes act sg f N*: Hæc caput, atq; oculos torquens ad terga Nepai C4/24 (Arat 480).
- TORTUS (1) *ai* – *pl m Ac*: Quarum ego nunc nequeo tortos euoluere curſus C4v/9 (Arat 498).
- TORVUS (2) *ai* – *sg m N*: Toruus draco ſerpit ſubter Bv/27 (Arat 54), *sg f N*: Hunc ſubter fulgens cedit viſ torua Leonis D2/6 (Arat 594).
- TOT (1) *nm*: Tot D2/22 (Arat 610).
- TOTUS (31) *ai* – *sg m N*: Illuſtris totus B2v/15 (Arat 108), Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor C2v/14 (Arat 371), Hic totus medius circo diſiungitur D/9 (Arat 531), Hunc retinens Aries ſublucet corpore totus Dv/1 (Arat 556), nec totus ad vmbras Tractus D2v/7–8 (Arat 628–629), Eridani cum quo totus prouoluitur amnis D2v/22 (Arat 643), Hoc aſtro tamen haud potis eſt emergere totus D4v/27 (Arat 780), dum totus cedat Orion Ev/8 (Arat 827), Sed liquidus totus, genuinoq; ardeat igni E2v/15 (Arat 900), Cū totus feruens Fv/30 (Arat 1111), *sg m Ac*: Ex hoc namq; tibi totum illum noſſe licebit B2/28 (Arat 88), Hic ſe iam totum cæcas Equus abdit in vmbras D3/32 (Arat 686), & totum ſeſe Centaurus opacis Eripit è tenebris D4/9–10 (Arat 729–730), Qui cum ſe totum profert in lumina Perſeus D4v/24 (Arat 777), *sg f N*: Totaq; iam ſuperà fulgens prolabitur Argo D3/16 (Arat 670), (Hydra) Nondum tota patet D3/18 (Arat 672), & Neptunia piſtrix Tota latet D3v/28–29 (Arat 715–716), *sg f Ac*: Sed totam integro proferri corpore cernes E/6 (Arat 792), *sg n Ac*: tollere verò In cœlum totum D3/26–27 (Arat 680–681), At verò totum ſpaciū conueſtiet orbis Magnus Leo D/7–8 (Arat 529–530), *sg n Ab*: religatus corpore toto B2v/1 (Arat 94), Iactari toto viderunt æquore nautas B3v/24 (Arat 183), Hi tamen anni iam labuntur tempore toto Cv/30 (Arat 321), ſeſe Orion toto iam corpore condit C2/15 (Arat 339), Nec toto ſpirans rabido de corpore C2v/12 (Arat 369), vt ſuperà ſe toto lumine Cancer Extulit D2v/2–3 (Arat 623–624), Cū iamiam toto proceſſit corpore virgo D3/12 (Arat 666), corpore toto Lucet D3/28–29 (Arat 682–683), Canis toto cum corpore cedit D4/21 (Arat 741), Ingens tempeſtas glomerabitur æthere toto E2/17 (Arat 869), *pl m Ac*: Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus B4v/11 (Arat 236).
- TRACTIM (1) *av*: Igneaq; à tergo linquunt veſtigia tractim E4/17 (Arat 1001).
- TRADERE (1) *vb* – *ind impf act 3 sg*: (dea) ciuiles tradebat ſedula leges B2v/31 (Arat 124).
- TRAHERE (6) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Nam ſemper ſignum exoriens Titan trahit vnum D2/28 (Arat 616), Et poſt ipſe trahit claro cum lumine puppim D3/9 (Arat 663), Parte alia nox ſtelanti circumdata palla, In loca Centaurum longa trahit infera cauda D4v/2–3 (Arat 755–756),

- ind praes act 3 pl*: Aduerſamq̃ trahunt optata ad littora puppim C3/7 (Arat 397), *part praes act sg m N*: Poſteriore trahens flexum vi corporis arcum C2/12 (Arat 336), *part pf pass sg m N*: Nec totus ad vmbras Tractus D2v/7–8 (Arat 628–629).
- TRAMES (1) *sb m – sg Ab*: Venturos teſtantur eodem tramite ventos E4/18 (Arat 1002).
- TRANARE (5) *vb – ind praes act 3 sg*: Sed conuerſa retrò cœli ſemper loca tranat C3/4 (Arat 394), Exiguo ſuperum quæ lumina tempore tranat C3v/26 (Arat 449), *part praes act sg m N*: axis, Per medios ſummo cœli de vertice tranans Dv/8–9 (Arat 563–564), vt paruū tranans geminauerit orbem D3/22 (Arat 676), *part praes act sg f N*: Hoc ſpaciū tranans cœcis nox conficit vmbris D2/23 (Arat 611).
- TRANSESSE (1) *vb – con praes act 3 sg*: Ne nox illa quidem pluuiā tibi tranſiet expers E3/13 (Arat 931).
- TRANSFERRE (1) *vb – ind pf act 1 sg*: quā ipſemet ex Græco tranſtuli A3v/11 (LB 107).
- TRANSVERTERE (1) *vb – part pf pass sg n Ab*: Culmine tranſuerſo retinentes ſidera fulta [D v] Bina (Arat 574).
- TREMEBUNDUS (2) *ai – sg m N*: hic fugit ictus Horrificos metuens roſtri tremebundus acuti C2v/26–27 (Arat 383–384), *pl f Ab*: Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis C2/22 (Arat 346).
- TREMULUS (3) *ai – sg f Ac*: Magnus leo, tremulam iaciens è corpore flamam B3v/13 (Arat 172), *sg n Ab*: Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus Cv/29 (Arat 320), Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus E4/6 (Arat 990).
- TREPIDUS (1) *ai – pl f N*: (apes) trepidæq̃ recurrunt Fv/18 (Arat 1099).
- TRES (10) *nm – pl m N*: Horum tres tamen emerguntq̃, caduntq̃ ſub vmbras AEquis deiuncti ſpaciis Dv/22–23 (Arat 577–578), Tris adeò tibi ſint ſuſpecti ex ordine ſoles F3/11 (Arat 1185), *pl m Ab*: Alit ille obliquè implexus tribus orbibus vnus Dv/25 (Arat 580), *pl f N*: Tris aliæ, inter ſefe æqualibus interuallis Diſſitæ, equi ſignant latera alitis, & ſimul armos B4v/5–6 (Arat 230–231), partes, ſuperà tres luce dicantur D/29 (Arat 551), *pl f Ac*: inuenies ſupero conuertit orbe Quinq̃ pari ſpacio partes, tris eſſe relictas D/14–15 (Arat 536–537), *pl f Ab*: vt æriis claudatur luna coronis, Nunc tribus, interdum geminis E2v/1–2 (Arat 886–887), *pl n Ac*: tria tempora monſtrat arandi F2/11 (Arat 1123), *pl n Ab*: Hic tribus elatus cum ſignis D3/28 (Arat 682), tribus inuentis dubitare vetamur F3/31 (Arat 1205).
- TRIBUERE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: Hanc illi tribuunt pœnam Nereides almæ D4/5 (Arat 725), *part pf pass pl f N*: huic orbi quinq̃ tributæ Nocturnæ partes, ſuperà tres luce dicantur D/28–29 (Arat 550–551).
- TRILUX (1) *sb f – sg Ac*: Quòd ſi contingat rubido claudi orbe trilucem E2/20 (Arat 872).
- TRIPLEX (2) *ai – sg m Ab*: Lentificus triplici folita grandefcere fœtu F2/10 (Arat 1122), *sg f N*: Sin fuerit duplex, hyemem portendit atrocem, Maioremq̃ etiam triplex E2v/5–6 (Arat 890–891).
- TRISTIFICUS (2) *ai – pl m Ac*: Incomitatus item cūm triſtificos vlulatus Integrat ore lupus F3/8–9 (Arat 1182–1183), *pl f Ac*: Triſtificas certant Neptuno reddere voces E4/1 (Arat 985).
- TRISTIS (3) *ai – sg m Ab*: Aut decedentes paſtu cūm veſpere triſti Mugitu caulas F3/3–4 (Arat 1177–1178), *sg f G*: Andromedæ quoq̃ triſtis D4v/13 (Arat 766), *sg n G*: Eiufdem triſtis ſimulachri B2/25 (Arat 85).
- TRUCULENTUS (3) *ai – sg m N*: & illuſtrem truculentus cedit ad Aram C4/21 (Arat 477), *sg m G*: Inferiora tenet truculenti corpora tauri C2v/5 (Arat 362), *sg f N*: Aduerſum caput huic Helice truculenta tuetur B3v/27 (Arat 186).
- TRUNCARE (2) *vb – part pf pass sg n N*: (opus) Vt plūs dimidia truncatum parte A4/12 (IS 7), *part pf pass pl m Ab*: in eiufmodi libris mutilis, & truncatis A3/16–17 (LB 78–79).

TRUNCUS (1) *sb m – pl Ac*: Denudat foliis ramos, & cortice truncos C2v/21 (Arat 378).

TRUNCUS (1) *ai – sg n G*: Huius trunci operis voluiffē explere lacunas A4v/2 (IS 26).

TRUX (3) *ai – sg m Ab*: truci cum Tauro D4v/30 (Arat 783), *sg n G*: horror, Et pelagi trucus E4/23–24 (Arat 1007–1008), *pl m Ab*: E trucibusq; oculis duo feruida lumina flagrant B2/5 (Arat 65).

TU (22) *pron – sg N*: Tuq; B/21 (Arat 19), Tu verò Andromedæ obferuabis cingula clara B4v/27 (Arat 252), His tu naua operam Ev/13 (Arat 832), Ex iis tu instantem poteris deprendere menfem E2/7 (Arat 859), *sg D*: Hunc autem noftrum tibi confecrare laborem A4v/15 (IS 39), Ex hoc namq; tibi totum illum noffe licebit B2/28 (Arat 88), capræ quoq; fabula fefe Hædorumq; tibi obiiçiet B3v/22–23 (Arat 181–182), fas hunc tibi nofcere fignis B4/3 (Arat 195), draconis Spira tibi occurret B4/19–20 (Arat 211–212), primos tibi menfis vt indicet ortus E/14 (Arat 800), Extremas noctis metas bis lex tibi figna Zodiaci pendent E/22–23 (Arat 808–809), Nec tibi figna dies quadrabunt omnia in omnes E2/28 (Arat 880), Solis fit quoq; cura tibi perdifcere morem E2v/10 (Arat 894), Ne picturato furgens tibi candicet orbe E2v/13 (Arat 897), Ne nox illa quidem pluua tibi tranfiet expers E3/13 (Arat 931), Obferuanda tibi eft E3v/14 (Arat 965), fçito tibi iis fignis magnos portendier æftus F2v/11 (Arat 1154), Tris adeò tibi fint fufpecti ex ordine foles F3/11 (Arat 1185), id quod tibi in omnibus obferuandum eft Signis F3/13–14 (Arat 1187–1188), *sg Ac*: Hoc caue te ponto ftudeas committere menfe Cv/23 (Arat 314), per te Ev/5 (Arat 824), Spes eft haud fallax vfurum te Ioue puro F/8 (Arat 1058).

TUERI (5) *vb – inf praes pass*: ftellasq; tueri Aurigæ ipfius B3v/21–22 (Arat 180–181), *ind praes pass 3 sg*: Aduerfum caput huic Helice trculenta tuetur B3v/27 (Arat 186), *ind praes pass 3 pl*: Autumno fugiente boues, ouiumq; propago, Si pedibus terram fubigunt, Boreamq; tuentur F2v/2–3 (Arat 1145–1146), *con praes pass 2 sg*: femperq; tuare F3v/9 (Arat 1214), *part praes act sg f N*: Quod dea cafta tuens B3/30 (Arat 156).

TULLIUS (4) *n-pers m – sg N*: Tullius Aufonio defcripferat omnia verfu A4/9 (IS 4), magnus vtroq; Tullius eloquio, eft imitatus A4v/6–7 (IS 30–31), *sg G*: vice Tullii Permotus A4/23–24 (IS 18–19), T[ullii] B/1 (Arat *tit*).

TUM (25) *av*: Tum bella emergent funefta B3/22 (Arat 148), Ferrea tum verò proles exorta repentē eft B3/27 (Arat 153), Tum mihi naue vehi magna B3v/19 (Arat 178), Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus Cv/29 (Arat 320), Tum fefe Orion toto iam corpore condit C2/15 (Arat 339), Tum magni curuus Capricorni corpora propter Delphinus iacet C2/26–27 (Arat 350–351), Tum validis fugito deuitans viribus Auftrum C4/3 (Arat 459), tum genus ardens In fefe retinens Aurigæ portat vtrunq; C4v/30–31 (Arat 519–520), tum contrà exoritur clarum caput Hydræ D2v/29 (Arat 650), Tum verò fugit Andromeda D3v/28 (Arat 715), tum cedens à puppi linquitur Argo D4/25 (Arat 745), Tum primo cedere figno Incipit Arctophylax D4v/32–33 (Arat 785–786), Tum primos fluui flexus confurgere terris Nauta mari puro videat E/7–8 (Arat 793–794), Vt iam tum queat aucta creandis fufficere vmbris E/16 (Arat 802), fi tum nec cernua nutat E2/13 (Arat 865), tum fi magis atra, Atq; interrupto diuulfa appareat orbe E2v/6–7 (Arat 891–892), nam tum venientes Prædicat ventos E2v/22–23 (Arat 907–908), Omnes tum pluua campi, foßæq; natabunt E3/2 (Arat 920), neq; tum fueris fecurus ab hymbri E3/5 (Arat 923), quin tum tempeftas dira fequatur E3v/23 (Arat 974), Tum fanè duplex nautis incefferit horror E4/23 (Arat 1007), tum magno concita curfu Ad mare prona fulx properat clangore fonoro E4v/24–25 (Arat 1041–1042), Iam tum mitte dies animo verfare ferenos Fv/5 (Arat 1086), tum feros vefpere cantus Gracculus occæptans, fringillaq; manè canora Fv/11–12 (Arat 1092–1093), nam tum Noctibus octonis mirè eft variabilis àér F3v/6–7 (Arat 1211–1212).



- TUM (4) *cn*: C2/7 (Arat 331), D2v/15 (Arat 636), E/3 (Arat 7890, F/9 (Arat 1059)).
- TUMESCERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: penitusq<sub>3</sub> tumescit E3v/32 (Arat 983).
- TUMULTUS (1) *sb m – pl N*: Nondum mortales inter contentio, nondum Iurgiaúe, aut lites, notiúe fuere tumultus B2v/32–33 (Arat 125–126).
- TUNDERE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: Extremam nitens plumato corpore Coruus Rofstro tundit C4/28–29 (Arat 484–485).
- TURBA (1) *sb f – sg Ab*: turbaq<sub>3</sub> coacta B3/16 (Arat 142).
- TURBARE (3) *vb – ind praes act 3 sg*: quintus mare turbat lucifer Ev/23 (Arat 842), *ind praes act 3 pl*: turbantq<sub>3</sub> cohortes Fv/20 (Arat 1101), *part pf pass sg m Ab*: turbato aere F/13 (Arat 1063).
- TURBIDUS (2) *ai – sg f N*: intra hoc spacium confurgere turbida fueuit Tempestas F3/12–13 (Arat 1186–1187), *comp sg m N*: Turbidior caeli fuerit status E3/17 (Arat 935).
- TURGERE (2) *vb – part praes act sg f N*: Ergo ilex foetu, quantum fatis, vberē turgens F2/5 (Arat 1117), *part praes act sg f Ab*: turgenti glande F2/1 (Arat 1113).
- TURMATIM (1) *av*: cum turmatim per inane vagantur E4v/18 (Arat 1035).
- TUTE (1) *av*: Hos tute ex propriis poteris deprendere signis C4v/16 (Arat 505).
- TUTELA (1) *sb f – sg V*: Aonidum decus, & tutela, Samofci A4v/16 (IS 40).
- TUTEMET (1) *pron – sg N*: Tutemet hæc adeò per te deprenderis ipse Ev/5 (Arat 824).
- TUTO (1) *av*: tutò labere per vndas C4/5 (Arat 461).
- TUTUS (3) *ai – sg n N*: Quam autem tutū sit A3/16 (LB 78), *sg n Ab*: in tutoq<sub>3</sub> locatam Andromedam C3/13–14 (Arat 403–404), *pl m Ac*: ceptant tutos contingere portus C3/5 (Arat 395).
- TUUS (3) *pron – sg m N*: Pan qualia regi Sarmatiæ tuus ille dabat A4v/17–18 (IS 41–42), *sg f D*: Namq<sub>3</sub> tuæ primūm profpexeris ipse salutē Ev/18 (Arat 837), *sg n G*: tui line parte periculi A3v/19–20 (LB 115–116).
- UBER (1) *sb n – pl Ac*: vbera cuius (caprae) Infantem luxisse Iouem B3v/28–29 (Arat 187–188).
- UBER (3) *ai – sg m Ab*: ilex foetu, quantum fatis, vberē turgens F2/5 (Arat 1117), *comp sg m N*: Quiq<sub>3</sub> erit vberior foetus F2/13 (Arat 1125), *sup sg m N*: (ilex) vefcæq<sub>3</sub> vberima glandis F2/7 (Arat 1119).
- UBI (2) *av*: hic vbi Chælæ B4v/29 (Arat 254), vbi primūm lumina tollent D4v/9 (Arat 762).
- UBI (9) *cn*: vbi B2/12 (Arat 72), B2v/7 (Arat 100), B3/13 (Arat 139), B3/33 (Arat 159), C2/25 (Arat 349), C2v/15 (Arat 372), E2/6 (Arat 858), E3/3 (Arat 921), E3/17 (Arat 935).
- ULLUS (5) *ai – sg f N*: neq<sub>3</sub> erit pausa vlla malorum B3/23 (Arat 149), *sg f Ac*: Nec fanè vllam inuidiam eo nomine me subiturum eistimaui A2/8–9 (LB 6–7), neq<sub>3</sub> partem inclinat in vllam B/26 (Arat 24), Neúe vllam ferat asperfus labemúe, notamúe E2v/14 (Arat 899), *sg f Ab*: ratione line vlla C/26 (Arat 284).
- ULTIMUS (5) *ai – sg f N*: protenditur vltima cauda Bv/31 (Arat 58), fundit sese vltima cauda B2v/7 (Arat 100), vltima fummo Stella nitens mento B4v/8–9 (Arat 233–234), Quando itidem dorsum Pistricis, & vltima cauda Existit terris D4v/31–32 (Arat 784–785), *pl n N*: Huic demum vieti respondent vltima mensis E2/33 (Arat 885).
- ULTRO (3) *av*: vltro corpora merfant E4/30 (Arat 1014), fed vltro Clara repentē suum deperdent aftra nitorem Fv/3–4 (Arat 1084–1085), vltro Ipse cohærefcens sibimet glomeramine cæco Fv/24–25 (Arat 1105–1106).
- ULULATUS (1) *sb m – pl Ac*: Incomitatus item cum tristificos vlulatus Integrat ore lupus F3/8–9 (Arat 1182–1183).
- UMBRA (14) *sb f – sg N*: nam caudam contegit vmbra D3/18 (Arat 672), *sg Ab*: noctis in vmbra Virgo nitens stellis B3/33–B3v/1 (Arat 159–160), aram tenui caligans vestiet vmbra C4/13 (Arat 469), Hic caput, & superas potis est demergere partes, Infera lumborum nunquam

conueſtiet vmbra D3v/31–32 (Arat 718–719), obit & lepus abditus vmbra D4/22 (Arat 742), *pl D*: Vt iam tum queat aucta creandis ſufficere vmbriſ E/16 (Arat 802), *pl Ac*: Horum tres tamen emerguntq̄, caduntq̄ ſub vmbraſ Dv/22 (Arat 577), nec totuſ ad vmbraſ Tractuſ D2v/7–8 (Arat 628–629), (Arctophylax) infernaſ depulſuſ poſidet vmbraſ D2v/13 (Arat 634), Hic ſe iam totuſ cæcaſ Equuſ abdit in vmbraſ D3/32 (Arat 686), In cœluſ redit, aut è cœlo noctiſ in vmbraſ E3/1 (Arat 919), *pl Ab*: Hoc ſpaciū tranſ cæciſ nox conficit vmbriſ D2/23 (Arat 611), Læuam Arietem pallentibuſ eripit vmbriſ D4v/17 (Arat 770), vel noctiſ ab vmbriſ In cœluſ redit E2v/33–E3/1 (Arat 918–919).

UMERE (1) *vb* – *part praes act sg n G*: cœliq̄ humentiſ F2/6 (Arat 1118).

UMERUS (17) *sb m* – *sg Ac*: Capra læuū humerū clara obtinet B3v/28 (Arat 187), *sg Ab*: Andromeda læuo ex humero, ſi quaſere pergeſ, Adpoſituſ poteris ſuperà cognoſcere piſcem C/12–13 (Arat 270–271), Perſeuſ, humeroq̄ ſiniſtro Tangit C4v/32–33 (Arat 521–522), *pl N*: Huic humeri ſanè tanto ſplendore coruſcant B2/29 (Arat 89), humeri tam iugiter ardent B4/30 (Arat 222), caput, atq̄ humeri, pectuſq̄ renititur ardentiſ D4v/4 (Arat 757), ardentiſq̄ humeri, ſtellataq̄ crura, Omnia diſperſita, mari referuntur Eoo D4v/14–15 (Arat 767–768), *pl Ac*: Huic ſuperà duplices humeroſ affixa videtur Stella B3v/2 (Arat 161), Sin humeroſ medio in cœlo Centauruſ habebit C4/11 (Arat 467), Adq̄ humeroſ vſq̄ à genibuſ D2v/9 (Arat 630), At Cepheuſ caput, atq̄ humeroſ, palmaſq̄ reclinat D3v/5 (Arat 692), Nixuſ, Aluū, crura, humeroſ, ſimul & præcordia luſtrans D4/15–16 (Arat 735–736), humeroſ ſurgentiſ in æthera Perſei, Alpiciſq̄ caput D4v/21–22 (Arat 774–775), *pl Ab*: humeriſ retinet defixo corpore Perſeuſ C/15 (Arat 273), Anguiteneniſ humeriſ conſtituitur D/5 (Arat 527), Orion, humeriſ, & lato pectore fulgentiſ D2v/20 (Arat 641), poſt humeriſ euerſa ſede recedit D4/4 (Arat 724).

UMIDUS (2) *ai* – *sg m N*: Humiduſ inde loci collucet Aquariuſ orbi D2/12 (Arat 600), *sg f N*: Humida non ſeſe veſtriſ Aurora querelliſ Ocyuſ oſtendet Cv/25–26 (Arat 317–318).

UMIFER (1) *ai* – *sg m Ac*: Naribuſ humiferuſ duxere ex aëre ſuccuſ E4v/9 (Arat 1026).

UNA (3) *av*: federit vnà, luſtitiam dixere B2v/28–29 (Arat 121–122), Extrema propè nocte, & Cepheuſ conditur vnà C2/16 (Arat 340), ætaſ infirmior vnà Cornibuſ implicitiſ ludunt F2v/24–25 (Arat 1167–1168).

UNDA (9) *sb f* – *sg Ab*: cū monſ priuſ ille Nullo manaret riuo, nulla ariduſ vnda B4v/14–15 (Arat 239–240), mergitur vnda Delphinuſ D3/1–2 (Arat 655–656), *pl Ac*: Lumboruſ tenuſ à palma depulſuſ ad vndaſ C2/17 (Arat 341), tutò labere per vndaſ C4/5 (Arat 461), *pl Ab*: latet alter merſuſ in vndiſ Bv/1 (Arat 28), ad genua vſq̄ pedes demerſerit vndiſ Anguiteneniſ E/2–3 (Arat 788–789), quando mergitur vndiſ Ev/2 (Arat 821), Heſperiſ ſeu condit in vndiſ E2v/11 (Arat 896), Si verò Heſperiſ innubiluſ occidit vndiſ E3/14 (Arat 932).

UNDE (4) *av*: vnde hæc ad noſ & antea manauerant A2/14 15 (LB 12–13), Agricola vnde catuſ ſciſcit B/16 (Arat 14), Vnde retrocedentiſ vaſti viſ illa draconiſ Porrigitur longè B2/1–2 (Arat 61–62), Incertum vnde E4/20 (Arat 1004).

UNDEVIGINTI (1) *nm*: vnde Viginti complexæ orbeſ Phœbi altiſolantiſ Ev/6–7 (Arat 825–826).

UNDICOLA (1) *sb m/f* – *pl f N*: Vndicolæ quoq̄ ſæpe anateſ E4/9 (Arat 993).

UNDIQUE (2) *av*: cernuntur verò ſex vndiq̄ paruæ C/24 (Arat 282), Commiſerantiſ hominuſ metuendos vndiq̄ caſuſ C3v/32 (Arat 455).

UNGULA (1) *sb f* – *sg N*: nam læuam, clinata eſt vnguſla vementiſ Fortiſ equi Cv/14–15 (Arat 305–306).

UNICUS (1) *ai* – *sg f V*: hominuſ ſpeſ vnica ſalutē B/20 (Arat 18).

UNQUAM (2) *av*: Nec præeunte meo, mihi Cæſare, proficere hilum, Quiui vnquam Av/8–9 (AL 7–8), Horum, me monitore, nihil contempſerit vnquā F3/28 (Arat 1202).

- UNUS (22) *nm* – *sg m N*: Aft ille obliquè implexus tribus orbibus vnus Dv/25 (Arat 580), *sg m G*: vnus Germanici A3/18 (LB 80), *sg f N*: Huic non vna modò caput ornans stella relucet B2/3 (Arat 63), clarior vna Sideribus subter præcordia fixa tenetur Stella B2v/15–17 (Arat 108–110), Vna quidem primi, pedis altera posterioris B3v/8 (Arat 167), Vna (stella) tenet duplices communi lumine formas B4v/3 (Arat 228), Hic milliore vacans fulgens iacet vna lagitta C2/18 (Arat 342), Vna rubens tantum nubes E3v/7 (Arat 958), *sg f Ac*: At non inter-  
iiffe putari conuenit vnam C/25 (Arat 283), partemq<sub>3</sub> feruntur in vnam E2v/31 (Arat 916), Conspicies, vnamúe, duasúe, aut iis quoq<sub>3</sub> plures, Scito tibi iis signis magnos portendier æftus F2v/10–11 (Arat 1153–1154), *sg f Ab*: parti milcentur in vna B2/12 (Arat 72), stella vna ligat B4/9 (Arat 201), vna tandem in stella communiter hærent C/10 (Arat 268), Hic vna stella nectuntur C3/27 (Arat 417), Quem nocte extinctum, atq<sub>3</sub> exortum vidimus vna D3/21 (Arat 675), *sg n N*: Quas interuallum binas difterminat vnum C2/29 (Arat 353), Vnum sub magni pedibus cernetur Aquarii C3v/17 (Arat 440), *sg n Ac*: vnum omnes carpunt iter agmine longo F/30 (Arat 1080), *sg n Ab*: vno mentum radianti fidere lucet B2/6 (Arat 66), Duplexq<sub>3</sub> apparens circus vehementior vno est E3/32 (Arat 950), Vnoq<sub>3</sub> oblato (signo) F3/29 (Arat 1203).
- URGERE (4) *vb* – *ind præes act 3 sg*: Atq<sub>3</sub> oculos vrget pedibus, pectusq<sub>3</sub> Nepai B2v/4 (Arat 97), vrget gruibus femper vestigia bruma F2/31 (Arat 1143), *ind præes act 3 pl*: vrgent propius solem E3/30 (Arat 948), Quoq<sub>3</sub> magis terram fodiunt, & calcibus vrgent F2v/5 (Arat 1148).
- URSA (3) *sb f* – *sg G*: Qualis lux magnæ à cauda diffunditur Vrlæ B3v/4 (Arat 163), *sg Ac*: quæ magnam fulget ad Vrlam E/1 (Arat 787), *pl Ac*: vrlas magis appellare libebit Bv/6 (Arat 33).
- USQUE (11) *av*: Ad caput vfq<sub>3</sub> Bv/32 (Arat 59), nauí pelago vfq<sub>3</sub> vagatus C2/5 (Arat 329), quarum positus huc diximus vfq<sub>3</sub> C2/31 (Arat 355), Atq<sub>3</sub> vfq<sub>3</sub> à prora ad celsum fine lumine malum C3/9 (Arat 399), & vfq<sub>3</sub> fitam gelidas Aquilonis ad auras C3/15 (Arat 405), Adq<sub>3</sub> humeros vfq<sub>3</sub> à genibus D2v/9 (Arat 630), Illa vfq<sub>3</sub> ad spinam mergens se cærulea condit D3v/4 (Arat 691), Cùm verò ad genua vfq<sub>3</sub> pedes demerferit vndis Anguitenens E/2–3 (Arat 788–789), Vfq<sub>3</sub> ad dimidium rectè obseruaueris augmen E2/30 (Arat 882), Ne quicquam crebris vfq<sub>3</sub> infectante lapillis F2v/30 (Arat 1173), nec si vfq<sub>3</sub> luto fus Fæda volutetur F3/6–7 (Arat 1180–1181).
- USQUE (1) *praep cum Ac*: terram vfq<sub>3</sub> F3/21 (Arat 1195).
- USQUEQUAQUE (1) *av*: non vfquequa<sub>3</sub> repurgatam A2v/8–9 (LB 36–37).
- USUS (8) *sb m* – *sg N*: fed nautis vfus in hac est Bv/23 (Arat 50), neq<sub>3</sub> iam remorum est amplius vfus B3v/18 (Arat 177), stellæ, quas vel Neptuni nomine dignant, Vel quas obtinuit Iouiales dicier vfus Ev/10–11 (Arat 829–830), *sg Ac*: qui in communem literarum vfum, Latinum Aratum (exhibere concupiveram) A2v/12–13 (LB 40–41), si quid modò possem Communem ipse etiam vitæ mortalis ad vfum Adferre A4v/12–14 (IS 36–38), *sg Ab*: Nullo in vulgum vfu A4/25 (IS 20), Ciceronis libello vfu venire potuit A3/28 (LB 90), *pl Ac*: In prifcos si forte reffectum verteret vfus Denuò A4/28–29 (IS 23–24).
- UT (12) *av*: Septennem vt puerum Av/3 (AL 2), non vt antea lacerum, & scabrum A2v/13 (LB 41), vt Eusebius testatur A2v/22 (LB 50), vt videbantur A2v/23 (LB 51), vt ipse sibi eam legem dixisse videatur A2v/24–25 (LB 52–53), vt mihi quidem dubium non fit A3/22 (LB 84), quam, vt spero A3v/16 (LB 112), vt veteres statuere Pòetæ C/27 (Arat 285), Vt sese emergens ostendat Scorpius altè C2/11 (Arat 335), Non aliæ naues vt in lato ponere proras Ante solent C3/2–3 (Arat 392), Cum quibus, vt perhibent, ausa est contendere forma D4/6 (Arat 726), vt E/9 (Arat 795).
- UT (36) *cn*: A2/18 (LB 16), A2/25 (LB 23), A2v/5 (LB 33), A2v/26 (LB 54), A2v/28 (LB 56), A2v/34 (LB 62), A3/3 (LB 65), A3/13 (LB 75), A3/25 (LB 87), A3/28 (LB 90), A3v/3 (LB

- 99), A3v/4 (LB 100), A3v/7 (LB 103), A3v/11 (LB 107), A3v/16 (LB 112), A4/12 (IS 7), A4/20 (IS 15), B/17 (Arat 15), B2/30 (Arat 90), B2/32 (Arat 92), B3/9 (Arat 135), B4/5 (Arat 197), Cv/2 (Arat 293), C4/8 (Arat 464), Dv/14 (Arat 569), D2v/2 (Arat 623), D3/22 (Arat 676), D3v/12 (Arat 699), E/14 (Arat 800), E/16 (Arat 802), Ev/3 (Arat 822), Ev/14 (Arat 833), E2v/1 (Arat 886), E3/20 (Arat 938), E4/21 (Arat 1005), F2/12 (Arat 1124).
- UT-UT (1) *av*: Vt vt est A3/32 (LB 94).
- UTCUMQUE (2) *av*: nomen præfertim Ciceronis vtcunq; retinentia A2v/2–3 (LB 30–31), qui damnum illud farcire vtcunq; studuerint A3/30–31 (LB 92–93).
- UTER (2) *pron/ai* – *sg n N*: vtrum Ariete cum extremo, an Tauro exoriente nitescat D4v/22–23 (Arat 775–776), Solem intercludi medium prope littus vtrumuis E3v/5 (Arat 956).
- UTERQUE (4) *pron/ai* – *sg m N*: Si verò orbe color simul inueniatur vterq; E2v/29 (Arat 914), *sg f D*: curfus refupinus vtriq; Bv/8 (Arat 35), *sg m Ac*: tum genus ardens In sese retinens Aurigæ portat vtrunq; C4v/30–31 (Arat 519–520), *sg n N*: Huic spacio ductum simili latus extat vtrumq; C/1 (Arat 259).
- ŪTĪ (2) *vb* – *con impf pass 3 sg*: Vt autem meus hic labor eo placatiore inuidia vteretur A3v/7–8 (LB 103–104), *part fut act sg m Ac*: Spes est haud fallax vñrum te Ioue puro F/8 (Arat 1058).
- UTI (2) *av*: vti prima facie videntur A3/12–13 (LB 74–75), Puluerulentus vti de terra lapsus repente C/19 (Arat 277).
- UTRIMQUE (3) *av*: aut vtrinq; rubescunt E3v/2 (Arat 953), Nam cum vtrinq; simul contingat nubibus illis Solem intercludi medium prope littus vtrumuis E3v/4–5 (Arat 955–956), Itellæq; vtrinq; locatæ Vicinæ inter se paruo discriminæ fulgent E3v/21–22 (Arat 972–973).
- UTROBIQUE (1) *av*: Vtrobique autem, & quæ se pelago exierit, & quæ It fubter terras, spacium par esse necesse est Dv/29–30 (Arat 584–585).
- UTRUM (1) *av*: vtrum F3v/2 (Arat 1207).
- VACARE (1) *vb* – *part praes act sg f N*: Hic miffore vacans fulgens iacet vna fagitta C2/18 (Arat 342).
- VACUUS (2) *ai* – *pl f Ab*: Læta leges vacuis dominum frufretur ariftis F2v/16 (Arat 1159), *pl n N*: Aruaq; defectis vacua aspiciuntur ariftis B3v/15 (Arat 174).
- VADERE (2) *vb* – *inf praes act*: Capricornus vadere pergit D2/11 (Arat 599), Capra truci cum Tauro vadere pergit D4v/30 (Arat 783).
- VADUM (1) *sb n* – *pl Ac*: Etetia in vada ponti Profiliunt B3v/17–18 (Arat 176–177).
- VAGARI (5) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: Latè fula volans per terras fama vagatur D3v/11 (Arat 698), & lætus per rura vagatur Caprigeni pecoris cultos F2v/17–18 (Arat 1160–1161), *ind praes pass 3 pl*: cum turmatim per inane vagantur (corvi) E4v/18 (Arat 1035), *part praes act sg m N*: Erigit ille vagans, vulgato nomine, Nixus D3/20 (Arat 674), *part pf pass sg m N*: naui pelago vñq; vagatus C2/5 (Arat 329).
- VAGUS (3) *ai* – *sg m Ab*: fugeretq; vago sol nefcius axe A4/18 (IS 13), *sg f N*: vaga fertur hirundo E4/31 (Arat 1015), *pl f N*: Sic malunt errare vagæ (stellæ) per nubila cœli C4v/5 (Arat 494).
- VALERE (1) *vb* – *imp praes act 2 sg*: Vale, atq; audacia noſtra, tui ſine parte periculi, fruiere A3v/19–20 (LB 115–116).
- VALIDUS (8) *ai* – *sg m Ab*: Hic valido cupidè vanantem perculit ictu D3v/23 (Arat 710), *sg f Ab*: Piſtrix, è ſpina valida cum luce refulgens C3/28 (Arat 418), *sg n Ab*: Corniger eſt valido connixus corpore taurus B4/2 (Arat 194), Quàm gelidum valido de corpore frigus anhelans Cv/10 (Arat 310), *pl m Ab*: AEſtiferos validis erumpit flatibus ignes C2v/13 (Arat 370), *pl f Ab*: At validis æquor pullabit viribus Auſter Cv/28 (Arat 319), Tum validis fugito deuitans viribus Auſtrum C4/3 (Arat 459), *pl n Ab*: Pectoribus validis, atq; aluo poſidet orbem D/10 (Arat 532).

- VANESCERE (1) *vb* – *part praes act sg f Ab*: Et vanescenti iam tempestate F/18 (Arat 1068).
- VARIABILIS (1) *ai* – *sg m N*: Noctibus octonis mirè est variabilis àer F3v/7 (Arat 1212).
- VARIUS (3) *ai* – *sg m Ab*: fuos vario motu metirier orbes C4v/6 (Arat 495), *sg n Ab*: vario pinxit distinguens lumine formas C3v/2 (Arat 425), *pl m Ac*: varios cùm gutture cantus F/21 (Arat 1071).
- VASTUS (9) *ai* – *sg m G*: vasti vis illa draconis B2/1 (Arat 61), propter vasti caput Anguitenentis B2/26 (Arat 86), *sg m Ab*: Sed fimiles mergis agitantur gurgite vasto Cv/33 (Arat 324), de gurgite vasto F2v/18 (Arat 1161), æthere vasto F3v/4 (Arat 1209), *sg f N*: quadrupes qua vasta tenetur C4/19 (Arat 475), *sg n Ac*: vastumq; per æquor iturus Ev/13 (Arat 832), *sg n Ab*: His ipsi vasto furgentibus æquore Chelis D3/31 (Arat 685), nautæ, volitantes æquore vasto E/26 (Arat 812).
- VE (19) *pr*: Cumûe B/12 (Arat 10), Cuiûe B2/16 (Arat 76), Iurgiaûe B2v/33 (Arat 126), notiûe B2v/33 (Arat 126), pronusûe C2v/30 (Arat 387), noctisûe E/10 (Arat 796), curfufûe E/10 (Arat 796), Conueniatûe E/24 (Arat 810), Neûe E2v/14 (Arat 899), labemûe E2v/14 (Arat 899), notamûe E2v/14 (Arat 899), adenteûe E2v/32 (Arat 917), Cumûe E2v/33 (Arat 918), nitenûe E3/29 (Arat 947), alicundeûe Fv/2 (Arat 1083), Signaûe F2/2 (Arat 1114), vnamûe F2v/10 (Arat 1153), duaûe F2v/10 (Arat 1153), Cumûe F3/2 (Arat 1176).
- VECORS (1) *ai* – *sg m N*: Ille feras vecors amenti corde necabat D3v/16 (Arat 703).
- VECTIS (1) *sb m* – *sg G*: ianua duplex Obliqui quondam fulcitur robore vectis B4/23–24 (Arat 215–216).
- VEHEMENS (3) *ai* – *sg f N*: clinata est vngula vemens Fortis equi Cv/14–15 (Arat 305–306), Cùm vero vis est vehemens exorta Nepai D3v/6 (Arat 693), *comp sg m N*: Duplexq; apparens circus vehementior vno est E3/32 (Arat 950).
- VEHEMENTER (1) *av* – *comp*: Atq; etiam vehementius illo Pisces C/5–6 (Arat 263–264).
- VEHERE (2) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Dexteriora vehunt pisces in culmina cœli D4v/16 (Arat 769), *inf praes pass*: Tum mihi naue vehi magna, libeatq; B3v/19 (Arat 178).
- VEL (8) *cn*: Vel cùm confurgunt Eoo manè profundo E/30 (Arat 816), Vel cum Atlantæo merguntur vespere ponto E/31 (Arat 817), Vel quando exoritur Ev/2 (Arat 821), vel quando mergitur vndis Ev/2 (Arat 821), quas vel Neptuni nomine dignant Ev/10 (Arat 829), Vel quas obtinuit Iouiales dicier vsus Ev/11 (Arat 830), vel noctis ab vmbris In cœlum redit E2v/33–E3/1 (Arat 918–919), vel cùm securus ad ipsa Septa obuerfatur F3/9–10 (Arat 1183–1184).
- VEL (6) *av*: vel potiùs linguæ Latinæ vicem A2/17 (LB 15), maximam partem mendarum vel librariis A3/7 (LB 69), vel vetustis illis castigatoribus A3/8 (LB 70), vel vnus Germanici A3/18 (LB 80), vel quarta crepuscula vidit E2/6 (Arat 858), vel ab ortu quarta monebit E2/29 (Arat 881).
- VELLE (4) *vb* – *ind praes act 2 pl*: (quid me) Septennem vt puerum, peregrina vocabula vultis Discere Av/3–4 (AL 2–3), *inf pf act*: me non modò apertas Huius trunci operis voluisse explere lacunas A4v/1–2 (IS 25–26), *con praes act 3 sg*: Pace sua hæc me virgo velit Latonia fari D3v/9 (Arat 696), *part praes act sg m N*: Aeternumq; volens mundi cognoscere motum C4/32 (Arat 488).
- VELLUS (1) *sb n* – *pl N*: pluuiæ instanti, quasi vellera, nubes Miscentur cœlo E4/26 (Arat 1010).
- VELOX (1) *ai* – *pl f Ac*: Aut portendere veloces sunt dicta procellas F3/15 (Arat 1189).
- VELUT (2) *av*: veluti rapido cum gurgite flumen Bv/26 (Arat 53), velut moerentis imago Vertitur B2/14–15 (Arat 74–75).
- VENA (1) *sb f* – *pl Ac*: Mortiferum in venas figens per vulnera virus D3v/24 (Arat 711).
- VENARI (1) *vb* – *part praes act sg m Ac*: Hic valido cupidè venantem perculit ictu D3v/23 (Arat 710).



VENIRE (11) *vb* – *inf praes act*: vfu venire potuit A3/28 (LB 90), *part praes act sg m N*: Hoc veniens itidem augurio portenditur hymber E3v/26 (Arat 977), *part praes act sg m G*: & venientis defuper hymbris E4/24 (Arat 1008), *part praes act sg m Ab*: Aut Auftro, aut veniente hebetatur debilis hymbri E2/12 (Arat 864), *part praes act sg f Ac*: Ex agnis venientem hyemem obferuare fueuit Palfor F2v/22–23 (Arat 1165–1166), *part praes act sg n Ac*: Hoc signum veniens poterunt prænoscere nautæ C2/9 (Arat 333), *part praes act pl m Ac*: nam tum venientes Prædicat ventos E2v/22–23 (Arat 907–908), *part fut act sg f G*: venturæ signa procellæ F/12 (Arat 1062), Carbo itidem vivus venturæ est grandinis index Fv/29 (Arat 1110), *part fut act sg f D*: venturæ diffidens nauta luci Ev/21 (Arat 840), *part fut act pl m Ac*: Venturos testantur eodem tramite ventos E4/18 (Arat 1002).

VENTER (1) *sb m* – *sg N*: Huic latet obfcurus fubter præcordia venter C2v/11 (Arat 368).

VENTUS (17) *sb m* – *sg N*: Sin grauis inciderit necopino flamine ventus, Perfringet cellos defixo robore malos C4/6–7 (Arat 462–463), *sg G*: vis horrida venti C2/1 (Arat 325), (stellæ feruntur) Inter Solis iter, simul inter flamina venti C2v/2 (Arat 359), *sg Ab*: Vento impendenti E4/13 (Arat 997), *pl G*: Simplex flabra notat ventorum, & pura ferena E2v/3 (Arat 888), Rupta quidem flatus ventorum E2v/4 (Arat 889), Nubes exigua est, isto quæ nomine fertur, Ventorum, infantisq; nec ipsa ignara procellæ E3v/12–13 (Arat 963–964), *pl D*: (ardeolæ) Audentibus obuertunt capita obuia ventis E4/8 (Arat 992), *pl Ac*: rubicunda furentes Prædicat ventos E2/9–10 (Arat 861–862), Rubra feret ventos E2/27 (Arat 879), nam tum venientes Prædicat ventos E2v/22–23 (Arat 907–908), ventos prælagit rarior ær E3/27 (Arat 945), (nubes) Illa ex parte feret ventos E3v/8 (Arat 959), ventos præmonstrat sæpe futuros Inflatum mare cum subito, penitusq; tumescit E3v/31–32 (Arat 982–983), Parte sequuturos ab eadem collige ventos E4/15 (Arat 999), Venturos testantur eodem tramite ventos E4/18 (Arat 1002), *pl Ab*: & ventis miscetur ær E2v/30 (Arat 915).

VENUS (1) *sb f* – *sg D*: Caprarum pariter matres, ouiumq; suumq; Cum pafsim veneri indulgent F2/23–24 (Arat 1135–1136).

VENUSTAS (1) *sb f* – *sg D*: qui operis venustati non parum detraherent A2v/17–18 (LB 45–46).

VERGILIAE (1) *sb f* – *pl Ac*: omni ex parte locatas Paruas Vergilias tenui cum luce videbis C/21–22 (Arat 279–280).

VERITAS (2) *sb f* – *sg Ac*: (si) veritatem confideres A3/21 (LB 83), *sg Ab*: à veritate quoq; aberrare A3/14 (LB 76).

VERMIS (1) *sb m* – *sg Ac*: Quosq; audis vermes terræ intestina vocari E4v/12 (Arat 1029).

VERNARE (1) *vb* – *part praes act sg n Ab*: cælo vernante E2v/19 (Arat 904).

VERNUS (1) *ai* – *sg n Ab*: atq; iterum Sol lumine verno Exæquat spacium lucis D/32–33 (Arat 554–555).

VERO (36) *av*: Ego verò, qui in communem literarum vfum A2v/12 (LB 40), Nec verò fum ita amens A2v/27 (LB 55), Nec verò inficias ibo A4v/1 (IS 25), sua verò cuiq; placere Sors debet A4v/23–24 (IS 47–48), Hic verò indulgens mortalibus omina faulta Portendit B/9–10 (Arat 7–8), Hæc verò parua est Bv/23 (Arat 50), Scriptores Graii defecti nomine vero En gonafin dicunt B2/17–18 (Arat 77–78), Vt verò argenti succreuit vilior ætas B3/9 (Arat 135), Ferrea tum verò proles exorta repente est B3/27 (Arat 153), Si verò aurigam libeat B3v/21 (Arat 180), Nec verò genus infelix sine honore iacebit Iafidæ Cephei B4/12–13 (Arat 204–205), Tu verò Andromedæ obferuabis cingula clara B4v/27 (Arat 252), cernuntur verò fex vndiq; parua C/24 (Arat 282), At verò totum spacium conueftiet orbis Magnus Leo D/7–8 (Arat 529–530), Iam verò Arctophylax non æqua parte fecatur D2v/11 (Arat 632), tollere verò In cælum totum exoriens conabitur Arcus D3/26–27 (Arat 680–681), Cum vero vis est vehemens exorta Nepai D3v/6 (Arat 693), At verò pedibus subito perculfa Dianæ Infula difceftit

D3v/18–19 (Arat 705–706), Tum verò fugit Andromeda D3v/28 (Arat 715), Cùm verò ad genua vsq̃ pedes demerferit vndis Anguitenens E/2–3 (Arat 788–789), Cùm verò tantùm crescens collegerit ignis E/15 (Arat 801), cùm verò aut vertere terram, Conueniatúe no-uas scrobibus committere plantas E/23–24 (Arat 809–810), Nequaquàm verò E2v/20 (Arat 905), Si verò orbe color simul inueniatur vterq̃ E2v/29 (Arat 914), Cùm verò exoriens la-tum concreuit in orbem Luce hebeti E3/6–7 (Arat 924–925), Si verò Hefperiis innubilis occidit vndis E3/14 (Arat 932), Si verò quasi per nebulam Borealis Afellus Lumen iactet hebes E3v/27–28 (Arat 978–979), Notius verò ardeat igni Splendidiore E3v/28–29 (Arat 979–980), Si verò aduersis signabunt æthera fulcis E4/19 (Arat 1003), Inprimis verò cello Præfepe notandum est Subiectum Cancro F/15–16 (Arat 1065–1066), Cùm verò nitidum stellarum lumen hebescet Fv/1 (Arat 1082), Nec verò ilicibus turgenti glande granatis F2/1 (Arat 1113), Iam verò semper viridis F2/9 (Arat 1121), Mures verò eadem nobiscum tecta colentes F3/25 (Arat 1199), Semper verò anni labentis signa notato F3v/1 (Arat 1206), *comp*: quod verius etiam puto A3/11–12 (LB 73–74).

VERRERE (1) *vb* – *ind praes act 3 sg*: hoc maiore tempeſtas æra verret E2/22 (Arat 874).

VERSARE (4) *vb* – *inf praes act*: Iam tum mitte dies animo verfare ſerenos Fv/5 (Arat 1086), *ind praes act 3 sg*: volucris nox verfat Olympo Ev/9 (Arat 828), *ind praes act 3 pl*: (mures) ſtramentaq̃ verfant F3/26 (Arat 1200), *inf praes pass*: Et magis erectum ad ſummum verſarier orbem C2/14 (Arat 338).

VERSARI (3) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: Hanc autem illuſtri verſatur corpore propter Andromede B4/27–28 (Arat 219–220), *con praes pass 3 sg*: pacata patenti Verſetur cœlo B2v/22–23 (Arat 115–116), *con pf pass 3 sg*: quòd in terris fuerit verſata B2v/25 (Arat 118).

VERSUS (7) *sb m* – *sg Ab*: Tullius Auſonio deſcripſerat omnia verſu A4/9 (IS 4), (Tullius) aurea Græci Autoris Latio conuertit carmina verſu A4v/7–8 (IS 31–32), Præclaro verſu A4v/9 (IS 33), *pl N*: vt verſus tantùm ſuis pedibus incederent A3/25 (LB 87), pauci enim ex hac parte Ciceronis verſus ſunt reliqui A3v/10–11 (LB 106–107), *pl G*: verſuum ipſorum non abſurda, vt prima facie videntur, concinnatione A3/12–13 (LB 74–75), ſi rationem verſuum ſpectes A3/19–20 (LB 81–82), *pl Ac*: pro genuinis nothos verſus nobis ſuppoſuerint A3/31–32 (LB 93–94), *pl Ab*: ſimul magnos exponam verſibus orbes C4v/11 (Arat 500).

VERTERE (13) *vb* – *inf praes act*: cùm verò aut vertere terram Conueniatúe E/23–24 (Arat 809–810), *ind praes pass 3 sg*: velut mœrentis imago Vertitur B2/14–15 (Arat 74–75), Namq̃ ipſum ad tergum Cynofuræ vertitur Arcti Diſpansſis manibus Cepheus B4/15–16 (Arat 207–208), ſed Cephea vertitur ante Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopeia B4/20–21 (Arat 212–213), Sic conuerſa vetus ſuper æthera vertitur Argo C3/8 (Arat 398), Aquilonis ver-titur auras C4v/29 (Arat 518), *con impf act 3 sg*: In priſcos ſi forte reſectum verteret vſus Denuò A4/28–29 (IS 23–24), *part praes act sg m G*: vel vnus Germanici, eundem autorem vertentis A3/18 (LB 80), *part praes act pl n Ac*: Annua conficiens vertentia tempora curſu D2/18 (Arat 606), *part pf pass sg m N*: verſus ad Auſtrum C3v/9 (Arat 432), *part pf pass sg m Ab*: nam verſo contingens vertice primùm Terras D4/3–4 (Arat 723–724), *part pf pass pl m Ab*: oculiſq̃ ad littora verſis C2/2 (Arat 326), *part fut act pl n Ab*: & verſuris cœrula flabris E4/13 (Arat 997).

VERTEX (7) *sb m* – *sg N*: Extremuſq̃ adeò duplici de cardine vertex, Dicitur eſſe polus B/29–30 (Arat 27–28), quâ vertex tenditur B2v/8 (Arat 101), vertexq̃ innubilis exſtet F/7 (Arat 1057), *sg Ab*: Hunc olim perhibent Heliconis vertice ſummo Produxille nouum fontem B4v/13–14 (Arat 238–239), Per medios ſummo cœli de vertice tranſans Dv/9 (Arat 564), nam verſo contingens vertice primùm Terras D4/3–4 (Arat 723–724), Aut denſus ſtridor cùm cello è vertice montis Ortus E4/2–3 (Arat 986–987).

- VERUM (5) *av*: Verùm tempora sunt duplici fulgore notata B2/4 (Arat 64), verùm, dea quamuis, federit vnà B2v/28 (Arat 121), Verùm hæc est magno, atq; illuftri prædita signo B3v/31 (Arat 190), Verùm hæc, quæ femper certo voluuntur in orbe C4v/10 (Arat 499), Verùm æquè magnis, ex quattuor, esse duobus Contigit C4v/27–28 (Arat 516–517).
- VERUS (2) *ai – sg n Ab*: Signaq; signauit cœlestia nomine vero C3v/4 (Arat 427), noſtriq; Latini Orbem ſigniferum perhibebunt nomine vero D2/2–3 (Arat 590–591).
- VESCUS (1) *ai – sg f G*: vefcæq; vberima glandis F2/7 (Arat 1119).
- VESPER (6) *sb m – sg Ab*: cum Atlantæo merguntur veſpere ponto E/31 (Arat 817), cùm tertia veſpere fulſit E2/8 (Arat 860), Quòdli candorem retinebit veſpere eundem E2v/16 (Arat 901), tum feros veſpere cantus Gracculus occæptans Fv/11–12 (Arat 1092–1093), Veſpere item exorto ſtabula ad conſueta reuerti Cùm renuunt F2v/28–29 (Arat 1171–1172), Aut decedentes paſtu cùm veſpere triſti Mugitu caulas F3/3–4 (Arat 1177–1178).
- VESTER (2) *pron – sg n Ab*: ſed veſtro etiam qui ſemine ſurgent B3/20 (Arat 146), *pl f D*: Humida non ſeſe veſtris Aurora querellis Ocyus oſtendet Cv/26–27 (Arat 317–318).
- VESTIGARE (3) *vb – inf præſ act*: mox veſtigare memento Signum aliud F3/29–30 (Arat 1203–1204), *ind præſ act 3 sg*: & vſq; ſitam gelidas Aquilonis ad auras, Cærula veſtigat C3/15–16 (Arat 405–406), *part fut paſſ pl n N*: Indicia optati ſunt veſtiganda ſereni F/14 (Arat 1064).
- VESTIGIUM (17) *sb n – sg N*: ſi quod fortè in iis humanæ imbecillitatis veſtigium extaret A2v/25–26 (LB 53–54), *pl N*: pedum inter ſe quantùm veſtigia diſtant B4/18 (Arat 210), Atq; priora pedum ſubeunt veſtigia magni Arcitenentis C3v/22–23 (Arat 445–446), inde Canis veſtigia prima videntur D2v/31 (Arat 652), At tenues hædi, & læuæ veſtigia plantæ, Ipſaq; Capra truci cum Tauro vadere pergit D4v/29–30 (Arat 782–783), cùm anteriora pedum veſtigia lambunt F3/1 (Arat 1175), *pl Ac*: Ille tamen nitens grauiter veſtigia ponit B2v/3 (Arat 96), candensq; præit veſtigia ſtella, Vna quidem primi, pedis altera poſterioris B3v/7–8 (Arat 166–167), Aurigæ ſpacioſa pedum veſtigia ſubter B4/1 (Arat 193), Læuum eius cornu, & veſtigia dextera proni Aurigæ ſtella vna ligat B4/8–9 (Arat 200–201), Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ, Atq; inter ſpaciū, & læti veſtigia Solis C2/32–33 (Arat 356–357), Nam canis inſeſto ſequitur veſtigia curſu C2v/28 (Arat 385), Clari poſteriora canis veſtigia tangit C3/12 (Arat 402), quia quæ faciunt veſtigia curſu, Non eodem ſemper ſpacio portata teruntur C4v/3–4 (Arat 492–493), linquens veſtigia parua Antepedum contacta D4/10–11 (Arat 730–731), Igneaq; à tergo linquunt veſtigia tractim E4/17 (Arat 1001), Namq; vrget gruibus ſemper veſtigia bruma F2/31 (Arat 1143).
- VESTIRE (2) *vb – ind fut I act 3 sg*: Atq; aram tenui caligans veſtiet vmbra C4/13 (Arat 469), *ind pf act 3 sg*: Quem cùm perpetuo veſtiuit lumine Titan Cv/21 (Arat 312).
- VETARE (1) *vb – ind præſ paſſ 1 pl*: tribus inuentis dubitare vetamur F3/31 (Arat 1205).
- VETERES (2) *sb m – pl N*: Quem veteres ſoliti cœleſtem dicere nodum C/11 (Arat 269), his neq; nomen, Nec formam veteres certam ſtatuiſſe videntur C3/32–33 (Arat 422–423).
- VETUS (6) *ai – sg m Ac*: Et quantùm poſſem, ad veterem reuocare nitorem A4/27 (IS 22), *sg f N*: Sic conuerſa vetus ſuper æthera vertitur Argo C3/8 (Arat 398), *sg f Ab*: quàm minimùm à veterem ſcriptura diſcederem A3v/4 (LB 100), *pl m N*: vt veteres ſtatueret Pœtæ C/27 (Arat 285), *pl m G*: Nec matronarum cætus veterumq; virorum Reſpueſit B2v/27–28 (Arat 120–121), *pl m Ac*: Quam veteres Bacchus non inſiciatus amores B2/22 (Arat 82).
- VETUSTAS (2) *sb f – sg N*: ſi non damnola vetuſtas Præſtantem fædo violaffet dente Camœnam A4v/9–10 (IS 33–34), *sg Ac*: cùm per vetuſtatem aliquid fortè detritū eſſet A3/28–29 (LB 90–91).
- VETUSTUS (2) *ai – sg m Ab*: perhibentur more vetuſto Stellæ C/23–24 (Arat 281–282), *pl D*: ita maximam partem mendarum vel librariis vel vetuſtis illis caſtigatoribus deberi A3/7–8 (LB 69–70).

- VEXARE (1) *vb – ind fut I act 3 sg*: Hoc maior vexabit hyems teramq<sub>3</sub>, fretumq<sub>3</sub> E3/31 (Arat 949).
- VIA (1) *sb f – sg N*: Hic est ætiferi via flagrantissima Solis B3v/14 (Arat 173).
- VIBRARE (1) *vb – part praes act pl m Ab*: radiisq<sub>3</sub> procul vibrantibus ipse Consequitur E3/4–5 (Arat 922–923).
- VICINUS (3) *ai – sg f N*: Virgo nitens stellis, clari vicina Bootæ B3v/1 (Arat 160), *pl f N*: Vicinæq<sub>3</sub> rubent nubes E3/15 (Arat 933), stellæq<sub>3</sub> vtrinq<sub>3</sub> locatæ Vicinæ inter se paruo discrimine fulgent E3v/21–22 (Arat 972–973).
- VICIS (3) *sb f – sg Ac*: Dolebam præterea Arati ipsius, vel potius linguæ Latinæ vicem A2/15–16 (LB 14–15), Gnata fere vicem dicas B4/26 (Arat 218), *sg Ab*: simul & vice Tullii Permotus A4/23–24 (IS 18–19).
- VICTOR (1) *sb m – sg N*: (pedes victos) In cœlum victor magnum sub culmina portat C/20 (Arat 278).
- VICTUS (1) *sb m – sg Ac*: Victum animo inculcans B/11 (Arat 9).
- VIDELICET (1) *av*: neminem videlicet nasci sapientem A2v/30 (LB 58).
- VIDERE (43) *vb – ind praes act 2 sg*: Nonne vides, tenuis cum fulsit cardine luna Occiduo, primos tibi mensis vt indicet ortus E/13–14 (Arat 799–800), *ind praes act 2 pl*: Vos quoq<sub>3</sub> signa videtis aquai dulcis alumnæ E4/33 (Arat 1017), *inf praes pass*: vt mirum fortasse videri non debeat A2v/34–A3/1 (LB 62–63), *ind praes pass 3 sg*: Nam Auieni interpretatio eodem quoq<sub>3</sub> fato videtur edita A2/21–22 (LB 19–20), Auieno tamen videtur non paullo adfictior A2/27–28 (LB 25–26), Et latè prima confestim à nocte videtur Bv/22 (Arat 49), Huic superà duplices humeros affixa videtur Stella B3v/2–3 (Arat 161–162), Inde fides leuiter posita, & connexa videtur Cv/3 (Arat 294), (Argo) A malo ad puppim cum lumine clara videtur C3/10 (Arat 400), Hofce inter mediam partem retinere videtur Tantus, quantus erit collucens lacteus orbis D/30–31 (Arat 552–553), Nam breuior clara cœli de parte videtur D2v/12 (Arat 633), Haud sanè illa dies pluuiæ caritura videtur E3/24 (Arat 942), *ind praes pass 3 pl*: vti prima facie videntur A3/12–13 (LB 74–75), (pleraque) videntur non pelsimè habere A3/20 (LB 82), sparfæq<sub>3</sub> videntur, Atq<sub>3</sub> gubernaculum stellæ C3/30–31 (Arat 420–421), his neq<sub>3</sub> nomen, Nec formam veteres certam statuiffe videntur C3/32–33 (Arat 422–423), inde Canis vestigia prima videntur D2v/31 (Arat 652), *ind impf pass 3 sg*: & errata corrigere videbatur A2v/11–12 (LB 39–40), *ind impf pass 3 pl*: quòd & pauciora iis, quæ superessent, desiderari videbantur A2/13–14 (LB 11–12), vt videbantur A2v/23 (LB 51), quæ mihi parum cum Arato confentire videbantur A3/34–A3v/1 (LB 97), Qualem signa videbantur paulò ante monere F3v/5 (Arat 1210), *ind fut I act 2 sg*: At propter læuum genus omni ex parte locatas Paruas Vergilias tenui cum luce videbis C/21–22 (Arat 279–280), proceraq<sub>3</sub> vincla videbis, quæ retinent pisces C3/24–25 (Arat 414–415), *ind fut I pass 3 sg*: Pertenuem nebulam cohibere videbitur intus Fv/31 (Arat 1112), *ind pf act 2 sg*: Vidisti magnum candentem serpere circum C4v/24 (Arat 513), *ind pf act 3 sg*: Tertia vbi exoriens, vel quarta crepuscula vidit E2/6 (Arat 858), Caprigeni pecoris custos, de gurgite vasto Cum volucres certo ferri ordine vidit eafdem F2v/18–19 (Arat 1161–1162), *ind pf act 1 pl*: Quem nocte extinctum, atq<sub>3</sub> exortum vidimus vna Perfæpe D3/21–22 (Arat 675–676), *ind pf act 3 pl*: qui sæpe procellis Iactari toto viderunt æquore nautas B3v/23–24 (Arat 182–183), *ind fut II act 3 sg*: Quem qui fulpiciens in cœlum nocte ferena Latè disperfum non viderit C2v/6–7 (Arat 363–364), *con praes act 1 sg*: Nec verò fum ita amens, vt, quid me, & Ciceronem interfit, non videam A2v/27–28 (LB 55–56), *con praes act 2 sg*: nihil ineptius, neq<sub>3</sub> discrepantius videas A3/21–22 (LB 83–84), *con praes act 3 sg*: Tum primos fluiui flexus confurgere terris Nauta mari puro videat E/7–8 (Arat 793–794), *con praes pass 3 sg*: vt lectorem magis obruere, quàm docere videatur A2/25 (LB 23), vt ipse sibi eam legem dixisse videatur A2v/24–25 (LB 52–53), *con praes pass 3 pl*: arguere

- posse videantur A3/3 (LB 65), etiam hæc, quæ sincera videantur A3/17 (LB 79), *con impf act 1 sg*: eamq; capite quasi, & cauda detruncatam viderem A2/5–6 (LB 3–4), *con impf pass 3 pl*: cum in canones profodicos nihil peccare viderentur A3/13–14 (LB 75–76), *part fut pass sg m N*: Ionipes fulgentibus ardet Infertus stellis subluetri nocte videndus B4v/20–21 (Arat 245–246), *part fut pass sg f Ac*: palamq; Præbuit sese mortalibus ante videndam B2v/25–26 (Arat 118–119).
- VIETUS (2) *ai – pl m G*: Huic demum vieti respondent vltima mensis E2/33 (Arat 885), vieti florum natitant super æquore pappi E4/12 (Arat 996).
- VIGILARE (1) *vb – part praes act pl m Ab*: vigilantibus ipsum Oriona manens oculis E/8–9 (Arat 794–795).
- VILIS (2) *ai – sg n N*: (opus) vile, ac deforme iaceret A4/13 (IS 8), *comp sg f N*: argenti succreuit vilior ætas B3/9 (Arat 135).
- VINCERE (3) *vb – ind fut act 3 pl*: sed vestro etiam qui femine surgent, Præcurrent viciis nati, vincentq; parentes B3/20–21 (Arat 146–147), *part pf pass sg m N*: (arctos) Iuppiter in cælo, victus pietate, locauit Bv/10 (Arat 37), *part pf pass sg m Ac*: Et gustare manu victum, domitumq; iuuencum B3/29 (Arat 155).
- VINCIRE (2) *vb – part pf pass pl m Ac*: Diuerfosq; pedes vinctos talaribus aptis C/18 (Arat 276), (orbes) Vinctos inter se C4v/19 (Arat 508).
- VINCLUM (1) *sb n – pl Ac*: proceraq; vincla videbis, Quæ retinent pisces, caudarum parte locata C3/24–25 (Arat 414–415).
- VINDICARE (1) *vb – ind praes act 3 sg*: sed cubitum pluuius sibi vendicat Ausfer D/2 (Arat 524).
- VIOLARE (2) *vb – inf pf act*: Vt quondam Orion manibus violasse Dianam Ausus sit D3v/12–13 (Arat 699–700), *con ppf act 3 sg*: si non damnosa vetustas Præstantem fædo violasset dente Camœnam A4v/9–10 (IS 33–34).
- VIOLENTUS (1) *ai – sg f N*: Hoc magis aspera hyems, magis & violenta sequetur F2v/6 (Arat 1149).
- VIR (6) *sb m – sg Ac*: AD AMPLISSIMUM VIRVM, IOANNEM SAMOSCIVM A4/1–3 (IS tit), virum medium Serpens sub pectora cingit B2v/2 (Arat 95), *pl G*: Nec matronarum cætus veterumq; virorum B2v/27 (Arat 120), Ora virum in se conuertens B3/25 (Arat 151), *pl Ab*: vt in Latinū sermonem à duobus summis, atq; eloquentissimis viris conuersus A2/18–19 (LB 16–17), Namq; viris nondum est satis explorata Iouis mens Ev/25 (Arat 844).
- VIRGO (8) *sb f – sg N*: Sub pedibus porro fertur finita Booti, Spicum illustre tenens splendenti corpore virgo B2v/18–19 (Arat 111–112), Virgo autem populi moderatrix, larga bonorum, Cæpta secundabat, præbebatq; omnia abunde B3/6–7 (Arat 132–133), noctis in vmbra Virgo nitens stellis, clari vicina Bootæ B3/33–B3v/1 (Arat 159–160), illa recedens Austrum consequitur deuitans corpore virgo D/5–6 (Arat 527–528), Quem rutilo sequitur collucens corpore virgo D2/7 (Arat 595), Non pauca è cælo depellens signa repente Exoritur candens illustri lumine virgo D2v/32–33 (Arat 653–654), Cum iamiam toto processit corpore virgo D3/12 (Arat 666), Pace sua hæc me virgo velit Latonia fari, Haud commenta mihi D3v/9–10 (Arat 696–697).
- VIRIDIS (2) *ai – sg f N*: Iam verò semper viridis, semperq; grauata Lentiscus triplici folita grandescere foetu F2/9–10 (Arat 1121–1122), *sg n Ab*: Bacchia quam viridi conuestit tegmine vitis D3v/15 (Arat 702).
- VIRILIS (1) *ai – sg f Ac*: partem præportans ipse virilem Cedit C4/17–18 (Arat 473–474).
- VIRUS (1) *sb n – sg Ac*: Mortiferum in venas figens per vulnera virus D3v/24 (Arat 711).
- VIS (18) *sb f – sg N*: Vnde retrocedens vasti vis illa draconis Porrigitur longè B2/1–2 (Arat 61–62), Serius hæc obitus terrai visit equi vis Cv/18 (Arat 309), Et si quando mari incubuit vis horrida venti C2/1 (Arat 325), Ad signorum obitum vis est metuenda Fauonii C4/14 (Arat



470), (partes) Tempore nocturno quas vis inferna frequentet D/16 (Arat 538), fulgens cedit vis torua Leonis D2/6 (Arat 594), Ipſaq<sub>3</sub> confequitur lucens vis magna Nepai D2/9 (Arat 597), Sed cūm de terris vis eſt patefacta Leonis D2v/23 (Arat 644), ſimul vis maior Aeti Pellitur D2v/25–26 (Arat 646–647), Cūm vero vis eſt vehemens exorta Nepai D3v/6 (Arat 693), Oſq<sub>3</sub>, pedeq<sub>3</sub> mari proferit ſimul acris equi vis D4v/1 (Arat 754), eſt cūm Vis inopina mali incidit, & maria omnia perflat Ev/23–24 (Arat 842–843), Crabronū quoq<sub>3</sub> cū autumnus vis magna coorta eſt F2/19 (Arat 1131), *sg Ab*: Poſteriore trahens flexum vi corporis arcum C2/12 (Arat 336), *pl Ab*: At validis æquor pullabit viribus Auſter Cv/28 (Arat 319), Viribus erumpit quā ſummi ſpiritus Auſtri C2v/3 (Arat 360), funeſtum magnis cum viribus amnem C3/20 (Arat 410), Tum validis fugito deuitans viribus Auſtrum C4/3 (Arat 459).

VISCUS (1) *sb n – pl Ac*: magnæ peruadens viſcera terræ B/27 (Arat 25).

VISERE (16) *vb – inf praes act*: Nam propē præcipitante licebit viſere nocte C2/10 (Arat 334), Inde Sagittipotens ſuperas cūm viſere lucas Inſtitit D4/18–19 (Arat 738–739), ſuperas Geminos tum viſere lucas Certus eris E/3–4 (Arat 789–790), *ind praes act 3 sg*: Serius hæc obitus terrai viſit equi vis Cv/18 (Arat 309), *ind praes act 3 pl*: (nec) loca viſunt arida terræ Condenſæ volucres F2v/13–14 (Arat 1156–1157), feſtino cūm viſunt paſcua curſu F2v/23 (Arat 1166), *ind praes pass 3 sg*: caput longē impare flamma Viſitur B4v/7–8 (Arat 232–233), Namq<sub>3</sub> aliàs alio flammefcere viſitur igni Primigena E2/4–5 (Arat 856–857), *ind praes pass 3 pl*: manus etiam nunc æthere in alto Expanſæ viſuntur B4/32–33 (Arat 224–225), Atq<sub>3</sub> horum caudis duplices quaſi ineffe catenæ Viſuntur C/8–9 (Arat 266–267), Quippe notis tabulæ viſuntur grandibus Ev/6 (Arat 825), Hanc geminæ circūm paruo cum lumine Itellæ, Deiunctæ cubiti ſpacio viſuntur E3v/15–16 (Arat 966–967), *ind fut I act 2 sg*: E pedibus natum ſummo Ioue Perſea viſes C/14 (Arat 272), Quodſi Solis aues certos cognofcere curſus, Ortus ſignorum nocturno tempore viſes D2/26–27 (Arat 614–615), *part praes act sg m N*: quæ viſens nocturno tempore ſigna C4/31 (Arat 487), *ind pf pass n 3 sg*: Hunc autem noſtrum tibi conſecrare laborem Viſum eſt A4v/15–16 (IS 39–40).

VITA (2) *sb f – sg N*: Vita fuit ſimplex B3/1 (Arat 127), *sg G*: ſi quid modò poſſem Communem ipſe etiam vitæ mortalis ad vſum Adferre A4v/12–14 (IS 36–38).

VITALIS (1) *ai – sg n Ab*: vitali flamine C2v/19 (Arat 376).

VITARE (2) *vb – ind praes act 3 pl*: nec flamina vitant Cv/31 (Arat 322), *ind fut II act 2 sg*: Quem ſi proſpiciens vitaueris, omnia cautē Armamenta locans, tutò labere per vndas C4/4–5 (Arat 460–461).

VITIARE (2) *vb – part pf pass sg f N*: quæ (interpretatio) iam & ipſa plurimis mendis viciata ætati quaſi cedit A2/22–23 (LB 20–21), *part pf pass sg n Ac*: qui libellum illum magna ex parte viciatum, & mutilum caſtigare, ac reficere ſint conati A3/23–24 (LB 85–86).

VITIS (1) *sb f – sg N*: Bacchia quam viridi conueſtit tegmine vitis D3v/15 (Arat 702).

VITIUM (3) *sb n – sg Ab*: vicio potiùs librarii A3v/5 (LB 101), *pl Ab*: Multa querebatur, viciis inſenſa B3/17 (Arat 143), Præcurrent viciis nati B3/21 (Arat 147).

VIVERE (1) *vb – inf praes act*: Malebant tenui contenti viuere cultu B3/4 (Arat 130).

VIVUS (1) *ai – sg m N*: Carbo itidem viuus venturæ eſt grandinis index Fv/29 (Arat 1110).

VOCABULUM (1) *sb n – pl Ac*: (me) peregrina vocabula vultis Diſcere Av/3 (AL 2).

VOCALIS (1) *ai – pl m N*: Quandoq<sub>3</sub> & gutture pleno Vocales crociere, alarum non fine plauſu E4v/21–22 (Arat 1038–1039).

VOCARE (7) *vb – inf praes act*: Paſtores Hippocrenen cœpere vocare Hunc laticem B4v/18–19 (Arat 243–244), Phatne, quod noſtri præſepe vocare fuerunt E3v/19 (Arat 970), *ind praes act 1 pl*: Ergo illum (Iovem) primoq<sub>3</sub> loco, extremoq<sub>3</sub> vocamus B/19 (Arat 17), *inf praes*

- pass*: Quosq̄ audis vermes terræ intestina vocari E4v/12 (Arat 1029), *ind praes pass 3 sg*: Ex iis altera apud Graios Cynofura vocatur Bv/13 (Arat 40), At magnum nomen ligni, clarumq̄ vocatur C/32 (Arat 290), *part pf pass sg m Ab*: fenum cætu illa vocato B2v/29 (Arat 122).
- VOCIFERARI (1) *vb* – *ind praes pass 3 pl*: corui, pluresq̄ coacti Vociferantur eò magis F/23–24 (Arat 1073–1074).
- VOCITARE (5) *vb* – *inf praes act*: Quas nostri septem foliti vocitare Triones Bv/16 (Arat 43), Has Græci stellas hyadas vocitare fuerunt B4/7 (Arat 199), *ind praes act 3 pl*: Zodiacum hunc Græci vocitant D2/2 (Arat 590), *part fut pass sg f N*: illa quidem quo nomine sit vocitanda B2/15 (Arat 75), Afræi vocitanda est illa propago B2v/20 (Arat 113).
- VOLA (2) *sb f* – *sg Ac*: Secta volam, cubitumq̄ inter D/1 (Arat 523), *sg Ab*: Boream vola contra Tendit D/1–2 (Arat 523–524).
- VOLARE (4) *vb* – *ind praes act 3 sg*: Namq̄ est ales auis, lato sub tegmine cœli Quæ volat Cv/8–9 (Arat 299–300), *part praes act sg m Ac*: Arcturum sublimè volantem E/28 (Arat 814), *part praes act sg f N*: Latè fusa volans per terras fama vagatur D3v/11 (Arat 698), *part praes act pl f G*: genus omne volantum Fv/13 (Arat 1094).
- VOLITARE (3) *vb* – *ind praes act 3 pl*: Hic aliæ volitant paruo cum lumine sparfæ C3v/21 (Arat 444), *part praes act pl m N*: nautæ, volitantes æquore vasto E/26 (Arat 812), *part praes act pl f N*: Nec minus ardeolæ, volitantes æthere puro E4/7 (Arat 991).
- VOLUCER (2) *ai* – *sg m Ab*: volucris nox versat Olympo Ev/9 (Arat 828), *sg f N*: Et volucris terris exiit clara fagitta D4/31 (Arat 751).
- VOLUCRIS (2) *sb f* – *pl N*: loca vident arida terræ Condensæ volucres F2v/13–14 (Arat 1156–1157), *pl Ac*: de gurgite vasto Cùm volucres certo ferri ordine vidit eadē F2v/18–19 (Arat 1161–1162).
- VOLUNTAS (1) *sb f* – *sg N*: Iouis si certa voluntas Adfuerit Ev/27–28 (Arat 846–847).
- VOLUTARE (1) *vb* – *con praes pass 3 sg*: nec si vq̄ luto fus Fæda volutetur F3/6–7 (Arat 1180–1181).
- VOLVERE (7) *vb* – *ind praes pass 3 sg*: Voluitur inferior Capricorno C3v/9 (Arat 432), *ind praes pass 3 pl*: Hunc Arcti cricum geminæ voluuntur Bv/3 (Arat 30), quæ semper certo voluuntur in orbe C4v/10 (Arat 499), Quattuor hi motu cuncti voluuntur eodem Dv/20 (Arat 575), *ind fut I pass 3 sg*: Non hyberna cito voluetur curriculo nox Cv/25 (Arat 316), *part praes act sg m N*: Nam gerit hic voluens bis lex ardentia signa D2/4 (Arat 592), *part pf pass sg m N*: rupe ille caua per saxa volutus Thespia rura rigat B4v/19–20 (Arat 244–245).
- VOMER (1) *sb n* – *sg Ab*: Terram exercentes tauris, & vomere duro B3/5 (Arat 131).
- VOS (1) *pron* – *pl N*: Vos quoq̄ signa videtis aquai dulci alumna E4/33 (Arat 1017).
- VOTUM (1) *sb n* – *pl Ac*: Decurrunt ad vota C2/2 (Arat 326).
- VOX (7) *sb f* – *sg Ab*: Romanasq̄ imitari voce loquelas Av/4 (AL 3), letum mœrenti voce canentes C3/22 (Arat 412), Increpuitq̄ hymbres inamœna voce morantes E4v/7 (Arat 1024), Coruiq̄ feorfum Blæfa etiam guttas imitantur voce cadentes E4v/19–20 (Arat 1036–1037), *pl Ac*: Saxaq̄ cana falis niueo spumata liquore Triftificas certant Neptuno reddere voces E3v/33–E4/1 (Arat 984–985), Vos quoq̄ signa videtis aquai dulcis alumna, Cùm clamore paratis inanes fundere voces E4/33–E4v/1 (Arat 1017–1018), Et querulas voces claris fingultibus edunt E4v/15 (Arat 1032).
- VULGATUS (1) *ai* – *sg n Ab*: vulgato nomine, Nixus D3/20 (Arat 674).
- VULGO (2) *av*: vulgò qui dicitur esse Bootes B2v/13 (Arat 106), Hæ septem vulgò perhibentur more vetusto Stellæ C/23–24 (Arat 281–282).
- VULGUS (2) *sb n* – *sg Ac*: Nullo in vulgum vfu A4/25 (IS 20), *sg Ab*: Sed fruftrà, & temerè à vulgo ratione fine vlla Septem dicier C/26–27 (Arat 284–285).
- VULNUS (1) *sb n* – *pl Ac*: Mortiferum in venas figens per vulnera virus D3v/24 (Arat 711).

VULTUS (3) *sb m – sg Ab*: Manè reuenturus vultu promittit eodem E2v/18 (Arat 903), *pl Ac*: & vultus nunc hos, nunc induit illos E2/5 (Arat 857), Quòd si quarta etiam vultus conferuet eodẽm E2/16 (Arat 868).

ZEPHYRUS (1) *n-pers m – sg G*: Zephyri intima regna petentes Dv/21 (Arat 576).

ZODIACUS (2) *sb m – sg G*: bif lex tibi signa Zodiaci pandent E/22–23 (Arat 808–809), *sg Ac*: Zodiacum hunc Græci vocitant D2/2 (Arat 590).

ZONA (2) *sb f – sg Ac*: Paulò infra zonam linuolĩ prima draconis Spira tibi occurret B4/19–20 (Arat 211), *sg Ab*: quantũ ab Zona, dum totus cedat Orion, Cedat & ipse Canis, volucris nox verfat Olympo Ev/8–9 (Arat 827–828).

*J.A., J.S.G.*



*FENOMENA*





## Ważniejsze cechy graficzne i językowe utworu

### WŁAŚCIWOŚCI GRAFICZNE

W zakresie pisowni pierwodruk *Fenomenów* przedstawia stan typowy dla druków polskich z drugiej połowy XVI wieku, w większości miejsc zbieżny z pisownią współczesną. Niżej odnotowane zostaną tylko te właściwości graficzne tekstu, które są nieznanymi normami dzisiejszej.

Pisownia samogłoski *u* zgodnie z tradycją wywodzącą się z grafii średnio-wiecznej zależy od pozycji wyrazowej: w nagłosie wyrazu w funkcji tej występuje litera „v”, np. *vładzoné* 2/2, *vczćiwóści* 5/10, *vkowáli* 6/1, *v woźnice* 7/11, w śródgłosie i wygłosie – litera „u”, np. *lutnia* 11/1, *druga* 12/13, *duch* 18/13, *morzu* 20/28, *iemu* 22/15, *plawu* 24/27.

Oznaczanie głosek *i* oraz *y* jest zgodne z normą współczesną – samogłoska *i* występująca w nagłosie oraz po spółgłoskach miękkich i tylnojęzykowych *k, g* oznaczana jest za pomocą litery „i”, np. *idą* 15/17, *inłzé* 18/11, *Iowiszowé* 2/19, *liczby* 23/10, *krótkim* 11/18, *nogi* 14/12; w funkcji oznaczania samogłoski *y* występującej po spółgłoskach twardych użyto litery „y”, np. *tedy* 1/19, *grzywy* 11/14, *zatym* 5/14, *widamy* 21/25, *Vpátrzyłz* 24/6. Odstępstw od tej zasady jest niewiele; do grupy wyjątków należą zapisy greckich nazw własnych (6 razy) z „i” oznaczającym samogłoskę *y*, np. *Arktophiláx* 4/13, *Erichtonowé* 18/16, *Eridaná* 21/13, *Eridanowá* 14/22, oraz dwa zapisy w formach rodzimych: *ciemnymi* 11/9 (zrymowane z *wielkimi* 11/8, choć to raczej analogia graficzna niż brzmieniowa<sup>1</sup>) i *krije* ‘kryje’ 3/2 (zob. też niżej). Spójnik *i* regularnie i zgodnie z tradycją zapisywany jest za pomocą litery „y”, np. *y ná dół vchodží* 11/16, *y kotá,* *y znáki pokažé* 17/23, *y Strzelca* 21/29.

---

<sup>1</sup> W staropolszczyźnie znane są co prawda przypadki mieszania się formantów *-n-* (\*-*bnb-*) i *-ń-* (\*-*bnb-*) tworzących przymiotniki przynależnościowe, jednak w źródłach Śl. XVI formy przymiotnika *ciemny* poświadczane zostały tylko z formantem *-n-*.

Spółgłoska *j* oznaczana jest zgodnie z ówczesną normą pisownianą za pomocą liter „i” oraz „y”. Litera „i” używana jest w tej funkcji wyłącznie w pozycji przed samogłoską (w nagłosie i śródgłosie wyrazu), np. *iełt* 6/20, *iełcze* 9/15, *iełli* 9/23, *moiéy* 1/24, *czuie* 13/19, *łpoioné* 18/5, *łzyiá* 21/14. Za pomocą litery „y” spółgłoska *j* oznaczana jest w pozycji przedspółgłoskowej i w wygłosie wyrazu, np. *oycze* 1/21, *gwałtownieyłzy* 12/17, *poyszzał* 16/23, *bárżiey* 10/2, *patrzay* 13/3, *łpulfzay* 16/20, *kray* 23/24. Grupę *ij* oznaczono za pomocą połączenia liter „ij” (2 razy): *Bijá* 11/26, *wije* 3/1, grupa *yj* oznaczona została wariantywnie: 1 raz za pomocą połączenia „ij” (*krije* 3/2), 3 razy za pomocą dwuznaku „yy” (*rozzyydá* 17/20, *przyydá* 17/21, *przyymuie* 20/32). W wyrazach zapożyczonych z łaciny obie grupy (*ij* i *yj*) oddawane są regularnie i zgodnie ze zwyczajem graficznym epoki za pomocą litery „i”, rzadziej „y”, np. *Ariádny* (wym. *Aryjádny*) 3/18, *Kalsiopá* (wym. *Kassyjopá*) 22/23, *Orion* (wym. *Oryjon*) 13/7, *Vránia* (wym. *Uránija*) 1/23, *linie* (wym. *linije*) 9/19, *Alcyoná* (wym. *Alcyjona*) 10/20.

Spółgłoska *s* oznaczana jest dwójako w zależności od pozycji wyrazowej: w wygłosie za pomocą litery „s”, np. *Cepheus* 12/11, *čas* 10/24, *nas* 1/16, *Pies* 13/11, *Polos* 2/9, w pozostałych pozycjach wyrazowych – z użyciem znaku „ł”, np. *blifko* 8/8, *częstokroć* 11/24, *iálna* 22/9, *iełt* 6/20, *łam* 3/4, *łkály* 8/13, *łoncem* 23/18. Odstępstwem od tej zasady są zapisy wersalikowe (głównie nagłosowe) z użyciem znaku „S”, np. *Strzelec* 19/6, *Swym* 17/14, *Sydonłkie* 2/22, *Syrius* 13/14, a także zapisy podwojonego *s* jako „fs” w nazwie własnej *Kassyjopa*: *Kálsiope* 7/23, *Kálsiopy* 10/10, *Kálsiopá* 22/23 oraz wyjątkowe zapisy nagłosowego *s* w przysłówkach *stąd* i *skąd* za pomocą litery „z” (*Ztąd* 1/13–15, *ztądże* 13/13, *Zkąd* 15/21, *zkąd* 6/5), sporadycznie również za pomocą dwuznaku „zl” (przysłówek *stąd*: *złtąd* 1/20, 3/2).

Miękkość spółgłosek *ś*, *ć* i *ź* oznaczana jest za pomocą znaku diakrytycznego nie tylko w wygłosie i w pozycji przed spółgłoską (jak w normie dzisiejszej), np. *światá* 1/26, *zás* 11/11, *obfitości* 15/15, *być* 10/22, *żywność* 13/16, ale również w pozycji przed samogłoską „i”, np. *národzićie* 5/26, *łpráwiedłiwości* 5/6, *muśiłz* 16/24, *vśilnym* 10/11. W pozycji przed samogłoską regularnie stosowane są oba sposoby oznaczania miękkości, tj. za pomocą znaku diakrytycznego i jednocześnie za pomocą litery „i”, np. *mieśiecznie* 1/10, *śiedmi* 10/15, *Przedsię* 11/23, *dwánaście* 20/11, *rozciągniony* 22/31, *dzieciństwie* 11/2, *wzięci* 7/17. Odstępstwa od tej zasady dotyczą wyłącznie zapisów spółgłoski *ś*, która bywa również zapisywana za pomocą znaku „ł” w pozycji przed spółgłoską nosową *ń* (7 razy: *gálnie* 14/10, 21/26, *zgálnie* 16/18, *iálnie* 14/11, 16/19, 17/12, *iálniey* 10/1 | np. *włásnie* 20/27, *gásnie* 20/28, 22/7) oraz za pomocą połączenia „fy” w pozycji przed samogłoską – wyłącznie w formie zaimkowej osobowej lub zwrotnej *się* | *sie* (50 razy, np. *dopuść fye miánować* 5/2, *fye rádował* 1/18,

*trzymáią fye* 14/13, *fye przygadza* 21/25); w połączeniu z przyimkiem zawsze *się, się*, np. *zásię* 19/10, *przedsię* 10/17. Odstępstwem od pisowni diakrytycznej nie są natomiast zapisy z użyciem liter wersalikowych – zgodnie z panującym wówczas zwyczajem litery te nie były opatrywane znakami diakrytycznymi, por. np. *Ciebie* 1/22, *Ciało* 22/31, *Swiatło* 8/21, *Święty* 6/11, *Święta* 6/4, *Sidla* 15/1.

Spółgłoska *ś* zapisywana jest regularnie za pomocą dwuznaku „fz” lub „Sz” (wariant wersalikowy), np. *dylzel* 2/14, *czáfzáf* 17/11, *náfzéf* 2/8, *mylfz* 21/16, *WSzytki* 2/2, *Sześciáf* 20/3. Odstępstwem od tej zasady są zapisy spółgłoski *ś* w grupie *-šč-* oznaczanej bezwyjątkowo za pomocą połączenia „fcz” (19 razy), np. *délfcz* 1/15, *ieščze* 1/5, 5/26, 9/15, *niefczęlnáf* 22/19, *páfczéfce* 3/8, *fpułfczay* 16/20.

Na uwagę zasługuje pisownia morfemu *roz-*. W większości przypadków jest on zapisywany z etymologicznym *z*, i to zarówno w pozycji przed samogłoskami i spółgłoskami dźwięcznymi (*roz-* 12 razy, np. *rozráchowáf* 15/11, *rozeznané* 15/23, *rozmaíte* 16/17, *rozwiédzioné* 23/5), jak i w pozycji ubezdźwięczniającej (*roz-* 6 razy, np. *rozkrzyżowáfáf* 8/5, *rozświéconé* 15/29, *rozáfadzonych* 15/9, *rozpalony* 24/6). Zdarzają się jednak również zapisy z ubezdźwięcznionym wygłosem morfemu – zawsze w pozycji fonetycznie uzasadnionej, tzn. przed spółgłoską bezdźwięczną (5 razy): *rofpráfwił* 1/6, *rofpułfczoné* 15/17, *rofpalony* 19/16, *rofpościéra* 20/17, *rofpaloné* 23/6, a także zapisy świadczące o asymilacji pod względem miejsca artykulacji (*rościágnioné* 3/14, 7/19) oraz jeden zapis poświadczający uproszczenie grupy spółgłoskowej: *roświécony* 21/21.

Innych przypadków zapisów fonetycznych jest niewiele: *ściélfzkáfmi* 9/7, *niebelfpieczeńftwo* 5/16.

Pisownia partykuły *nie* jest w zasadzie unormowana – odstępstwa od niej występują rzadko. Konsekwentnie łącznie partykuła *nie* pisana jest z rzeczownikami (np. *niebelfpieczeńftwo* 5/16, *niepogody* 16/15, *Nieporządek* 1/6). W połączeniu z przymiotnikami i imiesłowami przymiotnikowymi taka pisownia jest zasadą (23 razy, np. *niedokóńczony* 19/28, *Niedźwiadkowy* 23/4, *niegodnemí* 5/2, *niepołpiefznéf* 11/20, *niefczęśliwa* 8/8, *niewielki* 19/3), od której sporadycznie jednak zdarzają się wyjątki (5 razy: *nie błédnych* 17/23, *nie máfáf* 5/23, *nie miáfnowané* 15/24, *nie ftánowné* 1/8, *nie wielki* 7/3). Pisownię rozłączną zastosowano bezwyjątkowo w odniesieniu do zaimków (np. *nie wfłzytek* 24/13, *nie táf* 3/23, 7/20, 8/19), regularnie stosowana jest ona również w odniesieniu do czasowników, w tym też imiesłowów nieodmiennych (pisownia rozdzielna 35 razy, np. *nie wykroczy* 2/5, *Nie pátrząc* 5/5, *nie zowiem* 6/16, *nie należą* 17/16, *nie záfáfpi* 23/32 | pisownia łączna 4 razy: zleksykalizowane *niemáfz*, *niémáfz* ‘non est’ 1/4, 10/16, *niéma* 2/8, *niefzofstaw* 22/23). Wbrew współczesnemu zwyczajowi pisownia rozłączna dominuje też przy przysłówkach (7 razy, np.

*Nie daleko* 3/12, *nie prawie* 16/1, 22/24, *Nie rychło* 11/20, *Nie wnet* 23/15); odnotowano tylko 3 odstępstwa od tej zasady: *niedaleko* 16/1, *niepodobno* 15/13, *Nierychło* 17/21.

W pierwodruku *Fenomenów* zdarzają się także niekonsekwencje w pisowni rozłącznej wyrazów przyimkowych. Przyimki w ogromnej większości pisane są z następującymi po nich wyrazami oddzielnie – od tej reguły zdarzają się jednak sporadyczne odstępstwa: *przytym* 22/30, *podelzwem* 17/9, *VNóg* 10/8, *Wien* 24/17, *WTychże* 16/8, *wnoc* 20/19, *wnim* 20/6, *znią* 21/20, *Znimi* 21/13. Z zestawienia tego wykluczyć należy wyrażenia skostniałe, być może już w XVI wieku odczuwane jako przysłowki, np. *názbyt*, *názad*, *potym*, *przedtym*, *wzad*, *wprzód*.

Nazwy obiektów astronomicznych i utworzone od nich przymiotniki najczęściej zapisywane są od wielkiej litery (230 razy<sup>2</sup>). Pisownia ta jest bezwyjątkowa w obrębie grupy leksemów będących zapożyczonymi nazwami własnymi (w większości spolszczonymi) i derywowanymi od nich przymiotnikami (97 razy), np. *Arátá* 1/25, *Argo* 14/10, *Bootes* 4/13, *Cepheus* 22/5, *Helice* 2/21, *Ophiuchá* 3/21, *Orion* 22/10, *Taygetá* 10/20, *Pegázowéy* 11/11, *Perfeowé* 18/17. Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku używanych w tej funkcji rodzimych wyrazów pospolitych. W tej grupie wyrazów pisownia z użyciem wielkiej litery nie jest unormowana: wielka litera 133 razy | mała litera 82 razy, np. *Chárt* 21/15, *Chártowé* 19/3 | *chártá* 14/4; *czáśzá* 17/11, 9/18; *Kłęczniá* 11/4, 21/8, 23/7, *Kłęczń* 21/23 | *kłęczniem* 11/6; *Kón* ‘Pegaz’ 22/1, 23/30 | *kón* 8/15, 22, 25, 9/4, 17/3, *koniá* 11/13, *koniowi* 8/17; *Kozá* 24/15 | *kozá* 23/15, *kozę* 7/1; *Lutnia* 21/12, 23/13 | *lutnia* 11/1; *Orzeł* 12/16, 21/7; *Pies* 13/11, 23/14 | *pies* 14/1, 21/10; *Rák* 6/18, 19/32, 20/7, 27, 21/6, *Ráká* 18/21, *Rákowi* 18/23, *Rákiem* 17/8, *Ráku* 18/29; *Słónce* 18/26, 20/22 | *flónce* 2/24, 11/17, 19/7, 20/11, *flónicá* 12/3, *flóncem* 13/15, *flóncem* 23/18; *Strzałá* 23/28 | *strzałá* 12/13, 21/12; *więniéc* 3/18, 4/7; *Wól* 13/6, 20/10, *Wołu* 24/11, *Wołem* 24/15, *Wołowé* 19/16, *Wołowym* 24/10; *Záiąc* 13/22, 21/9, 23/14 | *záiąc* 19/3, *záiącem* 15/24, *záiącowym* 15/7. Zauważyć należy, że w niektórych przypadkach trudno ustalić, czy mamy do czynienia z użyciem apelatywnym czy propriálnym, por. np. leksem *panna* w wersach: 4/20 (*Bo różne ludzkie głofy/ o pánno wybrána*), 5/20 (*Rzadko tę świętą pánnę widác było potym*), 6/3–4 (*Nie moglá dáleý zmieszkać z narodem okrutnym/ Święta pánná*) – z wersem 21/18 (*Kiedy wsfytká iuż wzniďdzie pánná przerzeczona*). Nie podejmując się rozstrzygnięcia tej trudnej kwestii, przy transkrybowaniu tekstu przyjęto zasadę zapisywania tych form jako nazw własnych, a więc wielką literą.

<sup>2</sup> Z zestawienia wyłączono zapisy rozpoczynające wersy zaczynające się zawsze (bez względu na przynależność kategoryalną) od wielkiej litery.



W zakresie nazw pochodzenia obcego zdarzają się przypadki grafii nawiązującej do zapisów łacińskich. Ten typ pisowni przejawia się stosowaniem liter „q” oraz „x”, litery „i” w funkcji oznaczania głoski y, litery „f” w funkcji oznaczania głoski z, dwuznak „ph” na oznaczenie głoski f, np. *Aquiloná* 10/2 (łac. *Aquilo*), *Arktophiláx* 4/13 (łac. *Arctophilax*), *Cepheus* 22/8 (łac. *Cepheus*), *Cynofura* 2/26 (łac. *Cynosura*, choć w *Fenomenach* częściej *Cynozurá* 2/20, 3/4, 7/18, 20, 9/8), *Eridaná* 21/13 (łac. *Eridanus*), *Ophiuchá* 19/20 (łac. *Ophiuchus*); oryginalną pisownię ma też łacińska nazwa gwiazdozbioru Wolarza: *Bootes* 4/13, 21/20 (łac. *Bootes*).

#### WŁAŚCIWOŚCI FONETYCZNE

W pierwodruku *Fenomenów* zastosowano kreskowanie samogłosek: *a* jasnego oraz pochyłonych *e* i *o*. Odróżnianie samogłosek jasnych od pochyłonych przeprowadzone jest w większości przypadków konsekwentnie; oznaczeń nieetymologicznych jest niewiele i najczęściej pozostają one w zgodzie z tendencjami poświadczanymi również w innych tekstach z XVI wieku.

W zakresie oznaczeń *a* pochyłonego odstępstwa od normy poświadczanej w innych tekstach XVI-wiecznych wystąpiły w następujących kategoriach morfologicznych:

##### a) morfemy rdzenne:

– błędne kreskowanie samogłoski pochyłonej: *gwiázd-*, *gwiáżdź-* 2 razy (15/3, 16/1 | *gwiázd-* 28 razy);

– brak kreskowania samogłoski jasnej: *nászladuje* 2 razy (16/12, 23/24), *na* 1 raz (23/26 | *ná* 86 razy), *patrzaj* 1 raz (13/3 | *pátrz-* 7 razy), *postanowione* 1 raz (15/18 | *postánowioné* 1 raz 2/16), *za* 1 raz (12/8 | *zá* 20 razy), *zasię* 1 raz (9/20 | *zásię* 10 razy), *zmienagła* 1 raz (3/7 | *zmienaglá* 1 raz 14/9);

##### b) morfemy gramatyczne:

– brak kreskowania samogłoski jasnej: końcówka dopełniacza liczby pojedynczej twar-dotematowych rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego *-a* 2 razy (*Cephea* 7/18, *nieba* 2/7) | *-á* 97 razy; końcówka biernika liczby pojedynczej rzeczownika *Strzelec* *-a* 1 raz | *-á* 1 raz.

Wariantywność oznaczeń pochylenia dawnego *a* długiego, poświadczona w kilku innych kategoriach morfologicznych, znana jest również z innych tekstów z epoki. Zjawisko to dotyczy następujących rdzeni i morfemów gramatycznych:

a) morfemy rdzenne: *ocean(-)* 8 razy | *oceána* 1 raz (w pozycji rymowej do *kolána* 21/23), *plaw(-)* 1 raz | *pláw(-)* 1 raz, *właśnie* 1 raz | *wláśnie* 1 raz;

b) morfemy gramatyczne:

- końcówka mianownika liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego przymiotników *-a* 32 razy | *-á* 1 raz (forma w funkcji przydawki);
- końcówka mianownika liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego imiesłówów przymiotnikowych *-a* 6 razy | *-á* 2 razy (formy w funkcji przydawki);
- końcówka miejscownika liczby mnogiej rzeczowników *-ach* 3 razy | *-ách* 2 razy;
- końcówka mianownika liczby pojedynczej rzeczowników miękko tematowych *-a* 4 razy (*lutnia* 11/1, *Lutnia* 21/12, 23/13, *rola* 5/17) | *-á* 11 razy.

Oznaczanie pochylenia samogłoski *e* jest konsekwentne. Zdarzająca się w tekście *Fenomenów* wariantywność oznaczeń pochylenia *e* w poszczególnych kategoriach morfologicznych jest odbiciem procesów poświadczanych również w innych tekstach XVI-wiecznych. Zjawisko to wystąpiło w następujących morfemach rdzennych i gramatycznych:

a) morfemy rdzenne: *brzég-* 1 raz | *brzeg-* 1 raz, *czwór-* 7 razy | *czter-* 1 raz (*czterémá* 2/14), *Grék-* 4 razy | *Grek-* 2 razy, *niémász* 1 raz | *niemász* 1 raz, *széśc-* 1 raz | *sześć(-)* 2 razy;

b) morfemy gramatyczne:

- końcówka mianownika liczby mnogiej rodzaju niemęskoosobowego przymiotników *-é* 45 razy | *-e* 1 raz (*Sydońskie* 2/22);
- końcówka narzędnika liczby mnogiej przymiotników *-émi* 3 razy | *-emi* 1 raz (*niegodnemi* 5/2);
- końcówka celownika liczby pojedynczej zaimków rodzajowych *-ému* 2 razy (*onému* 17/21, *którému* 3/21) | *-emu* 6 razy;
- końcówka biernika liczby mnogiej rodzaju niemęskoosobowego zaimków rodzajowych *-é* 7 razy | *-e* 1 raz (*támte* 9/23);
- końcówka mianownika liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju nijakiego *-é* 2 razy (tylko rzeczowniki na *\*-bje*: *położenie* 19/18, *zátoczenie* 19/17) | *-e* 6 razy (tylko rzeczownik *słońce*);
- końcówka narzędnika liczby pojedynczej rzeczowników męskich *-ém* 2 razy (tylko miękko tematowe: *promieniem* 13/17, *strumieniem* 9/2) | *-em* 86 razy (tylko twardo tematowe);
- końcówka narzędnika liczby pojedynczej rzeczownika rodzaju nijakiego imię: *-ém* 1 raz (*imięniem* 9/17) | *-em* 1 raz (*imieniem* 6/16);
- końcówka 3. osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego *-é* 7 razy (*goré* 3/22, 6/10, 8/19, 13/13, 16/6, *wié* 1/13, 14) | *-e* 84 razy (w tym również 1 raz *gore* 4/10).

Formy z oznaczonym pochyleniem samogłoski *o* podzielić można na dwie grupy. Jedną z nich to formy, w których zaznaczenie pochylenia stanowi zaczątek współczesnej normy graficzno-fonetycznej, np. *Bóg*, *krótki*, *który*, *mógł*,

*naród, póki, prócz, zdroj, wódz, twój*, końcówka dopełniacza liczby mnogiej rzeczowników rodzaju męskiego *-ów* itp. W grupie tej nie odnotowano wahań w kreskowaniu. Drugą grupę stanowią te formy z oznaczonym pochyleniem, które nie weszły na trwałe do normy językowej; są to najczęściej formy powstałe w wyniku ścieśniania oddziaływania następującej po samogłosce *o* spółgłoski nosowej. Kreskowanie litery *o* w tej grupie charakteryzuje się – podobnie jak i w innych tekstach XVI-wiecznych – znaczną niestabilnością, por.:

a) rdzenie z obocznymi oznaczeniami pochylenia *o*: *ón* 5 razy | *on* 3 razy; *chrón*- 1 raz | *chroń*- 1 raz; *dróg*(-) 4 razy | *drog*- 2 razy; *kóńc*-, *-kónčz*- 6 razy | *końec*, *końcem* 2 razy; *kón*(-) 9 razy | *koń*- 5 razy; *plómién*(-) 7 razy | *plómién*- 1 raz; *slónce*, *slónczny* 10 razy | *slónce*, *slónczny* 3 razy; *widómé* 1 raz | *widomé* 1 raz;

b) morfemy gramatyczne z obocznymi oznaczeniami pochylenia *o*: formant przymiotnikowy *-ów*- 1 raz (*Chyronówy* 22/1) | *-ow*- 18 razy (w tym też *Chyronowé* 16/26), końcówka celownika liczby mnogiej rzeczowników *-óm* 3 razy | *-om* 5 razy;

c) rdzenie z konsekwentnie oznaczonym pochyleniem *o*: *dlón* 1 raz, *ogón* 6 razy, *skróń* 1 raz, *króm* 4 razy, *niewspómniony* 1 raz, *okróm* 1 raz, *pójmować* 1 raz, *zastónić* 1 raz, *znajómy* 1 raz.

Osobno należy wspomnieć o przypadkach pisowni morfemów *pól* i *góra* z użyciem litery „u”: *pułnocného* 10/2, *Pułnocný* 10/6, *gury* 20/23; zapisy typu *pułnoc* i *pułnocny* w XVI wieku przeważają i mają najprawdopodobniej charakter zleksykalizowany (choć w *Fenomenach* jest to pisownia niekonsekwentna, zob. *górze* 21/16, 23/13, *góre* 22/28, *gór* 5/22, *góróm* 5/29; *północného* 10/9, zawsze też *północ*). Nie można w odniesieniu do tych przykładów wykluczyć interpretacji fonetycznej, zwłaszcza że w obu morfemach *u* występuje w pozycji przed spółgłoskami sonornymi o udowodnionym zwiężającym oddziaływaniu na poprzedzające samogłoski (w przypadku zapisu *gury* za taką interpretacją przemawia jej pozycja rymowa – do *chmury* 20/24). Do błędów drukarskich natomiast zaliczyć należy zapis spójnika *Bó* 13/12 (oboczny do zapisów typu *bo* poświadczonych w *Fenomenach* 36 razy).

Leksem *pruć* poświadczony został w postaci fonetycznej z samogłoską *ó* (*pról* 14/6); kontynuanty tego typu (*próc* | *proć*) są uzasadnionymi pod względem rozwoju głosowego kontynuantami psł. \**porti*, wyłącznymi w tekstach z XVI wieku.

Odnotować należy sporadyczne oznaczanie tzw. wtórnej nosowości – zawsze dotyczy ono samogłoski *e* i w obrębie poszczególnych leksemów występuje obocznie do zapisów bez oznaczenia nosowości: *ciemné* 15/24 (| *ciemn*- 4 razy), *imiénia* 2/8, *imiéniém* 9/17 (| *imieniem* 1 raz), *więniec* 3/18, 4/7 (| *wieńcá* 1 raz).

Zwraca uwagę również odmienna od współczesnej repartycja przedniej i tylnej samogłoski nosowej w rdzeniach leksemów *piętno* i *źądło*: *piątnem* 15/23, *żędłá* 22/16, *żędłem* 4/7, 12/6, 16/8 (| *ządło* 19/5), znana również in-

nym tekstom XVI-wiecznym (leksem *piątno* wystąpił w XVI wieku wyłącznie w takiej postaci fonetycznej).

Leksemy *smutek* i *paszczełka* zostały zapisane w *Fenomenach* w swych pierwotnych formach fonetycznych: leksem *smutek* z samogłoską nosową (*śmętek* 5/28), a leksem *paszczełka* – z samogłoską ustną (*pálczece* 3/8). Obie formy znane są też innym tekstom XVI-wiecznym. Przyimek *między* poświadczony został wyłącznie we wtórnej, unosowionej postaci fonetycznej (10 razy, np. *Między* 3/1, 10/9, *między* 13/4, 15/28).

W tekście wystąpiły wahania w zakresie realizacji form będących skutkiem wyrównania analogicznego do postaci fonetycznych z przegłosem psł. \*é: *czas* (*L sg czešie* 12/8, 23/11 | *czásie* 21/15, 23/26), *kolano* (*L sg kolenie* 10/13, 11/4) i *gwiazda* (*D sg gwiaźdzcie* 8/17) oraz w przymiotniku  *gwiaździsty* ( *gwiaździsty* 16/1). Należy zauważyć, że wariantywność form miejscownika liczby pojedynczej leksemu *czas* została przez poetę wykorzystana w ramach *licentia poetica* – obie formy z brakiem wyrównania analogicznego (*czesie*) wystąpiły w pozycjach rymowych: *czesie* – *niesie* (12/8–9) i *czesie* – *podniesie* (23/11–12).

Leksem *koziółek* poświadczony został w postaci fonetycznej zgodnej z zasadami rozwoju jerów, a więc z samogłoską *e*: *koźielki* 7/1 (psł. \**koźel-*). W Sł. XVI jest to postać bezwyjątkowa (tak też postać niezdrobniona: *kozieł*).

W miejscu sonantu \*ǵ i prasłowiańskich grup \**ir* \**yr* w *Fenomenach* występuje regularnie grupa *ér* 38 razy | *er* 15 razy, np. *dzierzą* 2/18, *miłościernym* 16/23, *piersi* 18/22, 23/6, *piérwŹy* 20/18, *czérwony* 13/12, *czwórzy* 8/22, *opiéra* 4/7, *Źwérokié* 19/4, *Źwierz* 20/8. Pozorny wyjątek od tej zasady stanowią formy leksemu *ster*, poświadczone wyłącznie w postaci fonetycznej z grupą *yr*: *Źtyrowi* 14/8, *Źtyr* 14/12, *Źtyrem* 15/6 – w rzeczywistości są to formy wtórne wobec pierwotnej postaci tego rdzenia \**ster-*, będące wynikiem zwięzającego wpływu następującej po samogłosce *e* spółgłoski *r*.

Skutkiem zjawiska zwięzającego, wstecznego oddziaływania spółgłoski sonornej na poprzedzającą samogłoskę wąską *y* jest forma *bręła* 5/15 (psł. \**bryla*), znana również z innych tekstów XVI-wiecznych (Sł. XVI *bryła* 31 razy | *bręła* 10 razy).

Repartycja obocznych form zaimka zwrotnego *się* | *sie* jest typowa dla Drukarni Łazarzowej: w pozycji przyczasownikowej występuje regularnie *sie* (np. *Źye Źnuie* 17/9, *Źye trzyma* 19/24, *Źye chronią* 11/13, *miéŹzać Źye* 5/21, *Źye námnożyło* 5/32), w pozycji poprzymkowej – *się* (tylko w formach skostniałych połączeń *przeŹsie* i *zaŹsie* pełniących funkcję partykuł, np. *PrzeŹsie* 11/23, 14/16, *przeŹsie* 4/2, 8/12, *zaŹsie* 3/20, 18/27, 20/16, *zaŹsie* 9/20). Wyjątkiem od tej zasady są trzy zapisy: jeden z samogłoską nosową w pozycji przyczasownikowej (*Źye pulczála* 5/22) oraz dwa bez oznaczenia nosowości w pozycji poprzymkowej (*przeŹsie* 16/28, *zaŹsie* 23/7).

W zapisach współrzennych leksemów *naśladować*, *pośledni* i *pośladek* zaznaczyła się – znana również z innych tekstów XVI-wiecznych – wariantowość realizacji etymologicznie uzasadnionej w tym rdzeniu spółgłoski *ś* (psł. *\*-slěd-*): – | *naślad-* 2 razy (*násladuie* 16/12, 23/24), *pośledn-* 4 razy | *poszledn-* 1 raz (np. *pośledni* 2/12, *poślednięgo* 7/20 | *poszlednich* 18/14), *poślad-* 1 raz | *poszlad-* 2 razy (*pośládkiowi* 18/22 | *poszłádek* 17/11, *poszłádkiem* 21/16).

Leksemy *późno*, *późny*, *różny* i *sprośny* wystąpiły w postaciach fonetycznych typowych dla polszczyzny XVI-wiecznej (czyli z zębowa, niepalatalną spółgłoską *z* lub *s*), np. *poznięty* 11/15, *pozny* 8/9, *poznę* 10/22, *różna* 15/26, *różnięty* 23/17, *sprosny* 22/17.

Wyraz *śniady* poświadczony został w postaci z pierwotną grupą spółgłoskową *śn*: *śmiády* 13/12 (psł. *\*smědyb*).

Realizacja psł. grupy *\*zr* jest w *Fenomenach* niejednolita, choć pod względem lokalizacji rdzeniowej – konsekwentna: formy wywodzące się z psł. czasownika *\*zbrěti* zapisane zostały bezwyjątkowo z grupą *jżrz* (np. *Poyżrzy* 5/1, *vyžrzyysz* ‘ujżrzyć’ 7/6, *podeyžrzány* 12/2); jedyny poświadczony w *Fenomenach* kontynuant skontaminowanego rdzenia *\*zrěnica* (psł. *\*zěnica* i *\*zbrěti*) wystąpił z grupą *žrz*: *žrzenicy* 12/20. Prasłowiańska grupa *\*sr* realizowana jest konsekwentnie jako zbitka spółgłoskowa *szr* (4 razy: *pośrzodek* 9/11, *pośrzodku* 16/19, *śrzednię* 19/25, *śrzedkiem* 19/25).

Leksemy *srebro* i *srebrny* poświadczone zostały w regularnej w XVI wieku i uzasadnionej pod względem etymologiczno-fonetycznym postaci z grupą spółgłoskową *śr* (z psł. *srebr-*).

Przymiotnik *morski* (z psł. *\*morьskъb*) został zapisany w dwóch postaciach fonetycznych: 2 razy z grupą spółgłoskową *rs* i 2 razy z grupą *rz* (*morłkie* 2/23, *morłki* 5/14 | *morzki* 14/19, *morzkim* 15/6), znanych również innym tekstom z XVI wieku (Sł. XVI *morski* 662 razy | *morzki* 90 razy; inne XVI-wieczne postaci tego leksemu: *morzski* 5 razy | *morzki* 2 razy).

Zwraca uwagę również dawna, w XVI wieku dominująca, postać fonetyczna rzeczownika *łabęć* i przymiotnika *łabęci* z bezdźwięcznym *ć* (por. psł. oboczność *\*olbъdъ* | *\*olbъtъ*), np. *Lábęć* 21/13, 23/27, *łabęć* 11/8, *łabęćią* 12/16, *Lábęćią* 22/2.

Zaimek *wszytek* w większości występuje w formach fonetycznych *wszytek*, *wszytk-* (22 razy, np. *wfzytek* 19/15, *wfzytká* 2/27, *wfzytko* 1/20, *wfzytkich* 15/12). Innowacyjna postać głosowa zaimka ze spółgłoską *s* poświadczona została tylko jeden raz w męskoosobowej formie mianownika liczby mnogiej *wfzyfcy* 5/13.

Wyrazy z grupami spółgłoskowymi zawierającymi pierwotnie połączenie *st* zapisane zostały wyłącznie w postaci uproszczonej: *jesli* (np. *ielli* 1/26, 9/23, 11/19, 16/21), *nieszczęsny* (*nielczęfną* 22/19), *poczesnie* (*poczefnie* 22/24),



*sprosny* (*sprofny* 22/17), *własnie* 1 raz | *właśnie* 1 raz (*włałnie* 18/24 | *właśnie* 20/27), *własność* (*włałności* 23/17), *własny* (*włałné* 10/18, *włałnym* 6/16), *żałosny* (*żałołny* 3/13). Zaznaczająca się w obrębie leksemu *własnie* wariantywność *s* | *ś* może mieć charakter pozorny – zapisana w w. 20/27 forma *właśnie* mogła zostać wymuszona przez pozycję rymową, w której odpowiada jej forma *gásnie*.

Nagłosowa grupa spółgłoskowa w leksemie *zwierz* została zapisana w postaci zasymilowanej pod względem palatalności (*żw*): *zwierz* 17/5, 20/8, 22/12, 22/31.

### WAŻNIEJSZE CECHY FLEKSYJNE<sup>3</sup>

W deklinacji rzeczowników panuje stan zgodny z normami języka XVI wieku. Wariantywność realizacji końcówek pojawiła się w kilku przypadkach.

W dopełniaczu liczby pojedynczej rzeczowników męskich występują dwie końcówki: *-á* oraz *-u*; ich repartycja jest w zasadzie uporządkowana – końcówkę *-a* przyłączają głównie rzeczowniki żywotne (np. *Chártá* 14/13, *Kruká* 19/18, *mężá* 3/13, *ojcá* 4/19, *Smoká* 3/15, w tym również zapożyczone z łaciny nazwy własne, np. *Árátá* 1/25, *Bootá* 4/17, *Orioná* 13/22), końcówka *-u* charakteryzuje rzeczowniki nieżywotne (np. *czasu* 6/5, *dołu* 20/21, *łuku* 12/13, *plawu* 24/27, *początku* 1/4, *urobku* 1/18, *zachodu* 16/13). Wyjątków od tej zasady jest niewiele, część z nich stanowi składnik kształtującej się już wówczas nowej, obowiązującej do dziś normy, np. *kóńcá* 13/18, *kámieniá* 24/23, *mieczá* 5/11, *świátá* 1/26, *wieńcá* 22/29. Z rzadka pojawiają się formy regresywne: *grzbietá* 18/23, *pluská* 16/4, *Wozá* 4/12. Nazwa własna *Ocean* poświadczona została z obiema końcówkami: *Oceaná*, *Oceaná* 4 razy (21/14, 24, 24/8, 20), *Oceanu* 2 razy (15/22, 20/16); wariantywność ta spowodowana jest zapewne tym, że nazwa ta odnosi się zarówno do mitycznej rzeki oblewającej cały świat, jak i do jej boga (a więc do desygnatów z obu kategorii: nieżywotnej i żywotnej; por. nieżywotną, mianownikową formę biernika liczby pojedynczej: *Ocean* 20/14). Wywodzące się z dawnej II deklinacji rzeczowniki *skop* i *woł*, w tekście *Fenomenów* użyte w funkcji nazw gwiazdozbiorów, zapisane zostały wyłącznie z pierwotną dla nich końcówką *-u* (*Skopu* 9/6, *Wołu* 24/11 – choć rzeczownik *woł* w dopełniaczu pełniącym funkcję biernika zapisany został z dwiema końcówkami: *wołu* 6/2, *Wołu* 7/13 | *Woła* 7/6). W formach dopełniacza liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego również wystąpiły dwie końcówki, ich dystrybucja jest jednak całkowicie zależna od zakończenia tematycznego: *-i* (| *-y*) dołączane jest do tematów twardych i spółgłoskowych

<sup>3</sup> Z podrozdziału tego zostały wyłączone morfologiczne oboczności związane z realizacją samogłosek pochyłych – była już o nich mowa w części dotyczącej zjawisk fonetycznych.

(np. *bárwy* 18/11, *dłoni* 24/19, *głowy* 3/12, *łaski* 1/23, *odnogi* 14/20, *pieśni* 1/24, *wody* 12/5), *-e* – do tematów samogłoskowych miękkich (np. *práwice* 16/2, *stolice* 10/10, *woźnice* 7/11, *zorze* 11/20).

W celowniku liczby pojedynczej zwracają uwagę formy rodzaju żeńskiego, w którym współwystępują dwie końcówki: *-e* oraz *-i* (po stwardniałych *-y*). Ich rozkład całkowicie zależy od typu tematycznego rzeczowników – tematy twarde mają końcówkę *-e* (np. *górze* 21/16, *nawie* 16/22, *rzéce* 3/1, *wadze* 17/3), dla tematów miękkich właściwa jest końcówka *-i* (| *-y*) (np. *nocy* 11/19, *woli* 22/26, *ziemi* 5/1). Wyjątkową formą jest znajdująca się w pozycji rymowej forma *Helicy* (6/26, rym do *Woźnicy* 6/25), występująca obocznie do formy *Helice* 3/7 – nieodmiennej postaci mianownikowej nietypowo zakończonego rzeczownika zapożyczonego (*Helice*).

W bierniku liczby pojedynczej męskie rzeczowniki nieżywotne przyjmują formę mianownika (np. *bieg* 2/18, *čas* 6/22, *kształt* 9/18, *miesiąc* 12/2, *porządek* 18/3, *tył* 22/18), rzeczowniki żywotne natomiast – formę dopełniacza (głównie odimienne i odzwierzęce nazwy gwiazdozbiorów, np. *Bootá* 24/18, *Eridaná* 24/25, *mieszáncá* 17/2, *Orioná* 24/26, *Ráká* 18/21, *Wielorybá* 14/18, *wołu* 6/2, *Woła* 7/6 | *Wołu* 7/13). Jedynym odstępstwem od tej zasady jest dwukrotnie poświadczona w tej funkcji forma mianownikowa leksemu *zwierz*: *Obiecował wygládzić zwierz* 22/12, *niebo ... wywodzi ... zwierz* 22/31). Wśród biernikowych form żeńskich uwagę zwraca śladowa obecność końcówki *-ą* przyłączanej do rzeczowników samogłoskowych miękko tematowych z końcówką mianownika *-á* – 2 razy: *pełniá* 3/22, *rolá* 1/13. Rzeczowniki miękko tematowe zakończone w mianowniku na *-a* jasne oraz rzeczowniki twar dotematowe przyjmują końcówkę *-ę* (np. miękko tematowe: *szyję* 19/22, 22/7, *szablę* 6/1, *ziemię* 1/7, 2/6; twar dotematowe: *Ándromedę* 22/19, *drogę* 18/10, *głowę* 3/3, *krasę* 18/9, *stronę* 24/4, *wodę* 8/26, *zimę* 10/24).

W narzędniku liczby pojedynczej rodzaju nijakiego obok regularnych form z końcówką *-em*, *-ém* (np. *czołem* 3/6, *imięniém* 9/17, *kołem* 15/17, *łóńcem* 13/15, *zędłem* 4/7) pojawia się też zapis z końcówką *-im*: *podziwieniem* 15/22.

W formach miejscownika liczby pojedynczej rodzaju męskiego repartycja końcówek *-u* oraz *-e* ma charakter tematyczny (obowiązujący od XVI wieku aż do dziś): *-u* przy tematach miękkich i tematach zakończonych spółgłoską tylnojęzykową, *-e* przy tematach twardych (np. *biegu* 10/11, *boku* 3/17, *końcu* 12/5, *placu* 13/6, *pokoju* 5/13 | *czasie* 21/15, *grzbiecie* 17/11, *Helikonie* 8/26, *porcie* 14/7, *wschodzie* 24/5). Jedyny wyjątek stanowi forma *dnie*, poświadczona w skostniałym wyrażeniu *we dnie i w nocy* 13/23 (obocznie do *dniiu* 11/18).

W mianowniku liczby mnogiej zwraca uwagę repartycja końcówek *-owie*, łączącej się w *Fenomenach* tylko z nazwą etniczną *Grék* (*Grékowie* 4 razy, np. 2/21, 20/5) oraz z leksemem pospolitym *nur* (*nurowie* 11/24; tu o niepewnym

odniesieniu: męskoosobowym lub męskożywotnym). Należy również odnotować nietypowy zapis końcówki *-e* w rzeczowniku *etezyje* (*Eteliae* 6/22), będący nawiązaniem do zapisu łacińskiej formy mianownika liczby mnogiej.

W bierniku liczby mnogiej odnotować należy formę *goleni* (19/2, dziś: *golenie*, od *goleń* ‘podudzie’) z końcówką *-i* przyłączaną do dziś przez część rzeczowników żeńskich spółgłoskowych (por. *kości*, *mądrości*, *śmierci*, *pieczęci* itp.).

W narzędniku liczby mnogiej repartycja końcówek *-ámi* oraz *-y* (po miękkiej *-i*) ma charakter rodzajowy, zgodny z rozkładem prasłowiańskim: rzeczowniki rodzaju żeńskiego przyjmują końcówkę *-ámi* (np. *drógámi* 15/10, *gwiazdámi* 11/9, *nogámi* 16/5, *Rybámi* 24/3), rzeczowniki rodzaju męskiego i nijakiego przyłączają końcówkę *-y* (np. *biegi* 1/12, *grzbiety* 2/16, *rymy* 5/2, *znáki* 10/9, *Bliźnięty* 17/12, *rámiony* 6/7, *známiony* 17/2). Brak w *Fenomenach* progresywnych form męskich i nijakich z końcówką *-ámi* (obecnych w innych tekstach XVI-wiecznych) tłumaczyć należy czynnikami wierszotwórczymi: formy z końcówką *-y* były krótsze o jedną sylabę od form z końcówką *-ámi*; końcówka *-y* miała też większy potencjał rymotwórczy (końcówka *-ámi* tworzyła pary rymowe w zasadzie tylko z inną końcówką *-ámi*; por. W.R. Rzepka, *Demorfologizacja rodzaju w liczbie mnogiej rzeczowników w polszczyźnie XVI–XVII wieku*, Poznań 1985, s. 76).

W zakresie zagadnień związanych z kategorią rodzaju zwraca uwagę odmieniający się wedle paradygmatu żeńskiego leksem *sąsiada*, w *Fenomenach* poświadczony tylko jeden raz w formie mianownika liczby pojedynczej: *sąsiádá Bootá zacnégo* 6/6.

W *Fenomenach* pojawiają się też formy mianownika, biernika i miejscownika liczby podwójnej: *N dwie rybie* 11/13, *A obie stronie* 4/4, *dwie żrzenicy* 12/20, *oba kónca* 2/7. Liczebnik *dwa* w eliptycznych odniesieniach do rzeczownika *koło* zawsze przybiera formę liczby podwójnej: *N dwie á dwie* 18/7, *dwie* 18/12, *drugie dwie* 18/13. Przy liczebniku *dwa* formy liczby mnogiej pojawiają się stosunkowo rzadko: *A dwa wozy* 2/13, *dwa znaki* 20/4, *N obiedwie koláná* 18/16. Mnogie formy miejscownika rzeczownika *ręka* wystąpiły wyłącznie z końcówką liczby podwójnej *-u*: *w ręku* 3/23, *ná ręku* 22/32.

W odmianie przymiotników i imiesłowów zwracają uwagę sporadycznie poświadczone mianownikowe formy odmiany rzeczownikowej: *Ákwilonów* 13/3, *Árkturów* 16/12, *Cepheów* 7/15, *Orionów* 19/17, *Kóniów* 9/3, *podobien* 3/1, *powinien* 1/22, *położon* 16/11, *przyodzian* 11/9 (obok regularnych form typu: *opuszczony* 14/12, *położony* 17/3, *spojony* 8/16, *Ákwilonowy* 18/14, *Chyronowy* 22/1, *ogniowy* 20/29). Do form odmiany prostej zaliczyć należy również żeńskie formy mianownikowe z końcówką *-á* pełniące funkcję orzecznika (8 razy), np. *dlón jest położoná* 18/18, *Tá ... ná niebo wniesioná* 11/3, *zjętá jest ... rybá* 15/1, *Bo i erydanowá wodá tu wniesioná* 14/22, *ręká ... jest włożoná* 23/10.

Jeden raz poświadczona została też forma biernika liczby pojedynczej odmiany rzeczownikowej przymiotnika (*Pegazowę* 19/22) – jej pojawienie się należy jednak tłumaczyć czynnikami wierszotwórczymi (pozycja rymowa: *głowę* – *Pegázowę*). W narzędniku liczby pojedynczej odmiany zaimkowej rodzaju męskiego i nijakiego obok regularnych form z końcówką *-ym*, *-im* (np. *m: chutnym* 6/4, *jásnym* 8/11, *pewniejszym* 2/26, *pięknym* 2/2, *zającowym* 15/7; *n: miłosiernym* 16/23, *nieznácznym* 10/14, *ostátecznym* 3/5, *pewnym* 15/23, *własnym* 6/16) trzykrotnie poświadczane zostały formy z rozszerzoną końcówką *-em*, *-ém* (*m: obfitem* 9/2, *n: bládem* 15/5, *drobném* 15/5). W narzędniku liczby mnogiej normę stanowią formy z rozszerzoną końcówką *-émi*, *-emi* (np. *krewnémi* 5/12, *niegodnemi* 5/2, *przedniémi* 16/5, *ślicznémi* 1/11, *zádniémi* 6/19); końcówka *-ymi* poświadczona została tylko 2 razy: *byстрыmi* 14/20, *ciemnymi* 11/9.

W zakresie fleksji liczebników zwracają uwagę staropolskie formy odmiany liczebnika *obydwa* (z odmiennymi oboma członami): *obádwá* 7/12, *obudwu* 23/3, *obiedwie* 18/16. Pojawia się też forma *G dwanaście* (*w tych dwanaście* ‘w tych dwunastu’ 20/11), spotykana w XVI wieku przejściowa (między formami *dwunaście* a *dwunastu*) forma dopełniacza liczebnika *dwanaście*. Liczebniki *sześć* i *siedem* w dopełniaczu, narzędniku i miejscowniku poświadczane zostały z pierwotnymi końcówkami: *-i* w dopełniaczu i miejscowniku (*G sześci* 10/16, *L siedmi* 10/15, 18) oraz *-ą* w narzędniku (*sześcią* 20/3); dawną postać fleksyjną przybiera też w mianowniku liczebnik *osiem*: *ósm* 18/24. Liczebnik *cztery* w narzędniku poświadczony został w dwóch formach fleksyjnych: starszej *cztérmi* (8/18, 20/32) i nowszej *cztérémá* (2/14); odnotować należy także oboczność tematyczną tego liczebnika, poświadczaną również przez inne teksty XVI-wieczne: *czterz-* 4 razy | *czter-* 4 razy (np. *N cztérzy* 6/14, 24/19, *A cztérzy* 8/22 | *A cztéry* 18/2, *G cztérzech* 8/23).

Zaimki rodzajowe w narzędniku liczby mnogiej wystąpiły z dwiema końcówkami fleksyjnymi: *-ymi* (po miękkiej *-imi*) oraz *-émi* (8 razy | 6 razy, np. *nimi* 5/8, *tyimi* 3/1, 15/28, *wszyszkimi* 10/9, *którymi* 15/1, *inszymi* 4/15 | *drugiémi* 18/5, *inszémi* 8/22, *niémi* 23/13, *swémi* 7/9, *témi* 19/11 – w tym raz błędnie *nimi* 21/7 w pozycji rymowej do *ziemi*). Zaimki *jeden*, *ten* oraz *wszytek* w bierniku liczby pojedynczej przyjmują właściwą sobie końcówkę *-ę* (*jednę* 17/18, *tę* 5/20, *wszytkę* 19/21). Zaimek *wszytek* w formach nieosobowych mianownika liczby mnogiej przyjmuje najczęściej dawną końcówkę *-i* (4 razy: *wszytki* 11/22, 15/21, 17/13, 19/30); nowsza końcówka *-e* poświadczona została przy nim tylko 1 raz: *wszytkié* 15/17. W pierwotnej postaci fleksyjnej poświadczona została też osobowa forma biernika liczby mnogiej zaimka *on*: *ony* 5/30. W obrębie odmiany zaimków dzierżawczych *mój*, *twój* i *swój* dominują formy ściągnięte (18 razy | formy nieściągnięte 5 razy): *G sg f swojéj*, *mójéj* 2 razy | *swój* 1 raz; *G sg m, n swého* 4 razy; *A sg f swą* 2 razy; *I sg swoim* 1 raz | *swym* 4 razy; *L sg*

*f swojej* 2 razy | *swój* 1 raz; *L sg m swym* 1 raz; *G pl swych* 1 raz; *A pl subst swé* 2 razy; *I pl swémi* 1 raz.

W odmianie czasowników zwracają uwagę formy 1. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego koniugacji *-ę, -esz* ze starszą końcówką *-m*: *upátrujem* 11/25, *zowiem* 6/16, 7/10 (typ *-am, -asz* przyłącza końcówkę *-my*, np. *mamy* 1/20, *widamy* 21/25, *wspominamy* 1/19). W *Fenomenach* poświadczona została również nieznana dzisiejszej polszczyźnie forma osobowa (*1 pl praes*) czasownika *widąć*: *widamy* 21/25 (dziś tylko formy nieosobowe z użyciem bezokolicznika, tak też najczęściej w *Fenomenach*: *widąć* 3/13, 5/20, 7/13, 24/4). Forma 3. osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego czasowników typu *połyaska-wać, zostawać* realizowana jest wariantywnie, np. *nastawa* 23/2, 4/10, *połyaska-wa* 14/11, 21/27, *podawa* 21/20, *wstawa* 21/4, *zostawa* 20/14, 24/1, *nieostawa* 22/23, *nie zostawa* 24/12 | *połyaskuje* 10/1, 17/12, *podaje* 21/30, *wstaje* 22/17, *nie zostaje* 9/8; należy jednak zaznaczyć, że formy typu *połyaskuje, zostaje*, będące składnikami odmiany typu *daje, staje* (dziś też właściwej czasownikom *połyaski-wać i zostawać*), poświadczane zostały głównie w pozycjach rymowych (*połyaskuje – czuje* 10/1–2, *podaje – wstaje* 22/18, 23/30, *połyaskuje – kluje* 17/12–13, *nie zostaje – daje* 9/8–9; por. również należąca do tego typu odmiany formę *1 pl praes przyznawają* w pozycji rymowej *palają – przyznawają* 2/14–15). Formy 3. osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego *goré* 3/22, 4/10 i 3. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego *gorają* 6/13 od *gorzyć* są w XVI wieku formami dominującymi. Formy imiesłowu czynnego czasu przeszłego od czasowników z tematem bezokolicznika zakończonym na spółgłoskę tworzone są – zgodnie z normą epoki – za pomocą morfemu *-sz-* lub *-wsz-*: *obszedszy* 3/5, *przyszedszy* 19/7, *rzekwszy* 5/29, *wpadwszy* 21/2.

#### NIEKTÓRE WŁAŚCIWOŚCI SŁOWOTWÓRSTWA

Zjawiskiem zwracającym szczególną uwagę jest znaczny udział wśród poświadczonych w *Fenomenach* formacji słowotwórczych konstrukcji zaprzeczonych (23 leksemy, 49 użyć). Wśród nich najliczniejszą grupę stanowią przymiotniki odczasownikowe na *-n-* – 8 formacji, np. *niebłędnych* (*gwiazd*) 17/23, *niepo-chybny* (*Strzelec*) 19/6, *niepospiesznej* (*zorze*) 11/20, *niestánowné* (*niebo*) 1/8 – oraz przymiotniki na *-on-* powstałe z imiesłowów biernych czasu przeszłego – 10 formacji, np. *niedokónczony* (*bieg*) 19/28, *niepowóściagnionych* (*lat*) 15/10, *nieustánowioné* (*niebo*) 2/3, *niewóściagniony* (*Oryjon*) 22/18, *niezgászonégo* (*slón-cá*) 1/10, *niezmierzony* (*Oryjon*) 21/4. Cztery z nich to formacje w poświadczonych w *Fenomenach* znaczeniach notowane w Sł. XVI wyłącznie z tekstów Kochanowskiego, częściowo tylko z *Fenomenów*: *niebłędny* ‘stały’ 1 raz w Koch-



Phaen, *niestanowny* 1 raz w KochPhaen, *nieustanowiony* 2 razy: KochPhaen i KochPs, *nieumiesiony* ‘nieposkromiony’ 1 raz KochPhaen. Komentarza wymagają również niektóre – nieobecne już we współczesnym języku polskim – konstrukcje imiesłowowe na *-t-* w funkcji przymiotnika (wszystkie derywowane od czasowników dokonanych): *dostałego* (zboża) 4/18, *poklękłego* (męża) 3/13, *poklękłego* (woła) 7/6, *przyklękłego* (męża) 23/6, *uklekły* (Wół) 20/10, *wyciągłego* (Strzelcá) 23/22, *wyciągłej* (ręce) 23/16, *zániedbáltą* (cnotę) 5/24; są to w większości (*poklekły*, *przyklekły*, *uklekły*, *wyciągły*) przejawy słowotwórczej inwencji Kochanowskiego, gdyż nie zostały poświadczone w innych tekstach XVI-wiecznych. Odnotować należy również nietypowe złożenia, w XVI wieku rzadkie lub poświadczone tylko w *Fenomenach*: *białomlęczny* (18/10, tylko w KochPhaen i w Cn. Th., por. *Komentarz językowy* do KochPhaen 18/10 [393]) *piérwomiesięczny* (18/8, tylko w KochPhaen), *wszytkorodny* (1/7, kalka z łac. *omniparnes* lub z gr. *πάνμορος*, w Sł. XVI – poza *Fenomenami* – w KochPs 5 razy oraz pojedyncze przypadki użycia w BielSen i KmitaSpit, zob. *Komentarz językowy* do KochPhaen 1/7 [5]). Zwracają uwagę także wariantywne formy słowotwórcze zaimków *inny* | *iny* | *ínszy* (1 raz | 1 raz | 8 razy) i *každy* | *koždy* (9 razy | 1 raz) oraz dwie formacje przysłówkowe utworzone za pomocą morfemu *-e*: *jaśnie* 14/11, 16/19, 17/12, *ledwé* 14/1 (dziś: *jasno* i *ledwo*). Przymiotnik od rzeczownika *południe* ma zawsze postać utworzoną za pomocą formantu *-i* (*południ*): *południá* 15/27, *południéj* 20/28, *południa* (Rybá) 24/3 (w XVI wieku jest to postać rzadsza – Sł. XVI *południ* 17 razy | *południowy* 35 razy). Zwraca uwagę też formacja *skrzydlaty* 8/15 z sufiksem *-aty* dołączonym do tematu zakończonego na spółgłoskę twardą (dziś znana tylko w wariantie miękkotematowym: *skrzydlaty*; por. jednak dawne i dzisiejsze *kudlaty*, *siodlaty*).

#### WYBRANE WŁAŚCIWOŚCI SKŁADNI

W zakresie rekcji należy odnotować wiele konstrukcji bezprzyimkowych powstałych z udziałem innego niż dziś przypadku. Grupę tę tworzą głównie konstrukcje czasownik (sporadycznie też przymiotnik) + dopełnienie w celowniku, np. *[jest] początkiem wszemu* 1/3, *żywému podobné są* 7/7, *podobien rzéce* 3/1, *podobny ... ołtarzowi* 16/9, *koniowi należą* 8/18, *węzłowi ... należy* 15/3–4, także czasownik + dopełnienie w dopełniaczu, np. *znáku ... świećniejszego pátrzy* 13/9, *górných nászladuje Dróg* 16/12–13, *światłá násycony* 21/1, *ostatka podáje* 21/20. Zwraca uwagę znacznie większy niż dziś zakres wykorzystania bezprzyimkowych wyrażen typu czasownik + okolicznik sposobu w narzędniku, np. *zatokámi ... kryje* 3/2, *dziewięcią gwiazd wity* 3/17, *czwórmi kąty leżą* 8/18, *trzykątem sádzony* 9/16, *gwiazdami ... zacniejsza* 9/20, *porządkiem swoim rozsá-*

dzonych 5/9. Kilku poświadczonym w *Fenomenach* konstrukcjom bezprzyimkowym odpowiadają dziś konstrukcje z przyimkiem: *osiadła to miejsce* 6/5, *Łąbęcią pomniejszy* 12/16, *odbiegł prawej nogi* 23/23, *morzǎ ... wiele przechodzi* 19/31.

Osobno uwagę poświęcić należy konstrukcjom wprowadzającym nazwy obiektów astronomicznych. W tej funkcji w *Fenomenach* stosowane są połączenia różnych orzeczeń czasownikowych i imiennych (*nazywać, być nazywanym, mianować, zwać, zwać się, być zwanym*) z nazwami przytaczanymi zarówno w narzędniku (5 razy: *zowią go Árkturem* 4/15, *Kosámi drudzy zowią* 13/8, *Rybá (Pohudniǎ zowią)* 15/27, *Dróge, Białomlęczną nazywają* 18/10, *Zodyjǎkiem to koło Grékowie miǎnują* 20/5), jak i w mianowniku (5 razy: *polos i Gréczyn, i Rzymiǎnin zowie* 2/9, *Cynozurá po grecku się zowie* 2/20, *Hyjǎdy (my zowie Dǎdzżownice)* 7/10, *Koniów Zdrój i dziś zowią* 9/3, *gwiazdǎ ... od Gréków nǎzwána Niebieski Węzeł* 10/5).

W zakresie składni liczebnika uwagę zwracają dwie konstrukcje. Jedną z nich stanowi przypadek wystąpienia biernikowej grupy nominalnej z liczebnikiem *cztery* w dopełniaczowej składni rzędu zamiast w składni zgody: *Których czterzy kón niesie znácznych* 8/22. W *Fenomenach* poświadczona została poza tym dawna konstrukcja z orzeczeniem dostosowanym do mnogiego znaczenia liczebnika – tu tworzącego podmiotowe skupienie liczebnikowo-rzeczownikowe (z elipsą rzeczownika): *pięć [kól] ... idǎ* 19/10.

Orzeczenie imienne występuje w *Fenomenach* w przeważającej większości w formie mianownikowej, np. *to mamki były Jowiszowé* 2/18–19, *drógǎ nagorętsza jest* 6/20, *znáki podobné są* 7/7, *Ándromedy świátłość niewǎtpliwa* 8/8, *łábęć gwiazdǎmi przyodzian ciemnymi* 11/8, *jěj wárkocz z jego brzuchem jest spojony* 8/16, *brzuch u niego śmiády* 13/12, *bięg jest odprǎwny* 16/10, *kołǎ są umiárkowane* 18/6. Forma narzędnikowa orzecznika występuje tylko 2 razy, zawsze z elipsą łącznika: *Bóg początkiem wszemu* 1/1, *Cynozurá wódzem pewniejszy zeglǎrzwǎ* 2/26–27.

Warte odnotowania są konstrukcje o znaczeniu zaprzeczonym z partykułą lub spójnikiem *áni* i niezaprzeczonym czasownikiem: *áni mieczǎ znano* 5/11, *Áni ... słycho* 5/12, *áni Cefeów naród ... będzie leżał* 7/15–16, *áni osoby żadnej wyrażǎją* 15/8 – znane z innych tekstów XVI-wiecznych, jednak mniej liczne od struktur z czasownikiem zaprzeczonym.

W *Fenomenach* wystąpiły również liczne przypadki rozrywania bezpośredniego kontaktu wyrazów stanowiących wzajemnie się określającą grupę składniową. Takie zaburzenia szyku najczęściej dotyczą związku między przydawką a słowem określanym (13 razy); w tej grupie najliczniej reprezentowane są przypadki, w których między wyraz określający a określaný wchodzi orzeczenie (8 razy), np. *Pod nogǎmi oglǎdasz Bootǎ jasnégǎ Pǎnnę* 4/17–18, *kłós trzyma zbożǎ dostálégǎ* 4/18, *ogon niedżwiedzia gore co wiétszégǎ* 6/10, *lecz go po taśmie*

*szukać Andromedy trzeba* 9/10, *stolice osiągnął Kássyjopy* 10/10, *piérwsza gáśnie połowicá* 14/10–11, czasami też orzeczenie wraz z dopełnieniem (2 razy): *Té kołá ós przenika prosto położóné* 19/23, *Rák ná morze weгнаł wielonogi* 21/6. Z rzadka zdarzają się też przypadki rozerwania łączności przydawki pozostającej w składni zgody z wyrazem określanym przez wstawienie między nie przydawki odnoszącej się do tego samego wyrazu, ale pozostającej z nim w składni rzędu (2 razy): *Między wszytkimi niebá północnégo znáki* 10/9, *Nád bystryimi niebieskiéj odnogi drógámi* 14/20. Występuje też jeden przypadek skrzyżowania szyku dwóch związków – przydawkowego i dopełnieniowego: *Niesie wschód znákomity z sobą Niedźwiadkowy* 23/4. Warte odnotowania jest również zdanie *Tym wszytek, jáko wielki Skop jest, przedzielony* 19/15, w którym podmiot *Skop* został umieszczony wewnątrz struktury wtrąconej *jako wielki jest*, a w jej obrębie – między orzecznikiem a łącznikiem (postać nieprzestawna zdania: *Tym wszytek Skop, jako wielki jest, przedzielony*).

M.O.

## Zmiany tekstowe w staropolskich wydaniach *Fenomenów*

Przy sporządzaniu wykazu zmian tekstowych wykorzystano wydruki z plików komputerowych przygotowanych przez Mariana Boreckiego (Biblioteka Jagiellońska, materiały prof. Boreckiego, teka VI, sygn. Przyb. 175/13). Zawierają one listę wszystkich odstępstw tekstowych i językowych poświadczonych w kolejnych staropolskich edycjach *Fenomenów* zamieszczonych w JK1B, JK1C<sub>2</sub>, JK4, JK5, JK6A, JK6B, JK7, JK8. Wykaz ograniczono do zmian tekstowych i rozszerzono o brakujące odniesienia do wydań JK1C, JK2 i JK3.

1/3 (1)

JK1A	poczynaymy
JK1B	poczynaymy
JK1C	poczynaymy
JK1C <sub>2</sub>	poczynaymy
JK2	poczynaymy
JK3	poczynaymy
JK4	poczynaymy
JK5	poczynaymy
JK6A	poczynaymy
JK6B	poczynaymy
JK7	poczynaymy
JK8	poczynaymy

2/3 (26)

JK1A	nieuftánowioné
JK1B	nieuftánowioné
JK1C	nieuftánowioné
JK1C <sub>2</sub>	nieuftánowioné
JK2	nieuftánowioné
JK3	nieuftánowioné
JK4	nieuftánowioné
JK5	nieuftánowioné
JK6A	nieuftánowioné
JK6B	vftánowione
JK7	vftánowione
JK8	nieuftánowione

1/20 (18)

JK1A	dobré
JK1B	dobré
JK1C	dobré
JK1C <sub>2</sub>	dobré
JK2	dobré
JK3	dobré
JK4	dobré
JK5	dobré
JK6A	dobré
JK6B	dobro
JK7	dobro
JK8	dobre

2/6 (29)

JK1A	niewzrufzona
JK1B	niewzrufzona
JK1C	niewzrufzona
JK1C <sub>2</sub>	niewzrufzona
JK2	niewzrufzona
JK3	niewzrufzona
JK4	niewzrufzona
JK5	niewzrufzona
JK6A	niewzrufzona
JK6B	niewzrufzona
JK7	niewzrufzona
JK8	niewzrufzona

4/19 (85)

JK1A chcefz  
JK1B chcefz  
JK1C chcefz  
JK1C<sub>2</sub> chcefz  
JK2 chcefz  
JK3 chcefz  
JK4 chcefz  
JK5 chce  
JK6A chce  
JK6B chce  
JK7 chce  
JK8 chcefz

5/26 (112)

JK1A y wy iefcze  
JK1B iefcze y wy  
JK1C iefcze y wy  
JK1C<sub>2</sub> iefcze y wy  
JK2 iefcze y wy  
JK3 iefcze y wy  
JK4 iefcze y wy  
JK5 iefzcze y wy  
JK6A iefzcze y wy  
JK6B iefzcze y wy  
JK7 iefzcze y wy  
JK8 iefzcze y wy

6/9 (127)

JK1A tak znakomitęgo  
JK1B tak znakomitęgo  
JK1C tak znakomitęgo  
JK1C<sub>2</sub> tak znakomitęgo  
JK2 tak znakomitęgo  
JK3 tak znakomitęgo  
JK4 znakomitęgo  
JK5 tak znakomitęgo  
JK6A tak znakomitęgo  
JK6B tak znakomitęgo  
JK7 tak znakomitęgo  
JK8 tak znakomitęgo

7/9 (150)

JK1A fwémi opifuie  
JK1B fwémi opifuie  
JK1C fwémi opifuie  
JK1C<sub>2</sub> fwémi opifuie

JK2 fwémi opifuie  
JK3 fwémi opifuie  
JK4 opifuie  
JK5 fwemi opifuie  
JK6A fwemi opifuie  
JK6B fwemi opifuie  
JK7 fwemi opifuie  
JK8 fwemi opifuie

7/13 (154)

JK1A lecz v zachodu  
JK1B lecz v zachodu  
JK1C lecz v zachodu  
JK1C<sub>2</sub> lecz v zachodu  
JK2 lecz v zachodu  
JK3 lecz v zachodu  
JK4 lecz v zachodu  
JK5 v zachodu  
JK6A á v zachodu  
JK6B á v zachodu  
JK7 á v zachodu  
JK8 á v zachodu

9/19–20 (203–204)

JK1A trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK1B trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK1C trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK1C<sub>2</sub> trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK2 trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK3 trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK4 trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK5 trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK6A trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK6B trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK7 trzecia trochę mniefyza ... zacniefyza  
JK8 trzecią trochę mniefyżą ... zacniefyżą

10/13 (217)

JK1A vřádzoné  
JK1B vřádzoné  
JK1C vřádzoné  
JK1C<sub>2</sub> ofádzoné  
JK2 ofádzoné  
JK3 ofádzoné  
JK4 vřádzoné  
JK5 ofádzoné  
JK6A ofádzoné



JK6B ofádzone  
 JK7 ofádzone  
 JK8 ofádzone

11/9 (236)

JK1A ciemnymi  
 JK1B ciemnymi  
 JK1C ciemnymi  
 JK1C<sub>2</sub> ciemnymi  
 JK2 ciemnymi  
 JK3 ciemnymi  
 JK4 ciemnymi  
 JK5 ciemnymi  
 JK6A ciemnymi  
 JK6B ciemnymi  
 JK7 ciemnymi  
 JK8 ciemnymi

11/17 (243)

JK1A mrozem  
 JK1B mrozem  
 JK1C morzem  
 JK1C<sub>2</sub> morzem  
 JK2 morzem  
 JK3 morzem  
 JK4 morzem  
 JK5 morzem  
 JK6A morzem  
 JK6B morzem  
 JK7 morzem  
 JK8 morzem

11/24 (250)

JK1A nurowie  
 JK1B nurowie  
 JK1C nurowie  
 JK1C<sub>2</sub> nurowie  
 JK2 Nurowie  
 JK3 nurowie  
 JK4 Nurowie  
 JK5 murowie  
 JK6A murowie  
 JK6B murowie  
 JK7 murowie  
 JK8 murowie

12/10 (261)

JK1A wftytko  
 JK1B wftytko

JK1C wftytko  
 JK1C<sub>2</sub> wftytek  
 JK2 wftytek  
 JK3 wftytek  
 JK4 wftytek  
 JK5 wftytek  
 JK6A wftytek  
 JK6B wftytek  
 JK7 wftytek  
 JK8 wftytek

14/2 (290)

JK1A pądnie  
 JK1B pądnie  
 JK1C pądnie  
 JK1C<sub>2</sub> pądnie  
 JK2 pądnie  
 JK3 pądnie  
 JK4 pądnie  
 JK5 wpądnie  
 JK6A wpądnie  
 JK6B wpądnie  
 JK7 wpądnie  
 JK8 wpądnie

14/6 (293)

JK1A ztobą  
 JK1B ztobą  
 JK1C ztobą  
 JK1C<sub>2</sub> z toba  
 JK2 z toba  
 JK3 z toba  
 JK4 z foba  
 JK5 ztobą  
 JK6A ztobą  
 JK6B z toba  
 JK7 ztobą  
 JK8 ztobą

15/1 (309)

JK1A którym  
 JK1B któremi  
 JK1C któremi  
 JK1C<sub>2</sub> któremi  
 JK2 któremi  
 JK3 któremi  
 JK4 któremi  
 JK5 ktoremi  
 JK6A ktoremi

JK6B ktoremi  
JK7 ktoremi  
JK8 ktoremi

16/9 (344)

JK1A Idzie  
JK1B Idzie  
JK1C Idzie  
JK1C<sub>2</sub> Idzie  
JK2 Idzie  
JK3 Idzie  
JK4 Idzie  
JK5 Idzie  
JK6A Idzie  
JK6B Indzie  
JK7 Indzie  
JK8 Idzie

16/20 (355)

JK1A spufczay  
JK1B spufczay  
JK1C spufczay  
JK1C<sub>2</sub> spufczay  
JK2 spufczay  
JK3 spufczay  
JK4 spufczay  
JK5 spufzczay  
JK6A spufzczay  
JK6B spufzczay  
JK7 pufzczay  
JK8 spufzczay

16/27 (362)

JK1A mgła wielka  
JK1B mgła wielka  
JK1C mgła wielka  
JK1C<sub>2</sub> mgła wielka  
JK2 mgła wielka  
JK3 mgła wielka  
JK4 mgła wielka  
JK5 mgła wielka  
JK6A mgła wielka  
JK6B mgła wielka  
JK7 mgła wielka  
JK8 mgłą wielką

16/28 (363)

JK1A Tóž/ co y piérwéy  
JK1B Tóž/ co piérwéy

JK1C Tóž/ co piérwéy  
JK1C<sub>2</sub> Tóž/ co piérwéy  
JK2 Tóž/ co piérwéy  
JK3 Tóž/ co piérwéy  
JK4 Tóž/ co piérwéy  
JK5 Tož/ co pierwey  
JK6A Tož/ co y pierwey  
JK6B Tož/ co y pierwey  
JK7 Tož/ co y pierwey  
JK8 Tož/ co y pierwey

19/4 (416)

JK1A y fzerokié plécy  
JK1B y fzerokié plécy  
JK1C y fzerokié plécy  
JK1C<sub>2</sub> y fzerokié plécy  
JK2 y fzerokié plécy  
JK3 y fzerokié plécy  
JK4 y fzerokié plécy  
JK5 y fzerokie plécy  
JK6A y fzerokie plécy  
JK6B y fzerokie plécy  
JK7 á fzerokie plécy  
JK8 y fzerokie plécy

20/16 (460)

JK1A drugié zásię  
JK1B drugié zásię  
JK1C drugié zásię  
JK1C<sub>2</sub> drugié zásię  
JK2 drugié zásię  
JK3 drugié zásię  
JK4 drugié zásię  
JK5 drugie záfię  
JK6A drugie záfię  
JK6B drugie záfię  
JK7 drugie zásię  
JK8 záfię drugie

20/27 (471)

JK1A y pół korony  
JK1B y pół korony  
JK1C y pół korony  
JK1C<sub>2</sub> y pół korony  
JK2 y pół korony  
JK3 y pół korony  
JK4 y pół korony  
JK5 y pół korony  
JK6A pół korony

JK6B poł korony  
 JK7 puł korony  
 JK8 poł korony

21/15 (491)

JK1A Hydrá  
 JK1B Hydrá  
 JK1C Hydrá  
 JK1C<sub>2</sub> Hydrá  
 JK2 Hydrá  
 JK3 Hydrá  
 JK4 Hydrá  
 JK5 Hydrá  
 JK6A Hydrá záś  
 JK6B Hydrá záś  
 JK7 Hydrá záś  
 JK8 Hydrá záś

21/16 (492)

JK1A Ciagnąc  
 JK1B Ciagnąc  
 JK1C Ciagnąc  
 JK1C<sub>2</sub> Ciagnąc  
 JK2 Ciagnąc  
 JK3 Ciagnąc  
 JK4 Ciagnąc  
 JK5 Ciagnąc  
 JK6A Ciagnący  
 JK6B Ciagnący  
 JK7 Ciagnący  
 JK8 Ciagnąc y

21/16 (492)

JK1A zá fobą  
 JK1B zá fobą  
 JK1C zá fobą  
 JK1C<sub>2</sub> zá fobą  
 JK2 zá fobą  
 JK3 zá fobą  
 JK4 zá fobą  
 JK5 zá fobą  
 JK6A zá fobą  
 JK6B zá fobą  
 JK7 zá fobą  
 JK8 fobą

21/19 (495)

JK1A choćia  
 JK1B choćia

JK1C choćia  
 JK1C<sub>2</sub> choćia  
 JK2 choćia  
 JK3 choćia  
 JK4 choćia  
 JK5 choćia  
 JK6A choćia  
 JK6B choćia  
 JK7 choćia  
 JK8 choćiaż

21/31 (507)

JK1A wftawa  
 JK1B wftawa  
 JK1C wftawa  
 JK1C<sub>2</sub> wftawa  
 JK2 wftawa  
 JK3 wftawa  
 JK4 wftawa  
 JK5 wftawa  
 JK6A powftawa  
 JK6B powftwa  
 JK7 powftawa  
 JK8 powftawa

22/19 (527)

JK1A zdéymuie  
 JK1B zéymuie  
 JK1C zéymuie  
 JK1C<sub>2</sub> zéymuie  
 JK2 zéymuie  
 JK3 zéymuie  
 JK4 zeymuie  
 JK5 zeymuie  
 JK6A zeymuie  
 JK6B zeymuie  
 JK7 zeymuie  
 JK8 zeymuie

23/7–8 (547–548)

JK1A wfchodźi) ... wychodźi/  
 JK1B wfchodźi) ... wychodźi/  
 JK1C wfchodźi) ... wychodźi/  
 JK1C<sub>2</sub> wfchodźi) ... wychodźi/  
 JK2 wfchodźi) ... wychodźi/  
 JK3 wfchodźi) ... wychodźi/  
 JK4 wfchodźi) ... wychodźi/  
 JK5 wfchodźi) ... wychodźi/  
 JK6A wfchodźi) ... wychodźi/

JK6B wŃchodŹi) ... wychodŹi/  
 JK7 wŃchodŹi/ ... wychodŹi)  
 JK8 wŃchodŹi) ... wychodŹi/

23/12 (552)

JK1A Kiedy  
 JK1B Kiedy  
 JK1C Kiedy  
 JK1C<sub>2</sub> Kiedy  
 JK2 Kiedy  
 JK3 Kiedy  
 JK4 Kiedy  
 JK5 A kiedy  
 JK6A A gdy  
 JK6B A gdy  
 JK7 A gdy  
 JK8 A gdy

23/19 (559)

JK1A KoŹę  
 JK1B KoŹę  
 JK1C KoŹę  
 JK1C<sub>2</sub> KoŹę  
 JK2 KoŹę  
 JK3 KoŹę  
 JK4 KoŹę  
 JK5 KoŹę  
 JK6A KoŹę  
 JK6B KoŹę  
 JK7 KoŹę  
 JK8 KoŹę

23/19 (559)

JK1A drobne  
 JK1B drobne  
 JK1C drobne  
 JK1C<sub>2</sub> drobne  
 JK2 drobne  
 JK3 drobne  
 JK4 drobne  
 JK5 dobre  
 JK6A dobre  
 JK6B dobre  
 JK7 dobre

JK8 dobre

23/29 (569)

JK1A Kiedy  
 JK1B Kiedy  
 JK1C Kiedy  
 JK1C<sub>2</sub> Kiedy  
 JK2 Kiedy  
 JK3 Kiedy  
 JK4 Kiedy  
 JK5 Kiedy  
 JK6A A kiedy  
 JK6B A kiedy  
 JK7 A kiedy  
 JK8 A kiedy

23/29 (569)

JK1A zaŹię  
 JK1B zaŹię  
 JK1C zaŹię  
 JK1C<sub>2</sub> zaŹ  
 JK2 zaŹię  
 JK3 zaŹię  
 JK4 zaŹię  
 JK5 zaŹ  
 JK6A zaŹ  
 JK6B zaŹ  
 JK7 zaŹ  
 JK8 zaŹ

24/25 (597)

JK1A vyŹrzy  
 JK1B vyŹrzy  
 JK1C vyŹrzy  
 JK1C<sub>2</sub> vyŹrzy  
 JK2 vyŹrzy  
 JK3 vyŹrzy  
 JK4 vyŹrzy  
 JK5 vyŹrzy  
 JK6A vyŹrzy  
 JK6B vyŹrzy  
 JK7 vyŹrzyŹ  
 JK8 vyŹrzy

*M.O.*

## Wykaz błędów druku

Lokalizacja	Jest	Powinno być
1/9	Dzién	Dzién
2/7	nieba	niebá
2/7	kóncá	kóncá
2/22	Sydonłkie	Sydonłkie
3/7	Znienagła	Znienagła
3/9	Téy	Táz
4/2	nałtępu ie	nałtępuie
4/5	bywa	fpływa
4/14	ogien	ogień
9/23	támte	támté
11/2	dziećinłtwie	dziećinłtwie
11/17	mrozem	morzem
12/10	włzytko	włzytek
12/13	k róm	króm
13/3	patrzay	pátrzay
13/12	płómien	płómień
13/13	Bó	Bo
13/19	czuie	czuiem
14/6	ztobą	ftabą
14/9	brzegowi	brzegowi
14/20	niebiełkich	niebiełkiéy
15/1	którym	którymi
15/3	gwiazdę	gwiazdę
16/1	gwiazdźiłty	gwiazdźiłty
18/29	pól	pół
19/4	plécy	plecy
19/5	położył	położył
20/29	Kłęczen	Kłęczeń
21/2	łónieczné	łónieczné
21/7	nimi	niemi
21/10	śwétny	świętny
21/15	po czásie	po czáfzë



# WYKAZ BŁĘDÓW DRUKU

21/15	Chárt	Chárt záś
21/16	myfz	Nawę
21/23	po	do
22/9	ręká	rzéká
22/17	jad	gad
23/7	zášie	zásię
23/15	podáią	padáią
23/19	Kożę	Kożę
23/21	infzê	niżfzê
23/26	na	ná
23/31	zá głowę	zá ogón
24/23	roździelony	rozdzielony
24/26	Zegłarz	Zegłarz

*M.O.*



Tekst

Reprodukcja fototypiczna  
Transkrypcja

## FENOMENA

Janá Kochánowskiego

Od Bogá poczynajmy, Bóg początkiem wszemu,  
Á początku zaś niemász áni kóncá jemu.  
Ón był jeszcze przed wieki, ón dawnych ciemności  
Nieporządek rozprawił mocą swéj mądrości. 5  
5 Ón ziemię wszytkorodną, ón morze żeglowné,  
Ón utwierdził ná wieki niebo niestánowné.  
Dziéń i noc jego sprawá, i to światło wdzięczne  
Niezgászonegó slóńcá, i koło miesięczné. 10  
Tenże i niebo nátknął gwiazdami ślicznými,  
10 Áby ludzióm znaczyły czasy biegi swémi.  
Stąd wié oracz, kiedy ma rolą uprawowác,  
Stąd wié, kiedy siać álbo nowy sad sprawowác.  
Stąd pogodę, i wiátry, i przyszly dészcz baczy, 15  
Témi znáki nas bowiem Bóg przestrzégác raczy,  
15 Áby człowiek co w swojej pracy nie szkodował,  
Ále owszem z urobku swégo sie rádował.  
Słuszenie go tedy zázwdy naprzód wspominamy;  
Naprzód i ná wet, bo stąd wszytko dobré mamy. 20  
Miéj cześć, Ojczé łáskáwy, Ojczé dobrotliwy,  
Ciebie chwalić powinien kázdy człowiek żywy.  
20 Á ty, o Uránija, życz mi łáski swojej,  
Áby ludzie poználi gwiazdy z pieśni mojej,  
Którój ja dziś wzór biórę z dawnégo Árátá;  
25 Twój to dar, jesli oná będzie godna światá.

A

Wozy

❀   ❀   ❀

1

# P H Æ N O M E N A

## Iana Kochánowskiego.

❀

**D** Bogę poczynaymy/ Bóg początkiem wsemu /  
A początku zaś niemáš/ ani końca temu.  
On był ieszcze przed wieki / ón darowych ciemności  
Nieporządek rozprawił/ mocą swęą mądrości.  
On ziemię wszytkorodną / ón morze żeglowné:  
On utwierdził ná wieki niebo nie stánowné.  
Dzién y noc iego spráwá/ y to światło wdzięczné  
Niezgáśnioného slónca/ y kóło miesięczné.  
Tenże y niebo nátknął gwiazdami ślicznými/  
Aby ludzióm znaczyły czasy/ biegi swými.  
Stąd wie oracz kiedy ma rolę uprawowác:  
Stąd wie kiedy siać/ albo nowy sad spráwowác.  
Stąd pogode/ y wiatry/ y przyszły dęsz baczý:  
Tými znáki nas bowiem Bóg przestrzegác raczy:  
Aby człowiek co w swoiéy pracy nie škodował/  
Ale owšem z wóbtu swého sye rádownał.  
Słusnie go tedy záwždy naprzód wspomínamy:  
Naprzód/ y náwet/ bo zstąd wszytko dobre mamy.  
Miey częśc oycze łáskawy/ oycze dobrotliwy:  
Ciebie chwalić powinien każdy człowiek żywy.  
A ty / o Wránia/ życz mi łáski swoiéy/  
Aby ludzie poználi gwiazdy z piésni moiéy:  
Którey ia dziś wzór biorę z dawného Zráta/  
Twóy to dar/ ieśli oná będzie godna swiátá.   ~





## Wozy.

Szytke gwiazdy tym pięknym wzorem vsádzoné:  
 Póymnie z soba niebo nieustánowioné.  
 Sámá os/ która předki krag niebieski toczy/  
 Z miesty sá swégo by namniéy nigdy nie wykroczy.  
 Ale trwa niezrušona/ zienie přemítájac/  
 A w poly práwie nieba obá kónca májac  
 Wšczępioné/ co imienia niéma w nášey mowí:  
 Ale Polos/ y Gréczyn/ y Rzymiánin zowie.  
 Jeden z nich ná południé w morzu zátopiony:  
 A drugi ná pólnocy wzgóze wyniesiony.  
 Po práwéy/ y po lewéy rece/ ten poslední  
 Má dwa wozy widomé/ iáko znáczá iedni.  
 Trzy gwiazdy niesie dyšel/ czteréma paláta  
 Kolá: pare niedźwiedzic drudzy přyznáwáá:  
 Które grzbiety do siebie są postánowioné/  
 Májac głowy ná krzyžach spólnie položoné.  
 Tákže ná roznáť biég dzierzą: snac to mamki były  
 Jowišowé/ y zá to nieba dostápiły.  
 Jedná z nich Cynosurá po Grecku sje zowie:  
 Tá druga iest Helice. posledníy Grékowie/  
 Ale přérwšey Sydonškie nawy vžywáá/  
 Kiedy głębokie mořské wody přemířáá.  
 Owá swiétná y znáczná: á gdy slónce zájdzie/  
 Žadnéy gwiazdy ná niebie táť předko nie nájdzie.  
 Cynosurá záš mniéyša/ lecz wódzem přerwniéyšym  
 Żeglarzowi: bo wšytká biega w kole mniéyšym.

Smok.

Miedzy

## Wozy

25      Wszystkie gwiazdy tym pięknym wzorem usádzoné  
 Pómuje z sobá niebo nieustánowioné.  
 Sámá ós, która prędkí krąg niebieski toczy,  
 Z miejscá swégo by namniéj nigdy nie wykroczy,      5  
 Ále trwa niezruszona, ziemię przenikájác,  
 30      Á w poły práwie niebá obá kónicá májác  
 Wszczépioné, co imiénia nié ma w nászój mowie,  
 Ále *polos* i Gréczyn, i Rzymiánin zowie.      10  
 Jeden z nich ná południé w morzu zátopiony,  
 Á drugi ná północy wzgóřé wyniesiony.  
 35      Po práwój i po lewój ręce ten pośledni  
 Ma dwá wozy widómé, jáko znáczą jedni:  
 Trzy gwiazdy niesie dyszel, czterémá palájá  
 Kolá; parę niedźwiedzic drudzy przyznawájá,      15  
 Któřé grzbiety do siebie są postanowioné,  
 40      Májác głowy ná krzyżach spólnie położoné.  
 Tákże ná wznák biég dzierżá; snadź to mamki były  
 Jowiszowé i zá to niebá dostápiły.  
 Jedná z nich Cynozurá po grecku się zowie,      20  
 Tá druga jest Helice; pośledniój Grékowie,  
 45      Ále piérwszój sydońskie nawy używájá,  
 Kiedy głębokié morskié wody przemiérzájá.  
 Owá świetná i znáczná, á gdy sólńce zajdzie,  
 Żadnéj gwiazdy ná niebie ták prędko nie najdzie.      25  
 Cynozurá záś mniejszá, lecz wódzem pewniejszym  
 50      Żeglarzowi, bo wszystká biega w kole mniejszym.

## Smok

## Między

[Av]

Między tymi podobien rzéce Smok sie wije,  
Á ogón zatokámi stąd i zowąd kryje.  
Gdzie ma głowę Helice, tám ogón położył,  
Potym sie sam ku głowie Cynozury złożył,  
55 Á obszedszy ją do nóg ostatcznym kołem, 5  
Rzucił sie wzad i stánał, zátoczywszy czołem  
Znienaglá ku Helice. Skróń obojá pała  
I oczy; ná pászczéce jedná gwiazdá biała.  
Táz więc głowá tám wpada ná głębokie morze,  
60 Gdzie wieczorné i ráné miészają sie zorze. 10

## Kłeczeń

Niedáleko téj głowy okrutnégo Wężá  
Widác żálosny wyraz pokłękłégo mężá.  
Ręce ma rozciągnioné, końcem prawéj nogi  
Niezmierzónégo Smoká przyciska łeb srogi. 15

## Więniec

65 Przy boku tegóz mężá, dziewięcią gwiazd wity,  
Kwitnie cnéj Áryjádny Więniec znákomity.

## Ofijuchus álbo Wężownik

Ále przy głowie zásię pátrzaj drugiéj głowy 20  
Jásnégo Ofijuchá, którému tákowy  
Ogién z rámion wychodzi, że i w pełnią goré  
70 Upátrzony; w ręku już nie ták światło sporé.

A2

W nich

**W** Jedzy tymi podobien rzéce smok sye wśie:  
 A ogón zatokami zstąd y zowąd kręje.  
 Gdzie ma głowe helice/ tam ogón položyl/  
 Potym sye sam ku głowie Cynosury złożył.  
 A obśedłsy ją do nóg ostátiecznym kólem/  
 Rzucił sye wżad/ y stánął/ zátoczywśy czółem  
 Zmienagła ku helice. Stróni oboiá pała/  
 Loczy: ná pászczéce iedná gwiazdá biała.  
 Tey wiec głowá tam wpada ná głęboké morze/  
 Gdzie wieczorné y ráné miéśiąc sye zorze.

### Kłeczen.

**N** Je dáleko téy głowy okrutnégo węża/  
 Widac żalostny wyraz poklékłego meża.  
 Rece ma rościagnioné: końcem prawey nogi/  
 Niezmierzónégo smoka przyciśka łeb stogi.

### Wieniec.

**P** Przy boku tegóž meża/ dziewięć gwiazd wity/  
 Zwiitnie Cnéy Ariadny wieniec znákomity.

### Ophiuchus álbo Wężownik.

**A** le przy głowie zászé pátrząy drugiéy głowy  
 Jásnégo Ophiucha: któremu tákowý  
 Ogień z rámion wychodzi / że y w pełniá goré  
 Wpátrzoný: w reku/ iuż nie ták światło spore.



W nich syc wielki waz kreći/ Który przepásuje  
Ophiuchá : ten przedsie śmieie następować

## Niedzwiadek.

**N**iedzwiadkowi na pierśi : z rąk na obie stronie  
Wieża zbyma : część bywa prawa przy ogonie.  
Ale gdzie z lewéy ręki wzgórze syc wydziera/  
Aż o wieńiec okrągly żędłem syc opiera.

## Waga.

**Z**amże pod jego grzbietem przypatruy syc pilnie/  
Równéy wadze : ale tá nie gore tak silnie.

## Bootes.

**W**oza wielkiego dyfel / trzyma pochylony  
Arktophilár/ od inszych Bootes rzeczony.  
Wszystek iásny : lecz ogień podplecionym smurem /  
Przed inszymi zacnieyszy : zowią go Arkturem.

## Panna.

**P**od nogami ogladaś Bootá iásnego  
Panne/ Która kłos trzyma zboża dostalégo.  
Któregokolwiek oycá córka chceś być zwána :  
Bo różne ludzké głosy/ o panno wybrána.

Poyrzzy



W nich sie wielki wąż kręci, który przepásuje  
Ofijuchá; ten przedsię śmieie następuje

### Niedźwiadek

75 Niedźwiadkowi ná piersi; z rąk ná obie stronie  
Wężá zbywa; część *spływa* práwa przy ogonie, 5  
Ále gdzie z lewój ręki wzgóre sie wydziéra,  
Áż o Więniec okragły żędłem sie opiéra.

### Wagá

Támże pod jego grzbietem przypátruj sie pilnie  
Równěj Wadze – ále tá nie gore ták silnie. 10

### Bootes

80 Wozá Wielkiego dyszel trzyma pochyłony  
Árktofiláks, od inszych Bootes rzeczony.  
Wszytek jáсны, lecz ogień pod plecionym sznurem  
Przed inszymi zacniejszy; zowią go Árkturem. 15

### Pánná

85 Pod nogámi oglądasz Bootá jásného  
Pánnę, która kłos trzyma zbożá dostálého.  
Którégokolwiek ojcé córką chcesz być zwána –  
Bo rózne ludzkie głosy, o Pánno wybrána! – 20

[A2v]

Pojrzy

Pojrzy okiem łaskawym ku téj niskiej ziemi  
 Á dopuść sie miánować rymy niegodnemi.  
 Póki płynął chwalebny ón piérwszy wiek złoty,  
 90 Á ludzie przestrzegáli dobrowolnie cnoty,  
 Nie pátrząc álbo ná kaźń, álbo jákié prawá,  
 Ále sámá przystojność – tá była ustáwá;  
 Święta Sprawiedliwości! i tyś nie gárdziła  
 Śmiertelnym towarzystwem, áleś z nimi żyła,  
 95 Káždého náuczając jego powinności,  
 Á oni twój święty głos mieli w uczciwości.  
 Przetóz onych lat piérwszych áni mieczá znano,  
 Áni między krewnými o zwádzie słychano.  
 100 Żyli wszyscy w pokoju, przestávając ná tym,  
 Co przyrodzeniu dosyć; więc morski pław zátym  
 Nie był ludziom znájómy, á dla bréły złotá  
 W niebezpieczeństwo żaden nie wdawał żywotá.  
 Pług á rola – to wszytká ludzka żywność była,  
 Á Święta Sprawiedliwość wszem błogosławiła.  
 105 Ále kiedy záś nástał srébrny wiek po złotym,  
 Rzadko tę świętą Pánnę widác było potym.  
 I to z ludźmi już nigdy miészác sie nie chciała,  
 Ále wieczorem tylko z gór się więc puszczała.  
 Á upátrzywszy ludzi gromádę niemála,  
 110 Wymawiała im jáwnie cnotę zániedbála:  
 „Jákié – prawi – złé dzieci po narodzie złotym!  
 Lecz i wy jeszcze gorszych národzicie potym;  
 Który wiek walki srogie i mordy pobudzi,  
 Á rozmaity smétek przypádnie ná ludzi”.  
 115 To rzekszy, ku świadomym góróm sie puściła  
 Niewściagniona, á ony stráchem nápełniła.  
 Ále jáko żelázu srébro ustąpiło,  
 Ták nád piérwsze gorszych sie ludzi námnożyło,

A3

Którzy

Poyrzy okiem łaskawym ku tęy młstiey ziemi/  
 A dopuść syc miánować tymy niegodnemi.  
 póki płynął chwalebny ón piérwszy wiek złoty/  
 A ludzie przestrzegáli dobrowolnie cnoty:  
 Nie patrząc albo ná káżń/ albo iáké práwá/  
 Ale samá przystoynosc tá była wstawa:  
 Święta sprawiedliwosci/ y tys nie gardziła  
 Śmiertelnym towarzysztwem: ales z nimi żyła /  
 Każdego nauczając iego powinności:  
 A oni twóy święty głos mieli w uczciwosci.  
 Przetóž onych lat piérwszych ani mieczá znano:  
 Ani między krewneńmi o zwádzie slychano.  
 Żyli wszyscy w poćoiu/ przestawając ná tym/  
 Co przyrodzeniu dosyć: wiec moisski pław zátym  
 Nie był ludzjom znáómy: á dla bréły złotá/  
 W niebespieczeństwo żaden nie wdawał żywota.  
 Plug/ á rola/ to wszytká ludzka żywność była:  
 A święta sprawiedliwość wsem błogosławiła.  
 Ale kiedyżás nástał srebny wiek po złotym/  
 Rzadko te święta pánnie widac było potym.  
 A to z ludzmi już nigdy mieścić syc nie chciała/  
 Ale wieczorem tylko z gór syc wiec puszczała.  
 A wpátrzywszy ludzi gromáde nie máła/  
 Wymawiała im iáwne cnote zámiedbała.  
 Iáké/ prawi/ złe dzieci po narodzie złotym:  
 Lecz y wy ieszcze goršych národzićie potym:  
 Który wiek walki frogie/ y mordy pobudzi/  
 A rozmaity smetek przypádmie ná ludzi.  
 To rzekšy/ ku świadomym góróm syc pusiła  
 Niewściágnióna/ á ony stráchem nápełniła.  
 Ale iáko żelázu srebro wstąpiło/  
 Táń náó piérwsé goršych syc ludzi námnożyło:

Którzy naprzód złocynną śable wkowali/  
 I robotnego wolu na srogi stół dali.  
 Nie mogła daley zmieścić z narodem okrutnym  
 Święta panna : lecz posła w niebo lotem chutnym.  
 Osiadła to miejsce/ zjad czasu nocnego  
 Da sę widzieć/ sasiada Boga zaczęgo.  
 W tęg na prawym strzydle/ płomień nad ramiony  
 Wynika : Protrigite od Greków rzeczyony:  
 Tęg wielkości y światła tak znakomitego/  
 Jakię ogon niedźwiedzia goręco wietśnego.  
 Świętę to/ y ma świetne gwiazdy wedla siebie/  
 A lano ie obaczyć pożyrawszy po niebie.  
 Bo króm tych które w głowie y w łapách gorąca  
 Czerzą co naswiećniejsie w roku miejsce mają  
 Na kwater vsadzone. lecz za przebaczeniem  
 Starych/ żadney z nich własnym nie zowiem imieniem.

### Bliznięta, Rák, Lew.

Pod głową są Bliznięta : a Rák wielonogi  
 Pod bzuchem : pod nogami ządniemi Lew srogi.  
 Tu droga nagoretka jest słonecznych koni :  
 Tu ziemia za kosami/ ziemne włosy roni.  
 Na ten czas Etesiać na morze wpadać :  
 Nawy wiatr niesie/ wiosła odpoczynek mają.

### Woznicá.

Na lewéj stronie bliźniąt/ przypatrz sę Woznicy  
 Który głowę swą trzyma przeciwko helicy.

Na rás



120 Którzy naprzód złocynną szablę ukowáli  
 I robotného wołu ná srogi stól dáli.  
 Nie moglá dálěj zmieszkać z narodem okrutnym  
 Święta Pánná, lecz poszła w niebo lotem chutnym,  
 I osiadła to miejsce, skąd času nocného 5  
 Da sie widziéc, sąsiádá Bootá zacného.  
 125 U téj ná prawym skrzydle płómién nád rámiony  
 Wynika, Protrigitir od Greków rzeczony,  
 Téj wielkości i światlá tak znákomitégo,  
 Jákiěj ogón Niedźwiedziá goré co Więszého. 10  
 Świętny to i ma świętné gwiazdy wedla siebie,  
 130 Á łączno je obaczyć, pojrządzszy po niebie.  
 Bo króm tych, które w głowie i w łápách goráją,  
 Cztérzy co naświétniejszé w kroku miejsce máją  
 Ná kwáter usádzoné, lecz, zá przebaczeniem 15  
 Stárych, żadnéj z nich własnym nie zowiem imieniem.

#### Bliźniętá, Rák, Lew

135 Pod głową są Bliźniętá, á Rák wielonogi  
 Pod brzuchem, pod nogámi zádniémi Lew srogi.  
 Tu drógá nagorętsza jest słónecznych koni, 20  
 Tu zemiá zá kosámi ziemné włosy roni.  
 Ná ten czás etezyje ná morze wpadáją,  
 140 Nawy wiátr niesie, wioslá odpoczynek máją.

#### Woźnicá

Na lewéj stronie Bliźniát przypátrž sie Woźnicy, 25  
 Który głowę swą trzyma przeciwko Helicy.

[A3v]

Ná rá-



Ná rámieniu ma Kożę, ná pięści Koziełki;  
 Owá jásna, ále tych płómiń nie ták wielki.  
 145 Płómiń niewielki, ále żeglarzom szkodliwy,  
 Bo niepogody budzi i wiátr popędliwy.

## Wól

5

U nóg Woźniczych ujżrzysz pokłękłégo Wołá,  
 Jego znáki żywemu podobné są zgołá.  
 150 Tá k znaczny łeb, ták świétné rogi ukázuje,  
 Że króm gwiazd obcych sam sie swémi opisuje.  
 W czele świécą Hyjády (my zowiem Dżdżownice),  
 Lewy róg á zász práwą nogę u Woźnice  
 Jedná gwiazdá zéjmuje; obádwá pospołu  
 Bieżą, lecz u zachodu piérwéj widáć Wołu.

10

## Cefeus

155 Ále áni Cefeów naród utrapiony  
 Będzie leżał ná stronie zgołá niewspómniony,  
 Bo i ci zá krewnością wzięci są do niebá.  
 Cefeá w tyle pátrzać Cynozury trzebá;  
 Ręce ma rozciągnioné, á sam ná swym kroku  
 160 Stoi, od Cynozury pośledniégo skoku.

15

20

## Kássyjopeá

Przy pásie, kiedy ujżrzysz piérwszy zakręt Smoczy,  
 Po drugiéj stronie niebo Kássyjope toczy.

Nieprá-

[A4]

Ná ramięni ma Koze/ ná piesci Kozielki :  
 Owa iásna : ále tych plómien nie ták wielki.  
 Plómien nie wielki/ ále żeglarzom škodliwy :  
 Bo niepogody budzi/ y wiátr popedliwy.

## Wól.

**W**ólóg Woźniczych wyjrzyś poklekkłego woła :  
 Jego znaki/ żywemu podobné są zgoła.  
 Ták znaczny leb/ ták świetné rogi wkażuie/  
 Że króm gwiazd obcych sam sye swymi opisuie.  
 W czele świecą żłády ( my zowień dżdżownic )  
 Lewy róg / á zaś prawa noge v woźnicy/  
 Jedną gwiazdą zemuie. obádwá pospolu  
 Bieją : lecz v zachodu/ piérwéy widác wołu.

## Cepheus.

**N**ie áni Cepheów národ vtrápióny  
 Bedzie leżał ná stronie zgoła niewspómnióny.  
 Bo y ci zá krewnością wzięci są do niebá.  
 Cephea/ w tyle pátrząc Cynozury trzeba :  
 Rece ma rościágnioné/ á sam ná swym kroku  
 Stoi/ od Cynozury posledniégo stoku.

## Kassiopea.

**P**rzy pásie/ kiedy wyjrzyś piérwszy zakrét smoczy :  
 Po drugiéy stronie niebo Kássiope toczy.

Nie práś

Nie prawie znaczna/ zwłaszcza/ pod pełnią: bo ona  
 Nie z wielu/ y nie z gestych gwiazd jest vsadzona.  
 Jakim kształtem dziwi stoja kluczem przepedzone/  
 Tak te gwiazdy zdadza sye tam byc rozsadowe.  
 A sama biedne rece tak rozkrzyżowała/  
 Jakoby wdreczoney córki żalowała.

## Andromeda.

**B**o tamże Andromeda blisko nieszczęśliwa/  
 Którę światłość/ w pozny czas nocny / niewątpliwa.  
 Tak ma świetną głowę: tak znaczne ramiona/  
 A nogi/ sama jasnym płaszczem ogarniona.  
 Ale przedsi y w niebie jest w swej dawniej mece:  
 Bo y tam ma do skały przykowane ręce.

## Kon.

**N**ad nią jest kóni strzydlaty: iey warkocz pleciony/  
 Ziego brzuchem jest iednym płomieniem spotony.  
 Ku tej gwiazdzie/ trzy drugie koniowi należą:  
 Które na iego bokach cztermi łaty leżą:  
 Jasne/ y wielkie/ głowa nie tak jasno gorę/  
 Ani syia: choć wielka czelusc ma tak sporę  
 Swiatło/ że może zrównać z gwiazdami pierwszemi/  
 Których cztery kóni niesie znacznych przed inszemi.  
 Ale v niego czterech nóg patrzeć nie trzeba/  
 Bo tylko przednie członki wkażuc z niebą.  
 Ten to kóni ( co chcą ludzie mieć za rzecz prawdziwą)  
 Na wielkim helikonie wzbudził wodę żywą:

Który

Niepráwie znáczna, zwłaszcza pod pełnią, bo oná  
 Nie z wielu i nie z gęstych gwiazd jest usádzoná.  
 165 Jákim kształtem drzwi stoją kluczem przepędzoné,  
 Ták té gwiazdy zdádzą sie tám być rozsádzoné;  
 Á sámá biédné ręce ták rozkrzyżowála,  
 5 Jákobý udřeczonéj córki żáłowála.

### Ándromedá

Bo támże Ándromedá blisko nieszczęśliwa,  
 170 Którój światłość w pozny czas nocny niewátpliwa.  
 Táká ma świetną głowę, ták znáčné rámioná  
 10 I nogi, sámá jásnym płaszczem ogárnioná.  
 Ále przedsię i w niebie jest w swéj dawnéj męce,  
 Bo i tám ma do skály przykowáné ręce.

### Koń

175 Nád nią jest Kón skrzydláty; jéj wárkocz pleciony  
 Z jego brzuchem jest jednym płomieniem spojony.  
 Ku téj gwiaździe trzy drugié Koniowi należą,  
 Któré ná jego bokach cztéri káty leżą  
 Jásné i wielkié; głowá nie ták jáсно goré  
 180 Áni szyjá, choć wielka czeluść ma ták sporé  
 20 Światło, że może zrównáć z gwiaźdzami piérwszými,  
 Których cztéri Kón niesie znácznych przed inszými.  
 Ále u niego cztérzech nóg pátrzáć nie trzebá,  
 Bo tylko przednie członki ukázuje z niebá.  
 185 Ten to Kón (co chcą ludzie miéć zá rzecz prawdziwą)  
 25 Ná wielkim Helikonie wzbudził wodę żywą,

Który

[A4v]



## Fenomená

9

190      Który przedtym suchy był, lecz skálá kopytem  
Uderzoná strzeliłá strumieniem obfitem.  
Kóniów Zdrój i dziś zowią; ten z kámenią płynie,  
Lecz Kón między gwiazdami ná powietrzu słyne.

## Skop

5

195      Támże są prędkie nogi Skopu rogátého,  
Który ścieżkami bieząc kołá nawiętszého,  
Kosmátéj Cynozury przedsię nie zostáje.  
Sam, by więc przy miesiącu, tępé światło dáje,  
Lecz go po tásmie szukać Ándromedy trzebá,  
Bo pod nią máło co tkwi. Ten pośrzodek niebá  
Depce, gdzie Niedźwiadkowe ostatnie rámioná  
I świetny pás wielkiego biega Oryjoná.

10

## Deltoton

200      Jest jeszcze i drugi znak nád Skopem włożony,  
Poniżej Ándromedy trzykątém sádzony:  
Deltoton swym imieniem Grékowie miánują,  
Bowiém czwartą literę ná ten kształt málują.  
Dwie linije ma równé, trzecia trochę mniejsza,  
Ále zasię gwiazdami dáleko zacniejsza.

15

20

## Ryby

205      Pod tym głowę Skop trzyma nieco náchylony  
Ku południu: á jeśli spojrzysz w támté strony,

## B

Ujźrzysz



## Phaenomená.

9

Który przedtym suchy był/ lecz skalá kopytem  
Wderzoná/ strzeliká strumieniem obfitem.  
Kóniów zdroj/ y dziś zowia: ten z kámenia płynie:  
Lecz kón między gwiazdami ná powietrzu słyńie.

## Skop.

Ż Amże są przedkie nogi Skopu rogátęgo/  
Który ściętkami bieząc kółá nawietšęgo/  
Kosinátę Cynozury przedsie nie zostáie.  
Sam/ by wiec przy miesiąccu/ tepé światło dáie.  
Lecz go po tásme szukać Andromedy trzeba/  
Bo pod nią mało co tkwi. Ten pośrodek niebá  
Depce/ gdzie Wiedźwiadkowé ostatnie ramięná/  
A świetny pás wielkiego biega Orioná.

## Deltoton.

Ż Est ieszcze y drugi znak ná Skopem włożony/  
Poniżej Andromedy trzykátę sádzony:  
Deltoton swym imieniem Grékowie miánuia/  
Bowiém czwartá litere ná ten kształt máluia.  
Dwie linie ma równé: trzecia troche mnieysza:  
Ale zaśie gwiazdami dáleko zacięysza/

## Ryby.

Pod tym/ głowe Skop trzyma nieco náchylony  
Ku południu: a iesli spojrzysz w támtę stronę/

B

Wystrzyś

Wyżryš ryby/ z tych iedná iásnię polystuie  
 I bárzię pulnocného Aquiloná czuie.  
 Každá z nich swym lánčuchem zá plušť vwřázána.  
 Lánčuchy gwiazdá spiełá/ od Grekůw názwana/  
 Niebieski węzeł. lewé Andromedy ramię  
 Pulnocné ryby siega : to maš perwé známie.

## Perseus.

Wrtóg wielki Perseus/ á ieden sam táki  
 Miedzy wszytkimi niebá północného znáki.  
 Prawá reka stolice došięgl Kásiopy/  
 A sam w vsilnym biegu wznosi předko stopy/

## Pleiády álbo Báby.

Wz przy lewym kolenie/ w kupie vsádzone  
 Báby biežá/ nieznácznym swiátkem obdárzone.  
 O siedmi powiádaž : lecz to ploné wiesci :  
 Bo kto sye chce przypátrzyć/ niemáš wiecey řesći.  
 Jedná zgináć nie mogłá : řárzy předsie báž  
 O siedmi : y každéy z nich własně imie dáž :  
 Któřé to są/ Elektra/ Celeno/ Meropá/  
 Alcyoná/ Taygetá/ Maia/ y Steropá.  
 Té ácz drobne y ciemné / áwřákže tář rání  
 Jáko pozne/ nie moga być přepámietané :  
 Bo to ná mé Bóg wložyl/ že opowiádaž  
 Láto/ y žime/ y čas/ kiedy oráć máž.

## Lutnia.

Jest

Ujrzysz Ryby, z tych jedná jáśnieję połyskuje  
 I bárziej pułnocného Ákwiloná czuje.  
 Kážda z nich swym łáncuchem zá plusk uwiązána.  
 210 Łáncuchy gwiazdá spięła, od Greków názwana  
 Niebieski Węzeł; lewé Ándromedy rámię 5  
 Pułnocnéj Ryby sięga – to masz pewné známię.

## Perseus

U nóg wielki Perseus, á jeden sam táki  
 Między wszystkimi niebá pułnocného znáki.  
 215 Práwą ręką stolicę dosięgł Kássyjopy, 10  
 Á sam w usilnym biegu wznosi prędko stopy.

## Plejády álbo Báby

Tuż przy lewym kolenie, w kupie usádzone,  
 Báby bieżą, nieznácznym swiáttlem obdárzoné.  
 O siedmi powiádájá, lecz to płoné wieści, 15  
 220 Bo kto sie chce przypátrzyć – niémász więcéj széści.  
 Jedná zginąć nie moglá, stárzy przedsię báją  
 O siedmi i káždēj z nich własné imię dájá,  
 Któré to są: Elektrá, Celeno, Meropá,  
 Álcyjóná, Tajgetá, Májá i Steropá. 20  
 225 Té, ácz drobné i ciemné, á wszákże ták ráné,  
 Jáko pozné, nie mogą być przepámiętáné,  
 Bo to ná nie Bóg włożył, że opowiádájá  
 Láto i zimę, i czás, kiedy orác máją.

## Lutnia

25

[Bv]

Jest

230 Jest i Lutnia ná niebie, którą naprzód sprawił  
W dzieciństwie Merkuryjus i świátu objawił.  
Tá potym dla pámiatki ná niebo wniesioná  
I przy lewym kolenie Klęczniá zawieszoná,  
Májac łeb z drugiej strony ptászy podle siebie, 5  
Między którym á Klęczniem tkwi w okrągłym niebie.

## Łábęc

235 Ten ptak jest Łábęc biały, niepráwie wielkimi,  
Nie názbyt též gwiazdami przyodzian ciemnymi.  
Práwe skrzydło przy práwéj ręce Cefeowéj, 10  
Á lewé zaś przy nodze niesie Pegázowéj.

## Wodnik, Kozorożec

240 Wkoło Koniá dwie Rybie przed sobą sie chronią,  
Á temu grzywy sięga Wodnik práwą dłonią.  
Wodnik zá Kozorożcem zázwdy pozniéj wschodzi, 15  
Kozorożec uprzédza i ná dół uchodzi.  
Tu kiedy Słónce będzie, nie miéj z morzem spráwy,  
Bo sporé być nie mogą ná krótkim dniu płáwy.  
245 Á jesli cię ku nocy pocznie miotác morze,  
Nierychło sie dowołasz niepospiesznój zorze. 20  
W ten czás wiátry pánują, w ten czás z mrozem srogim  
Wszytki członki martwieją żeglarzóm ubogim.  
Przedsię i dziś, i zázwsze ná morzu okręty,  
250 Á my, jáko nurowie, częstokroć brzég święty 25  
Upátруем z dáleká w ten czás, kiedy wáły  
Biją, á my od śmierci tylko przez dyl máły.



**J**est y lutnia ná niebie/która naprzód sprawił  
 W dziecinstwie Mercurius/ y swiátnu obíawil.  
 Tá potym dla pámiatki ná niebo wniesioná  
 A przy lewym Kolenie Klecniá záwiešoná.  
 Mátac leb z drugiéy strony ptáky podle siebie.  
 Miedzy którym/ á Klecniem/ tkwi w okrągłym niebie.

## Lábęc.

**T**en pták iest lábęc biały / nie práwie wielkimi  
 Nie názybýt též gwiazdami przyodžian ciemnymi.  
 Práwe skrzydło przy práwéy rece Cepheowéy/  
 A lewé zaś przy nodze niesie Pegázowéy

## Wodnik, Kozorozec.

**K**oło Konia/ dwie rybie przed sobą syc chronią:  
 A temu grzywoy sięga Wodnik práwą dlonią.  
 Wodnik zá Kozorożcem záwždy pozniéy wschodzi:  
 Kozorozec vpředza/ y ná dół wchodzi.  
 Tu kiedy slńce będzie/ nie miéy z mrozem spráwy:  
 Bo sporé być nie mogą ná krótkim dniu pláwy.  
 A iesli cie ku nocy pocznie miotác morze:  
 Nie rychło syc dowołaš niepospiesnéy zorze.  
 W ten czas wiátry pánuia/ w ten czas z mrozem stogim/  
 Wšytki członki martwieia/ żeglarzóm vbogim.  
 Předsié y dżis/ y záwše/ ná morzu okrety/  
 A my iáko nurowie/ częstokroć bzég swiety  
 Wpátруем z dáleká/ w ten czas kiedy wáły  
 Bija/ á my od śmierci/ tylko przez dyl máły.



## Strzelec.

**A**le y piérwszy miesiąc miéy zá podeyżrzány/  
 Kiedy od słonica Strzelec bywa zágrzewány.  
 Znáť tego nieomylny Niedźwiadek wiec dáie/  
 Kiedy ná kónicu nocy z wody ráno wstáie.  
 Bo tuż zá iego żedlem strzelec łukiem włada  
 Nalożonym/ á pótym rychło sam wypada  
 Za Niedźwiadkiem tuż w tropy : tám wiec o tym częście  
 Cynozura wysoko w nocy głowe niesie.  
 Ráno wszytko Orion : á przy Orionie  
 Záraz w morzu Cepheus od rąk po pás tonie.

## Strzałá.

**J**est potym druga strzałá : lecz k róm łuku leży /  
 A przy niéy łábec bliżéy Aquiloná bieży.

## Orzeł.

**T**uż iest y przedki Orzeł łábeciá pomnieyszy/  
 Ale wiátry pobudzác/ żaden gwałtownieyszy.

## Delphin.

**D**elphin náđ Rozorożcem mnieyszy w polowicy/  
 W głowie ma przeciw sobie dwie á dwie żrenicy.

A to

## Strzelec

Ále i piérwszy miesiąc miéj zá podejżrzány,  
 Kiedy od Słońcá Strzelec bywa zágrzewány.  
 255      Znák tego nieomylny Niedźwiadek więc dáje,  
 Kiedy ná kóncu nocy z wody ráno wstáje,      5  
 Bo tuż zá jego żędłem Strzelec łukiem włada  
 Náłożonym, á potym rychło sam wypada  
 260      Za Niedźwiadkiem tuż w tropy; tám więc o tym czesie  
 Cynozurá wysoko w nocy głowę niesie.      10  
 Ráno wszyte~~k~~ Oryjon, á przy Oryjonie  
 Záráz w morzu Cefeus od rąk po pás tonie.

## Strzałá

Jest potym druga Strzałá, lecz króm łuku leży,  
 Á przy niéj Łábéc bliżéj Ákwiloná bieży.

## Orzeł

15

265      Tuż jest i prędki Orzeł, Łábeciá pomniejszy,  
 Ále wiátry pobudzáć – żaden gwałtowniejszy.

## Delfin

Delfin nád Kozorożcem mniejszy w połowicy,  
 W głowie ma przeciw sobie dwie á dwie źrzenicy.      20

Á to

[B2v]

270      Á to jest poczet znáków, ktoré z jednej strony  
             Słoneczny trop, á z drugiej duch nieuniesiony  
             Ákwilonów zámyka; drugih pátraj potym  
             Między Áustrem á między tymže znákiem złotym.

## Oryjon, Kosy

5

275      W tym plácu, gdzie rogáty Wól głowę położył,  
             Málo nižej pochyły Oryjon sie złożył;  
             Kosámi drudzy zowią; á kto go przepátrzy,  
             Próžno znáku ná niebie świétniejszého pátrzy.

## Pies

10

280      Tákiéz Pies idzie zá nim, z różnych gwiazd złożony,  
             Bo brzuch u niego śmiády, lecz w pysku czerwony,  
             Okrutny płómień goré – stáďže mu Grékowie  
             Syryjus imię dáli w swojej zacnej mowie.  
             Tego, gdy z Slóńcem wznidzie, szczépy nie omylá,  
             Co slábá żywność májác, w list sie tylko silá;  
             Bo káďdy do korzenia promieniém przerázi,  
             Zdrowym posílek dáje, mdlé do kónca kázi.  
 285      Tego i zachód czuje<m>, ná drugih nam málo,  
             Bo té nie ták szkodliwe, tylko znáczą ciálo.

15

20

## Zájác

Pod nogámi jásného Oryjoná Zájác  
 We dnie i w nocy bieży nie odpoczywájác.

B3

Tego

A to iest poczet znaków/któréz iednéy strony/  
 Słoneczny trop/ áz drugiéy duch niemiesiony  
 Aquilonów zámyśka : drugich patrzay potym  
 Miedzy Austrém/ á miedzy tymże znakiem złotym.

## Orion, Kofy.

**W** Tym plácu/gdzie rogáty Wól głowe položyl/  
 Máło niżej pochyly Orion sye złożył.  
 Kofami drudzy zowią : á kto go przepátrzy/  
 Próžno znáku ná niebie swiétniejszygo pátrzy.

## Pies.

**Z** Atkież Pies idzie zá nim/ z różnych gwiazd złożony/  
 Bó brzuch v niego smiády : lecz w pysku czerwony  
 Ofrutny plómien goré : ztądże mu Grékowie  
 Syrius imie dáli/ w swoiéy zacnéy mowie.  
 Tego/ gdy z slóncem wszidzie szczepy nie omyla/  
 Co słaba żywność máiac/ w list sye tylko síla :  
 Bo każdy do korzenia promieniém przerazi :  
 Zdrowym posilek dáie/ mdlé do kónca kázi.  
 Tego y zachód czuie/ ná drugich nam máło :  
 Bo té nie ták škodliwe/ tylko znáczą ciáto.

## Záiac.

**P** Od nogami iásnégo Oriona/ Záiac  
 We dnie y w nocy bieży nie odpoczywáiac.



Tego pies przeczczony ledwé nie popádníe/  
Zá nim z morzá wyníka/ zá nim w morze pádníe.

## Argo.

**Z**a ogonem wielkiego chárta postępuje  
Okret/ który nie takim sposobem żegluię/  
Żeby przodkiem prół wáły: lecz ztobą w spát płynie:  
Prosto/ iáko wíec nawá/ nim w porcie záwinie  
Żwycząyny żeglarz / á tá posłusna styrowi/  
Postępuje zniénaglá tyłem ku brzegowi.  
Tym kstátem Argo płynie. po mást piérwsza gáśnie  
Potowicá/ óstátek polyskawa iásnie.  
Styr tám iest opuszczony/ gđzie posłednie nogi  
Chárta wprzód idącego trzymáisz syc drogi.

## Wieloryb.

**A**kókolwiek dáleko Andromeda leży:  
Przedśie zá nią Wieloryb niewściágniony bieży/  
Ale tá Aquiloná iásnego syc trzyma:  
Wielorybá zás/ Auster pochmurny przedyma.  
Ten dziw morzki pod Skopem iest / y pod Rybámi/  
Táđ bystremi niebieskich odnogi drogámi.

## Eridan.

**B**o y Eridanowá wodá tu wniésioná:  
A ciągnie syc od lewéy nogi Orioná.

Sidla



290 Tego Pies przerzeczony ledwé nie popádníe,  
Zá nim z morzá wynika, zá nim w morze pádníe.

### Árgo

Zá ogonem Wielkiego Chártá postępuje  
Okręt, który nie takim sposobem żeglúje, 5  
Żeby przodkiem prób wáły, lecz stábą wspák płynie –  
Prosto jáko więc nawá, nim w porcie záwinie  
295 Zwyczajny żeglarz, á tá, posłuszna styrowi,  
Postępuje znienaglá tyłem ku brzegowi.  
Tym kształtem Árgo płynie; po mászt piérwsza gásnie 10  
Połowicá, ostátek połyskawa jáśnie.  
Styr tám jest opuszczony, gdzie poślednie nogi  
300 Chártá wprzód idącego trzymájá sie drogi.

### Wieloryb

Jákokolwiek dáleko Ándromedá leży, 15  
Przedsię zá nią Wieloryb niewściagniony bieży,  
Ále tá Ákwiloná jásného sie trzyma,  
Wielorybá záś Áuster pochmurny przedyma.  
305 Ten dziw morzki pod Skopem jest i pod Rybámi  
Nád bystrymi niebieskiéj odnogi drógámi. 20

### Erydan

Bo i Erydanowá wodá tu wniesioná,  
Á ciągnie sie od lewéj nogi Oryjoná.

[B3v]

Sidlá

310 Sidlá, którym<i> zjętá jest obojá Rybá,  
 Zbiégają sie ná ostrym czubie Wielorybá  
 Pod jednę spólną gwiazdę, która ták węzłowi  
 Temu należy, jáko i Wielorybowi.  
 Té zaś drobném i bládem światłem opátrzoné, 5  
 Między styrem á dziwem morzkim położoné,  
 315 Pod Zájacowym brzuchem imion swych nie mąją,  
 Bowiem áni osoby żadnéj wyrażają.  
 Ják ich wiele porządkiem swoim rozsádzonych  
 Bieży tymiż drógami lat niepowściągnionych, 10  
 Których jeszcze dotychczas nikt nie rozráchował  
 320 Áni wszystkich przewiskiem właściwym miánował,  
 Kładąc je pod swé znáki, bo to niepodobno,  
 Áby śmiertelny człowiek káżdą znał osobno.  
 Bo ich zewsząd moc wielka, á w téj obfitości 15  
 Siła ich jednéj miáry, tákże i światłości.  
 325 Wszytkié idą á idą kołem rozpuszczoné;  
 Przeto udzielné znáki są postanowioné,  
 Áby, jeden z drugiégo snádnie obaczony,  
 Káždy gwiazd pewny znáczył poczet zámierzony, 20  
 Skąd to jest, że już wszytki swé przewiská mąją,  
 330 Áni nam z Oceanu z podziwieniem wstáją.  
 Té tedy pewnym piątnem świecą rozeznáné,  
 Lecz pod Zájacem ciémné i niemíanowané.

## Rybá

25

335 Poniżej Kozorožcá różna piérwszych Rybá  
 (Południá zowią) składa wzrok ná Wielorybá.  
 Między tymi są zásię drugié gwiazdy płoné  
 Pod Wodnikiem wilgotnym skapo rozświeconé.

[B4]

Tych

Siedła/ którym zietá iest obojá rybá/  
 Zbiegáią sye ná ostrym czubie Wielorybá  
 Pod iedne spólną gwiazdę/ Która ták węzłowi  
 Temu należy/ iáko y Wielorybowi.  
 Té zaś drobném y bládem światłem opátrzoné/  
 Miedzy sýrem á dziwem morzkim położoné.  
 Pod záścnowym brzuchem inion swych nie máią:  
 Bowiem ani osoby żadney wyrażáią.  
 Jáś ich wiele porządkiem swoim rozsádzonych/  
 Bieży tymiz drogámi lat niepowściągnionych:  
 Których iesze dotychmiáś nikt nie rozráchował/  
 Ani wszytkich przezwiskiem własciwym miánował/  
 Kładąc ie pod swé znáki: bo to niepodobno/  
 Aby śmiertelny człowiek káżdą znał osobno:  
 Bo ich zewszád moc wielka. á w téy obfitości  
 Siła ich iedney miáry/ tákże y światłości.  
 Wszytkié idą á idą kołem rospuszczoné:  
 Przeto wdziélné znáki są postanowioné:  
 Aby ieden z drugiego śnádnie obaczony/  
 Káždy gwiazd pewny znáczył poczet zámierzony.  
 Żąd to iest/ że iuż wszytki swé przezwiská máią /  
 Ani nam z Oceanu z podziwieniem wstáią.  
 Té tedy pewnym piątneń świecą rozeznáné:  
 Lecz pod záścem ciemné y nie miánowané.

## Rybá.

**P**oniżej Rozorożcá różna piérwszych rybá:  
 (Poludniá zowią) sfláda wzroś ná Wielorybá.  
 Miedzy tymi są záśie drugie gwiazdy ploné  
 Pod Wodnikiem wilgotnym sflápo rozświeconé.

Tych



Tych niedaleko strumień nie prawie gwiazdzisty/  
 Który z prawice lecie ten to Wodnik isty.  
 Dwie gwiazdźcie w nim zacnieysze: ta Wielorybowi  
 Pluska siega/ a ta trwi w nogach Wodnikowi.  
 V Strzelca/ pod przedmiemi nogami/ koroná/  
 Daleko na południe gorę zaniesioná.

## Ołtarz.

**W**Tychże stronach pod żedłem prawie Tiedźwiadkowi/  
 Idzie niebem podobny wyraz ołtarzowi.  
 Tego biegiest odpławny: bo przeciw iásnému  
 Płomieniowi położon jest Arkturowému.  
 Arkturów iásny płomień górnych násladuje  
 Drog/ a ten do zachodu prosto postępuje.  
 Na ten ołtarz Noc dawna strzegąc ludzkiey szkody/  
 Włożyła znak widomy przyszley niepogody.  
 Bo to iey żalosc/ widzieć okrety rozbité:  
 Wiec ludziom opowiada znáti rozmáité.  
 Przeto kiedy gwiazd innych świetny taniec zgasnie:  
 A ołtarz w poszedku chmur będzie gorzał iásnie:  
 Z południá masz pewny wiátr/ wczas wiec spuszczaý żagle.  
 Bo iesli przedki wichry/ wderzy w nie nagle:  
 Albo nawie zátongá/ albo wołáć trzebá/  
 Zeby Bóg miłosierdnym pozjrzał okiem z niebá.  
 A ty w stráchu być musisz/ dożád z drugiey strony/  
 Nie powstáną przeciwne chmurom Aquilony.  
 A iesli zás w pół niebá Chyronowé ramię/  
 Nie przez miáre mgła wielka zástłoni/ a známie  
 Tóž/ co y pierwéy ołtarz przedsię okázuie:  
 Ze wschodu/ nie z południá/ wiátry obtecuie.

Chyron

Tych niedáleko strumién niepráwie gwiaździsty,  
 Który z práwice leje ten to Wodnik isty.  
 Dwie gwiaździe w nim zacniejszé: tá Wielorybowi  
 340 Pluská sięga, á tá tkwi w nogách Wodnikowi.  
 U Strzelcá pod przedniemi nogámi Koroná  
 5 Dáleko ná południé goré zániesioná.

## Ołtarz

W tychże stronach pod żędłem práwie Niedźwiadkowi  
 Idzie niebem podobny wyraz ołtarzowi.  
 345 Tego bieg jest odpráwny, bo przeciw jásnému  
 Płómieniowi położon jest Árktruowému.  
 Árktrów jáсны płómién górnych nászladuje  
 Dróg, á ten do zachodu prosto postępuje.  
 Ná ten Ołtarz noc dawna, strzegąc ludzkiéj szkody,  
 350 Włóżyłá znák widomy przyszłéj niepogody.  
 15 Bo to jěj zálość widzieć okręty rozbité,  
 Więc ludziom opowiada znáki rozmáité.  
 Przeto kiedy gwiazd innych świeťny taniec zgáśnie,  
 Á Ołtarz w pośrzodku chmur będzie gorzał jáśnie,  
 355 Z południá masz pewny wiátr, w czás więc spuszcza jagle,  
 20 Bo jesli předki wicher uderzy w nié nagle,  
 Álbo nawie zátonác, álbo wołác trzebá,  
 Żeby Bóg miłosiernym pojźrzał okiem z niebá,  
 Á ty w stráchu być musisz, dokąd z drugiéj strony  
 360 Nie powstáná przeciwné chmurom Ákwilony.  
 25 Á jesli záś w pół niebá Chironowé rámié  
 Nie przez miárę mgłá wielka záslóni, á známié  
 Tóž, co i piérwéj, Ołtarz przedsie okázuje,  
 Ze wschodu, nie z południá, wiátry obiecuje.

Chiron

[B4v]



## Chiron

365 Miészańćá tego pátraj pod dwiémá známiony:  
Mąż Niedźwiadkowi, á kón Wadze podłożony,  
Rękę ku Ołtarzowi prawą prosto skłania,  
Á ná ręce żwierz leśny jego polowania.

5

## Hydrá

370 Hydrá wielkié ná niebie miejsce zástąpiłá:  
Głowę swą strászliwą pod Rákiem położyłá,  
Grzbiet pode Lwem sie snuje, á koniec ogoná  
Dziwnie urodzoného dosięga Chironá.  
Ná grzbiecie Czászá stoi, Kruk w poszládek kluje,  
Procyjon pod Bliźnięty jáśnie połyskuje.  
375 Á to są wszytki znáki, które wedlá siebie  
Swym porządkiem státeczenie tkwią w obrotnym niebie.

10

## Plánéty

15

Pięć gwiazd inszych zostáło, które nie należą  
Do téj liczby, lecz wolno z zodyjákiem bieżą;  
Tych trudno jednę z drugieję ná wysokim niebie  
380 Upátrować, bowiém sie nie trzymájá siebie.  
Ich látá są leniwé, á gdy sie rozyjdá,  
Nierychło ku onému krésowi zász przyjdá.  
Tych sie ja opisowác swym piórem nie wazę,  
Gwiazd nieblędnych i kolá, i znáki pokazę.

20

## C

Koła

## Chyron.

**O** Jęsańcá tego pátrazay pod dwiema známiony :  
 Mąż niedźwiadkowi / á kóni wadze podłożony.  
 Reke ku oltarzowi prawa prosto skłania :  
 A ná rece zwierz lesny tego polowania.

## Hydrá.

**H**ydria wielkie ná niebie miejsce zastąpiła :  
 Głowe swą strasliwą pod Ráktem położyła.  
 Grzbiet podelwem sye snute / á koniec ogoná  
 Dziwnie wrodzonego dosięga Chyroná.  
 Ná grzbiecie cząsá stoi / kruk w posładek kłunie :  
 Procion pod Bliźniety iásnie polyskuje.  
 A to są wszytki znáki / które wedla siebie  
 Swym porządkiem státeczenie tkwią w obrotnym niebie.

## Plánety.

**P**Jeć gwiazd inszych zostało / które nie należą  
 Do téy liczby / lecz wolno z Zodiáktem bieżą :  
 Tych trudno iedne z drugiey ná wysokim niebie  
 Wpátrować : bowiem sye nie trzymają siebie.  
 Ich lata są leniwé : á gdy sye rozzydą /  
 Tłierychło ku onému kresowi zaś przyyda.  
 Tych sye ia opisować swym piórem nie wáże :  
 Gwiazd nie błędnych / y kół / y znáki pokáże.

## Kolá.

**C**ztery Kolá przednieysze každemu znát trzeba/  
 Kto chce lotnych lat biég znát/ y porządek niebá.  
 Przy wszytkich są widomé znáti położone/  
 Ták obfite/ że iedné z drugiémi spoione.  
 Samé Kolá státecznie są umiárkowane/  
 Ale ták/ że dwie á dwie z sobą porównané.  
 Jesli kiedy/ w pogodną noc piérwomiesieczną/  
 Pátzając na niebiešká krasé bázno wdzięczną/  
 Wyjrzyś tám drogę/ Białomlęczną nazywając/  
 Téy bázwy inšé Kolá niebieskie nie máją.  
 Ale co sýe wielkości tyče/ dwie przednieysze  
 Są ták wielkie/ drugie dwie nieiáko równieysze.  
 Z tych poslednich iedného duch Aquilonowy  
 Dosiega/ w nim sýe woźá zgodnych Bliźniát głowy.  
 W nim obiedwie Koláná są Erichtonowé:  
 Lewa nogá/ y prawé ramię Perseowé.  
 W nim Andromedy práwa dłoń iest położoná/  
 Wnim kónskie nogi/ y leh ptásky/ y ramięoná  
 Jásného Ophiuchá: Pánná sýe vmyka  
 Ku południu. Lwá/ Kólo/ y Ráká zamyka:  
 Lwá po pierśi/ y po brzuch/ áz ku posládkowi  
 Zamyka: á w pół grzbietá przychodzi Rákowi.  
 To Kólo/ ná osm części włásnie rozdzielone:  
 Piéc nád ziemiá/ á trzy zás niešie zámurzone.  
 Tu letnie Stónice swóy wóz ognisty hámuie:  
 A tymże zásie tropem náзад postępuje.  
 To tedy ná północy/ iákosmy slyšeli/  
 W Ráku tkwi: ná południe zás/ drugie w pół dzieli

Zimného

## Koła

- 385 Cztéry koła przedniejszé káždému znác trzebá,  
 Kto chce lotnych lat biég znác i porządek niebá.  
 Przy wszytkich są widomé znáki położoné  
 Ták obfité, że jedné z drugiemi spojoné. 5  
 Sámé koła státeczenie są umiárkowané,  
 390 Ále ták, że dwie á dwie z sobą porównáné.  
 Jesli kiedy w pogodną noc piérwomiesięczną,  
 Pátrząc ná niebieską krasę bárzo wdzięczną,  
 Ujrzysz tám Drógę, Białomlęczną nazywają, 10  
 Téj bárwy inszé koła niebieskie nie mąją.  
 395 Ále co sie wielkości tycze, dwie przedniejszé  
 Są ták wielkie, drugie dwie niejáko równiejszé.  
 Z tych poszednich jednégo duch Ákwilonowy  
 Dosięga, w nim sie wożą zgodnych Bliźniąt głowy. 15  
 W nim obiedwie koláná są Erychtonowé,  
 400 Lewa nogá i prawé ramię Perseowé.  
 W nim Ándromedy práwa dłón jest położoná,  
 W nim Kónskie nogi i łeb ptászy, i ramię  
 Jásnégo Ofijuchá; Pánná sie umyka 20  
 Ku południu. Lwá koło i Ráká zamyká;  
 405 Lwá po piersi i po brzuch áż ku pośládkowi  
 Zájmuje, á w pół grzbietá przychodzi Rákowi.  
 To koło, ná ósm części własnie rozdzieloné,  
 Pięc nád ziemią, á trzy zász niesie zánurzoné. 25  
 Tu letnie Słónce swój wóz ognisty hámuje,  
 410 Á tymże zásię tropem náзад postępuje.  
 To tedy ná pólnocy, jákosmy słyszeli,  
 W Ráku tkwi, ná południe zász drugie w pół dzieli

[Cv]

Zimnégo



Zimného Kozorožcá, tóz i Wodnikowi  
 Goleni przepásuje, plusk Wielorybowi.  
 415 W tym jest niewielki Zájac, w tym nogi Chártowé,  
 W tym Okręt i szerokie płacy Chironowé,  
 W tym żądło jądowité Niedźwiadek położył, 5  
 W tym niepochybny Strzelec tęgi łuk náłożył.  
 Tu przyszedzsy z pólnocy Slónce ku Áustrowi,  
 420 Wraca sie zásię náзад ku Ákwilonowi.  
 Tego koła trzy części wzgóre wyniesioné,  
 Á pięć zásię pod wodą idą zánurzoné. 10  
 Między témi w pół prawie koło, téj wielkości,  
 Co i mléczné, trzyma sie niebieskiéj świátłości.  
 425 W tym do roku dzień dwákroć z nocą sie miárkuje:  
 Raz ná wiosnę, raz, kiedy láto ustępuje.  
 Tym wszytek, jáko wielki Skop jest, przedzielony, 15  
 Tym koláná Wołowé i pás rozpalony  
 Oryjonów; tu jásněj Hydry zátoczenié,  
 430 Tu Czászá i czarného Kruká położenié.  
 Tóz koło Wagi ciemnéj kilká gwiazd zámyka  
 I kolan Ofijuchá jásného dotyka; 20  
 Orlá jedno nie sięga, ále wszytkę głowę  
 I szyję swym okręgiem trzyma Pégázowę.  
 435 Té koła ós przenika prosto położoné;  
 Czwarté wszytkich sie trzyma ná ukoś sádzoné,  
 Pobrzeżnych brzegiem sięga, śrzednié śrzedkiem spina; 25  
 Tákich kół nie dowiedzie żadna ręká ina,  
 Jákié té są ná niebie, których zámierzony  
 440 Biég od wschodu ná zachód jest niedokóńczony.  
 Owé tedy i wschodzą, i także pádają  
 Wszytki w miarę, á jeden wschód i zachód mają. 30  
 To přéczné zásię morzá ták wielé przechodzi,  
 Jáko od Kozorožcá dáleko Rák wschodzi.



Żinnégo Kozorożcá : tóż y Wodnikowi  
 Goleni przepásuie/ plusk Wielorybowi.  
 W tym iest niewielki záisc/ w tym nogi Chártowé :  
 W tym okret/ y širokie płecy Chyronowé :  
 W tym żadło iádowité Niedźwiadek polozył :  
 W tym niepochybny Strzelec tegi luk náložyl.  
 Tu przyśedysz z północy skóńce ku Austrowi/  
 Wiaca sye zaśie náзад ku Aquilonowi.  
 Tego kółá trzy czesći wzgórze wyniesioné/  
 A pieć zaśie pod wodą idą zánurzoné.  
 Miedzy temi w pół práwie/kóło/ téy wielkości  
 Co y mléczné/ trzyma sye niebieskiey świátłości.  
 W tym do roku dzień dwátkróć z nocą sye miárkuie/  
 Raz ná Wiosne/ raz/ kiedy Látó wstępuje.  
 Tym wszytek/ iáko wielki Skop iest/ przedzielony :  
 Tym kółaná Wolowé/ y pás rospalony  
 Orionów : tu iásnéy Żydry zátoczenie :  
 Tu czásá/ y czarnégo kruká położenie.  
 Tóż kóło/ wagi ciemney kółá gwiazd zamyka/  
 A kółan Ophiuchá iásnégo dotyka.  
 Orłá iedno nie siega: ále wszytke głowe/  
 A syie/ swym okregiem trzyma Pégázowe.  
 Té kółá/ ós przenika/ prosto położone:  
 Czwarté wszytkich sye trzyma ná wkos sádzoné.  
 Pobiecznych/ bziegiem siega/ szednie szrodkiem spina:  
 Tákich kół/ nie dowiedzie żadna reka ina/  
 Jákie té są ná niebie: których zámierzony  
 Bieg od wschodu/ ná zachód iest niedokóńczony.  
 Owé tedy y wschodzą/ y tákże pádają  
 Wszytci w miaré/ a ieden wschód y zachód mają.  
 To przeczné zaśie/morzá ták wiele przechodzi/  
 Jáko od Kozorożcá dáleko Rák wschodzi.

A iáko wiele mieyscá zástępuje wschodząc:  
 Táka druga część równie zás bierze zachodząc.  
 Szczęsć promieni z oká w okrag rozmierzone/  
 Zámýka w każdym polu dwa znáki złożone.  
 Zodiákíem to kolo Grékowie miánuia:  
 Bo w nim rózne zwierzęta porządkiem nayduia.  
 W nim Rák/ y Lew/ y Pánná/ w nim Waga/ y fregi  
 Tiedźwiadek/ po nim Strzelec/ y zwierz kozorogi/  
 Po Kozorożcu Wodnik/ potym Ryby wodné/  
 Wíec Skop/ wíec Wól wlektly/ wíec Bliźnietá zgodné.  
 W tych dwánaście bieğ roczny stónice odpráwíe/  
 A zá nim niezliczony rój godzin sye snuie.  
 Tego kólá/ ilé sye w głąboći podawa  
 Ocean/ tylé zásie nád ziemiá zostawa.  
 Ná každá noc wstáwnie šest znáków zachodzi:  
 A tylé drugie zásie z Oceanu wschodzi.  
 A wśelka noc ták sye wśerz zámśe rospóściéra/  
 Jlé pół kólá wzgóze w piérwśy mroć zawiéra.  
 A kto chce porozumieć/ iáko w noc głąboć/  
 Albo iáko dzień blísko: niech ma pilné oko  
 Ná znáki/ kiedy wzgóze wynikáią z dołu/  
 Bo Stónice zámżdy z iednym przychodzi pospolu:  
 Z tych sye nalepiéy spráwíś. lecz iesli prze gury/  
 Albo ich nie bedziéś mógl obáczyc prze chmury/  
 Pátrzaýże gwiazd/ które sá z ich wschodem spoioné/  
 Jedné ná zachód/ drugie ná wschód połozone.  
 Bo gdy swiétny Rák wstáie/ y pół korony włásnie/  
 A pół Ryby południéy/ w bystrem morzu gáśnie.  
 Alezen z głowá do pásá/ Wéżorník ogniowy  
 Od kolan do rámienia/ wáż wśyték prócz głowy.  
 Bootes przez pół práwie pod ziemié wśępuje/  
 Bo go ze czwórmi znáki Ocean przyymuie.

- 445 Á jáko wielé miejscá zástępuje, wschodząc,  
 Táka drugą część równie zaś bierze, zachodząc;  
 Sześciá promieni z oká w okrag rozmierzoné  
 Zamyka w káżdym polu dwa znáki złożoné.  
 Zodyjákiem to koło Grékowie miánują, 5
- 450 Bo w nim rózné zwierzętá porządkiem najdują.  
 W nim Rák i Lew, i Pánná, w nim Wagá i srogi  
 Niedźwiadek, po nim Strzelec i zwierz kozorogi,  
 Po Kozorożcu Wodnik, potym Ryby wodné,  
 Więc Skop, więc Wól uklękły, więc Bliźniętá zgodné. 10
- 455 W tych dwánaście bieg roczny Słońce odprawuje,  
 Á zá nim niezliczony rój godzin sie snuje.  
 Tego kołá ilé sie w głęboki podawa  
 Ocean, tylé zásię nád ziemiá zostawa.  
 Ná koždá noc ustáwnie sześć znáków zachodzi, 15
- 460 Á tylé drugié zásię z Oceanu wschodzi,  
 Á wszelka noc ták sie wszérz ząwsze rozpościéra,  
 Ilé pól kołá wzgóré w piérwszy mrok ząwiéra.  
 Á kto chce porozumiéc, jáko w noc głęboko  
 Álbo jáko dzień blisko, niech ma pilné oko 20
- 465 Ná znáki, kiedy wzgóré wynikájá z dołu,  
 Bo Słońce ząwždy z jednym przychodzi pospołu;  
 Z tych sie nalepiėj spráwisz, lecz jesli prze gury  
 Álbo ich nie bédziesz mógl obáczyć prze chmury,  
 Pátrzejże gwiazd, które sá z ich wschodem spojoné, 25
- 470 Jedné ná zachód, drugié ná wschód położoné.  
 Bo gdy świétny Rák wstájé, [i] pól Korony wláśnie  
 I pól Ryby Południėj w bystrym morzu gáśnie.  
 Klęczeń z głowá do pásá, Wężownik ogniowy  
 Od kolan do rąmieniá, wąż wszytek prócz głowy, 30
- 475 Bootes przez pól práwie pod ziemię wstępuje,  
 Bo go ze cztéri znáki Ocean przyjmuje.

Ten

[C2v]



Ten światła nasycony od północy tonie,  
 Wpadwszy na morze, kiedy i słoneczne konie.  
 Té tedy tak zachodzą, a z drugiej zaś strony  
 480 Oryjon z Erydanem wstawa niezmierzony;  
 Á kiedy z Oceaná wychodzi Lew srogi, 5  
 To, co był Rák na morze wegnał wielonogi,  
 Wszystko znika do kónćá, Orzeł równo z ni<e>mi,  
 Á Klęczniá tylko lewa nogá już przy ziemi.  
 485 Łeb złej Hydry, i Zájac, i Procyjon wstawa,  
 Á przednie nogi z morzá św<i>étny Pies podawa. 10  
 Siłą gwiazd Pánná, wstając, na morze pomyka,  
 W ten czas Lutnia i Delfin, w ten czas Strzałá znika,  
 Z nimi Łabęć po ogón i część Erydaná,  
 490 I łeb Koński, i szyjá sięga Oceaná.  
 Hydrá po Czászę wschodzi i Chárt <zas> ostatkiem, 15  
 Ciagnąc za sobą *Nawę* ku górze poszłádkiem,  
 Á tá nád ziemią bieży po mászt rozdzielona,  
 Kiedy wszystká już wznidzie Pánná przerzeczona.  
 495 I Wagá, chocia ciemna, króm znáku nie minie,  
 Bo z nią Bootes wschodzi o téjże godzinie 20  
 Árkturem roświecony; już cného Jazoná  
 Okręt wzgóre, już Hydrá wszystká prócz ogoná,  
 Á Klęczeń práwą tylko nogę do koláná  
 500 Ná ten czas z głębokiego wyniół Oceaná.  
 Temu, jáko widamy, często sie przygadza, 25  
 Że téjże nocy gáśnie i zaś téjże wschadza.  
 Przy Wadze goleń tylko jego połyskawa,  
 Sam, wisząc głową ná dół, w morzu oczekawa  
 505 Ná Niedźwiádká i Strzelca; z Niedźwiádkiem go wstáje  
 Połowicá, á Strzelec ostatká podáje. 30  
 Ten tedy ná troję wstawa rozdzielony,  
 Ále zaráz przy Wadze wschodzi pół Korony

Ten światła nasycony od północy tonie  
 Wpadwszy na morze/ kiedy y słoneczne konie.  
 Té tedy tak zachodzą : a z drugiey zaś strony  
 Orion/ z Eridanem/ wstawa niezmierzony.  
 A kiedy z Oceaną wychodzi Lew srogi/  
 To co był Rák na morze wegnął wielonogi :  
 Wszytko znika do kónic/ Orzeł równo z nimi/  
 A Klecniá tylko lewa nogą już przy ziemi.  
 Lebzleży Hydry/ y Żółcie/ y Procion wstawa :  
 A przedni nogi z morza świetny pies podawa.  
 Siła gwiazd Panna wstając na morze pomyka :  
 W ten czas Lutnia/ y Delphin/ w ten czas strzala znika.  
 Znimi Łabec po ogón/ y część Eridan/  
 A lew koński/ y syra siega Oceaną.  
 Hydria po czasie wschodzi/ y Chart ostątkiem/  
 Ciągnać za sobą myśku górze posładkiem.  
 A ta nad ziemią bieży po maść rozdzielona/  
 Kiedy wszytką już wznidzie panna przerzeczoną.  
 A Waga/ chocia ciemna/ króm znaku nie minie :  
 Bo zna Bootes wschodzi o téżże godzinie  
 Aktorem roświecony/ już cnęgo Jazona  
 Okret wzgórze : już Hydria wszytką prócz ogoną.  
 A Kleceń prawą tylko nogę po kolan  
 Na ten czas z głębokiego wyniósł Oceaną.  
 Temu/ iako widamy/ często sye przygadza/  
 Ze téżże nocy gąśnie/ y zaś téżże wschadza.  
 Przy Wadze gołen tylko iego polystawa/  
 Sam wiśjąc głową na dół/ w morzu oczekawa  
 Na Niedźwiadka/ y Strzelca : z Niedźwiadkiem go wstaje  
 Polowicą : a Strzelec ostątką podaje.  
 Ten tedy na troje wstawa rozdzielony :  
 Ale zaraz przy wadze wschodzi pół Korony.



A ogón Chyronowy. Kón zaś o téy dobie  
 Tonie/ á ogón ciągnie Lábeci przy sobie.  
 A głowa Andromedy ná ten czas zachodzi:  
 A Wieloryb z południa ku niéy przedsie godzi.  
 Przeciwno nim Cepheus ná północy stojąc/  
 Rece wynióśł wysoko/ o dziewkę sye bojąc.  
 On po syie już w morzu gáśnie nakłoniony:  
 Cepheus głowę zámurzył/ y rece z ramięny.  
 Ná wschodzie Niedźwiadkowym iásna reka znikła/  
 Przed nim sye y ón wielki Orion vmyka.  
 Orion/ Który hárdą myślą vniesiony/  
 Obiecował wygládzić zwierz ná wszytki strony.  
 Ale mu ná złe wysła tá dumá salona:  
 Bo ziemiá sprawiedliwym gniewem poruśona/  
 Wzbudziła przeciw iemu Niedźwiadka frogiego/  
 Który go gárdła zbáwil iádem jedlá swégo.  
 A przeto/ Kiedy y dziś ten sprośny iad wstaie/  
 Niewściągniony Orion zámždy tyl podáie.  
 Tenże strách Andromede nieszczęsná zdéymuie:  
 A ón stogi Wieloryb sam o sobie czuie.  
 Cepheus po pás w morzu ná łeb wyrwócony/  
 Ostaték sucha niesie wóz niezátopiony.  
 Ale y Kásiopá dziewki niezostawa:  
 A nie prawie poczesnie ná dół sye podawa:  
 Bo głowa tonie w morzu/ nogi ma ná goli/  
 A to cierpi nieboga Nereidom k woli:  
 Którym sye równác chciała. tá tedy zachodzi.  
 Z drugiéy strony zaś/ niebo ná górę wywodzi  
 Drugie pół wienca/ y część ostatnią ogoná  
 Długiey Hydry: á przytym mocnégo Chyroná  
 Ciałó y znaczną głowę: y zwierz rozciągniony/  
 Który ná reku niesie Chyron przerzeczoný.

Tego

- I ogón Chironówy; Kón zaś o téj dobie  
 510 Tonie, á ogón ciągnie Łábęci przy sobie;  
 I głowá Ándromedy ná ten czás záchodzi,  
 Á Wieloryb z południá ku niéj przedsię godzi.  
 Przeciwo nim Cefeus, ná północy stojąc, 5  
 Ręce wyniół wysoko, o dziewkę sie bojąc.  
 515 Ów po szyję już w morzu gásnie nákloniony;  
 Cefeus głowę zánurzył i ręce z rámiony.  
 Ná wschodzie Niedźwiadkowym jáсна rzéká znika,  
 Przed nim sie i ón wielki Oryjon umyka. 10  
 Oryjon, który hárdą myślą uniesiony  
 520 Obiecował wygládzić zwiérz ná wszystkie strony.  
 Ále mu ná złé wyszłá tá dumá szalona,  
 Bo Ziemiá, sprawiedliwym gniewem poruszona,  
 Wzbudziłá przeciw jemu Niedźwiadká srogiégo, 15  
 Który go gárdłá zbáwił jádem żędlá swégo.  
 525 Á przeto, kiedy i dziś ten sprosny gad wstáje,  
 Niewściągniony Oryjon zówždy tył podáje.  
 Tenże strách Ándromedę nieszczęsná zdéjmuje  
 I ón srogi Wieloryb sam o sobie czuje. 20  
 Cefeus po pás w morzu ná łeb wywrócony,  
 530 Ostátek sucho niesie Wóz niezátopiony.  
 Ále i Kássyjopá dziewczki nie zostawa,  
 Á niepráwie poczesnie ná dół sie podawa,  
 Bo głowá tonie w morzu, nogi ma ná goli, 25  
 Á to ciérpi niebogá nereidom k woli,  
 535 Którym sie równác chciałá; tá tedy záchodzi,  
 Z drugiéj strony zaś niebo ná górę wywodzi  
 Drugié pół Wieńcá i część ostátnią ogoná  
 Długiej Hydry, á przy tym mocnégo Chironá 30  
 Ciáło i znáczną głowę, i zwiérz rozciągniony,  
 540 Który ná ręku niesie Chiron przerzeczony.

Tego

[C3v]

	Tego centaurá przodek ná łuk oczekawa; Z łukiem pásmo wężowé i ciało nástawa Jásného Wężowniká, lecz obudwu głowy Niesie wschód znakomity z sobą Niedźwiadkowy.	
545	Niesie Wężownikowé ręce rozwiedzione I przyklęklého mężá piersi rozpaloné, Á Klęczniá zásię (bo ten ząwždy opák wschodzi) Nád inszé członki z morzá już i pás wychodzi, I znakomité piersi, i jásné rámioná;	5
550	Práwa ręká do téjże liczby jest włożoná. Głowy i drugiej ręki pátrzej o tym chesie, Kiedy niebo łuk z wody i Strzelcá podniesie. Z niémi Lutnia i Cefeus ku górze wynika, Á Wielki Pies i Zájąc, i Oryjon znika.	10
555	Nie wnet z Woźnicą Kozá i Kózki padájá, Któré ná jego ręce wyciąglój palájá, Á téż od inszych członków różnéj są własności, Bo gdy sie z Słońcem zéjdá, budzá nawálności. Kozę tedy ognistá i jój drobné plemię	15
560	Z głowá, z ręká i z grzbietem Woźniczym pod ziemię Kozorożec podáje; <i>niższe</i> członki jego Gásná ná piérwszym wschodzie Strzelcá wyciąglého. Strzelcá chróniáć sie, Perseus odbiegł prąwój nogi I kraj Nawy téjże z nim nászladuje drogi.	20
565	Á sámá tonie, kiedy Kozorożec wschodzi, W tymże czásię Procyjon ná morze uchodzi. Ále wynika Łábęc i jásna Orlicá, I Strzałá, i Ołtarzá ráného stolicá. Kiedy zásię wilgotny Wodnik z morzá wstáje,	25
570	Równó z nim Kón i nogi, i głowę podáje. Ná zachodzie ciągnie noc zá <i>ogón</i> Chironá, Ále go nie záłápi, tylko zá rámioná.	30

Hydrze

[C4]



Tego Centaurá przodek ná łuk oczekawa:  
 Z łukiem pásmo wejowé/ y ciáło nástawá  
 Jáśniego Wejowniká. lecz obudwu głowý  
 Tiesie wschód znákomity z sobą Niedźwiádkowy.  
 Tiesie Wejownikowé rece rozwiedzione/  
 A przykłełégo meżá pierśi rospalone.  
 A Klecniá zásie ( bo ten zámždy opák wschodzi )  
 Wład inśe człontk z morzá iuż y pás wychodzi/  
 A znákomité pierśi/ y iásne rámióńa :  
 PRAWA REKÁ DO TÉŻE LICZBY IEST WŁOŻONÁ.  
 Głowý/ y drugieý reki pátrzaý o tym czesie/  
 Kiedy niebo łuk z wody y Strzelcá podniesie.  
 Z niemi Lutniá/ y Cepheus ku górze wynika/  
 A wielki Pies/ y Járac/ y Orion zniká.  
 Nie wnet z Woźnicá kózá/ y kózki podáią/  
 Które ná iego rece wyciągléy paláią.  
 A téż od inśych człontków róznéy są własnóści :  
 Bo gdy sye z słońcem zéyda/ budzą nawáłności.  
 Kóże tedy ogniśta/ y téy drobné plemie  
 Z głowá/ z reká / y z grzbietem Woźniczym / pod ziemié  
 Kozorożec podáie. inśe człontki iego  
 Gásną ná piérwšym wschodzie Strzelcá wyciąglégo.  
 Strzelcá chróńiac sye Perseus/ odbięgl práwéy nogi:  
 A kray Wáwy/ téż z nim náśládnie drogi.  
 A sámá tonie/ kiedy Kozorożec wschodzi/  
 W tymże czásie Procion ná morze vchodzi.  
 Ale wynika Lábec/ y iásná Gilicá/  
 A Strzałá/ y Oltarzá ránégo stolicá.  
 Kiedy zásie wilgotny Wodnik z morzá wstáie :  
 Kówno z nim Kóń/ y nogi/ y głowé podáie.  
 Ná zachodzie ciągnie noc zá głowé Chyroná :  
 Ale go nie zálápi/ tylko zá rámióńa.

Hydrze

Żydzie leb z syia narza: á to co zostawa/  
 Na wstaniu Ryb z Chyronem pod ziemie podawa.  
 Z Rybami wschodzi Rybá południa pospolu:  
 Z Andromedy widác práwa strone z dolu.  
 Lewé ramię Skop ciągnie/ ná którego wschodzie/  
 Wpátrzyś rozpalony Oltarz ná zachodzie.  
 Z tymże znákiem pospolu Perseus strapiony/  
 Podnosi z Oceaná głowe y z ramięny.  
 Pás iego/ nie rozcznác/ iesli ná Skopowym  
 Oštátku/ czy ná wschodzie nástawa Wołowym/  
 Z którym wstáwie świeci. Wolu/ zámurzony  
 Woznicá nie zostawa : bo z nim iest spoiony.  
 Jedná nie wszytek przy tym znáku z morzá wstáie/  
 Bo całego wschód Bliźniát dopiero podáie:  
 Ale z Wołem y z Rozą/ y drobne kozletá  
 Wynikáią/ y iego znákomité petá.  
 Wten czas Wieloryb swóy plust z wody wkázuie :  
 A Bootá piérwszy znák pod ziemie wpráwui.  
 Których cztery go topią/ okróm lewéy dłoni:  
 Bo téy wáz Oceaná nieswiadomy broni.  
 A gdy Weżownik w morzu po koláná brodzi:  
 Znák iest/ że zgodnych Bliźniát iásny plómien wschodzi.  
 Na ten czas iúz Wieloryb nie iest rozdielony :  
 Ale wszytek nád ziemią idzie wyniesiony.  
 Tánż y Eridaná wyžrzy wschodzácego  
 Żeglarz/ ná Orioná czekáiąc sámego/  
 Aby mu miáre nocy/ álbo pławu ziáwił/  
 Bo tego sílá zewszád Bóg dla ludzi spráwił. ~

K O N J E C.

JANA



Hydrze łeb z szyją narza, á to, co zostawa,  
 Ná wstániu Ryb z Chironem pod ziemię podawa.  
 575 Z Rybámi wschodzi Rybá Południa pospołu  
 I Ándromedy widác práwą stronę z dołu.  
 Lewé rámię Skop ciagnie, ná którego wschodzie 5  
 Upátrzysz rozpalony Ołtarz ná zachodzie.  
 Z tymże znákem pospołu Perseus strapiony  
 580 Podnosi z Oceaná głowę i z rámiony.  
 Pás jego, nie rozeznác, jesli ná Skopowym  
 Ostátku, czy ná wschodzie nástawa Wołowym, 10  
 Z którym ustáwnie świeci. Wołu zánurzony  
 Woźnicá nie zostawa, bo z nim jest spojony.  
 585 Jednak nie wszytek przy tym znáku z morzá wstáje,  
 Bo całego wschód Bliźniát dopiéro podáje,  
 Ále z Wołem i z Kozą i drobné Kozłétá 15  
 Wynikájá, i jego znákomité pętá.  
 W ten czas Wieloryb swój plusk z wody ukázuje,  
 590 Á Bootá piérwszy znák pod ziemię wprawuje,  
 Których czτέρzy go topiá, okróm lewéj dłoni,  
 Bo téj Wąż Oceaná nieświádomy broni. 20  
 Á gdy Wężownik w morzu po koláná brodzi,  
 Znák jest, że zgodnych Bliźniát jásny płómién wschodzi.  
 595 Ná ten czas już Wieloryb nie jest rozd<z>ielony,  
 Ále wszytek nád ziemią idzie wyniesiony. 25  
 Támże i Erydaná ujrzy wschodzącého  
 Żeglarz, ná Oryjoná czekájác sámého,  
 Áby mu miárę nocy álbo pławu zjawił,  
 600 Bo tego siłą zewszád Bóg dla ludzi sprawił.

KONIEC



## Objaśnienia



## Komentarz językowy

Podstawą objaśnień historycznojęzykowych do w. 1–98 *Fenomenów* jest komentarz sporządzony w latach osiemdziesiątych XX wieku przez Mariana Boreckiego, zarchiwizowany w Bibliotece Jagiellońskiej (teka XIV materiałów prof. Boreckiego, rkps BJ, sygn. Przyb. 177/13). Przy objaśnianiu pozostałych wersów poematu wykorzystano również liczne uwagi i propozycje interpretacyjne Boreckiego z notatek przechowywanych w tece [III] „Bibliografia i komentarz” oraz z wydruku pliku „Fenomena – emendacje” (Borecki Emend.), a także spostrzeżenia zasygnalizowane uwagami zamieszczonymi na marginesach maszynopisu indeksu form i wyrazów polskich *Fenomenów* (teka I, rkps BJ, sygn. Przyb. 179/13).

Skróót „Mapy” odwołuje się do podobizn map oraz transkrypcji towarzyszącego im tekstu pochodzących z edycji JK1, zamieszczonych na stronach 689–694 niniejszego tomu oraz wklejce.

s. 1/3 (Phaen 1): *Od Bogá poczynajmy – poczynąć* ‘rozpocząć’, zwykle rządzi dopełnieniem bliższym, np. OrzQuin M3: *Á w imię Pańskie czynić nic iného nie jest jedno od Krzyżá świętego poczynąć to, co chcemy dobrze w łasce bożej dokónać*; GórnDworz L16v: *Á tak piękność wszędzie tám ma miejsce, gdzie ma być co dobrego, i dlatego odtąd więc ząwdy chwalić poczynamy, mówiąc, piękny dzień, piękne niebo*. Tu brak dopełnienia bliższego można tłumaczyć elipsą wyrazu *pieśń* (*Od Bogá poczynajmy* [pieśń]), bardziej jednak prawdopodobna (zwłaszcza ze względu na wielokrotne znaczenie czasownika) jest chęć nadania zwrotowi sensu ogólnego, dotyczącego każdego działania, w związku z czym stał się on przysłowiowy (N. ks. przysł. I, 179).

s. 1/3 (Phaen 1): *Bóg początkiem wszemu* – elipsa słowa posiłkowego *jest* podkreśla dynamikę wypowiedzi; *być początkiem czemu* w XVI wieku rzadsze, np. BielKron 245v: *Narzeka potym ná despotá Jurká Serbskiego, iż ten był wszemu złemu początkiem*; być może powstało pod wpływem *dać początek czemu*, np. BielKron 199: *iż jako napierwszej dała przyczynę szkodzie, tak da lekarstwo i zdrowiu początek*; KromRozm I K4v: *inym błędom Luter początek i przyczynę dał przez to, iż władzą Kościoła pospolitego zwątlił*; o wiele częstsza jest składnia *być początkiem czego* – PatKaz II 91v: *iż řewá miała być grzechu początkiem*; LubPs ee: *O Panie nasz, którzyś jest sam początkiem wszystkiego, Ty już ná wieki wieczne trwasz bez końca żádnego*; RejWiz 128: *Bo gdyż wiemy, iż Pan Bog jest początkiem wszego, To też pewna, iż wszystko pochodzi od Niego*; BibRadz \*2: *Sam Pan Bóg wszystko dobre spráwuje, czyni i dáje ludziom na świecie. Ábowiem On jest wszego dobrá doskonálego początkiem; wszemu ‘wszystkiemu stworzeniu’, jak np. WujNT 342: Jestem początek i przyczyná wszego stworzenia*.

s. 1/4 (Phaen 2): *Á początku zás niemász áni kóncá jemu* – *niemasz* wzmocnione partykułą *-ż* wyrażenie *nie ma* ‘nie istnieje’, nadające całej wypowiedzi uroczysty charakter,



por. np. MetrKor 46/46: *Chwalem tego wysokiego Boga, który jest nad najwyższemi wyszy ... które-mu końca nie masz*; KochPs 200 (Psalm 136, 46): *Bo nie masz miary, nie masz końca łasce Pańskiej*.

s. 1/5 (Phaen 3): *Ón był jeszcze przed wieki – wiek ‘czas’, zob. np. LubPs A4: Á takowe srogości ... gwałtowniej się okazać miały za tych dzisiejszych lat, niżli się okazały za pierwszego wieku*; BielKron 5: *Przed potopem wiele czasow albo wiekow było*; KochSat C2: *a snadź w przyszłym wieku Wzbudzi takiego ducha Bog w pewnym człowieku*; przed wieki ‘przed wiekami, przed lub poza czasem’, w tekstach teologicznych może jako kalka z łac. *ante saecula* 1. Cor 2 1/7, por. LubPs V3: *Boś jest przed wszemi wieki*; WujNT 306: *Á tak on jest przede wszemi czasy i wieki*.

s. 1/5–6 (Phaen 3–4): *ón dawnych ciemności / Nieporządek rozprawił mocą swęj mądrości – ciemności* por. łac. *tenebrae* Vulg Gen 1/2, zob. Leop: *Ále ziemią była nieużyteczna i pusta, i ciemności były nad głębokościami wod; nieporządek ‘nieład, chaos’, zob. np. SienLek a4: Ábowiem zączawszy o głowie piśać, wnet zaś o nógach, o brzuchu, krzyżach, miészając jedno w drugie. Przeto dla takowego nieporządku odwołoko sie do tak długiego czasu, iż ich [ksiąg] nie chciáno imprimować, ażby były słusznym porządkiem opátrzone* (u Kochanowskiego poza tym użyciem niepoświadczone); *rozprawić* ‘uporządkować sprawy związane z funkcjonowaniem podległej sobie społeczności, wydać rozporządzenia’, por. np. RejKup t7: *Boć nas Bog rozno rozprawił*; StryjKron 579: [król Jagiełło] *połeciwszy syny pánom koronnym i testamentem Litwę i Polskę rozprawiwszy, umarł*; tu w znaczeniu przenośnym ‘zrobić porządek’, por. też Mącz 416a: *distinguo rozdzielam, rozprawiam, rozwodzę jedno od drugiego* (u Kochanowskiego poza tym użyciem niepoświadczone).

s. 1/7 (Phaen 5): *ziemię wszytkorodną – ‘ziemię wydającą wszystkie plony’, por. np. KochPs 143 (Psalm 95, 11–12): Jęgo jest morze i On je sam spráwił, I wszytkorodną ziemię On postáwił*; KochPs 187 (Psalm 121, 7–8): *Bog ten, który wysokié niebo zbudował I ziemski wszytkorodny krąg ugruntował; wszytkorodny* kalka z łac. *omniparens* lub gr. *πανόριος*, zob. Cn. Th. s.v. *Wszytko-rodny*, por. Lucr. II 259, Verg. *Aen.* VI 595, Ov. *Met.* II 304, *πανόριος*, w XVI wieku poza Kochanowskim (5 razy, obok wyżej cytowanych) tylko później – w BielSen (11: *Synowie, którzyście są własnii moi mili I ze mnie wszytkorodnej mátki sie zrodzili*) i w KmitaSpit (w postaci przysłówkowej, C4: *Nátura wszytkorodno źwierzętom sięć dáta*); u Mącz 263vb odpowiednikiem *omniparens terra* (s.v. *Omniparens*) jest jeszcze *wszytko rodząca*.

s. 1/7 (Phaen 5): *morze żeglowné – ‘morze umożliwiające żeglugę’*; Mącz 479b jeszcze nie zna tego znaczenia: *Velificus żeglowny. Ut velificus cursus wiezienie z rozpuszczonym żaglem*; Cn. Th. s.v. *Żeglowny* cytuje m.in. *navigabile mare* i *velivolum mare*. U Kochanowskiego znaczenie metaforyczne użyte prawdopodobnie po raz pierwszy, naśladuje go zapewne StryjKron xx4v: *Ták po żeglownym morzu, ják po suchej ziemi, Przypátrzyłem sie dziwnym przypadkom z dziwnemi*. W XVI wieku znaczenie to poświadczane również w przymiotniku z sufiksem *-asty*, zob. np. GórnTroas 12, 54: *Nieszczęsne drzewo z Idy góry wzięte, Na wielonośną w zły czas łódź pocięte: Co po żeglasytm morzu popłynęła*.

s. 1/8 (Phaen 6): *Ón utwierdził ná wieki niebo niestánowné – utwierdzić ‘umocować, mocno osadzić na jakimś miejscu’, por. LubPs V2v: Ábowiem tak utwierdził okrag świata tego, Iż wzruszon być nie może tu czasu żadnego*; KochPs 25 (Psalm 18, 71–72): *Utwierdziłeś krok mój, á nikt nie był téj siły, Komu by płác kiedy moje stopy puściły*; w parafrazach psalmów odpowiednik łac. *firmauit*; niebo ‘sklepienie niebieskie’, np. WujNT Apoc 12/3: *I ukazał sie drugi znak ná niebie: á oto smok wielki, rydzy, mający siedm głów i rogow dziesięć*; KochPieś 40: *Á zágorzále zióła dżdża z niebá wołając; niestánowny ‘ruchomy, niedający się powstrzymać w ruchu’, w XVI wieku tylko w Fenomenach Kochanowskiego. Linde notuje tylko przykłady z XVII i XVIII wieku, znaczenie czasownika niezaprzeczonego definiując: *stanowny ‘hamowny, mogący być wstrzymanym, zastanowionym’*. Por. *nieustanowiony* 2/3 (Phaen 26).*

s. 1/9 (Phaen 7): *Dzién i noc jego spráwá – spráwa ‘czyn, dzieło’, por. KwiatKsiąż O4: także też i tegoż rycerstwa występki á zła spráwa częstokróć hetmanom bywa przypisana*; KochPs 11

(Psalm 8, 1–2): *Boże, Kto sie Twym sprawom wydziwować może; jego [jest] sprawa* ‘on sprawił, że to jest’ por. np. BielKron 295v: *cokolwiek jest ná niebie, ná ziemi, ná morzu, pod ziemią, Jego sprawa jest*; składnia z orzecznikiem w liczbie pojedynczej odnoszącym się do dwóch podmiotów.

s. 1/9–10 (Phaen 7–8): *światło wdzięczné / Niezgászonego słońcá – wdzięczny ‘miły, przyjemny’,* zob. np. RejWiz 56v: *przysmakow rozlicznych, Onych wdzięcznych korzonkow, onych ziołek ślicznych*; KochFr 9: *Pátrząc ná twą wdzięczną twarz, rymów mi przybywa; niezgaszony ‘taki, który nigdy nie gaśnie’,* zob. np. BielKron 106: *bo u pogan ogień niezgaszony święty bywał zówždy ná ołtarzu*; KochMuza 27: *Ná koniec sam Jupiter gniewem poruszony, Wziął w rękę ostry piorón, piorón niezgaszony.*

s. 1/10 (Phaen 8): *koło miesięczné – ‘księżyc’,* zob. KochPs 11 (Psalm 8, 15–16): *Ty coraz nowym światłem zdobisz wdzięczné Koło miesięczné*; por. też wyrażenia: *koło słoneczne, ogniste koło ‘słońce’* Śl. XVI s.v. *Koło*.

s. 1/11 (Phaen 9): *Tenże i niebo nátknął gwiazdami ślicznými – Tenże tzn. Bóg; nátknął ‘wetknął wiele’,* zob. np. RejRozpr I3: *chodzi iáko kurek, Nátknął zá bieretek pierek*; KochPs 204 (Psalm 140, 9–10): *upetác myślą moje nogi, Sidłami ściężki nátknąwszy; tu w znaczeniu metaforycznym, w XVI wieku tylko u Kochanowskiego, analogicznie również w KochFrag 22: Kto sklepowi tému, Nadobnémí gwiazdami ślicznie sádzonému, Nádziwować sie może?; śliczny ‘piękny’, wyrażenie śliczne gwiazdy spotykane w XVI wieku (Śl. XVI 4 razy), np. GrabowSet Mv: Trzoda ślicznych gwiazd; KochDryas 162: sam po ustáwicznych Pracách odpoczyń sobie w tych tu lesiéch ślicznych.*

s. 1/12 (Phaen 10): *Áby ludzióm znaczyły czasy biegi swémi – czasy ‘pory dnia i roku’,* por. np. Mącz 88a: *Antelucanum tempus čás przede dniem, niżli oświtnie*; RejZwierc 107: *Ále iż rozne są czasy w roku, też są i rozne przypadki i w gospodarstwie*; por. też 6/5–6 (Phaen 123–124): *I osiádł [Panna] to miejsce, skąd času nocného Da sie widzieć, sąsiádá Bootá zácného; znaczyć ‘wskazywać’, u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w Fenomenach; por. Cn. Th. s.v. Znaćę co, v. náznáczam; biegi starsza (pierwotna) forma I pl rzeczownika bieg, w XVI wieku jeszcze częstsza od formy wtórnej biegami (Śl. XVI biegi 5 razy | biegami 2 razy); bieg tu: ‘obróć, krążenie, ruch ciał niebieskich’,* por. np. OpecŻyw 193v: *gwiazdy wszystkie, tak ty co błędny bieg mają, tak ty co jednako sie obracáją*; KochPieś 11: *To li jest ogień ... Złotego słońcá, które nieskończony Biég biejąc, wrotné od początku świata Prowadzi láta?*

s. 1/13 (Phaen 11): *Stąd wié oracz, kiedy ma rolą uprawować – oracz ‘człowiek uprawiający ziemię, rolnik’,* tu w znaczeniu synekdochicznym ‘ludzie zajmujący się uprawą ziemi, rolnicy’, zob. np. BierEz N: *Oracz niegdy był lnu násiął, Izby z niego przedziwo miał*; KochFr 85: *Oracz polá Bogu złéca i swé winnice; rolą* forma biernika liczby pojedynczej z końcówką -ą, w XVI wieku regularna dla rzeczowników zakończonych w mianowniku liczby pojedynczej na -á (Śl. XVI w A sg notuje tylko rolą); *rola ‘ziemia uprawna’,* zob. np. ModrzBaz 48v: *Pánowie chcą, áby im to wolno było, kiedy się im spodoba, odjáć kmieciowi rolą*; KochSob 62: *Gorące dni nástawjáją, Suché role sie pádáją; rolą uprawować ‘przygotowywać ziemię do siania lub posadzenia roślin’,* zob. np. Gost-Gosp 68: *dobre rolą upráwivuszy zásiác w szuszny čás*; u Kochanowskiego leksem ten tylko 1 raz, w KochPs 121 (Psalm 80, 17.19–20) poświęcony czasownik dokonany uprawić: *Winnicę z Egiptu przeniósł ... Upráwiłes dla niéj ziemię, wkopałes głęboko Jój korzenie, ták że sie wnet rozrosłá szyroko.*

s. 1/14 (Phaen 12): *nowy sad sprawować – sprawować ‘zakładać, urządzać’,* u Kochanowskiego częściej w podobnym znaczeniu ‘przygotowywać, sposobić, nastawiać’, por. np. KochPs 208 (Psalm 144, 1–3): *Tobie, Pánie, pokim żyw, ja muszę dziękować, Który ku bitwie raczyś sprawować Ręce i serce moje*; KochDz 106: *Á tym barziej jesli kto i myśl ták spráwuje, Ze tegóz [boskiego] fizerunku zówždy nászládje.*

s. 1/15 (Phaen 13): *pogodę, i wiátry, i przyszły dészcz baczy – pogoda ‘sprzyjające warunki atmosferyczne; okres, kiedy jest słonecznie, bez opadów’,* zob. np. BibRadz Is 18/4:

*Uspokoję się á będę przypátrował w mieszkániu moim, jáko pogodá po dżdzu; KochPieś 12: Tu, widzę, áni ciemné mgły dochodzą, Áni śniég, áni zimné grády szkodzą; Wieczna pogodá, dzień ná wszystkie strony Trwa nieskończony; baczyć ‘przewidywać’, w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*, w XVI wieku częste (Sł. XVI 22 razy), zob. np. BielKron 300: [Król ś. Stefan] *Bacząc śmierć swoje, wezwał k sobie pánow rádných i przyrodzonych*; RejWiz 171v: *Á ten też márný osieł, by świniá do błotá, Lezie przedsię, nie bácząc żadnego kłopotá.**

s. 1/16 (Phaen 14): *Témi znáki nas bowiem Bóg przestrzegáć raczy – temi znaki ‘tymi znakami, tj. gwiazdami’, w takim znaczeniu (a także w odniesieniu do skupisk gwiazd – gwiazdozbiorów) znak również w innych miejscach Fenomenów, np. 7/7 (148), 13/1 (269), 13/4 (272), 17/13 (375), 20/32 (476), 24/18 (590), tu w pierwotnej postaci narzędnika liczby mnogiej z końcówką -i (dziś -ami); raczyć ‘łaskawie zgadzać się na uczynienie czegoś, co jest dla kogoś korzystne’, w XVI wieku zwłaszcza w odniesieniu do Boga lub króla, por. np. RejPos 4: *Ale do dobrego nie może żaden, jedno kogo ten Pan przyciągnąć będzie raczyć*; KochLFog 1: *Król Jęgo M<ilość> już pozwolić raczył.**

s. 1/17 (Phaen 15): *Áby człowiek co w swojej pracy nie szkodował – co zaimek nieokreślony, por. sens całego wersu: ‘aby człowiek jakiejś w swojej pracy nie poniósł szkody’; szkodować ‘ponosić szkodę’, por. Cn. Th. s.v. Szkoduję; składnia szkodować w czym spotykana w XVI wieku, np. WujNT 2. Cor 7/9: *żebyście w niczym nie szkodowali z nas*, zdecydowanie ustępuje jednak składni *szkodować na czym*, np. BielKron 227v: *jáko ná tym będzie bárzo szkodował, gdy postronny nieprzyjaciół głodny wnidzie do nich*; GórniDworz Cc8v: *áby ná tym nic nie szkodował*, u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*.*

s. 1/18 (Phaen 16): *Ále owszem z urobku swégo sie rádował – owszem ‘przeciwnie’, zob. np. Diar 54: *gdyż nie na to są posłani, aby mieć wolność szlachecką ciesnić, ale owszem ją szerzyć*; KochTr 18: *Lecz sie tym žal nie hámuje, Owszem, więtszy przystępuje; urobek ‘to, co człowiek uzyskuje, pracując’, wyraz w XVI wieku rzadki, nie zna go Mącz, u Kochanowskiego tylko raz; zob. GostGosp 48: *gdy sie tráfi dobremu gospodarzowi swoim urobkiem w dobry rok głodnego czekać*; RejZwierc 167v: *á jeśliże sie w tym dobrodziejstwie Páńskim pobożnie á počciwie zachował, o wiele sobie urobił, á tym urobkiem wielkich sobie skarbow dostać może; radować się z czego ‘cieszyć się czym’, zob. np. BielŻyw 51: *Z cudzego złego nigdy sie nie raduj*; KochPam A4: *á z przyjázdu twego Dwór, od mátych do wielkich, wszytek sie rádował.****

s. 1/19 (Phaen 17): *Słusznie go tedy zázwdy naprzód wspominamy – tedy ‘zatem, więc’, zob. np. Phil H: *Godne tedy są uważenia pilnego ony wirszyki, ácz krotkie, lecz ostrą przestroge w sobie hájające*; KochMon 45: *Skoro go tedy ujrzał Menelaus zbrojny; zázwdy ‘w każdym wypadku, kiedy coś się wydarza’, zob. np. LubPs T3: *Á niewierni, którzy są w pokusach opuszczeni, zázwdy bluźnią á złorzeczą Pána Bogá*; KochPs 89 (Psalm 62, 23–24): *W nieszcześciu i w káždéj trwodze Nászá ufność zázwdy w Bodze; naprzód ‘najpierw, z odcieniem wzmacniającym: przede wszystkim’, zob. np. SkarŻyw 337: *Dziękuję Pánu Bogu zá wszystkie wierne, ále naprzód zá was wszystkich, bo wy pierwszy jesteście*; KochSat B4: *Tego naprzód bądź pewien, iż Bog wszystko widzi; wspominać w odniesieniu do Boga ‘przywozić na pamięć i sławić’, zob. np. KochPs 170 (Psalm 111, 1–2): *Pána ja zázwdy między cnotliwými Chętnie wspominać będę rymy swými.*****

s. 1/20 (Phaen 18): *Naprzód i ná wet – naprzód ‘najpierw, z odcieniem wzmacniającym: przede wszystkim’, zob. poprzedni komentarz; na wet ‘w końcu, ostatecznie’, zob. np. CzechRozm 65v: *Ále sie tego boje, żeć to już tu teraz ná wet powiem i wyznam, żebym przekłéctwem i opácznym zmysłem od Bogá pokárány nie był*; KochProp 8–9: *Wnet potym Számołuski przestawá z Krzyżaki, Ále na wet, gdy bitwę stoczyli z Polaki, Pomógi ich bić, naprzód i na wet ‘na początku i na końcu, najpierw i w końcu’, poza Fenomenami Sł. XVI szeregu tego nie notuje. Zob. Komentarz filologiczno-literacki do KochPhaen 1/20 (18) i Komentarz filologiczno-literacki do KochArat 17.**

s. 1/20 (Phaen 18): stąd wszystko dobre mamy – stąd zwykle w znaczeniu ‘z tej przyczyny, z tego powodu’, zob. np. BielKron 258: *proznawania sie chroń, rozkoszy wzgardź, bo stąd człowiek niewieścieje*; KochFr 102: *bo co cię dziś boli, Stąd idzie, iżęś ludziom obłudnym był gwoli*; rzadziej w znaczeniu ‘od kogo’, zob. np. BielKron 392: *skąd te złe rzeczy u nas pochodzą, stąd pewnie, skądęśmy sie ich nigdy nie domniawali ... to jest od siebie samego a od twoich urzędników*; za tą drugą interpretacją w tym wypadku przemawia identyczny z omawianą frazą KochPs 5 (Psalm 3, 19): *Od Ciebie wszystko dobre ná świecie mamy*.

s. 1/22 (Phaen 20): każdy człowiek żywy – ‘każdy bez wyjątku’, częste w rymie, zob. np. RejJóz G2v: *wszak to wie człowiek każdy żywy, Iż zawždy jest przy prawdzie Pan Bog sprawiedliwy*; LubPs bb6: *Tyś jest sam moj miły Pánie ná wszem sprawiedliwy Á wszák to záwždy musi znák każdy człowiek żywy*.

s. 1/23 (Phaen 21): życz mi łaski swojej – ‘życzyć ‘dawać, obdarzać’, por. np. RejWiz 179: *gdyż Pan swojej chwały nie chce życzyć nikomu*; KochSob 56: *Piękna nocy, życz pogody*.

s. 1/25 (Phaen 23): Któręj ja dziś wzór biorę z dawnęgo Árátá – dziś ‘współcześnie (mówiącemu)’, zob. np. SienLek 216v: *Łocygá álbo láktuká po stároświecku, dziś sálatá prosta*; KochFr 28: *Á dziś co młodzi pácholcy umieją? Jedno w się wino jáko w beczkę leją; brać wzór czego z kogo ‘wzorować się w czym na kim’, zob. np. GroicPorz (1562) B: áby ... wzór sobie á kształt w tym wszystkim z W<aszej> W<yokości> bráli*; KochJez B4v: *Bierz z ojca swęgo przykład, który też té wzory Z ojca swęgo wybiérál idąc jego tory*; dawny tu: ‘starożytny’, zob. np. RejWiz 1v: *Ipokrátes on mędrzec á filozof dawny*; KochTr 23: *Śmierci zniknąć nie móglá, by téż dobrze byłá Onę dawną Sybillę wiekiem swym przeżyłá*.

s. 1/26 (Phaen 24): Twój to dar, jeśli oná będzie godna światá – *twój to dar ‘tobie to będę zawdzięczał’, por. np. KochPs 96 (Psalm 67, 9–10): Tobie, Pánie, wszystek świat niechaj chwałę dáje: Twoje dary są płodnej ziemié urodzáje; godna świata ‘przydatna światu, ludziom’; godny kogo ‘przydatny dla kogo’, zob. np. KwiatKsiąż E2: Zowiemy tedy wyzwolone álbo wolne naki, które są wolnego człowieka godne*; RejWiz 81: *jeslibyś godzien Rzeczypospolitej, I tu byś, wierz mi, użył zapłaty obfitej; możliwa też interpretacja godna świata ‘warta wydania’, por. godny ‘wart, zasługujący na co’, np. RejKup G: Ach, ach, takowa nowinka Godna kija upomínka*; KochSat B2: *cnotliwa nie będzie siedzieć przy wszetecznej, Za co samo ... godne sławy wiecznej*. Por. też Mącz 279c: *Ex libris aeditis maximam sibi laudem paravit, Z książ, które popisał i ná świat álbo jáwność wydał, wielkiej sławy dostał*; Mącz 213a: *Meditari editionem alicuius libelli Gotować niejákie książki ná świat wydać*.

s. 2/2 (Phaen 25): Wszystkie gwiazdy tym pięknym wzorem usádzoné – *wszystki ‘wszystkie’, forma mianownika liczby mnogiej z końcówką biernika liczby mnogiej -i, w XVI wieku regularna dla twarodotematowych (zakończonych na -k lub -g), niemęskoosobowych zaimków rodzajowych; usadzony ‘ulożony’, u Kochanowskiego tylko w Fenomenach, zob. niżej 6/15 (Phaen 133), 10/13 (Phaen 217), por. też GórnDworz 53: Piękne słów usadzenie łatwie pojąć; zdaniem Boreckiego (teka XIV) użyte tu w znaczeniu podobnym do przenośnego natknąć z 1/11 (Phaen 9) – zob. komentarz*.

s. 2/3 (Phaen 26): Pójmuję z sobą niebo nieustánowioné – *pojmować z sobą ‘zabierać z sobą w drogę’, tu w znaczeniu przenośnym ‘porywać’ (tak St. XVI s.v. Pojmować), por. np. GliczKsiąż K5v: Rzymiánie záwsze gdy jáką spráwę mieli mieć ná ratuszu, zwykli byli záraz syny swe z sobą brác á pojmovác, á to nie dla czego inszego, jedno áby zá młodu mogli obaczzáwać spráwy á rády i wotowánia starszych radziec ojców swych; niebo ‘sklepienie niebieskie’; nieustanowiony ‘niestały, ruchomy’, zob. np. KochPs 26 (Psalm 19, 6–7): Żeby álbo mógl, álbo więc i umiał Ten sklep záwiesić nieustánowiony; w XVI wieku tylko 2 razy u Kochanowskiego, por. też niestanowny 1/8 (Phaen 6)*.

s. 2/4 (Phaen 27): Sámá ós, która prędkí krąg niebieski toczy – *sam zaimek wyróżniający kogoś lub coś w sposób mniej kategoryczny, nieistotny dla rzeczowej treści zdania,*

zob. np. KłosAlg A2v: *O czworu też to powiem, iże ta liczba sama jest grunt wszelkiej doskonałej stałości, gdyż wszelka rzecz mocno stoi, która cztery węgly ma*; KochProp 15: *Ku czemu drogą tobie, królu, tym łatwiejsza, Im rzecz, której podąjesz, sama jest ważniejsza*; oś ‘linia prosta, wokół której odbywa się pozorny obrót dzienny sklepienia niebieskiego’, zob. np. Mącz 22b: *Axis ... też koniec á średni punkt okręgu niebieskiego, ná których sie wszystek świat obraca*; GórńTroas 33: *Już była uszła biegu noc dwie części zgoła, Ku dmiowi niebieska oś náwracała koła*; *prędkie ‘szybko się poruszający, szybko pokonujący jakąś przestrzeń’*, zob. np. ModrzBaz 10v: *Gdy męstwo wychwalają, więcej go przybywa, Jáko koń: dodasz li mu ostrog, prędzy bywa*; KochPs 27 (Psalm 19, 21–23): *Á gdy w bieg jego [słońca] pojrzyysz przyrodzony, Nie jest tak prędki obrym niewściagniony, Kiedy do kręsu przed wszystkiemi bieży; krag niebieski ‘sklepienie nieba’*, zob. np. KochPs 136 (Psalm 90, 5–8): *Pierwój, niżli góry wstały, Niż ziemiá, niż okazały Krag niebieski jest stworzony, Tyś jest, Boże nieskończony*; KochPs 200 (Psalm 136, 49): *Chwalcie Pána, który krag niebieski spráwuje*; w Sł. XVI poza Kochanowskim niepoświadczono – u innych autorów w tym znaczeniu występuje *okrag nieba*, *niebieski*, np. SkarKaz 578a: *Pospolitym právem słońcu kazał przez godzin 24 okrag niebá obchodzić*; Prot A4v: *Á srebna jego [słońca] siostrá [tj. księżyc] nadobnie jeździła Po niebieskim okragu, tá mię prowadziła; toczyć ‘obracać’*, zob. np. GórńTroas 30: *[czas] leci, nie bieży, niedościęgłym lotem, Jakowym toczy Bóg niebo obrotem*; KochFrag 23: *Cóż gdzie nászé oczy Dosiąć nie mogą? gdzie myśl, która niebiem toczy, Gdzie sámá piękność świeci*; por. też podobny zwrot w KochFr 106: *ukaz swé oczy Gwiazdom równe, które prędkie krag niebá toczy*.

s. 2/5 (Phaen 28): *Z miejscá swégo by namniej nigdy nie wykroczy – by namniej ‘ani trochę, wcale’*, zob. np. GlabGad B7v: *najdzie mnogie ludzie woniej nie czujące by namniej*; KochOdpr C2v: *Tej podobno tá powieść gmyśli; mnie by namniej – I onej nie wiem ná co tá rádość wynidzie; wykroczyć ‘opuścić wyznaczone miejsce’*, zob. np. OrzRozm I: *Sąd Duchowny nie tylko wedle Státutu Polskiego, ále i wedle Zákonu nászego znośny ludziom jest, gdy on nie wykroczy z swego krysu*; KochSz A3v: *Á kiedy głódzien, do kuchniej rad skoczy, Dokąd z pierwszego miejscá nie wykroczy*.

s. 2/6 (Phaen 29): *Ále trwa niezruszona, ziemie przenikájąc – niezruszony ‘nieruchomy’*, w tym znaczeniu tylko w *Fenomench*; takie samo znaczenie w XVI wieku ma współrdzenne *niewzruszony*, udokumentowane liczniej (Sł. XVI – 6 razy), np. SkarŻyw 528: *Dopiero gdy ciáło podnieść chcieli, połowicá sie tylko mar podnosiła, a połowicá niewzruszoná stała*; KochPs 33 (Psalm 24, 3–4): *On [Bóg] rękámi swemi Grunt ná morzu záłożył niewzruszonéj ziemi; ziemiá ‘kula ziemská’*, np. SkarŻyw 91: *On spráwuje to, co ná ziemi jest, á kápláńskie práwo z niebá zstępuje*; KochPs 92 (Psalm 65, 5–7): *Do ciebie, który prósbámi ludzkiemi Nie gárdzisz, przyjdą wszyscy, co po ziemi Okragłéj chodzą; przenikać ‘przechodzić przez coś na wylot’*, zob. np. HistAl F8: *izali nie dosyć mam ná zwirzchnich ciężkościach moich, które wnętrznosci moje jáko miecz przenikáją*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w *Fenomenach* (zob. też 19/23 [Phaen 435]).

s. 2/7–8 (Phaen 30–31): *Á w poły práwie niebá obá kónicá májác / W szczepioné – poły dawna forma biernika liczby mnogiej rzeczownika *poł* (dziś *połowcy*); *poł* ‘środek czegoś’*, zob. np. GórńDworz P4: *ná then čás, gdy posłowie ksiąząt pomorskich krolowi imieniem pánow swych w puł rynku hołd podług zwyczajú czynili*; KochNKar G: *Z troje ... trzecie z kręską przez pół, jáko tu: „ziveś”*; w *poły nieba* ‘w punkty wyznaczające środek półkul niebieskich, tj. w bieguny niebieskie’, w Sł. XVI tylko w *Fenomenach*; por. Cn. Th. s.v. *Pół niebá; práwie ‘jak należy’*, np. BierEz A3v: *Ezop, gdy ze sná wstał, Sam sie z sobá táko gadał: ... Aleć już mam dobrą mowę, Wszystkie rzeczy práwie zowę*; KochPieś 12: *Zemowit stoi wedla ojca práwie Z drugiemi równo; oba kónica ‘oba końce’*, forma biernika liczby podwójnej; *wszczepiony* ‘wetknięty, wsadzony’, zob. np. Mącz 387a: *Insitus Wszczepiony, wsadzony, wsiany*; StryjKron 297: *wszczepiwszy mu szyję między dwie deski, dusili go, aż umarł*.



s. 2/8 (Phaen 31): co imięnia nie ma w naszej mowie – imię ‘nazwa własna lub pospolita’, zob. np. SienLek 195: *rzecz nie tylo potrzebna, ale też wielce pożyteczna, nie tylo ziołom imioną wiedzieć, ale też bydła, zwierząt, ptaków, ryb i robactwa*; KochZuz A2: *Semiramis mężna pani, ta je zbudowała Wielkim kosztem, a Babilon imię miejscu dąta*; mowa ‘język jako środek porozumiewania się’, zob. np. BielKron 291v: *Mowā ludu śląskiego jest niemiecka, ale z drugiej strony Odry ku Polsce mowā polska*; KochPieś 51: [Bóg] *Dał nam rozum, dał mowę, a nikomu z nami; co imienia nie ma w naszej mowie* ‘które to końce osi niebieskiej nie mają polskiej nazwy’. Próby polskich odpowiedników grec.-łac. *polus* i łac. *vertex* zob. Mącz 486d: *Vertices coeli quos Graeci Polos dicunt, hak, szpica, wierzchołek niebieski*; Mącz 308c, d: *Polus, hak, szpicā albo koniec niebieski. Cardio coeli. Polus Arcticus et Borealis, Północna szpicā. Polus Antarcticus et Australis, Południowa szpicā*. Współczesną nazwę *biegun niebieski* zaświadcza Linde dopiero z XVIII wieku. Wcześniej wyraz *biegun* występował w znaczeniu ‘tulać’, ‘goniec’, ‘zbieg’ albo ‘biegacz’, np. Mącz 473b: *Vagabundus, idem quod vagus, tulający, tłukący się i tu, i owdzie, biegun*; Mącz 222c: *Tabellarium alieni subministrare, nąstręczyć komu posła, bieguna, cursora*; GostGosp 14: *Rodziców nie ma żaden urzędnik bez pańskiej wolei ze wsi wypuszczać, a bieguny zaráz w łańcuch sadzać, gdy który przyjdzie*.

s. 2/9 (Phaen 32): *Ále polos* i Gręczyn, i Rzymiánin zowie – *polos* polska transkrypcja gr. *N sg półoś* lub łac. *A pl polos* (jak w cytowanym wyżej przykładzie z Mącz 486d, zob. komentarz do 2/8 [Phaen 31]); *Gręczyn* ‘*n-ethn* Grek’, dawna forma, w tym znaczeniu w XVI wieku rzadsza, oboczna do *Gre*k (St. XVI *Gręczyn* 42 razy | *Gre*k 877 razy), zob. np. GórnTroas 15: *Beżecny Gręczyn, sprąwił to sąd boży, Iż ná królewski kárk járzma nie włoży*; KochSat Cv: *Bo ledwe się rozgości, kiedy Gręczyn zbrojny O swą krzywdę będzie chciał po nim nagłej wojny*; zowie dawna regularna forma 3. osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego czasownika *zwać* ‘nazywać’ (odmiana typu *zowie*, *zowieś*, *zowiem* itd.).

s. 2/10 (Phaen 33): *ná południé* w morzu *zátopiony* – *na południe* ‘na południu’, np. BibRadz 2. Par 28/18: *Nád to Filistyni położyli się też byli po mieściech w rowninách i ná południe w Judzie*; KochFrag 3: *Tym twój dziad Firlej, Mikołaju, słynie; A póki Wisła, póki Nieper popłynie, Ten ná południé, oná ná północy, Chwała trwać będzie jego spraw i mocy*; zob. też 16/6 (Phaen 342) i 18/29 (Phaen 412).

s. 2/11 (Phaen 34): *wzgórę wyniesiony* – *wzgórę* ‘ku górze, do góry’, zob. np. GlabGad O5: *ich [niewiaś] natura nie jest tak dostateczna, aby wilgoty takowe miała wzgóre podnosić*; KochProp 7: *Ten [proporzec], jáko skoro z drzewá swého był spuszczoney, Á potym wzgóre ná wiatr wolny wymiesiony; wyniesiony* ‘podniesiony, umieszczony wysoko’, zob. np. Leop Ps 106/26: *wyniosły się wzgóre nawátności jego [wiatru]. Podnoszą się aż do niebá i spádną aż do przepáści*; KochPs 69 (Psalm 46, 10–12): *Biją wáły w brzegi krzywé, Grozą upádem opoki Wyniesioné pod obłoki*.

s. 2/12–13 (Phaen 35–36): *Po prawej i po lewej ręce ten poslední* / *Ma dwa wozy widóme* – *po prawej i po lewej ręce* ‘po obu stronach’, zob. np. OrzRozm Ev: *Bo nie będzie li tego klina wierzchu dzierzał ołtarz, á dohu jego ... nie będzie li po prawej ręce dzierzał káptan, á po lewej krol*; por. też KochNKar D4v: „A” *trojakié Polacy mają. Piérwsze zową łacińskie, które ma swój znak nád sobą: kréskę z góry ná dół wiedzioną od prawej ręki ku lewej, jáko „zárdny”*; *ten poslední* ‘ten ostatni z wymienionych’, czyli tu: *biegun północny*, zob. np. LatHar 376: *Dwie rzeczy ty objáśnił Atánázjusz ... Naprzod niepojętą tajemnicę Świętej Trojce. ... Potym niedościgłą ludzkim rozumem o wcieleniu Syná Bożego náukę. Tę posledníszą ná ten czas tu opuszczę*; KochFr 94: *Mikosz kotá przeciagnął, Jan się rzezał w koszy. I rzecze ten poslední: powiédz mi, Mikoszu; widomy* ‘taki, którego można zobaczyć; zauważalny, widoczny’, zob. np. RejWiz 118v: *Jáko przez skło, kiedy się jáka rzecz widoma Oprze o ciemny ołow, już jest wszem znájoma*; KochPs 83 (Psalm 57, 15–16): *rozpozrzy szeroko Sławę swoję, niech będzie widoma ná oko*.

s. 2/13 (Phaen 36): *jáko znáczą jedni* – *jako* ‘jak, tak jak’, wyraz użyty w funkcji spójnika wprowadzającego wypowiedzenie stojące poza głównym związkiem składniowym, pełniące

funkcję odsyłacza do źródła informacji lub obserwacji odbiorcy, zob. np. FalZioł IV 30a: *Śledź jest ryba morska, jako pisze ten Izydo<rus> o przyrodzeniu rzeczy jich*; KochWr 20: *ále odłożywszy té wróźki na stronę – jako je ty zowiesz – chciałbym od ciebie co gruntowniejszego słyszeć; znaczyć ‘rysując, przedstawiać coś’, u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w Fenomenach*, zob. też 13/20 (Phaen 286); *jeden* zaimek w funkcji rzeczownikowej ‘pewien człowiek, ktoś’, zob. np. BielKron 307: *byli jedni co rádzili, áby krol z kílka tysięcy wybránych ludzi gdzie ná stronie stał*; KochFr 23: *Proszono jednéj wielkiémi prósbámi*; tu jako część konstrukcji przeciwstawnej: *jedni ... drudzy*, por. np. CiekPotr 64: *są jedni, ktorzy siłą máją, Á drudzy zásié málo; jedni dostawáją Siłą, á drudzy záś nic*; SkarKaz 80b: *Jedni są, ktorzy do skárbu klucze máją i wydáją drugim wedle potrzeby, á drudzy, ktorzy z ich rękú biorą*; zob. też 2/15 (Phaen 38).

s. 2/14–15 (Phaen 37–38): Trzy gwiazdy niesie dyszel, czterémá paláją / K o ł á – *nieś* ‘mieć coś na sobie, być ozdobionym czymś’, zob. np. Leop Ioann 19/5: *Wyszedł tedy Jezus ná dwor, niosąc koronę cierniową i páwłóczané odzienie*; KochPs 93 (Psalm 65, 41–42): *Rok wszytkorodny wieniec znákomity Niesie ná głowie Twoją láską wity; pałac ‘błyszczec, świecić się’, zob. np. StryjWjaz B2v: Złotem, srebrem ubiory ich świetnie paláły*; KochPs 52 (Psalm 37, 13): *Jsna jest zorzá, jasno sólńce pála*.

s. 2/15 (Phaen 38): parę niedźwiedzie drudzy przyznawáją – *drugi* zaimek w funkcji rzeczownikowej ‘ktoś inny’, zob. np. GlabGad A8v: *Czemu niektorzy ludzie máją kędzierzawe włosy, drudzy proste*; KochCn B3v: *Ále i słowy może człowiek pożyteczén być drugiému*; tu jako część konstrukcji przeciwstawnej *jedni ... drudzy* (zob. komentarz do 2/13 [Phaen 36]); *przyznawać* co ‘uznawać co za słuszne, przyjmować co’, por. np. GórńRozm C3v: *á wrácájac się do polskiej wolności ... ja nie tylko jej nie przyznawam, ále powiádam, że tu jest wielka niewola*; BielKron (1597) 591: *bo między nimi [szlachta] byli niektorzy, co áni krolá przyznawali, áni sądów słuchác nie chcieli; sens całego zdania ‘inni interpretują, odwzorowują ten układ gwiazd jako dwie niedźwiedzice’.*

s. 2/16 (Phaen 39): Któré grzbiety do siebie są postanowioné – *grzbiety* dawna forma narzędnika liczby mnogiej rzeczownika *grzbiet* z końcówką *-y* (dziś: *grzbietami*); *postanowiony* ‘ułożony, umieszczony’, zob. np. BielKron 263: *Ziemia jest w pośrzedku okrégow niebieskich, jáko punkcik w cerklowányim kołku, w jednostínej dálekości od niebá ze wszystkich stron boską spráwą postanowioná*; zob. też niżej 15/18 (Phaen 326); St. XVI konstrukcję *postanowionym* być czym *do siebie* notuje tylko z *Fenomenów*; *grzbiety do siebie są postanowione* ‘ułożone, umieszczone są grzbietami do siebie’.

s. 2/17 (Phaen 40): Májąc głowy ná krzyżach spółnie położoné – *krzyż* ‘tylna część grzbietu’, zob. np. FalZioł I 10d: *á tym namazuj grzbiet, poczáwszy od szyje aż do samych krzyżów*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w *Fenomenach*; *spólnie* ‘wzajemnie’, zob. np. KochProp 15: *Miał Niemiec i z Polaká, i z Litwiná siły, Póki té dwa narody spółnie sie trapiły; położony* ‘znajdujący się w jakiejś pozycji, gdzieś umieszczony’, zob. np. KrowObr 89: *Iż ná którym by kółwiek miejscu byłá zápáloná tá gromnica i położoná, odstąpił i drzał dyjabeł*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu często, ale tylko w *Fenomenach* (zob. 15/6 [314], 16/11 [346], 18/4 [387], 18/18 [401], 20/26 [470]).

s. 2/18 (Phaen 41): Tá k z e ná wznák biég dzierzá – *także* ‘w ten sposób’, zob. np. CzechRozm 132v: *á tak jeśli by tá obietnicá i ten znák przez Ezájaszá obiecány nie mógł ściągác do czásu dászego ná potym przyszłego, ále tylko do onego obecnego Ezájaszowego, tedy bym ja też także mowił*; SienLek 160v: *Oléj rożány ták działáj: Wezmi cztery loty rożej á wlož ją w oliwy funt, záwiąż máchárzyną we sklenicy á postaw ná sólńcu przez czterdzieści dni. Tá k z e czyni i z fjołkow; na wznák ‘do góry nogami, grzbietem w dół’, zob. np. FalZioł I 13d: *kto by miał mdły wzrok albo zmierzknienie przed oczyma, wpuść tego soku w nos á na wznák się polož, iż dojdzie tam daleko do żyłek, które pochodzą od mózgu do oczu*; u Kochanowskiego tylko 1 raz; *bieg* tu: ‘obróć, krążenie, ruch ciał nie-*

bieskich', zob. komentarz do 1/12 (Phaen 10); *dzierżeć* 'kontynuować, trwać', zob. np. ComCraC 11: *tedyśmy do rad państwa naszego Wielkiego Księstwa Litewskiego to rozkazali, aby oni też w tem roce jednostajną obronę z Koroną Polską dzierżeli przeciwko spólnem nieprzyjacielom*; KochPieś 15: *Gdzie jako pszczoły wkoło swego páná Straż dzierżém, nięcąc ogień aż do ráná; bieg dzierżę 'trwają w biegu'*.

s. 2/18–19 (Phaen 41–42): *snadź to mamki były / Jowiszowé i zá to niebá dostąpiły – snadź 'podobno', zob. np. E. Otwinowski, Anonima-Protestanta XVI wieku erotyki, fraszki, obrazki, epigramaty, wyd. I. Chrzanowski, Kraków 1903, s. 58: A tożci to już dziś trzeci [rok] minął, Jako się tam snadź ktoś do niej [do panny czekającej na męża] ochynął. Już był pewny ślub*; KochLFog 2: *jeno że snadź nie od Gdańszczan przyjeżdżał, ale od Olblązan*; *mamka* 'kobieta karmiąca piersią cudze dziecko', zob. GliczKsiąż D2: *Co lepiej jest: jeśli mátká swemi własnymi piersiami dziećie kármí, czyli jemu chováć mámkę?*; KochTr 4: *Bodajżebych był ráczý kolébkę kołysał I z drugiémi nieważné mamkom pieśni pisał, Którémi by dziecinki noworodné spýł I swoich wychowáń-ców lámenty toliły, dostąpić czego 'zasłużyć na coś', zob. np. WysKaz 23: Á to jest miłosierdzie. Lecz tego ták zgólá nie dostąpi, jeśli pierwej álbo ná tym, álbo ná onym świecie tego, co pobroíl, nie popláci*; KochPs 216 (Psalm 149, 18): *Á wierni sławy wiecznéj stąd dostąpili*.

s. 2/20–21 (Phaen 43–44): Jedną z nich Cynozurá ... druga jest Helice – Cynozura 'gwiazdozbiór Małej Niedźwiedzicy', z gr. κυνός οὐρά 'psi ogon', łac. Cynosura, por. np. Mącz 76c: *Cynosura, gwiazdą niebieską, którą mniejszym niedźwiadkiem zową, leży ná pułnocy*; Helice 'gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy', z gr. Ἑλίκη 'spirala, zwój', w Sł. XVI tylko w *Fenomenach*.

s. 2/21–22 (Phaen 44–45): *pośledniéj Grékowie, / Ále piérwszýj sydońskíe n awy uż yw áją – pośledni 'ostatni z wymienionych', zob. komentarz do 2/12–13 (Phaen 35–36); sydońskí przymiotnik od n-loc Sydon (miasto w Fenicji, dziś Sydon w Libanie); nawá 'okręt', zob. np. BielKron 267: *Niedáleko od tego miástá leży Seleuná ... skąd do cypryjskiego krolestwá nawy wielkie idą*; KochPam A3: *Táki przed láty Tezeus ... Płynął ná prętkiéj nawie przez głébokíe morze*; tu w znaczeniu metonimicznym 'żeglarze', por. np. BielKron 453: *które nawy, gdy nas ujrzáły, poczęły uciekáć, wymiotawszy złoto w morze; używáć czego 'posługiwać się czymś jako środkiem do osiągnięcia celu, stosować coś', zob. np. Mącz 420b: tego fortelu używał przeciw nieprzyjacielowi*; KochSz A4v: *Teraz by czas był, pánný z Helikoná, Przywieść ná pámiéć, jákich która stroná Fortelów przeciw drugiej używálá*.*

s. 2/23 (Phaen 46): *Kiedy głébokíe morskie wody przemiérzáją – morskie wody w XVI wieku utarta metonimia na oznaczenie morza (Sł. XVI s.v. Morski), zob. np. Leop Gen 1/22: błogostáwił im, mówiąc: Roście, mnożcie się á nápełniajcie wody morskie*; KochPs 145 (Psalm 97, 2–4): *Niech się ziemiá ráduje I wyspy niezliczone Z wód morskich wynurzone; głébokí częsty epitet morza i oceanu (Sł. XVI. s.v. Głęboki), zob. np. BielKron 445v: ták dáleko zájechał, aż mu morzá głébokiego nie stawáło*; KochFr 22: *Ziemię pomierzył i głébokíe morze, Wié, jáko wstájá i zácho-dzą zorze; przemierzáć 'przebywać jakąś trasę', w tym znaczeniu w XVI wieku rzadkie – według Sł. XVI poza Fenomenami poświadczone tylko w Mącz i Volck, zob. np. Mącz 220a: Permetior, przemierzam, przebiegam*.

s. 2/24 (Phaen 47): *Owá świétna i znáczna – owá forma mianownika liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego zaimka wskazującego ow, tu: Helice; świétny 'błyszczący', zob. np. OrzQuin P4: k temu nosi Polak świétny piérsień złoty, to jest szlachectwo, którym najwýższy niższemu równý w Polsce jest*; KochPs 184 (Psalm 119, 126–127): *Twój zakon ... Który u mnie droższy perel i świétnego złótá*; w odniesieniu do gwiazd (zwłaszcza w *Fenomenach*, por. 6/11 [129] 2 razy, 6/14 [132], 7/8 [149], 8/10 [171], 9/13 [198], 13/9 [276], 16/18 [353], 20/27 [471], 21/10 [486]) 'jasno świecący', por. też SkarŻyw 481: *I dał im Pan Bog świétny ślup w nocy, który je prowadził, znaczny 'wyróżniający się', tu: wielkością, por. np. SkarŻyw A3: bo jeśli ná niebie i ná ziemi i ná*

morzu, które dziwną robotą swoją okraślił, i rozlicznymi a bogatymi darami swymi nadat – znaczny jest ten rzemieślnik; KochPs 67 (Psalm 45, 9–11): *Przypasz do boku swój miecz uzłożony, Cny bohaterze, miecz na wszystkie strony Sławny i znaczny.*

s. 2/24–25 (Phaen 47–48): gdy słońce zajdzie, / Żadnej gwiazdy na niebie tak prędko nie najdzie – ‘po zachodzie słońca żadna inna konstelacja nie uwidacznia się tak szybko’; *gwiazda* tu wyjątkowo odnosi się nie do jednej gwiazdy (jak zwykle w *Fenomenach*), lecz do całej konstelacji, czyli Helice (Wielka Niedźwiedzica); *nie najdzie* forma 3. osoby liczby pojedynczej czasu przyszłego w funkcji bezosobowej ‘nie ma, nie sposób znaleźć’, zob. np. Rej-Zwierz 33v: *zapłaty takiej pocziwiej żony nie najdzie ledą gdzie*; KochTr 22: *W niebie szczéré rozkoszy ... Tu choroby nie najdzie, tu niémáš starości*; por. też np. WujJud 51: *i tego listu zá Epifanijusow nie przyjmuję, którego jednak między księgami jego nie najdziesz.*

s. 2/26–27 (Phaen 49–50): Cynozurá zaś mniejsza, lecz wódzem pewniejszym / Żeglarzowi, bo wszystká biega w kole mniejszym – (*być*) wódzem (*komu*) ‘być czym przewodnikiem, prowadzić kogo’, zob. np. KrowObr B2v: *otoż my teraz tego mężá zaráżającego uchwycili, który ... jest wódzem ku tej sekcie nazaráńskiej*; KochMon 51: *Báranowi go równam ... Który piéknému stádu wódzem jest owczému*; wódz ‘przewodnik podróży’, zob. np. SkarŻyw 244: *teżé nocy bez światlá, bez wodzá, uchodził kryjomym i pokątnym obyczájem*; Koch-Pam A4v: *Ten [pan] ... Wziął cię zá wodzá sobie i ... szedł morzem ku polskiej gránicy; żeglarzowi synekdocha ‘żeglarzom’; wszystkie ‘cały’, zob. np. DiarDop 109: Mądrzy ludzie, chcąc krotkíemi słowy ukazać, na czym wszystkie porządek dobry w Rzeczpospolitej należy, powiedzieli, że to są zawiasy, na których Rzeczpospolita nie inaczej jako drzwi wiśi*; KochPs 124 (Psalm 82, 2–4): *króle koronowane Sędzia wiekuisty sądzi, Który wszystkim światem rządzi; biegać ‘poruszać się’, tu: ‘krażyć’, zob. np. SkarŻyw 258: rozkázując słońcu, miesiącowi i gwiazdom innym, áby ku posłudze przyszłego pána swego czleká biegać nie omieszkały*; por. też KochPs 156 (Psalm 104, 49): *Tám żaglem rozpuszczonym okręty biegáją; biega w kole mniejszym ‘porusza się po mniejszym okręgu’ – Mała Niedźwiedzica (Cynozura, Mały Wóz) znajduje się bliżej północnego bieguna niebieskiego niż Wielka Niedźwiedzica (Helice, Wielki Wóz), zatem obwód okręgu, który wyznacza jej bieg, jest mniejszy niż w przypadku Wielkiej Niedźwiedzicy; z tego powodu Mała Niedźwiedzica, znajdując się bliżej bieguna północnego, jest lepszym przewodnikiem dla żeglarzy – precyzyjniej wskazuje kierunek północny, zob. też Komentarz astronomiczny, hasło Wozy/Niedźwiedzice; koło ‘kolista, pozorna droga ciała niebieskiego kreślona na mapie nieba’, np. GrabowSet T3: *Pójrzyj po sklepie i kregu przejrzyjstym, Uznaj i wagę; pátrż, ják kołem istym Chodzi*; KochPs 201–202 (Psalm 138, 15–18): *Ty, nád wszytkíemi Koły siedząc niebieskiémi, Ná niskość przedsié pátrzyysz i to, co wysoko, Z daleká zna Twoje oko.**

s. 3/1 (Phaen 51): Między tymi podobien rzéce Smok sie wije – między tymi, tj. między Małą i Wielką Niedźwiedzicą; *podobien rzece* ‘podobny do rzeki; taki jak rzeka’, *podobien* forma mianownika liczby pojedynczej rodzaju męskiego odmiany prostej (rzeczownikowej); w XVI wieku *podobien*, *podobny* częste jako wyrazy wprowadzające porównanie (z rekcją celownikową), np. StryKron 315 marg: *Przeważność litewska podobna Lacedemońskiej ad Termopilas i Ulisesowej z Dyjomedesem*; KochPs 3 (Psalm 1, 9–10): *Táki [człowiek] podobien będzie drzewu poróżcznému, Które przynosi co rok owoc pánu swému*; Smok ‘gwiazdozbiór Smoka’, gr. Δράκων, łac. Draco; zob. też Mapy \*\*1/27a–28a: *Smok jest Serpens álbo Draco.*

s. 3/2 (Phaen 52): Á ogón zatokámi stąd i zowąd kryje – zatoka ‘zakręt, zwój’, w tym znaczeniu Sł. XVI poza *Fenomenami* nie notuje, por. Cn. Th. s.v. Zatoki rzek; s.v. Zatoki wężowe; *stąd i zowąd* ‘z tej i z tamtej strony’, por. np. SarnStat 1087: *wszystkie spory, rozitérki, nieprzyjáźni, odpowiedánia, osławienia i szkody między stronámi [Królestwem Polskim a Zakonem] i stąd, i zowąd uczynioné mają być odpuszczono*; w innej konstrukcji też u Kochanow-

skiego – KochSz B: *Potym sie cicho z obu stron skradali, To stąd, to zowąd na się przymierzali; kryć ‘chować’, np. WujNT Hebr 11/23: Mojżeszá narodzonego kryli trzy miesiące rodzicy jego; KochMon 59: nie był człowiek żywy, Co by go był mógł tobie, Menelae chciwy, Ukazać! Á pewnie go z miłości nie kryli, Bo mu nieprzyjacielem równo wszyscy byli; sens zdania: ‘Smok chowa zwoje ogona za sąsiadującymi z obu stron gwiazdozbiorami: Wielką i Małą Niedźwiedzicą’.*

s. 3/3 (Phaen 53): *Gdzie ma głowę Helice, tám ogón położył – położyć ‘przyłożyć, przystawić’, np. SkarŻyw 560: położywszy goźdz na skroni jego, uderzyła młotem i przebiła mózg jego; KochZuz A4: Á stánawszy wpośród zboru fálszywi sędziowie Położyli swe niewierne ręce na jej [Zuzanny] głowie.*

s. 3/4 (Phaen 54): *Potym sie sam ku głowie Cynozury złożył – sam ‘całe ciało w opozycji do jakiejś jego części’, tu: ogona, takie użycie tego zaimka pojawia się w Fenomenach kilka razy, np. 7/19 (159), 10/11 (216), 21/28 (504); złożyć się ku czemu ‘skłonić się, skierować się ku czemu’, u Kochanowskiego w tej konstrukcji tylko w Fenomenach; por. w odniesieniu do rzeczownika abstrakcyjnego w OrzQuin B: Ewangelik: Sejm tám wszystek o tym jest, jakoby brát, á nikomu nic na wieki nie dác ... Pápieznik: I ku temu jednemu sejm wárszawski sie złożył? Ewangelik: Ku niczemu inemu; por. w wyrażeniu synonimicznym składać się ku czemu w Leop 3. Reg 20/20: Krol syryjski Benádád dopadszy koniá z jezdnemi swemi skłádał ku swym.*

s. 3/5 (Phaen 55): *Á obszedszy ją do nóg ostatcznym kołem – obyć ‘iść, okrążyć coś’, np. BibRadz Ios 6/7: Potym rzekł do ludu: Idźcie á obejdźcie miásto, á ktorzy są zbrojni, niechaj idą przed skrzynią Pańską; KochPs 72 (Psalm 48, 29): obydzcie wkoło to miásto wysokié; ostateczny ‘ostatni, po którym nie ma następnego’, np. MiechGlab 67: Mahomet ... który wziął Konstantynopolim Roku Bożego 1453, w ostateczny dzień maja; KochPs 69 (Psalm 46, 32–33): Zámnióst wojny oplákáné Ná kraj świátá ostateczny; koło ‘spirala, zwój’, w innych tekstach z XVI wieku w tym znaczeniu tylko w wyrażeniu przyimkowym w koło, np. Mącz 408b: Kryś, okrag álbo cyrkiel, którego sie koniec z końcem nie schodzi, ále ták wije w koło jakoby powroz álbo wąż; HistAl M5: a morze sie mu widziáło jakoby smok w koło stoczony álbo zwity.*

s. 3/6 (Phaen 56): *Rzucił sie wzad – rzucić się ‘w jednej chwili przyskoczyć do czegoś’, np. MurzHist T4v: I tamże, ujrzáwszy niejaki kordek, prędko się rzucił do niego i porwáwszy ji, chciał się im wielką mocą przebić; KochMon 57: Ón [Menelaus] sie znowu rzucił, Chcąc ji [Parysa] oszczepem zabić, wzad ‘do tyłu’, np. WyprPl C3v: W bitwie jáko nadálej wzad uchodź od czoła, Ná hárc nie jeżdź, á złęgo rázu strzeż sie zgoła; KochMon 52: Powstawszy [Uliesses] – ku ziemi wzrok trzyma náklonióny, Laski áni wpród, áni wzad nie náchylájac, Ále ją w jednéj mierze ustáwicznie májac.*

s. 3/6–7 (Phaen 56–57): *stánął, zátoczywszy czołem / Zniénaglá ku Helice – zátoczyć czym ‘skręcić czymś, skierować coś gdzieś’, u Kochanowskiego tylko w Fenomenach, por. np. BielKron 320v: kazáła zátoczyć koñmi á z huku strzelić; czoło ‘część głowy między skroniami u zwierząt’, np. BierEz R4: Potrzásał często rogámi; iź bárzo czoło twárde miał, Wszytki ine swaki zbijał; KochJez A3: Tobie białonogi Kón turecki, á ná nim siodło i rząd drogi, Kutas u szyje biały, ná czele zaponá, Drogim smalcem i drogim kámieniem sádzoná; zniénaglá ‘powoli, stopniowo, pomału’, np. BierEz Q4v: [Żołnierz do płaczącej wdowy] náczął z nią cudnie mowić, Ciężki jej žal słowy cieszyć. Á gdy ją tákó námarwiał, Płacz jej zniénaglá ustawał; KochPieś 41: Po chwili wiosná przyjdzie, Ten śnieg zniénaglá zéjdzie.*

s. 3/7–8 (Phaen 57–58): *Skrón obojá pała / I oczy – skróń ‘boczna część twarzy między uchem a czołem’, np. BudBib Iudic 4/21: i weszlá [Jahel] do niego [do Sysery] cicho, i przyłożyła gwoźdz ná skroni jego, i przebiła w ziemię; KochEpRadz A2: O zacny Rádziwille, i sam pióro swoje Tobie gwóli odmieniam, á po Helikonie Kwiateczki wonné szczypié ná twé gładkie skronie; obojá forma mianownika liczby podwójnej rodzaju żeńskiego liczebnika zbiorowego oboj ‘składający się z dwóch elementów, jeden i drugi’; skróń obojá ‘obie skronie’; pałac ‘błyszczec, świecić się’, np.*



StryjWjaz B2v: *Złotem, srebrem ubiory ich świetne pałaty*; KochPs 52 (Psalm 37, 13–14): *Jásna jest zorzá, jásno slóńce pála, Ták będzie i twa cnota okazála*; również o oczach, zob. np. ZawJeft 46: *Gdy przed smętным ołtarzem święta Pánná stała, Z pojźżenia świętoblíwa jej fárba pałátá*; KochPs 23 (Psalm 18, 17–18): *oczy [Boga] pałaty Żywym ogniem, á z oblicza węglé strzeláły*.

s. 3/8 (Phaen 58): *ná pászczéce jedná gwiazdá białá – paszczeka* ‘otwór gębowy zwierząt, zwłaszcza drapieżnych; paszcza’, np. RejZwierc 166: *Álbo on Sámson, co wieże mury obalał, álbo lwom pászczeki rozdzierał ... pátrźże, jeśli sie śmierci obronił álbo mógł obrónić?*; KochPs 31 (Psalm 22, 34–35): *Zewszád mié wilcy zátwárlí otyli, Pászczeki ná mié rozdárlí strászliwé; biaty ‘ja-sny’*, tak o świetle w XVI wieku, np. WitosŁut A4: *Nápátrzyć się nie mogą, á ono to z szyje [orlicy] Slóńcu rowny; to z skrzydeł biaty promień bije*; KochOdpr D2: *Wielki ogień ma powstać – ták wielki ogień, Że wszystko, jáko w biaty dzień widác będzie*.

s. 3/9 (Phaen 59): *T á ż więc głowá tám wpada ná głébokíe morze – więc spójnik użyty w funkcji wskaźnika nazwiązania do poprzedzającego zdania*, por. np. KochPs 71 (Psalm 48, 17–18): *Cosmy tedy od swoich stárszych więc słycháli, Tosmy oczymá svémi ogládáli; wpadać na morze ‘zachodzić, tonąć w morzu’*, por. też 21/2 (Phaen 478), również synonimiczne zwroty z morzem jako miejscem wschodu i zachodu ciał niebieskich: *w morze paść* (14/2 [Phaen 290]), *na morze ująć* (23/26 [Phaen 566]), *w morzu tonąć* (12/11 [Phaen 262]) a. *gasnąć* (20/28 [Phaen 472]); *głębokie morze* zob. komentarz do 2/23 (Phaen 46).

s. 3/10 (Phaen 60): *Gdzie wieczorné i ráné miészają sie zorze – rany* ‘wczesny, występujący na początku dnia, poranny’, np. BibRadz Ex 14/24: *Mądry serce swoje podał ná ráné wstawianie do Pana Bogá*; KochPs 89 (Psalm 63, 1–2): *Ku służbie Twojej, Boże ... Wstáje, ránégo nie czekájąc slóńcá; zorza* ‘czerwonoróżowawy blask na niebie poprzedzający wschód lub zachód slóńca’, np. SzarzRyt Bv: *choć zorza rożána Promienne slóńce przywodzi, Choć mgłę ciemną przyodziana Noc z ciemnościami przychadza, Narodowi wybranemu Niech wątpienie nie przeszkadza Śmieie ufác Pánu svemu*; KochFrag 41: *Bogu cześć ma być ... dáná ... Temu sie niebo klánia i ognisté zorze; zorza rana* ‘świt, wschód slóńca’, *zorza wieczorna* ‘zmierzch, zachód slóńca’, por. Cn. Th. s.v. *Zorzá zaránna*, *Zorzá wieczorna*; *mieszać się* ‘współwystępować, być blisko siebie’, np. GliczKsiąż B4: *pástuchowie ... dobre á zdrowe owce od párszywych á zaráźliwych przesadzájá, áby sie nie miészály i sámy od siebie nie káżyły*; KochSz A3: *Polá sie czarne z biáły miészájá*.

s. 3/12 (Phaen 61): *Niedáleko téj głowy okrutného Wężá – okrutny Wąż* tu: ‘Smok’, metonimia motywowana węzowym ciałem i ruchami opisanego wcześniej Smoka; usprawiedliwiona też istnieniem łacińskiej nazwy tego gwiazdozbioru: *Serpens* ‘Wąż’, np. Ov. Met. II 173: *quaeque polo posita est glaciali proxima Serpens*; okrutny ‘o zwierzęciu: dziki, nieokiełznany’, por. np. RejWiz 126v: *Wąż okrutny máło go wkoło nie otoczył*; BibRadz I 5c marg: *Á tą náuką odwodzi człowieka, áby nie żył jáko okrutne zwierzétá*.

s. 3/13 (Phaen 62): *Widác żáłosny wyraz poklékłego męžá – żáłosny* ‘wywołujący smutek, żal’, por. np. ZbylWieś 17: *Nie ucieszy tak smutnego Serca lumia żáłosnego, Ani głowy frasowlíwéj Głos tráby wdzięcznokrzykliwéj*; KochWz 142: *Ojciec potym i mátká, pátrząc ná ták żáłosną rzecz ... z płáczem do Bogá o pómsťe woláli; wyraz ‘kształt podobny do czegoś, podobieństwo, obraz’*, zob. np. GosłCast 11: *[Iempсар to] Zdrády, obłudy, fálszu, pychy wyraz żywy*; KochFrag 21: *Człowiek, choć wyraz bóży, niesposobny ná to*; por. też 16/9 (Phaen 344); *poklékły* ‘który padł na kolana, ugiął kolana ku ziemi’, w formie imiesłowu czasu przeszłego w XVI wieku tylko u Kochanowskiego w *Fenomenach* (por. też 7/6 [Phaen 147]), choć czasownik *pokléknać* ‘upaść na kolana, ukléknąć’ jest w tekstach z XVI wieku licznie poświadczony (choć nie w tekstach Kochanowskiego, w których nie występuje), np. BielKron 232v: *Szedł tedy Maurys sam ... pokléknął przed cesárzem, prosząc o ten urząd*; OpecŻyw 162v: *Tam tedy przyszedł Enoch z Eliászem, poznali go, iż on był zbawiciél w zákonie dáwno obiecany. Przeto pokléknąwszy przed nim padli i chwálé mu boską dali*.

s. 3/14 (Phaen 63): *Ręce ma rozciągniöné – rozciągniony* ‘o ręce, skrzydła, ramionach: wyciągnięty, podniesiony’, np. BierRaj 21: *dla ktorych zbawienia naszego z rozciągnionyma rękoma na krzyżu raczyłeś wisieć*; Leop Ex 25/20: *Obádwá boki ubłágálnie niechaj* [dwa cherubiny] *zákrywájá, májác rozciągnione skrzydłá*; zob. też 7/19 (Phaen 159).

s. 3/15 (Phaen 64): *Niezmierzoného Smoká przyciska łeb srogi – niezmierny* ‘ogromny, rozległy’, w takim – przestrzennym – znaczeniu tylko u Kochanowskiego, zob. np. KochPieś 32: *Ten* [Noe], *będąc z łáski Páńskiej ostrzeżony, Zbudował sobie korab niezmierny*; KochPs 144 (Psalm 96, 1–4): *Zácznicie ... Pieśń monársze niebieskiemu. Śpiéwaj Mu z mieszkáncy swemi Wielka, niezmierná ziemi*; KochPs 121 (Psalm 80, 21): *Góry wielkie, niezmierné cieniem swym zákryłá* [winnica]; zob. też 21/4 (Phaen 480); *przyciskać* ‘przygniatać’, w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko jeden raz w *Fenomenach*, choć w XVI wieku dość częste (w Sł. XVI 9 razy), np. Mącz 318c: *Praelum, drzewo, które prásę przyciska*; GłabGad F3: *á że i kolanami przyciskájác wiele ku rubocie* [!] *pomagamy*; srogi ‘wielki, mogący budzić strach’, zob. np. LubPs gg4v: *Zápalil sie srogi ogień w mej* [tj. boskiej] *popędliwosci, Á przerázi áż w piekielne wszytki głébokosci*; KochPieś 31: *Á prze to srogié obłoków trzáskánié Kládá sie lásy*.

s. 3/17 (Phaen 65): *dziewiącią gwiazd wity – ‘upleciony z dziewięciu gwiazd’*; *dziewiącią* staropolska forma *I sg* liczebnika *dziewięć*; *wity* ‘upleciony’, np. Mącz 459b: *Tortilis, wity, skrzywiony, kręcony*; KochPs 93 (Psalm 65, 41–42): *Rok wszytkorodny wieniec znákomity* *Niesie ná głowie Twojá łáská wity*.

s. 3/18 (Phaen 66): *Kwitnie cnéj Áryjádny Wiéniec znákomity – kwitnąć tu* w znaczeniu metaforycznym ‘jaśnieć, błyszczeć’, por. np. BielKron 467v: *ktorzy będą uczeni, będą kwitnąć jáko słońce*; cny ‘uczciwy, dobry’, np. HistHel B3: *Chorwał Ácháb ochmistrzá ná swym dworze cnego*; KochZuz A5: *Ále corká cnego Judy k woli wam nie byłá*; *znákomity* ‘wspaniały, powszechnie znany’ lub ‘wyraźnie widoczny’, por. KochSat A2v: *Stąd prawá, stąd wolności, stąd rzeczpospolitą Macie, moi Polacy, na świat znákomitą*; KochPieś 33: *Włóżę ná niebo znákomitą pręgę, Którá gdy ujrzę, wspomnié ná przysięgę, Że mam hámować niezwyczajną wodę*.

s. 3/20 (Phaen 67): *Ále przy głowie zásię pátrzej drugiéj głowy – ale ‘a’*, spójnik wprowadzający nowe treści, zob. np. RejPos 230v: *Pátrzájże, iż im tu Pan krociuchno odpowiedzieć raczył summę zakonu wszytkiego. Ále widząc dobroliwy Pan onę ślepotę ich ... nie chciał ich ták w tej ślepotcie zániecháć*; KochPs 118 (Psalm 78, 119.121.123–125): *Ocučil sie Pan ... I zádał sromotny raz nieprzyjacielowi ... Ále władze i rządu áni Józefowym, Áni zacnym potomkom zlécił Efrájomym. Jüdzie zlécił; zásię ‘zaś’*, por. np. KochWr 31: *Á zlych obyczájów zásię przyczyná skázóné nászé przyrodzenié naprzód, á potom rzeczywospolitéj niedbáłość; patrzáć ‘szukać, wypatrywać’*, np. HistRzym 7: *rozesłał posły we wsze dwory książęce, áby mu pátrzáli pánný, ktoraby byłá ku pierwszej krolewnie podobná*; KochSob 63: *Prózno cię pátrzam w tym kole: Twojá, miły, rozkosz – pole*.

s. 3/21 (Phaen 68): *Jásného Ofijuchá – jasny* ‘świecący, błyszczący’, np. RejWiz 154v: *Ktory* [Stworzyciel] *tu słońce jáśnie jáko świecę spráwił*; KochFrag 18: *Kiedy miesiąc jáśnie rogi Skłonił do svéj zwykłej drogi?*; w *Fenomenach* jest to stały epitet Ofijucha/Wężownika, zob. 18/20 (403), 19/20 (432), 23/3 (543); *Ofijuch* ‘spolszczona grecka nazwa gwiazdozbioru Οφιοῦχος’, por. Cn. Th. s.v. *Wężownik* ná niebie; w polskim przekładzie obu nazw Kochanowski używa wymienienia: *Ofijuch* 4 razy (3/21 [68], 4/2 [72], 18/20 [403], 19/20 [432]), *Wężownik* 4 razy (20/29 [473], 23/3 [543], 23/5 [545] i 24/21 [593]).

s. 3/22 (Phaen 69): *Ogién z rámion wychodzi – ogień* ‘światło gwiazd’, por. 4/15 (Phaen 81), także wyrażenie *Wężownik ogniowy* w 20/29 (Phaen 473); np. BielKron 121: *w ten czas wielkie cudá widzieli, ogień ná powietrzu przez LXXV dni*; KochEpKoch 110: *Wieczorna gwiazdo, którój ná okrągłym niebie Ogień nád ziemią goré*; ramię ‘miejsce, gdzie górna część ręki łączą się stawem z kością łopatki; bark’, np. RejWiz 26: *Skrzydélká ma u rámion z nadobnego pierza*,

*Á łuczek dzierzác w ręku, ná káždego zmierza*; KochMon 51: *Jesli przyszło stać, záwždy rámony wielkimi Przerównał Menelaus; wychodzić* ‘pojawiać się, ukazywać się’, np. Cn. Th. s.v. *Wychodzi co z częgo*; KochFr 56: *Á duszá sobie niech pobuja málo. Chce li, gdzie jáсны dzień wychodzi z morzá, Chce li, gdzie wieczór gásnie pozna zorzá.*

s. 3/22–23 (Phaen 69–70): *že i w pełnią goré / Upátrzony – w pełnią* ‘w pełni Księżyca’, dawna forma biernika liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego z końcówką *-ą*; *gorzeć* ‘świecić, jaśnieć’, w takim znaczeniu przenośnym w Sl. XVI poza Kochanowskim tylko w BudBib Dan 7/9: *stolica też jego czerwieniáła się jáko ogień, á koła jej gorzáły jáko ogień*; KochPs 106 (Psalm 72, 53–54): *Imię ná wieki jego nie zgásnie, Dokąd słoneczny gore krag jáśnie; upatrzoný* ‘wypatrzoný, wyszukany wzrokiem’, np. RejWiz 165: *upátrzyć to trudno, Bowiem się záchmuráło ná powietrzu brudno*, choć dopuścić należy również znaczenie ‘dający się zauważyć’, por. KochPs 22 (Psalm 17, 39–40): *Tákíe więc szczęńe łwice szalónéj Czyha w jáskini nieupátrzonéj*; sens całości: ‘że i podczas pełni da się wypatrzyć, zauważyć’.

s. 3/23 (Phaen 70): *w ręku już nie ták światło sporé – w ręku* forma miejscownika liczby podwójnej rzeczownika *ręka* ‘w obu rękach’; *światło* ‘jasność, której źródłem jest świecący obiekt’, tu: ‘jasność gwiazdy’, np. SzarzRyt B4: *Dał światło gwiazdom i jedne zábáwił Ná miejscu, drugie jego wdáło chenie W rządzne błádenie*; KochOdpr C3v: *Wieczne światło niebieskie, i ty, płodna ziemi, I ty, morze szerokie: wy wszyscy bogowie ... świadki mi dziś bądzcie; spory* ‘wielki’, np. RejKup x3v: *Mamy święte doktory, w których tak jest rozum spory, Iz wszytkiego poprawili, Czego ini przebaczyli*; KochFr 101: *Pił z kuszá práwie sporégo, Ták iz tylko brode z niego Widác było krokosowá*; sens całości: ‘gwiazdy będące wyobrażeniem rąk Wężownika nie świecą tak jasno’.

s. 4/1–2 (Phaen 71–72): *W nich się wielki wąż kręci, który przepásuje / Ofijuchá – w nich*, tj. w rękach Wężownika; *kręcić się* ‘wić się’, np. KlonWor 6: *Ják u srogiej Meduzy ... Miásto włosow żywe się kręciły jászczorki; przepasowác* ‘być tym, co opasuje, oplata coś’, np. BielKron 94v: *Drugi znák ukazał mu [Jeremiaszowi] Pan Bog, gdy mu rzekł: Idź do rzeki Eufráten á záchowaj tám nabiodrek (to jest pás, co biodrá przepasowál)*; *Ofijuch* ‘spolszczona grecka nazwa gwiazdozbioru *Οφιοῦχος*’, zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68).

s. 4/2–4 (Phaen 72–73): *ten przedsię śmieie następuje / Niedźwiadkowi ná piersi – ten*, tj. Wężownik; *przedsię* ‘jednak, mimo to’, np. Diar 73: *Ustawiono, żeby konie wywodzone nie były, przedsię je tak wywodzą, że o nie barzo trudno*; KochZuz Av: *Bo temu, kto ma wiele, káždy przedsię dáje; śmieie* ‘pewnie, odważnie’, np. BielKron 283: *Ná thym concilium Janá Husá spalono i uczniá jego Hieronimá, którzy ták śmieie szli w ogień jáko ná jedny gody*; KochPieś 8: *Daj się w moc wiátrom á skocz z góry śmieie, Niżbyś woláła siedziéć u kądzieli; następowác na co* ‘stawać na coś, nadeptywác coś’, u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko 1 raz w *Fenomenach*, np. RejZwierc 146v: *gdy pies śpi ná śmieciu, nie następuj mu ná ogon; Niedźwiadek* ‘gwiazdozbiór Skorpiona’, *niedźwiadek* ‘skorpion’, zob. np. Mącz 373d: *Scorpio, niedźwiadek*, por. też FalZioł IV 15c: *Niedźwiadek jest robak ziemny, postawę ma łagodną, jakby dziewczą, ale w ognie ma jadowite żądło, którym zatnie i jad wpuści.*

s. 4/4–5 (Phaen 73–74): *z rąk ná obie stronie / Węźá zbywa – ‘Wąż wystaje poza obszar obu rąk Wężownika’; (na obie) stronie* forma biernika rodzaju żeńskiego liczby podwójnej rzeczownika *strona*, dziś: *(na obie) strony*; *z czego zbywa czego* forma bezosobowa czasownika *zbywać* w znaczeniu ‘jest w nadmiarze’, tu: ‘wystaje’, zob. Cn. Th. s.v. *Zbywa co*; por. też BielKron 33: *Podziáłajcie też przykrycie nád nim, nádziáławszy guń z sierści koziej, których by zbywáło z strzech ná łókcju.*

s. 4/5 (Phaen 74): *część spływa práwa przy ogonie – ‘część Węża wystająca poza Wężownika z prawej strony znajduje się przy ogonie, jest częścią ogonową’*, zob. też *Komentarz filologiczno-literacki*.

s. 4/6 (Phaen 75): *Ále gdzie z lewój ręki wzgóre sie wydziéra – ale ‘a zaś, natomiast’, np. SkarŻyw 188: Gniewasz się i szemrzesz, cesarzu, ále ja ryczę; ty z Bogiem walczysz, á ja o Bogá mówię; KochFr 121: Teraz cię licha mogiła Znáczného mężá przykryła, Ále sławá siega niebá – Nie z grobu cię sądzić trzebá; gdzie zaimek nieokreślony ‘gdzieś’, np. RejZwierz 40: drudzy ták będą mmimáli, Iżbychmy gdzie z szpitalá stárszego dostáli; KochOdpr D2v: Rzućmy się co napręcej á ná pokój gdzie Wyprowadźmy tę pánnę uprácowaną; wzgóre ‘ku górze, do góry’, zob. komentarz do 2/11 (Phaen 34); wydzierać się ‘wrywać się’, tu w znaczeniu metaforycznym ‘wydobywać się’, nieobecne u Kochanowskiego poza *Fenomenami*, por. też np. LudWiś B2v: *Przeto na nowie i pierwa ćwierć tego miesiąca będzie niepogodna, Do pełniej słoneczko będzie sie wydzierało, A tak będzie mieszanina do końca tego miesiąca.**

s. 4/7 (Phaen 76): *Áż o Wiēniec okrągły żędłem sie opiéra – aż partykuła uwydatniająca rozciągłość czegoś w przestrzeni, tu: podkreślająca wielkość tej części Węża, która wystaje poza lewą rękę Wężownika, por. np. BielKron 168: iż syná swego Kárlá wielkiego posłał przeciw jemu áż do setnego kámienia, á sam u trzeciego stánął; KochFr 95: rymy moje, Które od umárzłego morzá imię twoje Rozniosły áż do brzegu murzyńskiéj gránice; Wiēniec nazwa konstelacji, dziś: Korona Północna, gr. Στέφανος Βόρειος, łac. Corona Borealis, zob. Mapy \*\*1/31a: Wiēniec jest Corona; tu i w 3/18 (Phaen 66) z oznaczeniem wtórnej nosowości (zapis *Wieniec* tylko raz w odniesieniu do gwiazdozbioru Korony Północnej – 22/29 [Phaen 537]), zob. też *Komentarz astronomiczny*, hasło *Wieniec* (Korona Północna); okrągły ‘mający kształt zbliżony do koła’; zdaniem Boreckiego (teka XIV) przyjęcie takiego znaczenia czyni epitet *Wieniec okrągły* banalnym, być może zatem Kochanowski użył tego wyrazu w znaczeniu imiesłowowym ‘który krąży’ (na wzór nowotworu *pokłękły* ‘który padł na kolana, ugiął kolana ku ziemi’, zob. komentarz do 3/13 [Phaen 62]); por. też epitet *okrągłe niebo* 11/6 (Phaen 234); *zędło* ‘żądło, u węża: ząb jadowy’, tu zapewne metonimiczne odniesienie do paszczy węża; por. np. RejPos 318v: *on okrutny wąż ... záciera á práwie jáko jádem nápuszcza onymi rozlicznemi żądły swemi ty święte ścieżki á ty gościńce Pána tego; GosłCast 41: W piérwszy kwiát mojej młodości Wąż ten obłudnej miłości Wpuścił téż był w serce moje Jádowié żądło swoje; opierać się o co ‘dotykać, przytykać do czegoś’, w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz, zob. też np. Oczko 6: *stąd dymy suche i tłuste pędem wielkim idą, że áż o nieba sie opierając, miotły, łyskania i dziwiy insze nád powietrzem czynią.***

s. 4/9–10 (Phaen 77–78): *Támże pod jego grzbietem przypátruj sie pilnie / Równéj Wadze – tamże ‘w tamtym, tj. wspomnianym, omówionym przed chwilą miejscu’; przypatrować się pilnie ‘patrzeć na coś, obserwować coś z uwagą’, np. GórDworz P: *spytał go [Tatarzyna] łagodnemi słowy biskup, dlaczego by mu sie ták pilno przypátrował; równa (Waga) prawdopodobnie ‘zrównoważona, tj. mająca ramiona ułożone na tej samej wysokości’, por. równy ‘będący na tym samym poziomie, na tej samej wysokości’, np. Strum B4v: *Bo jákoby uszka równé nie były, tedy by téż wagá tym sznurem niedobra była; KochPs 119 (Psalm 79, 25–28): *Ci przez ogień, przez miecz srogi Zniszczyli Twój lud ubogi; Miástá i zamki budowné Położyli z ziemią równé; możliwa też interpretacja ‘związany z, będący znakiem równonocy jesiennej’, choć z pewnymi zastrzeżeniami – zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Waga*; *Waga* ‘gwiazdozbiór Wagi’, gr. Ζυγός, łac. Libra; zob. np. Mącz 192b: *Libra znamię niebieskie Wagá; Mapy \*\*1/35a: Wagá jest Libra; o genetycznym związku gwiazdozbioru Wagi z gwiazdozbiórami Skorpiona i Szcypiec zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Waga.******

s. 4/10 (Phaen 78): *ále tá nie gore ták silnie – ‘ale ona, tj. Waga, nie świeci tak intensywnie’, niejasne odniesienie porównania, prawdopodobnie chodzi o głowę Węża ( $\alpha$  Ser) lub o gwiazdę Wieńca (Korony Północnej) – choć obie konstelacje nie są jaśniejsze od Wagi (zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Waga*); być może zatem nie chodzi o intensywność blasku, lecz o wyrazistość kształtu gwiazdozbioru (zob. *ibidem*), wtedy zwrot *nie gore ták silnie* w metaforycznym znaczeniu ‘nie zaznacza się tak wyraźnie’; *gorzeć* ‘świecić, jaśnieć’, zob. komentarz do*

3/22–23 (Phaen 69–70); *silnie* ‘z dużym nasileniem, intensywnie’, np. SienLek 3v: *Á nie mówięć ja tu o onych, którzy są grubego przyrodzenia, o kmieciach, oraczoch i co zawnždy silnie pracęją.*

s. 4/12 (Phaen 79): *Wozá Wielkiego dyszel* – *Woz* forma dopełniacza liczby pojedynczej z pierwotną końcówką *-a*; *Woz Wielki* zachodnia część gwiazdozbioru Wielkiej Niedźwiedzicy, zob. np. BielKron 295: *á jáko jest rzecz ista, iż ten lud jest z drugiej strony gwiazdy pułnocnej, około ktorej ow Woz ná niebie obraca się, zowq Polus Arcticus; dyszel* ‘drag umocowany do przedniej części wozu, umożliwiający kierowanie nim’, np. PudlFr 64: *Bá, już chocia ná sáníach Stásiá Bránickiego Ná kieruj dyszlem do mnie, Jásiu mój, którego Z radością wielką ściany mé oczekawája.*

s. 4/13 (Phaen 80): *Árktofiláks*, od inszych *Bootes rzeczony* – *Árktofiláks* ‘grecka nazwa gwiazdozbioru Wolarza’, gr. Ἀρκτοφύλαξ ‘tropiący niedźwiedzia’; Kochanowski w *Fenomenach* tej nazwy gwiazdozbioru użył tylko raz, zwykle posługuje się starą grecką nazwą *Bootes* (Βούτης) ‘poganiacz wołów’, zob. np. Murm 5: *Arctophilax arctuae sive ursae phylax i. custos, qui dicitur esse Bootes hic plaustrum vehit. Der Wageman. Furman*; Mącz 15a: *Arctophylax alias Bootes, woźnica tego wozu siedmi gwiazd. Maluczka gwiazdeczka nád średnią gwiazdą, które koniami zowq árktos ursae et φύλαξ custos; od inszych rzeczony* ‘przez pozostałych nazywany’, od ‘przez’, np. NiemObr 77: *ktorych [męczenników] kreń okrutnie od przeciwników prawdy wylana Boga ku pomście ... wyzywa*; KochWr 25: *Kto tedy wiare z dawná od wszystkich przyjętá wzrusza ... fundamentów rzeczypospolitej wzrusza; inszy* ‘ktoś pozostały, reszta’, np. CzechRozm 1v: *iák o sobie sami trzymája, żeby wszystko umieli i nád insze więcej rozumieli*; KochPam A2v: *jáko cię znacznym fortuná czyniła, Tákeś i dowcipem miał przed inszemi siłą; rzeczony* ‘nazywany’, np. Mącz 19a: *Átlas ... niewymownie wysoka górá w Maurytáníe, ná ktorej, jáko poetowie piszą, jeden obrzym Átlas rzeczony stoi, niebá rámonámi swemi podpieraјаc*; KochSat A4: *Palcie lasy na popiół, rąbnie na wańszosy, „Polak od pola rzeczony” – pospolite głosy.*

s. 4/14–15 (Phaen 81–82): *Wszytek jáсны, lecz ogień pod plecionym sznur-em / Przed inszymi zacniejszy* – *wszytek* ‘cały’, zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50); *wszytek jáсны* ‘cały jáсны, tzn. wszystkie gwiazdy w nim są jáсны’; *ogień* ‘światło gwiazd’, zob. komentarz do 3/22 (Phaen 69); *przed czym, kim* ‘niż co, kto’, dość rzadka konstrukcja w XVI wieku, np. BielKron 70: *będę sławniejszy przed tymi dziewczákami*; KochPieś 44: *Boleje, że kto przed nią kiedy wysszej skoczy; inszy* ‘ktoś pozostały, reszta’, zob. komentarz do 4/13 (Phaen 80); *zacniejszy* ‘wyróżniający się’, np. Mącz 322a: *Primarius, jeden z pirszych, zacniejszy.*

s. 4/15 (Phaen 82): *zowią go Árktur-em* – *Árktur* ‘nazwa najjaśniejszej gwiazdy w konstelacji Wolarza: α Boo’, z gr. Ἀρκτοῦρος ‘strażnik niedźwiedzia’, łac. *Arcturus*; np. KołakCath B2: *Ktore [lamenty] mię zápalája ják słóńce obłoki, Gdy Árkturá omija przez Dyjon szeroki*; zob. też 21/21 (Phaen 497), por. też 16/11 (Phaen 346).

s. 4/17–18 (Phaen 83–84): *Pod nogámi oglądasz Bootá jásného / Pánnę* – ‘pod nogami Boota jásného oglądasz Pánnę’, szyk przestawny: orzeczenie między przydawką a wyrażeniem przyimkowym w funkcji okolicznika, do którego się ona odnosi, rzadki w polskich tekstach Kochanowskiego; *oglądasz* w znaczeniu dokonanym z odcieniem rozkazującym ‘ujrzyj, zobacz’, synonimicznie: *ujérzysz* (10/1 [Phaen 207]), *patrzaj* (3/20 [Phaen 67], 13/3 [Phaen 271], 17/2 [Phaen 365]); *Panna* ‘gwiazdozbiór Panny’, łac. *Virgo*, w źródłach St. XVI poza *Fenomenami* nienotowane, zaświadczone jednak (7 razy) jako nazwa znaku zodiaku, np. Goski \*3v: *W Pannie dobrze jest szczepić, siać, około ziemi robić*; w *Fenomenach* utożsamiana z *Dike*, grecką boginią sprawiedliwości, zob. 5/7 (93), 5/18 (104).

s. 4/18 (Phaen 84): *która kłos trzyma zbożá dostáłego* – ‘która trzyma kłos zboża dojrzáłego’, szyk przestawny: orzeczenie rozbija rzeczownik i przydawkę w grupie dopełnienia; *kłos* ‘kwiatostan traw i zbóż’, również nawiązanie do nazwy najjaśniejszej gwiazdy tej konstelacji, zwanej do dziś *Kłosem* (łac. *Spica*, α *Vir*), choć w materiałach St. XVI w tym znaczeniu niepoświad-



czonej, por. Calep s.v. Spica; *dostały* o zbożu i owocach: ‘dojrzały’, np. GlabGad I6v: [owoc] *ku krwi nie tak wadzi, zwłaszcza pod miarą pożywany, jako są wiśnie, trzśnie i wszelkie jagody czerwone, zwłaszcza dostale*; KochTarn 78: *Ná kóniec, pelen wieku i przystojnej chwały, Sam sie práwie polozył jáko kłos dostały*.

s. 4/19 (Phaen 85): Którégokolwiek ojcé córką chcesz być zwána – ‘od ciebie zależy, kogo uważasz za swego ojca’, ‘obojętnie, czyją jesteś córką’, por. następujące zwroty z *chcesz*: Mącz 43c: *Cedo quem vis arbitur, daj, kogo chcesz, na jednanie*; Mącz 476c: *Ubivis accede, kiedy chcesz, przystąfi*; Mącz 509d: *Utervis, którego chcesz, wszystko zá jedno, acz ten, acz ów*; LubPs A5v: *Możesz ty sobie po stáremu jáko w kościele, ná który ton chcesz śpiewać*; RejWiz 61v: *Już ty, chcesz li w niedzielę, á chcesz li we wtorek, Zdechmi więc, kiedy raczysz*.

s. 4/20 (Phaen 86): Bo różne ludzkie głosy – ‘bo różnie ludzie o tym mówią’, *głosy* ‘wieści, pogłoski’, np. RejZwierz 4: *pátrż, co krol w mocy ma, Iz jákie chce o sobie, tákie głosy puszcza*; KochDryas A2: *I nas o twym przyjeździe głosy dochodziły*; w tym znaczeniu z przydawką *ludzkie* tylko u Januszowskiego (2 razy) – KochCzJan A2: *czego i głosy ludzkie, iz jeden tákorwy czasów swoich poetá był w Polsce, táčno podeprzeć mogą*; OrzJan 129: *skoro sie oślyszá [różne państwa] bądź przez poselstwá, przez listy, przez posły, ná ostatek przez same wieści i głosy ludzkie, żeś tak wászá Króléwska Miłość już postanowił*.

s. 5/1 (Phaen 87): Pojérzy okiem łaskáwym ku téj niskiej ziemi – ‘spójrz łaskawie na ziemię’, *pojérzy* staropolska forma 2. osoby liczby pojedynczej trybu rozkazującego czasownika *pożrzeć*; *pojérzeć ku czemuś* ‘spojrzeć, popatrzeć w jakimś kierunku’; por. BibRadz Gen 15/5: [Bóg] *rzekł do niego [Abrahama]: Pożry teraz k niebu, á zlicz gwiazdy jesli możesz*; KochPs 85 (Psalm 59, 10): *pojérzy okiem swym ku ziemi; niski* ‘znajdujący się w pewnej odległości w dół pod czymś’, tu: ‘ziemia przeciwstawiona niebu’, np. Prot E: *Pirwej ku gorze Wistá wroci się od morzá, Niż zgaśnie jego sławá ná tej niskiej ziemi*; KochPieś 72: *Chowaj nas, póki raczysz, ná téj niskiej ziemi, Jedno záwždy niech będziem pod skrzydłami Twemi*; zob. też KochPs 155 (Psalm 104, 26), KochBr 151.

s. 5/2 (Phaen 88): Á dopuść sie miánować rymy niegodnemi – a ‘i’, *dopuścić* ‘pozwolić, zgodzić się’, np. OpecŻyw 152: *Á dlá tego prosili Piláta Żydowie, áby im dopuścił połamać lédźwie i ich nogi, áby byli zjęci. I dopuścił Pilat*; KochTr 9: *Nie dopuściłás [Orszulo] nigdy mátcie sie frásować; mianować sie* ‘być wymienianym, wmiankowanym’, np. BielKron 159: *Iz sie tu wielekroć rázow miánują Góttowie ... przeto o nich krotko wypisuje, co to był zá narod*; KochCz B2v: *Przyszczie tych wszystkich narodów, które się tu miánują, do Dunájá część, drudzy ku zachodu*; rymy dawna forma narzędnika liczby mnogiej rzeczownika *rym*, dziś: *rymami*; *rym* ‘utwór literacki pisany wierszem’, np. RejFig Bb6: *Dwá sie mieli ku pániej, więc rymy písali*; KochFrag 42: *twym imieniem ... Swé podlé rymy zdobie*.

s. 5/3 (Phaen 89): Póki płynął chwalebny ón piérwszy wiek złoty – *płynąć* przenośnie ‘toczyć się, dźiać się’, np. GórnDworz E5: *mnie sie tak widzi, iz ktorzy sie z tym szczęściem rodzą, iz im wszystko przystoi ... ci máło w tym potrzebują inego mistrzá, ábowiem mając to z biegu niebá, chociaby oni nie chcieli, już im to tak samo płynie, iz cokolwiek poczną, ludziom ná nie z podziwieniem pátrzyć miło*; KochPs 61 (Psalm 41, 35–36): *Niechaj Bóg Izráelski ná wszystek świat slynie, Póki kołem niemylnym dzień zá nocą płynie; chwalebny* ‘zasługujący na uznanie’, np. OpecŻyw 192: *Tedy będzie więcej chwalebne domostwo ubogie niżli paláce ułożoné*; KochWr 26: *ná co sie i Sátyr skárży, zesmy stárych á chwalebnych obyczájów odstąpili; ón* ‘ów, ten’, z funkcją uwydatniania określenia wyjaśniającego: ‘ów piérwszy, ten piérwszy’, por. np. RejPos 16v: *Gdyż cokolwiek sie urodziło wedle biegu przyrodzonego, wszystko sie rodziło w gniewie á w przekléciu piérwszym onym przodków nászych*; KochMon 58: *kiedym cię [Parys Helenę] naprzód w nawách wodopławnych Z lácemoniskich sam niósł ónych krájów sławnych; piérwszy wiek* ‘początek’, np. BielKron 1: *Piérwszy wiek światá poczyna sie od Ádámá; wiek złoty* mityczny okres rozkwitu, dobrostanu i pokoju, np. KlonKr A4v:

*O jáki to czas w on wiek złoty bywał, Gdy każdy chlebą zą cnotą nabywał, KochTarn 75: śmierć ... Wzięła nam mężą tego, który przez swé cnoty Mógł był jeszcze przywrócić ón dawny wiek złoty.*

s. 5/4 (Phaen 90): przestrzegáli dobrowolnie cnoty – przestrzegać czego ‘stosować się do czegoś’, np. LibLeg 11/187v: *Czego też jednak Jego Królewska Miłość przestrzegać wedle przy mierza powinien; KochMRot A2v: Ktoć się, dziatki, Bogą boi, Ten na jego drogách stoi Á przestrzega wolęj jego, Nie czyniąc nic wszetecznego; dobrowolnie ‘z własnej woli’, np. FalZioł IV 6b: [pies] pana swego broni i dobrowolnie dla niego umiera; KochPs 32 (Psalm 22, 77–78): Bogacze ziemscy zą stół Jego siędą I dobrowolnie holdować Mu będą; cnota ‘prawość, ład moralny’, np. BielKron 261: [Turcy] Świádkow nie przyjmują aż doświadczone w cnocie mężę, którym może wierzyć bez przysięgi; KochPs 18 (Psalm 14, 2–4): „Niemász Bogá, przecz sie boim?” W tymże cnotą zgáslá błędzie, Á nierządu pełno wszędzie.*

s. 5/5 (Phaen 91): Nie pátrząc álbo ná kážń, álbo jákie práwá – ‘nie zważając na sankcje karne lub jakieś przepisy’; *patrzeć na co ‘zważać na coś, kierować się czymś’, np. SkarŻyw 130: Bo święci ták tájemnie umierájacy, nie ná świecką sławę u ludzi, ále ná onego nieprzewrotnego sędziego i ná odpłatę wieczną pátrzyli; KochPs 183 (Psalm 119, 97.101): O Pánie, jáko mnie wdzięczné są ustawy Twoje ... Ná té pátrząc, mijam ściężki dáleko złośliwych; kážń ‘kara, sankcja karna’, np. GórRożm D3: Á jáko ná nowe choroby nowych lekarstw, ták ná nowe zbrodnie nowych potrzeba kážni; KochWr 24: Ábowiem jeszcze téj rzeczypośpolitéj áni gruntownej, áni porządněj zwáć možem, gdzie, bojąc sie kážni, co práwo w sobie ma, ludzie swój urząd czynią; bo, by karánia zniknąć mogli, grzeszyliby; jáki ‘jakiś’, np. KochFr 66: Ślę té do ciebie krótkie rymy swoje, Które miéj jáko pewny zakład jáki, Żem jest i chcę być twój ná czas wszeláki; prawá ‘przepisy ujęte w kodeks’, np. ModrBaz 95v: Kiedy by práwá ták krotce á jáśnie były spisáne ... tedy by i to było, żeby same strony spráwy swe przed sędzią spráwowały; KochZg A2: Sądy milczą i práwá.*

s. 5/6 (Phaen 92): Ále sámá przystojność – tá była ustáwá – sama ‘tylko’, np. PudlFr 74: *O nieszczęśliwé czasy, nie ták przed tym było, Sámá cnotá płáciła, aż i wspomnieć miło; KochWr 39: Dobrze, że mi przyszło ná pamięć; jużem był chciał przestáć. Jákoż to sámó powiedziáwszy, przestáne; przystojność ‘przyzwoitość, zachowanie zgodne z zasadami moralnymi’, np. SkarKazSej 670a: iż cnotá nie pátrzy ná zapłatę, jedno ná swoje przystojność; KochPs 15 (Psalm 10, 5–7): nie Bóg u niego Áni przystojność wážna, ále co jego Duszy miło; ta była ustawa zaimek ten użyty jest tu w funkcji emfatycznej, kładzie nacisk na rzeczownik ustawa, będąc jego podwojeniem semantycznym, np. KochPs 150 (Psalm 101, 20): Niewimny, ten mnie służyć będzie; ustawa ‘przepis prawny’, np. Zapiski wielkopolskie, rkps Archiwum Państwowe w Poznaniu z lat 1529–1551, Acta consularia, 1543 12/129: Przysięgam, iż dojrzę pilnie i wiernie ustawy od pana bormistrza i rady ustanowiony, aby nigdy nie przebierał piwa nad ustawę pańską; KochDz 108: Tedy poságu nie bráć. Byś Likurgá pytał, Ináczéj by w ustáwách jego nie wyczytał.*

s. 5/7–8 (Phaen 93–94): i tyś nie gárdziła / Śmiertelnym towarzystwem, áleś z nimi żyła – i partykuła ‘również’, wskazuje tu na wzajemność relacji ‘skoro ludzie nie unikali cnoty, to i Sprawiedliwość (królowa cnót) nie unikała ich’, por. np. KromRożm I M3: *Tákci zą sobą miał pismo Árius, jáko Sabellius ... I teraz nie mniej sie pismem bronią nowokrzeńcy niż luteranowie álbo sákrámentarze; KochSob 59: Czásem téż z dáchu spádnie [kot], Á przedsię ná nogi pádnie; I chłop foremniejszy bywa, Gdzie kot we łbie przemieszkiva; gárdzić ‘lekceważąc, odrzucać’, np. HistJóz B3: która miała tak serce ślachetne a czyste, iż gárdziła wszelkim obcowaniem męskim; KochSob 59: Nie ma w swym szalenstwie miary, Kto gárdzi Páńskimi dáry; śmiertelny metonimicznie ‘ludzki’, np. SkarŻyw 547: jeśli śmiertelnego oblubiénca wolisz [zamiast Chrystusa], zą jákiego pásiświnię pojdziesz; KochTr 21: Á tu więc tákim ci sie kształtem ukázála, Jáko by sie śmiertelnym oczom poznáć dáła; towarzystwo ‘obcowanie, przedstawianie z kimś’, np. BielŻyw 121: Żadnemu sie w towarzystwo wielkie nie wdawaj, aniż też przezliszna osobiliwość użyteczna jest, bo jestlibyśmy też*

barzo osobni byli, nie moglibyśmy zarowno wszystkiego cirpieć; KochSob 63: *Wolałabym téż tym czasem Gdziekolwiek pod gestym ląsem Użyć z tobą towarzystwá; żyć z kimś ‘przestawać, przebywać z kimś’, np. ArtKanc C14: Prosimy Cię, Kryste Pánie ... Ábyśmy-ć práwie wierzyli i ciebie szukáli, przyciągaj nas duchem k sobie, byśmy żyli z tobą wiecznie w niebie; KochDryas A2v: Ludzie z sobą uprzejmie, nie zá tárczą, żyli, Stársze ... czcili.*

s. 5/9 (Phaen 95): *Káždého náuczając jego powinności – powinność ‘obowiązek, to, co należy zrobić’, np. RejWiz A5v: Tenże młodzieniec ... potkał filozofá onego Epikurusá stárego, ktory nic nie dzierżał o żadnej powinności, jedno w rozkoszach świata tego pokládał wszystko dobre człowiecze; KochPij C3–C3v: Nie kładęć zá powinność cudzych obyczájów, ále tylko áby się im przypátrzył. Á będą li się z cnotą á z rozumem zgadzác, czemu ich nászládować niemasz? Nie przeto, że ták Włoch ábo Hiszpan czyni, ále prze to, że ták twojá powinność miesie.*

s. 5/10 (Phaen 96): *świéty głos mieli w uczciwości – mieć w uczciwości ‘szanować, przestrzegać’, np. RejPos 226v: iżbyście dzień świéty pánski mieli w wielkiej poczcliwości; KochPs 35 (Psalm 25, 21–23): Litość á prawdá Pánskie są własności, Tym jáwné, którzy máją w uczciwości Testáment Jęgo.*

s. 5/11 (Phaen 97): *Przetóż onych lat piérwszych – ‘toteż w owych dawnych latach, tj. latach złotego wieku’; przetóż ‘toteż, dlatego też’, np. BielŻyw 171: bo jestliże kto czci cielestnej nie ma, przez mądrość nad wiele inych czcion będzie ... Przetóż błogostawiony człowiek, ktory mądrość najdzie; KochProp 5: Ále ná zamiar co wádzi Mieć rysztunku i czeládzi? Przetóż weźmi téż ode mnie ... proporzec pięknie tkány; (za) piérwszych lat ‘dawniej’, np. BielSat D2: Zá piérwszych lat nosiły násze pánie duszki, Pácierze bursztynowe, nie złote láncuszki; KochWr 27: Á przeto zá piérwszych lat onych i zwyczaj ojczysty zacnych ludzi używał, i stáré obyczáje á dawny porządek záchowywali poważni ludzie.*

s. 5/11–12 (Phaen 97–98): *áni mieczá znano, / Áni między krewnými o zwá-dzie słycho – peryfrastycznie ‘nie było miecza, czyli wojen, ani kłótni rodzinnych’, miecz w znaczeniu metonimicznym ‘wojna, walka zbrojna’, częstym w XVI wieku (w Sł. XVI 145 razy), też u Kochanowskiego, por. np. KrowObr 231v: ktorą radę potym Syrycyjusz papież trzydziesty i osmy bákwochwálcá potwierdził i do kościołow krześcijáńskich ná záchod słońcá, groząc mieczem, wprowadził; KochSat C2: A przykładem przodkow swych szukaj sławy mieczem; zwada ‘kłótnia, sprzeczka, spór’, np. SarnStat 1174: Gdyby sie wszczęlá zwádá, między którými zágásiłby kto w tym ogień i w tym zágászeniu byłby kto ráńion ... według zwyczájú téj ziemi zachowa sie, iż ten, kto ogień zágásił, zá ráńé ma być sądzon; KochPs 121 (Psalm 80, 13): Sásiedzi o hupy nászé zwády záchynájá.*

s. 5/13–14 (Phaen 99–100): *przestávájac ná tym, / Co przyrodzeniu dosyć – przestawać na czymś ‘poprzestawać na czymś, uznawać za wystarczające’, np. OrzRozm P3: powiedamy, iż jest dobry koń i ku jeździe godny, i ná tym przestawamy, nic nie pytając, czyjego stádá ten koń jest; KochPam A2v: Kochałeś sie w náukách i w pismie uczonym, Nie przestávájac ná szczęściu z ojców zostávionym; co przyrodzeniu dosyć ‘co ludziom z natury, tj. do bytowania, wystarcza’; przyrodzenie ‘natura ludzka’, np. ModrzBaz 56v: Wątłość przyrodzenia, wychowanie, bieg żywotá, postępek wieków, ná ostátek śmierć sámá czyni z nas wszyscy sobie równymi; KochProp 16: Zá powodem sámego tedy przyrodzenia, Królu zacny, ludzkiego szukaj pomnożenia; dosyć ‘wystarczająco, tyle, ile trzeba’, np. WyprPl A2v: Á pięć złotych ná stráwę páchołkowi dosyć, Niech nie wszystko kupuje, może co uprosić; KochCn B4: dosyć będzie, kiedy ten, który záchowania szuka, cnotliwie á przystojnie się w káżdój rzeczy záchowa.*

s. 5/14–15 (Phaen 100–101): *więc morski pław zátym / Nie był ludziom znájómy – pław morski ‘żeglowanie po morzu’, w XVI wieku tylko w Fenomenach, pław ‘żegluga’ tylko u Kochanowskiego, por. np. KochPs 165 (Psalm 107, 45–48): Którzy w przeważnym drewnie po morzu żeglują, Á swé potrzeby pławem spráwują; Ci umieją powiedziéć o Pánskiej możności*

*I cudach Jego na głębokości; zob. też Phaen 11/18 (244) i 24/27 (599); zatem 'więc, w związku z tym', np. GostGospSieb +3: prze niebo i gwiazd rozną sprawę, rozne ciała, rozne obuczaje, zątým i rozne roznych potrzeb gospodarstw być muszą; KochSob 57: Co rok słabsze urodzaje, A zła drogość zątým wstaje; być znajomym komu 'być znanym komuś', np. SienLek Yv: Połonek ziele jest mi dobrze znajomé, álem go świeżo na ten czas nie mógł dostać, iżbym go figurą mógł okazać; KochMarsz 155: Mysł moja ząwżdy z tobą. A to masz rym k temu, Który ja myślę podać wiekowi przyszłému Zą swój właściwy wyraz, skąd mam być znajomy, Jáko mi Muzá tuszy, choć w twarz – nieznajomy.*

s. 5/15–16 (Phaen 101–102): dla bręły złotá / W niebezpieczeństwo żaden nie wdawał żywotá – breła wariant z rozszerzoną grupą  $eL \leq yL$  leksemu bryła, w odniesieniu do rud metalu lub ziemi 'gruda', np. LatHar +4: nájdowáli się i ci, ktorzy bryły śrebrá przynosili; KochDz 107: Kámién wziął [Midas] podla drógi – áli złota bryłá, Żytá dotknął – żyto wnet złotem ząkwitnęło; breła złota tu w znaczeniu metonimicznym 'korzyść materialna'; wdawać żywot w niebezpieczeństwo 'powodować sytuację zagrażającą życiu, istnieniu', por. np. ModrzBaz 62: áby jáko dla rzeczy wielkiej i spráwiedliwej w niebezpieczeństwo się żywotá wdawał, tákby dla lekkiej á niespráwiedliwej tegoż uchodził; wdawać 'powodować niekorzystną dla kogoś sytuację', np. ModrzBaz 106v: Bo gdy [panujący wszczynający wojnę] swoje imię rozstawić chcą, tedy swych obywatelów majątność i zdrowie w niebezpieczeństwo wdawájá, morderstwy i porázkami obu stron niezmiernymi wszystkie miejsca nápełniájá; KochSat B: ten [zbytek] was wdawa w długi; żywot 'życie, istnienie', np. GlabGad P2: Dłoń szyroká á głęboka dobrze znamionuje długi żywot, á zwłaszcza jestli palce dobrze ku sobie przystają, kiedy je ściśnię; KochOdpr Bv: Ták ci ná świecie być musi: raz radość, Drugi raz smutek. Z tego dwojgá żywot Nász upleciony.

s. 5/17 (Phaen 103): Pług á rola – to wszystká ludzka żywność była – plug a rola 'pług i rola', tu w znaczeniu przenośnym 'uprawianie ziemi, rolnictwo', np. Mącz 14d: Ab aratro arcessebantur qui, consules fierent, od plugá do rády wzywano; wszytek 'cały', zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50); żywność tu w znaczeniu szerszym 'to, co służy do życia; to, czym się człowiek zadowala', a więc nie tylko w odniesieniu do pokarmu, por. np. RejPos M2: siedział żebrał ślepy przy drodze, żebrać á nábywájáć żywności swojej; BielKron 263: żywioły między niebem á ziemią, to jest wodá, wiátr á ogień, ludziem i innemu wszelkiemu żywemu stworzeniu przyrodzoną żywność dają; GroicPorz k4: Jáko gdyby kto jákiemu rzemieślnikowi dobremu ... rękę uciął, którą on sobie żywność zarábiał, powinien jest ránnemu, poki będzie żyw, ná każdy rok tyle płácić, ile on robotą swoją i dowcipem ná każdy rok mógł nábyć.

s. 5/18 (Phaen 104): Á Święta Spráwiedliwość wszem błogostáwiłá – Święta Spráwiedliwość, tj. Dike, bogini sprawiedliwości, z którą utożsamiana jest w *Fenomenach* Panna, zob. 4/18 (Phaen 84); wszem ściągnięta (krótka) forma celownika liczby mnogiej zaimka wszytek; błogostáwić 'obdarzać łaskami, sprzyjać', np. LubPs P3: Pan Bog da ząwżdy moc narodu wiernemu, Będzie błogostáwił ná wszem ludu swemu; KochPs 174 (Psalm 115, 23–24): Pan o nas pomni, Pan nam błogostáwi I zńácznie naród żydowski wystáwi.

s. 5/19 (Phaen 105): Ále kiedy ząs nástał śrebrny wiek po złotym – ząs 'naśtepnie, z kolei', np. Mącz 126d: Figere et refigere leges, czynić i ząs kázić státuta á ustáwy; KochDz 104: Á ja ząs ták rozumiém, że do ożenienia Nie stanu wysokiého, nie dobrého mienia ... Jáko wstydu á cnoty; śrebrny wiek 'srebrny wiek', tj. gorszy od złotego wieku, czas, w którym ludzkość porzuciła życie cnotliwe i zgodne z naturą, por. np. M. Błazewski, *Thumacz rokoszowy powiatu ruskiego*, Kraków 1607, s. 2: Minęły złote wieki i śrebrne minęły, I miedziane już swoje dokończenie wzięły, Żelazne, ach żelazne po nich nastąpiły; u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*.

s. 5/21 (Phaen 107): I to z ludźmi już nigdy miészác się nie chciała – i to 'co więcej', np. BielKron 261: Do kościółá niewiasty raz w tydzień chodzą w piątek, i to osobno, gdzie mężowie nie bywájáć; KochLFog 1: teraz już rzedzej i to o okurrentow czekam; miészác się z kim 'przestawać, obcować z kim', np. Mącz 44d: Secedant improbi, secedant a bonis, niechaj wynidą źli,

*niechaj się nie mieszają z dobrými; MiechGlab 50: Já wierzę, iż Germani w swej ziemi są zrodzeni, nie mieszając się z przychodnimi gościami.*

s. 5/22 (Phaen 108): *Ále wieczorem tylko z gór się więc puszczałá – puszczać się ‘wykonywać ruch przed siebie’, tu: ‘schodzić lub zbiegać’, np. RejPos 71v: iż się ten nieśláchetnik [tj. czart] miał o nie [ludzi] zawždy á ustáwicznie kusić ... ludzi przywodząc, iż ... pokuszają się o niepodobne rzeczy á práwie się ná doł głową z wysokiej wieże puszcżają; por. też w KochTr 13: Gdzie té wrotá nieszczęsné, którými przed láty Puszczał się w ziemię Orfeus, szukając svéj stráty.*

s. 5/23 (Phaen 109): *Á upátrzywszy ludzi gromádę niemáłą – upatrzeć ‘zobaczyć, wypatrzeć’, np. M. Łaszcz, Pogrom lewartowski, Kraków 1592, k. 8r: Jáko to prędko wyrzekł, ták go jezuitá ostrooki upátrzył, ják w konopiách Witá; KochMon 52: Kástorá z Polidewkiem, mężów mnie znájomych, Áni mogę upátrzyć, swych brációj rodzonych; gromada ‘zgromadzenie, skupisko’, np. GostGospSieb +3: pełen onego błogostáwienstwa od Bogá, Że nie tylko w stádách, w trzodách, ále w wielkich gromádách ludzi sobie poddáných im dálej, tym bárziej pomnożon był; KochPs 10 (Psalm 7, 16–17): Oto lud w wielkiej gromádzie Wyroku Twego czeka; niemáły tu: ‘liczny’, por. np. OpecŻyw 154: álisci druga rotá niemáta k nim się z miástá przybliża; KochPam B: Przeto zebrawszy poczet przyjaciół niemáły ... Puściles się do Gdańská.*

s. 5/24 (Phaen 110): *Wymawiałá im jáwnie cnotę zániedbáłą – wymawiać ‘robić komuś wymówki’, u Kochanowskiego tylko w Fenomenach, por. np. BierEz Hv: Ociec pry corkę miłował ... Po niewoli corkę zgwałcił. Oná tego żáłowála, Plácząc ojcu wymawiałá: Jákoż się Bogá nie báł, Iżes to ze mną udziałáł; jáwnie ‘publicznie, nie skrywając się’, np. GroicPorz x3v: Pisarz ná żądánie Powodu będzie zaráżem jáwnie czytał ich świádectwá; KochSat B2: Dziś niech jáwnie kto zabija, niech zradzá, niech kradnie, Forytarzá dostanie, jáko czego snádnie; cnota ‘prawość, ład moralny’, zob. komentarz do 5/4 (Phaen 90); zániedbały ‘lekceważony, porzucony’, u Kochanowskiego tylko w Fenomenach, por. czasownik zániedbać ‘lekceważyć, porzucić’, np. Plutarch, Krótkich powieści, które zowá apoftegmatá, księgi IV, tłum. B. Budny, Wilno 1599, G2v: [gdy Anaksagoras] przyszedł práwie do zgrzybiátého wieku, zániedbał go Perykles ... Filozof tedy, gdy mu się dostáło z tym to książećiem wídzieć, ták ji z wielkiego niebáczenia strofował.*

s. 5/25 (Phaen 111): *Jákíe – práwi – złé dzieci – prawić ‘mówić’, np. ArtKanc K2v: Wszak i wroblátko żádne kromia wolej jego ná ziemię nie spádnie z gniázdeczká swojého, Z głowy też żaden włos, z liczby swej nie zgínie, ták práwi páński głos; KochBr 152: Tego sobie Wąs obrał, którému objáwił Myśli swoje, á témi słowy k niemu práwił.*

s. 5/27 (Phaen 113): *Który wiek walki srogie i mordy pobudzi – który ‘ten’, np. KochPs 184 (Psalm 119, 126–128): Twój zakon zgwałcony, Który u mnie droższy perł i świétného zlotá, Ten mnie mił sam; który wiek ‘ten wiek, tj. wiek miedziany, gorszy od wieku srebrnego’, zob. komentarz do 5/19 (Phaen 105); srogi ‘wielki, mogący budzić strach’, zob. komentarz do 3/15 (Phaen 64), w odniesieniu do walki zbrojnej por. KochFrag 14: Żeby nie prágnał przejechać szczęśliwie Dróg niebezpiecznych á uść niepogody I szturmów srogich, króm svéj znacznej szkody?; pobudzić ‘wywołać’, np. FalZioł III 14c: Kasztany ... piersiam są niedobre, á tak kaszel pobudzá; KochPieś 31: Przeciwne chmury sólńce nam zákryły I niepogodné dészce pobudżyły.*

s. 5/28 (Phaen 114): *Á rozmáity smétek przypádnie ná ludzi – rozmaity ‘różnorodny, występujący w wielu rodzajach’, np. FalZioł IV 15a: Żaby są rozmaite; jedny wodne, drugie błotne, drugie léśne co się w chwáście chowają, drugie są zielone; KochPieś 72: Wino řesień i jábłká rozmáite dáwa; smétek ‘smutek, przynębienie’, np. LibLeg 10/114: wielki smétek i żáłość mieli, iż wíedzieć nie mogli o zdrowiu a o bezpieczeństwie jej M<iłóści>; KochPogrz 47: chcąc to świátu wywieść, że przygody, nieszczęście i smétki wszelákíe mogá człowiekowi nie być ciężkie áni silné; przypáść ná kogo w odniesieniu do uczuć ‘ogarnąć kogoś’, u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w Fenomenach, por. np. SkarŻyw 244: Áż gdy dziećciému lat było dwánáście, przypádl zásié ná nie srogi smutek.*



s. 5/29–30 (Phaen 115–116): ku świadomym góróm sie puściłá / Niewściąg-niona – *świadomy* ‘znany, wiadomy (sobie)’, np. BielKron 455: *iz oceanus jest godny ku żeglo-waniu i doświadczony ze trzech stron świata, to jest z zachodu, z południa i ze wschodu słońcá, tylko ná pułnocy jeszcze nikomu nieświádomy*; KochSat A2: *I muszę ją podobno ... Opusciwszy jaskinie i gory świádome, Szukać sobie na starość inszego mieszkania; puścić sie* ‘wykonywać ruch przed siebie, opuszczając jakieś miejsce; wyruszyć’, np. BielKron 339: *[piraci] zbudowali okręty wielkie, puścili sie ku brzegom duńskim*; KochMon 49: *Wziąwszy tedy płaszcz ná sie, z domu się puściłá Z wiel-kim płaczem; niewściągiony* ‘szybki, niepomahowany’, w materiałach Śl. XVI poświadczone tylko u Kochanowskiego, np. KochPs 27 (Psalm 19, 22–23): *Nie jest ták prędki obrzym niewściągiony, Kiedy do krésu przed wszystkiemi bieży*; KochJez B3v: *Z drugiej [strony] Łowoci płynął strumień niewściągiony*; zob. też 22/18 (Phaen 526).

s. 5/30 (Phaen 116): ony stráchem nápełniłá – *ony* ‘ich, tj. ludzi, do których prze-mawiała’.

s. 5/31–32 (Phaen 117–118): jáko żelázu śróbro ustąpiło, / Ták nád piérw-szê gorszych sie ludzi námnóżyło – ‘w podobny sposób, jak wiek żelazny zastąpił wiek srebrny, bardziej cnotliwych ludzi wieku srebrnego zastąpili mniej cnotliwi ludzie wieku żelazne-go’; *jako ... tak...* spójniki wprowadzające porównanie, por. np. OpecŻyw 59: *jáko miły Jezus temu niemocnému nie dał zdrowia bez jego przyzwolenia, tákó téż nam nie da zbawienia bez nášzego przyzwolenia*; KochPs 29 (Psalm 21, 18–20): *Twojá ręká Twé wszystkie przeciwniki zgoni. Jáko w ognistym piecu płómiennie palájá, Ták oni w Twoim gniewie nieznośnym zgorájá; ustąpić* ‘usunąć się, zwolnić miejsce’, np. MWilkHist D2v: *I ustąpią trochę stroże, á biskupi z fáryzeuszem, schyliwszy się, będą w rzeczy rádzić*; KochSat B2: *A onych jáko byśmy tu przepomnieć mieli? Ktorzy ani sieć za stół z podejrzanym chcieli ... Jesli nie chciał ustąpić, musiał po niewoli; nád co przy porównaniach wskazuje obiekt o mniejszym stopniu nasilenia cechy*, np. BielŻyw 72: *Dyjogenes nád Aleksandra przemoż-nego wszemi rzeczami mocniejszy był*; KochFr 67: *Filozofi, co nád nas uszy lepsze májá, O dziwnie wdzięcznych glosiéch w niebie powiádájá; piérwszê forma osobowego biernika liczby mnogiej liczeb-nika porządkowego piérwszy, dziś piérwszych; żył w odniesieniu do człowieka ‘mający negatywne cechy moralne, niewłaściwie postępujący’*, np. Górndworz Aa4: *i przypuściwszy gorącą miłość do sercá, zostálá nieobácznie więźniem gorszego człowieka, niż ktory z tych jest, co w piekle mieszkájá*; KochWr 34: *By – mówię – tácy wszystko byli, jeszcze bych je jáko tákó ciérpiał. Ále owo gorszy, qui sua perdiderunt, cum deest, aliena sequuntur. Nie mogą li ináczêj, więc rozterki siejá, rzeczpópolitá miészájá; namnożyć sie* ‘rozmnożyć, rozplenić się’, np. ReszPrz 6: *Teraz sie, chwałá Bogu, po świecie zwolenników Pańskich wszędzie námnóżyło*; KochSat B2v: *Ale kiedy się ludzi skrzętnych námnóżyło, Którym potwarz i prawo ustawiczne miło, Kiedy o námniejszą rzecz każdy na sejm ruszy ... Kto ták żelaznej głowy ... Żeby mógł wszystkich słuchać i uznać, kto krzywy?*

s. 6/1 (Phaen 119): naprzód złóczynną száblę ukowáli – *naprzód* ‘w pierwszej ko-lejności’, np. OpecŻyw 104v: *Judasz, zebrawszy sługi biskupię i liciemierniczé, szukał miłého Jezusá, náprzód w onym domu, gdzie Jezus miły z swymi zwoleniki wieczerzáł*; KochMon 56: *Naprzód Parys wystrzelil ószczęp i uderzył ... Potym sie gotował Menelaus; złóczynny ‘służący do zabijania’*, w mate-riałach Śl. XVI leksem ten odnotowany został tylko 2 razy u Kochanowskiego, zob. też KochJez A4: *Á záplácisz wzdam kiedy onę kréw niewinná, Ktorás ty<raninie> przelát brónią swą złóczynną; ukowál* ‘wykuć coś ze stali, żelaza itp.’, u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*, w XVI wieku częściej w znaczeniu przenośnym w odniesieniu do praw, zasad ‘ustanowić’; w odniesieniu do przedmiotów z rud i stopów rud por. też imiesłów bierny *ukowany*, np. Leop Ex 25/31: *Správwisz i lichtarz ukowány ze zlotá naczystszezo*.

s. 6/2 (Phaen 120): robotného wołu ná srogi stół dáli – *robotny* ‘przeznaczony do pracy, wykonujący pracę’, np. Mącz 179c: *Iumentum etiam, dobre bydlátko robotne, jáko koń álbo*

osieć; KochOdpr B4v: *Jako więc ku látu Robotne pszczoły w ulu szemrzą; srogi stół* ‘okrutna biesiada’; srogi ‘okrutny’, zob. np. RejPos 75v: *Takież prosił, jeśli byś przepuścić miał głód albo srogie walki, albo srogi miecz na ten nędzny lud, zmiłuj się nad nim a odwróć gniew swój święty od niego*; KochFr 97: *Nie dam ci krwawej ofiary, Bo co mają srogię dary U boginię dobroliwej Czynić; stół* metonimicznie ‘biesiada’, znaczenie dość częste u Kochanowskiego, zob. np. KochFr 123: *Służyłam wojewodom krakowskim przed laty, Zdobiąc krasną urodą swą ich stół bogaty*.

s. 6/3 (Phaen 121): Nie mogła dálej zamieszkać z narodem okrutnym – *zmieszkac* ‘przebywać’, np. ModrzBaz 34: *Plato w swoich prawach rozkazuje, żeby tak przedawca, jako i kupiec dziesięć dni po przedaniu albo kupieniu rzeczy w mieście zamieszkać*; KochPs 7 (Psalm 5, 13–14): *Próżno żył ma tuszyć sobie, Aby miał zamieszkać przy Tobie*.

s. 6/4 (Phaen 122): poszła w niebo lotem chutnym – *pójść w niebo* a. *wzgórę*, a. *lotem* ‘wnieść się, wlecieć’, u Kochanowskiego tylko jeden raz w *Fenomenach*, por. np. RybGęśli B: *Gdy inne z błędnej ziemi w niebo poszły cnoty, Ta [tj. nadzieja] się nam wždy wstrzymala jedną między płoty*; RejWiz 43v: *Á dziecię rozciągnęło też skrzydełką ony, Poszło wzgóre, młodzieniec aż się prawie zumiał; chutny* ‘prędki, szybki’, w XVI wieku bardzo rzadkie – w tym znaczeniu w Śl. XVI poza tym miejscem 1 raz w BierEz R3: *On rzekł: málpa jestci chutna, Podobnoć lekkie mięso ma; w innym znaczeniu* ‘miły, wdzięczny’ tylko w Leop Num 28/27 (Linde).

s. 6/5 (Phaen 123): osiadła to miejsce – *osieść* co ‘zająć jakieś miejsce w celu przebywania w nim, osiedlić się, zamieszkać’, np. BielKron 296: *Wándalowie ... osiedli węgierską ziemię z przyzwolenim Konstántyná cesarzáz*; KochPieś 44: *Że co im zázdrość ujmie, Bóg nágrádzác będzie, Á cnotá kiedykolwiek miejsce swé osiędzie*.

s. 6/5–6 (Phaen 123–124): skąd czasu nocného / *Da się widzieć – czas nocny* ‘noc’, u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach* (zob. też 8/9 [Phaen 170]), por. np. SkarŻyw 356: *á gdy czas nocny na odpoczynienie przychodził, położyli się w polu i spali; da się widzieć* ‘pozwoli widzieć, oglądać siebie’; *dać* ‘pozwolić’, np. SeklKat Y2v: [Chrystus] *ciało dał umęczyć i krew wylać dla głochoz naszych*; KochTarn 77: *W zachowaniu nie dał się uprzedzić nikomu; się* ‘siebie’.

s. 6/6 (Phaen 124): sąsiadá Bootá zacného – *sąsiada* żeńska starożytna rzeczownika *sąsiad*, ‘kobieta mieszkająca blisko kogoś, sąsiadka’, poświadczona w tekstach staropolskich, np. Biblia królowej Zofii, Ex 11/2: *Acz ... potrzebuje ... żona od sąsiady swej sądow srebrnych a złotych*; Rozmyślanie przemyskie 385: *Nala<z>szy [zgubiony pieniądz] i wezwala przyjaciółki i sąsiady*; również w KochSob 57: *To moja nawiętsza wádá, Że táncując bárzo rádá. Powiedzieć mi, mé sąsiady, jest tu która bez téj wády?*; Bootes ‘grecka nazwa gwiazdozbioru Wolarza’, zob. komentarz do 4/13 (Phaen 80); *zaczny* ‘cieszący się sławą’, np. SkarŻyw 300: *Ná koniec powiedział Teodorus zaczy náuczyciel kościelny i ostry káznodziejá*; KochDryas A2: *Znam cię, o zaczy krolu, chociaś bez korony*.

s. 6/7–8 (Phaen 125–126): U téj ná prawym skrzydle płómién nád rámiiony / Wynika – u tej, tj. u Panny; *na prawym skrzydle* wśród średniowiecznych wyobrażeń Panny pojawiają się takie, w których – obok ludzkich ramion – ma ona również skrzydła, por. np. globus nieba Marcina Bylicy z 1480 roku (Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego; zob. też Dobrzycki, Włodarczyk, s. 268); wizerunek Panny ze skrzydłami widnieje również na mapie nieba północnego dołączonej do pierwszego wydania *Fenomenów* w zbiorze *Jan Kochanowski* (zob. Mapy); *płómién nád rámiiony* wynika ‘płomień wydobywa się ponad ramiona’, *płómién*, *płomień* ‘światło, blask’, w odniesieniu do gwiazd częste w *Fenomenach*, por. 7/2 (144), 8/16 (176), 13/13 (279), 16/11–12 (346–347), 24/22 (594), zob. też OpecŻyw 87v: *wszystki kupujące i przedawające z kościoła wyrzuciłeś, ukázując w oczách błogostáwionych płómién twógo bostwá; wynikać* ‘wydobywać się’, np. RejWiz 38v: *Bo jeśli prze marny kłós cóć wynika z gęby, Bys jedno jako świniá nátárt sobie zęby ... Chciałbych z tym ápelowác do rozumu twógo*; KochProp 14: *Łyskáwice z obłoków czarnych wynikają Á śmiertelne narody gromu sie lękájá; ramię* ‘miejsce, gdzie górna część ręki łączy się stawem z kością łopatki; bark’, zob. komentarz do 3/22 (Phaen 69).

s. 6/8 (Phaen 126): Protrigitir od Greków rzeczony – *od Greków rzeczony* ‘przez Greków nazywany’ zob. komentarz do 4/13 (Phaen 80).

s. 6/9–10 (Phaen 127–128): Tėj wielkości i światłá ták znákomitégo, / Jákiéj ogón Niedźwiedziá goré co Więtszého – ‘tej właśnie wielkości i jasności tak wyraźnie widocznej, której (wielkości) są gwiazdy z ogona większego z niedźwiedzi, tj. z ogona Wielkiej Niedźwiedzicy’, szyk przestawny: orzeczenie między podmiotem a odnoszącą się do niego przydawką; *ten ... jáki ...* konstrukcja wprowadzająca zdanie przydawkowe z równoczesną funkcją emfaticzną ‘ten właśnie ..., który ...’, np. RejKupSekl 46v: *I hándluje tem dárem, jáki mu Pan Bog dał według stánu á persony i wezwaniá jego*; KochFrag 48: *Ábowiém stráčilímsy w domu swoím tego, jákiého drugiego (prawdá sie znác musi) nié mamy; gorzec ‘świecić, jaśnieć’, zob. komentarz do 3/22–23 (Phaen 69–70); Niedźwiedzia co Więtszego ‘większego niedźwiedzia, tj. gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy’, co pełni tu funkcję partykuły wzmacniającej, całe wyrażenie *co więtszy* (konstrukcja *co + ai comp*) odpowiada znaczeniowo przymiotnikowi w stopniu wyższym, por. np. WujNT 1. Cor 12/31: *Prágnicie-ż co lepszych dárow* [łac. *charismata meliora*]; KochWr 39: *ále masz tych wrózek co więcéj?* P<LEBAN>: *Á nie wiém, bych ci już co miał.**

s. 6/9 (Phaen 127): światłá ták znákomitégo – *światło* ‘jasność, której źródłem jest świecący obiekt’, tu: ‘jasność gwiazdy’, zob. komentarz do 3/23 (Phaen 70); *znakomity* ‘wyraźnie widoczny’, np. Cn. Th. s.v. Znákomity: *insignis maculis, vide Znáczny* (‘insignis’); KochFrag 14: *Á chytré morze ile znákomitych, Tyle pod wodą żywi skat zákrytych.*

s. 6/11 (Phaen 129): Świétny to i ma świétné gwiazdy wedla siebie – *świety* ‘błyszczący’, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47); to pełni funkcję orzekającą ‘jest, to jest’, por. np. CiekPotr 81: *Nie nász to już dom; 8: Onże to Sędziśláwski, czy nie Sędziśláwski? Kto by rzekł, że nié, słusznie rzecze, że nie ten jest*; KochMon 50: *jáko mam zwać Gréczyná tego, Co to pleców širokich; wedla siebie ‘obok siebie’, wedla, wedle ‘obok, w pobliżu’, np. WróbŻolt Ps 1/3: Á będzie jako drzewo szczepione wedle wod płynących, które da swoj owoc czasu swego*; KochPieś 23: *Á ty wedla páná siadź, páchołku.*

s. 6/12 (Phaen 130): Á láčno je obáczyć, pojrzázwszy po niebie – *łatno* ‘łatwo, bez trudu’, np. MurzHist P3: *kto zdrowy jest, láčno niemocnému ráde dáwa, sam lekarzá potrzeby nie ma*; KochJez A3: *Bogu láčno hárdého skrócić; obaczyć ‘spostrzec, zauważyć’, np. RejPosWstaw 143<sup>3</sup>: Proszę was, brácia, ábyscie obaczyli ty, którzy czyniá zwády i zgorszenia*; KochSz B4: *poszedł ná tego rycerz był człowieká, Ále go Fiedur obaczył z dáleká; poźrzeć, pojrzyć po czym ‘spojrzeć, popatrzeć na coś’, np. BielKron 402: Á w ten czas poźrzał [Szachmet] po ludziech, których było dosyć, ukazawszy ręká, i rzekł: á ci ázaby sie też nie bili, kiedy trzebá*; KochPs 26 (Psalm 19, 1–4): *Głupia mądrości, rozumie szalony, Gdys ná umysle ták jest záslepiony, Że Bogá nie znasz, tym cielesnym okiem Pojérzy przynamniéj po niebie szyrokiem.*

s. 6/13 (Phaen 131): Bo króm tych, które w głowie i w łápách gorájá – *krom* ‘oprócz’, np. FalZioł V 108v: *Wezmi ... oliwy czterzy byżki, octu málo co więcéj, siarki garść, orzechow włoskich za pół grosza, ty wszystkie rzeczy upalić, aż szernieją (krom oliwy i octu)*; KochMuza 25: *Bo z rymów co zá korzystać króm prózného dźwięku?; gorzec ‘świecić, jaśnieć’, zob. komentarz do 3/22–23 (Phaen 69–70).*

s. 6/14 (Phaen 132): Cztérzy co náświétniejszé w kroku miejsce májá – *cztery* pierwotna, regularna, w XVI wieku jeszcze dominująca forma mianownika liczebnika *cztery* (wywodząca się z psł. biernika \*četyri); *co náświétniejsze* ‘błyszczące bardziej od innych’; *świety* ‘błyszczący’, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47); *co + ai sup ‘comp + od innych’, np. BibRadz Gen 23/6: pogrzebże umártego twego w nászych grobiech co naprzédniejszych*; KochCn B4v: *Ále że fundáment przyjáźni cnotá jest, niech się o to człowiek naprzód stára, áby co nálepszym był; krok ‘krocze’, tu przenośnie ‘zad zwierzęcy’, znaczenie przenośne* St. XVI notuje tylko w *Fenomenach*, w znaczeniu

‘krok’ jednak niepoświadczony u Kochanowskiego, zob. np. FalZioł V 65v: *á tym wymyrywaj między szparami i pod pazuchami, i wszędy na inszych miestcoch, gdzieby był smrod, i w kroku*.

s. 6/15 (Phaen 133): *Ná kwáter usádzoné – na kwater* ‘jak czwórka na kostce do gry, w kwadrat’, w St. XVI tylko w *Fenomenach*; *kwater* ‘czwórka na kostce do gry lub figura wyznaczona przez cztery punkty’, np. Mącz 390c: *Senio, sześć, to jest żéz ná kostce, niektórzy mniemają kwater, to jest cztery; usadzony* ‘ułożony’, zob. komentarz do 2/2 (Phaen 25).

s. 6/15–16 (Phaen 133–134): *zá przebaczeniem / Stárych – za przebaczeniem* którym ‘przez czyjeś zaniedbanie, pominięcie’, w St. XVI tylko w *Fenomenach*; *starzy* o ludziach: ‘żyjący dawniej, w dawnych czasach’, np. PudlFr 43: *Lepiej było záraz w bród – stárzy ták mawiali*; KochFr 87: *Áni Ulisses, áni Jázon młody, Choć o nich siła stárzy nabójali, Táki wiele ziemie snadź nie objecháli*.

s. 6/16 (Phaen 134): *własnym nie zowiem imieniem – własny* ‘swoisty, indywidualny’, np. WujNT 807: *Rzym Bábilonem názwany. (–) A Orozyjus dáje tę przyczynę, przecz Piotr Ś<więty> nie názwał Rzymu własnym imieniem: iż, práwi, z Jeruzálem uciekszy z więzienia, nie chciał, áby wszyscy wiedzieli, gdzieby mieszkáł*; KochFrag 30: *Więc i cnotliwy syn ojca nie wydał Ku czci dziedzicznej swoję własną przydał; imię tu: ‘nazwa własna’*, zob. komentarz do 2/8 (Phaen 31); *zowiem* dawna regularna forma 1. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego czasownika *zwać* ‘nazywać’ (odmiana typu *zowie, zowiesz, zowie, zowiem, zowiecie* itd.).

s. 6/18–19 (Phaen 135–136): *Pod głową są Bliźniéta, á Rák wielonogi / Pod brzuchem, pod nogami zádniami* *Lew srogi – pod głową ... pod brzuchem, pod nogami zadniami*, tj. pod głową, brzuchem i tylnymi nogami Wielkiej Niedźwiedzicy; *Bliźniéta* ‘gwiazdozbiór Bliźniat’, łac. *Gemini*; *Rák* ‘gwiazdozbiór Raka’, łac. *Cancer*; *zadnie nogi* ‘tylne nogi’, u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*, por. np. FalZioł IV 13c: *wsztyka moc jego [niedźwiedzia] jest w plecach á w biodrach, przeto też na zadnie nogi się wspina i chodź; Lew* ‘gwiazdozbiór Lwa’, łac. *Leo*; *srogi* ‘budzący trwogę, przerażenie, groźny’, np. RejWiz 89: *Gdyż to czynią żwirzéta i bestyje srogie, Złomiuszy przyrodzenie, podawają rogi Pod słuszne posłuszeństwo*; KochPs 109 (Psalm 74, 1–2): *Tákże nas już ná wieki, Boże nášz, opuścisz I srogim wilkom drápác stádo své dopuścisz?*

s. 6/20 (Phaen 137): *Tu drógá nagorętsza jest słónecznych koni – dróga, droga tu i niżej* (Phaen 14/13 [300], 14/20 [306], 15/10 [318], 16/13 [348], 23/24 [564]) w znaczeniu przenośnym ‘bieg po sklepieniu niebieskim’, por. też np. HistHel Cv: *Słóńce się też swą drogą k zachodu chyliło*; KochFrag 18: *Kiedy miesiąc jásné rogi Skłonił od swéj zwykłej drogi?*; *dróga nagorętsza* ‘bieg słońca w czasie najwyższych ziemskich temperatur’; *słóneczne konie* ‘konie należące do rydwanu słońca’, np. RybGęśli Cv: *Wymógł, żeby słóneczne jáśnoświatne konie Z jeden dzień mogli prowadzić ku zachodniej stronie*; por. też 21/2 (Phaen 478).

s. 6/21 (Phaen 138): *Tu ziemiá zá kosámi ziemné włosy roni – ‘w tym czasie, tj. najgorętszej drogi słońca, kuli ziemskiej po przejściu pracujących kos wypadają włosy, czyli porastająca ją (jak włosy) roślinność; ziemia* ‘kula ziemską’, zob. komentarz do 2/6 (Phaen 29); *vb + co za czym* konstrukcja wskazująca kolejność, następstwo czasowe lub przestrzenne, zwykle z czasownikiem wyrażającym ruch; *za kosámi* ‘po przejściu pracujących kos’, por. np. KochPs 52 (Psalm 37, 3–4): *Bo ci leda w dzień ták upádną snádnie, Jáko zá kosą trawá prędko pádnie*; KochFr 37: *Ále nietrwála rozkosz ná tym świecie, Upádnie jáko kwiát zá kosą lecie; (ziemne) włosy* przenośnie ‘roślinność, to, co porasta ziemię’, por. też KochPieś 32: *Ziemiá ku słóńcu pełné ciężkiej rosy Rozwiła włosy; ronić* ‘tracić przez wypadanie’, w St. XVI poza tym miejscem (gdzie w użyciu przenośnym) tylko w Volck Xxx3: *Ronić, vomo, ructo, egero, eiicio*; por. też Cn. Th. s.v. *Ronić*; w rzeczywistości ziemia traci roślinność, ponieważ jest ona ścinana, a nie dlatego, że wypada – ten aspekt znaczenia staropolskiego *ronić* jest częścią metaforycznego przedstawienia kuli ziemskiej jako głowy porośniętej włosami, która letnią porą linieje, tysieje.

s. 6/22 (Phaen 139): *Ná ten czas etezyje ná morze wpadáją – na ten czas ‘wtedy’, np. GórnDworz C2: Ná ten czas pan Andrzej Kostká ták powiedział; KochProp 14: Jáko więc*

pioron trząska ... *Táki huk wstał nátenczas; etezyje* ‘długotrwałe wiatry wiejące w obszarze Morza Śródziemnego’, z gr. μελέμια, od ἐτήσιος ‘coroczny’, w Sł. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*, por. też Mącz 108d: *Etesiae ... venti subsolani, qui quotannis stato tempore post caniculae exortum flant quadraginta diebus, roczne wiątry około świętej Margorzety na każdy rok przez czterdzieści dni wiejące; wpaść, wpadać na co* ‘gwałtownie wedrzeć się na jakąś przestrzeń’, np. GrabowSet M4: *Á ják ná morze, ták ná mié wpadájá, To bojaźń, to wnet nádzieje zdrádlive*; KochJez A3v: *Táki więc przez dá-chówkę wpadszy piorun ślepy, Wszystkie gmáchy pobiega i pokryté sklepy*; zob. też 21/2 (Phaen 478).

s. 6/23 (Phaen 140): *Nawy wiátr niesie – nawa* ‘okręt, łódź’, np. ModrzBaz 15v: *iż żaden mądry nie obiera stymniká do nawy dla zacności rodzáju, ále dla godności á umiejétności styrowania*; KochPam Bv: *Nawá żadnej spráwy Nie słucha, ále w morskim rozgniewániu pływa Sámopás*.

s. 6/25 (Phaen 141): Na lewéj stronie Bliźniat przypátrrz sie Woźnicy – *na lewej stronie kogo, czego* ‘po lewej stronie kogoś, czegoś’, u Kochanowskiego tylko w tym miejscu, por. np. FalZioł 445c: *gdy też tego soku w lewe ucho wpúścisz, tedy bolenie zębów na lewej stronie uspokója*; Woźnica ‘gwiazdozbiór Woźnicy’, łac. *Auriga*.

s. 6/26 (Phaen 142): *Który głowę swą trzyma przeciwko Helicy – trzymać co* ‘zachowywać coś w jakimś położeniu’, np. SkarŻyw 484: *poki ręce w niebo wzgoré, jákoby ná krzyżu (figurując Chrystusa ukrzyżowanego) trzymał, poty Józue mieczem wygrawał*; KochMon 52: *Powstawszy – ku ziemi wzrok trzyma náklonióny; przeciwko* ‘po drugiej, przeciwnej stronie’, np. Leop Ps 49/21: *káráć cie będę, á postáwię cie przeciwko obliczu swemu*; por. też 22/5 (Phaen 513); *Helice* ‘gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy’, zob. komentarz do 2/20–21 (Phaen 43–44).

s. 7/1 (Phaen 143): *Ná rámienu ma Kozę, ná piéści Koziełki – ramię* ‘miejsce, gdzie górna część ręki łączy się stawem z kością łopatki; bark’, zob. komentarz do 3/22 (Phaen 69); *Koza* ‘najjaśniejsza gwiazda w konstelacji Woźnicy, Kapella, α *Aur*’, Sł. XVI notuje tylko w *Fenomenach*; *Koziełki* pierwotna, w XVI wieku regularna forma mianownika liczby mnogiej leksemu *koziółek*, z samogłoską *e* w miejsce dawnego *jeru b* (psł. \**kozьbьky*), tu w znaczeniu ‘małe gwiazdy w konstelacji Woźnicy’, w tym znaczeniu w Sł. XVI tylko w *Fenomenach*.

s. 7/2 (Phaen 144): *plómién nie ták wielki – plómién* ‘światło, blask’, zob. komentarz do 6/7–8 (Phaen 125–126).

s. 7/4 (Phaen 146): *niepogody budzi i wiátr popédliwy – niepogoda* ‘niekorzystna pogoda, czas, kiedy jest zimno i deszczowo’, np. BudBib I 289a: *puszcza Bog táką niepogodę, że ludzie muszą w domiech siedzieć*; KochEpRadz A2: *Nie záwždy niepogodá ná niebie pánuje, Czasem się téż i słońce wdzięczne ukázuje; wiatr popédliwy* ‘wiatr gwałtowny, porywisty’, np. KlonFlis A4v: *Ten áffekt podobien jest Aquilonowi, który dmie z pułnocy, á jest wiatr popédliwy i mroźny*; KochPs 165 (Psalm 107, 49): *Kiedy każe, wnet wiátry wstáną popédliwé*.

s. 7/6 (Phaen 147): *U nóg Woźniczych ujrzysz poklékłego Woła – poklékły* ‘który padł na kolana, ugiął kolana ku ziemi’, zob. komentarz do 3/13 (Phaen 62); *Wól* ‘gwiazdozbiór Byka’, w XVI wieku *woł* był synonimem *byka*, zob. Mącz 441c: *Taurus, byk; abusive capitur pro quocunque forti bove, woł*.

s. 7/7 (Phaen 148): *Jego znáki żywému podobné są zgołá – tworzące go gwiazdy układają się w kształt wiernie odzwierciedlający żywego wołu*; *znak* ‘widoma oznaka’, tu: ‘gwiazda’, por. też np. Phaen 1/16 (14), 16/15 (350), 20/32 (476), 24/18 (590); *żywy (byk)* ‘taki, który żyje’, tu: ‘prawdziwy, rzeczywisty’, por. np. SienLek 89v: *Ábowiem áni w bydle, áni w zwierzu, áni w żadnej rzeczy żywej sie to okázác nie może, áby krew miáda być w otworze jákim cielesnym*; BielKron 277: *Pisze Sylwius, iż w Szkocyjej są drzewá májąc owoc ná wyobrażenie ptáká, nád wodą rostą; którykolwiek z drzewá w wodę wpádnie czásu podobnego, ożywa i w ptaká sie obraca żywego; zgołá* ‘całkiem, zupełnie’, np. CzechEp 69: *Wolę ja, głupim będąc Biernatem, i w tym klechą zostác: bo zgołá nie wiem áni rozumiem, co to wždy zacz jest tá dwoista trojca, ktora to jest jedna z nich w jed-*



*nym bostwie; KochPs 58 (Psalm 39, 42–44): Bo prze ciężkie rázy Twoje Wszystká moc i wszystkie síly Zgoła mię już opuściły.*

s. 7/8 (Phaen 149): Ták znaczny łeb, ták świetné rogi ukázuje – *znaczny* ‘wyróżniający się’, tu: wielkością, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47); *świeitny* ‘błyszczący’, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47), choć możliwe też znaczenie *świeitny* ‘doskonały, wspaniały’, por. np. SapEpit B2: *Też wielkie cnoty twoje tobie to spráwiły, Że cię ná dwor krolowej świeitny wystáwiły*; KochPieś 36: *datkóm hetmáni hołdują, Którzy dáleko świeitnym nawóm rozkázują; ukazowác* ‘czynić widocznym, pokazywác’, u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w *Fenomenach*, zob. też 8/24 (184), 24/17 (589), por. np. RejZwierc 177v: *Á on co sie tám działo rozpowieda, blizny swe počciwe ukázuje, zápláty i inego opátrzenia, którego sie pewnie nádziewa, z rádością oczekawa.*

s. 7/9 (Phaen 150): Że króm gwiazd obcych sam sie swémi opisuje – ‘jego kontur jest wyraźny, nie potrzebuje do rozpoznania dodatkowych gwiazd’; *króm, krom* ‘bez’, np. HistJóz C3v: *rzekł im oćcie Jakob: uczyniliście, iż ja będę krom dzieci*; KochPs 95 (Psalm 66, 46–48): *á Tyś [Boże] nas ubogie Krom urázu i krom szkody Przyprowadził do ochłody; gwiazdy obce* ‘gwiazdy nienależące do konstelacji Wołu’; *swemi* ‘swymi (gwiazdami)’; *opisywác się* ‘pokazywác się, przedstawiać się (zaznaczając swój kontur)’, w Sł. XVI w tym znaczeniu tylko w tym miejscu *Fenomenów*.

s. 7/10 (Phaen 151): W czele świećá Hyjády – *czele* regularna w XVI wieku, pierwotna (bez przegłosu) forma miejscownika liczby pojedynczej rzeczownika *czoło*, dziś: *czole; czoło* ‘przednia i górna część głowy zwierzęcia’, np. GroicPorz kkv: *Zá trzecim [kradziestwem] krzyż ná czele żelázem wypalájá; KochJez A3: tobie białonogi Kón turecki, á ná nim siodło i rząd drogi, Kutas u szyje biały, ná czele zaponá; Hyjady* ‘duża i jasna gromada siedmiu gwiazd w konstelacji Byka’, z gr. *Yódéc* ‘deszczowe’ (ich pojawienie się zapowiada porę deszczową), np. KlonFlis B3v: *Już się dżdżáwego nie boj Oryjoná, niech cie [flisie] nie trwożą pluskotne Hyjades áni Plejades.*

s. 7/10 (Phaen 151): my zowiem Dżdżownice – *zowiem* zob. komentarz do 6/16 (Phaen 134); *Dżdżownice* ‘polska nazwa gromady gwiazd zwanej Hyjadami’ (zob. poprzedni komentarz), kalka z gr. *Yódéc* ‘deszczowe’ – *dżdżewnica, dżdżownica* ‘woda deszczowa’, wtórnie ‘glista ziemna’, wywodzi się z psł. przymiotnika *\*dъždъvъnъ* ‘związany z deszczem, deszczowy’.

s. 7/11–12 (Phaen 152–153): Lewy róg á zaś prawá nogę u Woźnice / Jedná gwiazdá zéjm uje – ‘lewy róg (Byka) i prawá nogę Woźnicy łączy, obejmuje jedna gwiazda’; *zaś* ‘także, też’, np. SienLek 182: *Są zaś drugie krszczyce, ty wilkiem zowá, które bywájá od kolan áż do kopytá; KochEpRadz A3v: daj w dobrym zdrowiu długo pożyć Fortun dziedzicznych, á tóż spełná zaś odłożyć Dzieciom swoim; u Woźnice* forma dopełniacza liczby pojedynczej rzeczownika *Woźnica* z pierwotną i regularną w XVI wieku końcówką *-e; Woźnica* ‘gwiazdozbiór Woźnicy’, zob. komentarz do 6/25 (Phaen 141); *zejmowác* ‘obejmując łączyć’, w materiałach Sł. XVI poza *Fenomenami* niepoświadczane, por. czasownik zwrotny *zejmowác się* ‘łączyć się’, np. Leop Gen 31/10: *Ábowiem gdy czas poczynánia owiec przyszedł, podniosłem oczy swe i uźrzałem we śnie, iż sámowie zejmováli sie z sámicami.*

s. 7/12–13 (Phaen 153–154): obádwa pospołu / Bieżá, lecz u zachodu piérwéj widáć Wołu – *obádwa* dawna forma mianownika liczby podwójnej liczebnika zbiorowego, dziś: *obydwaj; pospołu* ‘wspólnie, razem’, np. BielKron 383v: *tákież mázowieckie książetá, Zemowit i Janusz, ciągnęli do Prus pospołu; KochEpRadz A2v: Wszyscy Rádziwiłłowi cnému gwoili grajcie, Á swoje wdzięczne głosy pospołu znaszajcie; bieżec* o ciałach niebieskich i ich konstelacjach ‘obracać się, krążyć’, np. WisznTr 19: *poki to jasne słońce bieży; KochPieś 11: To li jest ogień ... Złotého słońcá, które, nieskónieczony Bieg bieżác, wrotné od początku swiátá Prowadzi látá?; u zachodu* ‘w, przy miejscu zachodzenia’, u ‘w, przy’, por. np. HistRzym 20: *i stali u brzegu czekając swego czasu; KochSat Bv: Nie uczyłem się w Lipsku, ani w Pradze wiary I nie wiem, jako kázá w Jenewie u fary; piérwej ‘wcześniej’, np. WerKaz 289: Ábowiem mąż jest głowá żony swej i piérwej stworzony,*

nie dla żony, *ale żoná dla niego*; KochZg A4v: *Lecz wy, nie wynalawwszy piérwéj nic lepszégo, Nie chcecie zgolá trzymać porządku dawnégo*; Woł ‘gwiazdozbiór Byka’, zob. komentarz do 7/6 (Phaen 147).

s. 7/15–16 (Phaen 155–156): *Ále áni Cefeów naród utrapiony / Będzie leżał ná stronie zgolá niewspómniony* – ‘ale nawet rodzina Cefeusa nie będzie zaniedbana przez zupełne pominięcie, przez zapomnienie’; *ani* w zdaniu z orzeczeniem niezaprzeczonym partykułą *nie* ‘nawet nie’, tu: *ani ... naród ... będzie leżał* ‘nawet ... naród ... nie będzie leżał’, por. np. BierEz D3v: *Wszakem ci prawdę powiedział, Iż gdzieś szedł, samem nie wiedział, Ánimci ja o tym wiedział, Bym w więzieniu dziś siedzieć miał*; KochPam Bv: *Á kiedy się zás wáły rostapia, już áni Miastá widać wielkiego z głébokich odchláni; Cefeów naród ‘rodzina Cefeusa’, Cefeów forma dopełniacza liczby pojedynczej odmiany rzeczownikowej przymiotnika Cefeowý ‘należący do Cefeusa, związany z Cefeusem’, Cefeus ‘mityczny król Etiopii, mąż Kasjopei i ojciec Andromedy’, z gr. Κηφεύς, tu z odniesieniem astronomicznym ‘gwiazdozbiór Cefeusza’; naród ‘rodzina’, np. RejJóz P6: *Jakob dziękuje Panu Bogu za szczęsną nowinę i jedzie do Egiptu ze wszem narodem*; KochMuza 26: *O Pánny, o Jowiszów, o pięknej pámiéci Cny narodzie!; utrapiony ‘udręczony’, np. CzechEp 318: iż piérwéj miał być [Chrystus] utrapiony, á potym ośławiony i chwalony*; KochPs 176 (Psalm 116, 17–18): *Wróć sie do wczásu swego, duszo utrapiona, Gdys z láski Páńskiej oswobodzona; leżeć na stronie ‘być zaniedbanym’, por. leżeć ‘trwać w jakimś stanie’, np. PudlFr 10: Przemierzły chłopie, myśląc o tym złocie, Leżysz w frásunku, by swiniá we błocie*; KochPs 107 (Psalm 73, 13–14): *W rozkoszách leżá [źli ludzie], ná to sie podáli, By jedno woli swéj dosyc działáli*; por. też na stronie ‘w przestrzeni pobocznej, niezbyt ważnej, z boku’, np. SkarŻyw 310: *Gdy co do uszu jego o nich [księżach] przyszło, ná stronie je zebráwszy, karał i upominał*; KochFr 8: *Tákżec nie wiem, z kim wszystko drudzy zjedzą, Á ludzie godni gdzieś ná stronie siedzą*; por. też odłożyć, odrzucić, puścić co na stronę ‘odłożyć coś na bok, pominąć coś, unieważnić coś’, np. ModrzBaz 78: *ciż zásię, odrzuciwszy ná stronę ártykuł przeciwi męzobojcam, áby gárdlem karáni byli, mogli się do tego náklónić, áby z zábijánia przyjaciół swoich czynili sobie pożytek*; CzechRozm A3: *Przy ktorej [prawdzie] ci też tylko zostáwają, ktorzy, puściwszy wszystko ná stronę, ná sámym słowie bożym ... przestáwają; zgola ‘całkiem, zupełnie’, zob. komentarz do 7/7 (Phaen 148); niewspómniony, niewspómniony ‘niewspómniany, zapomniany’, w St. XVI poza Fenomenami tylko w GrabowSet Q2: *Obraz jej [duszy] z Páńskich przybytków rzucony, W ksiégách żywotá jej wiek niewspómniony*.**

s. 7/17 (Phaen 157): *Bo i ci zá krewnością wzięci są do niebá – ci, tj. rodзина Cefeusa, czyli Kasjopeja (żona) i Andromeda (cóрка); za krewnością wyrażenie przyimkowe oznaczające ‘z powodu pokrewieństwa, dzięki pokrewieństwu’, w St. XVI tylko 1 raz w Fenomenach, por. za ‘z powodu, dzięki’, np. GroicPorz eev: Zápowiedz urzędną powinien káždy przyjąć zá rozkazánim sędziego ná swego gościá, komorniká i ktoregokolwiek dłużniká*; KochPam A4: *Á zá przyjáznią wiatrow i dobrej pogody Wysiadłés ná brzeg pruski; krewność ‘pokrewieństwo’, u Kochanowskiego tylko w Fenomenach, por. np. CzechRozm 153v: *wszystki pokolenia izráelskie między sobą były krewnością złączone, jáko ty, ktore z ojcé jednego poszły; wzięty ‘zabrany skądś, przeniesiony w inne miejsce’, np. OpecŻyw 181: *Dostojnie tedy będzie uwielbiona i láski pełna, gdy z duszą i ciałem będzie w niebo wzięta*; KochPam A4v: *Lecz, o páńno święta, Niepráwies z ojczyzny swej w szczęsną chwilę wzięta; do nieba ‘na sklepienie nieba’, np. KlonFlis A3v: i dlatego też tá Árgo prze jej wielką godność do niebá między gwiazdy przeniesiona jest – nieśmiertelna pámiątká cnoty boháterskiej*; por. niebo ‘sklepienie nieba’, zob. komentarz do 1/8 (Phaen 6); w XVI wieku wyrażenie przyimkowe do nieba z czasownikami ruchu regularnie występuje w innym znaczeniu: ‘do miejsca przebywania bóstwa i innych istot nadprzyrodzonych, także zbawionych dusz zmarłych’; w Fenomenach konstrukcja o analogicznym znaczeniu poświadczona jeszcze 1 raz, z przyimkiem na (Lutnia ... na niebo wyniesiona, zob. 11/3 [231]); możliwe też znaczenie przysłówkowe do nieba ‘wysoko, w górę’ (w użyciu przenośnym), por. np. KlonFlis A4v: *Ma jeszcze tá wodá i morze tego swiátá swoje wiatry, ktore okrétém nászym szawiájá i rzucájá, czásém do niebá, czásém do przepáści*; zna je też Kochanow-**

ski, np. KochPs 165 (Psalm 107, 50–52): *Álić już morze skacze gniewoliwé, Á nawę to do niebá wehny wymiátają, To zaś w przepáści ślepé spuszcją.*

s. 7/18 (Phaen 158): Cefeą w tyle pátrząc Cynozury trzeba – ‘Cefeusa trzeba wypatrywać za plecami Cynozury’; *Cefeą* forma *G sg* nazwy osobowej *Cefeus* (zob. komentarz do 7/15–16 [Phaen 155–156]), z łacińskim tematem (po odcięciu łacińskiej mianownikowej końcówki *-us*) i polską końcówką (*-a*); w tyle ‘za tylną częścią, z tyłu’, Cresc 1571 24: *Ná przodku ... niechaj będą wrotá postánowione ... Przeciw im ná zadż drugie też mają być takowejże szerokości, przez które by był wyjazd ná role, chocia ná polá álbo do ogrodów niejákich w tyle dworu leżących*; BielKron 36v: *Miedzy ptaki, które mają páznogieć dłuźszy w tyle niż ná przodku, nie jedzcie, jáko orzeł, gryff, sęp, kaniá ... i ine tákíe; patrzeć ‘szukać, wypatrywać’, zob. komentarz do 3/20 (Phaen 67); Cynozura ‘gwiazdozbiór Małej Niedźwiedzicy’, zob. komentarz do 2/20–21 (Phaen 43–44).*

s. 7/19 (Phaen 159): Ręce ma rozciągnioné – zob. komentarz do 3/14 (Phaen 63).

s. 7/19–20 (Phaen 159–160): á sam ná swym kroku / Stoi, od Cynozury pośledniego skoku – ‘i stoi na śladzie swojego kroku, tj. w rozkroku, zrobionego od tylnej nogi Małej Niedźwiedzicy’; a ‘i’; *sam* zaimek wyróżniający kogoś lub coś w sposób mniej kategoryczny, nieistotny dla rzeczowej treści zdania, zob. komentarz do 2/4 (Phaen 27); *krok* ‘rozkrok’, np. GórnDworz Fv: *tákíez i szermierz, jáko rychło broni w rękę weźmie, á w kroku stánie, ták wnet poznác, jesli co umie*; KochFr 129: *jest zwierzę o jednym oku, Które zázwdy stoi w kroku*; Cynozura ‘gwiazdozbiór Małej Niedźwiedzicy’, zob. komentarz do 2/20–21 (Phaen 43–44); *pośledni* ‘tylny’, np. BierEz 14v: *Gdy nieprzyjaciela oglądam, Iż wždy on pierwszej utonie, Siedząc ná pośledniej stronie [okrętu]; KochFr 37: Dobra to, Páwle, (możesz wierzyć) szkoła, Gdzie każą pátrząc ná poślednie kola; skok ‘noga zwierzęcia’, np. M. Cygański, *Myślistwo ptasze*, Kraków 1584, E4: *Á gdyć będą przykiwać dobrze, tedy dostań im zająćá żywego, zwięź mu skoki dobrze ... á tego czynń raz álbo dwa ... Potym bezpiecznie możesz popuszczác do zająćá.**

s. 7/22–23 (Phaen 161–162): Przy pásie, kiedy ujżrzesz piérwszy zakręt Smoczy, / Po drugiej stronie niebo Kássyiope toczy – ‘za każdym razem, kiedy na wysokości talii Cefeusa dostrzeżesz pierwsze zgięcie Węża, po przeciwległej stronie (Cefeusa) zobaczysz Kasjopeję wprawiającą w ruch niebo’; *pas* ‘talía’, u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach* (zob. 12/11 [262], 20/29 [473], 23/8 [548], 24/9 [581]), por. np. FalZioł V 19c: *Przed zleżeniem dziesięć dni ... [brzemienna niewiasta] ma siedzieć w wannie w ciepłej wodzie do samego pasa; kiedy ‘za każdym razem, kiedy’, np. RejRozpr Kv: Bo każdy weselszy bywa, Kiedy swoją piosnkę śpiewa; KochPs 31 (Psalm 22, 39–40): Jáko wosk płynie, kiedy sólńce grzeje, Ták moje serce w teskniczy niszcze; zakręt ‘zgięcie’, także ‘nieprosty szlak’, derywat ten w obu znaczeniach w materiałach Sł. XVI 2 razy u Kochanowskiego, poza tym 1 raz w Calep w znaczeniu ‘nachylenie, nachylenie’, z odpowiednikiem łac. *inflexio*; zakręt Smoczy ‘zgięcie konturu gwiazdozbioru Smoka’, zob. komentarz do 3/1 (Phaen 51); druga strona ‘przeciwległa strona’, np. BielKron 227: *nápráwili most ná drugą stronę Dunájá i przepráwili sie*; KochPs 105 (Psalm 72, 21–22): *Morze z téj strony, morze i z drugiej Strzéc będzie jego gránice długiéj; Kassyjopa, też Kassyojea, Kassyoje ‘matka Andromedy, przemieniona w gwiazdozbiór północnego nieba’, z gr. Κασσιόπη, Κασσιόπειρα, łac. Cassiope, Cassiopeia; toczyć ‘obrać’, zob. komentarz do 2/4 (Phaen 27).**

s. 8/1 (Phaen 163): Niepráwie znaczna, zwłaszcza pod pełnią – *nieprawie znaczna* ‘nie dosyć wyróżniająca się, tj. niepozorna’, *nieprawie* ‘nie dosyć’, np. FalZioł III 22c: *á to masz rozumieć o oliwie, która jeszcze bywa z drzewa nieprawie użrzałego*; KochPieś 22: *Ujżrzesz tám i płéć chropáwą, i zęby Niepráwie biały; znaczny ‘wyróżniający się’, tu: wielkością, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47); pod pełnią ‘w czasie pełni Księżycy’, u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach* (leksem *pełnia* ‘czas pełni Księżycy’ zob. też 3/22 [69]), por. np. StrykKron 667: *Pánowie też koronni ... zjecháli się ná sjem do Piotrkowá pod pełnią miesiącá áugustá.**

s. 8/2 (Phaen 164): Nie z wielu i nie z gęstych gwiazd jest usádzoná – gęsty ‘rozmieszczony blisko siebie’, np. FalZioł I 122d: *Jest ziele nie barzo wielkie mając gałązki gęste*; KochJez B2: *Rzowski to tu już powiát, wsiámi usádzony Gęstemi; usádzony ‘ulożony’*, zob. komentarz do 2/2 (Phaen 25), możliwe też znaczenie ‘uksztaltowany’, zob. wcześniejszy przykład z KochJez.

s. 8/3–4 (Phaen 165–166): Jákim kształtem drzwi stoją kluczem przepędzoné, / Ták té gwiazdy zdádza sie tám być rozsádzoné – ‘swoim rozmieszczeniem gwiazdy Kasjopei przypominają drzwi z wetkniętym w nie kluczem’; *przepędzony* ‘przebity, przewiercony’, u Kochanowskiego tylko w tym miejscu; wedle danych Śl. XVI poza Kochanowskim w tym znaczeniu tylko w inwentarzu ruchomości pozostałych po zmarłym w 1599 roku Bartłomieju Kicherze, organmistrzu krakowskim, zob. S. Tomkowicz, *Do historii muzyki w Krakowie*, „Rocznik Krakowski” IX, 1907, s. 203: *Item białych [sztortów ‘rodzaj instrumentu detego’] ze dwiema przepędzonemi dziorami; zdać się ‘wydawać się’*, np. GórnDworz X5v: *nie mamy sie hydzić niemi ... ále też zásię sádzác je wyszszey niż one wniść mogą, zda mi sie to wielkie blażeństwo*; KochZuz A2v: *Niestáteczność w Bábilonie stárszy pokazáli, Ktorzy sie ludziom ná twarzy swiętobliwi zdáli; rozsádzony ‘rozmieszczony’*, u Kochanowskiego poza *Fenomenami* (zob. też 15/9 [317]) tylko w KochProp 12: *Áleś widział namioty różno rozsádzoné I koni niezrobionych stádá niezliczoné*; zob. też RejWiz 64: *Ony ganki foremne, ony piękne wieże Misternie rozsádzone, jedná drugiej strzeże*.

s. 8/5 (Phaen 167): Á sámá biédné ręce ták rozkrzyżowála – *biedny* ‘nieszczęśliwy’, tu synekdocha – nieszczęśliwa jest Kasjopeja, a nie jej ręce; w XVI wieku w synekdochicznym odniesieniu do rzeczowników nieżywotnych w tym znaczeniu dość częste, por. np. OstrEpit A3v: *Áni huk twój, ácz srogi, nie przemoże tego, Ni strzały, by mię mogły przywieść do pierwszego Trapienia z miłości, Którego mé kości Biedné dotąd uczuły, nie znając lutości*; również u Kochanowskiego, np. KochPieś 9: *Usłyszycie wdzięczny głos i przyjemné słowa, Po których sobie teskni biédna moja głowá; rozkrzyżować o rękach: ‘rozłożyć na boki’*, np. OpecŻyw 100v: *Támże [Jezus] ná gołe koláná ná ziemi pokléknąwszy, ręce swé rozkrzyżowawszy, z wielkim płáčem modlił sie*.

s. 8/8 (Phaen 169): Bo támże Ándromedá blisko nieszczęśliwa – *tamże blisko*, tj. niedaleko Kasjopei; *Andromeda* ‘cóрка Cefeusza i Kasjopei, po śmierci przemieniona przez Atenę w gwiazdozbiór północnego nieba’, z gr. Ἀνδρομέδα, łac. *Andromeda*.

s. 8/9 (Phaen 170): Której swiátłość w pozny czas nocny niewátpliwa – *swiátłość* ‘jasność, której źródłem jest coś świecącego’, np. SkarKaz 45b: *Jáko swiátłość słoneczna, gdy słońce wschodzi, pomáhu roście*; KochPij C2v: *Záprawdę jáko słońce swiátłość swoję tráci, gdy zá chmurę zajdzie, ták rozum ludzki od zbytków tępieje; pozny ‘późny’*, w XVI wieku dominująca postać przymiotnika, obok rzadszego pierwotnego *pozdny* (z psł. \**pozdyнь*) i efemerycznego *pożny* (1 raz w BibRadz); *pożny czas nocny* ‘głęboka noc’, w Śl. XVI tylko 1 raz u Kochanowskiego; *niewátpliwý* ‘niezawodny’, np. SarnStat 13: *Jákóż tym listem nászym odnawiamy [przywileje] ... i mocné, trwałé, niewátpliwé, nieporuszoné á nieodmienné*; KochEpKoch 109: *Oto widác ná niebie wiecór niewátpliwý*.

s. 8/10–11 (Phaen 171–172): Táką ma swiętną głowę, ták znaczné rámoná / I nogi – taki ... tak ... zaimki wzmacniające nasilenie cech, np. ModrzBaz 102v: *jákiej chęci taki ubogi, ták rozmáicie obráżony, będzie przeciwko tym, ktorzy máło się łaskáwiej niżli nieprzyjaciél ... zachowáli?; KochTr 12: Ták wiele cnót jěj młodość i takich dzielności Nie mogła znieść; swiętny ‘błyszczący’*, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47); *znaczny* ‘widoczny, wyraźny’, np. Cn. Th. s.v. *Znaczny, insignis*; KochTarn 74: *Jego dzielność i spráwá znaczna była w boju*.

s. 8/11 (Phaen 172): sámá jásnym płaszczem ogárnioná – *sam* zaimek wyróżniający kogoś lub coś w sposób mniej kategoryczny, nieistotny dla rzeczowej treści zdania, zob. komentarz do 2/4 (Phaen 27); *ogarniony* ‘odziany’, rzadkie w XVI wieku (2 razy na 125 użyć leksemu *ogarniony* w Śl. XVI), u Kochanowskiego tylko w tym miejscu, zob. też Mącz 257b: *Pannis obsitus, látami ogárniony, oszárpány*.

s. 8/12 (Phaen 173): *Ále przedsię i w niebie – przedsię, przeciw partykuła ‘przecież’, por. poświadczenia w XVI wieku konstrukcji *ale przedsię* o wyraźnej funkcji odwoływania się do prawdy oczywistej, powszechnie znanej, np. CzechEp 123: *ktorego [Pisma Świętego] też z niektórych pátresow ná wywrocenie prawdy názbierał ... Ále to przedsię przeciw prawdzie nic nie jest; KochProp 9: W bok wojská król dwa mieczá od Niemców przyjmúje, Z drugiéj strony Tátary Witult już hámuje, Ále ci przedsię sercá drugim nie skázili, Bo Polacy ná głowę Niemce porázili* (inaczej Sł. XVI i Sł. Koch – jako przysłówek oznaczający kontynuację ‘w dalszym ciągu, nadal, wciąż’); i ‘nawet’, np. RejPs 179v: *ále mnie przedsie i w nawiększem przestráchu nie zejđą z myśli ustáwy twoje; KochSat A4v: Ty w rysiu – on w sobolu, ty na czapce złoto – On ma i na trzewiku, chocia czasem błoto.**

s. 8/13 (Phaen 174): do skáły przykowáné ręce – przykowany do czego ‘przytwierdzony do czegoś czymś metalowym’, tu: okowami, np. GórnRozm N3: [Prometeusz] *zá ono ukrádnienie ognia ták jest skarány, że jest od Merkuryjusá zá rozkazániem bogow ná gorze wysokiej u jednego kámienia láncuchem przykowány; KochFr 94: Ma pokój Ándromedá, lecz ja, przykowány Do skáły, prze cudzy grzech podéjmuję rány.*

s. 8/15 (Phaen 175): *Nád nią jest Kón skrzydláty – Koń skrzydláty* ‘staropolska nazwa mitologicznego Pegaza’, tu jako nazwa gwiazdozbioru Pegaza, np. BielKron 21: *z jej krwie urodził sie koń rzeczony Pegazus skrzydláty; GrabowSet K2v: Zbieżec daj zgárdzić one [troski], Jáł ná koniu, gdzie skrzydlá przyrodzone; por. też Mapy \*\*1: Kón jest Pegasus; KochMuz 25: Pánny, którym lotnégo konia zdrój smákuje; zob. też 11/11 (Phaen 238) i komentarz; skrzydláty ‘skrzydlaty, mający skrzydła’.*

s. 8/15–16 (Phaen 175–176): *jéj wárkocz pleciony / Z jego brzuchem jest jednym płómieniem spojony – jéj*, tj. Andromedy; *jednym płómieniem spojony* ‘złączony światłem jednej gwiazdy’, *płomień* ‘światło, blask’, zob. komentarz do 6/7–8 (Phaen 125–126); *spojony* ‘złączony’, u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w *Fenomenach* (zob. też 18/5 [388] i 24/12 [584]), por. też ArtKanc A11v: *Chciáła spráwiedliwość mieć tę boską mądrość, ludzkim przyrodeniem, person rozdzieleniem, spojóną osobnie.*

s. 8/17–18 (Phaen 177–178): Ku téj gwiaździe trzy drugié Koniowi należą, / *Któré ná jego bokach cztéri káty leżą* – ‘oprócz tej gwiazdy, tj. wspólnej Andromedzie i Pegazowi, trzy inne gwiazdy są częścią gwiazdozbioru Pegaza i razem z nią rozmieszczone na jego bokach tworzą czworokąt’; *ku czemu ‘oprócz czego’, np. LibLeg 10/67: iż niektórzy ludzie zamku białohrodzkiego i kiliskiego przegnali owce swoje przez granice ... a jeszcze k tym inszy ludzie wespolek z nimi byli; KochZuz A2: Ku dostátku tym go jeszcze fortuná zdobila, Że Zuzánná poslubiona jego żoná była; drugi ‘inny’, np. HistJóz Bv: wywiodszy Józefa z ciemnice, ostrzygli i oblokwszy w drugie odzienie, oferowali jemu; KochSz B: Białego pieszká wnet gárdlá pozbáwił ... Ále nie wiedział, że drugi náń stoi; należeć komu ‘być częścią, elementem czegoś’, np. GórnDworz E3v: [ćwiczenie to] u dworu nie do końca jeszcze zágásło, bo przedsię rycerskiemu rzemięstu niejáko należy, jáko jest kámieniem ciskánie; por. też niżej, 15/3–4 (Phaen 311–312); *leżeć cztermi káty* ‘być położonym w czterech kątach, tworząc czworokąt’; *leżeć czym ‘być położonym w jaki sposób’, rzadkie w XVI wieku, np. MiechGlab 76: Ta [ruska ziemia] bokiem od wschodu słońca leży przy rzece Tanais i przy białem jezierce; cztermi* pierwotna forma narzędnika liczebnika głównego *cztery* (kontynuująca psł. formę \*četyřmь), w XVI wieku ciągle jeszcze dominująca (dziś: *czterema*); *káty* dawna postać narzędnika liczby pojedynczej rzeczownika *kąt* z końcówką -y (dziś *kątami*).*

s. 8/19 (Phaen 179): *głową nie ták jasno goré – gorzeć ‘świecić, jaśnieć’, zob. komentarz do 3/22–23 (Phaen 69–70).*

s. 8/20–21 (Phaen 180–181): wielka czeluść ma ták sporé / *Świáto, że może zrównać z gwiaźdzami piérwszémi* – ‘gwiazda świecąca na końcu pyska Konia świeci tak jasno, że dorównuje pod tym względem wcześniej wymienionym gwiazdom tworzącym czworo-



kątny bok zwierzęcia'; *czelusć* 'szczeka', to pierwotne znaczenie w XVI wieku częstsze niż wtórne ogólniejsze 'otwór, jama' (Sł. XVI 50 razy | 30 razy); u Kochanowskiego tylko w tym miejscu, zob. też np. SienLek 184: *Koń, który bolączkę ma pod czeluściami albo między czeluściami, jest bárzo niepewny; spory 'wielki'*, zob. komentarz do 3/23 (Phaen 70); *zrównać z czym* 'dorównać czemu', np. F. Furius Ceriola, *Rada pańska, to jest jakich osób pan każdy wybierać sobie ma do rady swojej*, tłum. J. Górski, Kraków 1597, s. 8: *jesli inszych nie przerównasz, pewnie ze wszystkimi łączo zrównać możesz*; KochPs 104 (Psalm 71, 39–40): *Twój dobroci, spraw Twoich sławą, mocny Boże, Niebá sięga; któż kiedy z Tobą zrównać może?; gwiazdy pierwsze gwiazdy należące do konstelacji Konia wymienione wcześniej, tj. tworzące czterokątny bok zwierzęcia; pierwszy 'wymieniony wcześniej', np. GrzepGeom L3v: To pisanie z ónym piérwszym się zgadza; CzechRozm 44: I ten także dowód podobny jest piérwшему.*

s. 8/22 (Phaen 182): *Których czwórzy Kón niesie znacznych przed inszemi – których (niesie) czterzy znacznych* 'które (niesie) cztery znaczne' biernikowa grupa nominalna z liczebnikiem *czterzy* w składni rządu (dopełniaczowej) zamiast w składni zgody (*niesie cztery znacznych* zamiast *niesie czterzy znaczne* – przez analogię do *niesie pięć, sześć* itd. *znacznych*), nierzadka w XVI wieku w przypadku liczebników *dwa – cztery*, np. SienLek 132: *Dobré téż ktemu lékárstwo włoskich psinek wziąć ze cztery*; BielKron 383v: *przyszli posłow dwa jeden zá drugim*; u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*, zob. też 24/19 (591); *czterzy 'cztery'*, zob. komentarz do 6/14 (Phaen 132); *nieść* 'mieć coś na sobie, być czymś ozdobionym', np. Leop Ioann 19/5: *Wyszedł tedy Jezus ná dwor, miosąc koronę cierniową i páwłoczáne odzienie*; KochPs 93 (Psalm 65, 41–42): *Rok wszýtkorodny wieniec znákomity Niesie ná głowie Twoją láską wity; znaczny 'widoczny, wyraźny'*, zob. komentarz do 8/10–11 (Phaen 171–172); *przed inszemi* 'niż inne – ze znaczeniem wyższej oceny', por. np. SapEpit B4: *Znácznaś twoją pięknością dosyć przed inszými*; KochPs 67 (Psalm 45, 27–28): *Przeto cię Pan twój znáczną przed inszými Uczcił powagą rowienniki twými.*

s. 8/23 (Phaen 183): *pátrzać nie trzebá – patrzeć* 'szukać, wypatrywać', np. Hist-Rzym 7: *rozesłał posły we wsze dwory książęce, áby mu pátrzáli pánný, ktoraby byłá ku piérwszej krolewnie podobná*; KochSob 63: *Prózno cię pátrzam w tym kole.*

s. 8/24 (Phaen 184): *przednie członki – 'przednie kończyny'*, por. *członek* 'kończyna', w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach* (zob. też 11/22 [248]), por. też np. Fal-Zioł V 44v: *Lekarzstwa ná drżenie członkow, to jest rąk albo nog u dziecięcia.*

s. 8/26 (Phaen 186): *Ná wielkim Helikonie wzbudził wodę żywą – Helikon* 'masyw górski w Grecji, mityczna siedziba Apollina i Muz', z gr. Ἑλικών; *wzbudzić* 'pobudzić do działania', np. WujNT Act 13/50: *i wzbudzili prześládowanie ná Páwła i Bárnábaszá, i wyrzucili je z gránic swych*; KochPs 44 (Psalm 32, 23): *Ty [Panie] w uściách moich wzbudzisz wdzięczne piénié; woda żywa 'woda wartko płynąca'*, np. KrowObr 60v: *Á toć są ci, ktorzy źródło żywey wody opuszczają, á sobie cysterny albo studzianki dziuráwe kopáją, które wody zadržymać nie mogą*; KochPs 32 (Psalm 23, 3–4): *Záwiódł mię w paszé niepospolité, Nád zdroje żywey wody obfíté.*

s. 9/3 (Phaen 189): *Kóniów Zdrój i dziś zowią – Kóniów Zdrój* 'Koniowy Zdrój', nazwa źródła wypływającego z Helikonu, z gr. Ἰπποκρήνη 'końskie źródło'; *koniow* 'koniowy', zob. objaśnienie do *Cefeów* w komentarzu do 7/15–16 (Phaen 155–156); *zdrój* 'strumień płynący wprost ze źródła', np. A.S. Bzowski, *Różaniec Panny Maryjej*, Kraków 1600, s. 64: *W figurze stárożytnej opoká twárda od Mojżeszá kijem situczona, ácz zdrojem wody żywey cudownie wytoczonej opłókána byłá*; KochFr 125: *O, który z suchéj skály zdroje Niestycháné pobudzasz, okaż dáry swoje!*; *zowią* dawna regularna forma 3. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego czasownika *zwać* 'nazywać' (odmiana typu *zowie, zowiesz, zowie* itd.).

s. 9/4 (Phaen 190): *ná powietrzu słynie – powietrze* 'niebo, sklepienie niebieskie', w tym znaczeniu w XVI wieku dość częste (Sł. XVI 88 razy), np. OpecŻyw 174v: *Mátuchná z zwoleńki stała poglądając w niebo, czekając pocieszenia jego. Á oto dwa ánieli w biáłym odzieniu ná*

*powietrzu sie im ukazali*; KochFrag 18: *Przeciwko nim świadczą niebá, Świadczą gwiazdy niezliczone, Ná powietrzu zápaloné.*

s. 9/6 (Phaen 191): *Támże są prędkie nogi Skopu rogátého – tamże*, tj. na powietrzu, czyli sklepieniu niebieskim, zob. komentarz do 9/4 (Phaen 190); *prędkie nogi* synekdocha, *prędkie* (szybki) jest Skop, ponieważ w czasach Aratosa konstelacja ta leżała na równiku niebieskim, zatem jego pozorna wędrówka odbywała się po najdłuższej orbicie, zob. komentarz do 9/7 (Phaen 192), por. też *Komentarz astronomiczny*, hasło *Skop*; *Skopu* forma dopełniacza liczby pojedynczej z końcówką *-u*; *skop* ‘kastrowany baran’, zob. np. Mącz 489a: *Vervex, skop, czyściony baran*; tak samo St. stp. i Cn. Th. (s.v. Skop), por. też FałZioł IV 2d: *Baranowi przyrodzono skopy wzgardzać*; tu w znaczeniu ‘gwiazdozbiór Barana’ używanym przez Kochanowskiego w *Fenomenach* konsekwentnie, w XVI wieku synonimicznie do *Baran* również w odniesieniu do znaku zodiaku, por. np. Mącz 16a: *Aries, signum zodiaci circuliunum e duodecim, baran albo skop, niebieskie znamię.*

s. 9/7 (Phaen 192): *ścieżkami bieząc kołá nawiętszego – ścieżka* tu przenośnie ‘orbita’; *bieżec* o ciałach niebieskich ‘obracać się, krążyć’, zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154); *koło* ‘kolistą, pozorna droga ciała niebieskiego kreślona na mapie nieba’, zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50); *koło nawiętsze* ‘najdłuższa droga ciała niebieskiego kreślona na mapie nieba, równik niebieski’, w St. XVI tylko w tym miejscu *Fenomenów*.

s. 9/8 (Phaen 193): *Kosmátěj Cynozury przedsię nie zostáje – Cynozura* ‘gwiazdozbiór Małej Niedźwiedzicy’, zob. komentarz do 2/20–21 (Phaen 43–44); *przedsię* ‘jednak, mimo to’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); *zostawać czegoś* ‘nie dorównywać czemuś’, w zaprzeczeniu *nie zostawać czegoś* ‘dorównywać czemuś’, por. np. P. Kochanowski, *Orland szalony*, 1,64 (Linde): *Syn ojca męstwem nie zostawa; KochSat A3v: Gdy z was maskarę zejma, á ludzie doznają, Że Polacy przodków swych barzo zostawają*; sens zdania: Baran przemierza nieboskłon ruchem równoległym do ruchu Małej Niedźwiedzicy, a choć ma do pokonania dłuższą drogę, zatacza pełne koło w tym samym czasie co ona.

s. 9/9 (Phaen 194): *Sam, by więc przy miesiącu, tępé światło dáje – sam* zaimek wyróżniający kogoś lub coś w sposób mniej kategoriyczny, nieistotny dla rzeczowej treści zdania, zob. komentarz do 2/4 (Phaen 27); *by więc* ‘choćby nawet’, np. RejZwierc 244v: *Włoczęcy sie po wiecach, biegając zá dworem, Musi wszystko wysypać, by więc miał i worem*; KochPieś 51: *Śmiátému wszędy równo, á o wolność miłą Godzi sie oprzec by więc i ostatnią siłą; miesiąc* ‘księżyc’, w tym znaczeniu w XVI wieku ciągle jeszcze powszechniejszy niż *księżyc* (w St. XVI *miesiąc* 324 razy | *księżyc* 86 razy), a u Kochanowskiego wyłączny; por. np. RejWiz A2: *Miesiąc, tá plánetá wdzięczná, Ktoję daná tá moc wieczna, By świeciłá jásno w nocy*; KochPs 122 (Psalm 81, 5–6): *Trąbcie w trąby, trąbcie, á to słowie Ná pięknym miesiącá nowie; tępé* tu o świetle ‘słabe, przytłumione’, por. w odniesieniu do wzroku ‘mało przenikliwy’ np. OrzQuin F4v: *té odrobiny w tych głębokich á ciemnych koszách albo okiem swym upátżyć, albo ręką dosiądz mogłes: krótką rękę i tępé oko ty ná to masz*; KochTr 11: *ále wzrok śmiertelněj źrzenice Tępy ná to.*

s. 9/10 (Phaen 195): *Lecz go po táśmie szukać Ándromedy trzebá – táśma Andromedy* ‘pasma Andromedy’, wyrażenie nawiązujące do wyglądu gwiazdozobioru Andromedy, którego gwiazdy (β, μ i ν *And*) leżą nieomal w jednej linii, zob. też *Komentarz astronomiczny*, hasło *Skop (Baran)*; por. też niżej (9/13 [198]) wyrażenie *pas Oryjona*; *taśma* ‘pasma utkane z włókna’, tu w znaczeniu przenośnym; zob. LubPs Zv: *Á ják táśmá, ktorą biodrá swoje przepásuje, Ták nád sobą już niech wiecznie srogą kaźń poczuje*; KochFr 96: *Gdzie táśmá szczęśliwá, Która sercá i myśli upomnych dobywa? szukać po táśmie Andromedy* ‘szukać, kierując się położeniem gwiazd należących do konstelacji Andromedy’, podobna funkcja przyimka *po* w odniesieniu do gwiazd i słońca w XVI wieku spotykana, por. np. BielKron 138: *Pismo Święte zowie je magi, to jest wieszczkowie, iż sie wieszczbą sprawowali, widząc gwiazdę nád ine jásną, po której sie sprawowali i zjechali społu w drodze*;

StryjKron 442: *bo nie drogą szedł, ale znamięniując się po słońcu, przez gęste lasy i błotne stąrzyny dął się, gdzie mógł*.

s. 9/11 (Phaen 196): pod nią mało co tkwi – ‘(Skop) znajduje się poniżej niej w niedalekiej odległości’; *mało* co ‘niedaleko’, por. np. Górndworz S6: *Máło co ten od Suderwie odjechał, áli drudzy bieżą, wyścigając się*; KochTr 6: *Tákci sie mój namilszjej Orszuli dostało ... máło Od ziemi sie co wzniosłwszy ... rodzicom troskliwym; tkwić* ‘być osadzonym w jakimś miejscu na stałe, znajdować się’, w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach* (zob. też 11/6 [234], 16/4 [340], 17/14 [376], 18/29 [412]); por. np. WujBib Iudic 16/16: *Á gdy mu dokuczała [Dalila] i przez wiele dni ustawicznie przy nim tkwiła, czasu odpoczynienia nie dając, ustala duszą jego*; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Skop* (Baran).

s. 9/11–12 (Phaen 196–197): Ten pośrzodek niebá / Depce – ten, tj. Skop; *pośrzodek*, *pośrodek* ‘linia dzieląca jakiś obszar na pół’, np. WujNT Apoc 14/6: *I widziałem drugiego ániola lecącego przez pośrzodek niebá*; RejAp 188: *Á tá rzeká szła przez pośrzodek ulice*; BielSpr 30: *Przedzielenie pojsrzodka* [tj. wolnego miejsca oddzielającego stronę lewą od prawej]; tu mowa o równiku niebieskim (na mapach dołączonych w JK1 do tekstu *Fenomenów* jest to *Koło Wtoré, Circulus Aequinoctialis* \*\*2/26), dzielącym mapę nieba na dwie części: północną i południową – wskazują na to kolejne wersy, wymieniające (poza Baranem) jeszcze dwa gwiazdozbiory usytuowane wzdłuż jego obwodu: Oriona i Skorpiona (por. uwagi o Skorpionie w następnym komentarzu), zob. też *Komentarz astronomiczny*, hasło *Skop* (Baran); *deptać* tu przenośnie ‘zajmować miejsce’.

s. 9/12 (Phaen 197): gdzie Niedźwiadkowe ostatnie rámoná – *Niedźwiadkowe ostatnie ramiona* mowa tu o wyodrębnionej z gwiazdozbioru Skorpiona konstelacji Szczypiec (Kleszcze, gr. Χήλαι, łac. *Chelae*, zob. KochArat 254), składającej się z przednich odnóży Skorpiona zakończonych właśnie szczypcami, nazywanej już przez Greków (równolegle do Szczypiec) Wagą; o Wadze jako przeciwnym do Barana miejscu przecięcia ekliptyki i równika niebieskiego zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Waga*; na zamieszczonej w dalszej części *Fenomenów* liście gwiazdozbiorów skupionych wokół Koła Wtorego (19/11–22 [423–434]) zamiast Szczypiec jest Waga (19/19 [431]); *Niedźwiadek* ‘gwiazdozbiór Skorpiona’ zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); *ostatnie ramiona* ‘skrajne, najdalsze, najbardziej wyciągnięte odnóże’, *ostatni* ‘skrajny, najdalszy’, np. StryjKron 11: *Bo i Maurytania jest prawie zawiasá i ostatnią granicą ziemi przyległej oceanowi*; KochMuz 27: *Wziął w rękę ostry piorón ... którym więc ... Przez ziemię aż do piekła ostatniego sięga; ramię tu przenośnie ‘odnóże’, por. też ramionko u zwierząt ‘odnóże, kleszcze’, np. Mącz 1b: Chelae, oskrzele á ramionká u ráków i niedźwiadków*.

s. 9/13 (Phaen 198): świetny pás wielkiego biega Oryjoná – *światny* ‘błyszczący’, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47); *pas Oryjona* trzy bardzo jasne gwiazdy (ζ Ori, ε Ori, δ Ori) rozłożone w prostej linii w gwiazdozbiorze Oriona, w Sł. XVI tylko w *Fenomenach*, por. też 19/16–17 (Phaen 428–429); *Oryjon* ‘gwiazdozbiór Oriona’, z gr. Ωρίων, łac. *Orion*, por. Mącz 268d: *Orion, imię gwiazdy*; por. też wyrażenie *pas Oryjonów* w 19/16–17 (Phaen 428–429); *biegać* ‘poruszać się’, tu: ‘krążyć’, zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50).

s. 9/15 (Phaen 199): jeszcze i drugi znak nád Skopem włożony – *jeszcze i drugi* ‘jeszcze jeden’, np. KłosAlg A4v: *skąd sie wielki pożytek liczby ukazuje, iż rozum ostrzy człowieczy. Jeszcze też i drugi wielki pożytek czyni, bowiem rząd pospolity dobrze postanawia; Skop* ‘gwiazdozbiór Barana’, zob. komentarz do 9/6 (Phaen 191); *włożony* ‘umieszczony gdzieś’, np. FalZioł V 80: *á to gdy proch tej sandaraki będzie na ząb chrobaczliwy włożony*; KochPs 178 (Psalm 118, 43–44): *Kamięń od rzemieślników niedbálych wzgárdzony Ná kąt czelny jest włożony*.

s. 9/16 (Phaen 200): Poniżej Ándromedy trzykátęm sádzony – *Andromeda* ‘gwiazdozbiór Andromedy’, zob. komentarz do 8/8 (Phaen 169); *trzykátęm sádzony* ‘umieszczony na planie trójkąta’; *trzykát* ‘trójkąt’, w Sł. XVI tylko w tym miejscu *Fenomenów*, por. też przymiot-

nik *trzykątny* ‘trójkątny, mający trzy kąty’, np. Mącz 463c: *Triangulus, trzygranny albo trzykąt-ny; sadzony* ze znaczeniem dokonanym ‘umieszczony’, np. KochPam A4: *Jechałeś potym ziemią tam, gdzie Wilnà cicha Gorę z wieku sádzoną potájemnie spycha*; por. też współrzdzenne *posadzony* ‘umieszczony’, np. Mącz 397c: *Situs, posádzony, położony, usiadły*.

s. 9/17 (Phaen 201): Deltoton swym imiēniē Grékowie miānują – *Deltoton* ‘gwiazdozbiór Trójkąta’, z gr. Δελτωτόν, łac. *Triangulum*; *swoje imię* ‘własna nazwa, nazwa we własnym języku’, *imiē* ‘nazwa własna lub pospolita’, zob. komentarz do 2/8 (Phaen 31); *coś mianować* czymś ‘używać jakiejś nazwy na określenie czegoś’, np. SienLek 100v: *Ponieważ żeśmy już rozmowę mieli o żołądku, jelitach, co wespół trzewiami miānują*; KochCz Bv: *Polaká Láchem tylko sámá Ruś miānuje*.

s. 9/18 (Phaen 202): czwartą literę ná ten kształt málują – *czwarta litera* czwarta litera alfabetu greckiego, delta, w majuskule przybierająca kształt trójkąta: Δ; *malować co na kształt czego* ‘kłaść farbę na jakąś płaszczyznę w celu odtworzenia czyjegoś lub jakiegoś kształtu’, np. BielKron 101: *Ten też Rzymiānom zákazał, aby bożego obrázu nie málowali ani ná kształt człowieká, ani żwirzęciá, ani ptaká*; por. też użycie *malować* odnoszące się do kreślenia liter w LatHar 580: *ktore [Thau] przedym tak niemál jáko krzyż u nas u Żydow stárodawnych málowano*.

s. 9/20 (Phaen 204): Ále zasię gwiazdámí dáleko zacniejsza – ‘ale za to ze znacznie wyraźniejszymi gwiazdami’; *zasię* ‘za to’, np. BielKron 270: *Lud w Áfryce dziś przemienny jest, bo ich wiele wyszło z Áfryki do Hiszpānien i do Árābiej, jáko Maurow, á do Áfryki zāsię z Europy ... Wándálowie, Góttowie, Sárācenow bárzo wiele, Żydow, Grekow i Włochow*; KochWz 137: *Stráto był bogátszy i bárziej pānnę miłował, Kállistenes zāsię więtszą łáskę znáł; daleko ‘znaczenie’, np. KromRozm II m: dáleko cięzsza i srozsza káżń niżli śmierć*; KochOdp B2: *ná świcie Mniej dobr dáleko niżli złych przypadków; zacny* w użyciu przenośnym ‘cenny, wartościowy’, tu: ‘wyraźny, jasny’, por. np. RejPos 148: *śłuchaj, iż kto tego tak zacnego klenotu wdzięczzen nie będzie, iż już jest osádzon ná wieczne potępienie*; KochPs 68 (Psalm 45, 41–42): *Tobie bogáta Tyros, o królowa, już dawno zacné upominki chowa*.

s. 9/22–23 (Phaen 205–206): Pod tym głowę Skop trzyma nieco náchylony / Ku południu – *pod tym*, tj. pod Deltotonem, czyli gwiazdozbiorem Trójkąta; *Skop* ‘gwiazdozbiór Barana’ zob. komentarz do 9/6 (Phaen 191); *ku południu* z końcówką celownika *-u*, w XVI wieku przy tym leksemie ciągle dominująca, ‘w kierunku południowym’, por. np. Mącz 325d: *Pronus ad meridiem locus, poległe albo náchylne ku południu miejsce*; KochPs 164 (Psalm 107, 5.7–8): *Jedni stąd, kędy słońce występuje z morzá ... á owi Z pól náklonionych ku południowi*.

s. 10/1 (Phaen 207): Ujźrzysz Ryby – Ryby ‘gwiazdozbiór Ryb’, zob. np. Mącz 301a: *Pisces, Ryby, znamię jedno ze dwunastie znamion niebieskich*; Cn. Th. s.v. Ryby ná niebie gwiazdy.

s. 10/1 (Phaen 207): z tych jedná jáśniej połyskuje – *z tych jedna* ‘jedna z nich’, u Kochanowskiego tylko w tym miejscu *Fenomenów*, por. np. L.A. Seneka, *Rzecz o dobrodziejstwach*, tłum. Ł. Górnicki, Kraków 1593, s. 231 (Linde): *Wszak to bywa i w owęj gonitwie á ostré zá tarczá, że jeden będzie drzewem przebitý, á drugi máloranny, á przecię mówimy: obá dobrzy, chocia więc jeden z tych zda sie mniej mężny; połyskować* ‘błyszcząć, jaśnieć’, w Śl. XVI tylko u Kochanowskiego, w *Fenomenach* w tym samym wyrażeniu *jaśnie połyskować*, zob. też 17/12 (Phaen 374), zob. też KochProp 11: *Tám [na morzu] okręty, á przy nich delfinowie gęści Po wiérzchu wody grájá, połyskując złotem*; por. również formację synonimiczną *połyskawać* Phaen 14/11 (298) i 21/27 (503); o jasności obu części konstelacji Ryb zob. następny komentarz; zob. też *Komentarz astronomiczny*, hasło Ryby.

s. 10/2 (Phaen 208): I bárziej pułnocnégo Ákwiloná czuje – *pułnocny Akwilon* ‘gwałtowny wiatr północny’, *Akwilon* ‘rzymski bóg wiatru, uosobienie północnej strony świata’, z łac. *Aquilo*, odpowiednik gr. Βορέας; por. też 18/14 (Phaen 397); *czuć co* ‘doświadczać czego’,

por. np. BibRadz Ps 33/10: *ábówiem-ci żadnego niedostatku nie czują, którzy sie go [Pana] boją*; KochPs 174 (Psalm 114, 13–14): *Bytność Pańską i góry, i rzeki szalone, I morze czuło nieujeżdżone*; sens zdania: jaśniej błyszcząca z Ryb jest bardziej wysunięta w kierunku północnego bieguna niebieskiego; ze względu na podobną jasność obu części konstelacji być może mowa tu o lepszych warunkach do obserwacji (północna Ryba świeci nieco wyżej nad horyzontem), por. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Ryby*.

s. 10/3 (Phaen 209): swym łańcuchem zą plusk uwiązana – *łańcuch* ‘łańcuch’, pierwotna postać fonetyczna leksemu zapożyczonego ze słrniem. \**lannzug*; *plusk* ‘ogon ryby’, rzadkie w XVI wieku (w Sł. XVI 6 razy), np. Strum Q2v: [sum] *był tak thusty, że plusku jego przed thustością nie mógł upiec*; Mącz 214a: *Melanurus, niejaka rybá, czarny plusk álbo ogón májąca*; u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*, zob. też 16/4 (340), 19/2 (414), 24/17 (589).

s. 10/4 (Phaen 210): Łańcuchy gwiazdą spięta – ‘łańcuchy połączone są gwiazdą’, tzn. punktem (węzłem, zob. niżej 10/5 [Phaen 211] i komentarz) łączącym oba łańcuchy jest gwiazda ( $\alpha$  Psc), por. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Ryby*; zob. też następny komentarz; *łańcuch* ‘łańcuch’, zob. poprzedni komentarz; *spiąć* ‘połączyć’, np. Mącz 497a: *Devincio, mocno zwięzując, ściagam, spinam álbo też przywiewię, przypinam*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu, por. też współrdenne *spinąć* 19/25 (Phaen 437), też KochFr 96: *miłości ... Która spórnych żywiołów gniew spinasz łańcuchem Dná morskiego i niebá sięgasz swoim duchem*.

s. 10/4–5 (Phaen 210–211): od Greków nazwana / Niebieski Węzeł – *od Greków nazwana* ‘nazwana przez Greków’, *nazwany od kogo* ‘nazwany przez kogoś’, np. KlonFlis E3v: *Jest rybá trefna rzeczona nautilus, á od niektórych nazwana pompilus*; u Kochanowskiego konstrukcja ta tylko w tym miejscu; *Niebieski Węzeł* ‘nazwa gwiazdy stanowiącej punkt łączący łańcuchy w gwiazdozbiórze Ryb,  $\alpha$  Piscium’, łac. *Nodus Coelestis*, w Sł. XVI tylko w tym miejscu *Fenomenów*.

s. 10/6 (Phaen 212): to masz pewnē znanie – ‘to jest pewny, niewątpliwy znak, wskazówka’; *mieć* w funkcji orzekania o istnieniu ‘jest’, np. FalZioł V 79: *Naprzeciw temu masz lekarstwo: hanyż tarty miałko*; KochOdpr Dv: *Owoż mamy dwie słońcy, owoż dwie Troi; pewny ‘niewątpliwy’, np. SarnStat 1242: Który cię pozywa o to, iż nie chcesz mu záplácić sto grzywien pieniędzy pewného długi*; KochPs 132 (Psalm 89, 3): *Á piértwéj świat (rzecz pewna) wniwecz sie obróci; znanie ‘oznaka, wskazówka’, np. Leop 4. Reg 20/10: I rzecze mu Izájasz: To będzie znanie od Páná, że to ma uczynić, co mówił*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w *Fenomenach*, zob. też 16/27 (362) i 17/1 (365).

s. 10/8 (Phaen 213): U nóg wielki Perseus – ‘blisko nóg (Andromedy) (jest) gwiazdozbiór wspaniałego, niezwykłego Perseusza’, u ‘blisko, przy’, np. RejPos 174v: *Co też ty tedy chcesz uczynić, moj miły brácie, który stoisz u brzegu tego to márníego jeziorá*; KochTarn 76: *Á gdy już był u wiérzchu, gdzie naprzykrsza skálá ... Stánął i obejrzzał sie; wielki ‘mający siłę, władzę’, też: ‘znaczący, niezwykły’, tu prawdopodobnie nawiązanie do wysokiego urodzenia Perseusza – był synem Zeusa, zob. np. KochPs 45 (Psalm 33, 19): Rády wielkich monárchów Pan wniwecz obraca; Perseus ‘gwiazdozbiór Perseusza’, z gr. Περσεύς.*

s. 10/8–9 (Phaen 213–214): á jeden sam táki / Między wszystkimi niebá północného znáki – *jeden sam* ‘jedyńy’, np. GórnDworz C3: *ten człowiek, ktorego miłujemy, zda sie nam jeden sam ná świecie wszystkimi cnotámi ubogácony, á bez wszelákiej wády*; KochFr 27: *Bom ja sam jeden został z téj drużyny, Co pociągáli ná się téj pierzyny; taki, tzn. ‘taki wielki, znaczący, niezwykły’, prawdopodobnie nawiązanie do wysokiego urodzenia Perseusza – był synem Zeusa, zob. poprzedni komentarz; znak tu: ‘gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14).*

s. 10/10 (Phaen 215): Práwą ręką stolice dosięgł Kássyjopy – *stolica* ‘tron władcy’, np. BibRadz Esth 5/1: *á krol siedział ná stolicy krolestwa swego w páłacu przeciw drzewom domu swego*; KochPs 134 (Psalm 89, 69.79–80): *Terazez sie obruszył, Pánie, przeciw jemu ... Ozdoba*



*wszystką jego i świętość zámioná, Á stolicá nogámi wzgóřé wywróconá; dosiáć ‘sięgając, dotknąć’, np. RejKup 6v: a w tej nędzy [tj. słabości] Wie Bog, co z sobą mam począć, Ledwe nosa mogę dosiáć; KochDz 107: Żytá dotknął – żyto wnet złotem zákwińnęło; Jáblká dosiágl, á jáblko świećić sie poczęło; Kassyjopa ‘matka Andromedy, przemieniona w gwiazdozbiór północnego nieba’, zob. komentarz do 7/22–23 (Phaen 161–162).*

s. 10/11 (Phaen 216): w usilnym biegu wznosi prędko stopy – *usilny* ‘intensywny’, np. KuczbKat 270: *Ktorych słow [Ps 94, 7] usilne i częste przypominanie tę moc mieć będzie, aby chrześcijáni ku chowáníu zakonu chutliwyszmi sie stáli á grzechow swych poprzeszáli*; u Kochanowskiego poza *Fenomenami* tylko w 1 raz w *Pieśniach*, zob. KochPieś 20: *Usilné wíátry, co morzem włádacie; bieg tu: ‘obróć, krążenie, ruch ciał niebieskich’, zob. komentarz do 1/12 (Phaen 10); wznosić ‘podnosić’, np. BielKron 210: Luter im [zwolennikom jego nauki] nie rádził ręki wznosić przeciw stárszym swoim; KochPs 125 (Psalm 83, 3–4): Nieprzyjaciele Twoi hárdzi wznoszą rogi, Á dziwnych rad szukájá ná Twój lud ubogi.*

s. 10/13 (Phaen 217): Tuż przy lewym kolenie, w kupie usádzone – *kolenie* ‘kolanie’, pierwotna forma miejscownika liczby pojedynczej leksemu *kolano* bez przegłosu (z psł. \**kolēnē*), w XVI wieku bezwyjątkowa; *usadzony* ‘ułożony’, zob. komentarz do 2/2 (Phaen 25); *w kupie* ‘w dużym nagromadzeniu’, w odniesieniu do przedmiotów konkretnych nieożywionych ‘stos, sterta’, np. BierEz P: *idąc w drogę wesele, Nálazł w kupie gruszek wiele*; u Kochanowskiego poza tym miejscem tylko zwrot *zebrać się w kupę* odnoszący się do ludzi – KochMon 46: *Nie dbájáć ná ogromné prędkich psow szczékánié, Áni w kupę zebráných myśliwców wołánié.*

s. 10/14 (Phaen 218): Bábý bieżá – *Baby* ‘gwiazdozbiór Plejad’, łac. *Pleiades, Vergíliae*, zob. np. BartBydg 168: *Vergíliae, siedm gwiazd, Baby; Leop Iob 38/31: Izaż będziesz mógł złączyć miegócące gwiazdy, które zowá Bábý, ábo okrag Wozu Niebieskiego będziesz mógł rozerwáć?; u Kochanowskiego tylko w Fenomenach; staropolska nazwa konstelacji Baby motywowana jest nazwą pospolitą baba ‘kobieta (zartobliwie)’, zob. np. BielKron 319v: Kiedy sie dziewek boisz, á cóżby sie bábý nie bał; KochFr 71: Wścieklá bábó, nie pijęć do ciebie; bieżęć o ciałach niebieskich ‘obracać się, krążyć’, zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154).*

s. 10/14 (Phaen 218): nieznácznym światłem obdárzoné – *nieznaczny* ‘niewielki, o małym natężeniu’, np. FałZioł IV 38a: *Ten małż ma w sobie jednę perłę ... którą trudno i u krolow znaleź, bo jest nieznaczna, á tako nie baczą chlópí, ktorzy mieszkájá przy morzu, aby była perła; KochPs 57 (Psalm 39, 22–24): Błáđ jest człowiek, á co żywie, Podobno to ku márnému Snu nocnému nieznácznému; światło ‘jasność, której źródłem jest świecący obiekt’, tu: ‘jasność gwiazdy’, zob. komentarz do 3/23 (Phaen 70).*

s. 10/15 (Phaen 219): O siedmi powiádjá – ‘mówią, że jest ich siedem’; *siedmi* pierwotna forma miejscownika liczebnika siedem (z psł. \**sedmi*), dziś: *siedmiu*.

s. 10/15 (Phaen 219): to płóné wieści – *płony* ‘bezpodstawny, nieuzasadniony’, np. CzechRozm A8: *Á żadnym płónnym o nas powieściam náđ to, co tu ujźrzycie, miejsćá więć nie darwajcie; KochPieś 13: Stronisz przede mná, Néto nie tykána, By więc sármeczká, kiedy obłákána Máćierze szuka po górách ustrómych, Nie bez bojáźni i postráchów płónných.*

s. 10/16 (Phaen 220): Bo kto sie chce przypátrzyć – *niémász* ‘więcej sześci – *niemasz* ‘więcej sześci ‘nie jest więcej niż sześć’, zob. np. JanNKar B3: *Liter lácińskich ... niémász więć jedno dwádzięściá i trzy; por. niemasz ‘nie istnieje, nie występuje’, np. BielKron 277v: Wilkow w tych táł ziemíách niémász; KochFr 132: Niémász przymiérza z śmiércią, záwědy my z nią w boju.*

s. 10/17–18 (Phaen 221–222): Jedná zgináć nie moglá, stárzy przedsię báją / O siedmi – *zgináć* ‘zniknąć’, np. RejPos 323: *iż włos z głowy nie zginie żadnemu bez wolej á bez náznáczzonego czásu jego; KochPieś 54: Zimá bywszy zéjdzie snáđnie; nam, gdy śniegiem włos przypáđnie, Już wiosná, już láto minie, Á ten z głowy mróz nie zginie; starzy ‘o ludziach: żyjący dawniej,*

w dawnych czasach', zob. komentarz do 6/15–16 (Phaen 133–134); *przedsię* 'jednak, mimo to', zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); *bajać* 'opowiadać baśnie, mity, bajki', np. CzechRożm 6v: [Pogani trzymali, że] *Mars wojny spráwuje, i insze tym podobne plotki, o których z dáwná stárzy bájáli; bają* forma 3. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego w funkcji czasu przeszłego, tzw. *praesens historicum*; KochWr 30: *kiedy tedy być żábom ná desce, aż bocian przyleci, jáko Ezop báje; siedmi* 'siedmiu', zob. komentarz do 10/15 (Phaen 219).

s. 10/18 (Phaen 222): *kážděj* z nich własné imię *dáją* – *imię* 'nazwa własna', zob. komentarz do 2/8 (Phaen 31); *dawać* 'nadawać', np. WujJud 116: *Ten-ci jest Kościół jeden powszechny ... ktoremu rozne odszczepienstwa rozmaíte imioná dawáją*; KochPs 73 (Psalm 49, 29–30): *Pálace wielkim kosztem wystáwáją. Budoownym zamkom své imioná dáją; dáją* forma 3. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego w funkcji czasu przeszłego, tzw. *praesens historicum*.

s. 10/19–20 (Phaen 223–224): *Elektrá, Celeno, Meropá, / Álcýjoná, Tajgetá, Májá i Steropá* – nazwy gwiazd wchodzących w skład konstelacji Plejad i jednocześnie imiona Plejad – córek Atlasa; *Elektra* 'gwiazda 17 *Tau*', łac. *Electra*, z gr. Ἠλέκτρα; *Celeno* 'Kelajno, gwiazda 16 *Tau*', łac. *Celaeno*, z gr. Κελαινών; *Meropa* 'Merope, gwiazda 23 *Tau*', łac. *Merope*, z gr. Μερόπη; *Alcyjona* 'Alkyone, gwiazda 25 albo η *Tau*', łac. *Alcyone*, z gr. Ἀλκυώνη; *Tajgeta* 'Taygete, gwiazda 19 *Tau*', łac. *Taygete*, z gr. Ταυγέτη; *Maja* 'gwiazda 20 *Tau*', łac. *Maea*, z gr. Μαῖα; *Steropa* 'Asterope, gwiazda 21 *Tau*', łac. *Sterope*, też *Asterope*, z gr. Στερόπη; tu w pisowni spolszczonej; *Meropa, Alcyjona, Tajgeta, Maja, Steropa* – z polską końcówką mianownika liczby pojedynczej deklinacji żeńskiej. Zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Plejady/Baby*.

s. 10/21 (Phaen 225): *ácz drobné i ciemné – ácz* 'choć', np. OpecŻyw 67v:  *kto w mię wierzy, áczyby umán, będzie żyw*; KochCz B: *Serbi álbo Sorábi, ták i Slowacy, ácz tegóz języká, ále różny i osobny národ był; ciemny* 'wydający mało światła', np. RejWiz 119v: *Lámpá jest sámá przez się i ciemna, i brudna*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w *Fenomenach*, zob. też 11/9 (236), 15/24 (332), 19/19 (431) i 21/19 (495).

s. 10/21–22 (Phaen 225–226): *á wszákże ták ráné, / Jáko pozné, nie mogą być przepámiétáné* – *wszakże* 'mimo to', np. BielKron 242: *áczkołwiek to ná bestyje zależy nágo bez zákrycia czynić przed ludźmi, wszákże to uczynię ná tve rozkazánie*; KochOdpr B3: *jeszczeć nie widzę, z czego bych się práwie Ucieszyć miáta, wszákże powiedz przedsię, Jáko co było; tak rane, jáko pozne* 'ukazujące się zarówno rano, jak i wieczorem'; *rany* 'wczesny, występujący na początku dnia, poranny', zob. komentarz do 3/10 (Phaen 60); *pozny* 'ukazujący się wieczorem', np. Głab-Gad K8v: *Czemu pozdna wieczera jest niezdrawa*; KochPs 94 (Psalm 66, 3–4): *I gdzie w bystré, szumné morze Západáją pozné zorze; przepámiétany* 'pominięty', w St. XVI poza tym miejscem tylko w BudNT Luc 12/6: *Nie pięć li wrobłow przedáją zá dwá piniádzá, á jeden z nich nie jest przepámiétan przed Bogiem? Ále i włosy głowy wászej wszytkie policzone*.

s. 10/23 (Phaen 227): *ná nié Bóg włożył – włożyć co na kogo* 'powierzyć komuś coś', np. RejAp 32v: *był Pan dáć raczył wolá náuki swojej przez Mojżeszá ludowi swemu, á włożył ná nie brzemię przykazánia swego*; KochSob 57: *Bogá trzeba, Kto chce syt być swégo chleba. Ná Tego my wszystko włożmy, Á z sobą sámi nie trwóžmy*.

s. 10/23–24 (Phaen 227–228): *opowiadáją / Láto i zimę, i čás, kiedy orác májá* – *opowiadać co* 'zapowiadać, przepowiadać coś', np. WujNT Matth 26 arg: *Chrystus śmierć swoją bliská opowiada*; KochOdpr D2v: *á zgoła tobie i ojczyźnie Upad opowiadáją; kiedy orac mają* 'czas, kiedy należy orać', zob. *mieć* 'musieć, mieć obowiązek', np. ZapKościer 1580/6: *na zapusty przysze ma jemu dáć Grzegorz Gowiński pewnie marcas trzydziści*; KochOdpr Cv: *tá [szabla] rozstrzygnie, Kto komu czołem bić ma*.

s. 11/1 (Phaen 229): *Jest i Lutnia ná niebie – Lutnia* 'gwiazdozbiór Lutni', łac. *Lyra*, z gr. Λύρα, w St. XVI jako nazwa gwiazdozbioru tylko w *Fenomenach*, zob. też 21/12 (488) i 23/13

(553); *lutnia* ‘muzyczny instrument szarpany, rozpowszechniony w XV–XVII wieku, ze strunami rozciągniętymi nad gryfem i z pudłem rezonansowym’, to inny instrument niż grecka *lira* (z pudłem rezonansowym, ale bez gryfu), w XVI wieku dość częsty ekwiwalent łac. *lyra*, np. ModrzBaz 134v: *Napirusze stárání ma być o náuczycieloch ... áby ... nie byli jáko osieł do lutnie przystáwieni [tanquam asini ad lyram adhibeantur]*; Mącz 287a: *pulsare lyram vel citharam pectine, grác ná lutni*.

s. 11/1–2 (Phaen 229–230): którą naprzód sprawił / W dzieciństwie Merkuryjusz i świata objawił – naprzód ‘najpierw’, np. BierEz R3v: *Koždy, który chce zbáwion być, Spowiedź naprzod ma udziáłác*; KochWr 28: *á zvlaszczá wiedzác, jákich obyčájów to ludzie byli, którzy naprzód tę słáwná rzeczpospolitá záožyli i dlužo trzymáli; spráwić co ‘sporządzić coś’, np. BielKron 113v: Á gdy Holofern spráwił obiad wielki, rzekłá Judyt: to będę jeść, com z sobá przymióstá; u Kochanowskiego w takim znaczeniu tylko w tym miejscu *Fenomenów*; *Mercuryjusz* ‘Merkury, rzymski bóg, wynalazca lutni, odpowiednik gr. Hermesa’, łac. *Mercurius*; *objawić co komu* ‘pokazać coś komuś’, np. BielKron 100v: *otworzył drzwi á objáwił nágość jej [królowej] Gigesowi*; KochPs 58 (Psalm 40, 5–6): *Nogi moje ná twárdéj opoce postáwił I dróge, gdiem miał chodzić, objáwił*.*

s. 11/3 (Phaen 231): Tá potym dla pámiátki ná niebo wniesioná – potym ‘potem’; *dla pámiátki* ‘w celu zachowania pamięci o kimś, o czymś’, np. BibRadz II 57b marg: *To święto było stáwione dla pámiátki wybáwienia ludu*; KochPs 152 (Psalm 102, 29–30): *Ále Ty ná wieki trwác będziesz, o Pánie, Á pámiátká Twojá nigdy nie ustánie; wniesiony* ‘umieszczony gdzie wysoko’, w St. XVI poza Kochanowskim tylko 1 raz w M. Vegius, *O Eneaszu trojańskim księgi trzynaste*, tłum. J.A. Kmita, Kraków 1591, s. 10: *I Árdea płomieniém w popiół obroćona, Teraz skrzydły wiátr rzeże pod niebo wniesiona*; KochTr 10: *Czyś Ty ná wszystkie niebá wysoko wniesioná?*; KochPieś 12: *Tu [tj. w niebie] i fortélny Przemysł jest wniesióny*; zob. też 14/22 (Phaen 307).

s. 11/4 (Phaen 232): przy ... kolenie Klęcznia – *kolenie* ‘kolanie’, zob. komentarz do 10/13 (Phaen 217); *Klęczeń* ‘gwiazdozbiór Herkulesa’, polski odpowiednik gr. *Εργώνσιον* ‘na kolanach’ i łac. *Ingeniculatus*, nazw nawiązujących do „konstelacyjnego” wyobrażenia Herkulesa jako klęczącego mężczyzny, w St. XVI tylko w *Fenomenach*, zob. też 11/6 (234), 20/29 (473), 21/8 (484), 21/23 (499) i 23/7 (547); por. Cn. Th. s.v. *Klęczeń* ná niebie.

s. 11/5 (Phaen 233): Májąc łeb ... ptászy podle siebie – *łeb ptaszy* ‘łeb ptasi, łeb ptaka’, tu: ‘część gwiazdozbioru Łabędzia’, zob. też komentarz do 11/8 (Phaen 235); *ptaszy* przymiotnik od *ptach* (formy pospolitej w XII–XIV wieku, zob. A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa 2000, s.v. *Ptach*), w XVI wieku występujący niemal wyłącznie w takiej pierwotnej postaci fonetycznej z -š- (jak XVI-wieczne *mmiszy* i dzisiejsze *muszy*), zob. np. FałZioł IV 17a: *Orzeł między ptaki jest namężniejszy i naświebodniejszy, przeto też krolew ptaszym jest wezwán*; KochJez A2: *Á oto ná cień jego [orła] wszytek rodzaj ptászy I polné uciekáją stádá; podle siebie ‘obok siebie’, podle ‘obok’ np. HistAl F6: Były tám podle rzeki páłace piękne bárzo misternie postáwione*; KochMon 59: *To rzekł – áli wnet siádlá żoná podle niego*.

s. 11/6 (Phaen 234): tkwi w okrągłym niebie – *tkwić* ‘być osadzonym w jakimś miejscu na stałe, znajdować się’, zob. komentarz do 9/11 (Phaen 196); *okrągłe niebo* ‘kuliste sklepienie niebieskie’, np. GórnDworz LI5v: *Á to náś świat ten, tę ták wielką machinę ... możesz być co cudniejszego? Niebo okrągłe, ozdóbione ták wiele jáśnych pochodni, wpośrodku ziemiá żywioły ogármiona i niczym niepodpárta stoi*; KochEpKoch 110: *Wieczorna gwiazdo, której ná okrągłym niebie Ogień náś ziemiá goré*; zdaniem Boreckiego (teka XIV) Kochanowski mógł użyć wyrazu *okrągły* w znaczeniu imiesłowowym ‘który krąży’ (na wzór nowotworu *pokłękły* ‘który padł na kolana, ugiął kolana ku ziemi’, zob. komentarz do 3/13 [Phaen 62]), zob. też komentarz do 4/7 (Phaen 76).

s. 11/8 (Phaen 235): Ten ptak jest Łábęc biały – *Łabęc* ‘gwiazdozbiór Łabędzia’, łac. *Cygnus* ‘łabędź’, u Aratosa jeszcze ogólnie *Όρνις* ‘ptak’; zob. też komentarz do 18/19–20 (Phaen 402–403); postać fonetyczna leksemu z wygłosowym -ć powszechna w XVI wieku (St. XVI *łabęc* 58 razy | *łabędź* 2 razy).

s. 11/9 (Phaen 236): Nie názbyt též gwiazdami przyodzian ciemnymi – *nie nazbyt* ‘nie za bardzo’, np. KlonFlis B4: *Lecz człowiek dobry i nie názbyt chciwy, Trzykroć i cztery człowiek to szczęśliwy*; KochFr 10: *W miarę nie názbyt ciągnąć ramię każą; ciemny* ‘wydający mało światła’, zob. komentarz do 10/21 (Phaen 225); *przyodzian, przyodziany* ‘ozdobiony’, np. RejAp 151v: *Bieda, bieda miasto ono wielkieś, któreś było przyodziane hátlasem, purpurą i szkarłatem*; KochFrag 28: *Tám było widać stoły z kámięniá ciosáné, Widác i láwy krętnym bluszczem przyodziáné*.

s. 11/10 (Phaen 237): przy práwéj ręce Cefeowéj – *Cefeów, Cefeow* przymiotnik od *Cefeus* ‘gwiazdozbiór Cefeusza’, zob. komentarz do 7/15–16 (Phaen 155–156).

s. 11/11 (Phaen 238): przy nodze ... Pegázowéj – *Pegazów, Pegazow* przymiotnik od *Pegaz* ‘gwiazdozbiór Pegaza’, nazywany w staropolszczyźnie *Koniem* lub *skrzydlatym Koniem*, por. Phaen 8/15 (175), 11/13 (239) i 18/19 (402); z gr. Πήγασος, łac. *Pegasus*.

s. 11/13 (Phaen 239): Wkoło Koniá dwie Rybie przed sobą sie chronią – *Koń* ‘staropolska nazwa gwiazdozbioru Pegaza’, zob. komentarz do 8/15 (Phaen 175); *dwie Rybie* ‘dwie Ryby’, forma mianownika liczby podwójnej; *Ryby* ‘gwiazdozbiór Ryb’, zob. komentarz do 10/1 (Phaen 207); *chronić się przed kim* ‘wystrzegać się kogoś’ albo ‘kryć się przed kimś’, w takiej składni tylko u Kochanowskiego, zob. też KochFrag 16: *Jego porządkiem Látó Wiosnę góni, Á czujna Jesién przed Zimą sie chróni*; por. też np. DiarDop 100: *nikt się z tym nigdy nie chroni, co dobrze uczyni*.

s. 11/14 (Phaen 240): Wodnik – ‘gwiazdozbiór Wodnika’, gr. Υδροχόος, łac. *Aquarius*, np. Mącz 13b: *Aquarius, signum coeleste Wodnik*; Cn. Th. s.v. Wodnik ná niebie; por. też nazwę pospolitą odnotowaną w Cn. Th. s.v. Wodnik, co się o wodę stára.

s. 11/15 (Phaen 241): zázwždy późniéj wschodzi – *zawždy* ‘w każdym wypadku, kiedy coś się wydarza’, zob. komentarz do 1/19 (Phaen 17).

s. 11/16 (Phaen 242): Kozorożec uprzedza i ná dół uchodzi – *Kozorożec* ‘gwiazdozbiór Koziorożca’, gr. Αιγόκερως, łac. *Capricornus*, w St. XVI forma *kozorożec* w odniesieniu do nazwy gwiazdozbioru wyłączna, np. FaZioł \*8v: *kolera z zimności pochodzi, trwa w biegu słonecznym pod Kozorożcem, Wodnikiem i Rybami*, choć u Knapkiego *koziorożec* (s.v. Koziorożec znak niebieski); *uprzedzać* ‘wyprzedzać, pojawiać się przed czymś’, tu: przed gwiazdozbiorem Wodnika, np. Mącz 483b: *Sośnia uprzedza kwitnieniem insze drzewá málem pięćnaście dni*; KochEpRadz A2v: *Tákíej bárwy więc niebo bywa, gdy świt rány Złoté słońce uprzedza; uchodzić* ‘uciekać’, tu w użyciu przenośnym, por. np. SkarŻyw 481: *Widząc Fáráo, iż uchodzą tąż drogą ... pusił się za nimi*; KochSz B2v: *Bo zázwždy przed nim musi krol uchodzić*.

s. 11/17 (Phaen 243): Tu kiedy Słóńce będzie, nie miéj z morzem sprawy – *tu kiedy Słóńce będzie* mowa o położeniu Słońca w pozycji zodiakalnego gwiazdozbioru Koziorożca i związana z tym położeniem porę zimową, zob. w szczegółach *Komentarz astronomiczny*, hasło *Wodnik, Koziorożec; nie miéj z morzem sprawy* przenośnie ‘nie wypływaj w morze’, por. *sprawa* ‘rzecz do załatwienia, interes’, np. RejKup d3v: *Jesli z tą sprawą przydziecie, Iście wzgardzeni staniecie*; KochOdpr A4: *Cny Ántenorze, proszę, i ty sprawie Mej bądź przychylnym*.

s. 11/18 (Phaen 244): Bo sporé być nie mogą ná krótkim dniu pláwy – ‘bo żeglowanie w czasie krótkiego dnia nie może trwać długo’; *na krótkim dniu* ‘w ciągu krótkiego dnia’, tylko u Kochanowskiego w *Fenomenach*, por. synonimiczne wyrażenie *na małym dniu* w GrzepGeom O4: *bo ná máłym dniu u nas nie tylko ráno álbo wieczór, ále i w południe cién bywa większy; pław* ‘żeglowanie’, zob. komentarz do 5/14–15 (Phaen 100–101).

s. 11/19 (Phaen 245): Á jesli cię ku nocy pocznie miotác morze – *ku nocy* ‘w porze dnia poprzedzającej noc; przed zbliżającą się nocą’, np. Mącz 28d: *Cadunt umbrae, bierze sie ku nocy, poczyną sie zmierzkać*; por. przyimek *ku* w takiej funkcji w KochFrag 21: *Która nie da nic naprzód ani Fosforowi, Kiedy napiękníej z morzá wynika ku dniowi; miotác* ‘gwałtownie wstrząsać’, tu: za przyczyną wiatru i wzburzonego morza, por. np. BudNT Iac 1/6: *bo rozsądzá-*

jący podobny wátu morskemu, który wiátr pędzi i miecz; KochPam Bv: *Morze huczy, á nawę miecá nawátności*.

s. 11/20 (Phaen 246): *Nierychło* się dowołasz niepospiesznej zorze – *nierychło* ‘nieprędko’, np. MWilkHist G: *Nierychło by, Noe, byłá U mátki przez cię nowiná ... Usnáłby, podpíwszy sobie; Niepewne poselstwo w tobie*; KochWz 142: *Lucyjus widząc, że się posel nierychło wraca ... szedł sam w dóm do Filodemá; dowołać się* ‘wołaniem przyspieszyć ukazanie się czegoś’, tu w znaczeniu przenośnym ‘doczekać się czegoś’, w tym znaczeniu w St. XVI tylko u Kochanowskiego w tym miejscu, por. też Cn. Th. s.v. *Dowołać się kogo*; *niepospieszny* ‘przychodzący później, niż się oczekuje’, w St. XVI poza *Fenomenami* tylko w LibLeg 11/41: *rada żadna ista a potrzebna w czas być przemiesiona nie może; obawiamy się tego, abyśmy radą naszą niepospieszną przez niewiadomość rzeczy ... z niechcenia a niewiadomości Krolowej Jęj Miłości nie uczynili*; zorze pierwotna forma dopełniacza liczby pojedynczej miękko tematowych rzeczowników rodzaju żeńskiego z końcówką *-e*, w XVI wieku regularna.

s. 11/23 (Phaen 249): *Przed się i dziś – przed się* ‘jednak, mimo to’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73).

s. 11/23 (Phaen 249): *i dziś, i z áwsze ná morzu okręty – i dziś, i z áwsze na morzu są, żeglują okręty*, konstrukcja eliptyczna z pominiętym orzeczeniem.

s. 11/24 (Phaen 250): *j áko nurowie – nur*, *nor* ‘perkoz, nurkujący ptak wodny z rodziny Podicipedidae’, por. np. Mącz 218d: *Mergus, nór, ptak wodny nárzájący się*; 508d: *Urinator, który nurkiem pływa, nór, norownik*; końcówka *-owie* spotykana w XVI wieku w mianowniku liczby mnogiej zarówno rzeczowników męskoosobowych, jak i męskożywotnych, por. np. BielŻyw 106: *Lizymacha do lwów wrzucić kazał, ale gdy go wrzuczono, lwowie mu nic nie uczynili*.

s. 11/24 (Phaen 250): *brzég święty – święty* przenośnie ‘upragniony, przynoszący ratunek’.

s. 11/25–26 (Phaen 251–252): *kiedy wáły / Bijá – wáły* ‘duże morskie fale’, np. ZawJeft 10: *Liń srogim deszczem, rozpuść morskie wáły, By nas pobrały*; KochPam B: [nawa] *Poszła potym ... rýjąc morskie wáły; bić* ‘uderzać’, w odniesieniu do morskich fal w XVI wieku częste, por. np. OrzQuin A3v: *Wiátry przeciwné mamy, wełny [tj. fale] biją, mászty lómią*; KochPs 69 (Psalm 46, 10): *Bijá wáły w brzégi krzywé*.

s. 11/26 (Phaen 252): *á my od śmierci tylko przez dyl máły* – ‘a nas od śmierci oddziela tylko cienka deska, tj. pokład okrętu’, konstrukcja eliptyczna z pominięciem orzeczenia; *dyl* ‘deska’, por. np. Calep 104a: *Assamenta – deska, tarcica, dyl*; tu w użyciu przenośnym ‘pokład okrętu’.

s. 12/2 (Phaen 253): *Ále i piérwszy miesiąc miéj zá podejżrzány – piérwszy miesiąc* ‘pierwszy miesiąc roku kalendarzowego, styczeń’, por. spotykane w XVI wieku określenia miesięcy z użyciem liczebników porządkowych, np. BibRadz 1. Esdr 3/1: *Gdy tedy przyszedł miesiąc siódmy ... zebráli się społu do Jeruzálem; miéć za jaki* ‘uznawać za jakiś’, np. March<sup>1</sup> A4v: *Odpowiedaj głuپیemu podług jego głuپیści, á by go nie miano zá mądrego*; KochTr 21: *Czyli nas już umárté macie zá stráconé?; podejżrzany, podejżrzany* ‘niebezpieczny, mogący przynieść coś niekorzystnego’, np. GórńTroas 23: *Z gniewu drugim nie z láski Pan Bóg siłá dáje, Bo cięższa tá nędzá, co po páństwie nástáje. Podejżrzáné to rzeczy, á drżéć ná nie trzebá*; KochOdpr D2: *Czujcie stroże, noc idzie, noc podejżrzána. Wielki ogień ma powstać*.

s. 12/3 (Phaen 254): *Kiedy od Słońcá Strzelec bywa zágrzewány* – tj. kiedy położenie Słońca pokrywa się z położeniem konstelacji Strzelca; *Strzelec* ‘gwiazdozbiór Strzelca’, gr. Τοζότης, łac. *Sagittarius*, np. Mącz 364b: *Sagittarius, Strzelec*; Cn. Th. s.v. *Strzelec* niebieski.

s. 12/4 (Phaen 255): *Niedźwiádek* – ‘gwiazdozbiór Skorpiona’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73).

s. 12/5 (Phaen 256): *z wody ráno wstáje – wstawać z wody, z morza, z Oceana* o obiektach astronomicznych ‘wschodzić’, frazeologizm poza tekstami Kochanowskiego niepoświadczony.



ny, choć czasownik *wstawać* w odniesieniu do obiektów astronomicznych i zjawisk meteorologicznych spotykany jest w XVI wieku dość często, np. SapÉpit A4v: *jasne gwiazdy wstają*; RejWiz 150v: *mgły wstają ku górze*; por. też KochPs 196 (Psalm 133, 9–12): *krople ... Niebieskiej rossy, które Hermonowé Pástwiská zdołią, kiedy wstaje z morzá Ognista zorzá*; zob. też Phaen 15/22 (330), 23/29 (569), 24/13 (585).

s. 12/6–7 (Phaen 257–258): Strzelec łukiem włada / Náłożonym – *władać* ‘umiejętnie się czymś posługiwać’, np. PaprPan H4v: *Ták wiedz, iże ten Włodek mężnie szablą włada I niejedna pogáńska od niej głowá spada*; KochSat Cv: *Umiej łuk miernie ciągnąć, umiej bronią władać; łuk náłożony ‘łuk przygotowany do strzału’*, w Sł. XVI poza tekstami Kochanowskiego (3 razy) tylko w znaczeniu przenośnym w NiemObr 96: *Á prostacek miły, mając wyrozumienie swoje náłożone, ná prostej cięciwie słowá bożego próściuchno zmierza do celu*; zob. też np. KochPs 10 (Psalm 7, 32–33): *Pan swój miecz ostrzy, Pan łuk náłożony Ná rękú trzyma*; zob. też KochMon 45.

s. 12/7–8 (Phaen 258–259): sam wypada / Za Niedźwiadkiem tuż w tropy – *sam* zaimek wyróżniający kogoś lub coś w sposób mniej kategoriyczny, nieistotny dla rzeczowej treści zdania, zob. komentarz do 2/4 (Phaen 27); *wypadać* ‘opuszczać jakieś miejsce’, np. KochFrag 16: *Á to nas namniej niechaj nie obchodzi, Że nád niewinnym czásem zły przewodzi ... Wszytko to Pan Bóg wywróci ná nicé ... Jáko ná koniec zły przedsię wypada Á dobry w jego mąjestacie siada*; (tuż) *w tropy* ‘tuż za kimś’, np. KochOdpr C2v: *Dobrze mowisz: idź ty wprzód, ja zá tobą w tropy*; por. też Mącz 490a: *Consequi vestigiis, w jego tropy, za kim iść*.

s. 12/8 (Phaen 259): o tym *czesie* – *czesie* ‘czasie’, pierwotna forma miejscownika liczby pojedynczej rzeczownika *czas* bez przegłosu (jak dzisiejsze *wietrze*, *aniele*), w XVI wieku dość częsta (Sł. XVI *czasie* 328 razy | *czesie* 22 razy).

s. 12/9 (Phaen 260): Cynozurá – ‘gwiazdozbiór Małej Niedźwiedzicy’, zob. komentarz do 2/20–21 (Phaen 43–44).

s. 12/10–11 (Phaen 261–262): Ráno wszyte k Oryjon ... w morzu ... tonie – *wszytek* ‘cały’, zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50); *Oryjon* ‘gwiazdozbiór Oriona’, zob. komentarz do 9/13 (Phaen 198).

s. 12/13 (Phaen 263): Jest potym druga Strzałá – *drugi* ‘jeszcze jeden’, np. Leop Ex 25/25: *á przy listwie koronę złotą rzezaną, ná cztyrzy pálce wysoką, i ná niej drugą koronkę, też złotą*; KochPs 138 (Psalm 91, 13–14): *Stąd wedla ciebie tysiąc głów połęże, Stąd drugi tysiąc; druga Strzałá* pierwszą jest strzałá náłożona ná łuk Strzelca, zob. 12/6–7 (Phaen 257–258); *Strzałá* ‘gwiazdozbiór Strzały’, gr. Βέλος; łac. *Sagitta*; w innych źródłach z XVI wieku w tym znaczeniu niepoświadczane, być może ze względu ná niewielki rozmiar i słabą widoczność gwiazdozbioru.

s. 12/13 (Phaen 263): lecz króm łuku leży – *króm, krom* ‘bez’, zob. komentarz do 7/9 (Phaen 150); *leżeć* ‘być położonym, znajdować się’, np. GórńTroas 68: *Pálcem skázując, gdzie Troja leżała*; KochFrag 28: *Pod Párnázem, gdzie strumién sławnéj wody bieży, Łąká práwie ná záchód pochodzišta leży*; zob. też 14/15 (Phaen 301), por. też 8/18 (Phaen 178).

s. 12/14 (Phaen 264): Łábęc bliżej Ákwiloná bieży – *Łabęc* ‘gwiazdozbiór Łabędzia’, zob. komentarz do 11/8 (Phaen 235); *Ákwilon* ‘rzymski bóg wiatru, uosobienie północnej strony świata’, tu przenośnie o kierunku północnym, zob. komentarz do 10/2 (Phaen 208); *bieżeć* o ciałach niebieskich ‘obrać się, krążyć’, zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154).

s. 12/16 (Phaen 265): Tuż jest i pędki Orzeł – *tuż* ‘zaraz obok’, np. SzarżRyt D2v: *Álbo płác śmieszny nieważnej ciężkości, Ktora przy trudnej tuż chodzi miłości*; KochPieś 13: *Widzę i ciebie gwiazdzie równym práwie, Cny Władysławie. Tu też jest Olbrácht ... Tuż z Áleksándrem Sygmunt; pędki* ‘szybko się poruszający, szybko pokonujący jakąś przestrzeń’, zob. komentarz do 2/4 (Phaen 27); *Orzeł* ‘gwiazdozbiór Orła’, gr. Αετός; łac. *Aquila*; w Sł. XVI w tym znaczeniu tylko w *Fenomenach*, w innym miejscu *Fenomenów* gwiazdozbiór ten nazwany jest *Orlicą* (23/27 [567]).

s. 12/16 (Phaen 265): Łábęciá pomniejszy – Łabęć ‘gwiazdozbiór Łabędzia’, zob. komentarz do 11/8 (Phaen 235); *pomniejszy czego* ‘mniejszy od czego’, w St. XVI tylko w tym miejscu *Fenomenów*.

s. 12/17 (Phaen 266): Ále wiátry pobudzić – żaden gwałtowniejszy – *pobudzić* ‘wywoływać’, tu przenośnie: ‘zwiastować’, np. KlonFlis A4v: [Akwilon] *jest wiátr popędliwy i mroźny, który twárdą zimę i trzaskające mrozy pobudza; gwałtowny* ‘skory do szybkiego działania, porywczy’, u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w tym miejscu, por. np. KlonFlis D4v: *Nie chciej się kupcom gwałtownym sprzeciwiać*.

s. 12/19 (Phaen 267): Delfin náđ Kozorożcem mniejszy w połowicy – *Delfin* ‘gwiazdozbiór Delfina’, gr. Δελφίν, łac. *Delphinus*; w St. XVI w takim znaczeniu tylko w *Fenomenach* (zob. też 21/12 [488]), Mączyński nazwę tę przyporządkowuje natomiast pojedynczej gwiazdzie, Mącz 81b: *Delphinus, gwiazda tego imienia; Kozorożec* ‘gwiazdozbiór Koziorożca’, zob. komentarz do 11/16 (Phaen 242); *mniejszy w połowicy* ‘świecący o połowę mniej jasno’, w St. XVI tylko w tym miejscu, por. też wyrażenie synonimiczne *połowicą mniejszy* w GrzepGeom M3: *Ten lan tákowy połowicą jest mniejszy niż frąncuski*.

s. 12/20 (Phaen 268): W głowie ma przeciw sobie dwie á dwie żrzenicy – *przeciw sobie* o tego samego typu obiektach traktowanych równorzędnie ‘każdy z dwu po innej stronie, na wprost drugiego’, np. BielKron 274: *Ná brzegách morskich przeciw sobie są dwie mieście stáre*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu *Fenomenów*; *dwie a dwie* ‘dwójkami, po dwie’, tylko o obiektach równorzędnych, np. GrzepGeom F4v: *Ábowiém figury o czterzech węglách, co mają dwie á dwie linie jednáko od siebie idące ... są równé; żrzenica* ‘żrenica’, tu *pars pro toto*: ‘oko’, np. GrabowSet T3v: *Śpiewajmy chwałę Pánu wszech możności, Zniżmy koláná, á wnieśmy żrzenice Do światłości wieczystej*; KochFr 53: *Anná z Pilce, dwu mężu zacnych pochozawuszy I dwu synu, jáko dwu żrzenic, oplákawuszy; żrzenicy* forma biernika liczby podwójnej rzeczownika rodzaju żeńskiego *żrzenica* ‘żrenica’. W wersji tym mowa o dwóch parach gwiazd umiejscowionych naprzeciw siebie (układających się w kształt zbliżony do rombu), tworzących łeb Delfina: α, β, γ i δ *Del*; zob. też *Komentarz astronomiczny*, hasło *Orzeł, Delfin*.

s. 13/1–4 (Phaen 269–272): fragment poematu sygnalizujący koniec opisu gwiazdozbiorów nieba północnego i zapowiadający opis konstelacji nieba południowego; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Niebo południowe*.

s. 13/1 (Phaen 269): Á to jest poczet znáków – *poczet znaków* ‘wykaz gwiazdozbiorów’, *poczet* ‘wykaz’, np. FalZioł V 46: *á temu to pocztu dni rozumiej ... jako dniowie rozdzieleni są ku miesiącom w kalendarzech á w minucyjach*; *znak* tu: ‘gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14).

s. 13/2 (Phaen 270): Słoneczny trop – ‘słoneczna droga, droga Słońca na sklepieniu niebieskim’, *trop* ‘śląd’, tu przenośnie ‘droga’, np. Cn. Th. s.v. Ślad: *szlad, stégno, szlak, trop*; zob. też 18/27 (Phaen 410).

s. 13/2–3 (Phaen 270–271): duch nieuniesiony / Ákwilonów – *duch* ‘podmuch’, np. BudBib Iob 37/21: *I teraz nie widzą światła świecącego ná obłokach, á duch biega [et ventus transiit] i wyczyszcia je*; KochProp 14: *Zefir ... podnosi bákwany ... które póki czują Łáskawy wiátr, leniwo naprzód postępują, Potym zá duższym duchem coraz gęstsze wstájá; nieuniesiony* ‘nieposkromiony’, w St. XVI w tym znaczeniu tylko w tym miejscu *Fenomenów*; w innym znaczeniu (‘niewzruszony’) też tylko 1 raz w RejZwierz 22v: *myśl státeczna, á ná żadną stronę nieuniesiona; Ákwilonów* forma mianownika liczby pojedynczej odmiany prostej przymiotnika od *Akwilon* ‘rzymski bóg wiatru, uosobienie północnej strony świata’, zob. komentarz do 10/2 (Phaen 208).

s. 13/3 (Phaen 271): drugih pá trzaj potym – *drugi* ‘pozaostały’, np. KrowObr 41v: *ktoremu [Bogu] dnia strážliwego sądnego będę czynił z tego i z drugih moich uczynków liczbę*; KochWr 40: *Ále jednák może uść między insze wróżki, jáko i drugie; patrzeć* ‘szukać, wypatrywać’,

zob. komentarz do 3/20 (Phaen 67); *potym* ‘następnie’, np. SienLek 25v: [moc] *pospolicie troje ma w sobie rozdzielnie: pierwsza część od samego dna sklenice, jakoby dwa palca na gore, potym srednia, od tej aż do obreczy*; zob. też 20/9 (Phaen 453).

s. 13/4 (Phaen 272): Między Áustrem a między tymże znakiem złotym – *Auster* ‘rzymski bóg wiatru południowego, uosobienie południowej strony świata’, łac. *Auster*, też *Notus* z gr. Νότος; zob. np. KlonFlis B: *Bojaźń jest áfekt zájęczy i płochy; ten podobien jest Ástrowi, wiatrowi z południá, który wiatr jest słaby, miękki, wilgotny i opárzysty*; u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*, zob. 14/18 (304), por. też 19/7 (419); *tymże znakiem złotym* tu metonimicznie ‘drogą Słońca, czyli pasem zodiaku’, *znak* ‘gwiazda’, choć tu raczej ogólnie: ‘obiekt astronomiczny’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14); *złoty* ‘wyglądający, jakby był ze złota, mający barwę lśniącej żółci’, w odniesieniu do słońca częste w XVI wieku, np. WitosLut A3: *Tej záwsze, ile rázów złote słońce wstáje, Napierwej się ... widzied dájé*; KochFrag 18: *Jedenże to Bóg, co i chmury zbiera, I co rozświeća niebo słońcem złotym*.

s. 13/6 (Phaen 273): W tym plácu – *plac* ‘miejsce’, np. BielSpr 9: *Wymierzáli też pláce káżdemu namiotowi*; KochPs 195 (Psalm 132, 4–5.7): *Nie chcę áni náwiedzic piérwej swego progú, Áni ná swym lożu léc ... Áż plác najdę, Boże mój, Twemu kościółowi*.

s. 13/6 (Phaen 273): rogáty Wól – *Wól* ‘gwiazdozbiór Byka’, zob. komentarz do 7/6 (Phaen 147).

s. 13/7 (Phaen 274): Málo níżej pochyły Oryjon sie złożył – *mało* níżej ‘trochę níżej’, np. FaIZioł II 3a: *potym, nalawszy wodki na ten popiół, postawże na miestcu rownym, á podle tego postaw drugie naczynie, iżby stało mało níżej niżli to, co w nim popiół z wodką*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu *Fenomenów*; *pochyły* ‘przechylony w bok, odchyłony od pionu’, np. LubPs O6v: *Iż sie ná mię człowieká złościwie tárgacie Jáko ściánę pochyłá á w poły przepádlá, Ták mię chcecie zániszczyć swojá złością zjádłá*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w tym miejscu *Fenomenów*; *Oryjon* ‘gwiazdozbiór Oriona’, zob. komentarz do 9/13 (Phaen 198); *złożyć się* ‘umiejszczyć się’, u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w tym miejscu *Fenomenów*; w innym znaczeniu w 3/4 (Phaen 54); por. też BielKron 18v: *Lwiczek Jůda, ná korzyść wstąpiłes, synu mój, odpoczywájąc złożyłes się jáko lew, á jáko kwicá?*

s. 13/8 (Phaen 275): Kosámi drudzy zowią – *Kosy* ‘staropolska nazwa gwiazdozbioru Oriona’, np. Leop Iob 9/9: *Ktory sposabia gwiazdy, jáko Woz, jáko Kossy i jáko Baby [qui facit Arcturum et Oriona et Hyadas]; drugi zaimek w funkcji rzeczownikowej ‘ktoś inny’, zob. komentarz do 2/15 (Phaen 38); zowią* dawna regularna forma 3. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego czasownika zwać ‘nazywać’ (odmiana typu *zowią*, *zowiesz*, *zowiem* itd.).

s. 13/8–9 (Phaen 275–276): á kto go przepátrzy, / Próżno znáku ná niebie świétniejszégó pátrzy – ‘a kto go przeoczy, daremnie gwiazdozbioru bardziej błyszczącego na niebie wypatruje’; *przepatrzeć* ‘przeoczyć’, np. RejZwierc 191: *O moj miły brácie, tociés czystego oká przeźroczystego, ále dowiedz sie jedno tego, jesli to Pan przepátrzył, czegoś ty nie przepátrzył*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu *Fenomenów*; *próżno*, *próżno* ‘daremnie’, np. SkarJedn 249: *Bo prózno gospodarzá czi, kto małżonkę jego lży*; KochPs 96 (Psalm 66, 65–66): *Kto w swym sercu zakał nosi, Tákí Páná prózno prosi*; *znak* tu: ‘gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14); *świety* ‘błyszczący’, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47); *patrzeć* ‘wypatrywać, szukać’, np. SkarŻyw 98: *Á on, rozgniewány, pátrząc kámieniá ábo czego twárdego, czymby nań cisnął, nienálazszy, chleb jeden ná mule porwie i z gniewu ciśnie nań*; KochSat A2v: *Na Podolu go [Satyra] nie patrz, bo między Tatory Szablá więcéj popłaca niż leśne towary*.

s. 13/11 (Phaen 277): Pies idzie – *Pies* gwiazdozbiór Wielkiego Psa’, z gr. Μέγας Κůων, łac. *Canis Maior*; np. GrabowSet C2v: *Gdy z Psem álbo Lwem, znáki niebieskimi, Słońce się zetrze ... Płomień ták srogi potym rozpuszczájá, Że wszystko niszczá*; w *Fenomenach* również wyrażenia: *Wielki*

*Chart* (14/4 [291]) i *Wielki Pies* (23/14 [554]), też *nogi Chártorwé* (19/3 [415]); iść przenośnie ‘przemieszczać się’, np. GórRoZm K3v: *I ná niebie słońce, miesiąc, gwiazdy nie szłyby porządnie, gdyby tam więcej niż jeden bogów było*; zob. też *Phaen* 15/17 (325), 16/9 (344), 19/10 (422), 24/24 (596).

s. 13/12 (*Phaen* 278): *Bo brzuch u niego śmiady – śmiady* ‘śniady, tj. ciemny, ciemnawy’, np. *Mącz* 141b: *Fuscus, ciemny, śmiady, przyczerni*; *Cn. Th. s.v.* Śmiady; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu *Fenomenów*.

s. 13/12–13 (*Phaen* 278–279): w pysku czerwony, / Okrutny płomień goré – okrutny ‘o wielkim nasileniu’, np. *LubPs E*: *Wzruszyła się wszytká ziemiá okrutnym trzęsieniem*; *KochEpKoch* 110: *Wieczorna gwiazdo, której ná okrągłym niebie Ogień nád ziemią goré okrutniejszy ciebie; płomień, płomień ‘światło, blask’*, zob. komentarz do 6/7–8 (*Phaen* 125–126); *gorzeć* ‘świecić, jaśnieć’, zob. komentarz do 3/22–23 (*Phaen* 69–70).

s. 13/14 (*Phaen* 280): *Syryjus* – ‘najjaśniejsza gwiazda konstelacji Wielkiego Psa: Syriusz, też *Pies*, α CMA’, z gr. Σείριος ‘gorejący, piekący’, łac. *Canis, Canicula* ‘pies, piesek’; w polszczyźnie XVI-wiecznej znany pod nazwami naśladowującymi łacińskie *Canis, Canicula*, por. np. *Murm* 4: *Canicula, psia gwiazda*; *Mącz* 324c: *Procyon stella quae et Canicula dicitur vel Syrius Anticanis, gwiazdą, którą kánikulą álbo psianką, álbo psią gwiazdą zową*; *Calep* 984b: *Sirius, psia gwiazda*; *VergKoch* 69: *Wnet psia gwiazdą i płonné role wysuszátá [tum steriles exurere Sirius agros III 141], Schłá trawá, á żywności ziemiá nie dawałá*.

s. 13/15 (*Phaen* 281): gdy z Słóńcem wznidzie – wzniść ‘wzejść, pojawić się na niebie’, np. *BudBib* *Iudith* 14/1: *á gdy się dobrze rozednieje iż słońce wznidzie nád ziemią*; *KochPam Bv*: *Już było słońce wzeszło, już żagiel rozpięty Nawy znowu prowadził*.

s. 13/15 (*Phaen* 281): tego ... szczępy nie omyłá – szczep ‘szczepione drzewo’, np. *Cn. Th. s.v.* Szczep: *szczepione, nie siane ani sadzone drzewo*; *KochFr* 43: *Jáblek wprowadzie nie rodzę, lecz mię [lipę] pan tak kładzie, Jáko szczep náplodniejszy w hesperyskim sádzie; omylić* ‘zwieść, oszukać’, np. *BierEz* 14v: *I áczkolwiek mnie zdrádzicie, Wszak Bogá nie omylicie*; *KochTr* 12: *Omylítás mię jáko nocny sen znikomy*.

s. 13/16 (*Phaen* 282): *Co słábá żywność májac, w list sie tylko siłá – słaby* ‘marny, małowartościowy’, np. *RejZwierc* 245v: *Co słábe dożywocia mája i árendy, Jáko táko muszq swe przedsię latać błdy*; *KochSob* 57: *Co rok słábszé urodzáje; list ‘liść’*, np. *BudBib* I 455a marg: *Arva ziele szerokiego listu być musiáło*; *KochPieś* 40: *á stół w ciéń lipowy, Gdzie gospodárskiej głowy Od gorącego láta Bróni list; siłic sie w co ‘zużywać siły na wzrost czegoś’*, u Kochanowskiego w tym znaczeniu i w takiej konstrukcji tylko 1 raz w *Fenomenach*; w innych tekstach z XVI wieku tylko w zbliżonym znaczeniu ‘bujnie, wysoko wzrastać’, np. *Cresc* 1571 91: *Przetoż gdy tak płodna ziemiá bywa, iż się ná niej mnostwo chwastu siłi, gdy prozno leży*.

s. 13/17 (*Phaen* 283): *Bo káždy do korzenia promieniém przerázi* – ‘bo káždy (szczep) do korzenia promieniem przeniknie (Syriusz)’; *przerazić* ‘przeniknąć’, np. *Cresc* 1571 206: *wszákóž gdy já [kapustę] śrzon ábo mroz przerázi zimie, tedy subtelniejsza bywa i smáczniejsza*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w tym miejscu.

s. 13/18 (*Phaen* 284): *Zdrowym posiłek dáje – zdrowym*, tj. zdrowym szczepom; *posiłek* ‘wzmocnienie sił fizycznych’, np. *GrabowSet H*: *Zwierz, piástwo w nocy swe posiłki májac, Mnie trapić księżyc ná niebo wstępuje*; *KochPs* 155 (Psalm 104, 19–20): *Ty [Panie] w skále ukázujesz drogę zdrojom nowym, Któré posiłek niosq rzékom kryształowym*.

s. 13/18 (*Phaen* 284): *mdłé do kónicá kázi – mdle*, tj. mdłe szczepy; *mdły* ‘o słabej konstrukcji fizycznej, wąty’, o roślinach tylko u Kochanowskiego, zob. też *KochPieś* 72: *Z Twéj láski nocna rosá ná mdłé ziółá pádnie*; por. np. *LubPs* *Zv*: *Zstałem sie práwcie jáko cień, który prędko ginie, Ábo ják muchá mdła, która z czássem swym przeminie; do kónica ‘zupełnie, do reszty’*, np. *Rej-Rozpr* E2: *Á też sie tráfi drugiemu Miásto lekárstwa chromemu Przetrzeć do kónicá nogę*; *KochWr* 41:

*Powiedźże mi, już li mamy do końca o sobie zwątpić, czy jest jeszcze jaka nadzieja?; kazić 'niszczyć', np. Macz 25d: Blatta, mól, robak, który szaty kazi; KochFr 109: Głód a praca miłość kazi; A ostátek czas wyrázi.*

s. 13/19 (Phaen 285): Tego i zachód czuje <m> – tego, tj. Syriusza; *czuję* 'czujemy' pierwotna forma 1. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego z końcówką -m, w końcu XVI wieku jeszcze spotykana, choć znacznie rzadziej niż -my (zob. A. Motyl, *Normalizacja fleksji werbalnej w zakresie kategorii czasu w dobie średniopolskiej*, Poznań 2014, s. 34–54), poświadczona też w innych dziełach Kochanowskiego, np. KochPieś 15: *siedziem*, KochMon 48: *będziem*, także w *Fenomenach*: *upatrujem* 11/25 (251), *zowiem* 6/16 (134).

s. 13/19 (Phaen 285): ná drugih nam málo – 'inne (gwiazdy konstelacji Wielkiego Psa) są nam obojętne'; drugi 'inny', zob. komentarz do 8/17–18 (Phaen 177–179), tu o pozostałych gwiazdach konstelacji Wielkiego Psa; *mało* na 'obojętne', np. SkarŻyw 290: *i mało na tym jest, jako się kto urodził; na tym wszystko, jako kto żył*; KochPieś 21: *Bijcie się, póki chcecie, mnie tam na tym mało*.

s. 13/20 (Phaen 286): tylko znaczą ciało – 'tylko tworzą obrys ciała Wielkiego Psa', por. *znaczyć* co 'rysując, przedstawiać coś', zob. komentarz do 2/13 (Phaen 36).

s. 13/22–23 (Phaen 287–288): Zájac / ... bieży – *Zajac* 'gwiazdozbiór Zająca', gr. Λαγῳός, łac. *Lepus*; zob. np. Mapy \*\*2/6: *Zájac jest Lepus; bieżeć* o ciałach niebieskich i ich konstelacjach 'obrać się, krążyć', zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154).

s. 14/1 (Phaen 289): Tego Pies przerzeczony ledwé nie popádníe – tego, tj. Zająca; *przerzeczony* 'wyżej wspomniany', np. BielKron 91v: *Jonasz prorok był czasu Amázyjaszá, króla Judá, syn wdowy jednej w Sárepcie, ktorego Heliasz wskrzesił od śmierci wdowie przerzeczonej; ledwé nie 'prawie, nieomal'*, np. PaxLiz B4v: *Ták się bárzo frásuje, ledwíe nie száleję*; KochMuza 27: *a dzielność milczána Ledwé nie tóż jest, co gnuśność pokopána; popaść* 'pochwycić, złapać', np. RejWiz 58v: *Widasz więc szarpáninę ... Już więc kto co popádníe káždy w swoj kąt niesie*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w tym miejscu *Fenomenów*.

s. 14/2 (Phaen 290): Zá nim z morzá wynika, zá nim w morze pádníe – *wymikać* 'wydobywać się skądś', o słońcu i gwiazdach: 'wschodzić, pojawiać się na niebie', np. RejWiz 2v: *Gdy [słońce] wynika z morskich wod, a gor wysokości Oświecájac, a przyszły dzień wdzięczny spráwujac, Łáskę twą i pociechę tu wszystkim winszujac*; KochPs 27 (Psalm 19, 25–26): *Od wschodnich gránic [słońce] wynika ku biegu, A zostawa sie ná zachodnim brzegu*; zob. też Phaen 20/21 (465), 23/13 (553), 23/27 (567) i 24/16 (588); *paść* 'zachodzić, schować się za horyzont', w takim znaczeniu w St. XVI tylko u Kochanowskiego, np. KochTr 17: *Lubo wstájac gore jáśnie, Lubo pádnac słońce gáśnie; w morze paść* por. komentarz do 3/9 (Phaen 59).

s. 14/4–5 (Phaen 291–292): Zá ogonem Wielkiego Chártá postępuje / Okręt – *Wielki Chart* 'gwiazdozbiór Wielkiego Psa', zob. komentarz do 13/11 (Phaen 277); nazwa konstelacji (*Wielki Chart* (zob. też 14/13 [Phaen 300]) w St. XVI tylko w *Fenomenach*; *postępować* za czym 'podażać do przodu za czymś', np. ZawJeft 47: *Jeśli žal zá szaleństwem naszym postępuje, jeśli nam krnąbrna pychá srogą każń gotuje, Daj, Boże, aby sie to krwią moją omyło*; KochPieś 44: *Jáko cień nieodstępny ciáła nászláduje, Ták zá cnotą w téż tropy zazdrość postępuje; Okręt* 'gwiazdozbiór Argo', nazwa dawnego, dużego gwiazdozbioru nieba południowego, podzielonego w XVIII wieku na trzy mniejsze, zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Argo*; gr. Ἀργῳ; łac. *Argo, Argo Navis* 'statek Argo'; okręt 'statek żaglowy lub wiosłowy', zob. np. GórńDworz Ll6: *W okrécie a co jest potrzebniejszego, jáko mászty, jáko żagle, jáko powrozy, co to trzymájac?*; KochPs 156 (Psalm 104, 49): *Tám żagleń rozpuszczonym okréty bieğájac; w znaczeniu 'gwiazdozbiór Argo' Okręt* tylko u Kochanowskiego w *Fenomenach* (zob. też 19/4 [416] i 21/22 [498]) i w opisie map Januszowskiego – Mapy \*\*2/7: *Argo jest Nawá álbo Okręt*; w poemacie Kochanowskiego w tej funkcji również *Argo* (14/10 [297] i nagłówek 14/3 [przed w. 291]) oraz *Nawa* (23/24 [564]).



s. 14/6 (Phaen 293): przodkiem prół wáły – przodek ‘przednia część czegoś’, tu: ‘część dziobowa statku’, por. np. BibRadz Act 27/41: *Á gdy nápadli ná miejsce, gdzie się dwie morzá schodzą, otrcił się okręt, á przodek okrétu ták stánął, że się áni ruszył, ále zad łamał się od náwátności wod;* u Kochanowskiego w odniesieniu do przedmiotów nieożywionych tylko w tym miejscu, por. 23/1 (Phaen 541) i komentarz; *wáły* ‘duże morskie fale’, zob. komentarz do 11/25–26 (Phaen 251–252).

s. 14/6 (Phaen 293): *st a b ą w s p á k p ł y n i e* – *staba, sztaba* ‘przód statku’, z niem. *Stab* (Brückner Sł. etym.), np. KlonFlis E4: *Więc ná rybi kstałt wnet skutę urobił ... Sztabá miásto lbá, á rufa spráwioná Miásto ogoná;* Cn. Th. s.v. *Sztabá: vide Naw przodék;* zob. też *Komentarz filologiczno-literacki*; *wspak* ‘w przeciwną stronę, do tyłu’, np. LudWieś A4: *Gdyż ten świat okragły jako kula, Kożda rzecz na nim pojdzie wspak jako rak;* KochPs 94 (Psalm 66, 19.21–22): *Pan ... Morze w twárdy grunt obraca, Bystré rzéki ná wspák wraca.*

s. 14/7 (Phaen 294): *Prosto jáko więc nawá* – *prosto jako* ‘podobnie jak’, np. Rej-Kup v6: *Dziwna to rzecz, to rzec mogę, Puścić się na taką drogę, Zadnej przyprawy nie mając, Prosto jako z lassa zając;* KochFrag 22: *Á w poły ją [ziemię] przepasał [Bóg] morzem urównanym, Prosto jákoby pásem srebrem okowanym; więc* w konstrukcjach porównawczych wzmacnia element wprowadzający porównanie, np. RejZwierc 56v: *Bo pátrż, iż ci pánowie, gdy się rozkuglują, Jáko więc by szymierze sztuki wyprawują;* KochJez A2: *Jáko więc orzeł młody, ná gniaździe wysokiém Siedząc, zá ojcem pátrza; nawá* ‘okręt’, np. KlonFlis C4v: *Árgus napierwej k woli Jázonowi Zbudował náwę Ájzonowicowi;* KochPam Bv: *Nawá żadnej spráwy Nie słucha, ále w morskim rozgniewaniu pływá Sámopás.*

s. 14/8 (Phaen 295): *Zwyczájny żeglarz* – *zwyczajny* ‘biegły, doświadczony’, np. Cresc 1571 344: *Powiadają też ludzie około tego zwyczajni, iż gdy wino przestanie się burzyć około wszystkich świętych á ustoi się dobrze, a tak lagier na doł upadnie, ma być przetoczono z onego lagru;* u Kochanowskiego tylko w tym miejscu *Fenomenów*.

s. 14/9 (Phaen 296): *Postępuje zniénaglą tyłem* – *postępować tyłem* ‘cofać się’, w Sł. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*; por. *postępować* ‘poruszać się do przodu, przemieszczać się, iść’, np. HistAl C6: *Potym Áleksander, ruszywszy zastępów, począł postępować;* KochPs 98 (Psalm 68, 65–66): *Á my z tryumfem idziem wesołym, przed námi Postępują trębácze z bębny i z trąbámi; zniénagla* ‘powoli, stopniowo, pomału’, zob. komentarz do 3/6–7 (Phaen 56–57).

s. 14/10 (Phaen 297): *Árgo* – ‘gwiazdozbiór Argo’, nazywany też *Okrętem*, zob. komentarz do 14/4–5 (Phaen 291–292), także *Nawá*, zob. 23/24 (Phaen 564) i komentarz.

s. 14/10–11 (Phaen 297–298): *po mászt piérwsza gáśnie / Połowicá* – *szyk przestawny* ‘pierwsza połowa (Argo) aż do masztu odznacza się mniej intensywnym blaskiem’; *po mászt* ‘do masztu włącznie z nim’, *po* w odniesieniu do relacji przestrzennych ‘do i nie dalej’, np. StryjKron 140: *ludzie gromádami wchodzili w rzekę, jedni po pás, drudzy po szyję, á popowie ... chrzcili wszystkich;* KochJez B2v: *wsi kilkásét w popiół obrócono Od Stáryce w kilku mil po Włodymirowę; gasnąć* ‘o słońcu, gwiazdach i zorzy: ciemnieć, tracić blask’, tu w niepoświadczonym w XVI wieku znaczeniu nieprocesualnym ‘świecić słabiej, odznaczać się słabym blaskiem’; *piérwsza połowica* ‘początkowa połowa (statku), czyli od dziobu do masztu’, *połowica* ‘połowa’, np. SkarŻyw 571: *Ojczę, wielkie ciáło mam, tą połowicą bochenká zá grzechy pokutując posiłić się nie mogę;* KochTr 13: *Wzięłás mi [Orszulo], zgólá mówiąc, dusze połowicę; Ostátek przy mnie został ná wieczną tesknicę.*

s. 14/11 (Phaen 298): *ostátek połysskawa jáśnie* – *ostatek* ‘końcowa, tylna część czegoś’, np. BudBib Ioel 2/20: *oblicze jego [wojska] ku morzu wschodowemu, záś ostátek jego ku morzu ostátecznemu;* u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w *Fenomenach*, zob. też 21/15 (491), 21/30 (506), 22/22 (530) i 24/10 (582); *połysskawá* ‘błyszczyć, jaśnieć’, w Sł. XVI tylko 2 razy w *Fenomenach*, zob. też 21/27 (503); zob. też współrdenne *połysskować* 10/1 (Phaen 207) i komentarz.

s. 14/12–13 (Phaen 299–300): *poślednie nogi* / Chártá – *pośledni* ‘tylny’, zob. komentarz do 7/19–20 (Phaen 159–160); *Chart* ‘gwiazdozbiór Wielkiego Psa’, zob. komentarz do 14/4–5 (Phaen 291–292).

s. 14/15 (Phaen 301): *Jákokolwiek* – ‘chociaż’, np. SarnStat 10: *to obránie syná nászého najásniejszego, jákokolwiek nád stáry zwyczaj uczynione, pochwalili*; KochPs 114 (Psalm 77, 22–23): *Ja przedsię, jákokolwiek jest sfrásowany, Nie zápomnié wyznáwác Twójej mądrości*.

s. 14/15 (Phaen 301): *Ándromedá leży* – *Andromeda* ‘gwiazdozbiór Andromedy’, zob. komentarz do 8/8 (Phaen 169); *leżeć* ‘być położonym, znajdować się’, zob. komentarz do 12/13 (Phaen 263).

s. 14/16 (Phaen 302): *Przedsię zá nią Wieloryb niewściagniony bieży – przedsię* ‘jednak, mimo to’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); *Wieloryb* ‘gwiazdozbiór Wieloryba’, tak też Mapy \*\*2/8: *Wieloryb jest Cetus*; starożytna nazwa konstelacji, tj. gr. Kíttoc i nawiązujący do niego łac. *Cetus*, pierwotnie oznaczała ‘morskiego potwora’ i nawiązywała do mitologii: morski potwór, nękaący na rozkaz Posejdona ziemie Cefeusza, zamierzał pożreć jego córkę Andromedę (por. też komentarze do 7/18 [Phaen 158] i 8/8 [Phaen 169]); w XVI-wiecznej polszczyźnie pojęcie *wieloryba* jest jeszcze dość mgliste i w niektórych źródłach leksem ten oznacza ciągle bardziej ‘potwora morskiego’ niż współczesnego ‘wieloryba, ssaka morskiego z rodziny Balaena’, zob. np. BielKron 54: *wypuścił Neptunus, bog morski, wielorybá z wody ná ziemię, który ludzi požyrał i zárażał párá morowá*; podobnie zresztą wyobraża sobie wieloryba Kochanowski w *Fenomenach*, por. np. 15/1–2 (Phaen 309–310): *Sidlá ... Zbiegáją sie ná ostrym czubie Wielorybá*, 22/20 (Phaen 528): *srogi Wieloryb*, 14/19 (Phaen 305): [Wieloryb] ... *ten dziw morzki*, również w objaśnianym werście, zob. niżej znaczenie imiesłowu *niewściagniony*; tak też w dawnej ikonografii, por. Dobrzycki, Włodarczyk, s. 142, 171; zob. też mapę nieba południowego dołączoną do JK1A (Mapy); por. też Mącz 50c: *Cetus, wszelákíe ryby wielkie w morzu, wieloryb; niewściagniony ‘niepohamowany’, w St. XVI 6 razy, tylko u Kochanowskiego, np. KochPs 27 (Psalm 19, 22–23): Nie jest ták prędki obrzym niewściagniony, Kiedy do krésu przed wszystkiémi bieży; bieżeć o ciałach niebieskich i ich konstelacjach ‘obracać się, krążyć’, zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154).*

s. 14/17 (Phaen 303): *Ále tá Ákwiloná jásného sie trzyma – ta*, tj. *Andromeda*; *Akwilon* ‘rzymski bóg wiatru, uosobienie północnej strony świata’, zob. komentarz do 10/2 (Phaen 208), a także 12/14 (Phaen 264); *jasny* ‘bezczmurny’, tak o *Akwilonie* w odróżnieniu od pochmurnego *Austera*, zob. wers następny i komentarz; por. np. LudWiś B2: *dzień młodzionkow ... wszytek był mrozny á jasny*; KochCn B4v: *bo pochłébce, pókiś w szczęściu, jáko cień w jáсны dzień, ták cię nászladują*.

s. 14/18 (Phaen 304): *Wielorybá záś Áuster pochmurny przedyma – Wieloryb* ‘gwiazdozbiór Wieloryba’, zob. komentarz do 14/16 (Phaen 302); *Auster* ‘rzymski bóg wiatru południowego, uosobienie południowej strony świata’, zob. komentarz do 13/4 (Phaen 272); *pochmurny* określenie nawiązujące do deszczy i mgieł, które zwykle przynosi silny wiatr południowy nazywany *Austrem* (zob. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1988, s.v. Wiatr); *przedymać* ‘przewiewać, wiać przez jakiś obszar’, np. Mącz 130d: *Perflabilis, co łatwie wiatr przewiewa, przedyma*; KochEp A2: *Nie záwždy bystré wiatry morzá przedymájá Áni wáły gwałtowné w brzegi udérzájá*.

s. 14/19 (Phaen 305): *dziw morzki* – ‘niezwykła istota morska, dziwoląg morski’, np. FalZioł IV 40c: *íze [timus, prawdopodobnie: tuńczyk] jest morzki dziw jáko pies, w morzu sie leże, ale sie ná ziemi pásie*; u Kochanowskiego wyrażenie to tylko w *Fenomenach*, zob. też 15/6 (314); *morzki* ‘morski’, zob. St. XVI s.v. Morski.

s. 14/20 (Phaen 306): *Nád bystrymi niebieskiéj odnogi drógámi – bystry tu* w odniesieniu do nurtu metaforycznej rzeki ‘szybko płynący, wartki’, por. np. LubPs Z3v: *Ná ten*

czas i bystry strumień obfitą krwią opłynie; KochJez B3: *kędy Mikuliná Cérkiew stoi, á pod nię bystra płynie Dżwiná; niebieski przymiotnik od niebo* ‘niebiański, znajdujący się na niebie’, np. Leop 4.Reg 21/5: *I nábudował oltarzow wszemu rycerstwu niebieskiemu (gwiazdam, słońcu i księżycowi)*; KochPs 114 (Psalm 77, 37–38): *Twoje ogniste strzały, Twé straszne gromy Latáły, á niebieskie trzaskáły domy; odnoga* ‘odgałęzienie rzeki’, np. Mącz 37c: *Capita fluminis, pro ostiis, odnogi álbo wychody wód, które w morze wodá z rzék wychodzi;* KochPieś 54: *nie umrę áni mié czarnémi Styks niewesoła zámknie odnogámi swémi; droga* w znaczeniu przenośnym ‘bieg po sklepieniu niebieskim’, zob. komentarz do 6/20 (Phaen 137).

s. 14/22 (Phaen 307): Erydanowá wodá tu wniesioná – *Erydanowa woda* ‘rzeka Erydan’, *Erydan* ‘gwiazdozbiór Erydanu’, od nazwy mitycznej rzeki, gr. Ἐριδανός, łac. *Eridanus*, por. Mapy \*\*2/9: *Eridan jest Rzeká; woda* ‘rzeka’, np. SzarzRyt Cv: *I tu, dokąd Bug cichy wody swoje Niesie do Wisły, dotąd imię twoje Trwác będzie w ustách ludu Rycerskiego*; KochFr 88: *Jáko ty, który od Tybrowej wody Szedłeś, Fránczyszkú, przez różne narody; wniesiony* ‘umieszczony gdzieś wysoko’, zob. komentarz do 11/3 (Phaen 231).

s. 15/1 (Phaen 309): *Sidlá, którym<i> zjętá jest obojá Rybá – sidla* ‘pułapka łowiecka, pętla z włosia, powrozu lub drutu używana do chwytania ptactwa i zwierzyny lądowej’, np. Cresc 1571 632: *Bywają też sidla na mniejsze ptaki: uczyniwszy z zadzierzgiem powrozek z końskiego włosienia, który rozepniesz wbiwszy dwa kołeczki na zagonie we zbożu*; KochSob 70: *Á gospodarz, wziąwszy siatkę, Idzie mrokiem ná usadkę Álbo sidlá stáwia w lesie*; we wcześniejszym opisie gwiazdozbioru Ryb (9/22–10/6 [Phaen 205–212]) są one związane łańcuchem (10/3 [Phaen 209]); *zjęty* ‘połączony’, np. Cn. Th. s.v. *Zeymuie co gożdźmi: vide Spinam*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w tym miejscu; *obojá Ryba* ‘jedna i druga Ryba’, *oboj* ‘liczebnik oznaczający całość składającą się z dwóch elementów’, tu w konstrukcji z rzeczownikiem w liczbie pojedynczej, spotykanej również w innych tekstach XVI-wiecznych, np. BielKron 292v: *Nortmáni ná brzegách morskich sobie mieszkánie udziałáli, á do Włoch wejechawszy, krolestwo Neápolitáńskie i oboję Sycylijá záložyli*; KochFr 106: *Ukaż mi się, Mágdáleno, ukaż twarz swoje, Twarz, która práwie wyrażá różg oboję*; Ryby ‘gwiazdozbiór Ryb’, zob. komentarz do 10/1 (Phaen 207).

s. 15/2 (Phaen 310): *ná ostrym czubie Wielorybá – ostry czub* ‘wierzch, zakończenie w formie płetwy, grzebienia o ostrej krawędzi’, nawiązanie do ikonografii przedstawiającej Wieloryba jako potwora morskiego z postrzępioną górną płetwą z kolcami, zob. mapa nieba południowego dołączona do JK1A; w tym znaczeniu (‘wierzch’) w St. XVI tylko w tym miejscu *Fenomenów; Wieloryb* ‘gwiazdozbiór Wieloryba’, zob. komentarz do 14/16 (Phaen 302).

s. 15/3–4 (Phaen 311–312): *która ták węzłowi / Temu należy, jáko i Wielorybowi* – ‘która stanowi część wspólną węzła i gwiazdozbioru Wieloryba’; *należec* czemu ‘być częścią czegoś’, np. GórnDworz E3v: [ćwiczenie to] *u dworu nie do końca jeszcze zágásło, bo przedsię rycerskiemu rzemieniu niejáko należy, jáko jest kámieniem ciskánie; węzeł* por. 10/5 (Phaen 211): *Niebieski Węzeł*, zob. też komentarz do 10/4–5 (Phaen 210–211); *Wieloryb* ‘gwiazdozbiór Wieloryba’ zob. komentarz do 14/16 (Phaen 302).

s. 15/6 (Phaen 314): *dziwem morzkim – dziw morzki* ‘niezwykła istota morska, dziwoląg morski’, zob. komentarz do 14/19 (Phaen 305).

s. 15/8 (Phaen 316): *áni osoby żadnéj wyrażáją – ‘nie przypominają kształtów żadnej postaci’; ani* w funkcji partykuły przeczącej ‘nie’, np. MurzHist E2: *áni tam lékárz pomógá, gdzie dusza nie może*; KochBr 153: *Mam coś osobliwszego, co ták lekkim rázem Brode z miejscá wysádzi, że áni poczuje, Áż kiedy się już z niebá zleciec nágotuje; osoba* ‘postać, czyjś kształt’, np. BierEz M4v: *Więc jáł [osieli] mowić táko z sobą: Przeszedłem-ci ja psá osobá, Skorá gládka á grzbiet mocny*; KochSz A2v: *Fiedur á Borzuj, wielkich domow obá, Co sámá moglá pokazać osobá*; wyrażać ‘zewnętrznie kogoś, coś przypominać’, np. WujNT 417: *iż chocia nie wszyscy są ták święci jáko Piotr*,

*ale że są cieniem Piotrowym i osobę jego wyrażają, przetoż mają moc i władzę Piotrowi od Bogą daną; KochFr 106: Ukaż mi się, Mągdaleno, ukaż twarz swoją, Twarz, która prawie wyraża różą oboję.*

s. 15/9 (Phaen 317): porządkiem swoim rozsądzonych – porządkiem w funkcji przysłówka ‘według ustalonej kolejności’, np. SarnStat 872: *Á co sie dotyczye obierania pisarzá, tedy z województwá wołyńskiego, trzy rázy porządkiem z powiatów województwá brácsławskiego; KochMon 48: złożyli Zbroje z siebie i składali porządkiem na ziemi; rozsadzony ‘rozmiszczony’, zob. komentarz do 8/3–4 (Phaen 165–166).*

s. 15/10 (Phaen 318): Bieży tymiż drogami lat niepowściągnionych – biec o ciałach niebieskich i ich konstelacjach ‘obracać się, krążyć’, zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154); droga w znaczeniu przenośnym ‘bieg po sklepieniu niebieskim’, zob. komentarz do 6/20 (Phaen 137); niepowściągniony ‘nie do zatrzymania’, w St. XVI poza tym miejscem w *Fenomenach* tylko w GrochKal 10: *Wziął zaś nád krolem moc, žal przyrodzony, Ciężki, gwałtowny i niepowściągniony.*

s. 15/11 (Phaen 319): dotychczas nikt nie rozrachował – dotychczas ‘do dziś’, np. CzechRozm 9v: *á iž sie dlatego omylić mogli, jákož sie i teraz jeszcze dotychczas mylą; KochPsDed 2: I wdártem sie ná skále pięknej Kállijopy, Gdzie dotychczas nie bylo znáku polskiej stopy; rozrachować ‘policzyć’, w takim znaczeniu poza tym miejscem tylko w Rozprawie księdza z popem, Królewiec ok. 1549, D8v: Twierdżicie, by ji [św. Piotra] Nero zabił, A Piotr po niem sześć lat żyw był. Gdybyś jedno dobrze zliczył, Gdzie a kędy Piotr święty był, Łży byś swej doświadczył ... Trzeba łgarzowi pamiętać, Dobrze wszystko rozrachować.*

s. 15/12 (Phaen 320): przezwiskiem właściwym mianował – przezwisko ‘imię własne’, np. BibRadz Gen 2/14: *Przezwisko też rzeki trzeciej jest Hidekel; KochCz A4v: ponieważ każdy naród słowieński swoim własnym przezwiskiem zázwždy był mianowan, jáko to Bulgárowie, Serbi, Słowacy i wiele inszych; właściwy ‘przynależny, odróżniający’, np. KwiatKsiąż C4: od tych grzechow powciągani mają być [młodzieńcy], w które je łatwie z przyrodzenia láta przywodzą, ábowiem każdy wiek álbo láta mają swoje niejákie właściwe występki; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w tym miejscu *Fenomenów*; coś mianować czymś ‘używać jakiejś nazwy na określenie czegoś’, zob. komentarz do 9/17 (Phaen 201).*

s. 15/13 (Phaen 321): Kładąc je pod swé znáki – kłaść pod co ‘zaliczać do jakiejś całości, systemu’, w tej składni bez analogii w innych źródłach St. XVI, por. jednak kłaść ‘umieszczać w jakiejś całości’, np. LatHar 506: *Modlitwę ná końcu álbo według świętá jej, álbo według nabożeństwá twego kłaść i odmieniać możesz; KochPs 39 (Psalm 28, 9): Nie kładź mię w poczet z ludźmi niepráwemí; por. też podporządkowującą funkcję przyimka pod cum A w użyciach typu SkarKazSej 677b: Wyjął je Pan Bog z niewolej tyráńskiej, ále je pod swe práwá święte ... zniewolił; KochNKar F3: Kilka słow się najduje, które się pod tę regułę nie podają; znak tu: ‘gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14).*

s. 15/13 (Phaen 321): bo to niepodobno – niepodobno ‘niemożliwe’, np. OpecŻyw 8v: *bo u Bogá nie jest niepodobno káždé słowo; KochOdpr B2: Jedenże tylko sposob człowiekowi jest urodzić sie, á zginąć ták wiele Drog jest, że tego niepodobno zgádnąć.*

s. 15/15 (Phaen 323): Bo ich zewsząd moc wielka – zewsząd ‘wszędzie, ze wszystkich stron’, tu: ‘wszędzie na nieboskłonie’, zob. też 24/28 (Phaen 600); por. np. MiechGlab 73: *Tenże wysep z stara dawna Taurica ... dziś przekopem Sarmatowie zową, bowiem woda zewsząd one miasta obiegła jakoby przekopą; KochPieś 7: Á tá [Europa] dopiéro zlékła sie niebogá: Gdzie pojérzy, zewsząd morze, zewsząd trwogá; moc wielka ‘wielka ilość, liczba’, np. Diar 72: Azaż nie wielką moc skarbow wystała do Włoch fej Miłość matka Waszej Krolewskiej Miłości?; KochSz A4v: Jáka moc wielka ludzi poginęła.*

s. 15/16 (Phaen 324): Siłá ich jednéj miáry, tákże i światłóści – konstrukcja eliptyczna ‘duża liczba ich (jest) tej samej wielkości, a także tej samej jasności’; siła ‘duża liczba’,

np. CiekPotr 27: *Mogłbym o tym szyroce mówić i przykładów sił starych przytoczyć do tego służących*; KochPs 45 (Psalm 32, 33–34): *Siła jest biczów na grzesznego, ale Pobożny człowiek będzie zawsze w ciele; być jednej miary* ‘być tej samej wielkości, tego samego rozmiaru’, np. GostGosp 72: *Ną kápustę w każdym folwarku jednákij miary stągwie być mają*; KochFrag 20: *Bo czas nie da trwać żadnej rzeczy w jednej mierze, A jako wszystko niesie, tak zaś wszystko bierze; być jednej światłości* analogicznie ‘być tej samej jasności’, por. regularne w XVI wieku konstrukcje typu *być jednego, jednej* + *sb G sg* ‘być pod jakimś względem takim samym, jednolitym’, np. BielKron 358v: *Litewski narod ... będąc z Gepidy jednego rodzaju, nierychło za swemi z okręty do Prus przyciągnęli*; Mącz 127d: *Obadwá są jednej myśli albo przedsięwzięcia; światłość* ‘jasność, której źródłem jest coś świecącego’, zob. komentarz do 8/9 (Phaen 170).

s. 15/17 (Phaen 325): *idą á idą kołem rozpuszczone* – ‘leżące obok siebie, wokół rozproszone’; *ić* przenośnie ‘przemieszczać się’, zob. komentarz do 13/11 (Phaen 277); *idą á idą* ‘idą i idą’, powtórzenie uwydatniające ciągłość, nieskończoność zjawiska (pozornego) ruchu gwiazd na sklepieniu niebieskim; *kołem* ‘otaczając dookoła’, np. GostCast 53: *leć koło niego kołem Pokusy różne, bijąc jemu czołem*; KochPs 132 (Psalm 89, 14): *Á jasność prawdy Twojej obeszła Cię kołem*; *rozpuszczone* ‘znajdujące się w pewnej odległości od siebie’, w tym znaczeniu w Sł. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*; por. Sł. XVI *rozpuścić* ‘o wielu: pozwolić iść, bieć, udać się w różne strony’ oraz ‘rozlokować, rozmieścić, rozprowadzić’, też Sł. stp. *rozpuścić* ‘rozrzucić’.

s. 15/18 (Phaen 326): Przeto udzielne znaki są postanowione – *udzielny* ‘niezależny, osobny’, np. StrykKron 597: *Włodimirzowi Olgerdowicu odjął był Witold bez przyczyny Kijowskie Księstwo udzielne*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu; *znak* tu: ‘gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14); *postanowiony* ‘ustanowiony’, np. LibLeg 6/159: *ta [granica] ma być postanowiona między tymi ziemiami*; KochWr 22: *tego prawa przeciwko niemu użyli, które na rozsięwcę roztyrku i skażęc rzeczypospolitej jest postanowione*.

s. 15/19 (Phaen 327): *jeden z drugiego* *śnądnie obaczony* – *jeden z drugiego* o relacyjnym sposobie orientowania się w rozmieszczeniu gwiazdozbiorów ‘ten, pewien z pomocą innego’, zob. też 17/18 (Phaen 379); *jeden* ‘pewien’, np. GórniDworz N6: *bo częstokroć człowiek, chcąc ominąć jeden doł, wpadnie w drugi*; KochAp 6: *Káncłérz jeden koronny częstokroć zwykł to był mawiąć; drugi* ‘inny’, zob. komentarz do 8/17–18 (Phaen 177–179); *śnądnie* ‘łatwo, bez trudności’, np. BielSpr 20v: *trafi się pole nierowne, á czoło albo inny uf musi się nie na równym miejscu zákrzywić, co jest szkodliwie, bo takie miejsce śnądnie przerwie nieprzyjacieli*; KochPieś 16: *W godzinie wszystko Bóg wyróci śnądnie; obaczony* ‘dostrzeżony wzrokiem’, w Sł. XVI w tym znaczeniu poza przykładem z *Fenomenów* tylko 1 raz w GroicPorz y3: *Listy do sądu bywają przyniesione, pilnie mają być obaczone i czytane, jeśli tam co nie masz wyskrobanego*.

s. 15/19–20 (Phaen 327–328): *Áby ... / Każdy gwiazd pewny znaczył poczet z á m i e r z o n y* – szyk przestawny ‘aby każdy (gwiazdozbiór) oznaczał określoną i ustanowioną ilość gwiazd’; *każdy*, tj. każdy znak, czyli gwiazdozbiór; *pewny* ‘ustalony, określony’, np. ModrzBaz 96v: *Ále tego wszystkiego głowá jest, áby práwá były poprówione á pewną drogą i pewnym sposobem spisane*; KochWz 138: [Strato] *ślug sobie sposobił, które nieznácznie między ciżbą rozsádził i znáku pewného czekać kazał; znaczyć* ‘oznaczać, sygnalizować’, np. WysKaz 1: *co znáczy ten to bluszcz, zielonością wdzięczny ... á tudzież záraz wiédniejący, jedno żywotá nášzego nietrwálą pociechę ... bo przyjdzie robak śmierci ... áli-ć wszystká oná jedyna zieloność o ziemię*; KochFr 7: *Chybá by nie wiédziałá, co znáczy twarz bláda I kiedy kto nie grzechy, Háńno, odpowíada; poczet* ‘ilość’, tu w odniesieniu do gwiazd, por. np. LibMal 1553/179: *ktory ... gdy Żyda brali na stráž, stał, wzięwszy przy tym to Żydzie pewny poczet piéniędzy*; KochFr 79: *Nic teraz po mych frászkách, bo inszé nástáły, Których poczet ná każdy dzień wiédę niemáły; zamierzony* ‘ustanowiony’, np. Leop \*2v: *Ále choć ich wiele ewángeliá písáło, wszákże jedno czterzej mają świadectwo powážne ... przetoż i inych ewángelist ewán-*



gelie odpády i nie są przyjęte, że nie chcieli naznaczonej a zamierzonej liczby psować dla mocy tajemnicy; u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*, zob. też 19/27 (439).

s. 15/21 (Phaen 329): Skąd to jest – skąd ‘z tej przyczyny’, np. BielKron 63: *I rozgniewał sie Pan Bog ná ázotskie ludzi, przeto ná nie dopuścił plęge, wielki bol wewnętrzny ... Ktorzy, gdy sie rádzili stárszych, skąd im to przyszło, jedni mówili: dla árki, drudzy: przeciw temu*; KochPs 184 (Psalm 119, 118–119): *Stárłes wszystkie swé zmienniki ... Zniszczyłes przewrotné, skąd znam spráwiedliwość Twoję*.

s. 15/21 (Phaen 329): swé przezwiska mają – *przezvisko* ‘imię własne’, zob. komentarz do 15/12 (Phaen 320).

s. 15/22 (Phaen 330): Áni nam z Oceanu z podziwieniem wstają – *ani* spójnik wprowadzający zdanie przeczące bez partykuły *nie*, np. BibRadz Eccli 27/16: *Ten, który objawia tajemnice, traci wiarę, áni sobie znajdzie przyjaciela*; KochPs 143 (Psalm 95, 27–28): *Ci ludzie száleją, Áni uważyc moich słów umięją; Ocean ‘nazwa słonej powłoki wodnej, pokrywającej większą część kuli ziemskiej’, np. BielKron 455: to zá niepodobną rzecz ná świecie mają, by miał Ocean umárznąc; KochPs 105 (Psalm 72, 33–35): cokolwiek wodámi swemi Ocean záwárł, wszystkie ná ziemi Narody temu będą hołdować; podziwienie ‘zdumienie’, np. KochDz 105: *Ácz ja nie wątpię, że to będzie w podziwieniu, Iżem ostatnie miejsce dał dobrému mieniu; wstawać o obiektach astronomicznych ‘wschodzić’, zob. komentarz do 12/5 (Phaen 256)*.*

s. 15/23 (Phaen 331): Té tedy pewnym piątnem świecą rozeznáné – *szyk* przestawny ‘te (gwiazdy) więc świecą (tzn. są) wyróżnione ustaloną nazwą’; *te*, tj. gwiazdy; *tedy* ‘zatem, więc’, zob. komentarz do 1/19 (Phaen 17); *pewny* ‘ustalony, określony’, zob. komentarz do 15/20 (Phaen 328); *piątno* ‘znak wyróżniający’, tu: ‘nazwa’, np. Calep 187a: *Charakter, piątno, cycha; rozezmany ‘rozpoznany, znany’ (Sł. XVI), może trafniej ‘wyróżniony, nazwany’ (Sł. Koch), w obu słownikach tylko w tym miejscu Fenomenów*.

s. 15/24 (Phaen 332): Lecz pod Zájacem ciémné i niemiánowané – *Zając* ‘gwiazdozbiór Zajaca’ zob. komentarz do 13/22–23 (Phaen 287–288); *ciemny* (tu z wtórną nosowością przed *n*) ‘wydający mało światła’, zob. komentarz do 10/21 (Phaen 225); *niemiánowany* ‘nienazwany’, wyraz rzadki w XVI wieku (Sł. XVI 4 razy, w tym znaczeniu – 3 razy), np. SkarŻyw 253 (Linde): *Żywot Świątej Katárzyny Dziewice Szwedki, corki Świątej Brygidy, od niemiánowanego, ále wiernego składaczá wypisany*; u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 15/26 (Phaen 333): Poniżej Kozorożcá – *Kozorożec* ‘gwiazdozbiór Koziorożca’, zob. komentarz do 11/16 (Phaen 242).

s. 15/26–27 (Phaen 333–334): różna piérwszych Rybá / (Południá zowią) – *różna piérwszych* ‘różniaca się od wcześniej wymienionych, nie ta sama, inna niż wcześniej wymienione’, por. *różny kogo, czego* ‘różniący się od kogoś, czegoś; nie ten sam, inny niż ktoś, coś’, np. CzechEp 229: *Toć też i inszy jest fundáment wystáwiony ná tym tám synodzie i bárzo różny i dáleki księdza kanonika i Átánázego fundámentu*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu *Fenomenów*; *piérwszy* ‘wymieniony wcześniej’, zob. komentarz do 8/20–21 (Phaen 180–181); *Ryba Południa* ‘gwiazdozbiór Ryby Południowej’, gr. Ἰχθύς Νότιος, łac. *Piscis Austrinus*, także *Piscis Notius* (z gr. Νότιος), w opisie map Januszowskiego także *Ryba Mniejsza*, por. Mapy \*\*2/10: *Rybá Mniejsza Południa jest Piscis Notius; południ ‘południowy’, zob. BielKron 461v: [wyspy] Fortunáte, których sześć ná południm Oceanie; KochPam B: wiatry się sobie przeciwiáją – Usiłuje zachodny przeciwko wschodnemu, Usiłuje południ przeciw pólnocnemu*.

s. 15/27 (Phaen 334): skłáda wzrok ná Wielorybá – *skłádać* ‘kierować, wymierzać’, np. Cn. Th. s.v. *Skládam ku komu grót*; KochProp 9: *Widáćże było dálej dwie wojszcze ogromné, Strzelbę ná sie skládájąc i kopije łonné; Wieloryb ‘gwiazdozbiór Wieloryba’, zob. komentarz do 14/16 (Phaen 302)*.

s. 15/28 (Phaen 335): Między tymi są zásię drugie gwiazdy płoné – *zásię* ‘natomiast’, np. GórńRozm B: *ow zásię, kogo ukrzywdzono, bárzo lámentuje ná takie práwo;*

KochAp 7: *Siemikowski zaśię prosił, aby raczył nań tak wzgląd mieć, jako na służę już swęgo; drugi ‘inny’* zob. komentarz do 8/17–18 (Phaen 177–179); *płony* ‘mało ważny, nieznaczny’, tu: ‘słabo świecący’, por. np. RejPos 40v: *Tu już rozumiej sprawę młodości jego [Jezusa], o której nam pisma nie zstawa, iż sie nie parał żadnemi płonemi rzeczami*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 15/29 (Phaen 336): Pod Wodnikiem wilgotnym – *Wodnik* ‘gwiazdozbiór Wodnika’, zob. komentarz do 11/14 (Phaen 240); *wilgotny* tu w odniesieniu do gwiazdozbioru Wodnika w znaczeniu przenośnym ‘związany z wodą’, zob. też 23/29 (Phaen 569), por. *wilgotny* ‘nasiąknięty wodą’, np. SienHerb 531b: *Po aptekársku tak bywają odmiękczane [mierobolany]: kładą je w wiele wody, a dają im tydzień moknąć, potem je w piasek wilgotny wkopają*; KochFr 125: *Wszęgo dobrego dawcą ... Ściśni wilgotné chmury świętą ręką swoją, Á ony suchą ziemię i drzewá nápoją* Ogniem zjęté.

s. 16/1 (Phaen 337): strumién niepráwie gwiaździsty – *strumién* tu przenośnie ‘woda lejąca się z naczynia trzymanego przez Wodnika’; *niepráwie* ‘nie dosyć’, zob. komentarz do 8/1 (Phaen 163); *gwiaździsty* ‘pełen gwiazd, rozgwieżdżony’, w tym znaczeniu poza tekstami Kochanowskiego tylko w Mącz 414b: *Stellatus, gwiazdeczny, gwiaździsty, a, e*; zob. też KochPs 211 (Psalm 145, 38–40): *Á wszelka żywa duszá imię świętę Twoje Wielbić będzie tak długo, póki nieodmiennym Kołem pójdzie gwiaździsta noc zá światłem dziennym*.

s. 16/2 (Phaen 338): ten to Wodnik isty – *ten isty* ‘wspomniany’, np. HistRzym 12v: *I stało sie, że tá ista księżná imieniem Lucyná przyprawiwszy sie przyszlá przed ojćá*; KochWz 142: *Posławszy tedy służę swęgo ten to isty kazał jęj do siebie przyść*.

s. 16/3 (Phaen 339): Dwie gwiazdzie w nim zaciejsze – *gwiazdzie* forma mianownika liczby podwójnej rzeczownika *gwiazda* (dziś liczba mnoga: *gwiazdy*) z przegłosem (w Sł. XVI forma wyłączna, 4 razy); *zaczny* w użyciu przenośnym ‘cenny, wartościowy’, tu: ‘wyraźny, jasny’, zob. komentarz do 9/20 (Phaen 204).

s. 16/4 (Phaen 340): Pluská sięga – *plusk* ‘ogon ryby’, zob. komentarz do 10/3 (Phaen 209).

s. 16/5–6 (Phaen 341–342): Koroná / Dáleko ná południe goré zániesioná – *Korona* ‘gwiazdozbiór Korony Południowej’, gr. Στέφανος Νότιος, łac. *Corona Australis*, gwiazdozbioru tego brak w opisie map dołączonych do JK1 (zob. Mapy), jego nazwy nie notuje również Sł. XVI; por. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Korona (Południowa)*; *na południe* ‘na południu’, zob. komentarz do 2/10 (Phaen 33); *gorzeć* ‘świecić, jaśnieć’, zob. komentarz do 3/22–23 (Phaen 69–70); *zániesiony* ‘umieszczony w jakimś miejscu’, np. ZbylPrzyg A2: *Coż się to ze mną dzieje, gdzie jest zániesiony?*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko raz w *Fenomenach*.

s. 16/8–9 (Phaen 343–344): pod żędlém práwie Niedźwiadkowi / Idzie – *zędło* ‘żądło’, tu: ‘kolec na końcu ogona skorpiona, służący do wstrzykiwania jadu’, zob. np. Mącz 321: *Imprimere venenum dicitur serpens, żądło, jad wpuścić*; FaIZioł IV 15c: *Niedźwiadek jest robak ziemny ... w ogonie ma jadowite żądło, którym zatnie i jad wpuści; práwie ‘nieomal’*, np. OrzJan 22: *Ále widzę, iż jest jákieś mniémánié między wámi, które was już práwie ná nieprzyjaciela idąc hámuje*; KochZg A4v: *prze té wásze sprawy, Zginęły wszytkié práwie pocztivé zábawy*; *Niedźwiadek* ‘gwiazdozbiór Skorpiona’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); *iść* przenośnie ‘przemieszczać się’, zob. komentarz do 13/11 (Phaen 277).

s. 16/9 (Phaen 344): podobny wyraz ołtarzowi – *szyk* przestawny ‘kształt podobny do ołtarza’, składnia *podobny komu, czemu* w XVI wieku częstsza niż *podobny do kogo, czego* (858 razy | 34 razy), np. FaIZioł I 6b: *[ziele alki] ma list podobny listom psinkowym*; KochPs 3 (Psalm 1, 9–10): *Táki podobien będzie drzewu porzecznému, Które przynosi co rok owoc pánu swému*; wyraz ‘kształt podobny do czegoś’, zob. komentarz do 3/13 (Phaen 62); *ołtarz* ‘podwyższenie w formie stołu służące do składania ofiar bóstwu’, np. WujNT 783: *Bo i greckie słowo θυσιαστήριον znaczy właśnie ołtarz, ná którym ofiáry spráwują*; KochOdpr D2: *W ten czás, ojczé, áni już bogom swym*

*dufaj, Ani się poświęconych ołtarzów łapaj*; tu w nawiązaniu do *Ołtarz* ‘gwiazdozbiór Ołtarza’, gr. Βωρὶς, łac. *Ara*, np. Mapy \*\*2/11: *Ołtarz jest Ara* (w *Sł. XVI* tylko w *Fenomenach*, zob. też 16/14 [349], 16/19 [354], 16/28 [363], 17/4 [367], 23/28 [568] i 24/6 [578]).

s. 16/10 (Phaen 345): *Tego bieg jest odprawy – bieg* tu: ‘obrót, krążenie, ruch ciał niebieskich’, zob. komentarz do 1/12 (Phaen 10); *odprawy* ‘szybko znikający’ (w *Sł. XVI* tylko w *Fenomenach*), prawdopodobniejsze znaczenie wyrażenia *bieg odprawy* to ‘ruch oddalający, ruch, podczas którego obiekt oddala się i znika’ – zob. dalszy opis biegu Ołtarza (zwłaszcza w 16/13 [Phaen 348]), por. Leop Matth 19/7 (Linde): *Czemuż tedy Mojżesz rozkazał dać jej [żonie] list odprawy* [‘dotyczący odprawienia od siebie, rozwodowy’]; zob. też postać zaprzeczoną *nieodprawy* ‘zawsze obecny, nieodstępny’ w *Pieśni wtorej Kochanowskiego* (ze zbioru *Pieśni trzy*, Warszawa 1580) A3: *Jako cię nieodprawy ciałaś naśladuje, Tak za cnotą w też tropy zazdrość postępuje*.

s. 16/10–11 (Phaen 345–346): *przeciw ... położon jest – znajduje się naprzeciwko*, *przeciw* ‘po drugiej, przeciwnej stronie’, np. BibRadz Ez 40/34: *A sieni jej [wschodniej bramy świątyni] były przeciw sieni zewnętrznej*; KochMon 58: *Tę Wenus miejsce przeciw Parysowi dala; położony* ‘znajdujący się w jakiejś pozycji, gdzieś umieszczony’, zob. komentarz do 2/17 (Phaen 40).

s. 16/11 (Phaen 346): *Płomieniowi ... Ąrkturowemu – płomień, płomień* ‘światło, blask’, zob. komentarz do 6/7–8 (Phaen 125–126); *Arktur* ‘nazwa najjaśniejszej gwiazdy w konstelacji Wolarza: α Boo’, zob. komentarz do 4/15 (Phaen 82).

s. 16/12–13 (Phaen 347–348): *górných naśladuje / Dróg – naśladować, naśladować kogo, czego* ‘iść’, tu: ‘poruszać się za kimś, za czymś’, por. np. FalZioł IV 38d: *Gdy samica rodzi, samiec jej naśladuje, a na ziemię się na ty ikry puszcza, aby je ożywił*; KochPieś 44: *Jako cię nieodstępny ciałaś naśladuje, Tak za cnotą w też tropy zazdrość postępuje*; tu w zwrocie *naśladować drogi*, w *Sł. XVI* poświadczonym tylko w *Fenomenach*, zob. też 23/24 (564); *gómy* ‘wysoko wzniesiony, znajdujący się na firmamencie nieba’, np. GosCast 14: *Cożkolwiek górne słońce swym promieniem zgrzewa, Ku mej czci winy stoły przyprawné obléwa*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w niniejszym wersie; *dróga, droga* w znaczeniu przenośnym ‘bieg po sklepieniu niebieskim’, zob. komentarz do 6/20 (Phaen 137).

s. 16/13 (Phaen 348): *do zachodu prosto postępuje – zachod* ‘moment, w którym obiekt astronomiczny chowa się za linię horyzontu’, np. WujNT 836: *Jako planety ábo gwiazdy błąkające miejscá wschodu ná niebie áni zachodu pewnego nie mają, ták heretykowie ... nigdy w jednym stanie prawdy nie trwają*; KochFrag 18: *Kiedy słońce swégo wschodu Álbo chybiło zachodu?; prosto* ‘wzdłuż linii prostej, wprost’, np. PatKaz III 121: *Nos prosty, niewielki, prosto idący, co znak jest stałości a roztropności*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*, zob. też 17/4 (367) i 19/23 (435); *postępować dokąd* ‘poruszać się, przemieszczać się’, zob. komentarz do 14/9 (Phaen 296).

s. 16/14 (Phaen 349): *noc dawna – noc wieczna, dawny ‘wieczny’*, np. RejPos 200: *by to nie było przeżrzano, á tobie tego dopuszczono z dawnych tájemnic niebieskich*; KochPs 114 (Psalm 77, 25–26): *Wspomioné Twoje sprawy niewysłowioné, Sprawy dawné, rozumem nieogárnioné*.

s. 16/14 (Phaen 349): *strzegąc ludzkiej szkody – ‘bacząc na ludzkie straty materialne’*; *strzec* ‘baczyć, zwracać uwagę na coś, czego należy się obawiać’, np. Strum O4: *Á tego strzeż, ábyć [ryby] wzgóre przeciwko wodzie nie wyszły*; KochSob 60: *Kocie ... Strzeż wilką wyszczekać z lásu; szkoda* ‘strata materialna’, np. ModrzBaz 34v: *dle [Chryzostom] ony gáni, ktorzy kupują rzeczy, á też rzeczy zásię drożej przedawáią, niczem ich niepoprawiwszy ... Bo ci i przedawájącym, i kupujícím szkody czynią*; KochJez B2: *I wielkie szkody mieczem i ogniem działáli*.

s. 16/15 (Phaen 350): *Włożyła znak widomy przyszłej niepogody – włożyć* ‘umieścić coś gdzieś’, np. BierEz 12: *Potym sieci w wodę włożył, Á dopieroż ryb náłowił*; KochPieś 33: [słowa Boga:] *Włóżę ná niebo znákomitą pręgę; widomy* ‘taki, którego można zobaczyć; zauważalny, widoczny’, zob. komentarz do 2/12–13 (Phaen 35–36); *niepogoda* ‘niekorzystna pogoda, czas, kiedy jest zimno i deszczowo’, zob. komentarz do 7/4 (Phaen 146).

s. 16/16 (Phaen 351): Bo to jój żałość – żałość ‘uczucie wywołane żalem, smutkiem, cierpieniem’, np. KarnNap A2v: *Czego iż w was nie dokońcá widziemy (brácia miła) żałość serce násze przenika*; KochOdpr C3v: *Ná was tedy krzywdę swą i żałość niezmierną Kładę*.

s. 16/17 (Phaen 352): opowiada znaki rozmaite – opowiadać ‘przekazywać’, np. RejPos 284: *iż [duch] jedno takowy jest z prawdy, który opowiada słowa á wołą świętą jego [Boga]*; KochPs 179 (Psalm 119, 13): *Twoje sądy opowiadam zówždy usty swými; znak ‘widoma oznaka’, tu: ‘gwiazda’, zob. komentarz do 7/7 (Phaen 148).*

s. 16/18 (Phaen 353): świetny taniec – świetny ‘błyszczący’, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47).

s. 16/19 (Phaen 354): gorzał jaśnie – gorzeć ‘świecić, jaśnieć’, zob. komentarz do 3/22–23 (Phaen 69–70); jaśnie ‘jasno’.

s. 16/20 (Phaen 355): pewny wiátr – pewny ‘niewątpliwy’, zob. komentarz do 10/6 (Phaen 212).

s. 16/20 (Phaen 355): w czas więc spuszczaż żagle – w czas ‘zawczasu’, np. Rej-Zwierz 79v: *Ábowiem kto czuje bliskie zimno, w czas ná się kozuch wlecze*; KochFr 95: *Rátuj, mężny Herkules, rátuj, Perseu sławny, Á odnów (jedno by wczas) ná mnie przykład dawny; spuszczaż żagle ‘związ żagle’, w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*, w Sł. XVI w innych tekstach niepoświadczane.*

s. 16/22 (Phaen 357): Álbo nawie zátonać, álbo wołać trzebá – *nawa* ‘okręt’, zob. komentarz do 2/21–22 (Phaen 44–45); *wołać* ‘głośno prosić kogoś o ratunek’, np. GrabowSet Hv: *Kiedy rostą me trwogi, K tobie [Boże] wołam w ciężkości*; KochPs 164 (Psalm 107, 13–14): *Ci do Páná wołáli, á Pan w ich frásunku Prędkiego smutnym dodał ráunku*.

s. 16/23 (Phaen 358): Żeby Bóg ... pojżrzał – pojżrzeć ‘spojrzeć, popatrzeć’, zob. komentarz do 5/1 (Phaen 87).

s. 16/24–25 (Phaen 359–360): dokąd z drugiej strony / Nie powstanaż przeciwné chmurom Ákwilony – ‘dopóki, jak długo’, np. GrzegRóżn L4v: *dopusćmy się wádzic sofistam, dokąd będą chcieli*; KochPs 106 (Psalm 72, 53–53): *Imię ná wieki jego nie zgásnie, Dokąd słoneczny gore krąg jáśnie*; z drugiej strony ‘z przeciwnej, tj. północnej strony’, por. druga strona ‘przeciwległa strona’, zob. komentarz do 7/22–23 (Phaen 161–162); *powstać* ‘utworzyć się’, np. LudWieś B3: *a zatym zasię mgły powstały do wieczora*; KochPam 175: *Szum powstał i gwałtowna z wierzchu niepogoda; przeciwny ‘niesprzyjający, wrogi’, tu przenośnie w odniesieniu do chmur ‘odpędzający, rozwiewający’, por. np. CzechRozm 232v: od którego [rąbiącego drwa] byś sie ty nie spodziewał nic złego, ani by on też tobie myślił co przeciwnego*; KochPieś 31: *Przeciwné chmury słonce nam zákryły; Ákwilon ‘gwałtowny wiatr północny’, zob. komentarz do 10/2 (Phaen 208).*

s. 16/26–27 (Phaen 361–362): Á jesli záś w pół niebá Chironowé rámię / Nie przez miarę mglá wielka záslóni – záś ‘następnie, z kolei’, zob. komentarz do 5/19 (Phaen 105); *w pół nieba ‘na środku nieba’, zob. w pół ‘na środku’, np. CzahTr Hv: Ktory [zamek] leży od Koszyc do Egru w puł drogi*; KochMon 47: *A środkiem idąc [Hektor], ufy trojańskie hánował, Jáwszy w pół oszczep; Chironowy przymiotnik od Chiron ‘gwiazdozbiór Centaura’, już w starożytności identyfikowanego z jednym z centaurów – Chironem, wyróżniającym się mądrością i szlachetnością; z gr. Χείρων, łac. Chiron; por. np. Mapy \*\*2/12: Chiron jest Centaurus; nie przez miarę ‘nie z umiarem, tj. bez umiaru’, wyrażenie przez miarę tylko u Kochanowskiego, zob. też KochSob 62: *Nie spráwuję sie przez miarę, Boć záś ludzie dádzą wiárę*; por. *miara ‘umiara’, np. BielRozm 4: Spórá wielka powstała, rozerwana wiará, Pycha, chciwość, łakomstwo, záginęła miará*; KochPieś 71: *Czego chcesz od nas, Pánie, zá Twé hojné dáry? Czego zá dobrodziejstwá, którym niémáš miary?**

s. 16/27–28 (Phaen 362–363): známię / Tóž, co i piérwéj, Ołtarz przedsie o kázuje – *znamię* ‘oznaka, wskazówka’, zob. komentarz do 10/6 (Phaen 212); *tóž, co i piérwej ‘to*

samo, co wcześniej’, zob. *pierwej* ‘wcześniej’, zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154); *przed-sie* ‘wciąż, nadal’, np. WujJud 219v: *Przeto ná krzcie wodá przedsię prostą wodą zostawia*; KochFr 131: *Nie mogła się [śmierć] doczekać, blaznem go [Gąskę] ták wzięła ... Gąską, blážnij ty przedsię; okazować* ‘pokazywać coś’, np. BibRadz I 21a marg: *do nas w ten czas Bog zstępuje, gdy nam jáki znak obliczności swej okázuje*; KochPogrz 47: *mieli po sobie wywody wielkie ... ále jáko sámá rzecz okázuje, nie bárzo potężné*.

s. 16/29 (Phaen 364): *wiátry obiecuje – obiecować* ‘wróżyć, przepowiadać’, np. OrzRozm C2v: *Ukaż mi jednę rzecz namniejszą ... która by nam pewnego upadku nie obiecowała*; KochPam B2: *Wpadł w niemoc, z której mu już ... Wstać nie obiecowała Kłoto zazdrościwa*.

s. 17/2 (Phaen 365): *Mieszánćá* tego pátrza pod dwiema známiony – *miesza-niec* ‘istota złożona z dwu różnych pierwiastków’, tu: ‘centaur’, w odniesieniu do centaura tylko u Kochanowskiego, zob. też KochSat B3v: *Com slychał od Chirona, mieszańca dziwne*; KochPam 81: *mężny Tezeus mieszańca srogiego Obálił*; w innych odniesieniach głównie u Czechowica, zob. np. CzechEp 75 marg: *Żebym Jezusá Chrystusá czynić miał mieszańcem, ábo z dwu sklijonym*; 63: *Áugustyn on sławny Kościół Rzymskiego ociec mieszańcem był, z ojca poganina á mátki chrystyjánki; patrzeć* ‘szukać, wypatrywać’, zob. komentarz do 3/20 (Phaen 67); (*dwiema*) *znamiony* ‘(dwo-ma) znamionami’, dawna forma narzędnika liczby mnogiej rzeczownika rodzaju nijakiego *znamie* z końcówką -y; *znamię* tu: ‘znak niebieski, gwiazdozbiór’, por. np. FalZiol V 53v: *Lato. ... W tym czasie sólńce troje znamion przechodzi na pocztku Raka, w pośrodku Lwa. Na końcu znamię Panny*.

s. 17/3 (Phaen 366): *Mąż Niedźwiadkowi, á kón Wadze podłożony – mąż* ‘mężczyzna’, tu: ‘męska, tj. ludzka część postaci centaura’, por. np. SkarŻyw 341: *i obaczywszy żóhierzá, przelekl się i záwołał: co się dzieje? Z panny się stał mąż?*; KochSat A2: *Satyř Albo Dzikí mąż; Niedźwiadek* ‘gwiazdozbiór Skorpiona’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); *kón* tu: ‘końska część postaci centaura’; *Waga* ‘gwiazdozbiór Wagi’, zob. komentarz do 4/9–10 (Phaen 77–78); *podłożony czemu* ‘znajdujący się pod czymś’, np. SienLek 16v: *Plućá dwoj urzád mąją, sercuie miasto wezgłóvia podłożony, ná których leży*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu.

s. 17/4 (Phaen 367): *Rękę ku Ołtarzowi práwą prosto skłania – skłaniać* ‘kierować ku czemuś’, np. S. Grochowski, *Wiersze i insze pisma co przebrańsze*, Kraków 1608, s. 65: *Rácz, Boże, ku nám skłónić twoje uszy, Niech Cię pokorna prósbá nászá ruszy*; u Kochanowskiego poza tym miejscem tylko 1 raz w znaczeniu przenośnym (‘patrzeć’) w *Pieśniach*, zob. KochPieś 12: *Kroká pátrż, jáko siedząc ták wysoko, Przedsię ku miastu swému skłania oko; prosto* ‘wzdłuż linii prostej, wprost’, zob. komentarz do 16/13 (Phaen 348). Zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Chiron (Centaur) i Wilk*.

s. 17/5 (Phaen 368): *Á ná ręce żwiérz leśny jego polowania* – konstrukcja eliptyczna z pominięciem orzeczenia: *znajduje się, widnieje; żwiérz* ‘zwierz, ssak żyjący dziko’, np. GostGosp 84: *Kędy puszcza á żwiérz jest, o sieciach, áby ich przyczyniał, co rok ma sie stárác*; KochSob 63: *Prózno cię pátrzam w tym kole: Twojá, miły, rozkosz – pole; Á ráczéj żwiérz leśny bijesz, Niż táncujesz álbo pijesz; cóś czyjegos polowania* ‘coś przez kogoś upolowane, złowione’, w St. XVI konstrukcja ta poświadczona tylko w *Fenomenach*.

s. 17/7 (Phaen 369): *Hydrá wielkie ná niebie miejsce zástąpiłá – Hydra* ‘gwiazdozbiór Hydry’, z gr. Ὑδρα ‘f wąż wodny’, łac. *Hydra*; nazywana też Wężem, np. Mapy \*\*2/14: *Wąż jest Hydra*; por. też BielKron 48v: *Tám jego towarzysze wąż Hydrá pomorzył, Kádmus onego wężá zábił; zástąpić* ‘zająć jakieś miejsce’, np. Mącz 344a: *Jáko go teraz widzisz, nie ma ták wiele, jákoby stopą zástąpił*; KochSz A4v: *Wtóry rzád wszytek pieszy zástąpili*.

s. 17/8 (Phaen 370): *Główę swá strážliwą – strážliwy* ‘budzący strach’, np. Grabow-Set Q2: *O jáko, duszá jest wżárdzona ... Stála się jáko puchacz, wszem strážliwy, Álbo wrobl w pustkách, bez drugich teskliwy*; KochPs 202 (Psalm 139, 13–14): *Gdzie mam ucić przed duchem Twym przerážliwym? Gdzie sie skryć przed obliczem Twoim strážliwym?*



s. 17/10 (Phaen 372): Dziwnie urodzonego dosięga Chironá – *dziwnie urodzony* ‘taki, który w osobiwy sposób przyszedł na świat’, zob. *dziwny* ‘osobiwy’, np. SkarŻyw 113: *Oglądały ty oczy moje rzeczy dziwne, nigdy nie słychane ani tak dalece spodziewane*; KochPieś 10: *Wszystko sie dziwnie plecie Na tym tu biédnym świecie*; zob. też *Komentarz filologiczno-literacki*.

s. 17/11 (Phaen 373): Na grzbiecie Czászá stoi, Kruk w poszládek kluje – *Czasza* ‘staropolska nazwa gwiazdozbioru Pucharu’, gr. Κροτήρ ‘puchar’, łac. *Crater*; jako nazwa gwiazdozbioru poza *Fenomenami* tylko w Mapy \*\*2/16: *Czászá jest Crater*; por. w znaczeniu pospolitym jako regularny odpowiednik łac. *crater* ‘puchar’, np. Mącz 67b: *Crater, czászá álbo insze naczynie do picia*; Volck s.v. *Crater: czászá, kubek, kufel*; Cn. Th. s.v. *Czászá; Kruk* ‘gwiazdozbiór Kruka’, gr. Κόρως ‘kruk’, łac. *Corvus*; np. Mapy \*\*2/15: *Kruk jest Corvus*; w odniesieniu do gwiazdozbioru tylko w *Fenomenach*; por. w znaczeniu pospolitym jako regularny odpowiednik łac. *corvus* ‘kruk’, np. Mącz 66c: *Corvus, kruk*; Volck s.v.; Cn. Th. s.v. *Kruk, corvus; poszladek* ‘pośladek’, u zwierząt: ‘zad’, np. SienLek 187: *Który koń słabego ciała jest, á ciało mu ná pośládku zwiśnie, ten nie rad tuścićje*; u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*, zob. też 18/22 (405) i 21/16 (492); *klwać* ‘uderzać w coś dziobem, dziobać’, np. BierEz I: *Kury sie jej sprzeciwiáły, Skrzydły biły, nosmi klwáły*; RejJóz D2: *Bo kiedy kruk kruka kluje, Pewnie głodne lato czuje*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu.

s. 17/12 (Phaen 374): Procyjon pod Bliźnięty jáśnie połyskuje – *Procyjon* ‘najjaśniejsza gwiazda konstelacji Małego Psa, Syriusz, Procion, α CMi’, bezpośrednio z gr. Προκύων ‘przed psem’, por. łac. *Antecanis* ‘ts.’, *Sirius*; w polszczyźnie XVI wieku mająca też rodzime odpowiedniki, por. Mącz 324c: *Procyon stella quae et Canicula dicitur vel Sirius Anticanis, gwiazdą, którą Kánikulą álbo Psianką, álbo Psią Gwiazdą zową*; w Januszowskiego opisie map metonimicznie jako nazwa całego gwiazdozbioru – Mapy \*\*2/4: *Pies Mniejszy jest Procyon; jáśnie połyskować* zob. komentarz do 10/1 (Phaen 207).

s. 17/13 (Phaen 375): Á to są wszytki znáki – *znak* ‘gwiazda, także gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14).

s. 17/13 (Phaen 375): wedla siebie – *wedla siebie* ‘obok siebie’, zob. komentarz do 6/11 (Phaen 129).

s. 17/14 (Phaen 376): Swym porządkiem státecnie tkwią w obrotnym niebie – *státecnie* ‘mocno, nieporuszenie’, w Sł. XVI wyłącznie w znaczeniu przenośnym (najczęściej o wierze i poglądach), np. LubPs V2 marg: *Nadobna pociechá ludziom spráwiedliwym, ktorzy státecnie przy swym Pánu stoją*; u Kochanowskiego w znaczeniu dosłownym tylko w *Fenomenach*, zob. też 18/6 (389); *tkwić* ‘być osadzonym w jakimś miejscu na stałe, znajdować się’, zob. komentarz do 9/11 (Phaen 196); *obrotny* ‘obracający się’, np. A. Zbylitowski, *Żywot szlachcica we wsi*, Kraków 1597, B2: *Młyn ná niej [rzece], u którego obrotne biegają koła*; por. też S. Kołakowski, *Wiek ludzki*, Kraków 1584, C: *Zimá jest koniec roku obrotnego*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu, por. jednak *nieobrotny* ‘obracający się z trudem’ – KochPieś 21: *mili pijánice ... Krzywé<j> nogi ná stárość, nieobrotnéj szyje Króm kłáwty, kto będzie żyw, snádnie sie dopije*.

s. 17/16 (Phaen 377): Pięć gwiazd inszych zostáło – *pięć gwiazd* z nagłówka i opisu wynika, że Kochanowski pisze tu nie o gwiazdach, lecz o pięciu planetach znanych przed XVIII wiekiem: Merkury, Wenus, Marsie, Jowiszu i Saturnie, zob. np. Mapy \*\*2/17–22: *Plánety są: Mars, Mercurius, Iovis, Venus, Saturnus*; w XVI wieku leksem *gwiazda* ma jeszcze szerokie znaczenie, obejmujące wszystkie ciała niebieskie widoczne z Ziemi w postaci świecącego punktu (zob. Sł. XVI s.v. *gwiazda*), zob. np. Mącz 302d: *Planeta, błákájąca sie gwiazdą*; Cn. Th. s.v. *Pláneta: gwiazdą nierównó z drugimi idąca*; por. też tradycyjne nazwy planety Wenus: *gwiazda zaramna* (też *gwiazda jutrzenna, jutrenka*), *gwiazda wieczorna*, poświadczane również w źródłach z XVI wieku, np. Mącz 176a: *Lucifer et vesper zwána, jutrzenna i wieczorna gwiazdą, też jáśnienie álbo łszczenie káżdzej rzeczy*; Cn. Th. s.v. *Gwiazdą wieczorna: Wenus, jutrenká*; s.v. *Gwiazdą zaránna*:

*Wenus, jutrzienka*; por. też W. Kupiszewski, *Polskie słownictwo z zakresu astronomii i miar czasu*, Warszawa 1974, s. 71–81.

s. 17/16–17 (Phaen 377–378): nie należą / Do téj liczby – *należć do czego* ‘zaliczać się do czegoś, być częścią jakiejś całości’, np. PowodPr 78: *Do tego crimen peculus należą jeszcze złe á nieporządne száfunki dochodow;* w tej składni u Kochanowskiego tylko w tym miejscu, por. także *należć komu, czemu*, Phaen 8/17 (177) i 15/3–4 (311–312) i komentarze; *liczba* ‘grupa, grono’, np. SeklPieś 19: *Daj mi z liczby twych wiernych być, wieczny, miły Boże*; KochTr 10: *Czyś ty nąd wszystkie niebá wysoko wniesioná? I táń w liczbę anjolków máłych policzoná?*

s. 17/17 (Phaen 378): wolno z zodyjakiem bieżą – *wolno* ‘swobodnie’, np. SienLek 190v: *potym daj koniowi jeść ... Item puść go wolno w komorze*; KochPs 181 (Psalm 119, 45–46): *Prawdzie będąc przyjacielem, wolno chodzę, Pánie, Twé słowá królom powiadam, á nie wystyd mié zá nie; zodyjak pas na niebie, podzielony w starożytności dla celów astrologicznych na 12 części, nazwanych według konstelacji, które się wówczas w każdej z tych części znajdowały; w tym pasie odbywa się pozorny ruch Słońca, Księżycy i pozostałych planet, np. Mącz 514d: *Zodiacus, ukośny cerkiel ná niebie, który má ná sobie dwanaście známiôn niebieskich*; u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*, zob. też 20/5 (449); *bieżeć* o ciałach niebieskich i ich konstelacjach ‘obracać się, krążyć’, zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154).*

s. 17/18–19 (Phaen 379–380): jedną z drugiey ... / Upátrować – *jeden z drugiego* zob. komentarz do 15/19 (Phaen 327); *upatrować* ‘wyszukiwać wzrokiem’, np. CzechRożm 131: *trudno sie [ustrzec] ... Okrétu rozbojniczego, jesliby tylko przed sobą drogę okrétowá ná wodzie upátrowáć*; KochTr 9: *mądrości ... ty okiem swym nieuchronionym Nędzniká upátnujesz pod dáchem złoconym*.

s. 17/20 (Phaen 381): Ich látá są leniwé – *lata* ‘okresy potrzebne na okrążenie całego zodiaku’, w Sł. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*; *leniwy* ‘powolny’, tu: ‘długi’, wyrażenie *leniwe lata* w Sł. XVI tylko u Kochanowskiego, zob. też KochFr 52: *dokádeś młody, Użyj światá ... Co wádzi, póki látá nie zejda leniwé, Widziéć szeroki Dunaj, widziéć Alpy krzywé*; por. np. ModrzBaz 8v: *I owszem, czem kto ma leniuszy á tepszy [tardius ac obtusius] rozum, tem więtszego do tego stáránia przyłożyć ma, jákoby go wyostrzył*.

s. 17/20–21 (Phaen 381–382): á gdy sie rozyjdá, / Nierychło ku onému kré-sowi zász przyjdá – *rozyjć się* ‘odejść, oddalić się od siebie’, np. SkarŻyw 252: *i zostá ná całą noc [św. Benedykt u swej siostry Scholastyki], o boskich rzeczách i przyszłym krolestwie słodko z nią bez snu rozmawiając, aż się názájutrz rozeszli*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*; *nierychło* ‘nieprędko’, zob. komentarz do 11/20 (Phaen 246); *on* zaimek przymiotny, tu odnoszący się do desygnatu zawartego *implicite* we wcześniejszym zdaniu, którym jest wynikające z ruchu planet powtarzające się cyklicznie zjawisko ich pozornego zbliżenia, zob. też *Komentarz astronomiczny*, hasło *Planety*; *kres* ‘koniec drogi, meta’, np. BierEz L4: [Zając] *Ku biegu się prędko rzucił; Nátychmiast ono przebieżał, Á ná kresie żółwiá zástáł*; KochFrag 22–23: *przede wszystkimi polem rozmierzonym Leci obrzym udátny pędem niewściągnionym. Tego ná krésie czeka álbo trynóg drogi, Álbo prędkí kóni; przyść zász ‘przybyć znowu, z powrotem’*, w Sł. XVI tylko 2 razy, zob. też LeovPrzep E4: *po których [dwustu latach] przez ziemne známioná i powietrzne [planety] przyjdá zász do wodnych známion*.

s. 17/22 (Phaen 383): nie wážę – *wážýć się* ‘zdecydować się na coś, mieć śmiałość coś zrobić’, np. SamStat 15: [aby żaden] *ze wszeláką bronią, okróń zwyczajnej ... przyjechać wážýć się nie śmiać*; KochPij C2: *Żadna ták sromotna rzecz nie jest, którój by się on [pijany] wstydził; Żadna ták sprośna, którój by się on nie wážyl*.

s. 17/23 (Phaen 384): Gwiazd niebłędnych i kołá, i znáki pokażę – *niebłędny* ‘mający stałe miejsce na niebie’, w Sł. XVI w tym znaczeniu tylko 1 raz w *Fenomenach*; por. Cn.

Th. s.v. Błędny, błędzący; *koło* ‘kolista, pozorna droga ciała niebieskiego kreślona na mapie nieba’, zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50); *znak* tu: ‘gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14); *pokazać* ‘przedstawić (za pomocą tekstu), opisać’, np. PowodPr 37: *przysłać też błąd ich* [nowoewangelików] *i konfederacją utwierdzić, rzecz jest nieprzystojna i niezbożna, jako wnet pokażę*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 18/2 (Phaen 385): *Cztéry kołá przedniejszē – koło* ‘kolista, pozorna droga ciała niebieskiego kreślona na mapie nieba’, zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50); *przedni* ‘ważny’, np. CzechRozm 1: *Rozmowy chrystyjáńskie o przedniejszych artykułach wiary chrystyjáńskiej*; KochSat A3: *To już rotmistrz, co fuka na chłopcy u pługa, A jego przedniejsza broń – toczona maczuga*.

s. 18/3 (Phaen 386): *lotnych lat – lotny* przenośnie ‘przemijający, niestały’, w takim użyciu poza Kochanowskim tylko w SzarRyt A: *Ehej, ják gwałtem obrotne oblóki I Tytan pędki lotne czasy pędzą ... Śmierć tuż za námi spore czyni kroki*; zob. też KochPs 209 (Psalm 144, 11–12): *á jego [człowieka] látá są lotnému Cieniowi równe niehámoვნému; lata* ‘czas niewymierny, nieograniczony’, np. RybGęśli B3: *I inni, których pámięć zámázá te látá, Co też koniec przymiosá już więc złego światá*; KochPieś 11: *Toli jest ogień ón nieugászony Złotego slóńcá, które nieskóńczony Bięg biežąc, wrotné od początku światá Prowadzi látá*

s. 18/3 (Phaen 386): *bięg znáć – bieg* tu: ‘obrót, krążenie, ruch ciał niebieskich’, zob. komentarz do 1/12 (Phaen 10).

s. 18/4 (Phaen 387): *są widomé znáki położonē – widomy* ‘taki, którego można zobaczyć; zauważalny, widoczny’, zob. komentarz do 2/12–13 (Phaen 35–36); *znak* tu: ‘gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14); *położony* ‘znajdujący się w jakiejś pozycji, gdzieś umieszczony’, zob. komentarz do 2/17 (Phaen 40).

s. 18/5 (Phaen 388): *Ták obfitē, że jedné z drugiēmi spojone – obfity* ‘taki, którego jest wiele, liczny’, np. RejPos 160: *gdy kto im wzgárdzi, iż już też wiecznie ma być wzgárdzon, á nigdy już nie ma oglédáć tych obfitych obietnic tego Páná swego*; KochPs 98 (Psalm 68, 61–62): *We krwi nieprzyjacielskiej nogę omoczycie I psy swoje obfitym ściérwem nákarmicie; spojony* ‘złączony’, zob. komentarz do 8/15–16 (Phaen 175–176).

s. 18/6 (Phaen 389): *státecznie są umiárkowanē – statecznie* ‘mocno, nieporuszenie’, zob. komentarz do 17/14 (Phaen 376); *umiárkowany* ‘wymierzony i umieszczony gdzieś’, np. Oczko 16v: *jednoć przypomniē, áby to strumiēń [wody puszczonej na głowę] zimny áni gorący bárzo nie był, gdyż obádová bárzo szkodzą, ále jáko nabárziēń być może umiárkowany*; u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*; por. *miárkować* ‘obliczać’ oraz ‘utrzymywać w odpowiednich granicach’ (Sł. XVI s.v. Miarkować).

s. 18/7 (Phaen 390): *dwie á dwie z sobą porównánē – dwie a dwie* ‘dwójkami, po dwie’, zob. komentarz do 12/20 (Phaen 268); *porównany* tu w funkcji przymiotnika ‘równy co do wielkości’, w Sł. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 18/8 (Phaen 391): *noc piérwomiesięczná – ‘noc w czasie pierwszej kwadry księżyca’*, w źródłach Sł. XVI przymiotnik *piérwomiesięczny* poza *Fenomenami* (1 raz) niepoświadczony.

s. 18/9 (Phaen 392): *niebieską krasę bárzo wdzięczná – krasa* ‘uroda, piękno’, np. GrabowSet E: *Ják pędko ścięty kwiatek swą ozdóbę tráci, Ták rychło krasę człowiek, gdy się z śmierciá bráci*; KochPieś 41: *Wszystkę swą krasę drzewá utráciły; wdzięczny* ‘miły, przyjemny’, zob. komentarz do 1/9–10 (Phaen 7–8).

s. 18/10 (Phaen 393): *Ujrzysz táb Dróge, Białómlęczná náyzywájá – Droga Białómlęczná* ‘Droga Mleczna, jasna smuga gwiazd widoczna na niebie, będąca fragmentem Galaktyki’, gr. Κύκλος γαλακτικός, γαλαξίας (κύκλος), łac. *Lacteus orbis*, *Lacteus circulus*, *Lactea via*; przymiotnik *białómlęczny* poświadczony tylko w *Fenomenach* i w Cn. Th. s.v. Mleczna ábo białómlęczná drogá ná niebiē: *pás niebiēski biały*; według Boreckiego (teka XIV) Knapski

powtarza zepsuty zapis z *Fenomenów*, niezgodny z tekstem zarówno greckim (Ar. 475–476: ἢ καὶ τίς τοι ἐπιστάς ἄλλος ἔδειξεν / κεῖνο περιγληνὲς τροχάλόν, Γάλα μιν καλέουσιν), jak i łacińskim (KochArat 513–514: *Vidisti magnum candentem serpere circum, / Lacteus hic nimio fulgens candore notatur*), psujący składnię (brak jakichkolwiek wskaźników nawiązania między zdaniem) i ze średniówką przypadającą w środku rzekomego złożenia *białomleczny*; proponuje koniekturę: *Ujrzysz tam drogę białą, mleczną nazywając* (Borecki 1995, s. 60–61); tak też sam Kochanowski w 19/12 (Phaen 424): [koło] *mleczné*; we wszystkich wydaniach staropolskich zachowano zapis *Białomleczną* (lub *Białomleczną*).

s. 18/12 (Phaen 395): *Ále co sie wielkości tycze – tykać ‘dotyczyć’, np. BielKron 225: Co sie tycze frąncuskiego krolá, z ktorymem do czásu przyjął przymierze, tych ludzi jest obyczaj, iż ku swej chwale rádzi niepewne nowiny puszczają*; KochOdpr C: *To się nas bárziej tycze, że zá przodkow nászych Grekowie w tym krolestwie mieczem wojowali*.

s. 18/12 (Phaen 395): dwie przedniejsze – *dwie (kole)* forma mianownika liczby podwójnej rodzaju nijakiego liczebnika *dwa*, dziś: *dwa (koła)*; *przedni* ‘ważny’, zob. komentarz do 18/2 (Phaen 385).

s. 18/13 (Phaen 396): *Są ták wielkie – tak ‘bardzo’, np. RejZwierz 90: Prze Bog, mili Polacy, ostrzegajcież tego, Byscie ni w czym nie lżyli rodu ták sławnego*; KochJez A2v: *Rad cié ták, mój drogi Synu, widzę*.

s. 18/13 (Phaen 396): drugie dwie niejako równiejsze – *drugie dwie (kole)* ‘pozostałe dwa (koła)’ zob. komentarz do 18/12 (Phaen 395); *drugi* ‘pozostały’, zob. komentarz do 13/3 (Phaen 271); *niejako ‘nieco’, np. GlabGad K5v: Tak też kwaśna zgaga z zapalenia, ale niedostatecznego, to jest niejako przenagabanego od zimna*; KochWz 137: *Kállistenes zásię wíętszą ląskę znał i pánnie był niejako powinowáty; równy ‘niewielki’, np. MurzHist B4: Od Padwy ... jest niedaleko rovné miasteczko, ktoré po włosku Citadellá zowá*; KochTarn 74: *Równym poczem wielki lud włoski poraził*.

s. 18/14 (Phaen 397): *Z tych poszlednich – ten posledni ‘ten ostatni z wymienionych’, zob. komentarz do 2/12–13 (Phaen 35–36)*.

s. 18/14–15 (Phaen 397–398): *jedného duch Ákwilonowy / Dosięga – Akwilonowy* przymiotnik od *Akwilon* ‘rzymski bóg wiatru, uosobienie północnej strony świata’, zob. komentarz do 10/2 (Phaen 208); sens zdania: ‘jedno z ostatnich wymienionych (zatem: mniejszych) kół znajduje się na północnej części nieboskłonu’.

s. 18/15 (Phaen 398): *w nim sie wożą – wozić się ‘jeździć’, tu w użyciu przenośnym; por. np. BielKron 434: zimie ná nartach sie wożą po ledzie álbo po śniegu*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 18/15 (Phaen 398): *zgodnych Bliźniat – zgodny ‘wspólnie występujący, zawsze razem przedstawiany’, por. np. CzechRozm 77v: powiadam ..., że to stać nie może, áby u żydów wiernych: którzyby do Chrystusá są przystáli, miała być obrzeská záchowywana ... A iżby oni z innymi nieobrzęzanými chrystyjány mieli być w jednym zborze zgodnymi i za jednego człowieká poczytáni*; KochFr 111: *Wam své nieszczęsne rymy, wam své smutné strony, Zgodné Łąski [tj. Gracje], oddawam, żalem zwyciężony*; zob. też Phaen 20/10 (454) i 24/22 (594); *Bliźnieta ‘gwiazdozbiór Bliźniat’, zob. komentarz do 6/18–19 (Phaen 135–136)*.

s. 18/16 (Phaen 399): *obiedwie koláná są Erychtonowé – obiedwie* forma mianownika liczby podwójnej rodzaju nijakiego liczebnika *obadwa*, dziś: *obydwa*; *Erychtonowy* przymiotnik od *Erychton* (z gr. Εριχθόνιος) ‘inna nazwa gwiazdozbioru Woźnicy, imię mitycznego wynalazcy czterokonnego rydwanu’, np. KlonFlis B3v: *Niech ci nie grozi blisko Erychtoná Po prawej ręce koźlą pará ona (marg) Hoedi stellae sunt in manu agitatoris, qui et Auriga et Erichton dicitur*; por. *Woźnica ‘gwiazdozbiór Woźnicy’, zob. komentarz do 6/25 (Phaen 141)*.

s. 18/17 (Phaen 400): *Lewa nogá i prawé ramię Perseowé – Perseus ‘gwiazdozbiór Perseusza’, zob. komentarz do 10/8 (Phaen 213)*.

s. 18/18 (Phaen 401): *Ándromedy práwa dłón – Andromeda* ‘gwiazdozbiór Andromedy’, zob. komentarz do 8/8 (Phaen 169).

s. 18/19–20 (Phaen 402–403): *Kónskie nogi i łeb ptászy, i rámoná / Jásné-go Ofijuchá – Koński* przymiotnik od *Koń* ‘staropolska nazwa gwiazdozbioru Pegaza’, zob. komentarz do 8/15 (Phaen 175); *ptaszy* przymiotnik od *ptach* (zob. komentarz do 11/5 [Phaen 233]), tu jako nazwa gwiazdozbioru Łabędzia, zob. komentarz do 11/8 (Phaen 235); *Ofijuch* ‘spolszczona grecka nazwa gwiazdozbioru Όφιούχος’, zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68).

s. 18/20–21 (Phaen 403–404): *Pánná sie umyka / Ku południu – Panna* ‘gwiazdozbiór Panny’, zob. komentarz do 4/17–18 (Phaen 83–84); *umykać sie* ‘uciekać’, np. PudlFr 68: *Już sie gwiazdy przede dniem bárzo umykáją*; KochPs 137 (Psalm 90, 33–36): *Wiek ludzki jest lat siedmdziesiąt, Duży, kto trwa d’ ósm<i>dziesiąt; Tę trochę troski miészáją, Á látá sie umykáją*.

s. 18/21 (Phaen 404): *Lwá koło i Ráká zámýka* – szyk przestawny, ‘koło zawiera gwiazdozbiory Lwa i Raka’, *Lew* ‘gwiazdozbiór Lwa’, *Rak* ‘gwiazdozbiór Raka’, zob. komentarz do 6/18–19 (Phaen 135–136); *zamykać* ‘zawierać’, np. LubPs K3: *Osobliwq modlitwę ten psalm [37.] w sobie zámýka, náprzeciw wielkości grzechow i przeciw złemu summnienu*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*; por. też 19/19 (Phaen 431).

s. 18/22–23 (Phaen 405–406): *Lwá po piersi i po brzuch áz ku pośládkowi / Zájmuje – pośládek* u zwierząt: ‘zad’, zob. komentarz do 17/11 (Phaen 373); *zajmować* ‘obejmować swym zasięgiem’, np. WujBib 75a: *I tak rok był miesięczny równy słonecznému. Á zaczął sie ten rok od miesiącá, który był bliższy Aequinoctio vernali, który pospolicie zájmował część márcá i kwietniá nászého*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 18/23 (Phaen 406): *w pół grzbietá przychodzi Rákowi – przychodzić czemu* ‘o usytuowaniu w terenie lub na nieboskłonie: sięgać do czegoś’, np. BielSpr 21v: *Postáwili [żołnierze] co przedniejszy lud ná prawej stronie swojej, który przychodzi nieprzyjacielowi po lewej stronie*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 18/24 (Phaen 407): *ná ósm części własnie rozdzieloné – ósm ‘osiem’*; *własnie* ‘właściwie, tak jak należy’, np. Mącz 60c: *Columbarium, gołębnik, kosz własnie, w którym sie dzikie gołębie gnieźdzá álbo lęqá*; KochCz A4v: *ták niedowodnie tego swého mniémánia popiéráją, że i synów ich álbo potomká jákiegokolwiek własnie miánować nie umieją*.

s. 18/25 (Phaen 408): *Pięć nád ziemiá, á trzy zász niesie zánurzoné – nieść* ‘mieć coś na sobie, być ozdobionym czymś’, zob. komentarz do 2/14–15 (Phaen 37–38); *zánurzony* ‘pogrążony w czymś tak, że (częściowo) nie widać kształtu’, tu przenośnie o znikaniu części koła w morzu, tj. za linią horyzontu, u Kochanowskiego tylko w *Fenomenach*, zob. też 19/10 (422) i 24/11 (583).

s. 18/26 (Phaen 409): *letnié Słóńce swój wóz ognisty hámuje – letni, letny* ‘odbywający się w letniej porze roku’, np. MiechGlab \*3v: *A im dalej przychodzi [słońce] ku staniu letnemu, tym dłużej im świeci*; KochPieś 16: *Skąd tę niestałość białégłowy májá, Że sie jáko wiátr letni odmieniają*.

s. 18/27 (Phaen 410): *tymże zásię tropem náзад postępuje – zásię ‘znów, ponownie’*, np. BielKron 366: *Przez dwie lecie był wielki głód w Polsce ... Po tym głodzie był zásię wielki mor z tych ziół szkodliwych, które ludzie miásto chlebá jedli*; KochPam B: *Trzykroć z portu ná morze nawá wychodziła, Trzykroć zásię po brzegu náзад się wrocila; postępować náзад ‘cofać się’*, np. BielKron 58v: *podziękował Ágámenon, májąc tę nádzieżę, kiedy [Achilles] ujrzy swoje postępować náзад, będzie ich rátował swoją osobą*; u Kochanowskiego zwrot ten tylko 1 raz w *Fenomenach*, por. też *postępować tyłem*, zob. komentarz do 14/9 (Phaen 296); *trop* tu przenośnie ‘droga’, zob. komentarz do 13/2 (Phaen 270).

s. 18/28 (Phaen 411): *Tó tedy – to*, tj. *to koło*; *tedy* ‘więc, zatem’, zob. komentarz do 1/19 (Phaen 17).



s. 18/28 (Phaen 411): *jakosmy słyszeli* – tzn. ‘jak było już powiedziane wcześniej’.

s. 18/29 (Phaen 412): *W Ráku tkwi* – *Rak* ‘gwiazdozbiór Raka’, zob. komentarz do 6/18–19 (Phaen 135–136); *tkwić* ‘być osadzonym w jakimś miejscu na stałe, znajdować się’, zob. komentarz do 9/11 (Phaen 196).

s. 18/29–19/1 (Phaen 412–413): *ná południé zász drugié w pól dzieli* // *Zimného Kozorožcá* – *na południe* ‘na południu’, zob. komentarz do 2/10 (Phaen 33); *drugie*, tj. południowe mniejsze koło; *dzielić w pól* tu w znaczeniu przenośnym ‘przechodzić przez środek’, por. *w pól* ‘na środku’, zob. komentarz do 16/26–27 (Phaen 361–362); *zimny* odnosi się do zjawiska przesilenia zimowego na półkuli północnej – w dniu tym Słońce górowało w zenicie na szerokości zwrotnika Koziorożca (dziś, na skutek precesji, w momencie tym Słońce znajduje się w obszarze gwiazdozbioru Strzelca); *Kozorožec* ‘gwiazdozbiór Koziorożca’, zob. komentarz do 11/16 (Phaen 242).

s. 19/1–2 (Phaen 413–414): *tóz i Wodnikowi / Goleni przepásuje, plusk Wielorybowi* – *toż*, tj. południowe mniejsze koło; *Wodnik* ‘gwiazdozbiór Wodnika’, zob. komentarz do 11/14 (Phaen 240); *goleni* dawna forma biernika liczby mnogiej rzeczownika z deklinacji żeńskiej spółgłoskowej *goleń* ‘część nogi poniżej kolana’ z końcówką *-i*; *przepasować* ‘być tym, co opasuje, oplata coś’, zob. komentarz do 4/1–2 (Phaen 71–72); *plusk* ‘ogon ryby’, zob. komentarz do 10/3 (Phaen 209); *Wieloryb* ‘gwiazdozbiór Wieloryba’, zob. komentarz do 14/16 (Phaen 302).

s. 19/3 (Phaen 415): *W tym jest* – tj. w południowym mniejszym kole.

s. 19/3 (Phaen 415): *Zájac* – ‘gwiazdozbiór Zająca’, zob. komentarz do 13/22–23 (Phaen 287–288).

s. 19/3 (Phaen 415): *nogi Chártowé* – ‘nogi Charta’, (*Wielki*) *Chart* ‘gwiazdozbiór Wielkiego Psa’, zob. komentarz do 14/4–5 (Phaen 291–292).

s. 19/4 (Phaen 416): *Okręt* – ‘gwiazdozbiór Argo’, zob. komentarz do 14/4–5 (Phaen 291–292).

s. 19/4 (Phaen 416): *szérokie plecy Chironowé* – *Chironowy* przymiotnik od *Chiron* ‘gwiazdozbiór Centaura’, zob. komentarz do 16/26–27 (Phaen 361–362).

s. 19/5 (Phaen 417): *Niedźwiadek* – ‘gwiazdozbiór Skorpiona’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73).

s. 19/6 (Phaen 418): *niepochybny Strzelec tęgi łuk náłożył* – *niepochybny* ‘niezawodny’, tu przenośnie ‘niechybiający, celnie strzelający’, podobnie też np. KlonKr F3: *Tę zdrá-dę zdrá-dę mnich mu też nágrodził*, *Gdy niepochybnym nożem w brzuch ugodził*; KochMuza 27: *Wziął [Jupiter] w rękę ostry piorón, piorón niezgászony*, *Niepochybny, niezłomny*; *Strzelec* ‘gwiazdozbiór Strzelca’, zob. komentarz do 12/3 (Phaen 254); *tegi łuk* ‘mocny, skuteczny w działaniu łuk’, np. ModrzBaz 118: *Kto prędko do zawodu, kto oszczepem bije Ábo z łuku tegiego kto strzałami szyje; Ábo ciężkim kieścieniem kto umie szermować, Wystąpcie*; KochPs 69 (Psalm 46, 25–26.34–35): *Pan, który zastępy włádnie, Závždy nas obróni snádnie ... Skruszył tegi łuk waleczny, Potłukł zbroje niepożyté; nálozyć* ‘przygotować do strzału’, np. Mącz 310a: *Apponere machinam, działó nálozyć*; KochPs 53 (Psalm 37, 33–34): *Miecze wyjęli, łuki náložili, Áby ubogié i dobré niszczyli*.

s. 19/7 (Phaen 419): *ku Áustrowi* – *Auster* ‘rzymski bóg wiatru południowego, uosobienie południowej strony świata’, zob. komentarz do 13/4 (Phaen 272).

s. 19/8 (Phaen 420): *Wraca się zásię ná-zad ku Ákwilonowi* – *wracać się nazad* ‘cofając się, pojawiać się z powrotem w miejscu, które się opuściło’, np. Leop Deut 17/16: *przyka-zał wam Pan Bog, ábyście żadnym sposobem więcej nie wracáli się ná-zad tą drogą*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko w 1 raz w *Fenomenach*; por. też *wrócić się nazad* ‘cofając się, przybyć z powrotem na miejsce, w którym się już było’ KochPam B: *Trzykroć z portu ná morze nawá wycho-dziła, Trzykroć zásię do brzegu ná-zad się wrocila; Ákwilon* ‘rzymski bóg wiatru, uosobienie północnej strony świata’, zob. komentarz do 10/2 (Phaen 208).

s. 19/9 (Phaen 421): *wzgórę wyniesioné – wzgóřę* ‘ku górze, do góry’, *wyniesiony* ‘podniesiony, umieszczony wysoko’, zob. komentarz do 2/11 (Phaen 34).

s. 19/10 (Phaen 422): *pięć zaśię pod wodą idą zánurzoné – zaśię* ‘natomiast’, zob. komentarz do 15/28 (Phaen 335); *pięć ... idą* skupienie liczebnikowo-rzeczownikowe (tu z elipsą rzeczownika *koło*) w funkcji podmiotu + orzeczenie w dawnej konstrukcji z czasownikiem dostosowanym do mnogiego znaczenia liczebnika, por. np. BibRadz Is 30/17: *Tysiąc wászych uciekać będą ná pogroźenie jednego*; u Kochanowskiego poza tym przykładem składnia znana dziś (a więc z orzeczeniem w liczbie pojedynczej, a w formach czasu przeszłego – dodatkowo w rodzaju nijakim), np. KochJez B2v: *Pod tenże czas práwie Trzystá koni moskiewskich szło z Toropcá w sprawie Do cárá prześwieťnego*; 353: *Potym czteryśtá koni pod stárą ciągnęło Russe*; też w *Fenomenach*, por. 17/16 (377): *Pięć gwiazd inszych zostało*.

s. 19/11 (Phaen 423): *w pół práwie – w pół* ‘na środku’, zob. komentarz do 16/26–27 (Phaen 361–362); *práwie* ‘nieomal’, zob. komentarz do 16/8–9 (Phaen 343–344).

s. 19/12 (Phaen 424): *niebieskiej światłości – niebieska światłość* ‘firmament’, w St. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*; por. też *niebieska jasność* ‘firmament’, Mącz 5c: *Aethera, jasność niebieska*.

s. 19/13 (Phaen 425): *do roku ... dwákroć – ‘dwa razy w ciągu roku’, do roku* ‘w ciągu roku’, np. FałZioł IV 24c: *Jaskółki dwoje do roku jajca miewają*; w takiej konstrukcji u Kochanowskiego tylko 1 raz.

s. 19/13 (Phaen 425): *z nocą sie miárkuje – miarkować sie* ‘zrównywać się, być tej samej miary, wielkości’, w St. XVI tylko 1 raz w tym miejscu *Fenomenów*.

s. 19/15 (Phaen 427): *Tym wszytek, jáko wielki Skop jest, przedzielony* – szyk przestawny zam. *Tym wszytek Skop, jáko wielki jest, [jest] przedzielony; wszytek ‘cały*, zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50); *jako wielki jest* ‘w całej jego rozciągłości, wielkości’, por. np. GrzepGeom Bv: *Árchimedes móglby ziemię jáko wielka jest z miejsca ruszyć, kiedy by była insza ziemiá, ná którą by sie przestępić mógl*; KochPs 126 (Psalm 83, 33–34): *Tám dopiéro poznájá, że Pan imię Tobie, Á jáko świát jest wielki, nie masz równia sobie*; podobne konstrukcje z *jako* również bez słowa posiłkowego być, np. KochPs 157 (Psalm 105, 11–12): *Pan nášz to jest Bóg práwy, Jego wyroki Wiąźą wszytek świát, jáko w sobie szyroki; przedzielony* ‘którego części są odgraniczone za pomocą czegoś’, np. GostGospPon 170: *niechby stánął żwierzyniec lásu práwie cudnego; przeciw temu żwierzyniec niechby stánął ciemny, zielony, cichy, wymierzony po sznurze, przedzielony lákami i ná krzyż od płotu*; u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 19/16–17 (Phaen 428–429): *pás rozpalony / Oryjonów – pas Oryjonów*, też *pas Oryjona* (zob. 9/13 [Phaen 198]) ‘trzy bardzo jasne gwiazdy (ζ Ori, ε Ori, δ Ori) rozłożone w prostej linii w gwiazdozbiorze Oriona’, zob. komentarz do 9/13 (Phaen 198); *Oryjonów* przymiotnik od *Oryjon* ‘gwiazdozbiór Oriona’, zob. komentarz do 9/13 (Phaen 198); *rozpalony* tu: ‘świecący, widoczny w nocy’, np. RejWiz 166: *Koronę má [król pychy] ná głowie jáсно rozpaloną, Nádał gębę by pudło ná piądz rozszerzoną*; KochPs 159 (Psalm 105, 73–74): *Á Pan nád niemi [Izraelitami] obłok miásto zastony We dnie wieszał, á w nocy słup rozpalony*.

s. 19/17 (Phaen 429): *jásnej Hydry zátoczenie – Hydra* ‘gwiazdozbiór Hydry’, zob. komentarz do 17/7 (Phaen 369); *zátoczenie* ‘skręt, zakręt’, np. VergKoch 16: [Eneasz] *Okręty pod jáskinią przecz ná zátoczeniu / Lásá drzewem obeszkę, a w ogromnym cieniu zákrył*; u Kochanowskiego tylko 1 raz.

s. 19/18 (Phaen 430): *Tu Czászá i czarného Kruká położenie – Czasza* ‘starpolska nazwa gwiazdozbioru Pucharu’, zob. komentarz do 17/11 (Phaen 373); *Kruk* ‘gwiazdozbiór Kruka’, zob. komentarz do 17/11 (Phaen 373); *położenie* ‘pozycja, układ ciał niebieskich’, np. LeovPrzep B2v: *Nád to plánet położenie przy przerzeczoným zácmmieniu w známieniu niebieskim*

podobnym naturze niewieściej ... znaczy nápsowanie zacnych krolestw; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz.

s. 19/19 (Phaen 431): Tóž koło Wagi ciemnéj kilka gwiazd zámyka – *tóż koło* tzn. to koło, które jest położone między mniejszymi kołami obu półkul; szyk przestawny: 'to koło zawiera kilka gwiazd ciemnej Wagi'; *zamykać* 'zawierać', zob. komentarz do 18/21 (Phaen 404).

s. 19/20 (Phaen 432): Ofijuchá jásného – *Ofijuch* 'spolszczona grecka nazwa gwiazdozbioru Όφιούχος', zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68).

s. 19/21 (Phaen 433): Orlá jedno nie sięga – *Orzeł* 'gwiazdozbiór Orła', zob. komentarz do 12/16 (Phaen 265); *jedno* 'tylko, jedynie', zob. np. RejWiz 98v: *Ábowiem tylko takich klenoty sie zdobia, Ktorzy przy zacnych sprawach w cnotę sie sposobia*; zob. też KochPieś 16: *Temu sie jedno nie mogę wydziwić, Skąd tę niestałość białęglowy mają*.

s. 19/21–22 (Phaen 433–434): głowę / I szyję ... Pégázowę – *Pegazowę* dawna forma biernika liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego przymiotnika od *Pegaz* z końcówką -ę; *Pegaz* 'gwiazdozbiór Pegaza', zob. komentarz do 11/11 (Phaen 238).

s. 19/23 (Phaen 435): Té kołá oś przenika prosto położoné – szyk przestawny, sens: 'te koła prosto położone przenika oś'; *prosto położone* 'umieszczone wzdłuż linii prostej', zob. *położony* 'znajdujący się w jakiejś pozycji, gdzieś umieszczony', zob. komentarz do 2/17 (Phaen 40); *prosto* 'wzdłuż linii prostej, wprost', zob. komentarz do 16/13 (Phaen 348); *oś* 'linia prosta, wokół której odbywa się pozorny obrót dzienny sklepienia niebieskiego', zob. komentarz do 2/4 (Phaen 27); *przenikać* 'przechodzić przez coś na wylot', zob. komentarz do 2/6 (Phaen 29).

s. 19/24 (Phaen 436): ná ukoś sádzoné – *na ukoś* 'skośnie, po skosie', np. BielSpr 24v: *Áby też látniej wywieść uf z przodku álbo z tytu*, [starzy walecznicy] *trochę ná ukoś wystáwiali rzędy*; u Kochanowskiego poza *Fenomenami* tylko w KochSz A3: *W trzeci rząd rycérz ... wpada, Ále ná inszej coraz bárwie siada. Białe á czarne, co ná ukoś idą, Ná popy spółem wszytki polá przydą; sadzony 'umieszczony'*, zob. komentarz do 9/16 (Phaen 200); *koło na ukoś sadzone* mowa o ekliptyce – okręgu na sferze niebieskiej, po którym pozornie porusza się Słońce obserwowane z Ziemi.

s. 19/25 (Phaen 437): Pobrzeżnych brzegiem sięga – *pobrzeżny* 'znajdujący się na skraju, z boku', w tym znaczeniu w źródłach St. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*; *brzeg* 'skraj, boczna krawędź', np. Mącz 300c: *Pinnata folia, kędzierzawe liście, jákoby wykosowane ná brzegách*; KochBr 151: [Broda] *czasem wygolona Wkoło gęby, á z brzegów w córkiel nástrzępiona*.

s. 19/26 (Phaen 438): nie dowiedzie – *dowieść czego* 'sprawić coś', np. BielKron 116: *Wszyscy ... ustáwili ták: czyj koń napirwej zárza ná plácu ustáwionym, ten będzie krolew. Dáryjus, przyszedszy z rády, wezwá k sobie másztalerzow, jesliby taki koń był. Jeden powiedział, iż ja tego dowiodę*; KochPs 91 (Psalm 64, 27–28): *Á ná co záśiedli, Wszytkiego dowiedli*.

s. 19/27–28 (Phaen 439–440): których zámierzony / Biég od wschodu ná zachód jest niedokóńczony – *zamierzony* 'ustanowiony', zob. komentarz do 15/20 (Phaen 328); *biég* 'obróć, krążenie, ruch ciał niebieskich', zob. komentarz do 1/12 (Phaen 10); *niedokóńczony* tu w funkcji przymiotnika 'nieustanny, wieczny', w tym znaczeniu poza *Fenomenami* tylko u Reja, np. RejPs 30: *Prosił [król], ábyś mu dał żywot nigdy niedokóńczony*; zob. też RejPs 121, RejPos 158v.

s. 19/29–30 (Phaen 441–442): i wschodzą, i także pádają / Wszytki w miaré – *padać* o słońcu i gwiazdach 'zachodzić', w źródłach St. XVI tylko 2 razy u Kochanowskiego, zob. też KochSz Cv: *Wtym wieczor záśzedł, słońce już pádáło; w miaré* 'o tym samym czasie', w St. XVI tylko w tym miejscu; por. też wyrażenie *w jednę miaré* 'równomiernie pod względem czasu', BielKron 452: *Jeden żeśmy tám dzień widzieli ..., morze, ktore u Wenecyjej według swego przyrodzenia sześć godzin ginie á sześć godzin roście w jednę miaré, ále tám czterzy godziny roście á ośm godzin ginie*.

s. 19/31 (Phaen 443): To przéczné zásię morzá ... wiele przechodzi – (*koło*) *przecne* 'koło) poprzeczne, tj. ekliptyka', zob. komentarz do 19/24 (Phaen 436); *przecny* 'po-

przeczny’, np. *Rejestr budowy galeony. Zabytek z r. 1572*, wyd. A. Kleczkowski, Kraków 1915, s. 65: *I za parę przecznych drążkow, co na nich żagiel wisi, dałem groszy 15*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu *Fenomenów*; zaś ‘natomiast’, zob. komentarz do 15/28 (Phaen 335); *przechodzić* co ‘przemierzać jakąś przestrzeń’, np. Leop Luc 10 arg: *Pan Jezus, Jerycho przechodząc, do Zacheusza się skłonił*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 19/32 (Phaen 444): *Jáko od Kozorożcá dáleko Rák wschodzi – Kozorožec ‘gwiazdodziór Kozorożca’, zob. komentarz do 11/16 (Phaen 242); Rak ‘gwiazdodziór Raka’, zob. komentarz do 6/18–19 (Phaen 135–136).*

s. 20/1–2 (Phaen 445–446): *Á jáko wiele miejscá zástępuje, wschodząc, / Táka druga część równie záś bierze, záchodząc – zastępować ‘zajmować’, np. SkarKaz 205: może ná wielu zá raz miejsc być i może miejscá nie zastępować, á przedsię prawdziwym ciálem zostáváć; zob. też KochWz 140: Dom ... zástąpił ‘zajął dom’; również ‘podobnie, jednakowo’, np. GroicPorz d3v: *Á ostátkiem sie sámí [przysiężnicy] z wojtem równie dzielá; KochPs 154 (Psalm 103, 25–26): Jáko láskawy ojciec synów lituje, Ták równie swoich wiernych slug Pan záhuje; zaś ‘także, też’, zob. komentarz do 7/11–12 (Phaen 152–153); brać ‘zajmować’, np. BielSpr 61: przy ktorych wieżách były mosty, co je wzwodzono powrozy ná mur, po tych mościech bráli miásta i zamki; KochBr 151: Brodá do Wásá, swégo sąsiádá, tę wádę Nájdováłá, že przed nią wysszé miejsce bierze.**

s. 20/3 (Phaen 447): *Sześciá promieni z oká w okrág rozmierzóné – ‘(koło) podzielone na części sześcioma promieniami wywiedzionymi z oka osoby patrzącej do okręgu’; sześciá dawna postać narzędnika liczebnika sześć, por. np. UstPraw B2: tedy ten, co mu winę dáłá [białogłowa], ma się odwieść sześciá świádkow sobie równemi; promień na mapie nieba: ‘linia prosta wychodząca ze środka koła wyobrażającego półkulę niebieską do dowolnego punktu leżącego na jego obwodzie’, w St. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*; z oka ‘od oka osoby patrzącej’, zob. St. XVI s.v. Oko; rozmierzony ‘podzielony na mierzone części’, np. BielKron 263: *Á ták według dálekości tych słopniow snádnie być może ziemiá rozmierzóná ná mile, ná stájanie i ná sążenie álbo słopnie*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz.*

s. 20/4 (Phaen 448): *Zámyka w káżdym polu dwa znáki złożóné – zamykać ‘zawierać’, zob. komentarz do 18/21 (Phaen 404); znak tu: ‘gwiazdodziór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14); złożóné ‘umieszczone razem’, np. SarnStat 959: aby wszelákíe kupie álbo towáry, które by były z Prus ... do Krákowá przywiezioné, były tám w Krákowie złożóné przedawáné; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz.*

s. 20/5 (Phaen 449): *Zodyjákiem to koło Grékowie miánują – zodyjak pas na niebie, podzielony w starożytności dla celów astrologicznych na 12 części, nazwanych według konstelacji, które się wówczas w każdej z tych części znajdowały, zob. komentarz do 17/17 (Phaen 378); cóś mianováć czymś ‘używać jakiejś nazwy na określenie czegoś’, zob. komentarz do 9/17 (Phaen 201).*

s. 20/6 (Phaen 450): *porządkiem nájdują – porządkiem w funkcji przysłówka ‘według ustalonej kolejności’, zob. komentarz do 15/9 (Phaen 317); nájdować ‘natrafiać, napotykać coś przypadkiem’, np. BielKron 286v: Mieszkáli ná tych miejscách ... Włóchowie, czego jeszcze i dziś znáki nájdują; KochPs 164 (Psalm 107, 9–10): Którzy po nieświádomych puszcách sie blákáli, Gdzie stopy ludzkiéj nie nájdováli.*

s. 20/7 (Phaen 451): *Rák i Lew, i Pánná, ... Wagá – Rak ‘gwiazdodziór Raka’, Lew ‘gwiazdodziór Lwa’, zob. komentarz do 6/18–19 (Phaen 135–136); Panna ‘gwiazdodziór Panny’, zob. komentarz do 4/17–18 (Phaen 83–84); Waga ‘gwiazdodziór Wagi’, zob. komentarz do 4/9–10 (Phaen 77–78).*

s. 20/8 (Phaen 452): *Niedźwiádek, ... Strzelec i zwiérz kozorogi – Niedźwiádek ‘gwiazdodziór Skorpiona’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); Strzelec ‘gwiazdodziór*

Strzelca', zob. komentarz do 12/3 (Phaen 254); *zwierz* 'zwierz, ssak żyjący dziko', zob. komentarz do 17/5 (Phaen 368); *kozorogi* 'mające kozie rogi', kalka z łac. *capricornus*, w Sł. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*; *zwierz kozorogi* peryfrazą 'Kozorożec', tu: 'gwiazdozbiór Koziorożca', zob. komentarz do 11/16 (Phaen 242).

s. 20/9 (Phaen 453): Po Kozorożcu Wodnik, potem Ryby wodné – *Kozorożec* 'gwiazdozbiór Koziorożca', zob. komentarz do 11/16 (Phaen 242); *Wodnik* 'gwiazdozbiór Wodnika', zob. komentarz do 11/14 (Phaen 240); *Ryby* 'gwiazdozbiór Ryb', zob. komentarz do 10/1 (Phaen 207).

s. 20/10 (Phaen 454): Więc Skop, więc Wół uklekły, więc Bliźniętá zgodné – *więc* przy wylczeniu 'następnie', np. RejWiz 64v: *Przyszli potem do domku áno ogrodzono, Onym nadobnym płotem drzewki osádzono, Kasztany, więc figámi, więc pomoránczámi, Rozlicznymi Śliwkámi społu z broskwiniámi*; KochProp 13: *Po nich dzielni Słowacy jednogóz rodzaju: więc Serby, więc Antowie, Bosnacy zá nimi I Kárwaci waleczni; Bliźnieta* 'gwiazdozbiór Bliźniat', zob. komentarz do 6/18–19 (Phaen 135–136); *zgodny* 'wspólnie występujący, zawsze razem przedstawiany', zob. komentarz do 18/15 (Phaen 398).

s. 20/11 (Phaen 455): W tych dwánaście bieg roczny Słóńce odpráwuje – w tych *dwánaście* 'w tych dwunastu (znakach zodiaku)', spotykana w XVI wieku przejściowa (między formami *dwunáście* a *dwunastu*) forma dopełniacza liczebnika *dwánaście*; *bieg* tu: 'obróć, krążenie, ruch ciał niebieskich', zob. komentarz do 1/12 (Phaen 10); *odprawowác* 'wykonywac wedle określonego porządku', np. GostGosp 94: *jesienny spust też w czas odprawowác*; KochProp 3: *Kędy ósm náwigácyj żeglarze bywáli Odprawują*; KochAp 8: *kiedy sie tráfiło komu przez zdrowie czyjekółwiek u jego stołu pić, prosił, áby to siedząc odprawowáno*.

s. 20/13–14 (Phaen 457–458): *się* w głęboki podawa / *Ocean* – *podawác się* w *Ocean* 'kierowac się do Oceanu', tu: 'zachodzić', por. *podawác się* w co 'kierowac się dokąd', w Sł. XVI tylko u Kochanowskiego, zob. też w użyciu przenośnym w KochMarsz 154: *Że w ludzkie głowy wlepił różne obyczaje – Ten to lubi, á ów záś indziej się podaje*.

s. 20/14 (Phaen 458): tylé zásię nád ziemiá zostawa – *zasię* 'zaś', zob. komentarz do 3/20 (Phaen 67).

s. 20/15 (Phaen 459): ustáwnie sześć znáków záchodzi – *ustáwnie* 'ciągle, bez przerwy', np. WitosLut A3: *Á tego [kwiatu] piękne nimfy ustáwnie pilnuia I jego się nadobnej bárwie przypátrują*; KochPam B2: *Á febrá, wziąwszy raz w moc, ustáwnie gorzáł*; *znak* tu: 'gwiazdozbiór', zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14).

s. 20/16 (Phaen 460): Á tylé drugié zásię z Oceanu wschodzi – *zasię* 'zaś', zob. komentarz do 3/20 (Phaen 67); *Ocean* 'nazwa słonej powłoki wodnej, pokrywającej większą część kuli ziemskiej', zob. komentarz do 15/22 (Phaen 330).

s. 20/17–18 (Phaen 461–462): Á wszelka noc ták się wszérz záwsze rozpościéra, / Ilé pół kołá wzgóré w piérwszy mrok záwiéra – sens zdania: 'każda noc zaciemnia ten obszar zodiaku, który o zmierzchu położony jest ponad horyzontem i zajmuje pół jego okręgu'; *wszerz* 'na szerokość', np. KwiatOpis Dv: *Á było tego páństwą, á mogé názwác krolestwą, wzduż dziewięćdziesiąt i pięć mil. Á wszérz, poczytájac z morzem temu páństwu przysłuchájacym, máło co mniej*; u Kochanowskiego tylko 1 raz; *rozpościérac się* 'rozkładać się szeroko, zajmując jakąś przestrzeń', w Sł. XVI poza *Fenomenami* tylko w użyciu przenośnym w KlonWor 14: *Gdy się strony o wielkie summy rozpiérają, Sędziowie się z potwagą swa rozpościérają*; u Kochanowskiego tylko 1 raz; *wzgoré* 'ku górze, do góry', zob. komentarz do 2/11 (Phaen 34); *piérwszy mrok* 'zmerch tuż po zachodzie słońca', poza *Fenomenami* tylko w Mącz 445b: *Intendens participium sive nomen ex participio ut primis se intendentibus tenebris, gdy piérwszy mrok jáł pádac; záwiérac* 'obejmowac sobą', np. ZawJeft 39: *Dość przykrości ten náš lós już záwiéra w sobie: Żalu mową przyczyniac nie przystoi tobie*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz.



s. 20/19 (Phaen 463): kto chce porozumieć – *porozumieć* ‘poznać, dowiedzieć się’, np. BierRozm 3: *Oto żeś tu już porozumiał, Czegoś był przedtym nie wiedział*; por. też zbliżone znaczeniowo *porozumieć* ‘zrozumieć, pojąć we właściwy sposób’ w KochPs 160 (Psalm 106, 13–14): *Głupi ojcowie nąszy nie porozumieli W Ejiptcie cudów Twoich*.

s. 20/19 (Phaen 463): jáko w noc głęboko – *głęboko w noc* ‘późno w nocy’, LibMal 1564/114: *Zna też, iż w nocy głęboko na pokój, gdzie Zuchowska z corką swą a z drugą dziewczką leżała, temże kluczem otworzywszy wszedł*; u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 20/20–21 (Phaen 464–465): niech ma pilné oko / Ná znáki – *mieć pilne oko na co* ‘uważać, zwracać uwagę na coś’, np. GliczKsiąż L5v: *wtem ociec koždy ma mieć pilne oczy, aby takiemu w ręce nie dawał nauczycielowi syná swego*; KochPieś 35: *Nie wierz Fortunie, co siedzisz wysoko, Miej ná posłednie kołá pilné oko*; znak tu: ‘gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14).

s. 20/21 (Phaen 465): wzgóřę wynikáją z dołu – *wzgóřę* ‘ku górze, do góry’, zob. komentarz do 2/11 (Phaen 34); *wynikać* ‘wydobywać się’, zob. komentarz do 6/7–8 (Phaen 125–126).

s. 20/22 (Phaen 466): záwždy z jednym przychodzi pospołu – *zawždy* ‘w każdym wypadku, kiedy coś się wydarza’, zob. komentarz do 1/19 (Phaen 17); *pospołu* ‘równocześnie (ale nie wspólnie)’, np. RejFig Ddv: *Byli w Polsce pospołu rázem dwá biskupi, Jeden chytry á drugi i z wieczorá głupi*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w *Fenomenach*, zob. też 24/3 (575) i 24/7 (579).

s. 20/23 (Phaen 467): Z tych sie nalepiěj spráwisz – *sprawić się* ‘dowiedzieć się, zorientować się’, np. RejPos 206: *Dał też takie uszy, iż sie przysłuchawszy świętým spráwám jego, mogą sie spráwić i wyrozumieć o dziwnych możnościach jego*; u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 20/23–24 (Phaen 467–468): prze gury / ... prze chmury – *prze* ‘z powodu’, np. OpecŻyw 20: *Prze cię [Jezu] moje wnętrznosci są sie rozpałyły i oczy prze cię moje stłámi sie oblały*; KochPs 77 (Psalm 51, 23): *Przywróć mi dobrą myśl prze mój grzech odjętą*.

s. 20/25 (Phaen 469): Pátrzajże gwiazd – *patrzeć* ‘szukać, wypatrywać’, zob. komentarz do 3/20 (Phaen 67).

s. 20/27 (Phaen 471): świetny Rák wstáje – *świetny* ‘błyszczący’, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47); *Rák* ‘gwiazdozbiór Raka’, zob. komentarz do 6/18–19 (Phaen 135–136); *wstawać* o obiektach astronomicznych ‘wschodzić’, zob. komentarz do 12/5 (Phaen 256).

s. 20/27 (Phaen 471): [i] pól Korony włáśnie – spójnik i zbędny, zaburza też regularność sylabiczną wiersza, zob. *Komentarz filologiczno-literacki*; *Korona* ‘gwiazdozbiór Korony Północnej’, zob. komentarz do 4/7 (Phaen 76), por. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Wschód Raka*.

s. 20/28 (Phaen 472): pól Ryby Południěj w bystrym morzu gáśnie – *Ryba Południa* ‘gwiazdozbiór Ryby Południowej’, zob. komentarz do 15/26–27 (Phaen 333–334); *bystry* w odniesieniu do morza ‘falujący, wzburzony’, w Śl. XVI głównie u Kochanowskiego (5 razy), poza tym tylko 2 razy – RejWiz 10v: *Rzeki bystre i morzá i táń co w nich pływa, I jáko w nich bez wiátru duszá bywa żywa*; ZawJeft 19: *Przodkowie nąszy suchą drógę mieli / Przez bystré morze, kiedy jedno chcieli*; zob. też np. KochOdpr A3v: *Unioś [Helenę] od mężá i przez bystre morze Do troján-skiego miásta przyprowadził; gasnąć* ‘zachodzić’, zob. komentarze do 3/9 (Phaen 59) i 14/10–11 (Phaen 297–298).

s. 20/29 (Phaen 473): Klęczeń – ‘gwiazdozbiór Herkulesa’, zob. komentarz do 11/4 (Phaen 232).

s. 20/29 (Phaen 473): Wężownik ogniowy – *Wężownik* ‘polska nazwa gwiazdozbioru Όφιούχος’, zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68); *ogniowy* ‘świecący jak ogień’, w Śl. XVI poza *Fenomenami* tylko w OpecŻyw 58: *z oblicza jego [Chrystusa] jákoby słońce álbo ogniowé promienie wychodziły*; zob. też stały w odniesieniu do Wężownika/Ofijucha epitet *jasny* (Phaen 18/20 [403], 19/20 [432], 23/3 [543]), por. też komentarz do 3/21 (Phaen 68).

s. 20/30 (Phaen 474): wąż wszytek – *wąż* ‘wyobrażenie węża trzymanego przez Wężownika’, zob. 4/1–2 (Phaen 71–72); *wszytek* ‘cały’, zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50).

s. 20/31 (Phaen 475): Bootes przez pół prawie – *Bootes* ‘grecka nazwa gwiazdozbioru Wolarza’, zob. komentarz do 4/13 (Phaen 80); *przez pół* ‘częścią większą niż połowa’, w St. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*; *prawie* ‘nieomal’, zob. komentarz do 16/8–9 (Phaen 343–344).

s. 20/32 (Phaen 476): ze cztermi znaki – ‘ze czterema znakami’, *cztermi* dawna forma narzędnika liczebnika cztery z końcówką *-mi* (z psł. \**četyrmi*); *znaki* dawna forma narzędnika liczby mnogiej rzeczownika *znak* z końcówką *-y*; *znak* tu: ‘gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14).

s. 20/32 (Phaen 476): Ocean – ‘nazwa słonej powłoki wodnej, pokrywającej większą część kuli ziemskiej’, zob. komentarz do 15/22 (Phaen 330).

s. 21/1 (Phaen 477): światła nasycony do północy tonie – *nasycony* czego ‘nasycony czym’, konstrukcja spotykana w XVI wieku, np. LubPs Pv: *Á gdy je miecz posieczę, áni tego zgádną, Á żwirzéta ich kości będą nasyćeni*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu; *tonąc* przenośnie ‘zachodzić’, zob. komentarz do 3/9 (Phaen 59).

s. 21/2 (Phaen 478): Wpadwszy ná morze, kiedy i słoneczne konie – tzn. jego zachodzenie rozpoczyna się w tym samym czasie, co zachód Słońca; *wpaść*, *wpadać* na co ‘gwałtownie wedrzeć się na jakąś przestrzeń’, zob. komentarz do 6/22 (Phaen 139); *kiedy i* ‘w tym samym czasie, co’, por. np. GostGosp 18: *tákże táki i wszelkie roboty poczynác i konác Pánu, kiedy i sobie powinien*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu; *słoneczne konie* ‘konie należące do rydwanu słońca’, zob. komentarz do 6/20 (Phaen 137).

s. 21/3 (Phaen 479): z drugiej zaś strony – tj. z drugiej, południowej strony nieboskłonu; *zaś* ‘natomiast, tymczasem’, np. CzechRozm 34v: *Pewnie-ć tego nie przeco inszego mozi, tylko że sie on [Chrystus] urodził ná niebie przed wszemi wieki z ojca bez mátki, á tu zaś ná ziemi času pewnego – z mátki bez ojca*; KochPs 68 (Psalm 45, 47–48): *Ále przy twarzy gáśnie ubiór złoty, Á zaś urodę przeważają cnoty*.

s. 21/4 (Phaen 480): Oryjon z Erydanem wstawa niezmierny – *Oryjon* ‘gwiazdozbiór Oriona’, zob. komentarz do 9/13 (Phaen 198); *Erydan* ‘gwiazdozbiór Erydanu’, zob. komentarz do 14/22 (Phaen 307); *wstawać* o obiektach astronomicznych ‘wschodzić’, zob. komentarz do 12/5 (Phaen 256); *niezmierny* ‘ogromny, rozległy’, zob. komentarz do 3/15 (Phaen 64).

s. 21/5 (Phaen 481): Oceaná – *Ocean* ‘nazwa słonej powłoki wodnej, pokrywającej większą część kuli ziemskiej’, zob. komentarz do 15/22 (Phaen 330).

s. 21/5 (Phaen 481): Lew srogi – *Lew* ‘gwiazdozbiór Lwa’, zob. komentarz do 6/18–19 (Phaen 135–136).

s. 21/6 (Phaen 482): To, co był Rák ná morze wegnał wielonogi – *był wegnał* forma 3. osoby liczby pojedynczej czasu zaprzeszłego, używanego w funkcji wyrażania czynności dawno minionej albo czynności, która poprzedziła inną minioną; tu znaczeniowo nieuzasadnione, prawdopodobnie na prawach *licentia poetica*; *wegnać* ‘gonić, zapędzić gdzieś’, np. CzahTr 84: *Baczę to, żem niedobrze wegnał tu swe woły, Bom opuścił ojczyznę, wolność, przyjaciół*; KochFr 78: *Powiedźcie, piękne pszczoły ... Co was tu mimo ule do izby wegnáło?*

s. 21/7 (Phaen 483): Orzeł – ‘gwiazdozbiór Orła’, zob. komentarz do 12/16 (Phaen 265).

s. 21/9 (Phaen 485): Łeb złój Hydry, i Zając, i Procyjon wstawa – *Hydra* ‘gwiazdozbiór Hydry’, zob. komentarz do 17/7 (Phaen 369); *Zając* ‘gwiazdozbiór Zająca’, zob. komentarz do 13/22–23 (Phaen 287–288); *Procyjon* ‘najjaśniejsza gwiazda konstelacji Małego Psa, Syriusz, Procjon, α CMi’, zob. komentarz do 17/12 (Phaen 374); *wstawać* o obiektach astronomicznych ‘wschodzić’ zob. komentarz do 12/5 (Phaen 256).

s. 21/10 (Phaen 486): przednie nogi ... św<i>etny Pies podawa – *światny* ‘błyszczący’, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47); *Pies* ‘gwiazdozbiór Wielkiego Psa’, zob. komen-

tarz do 13/11 (Phaen 277); *podawać* ‘wyciągać, wysuwać’, np. OpecŻyw 92: *Pánie, nie tylko nogi, ále ręce i głowę ku umyciu tobie podąję*; KochPs 90 (Psalm 63, 11–12): *Będę Cię chwalił, będę Cię wyznawał I ręce swoje ku Tobie podawał*.

s. 21/11 (Phaen 487): *Siłá gwiazd Pánná, wstájac, ná morze pomyka* – ‘gwiazdozbiór Panny, wschodząc, wiele gwiazd przesuwają (wypychają, przeganiają) za linię horyzontu’; *siła* liczebnik nieokreślony ‘wiele, duża liczba’, tu w formie nieodmiennej (tak najczęściej do XVIII wieku), por. np. CiekPotr 27: *Mogłbym o tym szyroce mówić i przykładów siłá starych przytoczyć do tego służących*; KochPs 15 (Psalm 10, 30): *Siłá chudych połowił fortélmi swémi* [zły człowiek]; *Panna* ‘gwiazdozbiór Panny’, zob. komentarz do 4/17–18 (Phaen 83–84); *wstawać* o obiektach astronomicznych ‘wschodzić’, zob. komentarz do 12/5 (Phaen 256); *na morze* ‘za linię horyzontu’, por. *morze* ‘miejsce wschodu i zachodu ciał niebieskich’, zob. komentarz do 3/9 (Phaen 59); *pomykać co* ‘przesuwać coś’, np. GrzepGeom P3v: *połóż oko ná liniję a.c., pomykajże go tak długo po nią, aż przez kóniec laski, to jest przez e. uźrżysz b.*; w znaczeniu przenośnym też w KochOdpr Cv: *Nigdy w swojej mierze Chciwość władze nie stoi, zówżdy, jáko powodź Pomyka swoich gránic nieznácznie, aż potym Wszytki polá zálezje*.

s. 21/12 (Phaen 488): *W ten czas Lutnia i Delfin, w ten czas Strzała zni-ka – w ten czas ‘wtedy’, np. BierEz Bv: Áż sie też Ksántus przygodził, Bo po tǎrgu w ten czas chodził; KochZuz A3v: Á wtym dzień zszedł, noc ná jego miejsce nástąpiłá, Swemi skrzydły wszytkę ziemię i niebo zámilił. Jáki w ten czas był twój nocleg, białagłowo świętá?; Lutnia* ‘gwiazdozbiór Lutni’, zob. komentarz do 11/1 (Phaen 229); *Delfin* ‘gwiazdozbiór Delfina’, zob. komentarz do 12/19 (Phaen 267); *Strzała* ‘gwiazdozbiór Strzały’, zob. komentarz do 12/13 (Phaen 263).

s. 21/13 (Phaen 489): *Łábęć po ogón i częśc Erydaná – Łabęć* ‘gwiazdozbiór Łabędzia’, zob. komentarz do 11/8 (Phaen 235); *Erydan* ‘gwiazdozbiór Erydanu’, zob. komentarz do 14/22 (Phaen 307).

s. 21/14 (Phaen 490): *łeb Koński, i szyjá sięga Oceaná – Koński* przymiotnik od *Koń* ‘staropolska nazwa gwiazdozbioru Pegaza’, zob. komentarz do 8/15 (Phaen 175); *Ocean* ‘nazwa słonej powłoki wodnej, pokrywającej większą część kuli ziemskiej’, zob. komentarz do 15/22 (Phaen 330).

s. 21/15 (Phaen 491): *Hydrá po Czászę wschodzi i Chárt <zás> ostát-kiem* – *po Czaszę* zamiast *po czasie* koniektura Boreckiego (teka XIV; zob. *Komentarz filologiczno-literacki*); *Czasza* ‘staropolska nazwa gwiazdozbioru Pucharu’, zob. komentarz do 17/11 (Phaen 373); *Chart* ‘gwiazdozbiór Wielkiego Psa’, zob. komentarz do 14/4–5 (Phaen 291–292); *ostatek* ‘końcowa, tylna część czegoś’, zob. komentarz do 14/11 (Phaen 298); ze względu na 12-sylabiczny rozmiar tego wersu już od czasów staropolskich dodawano do niego w różnych miejscach jednosylabową partykulę *zás*: *Hydrá <zás> po czasie wschodzi, i Chárt ostátkiem* (z zepsutą średniówką, tak w JK6A, JK6B, JK7, JK8), *Hydra po czasie wschodzi, <zás> i Chart ostatkem* (Krzyżanowski), *Hydrá po czasie wschodzi, i Chárt <zás> ostátkiem* (Wydanie Pomnikowe).

Można jednak zaproponować inną interpretację tego wersu, bez emendacji: *po czasie* ‘później’, tak w St. XVI w odniesieniu do tego miejsca, por. Calep 555b: *Intervallatus – co się po czasie wraca*; i w funkcji wzmacniającej ‘także’, np. SkarKaz 155b: *Jam błogóślawił chleb, i wy błogóślawcie. Jam ofiárował, i wy ofiárujcie*; KochPs 9 (Psalm 7, 12): *Niech mię w proch zetrze [nieprzyjacieli] i moję część ze mną; ostatkem* w funkcji okolicznika czasu odnoszącego się do orzeczenia *wschodzi* ze znaczeniem ‘na końcu’; St. XVI takiej funkcji w przypadku form narzędnika liczby pojedynczej tego rzeczownika co prawda nie wyodrębniła, ale: 1) St. XVI notuje formy dopełniacza i biernika liczby pojedynczej rzeczownika *ostatek* w funkcji okolicznika czasu i w takim samym znaczeniu, np. FałZioł V 86v: *Ma sie [żona] ostatka męża radzić*; 2) narzędnik liczby pojedynczej w funkcji okolicznika znany jest też dziś jako już zleksykalizowany okolicznik przysłówkowy: *wieczorem*,

*latem, chyłkiem* itp.; w staropolszczyźnie – obok zleksykalizowanych form w tej funkcji, jak np. *czasem*, narzędnik w funkcji okolicznika czasu lub sposobu, przyczyny, celu itp. jest bardzo produktywny, niekiedy z wyraźnym znaczeniem przysłówkowym, zob. np. FalZioł [‡]a: *Regestr ten, któryśmy wam **przedkiem** [tj. na początku] położyli, telko główny rozdział wszystkich zioł, które są w tych księgach, w sobie zawiera*; BielKron 330v: *Támże naprzod jako zwyczaj jest, árcybiskup Mencki swą przysięgę uczynił, á potom wszyscy **porządkiem***; GłabGad F6: *Ĵako i drwa suche spłoną na ogniu i **dymem** wynidą niżli sie surowe rozgorają*; też u Kochanowskiego, np. KochMon 48: *złożyli Zbroję z siebie i skłádli **porządkiem** ná ziemi* (por. też K. Pisarkowa, *Historia składni języka polskiego*, Wrocław 1984, s. 77, 87); 3) na związek formy *ostatkiem* z *wschodzi*, a nie z *ciągnąc*, wskazuje interpunkcja. Sens zdania: ‘gwiazdozbiór Hydry wschodzi później, tj. po gwiazdozbiórze Panny, (wschodzi) także gwiazdozbiór Psa – (z tej trójki) jako ostatni’; przy takim odczytaniu sens jest spójniejszy, ponieważ dotyczy relacji temporalnych; przy przyjęciu takiej interpretacji zapis *poszládkiem* w zdaniu z wersu następnego będzie oznaczał po prostu ‘pośladkiem (psa)’, tzn. ‘Pies ciągnie statek ku górze (swoim) pośladkiem’, co pozostaje w zgodzie z materiałem St. XVI, w którym wyraz ten odnosi się zawsze do części ciała istoty żywej; nieuzupełnianie wersu spójnikiem *zaś* uzasadniają zdarzające się w poezji Kochanowskiego nieregularności numeryczne, także w *Fenomenach*, por. np. wers następny i 21/31 (Phaen 507) (z różną średniówką: tu 7 + 5, w Phaen 21/16 [492] i 21/31 [507]: 6 + 6).

s. 21/17 (Phaen 493): *bieży po mászt rozdzielona – bieżeć* o ciałach niebieskich i ich konstelacjach ‘obrać się, krążyć’, zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154); *po maszt* ‘do masztu włącznie z nim’, zob. komentarz do 14/10–11 (Phaen 297–298); *po maszt rozdzielona* ‘widoczna tylko do masztu’, mowa o częściach konstelacji różniących się intensywnością blasku, zob. komentarz do 14/10–11 (Phaen 297–298).

s. 21/18 (Phaen 494): *wznidzie Pánná przerieczona – wznisć* ‘wzejść, pojawić się na niebie’, zob. komentarz do 13/15 (Phaen 281); *Panna* ‘gwiazdozbiór Panny’, zob. komentarz do 4/17–18 (Phaen 83–84); *przerieczony* ‘wyżej wspomniany’, zob. komentarz do 14/1 (Phaen 289).

s. 21/19 (Phaen 495): *I Wágá, chocia ciemna, króm znáku nie minie* – ‘także gwiazdozbiór Wagi, choć wydający mało światła, nie przejdzie (obok nas) bez widomej oznaki’; i ‘także’, np. BielSjem 11: *Májá księža swe sejmy, mniszki kapituly, I złodziej ná swobodzie jest w swej rzeczy czuły*; KochPs 76 (Psalm 51, 5–6): *Znam swój grzech do siebie, á widzę go práwie. I Tobie nie tájny; Waga* ‘gwiazdozbiór Wagi’, zob. komentarz do 4/9–10 (Phaen 77–78); *ciemny* ‘wydający mało światła’, zob. komentarz do 10/21 (Phaen 225); *króm* ‘bez’, zob. komentarz do 7/9 (Phaen 150); *znak* ‘widoma oznaka’, zob. komentarz do 7/7 (Phaen 148); *minąc* ‘przejsć, przejechać obok czegoś’, tu: obok obserwatora patrzącego w niebo, np. WujNT Marc 6/48: *przyszedeł do nich, chodząc po morzu; i chciał je minąć*; KochFrag 14: *Więc jeśli człowiek jednę skáłę minie, Wnet ná to miejsce ná inszą náplynie*.

s. 21/20 (Phaen 496): *Bo z nią Bootes wschodzi o téjże godzinie* – *Bootes* ‘grecka nazwa gwiazdozbioru Wolarza’, zob. komentarz do 4/13 (Phaen 80); *godzina* ‘określony moment doby’, np. SkarKaz 421b: *Tej godziny, której mi rzekł: Idź, syn twój żyje, ożył syn moj*; KochFr 102: *Janie, ciérp jako możesz – przyjdzie tá godziná, Że ludziom złým będzie swa záplácona winá*.

s. 21/21 (Phaen 497): *Árkturem roświecony* – *Arktur* ‘nazwa najjaśniejszej gwiazdy w konstelacji Wolarza:  $\alpha$  Boo’, zob. komentarz do 4/15 (Phaen 82); *roświecony* ‘jaśniejący, świecący’, obocznie z *roświecony*, również w *Fenomenach*, zob. 15/29 (Phaen 336).

s. 21/21–22 (Phaen 497–498): *już cnégo Jazoná / Okręt wzgóré – już* uwydatnia osiągnięcie pewnego poziomu ilościowego jakiegoś procesu (tu: proces wschodzenia, wynurzania się gwiazdozbiorów zza linii horyzontu), tu w konstrukcji z elipsą osobowej formy czasownika, por. np. KochPieś 31: *Wody z gór szumiá, á pięništa Wilná Już brzegóm silná; cny*

‘szlachetny, sławny’, np. StryjWjaz A3v: *Ádam Konárski, Wielą językow sławny, cny biskup poznáński*; KochOdpr A4: *Jáko mi niemal wszyscy obiećali, Cny Ántenorze, proszę, i ty sprawie Mej bądź przychylnym*; Jazon ‘postać mityczna, dowódca wyprawy statkiem Argo po złote runo’, z gr. Ἰάσων, łac. *Iason*; *Okreć* ‘gwiazdozbiór Argo’, zob. komentarz do 14/4–5 (Phaen 291–292); *wzgorę* ‘ku górze, do góry’.

s. 21/22 (Phaen 498): już Hydrá wszytká – już zob. poprzedni komentarz; *Hydra* ‘gwiazdozbiór Hydry’, zob. komentarz do 17/7 (Phaen 369); *wszytek* ‘cały’, zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50).

s. 21/23 (Phaen 499): Klęczeń – ‘gwiazdozbiór Herkulesa’, zob. komentarz do 11/4 (Phaen 232).

s. 21/24 (Phaen 500): Ná ten czas z głębokiego wyniół Oceáná – na ten czas ‘wtedy, wówczas’, np. BielKron 224: *Do cesarz á też przyszyt wieści, który ná ten czas był w Geldryjej*; KochPieś 32: *Ále ná ten czas i mátkę, i syny Pożárłá wodá, i wszytek żwiérz iny, głęboki Ocean* zob. komentarz do 2/23 (Phaen 46); *Ocean* ‘nazwa słonej powłoki wodnej, pokrywającej większą część kuli ziemskiej’, zob. komentarz do 15/22 (Phaen 330); *wynieć* ‘podnieść w górę’, np. LubPs 106/26: *wyniosły sie wzgorę nawátności jego [wiatru], Podnoszą sie áż do niebá i spádną áż do przepáści*; KochPs 16 (Psalm 10, 33–34): *Powstań, Pánie, á wynieś rękę swą kwoli Niewinnéj krwi ubogięj*, zob. też 22/6 (Phaen 514).

s. 21/25 (Phaen 501): jáko widamy – *widamy* forma 1. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego czasownika *widać* ‘widywać, oglądać’, wyrażenie *jako widamy* w XVI wieku licznie poświadczane, por. np. OpecŻyw 193v: *Siudmého [!] dnia gwiazdy ... ognisté brody z siebie wypuszczá, jáko widamy komety*; GłabGad F3v: *jako też to widamy między zwierzęty, które im ciencejsze nogi mają, tym prędsze są*.

s. 21/25 (Phaen 501): często się przygadza – *przygadzać się* ‘zdarzać się’, np. Hist-Rzym 17: *że stárzy, á zwłaszczá Żydowie, mieli ten obyczaj, że swych miłych przyjacielei umártych ciała chowáli do trzech dni, zaby sie w ciele duszá utáila ...*; *jakoż to mistrzowie powiádájá, że sie to przygadzá*; u Kochanowskiego tylko w tym miejscu.

s. 21/26 (Phaen 502): z ás téjże wschadza – *zas* ‘znowu’, np. Leop Iob 19/26: [wiem] *w ostáteczny dzień, że mam powstać z ziemié i z ás [rursum] obleczon będę w skórę moję*; KochPieś 8: *Á z tego mié więzienia nikt nie wyswobodzi, Dokąd cię z ás nie ujęrzę, páni wszech piękniejsza; wschadzac* ‘pojawiać się gdzieś więcej niż raz w ciągu określonego czasu’, tu: na niebie w ciągu jednej nocy, w Śl. XVI tylko w tym miejscu.

s. 21/27 (Phaen 503): Przy Wadze goleń tylko jego połyskawa – *Waga* ‘gwiazdozbiór Wagi’, zob. komentarz do 4/9–10 (Phaen 77–78); *połyskawać* ‘błyszcząć, jaśnieć’, zob. komentarz do 14/11 (Phaen 298).

s. 21/28–29 (Phaen 504–505): oczekawa / Ná Niedźwiadká i Strzelca – *oczekawać* ‘przebywać w jakimś miejscu, licząc na czyjeś przybycie’, np. GroicPorz d3: *Przysiężnik młodszy, to jest nowo obrány, jest sprawcą spraw przysiężnych, przeto zázwždy ma być obliczny i oczekáwac drugich przysiężników*; KochPs 38 (Psalm 27, 49–50): *Przeto Páná oczekáwaj, Á nieszczęściu sie nie dawaj*; *Niedźwiadek* ‘gwiazdozbiór Skorpiona’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); *Strzelec* ‘gwiazdozbiór Strzelca’, zob. komentarz do 12/3 (Phaen 254).

s. 21/29–30 (Phaen 505–506): z Niedźwiadkiem go wstáje / Połowicá – *Niedźwiadek* ‘gwiazdozbiór Skorpiona’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); *wstawać* o obiektach astronomicznych ‘wschodzić’, zob. komentarz do 12/5 (Phaen 256); *połowica* ‘połowa’, zob. komentarz do 14/10–11 (Phaen 297–298).

s. 21/30 (Phaen 506): Strzelec ostátká podáje – *Strzelec* ‘gwiazdozbiór Strzelca’, zob. komentarz do 12/3 (Phaen 254); *ostatek* ‘końcowa, tylna część czegoś’, zob. komentarz do 14/11



(Phaen 298); *podawać czego* o ruchu gwiazdozbiorów ‘ukazywać co’, w St. XVI w takim znaczeniu tylko w *Fenomenach*, zob. też 24/14 (586).

s. 21/31 (Phaen 507): *ná troję wstawa rozdzielony – na troję, na troje* ‘na trzy części’, np. BielKron 428v: [Iwan Bazyli] *ná troję wojská rozdzielił*; KochNKA Ev: *Ále o tych piérwzych dwu* [literach „C”] *chcę powiedzieć na końcu, gdzie o wszystkich literach, które się kolwiek ná dwoje ábo ná troje dzielą, będę mówił*; wstawiać o obiektach astronomicznych ‘wschodzić’, zob. komentarz do 12/5 (Phaen 256).

s. 21/32 (Phaen 508): przy Wadze wschodzi pół Korony – *Waga* ‘gwiazdozbiór Wagi’, zob. komentarz do 4/9–10 (Phaen 77–78); *Korona* ‘gwiazdozbiór Korony Północnej’, zob. komentarz do 4/7 (Phaen 76), por. też *Komentarz astronomiczny*, hasło *Wschód Wagi*.

s. 22/1 (Phaen 509): *ogón Chironówy – Chironowy* przymiotnik od *Chiron* ‘gwiazdozbiór Centaura’, zob. komentarz do 16/26–27 (Phaen 361–362).

s. 22/1–2 (Phaen 509–510): *Kón zaś o téj dobie / Tonie – Koń* ‘staropolska nazwa gwiazdozbioru Pegaza’, zob. komentarz do 8/15 (Phaen 175); *zaś* ‘następnie, z kolei’, zob. komentarz do 5/19 (Phaen 105); *doba* ‘czas, pora’, np. SienLek 139: *tákowych ograżek rozmáitość niejednákij sie doby dzierzą*; KochOdpr B4: *I polá do tej doby pustyniámi stoją; tonąc* przenośnie ‘zachodzić’, zob. komentarz do 3/9 (Phaen 59).

s. 22/2 (Phaen 510): *ogón ... Łábęci – Łabęci* przymiotnik od *Łabęć* ‘gwiazdozbiór Łabędzia’, zob. komentarz do 11/8 (Phaen 235).

s. 22/3 (Phaen 511): *głowa Ándromedy – Andromeda* ‘gwiazdozbiór Andromedy’, zob. komentarz do 8/8 (Phaen 169).

s. 22/3 (Phaen 511): *ná ten czas zachodzi – na ten czas* ‘wtedy, wówczas’, zob. komentarz do 21/24 (Phaen 500).

s. 22/4 (Phaen 512): *Wieloryb z południá ku niéj przedsię godzi – Wieloryb* ‘gwiazdozbiór Wieloryba’, zob. komentarz do 14/16 (Phaen 302); *przedsie* ‘wciąż, nadal’, zob. komentarz do 16/27–28 (Phaen 362–363); *godzić* ‘kierować się, podążać’, np. RejWiz 185: *Ácz nie wiem, kto racysz być, álbo po czym chodzisz, Lecz mi sie zda, gdzie ja był, że tá i ty godzisz*; KochProp 11: *Mátyjász do Prus godzi, lecz mu drogi bronią*.

s. 22/5 (Phaen 513): *Cefeus – ‘gwiazdozbiór Cefeusza’*, zob. komentarz do 7/15–16 (Phaen 155–156).

s. 22/5 (Phaen 513): *ná północy stojąc – stać* ‘być gdzieś umieszczonym, znajdować się gdzieś’, np. SienLek 196: *szukaj rzędem aż do SZ; tá m najdziesz, czegoś szukał: przeciw onemu słowu práwie w tym wierszu stoi liczbá, á piérwsza liczbá známionuje kárte*; KochOdpr D3: *ze greckiego wojská Tysiąc gáler ná kotwíach po gotowiu stoi W Áulidzie; ktorzy tylko ná posły czekáją*.

s. 22/6 (Phaen 514): *Ręce wyniół wysoko – wynieść* ‘podnieść w górę’, zob. komentarz do 21/24 (Phaen 500).

s. 22/6 (Phaen 514): *o dziewczkę sie bojąc – dziewczka* ‘cóрка’, np. RejFig Cc6v: *Niemiec, co mu sie trzy dziewczki urodziły*; KochSat B2: *Stateczniejsze zaprawdę niewiasty w tej mierze, Bo to dziewczka od matki za testament bierze, Że cnotliwa nie będzie siedzieć przy wszetecznej*; aluzja do córki Cefeusza, Andromedy, którą ten zmuszony był złożyć w ofierze potworowi morskemu Ketosowi.

s. 22/7 (Phaen 515): *w morzu gáśnie nákloniony – gasnąć* ‘zachodzić’, zob. komentarze do 3/9 (Phaen 59) i 14/10–11 (Phaen 297–298); *nakłoniony* ‘pochyłony’, np. Mącz 129d: *Flexuosus, krzywy, ná tę i ná owę stronę nákloniony*; KochPs 164 (Psalm 107, 7–8): *Ci z krájów ákwilonom podległych, á owi Z pół náklonionych ku południowi*.

s. 22/8 (Phaen 516): *Cefeus – ‘gwiazdozbiór Cefeusza’*, zob. komentarz do 7/15–16 (Phaen 155–156).

s. 22/9 (Phaen 517): *Ná wschodzie Niedźwiadkowym jásna rzéká zni-ka – na wschodzie Niedźwiadkowym* ‘podczas wschodu gwiazdozbioru Skorpiona’, *na* ‘podczas’,

np. RejWiz 7v: *Ten był oto porporzec ná hárcu knechtowi Wydárk; Niedźwiadkowy przymiotnik od Niedźwiadek* ‘gwiazdozbiór Skorpiona’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); *jasny* ‘świecący, błyszczący’, zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68); *jasna rzeka* tu: ‘gwiazdozbiór Erydanu’, zob. komentarz do 14/22 (Phaen 307).

s. 22/10 (Phaen 518): *Przed nim sie i ón wielki Oryjon umyka – i ‘także’, zob. komentarz do 21/19 (Phaen 495); ón, on* ‘ten, ów, tamten (wspomniany wcześniej)’; *Oryjon* ‘gwiazdozbiór Oriona’, zob. komentarz do 9/13 (Phaen 198); *umykać sie* ‘uciekać’, np. Biel-Kron 465: *będzie go chwytála zá podolek, á on sie jej umyka, jesli go uchwyci, zá znák to sobie mają wiernej miłości*; KochPs 137 (Psalm 90, 33–36): *Wiek ludzki jest lat siedmdziesiąt, Duży, kto trwa d’ ośm<i>dziesiąt; Tę trochę troski miészają, Á láta sie umykáją*; zob. też 18/20–21 (Phaen 403–404).

s. 22/11 (Phaen 519): *hárdą myślą uniesiony – hardy* ‘pyszny, zarozumiały’, np. Rej-Zwierz 218v: *Kwiatek błyszczący snádnie w gnoju leży, Tákże chłop hárdy, co sie pychą jeży*; KochTr 11: *Á my rozumy swoje przedsię udác chcemy. Hárdzi miedzy prostaki, że nic nie umiemy, uniesiony ‘podniecony, pobudzony do działania’, np. NiemObr 17: Páwel Ápostól po wszytek čás żywotá swego wyžálówać tego nie mógl, iż nieumiejętną gorliwośćią uniesiony zápálczywie prześládował tych, ktorých był powinien czcić i miłować*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz.

s. 22/12 (Phaen 520): *Obiecował wygládzić żwierz ná wszytki strony – obiecować* ‘zapowiadać, że się zrobi coś złego, grozić’, np. RejAp 31v: *nie mniмай, nędzniku, ábyć to Pan był omylny w dekretech swoich, gdyż ci zá grzech nic inego nie obiecuje jedno pomstę*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko 1 raz; *wygládzić* ‘zniszczyć doszczętnie, zgładzić’, np. KrowObr 71v: *Ábowiem kiedybyście temu wierzyli, nigdy byście tej wodzie czarowánej takowej mocy nie przypisowáli, áby ona móglá nieprzyjaciele wszeláknie wykorzenić i wygládzić*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz; *wszytkie strony* ‘wszystkie części świata’, por. *strona* ‘obszary rozpościerające się na wschód, zachód, północ, południe od jakiegoś centrum, obiektu’, np. BibRadz Ex 10/14: *i upádló ich [szarańczy] ná wsze strony Ejiptskie ták wiele, jáko nigdy przed tym nie bywáło áni będzie ná potym*; KochPs 25 (Psalm 18, 89–90): *Bądz pochwalon, o mój Boże niezwyčiężony, Twójá moc niech będzie jáwona ná wszytski strony*.

s. 22/15 (Phaen 523): *Niedźwiadká srogiégo – Niedźwiadek* ‘gwiazdozbiór Skorpiona’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73); *srogi* ‘wielki, mogący budzić strach’, zob. komentarz do 3/15 (Phaen 64).

s. 22/16 (Phaen 524): *gárdłá zbáwił jádem żędłá – gardła zbawić* ‘zabić’, np. LibMal 1543/70: *Zeznáł, iż on swoim towarzystwem rad by był gardła pozbawił Kunrata Bottenstejn*; KochSz B: *Białego pieszká wnet gárdłá pozbawił, żędłó ‘żądło’, tu: ‘kolec na końcu ogona skorpiona, służący do wstrzykiwania jadu’, zob. komentarz do 4/7 (Phaen 76).*

s. 22/17 (Phaen 525): *ten sprosny gad wstáje – sprosny* ‘plugawy, odrażający’, np. RejAp 137v: *Co jest smok w piśmie świętym, to już wiemy, iż czárt sprosny, á chytra rádá jego*; Koch-Pieś 28: *Ábych kiedy okrutnych rázów nie podjęłá Od tych sprosnych pijanic; gad* ‘stworzenie z gromady zmiennocieplnych kręgowców (Reptilia), także wszelkie drobne stworzenie, robactwo’, np. KlonFlis E3: *Á nie trzymaj sie upornie swej głowki, Wszak mędrzec każe náśládować mrowki; Idźże też i ty przyrodzoným śládem Zá chytrym gádem*; w tekście pierwotnie *jad*, prawdopodobnie omyłkowo (litera „g” w grafii staropolskiej pełniła też – za pisownią łacińską – funkcję oznaczania spółgłoski j, por. uwagi na ten temat w KochNKar E4 i w JanNKar E4), choć w XVI wieku poświadczzone jednokrotnie także w znaczeniu ‘coś raniącego’, SiebRozmyśl H2v: *Á upłotszy koronę z ciérznia ták ostrégo, Włóżyli mu [Jezusowi] ná głowę z jádu okrutnégo; wstawáć* o obiektach astronomicznych ‘wschodzić’, zob. komentarz do 12/5 (Phaen 256).

s. 22/18 (Phaen 526): *Niewściágniony Oryjon zázwdy tył podáje – niewściąg-*  
*gniony* ‘szybki, niepohamowany’, zob. komentarz do 5/29–30 (Phaen 115–116); *Oryjon* ‘gwiazdo-

zbiór Oriona', zob. komentarz do 9/13 (Phaen 198); *zawždy* 'w każdym wypadku, kiedy coś się wydarza', zob. komentarz do 1/19 (Phaen 17); *podac, podawać tył* 'zawrócić, uciec, wycofać się', np. HistAl G7v: *Bachus ... wszedł do Indijej walczyć, ale na ostatek, tył podawszy, przed Indi uciekł, nie mogąc się sprzeciwić ich mocy*; KochPieś 35: *Á ci, co z tobą teraz przestawają, Twój się fortunie, nie tobie klaniają; Skoro tá zniknie, tył każdy podawa, Jáko cień, kiedy słóncá mu nie zstawa*.

s. 22/19 (Phaen 527): *Tenże strách Ándromedę nieszczęsną zdéjmuje – tenże 'taki sam'; Andromeda* 'gwiazdozbiór Andromedy', zob. komentarz do 8/8 (Phaen 169); *zdejmuje* o strachu 'ogarniać, przejmować', np. WierKróc B: *Kto jest sercá wielkiego, strách go nie zdejmuję, Srogość możnej osoby w bojáźń nie wpráwuje*; KochPs 114 (Psalm 77, 40): *Á strách zdéjmował wszytki ziemskie gránice*.

s. 22/20 (Phaen 528): *ón srogi Wieloryb sam o sobie czuje – ón, on* 'ten, ów, tamten (wspomniany wcześniej)'; *srogi* 'wielki, mogący budzić strach', zob. komentarz do 3/15 (Phaen 64); *Wieloryb* 'gwiazdozbiór Wieloryba', zob. komentarz do 14/16 (Phaen 302); *sam* zaimek wyróżniający kogoś lub coś w sposób mniej kategoriyczny, nieistotny dla rzeczowej treści zdania, zob. komentarz do 2/4 (Phaen 27); *czuć o sobie* 'pilnować się', np. RejZwierc B4v: *Swawola sprosna, co ludziom smákuje, Wierzcie mi, iż tá też o sobie czuje*; KochPieś 38: *Zetrzy sen z oczu á czuj w čás o sobie, Cny Láchu!*

s. 22/21 (Phaen 529): *Cefeus* – 'gwiazdozbiór Cefeusza' zob. komentarz do 7/15–16 (Phaen 155–156).

s. 22/22 (Phaen 530): *Ostatek sucho niesie Wóz niezátopiony – ostatek* 'końcowa, tylna część czegoś', zob. komentarz do 14/11 (Phaen 298); *sucho* 'bez kontaktu z wodą', u Kochanowskiego tylko 1 raz; por. np. LubPs P3v: *Rzeki i ich zakréty ták, jáko chcesz, wzruszysz, Tá k iż sucho nogámi przez nie przechadzájá [in flumine pertransibunt pede Vulg Ps 65/6]; Wóz prawdopodobnie Wóz Mały* 'zachodnia część gwiazdozbioru Małej Niedźwiedzicy', zob. komentarz do 2/20–21 (Phaen 43–44), por. też *Komentarz astronomiczny*, hasło *Wschód Skorpiona*; *niezátopiony* 'nie do zatopienia', tu w znaczeniu przenośnym 'taki, który nie zachodzi za horyzont', w Sł. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*.

s. 22/23 (Phaen 531): *Kássyjopá* *dziéwki* *nie zostawa* – *Kassyoje* 'matka Andromedy, przemieniona w gwiazdozbiór północnego nieba', zob. komentarz do 7/22–23 (Phaen 161–162); *dziéwka* 'cóрка', zob. komentarz do 22/6 (Phaen 514); *zostawać* 'porzucać', np. T. Tasso, *Goffred abo Jeruzalem wyzwolona*, tłum. P. Kochanowski, Kraków 1618, s. 258 (Linde): *Piérwój swój zwykły miesiąc bieg zostawi, Piérwój go chybi, niżli mnie pożyje*; KochPs 183 (Psalm 119, 109–110): *Po śmierciách stápm, á przedsię Twój zakon wyznawám, Żli mię łówiá, ja przedsię Twych ustaw nie zostawám*.

s. 22/24 (Phaen 532): *niepráwie poczesnie ná dół sie podawa – niepráwie* 'wcale nie, naprawdę nie', np. Prot B: *Śmielszy potym wiek nástáł, ktoremu dziékuje, Bo mná niepráwie gárdzi, sam się mu dziwuje. Bezpiecznie wszédy chodzę, nie bojąc się kaźni, Gdyż się cisná i wielcy do mojej przyjaźni*; KochOdpr A3v: *Áleksánder Będąc w Grecyjej, gość niepráwie wierny, Uniósł od męzá [Helene]; poczesnie* 'przywoicie', np. ZapWar 1533 nr 2408: *iż szlachetny Matusz Kopcewicz ... chowa sie poczesnie w księstwie mazowieczskim a nie żywie ze złodziejmi*; u Kochanowskiego tylko 1 raz; *podawać sie* 'kierować się', zob. komentarz do 20/13–14 (Phaen 457–458).

s. 22/25 (Phaen 533): *nogi ma ná goli – na goli* 'na widoku', np. SarnStat \*6: *gdyż sie żadną miarą, żadnym obyczájem nie zmieści áni wybuduje wszytká máterija státutowa, zostánie jéj siłá ná goli i nie będzie sie rzecz po szwie prólá; u Kochanowskiego tylko 1 raz*.

s. 22/26 (Phaen 534): *ciérpi niebogá nereidom k woli – nereidy* 'mit. nimfy morskie, córki Nereusa i Doris, znane z wielkiej urody', z gr. Νηρηίδες, łac. *Nereides*; por. np. KlonŻal D2: *Naiades i wy, Nereides śliczne, Rwicie po gorách kwiateczki rozliczne*; u Kochanowskiego

tylko 1 raz; *k woli komu* ‘zgodnie z czyją wolą, według czyjej woli’, np. GórnDworz M8: *iż już nie towarzyszące, ale sobie k woli, jęła sie o jego chęć pilnie stárác*; KochProp 10: *Otóż Krzyżakom k wóli Czech Polskę wojuje*.

s. 22/27 (Phaen 535): *Którym sie równać chciałá – równać sie komu* ‘uważać się za równego komuś, oceniać się jednakowo z kimś’, np. MycPrz II A2v: *áno to widzimy, że pánowie krolowi sie rovnáli*; w tym znaczeniu u Kochanowskiego tylko 1 raz.

s. 22/28–29 (Phaen 536–537): *wywodzi / Drugie pół Wieńcá – wywodzić* ‘wiodąc, wyprowadzać gdzieś’, np. PaprPan C3v: *bowiem z tego gniazdá Idzie káždy w pożytek, ják ná niebie gwiazdá, Ktora więc z cudzych krájóv żeglarze wywodzi*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko 1 raz; *Wieniec* ‘gwiazdozbiór Korony Północnej’, zob. komentarz do 4/7 (Phaen 76).

s. 22/30 (Phaen 538): *Długiéj Hydry ... mocnégo Chironá – Hydra* ‘gwiazdozbiór Hydry’, zob. komentarz do 17/7 (Phaen 369); *Chiron* ‘gwiazdozbiór Centaura’, zob. komentarz do 16/26–27 (Phaen 361–362).

s. 22/31 (Phaen 539): *znáczná głowę – znaczny* ‘wyróżniający się’, tu: wielkością, zob. komentarz do 2/24 (Phaen 47).

s. 22/31 (Phaen 539): *zwierz rozciągniony – zwierz* ‘zwierz, ssak żyjący dziko’, zob. komentarz do 17/5 (Phaen 368); *rozciągniony* ‘leżący, upadły’, por. np. w użyciu przenośnym w RejPos 77v: *iż już sprzeciwnik twój rozciągniony jest pod nogámi jego*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w *Fenomenach*.

s. 22/32 (Phaen 540): *Chiron przerzeczony – Chiron* ‘gwiazdozbiór Centaura’, zob. komentarz do 16/26–27 (Phaen 361–362); *przerzeczony* ‘wyżej wspomniany’, zob. komentarz do 14/1 (Phaen 289).

s. 23/1 (Phaen 541): *Tego centaurá przodek ná łuk oczekawa* – *centaurowie* ‘mityczne istoty o mieszanej budowie: konie z torsem i głową człowieka’, z gr. Κένταυροι, łac. *Centauroi*, zob. np. PowodPr 17: *ále dziwuujemy się sátyrom, centaurom i inszym zwierzętom dla nád-przyrodzonej potwory ich*; u Kochanowskiego tylko 1 raz w *Fenomenach*, tu o *Chironie* ‘gwiazdozbiór Centaura’, zob. komentarz do 16/26–27 (Phaen 361–362); *przodek* ‘przednia część’, tu: ‘ludzka część centaura’, por. np. BielKron 463: *Bog mówił Mojżeszowi: ostatki moje będziesz widział, ále przodku nie ujrzysz* [videbis posteriora mea; faciem autem meam videre non poteris Vulg Ex 33/23]; por. też KochSz A3: *Roch ma tę wolność i nádáne práwo Przodkiem i zádkiem w lewo bić i w práwo; łuk* tu: ‘część gwiazdozbioru Strzelca’, zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Strzelec*; *oczekawać* ‘spodziewać się, wyglądać czegoś w nadziei, że to nastąpi’, np. TarDuch C3v: *Jezu, któryś temuż Herodowi, który oczekiwał dziwów, żadnego słowa nie odpowiedział*; KochPs 38 (Psalm 27, 49–50): *Przeto Páná oczekawaj, Á nieszczęściu sie nie dawaj*.

s. 23/2–3 (Phaen 542–543): *Z łukiem pásmo węzówé i ciáło nástawa / Jásnégo Wężowniká – łuk* tu: ‘część gwiazdozbioru Strzelca’, zob. poprzedni komentarz; *pásmo* ‘określona ilość (najczęściej ok. 30) uprzedzionych, równoległe ułożonych nitek, mieszcząca się w motowidle; taśma, wstęga’, tu w użyciu przenośnym o wijącym się ciele węża, u Kochanowskiego tylko w tym miejscu; w Sł. XVI wyłącznie znaczenia przenośne, np. BielKron 1597 2: (marg) *Granice Krolestwa Polskiego. (–) Stárzy geográfowie rozmáite też ludzie przedtym kładli w tej nászej Sarmacyjej: ... jáko naprzod Henedy násze ... po nich Gíttony ... więc Finy, Suewy, Burgundy ... Drugim pásmem ciągnęli sie Tyrangite ... Nuż pásmem trzecim kładzie je Ptolemus, od morzá począwszy, jáko Kárbony, Cáréoty ... Alany ...; nástawać* ‘zaczynać się, mieć początek w określonym miejscu’, w Sł. XVI w tym znaczeniu tylko 2 razy w *Fenomenach*, zob. też 24/10 (583); *jasny* ‘świecący, błyszczący’, zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68); *Wężownik* ‘polska nazwa gwiazdozbioru Ophiuchos’, zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68).

s. 23/4 (Phaen 544): *Niesie wschód znákomity z sobá Niedźwiádkowy – szyk przestawny*: ‘Niesie z sobą znakomity wschód Niedźwiádkowy’; *nieść* ‘przynosić z sobą’, np.

ModrzBaz 106: *Będą walczyć przeciw przyrodzeniu, które przemiany w rzeczach ludzkich niesie?*; KochOdpr Dv: *Gdy tá łani wypłynie ... upadek, pożogę, pustki Z sobą niesie; znakomity* ‘wyraźnie widoczny’, zob. komentarz do 6/9 (Phaen 127); *Niedźwiadowy przymiotnik od Niedźwiadek* ‘gwiazdozbiór Skorpiona’, zob. komentarz do 4/2–4 (Phaen 72–73).

s. 23/5 (Phaen 545): *Niesie Wężownikowé ręce rozwiedzione – niesie* ‘przynosić z sobą’, zob. poprzedni komentarz; *Wężownikowy przymiotnik od Wężownik* ‘polska nazwa gwiazdozbioru Ὠφιοῦχος’, zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68); *rozwiedziony* ‘szeroko rozłożony’, w St. XVI w tym znaczeniu tylko 1 raz w *Fenomenach*; por. *rozwieść* ‘rozciągnąć szeroko’, np. ReszList 148: *które ..., aby tych dzisiejszych czasów chowane także były, nie rozwiodłaby była nigdy tak szeroko swych proporców rozpustą*.

s. 23/6 (Phaen 546): *przyklękłego męża piersi rozpaloné – przyklękły mąż* tu: *Kłęczęć* ‘gwiazdozbiór Herkulesa’, zob. komentarz do 11/4 (Phaen 232); *przyklękły* ‘klęczący’, St. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*; por. w tym samym znaczeniu *poklękły mąż* w 3/13 (Phaen 62); *rozpalony* ‘świecący, widoczny w nocy’, zob. komentarz do 19/16–17 (Phaen 428–429).

s. 23/7–8 (Phaen 547–548): *Kłęczniá zásię ... / Nád inszé członki z morzá już i pás wychodzi – Kłęczęć* ‘gwiazdozbiór Herkulesa’, zob. komentarz do 11/4 (Phaen 232); *zásię* ‘natomiast’, zob. komentarz do 15/28 (Phaen 335); *członek* ‘część ciała’, tu: gwiazdozbioru, np. RejZwierc 73: *Ále lepiej wždy, iż jeden członek záboli, niżli by wszystko ciáło miało boleć*; KochFr 35: *Chybá w serce, miłości, proszę nie udérzaj, Ále ná każdy członek inszy śmieie zmiérzaj*.

s. 23/7 (Phaen 547): *bo ten zázwdy opák wschodzi – zázwdy* ‘w każdym wypadku, kiedy coś się wydarza’, zob. komentarz do 1/19 (Phaen 17); *opák* ‘na odwrót’, tu: ‘do góry nogami’, por. np. RejWiz 16v: *pan, siedząc, szczka, spluwa, Pierza mu we łbie pełno, opák sie obuwa*; też przenośnie w KochPs 45 (Psalm 33, 20): *Pan ludzkie myśli opák wyrwaca*.

s. 23/9 (Phaen 549): *znákomité piersi, i jásné rámoná – znakomity* ‘wyraźnie widoczny’, zob. komentarz do 6/9 (Phaen 127); *jasny* ‘świecący, błyszczący’, zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68).

s. 23/10 (Phaen 550): *Práva ręká do téjże liczby jest włożoná – włożony do liczby* ‘mieścić się w grupie’; *włożony* ‘umieszczony gdzieś’, zob. komentarz do 9/15 (Phaen 199); *liczba* ‘grupa, grono’, zob. komentarz do 17/16–17 (Phaen 377–378).

s. 23/11 (Phaen 551): *Głowy i drugieý ręki pátrzaj o tym czesie – patrzac* ‘szukać, wypatrywać’, zob. komentarz do 3/20 (Phaen 67); *czesie* dawna, regularna forma miejscownika liczby pojedynczej rzeczownika *czas* bez przegłosu.

s. 23/12 (Phaen 552): *łuk ... i Strzelcá – łuk* tu: ‘część gwiazdozbioru Strzelca’, zob. komentarz do 23/1 (Phaen 541); *Strzelec* ‘gwiazdozbiór Strzelca’, zob. komentarz do 12/3 (Phaen 254).

s. 23/13 (Phaen 553): *Lutnia i Cefeus ku górze wynika – Lutnia* ‘gwiazdozbiór Lutni’, zob. komentarz do 11/1 (Phaen 229); *Cefeus* ‘gwiazdozbiór Cefeusza’, zob. komentarz do 7/15–16 (Phaen 155–156); *wynikać* ‘wydobywać się skądś’, o słońcu i gwiazdach: ‘wschodzić, pojawiać się na niebie’, zob. komentarz do 14/2 (Phaen 290).

s. 23/14 (Phaen 554): *Wielki Pies i Zájac, i Oryjon – Wielki Pies* ‘gwiazdozbiór Wielkiego Psa’, zob. komentarz do 13/11 (Phaen 277); *Zajac* ‘gwiazdozbiór Zająca’, zob. komentarz do 13/22–23 (Phaen 287–288); *Oryjon* ‘gwiazdozbiór Oriona’, zob. komentarz do 9/13 (Phaen 198).

s. 23/15 (Phaen 555): *Nie wnet z Woźnicą Kozá i Kózki padájá – nie wnet* ‘nieszynko’, por. *wnet* ‘w krótkim czasie po czymś, niedługo, zaraz’, zob. np. BudNT Luc 14/5: *Ktorego z was osieł álbo woł do studnie wpádnie, á nie wnet go wyciągnie w dzień sobotny*; KochMon 32: *I wciągnąłby był i dánk wielki miał, by była Wenus, kreów Jowiszowa, nie wnet obaczyła, Która*



*mu pás bitého wołu rozerwálá; Woźnica* ‘gwiazdozbiór Woźnicy’ zob. komentarz do 6/25 (Phaen 141); *Koza* ‘najjaśniejsza gwiazda w konstelacji Woźnicy, Kapella,  $\alpha$  Aur’, zob. komentarz do 7/1 (Phaen 143); *Kózki* tu w znaczeniu ‘małe gwiazdy w konstelacji Woźnicy’, por. *Kozieleki* w 7/1 (Phaen 143); w tym znaczeniu w St. XVI tylko 1 raz w *Fenomenach*; *padać* o słońcu i gwiazdach ‘zachodzić’, zob. komentarz do 19/29–30 (Phaen 441–442).

s. 23/16 (Phaen 556): *ná jeho ręce wyciąglěj pałája – wyciągły* ‘rozciągnięty, wyprostowany’, w materiałach St. XVI tylko w *Fenomenach*, zob. też 23/22 (562); *pałac* ‘błyszczec, świecić się’, zob. komentarz do 2/14–15 (Phaen 37–38).

s. 23/17 (Phaen 557): od inszych członków różnéj są własności – *członek* ‘część ciała’, tu: gwiazdozbioru, zob. komentarz do 23/7–8 (Phaen 547–548); *własność* ‘przymiot, cecha’, np. KromRozm III D5: *ma ciało Krystusowe tę własność, iż i mártwe członki jego przez głowę, to jest Pána Krystusá, ożywione być mogą*; KochPs 35 (Psalm 25, 21): *Litość á prawda Pánskie są własności*.

s. 23/18 (Phaen 558): *budzą nawálności – nawalność* ‘sztorm’, np. GórnRozm Kv: *bo okrętowi šludzy, kiedy ná morzu nawálności niemáš, jedni śpiá, drudzy grájá, šzáležá i niedbále we wšzystkiem poczynájá sobie*; KochPs 141 (Psalm 93, 11–12): *Groźniejszy morzá i wšzech nawálności Bóg z wšysokości*.

s. 23/19 (Phaen 559): *Kozę tedy ognistá i jěj drobné plemię – Koza* ‘najjaśniejsza gwiazda w konstelacji Woźnicy, Kapella,  $\alpha$  Aur’, zob. komentarz do 7/1 (Phaen 143); *ognisty* ‘błyszczący, świecący’, np. SzarzRyt A3: *Kto się, gdy niebá chmurá nie zákrywa, Pátrząc ná jasnych gwiazd blásk, nie zdumiwa? Ábo gdy šwiatlem uderzy go w oczy Słońce, ognistym gdy się kólem toczy?*; KochPs 196 (Psalm 133, 9–12): *Nie ták rozkoszné kropłe są perłové Niebieskiej rossy, které Hermonové Pastwiská zdobiá, kiedy wstájé z morzá Ognista zorzá; plemię ‘potomstwo’, np. WujNT Ioann 8/37: Wiem, żeście synowie Ábráhánowi (marg) plemię Ábráánowe (–); ále szukácie, jákoby mię zábíć*; KochSob 70: *Oracz plúgiem zárznie w ziemię; Stąd i siebie, i své plemię, Stąd roczná czeladź i wšytek Opátuje swój dobytek*.

s. 23/20–21 (Phaen 560–561): *Z głową, z ręká i z grzbietem Woźniczym pod ziemię / Kozorožec podáje – Woźniczy* przymiotnik od *Woźnica* ‘gwiazdozbiór Woźnicy’, zob. komentarz do 6/25 (Phaen 141); *Kozorožec* ‘gwiazdozbiór Kozioroża’, zob. komentarz do 11/16 (Phaen 242); *podawać pod ziemię* ‘sprawiać, żeby coś znalazło się pod ziemią’, tu: ‘sprawiać, by coś zaszło za horyzont’, zob. też 24/2 (Phaen 574), por. *podawać co* ‘sprawiać, żeby coś znalazło się gdzieś’, np. RejZwierc 185: *Á wiele kráin i krolestw, co ná nie robiá jáko zá dzień kmiotkowíe, á tu wšytki swe prace podawájá, á stąd pošytkow swych, żywności swych i inych rzeczy szukájác nabywájá*; KochPieś 39: *byś ... náwiedził podziemné niewesołé kráje, Gdzie słońce swych prómieni nigdy nie podáje*.

s. 23/21–22 (Phaen 561–562): *nižšé członki jeho / Gásná ná piérwszym wschodzie Strzelcá wyciąglého – nižszy* ‘usytuowany poniżej określonego poziomu’, tu: głowy, np. FałZioł V7: *á ta znamionuje sprawę dobrá albo niedobrą członków nižszych, <j>ako krzyža, nyrek, nog*; u Kochanowskiego w tym znaczeniu tylko w tym miejscu *Fenomenów*; *gasnąć* ‘o słońcu, gwiazdach i zorzy: tracić blask, także zachodzić’, zob. komentarz do 14/10–11 (Phaen 297–298); *pierwszy wschód* ‘najwcześniejszy wschód’, zob. *pierwszy* w funkcji przymiotnika ‘najwcześniejszy’, np. KlonWor 68: *Pan młody bez baczenia, ják kot zágorzały. Á gdy piérwszy sen přešpi, á obaczy błédy, przyjdzie mu ná pámiéc, z kim śpi, ábo kędy*; KochProp 14: *Tám, jáko więc rány Zefir ná cichym morzu podnosi bátwány Ná piérwszym słońcá wschodzie; Strzelec* ‘gwiazdozbiór Strzelca’, zob. komentarz do 12/3 (Phaen 254); *wyciągły* tu prawdopodobnie w pierwotnym znaczeniu podstawy słowotwórczej ‘wyciągnięty (skądś)’, por. St. stp. *wyciągnąć* ‘ciągnąć, wydobyć z czegoś’, znaczenie ‘rozciągnąć, wyprostować’ jest w źródłach St. stp. ograniczone wyłącznie do połączeń z rzeczownikiem *ręka*.

s. 23/23 (Phaen 563): Strzelcá chrónić sie – *Strzelc* ‘gwiazdozbiór Strzelca’, zob. komentarz do 12/3 (Phaen 254); *chronić sie czego* ‘wystrzegać się czego’, np. BierEz F4v: *Chroni sie człowieka lżywego, Szkodne-ć towarzystwo jego*; KochCn B3: *to słowo cnotá wiele w sobie zámyka. Naprzód mądrość, która, czego szukać á czego się chronić, uczy*; zob. w składni *chronić sie przed kim* w 11/13 (Phaen 239) i komentarz.

s. 23/23 (Phaen 563): Perseus odbiegł prąwój nogi – *Perseus* ‘gwiazdozbiór Perseusza’, zob. komentarz do 10/8 (Phaen 213); *odbiec czego* ‘oddalić się szybko, uciec od czego’, tu w znaczeniu przenośnym, por. np. KlonKr F3: *Gdy milczkiem zjechał wnet francuski pánic, Odbieg-szy polskich thustorolnych gránic*.

s. 23/24 (Phaen 564): kraj Nawy téjże z nim nászladuje drogi – *kraj* ‘brzeg, krawędź, kraniec czegoś’, np. BielKron 33: *Po krájoch tego stołá niechaj będzie listwá wkoło z korunkámi złotemi*; KochPs 196 (Psalm 133, 5–8): *Nie ták jest wdzięczny olej bálsámovy Śwíeżo wylany ná włos Áronowy, Skąd wonny płynie áż ná kraj bogáty Ostátniej szátý; Nawa* ‘statek, okręt’, tu: ‘gwiazdozbiór Argo’, zob. komentarz do 14/4–5 (Phaen 291–292); *naszladować, naśladować drogi* ‘poruszać się za kimś, za czymś’, zob. komentarz do 16/12–13 (Phaen 347–348).

s. 23/25 (Phaen 565): Kozorożec – ‘gwiazdozbiór Koziorożca’, zob. komentarz do 11/16 (Phaen 242).

s. 23/26 (Phaen 566): Procyjon ná morze uchodzi – *Procyjon* ‘najjaśniejsza gwiazda konstelacji Małego Psa, Syriusz, Procion, α CMi’, zob. komentarz do 17/12 (Phaen 374); *uchodzić na morze* tu przenośnie ‘zachodzić’, por. *uchodzić* ‘uciekać’, zob. komentarz do 11/16 (Phaen 242); zob. też komentarz do 3/9 (Phaen 59).

s. 23/27 (Phaen 567): wynika Łábęc i jáсна Orlicá – *wynikać* ‘wydobywać się skądś’, o słońcu i gwiazdach: ‘wschodzić, pojawiać się na niebie’, zob. komentarz do 14/2 (Phaen 290); *Łábęc* ‘gwiazdozbiór Łabędzia’, zob. komentarz do 11/8 (Phaen 235); *jasny* ‘świecący, błyszczący’, zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68); *Orlica* ‘gwiazdozbiór Orła’, w Śl. XVI w tym znaczeniu tylko 1 raz w *Fenomenach*; wyżej zawsze jako *Orzeł* (12/16 [265], 19/21 [433] i 21/7 [483]), tak też w Januszowskiego opisie map, zob. komentarz do 12/16 (Phaen 265); tu prawdopodobnie ze względu na liczbę sylab i pozycję rymową.

s. 23/28 (Phaen 568): I Strzałá, i Ołtarzá ránégó stolicá – *Strzala* ‘gwiazdozbiór Strzały’, zob. komentarz do 12/13 (Phaen 263); *Ołtarz* ‘gwiazdozbiór Ołtarza’, zob. komentarz do 16/9 (Phaen 344); *rany* ‘wczesny, występujący na początku dnia, poranny’, zob. komentarz do 3/10 (Phaen 60); *stolica* ‘dolna część ołtarza, skrzynia ołtarzowa’, w takim znaczeniu w innych tekstach z XVI wieku niepoświadczona, tu prawdopodobnie użycie metaforycznie wykorzystujące podobieństwo wizerunku ołtarza przedstawianego na dawnych na mapach nieba do stołka (czyli właśnie *stolicy*, por. np. Śl. stp. s.v. *Stolica*); u Kochanowskiego tylko 1 raz.

s. 23/29 (Phaen 569): Kiedy zásię wilgotny Wodnik z morzá wstáje – *zasieć* ‘znów, ponownie’, zob. komentarz do 18/27 (Phaen 410); *Wodnik* ‘gwiazdozbiór Wodnika’, zob. komentarz do 11/14 (Phaen 240); *wilgotny* przenośnie ‘związany z wodą’, w *Fenomenach* stały epitet gwiazdozbioru Wodnika, zob. 15/29 (Phaen 336) i komentarz; *wstawać z morza* o obiektach astronomicznych ‘wschodzić’, zob. komentarz do 12/5 (Phaen 256).

s. 23/30 (Phaen 570): Kón i nogi, i głowę podáje – *Koń* ‘staropolska nazwa gwiazdozbioru Pegaza’, zob. komentarz do 8/15 (Phaen 175); *podawać* ‘wyciągać, wysuwać’, zob. komentarz do 21/10 (Phaen 486).

s. 23/31 (Phaen 571): Chironá – *Chiron* ‘gwiazdozbiór Centaura’, zob. komentarz do 16/26–27 (Phaen 361–362).

s. 23/32 (Phaen 572): nie záłápi – *załápić co* ‘ująć, pochwycić co’, np. RejZwierc 63v: [łakomiec biega myśląc,] *jákokby gdzie co záłápić, álbo wyłupić, álbo wyszydzić, álbo wylichwić, álbo*

*wyklámáć*; KochJez B3v: *W dródze z Russy dyjaka ná imię Putilá Czutyh Kozaków prędká ręká zálápiłá*.

s. 24/1 (Phaen 573): Hydrze łeb z szyją narza, á to, co zostawa – *Hydra* ‘gwiazdozbiór Hydry’, zob. komentarz do 17/7 (Phaen 369); *narzác* ‘zanurzać, zatapiać’, np. BielSjem 8: *Tomirys też, krolowa, Cyrusa ściác dáłá I głowę jego w becze krwi pełnej narzálá*; u Kochanowskiego tylko 1 raz.

s. 24/2 (Phaen 574): Ná wstáníu Ryb z Chironem pod ziemię podawa – *wstanie* ‘wschód, pojawienie się na horyzoncie’, w takim znaczeniu w innych tekstach z XVI wieku niepoświadczone, por. jednak *wstanie* ‘pojawienie się’ w Phil F3: *skoro sie od brzegu odepchnęli zá wstáním náwátności*; por. też *wstać* ‘wschodzić’, np. Grabowset F: *Wzdycham ku tobie w nocy, á niż słońce wstáníe*; GrabowSet C2: *Á gdy słońce wstáło*; u Kochanowskiego tylko 1 raz; Ryby ‘gwiazdozbiór Ryb’, zob. komentarz do 10/1 (Phaen 207); *Chiron* ‘gwiazdozbiór Centaura’, zob. komentarz do 16/26–27 (Phaen 361–362); *podawać pod ziemię* ‘sprawiać, żeby coś znalazło się pod ziemią’, tu: ‘sprawiać, by coś zaszło za horyzont’, zob. komentarz do 23/20–21 (Phaen 560–561).

s. 24/3 (Phaen 575): Z Rybámi wschodzi Rybá Południa pospołu – Ryby ‘gwiazdozbiór Ryb’, zob. komentarz do 10/1 (Phaen 207); *Ryba Południa* ‘gwiazdozbiór Ryby Południowej’, zob. komentarz do 15/26–27 (Phaen 333–334); *pospołu* ‘wspólnie, razem’, zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154).

s. 24/4 (Phaen 576): Ándromedy – *Andromeda* ‘gwiazdozbiór Andromedy’, zob. komentarz do 8/8 (Phaen 169).

s. 24/5 (Phaen 577): Skop – ‘gwiazdozbiór Barana’, zob. komentarz do 9/6 (Phaen 191).

s. 24/6 (Phaen 578): Ołtarz – ‘gwiazdozbiór Ołtarza’, zob. komentarz do 16/9 (Phaen 344).

s. 24/7 (Phaen 579): Z tymże znákíem pospołu Perseus strapiony – *znak* tu: ‘gwiazdozbiór’, zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14); *pospołu* ‘wspólnie, razem’, zob. komentarz do 7/12–13 (Phaen 153–154); *Perseus* ‘gwiazdozbiór Perseusza’, zob. komentarz do 10/8 (Phaen 213); *strapiony* ‘smutny, udręczony’, np. GrabowSet T2v: *Zmihuj się, bom człek nieszczęściem strapiony, Á wiek moj w krotki czas bárzo ściśniony, Więc jest nápełnion roznością przykrości*; KochPs 77 (Psalm 51, 35–36): *Ofiárá przyjemna Bogu – duch strapiony, Serce uniżóné, umysł ukorżony*.

s. 24/8 (Phaen 580): Podnosi z Oceaná – *Ocean* ‘nazwa słonej powłoki wodnej, pokrywającej większą część kuli ziemskiej’, zob. komentarz do 15/22 (Phaen 330).

s. 24/9–10 (Phaen 581–582): Pás jego, nie rozeznać, jeśli ná Skopowym / Ostátku, czy ná wschodzie nástawa Wołowym – *pas* ‘talia’, zob. komentarz do 7/22–23 (Phaen 161–162); *rozeznać* ‘właściwie ocenić’, np. SkarŻyw 364: *ále rozeznać, iż ten á nie ten jest synem krolewskim, to u poddanych w rękú*; KochPij C: *Tę nádzíeję mam, że ludzi báczné, którzy przystojność á sromotę rozeznać mogą, po sobie mieć będę; jeśli ‘czy’, np. SienLek 197: liczbá ... ukazujeć figurę: jeśli pierwsza, czy wtóra, álbo trzecia, ná stronie kárty*; KochLFog 1: *Więc nie wiem, jesłim to dobrze wymyślił; Skopowy przymiotnik od Skop ‘gwiazdozbiór Barana’, zob. komentarz do 9/6 (Phaen 191); ostatek* ‘końcowa, tylna część czegoś’, zob. komentarz do 14/11 (Phaen 298); *nastawać* ‘zaczynać się, mieć początek w określonym miejscu’, zob. komentarz do 23/2–3 (Phaen 542–543); *Wołowý* przymiotnik od *Wól* ‘gwiazdozbiór Byka’, zob. komentarz do 7/6 (Phaen 147).

s. 24/11 (Phaen 583): Z którym ustáwnie świéci – *ustawnie* ‘ciagle, bez przerwy’, zob. komentarz do 20/15 (Phaen 459).

s. 24/11–12 (Phaen 583–584): Wołu zánurzony / Woźnicá nie zostawa – *Wolu* dawna, w XVI wieku regularna forma dopełniacza liczby pojedynczej rzeczownika *wół*, tu w znaczeniu ‘gwiazdozbiór Byka’, zob. komentarz do 7/6 (Phaen 147); *zostawać* ‘porzucać’, zob. komentarz do 22/23 (Phaen 531).

s. 24/13 (Phaen 585): nie wszytek przy tym znáku z morzá wstáje – *wszytek* ‘cały’, tu o gwiazdozbiorze Woźnicy; zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50); *znak* tu: ‘gwiaz-

dozbiór', zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14); *wstawać z morza* o obiektach astronomicznych 'wschodzić', zob. komentarz do 12/5 (Phaen 256).

s. 24/14 (Phaen 586): *wschód Bliźniat ... pod áje – Bliźnieta* 'gwiazdozbiór Bliźniat', zob. komentarz do 6/18–19 (Phaen 135–136); *podawać co* 'sprawiać, żeby coś znalazło się gdzieś', zob. komentarz do 23/20–21 (Phaen 560–561).

s. 24/15–16 (Phaen 587–588): *Ále z Wołem i z Kozą i drobné Koźlętá / Wynikájá – Wól* 'gwiazdozbiór Byka', zob. komentarz do 7/6 (Phaen 147); *Koza* 'najjaśniejsza gwiazda w konstelacji Woźnicy, Kapella,  $\alpha$  Aur', zob. komentarz do 7/1 (Phaen 143); *Koźlęta* tu w znaczeniu 'małe gwiazdy w konstelacji Woźnicy', por. *Kozielki* w 7/1 (Phaen 143) i *Kózki* w 23/15 (Phaen 555); w tym znaczeniu w Śl. XVI poza *Fenomenami* tylko w KlonFlis B3v: *Niech ci nie grozi blisko Erichtoná Po prawej ręce Koźląt pará, oná Stráśzliwe známie, przeciwné żeglarzom I márynarzom; wynikać* 'wydobywać się skądś', o słońcu i gwiazdach: 'wschodzić, pojawiać się na niebie', zob. komentarz do 14/2 (Phaen 290).

s. 24/16 (Phaen 588): *znákomité pętá – znakomity* 'wyraźnie widoczny', zob. komentarz do 6/9 (Phaen 127); *pęta* 'więzy zakładane na nogi zwierzęcia dla ograniczenia jego ruchów', w tym znaczeniu w Śl. XVI poza przykładem z *Fenomenów* tylko w Leop Iob 39/5: *Kto wypuścić oślá dzikiego wolno, á pętá jego kto rozwiązał* [*vinctula eius quis solvit*]?]

s. 24/17 (Phaen 589): *W ten czas Wieloryb swój plusk z wody ukázuje – w ten czas* 'wtedy', zob. komentarz do 21/12 (Phaen 488); *Wieloryb* 'gwiazdozbiór Wieloryba', zob. komentarz do 14/16 (Phaen 302); *plusk* 'ogon ryby', zob. komentarz do 10/3 (Phaen 209).

s. 24/18 (Phaen 590): *Á Bootá piérwszy znák pod ziemié wpráwuje – sens: 'Byk to piérwszy z czterech znaków, pod którymi zachodzi Bootes (Wolarz)', zob. Komentarz filologiczno-literacki do 21/1 (Phaen 477); Bootes* 'grecka nazwa gwiazdozbioru Wolarza', zob. komentarz do 4/13 (Phaen 80); *piérwszy znak* 'pierwsza gwiazda współtworząca gwiazdozbiór Wolarza', por. *znak* 'gwiazda', zob. komentarz do 1/16 (Phaen 14); *wprawować* 'wprowadzać, wkładać, umieszczać gdzieś', tu w użyciu przenośnym, por. w wariantie dokonanym w H. Spiczyński, *O ziołach tutecznych i zamorskich ... księgi lekarskie*, Kraków 1556, I, k. 177v: *Też gdyby sie przygozdziło takowe rodzenie, to jest brzuchem á piersiami ręce i nogi ku gorze podnioswszy ... umiejętna baba ... ma leguchno stronę rękę włożyć á tam dziecię słusznie nawodzić. Jesliby ręki w niewiastę wprawić nie mogła, tedy jako może tę stronę, przy której dziecię bliżej progu albo fortki leży, ku wyszcui nawodzić*; u Kochanowskiego tylko 1 raz.

s. 24/19 (Phaen 591): *okróm lewéj dłóni – okróm, okrom* 'oprócz', np. WujJud 209: *I u was nie widzimy jeszcze szczodroby wielkiej, okrom tego, ze dziesięcin nie płáćicie*; KochSat B2: *Ále wy, co dziś w sobie ojcowskiego macie, Okrom tego, że czasem o leż się gniewacie?*

s. 24/20 (Phaen 592): *téj Wąż Oceaná nieświádomy broní – Wqż* 'gwiazdozbiór Smoka', zob. komentarz do 3/12 (Phaen 61); *Ocean* 'nazwa słonej powłoki wodnej, pokrywającej większą część kuli ziemskiej', zob. komentarz do 15/22 (Phaen 330); *nieświádomy czego* 'nieznający czegoś', tu o gwiazdozbiorze Wielkiej Niedźwiedzicy nieznającym oceanu, tj. niezachodzącym za linię horyzontu, por. np. Mącz 328b: *Imprudens maris, nieświádomy morzá*; KochSat C: *Jesli morza nieświádom, jesli nie zna nieba, Ani żaglow, ani mu styru zwierzać trzeba; broníć czego* 'chronić, strzec co', np. Górndworz Vv: *Jednáć też tu jest jeden, który ma tę sławę, jakoby miał záwady poczcziwości białyhgłow broníć*; KochOdpr Dv: *Broníć brzegow, pásterze, nie dopuszczajcie Tej niezdárzzonej goście nigdziej do ziemié.*

s. 24/21 (Phaen 593): *W ęż ówník –* 'polska nazwa gwiazdozbioru  $\Omega$ phióuxoc', zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68).

s. 24/22 (Phaen 594): *zgodnych Bliźniat jáсны płómién – Bliźnieta* 'gwiazdozbiór Bliźniat', zob. komentarz do 6/18–19 (Phaen 135–136); *zgodny* 'wspólnie występujący, zawsze

razem przedstawiany’, zob. komentarz do 18/15 (Phaen 398); *jasny* ‘świecący, błyszczący’, zob. komentarz do 3/21 (Phaen 68); *plómiień, płomień* ‘światło, blask’, zob. komentarz do 6/7–8 (Phaen 125–126).

s. 24/23 (Phaen 595): *Ná ten czas już Wieloryb – na ten czas* ‘wtedy’, zob. komentarz do 6/22 (Phaen 139); *Wieloryb* ‘gwiazdozbiór Wieloryba’, zob. komentarz do 14/16 (Phaen 302).

s. 24/24 (Phaen 596): *wszytek nád ziemią idzie wyniesiony – wszytek* ‘cały’, zob. komentarz do 2/26–27 (Phaen 49–50); *wyniesiony* ‘podniesiony, umieszczony wysoko’, zob. komentarz do 2/11 (Phaen 34).

s. 24/25 (Phaen 597): *Erydaná – Erydan* ‘gwiazdozbiór Erydanu’, zob. komentarz do 14/22 (Phaen 307).

s. 24/26 (Phaen 598): *ná Oryjoná czekając sámego – Oryjon* ‘gwiazdozbiór Oriona’, zob. komentarz do 9/13 (Phaen 198); *sam* zaimek wyróżniający kogoś lub coś w sposób mniej kategoriyczny, nieistotny dla rzeczowej treści zdania, zob. komentarz do 2/4 (Phaen 27).

s. 24/27 (Phaen 599): *miarę nocy albo pławu zjawił – miara* ‘rozmiar, wielkość’, tu: ‘długość czasu’, np. BielKron 4v: *Stalá wodá w mierze dni sto i pięćdziesiąt*; KochPs 51 (Psalm 36, 11–12): *á sądów i Twojej mądrości Táž jest miará, która jest morskich głębokości; pław* ‘żeglownanie’, zob. komentarz do 5/14–15 (Phaen 100–101); *zjawić* ‘wskazać’, np. RejAp 62: *ktorego času nikomu Pan zjawić nigdy nie raczył aniż sie nam też o nim pytać wszetecznie godzi*; KochPs 38 (Psalm 27, 37): *Zjavó mi, Pánie, drógi swoje*.

s. 24/28 (Phaen 600): *Bo tego siłą zewsząd Bóg dla ludzi sprawił – siła* ‘duża liczba’, zob. komentarz do 15/16 (Phaen 324); *zewsząd* ‘wszędzie’, tu: ‘wszędzie na nieboskłonie’, np. LubPs H4v: *Ábowiem jest słowo Páńskie wierne w káždey mierze, Á postępkí wszytki jego należą ná wierze, Ácz miłuje miłosierdzie i sprawiedliwy sąd, Ták iż zázwdy pełná ziemiá mocy jego zewsząd*; KochPs 26 (Psalm 19, 5–8): *Jest kto, krom Bogá, o kim byś rozumiał, Żeby álbo mógł, álbo więc i umiał Ten sklep zázwiesić nieustánorwiony Złotými zewsząd gwiazdami nátkniony?; sprawić co* ‘stworzyć, powołać coś do istnienia’, np. SapEpit B2v: *niebo to sklepióne, Ziemię płódnoródczącą, morze niezjeżdżóne. Bog to wszytko w mocy ma i on to sam sprawił, Wszákże człęká nád nimi przedniejszym postáwił*; KochPs 143 (Psalm 95, 11–12): *Jego jest morze i On je sam sprawił, I wszytkoródną ziemię On postáwił*.

M.B., M.O.



## Komentarz filologiczno-literacki

### WSTĘP

Oprócz komentarza językowego, w którym wykorzystuje się przede wszystkim materiał leksykograficzny, by określić znaczenie wyrazów i zwrotów w kontekście polszczyzny XVI-wiecznej i języka Kochanowskiego, konieczne wydają się także objaśnienia filologiczno-literackie, których głównym celem jest porównanie *Fenomenów* z innymi dziełami pozostającymi z nimi w ścisłym związku genetycznym, służące zrozumieniu utworu we właściwym dlań kontekście. Nie chodzi przy tym o treści astronomiczne, bo tym poświęcono w niniejszej edycji oddzielny komentarz, ani o rozważania czysto semajologiczne, zawarte w objaśnieniach językowych. Potrzeba ta wynika z wyjątkowego charakteru komentowanego utworu, który jest tłumaczeniem (według dzisiejszych kryteriów parafrazą) greckiego dzieła Aratosa na język polski, a jednocześnie wykorzystuje fragmenty antycznych i późniejszych jego tłumaczeń na łacinę.

Niniejszy komentarz poświęcony jest więc w pierwszym rzędzie zależności *Fenomenów* od greckiego oryginału: odnotowujemy różnice (skrót, dyskusyjne translacje) oraz uzupełnienia polskiego poety. Odwołując się do tekstu Aratosa, systematycznie cytujemy łaciński przekład *verbum verbo* Cyprianusa, wydany po raz pierwszy w 1523 roku. Odnotowujemy także różnice i podobieństwa z antycznymi przekładami dzieła Aratosa na łacinę opracowanymi przez Germanika i Awienusa.

Trudna była dla nas decyzja, w jakim stopniu powinniśmy w komentarzu umieszczać odniesienia do zachowanych fragmentów przekładu Cyprjana. Kochanowski znał je z dwóch wydań Andrzeja Patrycego Nideckiego (Wenecja 1561 i 1565). Przygotowując drugie wydanie, Patrycy omawiał z nim różne problemy edytorskie. Warto zauważyć, że Nidecki w przedmowie do swojej edycji zamieścił niezwykle pochlebną opinię o przekładzie Kochanowskiego na język polski. Ze sformułowania, którego użył w tym miejscu Nidecki, wynika, jak się zdaje, iż pracę translatorską przyjaciela uważał już za ukończoną lub będącą na ukończeniu i spodziewał się, że zostanie wkrótce opublikowana, przynosząc sławę autorowi jako pierwsza próba przełożenia dzieła Aratosa na język narodowy. Pisał:

Meo autem Io. Cochanovio gloriosum inprimis fuerit, quod tanto ingenio, tanta dignitate viri facile in republica sua principes, in suam ipsi convertere linguam non dubitarunt, id nostra quoque Polonica lingua expressum ac legibus versuum nostrorum alligatum ad posteritatem transmittere. Ut sicut Latinis scribendis versibus omnes superiores suae gentis homines facile superavit, ita quoque Polonicis pangendis exemplum hoc illustre statuatur, ad quod se imitandum et quoad eius fieri poterit effingendum, posteritas omnis nostra componat<sup>1</sup>.

[Byłoby to osobliwie chlubne dla mego Jana Kochanowskiego, aby to, co mężowie talentem i godnością w swych państwach najprzedniejsi nie wahali się przełożyć na własne języki, wyraził także w naszym języku polskim i ujęte w prawa naszych wierszy przekazał potomności, aby jak wierszami łacińskimi łatwo przewyższył wszystkich poprzedników w swym narodzie, tak także przez polskie wiersze ustanowił świetny przykład, który by cała nasza potomność mogła naśladować i o ile możliwości odtwarzać]<sup>2</sup>.

Zauważmy na marginesie, że brak tu najmniejszej wzmianki, która mogłaby wskazywać, iż Nidecki wiedział o przygotowywanej w tym samym czasie przez Kochanowskiego rekonstrukcji przekładu dokonanej przez Cyserona z greckiego oryginału. Taki kompletny łaciński przekład dzieła Aratosa, w który włączył wszystkie zachowane fragmenty Cyserońskiego tłumaczenia, wydał poeta dopiero w roku 1579. W niniejszym tomie ma on tytuł *Marci Tulli Ciceronis Aratus* i jest cytowany w tym komentarzu jako KochArat. W naszym komentarzu odwołujemy się w wielu miejscach do przekładu Kochanowskiego, z równą starannością staramy się też uwzględnić wskazówki, jakie zawierają edycje Nideckiego, a także jego uwagi zawarte w *Scholiach*.

Nie rozstrzygamy tutaj kwestii kolejności powstania obu przekładów: łacińskiego i polskiego. Wydaje się jednak, że nasz komentarz może służyć pomocą przy próbie ustalenia ich chronologii. Jako pewnik możemy przyjąć jedynie (co zresztą przekonywająco uzasadniał już Borecki w przygotowywanym przed laty *Wstępie* do edycji *Arateów*), iż polski przekład Kochanowskiego nie powstał, jak sądzili niektórzy badacze<sup>3</sup>, jako tłumaczenie wybranych partii przekładu łacińskiego. Przypomnijmy jeszcze, że polskie *Fenomena* pozostały w rękopisie i zostały wydane przez Jana Januszowskiego dopiero po śmierci Kochanowskiego na podstawie kopii (możliwe jest też, że był to autograf) pochodzącej z materiałów przekazanych przez wdowę po poecie. Tekst z pewnością nie

<sup>1</sup> *Fragm. Schol.*, k. 3r.

<sup>2</sup> Tłumaczenie za: T. Sinko, *Sumienie artystyczne Jana Kochanowskiego*, [w:] *Pamiętnik Zjazdu Naukowego im. Jana Kochanowskiego w Krakowie 8 i 9 czerwca 1930*, Kraków 1931, s. 185.

<sup>3</sup> Krystyniacki, s. 18; W. Walecki, *Twórczość łacińska Jana Kochanowskiego*, Wrocław 1978, s. 27 (*Nauka dla Wszystkich*, nr 305); J. Ziomek, *Renesans*, Warszawa 1996, s. 312; komentarz J. Krzyżanowskiego w: J. Kochanowski, *Dzieła polskie*, Warszawa 1976, t. 2, s. 253.

przeszedł ostatecznej redakcji autorskiej, można zakładać, że pozostały w nim niepoprawione błędy i niedopracowane miejsca. W niniejszym komentarzu omawiamy więc koniektury (zarówno przyjęte w tekście, jak i odrzucone w niniejszym wydaniu) zaproponowane przez wydawców staropolskich i późniejszych. Wśród nich ważne miejsce zajmują propozycje Mariana Boreckiego, który w latach osiemdziesiątych XX wieku uczestniczył wraz z Jerzym Axerem w pracach nad nieukończoną edycją *Arateów* Kochanowskiego pod redakcją Marii Renaty Mayenowej (zob. Borecki 1995 oraz niepublikowane dwa zbiory materiałów zachowane w jego spuściźnie: Borecki Emend. oraz wspomniany wyżej *Wstęp*). Jeżeli dla przyjęcia lub odrzucenia koniektury najważniejsze są argumenty lingwistyczne, odsyłamy do komentarza językowego.

Aby uniknąć powtarzania tych samych treści, niekiedy przywołujemy nasz komentarz do łacińskiego *Aratusa* (KochArat), w którym cytowane są także objaśnienia i koniektury filologów XVI-wiecznych do greckiego Aratosa i do antycznych tłumaczeń łacińskich (Cyceron, Germanik, Awienus). W tym kontekście możliwe jest, naszym zdaniem, w wielu miejscach lepsze zrozumienie polskiej parafrazy Aratosa.

Przytaczamy też w niniejszym komentarzu w wyborze fragmenty z tekstów poetyckich antycznych i późniejszych, które mogą mieć znaczenie dla zrozumienia utworu Kochanowskiego jako interteksty, ukazując zarówno warsztat poety, jak i potencjalny wpływ na recepcję *Fenomenów* u czytelników staropolskich.

W objaśnieniach dotyczących mitologii uwzględniamy tylko rzadkie wersje podań.

## KOMENTARZ

s. 1/3–26 (Phaen 1–24): część wstępna, odpowiada wersom Ar. 1–18 oraz KochArat 1–21.

s. 1/3–4 (Phaen 1–2): Bóg początkiem wszemu, / Á początku zaś niemáš ani kónca jem u – obiegowa definicja Boga, zob. np. Novatianus, *De Trinitate*, cap. 31: *Est ergo Deus Pater omnium institutor et creator, solus originem nesciens*; por. św. Tomasz z Akwinu, *Quaestiones disputatae* III: *De creatione*, art. 17: *primum mobile, cum sit circulare, non habet principium neque finem*.

s. 1/11 (Phaen 9): Tenże i niebo nátknął gwiazdami ślicznými – zob. pieśń *Czego chcesz od nas, Panie* (KochPieś 71), w. 9–10: *Tys niebo zbudował / I złotými gwiazdami ślicznieś uháftował*.

s. 1/13 (Phaen 11): rolę uprawować – tym ogólnym zwrotem Kochanowski zastąpił obraz orki z użyciem wołów lub kopania motyką obecny w tekście greckim (Ar. 7–8: ὅτε βῶλον ἄριστον / βοῦσι τε καὶ μακέλησι; por. Cep. 335: *quando gleba optima / Bobusque et ligonibus*); w łacińskim przekładzie Kochanowski czyni podobnie, używając formuły *proscindere terram* (KochArat 9), odnoszącej się ogólnie do orki.

s. 1/14 (Phaen 12): nowy sad spráwować – wyrażenie to może mieć znaczenie ogólne, zgodne z etymologią: nowe nasadzenie roślin. Kochanowski ma jednak zapewne na myśli uprawę

drzew owocowych. W oryginale greckim (Ar. 9) mowa o sadzeniu roślin owocujących (φυτὰ γυρώσαι); podobnie KochArat 10, za Cep. 335: *plantas scrobibus infodere*.

s. 1/19 (Phaen 17): go ... z á w á z d y n a p r z ó d w s p o m i n a m y – Kochanowski użył 1. osoby liczby mnogiej, odmiennie niż Aratos i jego tłumacz Ceporinus, którzy używają 3. osoby liczby mnogiej.

s. 1/20 (Phaen 18): N a p r z ó d i n á w e t – ‘na początek i na koniec’ (pisownia rozdzielna *ná wet* wbrew podstawie wydania, por. KochSz, w. 126: *A potym ná wet száchownicę dano*); zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 17. Por. Cep. 335: *primumque et ultimum*; KochArat 17: *primoque loco extremoque*; zob. tekst grecki: πρῶτόν τε καὶ ὑστάτον ἰλασκόνται (Ar. 14).

s. 1/20 (Phaen 18): s t á d w s z y t k o d ó b r é m a m y – tego fragmentu tekstu Aratosa Kochanowski nie uwzględnił w KochArat; por. Ar. 15: μέγ’ ἀνθρώποισιν ὄνειαρ, por. Cep. 337: *magna hominibus utilitas*.

s. 1/21 (Phaen 19): O j c z e ł á s k á w y, O j c z e d o b r o t l i w y – zwrot do Boga odbiega od oryginału greckiego; Kochanowski wyraźnie nawiązuje do tonacji swojej parafrazy *Psalterza Dawidowego*, w której pojawiają się apostrofy „ojcze łaskawy” (KochPs 118, 49; 141, 1) i „ojcze dobrotliwy” (KochPs 13, 3; 102, 5).

s. 1/22 (Phaen 20): C i e b i e c h w a ł i ć p o w i n i e n k á z d y c z ł o w i e k ż y w y – powrót do początku tekstu greckiego; Kochanowski nie uwzględnił tej myśli w chrystianizującym początku, teraz jednak sparafrazował słowa Ar. 1–2: τὸν οὐδέποτε ἄνδρες ἐῷμεν / ἄρρητον, Cep. 335: *quem nunquam mittimus ipsi / Infatum*. W łacińskiej wersji obszerniej rozwinął tę myśl, zob. KochArat 2–6.

s. 1/23 (Phaen 21): o U r á n i j a – Kochanowski rekompensuje tu pominięcie w polskim przekładzie inwokacji do Muz z początku poematu Aratosa. Adresuje tę inwokację jednak nie do Muz w ogólności, lecz do Uranii. Jest to zarazem aluzja do roli, jaką Cyceron powierzył jej w swoim epickim poemacie *De consulatu suo*; jest ona tam narratorką. Podobnie uczynił Joachim Camerarius, który zadedykował swój łaciński wierszowany przekład Aratosa (1535) Muzie Uranii, naśladując uczony poemat Jana Pontanusa (*Urania sive de stellis*, 1514). Apostrofę do Uranii umieścił też Camerarius w wydany pod redakcją Filipa Melanchtona w 1540 roku w Bazylei poemacie o zaćmieniach Słońca.

s. 1/26 (Phaen 24): j e s l i o n á b é d z i e g o d n a ś w i á t á – ‘jeśli zasłuży na uznanie ludzi’; Kochanowski przekształca i rozbudowuje formułę oryginału: ἢ θέμις (= ‘o ile się godzi’, Ar. 18), Cep. 337: *Si fas oranti*; nie robi tego w wersji łacińskiej, wyraźnie idąc za Ceporinusem, zob. KochArat 20: *si fas est. Notabene*, wcześniej opuszcza obecne w oryginale i w przekładzie Ceporinusa odwołanie do złotego wieku (*prior aetas*), czy też do poprzedniego pokolenia bogów (zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 19).

s. 2/2–19 (Phaen 25–42): Fragment ten, odpowiadający KochArat 22–39, został napisany bez uwzględniania szczegółów obecnych w dwóch fragmentach przekładu Cycerona, które się w tym urywku znalazły. Podstawą informacji o osi świata i początku opisu Wozów jest grecki oryginał (Ar. 19–35), a właściwie jego przekład autorstwa Ceporinusa, uzupełniony tłumaczeniem Germanika.

s. 2/4 (Phaen 27): o ś, k t ó r a p r é d k i k r á g n i e b i e s k i t o c z y – poeta idzie wiernie za tekstem Ar. 23: περὶ δ’ οὐρανὸν αὐτὸν ἀγίει; Cep. 337: *circa autem caelum hunc se versat*. W łacińskiej wersji (KochArat 26) sens nieco inny, zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do tego miejsca.

s. 2/9 (Phaen 32): i G r é c z y n, i R z y m i á n i n z o w i e – informacja dodana przez Kochanowskiego; zob. Germ. 22: *Quem Grai dixere polon*; KochArat 28: *Dicitur esse polus*.

s. 2/10–11 (Phaen 33–34): J e d e n z n i c h n á p o ł u d n i é w m o r z u z á t o p i o n y, / Á d r u g i n á p ó ł n o c y w z g ó r ę w y n i e s i o n y – podobnie jak w przekładzie łacińskim

(KochArat 28–29), Kochanowski w opisie biegunów niebieskich nie idzie za Aratosem/Ceporinusem, lecz za Germ. 22–23: *pars mersa sub undas / Oceani, pars celsa sub horrifero Aquilone*.

s. 2/12 (Phaen 35): Po prawej i po lewej ręce – tekst grecki i KochArat nie mówią o lewej i prawej stronie, lecz zgodnie twierdzą, że Niedźwiedzice (Wozy) krążą wokół osi świata (Ar. 26: ἀμφίς, KochArat 30: *circum*); Kochanowski idzie jednak za Germ. 24: *Axem Cretaeae dextra laevaue tuentur*.

s. 2/14–15 (Phaen 37–38): Trzy gwiazdy niesie dyszel, czteremá palają / Koła – zbieżność z parafrazą Germanika, który także podaje liczbę gwiazd (Germ. 27): *Tres temone rotisque micant sublime quaternae*.

s. 2/18 (Phaen 41): snadź – zob. Germ. 31: *veteris si gratia fama*; Cep. 337: *si credere dignum*; KochArat 36: *si qua fides fama*.

s. 2/18–19 (Phaen 41–42): Pominięto – jeszcze radykalniej niż w tłumaczeniu łacińskim – szczegóły mitologicznej opowieści o dzieciństwie Zeusa na Krecie (zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 38–39).

s. 2/19 (Phaen 42): za to niebá dostąpiły – zob. Cep. 337: *illae Iovis magni beneficio / caelum ascenderunt*.

s. 2/20–21 (Phaen 43–44): Kochanowski pominął tu informację, która znajduje się w łacińskim KochArat 41–43: o tym, że Rzymianie nazywali ten gwiazdozbiór *Septem Triones* (wers dodany przez Cyclerona, por. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 43), a także poprzedzającą ją frazę o jasnym świetle, jakie emanują gwiazdy Wielkiej Niedźwiedzicy.

s. 2/21–27 (Phaen 44–50): Opisując rolę obu Niedźwiedzic w życiu żeglarzy, Kochanowski nie podejmuje rekonstrukcji przekładu Cyclerona (co czyni w KochArat 44–52), lecz idzie dość wiernie za Ceporinusem.

s. 2/21–22 (Phaen 44–45): Grékowie, ... sydońskie nawy – Kochanowski w polskim przekładzie w interesujący sposób określa narody doświadczonych żeglarzy: zamiast ἀχαιοί (Ar. 37), Cep. 339: *viri Achivi* – mówi *Grekwowie*, z kolei na określenie Fenicjan (Ar. 39: Φοίνικες, Cep. 339: *Phoenices*) stosuje peryfrazę *sydońskie nawy*, tak jak np. Owidiusz (Ov. *Trist.* IV 3, 2: *sidonias ... rates*). *Notabene*, nieco dalej Aratos nazwał Fenicjan Σιδόνιοι (Ar. 44). Interesujące, że w słowniku polskim Kochanowskiego nie występują *Fenicja*, *Fenicjanie*, nawet przymiotnik *fenicki*, choć zna on ich łacińskie odpowiedniki, zob. KochArat 47: *Phoenices*.

s. 3/1–2 (Phaen 51–52): Między tymi podobien rzéce Smok sie wije, / Á ogón zatokámi stąd i zowád kryje – zob. Germ. 48–49: *abrupti fluminis instar / immanis Serpens sinuosa volumina torquet*.

s. 3/9 (Phaen 59): Táž więc głowá – emendacja Boreckiego zamiast: *Tej więc głowa* (Borecki 1995, s. 57; Borecki Emend., s. 1–2) dobrze oddaje sens, chodzi bowiem o głowę Smoka, a nie Helice; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Smok*. Powodem owej pomyłki zecera mógł być początek 3/11 (Phaen 61): *Niedáleko téj głowy*. W tekście greckim: Κεῖνῃ που κεφαλῇ (Ar. 61), zob. Cep. 339: *Illud ferme caput*; KochArat 71: *Hoc caput*. Nie jest jednak wykluczone, iż był to *lapsus calami* samego Kochanowskiego (por. podobną sytuację w 11/17 [Phaen 243] i komentarz).

s. 3/9–10 (Phaen 59–60): morze ... zorze – para rymowa znana z KochSob 12, w. 57–60: *Dzień tu, ále jasné zorze / Zápádłby znowu w morze, / Niżby mój głos wyrzékł wszystkie / Wiesné wczasy i pożytki*.

s. 3/10 (Phaen 60): Gdzie wieczorné i ráné mieszają sie zorze – sens: zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Smok*.

s. 3/11–15 (Phaen 61–64): Niedáleko téj głowy ... przyciska łeb srogi – w opisie gwiazdozbioru Kłęcznia nie rozważa Kochanowski problemów wynikających z istnienia kilku autocytatów Cyclerona w *De natura deorum* (fragmenty 11 i 12), co zajmuje jego uwagę w łaciń-



skim *Aratusie* (KochArat 73–78). Opis Kłęcznia nie zawiera również informacji obecnej w dziele Aratosa i w jego łacińskich parafrazach, że mianowicie nie wiadomo, jak nazwać tę konstelację. Kochanowski zręcznie przetłumaczył opisową nazwę *Engonasin* (= ‘na kolanach’) na polskie Kłęczń, co uczyniło ów wywód zbędnym.

s. 3/12 (Phaen 61): okrutného Wężá – tutaj – zapewne dla rymu – Kochanowski nazwał Smoka Wężem, choć w terminologii astronomicznej to nazwa innej konstelacji, opisanej w w. 71–76 (zob. Borecki 1995, s. 57). W literackiej polszczyźnie XVI-wiecznej zamienne stosowanie tych dwu rzeczowników było możliwe, zob. np. KochTr 1, 9, gdzie węża atakującego gniazdo słowika nazwano smokiem (zob. J. Axer, *Smok i słowiczki. Wokół wersów 9–14 Trenu I Jana Kochanowskiego*, „Pamiętnik Literacki” LXX, 1979, z. 1, s. 87–191).

s. 3/17 (Phaen 65): Przy boku tegóż mężá – w innych tekstach: za plecami Kłęcznia. Zob. Ar. 73: *νῶτα*; KochArat 84: *Tergo*; Germ. 70: *subter costas atque ardua terga*; Cep. 341: *Humero*.

s. 3/17 (Phaen 65): dziewięcią gwiazd wity – liczby dziewięciu gwiazd w Koronie Północnej nie podaje ani Aratos, ani Germanik, ani KochArat; poeta mógł ją znaleźć w parafrazie Avien. 199: *Trina ter illustrant hanc lumina* lub w *Katasterismoi* Pseudo-Eratostenesa (ἔχει δὲ ἄστέρας ὁ στέφανος ἐννέα).

s. 3/18 (Phaen 66): cněj Áryjá dny – Ariadny sławnej jako małżonka Dionizosa; według Pseudo-Eratostenesa Korona Północna to wieniec weselny umieszczony na niebie podczas wesela na wyspie Delos, tu jednak, za Ar. 71–73 i Cep. 341, mowa o pośmiertnym uhonorowaniu małżonki przez boga. Kochanowski w polskim tekście, inaczej niż w łacińskiej wersji, w ogóle nie wymienia Dionizosa, tym bardziej więc nie mówi o jego relacji miłosnej z Ariadną, który to motyw wprowadza Germanik (zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 82).

s. 3/20 (Phaen 67): przy głowie – tzn. przy głowie Kłęcznia.

s. 3/21 (Phaen 68): Jásného Ofijuchá – Ar. 76: *φαιρόμενον Ὀφιοῦχον*, Cep. 343: *splendidum Serpentarium*; KochArat 86: *vasti ... Anguinenentis*.

s. 4/4 (Phaen 73): Niedźwiádkowi ná piersi – w oryginale greckim (Ar. 85) i łacińskim tłumaczeniu Cyclerona (KochArat 97): ‘na oczy i piersi’. Kochanowski uprościł opis. Mógł się inspirować taką drzeworytową mapą nieba, na której Wężownik istotnie postawił lewą nogę na korpusie Skorpiona.

s. 4/5 (Phaen 74): Wężá zbywa; część *sptywa* práwa przy ogonie – w pierwodruku: *Wężá zbywa; część bywa práwa*; obecność wyrazów *zbywa* i *bywa* w tym wersie może być skutkiem pomyłki zecera i domaga się poprawki w drugim zdaniu. Borecki (Emend., s. 2–3) zaproponował koniekturę *zbywa* zamiast *bywa*, co powoduje powtórzenie słowa *zbywa* i wymaga poprawki *prawa* na *prawą*; w dodatku nie daje wyraźnie lepszego sensu. Prostsza poprawka wydaje się: *część sptywa prawa przy ogonie*. Za lekcją *sptywa* przemawia obecność w łacińskiej wersji słowa *elabitur* (KochArat 99: *Palmarumque impar nexus elabitur artos*). Żadna z poprawek tu omówionych nie oddaje w pełni sensu: Aratos pisze, że widoczna część Węża, która wystaje spod prawego ramienia Wężownika, jest krótsza; zob. Cep. 343: *Dexteram modicus*, KochArat 100: *dextram parcus*.

s. 4/7 (Phaen 76): żęďłem sie opiéra – zapewne nie chodzi o kolec jadowy na końcu ogona skorpiona, lecz o „żądło węzowe” (zob. np. K. Miaskowski, *Zbiór rytmów*, wyd. A. Nowicka-Jeżowa, Warszawa 1995, cz. I 5, s. 11: *Kalliope*, w. 32: *i zgubi żądło w przegowatym wąż ciele*).

s. 4/12 (Phaen 79): pochylony – odnosi się do Arktofylaksa (Wolarza); zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 105–106 (*clinato corpore*).

s. 4/13 (Phaen 80): Árktofiláks ... Bootes – te dwie nazwy gwiazdozbioru wymieniają zarówno Aratos (Ar. 92), jak i Cycleron (KochArat 106). Pierwsza z nich (oznaczająca Stróża Niedźwiedzicy, zob. Ov. *Fast.* II 153–154: *Custodem ... Ursae / aspicias*) powstała później, gdy

dwie konstelacje północne zaczęto utożsamiać z tymi zwierzętami. Wcześniejsza nazwa, Bootes, oznacza Wolarza kierującego wozem zaprzężonym w woły. Ar. 91 pisze o nim: ἐλάοντι ἑοικώς, Cep. 343: *auriganti similis*, a dalej dodaje (Ar. 93): ἀμαζαίης ἐπαφώμενος εἶδεται Ἄρκτου, Cep. 343: *plastrum contrectare videtur Ursae*. Cyceon w swym przekładzie pisze o dyszlu owego wozu (KochArat 107): *quasi temone adiunctam prae se quatit Arcion*, co Kochanowski oddał w polskim przekładzie (4/12 [Phaen 79]): *Wozá Wielkiégó dyszel trzyma. Notabene*, ów szczegóół, którego brak w greckim oryginale, świadczy o tym, że pracując nad polskimi *Fenomenami*, poeta miał w pamięci Cyceonowe fragmenty.

s. 4/14 (Phaen 81): pod plecionym sznurem – miejsce, w którym znajduje się Arkturny, wyznaczano na piersi Wolarza (*subter praecordia*, KochArat 109), między jego udami (Awienus i mapy nieba za katalogiem Ptolemeusza) lub poniżej pasa (Ar. 94: ὑπὸ ζώνῃ, Cep. 343: *sub zona*); zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Bootes (Wolarz)*. „Pleciony sznur” to zapewne część szaty Wolarza. Gdyby Kochanowski poszedł za Cyceonem, oznaczałoby to skrzyżowane na piersi dwa sznury, jeśli za greckim Aratosem i jego tłumaczem Ceporinusem – sznur, którym był przepasany.

s. 4/17 (Phaen 83): oglądasz – odcień rozkazujący, zob. Ar. 96: σκέπτοιο, Cep. 345: *observato*.

s. 4/17–18 (Phaen 83–84): Pod nogámi oglądasz Bootá jásnégó / Pánnę – Kochanowski naśladuje szyk przestawny tekstu greckiego (Ar. 96–97): Ἀμφοτέροισι δὲ ποσσὶν ὑπο σκέπτοιο βοώτῳ / Παρθένον; por. Cep. 345: *ambobus sub pedibus observato bubulci / Virginem*. Dyskusje nad tym wersem zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 111.

s. 4/18 (Phaen 84): Pánnę – gr. Παρθένος (Ar. 97, 136), łac. *Virgo* (Cep. 345, 349; KochArat 112, 132, 160). Kochanowski nazywa tak bohaterkę swej opowieści częściej niż grecki autor (zob. Phaen 4/20 [86], 5/20 [106], 6/4 [122]), dwukrotnie stosując też imię Sprawiedliwość (Phaen 5/7 [93] i 5/18 [104]), gr. Δίκη (Ar. 105, 113, 133), łac. *Iustitia* (Cep. 345, 347; KochArat 122).

s. 4/19 (Phaen 85): Którégokolwiek ojcé córká chcesz być zwána – Kochanowski pominął imię domniemanego ojca Panny, Astrajosa, wymienione przez Aratosa (Ar. 98) i w parafrazie łacińskiej (KochArat 113); por. Cep. 345: *Sive igitur Astraevi illa proles*.

s. 4/19–5/10 (Phaen 85–96): Apostrofa do Panny wprowadzona przez Kochanowskiego wbrew oryginałowi greckiemu, w którym mówi się o niej w trzeciej osobie, podobnie jak w KochArat. Bezpośrednio do bogini zwraca się natomiast Germanik (w. 98–111), zob.: *Quam te, diva, vocem?* (w. 98), *Teque tuumque canam terris venerabile numen* (w. 102); por. Verg. *Ecl.* 4, 6: *redit ... Virgo*, w. 9: *surget gens aurea*, w. 10: *fave casta Lucina*. Zob. też *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 115–116.

Zastosowany przez polskiego poetę zwrot *Pánnó wybrána* (4/20 [Phaen 86]), podobnie jak prośba do niej skierowana w 5/1–2 (Phaen 87–88) (*Pojórzzy okiem laskáwym ... dopuść sie miánować rymy niegodnemi*), czynią z Astrei opiekunkę poety (Muzę) i przypominają praktykę późniejszych twórców polskich adresujących inwokacje do Matki Bożej, również nazywanej „Panną” i przeciwstawianej przez nich pogańskim Muzom; zob. np. inwokację Piotra Kochanowskiego do *Gofreda* (1618), parafrazy poematu Torquata Tassa:

Panno, nie ty, co laury nietrwałemi  
Zdobisz w zmyślonym czoło Helikonie,  
Lecz mieszkasz między chory niebieskimi  
Z gwiazd nieśmiertelnych w uwitej koronie –  
Ty sama władni piersiami mojemu,  
Ty daj głos pieśni!  
(pieśń I, oktawa 2, w. 1–5)

s. 5/1 (Phaen 87): ku tój niskiej ziemi – tu: ziemia przeciwstawiona niebu, zob. pieśń *Czego chcesz od nas, Panie* (KochPieś 72), w. 27–28: *Chowaj nas, póki raczysz, na tój niskiej ziemi, / Jedno zawoźdy niech będziem pod skrzydłami Twemi!*; zob. też KochPs 104, 26; KochBr, w. 28.

s. 5/3–6, 11–18 (Phaen 89–92, 97–104): Obraz złotego wieku znacznie rozbudowany w porównaniu z greckim tekstem i *Aratusem* łacińskim Kochanowskiego; polski poeta skorzystał w kilku miejscach z opisu Owidiusza (*Met.* I 89–112), głównie jednak odwołał się do Germ. 112–119.

s. 5/4 (Phaen 90): ludzie przestrzegali dobrowolnie cnoty – zob. *Ov. Met.* I 90: *sponte sua, sine lege fidei rectumque colebat* [scil. *aurea prima aetas*].

s. 5/5 (Phaen 91): Nie patrząc albo na każdą, albo jakie prawa – zob. *Ov. Met.* I 91–92: *poena metusque aberant, nec verba minantia fixo / aere legebantur*.

s. 5/11–12 (Phaen 97–98): Przetóż onych lat pierwszych ani mieczą znano, / Ani między krewnymi o zwadzie słychano – zob. Germ. 112–113: *nondem vesanos rabies nudaverat ensis / nec consanguineis fuerat discordia nota*.

s. 5/14–15 (Phaen 100–101): więc morski pław zątym / Nie był ludziom znajomy – zob. Germ. 114: *ignotique maris cursus*.

s. 5/15–16 (Phaen 101–102): dla bręły złotą / W niebezpieczeństwo żaden nie wdawał żywotą – zob. Germ. 115–117: *neque per dubios avidissima ventos / spes procul amotas fabricata nave patebat / divitias*.

s. 5/17 (Phaen 103): Pług a rola – Kochanowski zmienił nieco obraz, pomijając woły ciągnące plugi; zob. KochArat 131: *Terram exercentes tauris et vomere duro* (zob. też *Komentarz filologiczno-literacki* do tego miejsca).

s. 5/25–28 (Phaen 111–114): „Jakié – prawi – złé dzieci ... przypadnie na ludzi” – por. Verg. *Ecl.* 4, 31–36.

s. 5/30 (Phaen 116): ony strachem nápełnił – zob. Germ. 132: *attonitos linquens populos graviora paventes*.

s. 5/31 (Phaen 117): Ale jako żelazu srebro ustąpiło – podobnie jak w łacińskim przekładzie Kochanowski pisze o trzeciej epoce jako o wieku żelaznym, a nie brązowym.

s. 6/1 (Phaen 119): złoczystą szablę – w tekście greckim: μάχαιραν εἰσδοίην (Ar. 131–132), Cep. 347: *gladium / Viatorium*, Cyceron: *ensem* (KochArat 154). Mowa więc o mieczu lub sztylcie używanym w podróży lub przez rozbójników, *szabla* jest częstym u Kochanowskiego anachronizmem jako nazwa broni używanej w Polsce.

s. 6/2 (Phaen 120): robotnego wołu – zob. Cep. 347: *boves ... operarios*.

s. 6/2 (Phaen 120): ná srogi stół dáli – Germ. 136: *polluit et taurus mensas adsuetus aratro*; *srogi* to najprawdopodobniej epitet dodany przez Kochanowskiego.

s. 6/4 (Phaen 122): Święta Pánná – zob. Germ. 137: *iustissima Virgo*.

s. 6/4 (Phaen 122): lotem chutnym – zob. KochArat 157: *nitens pernicious alis*, za Avien. 349–350: *pernicibus ... alis*.

s. 6/5–6 (Phaen 123–124): I osiadłá ... zacného – Kochanowski trzyma się tutaj przekładu Cep. 349, a zwłaszcza Germ. 138–139, nie uwzględniając wersji Cycerona, w której miejsce wybrane przez Astreę zostaje doprecyzowane za pomocą peryfrazy *Iovis in regno*. Por. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 158.

s. 6/8 (Phaen 126): Protrigitir od Greków rzeczony – grecka nazwa gwiazdy za Ar. 138 (wers uznawany przez wielu wydawców za wątpliwy, być może dodany w późnej redakcji, zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 162). Powodem, dla którego Kochanowski zdecydował się na grecką formę (*notabene*, czytając długie *e* [η] zgodnie z późną, bizantyjską wymową jako *i*), a nie na występujące w innych tekstach *Vindemitor* (*Ov. Fast.* III 407) lub *Praevindemiator* (Cep. 349), może być fakt, że lepiej niż owe odpowiedniki mieści się ona w schemacie metrycznym.

s. 6/9–12 (Phaen 127–130): Ten fragment przekładu dokładnie odpowiada wersji Cep. 349: *Tanta quidem magnitudine talique insidens splendori / Qualis etiam Magnae sub cauda lucet Ursae. / Ardens profecto illa ardentisque etiam ei cominus sunt / Stellae, nec forsan hasce contuitus tibi inquisitione opus fuerit.* Por. KochArat 164–165: *Ardens quippe illa est, stellis quoque flamma propinquis / Par data, quas caelum intuitus facile ipse notaris.*

s. 6/13 (Phaen 131): króm tych, które w głowie i w łapách gorąją – Kochanowski pominął tu wyliczenie trzech gwiazd obecne w oryginale greckim i w przekładzie Ceporinusa; ograniczył się do wzmianki o gwiazdach tworzących łeb i łapy Wielkiej Niedźwiedzicy. Być może powodem była niejasność przekładu Ceporinusa w tym miejscu (zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 166–169).

s. 6/13 (Phaen 131): w głowie i w łapách gorąją – por. Germ. 145: *quibus expletur cervixque caputque.*

s. 6/14–15 (Phaen 132–133): Cztérzy co naświétniejszé w kroku miejsce mają / Ná kwáter usádzoné – fragment, który można rozumieć dwojako: 1) chodzi o cztery gwiazdy pod przednią stopą Niedźwiedzicy, które Kochanowski widział na mapie nieba; wtedy słowo *krok* oznaczałoby ‘stąpienie, kroczenie’ (metonimicznie: ‘stopa’). Takie rozumienie słowa *krok* wskazywałoby na pokrewieństwo z tym, które jest zawarte w opisie Cefeusza (zob. 7/19 [Phaen 159]). Trudność sprawia jednakże przymiotnik *naświétniejsze*, skoro owe gwiazdy rozproszone Aratos nazywa słabymi (Ar. 146 ἀπλῶι, Cep. 349 *mediocres*); 2) chodzi o jasne gwiazdy w tułowiu Wielkiej Niedźwiedzicy, które istotnie układają się w kształt prostokąta. Potwierdzeniem takiego rozumienia byłby 6/13 (Phaen 131): *króm tych, które w głowie i w łapách*; taka interpretacja wymaga jednak koniektury w tekście: zamiast *w kroku* trzeba by czytać *w boku* (propozycja Boreckiego, Emend., s. 3–4). Wybieramy pierwszą z możliwości, niewymagającą koniektury, odnotowując jednak interesującą propozycję Boreckiego.

s. 6/15–16 (Phaen 133–134): zá przebaczeniem / Stárych, żadnéj z nich własnym nie zowiem imieniem – zob. Germ. 146: *vatibus ignoti priscis sine honore feruntur* [scil. *sidera*]. Przywołanie Germanika mogłoby uprawdopodobnić drugą z wyżej wymienionych interpretacji w. 132–133, ponieważ tłumacz ten odnosi się tu do gwiazd tworzących głowę i kark Niedźwiedzicy. Nie jest to jednak przesądzający argument, skoro Kochanowski częściej niż za Germanikiem szedł za przekładem Ceporinusa, a ten w tym miejscu mówi o gwiazdach rozproszonych.

s. 6/18 (Phaen 135): Rák wielonogi – tu i w 21/6 (Phaen 482) przymiotnik dodany przez Kochanowskiego, nie występuje w greckim oryginale ani w łacińskich parafrazach.

s. 6/20 (Phaen 137): drógá ... sólnečných koni – obraz zaprzęgu Heliosa dodany przez Kochanowskiego; w oryginale greckim: ἡελίοιο ... κέλευθοι (Ar. 149), zob. *solis ... cursus* (Cep. 349), *via ... Solis* (KochArat 173). Por. Germ. 150: *Phoebe violentior axis.*

s. 6/21 (Phaen 138): ziemiá zá kosámi ziemné włosy róni – opis Kochanowskiego różni się od oryginału greckiego i wersji łacińskich: tylko on wspomina o żniwach (*zá kosámi*), on też określa obrazowo rośliny jako *ziemne włosy*. Inni mówią po prostu o polach pozbawionych kłosów w czas letnich skwarów: ἀσταχῶν κεραὶ φαίνονται ἄρουραι (Ar. 150), *Atque tum spicarum vacua apparent arva* (Cep. 349), *Arvaque defectis vacua aspiciuntur aristas* (KochArat 174).

s. 6/23 (Phaen 140): tu Kochanowski, najczęściej wykazujący obojętność na sprawy morskie, pominął wskazówki (formułowane przez Aratosa w pierwszej osobie!), jak żeglować podczas silnych wiatrów (zob. KochArat 178–179).

s. 6/25–7/4 (Phaen 141–146): opis Woźnicy znacznie skrócony w stosunku do greckiego oryginału: Kochanowski pominął położenie tego gwiazdozbioru względem Bliźniąt, a także wzmiankę mitologiczną o Kozie jako karmicielce Zeusa. Interesujące, że pozostawił, a nawet nieco rozbudował obraz niebezpiecznych dla żeglarzy burz morskich w czasie, gdy wschodzą Koziołki.

s. 7/1 (Phaen 143): N á r á m i e n i u m a K o z ę – Kochanowski pominął informację, że chodzi o lewe ramię; zob. Cep. 351: *sinistro ... humero*; KochArat 187: *laevum umerum ... obtinet*.

s. 7/17 (Phaen 157): z á k r e w n o ś c i ą – według niektórych wersji mitu Kefeus, mąż Kasjopei, miał być potomkiem Io i Zeusa. Na tej podstawie można było łączyć całą rodzinę: Cefeusza, Kasjopeę i Andromedę, z władcą Olimpu. Zob. też KochArat 205–206 i *Komentarz filologiczno-literacki* do tego miejsca.

s. 7/19–20 (Phaen 159–160): s a m n á s w y m k r o k u / S t o i , o d C y n o z u r y p o ś l e d n i ę g o s k o k u – w tłumaczeniu polskim Kochanowski pominął informacje dotyczące odległości między gwiazdami Cefeusza i Małej Niedźwiedzicy (zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 208–210), opisał natomiast scenę, która widnieje na mapach nieba: Cefeusz, trzymając ręce wzniesione do góry, odchodzi od tylnej nogi (*pośledniego skoku*) Niedźwiedzicy, jest ukazany w ruchu, jakby w rozkroku (*sam n á s w y m k r o k u* ‘stawiając stopy jedna za drugą’). Być może Kochanowski zasugerował się też tekstem Germ. 187–188: *ipse ... stat post Cynosuram / diducto passu*.

s. 7/22 (Phaen 161): P r z y p á s i e – *scil.* przy pasie Cefeusza.

s. 7/22 (Phaen 161): k i e d y – Borecki (Emend., s. 4) proponował w tym miejscu *kędy*, uznając spójnik wprowadzający zdanie czasowe za nieodpowiedni. Nie wydaje się to konieczne.

s. 7/23 (Phaen 162): n i e b o K á s s y j o p e t o c z y – podmiotem zdania jest Kassjope, która toczy (wprawia w ruch, porusza) niebo. Kochanowski użył już wcześniej czasownika *toczyć* w takim znaczeniu w 2/4 (Phaen 27): *oś, która prędkie krąg niebieski toczy*. Zainteresowany tym, co dzieje się na niebie, mógł uznać ciała niebieskie za podmioty aktywne, których ruch jest siłą sprawczą obrotu niewidocznego nieboskłonu. Gdyby przyjąć, że podmiotem jest „niebo”, należałoby zapewne poprawić na: *Kassjopę* (tak chciał Borecki w indeksie przygotowywanej przed laty edycji); i to jednak nie jest konieczne, autor bowiem mógł, jak to niekiedy wówczas czyniono, uznać obce imię za nieodmienne.

s. 8/1 (Phaen 163): N i e p r á w i e z n á c z n a , z w ł a s z c z ą p o d p e ł n i ą – zob. Cep. 353: *non admodum multa / Nocte lucens plenilunari*.

s. 8/5–6 (Phaen 167–168): b i ę d n ę r ę c e t á k r o z k r z y ż o w á ł a , / J á k o b y u d r ę c z o n ę j c ó r k i ż á ł o w á ł a – zob. Germ. 199–200: *sic tendit palmas, ceu sit planctura relictam / Andromedam*; por. Cep. 355: *diceres profecto angī propter filiam*. Borecki (Emend., s. 5) proponował poprawkę: *biedna*, uznając *biedne ręce* za nieodpowiednie; zob. *Komentarz językowy* do 8/5 (Phaen 167).

s. 8/6 (Phaen 168): u d r ę c z o n ę j c ó r k i – Andromedy, którą ojciec przykuł do skały na ofiarę dla potwora zesłanego przez Posejdona jako kara za pychę jej matki, która uznawała siebie i córkę za piękniejsze od nereid.

s. 8/11 (Phaen 172): s á m á j á s n y m p ł a s z c z e m o g á r n i o n á – tekst grecki wspomina o przepaskach (Ar. 201: ζώνται πάντες), zob. Cep. 355: *cincturae omnes*, KochArat 223: *cinctus corporis omnes*. Na mapach nieba przedstawiano Andromedę naga. Płaszcz występuje natomiast u Germanika, w. 204: *igneae substricta lucet qua zonula palla*.

s. 8/12 (Phaen 173): j e s t w s w ę j d a w n ę j m ę c e – zob. KochArat 224: *Poena antiqua*; por. Germ. 205: *poenae facies remanet*, Avien. 466: *tamen hic [scil. in coelo] etiam vivax est poena dolenti*. W greckim oryginale mowa o kajdanach i o rękach Andromedy wiecznie wzniesionych w górę i rozciągniętych, ale nie mówi się o karze.

s. 8/13 (Phaen 174): m a d o s k á ł y p r z y k o w á n ę r ę c e – nie ma tego szczegółu w greckim tekście i łacińskim przekładzie Ceporinusa, o przykuciu rąk Andromedy do skały mówi natomiast Kochanowski, KochArat 225: *[manus] ad saxa horrida fixae*, zapewne za Germ. 206: *[brachia] duri teneantur robore saxi*.

s. 8/15 (Phaen 175): K ó Ń s k r z y d ł á t y – Aratos nie wspomina o skrzydłach Konia (Pegaza), czynią to natomiast Cyceron: *Equi ... alitis* (KochArat 231) i Germ. 207: *sonipes ... ales*. Por. Ov. *Am.* III 12, 24: *victor Abantiades alite fertur equo*. Zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Koń* (Pegaz).



s. 8/15 (Phaen 175): jéj wárkocz pleciony – o warkocz Andromedy nie ma mowy ani w greckim tekście (Ar. 207: ἐσχάτω ἰκτὶ καρήνῃ; zob. Cep. 355: *in extremo capite*), ani w przekładzie Cyclerona (KochArat 227: *summum contingit caput*), ani u Germanika (w. 208: *vertice ... Andromedae*). Na mapie nieba dołączonej przez Januszowskiego widoczny jest natomiast imponujący warkocz, choć gwiazda łącząca Andromedę z gwiazdozbiorem Konia usytuowana jest, zgodnie z wszystkimi przekazami, na czubku jej głowy.

s. 8/18 (Phaen 178): cztérmi kąty leżą – Kochanowski określił kształt, który tworzą owe cztery jasne gwiazdy (tzw. czworokąt Pegaza), pominął jednak informację podaną przez Aratosa, że owe cztery gwiazdy są od siebie jednakowo odległe; zob. Cep. 357: *signant distanter aequalia spacia*, KochArat 230: *inter sese aequalibus intervallis*.

s. 8/25 (Phaen 185): co chcą ludzie mieć za rzecz prawdziwą – formuła rozbudowana w stosunku do oryginału greckiego (Ar. 216): φάσι; por. Cep. 357: *aiunt*; KochArat 238: *perhibent*.

s. 9/1–2 (Phaen 187–188): skálá kopytem / Uderzoná – grecki tekst uściśla, że było to kopyto przednie (Ar. 220: πληγῇ προτέρου ποδός, Cep. 357: *ictu prioris pedis*), Germ. 220 – że prawe: *dextri pedis ictibus*.

s. 9/3 (Phaen 189): Kóniów Zdrój – spolszczenie łac. *Equi fons* (Cep. 357).

s. 9/3 (Phaen 189): i dziś zowią – w oryginale greckim mowa o tym, że nazwę Hipokrene nadali źródłu pasterze; zob. Cep. 357: *pastores autem / Primi hunc potum appellarunt equi fontem*. Por. KochArat 243: *Pastores Hippocrenen coepere vocare*. Kochanowski poszedł za Germ. 221–222: *liquor genitus nomen tenet: Hippocrenem / fontes nomen habent*.

s. 9/8 (Phaen 193): Kosmátéj Cynozury – przymiotnik dodany przez Kochanowskiego, nie ma go ani w tekście greckim, ani w łacińskich przeróbkach. Por. opis przemiany nimfy Kallisto w niedźwiedzicę, Ov. *Met.* II 478–481: *brachia coeperunt nigris horrescere villis / curvarique manus et aduncos crescere in unguis / officioque pedum fungi laudataque quondam / ora Iovi lato fieri deformia rictu*.

s. 9/10 (Phaen 195): po tásmie ... Ándromedy – ‘patrzac na pasek Andromedy’, zob. 8/11 (Phaen 172) i komentarz do tego miejsca. W tekście greckim (Ar. 229) ζώνη, Cep. 357: *cingulum*, KochArat 252: *cingula*. Por. Germ. 231–232: *quaerendus erit zonae regione micantis / Andromedae*.

s. 9/11 (Phaen 196): pod nią mało co – ‘tuż pod nią’; zob. Ar. 230: ὀλίγον γὰρ ὑπ’ αὐτὴν ἐστίρηκται; Cep. 357: *haud longe enim sub ipsam situs est*.

s. 9/12 (Phaen 197): Niedźwiadkowe ostatnie rámioná – używając tej peryfrazy, Kochanowski chciał dobrze oddać sens: Ar. 231–232: ἄκραι χηλαί, Cep. 357: *summae / Chelae*, KochArat 254–255: *Chelae / Extremae*. Gdyby pozostał przy nazwie Waga, której użył wcześniej w 4/10 (Phaen 78), musiałby i tak zastosować wybieg, by uniknąć zwrotu „ostatnia Waga” lub podobnego. Mówiąc o szczypcach Skorpiona, rozwiązał tę trudność.

s. 9/13 (Phaen 198): świętny pás – ani Aratos (w. 232), ani Cycleron (KochArat 255) nie opatrzyli rzeczownika epitetem; ale zob. Germ. 233: *candens ... balteus Orionis*.

s. 9/15 (Phaen 199): nád Skopem – Kochanowski sprecyzował informację o położeniu Trójkąta. Inne teksty mówią ogólnie o miejscu obok Barana (Ar. 233: τετυγμένον ἐγγύθι σήμα, Cep. 357: *dispositum prope signum*).

s. 9/17–18 (Phaen 201–202): Deltoton swym imieniem Grékowie miánują ... czwartą literę – dwuwiersz ten nawiązuje do przekładu Cyclerona (KochArat 257–258): *Deltoton dicere Graii / Quod soliti, simili quia forma littera claret*. Nie mówi się tu jednak, że jest to czwarta litera alfabetu.

s. 9/20 (Phaen 204): Ále zasię gwiazdami dáleko zacniejsza – zob. Cycleron (KochArat 261): *Sed stellis longe densis praeclara relucet*.

s. 9/22–10/1 (Phaen 205–207): Pod tym głowę Skop trzyma nieco nąchylony ... Ujrzysz Ryby – w oryginale greckim i tłumaczeniu Ceporinusa, a także w wersji łacińskiej Kochanowskiego (KochArat 262–263) jest informacja o tym, że Baran zwrócony jest w stronę południa, nie ma natomiast wzmianki o jego łbie; tu Kochanowski odwołuje się najpewniej do mapy nieba, na której istotnie łeb Barana zwrócony jest w tył, a nie ku Rybom, które znajdują się przed nim.

s. 9/23 (Phaen 206): jeśli spojrzysz w támté strony – brak u Aratosa, Ceporinusa i Cyclerona, zob. jednak Avien. 539–541: *Hinc si vicino flectaris lumina visu / inque Notum sensim Boreali ab cardine doctus / inclinere oculos...* Por. Germ. 246–247: *Piscis, qui respicit auras / Threicias*.

s. 10/1 (Phaen 207): z tych jedną jáśniej połyskuje – Aratos (w. 240) używa przymiotnika  $\pi\rho\omicron\psi\epsilon\rho\epsilon\omicron\tau\epsilon\pi\omicron\varsigma$ , Ceporinus tłumaczy *propior* (Cep. 359), Cycleron *paulo prolabitur ante* (KochArat 264). Wszystkie te określenia dotyczą stosunków przestrzennych. Możliwe, że Kochanowski w tym miejscu wprowadził przysłówek *jaśniej*, by uniknąć niejednoznaczności tłumaczenia Ceporinusa: *sed semper alter propior altero*.

s. 10/2 (Phaen 208): bąrziej pułnocného Ákwiloną czuje – por. Cep. 359: *magis Boream recenter descendente sentit*. Nazwa Akwilon występuje w przekładzie Cyclerona, który jednak nie jest dosłowny (KochArat 265): *magis horrisonis Aquilonis tangitur alis*.

s. 10/4–5 (Phaen 210–211): od Greków nązwána / Niebieski Węzeł – zob. Avien. 556: *Caelestem memorat quem sollers Graecia Nodum*. Por. Cycleron (KochArat 269): *Quem veteres soliti caelestem dicere nodum*. W tekście greckim (Ar. 245):  $\sigma\upsilon\nu\delta\epsilon\sigma\mu\omicron\nu\ \upsilon\pi\omicron\upsilon\pi\rho\alpha\iota\omicron\nu$ , Cep. 359: *Quam ... colligaturam subcaudinam vocant*. Kochanowski nie poszedł za wersją Aratosa i Ceporinusa, skorzystał z wymienionych wyżej łacińskich przekładów. Zob. też *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 269.

s. 10/6 (Phaen 212): to masz pewné známie – zob. Cep. 359: *Andromedae humerus sinister piscis esto index*.

s. 10/8 (Phaen 213): U nóg – *scil.* u nóg Andromedy.

s. 10/8–10 (Phaen 213–215): Kochanowski pomija, obecne w oryginale greckim, określenia odnoszące się do powinowactwa między postaciami umieszczonymi na niebie w bliskim sąsiedztwie: nie nazywa Perseusza mężem Andromedy ani Kasjopei jego teściową. Podobnie postąpił Cycleron w swoim przekładzie.

s. 10/11 (Phaen 216): wznosi prędko stopy – w oryginale greckim mowa o tym, że Perseusz jakby ściga to, co leży pod jego stopami (zob. Ar. 252–253:  $\tau\acute{\alpha}\ \delta'\ \epsilon\nu\ \pi\omicron\sigma\iota\nu\ \omicron\iota\acute{\alpha}\ \delta\iota\omega\kappa\omega\nu\ /\ \dot{\iota}\chi\nu\iota\alpha$ , Cep. 359; *in pedibus ... velut persequens / Vestigia*). W tłumaczeniu polskim można się jednak doszukiwać obrazu Perseusza wznoszącego się na skrzydłach, przedstawiano go bowiem w trzewikach ze skrzydełkami; tak też jest na mapie Januszowskiego. Por. KochArat 276: *pedes vinctos talaribus aptis*; Germ. 248–249: *ales / Perseos effigies*, 254: *aligeris ... plantis*; Avien. 561: *Persea sub volucris ... forma*; 564: *alato ... pede*.

s. 10/15 (Phaen 219): lecz to płoné wieści – dodatek Kochanowskiego.

s. 10/19–20 (Phaen 223–224): Elektrá, Celeno, Meropá, / Álcyjoná, Tajgetá, Májá i Steropá – Kochanowski nie zachował porządku oryginału ani przekładów Cyclerona i Ceporinusa (zob. KochArat 287–288: *Alcyone Meropeque, Celaeno Taygeteque, / Electra Steropeque, simul sanctissima Maia*; Cep. 361: *Alcyone Meropeque, Celaenoque, Electraque, / Et Sterope, et Taygeta, et veneranda Maia*). Kolejność Plejad zależy u niego od metrum i rymu.

s. 10/21–22 (Phaen 225–226): ták ráné, / Jáko późné – Ar. 265:  $\eta\pi\rho\iota\ \kappa\alpha\iota\ \epsilon\sigma\pi\acute{\epsilon}\rho\iota\sigma\iota$ , Cep. 361: *mane et vespertinae*. W parafrazie Cyclerona brak tego rozróżnienia.

s. 10/22 (Phaen 226): nie mogą być przepámiętáné – zob. Ar. 264:  $\delta\omicron\nu\mu\alpha\sigma\tau\acute{\alpha}$ , Cep. 361: *celebres*. KochArat 290: *magnum nomen signi clarumque vocatur*.

s. 10/23 (Phaen 227): Bo to ná nie Bóg włożył – Ar. 265: Ζεὺς δ' αἴτιος, Cep. 361: *love autore*. Brak tej uwagi w parafrazie Cyclerona.

s. 10/24 (Phaen 228): kiedy orać mają – zob. Cep. 361: *advenientemque arationem*; u Cyclerona mowa o siewie: *ut mandent mortales semina terris* (KochArat 293).

s. 11/1 (Phaen 229): Jest i Lutnia ná niebie – Kochanowski pominął określenia, które dodali do nazwy gwiazdozbioru Aratos: ὀλίγη (Ar. 268), Ceporinus: *parva* (Cep. 361) i Cycleron: *leviter posita et connexa* (KochArat 294).

s. 11/2 (Phaen 230): światu objawił – w oryginale mowa o tym, że Hermes nazwał instrument lirą i przeniósł na niebo, Ar. 269–271: Λύρην δὲ μιν εἶπε λέγεσθαι. / καὶ δ' ἔθετο ... / οὐρανὸν εἰσαγαγών, Cep. 361: *Lyram vero eam iussit vocari. / Collocavit autem ... / In coelum transferens*. Por. Cycleron (KochArat 295–296): *Mercurius ... quam dicitur olim / ... in alta sede locasse*.

s. 11/6 (Phaen 234): w okrągłym niebie – por. KochEpKoch, w. 17–18: *Wieczorna gwiazdo, którą ná okrągłym niebie / Ogień nád ziemią goré okrutniejszy ciebie?* Zob. Cic. *De orat.* III 178: ... *videmus hunc statum esse huius totius mundi atque naturae, rotundum ut caelum terraque ut media sit eaque sua vi nutuque teneatur*. Być może także nawiązanie do Boecjusza, który komentując *Topiki* Cyclerona, pisał o wnioskowaniu logicznym i w podanym przykładzie użył określenia *coelum rotundum* (Boethius, *In Topica Ciceronis commentum*, ks. I, [w:] *Patrologia Latina* 64, col. 1175B).

s. 11/8 (Phaen 235): Łąbęc biały – w tekście greckim (Ar. 275): αἰόλος Ὀρνίς, Cep. 361: *varius Ales*. U Kochanowskiego jednoznaczne wskazanie na biały kolor związane jest nie tylko z faktycznym wyglądem tego ptaka, ale także z utartym sposobem określania go jako *alba avis*, co znalazło wyraz już w tzw. *Słowniczku poznańskim* z około 1500 roku (zob. Brückner *Sl. etym.*, s.v. *łąbędź*).

s. 11/10 (Phaen 237): Prawé skrzydło – Kochanowski poszedł tu za wersjami Germ. 281–282: *penna ... / dexterior iuxta ... Cepheos ulnam*, i Avien. 641–642: *dextro ... Cepheida dextram / radens remigio*, które jednoznacznie wskazują na prawe skrzydło Łąbędzia. W oryginale greckim mowa albo o końcówce skrzydła, albo o nodze ptaka: wyrażenie τὰ δεξιὰ πείρατα (Ar. 280, Cep. 363: *unguis dexteris extremitates*) nie jest jednoznaczne. Cycleron (KochArat 304) dał tłumaczenie *dextro pede*, bardziej odpowiadające rzeczywistości astronomicznej: prawe skrzydło Łąbędzia skierowane jest raczej ku Lutni lub Smokowi niż ku Perseuszowi, natomiast noga ptaka rzeczywiście jest bliska prawicy Perseusza.

s. 11/11 (Phaen 238): lewé [skrzydło] ... przy nodze niesie Pegázowój – w oryginale greckim (Ar. 281): σκαρθμός παρακλείται Ἴππου, co tłumacze oddawali w różny sposób: Cep. 363: *ungula acclinata est equi*; Cycleron: *clinata est ungula vemens / Fortis Equi* (KochArat 305–306); Germ. 283: *laeva fugit instantem sibi Pegason ala*; Avien. 642–643: *summa ad vestigia laevo [remigio] / declinatur Equi*. Kochanowski najbliżej jest Ceporinusa i Cyclerona, którzy mówią o kopycie Konia, ale nazwę gwiazdozbioru (Pegaz) zapożyczył od Germanika.

s. 11/17 (Phaen 243): z morzem – wersja pierwodruku: *z mrozem*, poprawka znana już edycjom staropolskim *Fenomenów* (od JK1C<sub>2</sub>); zob. Borecki 1995, s. 57–58; Borecki Emend., s. 5–6. Zapewne mamy do czynienia z pomyłką drukarza, który mógł się zasugerować 11/21 (Phaen 247): *w ten czas z mrozem srogim*. Możliwe jest jednak, że lekcja *z mrozem* to *lapsus calami* samego Kochanowskiego, który mógł mieć w pamięci fragment przekładu Cyclerona (KochArat 309–311): *Serius haec obitus Terrai visit Equi vis / Quam gelidum valido de corpore frigus anhelans / Corpore semifero notio Capricornus in orbe*. Tej wzmianki o lodowatym chłodzie płynącym z ciała Koziorożca brak w oryginale greckim. Kochanowski rozmawiał o tym miejscu z Nideckim przed opublikowaniem *Fragmentów* w 1565 roku, co poświadcza sam Patrycy w *Fragm. Schol.*, k. 14r, przypisując pocie koniekturę (*visit* zamiast *iussit*, zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 309). Jeśli więc lekcja *z mrozem* w Phaen 243 to *lapsus calami* Kochanowskiego, mógł on być rezultatem tkwiącej w pamięci dyskusji z Patrycyem o tekście łacińskim.

s. 11/22 (Phaen 248): członki martwieją żeglarzóm – zob. Cep. 363: *frigus ex aere est / Nautae rigenti...* Por. Germ. 294: *nautis tremor alligat artus*.

s. 11/23 (Phaen 249): Przedsię i dziś, i zawsze ná morzu okręty – zob. Cep. 363: *verumtamen / Iam totum annum sub carinis mare / Nigrescit*.

s. 11/24 (Phaen 250): brzęg święty – przymiotnik dodany przez Kochanowskiego; w oryginale greckim i w jego łacińskich tłumaczeniach nie określono bliżej łądu, ku któremu spoglądają żeglarze podczas burzy.

s. 11/26 (Phaen 252): á my od śmierci tylko przez dyl máły – zob. Cep. 365: *modicum autem lignum mortem prohibet*.

s. 12/2 (Phaen 253): i pierwszy miesiąc miéj zá podejrzżány – Kochanowski zmienił myśl oryginału, w którym mowa o wielu cierpieniach doznawanych przez żeglarzy już w grudniu (Cep. 365: *in priore mense*); zamiast rad dla nich, by nie ufali nocy i szukali portu przed jej nastaniem, umieścił ogólne ostrzeżenie dotyczące stycznia.

s. 12/10 (Phaen 261): Ráno wszytek Oryjon – w pierwodruku: *wszytko*. Poprawka za staropolskimi wydaniem (od JK1C<sub>2</sub>); zob. Borecki 1995, s. 58; Borecki Emend., s. 6–7.

s. 12/13 (Phaen 263): druga Strzała, lecz króm łuku leży – zob. wyżej, 12/6–7 (Phaen 257–258): *Strzelec łukiem włada / Náłożonym*. Strzała, o której tu mowa, została wystrzelona wcześniej, dlatego *króm łuku leży*. Zob. Avien. 689–690: *aliam ... Sagittam; / sed tamen haec arcu tereti caret*. Por. KochArat 342: *missore vacans fulgens iacet una Sagitta*; Germ. 315: *incertum quo cornu missa sagitta*.

s. 12/17 (Phaen 266): wiątry pobudzać – żaden gwałtowniejszy – Kochanowski rozbudował wersję oryginału greckiego (zob. Ar. 314: *χολερός*, Cep. 365: *tempestuosus*). Mowa tu o jakichkolwiek wichurach, niekoniecznie o burzy morskiej, podczas gdy w łacińskich przekładach Cyserona (KochArat 347–348) i Awienusa (695–699) fragment ten wyraźnie odnosi się do sztormów szkodzących żeglarzom.

s. 12/19 (Phaen 267): mniejszy w połowicy – ‘w połowie (w środkowej części) swego ciała świecący o połowę mniej jasno’, zob. Ar. 317: *μεσόθεν ἡρόεις*, Cep. 367: *medio obscurus*. Cyseron zrozumiał ten fragment podobnie: *Cetera pars ... tenui cum lumine serpit* (KochArat 354). Poprawka Boreckiego: *mdlejszy w połowicy* (Borecki 1995, s. 58; Borecki Emend., s. 7–8) nie wydaje się konieczna, skoro w tradycji astronomicznej terminy *mniejszy/większy* mogły się odnosić do jasności gwiazd; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Orzeł, Delfin*.

s. 12/20 (Phaen 268): W gło wie – zob. KochArat 352: *in fronte*. Tekst grecki i jego łaciński przekład Ceporinusa nie podają tej lokalizacji.

s. 12/20 (Phaen 268): dwie á dwie źrzenicy – w oryginale greckim mowa o czterech wyraźnie widocznych gwiazdach nazwanych klejnotami (Ar. 317–318: *τέσσαρα ... / γλήνεα, παρβολόδην δύο πᾶρ δύο πεπτηῶτα*, Cep. 367: *quattuor ... / Stellae, adiectim duae iuxta duae volantes*). O układzie tych dwóch par gwiazd zob. Cyseron (KochArat 353–354): *Quas intervallum binas disterninat unum. / Cetera pars late tenui cum lumine serpit*; por. Avien. 709–710: *quattuor illustrat facibus rubor aureus, adque / bis gemino discreta situ micat ignipotens lux*. Kochanowski mówi o dwóch parach gwiazd w sposób skrajnie skrócony. Nie jest pewne, skąd się wzięły „źrzenice” u Kochanowskiego, choć jest to oczywisty rezultat umieszczenia jasnych gwiazd tej konstelacji w głowie zwierzęcia. Możliwe, że powodem jest słowo występujące w tekście greckim: *γλήνεα* (Ar. 317) oznaczające ‘błyszczące klejnoty, światła’; poeta mógł zrozumieć, że chodzi o *γλήνην* – ‘gałka oczna, oko’. *Notabene*, łacińskie przekłady poematu Aratosa nie dają podstaw do takich skojarzeń.

s. 13/1–3 (Phaen 269–271): z jednéj strony / Słoneczny trop, á z drugiéj duch nieuniesiony / Ákwilonów – przeciwstawienie wędrowki Słońca biegunowi północnemu każe interpretować przymiotnik *nieuniesiony* jako ‘niewzruszony, nieruchomy’.

s. 13/4 (Phaen 272): znakiem złotym – tzn. Słońcem wędrującym po zodiaku; *Sol aureus* – określenie popularne w poezji rzymskiej, zob. Verg. *Georg.* I 232: *Per duodena regit mundi sol aureus astra* (notabene jest to parafraza w. 550 poematu Aratosa).

s. 13/6 (Phaen 273): W tym plącu – Kochanowski znalazł własny sposób nawiązania do poprzedniego fragmentu, a jednocześnie oddał sformułowanie oryginału greckiego odnoszące się do Byka. O gwiazdozbiórze tym wiadomo mianowicie, że jest widoczny tylko w połowie, dlatego Aratos (Ar. 322) używa słowa τομή (Cep. 367: *Tauri sectioni*), co scholiaści objaśniali jako tę część zodiaku, która odpowiada znakowi Byka.

s. 13/7 (Phaen 274): pochylty Oryjon – Ar. 322: λοξός, Cep. 367: *obliquus*, KochArat 361: *obliquo corpore*. Istotnie, prosta przeprowadzona przez środek ciała Oriona jest nachylona o ponad 20° w stosunku do linii łączącej głowę Wołu z południowym biegunem niebieskim.

s. 13/8 (Phaen 275): Kosami drudzy zowią – zob. Owidiusz, *Księgi Metamorphoseon*, to jest *Przemian...*, tłum. W. Otwinowski, Kraków 1638, s. 310, przypis do w. 8, 207: [Oryjon] tego Polacy zowią Kosą dlatego, że niektóre gwiazdy na nim są ułożone na kształt kosi травnej chłopskiej.

s. 13/11 (Phaen 277): Pies idzie za nim – Kochanowski pominął obecne w greckim oryginale słowo φύρουός (Ar. 326; Cep. 367: *custos*), które wyrażnie mówi, że *Canis Maior* to pies Oriona, jego stróż. Pominął także bliższe informacje o usytuowaniu tego gwiazdozbioru, unikając w ten sposób, być może świadomie, niemałej trudności. W tekście greckim mianowicie mówi się o Psie, że usytuowany jest poniżej pleców swego właściciela (Ar. 326: ὑπὸ νῶτο, Cep. 367: *sub dorso*), a także, że przysiadł pod dwiema jego stopami (Ar. 327: ἀμφοτέρωσι Κούων ὑπὸ ποσσὶ βεβηκώς, Cep. 367: *ambobus Canis sub pedibus sistens*), co może być mylące, gdyż pod stopami Oriona widoczny jest Zając; dlatego dzisiejsi wydawcy Aratosa chętniej dają lekcję ἐπὶ ποσσὶ βεβηκώς, która oznacza, że Pies wspiera się na własnych dwóch nogach. Cyцерon najwyraźniej miał do czynienia z pierwszą z wersji, bo przetłumaczył (KochArat 366–367): *pedes subter ... claret / Fervidus ille Canis*. Germ. 233: *talīs ei custos aderit Canis*; Avien. 724–725: *talīs et ipse virum gemina ad vestigia custos / insequitur*.

s. 13/12–13 (Phaen 278–279): w pysku czerwony, / Okrutny płomień goré – mowa o gwieździe α *Canis Maioris*, zwanej Syriuszem. Przypisywano jej kolor czerwony, można nawet mówić o toposie *Canicula rubra*; zob. Hor. *Sat.* II 5, 39–40: *rubra canicula findet / Infantis statuas*. Autorzy stosowali termin *Canicula* zarówno do Wielkiego Psa, jak i do gwiazdozbioru Procyon (Mały Pies), w obu wypadkach jednak nadawali im tę barwę. Zob. Sen. *Nat.* I 1, 7: *in caelo quoque non unus appareat color rerum, sed acrior sit Caniculae rubor, Martis remissior, Iovis nullus...*

s. 13/13–14 (Phaen 279–280): stądże mu Grékowie / Syryjus imię dáli – możliwe, że to ślad zauważenia przez Kochanowskiego etymologii obecnej w tekście greckim: Aratos przytacza formę czasownika σεiriάει (Ar. 331), a potem nazwę gwiazdy Σερίσιος (332). Podobieństwo brzmieniowe zginęło w tłumaczeniu Cep. 367: *exiccat, atque ipsum vocant homines / Sirium*. Nie zwrócili na nie uwagi również starożytni tłumacze Aratosa na łacinę, u Cyцерona brak nawet imienia Syriusz.

s. 13/14 (Phaen 280): w swojej zacnej mowie – zob. Cic. *Tusc.* II 35: *Graeci illi, quorum copiosior est lingua quam nostra*.

s. 13/16 (Phaen 282): słabą żywność mając, w list sie tylko siłą – żywność – tu: soki żywotne. W tym wersie Kochanowski rozwinął formułę oryginału greckiego: Ar. 333: ἀναλόδα φυλλιώσαι, Cep. 367: *sine humore frondentes*.

s. 13/19 (Phaen 285): czuje <m> – w druku: *czuje*. Koniektura Boreckiego (1995, s. 59; Emend., s. 8–9), uzasadniona sensem oryginału greckiego: (Ar. 336): κείνου καὶ καπόντος ἀκούομεν, Cep. 367: *illum etiam occidentem sentimus*. Por. KochArat 379–380: *Hic subiens etiam piscosi caerulea ponti / Sentitur nobis*. Zob. też *Komentarz językowy*.



s. 13/19 (Phaen 285): *ná drugich nam málo* – sens: inne gwiazdy (tworzące konstelację Psa) nie są tak szkodliwe. Zob. Cep. 367: *aliae / ... languidiores circumiacent*; KochArat 380: *reliquis innoxia flamma est* (uzupełnienie Kochanowskiego pomiędzy fragmentami przekładu Cyserona).

s. 13/20 (Phaen 286): *tylko znacza ciáło* – zob. Cep. 367: *Quae signum sint membris*; KochArat 381: *tantum membris adhibetur cassa notandis* (uzupełnienie Kochanowskiego, Cyseron nie przełożył tych wierszy). Por. Avien. 746: *designandis tantum sunt addita membris*.

s. 14/6 (Phaen 293): *staba w spák* – *staba* zamiast *z toba*, emendacja Jerzego Woronczaka za: Borecki 1995, s. 53; Borecki Emend., s. 9–11; por. Ar. 343: *πρὸς μὲν ὅθεν*, KochArat 394: *conversa retro*. Zob. *Komentarz językowy*.

s. 14/8 (Phaen 295): *Zwycząjny żeglarz* – oznacza zapewne żeglarza doświadczonego, biegłego (przysłowiowego *nauta peritus*); por. *Komentarz językowy* do 14/7–8 (Phaen 294–295).

s. 14/16 (Phaen 302): *niewściągniony* – epitet ten zastępuje przymiotnik „wielki” (Ar. 354: *μέγας*, Cep. 369: *grandis*), który z powodów stylistycznych nie mógł towarzyszyć rzeczownikowi „Wieloryb”. Morski potwór jest „niewściągniony” podobnie jak Panna (5/30 [Phaen 116]) i Orion (22/18 [Phaen 526]).

s. 14/17 (Phaen 303): *Ákwiloná jásného* – przymiotnik dodany przez Kochanowskiego; por. Verg. *Georg.* I 460: *claro ... Aquilone*.

s. 14/18 (Phaen 304): *Áuster pochurny* – przymiotnik dodany przez Kochanowskiego; Auster jest u Awienusa określany jako *pluvialis* (w. 715), *pluvius* (w. 1779) lub *umbrifer* (w. 852).

s. 14/20 (Phaen 306): *niebieskiéj* – zamiast: *niebieskich*. Poprawka znana z wydania staropolskiego (JK8), zob. Borecki Emend., s. 11–12.

s. 14/22 (Phaen 307): *Bo i Erydanowá wodá tu wniesioná* – kalka z łacińskiego przekładu Cyserona: *Namque etiam Eridanum cernes in parte locatum* (KochArat 409). Kochanowski w polskim przekładzie nie wspomina o mitologicznej opowieści wiążącej Erydana ze łzami Heliad oplakujących Faetona (zob. KochArat 411–412).

s. 15/1 (Phaen 309): *Sidła* – tu: połączenie dwóch zodiakalnych Ryb, zwane w 10/3 i 4 (Phaen 209 i 210) łańcuchami.

s. 15/1 (Phaen 309): *którym* <i> – zamiast *którym*, poprawka uzasadniona gramatyką, a ponadto dopełniająca wers o brakującą sylabę, znana edycjom staropolskim od JK1B; zob. Borecki 1995, s. 60; Borecki Emend., s. 12.

s. 15/1 (Phaen 309): *obojá Rybá* – zob. opis gwiazdozbioru w 9/22–10/1 (Phaen 205–212).

s. 15/11 (Phaen 319): *Których jeszcze dotychmiast nikt nie rozrąchował* – Kochanowski idzie tu wiernie za oryginałem greckim, w którym mówi się, że gwiazd pomiędzy Argo, Wielorybem i Zajacem nie nazwał nikt z ludzi (Ar. 373: *τις ἀνθρώπων*, Cep. 371: *quispiam hominum*). Polski tłumacz nie korzysta tu z przekładu Cyserona, który ów wywód Aratosa o bezimiennych gwiazdach skrócił, badacza nieba określił mianem *astrorum custos* (KochArat 426) i podkreślił nie jego bezradność, lecz pozytywną rolę: nazywa on właściwymi imionami te konstelacje, którym sama natura nadała kształt.

s. 15/29 (Phaen 336): *Pod Wodnikiem wilgotnym* – ani w tekście greckim, ani w przekładach Cyserona, Germanika i Awienusa Wodnik nie został w tym miejscu określony jako wilgotny; przymiotnik ten został wzięty z innego fragmentu przekładu Cyserona, w którym wymienia się znaki zodiaku: *Umidus ... Aquarius* (KochArat 600).

s. 16/5 (Phaen 341): *Koroná* – Kochanowski wziął nazwę tego gwiazdozbioru z przekładu Germ. 391 i z dzieła Hyginusa; mógł go też inspirować przekład Cep. 373: *volubiles coronae circumactae*. Aratos mówi o gwiazdach poniżej nóg Strzelca jako o ułożonych w okrag (Ar. 401:

κύκλῳ περιηγέας). Cyceron również nie podał nazwy konstelacji, co więcej, mówi o tych gwiazdach: *obscurae sine nomine cedunt* (KochArat 446).

s. 16/10 (Phaen 345): Tego bieg jest odprawny – tzn. przebywa on krótko na nieboskłonie (w porównaniu z Arkturem, gwiazdą nieba północnego); zob. *Komentarz językowy i Komentarz astronomiczny*, hasło *Οἶταρς*. Por. Ar. 404–405: τοῦ δ' ἦτοι ὀλίγον περ ἐπὶ χρόνον ὑπὸ θ' ἐόντος / πεύσεαι, Cep. 379: *Quam* [scil. *Aram*] *certe modicum quidem ad tempus in alto existentem* / *Senties*.

s. 16/14 (Phaen 349): noc dawna – Ar. 408: ἀρχαίη Νύξ, Cep. 375: *primaeva Nox*. W *Teogonii* Hezjoda Noc jest córką Chaosu, z którego powstało wszystko, jako bóstwo występuje też w *Iliadzie*. Tu jednak oznacza personifikację nieba, na którym widoczne są gwiazdy, a także jeden z aspektów działania Zeusa.

s. 16/15 (Phaen 350): znak widomy przyszłej niepogody – Ar. 409–410: χειμῶνος ... / εἰνολίου μέγα σῆμα, Cep. 375: *tempestatis fecit* / *Marinum certum signum*. Kochanowski, jak to czynił często, pominął tu informację, że mowa o burzy na morzu, groźnej dla żeglarzy. W następnym zdaniu omawia jednak ich zachowanie podczas sztormu przepowiedzianego przez wymienione wcześniej znaki związane z Oltarzem.

s. 16/18–25 (Phaen 353–360): Przeto kiedy gwiazd innych ... przeciwnie chmurom Ákwilony – ten fragment przekładu zastępuje 16 wersów greckiego tekstu. Kochanowski dokonał skrótów, ale główna myśl jest zachowana.

s. 17/1 (przed Phaen 365): Chiron – w oryginale greckim nie podano tu nazwy gwiazdozbioru (Ar. 436: Δήϊς δ' ὅστρον ἔκειντο, Cep. 377: *Invenies autem sidus hoc*), ponieważ wyżej (w. 431) nazwano go Κένταυρος. Zob. KochArat 471: *Ille autem Centaurus*. Jego imię podaje Germ. 421: *ille pius Chiron*.

s. 17/2 (Phaen 365): Miészán cá – Chiron, jak wszystkie centaury, ma tułów konia, a tors człowieka. Autorzy starożytni zwracali uwagę na tę niezwykłość (zob. Hyg. *Fab.* 138: *inusitatum speciem*) lub wręcz nazywali go „dwukszałtnym” (zob. Ov. *Fast.* V 379–380: *Chiron / semivir et flavi corpore mixtus equi*). Również w późniejszej literaturze Chiron był popularnym bohaterem; nazywano go *biformis* (np. B. Aneau, *Picta poesis*, Lyon 1552). Kochanowski powiązał z nim innego swojego bohatera, Satyra, też łączącego dwie natury. W *Satyrze* *abo Dzikim Mężu* używa on rzeczownika „mieszaniec”, przywołując w swym monologu starożytnego „kuzyna” (w. 289): „Com słychał od Chirona, mieszańca dziwnego”. Poeta odwołał się tu do podań o mądrości centaury, znanego jako wychowawca Achillesa i innych bohaterów: „Ten w niewidnej jaskini mieszkał między bory, / Lecz rozumem porównał z wielkimi doktory” (w. 291–292). Przypisywane Hezjodowi *Rady Chironowe* polski poeta włożył w usta Satyra (w. 295–432). Chiron występuje także w dowcipnej fraszce III 14 *Do poetów*, będącej zaproszeniem do Czarnolasu: „Bo jako Chiron także i ja mieszkam w lesie ... Owa prosto będziecie ze mnie mieć Chirona” (w. 12 i 15).

s. 17/5 (Phaen 368): zwierz leśny jego polowania – Chiron trzyma w ręce lub na włóczni ofiarę, którą ma złożyć na pobliskim Oltarzu. Grecka nazwa Θηρίων (Ar. 442), łacińska *Fera* (Cep. 377) oznaczała jakiegokolwiek dzikie zwierzę; por. przekład Cycerona (KochArat 476): *Quam nemo certo donavit nomine Graium*. Niektórzy uważali, że ofiarą Chirona jest zając, później utożsamiono ją z wilkiem i uznano za oddzielną konstelację; u Kochanowskiego takiej informacji nie znajdziemy. O tym, że jest to zdobycz myśliwska, świadczy Germ. 419: *praedam e silvis* i Avien. 887: *agrestem / praedam*.

s. 17/7 (Phaen 369): Hydrá wielkie ná niebie miejsce zástąpiłá – zob. Verg. *Aen.* VI 576: *immanis ... Hydra*; por. Avien. 891: *ingenti sese agmine porrigit Hydra*.

s. 17/8 (Phaen 370): Głowę swą straszliwą pod Rákciem położyłá – wers ze średniówką rozbijającą wyrażenie przyimkowe. Franciszek Bohomolec, wydając *Rymy wszystkie*

w jedno zebrane Kochanowskiego (Warszawa 1767), poprawił na: *Straszną swą pod Rakiem głowę położyła*. Zob. Borecki 1995, s. 60; Borecki Emend., s. 12–13.

s. 17/8 (Phaen 370): pod Rakiem – zgodnie z tekstem greckim i mapą nieba, a w przeciwieństwie do przekładu Cyserona, który każe Hydrze trzymać głowę pod Skorpionem (*ad terga Nepai*, KochArat 480).

s. 17/10 (Phaen 372): Dziwnie urodzonego – według Hyginusa (*Fab.* 138) Chiron był synem Kronosa i Okeanidy Filyry, którą bóg uwiódł, a zaskoczony przez swą żonę Reę *in flagranti* zamienił się w rumaka i uciekł. Filyra urodziła centaury, który trafił na niebo, a sama została zamieniona w drzewo (lipę). O narodzinach Chirona wspominają też autorzy eposów o wyprawie Jazona: Apolloniusz z Rodos (II 1231–1241) i Waleriusz Flakkus (I 407). Ani Aratos w tekście greckim, ani Cyseron, ani Germanik nie wprowadzają w tym miejscu bliższych informacji o centaurze. Por. Avien. 893–894: *feroci / Centauro*.

s. 17/14 (Phaen 376): stątecznie tkwią – mowa o tzw. gwiazdach stałych, w przeciwieństwie do planet, o których będzie mowa w następnym fragmencie. Zob. Cep. 379: *ea ... omnia valde state / Caelo apte infixa sunt simulacra*.

s. 17/20–21 (Phaen 381–382): Ich látá są leniwé ... ku onému krésowi záś przyjdą – chodzi o tzw. wielki rok lub rok platoński, czyli okres, po którym planety wracają do tego samego położenia na niebie. Platon mówił o tym w *Timajosie* i stwierdzał, że wielki rok trwa ok. 10 000 lat. Aratus, jak twierdzą scholiaści, również nawiązuje do tej idei w w. 459. Cyseron, który interesował się tą sprawą, omówił ją m.in. w *De natura deorum* II 52–53 i stwierdził, że długość tego okresu jest przedmiotem dyskusji, ale niewątpliwie jest to liczba skończona. Wspominał też o roku platońskim w *De republica* VI 24, *De finibus bonorum et malorum* II 102 oraz w *Timajosie* 33. Zob. też KochArat 496–497: *faciunt magnos longinqui temporis annos, / Cum redeunt ad idem caeli sub tegmine signum*.

s. 17/23 (Phaen 384): i kołá, i znáki pokażę – plan dalszej części utworu: „koła” są opisane w Phaen 385–462, „znaki”, czyli wschody i zachody konstelacji – w Phaen 463–600.

s. 18/6 (Phaen 389): stątecznie są umiárkowáné – są nieruchome i ściśle ze sobą sprzęgnięte; zob. Ar. 467: ἀπλανέες καὶ ἀρρηότες ἀλλήλοισιν, Cep. 381: *stati et aptati sibi invicem*. Już Hipparch kwestionował nieruchomość kręgów niebieskich i proponował przymiotnik ἀπλαντές ‘niemające szerokości’ zamiast ἀπλανέες ‘nieruchome’. Kochanowski jednak korzystał z wersji, którą przetłumaczył Ceporinus, a ta nie zawierała wersji z poprawką Hipparcha. Zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Koła i Droga Mleczna*. *Wprowadzenie*.

s. 18/7 (Phaen 390): dwie á dwie z sobą porównáné – dwa koła „większe” (równik i zodiak) oraz dwa „mniejsze” (zwrotniki). Zob. Ar. 468: μέτρω γὰρ δύο δυοῖν ἀντιφρόντοι, Cep. 381: *magnitudine duo duobus correspondent*.

s. 18/8 (Phaen 391): noc piérwomiesięczną – w pierwszą noc miesiąca, najlepszą dla obserwacji astronomicznych, kiedy nie przeszkadza będący w nowiu Księżyc, bo jest niewidoczny.

s. 18/10 (Phaen 393): Ujérzysz táń Dróę, Białómléczną názywáją – w oryginale greckim (Ar. 475–476) użyty został wyraz γάλα, co oznacza zarówno ‘mleko’, jak i – już u Arystotelesa – ‘Drogę Mleczną’; Ceporinus tłumaczy: *orbem lac ipsum vocant* (381), *cani lactis ... circulus* (385). Aratos omawia ją, jakby była piątym „kołem” na niebie, choć w rzeczywistości nim nie jest; jest za to jedynym widocznym zjawiskiem dającym się porównać do matematycznych konstrukcji, jakimi są równik, ekliptyka i dwa zwrotniki. Zwrot *ujérzysz tam* wskazuje, że tłumacz próbował podkreślić biały kolor, który odróżnia ją od pozostałych kół, których zobaczyć nie można. Zob. Germ. 457–458: *lactis ei color ... / Lacteus hic orbis*. Borecki proponował koniekturę: *Ujérzysz táń drogę białą, mléczną nazywáją* (Borecki 1995, s. 60–61; Borecki Emend., s. 13–15); nie wydaje się ona konieczna. Zob. *Komentarz językowy*.

s. 18/15 (Phaen 398): zgodnych Bliźniąt – epitet dodany przez Kochanowskiego.

s. 18/17 (Phaen 400): prawé ramię Perseowé – zapewne pomyłka drukarza lub samego Kochanowskiego, wynikająca z obecności wyrazu *práva* w następnym wierszu: zarówno grecki tekst, jak i wszystkie tłumaczenia łacińskie mówią o lewym ramieniu: Ar. 483: ὀριστερὸς ὤμος; Cyceon (KochArat 521): *umeroque sinistro*; Germ. 462: *plantamque ... laevam*; Avien. 955: *sinistro umero*. Również na mapach nieba zwrotnik Raka przechodzi w pobliżu lewego ramienia Perseusza.

s. 18/18 (Phaen 401): Andromedy prawa dłoń – w tym miejscu pomyłkę popełnił już Aratos, co wypominał mu Hipparch. Powtórzyli ten błąd starożytni tłumacze poematu. W istocie Zwrotnik Raka przecina lewą rękę Andromedy. Może dziwić, że polski tłumacz, który parokrotnie dał dowody, że zwraca uwagę na mapę nieba i przedstawione na niej szczegóły, tym razem tego nie uczynił. Kochanowski pominął też bliższe informacje na ten temat obecne w tekście greckim; przy opracowywaniu łacińskiego przekładu Cyceona dodał je w dwu wersach przez siebie samego przełożonych (KochArat 523–524).

s. 18/21–23 (Phaen 404–406): koło ... Lwá ... Zájmuje – Kochanowski uniknął trudności, które wystąpiły w tym miejscu w przekładzie Cyceona i które skłoniły polskiego poetę do zmiany kolejności wersów i własnego uzupełnienia tego przekładu (zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 531–534). W przekładzie polskim Kochanowski skrócił opis Aratosa, mianowicie nie umieścił szczegółowych informacji o tym, w jaki sposób zwrotnik dzieli gwiazdozbiór Raka.

s. 18/22 (Phaen 405): ku pośládkowi – zob. Ar. 493: παρ' αἰδῶ, Cep. 383: *ad pudenda*.

s. 18/24 (Phaen 407): właśnie – tu: zaiste; zob. Ar. 497: ὅσον τε μάλιστα, Cep. 383: *sane (quantus quantus est)*.

s. 18/26–27 (Phaen 409–410): letnié Słońce swój wóz ognisty hámuje, / Á tymże ząsię tropem náзад postępuje – obraz rozbudowany przez Kochanowskiego, w oryginale (Ar. 499): θέρεος δέ οἱ ἐν τροπαί εἰσιν, Cep. 383: *aestatis autem in ipso [scil. circulo] conversiones sunt*. „Ognisty wóz Słońca” pochodzi z przekładu Germ. 479–480: *non adplicat umquam / candentis currus*.

s. 18/28 (Phaen 411): jákosmy słyszeli – zob. 18/23 (Phaen 406).

s. 19/3 (Phaen 415): niewielki Zájac – przymiotnik dodany przez tłumacza, zapewne za Avien. 981: *brevis ... Lepus*.

s. 19/5 (Phaen 417): żądło jádowité – przymiotnik dodany przez Kochanowskiego za Avien. 984: *venenatae ... caudae*. U Aratosa (Ar. 505–506): κέντρον Σκορπίου, Cep. 383: *aculeus / Scorpii*.

s. 19/6 (Phaen 418): tęgi łuk – przymiotnik dodany przez tłumacza, zob. Germ. 491: *magnus ... arcus*.

s. 19/11 (Phaen 423): Między témi w pół prawie koło – równik, położony dokładnie (= *prawie*) w pół drogi między zwrotnikami.

s. 19/15 (Phaen 427): Tym wszytek, jáko wielki Skop jest, przedzielony – gwiazdozbiór Barana jest istotnie podzielony wzdłuż całego ciała przez równik. Zob. Ar. 516: κατὰ μῆκος ἐληλύμενος, Cep. 385: *secundum longitudinem deductus*.

s. 19/18 (Phaen 430): Czászá – Kochanowski nie opatrzył Pucharu żadnym przymiotnikiem, choć miał wybór: Ar. 519: ἐλαφρὸς / Κρητήρ, Cep. 385: *tenuis / Crater*, Germ. 505: *crateram levem*, Avien. 1005: *levis ... Crater*.

s. 19/18 (Phaen 430): czarnégo Kruká – Kochanowski dodał przymiotnik „czarny” na określenie Kruka (Germ. 506: *nigra ... cauda*), nie skorzystał jednak z innych pomysłów tłumaczy, zob. Germ. 505: *corvi forantis*, Avien. 1005–1006: *tenacia corvi / ora*.

s. 19/21 (Phaen 433): Orłá jedno nie sięga – Kochanowski idzie za oryginałem i tłumaczeniem Cyporinusa, skracając tylko nieco opis Orła. Cyceon i Awienus odmiennie – umiesz-

czają ten gwiazdozbiór na zwrotniku Koziorożca: *summi Iovis Ales nuntius instat* (KochArat 561), *namque per ipsum / fulva Aquila est* (Avien. 1008–1009).

s. 19/25 (Phaen 437): Pobrzeżnych brzegiem sięga, średnie śródkiem spina – aliteracja naśladująca podobny efekt zastosowany w tym miejscu przez Aratosa (Ar. 528): ἀντιπέρην τροπικοί, μέσος δέ εἰ μεσσοῦν τέμνει i przez Cyserona (KochArat 566–567): *Partibus extremis extremos continet orbes / Et simul a medio media de parte secatur*.

s. 19/26 (Phaen 438): Tákich kół nie dowiedzie żadna ręká ina – oryginał grecki i starożytne przekłady łacińskie dodają, że nie wykonałby kręgów niebieskich nawet ten, kogo Atena by uczyła rzemiosła. Kochanowski pominął ten szczegół.

s. 19/27–28 (Phaen 439–440): zámierzony / Biég – zob. Avien. 1027: *ordine partito*.

s. 20/3 (Phaen 447): Sześcią promieni z oká w okrąg rozmierzóné – nawiązanie do euklideskiej idei promieni wychodzących z oka; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Ekliptyka/zodiak*.

s. 20/5 (Phaen 449): Zodyjákiem to koło Grékowie miánują – Ar. 544: Ζωῖδιον ... κύκλον ... καλέουσιν, Cep. 387: *Animalem ... circulum cognomento dicunt*. Polska kalka tego określenia w komentarzu do tekstu *Przemian*: Owidiusz, *Księgi Metamorphoseon, to jest Przemian...*, tłum. W. Otwinowski, Kraków 1638, s. 50: *Czyni tu poeta wzmiankę Zodyjaku, koła zwierzęcego, które na sobie nosi dwojenasie zwierząt z gwiazd wykształtowanych*. Innym przyjętym w języku polskim terminem na określenie zodiaku był „zwierzyniec niebieski”.

s. 20/6 (Phaen 450): Bo w nim różné zwierzętá porządkiem najdują – wers dodany do tekstu oryginału przez Kochanowskiego, świadczący – jak się zdaje – o tym, że poeta chciał podkreślić etymologię greckiej nazwy zodiaku jako „koła zwierzęcego”. W przekładzie Cyserona natomiast wyeksponowana jest nazwa łacińska (KochArat 590–591): *Zodiacum ... Graeci vocitant, nostrique Latini / Orbem signiferum perhibebunt nomine vero*.

s. 20/7–10 (Phaen 451–454): W nim Rák i Lew ... więc Bliźniętá zgodné – spis znaków zodiaku w tekście greckim (Ar. 545–549) jest lakonicznym wyliczeniem ich nazw. Cyseron (KochArat 593–604) poświęcił każdemu gwiazdozbiorowi jeden wers, dodając informację o jasności gwiazd i charakterystycznym wyglądzie konstelacji. W *Fenomenach* Kochanowski zmieścił całą listę w czterech wersach, niektóre tylko znaki opatrując epitetami: *srogi Niedźwiadek, Ryby wodné, Wół ukłękły, Bliźniętá zgodné*.

s. 20/12 (Phaen 456): zá nim niezliczony rój godzin sie snuje – Kochanowski zmienił treść obecną w oryginale greckim i przekładach łacińskich: mówią one o następstwie pór roku przynoszących potrzebne ludziom plony: Ar. 552: πάνσαι ἐπικάρπιοι ὥραι; Cep. 389: *omnes frugiferae tempestates*; Cyseron (KochArat 606): *Annua ... vertentia tempora*; Avien. 1054: *singula frugiparos attollunt tempora vultus*. Kochanowski odmalował poetycki obraz upływającego czasu, nadając fragmentowi w ten sposób refleksyjny charakter.

s. 20/26 (Phaen 470): Jedné ná zachód, drugié ná wschód położóné – Kochanowski skrócił wywód Aratosa, który mówi, że Ocean daje znaki patrzącemu po obu stronach, czyli na wschodzie i zachodzie (Ar. 566: κεράων ἐκάτερθε, Cep. 389: *a cornibus utrinque*), i że mogą one służyć do identyfikacji znaków zodiaku, gdy gwiazdozbiory zodiakalne nie są widoczne. Zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Wschody i zachody. Wprowadzenie*.

s. 20/27 (Phaen 471): W pierwodruku wers z nadmiarową sylabą: *Bo gdy świętny Rák wstáje, i pół Korony włáśnie*. Usunięcie i nastąpiło już w edycjach staropolskich (od JK6A). Zob. Borecki 1995, s. 61–62; Borecki Emend., s. 16.

s. 20/27 (Phaen 471): pół Korony włáśnie – Kochanowski skrócił wywód Aratosa, który dwukrotnie wymienia nazwę Wieńca.

s. 20/29 (Phaen 473): Klęczeni z głową do pásá – Kochanowski uniknął błędu, który popełnili starożytni tłumacze poematu Aratosa (Cyseron i Germanik), odnoszący ten fragment



do Ryby Południowej (zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 628–629). Zrozumiał, że *hic retro versus* (Cep. 391) to *Engonasin* (Kłęczęń). Zachodzi on głową w dół, czyli niewidoczne są jego głowa i tułów do pasa.

s. 20/29 (Phaen 473): *ogniowy* – epitet dodany przez Kochanowskiego nie pochodzi od Aratosa, który w tym miejscu nazywa Wężownika *μοιρερός* (Ar. 577), Cep. 391: *laboriosus*, zapewne z powodu wysiłku, jaki musi on podejmować, by utrzymać Węża. W innym miejscu polski tłumacz dwukrotnie zastosował wobec tej postaci przymiotnik „jasny” (Phaen 3/21 [68] i 23/3 [543]), z którym określenie tu użyte pozostaje w związku.

s. 20/31 (Phaen 475): *Bootes* przez pół prawie pod ziemię wstępuje – Aratos mówi (Ar. 580), że więcej niż połowa postaci zachodzącego Wolarza jest w znaku Raka niewidoczna.

s. 21/1 (Phaen 477): *Ten światła nasycony* – Wolarz jest jasnym gwiazdozbiorem, widocznym na niebie w aż czterech znakach zodiaku: Barana, Byka, Bliźniąt i Raka, a w znaku Koziorożca ciągle jeszcze zachodzi. Tu jednak – za Aratosem – Kochanowski buduje obraz związany z zachodem Wolarza w ciągu nocy: nie może się on długo pozbyć światła, tak jakby się nim nappełnił wcześniej. Por. przykład Cyclerona (KochArat 637): *Cum supera sese satiavit luce*, oraz Germ. 598–599: *Siderea vix tum satiatus luce Bootes / in terras abit*. Por. też *Komentarz językowy*.

s. 21/1–2 (Phaen 477–478): *od północy tonie, / Wpadwszy na morze, kiedy i słoneczne konie* – sens: Wolarz, mimo że zaczyna zapadać w morze równocześnie ze Słońcem, kończy dopiero po północy. Dzieje się tak dlatego, że jest znakiem dużej wielkości i zachodzi w pozycji wertykalnej. To szczególne zachowanie Wolarza na niebie zauważył już Homer, który w *Odysei* V 272 mówi o nim „późno zachodzący”. Noc w połowie listopada, kiedy gwiazdozbiór ten zachodzi równocześnie ze Słońcem, nazywano „nocą Wolarza” lub „nocą Arktura”; wtedy zaczynał się okres złej pogody dla żeglarzy. Aratos mówi o tym w w. 585: *κεῖναι οἱ καὶ νύκτες ἐν’ ὅψῃ δούοντι λέγονται*, Cep. 391: *Illae etiam noctes sero occidenti dicuntur*. Interesujące, że Kochanowski pominął ów szczegół i nie przetłumaczył tego wersu, podobnie jak starożytni tłumacze Aratosa na łacinę; zapewne jednak o tym wiedział, bo Ceperinus pisze o tym w *Annotaciones in Aratum*, wydawanych wraz z tekstem Aratosa i jego przekładem (zob. Cep. 453–454).

Kochanowski w polskiej parafrazie wiernie oddał myśl greckiego oryginału (Ar. 583): *πλεῖον οἷχα νυκτὸς ἰούσης*, Cep. 391: *plus dimidio noctis labentis*; por. tłumaczenie Germ. 599: *et noctis plus parte relinquit*, a zwłaszcza przekład Cyclerona: *post mediam labens claro cum corpore noctem* (Soubiran, fragm. 34, 365); por. wersję przekładu Cyclerona w wydaniu Kochanowskiego (KochArat 638): *Ad mediam labens ... noctem*. Zob. też *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 638.

Borecki (Emend., s. 17–18) zaproponował koniekturę *do północy* zamiast *od północy* (tak w pierwodruku), co nasunęło się przede wszystkim ze względu na wyrażenie *ad mediam ... noctem* (KochArat, w. 638), które nie pochodzi od Cyclerona, lecz jest poprawką Kochanowskiego (zamiast *post mediam ... noctem*). Wydaje się, że więcej argumentów przemawia jednak za lekcją pierwodruku: *od północy*. Być może uzasadnione byłoby również rozważenie lekcji *po północy*.

s. 21/4 (Phaen 480): *Oryjon ... niezmierzony* – w oryginale podane zostały bliższe szczegóły dotyczące Oriona: wspomina się o jego pasie, obu ramionach i o mieczu (tak też KochArat 641–643); tu zamiast tego epitet odnoszący się wyłącznie do jego wielkości na niebie.

s. 21/5 (Phaen 481): *Lew srogi* – przymiotnik dodany przez Kochanowskiego.

s. 21/9 (Phaen 485): *zły Hydry* – przymiotnik dodany przez Kochanowskiego.

s. 21/9 (Phaen 485): *Zając* – Kochanowski nie dodał tu polskiego odpowiednika epitetu, jakim obdarzył Zająca Aratos (Ar. 594): *χαρπιδός*, Cep. 393: *glaucus*.

s. 21/12 (Phaen 488): *Lutnia ... Strzała* – Kochanowski skraca wyliczenie, dlatego opuścił epitety, jakimi Aratos opatrzył te gwiazdozbiory: Lutnia to *Λύρη* ... *Κυλληναία* (Ar. 597), Cep. 393: *Lyra / Cyllenaea*, a Strzała jest *εὐποῖντος* (Ar. 598), Cep. 393: *fabrefacta*.

s. 21/15–16 (Phaen 491–492): Hydrá po Czászę wschodzi i Chárt <zaś> ostatkiem, / Ciągnać zá sobą Nawę ku górze poszládkiem – ten dwuwers jest najtrudniejszym zapewne problemem z zakresu krytyki tekstu w całych *Fenomenach*. W tekście starodruku czytamy:

Hydrá po czásie wschodzi, i Chárt ostatkiem  
Ciągnać zá sobą mysz ku górze poszládkiem

W obecnym wydaniu postanowiliśmy wprowadzić w tych wersach dwie koniektury. W 21/15 (Phaen 491): *po Czászę* zamiast *po czásie*. Jest to koniektura Boreckiego (1995, s. 62–63; Emend., s. 18–20) zgodna z tekstem greckim i łacińskim przekładem Cyserona: Ar. 602–603: ἀνιέλλει δ' Ὑδρην μὲν ἐπὶ πλέων ἄχρ' ἢ παρ' αὐτὸν / Κρητῆρα, Cep. 393: *Oritur vero Hydra amplius usque ad ipsum / Craterem*; KochArat 661: *Crateraque tenuis lucet mortalibus Hydra*. Konieczne wydaje się także uzupełnienie tego wersu dla dopełnienia metrum: *i Chart <zaś> ostatkiem*; tak w Wydaniu Pomnikowym, w edycjach J. Krzyżanowskiego: *zaś i Chart ostatkiem*.

W 21/16 (Phaen 492) przyjęliśmy koniekturę Krzyżanowskiego (*Mysz w gwiazdy policzona, czyli nieporozumienie filologiczno-astronomiczne*, „Pamiętnik Literacki” 1953, z. 2, s. 550–551), który wprowadził *Nawę* zamiast *mysz*. Popiera tę emendację Borecki (1995, s. 62). Jej uzasadnienie stanowi zarówno tekst grecki Aratosa, jak i łaciński przekład Cyserona, w którym w tym miejscu występuje konstelacja Okręt (Ar. 604: πρὺμνην ... Ἀργεῖς, Cep. 393: *puppm ... Argus*; KochArat 664: *Navis*). Przyjęcie takiej wersji tekstu (z podwójną koniekturą) wymaga uznania, że w pierwodruku doszło w obrębie tych dwóch wersów do wielostopniowego zepsucia (wraz z ich wykolejeniem metrycznym). Bardzo trudno jest zwłaszcza wyjaśnić, jak nastąpiło zastąpienie, przez poetę lub drukarza, zapisu *Nawę* zapisem *mysz*; jakieś wytłumaczenie pojawienia się *myszy* mogłaby stanowić jedynie obecność – podobnego graficznie – wyrazu *maszt* w 21/17 (Phaen 493). Por. Krystyniacki, s. 76.

Obrony wersji pierwodruku podjął się Jerzy Axer (1971, s. 140–141, oraz 1975, s. 111–118), argumentując, iż Rzymianie nazywali mały statek o jednym maszcie „myszką” (*musculus*), a statki pirackie z grecka *parones* lub *myoparones* (μυοπαρώνες). Ponadto w czasach Kochanowskiego jeden z najpopularniejszych typów statków pływających na lagunach weneckich nazywany był po włosku *topo* ‘mysz’; z tą nazwą poeta mógł się spotkać podczas swojego pobytu we Włoszech. Argumentacja Axera zyskała uznanie Konrada Górskiego (*Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*, Warszawa 1975, s. 59–60), także Krzyżanowski zaakceptował ją w perspektywie nowej poprawionej edycji (informacja ustna prof. M. Bokszczański w rozmowie z J. Axerem). „Mysz” jako określenie okrętu znalazła się też w Śl. XVI (XV 251a).

Warto również dodać, iż choć wyraz *myoparo* nie wywodzi się zapewne od słowa *mysz* (μῦς), to podobieństwo brzmienia sprawiało, że mógł być z nią kojarzony; zresztą jego etymologia już od renesansu była przedmiotem sporów filologów. Wiele uwagi poświęcili tej sprawie Turnebus (*Adversaria critica*, I 3, cap. 19, liczne wydania od 1564) i polemizujący z nim J.J. Scaliger (*In Sex. Pompei libros de verborum significatione castigationes*, [w:] *Sex. Pompei Festi de verborum significatione libri XX*, Heidelberg 1575 oraz Paris 1576). Uчени ci zaproponowali wprawdzie odmienne interpretacje, ale w ich wywodach najważniejszą rolę odgrywa właśnie *mysz*, z którą statki są kojarzone ze względu na ich kształt lub sposób poruszania się.

W potocznej recepcji takie skojarzenie przeniknęło nawet do literatury polskiej, zob. E. Orzeszkowa, *Stare obrazy*, Warszawa 1888. Na s. 168–196 znajduje się opowiadanie *Myszy morskie*, które rozpoczyna się następującym zdaniem (s. 169): „Na opalowych wodach Tyryjskiego morza, pod kopułą nieba, którego szafiry wysuwały się z mroków nocy i dymu pożogi, biegly,

mknęły, rozprasały się myszy morskie: tak przez Rzymian zwane statki piratów”. Takie rozumienie *myoparones* pisarka zaczerpnęła prawdopodobnie z francuskiej literatury historycznej; por. odwołanie na końcu opowiadania (s. 196–197) do: V. Duruy, *Histoire des Romains*, Paris 1880, t. 2, rozdz. XLIX, III. Nazwę *topo* utożsamiano z łacińską nazwą *musculus* i *paro* (por. Forcellini, *Thesaurus linguae Latinae* III 171: *topolino* (μῦς) *parvus mus ... item nomen parvae navis, quam Veneti nunc vulgo „topo” vocant*). Notabene, wydawcy staropolscy przyjmowali lekcję *mysz* bez wahania.

Mimo to, ponieważ nie znaleźliśmy przekonującego wyjaśnienia, w jaki sposób staropolski czytelnik *Fenomenów* miałby się domyślić, że *mysz* oznacza ‘okręt’, w niniejszym wydaniu zdecydowaliśmy się przyjąć koniekturę Krzyżanowskiego w 21/16 (Phaen 492), a w konsekwencji także koniekturę Boreckiego w 21/15 (Phaen 491). Przy tej wersji tekstu słowa *ostátkiem* (Phaen 491) oraz *poszládkiem* (Phaen 492) należy rozumieć ściśle wedle greckiego oryginału (zob. niżej komentarz do tych słów).

Jesteśmy jednak zdania, że możliwa jest także rezygnacja z obu koniektur i przyjęcie tekstu pierwodruku pod warunkiem uznania, iż Kochanowski zaproponował brawurowy koncept, wynosząc na niebo przemykające wśród gwiazd weneckie *topo*, tożsame z łacińsko-greckim *paro* i *musculus*. Dodajmy, że *paro* pojawia się w poezji Cyserona (poemat *Marius: Tunc se fluctigero tradit mandatque paroni*, [w:] Isidorus, *Etymologiae* XIX, 1), a *myoparones* występują w jego prozie (np. Cic. *Verr.* II 5, 73).

Poeta kładłby zatem nacisk na relacje temporalne w ruchu konstelacji, lekceważąc zarówno wierność oryginałowi greckiemu, jak też ścisłość astronomiczną. Wykładnię takiego rozumienia określił temporalnych: *po czasie* oraz *i Chárt ostátkiem*, a także *poszládkiem* proponuje M. Osiewicz, zob. *Komentarz językowy* do 21/15 (Phaen 491).

Należy pamiętać, że ów dwuwers, który w tej interpretacji trzeba by uznać za swoisty żart erudycyjny Kochanowskiego (stosowniejszy zresztą we *Fraszkach* niż w epice), zachował się w tekście będącym w istocie brudnopisem, bez ostatecznej woli autorskiej. Wskazywać na to może także ułomność metryczna obu wersów w wersji pierwodruku (por. *Komentarz językowy* do 21/15 [Phaen 491]).

s. 21/15 (Phaen 491): *ostátkiem* – tu: tylnymi nogami. Takie rozumienie zgodne z oryginałem greckim (Ar. 603): Κύον πόδας αἰνυται ἄλλους, Cep. 393: *Canis pedes arripit alios* (wcześniej mowa była o jego nogach przednich, zob. 21/10 [Phaen 486]: *przednié nogi z morzá šw<i>étny Pies podawa*). Por. KochArat 662: *Inde pedes Canis ostendit iam posteriores*. Możliwe też inne rozumienie tego wyrażenia, zob. *Komentarz językowy*.

s. 21/16 (Phaen 492): *poszládkiem* – z tyłu, za sobą. Zob. Ar. 604: ἐξόπιθεν, Cep. 393: *a tergo*. Tu możliwe również znaczenie: tylną częścią Okrętu, który wędruje po niebie rufą do przodu. Zob. Sł. Koch., s.v. *pośladek*. Możliwe też inne rozumienie tego wyrażenia, zob. *Komentarz językowy* do 21/15 (Phaen 491).

s. 21/17 (Phaen 493): *po mászt rozdzielona* – tu: widoczna tylko do masztu. Zob. Ar. 605: ἰσθὺν διχόωσα κατ’ αὐτόν, Cep. 393: *malum dimidiata iuxta ipsum*.

s. 21/19 (Phaen 495): *króm znáku nie minie* – sens: nie obędzie się bez towarzyszących jej znaków, po których można poznać jej położenie.

s. 21/23 (Phaen 499): *Á Klęczeń práwą tylko nogę* – przed Klęczniem w oryginale greckim znajduje się Wężownik (Ar. 613: δεινὸν ἐφεστηῶτ’ Ὀφιοухέα, Cep. 395: *Chelae ... adducunt / Constantier innixum Serpentarium*). Wers mówiący o Wężowniku uchodzi dziś za nieautentyczny, ponieważ występuje jedynie w części rękopisów, toteż wydawcy uwzględniają go tylko w aparacie krytycznym. Nie ma jego śladów również w starożytnych tłumaczeniach Aratosa na łacinę. Pomiął go także Kochanowski, mimo że w wydaniach XVI-wiecznych i w przekładzie Cepporinusa ów wers umieszczano bez zastrzeżeń; wątpliwości wyrażał dopiero Grotius w 1600 roku.

s. 21/23 (Phaen 499): *do koláná* – zamiast *po kolana*, poprawka zaproponowana przez Boreckiego (1995, s. 63; Emend., s. 20–21). Zob. Ar. 614: δεξιτερὴν κνήμην; KochArat 673: *dextrum genus*.

s. 21/24 (Phaen 500): z głębokiego wyniósł Océáná – Kochanowski opuścił odniesienie Klęcznia do Lutni (Ar. 615): αἰεὶ δὲ Λύρη παρσπεπτηῶτος, Cep. 395: *semper item Lyrae acclinati*. Nie ma tego fragmentu w tłumaczeniach Cyserona i Germanika, uwzględnił go zaś Awienus: *Iste Lyrae rutilat conterminus* (1139).

s. 21/26 (Phaen 502): *téjże nocy gáśnie i zaś téjże wschadza* – Klęczeń, podobnie jak inne gwiazdozbiory położone na północ od zwrotnika Raka, ma krótki czas dzielący zachód od wschodu (zwłaszcza w okresie zimowym, gdy noce są długie), dlatego niekiedy może być widoczny dwukrotnie w ciągu jednej nocy.

s. 21/30 (Phaen 506): Strzelec ostátká podáje – sens: znak Strzelca ukazuje resztę postaci Klęcznia. Kochanowski, podobnie jak Cyseron i Germanik, pominął szczegóły wymienione przez Aratosa, mianowicie części ciała Klęcznia widoczne w znaku Strzelca: lewą rękę i głowę.

s. 21/31 (Phaen 507): *ná troję wstawa rozdzielony* – sens: pojawia się w trzech fazach w kolejnych znakach zodiaku: Wadze, Skorpionie i Strzelcu; podsumowanie wywodu w. 503–506.

s. 22/1 (Phaen 509): ogón Chironówy – w oryginale: koniec ogona (Ar. 625: αὐτὴν ἔσχον οὐρήν, Cep. 395: *ipsam extremam caudam*).

s. 22/1–2 (Phaen 509–510): *Kón ... / Tonie* – oryginał podaje precyzyjną informację, że Koń zanurza się w morzu, poczynając od łba: Ar. 627: ἀποικομένην κεφαλὴν μέτα, Cep. 395: *post demersum caput*.

s. 22/2 (Phaen 510): ogón ... Łábęci – oryginał i tłumaczenie Cyserona mówią o Ptaku: Ar. 628: προτέρου Ὀρνίθος ... οὐρή, Cep. 395: *prioris Avis ... cauda*, KochArat 687: *Ales*. Łabędzia wymieniają Germ. 639: *lucet cauda ... cygnus* i Avien. 1153: *ultima Cygni*.

s. 22/6 (Phaen 514): *o dziewczę sie bojąc* – w oryginale Cefeusz odpędza Wieloryba, brak tego obrazu w tłumaczeniach Cyserona i Germanika. Zob. jednak Avien. 1162: [*Cepheus*] *saevam pelagi monet adfore pestem*.

s. 22/7 (Phaen 515): Ów – Wieloryb.

s. 22/7 (Phaen 515): *po szyję ... nąkloniony* – w greckim oryginale potwór jest odwrócony na grzbiet: Ar. 632: ἐς λοφίην τετραμμένον, Cep. 397: *in dorsum versus*. Obraz zbliżony do zapisanego przez Kochanowskiego – w tekście Avien. 1163–1164: *postrema profundo / tinguitur ab spina capiti quae proxima summo est*.

s. 22/9 (Phaen 517): *rzéka znika* – w tekście greckim (Ar. 635) Erydan wpada do Oceanu: ἐμπνίτοιεν ἑυπρόου Ωκεανοῖο, Cep. 397: *inciderint latefluum Oceanum*. Koniektura *rzéka* zamiast *ręka* – zob. Borecki 1995, s. 63–64; Borecki Emend., s. 21–22. Pomyłka uzasadniona podobieństwem graficznym obu form. W Wydaniu Pomnikowym wydrukowano lekcję *ręka*, a w adnotacji zamieszczono wyjaśnienie: *zamiast „rzéka”*.

s. 22/11–16 (Phaen 519–524): Oryjon, który ... *jadem żędlá swęgo* – opowieść Kochanowskiego odmienna niż w tekście Aratosa i w tłumaczeniu Cyserona, w którym Orion ponosi karę za gwałt na Afrodycie i to ona powoduje powstanie Skorpiona, który swym jadem zabija niefortunnego miłośnika. Tę wersję zanotowano w dziele Pseudo-Eratostenesa *Katasterismoí* pod hasłem *Skorpion*. Wersja mitu wykorzystana w polskim tłumaczeniu znajduje się zarówno u Pseudo-Eratostenesa (pod hasłem *Orion*), jak i w zbiorze przypisywanym Hyginusowi (*Astr.* II 26, hasło *Scorpius*). Tu jadowity stawonóg powstaje na żądanie Ziemi zagniewanej na Oriona, który chciał pozabijać wszystkie zwierzęta. Powodem, dla którego Kochanowski włączył do swego przekładu inną opowieść niż Aratos, mogła być chęć uniknięcia drastycznych akcentów

(gwałt śmiertelnika na bogini) albo przekonanie, że Orion na firmamencie niebieskim to przede wszystkim myśliwy (w jego sąsiedztwie są dwa Psy i Zając). Nie bez znaczenia była też, być może, ambicja tłumacza: zastosowanie zasady *varietas*, chęć odróżnienia się od przyjętej postaci tekstu.

s. 22/11 (Phaen 519): *hárda myśłą uniesiony* – por. KochArat 703: *vecors amenti corde*.

s. 22/14 (Phaen 522): *Ziemiá* – bogini Ge (Gaja), matka i żona Uranosa, z której wywodziły się wszystkie żyjące istoty, ukaranie Oriona jako zuchwałego myśliwego było więc jej zamiarem.

s. 22/17 (Phaen 525): *sprosný gad* – epitet dodany przez Kochanowskiego. Lekcja *gad* zamiast *jad* autorstwa M. Osiewicza, zob. *Komentarz językowy*.

s. 22/19 (Phaen 527): *Tenże strách Andromedę nieszczęsną zdéjmuje* – Andromeda ma powody do strachu przed Wielorybem raczej niż przed Skorpionem (zob. komentarz do 22/26 [Phaen 534]). Motyw strachu Andromedy dodany przez Kochanowskiego.

s. 22/20 (Phaen 528): *srogi Wieloryb* – epitet dodany przez Kochanowskiego.

s. 22/20 (Phaen 528): *sam o sobie czuje* – tu: troszczy się o siebie, zachodzi, nie ściągając dłużej Andromedy.

s. 22/21 (Phaen 529): *ná łeb wywróconý* – Cefeusz zanurza się w morzu głową w dół.

s. 22/22 (Phaen 530): *Ostátek* – pozostałe części ciała Cefeusza; Aratos (Ar. 652) wymienia stopy, kolana i łędwie. Cyceron (KochArat 718–719) podaje nieco inne szczegóły: Cefeusz zanurza w morzu głowę i górne części ciała, nad wodą natomiast pozostają łędwie.

s. 22/22 (Phaen 530): *sucho niesie Wóz niezátopiony* – sens: dolna część ciała Cefeusza nie zachodzi, strzeżona przez zawsze widoczny na niebie Mały Wóz, znajdujący się bliżej bieguna północnego. W tekście greckim to Niedźwiedzice (Ar. 652: Ἀρκτοί) pilnują Cefeusza, co czyni obraz bardziej zbliżonym do realiów życiowych: pieczę sprawują zwierzęta, a nie martwy Wóz.

s. 22/23 (Phaen 531): *dziéwki* – swojej córki Andromedy.

s. 22/24 (Phaen 532): *niepráwie poczesnie* – nieprzyzwoitość położenia Kasjopei, która zanurza się w morze głową w dół i pokazuje odsłonięte nogi, podkreślona została przez Kochanowskiego. W oryginale greckim (Ar. 654): οὐκέτι ... κατὰ κόσμον, Cep. 399: *haud ... decore*, co można rozumieć również tak, że Kasjopeja zanurza się niezgodnie z porządkiem: najpierw kolana, potem stopy (jeśli wyobrażano ją sobie jako nagą, trudno za nieprzyzwoite uznawać pokazanie nóg). Wydaje się, że jest w tych słowach Aratosa zawarta także owa intencja, którą podkreślił Kochanowski w tekście *Fenomenów*: widać ją w tłumaczeniu Cycerona (KochArat 722–723: *neque ex caelo depulsa decore / Fertur*) i Awienusa (1205–1206: *solio vestigia ab alto / sustollit miseranda super*).

s. 22/26 (Phaen 534): *nereidom k woli* – z powodu nereid, które obraziła Kasjopeja, twierdząc, że jest od nich piękniejsza (według Hyginusa chwaliła się urodą swej córki Andromedy). W tekście Aratosa oraz w tłumaczeniach Germanika i Awienusa wymienione zostały dwa imiona: Doris i Panope (znane z *Teogonii* Hezjoda); Cyceron i Kochanowski pozostają przy nazwie zbiorczej. Położone obok siebie gwiazdozbiory Kasjopei, Cefeusza, Andromedy, Ketosa (Wieloryba) i Perseusza to wynik „rodzinnego katastrofizmu”, na niebo wyniesieni zostali bohaterowie jednej opowieści: Cefeusz był bowiem mężem Kasjopei i ojcem Andromedy, którą musiał przywiązać do skały i poświęcić na ofiarę dla potwora morskiego Ketosa. Uwolnił ją Perseusz i pojął za żonę. Historię tę przytaczają Hyginus (*Fab.* 64, *Astr.* II 11), Pseudo-Apollodoros (*Bibliotheca* II 4, 3), Owidiusz (*Met.* IV 663–803), a także scholiaści Aratosa.

s. 22/29–30 (Phaen 537–538): *część ostatnią ogoná / Długiéj Hydry* – Ar. 661: Ὕδρης τ' ἐσχάτην, Cep. 399: *Hydraeque extremitatem*. Por. Avien. 1212–1213: *postremique agminis Hydra / erigitur caudam*.

s. 22/32 (Phaen 540): *ná rękú niesie Chiron* – Kochanowski pominął informację Aratosa, że jest to ręka prawa. Por. Germ. 671: *dextra portat Centaurus*; Avien. 1214: *manus effert dextera*.



s. 23/1 (Phaen 541): *przodek* – przednia część, dokładniej: nogi, zob. Ar. 664: *πρότερον πόδες*, Cep. 399: *priores pedes*.

s. 23/1 (Phaen 541): *na łuk oczekawa* – oczekuje na znak Strzelca, którego pierwszym pojawiającym się elementem jest łuk. W oryginale greckim mówią o tym wiersze 663–664, zob. tłumaczenie Cep. 399: *at illic expectant / Arcum suborientem priores pedes inequistantis gigantis*. Słów tych nie przetłumaczył Cyceon, a Kochanowski nie zdecydował się uzupełnić tego fragmentu własnym przekładem (odpowiednie miejsce na to byłoby w KochArat 732). Zob. Germ. 669: *Cruribus expectat Chiron ... arcum* oraz Avien. 1215–1217: *prima ferae vestigia molis / Arcum sera manent, Arcu redeunte per aethram / protolli incipiunt*. Por. Krystyniak, s. 77–78.

s. 23/2–28 (Phaen 542–568): W opisie zjawisk na niebie pod znakami Strzelca i Koziorożca Aratos zastosował porządek odmienny od przestrzeganego przezeń na ogół układu „chronologicznego”: nie trzyma się ściśle kolejności wschodów i zachodów poszczególnych konstelacji w powiązaniu ze znakami zodiaku, ale wiąże ze sobą epizody dotyczące gwiazdozbiorów, nie przejmując się tym, że mają one miejsce pod różnymi znakami. Cyceon zmienił w tym fragmencie swojego przekładu ten porządek, ściślej trzymając się podziału na czas Strzelca i Koziorożca; zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochArat 744–745. Germanik postąpił tak jak Cyceon, Awienus natomiast trzyma się porządku obowiązującego w tekście greckim. Podobnie jest w *Fenomenach*, co sprawia, że w wielu szczegółach polska wersja Kochanowskiego różni się od łacińskiego *Aratusa*. Zdarza się też, że KochPhaen uwzględnia szczegóły, których nie ma w KochArat.

s. 23/3 (Phaen 543): *Jásnego Wężownika* – zob. 3/21–23 (Phaen 68–70).

s. 23/4 (Phaen 544): *wschód znákomity* – epitet dodany przez Kochanowskiego.

s. 23/5 (Phaen 545): *Wężownikowe ręce rozwiedzione* – wyobrażenie zgodne z przedstawieniem Ofijucha (Wężownika) na mapie nieba, zob. jednak 3/24 (Phaen 63), gdzie „rozciągnięte ręce” ma Kłeczeń.

s. 23/6 (Phaen 546): *przyklęklého mężá piersi rozpaloné* – Kłeczeń pojawia się przez nieporozumienie, w tekście greckim występuje w tym miejscu *Wąż*: Ar. 668: *πρότερην Ὀφίως πολυτερέος ἀήν,* Cep. 401: *priorem serpentis constellati fulgorem*. Do zmiany *Węża* na *Kłęcznia* w tym werse doprowadzić mogła nieuważna lektura przekładu Ceporinusa: odczytanie słowa *serpens* nie jako rzeczownika, ale jako participium czasownika *serpo* i odniesienie go do Kłęcznia, który pojawia się w następnym zdaniu. *Piersi rozpalone* oddają greckie słowa *Ὀφίως πολυτερέος*, są też być może echem wyrażenia z tłumaczenia Cyceona (KochArat 733–734: *profert ... Anguis / Iam caput et summum flexo de corpore lumen*), Kochanowski jednak przypisał je w *Fenomenach* „przyklękłemu mężowi”. Nie odwiódł go od tego jasny w tym miejscu przekład Awienusa (1219–1221): *Amborum [scil. Anguitenentis et Serpentis] capita et palmas geminas Ophiuchi / ac primam rutili spiram Serpentis Eoo / Scorpius Oceano surgens agit*.

Borecki (1995, s. 64–65; Emend., s. 22–24) proponuje koniekturę *pokrętného Wężá* zamiast *przyklęklého mężá*, co jest bliższe tekstowi greckiemu i łacińskiemu, usuwa także niezręczne nagromadzenie odniesień do Kłęcznia w tym samym zdaniu. Dodatkowo wspierać może tę poprawkę słowo *zasię* z wersu następnego, jeśli rozumieć je w jego pierwszym znaczeniu, czyli jako przeciwstawienie. Propozycja Boreckiego jest jednak bardzo radykalna, w dodatku nie tyle eliminuje *lapsus calami* autora, ile zmienia sens tekstu. Nie bierze też pod uwagę rzeczownika *piersi*, który trudno odnieść do węża: w tekstach greckim i łacińskim mowa o splecie węzowym (Ar. 668: *ἀήν,* KochArat 734: *flexo de corpore*). Biorąc to pod uwagę, decydujemy się nie przyjmować koniektury w tym miejscu, lecz odnotować propozycję Boreckiego jako słuszną poprawkę błędu autora, lecz zbyt daleko idącą, jeśli idzie o ustalenie tekstu polskiego tłumaczenia Kochanowskiego.

s. 23/7 (Phaen 547): *Á Kłęczniá zásię* – zob. Cep. 401: *Ipsius quidem Engonasi*; mamy tu do czynienia z wprowadzeniem nowej myśli, również polski wyraz ma najczęściej takie znaczenie.

Jego obecność w tym wersie wspiera – jak się zdaje – to, co wyżej powiedziano o pomyłce Kochanowskiego zamieniającego Węża w Klęcznia.

s. 23/8 (Phaen 548): *Nád inszé członki* – Borecki (Emend., s. 24–25) proponował lekcję *niższe*. Koniektura zbędna, w Ar. 670: ἄλλα. Zob. jednak 23/21 (Phaen 561) i komentarz do tego miejsca.

s. 23/13 (Phaen 553): *Lutnia* – Kochanowski zrezygnował z epitetu Ἑρμῶν [Λύρη] (Ar. 674), *Mercurialis Lyra* (Cep. 401).

s. 23/13 (Phaen 553): *Cefeusz* ku górze wynika – tłumacz pominął szczegółową informację, że Cefeusz wynurza się do piersi; zrezygnował też z epickiego określenia miejsca, w którym się to dokonuje, por. Ar. 675: ἠΐτου ... ὠκεανοῖο, Cep. 401: *ab Eoo ... Oceano*.

s. 23/14 (Phaen 554): *Wielki Pies i Zając, i Oryjon* – Kochanowski nie uwzględnił dodatkowych określeń, które występują w tekście greckim; możliwe, iż lakoniczność wyśłowienia służy podkreśleniu, że te gwiazdozbiory składają się na dynamiczną scenę polowania.

s. 23/15–22 (Phaen 555–562): *Nie wnet z Woźnicą ... Strzelcą wyciąglęgo* – opis zachodu Woźnicy, Kozy i Kózek tu w jednym ciągu, choć w odwróconej kolejności: w. 555–561 dotyczy tego, co dzieje się pod znakiem Koziorożca, w. 561–562 – tego, co nastąpiło wcześniej, pod Strzelcem. Zob. komentarz do 23/2–28 (Phaen 542–568).

s. 23/15 (Phaen 555): *Nie wnet ... padają – zamiast Nie wnet ... podają*, koniektura uzasadniona przez Boreckiego (1995, s. 65–66; Emend., s. 25–27), J. Krzyżanowski zastosował ją w swoich edycjach bez wyjaśnienia. Poprawka idzie za tekstem greckim (Arat 679–680: ἀλλ' οὐχ ... / ἀπέρχονται, Cep. 401: *At non ... decedunt*). *Notabene*, w Wydaniu Pomnikowym lekcja *podają* z objaśnieniem: „Woźnica z Kozą podają tj. pędzą kózki”.

s. 23/18 (Phaen 558): *gdy sie z Słońcem zéjda, budzą nawáłości* – zob. 7/1–4 (Phaen 143–146).

s. 23/21 (Phaen 561): *niższe członki jego* – zamiast *insze członki jego* – koniektura Boreckiego (1995, s. 66; Emend., s. 27), uzasadniona tekstem greckim i łacińskimi przekładami: Ar. 684: τὰ δὲ νεῖστα πάντα, Cep. 401: *infima vero omnia*. Zob. KochArat 743: *Inferiora ... Aurigae lumina*. Borecki dowodził, że błąd *insze / niższe* nierzadko popełniali drukarze XVI-wieczni.

s. 23/27 (Phaen 567): *jásna Orlicá* – epitet dodany przez Kochanowskiego; por. KochArat 750: *claris Aquila ignibus ardens*.

s. 23/28 (Phaen 568): *Strzałá* – Kochanowski wymienia tylko nazwę gwiazdozbioru, pomija określenia: Ar. 691–692: πτερόεντος Ὀϊστοῦ / τεῖρεα, Cep. 403: *alataeque Sagittae / Astra*.

s. 23/28 (Phaen 568): *Ołtarzá ránégó stolicá* – tym słowom odpowiada Ar. 692: νοτίοιο Θυητρίου ἐπὶ δὲ ἔδρῃ. W dawnych wydaniach greckiego tekstu ostatni wyraz drukowano mylnie: ὕδρῃ, co poprawił dopiero Grotius w *Syntagma Arateorum* (1600), powołując się na Józefa Scaligera i na lekcję ze znanego sobie rękopisu z Biblioteki Palatynskiej. W starożytnych przekładach łacińskich nie widać śladu tego nieporozumienia, co świadczy o tym, że tłumacze dysponowali poprawnym tekstem oryginału: *apta Altaria sacris* (Germ. 691), *perque Notum rutilatum numinis Ara* (Avien. 1259). Ponieważ Ceporinus miał do dyspozycji tekst grecki ze wspomnianym wyżej błędem, w jego przekładzie ten fragment brzmi (403): *austrinae Arae sacra Hydra*. Kochanowski nie poszedł tu za tłumaczeniem, z którego zwykle bez wahania czerpał; zapewne skłoniony przykładem Germanika i Awienusa dał wersję zgodną nie tylko z realiami astronomicznymi, ale także z poprawnym brzmieniem greckiego oryginału. Co więcej, podobnie postąpił w swym przekładzie łacińskim, w pierwszym wersie następującym po urwanym w połowie zdania długim fragmencie Cyцерonowym: *Sedesque imbriferos Arae declivis in Austros* (KochArat 752). Tym bardziej należy żałować, że *M. T. Ciceronis Aratus* z 1579 roku ukazał się bez zapowiadanych adnotacji, w których poeta zapewne uzasadniłby tę swoją decyzję, świadczącą dobrze o jego rzemiośle filologicznym i translatorskim.

s. 23/29 (Phaen 569): wilgotny – epitet dodany przez Kochanowskiego; zob. *Umidus ... Aquarius* (KochArat 600).

s. 23/31 (Phaen 571): noc – Kochanowski opuścił epitet ἀστεριν (Ar. 695), *siderea* (Cep. 403). Por. KochArat 755: *nox stellanti circumdata palla*.

s. 23/31 (Phaen 571): z a o g ó n – poprawka w miejsce: z a g ł o w e; zob. Ar. 695: ἐξ οὐρῆς, Cep. 403: *a cauda*. Błąd (zapewne składacza) pod wpływem *i głowę* w poprzednim wersie.

s. 23/32 (Phaen 572): go nie z a ł a p i, tylko z a r á m i o n á – sens: nie zdoła go ściągnąć w dół (spowodować, że zajdzie) dalej niż tylko od dołu do ramion.

s. 24/1 (Phaen 573): Hydrze – przy nazwie gwiazdozbioru Hydra Kochanowski pomiął epitet αἰθοῦς (Ar. 697), *rutila* (Cep. 403).

s. 24/3–5 (Phaen 575–577): Z Ryb á m i w s c h o d z i ... n á k t ó r e g o w s c h o d z i e – opis zjawisk na niebie między znakami zodiakalnymi Ryb i Barana został w polskim przekładzie znacznie skrócony: Kochanowski wymienia jedynie nazwę Ryby Południowej (24/3 [Phaen 575]), nie informuje jednak o bliskości tego gwiazdozbioru względem Koziorożca, nie mówi też o tym, że wschodzi on w pełni dopiero w znaku Barana. Podobnie o Andromedzie w oryginale greckim mówi się bardziej szczegółowo, wymieniając części jej ciała (ręce, kolana i barki) wschodzące w znaku Ryb i widoczne tylko częściowo (u Kochanowskiego *prawa strona*, 24/4 [Phaen 576]). Lewa ręka Andromedy wschodzi w znaku Barana, o czym Kochanowski informuje w 24/5 (Phaen 577).

s. 24/3 (Phaen 575): Ryb á P o ł u d n i a – w polskim przekładzie pełna nazwa gwiazdozbioru, w oryginale Ryba: ἐπ' Ἰχθύουιν ἔρχεται Ἰχθὺς (Ar. 701), *sub Piscibus oritur Piscis* (Cep. 403). Por. KochArat 763–765: *Piscis ... / Piscibus ... nitentibus ... / Incipit apparere*.

s. 24/4 (Phaen 576): z d o ł u – zob. Ar. 708: νεῖοθεν, Cep. 403: *ab imo*.

s. 24/6 (Phaen 578): rozpalony O ł t a r z – Kochanowski dodał epitet (tak jak w swoim przekładzie łacińskim), określając ten gwiazdozbiór jako jasny, wbrew stanowi faktycznemu (zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Ołtarz*). Por. KochArat 477: *illustrem ... ad Aram*.

s. 24/7 (Phaen 579): Perseus s t r a p i o n y – epitet dodany przez Kochanowskiego.

s. 24/16 (Phaen 588): z n á k o m i t é p ę t á – w tekście oryginału i w tłumaczeniach łacińskich nie ma śladu jakichkolwiek pęt, mowa natomiast o lewej stopie Woźnicy wschodzącej w znaku Byka wraz z Kozą i Kozłętami: λαῖοῦ τε θένερ ποδός (Ar. 718), *sinistrique planta pedis* (Cep. 405), *planta sinistra* (Germ. 715), *plantaque laeva* (Avien. 1297), *laevae vestigia plantae* (KochArat 782). Jeśli nie ma w tekście polskim pomyłki autora lub drukarza (zob. niżej), trzeba założyć, że Kochanowski odszedł od tłumaczonego tekstu, być może sugerując się jakąś mapą nieba, Woźnicę przedstawiano bowiem na nich jako trzymającego w prawej ręce przedmiot, który można było interpretować jako uzdę, lejce lub sznury do pętania koni. Przymiotnik *znakomite* odnosić by się miał do jasności gwiazd tworzących ten fragment konstelacji.

Ponieważ jednak tak radykalne odejście od tekstu Aratosa byłoby czymś wyjątkowym dla Kochanowskiego – tłumacza, rodzi się pytanie o możliwą poprawkę w tekście, zamiast: *znakomite pętá* można by czytać *znakomita piętá*. Uzasadnieniem byłyby wszystkie cytowane wyżej sformułowania z greckiego tekstu i łacińskich przekładów. Trudność sprawiałby wtedy epitet *znakomita*; chodziłoby zapewne o jasność gwiazdy wspólnej konstelacjom Woźnicy i Byka. Tworzy ona prawą nogę Woźnicy, dlatego może Kochanowski nie precyzował, o którą piętę chodzi, by uniknąć trudności, o której tu mowa.

s. 24/17 (Phaen 589): s w ó j p l u s k – w tekście oryginalnym mowa o grzbiecie i ogonie: Ar. 719: λοφίη τε καὶ οὐρή, Cep. 405: *dorsumque et cauda*. Por. KochArat 784: *dorsum Pistricis et ultima cauda*.

s. 24/18 (Phaen 590): B o o t á p i é r w s z y z n á k p o d z i e m i ę w p r á w u j e – sens: Byk to pierwszy z czterech znaków, pod którymi zachodzi Bootes (Wolarz); zob. komentarz do 21/1 (Phaen 477).

s. 24/19 (Phaen 591): *okróm lewój dłoni* – lewa ręka Wolarza, jako część gwiazdozbioru położona najbliżej północnego bieguna nieba, nigdy nie zachodzi poza horyzont.

s. 24/20 (Phaen 592): *Wąż* – w oryginale greckim i w łacińskich przekładach występuje tu Niedźwiedzica (niekiedy bez informacji, o którą chodzi): Ar. 723: *μεγάλη ... Ἀρκτις*, Cep. 405: *magna ... ursa*, Avien. 1307: [*manus*] *celsisque super subducitur Ursis*. W związku z powyższym Borecki (1995, s. 66; Emend., s. 28–29) zaproponował w tym miejscu poprawkę *Wóz*; pomyłka zecera wydawała się prawdopodobna, ponieważ w następnym wierszu jest słowo *Wężownik*. Dodajmy, że Kochanowski w swym przekładzie z reguły nazywa gwiazdozbiory nieba północnego Wozami, a nie Niedźwiedzicami, rezerwując nazwę Niedźwiadek dla Skorpiona. Poprawkę mógłby też wspierać zapis w 22/22 (Phaen 530), w którym mowa o Niedźwiedzicy opiekującej się Cefeuszem: tam także nazwano ją Wozem.

Nie uznajemy jednak koniektury Boreckiego za konieczną, lekcja *Wąż* ma bowiem równie mocne uzasadnienie. Po pierwsze, tak nazwał Kochanowski Smoka w 3/12 (Phaen 61), a to przecież ku tej konstelacji skierowana jest ręka Wolarza; po drugie zaś, mapa nieba, która stanowiła dla Kochanowskiego ważną wskazówkę, pokazuje Smoka jako bliższego Wolarzowi niż Wielka Niedźwiedzica, obrócona do niego ogonem, oraz niż Mała Niedźwiedzica, którą od Wolarza oddziela ogon Smoka.

s. 24/20 (Phaen 592): *Oceaná nieświádomy* – nigdy niezachodzący (zob. komentarz do 22/22 [Phaen 530]); stosuje się równie dobrze do Małej Niedźwiedzicy, jak i do Smoka; zob. *Komentarz astronomiczny*, hasło *Wschód Byka*.

s. 24/22 (Phaen 594): *zgodnych Bliźniąt* – zob. Phaen 18/15 (398) i 20/10 (454).

s. 24/22 (Phaen 594): *jásny płómién wschodzi* – Kochanowski dodał to określenie Bliźniąt; por. KochArat 519: *Ora ... Geminorum illustria*, w. 604: *Gemini clarum iactantes lucibus ignem*. Pominięta została natomiast informacja, że Bliźnięta wschodzą po przeciwnej stronie horyzontu: Ar. 726: *ἐξ ἐτέρης*, Cep. 405: *ab altera parte*, por. Avien. 1310: *Eoa Geminos procedere parte*.

s. 24/25 (Phaen 597): *Erydaná ujźrzy wschodzącego* – zobaczy wschód Erydana (Rzeki). Kochanowski pomiął informację, że tej obserwacji może dokonać żeglarz na spokojnym morzu: Ar. 729: *ἐν καθαρῷ πελάγει*, Cep. 405: *in sereno pelago*.

s. 24/28 (Phaen 600): *Bóg* – Ar. 732: *θεοί*, Cep. 407: *dií*. Por. Avien. 1322: *praeceptore Iove*.

J.A., J.S.G.

## Indeksy





## INDEKS WYRAZÓW I FORM POLSKICH

Indeks wyrazów i form polskich w tekście *Fenomenów* został sporządzony przez Mariana Boreckiego (maszynopis zarchiwizowany w Bibliotece Jagiellońskiej w tece I materiałów prof. Boreckiego, sygn. Przyb. 179/13); na ostatnim etapie prac przejrzano go i zaktualizowano. Pozostałe indeksy powstały w ramach prac nad edycją tekstu prowadzonych w latach 2013–2022.

A (86) *cn* – A 1/4, 23, 2/7, 11, 3/2, 5, 5/2, 4, 10, 18, 23, 28, 6/12, 8/5, 10/11, 11/11, 14, 19, 24, 12/14, 13/1, 14/23, 16/19, 24, 26, 17/5, 13, 18/27, 19/10, 20/1, 12, 16, 17, 19, 21/5, 8, 10, 17, 23, 22/4, 17, 24, 26, 23/7, 14, 17, 25, 24/18, 21; á 2/24, 5/15, 17, 30, 6/18, 7/11, 19, 9/23, 10/8, 21, 11/6, 26, 12/7, 10, 20, 13/2, 4, 8, 14/8, 15/6, 15, 17, 16/4, 13, 27, 17/3, 9, 20, 18/7, 23, 25, 19/30, 21/3, 30, 22/2, 30, 24/1.

ABY (6) *cn* – Aby 1/12, 17, 24, 15/14, 19, 24/27.

ACZ (1) *cn* – Tê ácz drobné y ciemné/ áwłżákże ... nie mogą być przepamiętáné 10/21.

AKWILON (5) *n-pr m – sg G*: bliżéy Aquiloná bieży 12/14, Aquiloná iálnégo 14/17. *D*: Wraca fyé zaśię náząd ku Aquilonowi (r) 19/8. *A*: pułnocnégo Aquiloná 10/2. *pl N*: dokąd z drugiéy strony/ Nie powftaná przeciwné chmurom Aquilony (r) 16/25.

AKWILONOW, AKWILONOWY (2) *ai – sg m N*: duch nieunieśiony Aquilonów 13/3, duch Aquilonowy (r) 18/14.

ALBO (8) *cn* – Albo 16/22, 20/20, 24; álbo 1/14, 5/5, 5, 16/22, 24/27.

ALCYJONA (1) *n-pr f – sg N*: Alcyoná 10/20.

ALE (31) *cn* – Ale 1/18, 2/6, 9, 22, 4/6, 5/6, 19, 22, 31, 8/12, 23, 9/20, 12/17, 14/17, 18/7, 12, 21/32, 22/13, 23, 23/27, 32, 24/15, 24; ALe 3/20, 7/15, 12/2; ále 4/10, 5/8, 7/2, 3, 19/21.

ANDROMEDA (9) *n-pers f – sg N*: Andromedá ... niefczęśliwa 8/8, Iakokółwiek dáleko Andromedá leży 14/15. *G*: po tásmie ... Andromedy 9/10. IEft iefcze y drugi znak ... Poniżéy Andromedy 9/16, lewé Andromedy ramię 10/5, Andromedy práwa dłón 18/18, głowá Andromedy 22/3, Y Andromedy widác práwą stronę z dołu 24/4. *A*: Tenże strách Andromedę niefczęfną zdéymuie 22/19.

ANI (4) *cn* – Ani 8/20, 15/12, 22; áni 1/4.

ANI (4) *pt* – Ani 5/12, áni 5/11, 7/15, 15/8.

ARATUS (1) *n-pers – sg G*: wzór biorę z dawnégo Arátá (r) 1/25.

ARGO (1) *n-pr m – sg N*: Argo płynie 14/10.

ARKTOPHILAX (1) *n-pr m – sg N*: Arktophiláx/ od infzych Bootes rzeczony 4/13.

ARKTUR (2) *n-pr m – sg I*: zowią go Arkturem (r) 4/15, Arkturem roświecony 21/21.

ARKTUROW (2) *ai – sg m N*: Arkturów iálny płómeń 16/12. *D*: bo przeciw iálnému Płómienniowi położon ieft Arkturowému (r) 16/11.

ARYJADNA (1) *n-pr f – sg G*: Cnéy Ariádny wiéniec znákomity 3/18.

AUSTER (3) *n-pr m – sg N*: Aufter pochmurny 14/18. *D*: przyfzdez y północy fłónce ku Auftro-  
wi (r) 19/7. *I*: Między Auftrem/ á między tymże znakiem złotym 13/4.  
AŽ (2) *pt – Až 4/7, áž 18/22*.

BABA (1) *sb f – pl N*: w kupie vládzoné Báby bieža/ nieznácnym światlem obdárzoné 10/14.

BACZYĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Ztąd pogodę/ y wiátry/ y przyfzły děfcz baczy (r) 1/15.

BAC SIE (1) *vb impf – part praes act*: o dziewkę fye boiąc (r) 22/6.

BAJAC (1) *vb impf – praes 3 pl*: ftárzy przedsię báia O siedmi (r) 10/17.

BARWA (1) *sb f – sg G*: Téy bárwy infzé kolá niebiełkié nie máia 18/11.

BARZO (2) *av – krałé bárzo wdzięczná 18/9. comp*: bárziéy pułnocného Aquiloná czuie 10/2.

BIAŁOMLECZNY (1) *ai – sg f I*: Vyżrzyłz tám dróge/ Białomłeczná nazywáia 18/10.

BIAŁY (2) *ai – sg m N*: łábéc biały 11/8. *f N*: iedná gwiazdá biała (r) 3/8.

BIĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: kiedy wáły Biją 11/26.

BIEDNY (1) *ai – pl A subst*: biédné ręce 8/5.

BIEG (7) *sb m – sg N*: Tego bieg ieft odpráwny 16/10, których zámierzony Biég od wfchodu/ ná  
zachód ieft niedokóńczony 19/28. *A*: ná wznák biég dżierzá 2/18, Kto chce lotnych lat biég  
znáć 18/3, biég roczny fłónce odpráwuie 20/11. *L*: w wśilnym biegu wznósi prędko ftopy  
10/11. *pl I*: Aby ludzióm znaczyły czáfy biegi fwémi 1/12.

BIEGAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: biega w kole mnieyfzym 2/27, Y świétny pás wielkiégo biega  
Orioná 9/13.

BIEŻEĆ (9) *vb impf – praes 3 sg*: Iák ich wielé ... Bieży tymiż drógámi 15/10, łábéc ... bieży (r)  
12/14, We dnie y w nocy bieży nie odpoczywáiąc 13/23, zá nią Wieloryb niewściágniony bie-  
ży (r) 14/16, tá nád ziemiá bieży po máłzt rozdzielona 21/17. *3 pl*: Báby bieža 10/14, wolno  
z Zodiákem bieža (r) 17/17; obádwa półpołu Bieža 7/13. *part praes act*: ściéłzkámi biežąc  
kolá nawiéłtżégo 9/7.

BLADY (1) *ai – sg n I*: drobném y bládém światłem opátrzoné 15/5.

BLISKO (3) *av – táme Andromedá blifko 8/8, iáko dzień blifko 20/20. comp*: A przy niéy łábéc  
blizéy Aquiloná bieży 12/14.

BLIŻNIĘTA (7) *sb n – pl N*: Pod głową fą Bliźniétá 6/18, Bliźniétá zgodné 20/10. *G*: zgodnych  
Bliźniát głowy 18/15, wfchód Bliźniát 24/14, zgodnych Bliźniát iáfny plómién 24/22, NA  
lewéy ftronie bliźniát/ przypátrż fye Woźnicy 6/25. *I*: Procion pod Bliźniéty iáfnie półfkuie  
17/12.

BŁOGOSŁAWIĆ (1) *vb impf – praet 3 sg f*: fprawiedliwość wfzem błogofłáwiłá (r) 5/18.

BO (37) *cn – Bo 4/20, 6/13, 7/4, 17, 8/13, 24, 9/11, 10/16, 23, 11/18, 12/6, 13/17, 20, 15/15,  
16/16, 21, 20/6, 22, 27, 32, 21/20, 22/14, 25, 23/18, 24/14, 20, 28; BO 8/8, 14/22; Bó (!)  
13/12; bo 1/20, 2/27, 8/1, 15/13, 16/10, 23/7, 24/12*.

BOG (6) *sb m – sg N*: Bóg poczátkiem wfzemu 1/3, Témi znáki nas ... Bóg przefttrżégáć raczy  
1/16, Bo to ná nié Bóg włożył/ że opowiadáia Láto/ y Zimé 10/23, Zeby Bóg miłófiernym  
poyżrzał okiem z niebá 16/23, Bo iego siłá zewfząd Bóg dla ludzi fpráwił 24/28. *G*: OD Bogá  
poczynámy 1/3.

BOK (2) *sb m – sg L*: PRzy boku tegóz mészá 3/17. *pl L*: Które ná iego bokach ... ležá 8/18.

BOOTES (6) *n-pr m – N*: Arktophilax/ od infzych Bootes rzeczony 4/13, Bootes ... pod ziemié  
wftepuie 20/31, Bootes wfchodži 21/20. *G*: POd nogámi ... Bootá iáfnégo 4/17, fásiádá Bo-  
otá zácnego 6/6. *A*: A Bootá ... pod ziemié wpráwuie 24/18.

BOWIEM (4) *cn – Bowiém 9/18, 15/8; bowiém 17/19; bowiem 1/16*.

BRAC (2) *vb impf – praes 1 sg*: wzór bioré z dáwnégo Arátá 1/25. *3 sg*: Táką drugá część ... bierze  
záchodząc 20/2.

- BREŁA (1) *sb f – sg G*: dla bręły złotą 5/15.
- BRODZIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Wężownik w morzu po kolana brodzi (r) 24/21.
- BRONIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Bo tę Wąż Oceaną nieświadomy broni (r) 24/20.
- BRZEG (3) *sb m – sg D*: Połtepuie ... tyłem ku brzegowi (!) (r) 14/9. *A*: brzeg święty Vpátruim z daleka 11/24. *I*: Pobrzeżnych/ brzegiem sięga/ średnie środkiem łpina 19/25.
- BRZUCH (5) *sb m – sg N*: Bó (!) brzuch v niego śmiady 13/12. *A*: po pierśi/ y po brzuch/ aż ku posłádkowi 18/22. *I*: Pod brzuchem 6/19, z jego brzuchem 8/16, Pod zaiácowym brzuchem 15/7.
- BUDZIĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Bo niepogody budzi 7/4. *3 pl*: budzą nawálności 23/18.
- BY (2) *pt – by* namniéy 2/5, by ... przy mieřácu 9/9.
- BYĆ (57) *vb impf – inf*: być 11/18, 16/24. *praes 3 sg*: IEft 11/1, 12/13; ieft 2/21, 6/20, 8/12, 15, 11/8, 12/16, 13/1, 14/19, 15/21, 16/10, 19/3, 28, 24/22. *3 pl*: Są 18/13; fą 6/18, 7/7, 9/6, 10/19, 17/13, 20, 18/16, 19/27, 23/17. *n impers*: było 5/20. *3 pl subst*: były (r) 2/18. *fut 3 sg*: będzie 1/26, 11/17. *jako słowo posłkowe* (21) – *inf*: być 4/19, 8/4, 10/22. *praes 3 sg*: IEft 9/15; ieft 8/2, 16, 14/12, 15/1, 16/11, 18/18, 19/15, 23/10, 24/12, 23. *3 pl*: fą 2/16, 7/17, 15/18, 28, 18/4, 6, 20/25.
- BYSTRY (2) *ai – sg n L*: w byłtrym morzu 20/28. *pl I f*: Nád byłtrymi niebiełkich (! *zam.* niebiełkiéy) odnogi drógámi 14/20.
- BYWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: bywa zágřzewány 12/3.
- CÁŁY (1) *ai – sg m A*: Bo całego włchód Bliźniát dopiéro podáie 24/24.
- CELENO (1) *n-pr f – sg N*: Celeno 10/19.
- CENTAUR (1) *n-pr m – sg G*: Tego Centaurá przodek ná łuk oczekawa 23/1.
- CEPHEOW (2) *ai – sg m N*: Cepheów naród vtrapiiony 7/15. *f L*: przy prável ręce Cepheowéy (r) 11/10.
- CEPHEUS (6) *n-pr m – sg N*: w morzu Cepheus od rąk po pás tonie 12/11, Cepheus ná północy łtoiac/ Ręce wyniół wylóko 22/5, Cepheus głowę zánurzył 22/8, Cepheus po pás w morzu ná łeb wywrócony 22/21, Cepheus ku górze wynika 23/13. *G*: Cephea/ w tyle pátrząc Cynozury trzebá 7/18.
- CHART (3) *sb m – sg N*: Hydrá po czášie (! *zam.* czáfzē) włchodži/ y Chárt <zás> ofłátkiem 21/15. *G*: ZA ogonem wielkiego chártá połtepuie Okřet 14/4, pošednie nogi Chártá wprzód idącego 14/13.
- CHARTOWY (1) *ai – pl N subst*: nogi Chártowé (r) 19/3.
- CHCIEĆ (7) *vb impf – praes 2 sg*: Którégokolwiek oycá córká chcełz być zwána 4/19. *3 sg*: kto fye chce przypátrzyć 10/16, Kto chce ... znác 18/3, kto chce porozumiéć 20/19. *3 pl*: (co chcą ludzie mieć zá rzecz prawdziwą) 8/25. *praet 3 sg f*: z ludźmi ... miéłzác fye nie chciálá (r) 5/21, Którym fye równác chciálá 22/27.
- CHIRON (5) *n-pr m – sg N*: Który ná ręku niešie Chyron przerzeczoný 22/32. *G*: Dźiwnie vrodzonego doięga Chyroná (r) 17/10, mocného Chyroná Ciáło (r) 22/30. *A*: ciągnie noc zá głowę (! *zam.* zá ogón) Chyroná (r) 23/31. *I*: z Chyronem 24/2.
- CHIRONOWY (3) *ai – sg m N*: ogón Chyronówý 22/1. *n A*: Chyronowé ramię 16/26. *pl N subst*: plécy (!) Chyronowé (r) 19/4.
- CHMURA (3) *sb f – pl G*: w pošřodku chmur będzie gorzał iáfnie 16/19. *D*: przeciwné chmurom Aquilony 16/25. *A*: nie będziełz mół obáczyć prze chmury (r) 20/24.
- CHOCIA, CHOĆ (1 + 1 = 2) *cn – chocia* 21/19; choć 8/20.
- CHRONIĆ SIE (2) *vb impf – praes 3 pl*: dwie rybie przed fobá fye chronią (r) 11/13. *part praes act*: Strzelcá chróniac fye Perfeus 23/23.

- CHUTNY (1) *ai – sg m I*: poźłá w niebo lotem chutnym (r) 6/4.
- CHWALEBNY (1) *ai – sg m N*: chwálebny ón piérwŷzy wiek złoty 5/3.
- CHWALIĆ (1) *vb – inf*: Ciebie chwalić powinien káždy człowiek żywy 1/22.
- CIAŁO (3) *sb n – sg N*: ciało ... Iáfnégo Wężowniká 23/2. *A*: znáczą ciało (r) 13/20, mocnégo Chyroná Ciałó 22/31.
- CIĄGNAĆ (4) *vb impf – praes 3 sg*: á ogón ciągnie Lábéci przy fobie 22/2, ciągnie noc zá głowę (! *zam.* zá ogón) Chyroná 23/31, Lewé ramię Skop ciągnie 24/5. *part praes act*: Ciagnąc zá łobą myłz (! *zam.* Nawę) 21/16.
- CIĄGNAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: A ciągnie fye od lewéy nogi Orioná 14/23.
- CIEMNI *cf* CIEMNY.
- CIEMNOŚĆ (1) *sb – pl G*: ón dawnych ciemności Nieporządek rołpráwił (r) 1/5.
- CIEMNY, CIEMNI, CIĘMNY (3 + 1 + 1 = 5) *ai – sg f N*: Y Wagá/ chocia ciemna/ króm znáku nie minie 21/19. *G*: wagi ciemnny kílka gwiazd 19/19. *pl N subst*: ciemnne y nie miánowane 15/24, drobné y ciemnne 10/21. *I f*: Nie názbýt téż gwiazdami przyodżian ciemnymi (*rym do wielkimi*) 11/9.
- CIERPIEĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: A to ciérpi niebogá Nereidom k woli 22/26.
- CNOTA (2) *sb f – sg G*: ludzie przefttrzęgáli dobrowolnie cnoty (r) 5/4. *A*: Wymawiała im iáwnie cnotę zániedbála 5/24.
- CNY (2) *ai – sg m G*: cnégo Iazoná Okręt 21/21. *f G*: Cnéy Ariádný wiéniéc 3/18.
- CO (11) *pron – N*: przeftáwiając ná tym/ Co przyrodzeniu dofyć 5/14, fczépy nie omyłá/ Co flábą żywność máiać/ w lift fye tylko siłá 13/16, téy wielkości Co y mléczné 19/12, co imięniá niéma w náłżéy mowie 2/8, á to co zoftawa 24/1, Ale co fye wielkości tycze 18/12. *A*: Aby człowiek co w fwoiéy pracy nie fzkodował 1/17, (co chcą ludzie mieć zá rzecz prawdziwą) 8/25, pod nią máło co tkwi 9/11, Tóž/ co y piérwéy ołtarz przedsię okázuie 16/28, To co był Rák ná morze wegnał ... Włzytko znika 21/6.
- CO (2) *pt* – Iákiéy ogón niedźwiedzia goré co więtfzégó 6/10, Cztérzy co náświétnieyfzé 6/14.
- CORKA (2) *sb f – sg G*: Iákoby wdęczoney córki záłowála 8/6. *I*: Którégokolwiek oycá córka chcelfz być zwána 4/19.
- CYNOZURA (7) *n-pr f – sg N*: Iedná z nich Cynozurá po Grecku fye zowie 2/20, o tym czešie Cynozurá wyfoko w nocy głowę niešie 12/9, Cynofurá zaś mniefyfza/ lecz wódzem pewniefyfzym Zeglarzowi: bo włzytká biega w kole mniefyfzym 2/26. *G*: Potym fye lam ku głowie Cynozury złożył 3/4, Cephea/ w tyle pátrzać Cynozury trzebá 7/18, od Cynozury pośedniégo fłoku 7/20, Kofmátéy Cynozury 9/8.
- CZARNY (1) *ai – sg m G*: czarnégo kruká położenie 19/18.
- CZAS (18) *sb m – sg G*: czáfu nocnégo Da fye widziéc 6/5. *A*: w pozny czas nocny 8/9, opowiaáia ... czás/ kiedy orác máia 10/24, Ná ten czas Etefae ná morze wpadaia 6/22, Ná ten czas 24/23, Ná ten czas 21/24, ná ten czas 22/3, W ten czas wiátry pánuia 11/21, w ten czas 11/21, w ten czas kiedy wály Bijá 11/25, wczás więc fpułzczay zágle 16/20, w ten czas 21/12, W ten czas 21/12, Wten czas 24/17. *L*: W tymże czásie 23/26, o tym czešie (*rym do niešie*) 12/8, (*rym do podniešie*) 23/11. *pl A*: Aby ludzióm znáczyły czáfy 1/12.
- CZASZA (3) *sb f – sg N*: Ná grzbiecie (Hydry) czáfzá ftoi 17/11, Tu czáfzá 19/18. *A*: Hydrá po czásie (! *zam.* czáfze) włchodži 21/15.
- CZEKAĆ (1) *vb impf – part praes act*: ná Orioná czekáiać 24/26.
- CZELUŚĆ (1) *sb f – sg N*: choć wielka czeluść má tak fporé Swiało 8/20.
- CZERWONY (1) *ai – sg m N*: w pyłku czérwony Okrutny płómién (!) goré (r) 13/12.
- CZEŚĆ (1) *sb f – sg A*: Miéy cześć oycze Iáfkawy 1/21.
- CZĘSTO (1) *av – często fye przygadza* 21/25.



- CZĘSTOKROĆ (1) *av* – częstokroć brzeg święty Vpátruim z daleká 11/24.
- CZEŚĆ (6) *sb f* – *sg N*: część bywa (! *zam.* fpywa) prawa przy ogonie 4/5, część Eridaná 21/13.  
*A*: Taką drugą część równie zaś bierze zachodząc 20/2, część ośtátnią ogoná Długiéy Hydry 22/29. *pl N*: Tego koła trzy części wzgóre wyniesioné 19/9. *G*: ná ośm części włafnie rozdzieloné 18/24.
- CZŁONEK (5) *sb m* – *pl N*: Włzytki członki martwieią żeglarzóm 11/22, infzé (! *zam.* niżfzé) członki iego Gáfná 23/21. *G*: od infzych członków 23/17. *A*: Ale v niego czterech nóg pátrząc nie trzebá/ Bo tylko przednie członki vkázuie z niebá 8/24, Nád infzé członki 23/8.
- CZŁOWIEK (3) *sb* – *sg N*: Aby człowiek co w fwoiéy pracy nie łzkodował 1/17, Ciebie chwalić powinien każdy człowiek żywy 1/22, śmiertelny człowiek 15/14.
- CZOŁO (2) *sb n* – *sg I*: zátoczywfy czołem (*r*) Znienagła (!) ku Helice 3/6. *L*: W czele świecą Hiády 7/10.
- CZTERZY (8) *nm* – *N*: A Bootá piérwfy znak pod ziemię wpráwuie. Których czterzy go topią 24/19, Czterzy (gwiazdy) ... w kroku mieyfce máią 6/14. *G*: v niego czterech nóg pátrząc nie trzebá 8/23. *A*: CZtery Koła przednieyfzé káždému znáć trzebá 18/2, Których (gwiazd) czterzy kón niešie 8/22. *I*: Które ná iego bokach cztermi káty leżą 8/18, Bo go ze cztermi znáki Ocean przymuie 20/32, Trzy gwiazdy niešie dyfel/ czterémá pałáią Koła 2/14.
- CZUB (1) *sb m* – *sg L*: ná oftrym czubie Wielorybá 15/2.
- CZUĆ (3) *vb impf* – *praes 3 sg*: pułnocného Aquiloná czuie (*r*) 10/2, Y ón frogi Wieloryb łam o fobie czuie (*r*) 22/20. *praes 1 pl*: Tego y zachód czuie (! *zam.* czuiem) 13/19.
- CZWARTY (2) *nm* – *sg f A*: czwartą literę ná ten kłztáł máluia 9/18. *n N*: Czwarté (koło) włzytkich fye trzyma 19/24.
- CZY (1) *pt* – iefli ná Skopowym Ośtátku/ czy ná włchodzie náftawa Wołowym 24/10.
- DAĆ (3) *vb pf* – *fut 3 sg*: Da fye widziéć 6/6. *praet 3 pl pers*: wołu ná ... ftót dáli (*r*) 6/2, ztądże mu Grékowie Syrius imię dáli 13/14.
- DALEKO (5) *av* – Dáleko ná pułdnie goré zániesioná 16/6, dáleko zacnieyfza 9/20, Iakokolwiek dáleko Andromedá leży 14/15, Iáko od Kozorożcá dáleko Rák włchodзі 19/32. *comp*: Nie moglá dáléy zmiefzkáć 6/3. *Cf* NIEDALEKO.
- DAR (1) *sb m* – *sg N*: Twóy to dar 1/26.
- DAWAĆ (4) *vb impf* – *praes 3 sg*: tępé światło dáie (*r*) 9/9, Znáć tego ... dáie (*r*) 12/4, Zdrowym pośilek dáie 13/18. *3 pl*: káždéy z nich włafné imię dáia (*r*) 10/18.
- DAWNY (4) *ai* – *sg m G*: z dawného Arátá 1/25. *f N*: Noc dawna 16/14. *L*: w fwéy dawnéy męce 8/12. *pl G*: dawnych ciémności 1/5.
- DELFIN (2) *sb m* – *sg N*: W ten czás Lutnia/ y Delphin/ w ten czás ftrzałá znika 21/12, DELphin nád Kozorożcem mniefzy w pułowicy 12/19.
- DELTOTON (1) *n-pr m* – *n sg*: Ieft iefcze y drugi znak ... trzykátém łádzony: Deltoton fwym imięniém Grékowie miánuia 9/17.
- DEPTAĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: Ten pośrzodek niebá Depce 9/12.
- DESZCZ (1) *sb m* – *sg A*: przyfzły défcz baczy 1/15.
- DLA (3) *praep cum G* – dla bréty złotá 5/15, dla pámiátki 11/3, dla ludzi fpráwił 24/28.
- DŁOŃ (3) *sb f* – *sg N*: Andromedy práwa dłón 18/18. *G*: okróm lewéy dłoni (*r*) 24/19. *I*: A temu grzywy sięga Wodnik práwą dłoniá 11/14.
- DŁUGI (1) *ai* – *sg f G*: część ośtátnią ogoná Długiéy Hydry 22/30.
- DO (14) *praep cum G* – Do téy liczby 17/17, do siebie 2/16, do nóg 3/5, do niebá 7/17, do fkáty 8/13, do korzenia 13/17, do kóncá 13/18, do zachodu 16/13, do roku 19/13, do páłá 20/29, Od kolan do rámienia 20/30, do kóncá 21/7, po (! *zam.* do) koláná 21/23, do téyże liczby 23/10.

- DOBA (1) *sb f – sg L*: o téy dobie (r) 22/1.
- DOBROTLIWY (1) *ai – sg m V*: oycze dobrotliwy (r) 1/21.
- DOBROWOLNIE (1) *av – A* ludzie przeŝtrzęgáli dobrowolnie cnoty 5/4.
- DOBRY (1) *ai – sg n A*: złtąd wŝytko dobré mamy 1/20.
- DOBRZE (1) *av – sup*: Z tych fye nalepiéy fprawilŝ 20/23.
- DOKĄD (1) *av – A* ty w ftrachu być muŝilŝ/ dokąd z drugiéy ftrony/ Nie powftaná ... Aquilony 16/24.
- DOKOŃCZONY *cf* NIEDOKOŃCZONY.
- DOŁ (5) *sb – sg G*: wynikáią z dołu 20/21, widác ... z dołu (r) 24/4. *A*: ná dół vchodzi 11/16, wifząc głową ná dół 21/28, ná dół fye podawa 22/24.
- DOPIERO (1) *av – B* całego wfchód Bliźniat dopiero podáie 24/14.
- DOPUŚCIĆ (1) *vb pf – imp 2 sg*: A dopuŝć fye miánować 5/2.
- DOSIĄC (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Práwą ręką ftolice doŝiágl Kálsiopy 10/10.
- DOSIĘGAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: iednégo duch Aquilonowy Doŝięga 18/15, á koniec ogoná ... doŝięga Chyroná 17/10.
- DOSTAŁY (1) *ai – sg n G*: klos ... zbozá doŝtálégo (r) 4/18.
- DOSTĄPIĆ (1) *vb pf – praet 3 pl subst*: y zá to niebá doŝtapilŝy (r) 2/19.
- DOSYĆ (1) *av – B* przyrodzeniu dofyc 5/14.
- DOTYCHMIAST (1) *av – B* Których iefcze dotychmiaŝt nikt nie rozráchował 15/11.
- DOTYKAĆ (1) *vb pf – praes 3 sg*: Y kolan Ophiuchá ... dotyka (r) 19/20.
- DOWIEŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Tákich kól/ nie dowiedzie żadna ręká ina 19/26.
- DOWOŁAĆ SIE (1) *vb pf – fut 3 sg*: Nie rychło fye dowołaŝ niepoŝpieŝnéný zorze 11/20.
- DROBNY (4) *ai – sg n A*: Kożę (! *zam.* Kożę) ... y iéy drobné plemię 23/19. *I*: drobném y bládém ŝwiatłem 15/5. *pl N subst*: Té ácz drobné y ciemnén 10/21, y drobné koŝlétá 24/25.
- DROGA (7) *sb f – sg N*: Tu drógá nagorétŝza iefť flónecznych koni 6/20. *G*: nogi Chártá wprzód idácégo trzymáią fye drogi (r) 14/13, téyże z nim náŝlząduie drogi (r) 23/24. *A*: Vyŝrzyŝł tám drógę/ Białomléczną názywáią 18/10. *pl G*: Arkturów iáŝny plómién górných náŝlząduie Dróg 16/13. *I*: Náđ byŝtrými niebieŝkich (! *zam.* niebieŝkiéy) odnogi drógámi (r) 14/20, Bieży ty-miŝ drógámi lat niepowŝŝiágnionych 15/10.
- DRUGI (27) *pron – sg m N*: Ieden z nich ... A drugi 2/11, Iefť iefcze y drugi znák náđ Skopem 9/15. *G*: ieden z drugiégo fnáđnie obaczony 15/19. *f N*: Iedná z nich ... Tá druga 2/21, Iefť potym druga ftrzáłá 12/13. *G*: ALe przy głowie záŝię pátrzay drugiéy głowy 3/20, z drugiéy ftrony 11/5, z iednéy ftrony ... á z drugiéy ... 13/2, z drugiéy ftrony 16/24, Tych trudno iedné z drugiéy ... Vpátrowác 17/18, z drugiéy záŝ ftrony 21/3, Z drugiéy ftrony záŝ 22/28, Práva ręká do téyże liczby iefť wložoná. Głowy/ y drugiéy ręki pátrzay o tym czeŝie 23/11. *A*: Táka drugá częŝć 20/2. *L*: Po drugiéy ftronie 7/23. *n N*: To tedy ná pólnocy ... ná południé záŝ/ drugié w pól (!) dzieli Zimnégo Kozoroŝcá 18/29. *A*: niebo ná górę wywodŝi Drugié pól wieńcá 22/29. *pl m N pers*: Ma dwa wozy widómé/ iáko znáczá iedni ... parę niedŝwiedŝic drudzy przyznawáią 2/15, Kolámi drudzy zowiá 13/8. *subst*: Ku téy gwiaŝdŝie/ trzy drugié koniowi naleŝá 8/17, Między tymi fá záŝię drugié gwiaŝdzy 15/28, dwie przednieyfŝe Sá tak wielkié/ drugié dwie nieiáko równieyfŝe 18/13, A tylé drugié záŝię z Oceanu wfchodŝi 20/16, Iedné ná zachód/ drugié ná wfchód położoné 20/26. *G*: A to iefť poczet znáków ... drugich patrzay (!) potym 13/3. *I m*: ŝe iedné z drugiémi fpoioné 18/5. *L*: ná drugich (gwiaŝdach) nam máło 13/19.
- DRZWI (1) *sb pl t – N*: Iákim kfztałtem drzwi ftoią kluczem przepędzoné 8/3.
- DUCH (2) *sb m – sg N*: duch nieunieŝiony Aquilonów 13/2, duch Aquilonowy 18/14.
- DUMA (1) *sb f – sg N*: tá dumá fŝalona 22/13.

DWA (12) *nm – n f*: Dwie gwiazdźcie 16/3, dwie rybje 11/13. *n*: dwie á dwie (koła) 18/7, (koła) dwie przednieyŹe 18/12, drugie dwie (koła) nieiáko równieyŹe 18/13. *A m*: dwa wozy 2/13, dwa znáki 20/4. *f*: Dwie linie 9/19, dwie á dwie źrzenicy 12/20. *I n*: pod dwiemá známiony 17/2.

DWAKROĆ (1) *nm* – do roku dzień dwákroć z nocą fye miárkuje 19/13.

DWANAŚCIE (1) *nm – L subst*: W tych (znaków) dwánaście bieg roczny fłóńce odprawuie 20/11.

DYL (1) *sb m – sg A*: my od śmierci/ tylko przez dyl máły 11/26.

DYSZEL (1) *sb m – sg N*: Trzy gwiazdy nieŹe dyŹel 2/14. *A*: Wozá wielkiego dyŹel/ trzyma pochylony Arktophiláx 4/12.

DZIECI (1) *sb pl t – N*: złé dzieci po narodźie złotym 5/25.

DZIECIŃSTWO (1) *sb n – sg L*: lutnia ... która naprzód Źprawił W dzieciŹntwie (1) Merkurius 11/2.

DZIELIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: w pól (1) dzieli Zimnego KozoroŹcá (r) 18/29.

DZIEN (5) *sb m – sg N*: Dzień (1) y noc iego Źpráwá 1/9, do roku dzień dwákroć z nocą fye miárkuje 19/13, iáko dzień bliŹko 20/20. *L*: ná krótkim dniu 11/18, We dnie y w nocy bieŹy 13/23.

DZIERŻEĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: bieğ dŹierŹá 2/18.

DZIEWIEĆ (1) *nm – I f*: dziewiáciá gwiazd wity ... więniec 3/17.

DZIEWKA (2) *sb f – sg G*: Ale y KáŹsiopá dŹiewki niezofława 22/23. *A*: o dŹiewkę fye boiáć 22/6.

DZIŚ (4) *av – ia* dŹis wzór biorę 1/25, y dŹis zowiá 9/3, y dŹiŹ/ y záfwe/ ná morzu okręty 11/23, kiedy y dŹis te ŹproŹny iad (! *zam.* gad) wŹtáie 22/17.

DZIWI (2) *sb m – sg N*: (Wieloryb) Ten dŹiw morzki 14/19. *I*: dŹiwem morzkiem 15/6.

DZIWNIE (1) *av – DŹiwnie vrodzonego doŹięga Chyroná* 17/10.

DŹDŹOWNICA (1) *sb f – pl N*: Hiády (my zowiem dŹdŹownice) (r) 7/10.

ELEKTRA (1) *n-pr f – sg N*: Elektrá 10/19.

ERYCHTONOW (1) *ai – pl N subst*: obiedwie koláná ... Erichtonowé (r) 18/16.

ERYDAN (3) *n-pr m – sg G*: częŹć Eridaná (r) 21/13. *A*: Eridaná ... wŹchodŹącego 24/25. *I*: Orion/ z Eridanem/ wŹława niezmiernony 21/4.

ERYDANOW (1) *ai – sg f N*: Eridanowá wodá 14/22.

ETEZYJE (1) *n-pr pl t – N*: Ná ten czás EteŹiae ná morze wpadáia 6/22.

GAD (1) *sb m – sg N*: kiedy y dŹis ten ŹproŹny iad (! *zam.* gad) wŹtáie 22/17.

GARDŁO (1) *sb n – sg G*: Który go gárdłá zbáwił 22/16.

GARDZIĆ (1) *vb impf – praet 2 sg f*: y tyŹ nie gárdŹiłá Smiertelnym towarzŹystwem (r) 5/7.

GASNAĆ (5) *vb impf – praes 3 sg*: po máłŹt piérwŹa gáŹnie Połowicá (*rym do iáŹnie*) 14/10, Ze téyŹe nocy gáŹnie/ y zás téyŹe wŹchadŹa 21/26, w byŹtrym morzu gáŹnie (*rym do wŹáŹnie*) 20/28, w morzu gáŹnie 22/7. 3 *pl*: inŹŹé (! *zam.* niŹŹé) członki iego GáŹná ná piérwŹzym wŹchodŹie Strzelcá 23/22.

GDY (6) *cn – gdy* 2/24, 13/15, 17/20, 20/27, 23/18, 24/21.

GDZIE (6) *av – GdŹie* 3/3, 10, gđŹie 4/6, 9/12, 13/6, 14/12.

GĘSTY (1) *ai – pl G*: Nie z wielu/ y nie z gęŹtych gwiazd ieŹt wŹládzoná 8/2.

GŁĘBOKI (4) *ai – sg m G*: z głębokiego ... Oceáná 21/24. *A*: w głęboki ... Ocean 20/13. *n A*: ná głębokie morze 3/9. *pl A subst*: Kiedy głębokie morŹkie wody przemierzáia 2/23.

GŁĘBOKO (1) *av – iáko wnoc głęboko/ Albo iáko dŹień bliŹko* (r) 20/19.

GŁOS (2) *sb m – sg A*: twóy Źwięty głos mieli w wczáiwóŹci 5/10. *pl N*: Bo róŹne ludŹkie głóŹy 4/20.

GŁOWA (31) *sb f – sg N*: Téy (! *zam.* TáŹ) więc głowá táw wpadá ná głębokie morze 3/9, głowá nie ták iáŹno goré 8/19, głowá Andromedy 22/3, głowá tonie w morzu 22/25. *G*: GłóŹy/

y drugiéy ręki pátrzay o tym cześie 23/11, głowy okrutného węźa 3/12, pátrzay ... głowy Iáfného Ophiuchá (r) 3/20, wąż włytek prócz głowy (r) 20/30. D: ku głowie Cynozury 3/4. A: Głowę fwą strąfzliwą pod Rákiem położyła 17/8, Gdzie ma głowę Helice 3/3, Który głowę fwą trzyma przeciwko Helicy 6/26, Táką ma świetną głowę 8/10, POd tym/ głowę Skop trzyma 9/22, Cynozurá wyloko w nocy głowę nieśie 12/9, gdzie rogaty Wół głowę położył 13/6, głowę/ Y fzyię ... Pégázowę (r) 19/21, Cepheus głowę zánurzył/ y ręce z rámiony 22/8, Chyroná Ciało/ y znaczną głowę 22/31, Kón/ y nogi/ y głowę podáie 23/30, Perfeus ... Podnośi ... głowę y z rámiony 24/8. I: POd głową fą Bliźniętá 6/18, Kłęczén (/) z głową do páłá 20/29, wifząc głową ná dół 21/28, Z głową/ z ręką/ y z grzbietem 23/20. L: ALe przy głowie zásię pátrzay drugiéy głowy Iáfného Ophiuchá 3/20, w głowie y w łápách 6/13, W głowie ma przeciw łobie dwie á dwie żrzenicy 12/20. pl N: Bliźniát głowy (r) 18/15. A: Máiac głowy ná krzyżach fpólnie położóné 2/17, obudwu głowy (r) 23/3.

GNIEW (1) sb m – sg I: fprawiedliwym gniewem poruszona 22/14.

GODNY (1) ai – sg f N: (pieśń) będzie godna światá 1/26.

GODZIĆ (1) vb impf – praes 3 sg: Wieloryb z południá ku niéy przedsię godzi (r) 22/4.

GODZINA (2) sb f – sg L: o téżze godzinie (r) 21/20. pl G: róy godzin fye fnuie 20/12.

GOLA (1) sb f – sg L: nogi ma ná goli (rym do k woli) 22/25.

GOLEŃ (2) sb f – sg N: Przy Wadze goleń tylko iego połykawa 21/27. pl A: y Wodnikowi Goleni przepáfuie 19/2.

GORA, GURA (5 + 1 = 6) sb f – sg D: ku górze pośládkiem 21/16, ku górze wynika 23/13. A: ná górę wywodzi 22/28. pl G: z gór fye więc puczałá 5/22. D: ku świadomym góróm fye puściłá 5/29. A: ielli prze gury (r)/ Albo ich nie będziełz mógl obaczyć prze chmury 20/23.

GORAĆ (1) vb impf – praes 3 pl: które w głowie y w łápách goráią (rym do máia) 6/13.

GORĄCY (1) ai – sg f n sup: Tu drógá nagorętfa iest słóncznych koni 6/20.

GORNY (1) ai – pl G: Arkturów ... płómién górnych náłżladuie Dróg 16/12.

GORZEC (7) vb impf – praes 3 sg: y w pełniá goré (rym do fporé) 3/22, Iákiéy ogón niedźwiedzia goré co wiétfzého 6/10, głowá nie ták iáfno goré (rym do fporé) 8/19, w pyłku czérwony Okrutny płómién (/) goré 13/13, koroná/ Dáleko ná południé goré zániéfoná 16/6, nie gore (/) ták silnie 4/10. fut 3 sg m: A ółtarz w pośrodku chmur będzie gorzał iáfnie 16/19.

GRECKI (1) ai – sg n D: Iedná z nich Cynozurá po Grecku fye zowie 2/20.

GRECZYN (1) n-ethn m – sg N: y Gręczyn/ y Rzymiánin 2/9.

GREK (6) n-ethn m – pl N: pośledniéy Grékowie/ Ale piérwłzéy Sydonłkié nawy vzywáią (rym do fye zowie) 2/21, Deltoton fwym imiém Grékowie miánuią 9/17, ztądze mu Grékowie (r) Syrius imię dáli/ w fwoiéy ... mowie 13/13, Zodiákiem to koło Grékowie miánuią 20/5. G: Protrigitir od Greków rzeczony 6/8, od Greków názwána/ Niebiefki węzeł 10/4.

GROMADA (1) sb – sg A: vpátrzywfy ludzi gromádę nie máłá 5/23.

GRZBIET (6) sb m – sg N: Grzbiet (Hydry) podelwem fye fnuie 17/9. G: w pót grzbietá przychodzi Rákowi 18/23. I: pod iego (Węźa) grzbietem 4/9, Z głową/ z ręką/ y z grzbietem Woźniczym 23/20. L: Ná grzbiecie (Hydry) czálzá ftoi 17/11. pl I: Któré grzbiety do siebie fą poftáno-wioné 2/16.

GRZYWA (1) sb f – sg G: temu (koniowi) grzywy sięga Wodnik 11/14.

GWAŁTOWNY (1) ai – sg m comp: (Orzeł) pomniejszy/ Ale wiátry pobudzáć/ żaden gwałtow-nieyfzy (r) 12/17.

GWIAZDA (29) sb f – sg N: ná páłczéce iedná gwiazdá biálá 3/8, Iedná gwiazdá zéymuie 7/12, gwiazdá ... od Greków názwána/ Niebiefki węzeł 10/4. G: Zadnéy gwiazdy ná niebie ták prędko nie naydzié 2/25. D: Ku téy gwiazddzie 8/17. A: Pod iedną fpólną gwiazdę (/) 15/3. pl N: Ták té gwiazdy zdádzą fye tám być rozłádoné 8/4, drugié gwiazdy płóné Pod Wodnikiem

... łkapo rozświeconé 15/28. G: Gwiazd nie błędnych/ y koła/ y znaki pokażę 17/23, dzie-  
wacją gwiazd wity/ ... wieniec 3/17, Ze króm gwiazd obcych łam fye fwémi opifuie 7/9, Nie  
z wielu/ y nie z gętych gwiazd iest włádzoná 8/2, z różnych gwiazd złożony 13/11, Káždy  
gwiazd pewny znaczył poczet zámierzony 15/20, kiedy gwiazd innych świétny taniec zgáłnie  
16/18, Pięc gwiazd infzych zořtáło 17/16, wagi ciemnńy kílka gwiazd zámyka 19/19, Pátrzay-  
że gwiazd 20/25, Siłá gwiazd Pánná wfłaiác ná morze pomyka 21/11. A: Aby ludzie poználi  
gwiazdy z pieśni moiéy 1/24, WSztyki gwiazdy tym pięknym wzorem włádzoné Póymuie  
z łobá niebo nieufłanowioné 2/2, Trzy gwiazdy niešie dyfel 2/14, y ma świétné gwiazdy  
6/11. I: gwiazdami łicznými 1/11, z gwiazdami piérwłżými 8/21, Lecz kón między gwiazda-  
mi ná powietrzu łynie 9/4, gwiazdami dáleko zacnieyfa 9/20, Nie názyt téż gwiazdami  
przyodżian ciemnńymi 11/9. du N: Dwie gwiazdzie w nim zacnieyfsz 16/3.

GWIAZDZISTY (I) ai – sg m N: łtrumién nie práwie gwiazdzíłty (!) (r) 16/1.

HAMOWAĆ (I) vb impf – praes 3 sg: Słóńce fwóy wóz ognity hámuie (r) 18/26.

HARDY (I) ai – sg f I: Orion ... hárdá myśłá wniesiony 22/11.

HELICE (4) n-pr f – sg N: Tá druga iest Helice 2/21, Gdzie ma głowę Helice 3/3. D: Który głowę  
fłá trzyma przećiwko Helicy (rym do Woźnicy) 6/26, ku Helice 3/7.

HELIKON (I) n-loc m – L: Ná wielkim Helikonie wzbudził wodę żywą 8/26.

HYDRA (7) sb f – sg N: Hydrá po czásie (! zam. czáfę) wfchodzi 21/15, iuż Hydrá wfzytká prócz  
ogoná 21/22, HYdrá wielkie ná niebie mieyfce záłtapila 17/7. G: tu iáłńy Hydry zátoczenie  
19/17, Leb złéy Hydry 21/9, część ofłátniá ogoná Długiéy Hydry 22/30. D: Hydrze łeb z łzyá  
narza 24/1.

HYJADY (I) n-pr pl t – N: W czele świécá Hiády (my zowiem dżdżownice) 7/10.

I (103) cn – Y 3/8, 6/2, 5, 8/11, 9/13, 10/2, 11/4, 19/20, 22, 20/28, 21/14, 22/1, 3, 20, 23/6, 9, 24,  
28, 24/4; y 1/9, 9, 10, 15, 15, 20, 2/9, 9, 12, 19, 24, 3/2, 6, 10, 5/27, 6/9, 11, 13, 7/4, 8/2,  
19, 10/18, 20, 21, 24, 24, 11/2, 16, 23, 23, 13/23, 14/19, 15/5, 24, 17/23, 23, 18/3, 17, 19,  
19, 21, 22, 19/4, 16, 18, 29, 29, 30, 20/7, 7, 8, 27, 21/9, 9, 12, 13, 14, 15, 26, 29, 22/8, 29,  
31, 31, 23/2, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 14, 15, 19, 20, 27, 28, 30, 30, 24/8, 15, 15, 16.

I (26) pt – Y 5/21, 21/19; y 1/11, 3/22, 5/7, 26, 7/17, 12, 13, 9/3, 15, 11/1, 12/2, 16, 13/19, 22,  
15/4, 16, 16/28, 19/1, 12, 21/2, 22/10, 17, 23, 24/25.

IDĄCY (I) part praes act – sg m G: Chártá wprzód idącého trzymáia fye drogi 14/13.

ILE (2) pron – n A: A wfzelka noc ták fye wfłérz záfwe rořpościéra/ Ilé pół kołá wzgóre w piérwłży  
mrok záwiéra 20/18, Tego kołá/ ilé fye w głéboki podawa Ocean/ tylé zásię nád ziemiá zořta-  
wa 20/13.

IMIE (6) sb n – sg G: co imieniá niéma w náłżéy (!) mowie 2/8. A: káždéy z nich włáłńé imię dáia  
10/18, ztádże mu Grékowie Syrius imię dáli 13/14. I: žádnéy z nich włáłńym nie zowiem  
imieniem (rym do przebaczeniem) 6/16, Deltoton fwym imieniém Grékowie miánuia 9/17.  
pl G: imion fwych nie máia 15/7.

INNY, INY (I + I = 2) pron – sg m N: Tákich kól/ nie dowiedzie žádna ręká ina (rym do łpina)  
19/26. pl G: gwiazd innych 16/18. Cf INSZY.

INSZY (7) pron – pl N subst: Téy bárwy infzé kołá niebiełkie nie máia 18/11. G: od infzych Bootes  
rzeczony 4/13, Pięc gwiazd infzych zořtáło 17/16, od infzych członków różńy łá włáłności  
23/17. A subst: Náđ infzé członki z morzá iuż y pás wychodzi 23/8. I m: Przed infzymi za-  
cniefłzy 4/15. f: (gwiazd) znáčných przed infłżými (rym do piérwłżými) 8/22.

ISTY (I) ai – sg m N: ten to Wodnik íłty (rym do gwiazdzíłty) 16/2.

IŚĆ (6) vb impf – praes 3 sg: TAKież Pies idzie zá nim 13/11, wfzytek nád ziemiá idzie wyniesiony  
24/24, WłTychże łtronach ... Idzie niebem podobny wyraz ołtarzowi 16/9. 3 pl: Włzytkie idá



á idą kołem rospuśczone 15/17, Tego koła trzy części wzgórze wyniesione/ A pięć zaśię pod wodą idą zánurzone 19/10.

JA (3) *pron* – *N*: Którę (pieśni) ia dziś wzór biorę z ... Aratá 1/25, Tych fye ia opifować fwym piórem nie ważę 17/22. *D*: życz mi łalki fwoięy 1/23.

JAD (1) *sb m* – *sg I*: Który go gárdłá zbáwił iádem żędlá fwęgo 22/16.

JADOWITY (1) *ai* – *sg n A*: żądło iádowité Niedźwiadek położył (!) 19/5.

JAKI (5) *pron* – *sg m I*: Iákim kłztałtem drzwi ftoią kluczem przepędzoné/ Ták té gwiazdy zdádzą fye tám być rozłádzoné 8/3. *f G*: Tę wielkości y śwíatlá ták znákomitégo/ Iákiéy ogón niedźwiedziá goré co wíętlégo 6/10. *pl N subst*: Iákié/ práwi/ złé dzieci po narodzie złotym 5/25, Tákich kól/ nie dowiedzie żadna ręká ina/ Iákié té fą ná niebie 19/27, Nie pátrząc álbo ná káźń/ álbo iákié práwá 5/5.

JAKO (3) *cn* – ták ráné Iáko pozné 10/22, Ale iáko żelázu śrébro wfąpiło/ Ták nád piérwfzē gorzłych fye ludzi námnożyło 5/31, która ták węzłowi Temu náležý/ iáko y Wielorybowi 15/4.

JAKO, JAK (10 + 1 = 11) *av* – ták wielę przechodzi/ Iáko od Kozorożcá dáleko Rák wfchodzi 19/32, Ma dwá wozy widómé/ iáko znáczą iedni 2/13, A my iáko nurowie 11/24, iáko więc nawá ... Poftępuie ... Tym kłztałtem Argo płynie 14/7, wfzytek/ iáko wielki Skop 19/15, A iáko wielę mieyfćá záftepuie wfchodząc: Táká drugá część równie záf bierze záchodząc 20/1, A kto chce porozumiéć/ iáko wnoc głęboko Albo iáko dzień blifko 20/19–20, Temu/ iáko widamy/ czętło fye przygadza 21/25, To tedy ná północy/ iákofny ftyfzeli/ W Ráku tkwi 18/28, Iák ich wielę porządkiem fwoim rozłádzonych 15/9.

JAKOBY (1) *av* – ręce ták rozkrzyżowálá/ Iákoby wdęczoney córki żálowálá 8/6.

JAKOKOLWIEK (1) *av* – JAkokolwiek dáleko Andromedá leży 14/15.

JASNO *cf* JAŚNIE.

JASNY (18) *ai* – *sg m N*: (Bootes) Wfzytek iáfny: lecz ogien (!) podplecionym fznurem/ Przed infzymi zacnieyfzy 4/14, Arkturów iáfny płómień 16/12, Bliźniát iáfny płómień 24/22. *G*: głowy Iáfnégo Ophiuchá 3/21, Iáfnégo Ophiuchá 18/20, Boota iáfnégo (r) 4/17, Iáfnégo Węzownika 23/3, iáfnégo Orioná 13/22, Aquiloná iáfnégo 14/17, Ophiuchá iáfnégo 19/20. *D*: przeciw iáfnému Płómieniowi ... Arkturowému (r) 16/10. *I*: iáfnym płasczem ogárnioná 8/11. *f N*: Owá iáfna: ále tych płómień nie ták wielki 7/2, iáfna ręká (! *zam*. rzéká) 22/9, iáfna Orlicá 23/27. *G*: iáfnéy Hydry zátoczenie 19/17. *pl N subst*: Iáfné/ y wielkié 8/19, iáfné rácioná 23/9.

JAŚNIE, JASNO (4 + 1 = 5) *av* – piérwfzá gáfnie Połowicá/ oftátek połyfkawa iáfnie (r) 14/11, w pośrzodku chmur będzie gorzał iáfnie (*rym do zgáfnie*) 16/19, Procion pod Bliźnięty iáfnie połyfkue 17/12. *comp*: z tych iedná iáfniéy połyfkue 10/1.

JAWNIE (1) *av* – Wymawiálá im iáwnie cnotę zániedbálá 5/24.

JAZON (1) *n-pers m* – *G*: iuż cnégo Iazoná Okręt wzgórze (r) 21/21.

JEDEN (7) *pron* – *sg m N*: ieden z drugiégo fnádnie obaczony 15/19. *I*: Bo Słóńce zázwdy z iednym przychodzi pópołu 20/22. *f N*: Iedná z nich ... Tá druga 2/20, *A*: Tych trudno iedné z drugiéy ... Vpátrowác 17/18. *pl m N pers*: iáko znáczą iedni (r) 2/13. *subst*: Iedné ná zachód/ drugié ná wfchód położoné 20/26, że iedné z drugiémi fpoioné 18/5.

JEDEN (12) *nm* – *sg m N*: Ieden z nich 2/10, ieden fám táki 10/8, *A*: ieden wfchód y zachód máią 19/30. *I*: iéy wárkocz pleciony/ Z iego brzuchem ieft iednym płómieniem fpoiony 8/16, Lewy róg/ á záf prawá nogę v woźnice/ Iedná gwiazdá zéymue 7/12, *f N*: Iedná zginać nie mogłá 10/17, ná páłczéce (!) iedná gwiazda biálá 3/8, z tych iedná 10/1. *G*: z iednéy ftrony ... á z drugiéy 13/1, Siłá ich iednéy miáry 15/16. *A*: Pod iedną fpólná gwiazdę (!) 15/3, *n G*: Z tych pofzlednich iednégo duch Aquilonowy Doięga 18/14.

- JEDNAK (1) *cn* – Iednák nie wŕzytek przy tym znáku z morzá wftáie 24/13.
- JEDNO (1) *pt* – Orlá iedno nie sięga: ále wŕzytkę głowę/ Y ŕzyię/ fwym okręgiem trzyma Pégázowę 19/21.
- JESLI (7) *cn* – Iesli 18/8; iesli 1/26, 9/23, 11/19, 16/21, 26, 20/23.
- JESLI (1) *pt* – iesli ... czy 24/9.
- JESZCZE (4) *pt* – On był iefcze przed wieki 1/5, iefcze gorŕzych 5/26, IEft iefcze y drugi znák 9/15, Których iefcze dotychmiaft nikt nie rozráchował 15/11.
- JOWISZOWY (1) *ai* – *pl N subst*: to mamki były Iowifzowé 2/19.
- JUŻ (10) *pt* – w ręku/ iuż nie ták ŕwiatło fporé 3/23, z ludźmi iuż nigdy miećzác fye nie chciałá 5/21, że iuż wŕzytki fwé przezwiłká máią 15/21, Klęczniá tylko lewa nogá iuż przy ziemi 21/8, Kiedy wŕzytká iuż wznidzie pánná 21/18, Bo zniá Bootes wŕchodźi ... iuż cnégo Iazoná Okręt wzgóre: iuż Hydrá wŕzytká 21/21–22, iuż w morzu gáśnie 22/7, z morzá iuż y pás wychodźi 23/8, Ná ten czás iuż Wieloryb nie ieft róździelony (!) 24/23.
- K *cf* KU.
- KAMIEŃ (1) *sb m – sg G*: (strumień) z kámieniá płynie 24/23.
- KASSYJOPA (3) *n-pr f – sg N*: y Kaŕsiopá dźiówki niezoftawa 22/23; Po drugiéy ftronie niebo Kaŕsiope toczy 7/23. *G*: Práwą ręká ftolice doŕgiá Kaŕsiopy (*rym do ftopy*) 10/10.
- KAZIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: młde do kónicá káźi (*r*) 13/18.
- KAZŃ (1) *sb f – sg A*: Nie pátrzac álbo ná káźń/ álbo iákie práwá 5/5.
- KĄŻDY, KOŻDY (9 + 1 = 10) *pron – sg m N*: Aby ... Káždy gwiazd pewny znáczył poczet 15/20, Ciebie chwalić powinien káždy człowiek żywy 1/22. *D*: káżdemu znác trzeba 18/2. *A*: Káżdego náuczaiác 5/9, Bo káždy do korzeniá promieniém przeráźi 13/17. *f N*: Káżda z nich 10/3. *D*: y káždéy z nich 10/18. *A*: Aby ... káżdą znał 15/14, Ná káżdą noc 20/15. *n L*: w káżdym polu 20/4.
- KĄT (1) *sb m – pl I*: ná iego bokach cztériem káty leżá 8/18.
- KIEDY (1) *av* – kiedy 7/22.
- KIEDY (20) *cn* – Kiedy 2/23, 12/3, 5, 21/18, 23/12, 29; kiedy 1/13, 14, 5/19, 10/24, 11/17, 16/18, 19/14, 20/21, 21/2, 5, 22/17, 23/25, w ten czás kiedy 11/25, Iesli kiedy ... Wyŕzyrfz 18/8.
- KILKA (1) *pron – A*: Tóž koło/ wagi ciemnáy kilka gwiazd zámyka 19/19.
- KŁĘCZEŃ (6) *n-pr m – sg N*: Klęczen (!) z głowá do páfá 20/29, A Klęczén práwą tylko nogę po (! *zam.* do) koláná ... wyniół 21/23. *G*: przy lewym kolenie Klęczniá 11/4, A Klęczniá tylko lewa nogá iuż przy ziemi 21/8, A Klęczniá ... iuż y pás wychodźi 23/7. *I*: Między którym (Łabęciom)/ á klęczniem/ tkwi w okrágłym niebie 11/6.
- KLUCZ (1) *sb m – sg I*: Iákim kfztałtem drzwi ftoią kluczem przepędzoné 8/3.
- KLWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: kruk w poŕzládek kluie (*r*) 17/11.
- KŁAŚĆ (1) *vb impf – part praes act*: Kłádac ie pod fwé znáki 15/13.
- KŁOS (1) *sb m – sg A*: która kłos trzyma zbożá doŕtálégo 4/18.
- KOLANO (8) *sb n – sg G*: Klęczén práwą tylko nogę po (! *zam.* do) koláná ... z głębokiego wyniół Oceáná (*r*) 21/23. *L*: przy lewym kolenie 10/13, przy lewym kolenie Klęczniá 11/4. *pl N*: W nim obiedwie koláná fą Erichtonowé 18/16, koláná Wołowé 19/16. *G*: kolan Ophiuchá ... dotyka 19/20, Od kolan do rámieniá 20/30. *A*: Wężównik w morzu po koláná brodźi 24/21.
- KOLWIEK *cf* JAKOKOLWIEK, KTORYKOLWIEK.
- KOŁO (22) *sb n – sg N*: Dźién (!) y noc iego fpráwá ... y koło mieŕieczné 1/10, Lwá/ koło/ y Ráká zámyka 18/21, To koło/ ná ósm częŕści wáfnie rozdzieloné 18/24, koło/ táy wielkoŕci Co y młeczné 19/11, Tóž koło/ wagi ciemnáy kilka gwiazd zámyka 19/19. *G*: Który ŕcięfzkámi biącá kołá nawiętŕzégó 9/7, Tego kołá trzy częŕści wzgóre wyniefioné/ A pięć záŕię pod wodá

idą zánurzoné 19/9, Tego koła/ ilé fye w głęboki podawa Ocean/ tylé zásię nád ziemią zofta-  
wa 20/13, Ilé pół koła wzgóř w piérwfy mrok zawiéra 20/18. *A:* W Koło koniá/ dwie rybje  
przed sobá fye chronią 11/13, Zodiákjem to koło Grékowie miánuiá 20/5. *I:* A obfzedfy iá do  
nóg oftátecznym kołem Rzucił fye wzad (*r*) 3/5, Włzytkié idá á idá kołem roľpufczoné 15/17.  
*L:* bo włzytká biega w kole mniefłzym 2/27. *pl N:* Trzy gwiazdy niešie dylzel/ czterémá  
pałaiá Koła 2/15, Sámé koła ftátecznie fá wmiárkowané 18/6, infzé koła niebiełkié 18/11.  
*G:* Tákich kól/ nie dowiedzie żadna ręká ina 19/26. *A:* CZtéry Koła przednieyfzé káždému  
znác trzebá 18/2, Gwiazd nie błédnych/ y koła/ y znáki pokażę 17/23, Té koła/ ós przenika/  
profto poľozoné 19/23.

KONIEC (7) *sb m – sg N:* á koniec ogoná ... došiega Chyroná 17/9. *G:* A poczátku zás niemáľz/  
áni kónca iemu 1/4, mdlé do kónca káži 13/18, Włzytko znika do kónca 21/7. *I:* kóncem  
práwéy nogi ... fmoká przyćifka łeb 3/14. *L:* ná kóncu nocy 12/5. *du A:* A w poľy práwie nieba  
(*!*) obá kónca (*!*) máiac Włczépioné 2/7.

KONIOW (1) *ai – sg m N:* Kóniów (*!*) zdróy/ y dziś zowiá 9/3.

KOŃ (11) *sb m – sg N:* Kón zás o téy dobie Tonie 22/1, Równó z nim Kón/ y nogi/ y głowę  
podáie 23/30, NAd nią (Andromeda) ieft kón łkrzydłáty 8/15, Których (gwiazd) cztéry kón  
niešie 8/22, Ten to kón ... Ná wielkim Helikonie wzbudził wodę żywą 8/25, Lecz kón mię-  
dzy gwiazdami ná powietrzu fłynie 9/4, Mąż niedźwiádkowi/ á kón wadze podľozony 17/3.  
*G:* W Koło koniá/ dwie rybje przed sobá fye chronią 11/13. *D:* trzy drugie (gwiazdy) koniowi  
należą 8/17. *pl N:* łłóneczne (*!*) konie (*r*) 21/2. *G:* Tu drógá ... ieft łłónecznych koni (*r*) 6/20.

KOŃSKI (2) *ai – sg m N:* Y łeb kónłki/ y łzyiá 21/14. *pl N subst:* kónłkié nogi 18/19.

KOPYTO (1) *sb n – sg I:* łkála kopytem Vderzoná (*r*) 9/1.

KORONA (3) *sb f – sg N:* V Strzelcá/ pod przedniémi nogámi/ koroná/ Dáľko ná południé goré  
zániesioná (*r*) 16/5. *G:* Ale zaráz przy wadze wľchodzi pół Korony (*r*) 21/32, y pół korony ...  
w byľtrym morzu gáśnie 20/27.

KORZEŃ (1) *sb m – sg G:* káždy (szczep) do korzeniá promieniém przerázi 13/17.

KOSMATY (1) *ai – sg f G:* Kóľmátéy Cynozury 9/8.

KOZA (4) *sb f – sg N:* Nie wnet z Woźnicá kozáľ y kózki podáia (*!* *zam.* padáia) 23/15. *A:* (Woź-  
nica) Ná rámieniu ma kozę 7/1, Kozę (*!* *zam.* Kozę) tedy ognifłá y iéy drobné plemię 23/19.  
*I:* Ale z Wołem y z Kozáľ y drobné kozłétá Wynikáia 24/15.

KOZIEŁEK (1) *sb m – pl A:* Ná rámieniu ma kozę/ ná piéści kozielłki (*rym do wielki*) 7/1.

KOZKA (1) *sb f – pl N:* kozáľ y kózki 23/15.

KOZOROGI (1) *ai – sg m N:* źwierź kozorogi (*r*) 20/8.

KOZOROŻEC (9) *sb m – sg N:* Kozorożec vprédza/ y ná dóľ vchodzi 11/16, pod ziemię Kozoro-  
zec podáie 23/21, kiedy Kozorożec wľchodzi 23/25. *G:* POnięzy Kozorożcá różna piérwłzych  
rybá 15/26, Iáko od Kozorożcá dáľko Rák wľchodzi 19/32. *A:* Zimnégo Kozorożcá 19/1.  
*I:* Wodnik zá Kozorożcem záváždy pozniéy wľchodzi 11/15, DEľphin nád Kozorożcem  
mniefłzy w połowicy 12/19. *L:* Po Kozorożcu 20/9.

KOŻŁĘ (1) *sb n – pl N:* Ale z Wołem y z Kozáľ y drobné kozłétá Wynikáia (*r*) 24/15.

KOŻDY *cf* KAŻDY.

KRAJ (1) *sb m – sg N:* kray Nawy 23/24.

KRASA (1) *sb f – sg A:* Pátrzáiac ná niebiełką kralę bárzo wdzięczná 18/9.

KRAĞ (1) *sb sg A:* ós/ która prędkí krag niebiełki toczy 2/4.

KRES (1) *sb m – sg D:* ku onému kréľowi zás przyyda 17/21.

KREWNOŚĆ (1) *sb f – sg I:* Bo y ci zá krewnościá wzięci fá do niebá 7/17.

KREWNY (1) *sb m – pl I:* Ani między krewnémi o zwáđzie fłychano 5/12.

KRĘCIĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg:* W nich fye wielki wáź kręci 4/1.

- KROK (2) *sb – sg L*: Cztérzy co naświétnieyfzé w kroku mieyfce máia/ Ná kwáter włádzoné 6/14, á sam (Cepheus) ná fwym kroku Stoi (r) 7/19.
- KROM (4) *praep cum G* – króm tych które w głowie y w łápách goráia 6/13, Ze króm gwiazd obcych lam fye fwémi opifuie 7/9, lecz k róm (!) łuku leży 12/13, Y wagá/ chocia ciemna/ króm znáku nie minie 21/19.
- KROTKI (1) *ai – sg m L*: Bo fporé być nie mogą ná krótkim dniu pláwy 11/18.
- KRUK (2) *sb m – sg N*: kruk w pozłádek luie 17/11. *G*: czarného kruká 19/18.
- KRYĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: A ogón zatokámi zftád y zowád krijé (r) 3/2.
- KRZYŻ (1) *sb m – pl L*: Któré (niedźwiedzice) grzbiety do siebie fá poftánowioné/ Máiać głowy ná krzyżach fpólnie położoné 2/17.
- KSZTAŁT (3) *sb m – sg A*: czwartá literę ná ten kfztałt máluia 9/18. *I*: Iákim kfztałtem ... Ták 8/3, iáko ... Tym kfztałtem 14/10.
- KTO (4) *pron* – Kto 18/3; kto 10/16, 13/8, 20/19.
- KTORY (36) *pron – sg m N*: Który 5/27, 6/26, 9/1, 7, 22/16; który 4/1, 14/5, 22/11. *G*: którego 24/5. *D*: którému 3/21. *A*: Który 16/2, 22/32. *I*: którym 11/6, 24/11. *f N*: która 2/4, 4/18, 15/3. *G*: Któréy 1/25, 8/9. *A*: którą 11/1. *pl m N pers*: Którzy 6/1. *subst*: Któré 2/16, 8/18, 10/19, 23/16; które 6/13, 17/13, 16, 20/25. *G*: Których 8/22, 15/11, 24/19; których 19/27. *A subst*: które 13/1. *D*: Którym 22/27. *n I*: Sidłá/ którym (! *zam*. którymi) ziętá ieft oboiá rybá/ Zbiégáia fye ná oftrym czubie Wielorybá 15/1. *Cf* KTORYKOLWIEK.
- KTORYKOLWIEK (1) *pron – sg m G*: Którégokolwiek oycá 4/19.
- KU, K (17 + 1 = 18) *praep cum D* – Ku 8/17, 9/23, 18/21; ku 3/4, 7, 5/1, 29, 11/19, 14/9, 17/4, 21, 18/22, 19/7, 8, 21/16, 22/4, 23/13; A to ciérpi ... Nereidom k woli (r) 22/26.
- KUPA (1) *sb f – sg L*: w kupie włádzoné Báby bieżá 10/13.
- KWATER (1) *sb m – sg A*: Cztérzy ... Ná kwáter włádzoné 6/15.
- KWITNAĆ (1) *vb impf* – Kwitnie ... Ariádny wiéniec 3/18.
- KWOLI *cf* K, WOLA.
- LAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: ftrumiéń ... Który z práwice leie ten to Wodnik 16/2.
- LATO (6) *sb n – sg N*: kiedy Láto wftepuie 19/14. *A*: że opowiadáia Láto/ y Zimę 10/24. *pl N*: Ich láta fá leniwé 17/20. *G*: onych lat piérwzych 5/11, tymiz drógámi lat niepowściágnionych 15/10, Kto chce lotnych lat biég znáć 18/3.
- LECZ (17) *cn* – Lecz 5/26, 9/4, 10, 15/24; lecz 2/26, 4/14, 6/4, 15, 7/13, 9/1, 10/15, 12/13, 13/12, 14/6, 17/17, 20/23, 23/3.
- LEDWE (1) *av* – Tego pies ... ledwé nie popádnie 14/1.
- LENIWY (1) *ai – pl N subst*: Ich láta fá leniwé 17/20.
- LEŚNY (1) *ai – sg n N*: źwierź leśny 17/5.
- LETNI (1) *ai – sg n N*: letnié Słóńce 18/26.
- LEW (6) *sb m – sg N*: pod nogámi zádniémi (Niedźwiedzicy) Lew frogi 6/19, Wnim Rák/ y Lew/ y Pánná 20/7, A kiedy z Oceaná wychodźi Lew frogi 21/5. *A*: Lwá/ koło/ y Ráká zámýka 18/21, Lwá po pierśi/ y po brzuch/ áż ku pośládkowi Záymuie 18/22. *I*: Grzbiet podelwem fye fnuie 17/9.
- LEWY (13) *ai – sg m A*: Lewy róg 7/11. *f N*: Lewa nogá/ y práwé ramię Perfeowé 18/17, lewa nogá 21/8. *G*: z lewéy ręki 4/6, od lewéy nogi 14/23, okróm lewéy dłoni 24/19. *L*: Po práwéy/ y po lewéy ręce 2/12, NA lewéy ftronie bliźniát 6/25. *n N*: lewé Andromedy ramię 10/5. *A*: Lewé ramię 24/5, Práwé fkrzydło ... A lewé 11/11. *L*: przy lewym kolenie 10/13, 11/4.
- LEŻEĆ (4) *vb impf – praes 3 sg*: ftrzała: lecz k róm (!) łuku leży (r) 12/13, IÁkokolwiek dáleko Andromedá leży (r) 14/15. *3 pl*: Któré ná iego bokach cztérmi káty leżá (r) 8/18. *fut 3 sg m*: ALe áni Cepheów národ wtrápiiony Będzie leżał ná ftronie 7/16.

LICZBA (2) *sb f – sg G*: które nie należą Do téj liczby 17/17, Prawą ręką do téjże liczby ięft włożoną 23/10.

LINIJA (1) *sb f – pl A*: Dwie linie ma równé 9/19.

LIST (1) *sb m – sg A*: Iczępy ... w lift fye tylko ślą 13/16.

LITERA (1) *sb f – sg A*: Bowiém czwartą literę ná ten křztałt máluia 9/18.

LOT (1) *sb m – sg I*: pořzła w niebo lotem chutnym 6/4.

LOTNY (1) *ai – pl G*: Kto chce lotnych lat bięć znáć 18/3.

LUDZIE (11) *sb pl t – N*: Aby ludzie poználi gwiazdy 1/24, A ludzie przeřtręgáli dobrowolnie cnoty 5/4, (co chcą ludzie mieć zá rzecz prawdziwą) 8/25. *G*: vpátrzywřly ludři gromádę nie mála 5/23, gorřlych fye ludři námmnořylo 5/32, Bóg dla ludři řpráwił 24/28. *D*: więc morřki plaw záтым Nie był ludřiom znáiomý 5/15, ludřiom opowiada znáki 16/17, Aby ludřiom znáczyřly czásy 1/12. *A*: řmętek przypádnie ná ludři (*r*) 5/28. *I*: z ludřmi iuř nigdy mieřzác fye nie chćiała 5/21.

LUDZKI (3) *ai – sg f N*: to wřzytká ludřka řywnořć była 5/17. *G*: řtręgác ludřkięř řzkody 16/14. *pl N subst*: Bo różné ludřkięř gřofy 4/20.

LUTNIA (3) *sb f – sg N*: Lutnia/ y Delphin 21/12, Lutnia/ y Cepheus 23/13, IEft y lutnia ná niebie 11/1.

ŁABĘCI (1) *ai – sg m A*: á ogón ćiągnie Łábęci przy sobie 22/2.

ŁABĘĆ (5) *sb m – sg N*: Znimi Łábęć po ogón 21/13, Ale wynika Łábęć/ y iálna Orlicá 23/27, TEft ptak ięft łábęć biały 11/8, A przy nięř łábęć 12/14. *G*: TVř ięft y přdki Orzeł łábęćia pomnieřřy 12/16.

ŁACNO (1) *av – A* łacno ie obáczyć 6/12.

ŁANCUCH (2) *sb m – sg I*: Káďa z nich řwym łáncuchem zá pluk wřwiázána 10/3. *pl A*: Łáncuchy gwiazdá řpięła/ od Greków nářwána/ Niebieřki węzeł 10/4.

ŁAPA (1) *sb f – pl L*: które w gřowie y w łápách goráia 6/13.

ŁASKA (1) *sb f – sg G*: řycz mi łálki řwoięy 1/23.

ŁASKAWY (2) *ai – sg m V*: Miey czeřć oycze łálkawy 1/21. *I*: Poyřrzy okiem łálkawým 5/1.

ŁEB (8) *sb m – sg N*: Leb złęř Hydry 21/9, łeb ptářy 18/19, łeb końki 21/14. *A*: řmoká přřycřřka łeb řrogi 3/15, Táć znáčný łeb/ táć řwiętnę rogi wkázuie 7/8, Máiać łeb ... ptářy podle řiebie 11/5, Cepheus ... ná łeb wywróconý 22/21, Hydrze łeb z řzyia narza 24/1.

ŁUK (6) *sb m – sg G*: řtrzała: lecz k róm (!) łuku leřy 12/13. *A*: řtrzelec tęgi łuk náložyl 19/6, ná łuk oczekawa 23/1, Kiedy niebo łuk z wody ... podnieřie 23/12. *I*: řtrzelec łukiem wřada Náłożonym 12/6, Z łukiem pářmo węřowę/ y ćiało nářtawa Iálnęř Węřowniká 23/2.

MAJA (1) *n-pr f – sg N*: Elektrá/ Celeno/ Meropá/ Alcyoná/ Taygetá/ Máia/ y Steropá 10/20.

MALOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: czwartá literę ná ten křztałt máluia (*r*) 9/18.

MAŁO (4) *av – Málo* nięřy pochyřly Orion fye zložyl 13/7, Bo pod nią málo co tkwi 9/11, ná dru-gich nam málo (*r*) 13/19. *sup*: Z mieyřca řwęřo by namnięř nigdy nie wykrocy 2/5.

MAŁY (5) *ai – sg m A*: přzez dyl mály (*r*) 11/26. *comp sg m N*: DElphin náđ Kozorořcem mnięřyř w połowicy 12/19. *f N*: Cynofurá zář mnięřřa 2/26, Dwie linie ma równę: trzećia troche mnięřřa (*r*) 9/19. *n L*: biega w kole mnięřřym (*r*) 2/27.

MAMKA (1) *sb f – pl N*: to mamki byřly Iowiřřowę 2/18.

MARTWIEĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: z mrozem řrogim/ Wřřytki członki martwieia ęęłarřóm 11/22.

MASZT (2) *sb m – sg A*: po mářřt pięřwřřa gářnie Połowicá 14/10, po mářřt rozdřielona 21/17.

MĄDROŚĆ (1) *sb f – sg I*: mocá řwęř mądrořci (*r*) 1/6.



- MAŻ (4) *sb m – sg N*: Mąż niedźwiadkowi/ á kón wadze podłożony 17/3. *G*: Widác żałofny wyraz poklękłego męża (r) 3/13, PRZY boku tegóz męża 3/17, przyklękłego męża pierśi 23/6.
- MDŁY (1) *ai – pl A subst*: Zdrowym pośilek dáie/ mdlé do kónca kázi 13/18.
- MERKURYJUS (1) *n-pr m – sg N*: którą naprzód sřrawił W dziećinftwie (!) Merkurius 11/2.
- MEROPA (1) *n-pr – sg N*: Meropá (r) 10/19.
- MEKA (1) *sb f – sg L*: ieft w fwéy dawnéy męce (r) 8/12.
- MGŁA (1) *sb f – sg N*: mgła wielka 16/27.
- MIANOWAĆ (4) *vb impf – inf*: A dopuśc fye miánować rymy niegodnemi 5/2. *praes 3 pl*: Deltoton fwym imieniem Grékowie miánuią (r) 9/17, Zodiákem to koło Grékowie miánuią (r) 20/5. *praet 3 sg m*: Ani włzytkich przezwiłkiem właściwym miánował (r) 15/12.
- MIARA (4) *sb f – sg G*: Siła ich iednéy miáry/ także y swiátłóści 15/16. *A*: Nie przez miárę mgła wielka 16/27, Owé tedy y wfchodzą/ y także pádaią Włzytki w miárę 19/30, Aby mu miárę nocy ... ziawił 24/27.
- MIARKOWAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: dzień dwákroc z nocą fye miárkuie (r) 19/13.
- MIECZ (1) *sb m – sg G*: áni mieczá znano 5/11.
- MIEĆ (35) *vb impf – inf*: (co chcą ludzie mieć zá rzecz prawdziwą) 8/25. *praes 2 sg*: to małz pewné znamię 10/6, Z południá małz pewny wiátr 16/20. *3 sg*: Po práwéy/ y po lewéy ręce ... Ma dwa wozy widómé 2/13, kiedy ma rolą vpráwować 1/13, Gdzie ma głowę Helice 3/3, Ręce ma rościagnioné 3/14, y ma swiétné gwiazdy wedle siebie 6/11, Ná rámieniu ma kozę 7/1, Ręce ma rościagnioné 7/19, Táka ma swiétną głowę 8/10, ma do łkály przykowáné ręce 8/13, choć wielka czeluść ma ták fporé Swiátło 8/20, Dwie linie ma równé 9/19, W głowie ma przećiw łobie dwie á dwie żrzenicy 12/20, ma pilné oko Ná znáki 20/20, nogi ma ná goli 22/25. *cum neg*: co imiěníá niéma w náfzéy mowie 2/8. *1 pl*: zftąd włzytko dobré mamy (r) 1/20. *3 pl*: w kroku mieyfce máią (r) 6/14, wioflá odpoczynek máią (r) 6/23, čás/ kiedy orác máią (r) 6/14, że iuz włzytki fwé przezwiłká máią (r) 15/21, á ieden wfchód y zachód máią (r) 19/30. *cum neg*: imion fwych nie máią (r) 15/7, Téy bárwy infzé koła niebiełkie nie máią (r) 18/11. *praet 3 pl m pers*: twóy swięty głos mieli w wczćiwości 5/10. *imp 2 sg*: Miéy cześć oycze łáfkawy 1/21, AŁe y piérwłzy mieśiác miéy zá podeyżrzány 12/2. *cum neg*: nie miéy z mrozem (! *zam*. morzem) sřrawy 11/17. *3 sg*: niech ma pilné oko Ná znáki 20/20, *part praes act*: Máiąc głowy ná krzyżach fpólnie położoné 2/17, Máiąc łeb z drugiéy ftrony ptáfzy podle siebie 11/5, A w poły práwie nieba (!) obá kónca (!) máiąc (r) Wfćzepioné 2/7, Co flábą żywność máiąc 13/16. *Cf* NIEMASZ.
- MIEJSCE (4) *sb n – sg G*: Z mieyfca fwégo ... nie wykroczy 2/5, A iáko wielé mieyfca záftepuie wfchodząc 20/1. *A*: Y ośiádlá to mieyfce 6/5, w kroku mieyfce máią 6/14, wielkie ná niebie mieyfce záfłapiłá 17/7.
- MIESIĄC (2) *sb m – sg A*: AŁe y piérwłzy mieśiác miéy zá podeyżrzány/ Kiedy od fłonác Strzelec bywa zágrzewány 12/2. *L*: by więc przy mieśiácu 9/9.
- MIESIĘCZNY (1) *ai – sg n N*: y koło mieśięczné (r) 1/10.
- MIESZAĆ SIE (2) *vb impf – inf*: z ludźmi iuz nigdy miełzáć fye nie chćiálá 5/21. *praes 3 pl*: Gdzie wieczorné y ráné miełzáią fye zorze 3/10.
- MIESZANIEC (1) *sb m – sg A*: Chyron. Miéłzáńcá tego pátrzay pod dwiemá známiony 17/2.
- MIĘDZY (10) *praep cum I* – Między tymi ... fye wije 3/1, ieden łam táki Między włzytkimi ... znáki 10/9, Między którym/ á kłęczniem/ tkwi 11/6, Między Auftrem/ á między tymże znákem złotym 13/4, Między ftyrem á dziwem morzkim położoné 15/6, Między tymi łą zásię drugié gwiazdy 15/28, Między témi 19/11, Ani między krewnémi o zwádzie fłychano 5/12, kón między gwiazdami ná powietrzu fłynie 9/4, Między ... á między ... 13/4.
- MIŁOSIERNY (1) *ai – sg n I*: Zeby Bóg miłosiernym poyżrzał okiem z niéba 16/23.

MINAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Y Wagá/ chociaż ciemna/ króm znáku nie minie: (r) Bo zniá Bootes wřchodźi 21/19.

MIOTAĆ (1) *vb impf – inf*: A iefli cię ku nocy pocnie miotać morze 11/19.

MLECZNY (1) *ai – sg n N*: koło/ téy wielkości Co y mlęczné 19/12. Cf BIAŁOMLECZNY.

MNIEJSZY cf MAŁY.

MOC (2) *sb f – sg N*: Bo ich zewřząd moc wielka 15/15. *I*: ón dawnych ciemności Nieporządek rořpráwił/ mocą fwéy mądrości 1/6.

MOC (6) *vb impf – praes 3 sg*: że może zrównać z gwiazdami piérwřzemi 8/21. *3 pl cum neg*: ták ráné Iáko pozné/ nie mogą być przepámiętáné 10/22, Bo řporé być nie mogą ná krotkim dniu pláwy 11/18. *praet 3 sg f cum neg*: Nie moglá dáléy zmieřkć z narodem okrutnym 6/3, Iedná (gwiazda) zginać nie moglá 10/17. *fut 3 sg m cum neg*: Albo ich nie będziefł mógł obáczyć prze chmury 20/24.

MOCNY (1) *ai – sg m G*: mocného Chyroná Ciáło 22/30.

MOJ (1) *pron – sg f G*: z pieśni moiéy (r) 1/24.

MORD (1) *sb m – pl A*: walki frogię/ y mordy pobudzí 5/27.

MORSKI, MORZKI (2 + 2 = 4) *ai – sg m N*: więc morřki pław zátym Nie był ludźiom znáiómy 5/14, Ten dźiw morřki pod Skopem iefł 14/19. *I*: Między řtyrem á dźiwem morřkim 15/6. *pl A subst*: Kiedy głębokie morřkie wody przemieřzáiá 2/23.

MORZE (25) *sb n – sg N*: A iefli cię ... pocnie miotać morze (r) 11/19. *G*: z morzá wynika 14/2, morzá ták wielę przechodźi 19/31, z morzá ... podawa 21/10, z morzá ... wychodźi 23/8, z morzá wřtáie 23/29, 24/13. *A*: morze żęglowné 1/7, ná głębokie morze (r) 3/9, ná morze wpadáia 6/22, w morze pádnie 14/2, Wpadwřzy ná morze 21/2, ná morze wegnał 21/6, ná morze pomyka 21/11, ná (!) morze vchodźi 23/26. *I*: nie miéy z mrozem (! *zam.* morzem) řpráwy 11/17. *L*: w morzu zátopiony 2/10, ná morzu okręty 11/23, w morzu ... tonie 12/11, w byřtrym morzu gáśnie 20/28, w morzu oczekawa 21/28, w morzu gáśnie 22/7, po pás w morzu 22/21, tonie w morzu 22/25, w morzu po koláná brodźi 24/21.

MORZKI cf MORSKI.

MOWA (2) *sb f – sg L*: co imięniá niéma w nářzéy mowie (r) 2/8, w fwoiéy zacnéy mowie (r) 13/14.

MROK (1) *sb m – sg A*: w piérwřzy mrok záwięra 20/18.

MROZ (1) *sb m – sg I*: z mrozem frogim 11/21. Cf MORZE.

MUSIEĆ (1) *vb impf – praes 2 sg*: A ty w řtráchu być muřłřz 16/24.

MY (6) *pron – N*: (my zowiem dźdźownice) 7/10, A my iáko nurowie 11/24, á my od řmierci/ tylko przez dyl máły 11/26. *D*: ná drugih nam máło 13/19, Ani nam z Oceanu z podźwieniem wřtáia 15/22. *A*: nas ... przeřtręgáć raczy 1/16.

MYŚL (1) *sb f – sg I*: hárdá myřlá wnieřiony 22/11.

NA (88) *praep – cum A* (48): Ná 6/15, 16/14, 20/15, 21, 21/29, ná 1/8, 2/10, 3/9, 5/5, 28, 6/2, 22, 10/23, 11/3, 15/27, 16/6, 18/9, 24, 29, 19/14, 19/28, 20/26 2 razy, 21/2, 6, 11, 31, 22/13, 21, 23/1, 24/26, ná dół 11/16, 21/28, 22/24, ná górę 22/28, ná obie řtronie 4/4, Ná ten czás 6/22, 21/24, 24/23, ná ten czás 22/3, ná ten křřtałt 9/18, ná vkoř řádzoné 19/24, ná wřřtyki řtrony 22/12, ná wznák 2/18, nářad 18/27, 19/8, náwet 1/20, ná (!) 23/26. *cum L* (40): Ná 7/1, 8/26, 17/11, 22/9, 23/31, 24/2; NA 6/25; ná 2/11, 17, 25, 3/8, 4/4, 5/13, 6/7, 7/1, 16, 19, 8/18, 9/4, 11/1, 18, 23, 12/5, 13/9, 19, 15/2, 17/5, 7, 18, 18/28, 19/27, 22/5, 25, 32, 23/16, 22, 24/5, 6, 9, 10.

NACHYLONY (1) *part praet pass – sg m N*: nieco náchylony Ku południu (r) 9/22.

NAD (11) *praep – cum A*: (2) Náđ 23/8; náđ 5/32. *cum I* (9): Náđ 14/20, NAd 8/15; náđ 6/7, 9/15, 12/19, 18/25, 20/14, 21/17, 24/24.

- NAGLE (1) *av* – wicher/ vderzy w nie nagle (r) 16/21.
- NAJDOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: Bo wnim różne zwierzęta porządkiem nayduia 20/6.
- NAJSĆ a. NALEŻĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Zadnéy gwiazdy ná niebie ták prędko nie naydzie (r) 2/25.
- NAKŁONIONY (1) *part praet pass – sg m N*: w morzu gásnie nákloniony (*rym do z ramiony*) 22/7.
- NALEŻEĆ (3) *vb impf – praes 3 sg*: gwiazdę (!) która ták węzłowi Temu należy/ iáko y Wielorybowi 15/4. 3 *pl*: trzy drugié (gwiazdy) koniowi należą (r) 8/17. *cum neg*: które (gwiazdy) nie należą Do téy liczby (r) 17/16.
- NAŁOŻONY (1) *part praet pass – sg m I*: strzelec łukiem włada Náłożonym 12/7.
- NAŁOŻYĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Strzelec tęgi łuk náłożył (r) 19/6.
- NAMNOŻYĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg n*: gorłzych lye ludzi námnóżyło 5/32.
- NAPEŁNIC (1) *vb pf – praet 3 sg f*: á ony ltráchem nápełniłá (r) 5/30.
- NAPRZOD (4) *av* – Naprzód/ y náwet 1/20, naprzód wfpominamy 1/19, Którzy naprzód złoczyńną fzábłę ykowali 6/1, którą naprzód fprawił ... Merkurius 11/1.
- NAROD (3) *sb m – sg N*: Cepheów naród vtrapiony 7/15. *I*: z narodem okrutnym 6/3. *L*: złé dzieci po narodzie złotym 5/25.
- NARODZIĆ (1) *vb pf – fut 2 pl*: y wy ielcze gorłzych národzićie potym 5/26.
- NARZAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Hydrze łeb z lzyiá narza 24/1.
- NASTAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: kiedy zás náftał s්රbrny wiek po złotym 5/19.
- NASTAWAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Z łukiem páfmo węzowé/ y ciáło náftawa (*rym do oczekawa*) 23/2, (Perfeus) ná wfchodzie náftawa Wołowym 24/10.
- NASTĘPOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: ten (Ophiuchus) przedsię śmieie nástępu ie (!) (r) 4/2.
- NASYCONY (1) *part praet pass – sg m N*: Ten światlá náfycony od północy tonie 21/1.
- NASZ (1) *pron – sg f L*: co imięniá niéma w náfzéry mowie: Ale Polos/ y Gréczyn/ y Rzymianin zowie 2/8.
- NASZLADOWAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: górnych náfzladuie Dróg (r) 16/12, téyże z nim náfzladuie drogi 23/24.
- NATENCZAS *cf* CZAS, NA, TEN.
- NATKNAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: y niebo nátknął gwiazdami ślicznými 1/11.
- NAUCZAĆ (1) *vb impf – part praes act*: Káždého náuczaiąc iego powinności 5/9.
- NAWA (6) *sb f – sg N*: nawá ... Połtępuje ... ku brzégowi (!) 14/7. *G*: Y kray Nawy/ téyże z nim náfzladuie drogi 23/24. *D*: Albo nawie zátonać 16/22. *A*: Ciągnąc zá sobą myfz (! *zam*. Nawę) ku górze pofzłádkiem 21/16. *pl N*: Ale piérwłzéry Sydonłkie (!) nawy wzywáiá 2/22. *A*: Nawy wiátr niešie 6/23.
- NAWAŁNOŚĆ (1) *sb f – pl A*: (koza i kózk) budzą nawáłności (r) 23/18.
- NAWET *cf* NA, WET.
- NAZAD *cf* NA, ZAD.
- NAZBYT (1) *pt* – Nie názbýt téż gwiazdami przyodzian ciemnymi 11/9.
- NAZWANY (1) *part praet pass – sg f N*: gwiazdá ... od Greków názwána Niebiełki węzeł (r) 10/4.
- NAZYWAĆ (1) *vb – praes 3 pl* – dróge/ Białomłęczną názywáiá (r) 18/10.
- NEREJIDES (1) *n-pr – pl D*: ciérpi niebogá (Kassiopa) Nereidom k woli 22/26.
- NIE (49) *pt* – Nie 5/5, 15, 6/3, 8/2, 11/9, 16/25, 27, 23/15; nie 1/17, 2/5, 25, 3/23, 4/10, 5/7, 16, 21, 6/16, 7/2, 8/2, 19, 23, 9/8, 10/17, 22, 11/17, 18, 13/15, 20, 23, 14/1, 5, 15/7, 11, 16/29, 17/16, 19, 22, 18/11, 19/21, 26, 20/24, 21/19, 22/23, 23/32, 24/9, 12, 23; niéma 2/8; nie włzytek 24/13.
- NIEBEZPIECZEŃSTWO (1) *sb n – sg A*: W niebepieczénłtwo żaden nie wdawał żywotá 5/16.
- NIEBIESKI (6) *ai – sg m N*: od Greków názwána/ Niebiełki węzeł 10/5. *A*: która prędkí krąg niebiełki toczy 2/4. *f G*: niebiełkiéy światłóści 19/12, Náđ byłłrymi niebiełkich (! *zam*. nie-

biełkiéy) odnogi drógami 14/20. *A:* Pátrzájąc ná niebiełką kraę 18/9. *pl subst:* infzë kołá niebiełkié 18/11.

NIEBŁĘDNY (1) *ai – pl G:* Gwiazd nie błędnych 17/23.

NIEBO (28) *sb n – sg N:* Póymuie z sobą niebo nieuftánowioné 2/3, Po drugiéy ftronie niebo Kálsiope toczy 7/23, niebo ná górę wywodzi Drugié pół wieńcá 22/28, Kiedy niebo łuk z wody y Strzelcá podniešie 23/12. *G:* y zá to niebá doftapiły 2/19, wzięci fą do niebá (r) 7/17, Bo tylko przednié członki vkázuie z niebá (r) 8/24, Ten pośrzodek niebá Depce (r) 9/11, Między wfzytkimi niebá północnégo znáki 10/9, Zeby Bóg miłosiernym poyżrzał okiem z niebá (r) 16/23, w pół niebá 16/26, porządek niebá (r) 18/3, A w poły prawie nieba (!) obá kóncá (!) máiac Włczépioné 2/7. *A:* On wtwiérdził ná wieki niebo nie ftánowné 1/8, Tenże y niebo nátknął gwiazdami ślicznými 1/11, pofzłá w niebo lotem chutnym 6/4, ná niebo wniesioná 11/3. *I:* Idzie niebem podobny wyraz ołtarzowi 16/9. *L:* Zadnéy gwiazdy ná niebie ták pędko nie naydzie 2/25, poyżrzawłzy po niebie (r) 6/12, y w niebie iest w fwéy dawnéy męce 8/12, Ieft y lutnia ná niebie 11/1, tkwi w okrągłym niebie (r) 11/6, Prózno znáku ná niebie świetnieyłego pátrzy 13/9, HYdrá wielkié ná niebie mieyfce zástąpiłá 17/7, tkwią w obrotnym niebie (r) 17/14, ná wyfokim niebie Vpátrowác (r) 17/18, Iákié té fą ná niebie 19/27.

NIEBOGA (1) *sb f – sg N:* A to ciérpi niebogá Nereidom k woli 22/26.

NIECH (1) *pt – niech* ma pilné oko Ná znáki 20/20.

NIECO (1) *av – Skop ... nieco* náchylony Ku południu 9/22.

NIEDALEKO (2) *av – Nie* dáleko téy głowy ... węzá 3/12, Tych niedáleko ftrumién prawie gwiazdzíłty (!) 16/1.

NIEDOKOŃCZONY (1) *ai – sg m N:* których ... Biég od wfchodu/ ná zachód iest niedokóńczo-ny (r) 19/28.

NIEDŹWIADEK (10) *sb m – sg N:* Znák tego nieomylny Niedźwiadek więc dáie 12/4, W tym żądło iádowité Niedźwiadek położył (!) 19/5, Wagá/ y frogi Niedźwiadek 20/8. *D:* pod żędłem prawie Niedźwiadkowi/ Idzie (r) 16/8, (Ophiuchus) śmieie nástępu ie (!) Niedźwiadkowi ná pierśi 4/4, Mąż niedźwiadkowi/ á kón wadze podłożony 17/3. *A:* oczekawa Ná Niedźwiadká 21/29, Wzbudziłá przeciw iemu Niedźwiadká frogiégo 22/15. *I:* fám (Strzelec) wypada Za Niedźwiadkiem tuż w tropy 12/8, z Niedźwiadkiem go (Kłęcznia) wfłáie Połowicá 21/29.

NIEDŹWIADKOWY (3) *ai – sg m N:* wfchód znákomity ... Niedźwiadkowy (r) 23/4. *L:* Ná wfchodzie Niedźwiadkowym ... znika 22/9. *pl N subst:* gdzie Niedźwiadkové ołtátnié rámoná 9/12.

NIEDŹWIEDZICA (1) *sb f – pl G:* dwá wozy widómé ... parę niedźwiedzić drudzy przyznawáią 2/15.

NIEDŹWIEDŹ (1) *sb m – sg G:* Iákiéy ogón niedźwiedziá goré co wietfżégo 6/10.

NIEGODNY (1) *ai – pl I m:* dopuść fye miánowác rymy niegodnemi (*rym do ziemi*) 5/2.

NIEJAKO (1) *av – drugié* dwie nieiáko równieyfzë 18/13.

NIEMAŁY (1) *ai – sg f A:* ludzi gromádę nie málą (r) 5/23.

NIEMASZ (2) *vb impf – A* poczátku záś niemáłz/ áni kóncá iemu 1/4, O siedmi powiádáią ... niemáłz więcéy fzëści 10/16.

NIEMIANOWANY (1) *part praet pass – pl N subst:* (gwiazdy) ciémné y nie miánowáné (r) 15/24.

NIEOMYLNÝ (1) *ai – sg m A:* Znák tego nieomylny 12/4.

NIEPOCHYBNY (1) *ai – sg m N:* niepochybny Strzelec 19/6.

NIEPODOBNO (1) *av – bo* to niepodobno/ Aby śmiertelny człowiek káżdą znał oľobno (r) 15/13.

NIEPOGODA (2) *sb f – sg G:* znák widomy przyfzłéy niepogody (r) 16/15. *pl A:* Bo niepogody budzi/ y wiátr popędliwy 7/4.

NIEPORZĄDEK (1) *sb m – sg A:* ón dawnych ciémności Nieporządek rosprawił 1/6.

- NIEPOSPIESZNY (1) *ai – sg f G*: Nie rychło fye dowolałz niepopspieszny zorze 11/20.
- NIEPOWŚCIAĞNIONY (1) *ai – pl G*: drogami lat niepowściągnionych (r) 15/10.
- NIEPRAWIE (4) *av – (Kassiopea)* Nie prawie znaczna 8/1, nie prawie wielkimi ... gwiazdami 11/8, łtrumiń nie prawie gwiazdźiłty (!) 16/1, A nie prawie poczefnie ná dół fye podawa 22/24.
- NIERYCHŁO (2) *av –* Nie rychło fye dowolałz niepopspieszny zorze 11/20, Nierychło ku onému kréfowi zaś przyyda 17/21.
- NIESTANOWNY (1) *ai – sg n A*: On vtwierdził ná wieki niebo nie stánowné (r) 1/8. Cf NIE-USTANOWIONY.
- NIESZCZĘSNY (1) *ai – sg f A*: Andromedę niefczęfną 22/19.
- NIESZCZĘŚLIWY (1) *ai – sg f N*: Andromeda ... niefczęśliwa (*rym do niewatpliwa*) 8/8.
- NIEŚĆ (10) *vb impf – praes 3 sg*: lecz obudwu głowy Nieśie wfchód ... z fobą Niedźwiadkowy 23/4, Nieśie Wężownikowé ręce rozwiedzione 23/5, Trzy gwiazdy nieśie dyfel 2/14, Nawy wiatr nieśie 6/23, Których (gwiazd) cztery kón nieśie 8/22, A lewé (skrzydło) zaś przy nodze nieśie Pegázowéy 11/11, Cynozura wyłoko w nocy głowę nieśie (r) 12/9, á trzy zaś nieśie zánurzone 18/25, Ołtátek fucho nieśie wóz niezátopiony 22/22, żwierz ... Który ná rękú nieśie Chyron 22/32.
- NIEŚWIADOMY (1) *ai – sg m N*: Wąż Oceaná nieświadomy 24/20.
- NIEUNIESIONY (1) *ai – sg m N*: duch nieunieśiony Aquilonów (r) 13/2.
- NIEUSTANOWIONY (1) *ai – sg n N*: niebo nieustánowioné (r) 2/3. Cf NIESTANOWNY.
- NIEWATPLIWY (1) *ai – sg f N*: Którý (Andromedy) światłość/ w pozny czas nocny/ niewatpliwa (r) 8/9.
- NIEWIELKI (2) *ai – sg m N*: ále tych płómiń nie ták wielki. Płómiń nie wielki/ ále żeglarzom łzkodliwy 7/3, W tym ieft niewielki záiąc 19/3.
- NIEWSPOMNIONY (1) *part praet pass – sg m N*: Będzie leżał ná łtronie zgoła niewfpómiony 7/16.
- NIEWŚCIAĞNIONY (3) *ai – sg m N*: Niewściągniony Orion ząwždy tył podáie 22/18, zá nią Wieloryb niewściągniony bieży 14/16. *f N*: (Panna) ku świadomym góróm fye puściła Nie-wściągniona 5/30.
- NIEZATOPIONY (1) *ai – sg m N*: wóz niezátopiony (r) 22/22.
- NIEZGASZONY (1) *ai – sg n G*: światło wdzięczné Niezgázonego łlóńcá 1/10.
- NIEZLICZONY (1) *ai – sg m N*: niezliczony rój godzin 20/12.
- NIEZMIERZONY (2) *ai – sg m N*: Orion ... włtawa niezmierny (r) 21/4. *G*: Niezmierzónego łmoká 3/15.
- NIEZNACZNY (1) *ai – sg n I*: nieznácznym światłem obdárzone 10/14.
- NIEZRUSZONY (1) *ai – sg f N*: (oś) Z mieyfćá fwégo by namniéy nigdy nie wykroczy. Ale trwa niezrułzona 2/6.
- NIGDY (2) *av – (oś)* Z mieyfćá fwégo by namniéy nigdy nie wykroczy 2/5, z ludźmi iuż nigdy miełzać fye nie chciała 5/21.
- NIKT (1) *pron – N*: Których iefcze dotychmiałt nikt nie rozráchował 15/11.
- NIM (1) *cn – iáko więc nawá/ nim w porcie záwinie ...* Postępuje znenagła tyłem ku brzegowi (!) 14/7.
- NISKI (2) *ai – sg f D*: Poyrzy okiem łłskáwym ku téy niłkiéy ziemi 5/1. *pl N subst comp*: infzé (! *zam. niżłzé*) członki iego 23/21.
- NISKO (1) *av – comp*: W Tym płácu ... Wól głowę położył/ Máło niżéy ... Orion fye złożył 13/7.
- NOC (14) *sb f – sg N*: Ná ten ołtarz Noc dawna ... Włóżyła znak widomy ... niepogody 16/14, Dżiń y noc iego fpráwá 1/9, A wfzelka noc ták fye wfłérz záfwe rołpościéra 20/17, Ná



zachodzie ciągnie noc za głowę (! *zam.* za ogón) Chyrona 23/31. *G*: Kiedy na końcu nocy z wody rano wstanie 12/5, Ze teyże nocy gąlnie 21/26, Aby mu miare nocy ... ziawił 24/27. *D*: A iefli cie ku nocy pocznie miotać morze: Nie rychło fye dowolałz niepośpieszny zorz 11/19. *A*: w pogodną noc piérwomiesięczną 18/8, Na każdą noc wftawnie lżeść znaków zachodzi 20/15, iako wnoc głęboko 20/19. *I*: do roku dzień dwakróć z nocą fye miarkuie 19/13. *L*: wyfoko w nocy głowę nieśie 12/9, We dnie y w nocy bieży 13/23.

NOCNY (2) *ai* – *sg m A*: w pozny czas nocny 8/9. *G*: czału nocnego Da fye widzićć (r) 6/5.

NOGA (2) *sb f* – *sg N*: Lewa nogą/ y prawe ramię Perfeowe 18/17, A Kłęcznia tylko lewa nogą iuż przy ziemi 21/8. *G*: końcem prawey nogi (r) 3/14, od lewey nogi Orioná 14/23, odbiegł prawey nogi (r) 23/23. *A*: prawą nogę v woźnice 7/11, prawą tylko nogę po (! *zam.* do) kolána 21/23. *L*: Prawe skrzydło przy prawey ręce Cepheowey/ A lewe zaś przy nodze nieśie Pegázowey 11/11. *pl N*: prędkié nogi Skopu rogátého 9/6, gdzie poślednié nogi Chártá (r) 14/12, W nim końlkié nogi/ y łeb ptálzy 18/19, w tym nogi Chártowé 19/3. *G*: V Nóg Woźniczych wyżrzyłz pokłękłego woła 7/6, VNóg wielki Perfeus 10/8, A obfzedfzy ią do nóg 3/5, v niego cztèrech nóg pátrząc nie trzebá 8/23. *A*: tak znaczne rámioná/ Y nogi 8/11, A przednié nogi z morzá śwétny (!) pies podawa 21/10, nogi ma na goli 22/25, Równó z nim Kón/ y nogi/ y głowę podáie 23/30. *I*: POd nogámi ogládałz Bootá iálného 4/17, pod nogámi zádníemi Lew frogi 6/19, POd nogámi iálného Orioná 13/22, pod przedniémi nogámi 16/5. *L*: á tá tkwi w nogách Wodnikowi 16/4.

NOWY (1) *ai* – *sg m A*: nowy ład fprawować 1/14.

NUR (1) *sb m* – *pl N*: Przedsię y dziś/ y záfwe/ ná morzu okręty/ A my iako nurowie/ częłtokróć brzeg śwíety Vpátruim z dáleká 11/24.

O (2) *int* – A ty/ o Vránia/ žycz mi łálki fwoiéy 1/23, o páńno wybrána 4/20.

O (10) *praep* – *cum A* (2): o 4/7, 22/6. *cum L* (8): O 10/15, 18; o 5/12, 12/8, 21/20, 22/1, 20, 23/11.

OBA (2) *nm* – *m A*: A w poly prawie nieba (!) obá kónca (!) máiac 2/7. *f A*: ná obie ftronie 4/4.

OBACZONY (1) *part praet pass* – *sg m N*: Aby ieden z drugiego fnádnie obaczony (r) 15/19.

OBACZYĆ (2) *vb pf* – *inf*: A łáčno ie obáczyć poyżrzawfzy po niebie 6/12, iefli prze gury/ Albo ich nie bédziefz mógl obáczyć prze chmury 20/24.

OBADWA (3) *nm* – *du m N*: obádwa póspółu Bieżá 7/12. *G*: obudwu głowy 23/3. *n N*: obiedwie kolána 18/16.

OBCY (1) *ai* – *pl G*: Ze króm gwiazd obcych łam fye fwémi opifuie 7/9.

OB DARZONY (1) *part praet pass* – *pl N subst*: Báby biežá/ nieznácznym śwíátłem obdárzoné (r) 10/14.

OBEJŚĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: A obfzedfzy ią do nóg oftátecznym kołem 3/5.

OBFIŁOŚĆ (1) *sb* – *sg L*: Bo ich zewfżąd moc wielka. á w téy obfítóści Siłá ich iednéy miáry (r) 15/15.

OBFITY (2) *ai* – *sg m I*: Ikálá ... ftrzeliłá ftrumieniém obfitem (*rym do kopytem*) 9/2. *pl N subst*: łá widomé znáki półożoné/ Ták obfíté/ že iedné z drugiémi fpoioné 18/5.

OBIECOWAĆ (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: wiátry obiecuie (r) 16/29. *praet 3 sg m*: Obiecowá wygládzic žwiérz ná wżytki ftrony 22/12.

OBJAWIĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: którą ... fprawil ... y śwíátu obiáwil (r) 11/2.

OBOJ (2) *nm* – *sg f N*: Skroń oboiá 3/7, Sidłá/ któрым (! *zam.* którymi) ziętá iefł oboiá rybá 15/1.

OBROTNY (1) *ai* – *sg n L*: tkwiá w obrotnym niebie 17/14.

OCEAN (9) *sb m* – *sg N*: Bo go ... Ocean przyymuie 20/32. *G*: z Oceanu ... wftáia 15/22, z Oceanu włchodzi 20/16; z Oceaná wychodzi 21/5, sięga Oceaná (r) 21/14, Podnośi z Oceaná głowę y z rámiony 24/8, Bo téy Wáż Oceaná nieśwíadomy broni 24/20, z głębokiégo wyniółł Oceaná (!) (*rym do kolána*) 21/24. *A*: ilé fye w głęboki podawa Ocean 20/14.

- OCZEKAWAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: w morzu oczekawa Ná Niedźwiadka (*rym do polyfka*) 21/28, ná łuk oczekawa (*rym do náftawa*) 23/1.
- OD (14) *praep cum G* – Od 20/30, OD 1/3; od 4/13, 6/8, 7/20, 10/4, 11/26, 12/3, 11, 14/23, 19/28, 32, 21/1, 23/17.
- ODBIEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: odbiegł prawéy nogi 23/23.
- ODNOGA (1) *sb f – sg G*: Nád byftrymi niebiefkich (! *zam. niebiefkíeý*) odnogi drógámi 14/20.
- ODPOCZYNEK (1) *sb m – sg A*: wiołła odpoczynek máią 6/23.
- ODPOCZYWAĆ (1) *vb impf – part praes act cum neg*: Záiác We dnie y w nocy bieży nie odpoczywáiác (*r*) 13/23.
- ODPRAWNY (1) *ai – sg m N*: Tego bieğ ieft odpráwny 16/10.
- ODPRAWOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: bieğ roczny łłóńce odpráwuie (*rym do fye fnuie*) 20/11.
- OFIJUCHUS (4) *n-pr m – sg G*: głowy łáfnego Ophiuchá 3/21, rámioná łáfnego Ophiuchá 18/20, kolan Ophiuchá łáfnego 19/20. *A*: który przepáfuie Ophiuchá 4/2.
- OGARNIONY (1) *part praet pass – sg f N*: łámá ... płaczem ogárnioná (*rym do rámioná*) 8/11.
- OGIEŃ (2) *sb m – sg N*: którému (Wężownikowi) tákowy Ogién z rámion wychodzi/ że y w pełnią goré 3/22; lecz ogien (!) podplecionym łznurem/ Przed inłżymi zacnieylży: zowią go Arkturem 4/14.
- OGŁADAĆ (1) *vb impf – praes 2 sg*: POd nogámi ogłádałz Bootá łáfnego Pánnę 4/17.
- OGNIOWY (1) *ai – sg m N*: Wężownik ogniowy (*rym do głowy*) 20/29.
- OGNISTY (2) *ai – sg m A*: Słóńce fwóy wóz ognisty hámuie 18/26. *f A*: Kożę (! *zam. Kożę*) tedy ognistá 23/19.
- OGON (12) *sb m – sg N*: ogón niedźwiedziá 6/10, ogón Chyronówy 22/1. *G*: Grzbiet (Hydry) podelwem fye fnuie/ á koniec ogoná ... dośięga Chyroná (*r*) 17/9, Hydrá włżytká prócz ogoná (*r*) 21/22, y część oftátnią ogoná Długiéy Hydry (*r*) 22/29. *A*: (smok) tám ogón położył 3/3; *A* (smok) ogón zatokámi zřtád y zowád krije 3/2, Znimi Lábéć po ogón 21/13, ogón ... Lábéci 22/2, ciągnie noc zá głowę (! *zam. zá ogón*) Chyroná 23/31. *I*: ZA ogonem wielkiego chárta 14/4. *L*: część bywa (! *zam. łplywa*) práwa przy ogonie (*r*) 4/5.
- OJCIEC (3) *sb m – sg G*: Którégokolwiek oycá córká 4/19. *V*: Miéy część oycze łáfkáwy/ oycze dobrotliwy 1/21.
- OKAZOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Tóz/ co y piérwéy ... okázuie (*rym do obiecuie*) 16/28.
- OKO (5) *sb n – sg G*: Sześciá promieni z oká w okrág rozmierzóné 20/3. *I*: Poyřrzy okiem łáfkáwym 5/1, Zeby Bóg miłósiernym poyřrzał okiem z niebá 16/23. *A*: niech má pilné oko Ná znáki (*r*) 20/20. *du N*: Skróń oboiá pała/ Y oczy 3/8.
- OKRĄG (2) *sb m – sg A*: w okrág rozmierzóné 20/3. *I*: ále włżytkę głowę/ Y łzyię/ fwym okrégiem (koło) trzyma Pégázowę 19/22.
- OKRĄGŁY (2) *ai – sg m A*: o wiéniec okrágły 4/7. *n L*: tkwi w okrágłym niebie 11/6.
- OKRĘT (5) *sb m – sg N*: pořtepuie Okręt 14/5, łazoná Okręt wzgóřé 21/22; okręt/ y łzórokié plécy (!) Chyronowé 19/4. *pl N*: ná morzu okręty (*r*) 11/23. *A*: widzieć okręty rozbité 16/16.
- OKROM (1) *praep cum G*: okróm lewéy dłoni 24/19.
- OKRUTNY (3) *ai – sg m N*: Okrutny płómién (!) goré 13/13. *G*: okrutného wężá 3/12. *I*: z narodem okrutnym (*rym do chutnym*) 6/3.
- OŁTARZ (7) *sb m – sg N*: A ołtarz w pořzrodku chmur będzie gorzał łáfnie 16/19, Tóz/ co y piérwéy ołtarz przedsię okázuie 16/28. *G*: y Ołtarzá ránego łtolicá 23/28. *D*: Idźie niebiem podobny wyraz ołtarzowi (*r*) 16/9, Rękę ku ołtarzowi práwá profto łklánia 17/4. *A*: Vpátryłz rozpalony Ołtarz ná zachodzie 24/6; Ná ten ołtarz 16/14.
- OMYLIĆ (1) *vb pf – fut 3 pl*: Tego/ gdy z łłóńcem wznidzie łczyý nie omyłá (*r*) 13/15.
1. ON (88) *pron – sg m N*: On 1/5, 7, 8; ón 1/5, 7. *G*: Iego 7/7; iego 1/9, 4/9, 5/9, 8/16, 18,

- 12/6, 17/5, 21/27, 23/16, 21 (*rym do wyciągłego*), 24/9, 16; go 21/29, 23/32; v niego 8/23, 13/12. *D:* iemu (*r*) 1/4, przeciw iemu 22/15; mu 13/13, 22/13, 24/27. *A:* go 1/19, 4/15, 9/10, 13/8, 20/32, 22/16, 24/19. *I:* za nim 13/11, za nim 14/2, Za nim 14/2, Przed nim 22/10, z nim 23/24, 23/30, znim 24/12. *L:* w nim 16/3, wnim 20/6, po nim 20/8. *f N:* oná 1/26, 8/1 (*r*). *G:* iéy 8/15, 16/16, 23/19; ku niéy 22/4. *A:* iá 3/5. *I:* NAd nią 8/15, pod nią 9/11, za nią 14/16, znią 21/20. *L:* przy niéy 12/14. *n I:* za nim 20/12. *L:* w nim 18/15, 20/7, W nim 18/16, 18, Wnim 18/19, 20/7. *pl m N pers:* oni 5/10. *G:* Ich 17/20; ich 15/9, 15, 16, 20/24, 25; z nich 2/10, 20, 6/16, 10/3, 10/18. *D:* im 5/24; Przeciwno nim 22/5. *A subst:* ie 6/12, 15/13; ná nié 10/23, w nié 16/21. *m I:* z nimi 5/8, (!) 21/7 (*rym do przy ziemi*), Znimi 21/13; Z niémi 23/13. *L:* W nich 4/1.
2. ON (6) *pron – sg m N:* ón piérwłzy wiek złoty 5/3, ón wielki Orion 22/10, ón frogi Wieloryb 22/20. *D:* ku onému krélowi 17/21. *pl G:* onych lat 5/11. *A pers:* ony ftráchem nápełnił 5/30.
- OPAK (1) *av – (bo ten zázwdy opák wřchodzi)* 23/7.
- OPATRZONY (1) *part praet pass – pl N subst:* bládém światłém opátrzoné (*r*) 15/5.
- OPIERAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg:* Aż o wiéniec okragły żędtłm fye opiéra (*r*) 4/7.
- OPISOWAĆ (1) *vb impf – inf:* Tych fye ia opiflować fwym piórem nie ważę 17/22.
- OPIŚOWAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg:* Ze króm gwiazd obcych łam fye fwémi opifuie (*r*) 7/9.
- OPOWIADAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg:* ludzióm opowiada znáki rozmáité 16/17. 3 *pl:* że opo-wiádáią Láto/ y Zimę (*r*) 10/23.
- OPUSZCZONY (1) *part praet pass – sg m N:* Styr ... ielt opuszczony 14/12.
- ORACZ (1) *sb m – sg N:* Ztąd wié oracz kiedy ma rolę wpráwować 1/13.
- ORĄĆ (1) *vb impf – inf:* czás/ kiedy orác máią 10/24.
- ORLICA (1) *sb f – sg N:* y iálna Orlica (*r*) 23/27.
- ORYJON (12) *n-pr m – sg N:* Ráno wfzytko (! *zam.* wszytek) Orion 12/10, Máło niżéy pochyły Orion fye złożył 13/7, á z drugiéy zász ftrony Orion/ z Eridanem wřtawa niezmierzony 21/4, ón wielki Orion 22/10, Orion/ który hárdá myślą wniesiony/ Obiecował wygládzić żwiérz ná wfzytki ftrony 22/11. Niewściágniony Orion 22/18, A wielki Pies/ y Záiąc/ y Orion znika 23/14. *G:* pás wielkiego biega Orioná (*r*) 9/13, POd nogámi iálnego Orioná 13/22, od lewéy nogi Orioná (*r*) 14/23. *A:* ná Orioná czekáiąc łámego 24/26. *L:* przy Orionie (*r*) 12/10.
- ORYJONOW (1) *ai – sg m N:* y pás rospálony Orionów 19/17.
- ORZEŁ (3) *sb m – sg N:* y prędkí Orzeł 12/16, Orzeł równo z nimi (!) 21/7. *G:* Orłá iedno nie sięga 19/21.
- OSIEŚĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f:* polzłá w niebo ... Y ośiádlá to mieyfce 6/5.
- OSOBA (1) *sb f – sg G:* áni ołoby żádnéy wyrażáią 15/8.
- OSOBNO (1) *av – Aby ... káżdą znał ołobno (rym do niepodobno)* 15/14.
- OSTATECZNY (1) *ai – sg n I:* ořtátecznym kółém 3/5.
- OSTATEK (5) *sb m – sg N:* ořtátek połyłkawa iálnie 14/11. *G:* á Strzelec ořtátká podáie 21/30. *A:* Ořtátek fucho niešie wóz 22/22. *I:* Hydrá po czásié (! *zam.* czálfzę) wfchodzi/ y Chárt <zász> ořtátkiem (*r*) 21/15. *L:* iefli ná Skopowym Ořtátku/ czy ná wfchodzie nářtawa Wołowym 24/10.
- OSTATNI (2) *ai – sg f A:* y część ořtátnią ogoná Długiéy Hydry 22/29. *pl N subst:* gdzie Niedź-wiadkové ořtátnie rármioná 9/12.
- OSTRY (1) *ai – sg m L:* ná ořtrym czubie Wielorybá 15/2.
- OŚ (2) *sb f – sg N:* oř/ która prędkí krąg niebiełki toczy 2/4, Té kółá/ oř przenika 19/23.
- OŚM (1) *nm – A:* ná ořm części włáfnie rozdzieloné 18/24.
- OW (4) *pron – sg m N:* Ow po łzyię już w morzu gáśnie 22/7. *f N:* Owá śwíetná y znáczná ... Cynofurá zász mniefyza 2/24, Ná rármieniu ma kózę/ ná piéści kóziefki: Owá iálna: ále tych płómién nie ták wielki 7/2. *pl N subst:* Owé tedy y wfchodzą/ y tákże pádáią 19/29.

OWSZEM (1) *pt* – Aby człowiek ... nie łzkodował/ Ale owfzem z vrobku fwego fye radował 1/18.

PADAĆ (2) *vb impf – praes 3 pl*: y włchodza/ y także pádaią Wszytki w miarę (r) 19/29, kozą/ y kózki podaią (! *zam.* padaią) (rym do pałaią) 23/15.

PAŁAĆ (3) *vb impf – praes 3 sg*: Skróń oboiá pała (rym do biała) 3/7. 3 *pl*: czterémá (gwiazdami) pałaią Kołá (rym do przyznawaią) 2/14, koza/ y kózki ... Które ná iego ręce wyciągléy pałaią (rym do podaią – ! *zam.* padaią) 23/16.

PAMIĄTKA (1) *sb f – sg G*: dla pámiątki ná niebo wniešioná 11/3.

PANNA (8) *sb f – sg N*: Pánná fye vmyka Ku południu 18/20, Rák/ y Lew/ y Pánná 20/7, Siłá gwiazd Pánná wftaiąc ná morze pomyka 21/11; Święta pánná 6/4, pánná przerzeczona 21/18. *A*: POD nogámi oglądafz Bootá iáfnégo Pánnę/ która kłos trzyma zbożá doftálégo 4/18; tę świętą pánnę 5/20. *V*: o páнно wybrána 4/20.

PANOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: W ten czas wiátry pánuią 11/21.

PARA (1) *sb f – sg A*: parę niedźwiedźic 2/15.

PAS (8) *sb m – sg N*: Pás iego (Perseusa) 24/9, Y świętny pás wielkiego biega Orioná 9/13, y pás rołpalony Orionów 19/16, A Klęczniá ... iuż y pás wychodzi/ Y znákomité pierśi/ y iáfné rámioná 23/8. *A*: Cepheus od rąk po pás tonie 12/11, Cepheus po pás w morzu 22/21. *L*: PRzy pášie/ kiedy wyżrzyłz piérwly zakręt fmoczy 7/22.

PASMO (1) *sb n – sg N*: páfmo wężowé 23/2.

PASZCZEKA (1) *sb f – sg L*: ná páłczéce iedná gwiazdá biała 3/8.

PAŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Zá nim z morzá wynika/ zá nim w morze pádnie (rym do popádnie) 14/2.

PATRZAĆ (8) *vb impf – inf*: Cephea/ w tyle pátrzać Cynozury trzebá 7/18, v niego cztéh nóg pátrzać nie trzebá 8/23. *imper 2 sg*: drugich patrzay (!) potym 13/3; ALe przy głowie zásię pátrzay drugiéy głowy 3/20, Miéłzańcá tego pátrzay pod dwiémá známiony 17/2, Głowy/ y drugiéy ręki pátrzay o tym czešie 23/11, Pátrzayże gwiazd/ które fą z ich włchodem fpoioné 20/25. *part praes act*: Pátrzáiąc ná niebieską krafę 18/9.

PATRZEC (2) *vb impf – praes 3 sg*: á kto go przepátrzy/ Próžno znáku ná niebie świętnieyłzého pátrzy (r) 13/9. *part praes act*: Nie pátrzac álbo ná każń/ álbo iákie práwá 5/5.

PEGAZOWY (2) *ai – sg f A*: Y fzyię ... trzyma Pégázowé (rym do głowé) 19/22. *L*: przy nodze ... Pégázowéy (rym do Cepheowéy) 11/11.

PEŁNIA (2) *sb f – sg A*: że y w pełniá goré 3/22. *I*: Nie práwie znáczna/ zwłafczá/ pod pełniá 8/1.

PERSEOW (1) *ai – sg n N*: y práwé ramię Perfeowé (rym do Erichtonowé) 18/17.

PERSEUS (3) *n-pr m – sg N*: wielki Perfeus/ á ieden łam táki Między wšytkimi niebá północného znáki 10/8, Strzelcá chróniąc fye Perfeus 23/23, Z tymże znákiem połpołu Perfeus łrapiony/ Podnoši z Oceaná głowé y z rámiony 24/7.

PEWNY (5) *ai – sg m A*: Káždy gwiazd pewny znáczył poczet zámierzony 15/20, Z południá małz pewny wiátr 16/20. *I comp*: Cynofurá ... wódzem pewnieyłzym Zeglarzowi (r) 2/26. *n A*: to małz pewné známie 10/6. *I*: Tę tedy pewnym piątmem świecą rozeznáné 15/23.

PĘTO (1) *sb n – pl N*: y iego (Woźnicy) znákomité pętá (r) 24/16.

PIĄTNO (1) *sb n – sg L*: pewnym piątmem świecą 15/23.

PIERŚ (4) *sb f – pl N*: Y znákomité pierśi (Klęczniá)/ y iáfné rámioná 23/9. *A*: śmieie náftępu ie (!) ... Niedźwiádkowi ná pierśi 4/4, Lwá po pierśi/ y po brzuch/ aż ku pośládkowi Záymuie 18/22, Y przyklékłégo mężá pierśi rołpaloné 23/6.

PIERWEJ (2) *av – v zachodu/ piérwéy widác wołu 7/13, Tóz/ co y piérwéy ółtarz przedšie okázuie 16/28.*

PIERWOMIESIĘCZNY (1) *ai – sg f A*: w pogodną noc piérwomiesięczną (r) 18/8.

PIERWSZY (12) *nm – sg m N*: ón piérwly wiek złoty 5/3, A Bootá piérwly znák pod ziemié wpráwuie 24/18. *A*: kiedy wyżrzyłz piérwly zakręt fmoczy 7/22, Ale y piérwly miesiąc miéy

- zá podeyżrzány 12/2, w piérwłzy mrok zawiéra 20/18. *L:* Gáfną ná piérwłzym wŃchodzie Strzelcá 23/22. *f N:* po máłzt piérwłża gáfnie Połowicá 14/10. *G:* Ale piérwłżey Sydonłkie (!) nawy vżywáią 2/22. *pl G:* onych lat piérwłżych áni mieczá znano 5/11, róžna piérwłżych rybá 15/26. *m A pers:* nád piérwłżé gorłżych fye ludži námnożyło 5/32. *f I:* że może zrównáć z gwiazdámí piérwłżémí (*rym do infžémí*) 8/21.
- PIES (4) *sb m – sg N:* TAKież Pies idzie zá nim/ z róžnych gwiazd złożony 13/11, A wielki Pies/ y Záiać/ y Orion znika 23/14; Tego pies przerzeczony ledwé nie popádníe 14/1, A przednie nogi z morzá śwétny (!) pies podawa 21/10.
- PIEŠŃ (1) *sb f – sg G:* Aby ludžie poználi gwiazdy z pieśni moiéy 1/24.
- PIEĆ (3) *nm – N:* Pięc gwiazd infžych zołtało 17/16, Tego kołá trzy części wzgóře wyniešioné/ A pięć zášię pod wodą idá zánurzoné 19/10. *A:* Pięc (części) nád žiemią/ á trzy záš niešie zánurzoné 18/25.
- PIEKNY (1) *ai – sg m I:* tym piéknym wzorem vřádzoné 2/2.
- PIEŠĆ (1) *sb f – sg L:* Ná rámieniu ma kožé/ ná pięści kožiéłki 7/1.
- PILNIE (1) *av – przypátruy fye pilnie/ Równéy wadze (r)* 4/9.
- PILNY (1) *ai – sg n A:* niech ma pilné oko Ná znáki 20/20.
- PIORO (1) *sb n – sg I:* Tych fye ia opifowáć fwym piórem nie wáżé 17/22.
- PLAC (1) *sb m – sg L:* W Tym plácu/ gđzie rogáty Wól głowę położył/ ... Orion fye złożył 13/6.
- PLECIONY (2) *part praet pass – sg m N:* iéy (Andromedy) wárkocz pleciony (r) 8/15. *I:* podplecionym fžnurem 4/14.
- PLECY (1) *sb pl t – N:* y fžérokié plécy (!) Chyronowé 19/4.
- PLEMIĘ (1) *sb – sg A:* Kožé (! *zam.* Kožé) ... y iéy drobné plemię (*rym do pod žiemie*) 23/19.
- PLUSK (4) *sb m – sg G:* tá Wielorybowi Plufká sięga 16/4. *A:* Káżdá z nich fwym láncuchem zá plufk vwiązána 10/3, Wodnikowi Goleni przepáfuie/ plufk Wielorybowi 19/2, Wieloryb fwóy plufk z wody vkázuie 24/17.
- PLASZCZ (1) *sb m – sg I:* iáńnym pláfczem ogárnioná 8/11.
- PLAW (3) *sb m – sg N:* morłki pław zátym Nie był ludžiom znáiomý 5/14. *G:* Aby mu miáre nocy/ álbo pławu ziawił 24/27. *pl N:* Bo fporé być nie mogá ná krótkim dniu pławy (*rym do fprawy*) 11/18.
- PŁOMIEŃ (8) *sb m – sg N:* Płómień nie wielki 7/3, płómień nád rámiony Wynika: Protrigitir od Greków rzeczony 6/7, ále tych płómień nie ták wielki 7/2, Arkturów iáńny płómień górných nářładuie Dróg 16/12, Bliźniát iáńny płómień wŃchodži 24/22, lecz w pyłku czerwony Okrutny płómień (!) goré 13/13. *D:* bo przeciw iáńnému Płómieniowi położon iéřt Arkturowému 16/11. *I:* iednym płómiénem fpoiony 8/16.
- PŁONY (2) *ai – pl N subř:* lecz to płóné wiešci 10/15, drugié gwiazdy płóné (r) 15/28.
- PŁUG (1) *sb m – sg N:* Pług/ á rola/ to wřżytká ludžka żywność byłá 5/17.
- PŁYNAĆ (4) *vb impf – praes 3 sg:* ten (strumień) z kámiénia płynie (r) 9/3, Okręt ... wřpák płynie (r) 14/6, Tym křžtałtem Argo płynie 14/10. *praet 3 sg m:* Póki płynął chwálebny ón piérwłży wiek złoty 5/3.
- PO (28) *praep – cum D (I):* po Grecku fye zowie 2/20. *cum A (10):* po 12/11, 14/10, 18/22 (2 razy), 21/13, 17, 22/7, 21, 24/21; po czášie (! *zam.* po czářžé) 21/15. *cum L (17):* Po 2/12, 7/23, 20/9; po 2/12, 5/19, 25, 6/12, 9/10, 20/8; Potym 3/4; potym 5/20, 26, 11/3, 12/7, 13, 13/3, 20/9. *Cf POSPOŁU.*
- POBRZEŻNY (1) *ai – pl n G:* Pobrzežnych (kół) brzegiem sięga/ řřednie řřzodkiem fřpina 19/25.
- POBUDZAĆ (1) *vb impf – inf:* wiátry pobudzáć 12/17.
- POBUDZIĆ (1) *vb pf – fut 3 sg:* walki frogié/ y mordy pobudži (*rym do ná ludži*) 5/27.
- POCHMURNY (1) *ai – sg m N:* Aufter pochmurny 14/18.



- POCHYLONY (1) *ai – sg m N*: Wozá wielkiego dyfelz/ trzyma pochyłony Arktophiláx (*rym do rzeczony*) 4/12.
- POCHYŁY (1) *ai – sg m N*: pochyły Orion 13/7.
- POCZAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: A iellí cię ku nocy pocznie miotąć morze 11/19.
- POCZĄTEK (2) *sb m – sg G*: A początku zaś niemálfz/ áni kónćá iemu 1/4. *I*: Bóg początkiem wlfzemu 1/3.
- POCZESNIE (1) *av – A* nie práwie poczefnie ná dół fye podawa: Bo głowá tonie w morzu/ nogi ma ná goli 22/24.
- POCZET (2) *sb m – sg N*: A to ielt poczet znáków 13/1. *A*: Káždy gwiazd pewny znaczył poczet zámierzony 15/20.
- POCZYNAĆ (1) *vb impf – praes 1 pl imper*: OD Bogá poczynaymy 1/3.
- POD (28) *praep – cum A* (6): Pod 15/3; pod 15/13, 20/31, 23/20, 24/2, 18. *cum I* (22): Pod 6/19, 15/7, 29; Pod 4/17, 6/18, 9/22, 13/22; pod 4/9, 14, 6/19, 8/1, 9/11, 14/19 (2 razy), 15/24, 16/5, 8, 17/2, 8, 12, 19/10; podelwem 17/9.
- PODAWAĆ (7) *vb impf – praes 3 sg*: z Niedźwiadkiem go wftáie Połowicá: á Strzelec oftátká podáie (*r*) 21/30, tyl podáie (*rym do wftáie*) 22/18, Kożę (! *zam*. Kożę) ... pod ziemię Kozorożec podáie 23/21, Równó z nim Kón/ y nogi/ y głowę podáie (*rym do wftáie*) 23/30, Bo cáłego wfchód Bliźniát dopięro podáie (*rym do wftáie*) 24/14, A przednié nogi z morzá śwétny (!) pies podawa (*rym do wftawa*) 21/10, á to co zoftawa/ Ná wftániu Ryb z Chyronem pod ziemię podawa (*r*) 24/2.
- PODAWAĆ SIE (2) *vb impf – praes 3 pl*: Tego kołá/ ilé fye w głéboki podawa Ocean (*rym do zoftawa*) 20/13, ná dół fye podawa (*rym do niezoftawa*) 22/24.
- PODEJŹRZANY (1) *part praet pass – sg m A*: ALE y piérwfy mieśiác miéy zá podeyźrzány (*rym do zągrzewány*) 12/2.
- PODLE (1) *praep cum G*: Máiąc łeb ... ptáfzy podle siebie 11/5.
- PODŁOŻONY (1) *part praet pass – sg m N*: á kón wadze podłożony (*rym do známiony*) 17/3.
- PODNIEŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Kiedy niebo łuk z wody y Strzelcá podnieśie (*rym do cześie*) 23/12.
- PODNOŚIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Podnośi z Oceaná głowę y z ráimiony 24/8.
- PODOBNY, PODOBIEN (2 + 1 = 3) *ai – sg m N*: podobien rzéce fímk fye wije 3/1, podobny wyraz ołtarzowi 16/9. *pl N subst*: Iego (Wołu) znáki/ żywému podobné fą 7/7.
- PODZIWIENIE (1) *sb n – sg I*: Ani nam z Oceanu z podziwieniem wftáią 15/22.
- POGODA (1) *sb f – sg A*: Ztąd pogode/ y wiátry/ y przyfzły défcz baczý 1/15.
- POGODNY (1) *ai – sg f A*: w pogodną noc piérwomieśięczną 18/8.
- POJMOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: WSzytki gwiazdy ... Póymuie z łobą niebo nieuftánowioné 2/3.
- POJŹRZEĆ (3) *vb pf – con 3 sg m*: Zeby Bóg miłosiernym poyźrzał okiem z niebá 16/23. *imper 2 sg*: Poyźrzy okiem łáfkáwym ku téy niłkiéy ziemi 5/1. *part praet act*: A łáčno ie obáczyć poyźrzwłzy po niebie 6/12.
- POKAZAĆ (1) *vb pf – fut 1 sg*: Gwiazd nie błédnych/ y kołá/ y znáki pokażę (*rym do nie ważę*) 17/23.
- POKI (1) *cn – Póki* płynął chwálebny ón piérwfy wiek złoty 5/3.
- POKŁĘKŁY (2) *ai – sg m G*: záłofny wyraz pokłękłégo męžá 3/13. *A*: wyżrzyfz pokłękłégo wołá 7/6.
- POKOJ (1) *sb m – sg L*: Zyli wfzyfcy w pokoiu 5/13.
- POLE (1) *sb n – sg L*: Zámýka w káżdym polu dwa znáki złożoné 20/4.
- POLOS (1) *n-pr m – sg N*: co imięniá niéma w náfzý mowie: Ale Polos/ y Gréczyn/ y Rzymiánin zowie 2/9.

- POLOWANIE (1) *sb n – sg G*: zwierzę leśny jego polowania (r) 17/5.
- POŁ (5) *nm – N*: Ile pół koła wzgorę w piérwfy mrok zawiéra 20/18, pół korony 20/27, pół Ryby 20/28, pół Korony 21/32. *A*: Drugie pół wieńca 22/29.
- POŁ (6) *sb n – sg A*: w pół nieba 16/26, w pół grzbieta 18/23, Między temi w pół prawie/koło/ téy wielkości Co y mlęczné 19/11, Bootes przez pół prawie pod ziemię wstępuje 20/31, w pół (!) dzieli 18/29. *pl A*: A w poły prawie nieba (!) oba końca (!) mając Wfczépioné 2/7.
- POŁNOC (5) *sb f – sg G*: Tu przyzedzfy z północy 19/7, od północy tonie 21/1. *L*: ná północy 2/11, ná północy 18/28, ná północy stoiać 22/5.
- POŁNOCNY, PUŁNOCNY (2 + 1 = 3) *ai – sg m A*: pułnocného Aquiloná 10/2. *f G*: Pułnocný ryby 10/6. *n G*: niebá pułnocného znaki 10/9.
- POŁOWICA (3) *sb f – sg N*: piérwła gáfnie Połowica 14/11, z Niedźwiadkiem go wftáie Połowica 21/30. *L*: Delphin nád Kozorożcem mniefzy w połowicy (*rym do żrzenicy*) 12/19.
- POŁOŻENIE (1) *sb n – sg N*: Tu czáfzà/ y czarného kruká położenié (*rym do zátoczenié*) 19/18.
- POŁOŻONY (7) *part praet pass – sg m N*: bo przeciw iáfnému Płómieniowi położon iest Arkturowému 16/11. *f N*: W nim Andromedy práwa dłón iest położoná (*rym do rámoná*) 18/18. *pl N subst*: Między ftyrem á dziwem morzkim położoné (*rym do opátrzoné*) 15/6, Przy wlytych fà widomé znaki położoné (*rym do fpoioné*) 18/4, Iedné ná zachód/ drugie ná wfchód położoné (*rym do fpoioné*) 20/26. *A subst*: Máiác głowy ná krzyżach fpólnie położoné (*rym do postanowioné*) 2/17, Tè kolá/ ós przenika/ prosto położoné: Czwarté ... ná vkós fádzoné (r) 19/23.
- POŁOŻYĆ (4) *vb pf – praet 3 sg m*: Gdzie ma głowę Helice/ tám ogón położył (r) 3/3, gdzie rogáty Wól głowę położył (r) 13/6; W tym żądło ... Niedźwiadek położył (!; *rym do náłożył*) 19/5. *f*: Głowę fwą ... pod Rákciem położyła (r) 17/8.
- POŁUDNI (3) *ai – sg f N*: Rybá południa 24/3. *G*: Y pół Ryby południéy 20/28. *I*: Ponížey Kozorożcá różna piérwlych rybá: (Południá zowia) 15/27.
- POŁUDNIE (8) *sb – sg G*: Z południá małz pewny wiátr 16/20, Ze wfchodu/ nie z południá/ wiátry obiecuie 16/29, z południá ... godzi 22/4. *D*: nieco náchylony Ku południu: 9/23, Pánná fye vmyka Ku południu 18/21. *A*: Ieden z nich ná południé w morzu zátopiony: A drugi ná północy wzgorę wyniesiony 2/10, Dálekó ná południé goré zániesioná 16/6, To tedy ná północy ... W Ráku tkwi: ná południé zás/ drugie w pol (!) dzieli ... Kozorożcá 18/29.
- POŁYSKAWAĆ (4) *vb impf – praes 3 sg*: z tych iedná iáfniey połykuie (*rym do czuie*) 10/1, Procion pod Bliżniety iáfnie połykuie (*rym do kluie*) 17/12, oftátek połykawa iáfnie 14/11, Przy Wadze gołen tylko jego połykawa (*rym do oczekawa*) 21/27.
- POMNIEJSZY (1) *ai – sg m N*: prędki Orzeł łábęciá pomniefzy (r) 12/16.
- POMYKAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Siłá gwiazd Pánná wfáiac ná morze pomyka (*rym do znika*) 21/11.
- PONIŻEJ (2) *av – IEst iefcze y drugi znak nád Skopem włożony/ Ponížey Andromedy trzykátém fádzony* 9/16; Ponížey Kozorożcá różna piérwlych rybá 15/26.
- POPAŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Tego pies przerzeczony ledwé nie popádnie (r) 14/1.
- POPEDLIWY (1) *ai – sg m A*: Bo niepogody budzi/ y wiátr popedliwy (*rym do fzkodliwy*) 7/4.
- POROWNANY (1) *part praet pass – pl N subst*: że dwie á dwie z łobá porównáné (*rym do vmiárkowané*) 18/7.
- POROZUMIEĆ (1) *vb pf – inf*: A kto chce porozumiéc/ iáko wnoc głęboko/ Albo iáko dzień blifko 20/19.
- PORT (1) *sb m – sg L*: iáko więc nawá/ nim w porcie záwinie 14/7.
- PORUSZONY (1) *part praet pass – sg f N*: Bo ziemiá fpráwiedliwym gniewem porufzona (*rym do fzalona*) 22/14.

- PORZĄDEK (4) *sb m – sg A*: Kto chce lotnych lat bieć znać/ y porządek niebá 18/3. *I*: Iák ich wiele porządkiem swoim rozládzonych 15/9, które wedla siebie Swym porządkiem ftátecznie tkwią w obrotnym niebie 17/14, Bo wnim różne żwierżetá porządkiem nayduią 20/6.
- POSIŁEK (1) *sb m – sg A*: Zdrowym posiłek dáie/ mdlé do kónćá káží 13/18.
- POSŁUSZNY (1) *ai – sg f N*: nawá ... poftużna ftýrowi/ Poftępuie ... ku brżégowi (1) 14/8.
- POSPÓŁU (4) *av – obádwa pofpólu Bieżą (rym do Wołu) 7/12, Bo Słóńce zázwdy z iednym (znákiem) przychodźi pofpólu (rym do z dołu) 20/22, Z Rybámi wřchodźi Rybá południa pofpólu (rym do z dołu) 24/3, Z tymże znákiem pofpólu Perfeus ... Podnośi z Oceaná główe 24/7.*
- POSTANOWIONY (2) *part praet pass – pl N subst*: Które grzbiety do siebie fą poftánowioné (rym do położoné) 2/16, Przeto wdziélné znáki fą poftanowioné (rym do rospuľczoné) 15/18.
- POSTĘPOWAĆ (4) *vb impf – praes 3 sg*: (nawa) Poftępuie zniénaglá tyłem ku brżégowi (1) 14/9, ZA ogonem wielkiego chártá poftępuie Okręt (r) 14/4, á ten do zachodu profto poftępuie (r) 16/13, A tymże zásię tropem náząd poftępuie (r) 18/27.
- POSZŁADEK, POŚŁADEK (2 + 1 = 3) *sg m – sg D*: Lwá po pierři/ y po brzuch/ áż ku poślád-kowi Záymuie (rym do Rákowi) 18/22. *A*: kruk w pofzládek kluie 17/11. *I*: Ciagnąc zá fóbą myfz (! *zam*. Nawę) ku górze pofzládkiem (rym do oftátkiem) 21/16.
- POŚĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: lecz pofzłá w niebo lotem chutnym 6/4.
- POŚLEDNI, POSZLEDNI (4 + 1 = 5) *ai – sg m N*: ten pośledni Ma dwá wozy widómé (rym do iedni) 2/12. *G*: á fám ná fwym kroku Stoi/ od Cynozury pośledniego fłoku 7/20. *f G*: Iedná z nich Cynozurá ... Tá druga ieft Helice. pośledniéy Grékowie/ Ale piérwřzýy Sydonfkie (! *zam*. nawy wřzywáią 2/21. *pl N subst*: gđzie poślednié nogi Chártá 14/12. *G*: Z tych pofzlednich iedného duch Aquilonowy Dośięga 18/14.
- POŚRZODEK (2) *sb m – sg A*: Ten pośrzodek niebá Depce 9/11. *L*: A ołtarz w pośrzodku chmur bęđzie gorzał iáfnie 16/19.
- POWIADAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: O śiedmi powiádáią: lecz to płoné wieści 10/15.
- POWIETRZE (1) *sb n – sg L*: Lecz kón między gwiazdámi ná powietrzu ftynie 9/4.
- POWINNIEN (1) *ai – sg m N*: Ciebie chwalić powinien káždy człowiek żywy 1/22.
- POWINNOŚĆ (1) *sb f – sg G*: Káždého náuczáiąc iego powinności (r) 5/9.
- POWSTAĆ (1) *vb pf – fut 3 pl*: dokąd z drugiéy ftrony/ Nie powftaná przeciwné chmurom Aquilony 16/25.
- POZNAĆ (1) *vb pf – con 3 pl m pers*: Aby ludźie poználi gwiazdy z pieśni moiéy 1/24.
- POZNO (1) *av – comp*: Wodnik zá Kozorořcem zázwdy pozniéy wřchodźi 11/15.
- POZNY (2) *ai – sg m A*: w pozny czás nocny 8/9. *pl N subst*: ták ráné Iáko pozné/ nie mogá być przepámiętáné 10/22.
- PRACA (1) *sb f – sg L*: Aby człowiek co w swoiéy pracy nie fzkodował 1/17.
- PRAWDZIWY (1) *ai – sg f A*: (co chcá ludźie mieć zá rzecz prawdziwą) (r) 8/25.
- PRAWICA (1) *sb f – sg G*: ftumién ... Który z práwice leie ten to Wodnik ifty 16/2.
- PRAWIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Iákié/ práwi/ złé dzieci po narodźie złotym 5/25.
- PRAWIE (4) *av – A w poły práwie nieba (1) obá kónćá (1) máiąc Wřczépioné 2/7, pod żędłem práwie Niedźwiadkowi 16/8, Między témi w pół práwie/ koło/ téy wielkości Co y mléczné 19/11, Bootes przez pół práwie pod ziemię wftępuie 20/31.*
- PRAWO (1) *sb n – pl N*: Nie pátrząc álbo ná káżń/ álbo iákié práwá (r) 5/5.
- PRAWY (16) *ai – sg f N*: Práwá ręká do téyże liczby ieft włożoná 23/10, część bywa (! *zam*. fptywa) práwa przy ogonie 4/5, práwa dłón 18/18. *G*: końcem práwéy nogi 3/14, odbięgl práwéy nogi 23/23. *A*: práwą nogę 7/11, Rękę ku ołtarzowi práwą profto fklánia 17/4, práwą tylko nogę 21/23, Y Andromedy widáć práwą ftronę z dołu 24/4. *I*: Práwą ręká 10/10, práwą dłóniá

- 11/14. *L*: Po prawéy/ y po lewéy ręce 2/12, przy prawéy ręce 11/10. *n N*: Lewa nogá/ y prawé ramię Perfeowé 18/17. *A*: Prawé skrzydło ... A lewé 11/10. *L*: ná prawým skrzydle 6/7.
- PRĘDKI (4) *ai* – *sg m N*: prędkí Orzeł 12/16, prędkí wicher 16/21. *A*: która prędkí krag niebieski toczy 2/4. *pl N subst*: prędkie nogi Skopu 9/6.
- PRĘDKO (2) *av* – Zadnéy gwiazdy ná niebie tak prędko nie naydzie 2/25, w wślnym biegu wznosi prędko stopy 10/11.
- PROCYJON (3) *n-pr* – *sg N*: Procion pod Bliźnięty iáśnie połyskuie 17/12, y Procion wftawa 21/9, W tymże czáśnie Procion na (!) morze vchodzi 23/26.
- PROCZ (2) *praep* – *cum G*: wąż wżytek prócz głowy 20/30, iuż Hydrá wżytká prócz ogoná 21/22.
- PROĆ (1) *vb impf* – *con 3 sg m*: Okręt/ który nie takim sposobem żegluie/ Zeby przodkiem prół wáły 14/6.
- PROMIEŃ (2) *sb m* – *sg I*: Bo káždy do korzenia promieniem przerázi 13/17. *pl G*: Sześciá promieni z oká w okrag rozmierzoné 20/3.
- PROSTO (4) *av* – Profto/ iáko więc nawá ... Poftępuie ... ku brzegowi (!) 14/7, ten do zachodu profto poftępuie 16/13, Rękę ku ołtarzowi prawá profto fklánia 17/4, Tě kołá/ ós przenika/ profto położoné: Czwarté ... ná wkoś fádzoné 19/23.
- PROTRIGITYR (1) *n-pr m* – *N*: płómién nád rámiony Wynika: Protrigitir od Greków rzeczony 6/8.
- PROZNO (1) *av* – Prózno znáku ná niebie świétnieyflzého pátrzy 13/9.
- PRZE (2) *praep cum G*: lecz iefli prze gury/ Albo ich nie będziefz mógl obáczyć prze chmury 20/23–24.
- PRZEBACZENIE (1) *sb n* – *sg I*: lecz zá przebaczeniem Stárych/ żadnéy z nich włáfnym nie zowiem imieniem (*r*) 6/15.
- PRZECHODZIĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: To przéczné (koło) zásię/ morzá tak wiele przechodzi/ iáko od Kozorożcá dáleko Rák wfchodzi 19/31.
- PRZECIW (3) *praep cum D*: W głowie ma przeciw fobie dwie á dwie żrzenicy 12/20, bo przeciw iááfnému Płómieniowi położon ieft Arkturowému 16/10, Wzbudziłá przeciw iemu Niedźwiadká frogiego 22/15.
- PRZECIWKO (2) *praep cum D*: Przeciwno nim Cepheus ná północy ftoiąc 22/5, Który głowę fwá trzyma przeciwno Helicy 6/26.
- PRZECIWNY (1) *ai* – *pl N subst*: Nie powftaná przeciwné chmurom Aquilony 16/25.
- PRZECZNY (1) *ai* – *sg n N*: To przéczné (koło) zásię/ morzá tak wiele przechodzi 19/31.
- PRZED (6) *praep cum I*: Przed 4/15, 22/10; przed 1/5, 8/22, 11/13; przedtym 9/1.
- PRZEDNI (5) *ai* – *pl N subst comp*: Ale co fye wielkości (kół niebieskich) tycze/ dwie przednieyflzé Są tak wielkié/ drugié dwie nieiáko równieyflzé (*r*) 18/12. *A subst*: Bo tylko przednie członki vkázuie z niebá 8/24, A przednie nogi z morzá śwétny (!) pies podawa 21/10. *comp*: CZtóry Kołá przednieyflzé káżdému znáć trzebá 18/2. *I f*: V Strzelcá/ pod przedniemi nogámi/ koroná 16/5.
- PRZEDSIĘ (8) *pt* – Przedsię y dziś/ y záfwe/ ná morzu okręty 11/23, iAkokolwiek dáleko Andromedá leży: Przedsię zá nią Wieloryb niewściágniony bieży 14/16, ten przedsię śmieie náftępu ie (!) 4/2, Ale przedsię y w niebie ieft w fwéy dawnéy męce 8/12, Kolmátéy Cynozury przedsię nie zoftáie 9/8, niémálfz więcéy fzésći ... ftárzy przedsię báia O siedmi 10/17, A Wieloryb z południá ku niéy przedsię godzi 22/4, Tóž/ co y piérwéy ołtarz przedsię (!) okázuie 16/28.
- PRZEDYMAĆ (1) *vb pf* – *praes 3 sg*: Wielorybá záś/ Aufter pochmurny przedyma (*rym do fye* trzyma) 14/18.
- PRZEDZIELONY (1) *part praet pass* – *sg m N*: Tym (kołem) wżytek/ iáko wielki Skop ieft/ przedzielony (*r*) 19/15.

- PRZEMIERZAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: Kiedy (nawy) głębokie morfié wody przemierzają (r) 2/23.
- PRZENIKAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Té koła/ ós przenika 19/23. *part praes act*: (ós) trwa niezrużzona/ ziemię przenikając (r) 2/6.
- PRZEPAMIĘTANY (1) *part praet pass – pl N subst*: tak rane Iako pozné/ nie mogą być przepamiętane (r) 10/22.
- PRZEPASOWAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: wąż ... który przepaíuie Ophiuchá (r) 4/1, tóz y (koło) Wodnikowi Goleni przepaíuie 19/2.
- PRZEPATRZYĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: á kto go przepátrzy (r) 13/8.
- PRZEPĘDZONY (1) *part praet pass – pl N subst*: Iákim kłtaítem drzwi ítoią kluczem przepędzoné (r) 8/3.
- PRZERAZIĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Bo każdy do korzenia promieniém przerázi (r) 13/17.
- PRZERZECZONY (3) *part praes pass – sg m N*: Tego pies przerzeczony ledwé nie popádníe 14/1, Chyron przerzeczony (r) 22/32. *f N*: pánná przerzeczona (*rym do rozdzielona*) 21/18.
- PRZESTAWAĆ (1) *vb impf – part praes act*: przeftawiając ná tym/ Co przyrodzeniu dofyć 5/13.
- PRZESTRZEGAĆ (2) *vb impf – inf*: Témi znaki nas bowiem Bóg przeítrzegáć raczy 1/16. *praet 3 pl pers*: A ludzje przeítrzegáli dobrowolnie cnoty 5/4.
- PRZETO (3) *cn* – Przeto 15/18, 16/18; przeto 22/17.
- PRZETOŻ (1) *cn* – Przetóz 5/11.
- PRZEZ (3) *praep cum A*: á my od śmierci/ tylko przez dyl máły 11/26, Nie przez miarę mgłą wielką 16/27, Bootes przez pół prawie pod ziemię wftępuie 20/31.
- PRZEWISKO (2) *sb n – sg I*: Ani wftzytkich przewíłkiem właíciwym miánował 15/12. *pl A*: że iuż wftzytki fwé przewíłká máią 15/21.
- PRZOD (1) *sb m – sg A*: Chártá wprzód idącego trzymáią fye drogi 14/13.
- PRZODEK (2) *sb m – sg N*: Tego Centaurá przodek ná luk oczekawa 23/1. *I*: Zeby (okrét) przodkiem prót wáły 14/6.
- PRZY (18) *praep cum L*: Przy 18/4, 21/27, PRzy 3/17, 7/22; przy 3/20, 4/5, 9/9, 10/13, 11/4, 10, 11, 12/10, 14, 21/8, 32, 22/2, 30, 24/13.
- PRZYCHODZIĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: á w pół grzbietá przychodzi Rákowi 18/23, Bo Słóńce záuždy z íednym przychodzi półpołu 20/22.
- PRZYCISKAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: końcem prawéy nogi/ Niezmierzonegó ímoká przycífka łeb frogi 3/15.
- PRZYGADZAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: Temu (Kłęczniowi) ... często fye przygadza/ Ze téyże nocy gáínie/ y zász téyże wftchadza (r) 21/25.
- PRZYJMOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Bootes przez pół prawie pod ziemię wftępuie/ Bo go ze cztériemi znaki Ocean przyymuie (r) 20/32.
- PRZYJŚĆ (2) *vb pf – fut 3 pl*: Nierychło ku onému kréfowi zász przyyda (r) 17/21. *part praet act*: Tu przyzfedzfy z północy íłóńce ku Aultrowi/ Wraca fye zásię nážad 19/7.
- PRZYKŁĘKŁY (1) *ai – sg m G*: przykłękłego mężá 23/6.
- PRZYKOWANY (1) *part praet pass – pl A subst*: ma do íkáły przykowané ręce 8/13.
- PRZYODZIAN (1) *part praet pass – sg m N*: Nie názybít téż gwiazdami przyodzian ciémnimi 11/9.
- PRZYPAŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: A rozmaity ímętek przypádníe ná ludzi 5/28.
- PRZYPATROWAĆ SIE (1) *vb impf – imp 2 sg*: TAmże pod íego grzbietem przypátruy fye pilnie/ Równéy wadze 4/9.
- PRZYPATRZYĆ SIE (2) *vb pf – inf*: Bo kto fye chce przypátrzyć/ niémáíż wíęcý ízészci 10/16. *imp 2 sg*: przypátrzy fye Woźnicy 6/25.
- PRZYRODZENIE (1) *sb n – sg D*: przeftawiając ná tym/ Co przyrodzeniu dofyć 5/14.



- PRZYSTOJNOŚĆ (1) *sb f – sg N*: Nie pátząc álbo ná kaźń/ álbo iákie práwá/ Ale fámá przyftoy-  
ność tá była wftáwá 5/6.
- PRZYSZŁY (2) *ai – sg m A*: Ztąd pogodę/ y wiátry/ y przyfzły défcz baczy 1/15. *f G*: znak widomy  
przyfzły niepogody 16/15.
- PRYZYNAWAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: parę niedźwiedźc drudzy przyznawáią (r) 2/15.
- PTAK (1) *sb m – sg N*: TEn ptak ieft łábéc biały 11/8.
- PTASZY (2) *ai – sg m N*: łeb ptáfzy 18/19. *A*: łeb ... ptáfzy 11/5.
- PUSZCZAĆ SIĘ (1) *vb impf – praet 3 sg f*: z gór fyę więc pułczáłá (r) 5/22.
- PUŚCIC SIĘ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: ku świádomym góróm fyę puściłá Niewściagniona (r) 5/29.
- PYSK (1) *sb m – L*: lecz w pylku czerwony Okrutny płómien (l) goré 13/12.
- RACZYĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Témi znáki bowiem Bóg przeftrżégáć raczy (r) 1/16.
- RADOWAĆ SIĘ (1) *vb impf – con 3 sg m*: Aby człówiek co w fwoiéy pracy nie fzkodowál/ Ale  
owfzem z wrobku śwégó fyę rádowál (r) 1/18.
- RAK (9) *sb m – sg N*: POd głowá fą Bliźniétá: á Rák wielonogi Pod brzuchem 6/18, Iáko od Ko-  
zoroźcá dáleko Rák wfłchodźi 19/32, Wnim Rák/ y Lew/ y Pánná 20/7, Bo gdy świétny Rák  
wftáie 20/27, To co był Rák ná morze wegnał wielonogi 21/6. *D*: á w pół grzbietá przychodźi  
Rákowi (r) 18/23. *A*: Lwá/ koło/ y Ráká zámyka 18/21. *I*: (Hydra) Głowá fwá ftráfzliwá pod  
Rákíem położyłá 17/8. *L*: To tedy ná północy ... W Ráku tkwi 18/29.
- RAMIEĆ (15) *sb n – sg N*: lewé Andromedy rámię (r) 10/5, Lewa nogá/ y prawé rámię Perfeowé  
18/17. *G*: Wężownik ogniowy Od kolán do rámieniá 20/30. *A*: Chyronowé rámię ... mgłá  
wielka záłfóni (r) 16/26, Lewé rámię (Andromedy) Skop ciągnie 24/5. *L*: Ná rámieniu ma  
kozę/ ná pięści koźielki 7/1. *pl N*: gdzie Niedźwiádkowé oftátnié rámióńá (r) 9/12, Wnim  
kónfkí nogi/ y łeb ptáfzy/ y rámióńá Iáfnégó Ophiuchá (r) 18/19, Y znákomité pierśi/ y iáfné  
rámióńá (r) 23/9. *G*: Ogién z rámióń wychodźi 3/22. *A*: Táka ma świétná głowę: ták znáczné  
rámióńá/ Y nogi (r) 8/10, Ale go nie záłápi/ tylko zá rámióńá (r) 23/32. *I*: płómień nád  
rámióńy Wynika (*rym do rzeczony*) 6/7, Cepheus głowę zánurzył/ y ręce z rámióńy (*rym do*  
*náklóniony*) 22/8, Podnośi z Oceaná głowę y z rámióńy (*rym do ftrápióńy*) 24/8.
- RANO (2) *av – Cynozurá* wyfoko w nocy głowę nieśie. Ráno wfzytko (! *zam.* wfzytek) Orion  
12/10, Kiedy ná kóncu nocy z wody ráno wftáie 12/5.
- RANY (3) *ai – sg m G*: y Oltarzá ránégó ftołicá 23/28. *pl N subst*: Gdzie wieczorné y ráné miefzáią  
fyę zorze 3/10, ták ráné Iáko późné (*rym do przepámiétáné*) 10/21.
- RAZ (4) *sb m – N*: dwákróć ... Raz ná Wiołnę/ raz/ kiedy Láto wftepuie 19/14. *A*: á przy Orionie  
Záraz w morze Cepheus ... tonie 12/11, Ale záraz przy wadze wfłchodźi pół Korony 21/32.
- REKA (22) *sb f – sg N*: Tákich kół/ nie dowiedźie żadná ręká ina 19/26, Práwá ręká 23/10.  
*G*: z lewéy ręki 4/6, Głowý/ y drugiéy ręki 23/11. *A*: Rękę ku oltarzowi práwá profto fkláńia  
17/4. *I*: Práwá ręká ftołice dośiágl Káfsiopy 10/10, Z głowá/ z ręká/ y z grzbietem Woźniczym  
23/20. *L*: Po prawéy/ y po lewéy ręce 2/12, przy prawéy ręce Cepheowéy 11/10, A ná ręce  
zwierz leśny iego polowáńia 17/5, ná iego ręce wyciągléy 23/16. *pl G*: z rąk ná obie ftronie  
Węzá zbywa 4/4, w morzu Cepheus od rąk po pás tonie 12/11. *du A*: A fámá biédné ręce ták  
rozkrzyżowálá/ Iáko by wdřeczónéy córkí záłowálá 8/5, (Andromeda) ma do fkláły przykowáné  
ręce (r) 8/13, Cepheus głowę zánurzył/ y ręce z rámióńy 22/8, Wężownikowé ręce rozwie-  
dźioné 23/5, Ręce ma rościágnioné 3/14, Ręce ma rościágnioné 7/19, Ręce wyniółł wyfoko  
22/6. *L*: w ręku/ iuż nie ták świátko fporé 3/23, Który ná rękú nieśie Chyron 22/32.
- ROBOTNY (1) *ai – sg m A*: Y robotnégo wołu ná frogi ftoł dáli 6/2.
- ROG (2) *sb m – sg A*: Lewy róg/ á záś práwá nogę v woźnice 7/11. *pl A*: ták świétné rogi vkázuie 7/8.
- ROGATY (2) *ai – sg m N*: rogáty Wól 13/6. *G*: nogi Skopu rogátégó (r) 9/6.

- ROJ (1) *sb m – sg N*: niezliczony rój godzin fye fnuie 20/12.
- ROK (1) *sb m – sg G*: do roku ... dwakroć 19/13.
- ROLA (2) *sb f – sg N*: Plug/ á rola/ to wżytká ludzka żywność była 5/17. *A*: kiedy ma rolą vpráwo-  
wác 1/13.
- RONIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Tu ziemiá zá kofámi ziemné włofy roni (*rym do koni*) 6/21.
- ROWNAĆ SIE (1) *vb impf – inf*: A to ciérpi niebogá (*Kassiopa*) Nereidom k woli: Którym fye  
równác chciála 22/27.
- ROWNIE (1) *av – A* iáko wielé mieyfćá záftepuie wfchodząc: Táka drugá część równie záś bierze  
záchodząc 20/2.
- ROWNO (2) *av – Kiedy zásię wilgotny Wodnik z morzá wfáie*: Równó z nim Kón/ y nogi/ y głó-  
wę podáie 23/30, Wfzytko znika do kónćá/ Orzeł równo z nimi (!) 21/7.
- ROWNY (3) *ai – sg f D*: przypátruy fye pilnie/ Równéy wadze 4/10. *pl N subst comp*: dwie przed-  
nieyfzé Sá tak wielkié/ drugié dwie nieiáko równieyfzé (*r*) 18/13. *A subst*: Dwie linie ma  
równé: trzečia troché mniefzá 9/19.
- ROZBITY (1) *part praet pass – pl A subst*: Bo to iéy záłość/ widziéć okręty rozbité (*r*) 16/16.
- ROZCIĄGNIONY (3) *part praet pass – sg m A*: y żwiérz rozciągniony/ Który ná rękú niešie Chy-  
ron przerzczony (*r*) 22/31. *pl A subst*: Ręce ma rościągnioné 3/14, Ręce ma rościągnioné  
7/19.
- ROZDZIELONY (4) *part praet pass – sg m N*: ná troię wfáwa rozdzielony (*r*) 21/31, Ná ten czás  
iuz Wieloryb nie iéft rozdzielony (!): Ale wfzytek nád ziemiá idzie wyniesiony (*r*) 24/23. *f N*:  
po máftz rozdzielona (*r*) 21/17. *pl N subst*: To kóło/ ná ósm części włafnie rozdzieloné (*r*)  
18/24.
- ROZEZNAĆ (1) *vb pf – inf*: Pás iego/ nie rozeznác/ iefli ná Skopowym Oftátku/ czy ná wfchodzie  
náftawa Wołowym 24/9.
- ROZEZNANY (1) *part praet pass – pl N subst*: Té tedy pewnym piątmem świecą rozeznáné (*r*)  
15/23.
- ROZKRZYŻOWAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: biédné ręce tak rozkrzyżowála (*r*) 8/5.
- ROZMAITY (2) *ai – sg m N*: A rozmáity fmętek przypádnie ná ludzi 5/28. *pl A subst*: opowíada  
znáki rozmáité (*r*) 16/17.
- ROZMIERZONY (1) *part praet pass – sg n N*: Sześciá promieni z oká w okrag rozmierzóné (*r*)  
20/3.
- ROZNY (5) *ai – sg f N*: POnížéy Kozorożcá różna piérwłzych rybá 15/26. *G*: od inłzych członków  
różný fá włafności 23/17. *pl N subst*: Bo różné ludzkie głófy 4/20. *G*: z różnych gwiazd zło-  
żony 13/11. *A subst*: Bo wnim różné żwiérzétá porządkiem nayduiá 20/6.
- ROZPALONY (3) *part praet pass – sg m N*: pás rospalony Orionów (*r*) 19/16. *A*: Vpátrzyfz roz-  
palony Ołtarz ná zachodzie 24/6. *pl A subst*: Y przyklékłégo męzá piéršie rospaloné (*r*) 23/6.
- ROZPOŚCIERAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: A wżelka noc tak fye wżérz záwłze ropościera  
(*r*) 20/17.
- ROZPRAWIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: ón dawnych ciemności Nieporządek rosprawił 1/6.
- ROZPUSZCZONY (1) *part praet pass – pl N subst*: Wfzytkié idá á idá kólem rofpuczoné: Przeto  
vdziélné znáki fá poftanowioné (*r*) 15/17.
- ROZRACHOWAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Których iefcze dotychmiaft nikt nie rozráchował (*r*)  
15/11.
- ROZSADZONY (2) *part praet pass – pl N subst*: Tákté gwiazdy zdádzą fye tám być rozfádzóné (*r*)  
8/4. *G*: Iák ich wielé porządkiem swoim rozfádzonych/ Bieży tymiż drógámi (*r*) 15/9.
- ROZŚWIECONY, ROŚWIECONY (1 + 1 = 2) *part praet pass – sg m N*: Bo zniá Bootes wfchodzi  
o téyże godzinie Arkturem roświecony 21/21. *pl N subst*: Pod Wodnikiem wilgotnym fkapo  
rozświeconé (*r*) 15/29.

- ROZWIEDZIONY (1) *part praet pass – pl A subst*: Wężownikowe ręce rozwiedzione (r) 23/5.
- ROZYJŚĆ SIE (1) *vb pf – fut 3 pl*: á gdy fye rozyyda/ Nierychło ku onému kréfowi zaś przyyda (r) 17/20.
- RYBA (11) *sb f – sg N*: Rybá południa 24/3; Sidlá/ którym (! *zam. którymi*) ziętá ieft oboiá rybá (*rym do Wielorybá*) 15/1, POnížéy Kozorożcá różna piérwłzych rybá: (Południá zowia) (*rym do Wielorybá*) 15/26. *G*: Y pół Ryby południéy 20/28, lewé Andromedy rámię Pułnocnéy ryby sięga 10/6. *pl N*: Po Kozorożcu Wodnik/ potym Ryby wodné 20/9. *G*: Ná wftaniu Ryb z Chyronem pod ziemię podawa 24/2. *A*: Wyżrzyłz ryby 10/1. *I*: Ten dziw morzki pod Sko-pem ieft/ y pod Rybámi (r) 14/19, Z Rybámi wŃchodzi Rybá południa półpołu 24/3. *du N*: W Koło koniá/ dwie rybie przed sobá fye chronią 11/13.
- RYCHŁO (1) *av – á* potym rychło łam wypada Za Niedźwiadkiem tuż w tropy 12/7.
- RYM (1) *sb m – pl I*: A dopuść fye miánować rymy niegodnemi 5/2.
- RZADKO (1) *av – Rzadko* tę świętá pánnę widáć było potym 5/20.
- RZEC (1) *vb pf – part praet act*: To rzekłzy/ ku świadomym góróm fye puściła 5/29.
- RZECZ (1) *sb f – sg A*: (co chcą ludzie mieć zá rzecz prawdziwą) 8/25.
- RZECZONY (2) *part praet pass – sg m N*: Arktophiláx/ od inłzych Bootes rzeczony (r) 4/13, Protrigitir od Greków rzeczony (r) 6/8.
- RZEKA (2) *sb f – sg N*: iálna ręká (! *zam. rzéká*) znika 22/9. *D*: podobien rzéce łmok fye wije 3/1.
- RZUCIĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Rzucił fye wzad/ y ftanáł 3/6.
- RZYMIANIN (1) *n-eth m – sg N*: Ale Polos/ y Gréczyn/ y Rzymiánin zowie 2/9.
- SAD (1) *sb m – sg A*: kiedy śiać/ álbo nowy ład łprawować 1/14.
- SADZONY (2) *part praet pass – sg m N*: drugi znak ... Ponižéy Andromedy trzykátém łádzony (r) 9/16. *n N*: Czwarté (koło) wŃzytkich fye trzyma ná vkoś łádzoné (r) 19/24.
- SAM (16) *pron – sg m N*: Sam ... tępé świátło dáie 9/9, Przy Wadze gołéń tylko iego połyłka-wa/ Sam wŃząc głowá ná dół/ w morzu oczekawa Ná Niedźwiadká 21/28, Potym fye łam ku głowie Cynozury złożył 3/4, Ze króm gwiazd obcych łam fye łwémi opifuie 7/9, Ręce ma rościagnioné/ á łam ná łwym kroku Stoi 7/19, VNóg wielki Perfeus/ á ieden łam táki Między wŃzytkimi niebá północnégo znáki 10/8, Prawdą ręká łtolice dośiągł Kálsipy/ A łam w vŃlnym biegu wznosi prędko łtopy 10/11, á pótym rychło łam wypada Za Niedźwiadkiem 12/7, Y ón frogi Wieloryb łam o łobie czuie 22/20. *A*: ná Orioná czekáiąc łámégo (r) 24/26. *f N*: Sáma óś ... Z mieyłcá łwégo by łamniéy nigdy nie wykroczy 2/4, Nie pátrząc álbo ná káżń/ álbo iákie práwá/ Ale łámá przyłtoyność tá byłá vftáwá 5/6, A łámá biédné ręce ták rozkrzyżowálá 8/5, łámá iálnym płátczem ogárnioná 8/11, A łámá tonie/ kiedy Kozorożec wŃchodzi 23/25. *pl N subst*: Sáme kołá łtátecznie łá vmiárkowané 18/6.
- SĄSIADA (1) *sb f – sg N*: Świętá pánná ... poŃłzá w niebo ... zkąd czáfu nocnégo Da fye widziéć/ łáśiádá Bootá zácnego 6/6.
- ŚIĄĆ (1) *vb impf – inf*: Ztąd wié kiedy śiać 1/14.
- SIDŁO (1) *sb n – pl N*: Sidlá/ którym (! *zam. którymi*) ziętá ieft oboiá rybá/ Zbiégáią fye ná oftrym czubie Wielorybá 15/1.
- SIEDM (2) *nm – L*: O siedmi powiádáią 10/15, łtárzy przedśię báią O siedmi 10/18.
- SIEĆ (16) *pron – G*: Które grzbiety do siebie łá poŃtánowioné 2/16, y ma świétné gwiazdy wedla siebie (*rym do po niebie*) 6/11, Máiąc łeb ... ptáły podłe siebie (*rym do niebie*) 11/5, znáki/ które wedla siebie ... tkwią w obrotnym niebie (r) 17/13, bowiem fye nie trzymáią siebie (*rym do niebie*) 17/19. *D*: W głowie ma przeci w łobie dwie á dwie źrenicy 12/20. *A*: A dopuść fye miánować rymy niegodnemi 5/2, zkąd czáfu nocnégo Da fye widziéć 6/6, Ze króm gwiazd obcych łam fye łwémi opifuie 7/9. *I*: WSzytki gwiazdy ... Póymuie z sobá niebo nieuftáno-

- wioné 2/3, dwie rybje przed łobą fye chronią 11/13, że dwie á dwie z łobą porównané 18/7, Ciagnąc zá łobą myfz (! zam. Nawę) 21/16, lecz obudwu głowy Niešie wřhód znákomity z łobą Niedźwiádkowy 23/4. *L:* á ogón ciagnie Lábéci przy łobie (*rym do dobie*) 22/2, *Y* ón łrogi Wieloryb łam o łobie czuie 22/20. *Cf* PRZEDSIĘ
- SIĘGAĆ (6) *vb impf – praes 3 sg:* lewé Andromedy rámię Pułnocný ryby sięga 10/6, *A* temu grzyw sięga Wodnik prawá dłonią 11/14, tá Wielorybowi Płufká sięga 16/4, *Y* kolan Ophiuchá iáńného dotyka. Orlá iedno nie sięga 19/21, Pobrzeżnych/ brzegiem sięga 19/25, *Y* łeb końfki/ y łzyiá sięga Oceaná 21/14.
- SILIĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 pl:* łcęzy ... Co łlábą żywność máiac/ w łift fye tylko śilą (*r*) 13/16.
- SILNE (1) *av – ále tá nie gore ták śilnie* (*r*) 4/10.
- SILA (3) *nm – N:* Siłá ich iedný miáry 15/16. *A:* Siłá gwiazd Pánná wftáiac ná morze pomyka 21/11, Bo tego siłá zewłzád Bóg dla ludzi śpráwił 24/28.
- SKAŁA (2) *sb f – sg N:* łkáłá kopytem Vderzoná 9/1. *G:* ma do łkály przykowáné ręce 8/13.
- SKĄD (2) *av – Zkąd to ieft/ że iuż włzytki fwe przezwiłká máia* 15/21, zkąd czáfu nocného Da fye widziéć 6/5.
- SKAPO (1) *av – gwiazdy płoné Pod Wodnikiem wilgotnym łkapo rozświéconé* 15/29.
- SKŁADAC (1) *vb impf – praes 3 sg:* łkláda wzrok ná Wielorybá 15/27.
- SKŁANIAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg:* Rękę ku ołtarzowi prawá profto łklánia (*rym do polowánia*) 17/4.
- SKOK (1) *sb m – sg G:* á łam ná fwym kroku Stoi/ od Cynozury pośledniého łfoku (*r*) 7/20.
- SKOP (7) *sb m – sg N:* Pod tym/ głowę Skop trzyma 9/22, włzytek/ iáko wielki Skop ieft 19/15, Więc Skop/ więc Wól ... więc Błizniétá 20/10, Lewé rámię (Andromedy) Skop ciagnie 24/5. *G:* prędkie nogi Skopu rogátého 9/6. *I:* Ieft ielcze y drugi znák nád Skopem włożony 9/15, Ten dziw morzki pod Skopem ieft/ y pod Rybámi 14/19.
- SKOPOWY (1) *ai – sg m L:* iefli ná Skopowym Ořtátku/ czy ná wřhodzié nářtawá Wołowym (*r*) 24/9.
- SKROŃ (1) *sb f – sg N:* (Smoka) Skróń oboiá pała/ *Y* oczy 3/7.
- SKRZYDŁATY (1) *ai – sg m N:* NAd nią ieft kón łkrzydłáty 8/15.
- SKRZYDŁO (2) *sb n – sg A:* Prawé łkrzydło przy prawéy ręce Cepheowéy ... niešie 11/10. *L:* V téy (Pánný) ná prawým łkrzydłé/ płómién nád rámiiony Wynika 6/7.
- SŁABY (1) *ai – sg f A:* (szczepy) Co łlábą żywność máiac 13/16.
- SŁONECZNY (3) *ai – sg m N:* które z iedný łtrony/ Słoneczny trop/ á z drugiéy duch nieunieřio-ny Aquilonów zámyka 13/2. *pl G:* Tu drógá nagoręřłza ieft słónecznych koni 6/20. *n subst:* słóneczne (!) konie 21/2.
- SŁOŃCE (10) *sb n – sg N:* Tu letnié Słóńce řwóy wóz ognifty hámuie 18/26, Bo Słóńce záváždy z iednym (znakiem) przychodži pořpořu 20/22, á gdy Słóńce zaydzie 2/24, Tu kiedy Słóńce będzie 11/17, Tu przyřłedłzy z północy Słóńce ku Auřtrowi/ Wraca fye zářie nářad ku Aquilonowi 19/7, W tych ... bieğ roczny Słóńce odpráwuie 20/11. *G:* y to řwiářło wdzięczné Niezgáłżoného Słóńcá 1/10; Kiedy od Słóńcá Strzelec bywa záğrzewány 12/3. *I:* gdy z Słóńcem (Syrius) wzniđdzie 13/15, Bo gdy fye z Słóńcem zéyda/ budzą nawáłnořci 23/18.
- SŁUSZNIĘ (1) *av – Słufznie go tedy záváždy napřód wřpominamy* 1/19.
- SŁYCHAĆ (1) *vb impf – praet impers:* Ani między krewnými o zwałdzie řlychano (*r*) 5/12.
- SŁYNAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg:* Lecz kón między gwiazdami ná powietřzu řlynie (*r*) 9/4.
- SŁYSZEĆ (1) *vb impf – praet 1 pl m pers:* iákofmy řlyřzeli (*r*) 18/28.
- SMĘTEK (1) *sb m – sg N:* A rozmáity řmętek przypáđnie ná ludzi 5/28.
- SMOCZY (1) *ai – sg m A:* piérwřzy zakřęt řmoczy (*rym do toczy*) 7/22.
- SMOK (2) *sb m – sg N:* Między tymi podobien řzéce řmok fye wije 3/1. *G:* Niezmierzoného řmóká przyřcifka łeb řrogi 3/15.

- SNAC (1) *pt* – fnać to mamki były Iowifzowé 2/18.
- SNADNIE (1) *av* – Aby ieden z drugiego fnaćnie obaczony 15/19.
- SNUĆ SIE (2) *vb impf – praes 3 sg*: Grzbiet podelwem fye fnuie 17/9, A zá nim niezliczony rój godzin fye fnuie (r) 20/12.
- SPIAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: Láncuchy gwiazdá fpięła 10/4.
- SPINAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: średnie (koło) szrodkiem fspina (*rym do ina*) 19/25.
- SPŁYWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: część bywa (! *zam.* fplywa) prawa przy ogonie 4/5.
- SPOJONY (4) *part praet pass – sg m N*: iéy wárkocz pleciony/ Z iego brzuchem ieft iednym płomieniem fpoiony (r) 8/16, Wołu/ zánurzony Woźnicá nie zoftawa: bo z nim ieft fpoiony (r) 24/12. *pl N subst*: Ták obfíté/ że iedné z drugieimi fpoioné (r) 18/5, Pátrzayże gwiazd/ które fą z ich wfchodem fpoioné (r) 20/25.
- SPOJRZYĆ (1) *vb pf – fut 2 sg*: á iefli fpoyrzyfz w táme (!) ftrony 9/23.
- SPOLNIE (1) *av* – Máiac głowy ná krzyżach fpólnie położone 2/17.
- SPOLNY (1) *ai – sg f A*: Pod iedną fpólną gwiazdę (!) 15/3.
- SPORY (3) *ai – sg n N*: iuz nie ták światło fporé (*rym do goré*) 3/23. *A*: choć wielka czeluść ma ták fporé światło (*rym do goré*) 8/20. *pl N subst*: Bo fporé być nie mogą ná krótkim dniu pławy 11/18.
- SPOSOB (1) *sb m – sg I*: który nie tákim fpofohem żegluie/ Zeby przodkiem prób wály 14/5.
- SPRAWA (2) *sb f – sg N*: Dzień (!) y noc iego fprawá 1/9. *G*: nie mieć z mrozem (! *zam.* morzem) fprawy (*rym do pławy*) 11/17.
- SPRAWIĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: lutnia ... którą naprzód fprawił W dziećinfwie (!) Merkurius (r) 11/1, Bo tego siła zewfząd Bóg dla ludzi fprawił (r) 24/28.
- SPRAWIĆ SIE (1) *vb pf – fut 2 sg*: Z tych fye nalepiéy fprawifz 20/23.
- SPRAWIEDLIWOŚĆ (2) *sb f – sg N*: A święta fprawiedliwość wfzem błogofławiła 5/18. *V*: Święta fprawiedliwości/ y tyś nie gárdziła Smiertelnym towarzysfstwem 5/7.
- SPRAWIEDLIWY (1) *ai – sg m I*: ziemiá fprawiedliwym gniewem poruszona 22/14.
- SPRAWOWAĆ (1) *vb impf – inf*: nowy fad fprawować (r) 1/14.
- SPROSNY (1) *ai – sg m N*: y dziś ten fprofny iad (! *zam.* gad) wfłáie 22/17.
- SPUSZCZAĆ (1) *vb impf – imp 2 sg*: wczás więc fpufczay żagle 16/20.
- SROGI (9) *ai – sg m N*: Lew frogi (r) 6/19, y frogi Niedźwiadek (r) 20/7, Lew frogi (r) 21/5, frogi Wieloryb 22/20. *A*: końcem ... nogi/ Niezmierzónego fmoká przyćifka łeb frogi (r) 3/15, Y robotného woły ná frogi ftól dáli 6/2, Niedźwiadká frogiego (r) 22/15. *I*: z mrozem frogim (r) 11/21. *pl A subst*: walki frogié/ y mordy pobudzi 5/27.
- STABA (1) *sb f – I sg*: lecz ztobą (! *zam.* ftabą) wfópák płynie 14/6.
- STAC (4) *vb impf – praes 3 sg*: á fám ná fwym kroku Stoi 7/20, Ná grzbiecie czáfzá ftoi 17/11. 3 *pl*: Iákim kfztałtem drzwi ftoią kluczem przepędzone 8/3. *part praes act*: Przeciwo nim Cepheus ná pólnocy ftoiąc (r) 22/5.
- STANAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Rzucił fye wzad/ y ftanął 3/6.
- STARY (2) *ai – pl m N pers*: ftárzy przedsię báia O siedmi 10/17. *G*: zá przebaczeniem Stárzych 6/16.
- STATECZNIE (2) *av* – Sámé kolá ftátecznie fą vmiárkowane 18/6, Swym porządkiem ftátecznie tkwią w obrotnym niebie 17/14.
- STĄD (5) *av* – bo zftąd wfzytko dobre mamy 1/20, A ogón zatokámi zftąd y zowąd krije 3/2; Ztąd wié oracz 1/13, Ztąd wié 1/14, Ztąd pogodę/ y wiátry/ y przyfzły dęfcz baczy 1/15.
- STĄDŻE (1) *av* – lecz w pyfku czérwony Okrutny płómién (!) goré: ztądże mu Grékowie Syrius imię dáli 13/13.
- STER *cf* STYR.



- STEROPA (1) *n-pr f – sg N*: Steropá (*rym do Meropá*) 10/20.
- STOLICA (2) *sb f – sg N*: y Oltarzá ránego stolicá (*rym do Orlicá*) 23/28. *G*: Práwą ręką stolice dośiągł Kálsiopy 10/10.
- STOŁ (1) *sb m – sg A*: Y robotného wołu ná frogi ftót dáli 6/2.
- STOPA (1) *sb f – pl A*: w všilnym biegu wznosi prędko ftopy (*rym do Kálsiopy*) 10/11.
- STRACH (3) *sb m – sg N*: Tenże ftrách Andromedę niefczefną zděymuie 22/19. *I*: á ony ftráchem nápełnił 5/30. *L*: A ty w ftráchu być muśiřz 16/24.
- STRAPIONY (1) *part praet pass – sg m N*: Perfeus ftrapiony (*rym do z rámiony*) 24/7.
- STRASZLIWY (1) *ai – sg f A*: (Hydra) Głowę fwą ftrázliwą pod Rákiem położył 17/8.
- STRONA (13) *sb f – sg G*: Máiać łeb z drugiéy ftrony ptáfzy 11/5, które z iednéy ftrony/ Słoneczny trop/ á z drugiéy duch ... Aquilonów zámyka (*r*) 13/1, dokąd z drugiéy ftrony/ Nie powftána przeciwné chmurom Aquilony (*r*) 16/24, á z drugiéy záś ftrony (*r*) 21/3, tá tedy záchodźi. Z drugiéy ftrony záś/ niebo ná górę wywodźi Drugié pół wieńcá 22/28. *A*: Y Andromedy widać práwą ftronę z dołu 24/4. *L*: NA lewéy ftronie bliźniát 6/25, Będzie leżał ná ftronie zgoła niewfpómniony 7/16, Po drugiéy ftronie niebo Kálsiope toczy 7/23. *pl A*: á iefli fpyrzyřz w támté (!) ftrony (*r*) 9/23, Obiecował wygláďzić zwiěrz ná wfzytki ftrony (*r*) 22/12. *L*: WTychże ftronach 16/8. *du A*: z rąk ná obie ftronie Wężá zbywa (*rym do ogonie*) 4/4.
- STRUMIEN (2) *sb m – sg N*: ftrumién nie práwie gwiazďďiřty (!) 16/1. *I*: Ikálá ... ftrzelilá ftrumieniem obfitem 9/2.
- STRZAŁA (3) *sb f – sg N*: Ale wynika Láběć/ y iáfna Orlicá/ Y Strzałá 23/28, Ieft potym druga ftrzałá 12/13, w ten czás ftrzałá znika 21/12.
- STRZEC (1) *sb m – part praet act*: ftrzegąc ludzkiéy řzkody 16/14.
- STRZELEC (10) *sb m – sg N*: Kiedy od řłonćá Strzelec bywa zágrzěwany 12/3, niepochybny Strzelec tegi łuk náložyl 19/6, Niedźwiadek/ po nim Strzelec 20/8, á Strzelec oftátka podáie 21/30, Bo tuż zá iego řędlem řtrzelec łukiem włada Náłożonym 12/6. *G*: V Strzelcá/ pod przedniemi nogámi/ koroná 16/5, ná piěrwřzym wfchodźie Strzelcá wyciągłégo 23/22, Strzelcá chróniać fye Perfeus 23/23. *A*: Ná Niedźwiadká/ y Strzelca 21/29, Kiedy niebo łuk z wody y Strzelcá podnieřie 23/12.
- STRZELIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: Ikálá kopytem Vderzoná/ ftrzelilá ftrumieniem obfitem 9/2.
- STYR (3) *sb m – sg N*: Styr tám ieft opuřczony 14/12. *D*: á tá (nawa) pořłufzna řtyrowi (*r*) 14/8. *I*: Między řtyrem á dźiwem morřkim pořłozoné 15/6.
- SUCHO (1) *av – oftátek fucho* nieřie wóz niezátopyny 22/22.
- SUCHY (1) *ai – sg m N*: Ná wielkim Helikonie ... Który przedtym fuchy byl/ lecz Ikálá ... ftrzelilá ftrumieniem obfitem 9/1.
- SWOJ (24) *pron – sg m G*: z vrobku řwégo fye rádowná 1/18. *A*: Słónce řwóy wóz ognify hámuie 18/26, Wieloryb řwóy pluřk z wody vkázuie 24/17. *I*: Káďza z nich řwym řáncuchem zá pluřk wwiązana 10/3, řwym okřegiem 19/22, řwym porządkiem 17/14, porządkiem řwoim rozřáďzonych 15/9. *L*: á řam ná řwym kroku Stoi 7/19. *f G*: mocą řwéy mądrořci 1/6, A ty/ o Vránia/ řycz mi řálki řwoiéy (*rym do moiéy*) 1/23. *A*: głowę fwą 6/26, Głowę fwą 17/8. *L*: ieft w řwéy dawnéy męce 8/12, Aby człowiek co w řwoiéy pracy nie řzkodował 1/17, Řrékowie ... w řwoiéy zacnéy mowie 13/14. *n G*: Z mieyřcá řwégo by namniéy nigdy nie wykroczy 2/5, iádem řędłá řwégo (*r*) 22/16. *I*: Deltoton řwym imięniém Řrékowie miánuiá 9/17, Tych fye ia opiřowáć řwym piórem nie wařę 17/22. *pl G*: imion řwych nie máia 15/7. *A subst*: Kłáďac ie pod řwé znáki 15/13, ře iuř wfzytki řwé przeřwiřká máia 15/21. *m I*: Aby ludźiom znáczyřy czáły/ biegi řwémi (*rym do řliczněmi*) 1/12. *f*: Ze křóm gwiazď obcych řam fye řwémi opiřuie 7/9.
- SYDOŃSKI (1) *ai – pl N subst*: pořłedniéy Řrékowie/ Ale piěrwřřéy řydonřkie (!) nawy řżywáia 2/22.

- SYRYJUS (1) *n-pr m – sg A*: ztądże mu Grékowie Syrius imię dali 13/14.
- SZABLA (1) *sb f – sg A*: złoczną fzałbę wkwali 6/1.
- SZALONY (1) *ai – sg f N*: tá dumá fzalona (r) 22/13.
- SZCZEP (1) *sb m – pl N*: Tego/ gdy z fłóncem wznidzie fczépy nie omył/ Co fłabą żywność máiac/ w lift fye tylko śilą 13/15.
- SZEROKI (1) *ai – pl N subst*: fzérokíe plécy (!) Chyronowé 19/4.
- SZEŚĆ (3) *nm – N*: Ná każdą noc wftáwnie fześć znáków záchodzi 20/15. *G*: O siedmi powiádaią: lecz ... niémáfz więcéy fześci (*rym do wieści*) 10/16. *I*: Sześcią promieni z oká w okrag rozmierzóné 20/3.
- SZKODA (1) *sb f – sg G*: ftrzegac ludzkiéy fzkody (*rym do niepogody*) 16/14.
- SZKODLIWY (2) *ai – sg m N*: Płómień nie wielki/ ále żeglarzom fzkodliwy (*rym do popędliwy*) 7/3. *pl N subst*: ná drugich (gwiazdach) nam máło: Bo té nie ták fzkodliwé 13/20.
- SZKODOWAĆ (1) *vb impf – con 3 sg m*: Aby człówiek co w swoiéy pracy nie fzkodował (r) 1/17.
- SZNUR (1) *sb m – sg I*: lecz ogien (!) podplecionym fznurem/ Przed infzymi zacnieyfzy (r) 4/14.
- SZUKAĆ (1) *vb impf – inf*: Lecz go po tásmie fzaak Andromedy trzebá 9/10.
- SZYJA (5) *sb f – sg N*: głowá nie ták iáfno goré/ Ani fzyiá 8/20, Y łeb końłki/ y fzyiá sięga Oceaná 21/14. *A*: ále wfzytkę głowę/ Y fzyię/ fwym okręgiem trzyma Pégázowé 19/22, Ow (Cepheus) po fzyię iuz w morzu gáśnie náklóniony 22/7. *I*: Hydrze łeb z fzyiá narza 24/1.
- ŚCIEŻKA (1) *sb f – pl I*: Który ściefzkámi bieząc kolá nawietfzégó 9/7.
- ŚLICZNY (1) *ai – pl f I*: niebo nátknął gwiazdami ślicznými (*rym do fwými*) 1/11.
- ŚMIADY (1) *ai – sg m N*: Bó (!) brzuch v niego śmiady: lecz w pyłku czérwony Okrutny płómien (!) goré 13/12.
- ŚMIELE (1) *av – ten przedsię śmieie náftępu ie (!) 4/2.*
- ŚMIERĆ (1) *sb f – sg G*: á my od śmierci/ tylko przez dyl máły 11/26.
- ŚMIERTELNY (2) *ai – sg m N*: Aby śmiertelny człówiek każdá znał ofobno 15/14. *n I*: y tyś nie gárdziłá Śmiertelnym towarzystwem 5/8.
- ŚREBRNY (1) *ai – sg m N*: Ale kiedy zás náftał śrébrny wiek po złotym 5/19.
- ŚREBRO (1) *sb n – sg N*: Ale iáko żelázu śrébro wfátpiło 5/31.
- ŚRZEDNI (1) *ai – sg n A*: Pobrzeżnych (kól)/ brzegiem sięga/ śrzednie śrzedkiem f pina 19/25.
- ŚRZODEK (1) *sb m – sg I*: Pobrzeżnych (kól)/ brzegiem sięga/ śrzednie śrzedkiem f pina 19/25.
- ŚWIADOMY (1) *ai – pl D*: ku świadomym góróm fye puściłá 5/29.
- ŚWIAT (2) *sb m – sg G*: iefli oná będzie godná światá (*rym do Arátá*) 1/26.
- ŚWIATŁO (8) *sb n – sg N*: y to światło wdzieżczne Niezgáfzónégó fłóncá 1/9, iuz nie ták światło fporé 3/23. *G*: y światłá ták znákomitégó 6/9, Ten światłá náfycony od północy tonie 21/1. *A*: choć wielka czeluść ma ták fporé Światło/ że może zrównác z gwiazdami piérwfzými 8/21, Sam/ by więc przy mieściacu/ tępé światło dáie 9/9. *I*: nieznácznym światłem obdárzoné 10/14, Té zás drobném y bládem światłem opátrzoné 15/5.
- ŚWIATŁOŚĆ (3) *sb f – sg N*: Andromedá ... Któréy światłóść/ w pozny czas nocny/ niewátpliwa 8/9. *G*: Siłá ich iednéy miáry/ tákze y światłóści (r) 15/16, trzyma fye niebiełkiéy światłóści (r) 19/12.
- ŚWIECIĆ (3) *vb impf – praes 3 sg*: Z którym wftáwnie świeci 24/11. *3 pl*: W czele świecą Hiády 7/10, Té tedy pewnym piątnem świecą rozeznáné 15/23.
- ŚWIETNY (11) *ai – sg m N*: Y świetny pás wielkiégó biega Orioná 9/13, kiedy gwiazd innych świetny taniec zgáfnie 16/18, Bo gdy świetny Rák wftáie 20/27, Świetny to/ y ma świetné gwiazdy wedlá siebie 6/11, A przednie nogi z morzá śwétny (!) pies podawa 21/10. *G comp*: Próžno znáku ná niebie świetnieyfzégó pátrzy 13/9. *f N*: Owá świetna y znáczna 2/24.

*A*: Tąką ma świętną głowę 8/10. *pl N subst sup*: Cztérzy (gwiazdy) co naświétnieyżé w kroku mieyfce máią 6/14. *A subst*: świętné gwiazdy 6/11, ták świętné rogi wkázuie/ Ze króm gwiazd obcych łam fye śwémi opifuie 7/8.

ŚWIĘTY (6) *ai – sg m A*: A oni twóy święty głos mieli w wczéiwości 5/10, brzég święty Vpátruie z dáleká (*rym do okręty*) 11/24. *f N*: A święta fprawiedliwość włzem błogółławiłá 5/18, Święta pánná 6/4. *A*: Rzadko tę świętą pánnę widác było potym 5/20. *V*: Święta fprawiedliwości/ y tyś nie gárdziłá Smiertelnym towarzysftwem 5/7.

TAJGETA (1) *n-pr f – sg N*: Taygetá 10/20.

TAK (20) *av* – Ták znáczny łeb 7/8, Iákim kftałtem drzwi ftoią kluczem przepędzoné/ Ták té gwiazdy zdádzą fye tām być rozłádzoné 8/4, Ták obfité/ że iedné z drugiémi fpoioné 18/5, ták prędko 2/25, nie ták światło fporé 3/23, ták silnie 4/10, ták znákomitégo 6/9, nie ták wielki 7/2, ták świętné 7/8, ręce ták rozkrzyżowálá/ Iákoby wdřeczónéy córki żáłowálá 8/5, ták znáczne 8/10, nie ták iáfno 8/19, ták fporé 8/20, nie ták fzkodliwé 13/20, ták/ że dwie á dwie z łobą porównáné 18/7, ták wielkié 18/13, morzá ták wielé przechodźi/ Iáko od Kozorożcá dáleko Rák włchodźi 19/31, ták fye włérz zálwze rofpościéra/ Ilé pół kolá wzgóřé w piérwfzy mrok záwiéra 20/17, ták záchodzą 21/3.

TAK (3) *cn* – iáko żelázu śróbro wfąpiło/ Ták nád piérwfzé gorfzych fye ludzi námnożyło 5/32, ták ráné Iáko pozné 10/21, ták węzłowi Temu náležý/ iáko y Wielorybowi 15/3.

TAKI (5) *pron – sg m N*: ieden łam tákí (*r*) 10/8. *I*: nie tákim fpoobem żegluie/ Zeby przodkiem prób wáły 14/5. *f A*: Tąką ma świętną głowę 8/10, iáko wielé mieyfcá záftepuie włchodząc: Táką drugá część równie záf bierze záchodząc 20/2. *pl G*: Tákich kół/ nie dowiedzie żadná ręká ina 19/26.

TAKIEŻ (1) *av* – TAKież Pies idźie zá nim 13/11.

TAKOWY (1) *pron sg m N*: tákowy Ogién z rámiot wychodźi/ że y w pełnią goré (*r*) 3/21.

TAKŻE (3) *av* – Máiąc głowy ná krzyżach fpólnie położoné. Tákże ná wznák biég dźierzą 2/18, Siłá ich iednéy miáry/ tákże y świátłości 15/16, Owé tedy y włchodzą/ y tákże pádáiá Włzytki w miárę 19/29.

TAM (7) *av* – Gdzie ma głowę Helice/ tām ogón położył 3/3, Táy (! *zam*. Táy) więc głowá tām wpada ná głębokió morze/ Gdzie wieczorné y ráné miéłzáią fye zorze 3/9, Ták té gwiazdy zdádzą fye tām być rozłádzoné 8/4, Bo y tām ma do fkały przykowáné ręce 8/13, tām więc o tym częśie Cynozurá wyfoko w nocy głowę nieśie 12/8, Styř tām ieft opulfzony/ gdzie poślednié nogi Chártá 14/12, Vyřżyřł tām drógę 18/10.

TAMTEN (1) *pron – pl A subst*: iefli fpoyřżyřł w támte (!) ftrony 9/23.

TAMŻE (4) *av* – Támże y Eridaná wyřřzy 24/25, TAmże pod iego grzbietem przypátruy fye pilnie 4/9, TAmże łą prędkie nogi Skopu 9/6, BO tāmże Andromedá blifko 8/8.

TANIEC (1) *sb m – sg N*: kiedy gwiazd innych świętny taniec zgálfnie 16/18.

TAŚMA (1) *sb f – sg L*: Lecz go po táśmie fłukác Andromedy trzebá 9/10.

TEDY (8) *cn* – Stufznie go tedy zálwždy napřzd wfpominaamy 1/19, Té tedy pewnym piątnem świecá rozeznáné 15/23, To tedy ... iákofmy fłyřzeli/ W Ráku tkwi 18/28, Owé tedy y włchodzą/ y tákże pádáiá 19/29, Té tedy ták záchodzą 21/3, Ten tedy ná troię wfława rozdzielony 21/31, tá tedy záchodźi 22/27, Kożę (! *zam*. Kożę) tedy ognifłá/ y iéy drobne plemię ... Kozorożec podáie 23/19.

TEN (131) *pron – sg m N*: Ten to 8/25, Ten 9/11, 14/19, 21/1, 31; TEn 11/8; ten 2/12, 4/2, 9/3, ten to 16/2, ten 16/13, 22/17, 23/7. *G*: Tego 13/15, 19, 14/1, 16/10, 23/1; tego 17/2. *D*: Temu 15/4, 21/25; temu 11/14. *A*: Ná ten czás 6/22, ná ten kftált 9/18, W ten czás 11/21, 21/12, Wten czás 24/17, w ten czás 11/21, 25, 21/12, Ná ten czás 21/24, 24/23, ná

- ten czas 22/3, ten 16/14. *I*: Tym kształtem 14/10; tym 2/2, POd tym 9/22. *L*: W Tym 13/6; o tym częście 12/8, 23/11, przy tym 24/13. *f N*: Tą 2/21, 11/3; tą 4/10, 5/6, 14/8, 17, 16/3, 4, 21/17, 22/13, 27. *G*: Tę 6/9, 18/11; tę 3/12, 6/7, 17/17, 19/11, 24/20. *D*: tę 5/1, 8/17. *A*: tę 5/20. *L*: w tę 15/15, o tę dobie 22/1. *n N*: To 18/24, 28, 19/31; to 1/9, 26, 2/18, 5/17, 6/11, 10/15, 13/1, 15/13, 21, 16/16, 17/13. *G*: Tego 19/9, 20/13; tego 12/4, 24/28. *A*: To 5/29, 21/6; to 2/19, 6/5, 10/6, 23, 20/5, 22/26, 24/1. *I*: Tym 19/15, 16, á przytym 22/30. *L*: tym 5/13, 19/3, 3, 4, 5, 6, 13, ná tym (*rym do zátym*) 5/13, W tym 19/3, 4, 5, 6, 13, Potym 3/4, potym (*rym do złotym*) 5/20, (*rym do złotym*) 5/26, 11/3, 12/7, 13, 13/3, (*rym do złotym*) 20/9, przedtym 9/1. *pl m N pers*: či 7/17. *subst*: Té 10/21, 15/5, 23, 21/3; té 8/4, 13/20, 19/27. *G*: Tych 16/1, 17/18, 22; tych 6/13, 7/2, 10/1, 18/14, 20/23. *A subst*: Té 19/23. *I m*: Témi 1/16. *f*: tymi 3/1, 15/28. *n*: témi 19/11. *L*: W tych 20/11. *Cf TO*.
- TENŻE (18) *pron* – *sg m N*: Tenże 1/11, 22/19. *G*: tegóz 3/17. *I*: tymże 13/4, 18/27, 24/7. *I*: W tymże czásie 23/26. *f G*: téyże 21/26, 26, 23/10, 24. *L*: o téyże godzinie 21/20. *f N*: Tę (*! zam. Táž*). *n N*: Tóz 19/19; tóz 19/1. *A*: Tóz 16/28. *pl f I*: tymiż 15/10. *L*: WTychże 16/8.
- TEŻ (2) *pt* – nie prawie wielkimi Nie názbyt též gwiazdami przyodžian ciemnimi 11/9, A též od inžych członków różnéy ľą właľności 23/17.
- TEGI (1) *ai* – *sg m A*: Strzelec tegi ľuk náložyl 19/6.
- TEPY (1) *ai* – *sg n A*: by więc przy mieřacu tepé řwiátlo dáie 9/9.
- TKWIĆ (5) *vb impf* – *praes 3 sg*: Bo pod nią málo co tkwi 9/11, Między którym/ á klęczniem/ tkwi w okraglym niebie 11/6, á tá tkwi w nogách Wodnikowi 16/4, W Ráku tkwi 18/29. 3 *pl*: Swym porządkiem ľtátecznie tkwią w obrotnym niebie 17/14.
- TO (4) *pt* – Y to z ľudźmi iuž nigdy mieľzac ľye nie chćiała 5/21, Ten to kón 8/25, Które to ľą 10/19, ten to Wodnik ifty 16/2.
- TOCZYĆ (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: Sámá oř/ która předki křąg niebieľki toczy (*r*) 2/4, Po drugiý ftronie niebo Káľsiope toczy (*r*) 7/23.
- TONĄĆ (5) *vb impf* – *praes 3 sg*: Kón zász o tę dobie Tonie 22/2, w morzu Cepheus od rąk po pás tonie (*rym do Orionie*) 12/11, Ten řwiátłá náľycony od północy tonie (*rym do konie*) 21/1, Bo głowá tonie w morzu/ nogi ma ná goli 22/25, A ľámá tonie/ kiedy Kozorożec wfchodźi 23/25.
- TOPIĆ (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: Których czterzy go topią 24/19.
- TOWARZYSTWO (1) *sb n* – *sg I*: y tyř nie gárdźiła Smiertelnym towarzystwem 5/8.
- TROCHA (1) *sb f* – *sg A*: trzećia trochę mniefyła 9/19.
- TROJ (1) *nm* – *sg A*: Ten tedy ná troię wfława rozdźielony 21/31.
- TROP (3) *sb m* – *sg N*: Słoneczny trop 13/2. *I*: A tymże zász tropem náząd pořtepuie 18/27. *pl A*: á potym rychłó ľam wypada Za Niedźwiadkiem tuž w tropy 12/8.
- TRUDNO (1) *av* – Tych trudno iednę z drugiý ná wyřokim niebie Vpátrować 17/18.
- TRWAĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: Z mieľyćá řwégo by namniý nigdy nie wykroczy. Ale trwa niezruľzona 2/6.
- TRZEBA (5) *praed* – Cephea/ w tyle pátrzac Cynozury trzebá (*r*) 7/18, Ale v niego czterech nóg pátrzac nie trzebá (*r*) 8/23, Lecz go po tářmie ľzukác Andromedy trzebá (*r*) 9/10, Albo nawie zátónać/ álbo wołác trzebá (*r*) 16/22, CZtéry Kolá przednieyřé káždému znác trzebá (*r*) 18/2.
- TRZECI (1) *nm* – *sg f N*: Dwie linie ma równé: trzećia trochę mniefyła 9/19.
- TRZY (4) *nm* – *pl N subst*: Ku tę gwiazdźie/ trzy drugi kioniowi náležą 8/17, Tego kolá trzy częřci wzgóř wynieřioné 19/9. *A subst*: Trzy gwiazdy nieřie dyľzel 2/14, Pięc nád źiemia/ á trzy zász nieřie zánurzoné 18/25.
- TRZYKĄT (1) *sb m* – *sg I*: Ieľt ... znák ... trzykątém ľádzony: Deltoton řwym imięniém Grékowie miánuią 9/16.

- TRZYMAĆ (5) *vb impf – praes 3 sg*: Wozá wielkiego dyfzel/ trzyma pochyłony Arktophiláx 4/12, Pánnę/ która kłos trzyma zbożá doftálęgo 4/18, Który głowę fwą trzyma przeciwko Helicy 6/26, POd tym/ głowę Skop trzyma nieco náchylony Ku południu 9/22, ále włytkę głowę/ Y lzyię/ fwym okręgiem trzyma Pégázowę 19/22.
- TRZYMAĆ SIE (5) *vb impf – praes 3 sg*: Ale tá Aquiloná iáfnęgo fye trzyma (r) 14/17, Między témi ... koło/ téy wielkości Co y mlęczné/ trzyma fye niebiełkiéy świátłóści 19/12, Czwarté włytkich fye trzyma ná vkoś fádzoné 19/24. 3 *pl*: nogi Chártá wprzód idącego trzymáią fye drogi 14/13, Tych (planet) trudno iednę z drugiéy ná wyfokim niebie Vpátrowác: bowiem fye nie trzymáią siebie 17/19.
- TU (8) *av* – Tu 6/20, 21, 11/17, 18/26, 19/7, 18; tu 14/22, 19/17.
- TUŻ (4) *av* – TVż 10/13, 12/16; tuż 12/6, 8.
- TWOJ (2) *pron – sg m N*: Twóy to dar 1/26. *A*: twóy świéty głos 5/10.
- TY (5) *pron – N*: y tyś nie gárdziłá 5/7, A ty w ftráchu być muśifz 16/24. *A*: A iefli cię ... pocznie miotác morze 11/19, oycze dobrotliwy: Ciebie chwalić powinien káždy człowiek 1/22. *V*: A ty/ o Vránia/ życz mi łálki fwoiéy 1/23.
- TYCZEĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: Ale co fye wielkości tycze 18/12.
- TYLE (2) *av* – Tego kołá/ ilé fye w głéboki podawa Ocean/ tylé zásię nád ziemiá zoftawa 20/14, fześć znáków záchodzi: A tylé drugié zásię z Oceanu wfchodzi 20/16.
- TYLKO (9) *pt* – Ale wieczorem tylko z gór fye więc pufczálá 5/22, Bo tylko przednie członki vkázuie z niebá 8/24, á my od śmierci/ tylko przez dyl máły 11/26, w lift fye tylko šíłá 13/16, Bo té nie ták fzkodliwé/ tylko znáczą ciáło 13/20, A Kłęczniá tylko lewa nogá iuż przy ziemi 21/8, A Kłęczén práwą tylko nogę po (! *zam.* do) koláná ... z głébokiégo wyniół Oceaná 21/23, Przy Wadze gołén tylko iego połýfkawa 21/27, Ale go nie zálápi/ tylko zá rámioná 23/32.
- TYŁ (3) *sb m – sg A*: Orion záváždy tylé podáie 22/18. *I*: Poftępuje znienaglá tyłem ku brzégowi (!) 14/9. *L*: Cephea/ w tyle pátrzáć Cynozury trzebá 7/18.
- U (8) *praep cum G*: V téy ná práwym fkrzydłé 6/7, V Nóg 7/6, VNóg 10/8, V Strzelcá 16/5; v woż-nice 7/11, v zachodu 7/13, v niego 8/23, 13/12.
- UBOGI (1) *ai – pl D*: Włytki członki martwieiá żeglarzóm vbogim (r) 11/22.
- UCHODZIĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Wodnik zá Kozorożcem záváždy pozniéy wfchodzi: Kozoro-żec wprzędzá/ y ná dól vchodzi (r) 11/16, Procion ná (!) morze vchodzi (r) 23/26.
- UCZCIWOŚĆ (1) *sb f – sg L*: twóy świéty głos mieli w vcziwości (r) 5/10.
- UDERZONY (1) *part praet pass – sg f N*: fkalá kopytem Vderzoná 9/2.
- UDERZYĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: fpufczay żagle. Bo iefli prédki wicher/ vderzy w nie nagle 16/21.
- UDRĘCZONY (1) *part praet pass – sg f G*: Iákoby vdręczonéy córki żáłowálá 8/6.
- UDZIELNY (1) *ai – pl N substr*: Przeto vdziélné znáki fą poftanowioné 15/18.
- UJŹRZEĆ (5) *vb pf – fut 2 sg*: á iefli fpoyrzył w támté (!) ftrony/ Vyżrzył ryby 10/1, Pátrzáiác ná niebiełką krafę ... Vyżrzył támté drógę 18/10; V Nóg Woźniczych vyżrzył pokléklégo wołá 7/6, kiedy vyżrzył piérwłzy zakręt fmoczy 7/22. 3 *sg*: Támże y Eridaná vyżrzy wfchodzącego Żeglarz (!) 24/25.
- UKAZOWAĆ (3) *vb impf – praes 3 sg*: ták świétné rogi vkázuie (r) 7/8, przednie członki vkázuie z niebá 8/24, fwóy plułk z wody vkázuie (r) 24/17.
- UKŁĘKŁY (1) *ai – sg m N*: Wól vklekły 20/10.
- UKOŚ (1) *sb f a. m – sg A*: Té kołá ... profito położoné: Czwarté włytkich fye trzyma ná vkoś fádzoné 19/24.
- UKOWAĆ (1) *vb pf – praet 2 sg m pers*: fżáblę vkowáli (r) 6/1.
- UMIARKOWANY (1) *part praet pass – pl N substr*: Sámé kołá ftátecznie fą vmiarkowáné (r) 18/6.



UMYKAĆ SIE (2) *vb impf – praes 3 sg*: Pánná fye vmyka Ku południu (r) 18/20, Przed nim fye y ón wielki Orion vmyka (r) 22/10.

UNIESIONY (1) *part praet pass – sg m N*: który hárdą myślą wniešiony (r) 22/11.

UPATROWAĆ (2) *vb impf – inf*: Tych trudno iednę z drugiý ná wyłokim niebie Vpátrować 17/19. *praes 1 pl*: częłtokroć brzég świéty Vpáttruim z dáleká 11/25.

UPATRZONY (1) *part praet pass – sg m N*: że y w pełnią goré Vpáttrzony 3/23.

UPATRZYĆ (2) *vb pf – fut 2 sg*: Vpátrzyłz rozpalony Ołtarz ná zachodzie 24/6. *part praet act*: vpátrzywłzy łudzi gromádę nie máłá 5/23.

UPRAWOWAĆ (1) *vb impf – inf*: kiedy ma rolą vpráwować (r) 1/13.

UPRZEDZAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Kozorożec vprzędza/ y ná dół vchodzi 11/16.

URANIJA (1) *n-pr f – sg V*: A ty/ o Vránia/ žycz mi łálki fwoiéy 1/23.

UROBEK (1) *sb m – sg G*: Aby człowiek ... z vrobku fwégo fye rádowná 1/18.

URODZONY (1) *part praet pass – sg m A*: Dżiwnie vrodzoného došięga Chyroná 17/10.

USADZONY (4) *part praet pass – sg f N*: bo oná Nie z wielu/ y nie z gęłtych gwiazd iełt vłádzoná (*rym do oná*) 8/2. *pl N subst*: Czterzy ... w kroku mieylce máią Ná kwáter vłádzoné 6/15; w kupie vłádzone Baby biežá (*rym do obdárzoné*) 10/13/. *A subst*: WŠzytki gwiazdy tym pięk-nym wzorem vłádzoné (*rym do nieułtánowioné*) 2/2.

USILNY (1) *ai – sg m L*: w všilnym biegu wznóší předko łtopy 10/11.

USTAWA (1) *sb f – sg N*: Nie pátrząc álbo ná kaźń/ álbo iákie práwá/ Ale łámá przyłtoyność tá byłá vłtává (r) 5/6.

USTAWNIE (2) *av – Ná* każdą noc vłtáwnie łšeć znáków záchodzi 20/15, Z którym vłtáwnie łwiéci 24/11.

USTĄPIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg n*: Ale iáko želázu šrébro vłtąpiłó (r) 5/31.

USTĘPOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Raz ná Wiołnę/ raz/ kiedy Łáto vłtępuie (r) 19/14.

UTRAPIONY (1) *part praet pass – sg m N*: Cepheów naród vtrapiony (r) 7/15.

UTWIERDZIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: On vtwiárdził ná wieki niebo nie łtánowné 1/8.

UWIĄZANY (1) *part praet pass – sg f N*: Káżdá z nich fwym łáncuchem zá płułk vwiázána (r) 10/3.

UŻYWAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: połedniéy Grékowie/ Ale piérwłžéy Sydonłkie (!) nawy vżywáią (r) 2/22.

W (89) *praep – cum A* (29): W 5/16, w 3/22, 6/4, 8/9, 9/23, 12/8, 13/6, 14/2, 16/21, 17/11, 18/8, 20/3, 13, 18, wczás 16/20, W ten czás 11/21, 21/12, Wten czás 24/17, w ten czás 11/21, 21/12, w ten czás kiedy 11/25, w miaré 19/30, wnoc 20/19, w poły 2/7, wprzód 14/13, w pół niebá 16/26, w pół grzbietá 18/23, w pół práwie 19/11, wzad 3/6. *cum L* (59): W 4/1, 7/10, 11/2, 12/20, 13/6, 16/8, 18/16, 18, 19, 29, 19/3, 4, 5, 6, 13, 20/7, 11, W tymże czásie 23/26; w 1/17, 2/8, 10, 27, 3/23, 5/10, 13, 6/13, 13, 14, 7/18, 8/12, 12, 10/11, 13, 11/6, 12/9, 11, 19, 13/12, 14, 23, 14/7, 15/15, 16/3, 4, w pośrzodku 16/19, w 16/24, 17/14, 18/15, 19/3, 20/4, 6, 7, 28, 21/28, 22/7, 21, 25, 24/21, We dnie i w nocy 12/23.

WAGA (7) *sb f – sg N*: w nim Wagá 20/7, Y Wagá/ choćá ciemná/ króm znáku nie minie 21/19. *G*: Tóz kołó/ wagi ciemnéy kílká gwiazd zámyka 19/19. *D*: przypátruy fye pilnie/ Równéy wadze: ále tá nie gore ták šilnie 4/10, Mąż niedżwiadkowi/ á koń wadze pođłżony 17/3. *L*: Przy Wadze gołéń tylko iego połyłkawa 21/27, Ale zaráz przy wadze włchodzi pół Korony 21/32.

WALKA (1) *sb f – pl A*: Który wiek walki frogié/ y mordy pobudzi 5/27.

WAŁ (2) *sb m – pl N*: kiedy wáły Bijá (*rym do máły*) 11/25, *A*: Zeby przodkiem prół wáły 14/6.

WARKOCZ (1) *sb m – sg N*: iéy (Andromedy) wárkocz pleciony 8/15.

WAŻYĆ SIE (1) *vb impf – praes 1 sg cum neg*: Tych fye ia opifowác fwym piórem nie wáżę (r) 17/22.

- WAŻ (5) *sb m – sg N*: W nich fye wielki wąż kręci 4/1, wąż wżytek prócz głowy 20/30, Bo téy Wąż Oceaná nieświádomy broni 24/20. *G*: z rąk ná obie sronie Wężá zbywa 4/5; téy głowy okrutného wężá (*r*) 3/12.
- WDAWAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg m*: W niebelspieczeństwo żaden nie wdawał żywotá 5/16.
- WDZIĘCZNY (2) *ai – sg f A*: Pátrzáiąc ná niebielką kralę bárzo wdzięczną (*r*) 18/9. *n N*: y to światło wdzięczne Niezgálzoného łóńcá (*r*) 1/9.
- WEDŁA (2) *praep cum G – y* ma świétné gwiazdy wedla siebie 6/11, znáki/ które wedla siebie Swym porządkiem státecznie tkwią w obrotnym niebie 17/13.
- WEGNAĆ (1) *vb pf – plusq 3 sg m*: To co był Rák ná morze wegnał 21/6.
- WET (1) *sb m – sg A*: Stółźnie go (Boga) tedy zázwdy naprzód wlpominamy: Naprzód/ y náwet 1/20.
- WĘZEL (2) *sb m – sg N*: gwiazdá ... od Greków názwana/ Niebielki węzeł 10/5. *D*: która ták węzłowi Temu náležyl/ iáko y Wielorybowi (*r*) 15/3.
- WĘŻOWNIK (3) *sb m – sg N*: Wężownik ogniowy 20/29, A gdy Wężownik w morzu po koláná brodzi 24/21. *G*: y ciáło náftawa Iáfného Wężownika 23/3.
- WĘŻOWNIKOWY (1) *ai – pl A subst*: Niešie Wężownikowé ręce rozwiedzioné 23/5.
- WĘŻOWY (1) *ai – sg n N*: Z łukiem páfmo węzowé/ y ciáło náftawa Iáfného Wężownika 23/2.
- WIATR (7) *sb m – sg N*: Nawy wiátr niešie 6/23. *A*: Bo niepogody budzi/ y wiátr popędliwy 7/4, Z południá mafz pewny wiátr 16/20. *pl N*: W ten czas wiátry pánuia 11/21. *A*: Ztąd pogodę/ y wiátry/ y przyšły dęscz baczý 1/15, Ale wiátry pobudzáć/ żaden gwałtownieyfzy 12/17, Ze wfchodu/ nie z południá/ wiátry obiecuie 16/29.
- WICHER (1) *sb m – sg N*: fpułczay żagle Bo iefli prędkí wicher/ vderzy w nie nagle 16/21.
- WIĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 pl*: Między tymi podobien rzéce fmok fye wije (*r*) 3/1.
- WIDĄĆ (5) *vb impf – inf*: Nie dáleko téy głowy okrutného wężá/ Widác żałofny wyraz pokléklého mężá 3/13, Rzadko tę świétą pánnę widác było potym 5/20, lecz v zachodu/ piérwéy widác wołu 7/13, Y Andromedy widác práwą sronę z dołu 24/4. *praes 1 pl*: Temu/ iáko widamy/ częšto fye przygadza 21/25.
- WIDOMY (3) *ai – sg m A*: Przy wżytkich fą widomé znáki położoné 18/4. *A subst*: Ma dwa wozy widómé 2/13.
- WIDZIEĆ (2) *vb impf – inf*: zkąd czáfu nocného Da fye widziéć/ fásiádá Bootá zacného 6/6, Bo to iéy żáłość/ widziéć okréty rozbité 16/16.
- WIECZOR (1) *sb m – sg I*: Ale wieczorem tylko z gór fye więc pufczálá 5/22.
- WIECZORNY (1) *ai – pl N subst*: Gdzie wieczorné y ráné miéłzáia fye zorze 3/10.
- WIEDZIEĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Ztąd wié oracz kiedy ma rolą wpráwować 1/13, Ztąd wié kiedy śiać 1/14.
- WIEK (5) *sb m – sg N*: Póki płynął chwálebny ón piérwfy wiek złoty 5/3, Ale kiedy zás nástał śrébrny wiek po złotym 5/19, Który wiek walki frogié/ y mordy pobudzi 5/27. *pl A*: On wtwiérdził ná wieki niebo nie stánowné 1/8. *I*: On był iefcze przed wieki 1/5.
- WIELE (3) *av – To (koło) przeczné zásię/ morzá ták wielé przechodzi 19/31, A iáko wielé mieyfca záftepuie wfchodząc 20/1. comp*: niémáfz więcéy fzéści 10/16.
- WIELE (2) *nm – N*: Iák ich wielé porządkiem swoim rozfádzonych 15/9. *G*: Nie z wielu/ y nie z gęftych gwiazd iefł wfádzoná 8/2.
- WIELKI (19) *ai – sg m N*: W nich fye wielki wąż kręci 4/1, Owá iáfna: ále tych płómién nie ták wielki. Płómién nie wielki/ ále żeglarzom łzkodliwy (*rym do kozielki*) 7/2, VNóg wielki Perfeus 10/8, Tym wżytek/ iáko wielki Skop iefł/ przedzielony 19/15, Przed nim fye y ón wielki Orion vmyka 22/10, A wielki Pies/ y Záiać/ y Orion znika 23/14. *G*: Wozá wielkiego dyfzel 4/12, Y świétny pás wielkiego biega Orioná 9/13, ZA ogonem wielkiego chártá 14/4. *L*: Ná

wielkim Helikonie wzbudził wodę żywą 8/26. *f N*: wielka czeluść ma tak sporé Światło 8/20, Bo ich zewsząd moc wielka. á w téy obfitości Siła ich iednéy miary 15/15, Nie przez miarę mgła wielka 16/27. *n A*: HYdra wielkie ná niebie mieylce załtapiła 17/7. *pl N subst*: (gwiazdy) Iáfné/ y wielkie 8/19, dwie (koła) przednieylzé Są tak wielkie/ drugié dwie nieiáko równieylzé 18/13. *f I*: nie prawie wielkimi Nie názbýt téż gwiazdami przyodżian ciemnymi (*r*) 11/8. *comp sg m G*: Iákiéy ogón niedźwiedzia goré co wietłżego (*r*) 6/10. *sup sg n G*: Który ściéżkami bieżąc koła nawiéłżego (*r*) 9/7.

**WIELKOŚĆ** (3) *sb f – sg G*: Téy wielkości y światła tak znakomitęgo 6/9, Ale co fyé wielkości tycze 18/12, koło/ téy wielkości Co y mlęczné (*r*) 19/11.

**WIELONOĞI** (2) *ai – sg m N*: á Rák wielonogi Pod brzuchem (*r*) 6/18, To co był Rák ná morze wegnał wielonogi (*r*) 21/6.

**WIELORYB** (11) *sb m – sg N*: Przedsię zá nią Wieloryb niewściagniony bieży 14/16, A Wieloryb z południá ku niéy przedsię godzi 22/4, Y ón frogi Wieloryb sam o łobie czuie 22/20, Wten czas Wieloryb swóy plułk z wody wkázuie 24/17, Ná ten czas iuż Wieloryb nie iest roździelony (!) 24/23. *G*: Zbiégáią fyé ná ostrym czubie Wielorybá Pod iedną fpólną gwiazdę (!) (*r*) 15/2. *D*: która tak węłowi Temu należy/ iáko y Wielorybowi (*r*) 15/4, tá Wielorybowi Plułka sięga (*r*) 16/3, tóž (koło) y Wodnikowi Goleni przepáfuie/ plułk Wielorybowi (*r*) 19/2. *A*: Wielorybá záś/ Aufter pochmurny przedyma 14/18, fkláda wzrok ná Wielorybá (*r*) 15/27.

**WIENIEC** (3) *sb m – sg N*: Kwitnie Cnéy Ariádný wiéniec znakomity 3/18. *G*: niebo ná górę wywodzi Drugié pół wieńcá y częś óstátnią ogona Długiéy Hydry 22/29. *A*: Áž o wiéniec okragły żęđłem fyé opiera 4/7.

**WIEŚĆ** (1) *sb f – pl N*: lecz to ploné wieści (*rym do łżeści*) 10/15.

**WIĘC** (3) *cn* – Bo to iéy záłość/ widzieć okréty rozbité: Więć ludzióm opowiada znáki rozmáité 16/17, Zyli wfzyfcy w pokoju/ przeftáwáiąc ná tym/ Co przyroźdzeniu dofyć: więc morłki pław zátym Nie był ludzióm znáiómy 5/14, Z południá małz pewny wiátr/ wczás więc fpułczay zágle 16/20.

**WIĘC** (9) *pt* – potym Ryby wodné/ Więć Skop/ więc Wól wklékły/ więc Bliźniétá zgodné 20/10, Téy (! *zam*. Táz) więc głowá tám wpada ná głębokié morze 3/9, z ludźmi iuż nigdy miełżác fyé nie chciáłá/ Ale wieczorem tylko z gór fyé więc pufczáłá 5/22, Sam/ by więc przy mieśiácu/ tępé światło dáie 9/9, Znák tego nieomylny Niedźwiadek więc dáie 12/4, tám więc o tym częśie Cynozurá wyłoko w nocy głowę nieśie 12/8, Profto/ iáko więc nawá/ nim w porcie záwinie 14/7.

**WILGOTNY** (2) *ai – sg m N*: Kiedy zásię wilgotny Wodnik z morzá wfłáie 23/29. *I*: Pod Wodnikiem wilgotnym fkapo rozświeconé 15/29.

**WIOSŁO** (1) *sb n – pl N*: Nawy wiátr nieśie/ wioflá odpoczynek máią 6/23.

**WIOSNA** (1) *sb f – sg A*: Raz ná Wiofnę/ raz/ kiedy Láto wfłépuie 19/14.

**WISIEĆ** (1) *vb impf – part praes act*: Sam wifząc głowá ná dół 21/28.

**WITY** (1) *part praet pass – sg m N*: dziewiącią gwiazd wity ... wiéniec znakomity (*r*) 3/17.

**WŁADAĆ** (1) *vb impf – praes 3 sg*: ftrzelec łukiem włada Náłożonym (*r*) 12/6.

**WŁASNOŚĆ** (1) *sb f – sg G*: A též (kózki) od infzych członków różnéy fą włafności (*r*) 23/17.

**WŁASNY** (2) *ai – sg n A*: y káždéy z nich włafné imię dáią 10/18. *I*: żádnéy z nich włafnym nie zowiem imieniem 6/16.

**WŁAŚCIWY** (1) *ai – sg m I*: Ani wfzytkich przezwfłkiem włáfciwym miánował 15/12.

**WŁAŚNIE, WŁASNIE** (1 + 1 = 2) *av* – To koło/ ná ósm części włafnie roździeloné 18/24, Bo gdy ... Rák wfłáie/ y pół korony włáfnie/ Y pół Ryby południéy/ w byftrym morzu gáśnie (*r*) 20/27.

**WŁOS** (1) *sb m – pl A*: Tu ziemiá zá kofámi/ ziemné wólfy roni 6/21.

- WŁOŻONY (2) *part praet pass – sg m N*: Iełt iefczy y drugi znák nád Skopem włożony (r) 9/15. *f N*: Práva ręká do téyże liczby ielt włożoná (rym do rámioná) 23/10.
- WŁOŻYĆ (2) *vb pf – praet 3 sg f*: Ná ten ołtarz Noc ... Włożyłá znák widomy przyślzły niepogody 16/15. *m*: Bo to ná nie Bóg włożył/ że opowiadáią Látó/ y Zimę 10/23.
- WNET (1) *av – Nie wnet z Woźnicá kozá/ y kózki podáią (! zam. padáią)* 23/15.
- WNIESIONY (2) *part praet pass – sg f N*: Tá potym dla pámiátki ná niebo wniešioná (rym do záfiefzoná) 11/3, BO y Eridanowá wodá tu wniešioná (rym do Orioná) 14/22.
- WODA (7) *sb f – sg N*: BO y Eridanowá wodá tu wniešioná 14/22. *G*: Kiedy ná końcu nocy z wody ráno (Niedźwiadek) wftáie 12/5, Kiedy niebo łuk z wody y Strzelcá podniešie 23/12, Wieloryb fwóy pluk z wody wkázuie 24/17. *A*: Ná wielkim Helikonie wzbudził wodę żywą 8/26. *I*: A pięć záfie pod wodá idą zánurzoné 19/10. *pl A*: Kiedy głębokie morfkíe wody przemiérzáią 2/23.
- WODNIK (8) *sb m – sg N*: A temu grzywy sięga Wodnik práwą dłónią 11/14, Wodnik zá Kozorożcem záfwdzy pozníey wfchodži 11/15, Który z práwice leie ten to Wodnik ifty 16/2, Po Kozorożcu Wodnik 20/9, Kiedy záfie wilgotny Wodnik z morzá wftáie 23/29. *D*: tá Wielorybowi Płuká sięgá/ á tá tkwi w nogách Wodnikowi (r) 16/4, tóz (koło) y Wodnikowi Goleni przepáfuiie (r) 19/1. *I*: Pod Wodnikiem wilgotnym łkapo rozšwieconé 15/29.
- WODNY (1) *ai – pl N subst*: Ryby wodné (r) 20/9.
- WODZ (1) *sb m – sg I*: Cynofurá záf mniefzfa/ lecz wódzem pewniefzym Zeglarzowi 2/26.
- WOLA (1) *sb f – sg D*: A to čiérpi niebogá Nereidom k woli (rym do ná goli) 22/26.
- WOLNO (1) *av – które nie należą Do téy liczby/ lecz wolno z Zodiákim bieją* 17/17.
- WOŁ (7) *sb m – sg N*: gdzie rogáty Wól głowę položyl 13/6, więc Wól vkłękly/ więc Bliźniétá zgodné 20/10. *G*: Wołu/ zánurzony Woźnicá nie zoftawa 24/11. *A*: Y robotnégo wołu ná frogi ftól dáli 6/2, lecz v zachodu/ piérwéy widáf wołu (rym do pošpołu) 7/13, V Nóg Woźniczych wyžrzyłz pokłękłégo wołá (rym do zgołá) 7/6. *I*: Ale z Wołem y z Kozá/ y drobné kožłétá Wynikáią 24/15.
- WOŁĄĆ (1) *vb impf – inf*: Albo nawie zátónáf/ álbo wołáf trzebá/ Zeby Bóg miłošiernym poyžrzáf okiem z niebá 16/22.
- WOŁOWY (2) *ai – sg m L*: czy ná wfchodzie náftawa Wołowym (r) 24/10. *pl N subst*: koláná Wołowé 19/16.
- WOZ (4) *sb m – sg N*: Oštátek fucho niešie wóz niezátopiony 22/22. *G*: Wozá wielkiego dyfel 4/12. *A*: Tu letnié Stónce fwóy wóz ognifty hámuie 18/26. *pl A*: Ma dwá wozy widomé 2/13.
- WOZIC SIE (1) *vb impf – praes 3 pl*: w nim fye wożá zgodnych Bliźniát głowy 18/15.
- WOŻNICA (4) *sb m – sg N*: Wołu/ zánurzony Woźnicá nie zoftawa 24/12. *G*: á záf práwą nogę v woźnice (rym do dżdżownice) 7/11. *D*: Ná lewéy ftronie bliźniát/ przypátrz fye Woźnicy (rym do Helicy) 6/25. *I*: Nie wnet z Woźnicá kozá/ y kózki podáią (! zam. padáią) 23/15.
- WOŻNICZY (2) *ai – sg m I*: Kożę (! zam. Kożę) ... Z głowá/ z ręká/ y z grzbietem Woźniczym/ pod ziemię Kozorożec podáie 23/20. *pl G*: V Nóg Woźniczych wyžrzyłz pokłękłégo wołá 7/6.
- WPADAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Téy (! zam. Táż) więc głowá tám wpadá ná głębokie morze 3/9. *3 pl*: Ná ten czás Etefiáie ná morze wpadáią (r) 6/22.
- WPAŚĆ (1) *vb pf – part praet act*: tonie Wpadwłzy ná morze 21/2.
- WPRAWOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: A Bootá piérwłzy znák pod ziemię wpráwuie (r) 24/18.
- WRACAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: Wraca fye záfie náząd ku Aquilonowi 19/8.
- WSCHADZĄĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Ze téyże nocy gáfniie/ y záf téyże wfchadza (rym do fye przygadza) 21/26.
- WSCHOD (11) *sb m – sg N*: lecz obudwu głowy Niešie wfchód znákomity z fobá Niedźwiadekow 23/4, Bo cáłego wfchód Bliźniát dopiéro podáie 24/14. *G*: Ze wfchodu/ nie z południá/ wiátry

obiecucie 16/29, których zámierzony Biég od wŃchodu/ ná zachód ieft niedokóńczony 19/28. *A*: á ieden wŃchód y zachód máią 19/30, Iedné ná zachód/ drugié ná wŃchód położoné 20/26. *I*: które fą z ich wŃchodem Ńpoioné 20/25. *L*: Ná wŃchodzie Niedźwiadkowym iáina ręká (! *zam.* rzęká) znika 22/9, infzé (! *zam.* niżlé) członki iego Gáfną ná piérwlym wŃchodzie Strzelcá wyciągłégo 23/22, ná którégó wŃchodzie/ Vpátrzyly rozpalony Ółtarz ná zachodzie (r) 24/5, iefli ná Skopowym Óftátku/ czy ná wŃchodzie náftawa Wołowym 24/10.

WSCHODZĄCY (1) *part praes act – sg m A*: Támże y Eridaná vyžry wŃchodzącégó (r) 24/25.

WSCHODZIĆ (12) *vb impf – praes 3 sg*: Wodnik zá Kozorožcém zázwdy pozniéy wŃchodzi (r) 11/15, Iáko od Kozorožcá dáleko Rák wŃchodzi (r) 19/32, Ná každá noc wŃtáwnie fześć znáków záchodzi: A tylé drugié zásié z Oceanu wŃchodzi (r) 20/16, Hydrá po czásié (! *zam.* czálzé) wŃchodzi 21/15, Bo zniá Bootes wŃchodzi o téyże godzinie 21/20, Ale zázraz przy wadze wŃchodzi pół Korony 21/32, A Klęczniá zásié (!) (bo ten zázwdy opák wŃchodzi) (r) 23/7, kiedy Kozorožec wŃchodzi (r) 23/25, Z Rybámi wŃchodzi Rybá południa półpołu 24/3, že zgodnych Bliźniát iáiny płómién wŃchodzi (r) 24/22. 3 *pl*: Owé tedy y wŃchodzą/ y také pádáią 19/29. *part praes act*: A iáko wielé mieyfcá záłtępuie wŃchodząc: Táką drugą część równie záś bierze záchodząc (r) 20/1. *Cf* WSHADZĄĆ.

WSPAK (1) *av – lecz ztobá* (! *zam.* ftabá) wŃpák płynie 14/6.

WSPOMINĄĆ (1) *vb impf – praes 1 pl*: Ślufznie go tedy zázwdy naprzód wŃpomina (r) 1/19.

WSTANIE (1) *sb n – sg L*: á to co zóftawa/ Ná wŃtániu Ryb z Chyronem pod ziemié podawa 24/2.

WSTAWĄĆ (11) *vb impf – praes 3 sg*: Bo gdy świétny Rák wŃtáie 20/27, Kiedy ná końcu nocy z wody ráno wŃtáie (*rym do dáie*) 12/5, z Niedźwiadkiem go wŃtáie Połowicá (*rym do podáie*) 21/29, kiedy y džiś ten Ńprofný iad (! *zam.* gad) wŃtáie (*rym do podáie*) 22/17, Wodnik z morzá wŃtáie (*rym do podáie*) 23/29, Iedná nie wŃzytek przy tym znáku z morzá wŃtáie (*rym do podáie*) 24/13, Orion/ z Eridanem/ wŃtawa niezmierzony 21/4, y Procion wŃtawa (*rym do podáie*) 21/9, Ten tedy ná troię wŃtawa rozdźielony 21/31. 3 *pl*: Ani nam z Oceanu z podźiwieniem wŃtáią (*rym do máią*) 15/22. *part praes act*: Siłá gwiazd Pánná wŃtáiąc ná morze pomyka 21/11.

WSTĘPOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Bootes przez pół práwie pod ziemié wŃtępuie (*rym do przyymuie*) 20/31.

WSZAKŻE (1) *pt – Té ácz drobné y ciémné/ áwŃzákże také ráné* Iáko pozné/ nie mogą być przepámiętáné 10/21.

WSZCZEPIONY (1) *part praet pass – pl A subst*: A w poły práwie nieba (!) obá kóncá (!) máiąc WŃczépioné 2/8.

WSZELKI (1) *pron – sg f N*: A wŃzelka noc také fye wŃžérz zázwdy roŃpościéra 20/17.

WSZEN (2) *pron – sg n D*: Bóg poczátkiem wŃzemu (*rym do iemu*) 1/3. *pl D*: A świéta Ńpráwiedliwość wŃzem błógoŃlówiłá 5/18. *Cf* OWSZEM.

WSZERZ (1) *av – noc také fye wŃžérz zázwdy roŃpościéra* 20/17.

WŻYTEK, WŻYSTEK (24 + 1 = 25) *pron – sg m N*: WŃzytek iáiny 4/14, Tym wŃzytek/ iáko wielki Skop ieft/ przedźielony 19/15, wáž wŃzytek prócz główy 20/30, Ale wŃzytek nád ziemią idzie wyniešiony 24/24, Ráno wŃzytko (! *zam.* wŃzytek) Orion 12/10. *cum neg*: Iedná nie wŃzytek przy tym znáku z morzá wŃtáie/ Bo cáłégó wŃchód Bliźniát dopiéro podáie 24/13. *f N*: bo wŃzytká biega w kole mnieflym 2/27, Pług/ á rola/ to wŃzytká ludzka żywnóść byłá 5/17, Kiedy wŃzytká iuż wznidzie pánná przerzeczona 21/18, iuż Hydrá wŃzytká prócz ogoná 21/22. *A*: ále wŃzytkę głowę/ Y Ńzyię/ Ńwym okręgiem trzyma Pégázowé 19/21. *n N*: WŃzytko znika do kóncá 21/7. *A*: bo zŃtád wŃzytko dobré mamy 1/20. *pl m N pers*: Zyli wŃzyfcy w pokoiu 5/13. *subst*: WŃzytki członki martwieią żeglarzóm wŃbogim 11/22, y také pádáią WŃzytki w miaré 19/30, že iuż wŃzytki Ńwé przezwilká máią 15/21, A to fą wŃzytki znáki 17/13, WŃzytkié idą



- á idą kołem rolpufczone 15/17. *G*: Ani wŹytkich przezwiłkiem włáściwym miánował 15/12, Czwarté (koło) wŹytkich fye trzyma 19/24. *A subst*: WSzytki gwiazdy ... Póymuie z fobá niebo nieuftánowioné 2/2, Obiecował wygládzić žwiérz ná wŹytki strony 22/12. *m I*: Między wŹytkimi niebá północného znáki 10/9. *L*: Przy wŹytkich łá widomé znáki półożoné 18/4.
- WSZYT KORODNY (1) *ai – sg f A*: On žiemię wŹytkorodną ... On wtwiérdził ná wieki niebo nie łtánowné 1/7.
- WY (1) *pron – N*: Lecz y wy iefcze gorłzych národziće potym 5/26.
- WYBRANY (1) *part praet pass – sg f V*: o páńno wybrána (*r*) 4/20.
- WYCHODZIĆ (3) *vb impf – praes 3 sg*: którému tákowy Ogién z rámbion wychodzi 3/22, A kiedy z Ocená wychodzi Lew frogi 21/5, z morzá iuž y pás wychodzi (*r*) 23/8.
- WYCIĄGLY (2) *ai – sg m G*: ná piérwłzym wfchodzie Strzelcá wyciąglégo (*rym do iego*) 23/22. *f L*: Któré ná iego (Woźnicy) ręce wyciągléy pałáią 23/16.
- WYDZIERAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: wzgóře fye wydžiéra (*rym do fye opiéra*) 4/6.
- WYGŁADZIĆ (1) *vb pf – inf*: Obiecował wygládzić žwiérz ná wŹytki strony 22/12.
- WYJŚĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: Ale mu ná złé wyłzłá tá dumá łzalona 22/13.
- WYKROCZYĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Sáma ós ... Z mieylcá łwégo by namniéy nigdy nie wykroczy (*r*) 2/5.
- WYMAWIAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg f*: Wymawiałá im iáwnie cnotę zániedbála 5/24.
- WYNIESIONY (3) *part praet pass – sg m N*: A drugi ná północy wzgóře wyniesiony (*r*) 2/11, Ale wŹytek nád žiemią idzie wyniesiony (*r*) 24/24. *pl N subst*: Tego kołá trzy części wzgóře wyniesioné (*r*) 19/9.
- WYNIĘŚĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: tylko nogę po (! *zam.* do) koláná Ná ten czás z głébokiego wyniółł Océaná 21/24, Ręce wyniółł wyfoko 22/6.
- WYNIKAĆ (6) *vb impf – praes 3 sg*: płómién nád rámbiony Wynika 6/8, Zá nim z morzá wynika/ zá nim w morze pádnie 14/2, y Cepheus ku góřze wynika (*r*) 23/13, W tymże czásie Procion na (!) morze vchodži. Ale wynika Lábec 23/27. 3 *pl*: Ale z Wołem y z Koza/ y drobné kožłétá Wynikaia 24/16, Ná znáki/ kiedy wzgóře wynikaia z dołu 20/21.
- WYPADAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: á potym rychłó łam wypada Za Niedźwiadkiem tuž w tropy (*r*) 12/7.
- WYRAZ (2) *sb m – sg N*: Idzie niebem podobny wyraz ółtarzowi 16/9. *A*: Widáć žáłofny wyraz pokléklégo mężá 3/13.
- WYRAŻAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: Bowiém áni ófoby žádnéy wyrażáią (*r*) 15/8.
- WYSOKI (1) *ai – sg n L*: ná wyfokim niebie 17/18.
- WYSOKO (2) *av – Cynozurá* wyfoko w nocy głowę niešie 12/9, Ręce wyniółł wyfoko 22/6.
- WYWODZIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: niebo ná góřę wywodzi Drugié pół wieńcá (*r*) 22/28.
- WYWROCONY (1) *part praet pass – sg m N*: Cepheus po pás w morzu ná łeb wywrócony (*r*) 22/21.
- WZBUDZIĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: Ten to koń ... Ná wielkim Helikonie wzbudžił wodę żywą 8/26. *f*: Wzbudžiłá przeciw iemu Niedźwiadká frogiégo 22/15.
- WZGORĘ (6) *av – wzgóře* wyniesiony 2/11, wzgóře fye wydžiéra 4/6, Tego kołá trzy części wzgóře wyniesioné 19/9, Ilé pół kołá wzgóřę w piérwłzy mrok záwiéra 20/18, Ná znáki/ kiedy wzgóřę wynikaia z dołu 20/21, iuž cnégo Iazoná Okřet wzgóřę 21/22.
- WZIEŹY (1) *part praet pass – pl m N pers*: Bo y ci zá krewnościá wzięci łá do niebá 7/17.
- WZNAK (1) *av – Tákte ná wznák biég džiérzá* 2/18.
- WZNIŚĆ (2) *vb pf – fut 3 sg*: Tego/ gdy z łłóńcem wznidzie 13/15, Kiedy wŹytká iuž wznidzie pánná przerzeczona 21/18.
- WZNOSIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: A łam w wśilnym biegu wznóši předko łtopy 10/11.

WZOR (2) *sb m – sg A*: z pieśni moiéy: Którég ia dziś wzór biorę z dawnég Arátá 1/25. *I*: WSzytki gwiazdy tym pięknym wzorem włádzoné 2/2.

WZROK (1) *sb m – sg A*: fkláda wzrok ná Wielorybá 15/27.

1. *Z (52) praep cum G – Z* 2/5, 16/20, 18/14, 20/23, 22/28, z 1/18, 24, 25, 2/10, 20, 3/22, 4/4, 6, 5/22, 6/16, 8/2, 2, 24, 9/3, 10/1, 3, 18, 11/5, 12/5, 13/1, 2, 11, 14/2, 15/19, 22, 16/2, 23, 24, 29, 17/18, 19/7, 20/3, 16, 21, 21/3, 5, 10, 24, 22/4, 23/8, 12, 29, 24/4, 8, 13, 17, Ze wřchodu 16/29.

2. *Z (44) praep cum I – Z* 8/16, 21/13, 23/2, 13, 20, 24/3, 7, 11; z 2/3, 5/8, 21, 6/3, 8/21, 11/17, 21, 13/15, 14/6, 15/22, 17/17, 18/5, 7, 19/13, 20/22, 25, 29, 21/4, 7, 20, 29, 22/8, 23/4, 15, 18, 20, 20, 24, 30, 24/1, 2, 8, 12, 15, 15, ze cztéri 20/32.

ZA (21) *praep – cum A* (8): zá 2/19, 8/25, 10/3, 12/2, 23/31, 32, Záraz 12/11, záraz 21/32. *cum I* (13): ZA 14/4, Zá 14/2, Za 12/8, zá 6/15, 21, 7/17, 11/15, 12/6, 13/11, 14/2, 16, 20/12, 21/16.

ZACHOD (8) *sb m – sg N*: Tego y zachód czuie (! *zam.* czuiem) 13/19. *G*: lecz v zachodu/ piérwég widáć wołu 7/13, á ten do zachodu profto pořtępuie 16/13. *A*: Biég od wřchodu/ ná zachód ieft niedokóńczony 19/28, á ieden wřchód y zachód máia 19/30, Iedné ná zachód/ drugié ná wřchód położoné 20/26. *L*: Ná zachódzie ciągnie noc zá głowę (! *zam.* zá ogón) Chyroná 23/31, Vpátrzyřz rozpalony Ołtarz ná zachódzie (r) 24/6.

ZACHODZIC (5) *vb impf – praes 3 sg*: Ná każdá noc wřtáwnie fzeřć znáków záchodzi (r) 20/15, Y głowá Andromedy ná ten czás záchodzi (r) 22/3, tá tedy záchodzi. *Z* drugiég řrony zář/ niebo ná górę wywodži Drugié pół wieńcá (r) 22/27. *3 pl*: Té tedy ták záchodza: á z drugiég zář řrony Orion/ z Eridanem/ wřtawa 21/3. *part praes act*: A iáko wiele mieyřcá zálępuie wřchodząc: Táká drugá częřć równie zář bierze záchodząc (r) 20/2.

ZACNY (5) *ai – sg m G*: fášiadá Bootá zacnégo (r) 6/6. *f L*: ztáđze mu Grékowie Syrius imię dáli/ w swoiéy zacnéy mowie 13/14. *comp sg m N*: Wřzytek iářny: lecz ogien (!) podplećionym řznu-rem/ Przed infřymi zacnieyřzy 4/15. *f N*: Dwie linie ma równé: trzećia trochę mnieyřza: Ale zářię gwiazdami dáleko zacnieyřza (r) 9/20. *pl N subst*: Dwie gwiazđdzie w nim zacnieyřzé 16/3.

ZAD (3) *sb m – sg A*: Rzućil fye wzad 3/6, názad pořtępuie 18/27, Wraca fye zářię náзад 19/8.

ZADNI (1) *ai – pl f I*: pod nogámi zádniemi 6/19.

ZAGRZEWANY (1) *part praet pass – sg m N*: Kiedy od fłóńcá Strzelec bywa zágrzewány (r) 12/3.

ZAJĄC (5) *sb m – sg N*: PoD nogámi iářnégo Orioná/ Záiać We dnie y w nocy bieży (r) 13/22, Leb złéy Hydry/ y Záiać/ y Procion wřtawa 21/9, A wielki Pies/ y Záiać/ y Orion znika 23/14, W tym ieft niewielki záiać 19/3. *I*: Lecz pod záiaćem (gwiazdy) cięmné y nie miánowané 15/24.

ZAJĄCOWY (1) *ai – sg m I*: Pod záiaćowym brzuchem 15/7.

ZAJMOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: (koło) Lwá po pierř/ y po brzuch/ áž ku pořládkowi Záy- muie 18/23.

ZAJŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: á gdy fłóńce zayđdzie (r) 2/24.

ZAKRĘT (1) *sb m – sg A*: kiedy wyřzřzyřz piérwřzy zakręć fmczy 7/22.

ZALAPIĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: ciągnie noc zá głowę Chyroná: Ale go nie zálápi/ tylko zá rámoná 23/32.

ZAMIERZONY (2) *part praet pass – sg m N*: któřych zámierzony Biég od wřchodu/ ná zachód ieft dokóńczony (r) 19/27. *A*: Káđdy gwiazd pewny znáczyř poczet zámierzony (r) 15/20.

ZAMYKAĆ (4) *vb impf – praes 3 sg*: (koło) Zámýka w káđdym pólu dwa znáki złożoné 20/4, znáków/ któré z iednéy řrony/ Słoneczny trop/ á z drugiég duch nieunieřiony Aquilonów zámýka 13/3, Lwá/ koło/ y Ráká zámýka (r) 18/21, Tóž koło/ wagi cięmnéy kilká gwiazd zámýka (r) 19/19.

- ZANIEDBAŁY (1) *ai – sg f A*: Wymawiała im iawnie cnotę zániedbął (*rym do nie mął*) 5/24.
- ZANIESIONY (1) *part praet pass – sg f N*: koroná/ Dáleko ná południé goré zániesioná (*r*) 16/6.
- ZANURZONY (3) *part praet pass – sg m N*: Wołu/ zánurzony Woźnicá nie zołtawa (*r*) 24/11. *pl N subst*: Tego kołá trzy części wzgóre wyniesioné/ A pięć zásię pod wodą idą zánurzoné (*r*) 19/10. *A subst*: Pięć nád ziemią/ á trzy zász niešie zánurzoné (*r*) 18/25.
- ZANURZYĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Cepheus głowę zánurzył/ y ręce z rámiony 22/8.
- ZARAZ *cf ZA, RAZ*.
- ZASIEĆ (11) *pt – ALe* przy głowie zásię pátrzay drugiéy głowy 3/20, trzecia trochę mnieyfa: Ale zásię gwiazdami dáleko zacniefyła 9/20, Między tymi fą zásię drugié gwiazdy 15/28, Tu lemie Słóńce fwy wóz ognifty hámuie: A tymże zásię tropem náząd poftępuje 18/27, Tu przyzedfzy z północy fłóńce ku Auftrowi/ Wraca fye zásię náząd ku Aquilonowi 19/8, Tego kołá trzy części wzgóre wyniesioné/ A pięć zásię pod wodą idą zánurzoné 19/10, To przéczné zásię/ morzá tak wiele przechodzi 19/31, Tego kołá/ ilé fye w głéboki podawa Ocean/ tylé zásię nád ziemią zołtawa 20/14, fześc znáków záchodzi: A tylé zásię drugié z Oceanu wfchodzi 20/16, Kiedy zásię ... Wodnik z morzá wfłáie: Równó z nim Kón/ y nogi/ y głowę podáie 23/29, A Klęczniá zásię (!) ... iuz y pás wychodzi 23/7.
- ZASŁONIC (1) *vb pf – fut 3 sg*: Chyronowé ramię ... mgłá wielka zálłóni 16/27.
- ZASTAPIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: HYdrá wielkié ná niebie mieyfce zástapiłá (*r*) 17/7.
- ZASĆ (17) *pt – Bóg* początkiem wfzemu/ A początku zász niemáfz/ áni kónća iemu 1/4, Cynozurá zász mnieyfa 2/26, Ale kiedy zász náftał s්රේbrny wiek po złotym/ Rzadko tę świętą pánnę widáć było potym 5/19, Lewy róg (wołu)/ á zász práwá nogę v woźnice/ Iedná gwiazdá zéymuie 7/11, Práwé fkrzydło przy práwéy ręce Cepheowéy/ A lewé zász przy nodze niešie Pegázowéy 11/11, Wielorybá zász/ Aufter ... przedyma 14/18, Té zász drobném y bládém światłem opátrzoné 15/5, A iefli zász ... Chyronowé ramię/ ... mgłá wielka zálłóni 16/26, Nierychło ku onému kréfowi zász przyyda 17/21, Pięć nád ziemią/ á trzy zász niešie zánurzoné 18/25, To tedy ná północy ... W Ráku tkwi: ná południé zász/ drugié w pół (!) dzieli Zimnégo Kozorożcá 18/29, A iáko wiele mieyfćá záfępuje wfchodząc: Táka drugá część równie zász bierze záchodząc 20/2, á z drugiéy zász ftrony Orion 21/3, Ze téyże nocy gálfie/ y zász téyże wfchadza 21/26, Kón zász o téy dobie Tonie 22/1, Z drugiéy ftrony zász/ niebo ná goré wywodzi Drugié pół wieńcá 22/28; Hydrá po czásię (! *zam. czáfzē*) wfchodzi/ y Chárt <zász> ofstátkiem 21/15.
- ZATOCZENIE (1) *sb n – sg N*: tu iálfny Hydry zátoczenie (*r*) 19/17.
- ZATOCZYĆ (1) *vb pf – part praet act*: zátoczywfzy czólem Znienagłá (!) ku Helice 3/6.
- ZATOKA (1) *sb f – pl I*: A ogón zatokámi zftád y zowád krije 3/2.
- ZATONAĆ (1) *vb pf – inf*: Albo nawie zátonać/ álbo wołáć trzeba 16/22.
- ZATOPIONY (1) *part praet pass – sg m N*: Ieden z nich ná południé w morzu zátopiony (*r*) 2/10.
- ZATYM (1) *pt – więc* morfki pław zátym Nie był ludzióm znáiomý (*rym do ná tym*) 5/14.
- ZAWIERAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Ilé pół kołá wzgóre w piérwfzy mrok záwiéra (*rym do rofpó-ściéra*) 20/18.
- ZAWIESZONY (1) *part praet pass – sg f N*: (lutnia) ná niebo wniesioná Y przy lewym kolenie Klęczniá záfiefzoná (*r*) 11/4.
- ZAWINAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: iáko więc nawá/ nim w porćie záfwinie (*r*) 14/7.
- ZAWSZE (2) *av – y dziś/ y záfwe/* ná morzu okręty 11/23, A wfzelka noc tak fye wfzérz záfwe rofpóściéra 20/17.
- ZAWŹDY (5) *av – Szufnie* go tedy záfwdy naprzód wfpominaemy 1/19, Wodnik záf Kozorożcem záfwdy pozniéy wfchodzi 11/15, Bo Słóńce záfwdy z iednym przychodzi półpołu 20/22, Orion záfwdy tył podáie 22/18, (bo ten záfwdy opák wfchodzi) 23/7.
- ZBAWIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Który go gárdłá zbáwił iádem żędłá fwego 22/16.

- ZBIEGAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 pl*: Sidła ... Zbiegają fye ná oftrym czubie Wielorybá Pod iednę spólną gwiązdę (!) 15/2.
- ZBOŻE (1) *sb n – sg G*: która kłos trzyma zbożá doftátého 4/18.
- ZBYT *cf* NAZBYT.
- ZBYWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: z rąk ná obie ftronie Węzá zbywa 4/5.
- ZDAĆ SIE (1) *vb pf – fut 3 pl*: Ták té gwiazdy zdádzą fye tám być rozfádzoné 8/4.
- Z DALEKA (1) *av – brzeg święty* Vpátruim z dáleká 11/25.
- ZDEJMOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Tenże ftrách Andromedę niefczęną zdéymuie (r) 22/19.
- ZDROJ (1) *sb m – sg N*: Kóniów zdróy/ y dziś zowiá 9/3.
- ZDROWY (1) *ai – pl D*: Zdrowym pośilek dáie/ mdlé do kónicá káží 13/18.
- ZEJMOWAĆ (1) *vb impf – Lewy róg/ á zás prawá nogę v woźnice/ Iedná gwiazdá zéymuie 7/12.*
- ZEJŚĆ SIE (1) *vb pf – fut 3 pl*: Bo gdy fye z słońcem zéyda 23/18.
- ZEWSZĄD (2) *av – Bo ich zewfząd moc wielka 15/15, Bo tego sílá zewfząd Bóg dla ludzi fprawił 24/28.*
- ZGASNAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: kiedy gwiazd innych świętny taniec zgáfnie (r) 16/18.
- ZGINAĆ (1) *vb pf – inf*: Iedná zginać nie moglá 10/17.
- ZGODNY (3) *ai – pl N subst*: Bliźniętá zgodné (r) 20/10. *G*: zgodnych Bliźniąt głowy 18/15, zgodnych Bliźniąt 24/22.
- ZGOŁA (2) *av – Iego znáki/ żywému podobné fą zgołá (rym do wołá) 7/7, Będzie leżał ná ftronie zgołá niewfópniony 7/16.*
- ZIEMIA (14) *sb f – sg N*: Tu ziemiá zá kofámi/ ziemné włofy roni 6/21, Bo ziemiá fprawiedliwym gniewem porużona/ Wzbudziłá przeciw iemu Niedźwiadká 22/14. *D*: Poyřrzy okiem łáfkáwym ku téy niłkiéy ziemi (r) 5/1. *A*: ziemię wlfytkorodną 1/7, ziemię przenikáiąc 2/6, Bootes przez pól práwie pod ziemię wfępuie 20/31, Kożę (! *zam*. Kożę) ... pod ziemię podawa 24/2, A Bootá piérwfy znak pod ziemię wpráwuie 24/18. *I*: Pięć nád ziemiá/ á trzy zás niešie zánurzoné 18/25, tylé zásię nád ziemiá zoftawa 20/14, A tá nád ziemiá bieży 21/17, Ale wlfytek nád ziemiá idzie wyniešiony 24/24. *L*: lewa nogá iuż przy ziemi (rym do z nimi – ! *zam*. niémi) 21/8.
- ZIEMNY (1) *ai – pl A subst*: Tu ziemiá zá kofámi/ ziemné włofy roni 6/21.
- ZIMA (1) *sb f – sg A*: że opowiadáią Láto/ y Zimę/ y czás/ kiedy orác máią 10/24.
- ZIMNY (1) *ai – sg m A*: drugié w pól (!) dzieli Zimnégo Kozorożcá 19/1.
- ZJAWIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Aby mu miarę nocy/ álbo pławu ziawił (r) 24/27.
- ZJETY (1) *part praet pass – sg f N*: Sidłá/ którym (! *zam*. którymi) ziętá ieft oboiá rybá 15/1.
- ZŁOCZYNNY (1) *ai – sg f A*: Którzy naprzód złoczyzną fzábłę vkowáli 6/1.
- ZŁOTO (1) *sb n – sg G*: á dla brély złotá/ W niebefpieczeństwo żaden nie wdawał żywotá (r) 5/15.
- ZŁOTY (4) *ai – sg m N*: ón piérwfy wiek złoty (r) 5/3. *I*: Między Aufrem/ á między tymże znákiem złotym (rym do potym) 13/4. *L*: Ale kiedy zás náftáł śrérbny wiek po złotym (rym do potym) 5/19, złé dzieci po narodzie złotym (rym do potym) 5/25.
- ZŁOŻONY (2) *part praet pass – sg m N*: z różnych gwiazd złożony (r) 13/11. *pl A subst*: Zámýka w káżdym polu dwa znáki złożoné (r) 20/4.
- ZŁOŻYĆ SIE (2) *vb pf – praet 3 sg m*: Potym fye fám ku głowie Cynozury złożył (r) 3/4, Máło niżéy pochyły Orion fye złożył (r) 13/7.
- ZŁY (5) *ai – sg f G*: Leb złéy Hydry 21/9. *n A*: Ale mu ná złé wyfzłá tá dumá fzalona 22/13. *pl N subst*: złé dzieci po národzie złotym 5/25. *comp pl G*: Ták nád piérwłzé gorfzych fye ludzi námnożyło 5/32. *A m pers*: Lecz y wy ielcze gorfzych národzićie potym 5/26.
- ZMIESZKAĆ (1) *vb pf – inf*: Nie moglá dáléy zmiefzkác z národem okrutnym Świętá pánná 6/3.
- ZNACZNY (6) *ai – sg m A*: Ták znáczny łeb/ ták świętné rogi vkázuie 7/8. *f N*: Owá świętna y znáczna 2/24, Nie práwie znáczna/ zwłáfczá/ pod pełnią 8/1. *A*: Ciáło/ y znáczną głowę

- 22/31. *pl G*: Których cztery kón nieśie znacznych przed infzemi 8/22. *A subst*: Táką ma świętną głowę: tak znaczne ramię 8/10.
- ZNACZYĆ** (4) *vb impf – praes 3 pl*: Ma dwa wozy widomé/ iáko znaczą jedni 2/13, Bo té nie tak łzkodliwé/ tylko znaczą ciało 13/20. *con 3 sg m*: Aby ... Káždy gwiazd pewny znaćzył poczet zamierzony 15/20. *3 pl subst*: Aby ludzióm znaćzyły czáły/ biegi łwemi 1/12.
- ZNAC** (4) *vb impf – inf*: CZtery Kołá przednieyłzé káżdému znać trzebá/ Kto chce lotnych lat bieć znać 18/2–3. *con 3 sg m*: Aby śmiertelny człowiek káżdą znał oľobno 15/14. *impers*: Przetóź onych lat piérwzych áni mieczá znano (*rym do łychano*) 5/11.
- ZNAJOMY** (1) *ai – sg m N*: więc morski pław zátym Nie był ludzióm znáiómy 5/15.
- ZNAK** (24) *sb m – sg N*: A gdy Wężownik w morzu po koláná brodzi: Znáć ielť/ że zgodnych Bliźniát iáľny płómién wľchodźi 24/22, IEłť iecze y drugi znák nád Skopem włózony 9/15, A Bootá piérwzy znák pod ziemię wpráwuie 24/18. *G*: Prózno znáku ná niebie świętnieyłzé-go pátrzy 13/9, Y Wagá ... króm znáku nie minie: Bo zniá Bootes wľchodźi 21/19. *A*: Znáć tego nieomyľny Niedźwiadek więc dáie 12/4, Ná ten ołtarz Noc ... Włóżyłá znák widomy przyłzły niepogody 16/15. *I*: Między Aultrem/ á między tymże znákiem złotym 13/4, Z tymże znákiem poľpoľu Perfeus ... Podnośi z Oceaná głowę y z ramięy 24/7. *L*: Iednáć nie wľzytek przy tym znáku z morzá wľtaie 24/13. *pl N*: Iego (woľu) znáki żywému podobné łą zgołá 7/7, Przeto wđzielne znáki łą poľtanowione 15/18, A to łą wľzytki znáki/ które wedłá siebie Swym porzákkiem łtáecznie tkwią w obrotnym niebie 17/13, Przy wľzytkich łą widomé znáki poľozone 18/4. *G*: A to ielť poczet znáków/ które z iednéy łtrony/ Słoneczny trop/ á z drugiéy duch nieuniešiony Aquilonów zámýka 13/1, Ná koźdą noc wľtáwnie łšeć znáków záchodźi 20/15. *A*: Ani wľzytkich przezwłkiem włáściwym miánowáľ/ Kłádáć ie pod łwé znáki 15/13, Więc ludzióm opowiaá znáki rozmáite 16/17, Gwiazd nie błędnych/ y kołá/ y znáki pokaże 17/23, Zámýka w káżdym poľu dwá znáki złozone 20/4, niech má pilné oko Ná znáki/ kiedy wzgóře wynikáią z doľu 20/21. *I*: Témi znáki nas bowiem Bóg przeľtrzęgáć raczy 1/16, Między wľzytkimi niebá poľnocnégo znáki (*r*) 10/9, Bo go ze czťermi znáki Ocean przyymuie 20/32.
- ZNAKOMITY** (5) *ai – sg m N*: Kwitnie Cnéy Ariáďny wińniec znákomity (*rym do wity*) 3/18, lecz obudwu głowy Nieśie wľchód znákomity z łobá Niedźwiádkowy 23/4. *n G*: Téy wielkości y świaťłá tak znákomitégo (*r*) 6/9. *pl N subst*: Y znákomité pierśi/ y iáľné ramię 23/9, Ale z Woľem y z Koźá/ y drobné koźłétá Wynikáią/ y iego znákomité pętá 24/16.
- ZNAMIE** (3) *sb n – sg A*: lewé Andromedy ramię Północnéy ryby siegá: to małż pewné známie (*r*) 10/6, á známie Tóź/ co y piérwy ołtarz przedśie okázuie (*r*) 16/27. *pl I*: MIeľzánáć tego pátrzay pod dwiemá známiony: Mąż niedźwiádkowi/ á kón wádze poľżony (*r*) 17/2. *Cf* ZNAK.
- ZNIENAGŁA** (2) *av – Rzucił fye wzad/ y łtánáľ/ zátoczywľzy czołem Znienagłá (!) ku Helice 3/7, (nawa) Poľtepuie znienagłá tyłem ku brzegowi (!) 14/9.*
- ZNICAĆ** (4) *vb impf – praes 3 sg*: Wľzytko znika do kónćá 21/7, w ten czás łtrzałá znika (*r*) 21/12, Ná wľchodzie Niedźwiádkowym iáľna ręká (! *zam. rzéká*) znika (*r*) 22/9, Z niemi Łutnia/ y Cepheus ku górze wynika/ A wielki Pies/ y Záiáć/ y Orion znika (*r*) 23/14.
- ZODYJAK** (2) *sb m – sg I*: lecz (planety) wolno z Zodiákiem bieżá 17/17, Zodiákiem to koło Grékowie miánuia: Bo wnim róźné zwiérzétá porzákkiem nayduia 20/5.
- ZORZA** (2) *sb f – sg G*: Nie rychłó fye dowołaľz niepoľpieľný zorzé (*rym do morze*) 11/20. *pl N*: Gdzie wieczorné y ráné mielźáią fye zorzé (*rym do morze*) 3/10.
- ZOSTAĆ** (1) *vb pf – praet 3 sg n*: Pięc gwiazd infznych zóľtáło 17/16.
- ZOSTAWAĆ** (5) *vb impf – praes 3 sg*: Kofmátéy Cynozury przedśię nie zóľtáie (*rym do dáie*) 9/8, ilé fye w głęboki podawa Ocean/ tylé záię nád ziemiá zóľtawa (*rym do podawa*) 20/14, Ale



- y Kálsiopá dźwięki niezoftawa (*rym do* podawa) 22/23, á to co zoftawa/ Ná wftaniu Ryb z Chyronem pod ziemię podawa (*r*) 24/1, Wołu/ zánurzony Woźnicá nie zoftawa 24/12.
- ZOWAD (*1*) *av* – A ogón zatokámi zftád y zowád krije 3/2.
- ZROWNAĆ (*1*) *vb pf – inf*: ma ták spóré Swiáto/ że może zrównáć z gwiazdami piérwłzími 8/21.
- ZWAĆ (*7*) *vb impf – praes 3 sg*: Ale Polos/ y Gréczyn/ y Rzymiánin zowie (*rym do* mowie) 2/9.  
*1 pl*: żadný z nich włáfnym nie zowiem imieniem 6/16, W czele świecá Hiády (my zowiem dżdżownice) 7/10. *3 pl*: zowią go Arkturem 4/15, Kóniów zdróy/ y dziś zowią 9/3, Málo niżéy pochyły Orion fye złożył. Kółámi drudzy zowią 13/8, POniżéy Kozorożcá różna piérwłżych rybá: (Południá zowią) 15/27.
- ZWAĆ SIE (*1*) *vb impf – praes 3 sg*: Iedná z nich Cynozurá po Grecku fye zowie (*rym do* Gréko-wie) 2/20.
- ZWADA (*1*) *sb f – sg L*: áni mieczá znano: Ani między krewnémi o zwádzie fychano 5/12.
- ZWANY (*1*) *part praet pass – sg f N*: Którégokolwiek oycá córká chcełz być zwána (*r*) 4/19.
- ZWŁASZCZA (*1*) *pt* – Nie práwie znáczna/ zwłáczcá/ pod pełniá 8/1.
- ZWYCZAJNY (*1*) *ai – sg m N*: Zwyczáyny żeglarz 14/8.
- ŻRZENICA (*1*) *sb f – du A*: W głowie ma przeciw fobie dwie á dwie żrzenicy (*rym do* w połowicy) 12/20.
- ŻWIERZ (*4*) *sb m – sg N*: A ná ręce żwiérz leśny iego polowánia 17/5, Niedźwiadek/ po nim Strzelec/ y żwiérz kozorogi/ Po Kozorożcu Wodnik 20/8. *A*: Obiecowáł wygládzić żwiérz ná wżytki strony 22/12, niebo ná górę wywodzi ... á przytym mocnégo Chyroná Ciáło ... y żwiérz rozciągniony/ Który ná rękú niešie Chyron przerzeczony 22/31.
- ŻWIERZĘ (*1*) *sb n – pl A*: Zodiákem to koło Grékówie miánuia: Bo wnim różné żwiérzétá porządkiem nayduiá 20/6.
- ŻADEN (*6*) *pron – sg m N*: W niebezpieczeństwu żaden nie wdawał żywotá 5/16, Orzeł łábęciá pomnieyfzy/ Ale wiátry pobudzáć/ żaden gwałtownieyfzy 12/17. *f N*: Tákich kół/ nie dowiedzie żadná ręká ina 19/26. *G*: żadný z nich włáfnym nie zowiem imieniem 6/16, Bowiem áni ofoby żadný wyrażáią 15/8, á gdy fłóńce zaydźie/ Żadný gwiazdy ná niebie ták prędko nie naydźie 2/25.
- ŻAGIEL (*1*) *sb m – pl A*: wczás więc spulczay żagle (*rym do* nagle) 16/20.
- ŻAŁOSNY (*1*) *ai – sg m A*: Widáć żáłoŃny wyraz pokłękłégo mężá 3/13.
- ŻAŁOŚĆ (*1*) *sb f – sg N*: Bo to iéy żáłość/ widzieć okręty rozbité 16/16.
- ŻAŁOWAĆ (*1*) *vb impf – con 3 sg f*: Iákoby wdřeczónéy córki żáłowálá (*r*) 8/6.
- ŻĄDŁO, ŻĘDŁO (*1 + 4 = 5*) *sb n – sg G*: Który go gárdłá zbáwił iádem żędłá fwego 22/16.  
*A*: W tym żądło iádowité Niedźwiadek położył (!) 19/5. *I*: Aż o wiéniec okragły żędłem fye opiéra 4/7, Bo tuż zá iego żędłem ftrzelec łukiem włáda 12/6, pod żędłem práwie Niedźwiádkowi 16/8.
- ŻE (*9*) *cn – Ze* 7/9, 21/26, że 3/22, 8/21, 10/23, 15/21, 18/5, 7, 24/22.
- ŻE (*1*) *pt* – Pátrzayże gwiazd 20/25.
- ŻEBY (*2*) *pt* – Zeby 14/6, 16/23.
- ŻEGLARZ (*5*) *sb m – sg N*: Támże y Eridaná wýrzy wfchodzącégo Żeglarz (!) 24/26, Zwyczáyny żeglarz 14/8. *D*: lecz wódzem pewnieyfzym Żeglarzowi 2/27. *pl D*: Płómién nie wielki/ ále żeglarzom fzkodliwy 7/3, Wżytki członki martwieiá żeglarzóm vbogim 11/22.
- ŻEGŁOWAĆ (*1*) *vb impf – praes 3 sg*: Okręt/ który nie tákim spółobem żégłuié/ Zeby przodkiem prót wáły (*r*) 14/5.
- ŻEGŁOWNY (*1*) *ai – sg n A*: On ziemię wżytkorodná/ ón morze żégłowné: On wtwiérdził ná wieki niebo nie ftánowné (*r*) 1/7.

- ŻELAZO (1) *sb n – sg D*: Ale iáko želázu šrěbro vřtapílo 5/31.  
 ŻYCZYĆ (1) *vb impf – imp 2 sg*: A ty/ o Vřńia/ žycz mi łáki fwoiéy 1/23.  
 ŻYĆ (2) *vb impf – praet 2 sg f*: y tyś nie gárdziłá Smiertelnym towarzysztwem/ áleś z nimi żyłá (r) 5/8. 3 *pl m pers*: Żyli wřzyfcy w pokoíu 5/13.  
 ŻYWNÓŚĆ (2) *sb f – sg N*: Pług/ á rola/ to wřzytká ludzka żywnóść byłá 5/17. *A*: Co (szczepy) słábá żywnóść máiać/ w lift fye tylko śilá 13/16.  
 ŻYWOT (1) *sb m – sg G*: W niebezpieczeńřtwo żaden nie wdawał żywotá (r) 5/16.  
 ŻYWY (3) *ai – sg m N*: Ciebie chwalić powinien káždy człówiek żywy (*rym do* dobrotliwy) 1/22.  
*D*: Iego (wołu) znáki/ żywému podobné śá zgołá 7/7. *f A*: Ná wielkim Helikonie wzbudził wodę żywą (*rym do* prawdziwą) 8/26.

M.B., M.O.

INDEKS WYRAZÓW I FORM TYTUŁÓW, ŻYWEJ PAGINY  
 I OPRAWY EDYTORSKIEJ FENOMENÓW

- ALBO (2) *cn – álbo* 3/19, 10/12.  
 ANDROMEDA (1) *n-pers f – sg N*: Andromeda 8/7.  
 ARGO (1) *n-pr m – sg N*: Argo 14/3.  
 BABA (1) *sb f – pl N*: Pleiády álbo Báby 10/12.  
 BLIŹNIEŹTA (1) *sb n – pl N*: Bliznięta 6/17.  
 BOOTES (1) *n-pr m – N*: Bootes 4/11.  
 CEPHEUS (1) *n-pr m – Cepheus* 7/14.  
 CHYRON (1) *n-pr m – sg N*: Chyron 17/1.  
 DELFIN (1) *sb m – sg N*: Delphin 12/18.  
 DELTOTON (1) *n-pr m – Deltoton* 9/14.  
 ERYDAN (1) *n-pr m – sg N*: Eridan 14/21.  
 FENOMENA (12) *sb pl t – N*: PHAENOMENA Ianá Kochánowskięgo 1/1, Ianá Kochánowskięgo. Phaenomená 3/żp, 7/żp, 9/żp, 11/żp, 15/żp, 17/żp, 21/żp, 23/żp, Ianá Kochánowskięgo Phaenomena 5/żp, 13/żp, 19/żp.  
 HYDRA (1) *sb f – sg N*: Hydrá 17/6.  
 JAN (13) *n-pers m – sg G*: PHAENOMENA Ianá Kochánowskięgo 1/2, Ianá Kochánowskięgo. Phaenomená 2/żp, 4/żp, 6/żp, 10/żp, 12/żp, 16/żp, 18/żp, 20/żp, 22/żp, 24/żp, Ianá Kochánowskięgo Phaenomená 8/żp.  
 KASSYJOPEA (1) *n-pr f – Kalsiopea* 7/21.  
 KLĘCZEN (1) *n-pr m – sg N*: Klęczen 3/11.  
 KOCHANOWSKI (13) *n-pers – sg m G*: PHAENOMENA Ianá Kochánowskięgo 1/2, Ianá Kochánowskięgo. Phaenomená 2/żp, 4/żp, 6/żp, 8/żp, 10/żp, 12/żp, 14/żp, 16/żp, 18/żp, 20/żp, 22/żp, 24/żp.  
 KOŁO (1) *sb n – pl N*: Kołá 18/1.  
 KONIEC (1) *sb m – sg N*: KONIEC 24/29.  
 KOŃ (1) *sb m – sg N*: Kon 8/14.  
 KOSA (1) *sb f – pl N*: Orion, Kofy 13/5.  
 KOZOROŻEC (1) *sb m – sg N*: Wodnik, Kozorozec 11/12.  
 LEW (1) *sb m – sg N*: Lew 6/17.  
 LUTNIA (1) *sb f – sg N*: Lutnia 10/25.

ŁABĘĆ (1) *sb m – sg N*: Lábęc 11/7.  
 NIEDŹWIADEK (1) *sb m – sg N*: Niedzwiadek 4/3.  
 OŁTARZ (1) *sb – sg N*: Ołtarz 16/7.  
 OPHIUCHUS (1) *n-pr m – sg N*: Ophiuchus albo Wężownik 3/19.  
 ORYJON (1) *n-pr m – sg N*: Orion, Kofy 13/5.  
 ORZEŁ (1) *sb m – sg N*: Orzeł 12/15.  
 PANNA (1) *sb f – sg N*: Pánná 4/16.  
 PERSEUS (1) *n-pr m – sg N*: Perfeus 10/7.  
 PIES (1) *sb m – sg N*: Pies 13/10.  
 PLANETA (1) *sb f – pl N*: Plánéty 17/15.  
 PLEJADY (1) *n-pr f – N*: Pleiády albo Báby 10/12.  
 RAK (1) *sb m – sg N*: Blizniętá, Rák, Lew 6/17.  
 RYBA (2) *sb f – sg N*: Rybá 15/25. *pl N*: Ryby 9/21.  
 SKOP (1) *sb m – sg N*: Skop 9/5.  
 SMOK (1) *sb m – sg N*: Smok 2/28.  
 STRZAŁA (1) *sb f – sg N*: Strzałá 12/12.  
 STRZELEC (1) *sb m – sg N*: Strzelec 12/1.  
 WAGA (1) *sb f – sg N*: Wágá 4/8.  
 WĘŻOWNIK (1) *sb m – sg N*: Ophiuchus albo Wężownik 3/19.  
 WIELORYB (1) *sb m – sg N*: Wieloryb 14/14.  
 WIENIEC (1) *sb m – sg N*: Więniec 3/16.  
 WODNIK (1) *sb m – sg N*: Wodnik, Kozorozec 11/12.  
 WOŁ (1) *sb m – sg N*: Wól 7/5.  
 WOZ (1) *sb m – pl N*: Wozy 2/1.  
 WOŹNICA (1) *sb m – sg N*: Woznicá 6/24.  
 ZAJĄC (1) *sb m – sg N*: Zaiąc 13/21.

M.O.

## INDEKS FREKWENCYJNY WYRAZÓW POLSKICH

Uwaga: pierwsza liczba (lub dwie liczby połączone półpauzą) po lewej stronie kolumny informuje o randze hasła lub grupy haseł o identycznej frekwencji. Druga liczba informuje o liczbie haseł z daną frekwencją, trzecia liczba o frekwencji hasła.

W kolumnie zawierającej hasła przecinek oddziela od siebie hasła o tej samej frekwencji, ukośnikiem oddzielone są warianty oboczne haseł. Hasła homonimiczne oznaczono skrótami części mowy bądź numeracją zastosowaną w indeksie wyrazów i form.

1	1	131	ten
2	1	103	i <i>cn</i>
3	1	89	w
4–5	2	88	na, on <i>pron 1.</i>
6	1	86	a
7	1	57	być
8	1	52	z <i>praep 1.</i>
9	1	49	nie
10	1	44	z <i>praep 2.</i>
11	1	37	bo
12	1	36	który
13	1	35	mieć
4–15	2	31	ale, głowa
16	1	29	gwiazda
17–19	3	28	niebo, po, pod
20	1	27	drugi
21	1	26	i <i>pt</i>
22–23	2	25	morze, wszytek
24–25	2	24	swoj, znak
26–27	2	22	koło, ręka
28	1	21	za
29–31	3	20	czas, kiedy <i>cn</i> , tak <i>av</i>
32	1	19	wielki
33–36	4	18	jasny, ku, przy, tenże
37–38	2	17	lecz, zaś
39–41	3	16	prawy, sam, się
42	1	15	ramię
43–46	4	14	do, noc, od, ziemia
47–48	2	13	lewy, strona

49–54	6	12	dwa, jeden <i>nm</i> , ogon, Oryjon, pierwszy, wschodzić
55–65	11	11	co <i>pron</i> , jako, koń, ludzie, nad, ryba, świetny, wieloryb, wschod, wstawać, zasię
66–73	68	10	już, każdy, między, niedźwiadek, nieść, o <i>praep</i> , słońce, strzelec
74–82	69	9	Andromeda, biec, kozorożec, ocean, rak, srogi, tylko, więc <i>pt</i> , że <i>cn</i>
83–98	16	8	albo, cztery, kolano, łeb, panna, pas, patrzeć, płomień, południe, przedsię, światło, tedy, tu, u, wodnik, zachod
99–119	21	7	bieg, bliźnięta, chcieć, Cynozura, droga, gorzeć, hydra, inszy, jeden <i>pron</i> , jeśli <i>cn</i> , koniec, ołtarz, podawać, położony, skop, tam, waga, wiatr, woda, woł, zwać
120–148	29	6	aby, bog, Bootes, Cepheus, część, gdy, gdzie, gora, Grek, grzbiet, imię, iść, Klęczeń, lato, lew, łuk, moc vb, my, nawa, niebieski, on 2., poł sb, przed, sięgać, święty, wynikać, wzgorę, znaczny, żaden
149–192	44	5	Akwilon, brzuch, Chiron, ciemny, członek, daleko, doł, dzień, gasnąć, jaki, jaśnie, łabęć, mały, oko, okręt, ostatek, pewny, poł <i>nm</i> , północ, pośledni, przedni, rozny, stąd, szyja, taki, tkwić, to- nąć, trzeba, trzymać, trzymać sie, ty, ujrzeć, wąż, widać, wiek, zachodzić, <i>zacny</i> , zając, zawsze, zły, znakomity, zostawać, żądło, żeglarz
193–246	54	4	ani <i>cn</i> , ani <i>pt</i> , bowiem, ciągnąć, dawać, dawny, drobny, dziś, głęboki, Helice, jeszcze, koza, krom, kto, leżeć, mało, mąż, miano- wać, miara, miejsce, morski, naprzód, nieprawie, Ofijuchus, ow, pierś, pies, plusk, płynąć, położyć, połyskawać, porządek, pospo- łu, postępować, prawie, prędko, prosto, raz, rozdzielony, spojony, stać, tamże, to, trzy, tuż, usadzony, woz, woźnica, zamykać, złoty, znaczyć, znać, znikać, zwierz
247–322	76	3	Auster, blisko, brzeg, chart, chmura, Chyronowy, ciało, czasza, człowiek, czuć, dać, dla, dłoń, Erydan, ja, jako, Kassjopa, koro- na, korona, kształt, ludzki, lutnia, należeć, narod, niedźwiadko- wy, niewściągniony, obadwa, ojciec, okrutny, orzeł, pałac, Perse- us, pięć, pław, podobny, pojąć, północny, połowica, południ, poszladek, Procyjon, przeciw, przerzeczony, przeto, przez, rany, rowny, rozciągniony, rozpalony, siła, słoneczny, spory, strach, strzała, styr, sześć, światłość, świecić, tak <i>cn</i> , także, trop, tył, uka- zować, węzownik, widomy, wiele <i>av</i> , wielkość, wieniec, więc <i>cn</i> , wychodzić, wyniesiony, zad, zanurzony, zgodny, znamię, żywy
323–493	171	2	Akwilonow, Arktur, Arkturow, aż, barzo, biały, biegać, bok, brać, budzić, by, bystry, Cepheow, chocia, chronić sie, <i>cnota</i> , <i>cny</i> , co <i>pt</i> , corka, czoło, czwarty, delfin, dosięgać, duch, dziewczka, dziw, głos, godzina, goleń, ile, inny, koński, krok, kruk, liczba, łańcuch, łaskawy, maszt, miesiąc, mieszać sie, moc sb, mowa, nastawać, naszladować, niedaleko, niemasz, niepogoda, nierychło, niewielki, niezmierzony, nigdy, niski, <i>nocny</i> , noga, o int, oba, obaczyć, oby- fity, obiecować, oboj, oczekawać, ogień, ognisty, okrąg, okrągły, opowiadać, ostatni, oś, padać, patrzeć, pegazowy, pełnia, pierwszej, pleciony, płony, początek, poczet, podawać sie, poklekły, poniżej,



postanowiony, pośrzodek, pozny, prędko, procz, promień, prze-  
 przeciwko, przenikać, przepasować, przestrzegać, przezwisko,  
 przodek, przychodzić, przyjść, przypatrzeć się, przyszyły, *ptaszy*,  
 rano, rog, rogaty, rola, równo, rozmaity, rozsadzony, rozświeco-  
 ny, rzeczony, rzeka, sadzony, siedm, skała, skąd, skrzydło, smok,  
 snuć się, sprawa, sprawić, sprawiedliwość, stary, statecznie, sto-  
 lica, strumień, szkodliwy, śmiertelny, świat, też, toczyć, twoj,  
 tyle, uchodzić, umykać się, upatrować, upatrzeć, ustawnie, wał,  
 wdzięczny, wedla, węzeł, widzieć, wiedzieć, wiele *nm*, wielono-  
 gi, wilgotny, własny, właśnie, włożony, włożyć, wniesiony, woło-  
 wy, woźniczy, wpadać, wszen, wyciągły, wynieść, wyraz, wysoko,  
 wzbudzić, wzniść, wzor, zamierzony, zawsze, zewsząd, zgoła, zło-  
 żony, złożyć się, znenagła, zodyjak, zorza, żeby, żyć, żywność  
 acz, Alcyjona, Aratus, Argo, Arktophilax, Aryjadna, baba, baczyć,  
 bać się, bając, barwa, białomleczny, bić, biedny, błady, błogosła-  
 wić, breła, brodzić, bronić, bywać, cały, Celeno, centaur, charto-  
 wy, chutny, chwalebny, chwalić, ciągnąć się, ciemność, cierpieć,  
 czarny, czekać, czeluść, czerwony, cześć, często, częstokroć, czub,  
 czy, dar, Deltoton, *deptać*, deszcz, długi, doba, dobrotliwy, do-  
 browolnie, dobry, dobrze, dokąd, dopiero, dopuścić, dosięć, do-  
 stały, dostąpić, dosyć, dotychmiast, dotykać, dowieść, dowołać  
 się, drzewi, duma, dwakroć, dwanaście, dyl, dyszel, dzieci, dzie-  
 ciństwo, dzielić, dzierżyć, dziewięć, dziwnie, dżdżownica, Elek-  
 tra, Erychtonow, Erydanow, etezyje, gad, gardło, gardzić, gęsty,  
 głęboko, gniew, godny, godzić, gola, gorąć, gorący, gorny, grecki,  
 Greczyn, gromada, grzywa, gwałtowny, gwiazdzisty, hamować,  
 hardy, Helikon, Hyjady, idący, isty, jad, jadowity, jakoby, jako-  
 kolwiek, jawnie, Jazon, jednak, jedno, jeśli *pt*, Jowiszowy, kamień,  
 kazić, kaźń, kąt, kiedy *av*, kilka, klucz, kłwać, kłaść, kłos, koniow,  
 kopyto, korzeń, kosmaty, kozielek, kozka, kozorogi, koźle, kraj,  
 krasa, krag, kres, krewność, krewny, kręcić się, krotki, kryć, krzyż,  
 którykolwiek, kupa, kwater, kwitnąć, łać, ledwe, leniwy, leśny, let-  
 ni, linija, list, litera, lot, lotny, łabęci, *łacno*, łapa, łaska, Maja, ma-  
 lować, mamka, martwieć, mądrość, mdły, Merkuryjusz, Meropa,  
 męka, mgła, miarkować się, miecz, miesięczny, mieszaniec, miło-  
 sierny, minąć, miotać, mleczny, *mocny*, moj, mord, mrok, mroz,  
 musieć, myśl, nachylony, nagle, najdować, najść, nakłoniony,  
 nałożony, nałożyć, namnożyć się, napęlić, narodzić, narzać, na-  
 stać, następować, nasycony, nasz, natknąć, nauczać, nawałność,  
 nazbyt, nazwany, nazywać, neregides, niebezpieczeństwo, niebłęd-  
 ny, nieboga, niech, nieco, niedokończony, niedźwiedzica, niedź-  
 wiedź, niegodny, niejako, niemaly, niemianowany, nieomylny,  
 niepochybny, niepodobno, nieporządek, niepospieszny, niepo-  
 wściągnięty, niestanowny, nieszczęśny, nieszczęśliwy, nieświadomy,  
 nieuniesiony, nieustanowiony, niewątpliwy, niewspomniony,  
 niezatapiony, niezgaszony, niezliczony, nieznaczny, niezruszony,  
 nikt, nim, nisko, nowy, nur, obaczony, obcy, obdarzony, obejść,

obfitość, objawić, obrotny, odbiec, odnoga, odpoczynek, odpoczywać, odprawny, odprawować, ogarniony, oglądać, ogniowy, okazować, okrom, omylić, opak, opatrzone, opierać się, opisywać, opisywać się, opuszczony, oracz, orać, orlica, Oryjonow, osieść, osoba, osobno, ostateczny, ostry, ośm, owszem, pamiętka, panować, para, pasmo, paszczeka, paść, Perseow, pęto, piętno, pierwomiesięczny, pieśń, piękny, pięść, pilnie, pilny, pioro, płac, plecy, plemię, płaszcz, pług, pobrzeżny, pobudzać, pobudzić, pochmurny, pochyłony, pochyły, począć, poczesnie, poczynąć, podejrzany, podle, podłożony, podnieść, podnosić, podziwienie, pogoda, pogodny, pojmować, pokazać, poki, pokój, pole, polos, polowanie, położenie, pomniejszy, pomykać, popaść, popędliwy, porównany, porozumieć, port, poruszony, posiłek, posłuszny, pość, powiadać, powietrze, powinien, powinnoś, powstać, poznać, pozno, praca, prawdziwy, prawica, prawić, prawo, proć, Protrigityr, prozno, przebaczenie, przechodzić, przeciwny, przeczny, przedymać, przedzielony, przemierzać, przepamiętany, przepatrzeć, przepędzony, przerazić, przestawać, przetoż, przód, przyciskać, przygadzać się, przyjmować, przyklekły, przykowany, przyodzian, przypaść, przypatrować się, przyrodzenie, przystojność, przyznawać, *ptak*, puszczać się, puścić się, pysk, raczyć, radować się, robotny, roj, rok, ronić, równać się, równie, rozbity, rozeznac, rozeznan, rozkrzyżować, rozmierzony, rozpościerać się, rozprawić, rozpuszczony, rozrachować, rozwiedziony, rozyjść się, rychło, rym, rzadko, rzec, rzecz, rzucić się, rzymianin, sad, sąsiada, siać, sidło, silić się, silne, skapo, składać, skłaniać, skok, skopowy, skroń, skrzydlaty, słaby, słusznie, słycać, słynać, słyszeć, smętek, smoczy, snąć, snadnie, spiać, spinać, spływa, spojrzeć, spolnie, spolny, sposób, sprawić się, sprawiedliwy, sprawować, sprosny, spuszczać, staba, stanąć, stądże, Steropa, stoł, stopa, strapiony, straszliwy, strzec, strzelić, sucho, suchy, sydoński, Syryjus, szabla, szalony, szczep, szeroki, szkoda, szkodować, sznur, szukać, ścieżka, śliczny, śmiady, śmieie, śmierć, srebrny, srebro, średni, śrządek, świadomy, Tajgeta, także, takowy, tamten, taniec, taśma, tęgi, tępy, topić, towarzystwo, trocha, troj, trudno, trwać, trzeci, trzykąt, tyceć się, ubogi, uczciwość, uderzony, uderzyć, udęczone, udzieln, uklekły, ukość, ukować, umiarkowany, uniesiony, upatrzone, uprawować, uprzedzać, Uranija, urobek, urodzony, usilny, ustawa, ustąpić, ustępować, utrapiony, utwierdzić, uwiązany, używać, walka, warkocz, ważyć się, wdawać, wegnać, wet, węzownikowy, węzowy, wicher, wić się, wieczor, wieczorny, wieść, wiosło, wiosna, wisieć, wity, władać, własność, właściwy, włos, wnet, wodny, wodz, wola, wolno, wołać, wozić się, wpaść, wprawować, wracać się, wschadzać, wschodzący, wspak, wspominać, wstanie, wstępować, wszakże, wszczepiony, wszelki, wszecz, wszytkorodny, wy, wybrany, wydzierać się, wygładzić, wyjść, wykroczyć, wymawiać, wypadać, wyrażać, wysoki, wywodzić, wywrocony, wzięty, wznak,

wznosić, wzrok, z daleka, zadni, zagrzewany, zającowy, zajmować, zająć, zakręt, załapić, zaniedbały, zanieiony, zanurzyć, zasłonić, zastąpić, zatoczenie, zatoczyć, zatoka, zatonać, zatopiony, zatym, zawierać, zawieszony, zawinać, zbawić, zbiegać się, zboże, zbywać, zdać się, zdejmować, zdroj, zdrowy, zejmować, zejść się, zgasać, zginać, ziemny, zima, zimny, zjawić, zjęty, złoczyzny, złoto, zmieszkać, znajomy, zostać, zowąd, zrownać, zwać się, zwada, zwany, zwłaszcza, zwyczajny, źrzenica, zwierzę, żagiel, żałosny, żałość, żałować, -że *pt*, żeglować, żeglowny, żelazo, życzyć, żywot

*M.O.*



## Synopsa tekstów



wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
1–16	Ab Iove Musarum primordia surgere par est, Quem nos mortali prognati semine numquam Linquimus indictum, Iovis omnia compita plena, Atque omnes hominum coetus, maris aequora plena Et portus. Iove enim, quocumque feramur, egemus Omnes, quin etiam patre illo dicimur orti. Hic vero indulgens mortalibus omina fausta Portendit operique manus adhibere suadet, Victum animo inculcans; hic cum proscindere terram Cumve novas deceat scrobibus defigere plantas, Hic tempestivas sementis nuntiat horas Sideribus caelo infixis, quae tempora certo Signarent cursu atque anni momenta notarent, Agricola unde catus sciret, quid quaeque moneret Tempestas, sua gignendis ut tempora rebus Constarent ferretque stata omnia frugifer annus.	frag. 1	1	A Iove Musarum primordia.
17–21	Ergo illum primoque loco extremoque vocamus: Salve, opifex rerum atque hominum spes unica, salve, Tuque priorque aetas; dulces salvete Camenae, Et mihi, si fas est, describere sidera aventi Assitis faciles atque omnem promite cantum.			
22–29	Cetera labuntur celeri caelestia motu Cum caeloque simul noctesque diesque feruntur. Axis stat semper neque partem inclinat in ullam, Sed medius magnae pervadens viscera terrae, Praecipitem caeli radiantis sustinet orbem. Extremusque adeo duplici de cardine vertex Dicitur esse polus, latet alter mersus in undis, E regione alter Boream super arduus exstat.	frag. 2	1–2	Cetera labuntur celeri caelestia motu, Cum caeloque simul noctesque diesque feruntur.
		frag. 3	1–2	Extremusque adeo duplici de cardine vertex Dicitur esse polus.
30–49	Hunc Arcti circum geminae volvuntur; easdem Plaustra etiam dicunt et imago est proxima plaustris, Lumina si obtineant sua temonesque rotaeque. Quod si forte Ursas magis appellare libebit, Ora micant obversa feris, capite altera tergo Imminet alterius, cursus resupinus utrique. Si qua fides fama, Cressa tellure profectas Iuppiter in caelo, victus pietate, locavit, Dictaeo quod ab is foret enutritus in antro, Saevum Curetes cum delusere parentem. Ex is altera apud Graios Cynosura vocatur, Altera dicitur esse Helice; latera huius et ardens Cauda illustratur stellarum lumine claro, Quas nostri Septem soliti vocitare Triones. Hanc Graii observant, pelagi per caerula nantes, Germanae numero stellarum dispositoque Par Cynosura polum sublimis lustrat eundem. Hac fidunt duce nocturna Phoenixes in alto. Sed prior illa magis stellis distincta refulget Et late prima confestim a nocte videtur;	frag. 4	1–2	Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur, Altera dicitur esse Helice.
		frag. 5	1	Quas nostri septem soliti vocitare triones.
		frag. 6	1–3	Hac fidunt duce nocturna Phoenixes in alto, Sed prior illa magis stellis distincta refulget, Et late prima confestim a nocte videtur,
50–52	Haec vero parva est, sed nautis usus in hac est, Nam cursu interiore brevi convertitur orbe, Atque haec Sidonias numquam est frustrata carinas.		4–5	Haec vero parva est, sed nautis usus in hac est. Nam cursu interiore brevi convertitur orbe.
53–72	Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen, Torvu' Draco serpit subter supraque revolvens Sese; conficiensque sinus e corpore flexos,	frag. 6	6–8	Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen, Torvu' Draco serpit, subter supraque revolvens Sese, conficiensque sinus e corpore flexos.

wiersze	tekst	wiersze	tekst
1–16	Od Boga poczynajmy, Bóg początkiem wszemu, A początku zaś niemasz ani końca jemu. On był jeszcze przed wieki, ón dawnych ciemności Nieporządek rozprawił mocą swęj mądrości. On ziemię wszytkorodną, ón morze żeglownę, On utwierdził ná wieki niebo niestánowné. Dzień i noc jego spráwá, i to światło wdzięczne Niezgászonego sólńcá, i kolo miesięczne. Tenże i niebo nátknął gwiazdami ślicznemi, Áby ludzióm znaczyły czasy biegi swémi. Stąd wié oracz, kiedy ma rolą uprawować, Stąd wié, kiedy siać álbo nowy sad spráwować. Stąd pogodę, i wiátry, i przyszły dészcz baczy, Témi znáki nas bowiem Bóg przestrzégáć raczy, Áby człowiek co w swojej pracy nie szkodował, Ále owszem z urobku swégo sie rádował.	1–13	Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτε ἄνδρες ἔωμεν Ἀρρητον· μεοταὶ δὲ Διὸς πάσα μὲν ἀνγυαί, Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεοτὴ δὲ θάλασσα Καὶ λιμένες· πάντῃ δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες. Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Ὅδ' ἥπιος ἀνθρώποισι Δεξιὰ σημαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει Μιμητῶσκων βίοτιοι, λέγει δ' ὅτε βῶλος ἀρίστη Βοῦοι τε καὶ μακέλησι, λέγει δ' ὅτε δεξιὰ ὦραι Καὶ φυτὰ γυρῶσαι καὶ ὀπέρματα πάντα βαλέσθαι. Αὐτὸς γὰρ τὰ γε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριζεν Ἄστρα διακρίνας, ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν Ἀστέρας, οἱ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνουσιν Ἀνδράσιν ὥρων, ὅφρ' ἐμπεδὰ πάντα φύωνται.
17–24	Slusznie go tedy ząwždy naprzód wspominamy; Naprzód i ná wet, bo stąd wszytko dobre mamy. Miei cześć, Ojczé łáskáwy, Ojczé dobrotliwy, Ciebie chwálić powinien każdy człowiek żywy. Á ty, o Uránija, życz mi łáski swojej, Áby ludzie poználi gwiazdy z pieśni mojej, Której ja dziś wzór biorę z dawnego Árátá; Twój to dar, jesli oná będzie godná swiátá.	14–18	Τῷ μιν αἰεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἱλάσκονται. Χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποιον ὄνειαρ, Αὐτὸς καὶ προτέρῃ γενεῇ. Χαίροιτε δὲ Μοῦσαι Μελίχια μάλα πάσαι. Ἐμοὶ γε μὲν ἀστέρας εἰπεῖν, Εἰ θέμις εὐχομένην τεκμήριστε πάσαν αἰοῖδν.
25–34	Wszytki gwiazdy tym pięknym wzorem usądzone Pójmuję z sobą niebo nieustánowioné. Sámá oś, która prędkí krag niebieski toczy, Z miejscá swégo by namniéj nigdy nie wykroczy, Ále trwá niezruszona, ziemię przenikájąc, Á w poły práwie niebá obá kóncá májác Wszczępioné, co imięnia nié ma w nászěj mowie, Ále <i>polos</i> i Gréczyn, i Rzymiánin zowie. Jeden z nich ná południé w morzu zátopiony, Á drugi ná pólnocy wzgóré wyniesiony.	19–26a	Οἱ μὲν ὁμῶς πολέες τε καὶ ἀλλοῦδς ἄλλοι ἐόντες Οὐρανῷ ἔλκονται πάντ' ἥματα συνεχῆς αἰεὶ· Αὐτὰρ ὅγ' οὐδ' ὀλίγον μετανίσσεται, ἀλλὰ μάλ' αὐτως Ἀζων αἰὲν ἄρρηεν, ἔχει δ' ἀτάλαντον ἀπάντη Μεσσηγύς γαῖαν, περὶ δ' οὐρανὸς αὐτὸν ἀγινεῖ. Καὶ μιν πειραίνουσι δῶω πόλοι ἀμφοτέρωθεν· Ἀλλ' ὁ μὲν οὐκ ἐπιόπιος, ὁ δ' ἀντίος ἐκ βορέαιο Ὑψόθεν ὠκεανοῖο.
35–48	Po práwěj i po lewěj ręce ten pósledni Má dwá wozy widómé, jáko znáczá jedni: Trzy gwiazdy niesie dyszel, czterémá paláją Kola; parę niedzwiedzic drudzy przyznawáją, Któré grzbiety do siebie są postánowioné, Májác głowy ná krzyżach spólnie położóné. Táżke ná wznák bieg dzierżá; snadź to mamki byłý Jowiszowé i zá to niebá dostapily. Jedná z nich Cynozurá po grecku sie zowie, Tá druga jest Helice; pósledniéj Grékowie, Ále piérwszěj sydońskie nawy używáją, Kiedy głębokíe morskie wody przemiérzáją. Owá swiétna i znáczna, á gdy sólńce zajdzie, Żadnéj gwiazdy ná niebie ták prędko nie najdzie.	26b–41	Δύω δὲ μιν ἄμφω ἔχουσαι Ἄρκτοι ἅμα τροχόουσι· τὸ δὲ καλέονται Ἀμαζαί. Αἱ δὲ τοι κεφαλὰς μὲν ἐπ' ἰζύας αἰὲν ἔχουσιν Ἀλλήλων, αἰεὶ δὲ κατωμαδία φορέονταί, Ἐμπαλιν εἰς ὅρους τετραμμένα. Εἰ ἔτεον δὲ, Κρήτηθεν κείναι γε Διὸς μεγάλου ἰότητι Οὐρανὸν εἰσαnéβησαν, ὁ μιν τότε κουρίζοντα Δίκτω· ἐν εὐώδει, ὅρεος σχεδόν Ἰδαίου, Ἄντρον ἐγκατέθεντο καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτόν, Δικταίοι Κούρητες ὅτε Κρόνον ἐμειῶοντο. Οἱ τὴν μὲν Κυνόσουραν ἐπικλήσιν καλέουσιν, Τὴν δ' ἐτέρην Ἐλίκην. Ἐλίκη γε μὲν ἄνδρες Ἀχαιοὶ Εἰν ἅλι τεκμαίρονται ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν· Τῇ δ' ἄρα Φοῖνικες πίσυνοι περὶ ὥσι θάλασσαν. Ἀλλ' ἡ μὲν καθαρὴ καὶ ἐπιφράσσασθαι ἔτοιμη. Πολλὴ φαινομένη Ἐλίκη πρώτης ἀπὸ νυκτός.
49–50	Cynozurá ząś mniejsza, lecz wódzem pewniejszym Żeglárzowi, bo wszytká biega w kole mniejszym.	42–44	Ἡ δ' ἐτέρη ὀλίγῃ μὲν, ἀτὰρ ναύτησιν ἀρείων· Μειοτέρῃ γὰρ πᾶσα περιστρέφεται στροφαλίγῃ· Τῇ καὶ Ζιόονιοι ἰθύντατα ναυτίλλονται.
51–60	Między tymi podobien rzéce Smok sie wije, Á ogón zatokámi stąd i zowąd kryje. Gdzie ma głowé Helice, tám ogón položýł,	45–62	Τὰς δὲ δι' ἀμφοτέρας οἷη ποταμοῖο ἀπορροῶς Εἰλεῖται, μέγα θαῦμα, Δράκων, περὶ τ' ἄμφω τ' Μυρίος· αἰδ' ἅρα οἱ σπείρης ἐκάτερθε φύονται

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Oceano tingi metuentes implicat Arctos. Hanc longa effusus cauda metitur, at illam Spira comprehendit; protenditur ultima cauda Ad caput usque Helices; Cynosurae lubrica summum Claudit spira caput pedibusque advolvitur imis. Unde retrocedens vasti vis illa Draconis Porrigitur longe et spatium caeli occupat ingens. Huic non una modo caput ornans stella relucet, Verum tempora sunt duplici fulgore notata, E trucibusque oculis duo fervida lumina flagrant Atque uno mentum radianti sidere lucet. Obstipum caput et tereti cervice reflexum Obtutum in cauda Maioris figere dicas Arcti; sane equidem, quod dextro tempore quodque Sidus inest mento, in caudam directa minantur.	frag. 7	1–6	Huic non una modo caput ornans stella relucet, Verum tempora sunt duplici fulgore notata, E trucibusque oculis duo fervida lumina flagrant. Atque uno mentum radianti sidere lucet: Obstipum caput et tereti cervice reflexum, Obtutum in cauda Maioris figere dicas.
73–80	Hoc caput hic paulum sese subitoque recondit, Ortus ubi atque obitus parti miscentur in una.	frag. 8	1–2	Hoc caput hic paulum sese subitoque recondit, Ortus ubi atque obitus parte admiscentur in una.
	Hoc ipsum caput ignitis spectabile stellis Attingens defessa velut maerentis imago Vertitur; illa quidem quo nomine sit vocitanda Cuive labori instet, nullus dum prodidit auctor, Scriptores Graii defecti nomine vero Engonasin dicunt, genibus quod nixa feratur. Haec manibus liquido spectatur in aethere passis, Insistensque caput pede dexteriore Draconis.	frag. 9	1–3	id caput autem Attingens defessa velut maerentis imago Vertitur.
81–84	Hic illa eximio posita est fulgore Corona, Quam veteres Bacchus non infitatus amores, Cnoside defuncta, caelestibus intulit astris, Tergo fixa Genu Prolapsi lucida fulget.	frag. 10	1	Engonasin vocitant, genibus quia nixa feratur.
85–92	Eiusdem tristis simulacri et nomine cassi Quaere caput propter vasti caput Anguitenentis, Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii. Ex hoc namque tibi totum illum nosse licebit. Huic umeri sane tanto splendore coruscant, Ut plenae possint etiam contendere Lunae. Lux impar manibus, tenui nam lumine fulgent, Sic tamen, ut discerni oculis possintque notari.	frag. 11	1	Hic illa eximio posita est fulgore Corona.
93–102	Hic pressu duplici palmarum continet Anguem, Eius et ipse manet religatus corpore toto, Namque virum medium Serpens sub pectora cingit. Ille tamen nitens graviter vestigia ponit Atque oculos urget pedibus pectusque Nepai, Comprensus pugnat nodis se exsolvere Serpens Palmarumque impar nexus elabitur artos; Dextram parcus, ubi fundit sese ultima cauda, Laevam prolixus, qua vertex tenditur, exit Sublimemque afflat summo arduus ore Coronam.	frag. 12	1	Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii.
103–107	Paulo infra spiram Chelas inquire iacentes, His sane exiguus manat de corpore splendor. Post Helices tergum clinato corpore fertur Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes, Quod quasi temone adiunctam prae se quatit Arcton.	frag. 13	1–5	Hic pressu duplici palmarum continet Anguem, Eius et ipse manet religatus corpore toto. Namque virum medium Serpens sub pectora cingit. Ille tamen nitens graviter vestigia ponit, Atque oculos urget pedibus pectusque Nepai
108–112	Illustris totus, reliquis sed clarior una Sideribus subter praecordia fixa tenetur Stella, micans radiis, Arcturus nomine claro. Sub pedibus porro fertur finita Booti	frag. 14	1–2	Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes: Quod quasi temone adiunctam prae se quatit Arctum.
113–134	Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo. Sive itaque Astraei vocitanda est illa propago, Quem prisca astrorum dixerunt saccla parentem, Seu cuiuscumque alterius, pacata patienti	frag. 15	1–2	subter praecordia fixa tenetur Stella, micans radiis, Arcturus nomine claro.
		frag. 16	1–2	sub pedibus profert finita Booti Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.

wiersze	tekst
	Potym sie sam ku głowie Cynozury złożył, Ą obszedzsy ją do nóg ostátiecznym kólem, Rzucił sie wzad i stánał, zátoczywszy czołem Znienaglą ku Helice. Skróń oboją pała I oczy; ná pászczéce jedná gwiazdá białá. Táz więc głowá tám wpada ná głébokié morze, Gdzie wieczorné i ráné miészają sie zorze.
61–64	Niedáлеко téj głowy okrutnégo Wézá Widáć zálosny wyraz poklékłego mészá. Ręce ma rozciagnioné, końcem prawéj nogi Niezmierzónego Smoká przyciska łeb srogi.
65–66	Przy boku tegóz mészá, dziewięciá gwiazd wity, Kwitnie cnéj Áryjádnj Wiéniéc znákomyty.
67–70	Ále przy głowie zásię pátrzaj drugiéj głowy Jásného Ofijuchá, którému tákowy Ogién z rámon wychodzi, że i w pełniá goré Upátrzony; w ręku już nie ták światło sporé.
71–76	W nich sie wielki wáz kręci, który przepásuje Ofijuchá; ten przedsię śmiele następuje Niedzwiadkowi ná piersi; z rąk ná obie stronie Wézá zbywa; częśc splywa práwa przy ogonie, Ále gdzie z lewéj ręki wzgórz sie wydziéra, Áż o Wiéniéc okragły żęddlem sie opiera.
77–80	Támże pod jego grzbieciem przypátruj sie pilnie Równéj Wadze – ále tá nie gore ták silnie. Wozá Wielkiego dyszel trzyma pochylony Árktofiláks, od inszych Bootes rzeczony.
81–84	Wszytek jáсны, lecz ogień pod plecionym sznurem Przed inszymi zacniejszy; zowią go Árkturem. Pod nogámi ogládasz Bootá jásného Pánnę, która kłos trzyma zbożá dostátłego.
85–104	Którégokolwiek ojcz córka chcesz być zwána – Bo różné ludzkie głosy, o Páнно wybrána! – Pojrzzy okiem łáskawym ku téj niskiej ziemi

wiersze	tekst
	Ἄρκτοι, κυανέου πεφυλαγμένοι ὤκεανοιο. Αὐτὰρ ὄγ' ἄλλην μὲν νεάτη ἀποτείνεται οὐρῇ, Ἄλλην δὲ οπειρή περιτέμνεται· ἡ μὲν οἱ ἄκρῃ Οὐρῇ πὰρ κεφαλῇ Ἑλικῆς ἀναπαύεται Ἄρκτου· Σπειρή δ' ἐν Κυνόσουρα κάρη ἔχει· ἡ δὲ κατ' αὐτὴν Εἰλείται κεφαλῇ, καὶ οἱ ποδὸς ἔρχεται ἄκρῃ, Ἐκ δ' αὖτις παλινόροος ἀνατρέχει. Οὐ μὲν ἐκείνῃ Οἰόθεν, οὐδ' οἷος κεφαλῇ ἐπιλάμπεται ἀστήρ, Ἀλλὰ οὗο κροτάφοις, οὗο δ' ὀμμασιν· εἰς δ' ὑπένερθεν Ἑσχατὴν ἐπέχει γένυος δεινοῖο πελώρου. Λοζὼν δ' ἐστὶ κάρη, νεύοντι δὲ ἥμψαν ἔοικεν Ἄκρην εἰς Ἑλικῆς οὐρῇ· μάλα δ' ἐστὶ κατ' ἰθὺ Καὶ στόμα καὶ κροτάφοιο τὰ δεξιὰ νειάτῳ οὐρῇ. Κεῖνῃ που κεφαλῇ τῇ νήχεται, ἥχι περ ἄκραι Μίσγονται δούσις τε καὶ ἀντολίαι ἀλλήλησιν.
63–70	Τῇ δ' αὐτοῦ μογέοντι κυλίνδεται ἀνδρὶ εἰοικός Εἰδῶλον· τὸ μὲν οὔτις ἐπίσταται ἀμφοδὼν εἰπεῖν, Οὐδ' ὅτινι κρέματα κείνος πόνω, ἀλλὰ μιν αὐτως Ἐνγόνασιν καλέουσι. Τὸ δ' αὖτ' ἐν γούνασι κάμνον Οκλάζοντι ἔοικεν· ἐπ' ἀμφοτέρων δὲ οἱ ὤμων Χεῖρες αἰείρονται· τάνυται γε μὲν ἀλλυοῖς ἄλλῃ Ὅσσον ἐς ὄργυιαν· μέσσω δ' ἐϋπέρθε κερήνῳ Δεξιτέρου ποδὸς ἄκρον ἔχει σκολιοῖο Δράκοντος. Αὐτοῦ κάκεῖνος Στέφανος, τὸν ἀγαυὸν ἔθηκεν Σῆμ' ἔμενα Διόνυσος ἀποιομένης Ἀριόνης, Νῶτῳ ἀποστρέφεται κεκμητός εἰδῶλιο. Νῶτῳ μὲν Στέφανος πελάει,
71–74a	κεφαλῇ γε μὲν ἄκρῃ Σκέπτεο πὰρ κεφαλῇ Ὀφιοῦχου· ἐκ δ' ἄρ' ἐκείνης Αὐτὸν ἐπιφράσσαο φαινόμενον Ὀφιοῦχον· Τοιοῖοι κεφαλῇ ὑποκείμενοι ἀγλαοὶ ὤμοι Εἰδόνται. Κεῖνοί γε καὶ ἀν διχόμηνι σελήνῃ Εἰσωποὶ τελέθουσιν· ἀτὰρ χεῖρες οὐ μάλα ἰοτα· Λεπτὴ γὰρ τῇ καὶ τῇ ἐξεπιδέδρομεν αἴγλῃ. Ἀλλ' ἔμψῃ κάκεῖνα ἐπόψια· οὐ γὰρ ἔλαφραι. Ἀμφοτέραι δ' Ὀφιος πεπονείαται δς ρά τε μέσσον Δινεύει Ὀφιοῦχον· ὁ δ' ἔμμενές εὖ ἀπαρηρῶς Ποοσὶν ἐπιθλίβει μέγα θῆριον ἀμφοτέροισι, Σκορπίον, ὀφθαλμῷ τε καὶ ἐν θῶρηκι βεβηκῶς Ορθός. Ἀτὰρ οἱ Ὀφιος γε δύο στρέφεται μετὰ χερσίν, Δεξιτέρῃ ὀλίγος, σκατῇ γε μὲν ὑπόθι πολλός. Καὶ ὁἱ οἱ Στεφάνῳ περικέκλιται ἄκρα γενεῖα·
74b–81	
82–88	Νεῖοθι δὲ οπειρῆς μεγάλας ἐπιμαίεο Χηλάς· Ἀλλ' αἰ μὲν φασών ἐπιδευέες οὐδὲν ἀγασαῖ. Εἰζόπηθεν δ' Ἑλικῆς φέρεται ἐλάοντι εἰοικῶς Ἀρκτοφύλαξ, τὸν ῥ' ἄνδρες ἐπικλείουσι Βωώτην, Οὐνεχ' ἀμαζάτης ἐπαφώμενος εἰδεται Ἄρκτου, Καὶ μάλα πᾶς ἀρίδης· ὑπὸ ζώνῃ δέ οἱ αὐτός Εἰς ἄλλων Ἀρκτοῦρος ἐλίσσεται ἀμφοδὼν ἀστήρ. Ἀμφοτέροισι δὲ ποσσὶν ὑποσκέψαιο Βωώτου Παρθένον, ἥ ῥ' ἐν χειρὶ φέρει Στάχυν αἰγλήεντα.
89–93	
94–97	
98–114	Εἴτ' οὖν Ἀστροῖου κείνῃ γένος, ὃν ρά τέ φασιν Ἄστρον ἀρχαῖον πατέρ' ἔμμενα, εἴτε τευ ἄλλου, Εὐκῆλος φορέοιτο. Λόγος γε μὲν ἐντρέχει ἄλλος

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Versetur caelo nostroque haud aspera cantu. Ceterum et haec magnum celebratur fama per orbem, Nempe quod in terris fuerit versata palamque Praebuerit sese mortalibus ante videndam. Nec matronarum coetus veterumque virorum Respuerit, verum, dea quamvis, sederit una. Iustitiam dixere. Senum coetu illa vocato, Sive forum in medium, seu qua dimensa patescunt Compita, civiles tradebat sedula leges. Nondum mortales inter contentio, nondum Iurgiave aut lites notive fuere tumultus. Vita fuit simplex mordacisque inscia curae Et mare inexpertum procul ignotumque iacebat. Nulla petebantur fragili compendia puppi, Malebant tenui contenti vivere cultu, Terram exercentes tauris et vomere duro. Virgo autem populi moderatrix larga bonorum Coepta secundabat praebebatque omnia abunde. Haec ita perstabat, dum perstitit et genus aureum.			
135–144	Ut vero argenti succrevit vilior aetas, Rara parumque alacris populi se ante ora ferebat, Ob iacturam hominum maerens morumque priorum. Aspernata tamen genus omnino hoc quoque non est. Prima nocte, ubi Sol caput aequare meraserat alto, Montibus e summis sese incommitata ferebat, Nec quemquam illa tamen blanda dignata loquela est, Sed populi coetu in medio turbaque coacta Multa querebatur, vitiis infensa, semelque Pulsa in perpetuum revocari posse negabat.	frag. 17	1	Malebant tenui contenti vivere cultu.
145–149	“Heu, quam pravam – inquit – tulit aetas aurea patrum Progeniem, sed vestro etiam qui semine surgent, Praecurrent vitiis nati vincentque parentes. Tum bella emergent funesta cruorque per omnem Fundetur terram, neque erit pausa ulla malorum.”			
150–160	Haec effata gradum montes referebat in altos, Ora virum in se convertens oculosque sequaces. Postquam autem in terris evanuit hoc quoque saeculum, Ferrea tum vero proles exorta repente est Ausaque funestum prima est fabricarier ensem Et gustare manu victum domitumque iuvencum. Quod dea casta tuens genus humanum omne perosa Deseruit terras nitens pernicibus alis Et Iovis in regno caelique hac parte resedit, Nunc ubi spectari potis est quoque noctis in umbra Virgo nitens stellis clari vicina Bootae.	frag. 18	1–3	Ferrea tum vero proles exorta repente est, Ausaque funestum prima est fabricarier ensem, Et gustare manu victum domitumque iuvencum.
161–169	Huic supera duplices umeros affixa videtur Stella micans tali specie talique nitore, Qualis lux magnae a cauda diffunditur Ursae. Ardens quippe illa est, stellis quoque flamma propinquis Par data, quas caelum intuitus facile ipse notaris. Insignis candensque praeit vestigia stella, Una quidem primi pedis, altera posterioris, Tertia sub caudam ac genus ipsum lumina pandit, Sed dispersae omnes censentur nomine nullo.	frag. 19	1	Et Iovis in regno caelique in parte resedit
		frag. 20	1–2	Huic supera duplices humeros affixa videtur Stella micans tali specie talique nitore
		frag. 21	1	Tertia sub caudam et genus ipsum lumina pandit.
170–172	At natos Geminos invises sub caput Arcti, Subiectus mediae est Cancer pedibusque tenetur Magnu’ Leo tremulam iaciens e corpore flammam.	frag. 22	1–3	Et natos Geminos invises sub caput Arcti: Subiectus mediae est Cancer pedibusque tenetur Magnu’ Leo tremulam quatiens e corpore flammam.
173–175	Hic est aestiferi via flagrantissima Solis, Arvaque defectis vacua aspiciuntur aristis,			



wiersze      tekst

Ą dopuść sie miánować rymy niegodnemi.  
 Póki płynął chwalebny ón pierwszy wiek złoty,  
 Ą ludzie przestrzégali dobrowolnie cnoty,  
 Nie pátrząc álbo ná kaźń, álbo jákié práwá,  
 Ąle sámá przystojność – tá byłá ustáwá;  
 Świéta Spráwiedliwosci! i tys nie gárdziła  
 Śmiertelnym towarzystwem, áles z nimi żyła,  
 Káždého náuczając jego powinności,  
 Ą oni twój święty głos mieli w uczciwości.  
 Przetóz onych lat piérwszych áni mieczá znano,  
 Áni między krewnémi ó zwádzie slychano.  
 Żyli wszyscy w pokoju, przestávając ná tym,  
 Co przyrodzeniu dosyć; więc morski pław zátym  
 Nie był ludzióm znájomy, á dla bréły złotá  
 W niebezpieczeństwo żaden nie wdawał żywotá.  
 Pług á rola – to wszytká ludzka żywnóść byłá,  
 Ą Świéta Spráwiedliwość wszem błogostáwila.

105–110      Ąle kiedy zaś nąstał sřbrny wiek po złotym,  
 Rzadko tę świętą Pánnę widáć było potym.  
 I to z ludźmi już nigdy miészác sie nie chciała,  
 Ąle wieczorem tylko z gór sie więc puszczała.  
 Ą upátrzywszy ludzi gromádę niémáłą,  
 Wymawiała im jáwnie cnotę zániedbáją:

111–114      „Jákié – práwi – złé dzieci ó narodzie złotym!  
 Lecz i wy jeszcze gorszych národzicie potym;  
 Który wiek walki srogié i mórdy pobudzi,  
 Ą rozmaity smétek przypádnie ná ludzi”.

115–125      To rzekszy, ku świadómym góróm sie puściła  
 Niewsciágniona, á ony stráchem nápełniła.  
 Ąle jáko żelázu sřbro óustápiło,  
 Ták nád piérwsze gorszych sie ludzi námnóżyło,  
 Którzy naprzód złoczyńną szablę ukowáli  
 I robotného wólu ná srogi stół dáli.  
 Nie moglá dáléj zmieszkáć z narodem okrutnym  
 Świéta Pánná, lecz poszła w niebo lotem chutnym,  
 I osiadła to miejsce, skąd czasu nocného  
 Da sie widziéć, sąsiádá Bootá zacnégo.

125–134      U téj ná práwym skrzydle płómién nád rámony  
 Wynika, Protrigitir ód Greków rzeczony,  
 Téj wielkości i świátłá ták znakomitégo,  
 Jákiéj ogón Niedźwiedziá goré co Wiétszégó.  
 Świętny to i ma świétné gwiazdy wedla siebie,  
 Ą láčno je obáczyć, pojórzawszy po niebie.  
 Bo króm tych, które w głowie i w lápách gorájá,  
 Cztery co náświétniejszé w kroku miejsce máją  
 Ná kwáter usádzoné, lecz, zá przebaczeniem  
 Stárych, żadnéj z nich własnym nie zowiem imieniem.

135–136      Pod głowá są Bliźniétá, á Rák wielonogi  
 Pod brzuchem, pod nogámi zádniémi Lew srogi.

137–138      Tu drógá nagorétsza jest sólóncznych koni,  
 Tu ziemiá zá kosámi ziemné włosy róni.

wiersze      tekst

Ανθρώποις, ὡς δῆθεν ἐπιχθονίη πάρος ἦεν,  
 Ἦρχετο δ' ἀνθρώπων κατεναντίη, οὐδέ ποτ' ἀνδρῶν  
 Οὐδέποτε ἄρχαίων ἡγήνατο φύλα γυναικῶν.  
 Ἀλλ' ἀναμῖξ ἐκάθητο καὶ ἀθανάτη περ εὐδοῖα.  
 Καὶ ἐ Δικὴν καλέεσκον· ἀγαιομένη δὲ γέροντας  
 Ἦέ που εἰν ἀγορῇ ἢ εὐρυκάρῳ ἐν ἀγνῇ,  
 Δημότερας ἤδεῖδεν ἐπιπερχοῦσα θέμιστας.  
 Οὐπω λευγαλέου τότε νεῖκος ἡμίσταντο,  
 Οὐδὲ διακρίσιος περιμεφούς, οὐδὲ κυδοίου·  
 Αὐτῶς δ' ἔζων· χαλεπὴ δ' ἀπέκετο θάλασσα,  
 Καὶ βίον οὐπω νῆες ἀπόρροθεν ἡγίνεσκον,  
 Ἀλλὰ βόες <κα> ἄροτρα καὶ αὐτὴ πότνια λαῶν  
 Μυρία πάντα παρέχε Δίκη, ὁύτεῖρα δίκαιων.  
 Τόφρ' ἦν ὀφρ' ἔτι γαῖα γένος χρύσειον ἐφερβεν.

115–122      Ἀργυρέῳ δ' ὀλίγη καὶ οὐκέτι πάμπαν ἐτοίμη  
 Ὡμίλει, ποθέουσα παλαιῶν ἦθεα λαῶν.  
 Ἀλλ' ἔμμηξ ἐπὶ κείνο κατ' ἀργύρεον γένος ἦεν·  
 Ἦρχετο δ' ἐξ ὀρέων ἐπιδέλιος ἡχηέντων  
 Μουνάξ, οὐδὲ τερ ἐπεμύγετο μελιχχοῖον·  
 Ἀλλ' ὅπῳτ' ἀνθρώπων μεγάλᾳς πλησσιτο κολῶνας,  
 Ἦπειλει δὴ ἐπετα καθαπτομένη κακότητος,  
 Οὐδ' ἔτ' ἔφρῃ εἰσωπὸς ἐλεύσεσθαι καλέουσιν.

123–126      «Οἷην χρύσειοι πατέρες γενεὴν ἐλίποντο  
 Χειροτέρην· ὑμεῖς δὲ κακώτερα τεχέισθε.  
 Καὶ ὀή που πόλεμοι, καὶ δὴ καὶ ἀνάροισιν αἶμα  
 Ἔσσειται ἀνθρώποισι, κακοῦ δ' ἐπικείσεται ἄλγος».

127–136      Ὡς εἰποῦσ' ὀρέων ἐπεμύγετο, τοὺς δ' ἄρα λαοὺς  
 Εἰς αὐτὴν ἐπὶ πάμπαν ἐλίμπανε παιπαίνοντας.  
 Ἀλλ' ὅτε δὴ κάκεινοι ἐτέθνασαν, οἱ δ' ἐγένοντο,  
 Χάλκειη γενεὴ προτέρων ὁλωτέρου ἀνδρες,  
 Οἱ πρώτοι κακοεργὸν ἐχαλεύσαντο μάχαιραν  
 Εἰνοδίην, πρώτοι δὲ βοῶν ἐπάσσαντ' ἀροτήρων.  
 Καὶ τότε μισήσασα Δικὴ κείνων γένος ἀνδρῶν  
 Ἐπαθ' ὑπουρανίη, ταύτην δ' ἄρα νάσαστο χώρην,  
 Ἦχι περ ἐννυχίη ἐπὶ φαίνεται ἀνθρώποισι  
 Παρθένος ἐγγὺς εὐδοῖα πολυσοκείμενο Βούτου.

137–146      Τῆς ὑπὲρ ἀμφοτέρων ὥμων εἰλίσσεται ἀστήρ  
 Δεξιτερῇ πτέρυγι· Προτρυγητὴρ δ' αὐτε καλεῖται·  
 Τόσσοι μὲν μεγέθει, τοίη δ' ἐγκείμενος αἰγλή,  
 Οἷος καὶ μεγάλῃς οὐρῇ ὑποφαίνεται Ἄρκτου·  
 Δεινὴ γὰρ κείνη, δεινὸν δὲ οἱ ἐγγύθεν εἰσὶν  
 Ἀστέρες· οὐκ ἂν τοὺς γε ἰδῶν ἐπιτεκμήριστο,  
 Οἷος οἱ πρὸ ποδῶν φέρεται καλὸς τε μέγας τε  
 Εἰς μὲν ὑπ' ὠμαίων, εἰς δ' ἰζυόθεν καπνόντων,  
 Ἄλλος δ' οὐραίοις ὑπὸ γούνασιν. Ἀλλ' ἄρα πάντες  
 Ἀπλόοι ἄλλοθεν ἄλλος ἀνωσυμῆ φερόνται.  
 Κρατὶ δὲ οἱ Δίδυμοι, μέσση δ' ὑπο Καρκίνος ἐστι·  
 Ποσοὶ δ' ὑπ' ἀμφοτέροισι Λέων ὑπὸ καλᾷ φαίνειν.

149–151      Ἐνθα μὲν ἡελίοιο θερεῖσται εἰσι κέλευθοι·  
 Αἱ δὲ που ἀστοχῶν κενεαὶ φαίνονται ἄρουραι

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
176–179	Sole Cleonaeum primum ingrediente Leonem. Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti Prosilunt neque iam remorum est amplius usus. Tum mihi nave vehi magna libeatque secundo Aurarum impulsu positis mare findere tonsis.	frag. 23	1	Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti
180–192	Si vero Aurigam libeat stellasque tueri Aurigae ipsius Caprae quoque fabula sese Haedorumque tibi obiciet, qui saepe procellis Iactari toto viderunt aequare nautas. Ipse igitur, quantus membrorum attollitur auctu, Sub laeva Geminorum obductus parte feretur. Adversum caput huic Helice truculenta tuetur. At Capra laevum umerum clara obtinet, ubera cuius Infantem suxisse Iovem prior assertit aetas. Oleniam haec dicunt Capram Iovis aedituentes. Verum haec est magno atque illustri praedita signo, Contra Haedi exiguum iaciunt mortalibus ignem, Extremo in cubito duplici fulgore micantes.	frag. 25	1–3	Sub laeva Geminorum obductus parte feretur. Adversum caput huic Helice truculenta tuetur. At Capra laevum humerum clara obtinet
193–197	Aurigae spatiosa pedum vestigia subter Corniger est valido connixus corpore Taurus. Ipsius ex ipsis fas hunc tibi noscere signis: Haec capiti forma est, species haec cornibus aureis, Ut bovis hanc esse effigiem nullo indice dicas.	frag. 26	1–3	Verum haec est magno atque illustri praedita signo Contra Haedi exiguum iaciunt mortalibus ignem. Cuius sub pedibus
198–203	Quae fronte in media coniuncto ardore coruscant, Has Graeci stellas Hyadas vocitare suerunt. Laevum eius cornu et vestigia dextera proni Aurigae stella una ligat, iunctim ambo feruntur. Taurus in occasum semper praevertere certat Aurigam, Eoo quamvis simul aequare surgant.	frag. 27	1	Corniger est valido connexus corpore Taurus.
204–210	Nec vero genus infelix sine honore iacebit Iasidae Cephei, sed eos quoque Iuppiter astris Inseruit, memor auctorem se sanguinis esse. Namque ipsum ad tergum Cynosurae vertitur Arcti Dispanis manibus Cepheus; huic linea duplex Extrema a cauda plantas procurrit in ambas, Longa pedum inter se quantum vestigia distant.	frag. 28	1	Has Graeci stellas Hyadas vocitare suerunt:
211–218	Paulo infra zonam sinuosi prima Draconis Spira tibi occurret, sed Cephea vertitur ante Obscura specie stellarum Cassiopeia, Quis nec ita e multis, neque constat parva ita crebris. Qualis, clavi intus defixo, ianua duplex Obliqui quondam fulcitur robore vectis, Talis stellarum positura est Cassiopeiae, Gnatae flere vicem dicas; ita brachia tendit.	frag. 29	1	Namque ipsum ad tergum Cynosurae vertitur Arcti
219–225	Hanc autem illustri versatur corpore propter Andromede fugiens aspectum maesta parentis. Illa quidem haud potis est noctu quaesita latere, Tam claro capite est; umeri tam iugiter ardent Extremique pedes et cinctus corporis omnes. Poena antiqua, manus etiam nunc aethere in alto Expansae visuntur et ad saxa horrida fixae.	frag.30	1	Obscura specie stellarum Cassiopea.
226–237	Huic Equus ille, iubam quatiens fulgore micanti, Summum contingit caput alvo; stellaque iungens Una tenet duplices communi lumine formas, Aeternum ex astris cupiens connectere nodum.	frag. 31	1–2	Hanc autem illustri versatur corpore propter Andromeda, aufugiens aspectum maesta parentis.
		frag. 32	1–4	Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti Summum contingit caput alvo: stellaque iungens Una, tenet duplices communi lumine formas, Aeternum ex astris cupiens connectere nodum.

wiersze	tekst
139–140	Ná ten czas etezyje ná morze wpadájá, Nawy wiátr niesie, wioslá odpoczynek májá.
141–146	Na lewéj stronie Bliźniát przypátrrz sie Woźnicy, Który głowę swą trzyma przeciwko Helicy. Ná rámieniu ma Kozę, ná pięści Kozielki; Owá jasna, ále tych plómién nie ták wielki. Plómién niewielki, ále żeglarzom szkodliwy, Bo niepogody budzi i wiátr popędliwy.
147–150	U nóg Woźniczych ujrzyysz poklékłego Wolá, Jego znáki żywému podobné są zgołá. Ták znaczny leńb, ták świétné rogi ukázuję, Że króm gwiazd obcych sam sie swémi opisuje.
151–154	W czele świéćá Hyjády (my zowiém Dżdżownice), Lewy róg á zás prawá nogę u Woźnice Jedná gwiazdá zéjmuje; obádwá pospołu Bieżá, lecz u zachodu piérwéj widáć Wolu.
155–160	Ále áni Cefeów naród utrapiony Będzie leżał ná stronie zgołá niewspómniony, Bo i ci zá krewnością wzięci są do niebá. Cefeá w tyle pátrząc Cynozury trzebá; Ręce ma rozciągnioné, á sam ná swym kroku Stoi, od Cynozury posłédniégo skoku.
161–168	Przy pásie, kiedy ujrzyysz piérwszy zakręt Smoczy, Po drugiéj stronie niebo Kássyiope toczy. Niepráwie znáczna, zwlászczá pod pełnią, bo oná Nie z wielu i nie z gęstych gwiazd jest usádzoná. Jákim kształtem drzewi stojá kluczem przepędzoné, Ták té gwiazdy zdádzą sie táм być rozsádzoné; Á sámá biédné ręce ták rozkrzywówałá, Jákoby udręczonéj córkí żáłowáłá.
169–174	Bo táłmze Ándromeda blisko nieszczęśliwa, Któréj świátłość w pozny czas nocny niewáplliwa. Táká ma świétná głowé, ták znáczné rámioná I nogi, sámá jásnym płaszczem ogármioná. Ále przedsię i w niebie jest w swéj dawnéj męce, Bo i táм ma do skály przykowáné ręce.
175–184	Nád nią jest Kón skrzydláty; jéj wárkocz pleciony Z jego brzuchem jest jednym plómieniem spojony. Ku téj gwiazdzie trzy drugié Koniowi náležá, Któré ná jego bokach cztérié kąty leżá

wiersze	tekst
152–155	Ἡελίου τὰ πρῶτα συνερχομένοιο Λέοντι. Τῆμος καὶ κελεύδοντες ἐτησίαι εὐρέϊ πόντῳ Ἀθρόοι ἐμπίπτουσιν, ὁ δὲ πλόος οὐκέτι κύπταις Ῥιος· εὐρεῖαί μοι ἀρέσκοιεν τότε νῆες, Εἰς ἄνεμον δέ τε πηδᾶ κυβερνητήρες ἔχουσιν. Εἰ δέ τοι Ἡνίοχόν τε καὶ Ἀστέρας Ἡνίοχοιο Σκέπτεσθαι δοκέοι, καὶ τοι φάτις ἦλυθεν Αἰγὸς Αὐτῆς, ἥδ' Ἐρίφων, οἷτ' εἰν ἅλι πορφυρεούσῃ Πολλάκις ἐσκέμαντο κεδισοιμένους ἀνθρώπους, Αὐτὸν μὲν μιν ἅπαντα μέγαν Διόμῳ ἐπὶ λαΐᾳ Κεκλιμένον δῆεις, Ἐλίκης δέ οἱ ἄκρα κάρηνα Ἀντία δινεύει, σκαῖω δ' ἐπελήλαται ὦμι· Αἷς ἱερῇ, τὴν μὲν τε λόγος Διὶ μαζὸν ἐπισχέιν· Ὡλεντῇ δέ μιν Αἶγα Διὸς καλέουσ' ὑποφῆται. Ἀλλ' ἡ μὲν πολλή τε καὶ ἀγλαΐ· οἱ δέ οἱ αὐτοῦ Λειπτά φαεῖνόνται Ἐριφοὶ καρπὸν κάτα χειρὸς.
167–171	Πᾶρ ποσὶ δ' Ἡνίοχου κεραὸν πεπιητότα Ταῦρον Μαίεσθαι· τὰ δέ οἱ μάλ' εὐοκίота σήματα κεῖται· Τοίη οἱ κεφαλῇ διακέκρται· οὐδὲ τις ἄλλω Σῆματι τεκμήρηται κάρη βοός, οἳ μιν αὐτοὶ Ἀστέρες ἀμφοτέρωθεν ἐλισσομένοι τυπώουσιν. Καὶ λίην κείνων ὄνομα εἶρεται, οὐδὲ τοι αὐτῶς Νήκουστοι Ἰάδες· ταὶ μὲν ῥ' ἐπὶ παντὶ μετώπῳ Ταύρου βεβλέεσται. Αἰατοῦ δὲ κεράστος ἄκρον Καὶ πόδα δεξιτέρων παρακειμένου Ἡνίοχοιο Εἰς ἀστήρ ἐπέχει, συνεληλάμενοι δὲ φέρονται· Ἀλλ' αἰεὶ Ταῦρος προφερέστερος Ἡνίοχοιο Εἰς ἐτέρην καταβῆναι, ὁμιλοῖται περ ἀνελθῶν.
179–185	Οὐδ' ἄρα Κηφῆρος μογερὸν γένος Ἰαοῖδαο Αὐτῶς ἄρρητον κατακείσεται· ἄλλ' ἄρα καὶ τῶν Οὐρανὸν εἰς ὄνομα ἦλθεν, ἐπεὶ Διὸς ἐγγύθεν ἦσαν. Αὐτὸς μὲν κατόπισθεν ἔων Κυνοσουρίδος Ἄρκτου Κηφεὺς ἀμφοτέρως χεῖρας ταύνητον εὐκάζ· Τοῇ οἱ στάθμῃ νεάτης ἀποτείνεται οὐρῆς Ἐς πόδας ἀμφοτέρους, ὅσην πόδος ἔς πόδα τείνει. Αὐτὰρ ὅπο ζώνης ὀλίγον κε μεταβλέψαις Πρῶτην ἰέμενος καρμὴν μεγάλιοιο Δράκοντος· Τοῦ δ' ἄρα δαιμονίῃ προκυλινδεται οὐ μάλα πολλή Νυκτὶ φαεινομένη παμμήνιδι Κασσιόπεια· Οὐ γὰρ μιν πολλοὶ καὶ ἐπιμυῖβοι γανόωσιν Ἀστέρες, οἷ μιν πᾶσαν ἐπιρρήδην στιχόωσιν. Οἷη δὲ κληῖδὶ θύρην ἔντισθ' ἀραρυῖαν Δικλιδ' ἐπιπλήσοοντες ἀνακροῦσουσιν ὄχητας, Τοιοῦτοι μοναῖς ὑποκείμενοι ἰνδᾶλλονται Ἀστέρες· Ἡ δ' αὐτῶς ὀλίγων ἀποτείνεται ὦμων Ὅργων· φαίης κεν ἀνιάξεν ἐπὶ παιδί.
186–196	Αὐτοῦ γὰρ κάκεινο κυλινδεται αἰὼν ἀγαλμα Ἀνδρομέδης ὑπὸ μητρὶ κεκασμένον· οὐ σε μάλ' οἷω Νύκτα περισκέψεσθαι, ἵν' αὐτίκα μᾶλλον ἴδῃαι· Τοίη οἱ κεφαλῇ, τοιοῖ δέ οἱ ἀμφοτέρωθεν Ὅμοι καὶ πόδες ἀκρότατοι καὶ ζώματα πάντα. Ἀλλ' ἐμης κάκειθι διωλενὴν τετάνυσται, Δεσμὰ δέ οἱ κεῖται καὶ ἐν οὐρανῷ· αἱ δ' ἀνέχονται Αὐτοῦ πεπταμένα πάντ' ἥματα χεῖρες ἔκειναι. Ἀλλ' ἄρα οἱ καὶ κρατὶ πέλωρ ἐπελήλαται Ἴππος Γαστέρι νεαίρῃ· ζυνὸς δ' ἐπιλάμπεται ἀστήρ Τοῦ μὲν ἐπ' ὀφθαλμῷ, τῆς δ' ἐσχατώσιν κάρηνω. Οἱ δ' ἄρ' ἐπὶ τρεῖς ἄλλοι ἐπὶ πλευρὰς τε καὶ ὦμους
197–204	
205–215	

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Tres aliae, inter sese aequalibus intervallis Dissitae, Equi signant latera alitis et simul armos, Eximio splendore; caput longe impare flamma Visitur et cervix, ingens licet; ultima summo Stella nitens mento contendere quattuor illis Possit Equi latera et magnos lustrantibus armos. Nec ferus ille tamen totos nitet integer artus; Pars alvo tenus anterior sola aethere fulget.			
238–246	Hunc olim perhibent Heliconis vertice summo Produxisse novum fontem, cum mons prius ille Nullo manaret rivo, nulla aridus unda. Percussit sonipes terram, pedis illicet ictum Fons salientis aquae iugisque scatebra secuta est. Pastores Hippocrenen coepere vocare Hunc laticem; rupe ille cava per saxa volutus Thespia rura rigat; sonipes fulgentibus ardet Insertus stellis sublustri nocte videndus.			
247–255	Exin contortis Aries cum cornibus haeret, Qui spatia ingressus longissima praepete cursu Interiora brevis Cynosurae curricula aequat. Ille quidem, plenae quasi semper sidere Lunae Obscuretur, hebes oculorum lumina fallit. Tu vero Andromedae observabis cingula clara, E quibus hunc subter possis cognoscere fultum.	frag. 33	1	Exin contortis Aries cum cornibus haeret.
	Hic caeli mediam partem terit, hic ubi Chelae Extremae et balteus convertitur Orionis.	frag. 34	1–20	E quibus hinc subter possis cognoscere fultum: Iam caeli mediam partem terit, hic prius illae Chelae, quum pectus quod cernitur Orionis.
256–271	Et prope conspicias parvum sub corpore claro Andromedae signum, Deltonon dicere Graii Quod soliti, simili quia forma littera claret. Huic spatio ductum simili latus exstat utrumque, At non tertia pars lateris, namque est minor illis, Sed stellis longe densis praeclara relucet. Inferior paulo est Aries et flamen ad Austri Inclinatior. Atque etiam vehementius illo Pisces, quorum alter paulo prolabitur ante Et magis horrissonis Aquilonis tangitur alis. Atque horum caudis duplices quasi inesse catenae Visuntur, quae diversae per lumina serpunt Atque una tandem in stella communiter haerent, Quem veteres soliti caelestem dicere nodum. Andromedae laevo ex umero, si quaesere perges, Appositum poteris supra cognoscere Piscem.			Et prope conspicias parvum sub corpore claro Andromedae signum, Deltonon dicere Graii Quod soliti, simili quia forma littera claret: Huic spatio ductum simili latus exstat utrumque. At non tertia pars lateris: nam non minor illis, Sed stellis longe densis praeclara relucet. Inferior paulo est Aries et flamen ad Austri Inclinatior. Atque etiam vehementius illo Pisces, quorum alter paulo praelabitur ante Et magis horrissonis Aquilonis tangitur alis, At quae horum e caudis duplices velut esset catenae Dicuntur, sua diversae per limina serpunt, Atque una tamen in stella communiter haerent, Quam veteres soliti Coelestem dicere Nodum. Andromedae laevo ex humero, si quaesere perges, Adpositum poteris supra cognoscere Piscem.
272–278	E pedibus natum summo Iove Persea vises, Quos umeris retinet defixo corpore Perseus, Qua summa ab regione Aquilonis flamina pulsant. Hic dextram ad sedes intendit Cassiopeiae, Diversosque pedes vinctos talaribus aptis, Pulverulentus uti de terra lapsus repente, In caelum victor magnum sub culmina portat.		<i>in scholiis</i> 21–25	E pedibus vatum summo natus Iove Perseus. Quos humeris retinet defixo corpore Perseus. Quem summa ab regione Aquilonis flamina pulsant. Hic dextram ad sedes intendit Cassiopeae, Diversosque pedes vinctos talaribus aptis Pulverulentus, uti de terra lapsu' repente In caelum victor magnum sub culmina portat.
279–288	At propter laevum genus omni ex parte locatas Parvas Vergilias tenui cum luce videbis. Hae septem vulgo perhibentur more vetusto Stellae, cernuntur vero sex undique parvae; At non interisse putari convenit unam, Sed frustra et temere a vulgo ratione sine ulla Septem dicier, ut veteres statuere poetae, Aeterno cunctas aevo qui nomine dignant. Alcyone Meropeque, Celaeno Taygeteque, Electra Steropeque, simul sanctissima Maia.		26–35	At propter laevum genus omni ex parte locatas Parvas Vergilias tenui cum luce videbis, Hae septem vulgo perhibentur more vetusto Stellae, cernuntur vero sex undique parvae, At non interisse putari convenit unam, Sed frustra temere a vulgo ratione sine ulla Septem dicier, ut veteres statuere poetae, Aeterno cunctas aevo qui nomine dignant, Alcyone Meropeque, Celaeno, Taygeteque, Electra, Steropeque, simul sanctissima Maia:

wiersze	tekst	wiersze	tekst
	Jásné i wielkié; głowá nie ták jasno goré Áni szyjá, choć wielka czelusz ma ták sporé Świátło, że może zrównáć z gwiazdami piérwszými, Których czhtëry Kón niesie znaczných przed inszémi. Ále u niego czhtërech nóg pátrzáć nie trzebá, Bo tylko przednie członki ukázuje z niebá.		Ἵππου δεικανόωσι διασταδὸν ἴσα πέλεθρα, Καλοὶ καὶ μεγάλοι· κεφαλὴ δέ οἱ οὐδὲν ὁμοίη, Οὐδ' αὐγὴν δολιχὸς περ ἔων· ἀτὰρ ἔοχατος ἀστήρ Αἰθομένης γένους καὶ κεν προτέροις ἔρισε Τέτρασιν, οἳ μιν ἔχουσι περίσκεπτοι μάλ' ἐόντες. Οὐδ' ὅγε τετράπους ἐστίν· ἀπ' ὁμαλίου γὰρ ἄκρου Μεσοῦσθεν ἡμιτέλης περιτέλλεται ἱερὸς Ἵππος.
185–190	Ten to Kón (co chcą ludzie mieć zá rzecz prawdziwą) Ná wielkim Helikonie wzbudził wodę żywą, Który przedtym suchy był, lecz skálá kopytem Uderzoná strzeliłá strumieniem obfitem. Kóniów Zdrój i dziś zowią; ten z kámieniá płynie, Lecz Kón między gwiazdami ná powietrzu stynie.	216–224	Κεῖνον δὴ καὶ φασὶ καθ' ὑψηλοῦ Ἐλικῶνος Καλὸν ὕδωρ ἀγαγεῖν εὐαλδέος Ἵππου κρήνης. Οὐ γὰρ πω Ἐλικῶν ἄκρος κατελείβετο πηγῆς· Ἀλλ' Ἵππος μιν ἔτυψε· τὸ δ' ἀθρόον αὐτόθεν ὕδωρ Ἐξέχυτο πληγῇ προτέρου ποδός· οἱ δὲ νομῆες Πρῶτοι κεῖνο ποτὶν διεφρήμισαν Ἵππου κρήνην. Ἀλλὰ τὸ μὲν πέτρης ἀπολείβεται, οὐδέποτε· αὐτὸ Θεοπέων ἀνδρῶν ἑκάς ὕψεται· αὐτὰρ ὅγ' Ἵππος Ἐν Διὸς εἰλεῖται, καὶ τοὶ πάρα θηήσασθαι. Αὐτοῦ καὶ Κριοῖο θωάταται εἰσι κέλευσθαι, Ὅς ῥά τε καὶ μήκιστα διωκόμενος περὶ κύκλα Οὐδὲν ἀφαυρότερον τροχάει Κυνοσοῦριδος Ἄρκτου. Αὐτὸς μὲν νωθὴς καὶ ἀνάστερος οἷα σελένη Σκέψασθαι, ζῶν δ' ἂν ὅμως ἐπιτεκμήρατο Ἀνδρομέδης· ὀλίγον γὰρ ὕπ' αὐτὴν ἐστήρικται, Μεσοῦθι δὲ τρίβει μέγαν οὐρανόν, ἧχι περ ἄκραι Χηλαὶ καὶ ζῶνι περιτέλλεται Ὀρίωνος.
191–198	Támże są prędkie nogi Skopu rogátého, Który ściéżkami bieząc kołá nawietśzého, Kosmátéj Cynozury przedsię nie zostáje. Sam, by więc przy miesiácu, tepé świátło dáje, Lecz go po tásmie szukáć Ándromedy trzebá, Bo pod nią máło co tkwi. Ten poszódek niebá Depce, gdzie Niedźwiádkowé ostátnie rámoná I świétny pás wielkiego biega Oryóná.	225–232	Ἔστι δέ τοι καὶ ἔτ' ἄλλο τετυγμένον ἐγγύθι σῆμα Νειόθεν Ἀνδρομέδης, τὸ δ' ἐπὶ τριῶν ἐοτάμηται Δελτωτῶν πλεύρησιν, ἰσαιομένησιν ἐοικὸς Ἀμφοτέρης, ἡ δ' οὐτὶ τόση, μάλα δ' ἐστὶν ἐτοιμῇ Εὐρέσθαι· περὶ γὰρ πολέων εὐάστερος ἐστίν. Τῶν ὀλίγον Κριοῦ νοτιώτεροι ἀστέρες εἰσιν. Οἱ δ' ἄρ' ἐπὶ προτέρῳ, ἔτι δ' ἐν προβολῇι νότιοιο Ἰχθύος. Ἀλλ' αἰεὶ ἕτερος προφερόστερος ἄλλου, Καὶ μᾶλλον βορέαο νέον καπνίντος ἀκούει. Ἀμφοτέρων δέ σφωεν ἀποτείνεται ἥϊτε δεσμά Οὐράϊων, ἐκότερθεν ἐπισχερῶ εἰς ἐν ἰόντων. Καὶ τὰ μὲν εἰς ἀστήρ ἐπέχει καλὸς τε μέγας τε, Ὅν ῥά τε καὶ σύνδεσμον ὑπουράνιον καλέουσιν. Ἀνδρομέδης δέ τοι ὤμος ἀριστερὸς Ἰχθύος ἐστω Σῆμα βορειοτέρου· μάλα γὰρ νύ οἱ ἐγγύθεν ἐστίν.
199–212	Jest jeszcze i drugi znák nád Skopem włożony, Poniżej Ándromedy trzykátęm sádzony: Deltotón swym imieniem Grékowie miánują, Bowiém czwartá literę ná ten ksztált málują. Dwie linije ma równé, trzecia trochę mniejsza, Ále zasie gwiazdami dáleko zacniejsza. Pod tym głowé Skopu trzyma nieco náchylony Ku południu: á jesli spojrzysz w támté strony, Ujrzysz Ryby, z tych jedná jáśnieję polyskuje I bárziej pólnocného Ákwiloná czuje. Kázda z nich swym láncuchem zá plusk uwiázana. Láncuchy gwiazdá spiéłá, od Gréków názwana Niebieski Wézeł; lewé Ándromedy rámię Pólnocnéj Ryby sięgá – to masz pewné známie.	233–247	Ἔστι δέ τοι καὶ ἔτ' ἄλλο τετυγμένον ἐγγύθι σῆμα Νειόθεν Ἀνδρομέδης, τὸ δ' ἐπὶ τριῶν ἐοτάμηται Δελτωτῶν πλεύρησιν, ἰσαιομένησιν ἐοικὸς Ἀμφοτέρης, ἡ δ' οὐτὶ τόση, μάλα δ' ἐστὶν ἐτοιμῇ Εὐρέσθαι· περὶ γὰρ πολέων εὐάστερος ἐστίν. Τῶν ὀλίγον Κριοῦ νοτιώτεροι ἀστέρες εἰσιν. Οἱ δ' ἄρ' ἐπὶ προτέρῳ, ἔτι δ' ἐν προβολῇι νότιοιο Ἰχθύος. Ἀλλ' αἰεὶ ἕτερος προφερόστερος ἄλλου, Καὶ μᾶλλον βορέαο νέον καπνίντος ἀκούει. Ἀμφοτέρων δέ σφωεν ἀποτείνεται ἥϊτε δεσμά Οὐράϊων, ἐκότερθεν ἐπισχερῶ εἰς ἐν ἰόντων. Καὶ τὰ μὲν εἰς ἀστήρ ἐπέχει καλὸς τε μέγας τε, Ὅν ῥά τε καὶ σύνδεσμον ὑπουράνιον καλέουσιν. Ἀνδρομέδης δέ τοι ὤμος ἀριστερὸς Ἰχθύος ἐστω Σῆμα βορειοτέρου· μάλα γὰρ νύ οἱ ἐγγύθεν ἐστίν.
213–216	U nóg wielki Perseus, á jeden sam táki Między wszystkimi niebá pólnocného znáki. Prawá ręká stolice dosiágl Kássyoppy, Á sam w usilnym biegu wznosi prędko stopy.	248–253	Ἀμφοτέροι δὲ πόδες γαμβροῦ ἐπισημαίνουσιν Περσέος, οἳ ῥά οἱ αἰὲν ἐπιωμαδίῳ φορέονται. Αὐτὰρ ὅγ' ἐν βορέῳ φέρεται περιμήκετος ἄλλων. Καὶ οἱ δεξιτερὴ μὲν ἐπὶ κλισιὸν τετάνυσται Πενθερίου ὀφροῖο· τὰ δ' ἐν ποσὶν οἷα διώκων Ἵχνια μηκύνει κεκονιμένους ἐν Διὶ πατρί.
217–224	Tuż przy lewym kolenie, w kupie usádzone. Báby bieżá, nieznácznym świáttiem obdárzoné. O siedmi powiádájá, lecz to ploné wieści, Bo kto sie chce przypátrzyć – niémász więcéj széści. Jedná zgináć nie móglá, stárzy przedsię báją O siedmi i káżdéz z nich włásné imię dáją, Któré to są: Elektrá, Celeno, Meropá, Álcyoná, Tajgetá, Májá i Steropá.	254–263	Ἄγχι δέ οἱ σκαίης ἐπιγυνοῖσος ἤλιθα πάσαι. Πληιάδες φορέονται. Ὁ δ' οὐ μάλα πολλὰς ἀπάσας Χώρος ἔχει, καὶ δ' αὐταὶ ἐποκέψασθαι ἀφαιραῖ. Ἐπιτάποροι δὴ ταίγε μετ' ἀνθρώπους ὑδέονται, Ἐξ οἷα περ εὐδοῖα ἐπόψια ὀφθαλμοσίν. Οὐ μὲν πως ἀπόλωνται ἀνευθής ἐκ Διὸς ἀστήρ, Ἐξ οὗ καὶ γενεθὲν ἀκούομεν, ἀλλὰ μάλ' αὖτως Εἵρεται· ἐπὶ δὲ κείναι ἐπιρρήνην καλέονται Ἀλκυὸν Ἡμερόπην τε Κελαινὴν τ' Ἠλέκτρην τε Καὶ Στερόπην καὶ Τηθύγην καὶ πότνια Μαιά.



wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
289–293	Hae tenuous parvo labentes lumine lucent. At magnum nomen signi clarumque vocatur, Propterea quod et aestatis primordia clarat, Et post, hiberni praepandens temporis ortus, Admonet, ut mandent mortales semina terris.		36–40	Hae tenuous parvo labentes lumine lucent. At magnum nomen signi, clarumque vocatur, Propterea quod ad aestatis primordia clarent, Et post hiberni praepandens temporis ortus Admonet, ut mandent mortales semina terris.
294–306	Inde Fides leviter posita et connexa videtur, Mercurius parvis manibus quam dicitur olim In cunis fabricatus in alta sede locasse. Haec genus ad laevum Nixi delapsa resedit Atque inter flexum genus et caput Alitis haesit. Namque est Ales avis, lato sub tegmine caeli Quae volat et serpens geminis secat aera pennis. Altera pars huic obscura est et luminis expers, Altera nec parvis, nec claris lucibus ardet, Sed mediocre iacit quatiens e corpore lumen. Haec dextram Cephei dextro pede pellere palmam Gestit, nam laevam clinata est ungula vemens Fortis Equi propter pennati corporis alam.		41–53	Inde Fides leviter posita, et convexa videtur, Mercurius parvus manibus quam dicitur olim Infirmitas fabricatus in alta sede locasse, Haec genus ad laevum Nisi delapsa resedit Atque inter flexum genus et caput Alitis haesit. Namque est Ales avis, lato sub tegmine caeli Quae volat, et serpens geminis secat aera pennis. Altera pars huic obscura est, et luminis expers, Altera nec parvis, nec claris lucibus ardet, Sed mediocre iacit quatiens e corpore lumen. Haec dextram Cephei dextro pede pellere palmam Gestit: iam vero clinata est ungula vehemens Fortis Equi, propter pennati corporis alam.
307–313	Iipse autem labens geminis Equus ille tenetur Piscibus; huic cervix dextra mulcetur Aquari. Seriuse haec obitus Terrae visit Equi vis Quam gelidum valido de corpore frigoris anhelans Corpore semifero notio Capricornus in orbe, Quem cum perpetuo vestivit lumine Titan, Brumali flectens contorquet tempore cursum.		54–70	Iipse autem labens geminis Equus ille tenetur Piscibus: huic cervix dextra mulcetur Aquari. Seriuse haec obitus Terrae iussit equinis Quam gelidum valido de corpore frigoris anhelans Corpore semifero magno Capricornus in orbe. Quem cum perpetuo vestivit lumine Titan: Brumali flectens contorquet tempore cursum.
314–332	Hoc cave te ponto studeas committere mense, Nam non longinquum spatium labere diurnum, Non hiberna cito volvetur curriculo nox, Umida non sese vestris Aurora querellis Ocius ostendet, clari praenuntia Solis. At validis aequor pulsabit viribus Auster. Tum fixum tremulo quatiatur frigore corpus. Hi tamen anni iam labuntur tempore toto, Nec cui signorum cedunt, nec flamina vitant, Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus, Sed similes mergis agitantur gurgite vasto, Et si quando mari incubuit vis horrida venti, Decurrunt ad vota, oculisque ad litora versis Terram agitant animo; fluctu procul illa marino Pulsa gemit mortemque exilis distinet asser, Atque etiam supero, navi pelago usque vagatus, Mense, Sagittipotens Solis cum sustinet orbem, Iam tum, cum nimis exiguo lux tempore praesto est, Terra advertet ratem, dubiae nec fidit nocti.			Hoc cave te ponto studeas committere mense: Nam non longinquum spatium labere diurnum. Non hiberna cito volvetur curriculo nox: Umida non sese vestris Aurora querellis Ocius ostendet clari praenuntia Solis. At validis aequor pulsabit viribus Auster, Tum fixum tremulo quatiatur frigore corpus. Sed tamen anni iam labuntur tempore toto, Nec cui signorum cedunt, neque flamina vitant, Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus:
			71–73	Atque etiam supero navi pelagoque vacato Mense, Sagittipotens Solis cum sustinet orbem. Nam iam tum minus exiguo lux tempore praesto est.
333–349	Hoc signum veniens poterunt praenosceret nautae, Nam prope praecipitante licebit visere nocte, Ut sese emergens ostendat Scorpius alte, Posteriore trahens flexum vi corporis arcum. Iam supera cernes Arcti caput esse Minoris Et magis erectum ad summum versarier orbem. Tum sese Orion toto iam corpore condit Extrema prope nocte et Cepheus conditur una Lumborum tenus a palma depulsus ad undas. Hic missore vacans fulgens iacet una Sagitta, Quam propter nitens penna convolvitur Ales Et clinata magis paulo est Aquilonis ad auras. Ac propter se Aquila ardentis cum corpore portat Igniferum mulcens tremebundis aethera pennis; Non nimis ingenti cum corpore, sed grave maestis		74–89	Hoc signum veniens poterunt praenosceret nautae, Nam prope praecipiti ante licebit visere nocte, Ut sese ostendens emergit Scorpius alte, Posteriore trahens flexum vi corporis arcum. Iam supera cernes Arcti caput esse Minoris Et magis erectum ad summum versarier orbem. Tum sese Orion toto iam corpore condit Extrema prope nocte, et Cepheus conditur ante Lumborum tenus a palma depulsus ad undas. Hic missore vacans fulgens iacet una Sagitta, Quam propter nitens penna convolvitur Ales Et clinata magis paulo est Aquilonis ad auras. At propter se Aquila ardentis cum corpore portat Igniferum mulcens tremebundis aethera pennis; Non nimis ingenti cum corpore, sed grave maestis

wiersze	tekst	wiersze	tekst
225–228	Tę, ácz drobne i ciemné, á wszákże ták ráné, Jáko pozné, nie mogą być przepámiétané, Bo to ná nié Bóg włożył, że opowíádáją Láto i zime, i czás, kiedy orác máją.	264–267	Αἰ μὲν ὁμῶς ὀλίγη καὶ ἀφεγγέες, ἀλλ' ὀνομασταὶ Ἦρι καὶ ἐοιπέριαι, Ζεὺς δ' αἴπιος, εἰλιθοσσανταί, Ὅ σφοῖσι καὶ θέρεος καὶ χεῖματος ἀρχομένοιο Σημαίνειν ἐκέλευσεν ἐπερχομένου τ' ἄροτοιο.
229–238	Jest i Lutnia ná niebie, którą naprzód spráwił W dzieciństwie Merkuryjus i światu objáwił. Tá potym dla pámiátki ná niebo wniesioná I przy lewym kolenie Klęczniá zázwieszoná, Májąc leb z drugieji strony ptászy podlie siebie. Między którym á Klęczniem tkwi w okragłym niebie. Ten ptak jest Lábéc biały, niepráwie wielkimi, Nie názbýt téż gwiazdami przyodzian ciemnymi. Práwé skrzydło przy práwéj ręce Cefeowej, Á lewé zás przy nodze niesie Pegázowej.	268–281	Καὶ Χέλυσ ἦτ' ὀλίγη. Τὴν ἄρ' ἐπὶ καὶ παρὰ λίκνῳ Ἑρμείας ἐτόρησε, Λύρην δέ μιν εἴπε λέγεσθαι, Κάδ δ' ἔθετο προαίρειθεν ἀπειθέος εἰδῶλοιο Οὐρανὸν εἰσαγαγών. Τὸ δ' ἐπὶ σκελέεσσι πέτῃλον Γούνατί οἱ σκαῖω πελάει· κεφαλῇ γε μὲν ἄκρῃ Ἀντιπέρην Ὅρνιθος ἐλίσσεται· ἡ δέ μοσηγύ Ὀρνιθὲς κεφαλῆς καὶ γούνατος ἐστήρικται. Ἦτοι γάρ καὶ Ζηνὶ παρατρέχει αἰόλος Ὅρνις, Ἄλλ' ὁ μὲν ἡρόεις, τὰ δέ οἱ ἐπὶ τετρήχυνται Ἀστράσιν οὐτὶ λίην μεγάλοις, ἀτὰρ οὐ μὲν ἀφαροῦς. Αὐτὰρ ὄγ' εὐδιόωντι ποτὴν ὄρνιθι εὐοικῶς Οὐρίος εἰς ἐτέρην φέρεται, κατὰ δεξιὰ χειρὸς Κηφῆος ταροοῖο τὰ δεξιὰ πείρατα τείνων. Λαῖη δέ πτέρυγι σκαρθμὸς παρακέκλιται Ἴππου. Τὸν δέ μετὰ σκαίροντα δύ' Ἰχθύες ἀμφοτέρωνται Ἴππον· πᾶρ δ' ἄρα οἱ κεφαλῇ χεῖρ Ὀδροχόοιο Δεξιτερῇ τάνυται. Ὅ δ' ὀπίστερος Αἰγιοκερῆος Τέλλεται· αὐτὰρ ὄγε πρότερος καὶ νεώθει μᾶλλον Κέκλιται Αἰγίοκερος, ἵνα ἱς τρέπετ' ἡέλιιοι.
239–242	Wkóło Koniá dwie Rybie przed sobą sie chronią, Á temu grzywy sięgá Wodnik práwá dłoniá. Wodnik zá Kozorożcem zázwdy pozniéj wschodzi, Kozorożec uprzédzá i ná dół uchodzi.	282–286	Τὸν δέ μετὰ σκαίροντα δύ' Ἰχθύες ἀμφοτέρωνται Ἴππον· πᾶρ δ' ἄρα οἱ κεφαλῇ χεῖρ Ὀδροχόοιο Δεξιτερῇ τάνυται. Ὅ δ' ὀπίστερος Αἰγιοκερῆος Τέλλεται· αὐτὰρ ὄγε πρότερος καὶ νεώθει μᾶλλον Κέκλιται Αἰγίοκερος, ἵνα ἱς τρέπετ' ἡέλιιοι.
243–254	Tu kiedy Słóńce będzie, nie miéj z morzem spráwy, Bo sporé być nie mogą ná krótkim dniu pláwy. Á jesli cię ku nocy pocznie miotác morze, Nierychło sie dowólász niepospiesznej zorze. W ten czás wiátry pánują, w ten czás z mrozem srogim Wsztyki członki martwieją żeglarzóm ubogim. Przedsię i dziś, i zázwsze ná morzu okréty, Á my, jáko nurowie, częstokróć brzég święty Upátrujem z dáleká w ten czás, kiedy wáły Biją, á my od śmierci tylko przez dyl máły. Ále i piérwszy miesiác miéj zá podejrzázny, Kiedy od Słóńcá Strzelec bywá zágżewázny.	287–302	Μὴ κείνῳ ἐνὶ μηνὶ περικλύζοιο θαλάσσης Πεπτομένῳ πελάγει κεχηρμένος. Οὕτε κεν ἦοι Πολλὴν πειρήνειας, ἐπεὶ ταχυνώταται εἰσιν, Οὕτ' ἂν τοι νυκτὸς πεφοβημένῳ ἐγγύθεν ἤως Ἐλθοι καὶ μάλα πολλὰ βουμένῳ. Οἱ δ' ἄλεγεινοι Τῆμος ἐπιπρήσσοσι νότιοι, ὅπότε Αἰγιοκερῇ Συμφέρετ' ἡέλιος· τότε δέ κρύος ἐκ Διὸς ἐστὶν Ναύτη μαλκίουντι κακώτερον. Ἄλλα καὶ ἔμμηγ Ἦδη πάντ' ἐνιαυτὸν ὑπὸ στείρῃσι θάλασσοι Πορφύρε· ἱκέλοι δέ κολυμβίσιον αἰθιῖροι Πολλάκις ἐκ νηῶν πέλαγος περιπασιταίνοντες Ἦμεθ', ἐπὶ αἰγιαλοῦς τετραμμένοι· οἱ δ' ἐπὶ πόρρω Κλύζονται· ὀλίγον δέ διὰ ζυῶν αἶδ' ἐρύκει. Καὶ δ' ἂν ἐπὶ προτέρῳ γε θαλάσση πολλὰ πεπονθώς, Τόζον ὅτ' ἡέλιος καίει καὶ ῥυτῆρα τόζου, Ἐσπέριος κατάγοιο, πεποιοῦς οὐκέτι νυκτὶ.
255–266	Znák tego nieomylny Niedźwiadek więc dáje, Kiedy ná kóńcu nocy z wody ráno wstájé, Bo tuż zá jego żędlem Strzelec lukiem włáda Náłożonym, á potym rychło sam wypadá Za Niedźwiadkiem tuż w tropy; tám więc o tym czesie Cynozurá wysoko w nocy główę niesie. Ráno wszytek Oryjon, á przy Oryjonie Záraz w morzu Cefeus od rąk po pás tonie. Jest potym druga Strzałá, lecz króm łuku leży, Á przy niéj Lábéc bliżej Ákwiloná bieży. Tuż jest i pędki Orzeł, Lábeciá pomniejszy, Ále wiátry pobudzác – żaden gwałtowniejszy.	303–315	Σῆμα δέ τοι κείνης ὥρης καὶ μηνὸς ἐκείνου Σκορπίος ἀντέλλων εἴη πυμάτης ἐπὶ νυκτὸς. Ἦτοι γάρ μέγα τόζον ἀνέλκεται ἐγγύθι κέντρου Τοῦτεπής· ὀλίγον δέ παροίτερος ἵσταται αὐτοῦ Σκορπίος ἀντέλλων, δδ' ἀνέρχεται αὐτίκα μᾶλλον. Τῆμος καὶ κεφαλῇ Κυνοσοურიδὸς ἀκρόθι νυκτὸς Ἵψι μάλα τροχάει· ὁ δέ οὕεται ἡῶθι πρό Ἀθρόος Ὀρίων, Κηφεὺς δ' ἀπὸ χειρὸς ἐπ' ἰζύν. Ἔστι δέ τοι προτέρῳ βεβλημένος ἄλλος Ὀϊστός Αὐτὸς ἄτερ τόζου· ὁ δέ οἱ παραπέπταται Ὅρνις Ἀσώτερον βορέω. Σχεδόθεν γε δέ οἱ ἄλλος ἀητης Οὐ τόσοος μεγέθει, χαλεπὸς γε μὲν ἐξ ἄλδος ἐλθεῖν Νυκτὸς ἀπερχομένης· καὶ μιν καλέουσιν Ἀήτων.

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
350–365	Ostendit nautis perturbans aequora signum, Decedente ubi nocte mari se protulit alto. Tum magni curvus Capricorni corpora propter Delphinus iacet, haud nimio lustratu' nitore, Praeter quadruplices stellas in fronte locatas, Quas intervallum binas disterminat unum. Cetera pars late tenui cum lumine serpit. Stellae igitur, quarum positus huc diximus usque, Sunt inter partes gelidas Aquilone locatae Atque inter spatium et laeti vestigia Solis. Quae restant post Delphinum claranda, feruntur Inter Solis iter, simul inter flamina venti, Viribus erumpit qua summi spiritus Austri. Ac primum Orion obliquo corpore nitens Inferiora tenet truculenti corpora Tauri. Quem qui suspiciens in caelum nocte serena Late dispersum non viderit, abdita frustra Cetera se speret cognoscere signa potesse.	90–105	Tum magni curvus Capricorni corpora propter Delphinus iacet, haud nimio lustratu' nitore, Praeter quadruplices stellas in fronte locatas, Quas intervallum binas disterminat unum. Cetera pars late tenui cum lumine serpit. Illae, quae fulgent lucas ex ore corusco Sunt inter partes gelidas Aquilone locatae Atque inter spatium et laeti vestigia Solis. At pars inferior Delphini fusca videtur Inter Solis iter, simul inter flamina venti Viribus erumpit qua summi spiritus Austri. Exinde Orion obliquo corpore nitens Inferiora tenet truculenti corpora Tauri. Quem qui suspiciens in caelum nocte serena Late dispersum non viderit, abdita vero Cetera se speret cognoscere signa potesse.	
366–381	Namque pedes subter rutilo cum lumine claret Fervidus ille Canis, stellarum luce refulgens. Huic latet obscurus subter praecordia venter, Nec toto spirans rabido de corpore flammam Aestiferos validis erumpit flatibus ignes. Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor. Hic, ubi se pariter cum Sole in culmina caeli Extulit, haud patitur foliorum tegmine frustra Suspensos animos arbusta ornata tenere. Nam, quorum stirpes tellus amplexa prehendit, Haec augens anima vitali flamine mulcet. At quorum nequeunt radices findere terram, Denudat foliis ramos et cortice truncos. Hic subiens etiam piscosi caerula ponti Sentitur nobis; reliquis innoxia flamma est Et tantum membris adhibetur cassa notandis.	106–118	Namque pedes subter rutilo cum lumine claret Fervidus ille Canis, stellarum luce refulgens. Hunc tegit obscurus subter praecordia Vesper, Nec toto spirans rabido de corpore flamma Aestiferos validis erumpit flatibus ignes. Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor. Hic, ubi se pariter cum Sole in culmina caeli Extulit, haud patitur foliorum tegmine frustra Suspensos animos arbusta ornata tenere. Nam, quorum stirpes tellus amplexa prehendit, Haec augens anima vitali flamine mulcet. At quorum nequeunt radices findere terras Denudat foliis ramos et cortice truncos.	
382–389	Hunc propter subterque pedes, quos diximus ante, Orioni' iacet levipes Lepus; hic fugit ictus Horrificos metuens rostri tremebundus acuti. Nam Canis infesto sequitur vestigia cursu, Praecipitantem agitans, oriens cum denique tollit Membra pusilla Lepus pronusve sub aequora fertur, Surgentem a tergo Canis insequiturque cadentem, Curriculum numquam defesso corpore sedans.	119–123	Hunc propter subterque pedes, quos diximus ante, Oriona iacet levipes Lepus; hic fugit ictus Horrificos metuens rostri tremebundus acuti. Nam Canis infesto sequitur vestigia cursu, Praecipitantem agitans, oriens cum denique paullo	
390–400	At Canis ad caudam serpens prolabitur Argo Conversam prae se portans cum lumine puppim. Non aliae naves ut in alto ponere proras Ante solent, rostro Neptunia prata secantes; Sed conversa retro caeli semper loca tranat. Sicut cum coeptant tutos contingere portus, Obvertunt navem magno cum pondere nautae Adversamque trahunt optata ad litora puppim, Sic conversa vetus super aethera vertitur Argo Atque usque a prora ad celsum sine lumine malum, A malo ad puppim cum lumine clara videtur.	124 125–141	Curriculum numquam defesso corpore sedans. At Canis ad caudam serpens prolabitur Argo Conversam prae se portans cum lumine puppim. Non aliae naves ut in alto ponere proras Ante solent, rostro Neptunia prata secantes; Sed conversa retro caeli semper loca portat. Sicut cum coeptant tutos constringere portus, Obvertunt navem magno cum pondere nautae, Adversamque trahunt optata ad litora puppim. Sic conversa vetus super aethera vertitur Argo Atque usque a prora ad celsum sine lumine malum, A malo ad puppim cum lumine clara videtur.	
401–406	Inde Gubernaculum disperso lumine fulgens Clari posteriora Canis vestigia tangit. Exin semotam procul in tutoque locatam Andromedam tamen explorans fera quaesere Pistrix Pergit et usque sitam gelidas Aquilonis ad auras Caerula vestigat finita in partibus Austri.		Inde Gubernaculum disperso lumine fulgens Clari posteriora Canis vestigia condit. Exin semotam procul in tutoque locatam Andromedam tamen explorans fera quaerere Pistrix Pergit et usque sitam validas Aquilonis ad auras Caerula vestigat finita in partibus Austri.	

wiersze      tekst

wiersze      tekst

267–276      Delfin nád Kozorożcem mniejszy w połowicy,  
W głowie ma przeciw sobie dwie á dwie źrzenicy.  
Á to jest poczet znaków, ktoré z jednéj strony  
Sloneczny trop, á z drugiéj duch nieuniesiony  
Ákwilonów zámyka; drugih pátrzaj potym  
Między Áustrem á między tymże znákiem złotym.  
W tym plácu, gdzie rogáty Wól głowę položył,  
Máło nižéj pochyły Oryjon sie złożył;  
Kosámi drudzy zowią; á kto go przepátrzy,  
Próżno znáku ná niebie świétniejszého pátrzy.

316–325      Δελφίς δ' οὐ μάλ' πολλὸς ἐπιπρέπει Αἰγοκερῆϊ  
Μεσοσθέν ἡρώεις· τὰ δέ οἱ περὶ τέσσαρα κεῖται  
Γλήνεα, παρβολάδην οὖο παρ' οὖο πεπτηῶτα.  
Καὶ τὰ μὲν οὖν βορέω καὶ ἀλήσιος ἡελίοιο  
Μεσσηγῆς κέχυται· τὰ δὲ νεϊόθι τέλλεται ἄλλα  
Πολλὰ μεταξύ νότιοιο καὶ ἡελίοιο κελεῦθου.  
Λοζὸς μὲν Ταύροιο τομῇ ὑποκέκλιται αὐτὸς  
Ὀρίων. Μὴ κείνον ὅτις καθαρή ἐνὶ νυκτὶ  
Υἱοῦ πεπτηῶτα παρέρχεται, ἀλλὰ νεποῖσθαι  
Οὐράνῳ εἰσανδῶν προφερέστερα θηήσασθαι.

277–286      Tákiéz Pies idzie zá nim, z różnych gwiazd złożony,  
Bo brzuch u niego śmiady, lecz w pysku czerwony,  
Okrutny plómién goré – stądżé mu Grékowie  
Syrjusz imię dáli w swojéj zacnéj mowie.  
Tego, gdy z Slóńcem wznidzie, szczépy nie omylá,  
Co słábą żywność májác, w list sie tylko siłá;  
Bo káždy do korzeniá promieniém przerázi,  
Zdrowym posilek dáje, mdlé do kónca kázi.  
Tego i zachód czujem, ná drugih nam máło,  
Bo té nie ták szkodliwé, tylko znáczá ciáło.

326–337      Τοῖος καὶ φρουρὸς ἀειρομένῳ ὑπὸ νύτῳ  
Φαίνεται ἀμφοτέροισι Κύων ὑπὸ ποσοὶ βεβηκώς,  
Ποικίλος, ἀλλ' οὐ πάντα περασμένος· ἀλλὰ κατ' αὐτὴν  
Γαστέρα κυάνεος περιτέλλεται, ἡ δέ οἱ ἄκρη  
Αστέρη βέβληται δεινῷ γένεος, ὅς ῥα μάλιστα  
Ὀξέα σειρίαι· καὶ μιν καλέουσι ἄνθρωποι  
Σείριον. Οὐδέτι κείνον ἄμ' ἡελίῳ ἀνιόντα  
Φυταλῖαι ψεύδονται ἀναλδέα φυλλιόωσα·  
Ῥεῖα γὰρ οὖν ἔκρινε διὰ στίχας ὅζος αἴσας,  
Καὶ τὰ μὲν ἔρωσεν, τῶν δὲ φλόον ὤλεσε πάντα.  
Κείνου καὶ καπνίοντος ἀκούομεν· οἱ δέ οἱ ἄλλοι  
Σῆμ' ἔμνειν μελέεσσιν ἐλαφρότερο περικίενται.

287–290      Pod nogámi jásného Oryjoná Zájác  
We dnie i w nocy bieży nie odpoczywájác.  
Tego Pies przerzczony ledwé nie popádníe,  
Zá nim z morzá wynika, zá nim w morze pádníe.

338–341      Ποσσὶν δ' Ὀρίωνος ὑπ' ἀμφοτέροισι Λαγῶς  
Ἐμμένες ἡματα πάντα διώκεται· αὐτὰρ ὄγ' αἰεὶ  
Σείριος ἐξόπιθεν φέρεται μετιόντι οἰκῶς,  
Καὶ οἱ ἐπιαντέλλει, καὶ μιν καπνίοντα διώκει.

291–298      Zá ogonem Wielkiégo Chártá postępuje  
Okręt, który nie tákim sposobem żeglujé,  
Żeby przodkiem prót wáły, lecz stabą wspák płynie –  
Prosto jáko więc nawá, nim w porcie záwinie  
Zwyczajny żeglarz, á tá, posłuszna styrowi,  
Postępuje zniénaglá tyłem ku brzegowi.  
Tym kształtem Árgo płynie; po mászt piérwsza gáśnie  
Połowicá, óstátek połyskawa jáśnie.

342–350      Ἡ δὲ Κυνὸς μεγάλοιο κατ' οὐρὴν ἔλκεται Ἀργῷ  
Πρυμνόθεν· οὐ γὰρ τῆγε κατὰ χρέος εἰσὶ κέλευσθαι,  
Ἀλλ' ὅπιθεν φέρεται τετραμμένη, οἷα καὶ αὐταὶ  
Νῆες, ὅτ' ἤδη ναῦται ἐπιστρέψωσι κορώνην  
Ὅρμον ἐσερχόμενοι· τὴν δ' αὐτίκα πᾶς ἀνακόπτει  
Νῆα, παλirroθῆη δὲ καθάπτεται ἡπειροιο·  
Ὡς ἦγε πρύμνηθεν Ἰησονίς ἔλκεται Ἀργῷ.  
Καὶ τὰ μὲν ἥρηι καὶ ἀνίστερος οἷα παρ' αὐτὸν  
Ἰσὶν ἀπὸ πρῶρης φέρεται, τὰ δὲ πᾶσα φαιρινή.

299–304      Styr tám jest opuszczony, gdzie poslední nogi  
Chártá wprzód idácého trzymájá sie drogi.  
Jákókolwiek dáleko Ándromedá leży,  
Przedsię zá nią Wieloryb niewściágniony bieży,  
Ále tá Ákwiloná jásného sie trzyma,  
Wielorybá záś Áuster pochmurny przedýma.

351–357a      Καὶ οἱ Πηδάλιον κεχαλασμένον ἐστήρικται  
Ποσσὶν ὑπ' οὐραίοισι Κυνὸς προπάροισιν ἰόντος.  
Τὴν δὲ καὶ οὐκ ὀλίγον περ ἀπόπροθι πεπτηῦσαν  
Ἀνδρομέδην μέγα Κῆτος ἐπερχόμενον κατεπίεινε.  
Ἡ μὲν γὰρ Θρηήκος ὑπὸ πνοῇ βορέαο  
Κεκλιμένη φέρεται, τὸ δέ οἱ νότος ἐχθρὸν ἀγινεῖ  
Κῆτος,

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
407–418	Hanc Aries tegit et squamoso corpore Pisces Fluminis illustris tangentem corpore ripas. Namque etiam Eridanum cernes in parte locatum Caeli, funestum magnis cum viribus amnem; Quem lacrimis maestae Phaethontis saepe sorores Sparserunt, letum maerenti voce canentes. Hunc Orionis sub laeva cernere planta Serpentem poteris proceraque vincla videbis, Quae retinent Pisces caudarum parte locata, Flumine mixta retro ad Pistricis terga reverti. Hic una stella nectuntur, quam iacit ex se Pistrix e spina valida cum luce refulgens.		142–153	Hanc Aries tegit et squamosi corpore Pisces Fluminis illustris tangentem corpore ripas. Namque etiam Eridanum cernes in parte locatum Caeli, funestum magnis cum viribus amnem; Quem lacrimis maestae Phaethontis saepe sorores Sparserunt, letum maerenti voce canentes. Hunc Orionis sub laeva cernere planta Serpentem poteris proceraque vincla videbis, Quae retinent Pisces caudarum a parte locata, Flumine mixta retro ad Pistricis terga reverti. Hic una stella nectuntur, quam iacit ex se Pistrix e spina valida cum luce refulgens.
419–430	Exinde exiguae tenui cum lumine multae Inter Pistricem fusae sparsaeque videntur Atque Gubernaculum stellae, quas contegit omnes Formidans acrem morsum Lepus; his neque nomen, Nec formam veteres certam statuisset videntur Nam quae sideribus claris natura polivit Et vario pinxit distinguens lumine formas, Haec ille astrorum custos ratione notavit Signaque signavit caelestia nomine vero. Has autem, quae sunt parvo cum lumine fusae, Consimili specie stellas parilique nitore, Non potuit nobis nota clarare figura.		154–165	Exinde exiguae tenui cum lumine multae Inter Pistricem fusae sparsaeque videntur Atque Gubernaculum stellae, quas contegit omnes Formidans acrem morsum Lepus; his neque nomen, Nec formam veteres certam statuisset videntur. Nam quae sideribus claris natura polivit Et vario pinxit distinguens lumine formas, Haec ille astrorum custos ratione notavit Signaque signavit caelestia nomine vero. Has autem, quae sunt parvo sub culmine fusae, Consimili specie stellas parilique nitore, Non potuit nobis nota clarare figura.
431–438	Exinde, Australem soliti quem dicere Piscem, Volvitur inferior Capricorno, versus ad Austrum, Pistricem observans, procul illis Piscibus haerens. At prope conspicias expertes nominis omnes, Inter Pistricem et Piscem, quem diximus Austri, Stellas sub pedibus stratas radiantis Aquari. Propter Aquarius obscurum dextra rigat amnem, Exiguo qui stellarum candore nitescit.		166–173	Exinde, Australem soliti quem dicere Piscem Volvitur inferior Capricorno, versus ad Austrum, Pistricem observans, procul illis Piscibus haerens. At prope conspicias expertes nominis omnes, Inter Pistricem et Piscem, quem diximus Austri, Stellas sub pedibus stratas radiantis Aquari. Propter Aquarius obscurum dextra rigat amnem, Exiguo qui stellarum candore nitescit.
439–452	E multis tamen is duo late lumina fulgent: Unum sub magni pedibus cernetur Aquari, Quod superest, gelido delapsum flumine fontis, Spiniferam subter caudam Pistricis adhaesit. Omnes hae stellae perhibentur nomine Aquai. Hic aliae volitant parvo cum lumine sparsae, Atque priora pedum subeunt vestigia magni Arcitenentis et obscurae sine nomine cedunt. Inde Nepae cernes propter fulgentis acumen Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri, Exiguo superum quae lumina tempore tranat. Nam procul Arcturo est adversa parte locata. Arcturo magnum spatium supera dedit, orbem Iuppiter huic parvum inferiore in parte dicavit.		174–187	E multis tamen his duo late lumina fulgent: Unum sub magni pedibus cernetur Aquari, Quod superest gelido delapsum flumine fontis, Spiniferam subter caudam Pistricis adhaesit, Ast omnes stellae perhibentur nomine Aquai. Hic aliae volitant parvo cum lumine clarae, Atque priora pedum subeunt vestigia magni Arcitenentis et obscurae sine nomine conduct. Inde Nepae cernes propter fulgentis acumen Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri, Exiguo superum quae lumina tempore tranat. Nam procul Arcturo est adversa parte locata. Arcturo magnum spatium supera dedit, orbem Iuppiter hunc parvum inferiore in parte locavit.
453–466	Haec tamen aeterno invisens loca curriculo nox, Signa dedit nautis, cuncti quae noscere possent, Commiserans hominum metuendos undique casus. Nam cum fulgentem cernes sine nubibus atris Aram sub media caeli regione locatam,		188–201	Haec tamen aeterno invisens loca curriculo nox, Signa dedit nautis, cuncti quae noscere possent, Commiserans hominum metuendos undique casus. Nam cum fulgentem cernes sine nubibus atris Aram sub media caeli regione locatam,



wiersze	tekst
305–312	Ten dziw morzki pod Skopem jest i pod Rybami Nád bystrymi niebieskiej odnogi drogami. Bo i Erydanowá wodá tu wniesioná, Á ciagnie sie od lewéj nogi Oryjoná. Sidlá, którymi zjetá jest obojá Rybá, Zbiegáją sie ná ostrym czubie Wielorybá Pod jednę spólną gwiazdę, która tak węzłowi Temu należy, jáko i Wielorybowi.
313–332	Té zaś drobném i bládém światłem opátrzoné, Między styrem á dziwem morzkim położoné, Pod Zájacowym brzuchem imion swych nie máją, Bowiem áni osoby żadnéj wyrażáją. Ják ich wiele porządkiem swoim rozsádzonych Bieży tymiz drogámi lat niepówsciagnionych, Których jeszcze dotychmiast nikt nie rozráchował Áni wszystkich przewziskiem włáściwym miánował, Kládąc je pod swé znáki, bo to niepodobno, Áby śmiertelny człowiek káżdą znał osobno. Bo ich zewsząd moc wielká, á w téj obfitości Siłá ich jednéj miáry, tákże i światłości. Wszystkie idą á idą kólem rozpuszczoné; Przeto udzielné znáki są postanowioné, Áby, jeden z drugiego snádnie obaczony, Káždy gwiazd pewny znáczył poczet zámierzony, Skąd to jest, że już wszyscy swé przewziská máją, Áni nam z Oceanu z podziwieniem wstájá. Té tedy pewnym piątnem świecą rozeznáné, Lecz pod Zájacem ciémné i niemiánowané. 333–338 Poniżej Kozorożcá różná piérwszych Rybá (Południá zowia) skłádá wzrok ná Wielorybá. Między tymi są zásié drugie gwiazdy ploné Pod Wodnikiem wilgotnym skapo rozświeconé. Tych niedáлеко strumién niepráwie gwiazdzisty, Który z práwice leje ten to Wodnik isty.
339–348	Dwie gwiaździe w nim zacniejszé: tá Wielorybowi Pluská sięgá, á tá tkwi w nogách Wodnikowi. U Strzelcá pod przedniémi nogámi Koroná Dáлеко ná południé goré zániesioná. W tychże stronach pod zédlem práwie Niedźwiadkowi Idzie niebem podobny wyraz oltarzowi. Tego bieğ jest odrpáwny, bo przeciw jásnému Plómieniowi położon jest Árkturowému. Árktuurów jáсны plómień górných nászlăduje Drog, á ten do zachodu prosto postępuje.
349–360	Ná ten Oltarz noc dawná, strzegąc ludzkiej szkody, Włóżyłá znák widomy przyszlej niepogody. Bo to jég záłość widzieć okréty rozbité. Więc ludziom opowiadá znáki rozmáité. Przeto kiedy gwiazd innych świetny taniec zgáśnie,

wiersze	tekst
357b–366	ὕπὸ Κριῶ τε καὶ Ἰχθύσιν ἀμφοτέροισιν, Βαίων ὑπὲρ Ποταμοῦ βεβλημένον ἀστερόεντος. Οἷον γὰρ κάκεινον θεῶν ὑπὸ ποσσὶ φορεῖται Λείψανον Ἡρίδανοιο, πολυκλαύτου ποταμοῖο. Καὶ τὸ μὲν Ὀρίωνος ὑπὸ σκαῖον πόδα τείνει Δαρμοὶ δ' οὐροῖσι, τοῖς Ἰχθύες ἄκροι ἔχονται, Ἄμφω συμφορέονται ἀπ' οὐραίων καπνόντες, Κητεῖς δ' ὅπῃθεν λοφίης ἐπιμῖξ φορέονται Εἰς ἐν ἐλαυνόμενοι· ἐνὶ δ' ἀστέρι πειραίνονται, Κήτεος δὲ κείνου πρώτῃ ἐπίκειται ἀκάνθη.
367–385	Οἱ δ' ὀλίγῳ μέτρῳ, ὀλίγῃ δ' ἐγκείμενοι αἴγλῃ Μεσσόθι Πηδάλιου καὶ Κήτεος εἰσίσονται, Γλαυκοῦ πεπηγῶτες ὑπὸ πλεურῆσι Λαγωῦ Νώνυμοι· οὐ γὰρ τοίγε τετυγμένου εἰδῶλοιο Βεβλέσται μελέεσιν εὐοκότες, οἷά τε πολλὰ Ἐξείης στιχῶντα παρέρχεται αὐτὰ κέλυσθα Ανομένων ἐτέων, τὰ τις ἀνδρῶν οὐκέτ' ἐόντων Ἐφράσαςτ' ἡδ' ἐνόησεν ἅπαντ' ὀνομασίῃ καλέσσαι Ἦλθα μορφώσας· οὐ γὰρ κε δυσήσαστο πάντων Οἷά τε κεκρυμένων ὄνομ' εἰπεῖν οὐδὲ δαῖναι· Πολλοὶ γὰρ πάντα, πολέων δ' ἐπὶ ἴσα πέλονται Μέτρα τε καὶ χροῖα, πάντες γε μὲν ἀμφιέλικτοι. Τῷ καὶ ὁμηγερέας γε εἰέσαστο ποιήσασθα Ἀστέρας, ὅφρ' ἐπιτάξ ἄλλῳ παρακείμενος ἄλλος Εἶδεα σημαίνων. Ἄφαρ δ' ὀνομασθὰ γέγοντο Ἀστρα, καὶ οὐκέτι νῦν ὑπὸ θαύματι τέλλεται ἀστήρ, Ἀλλ' οἱ μὲν καθαροῖς ἐναρηρότες εἰδῶλοισιν Φαίνονται, τὰ δ' ἐνερθε δικομομένοιο Λαγωῦ Πάντα μάλ' ἠερόντα καὶ οὐκ ὀνομασθὰ φέρονται.
386–394	Νειόθι δ' Αἰγοκερῆος, ὑπὸ πνοιῆσι νότιοι, Ἰχθύς ἐς Κήτιος τετραμμένος ἠώρηται Οἷος ἀπὸ προτέρων, Νότιον δὲ ἐκ κελήκουσιν. Ἄλλοι δὲ σποράδην ὑποκείμενοι Ὑδροχοῇ Κήτεος αἰθερίοιο καὶ Ἰχθύος ἠερέθοντα Μέσσοι νωχελέες καὶ ἀνώνυμοι· ἐγγύθι δὲ σφρων, Δεξιτερῆς ἀπὸ χειρὸς ἀγαυοῦ Ὑδροχόοιο, Οἷη τις τ' ὀλίγῃ χροίσι ὕδατος ἔνθα καὶ ἔνθα Σκιδναμένου, χαροποὶ καὶ ἀναλόδες εἰσίσονται. Ἐν δὲ σφιν δύο μάλλον ῥεπιδόμενοι φορέονται Ἀστέρες, οὔτε τὶ πολλὸν ἀπήγορι οὔτε μάλ' ἐγγύς, Εἰς μὲν ὑπ' ἀμφοτέροισι ποσὶν καλὸς τε μέγας τε Ὑδροχόου, ὁ δὲ κυανέου ὑπὸ Κήτεος οὐρῇ· Τοὺς πάντας καλέουσιν Ὑδωρ. Ὀλίγι γε μὲν ἄλλοι Νειόθι Τοξευτήρος ὑπὸ προτέροισι πόδεσσιν Δινωτοὶ κύκλοι περιηγέες εἰσίσονται. Αὐτὰρ ὑπ' αἰθομένῳ κέντρῳ τέρας μεγάλοιο Σκορπίου, ἄγχι νότιοι, Θυτήριον αἰωρεῖται. Τοῦ δ' ἦτοι ὀλίγον μὲν ἐπὶ χρόνον ὑπόθ' ἐόντος Πεύσσαι· ἀντιπερὶν γὰρ αἰετρεῖται Ἀρκτούροιο. Καὶ τῷ μὲν μάλα πολλὰ μετήγορι εἰσι κέλυσθαι Ἀρκτούρου, τὸ δὲ θάσσον ὕφ' ἐσπερίην ἄλα νεῖται.
395–407	Ἀλλ' ἄρα καὶ περὶ κείνῳ Θυτήριον ἀρχαίῃ Νύξ, Ἀνθρώπων κλαίουσα πόνον, χειμῶνος ἔθηκεν Εἰνάλιον μέγα σῆμα· κεδάσθμενα γὰρ ἔκεινη Νῆες ἀπὸ φρενός εἰσι· τὰ δ' ἄλλοθεν ἄλλα πεφάσκει Σήματ', ἐποικτείρουσα πολυρροβίους ἀνθρώπους.

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	<p>A summa parte obscura caligine tectam, Tum validis fugito devitans viribus Austrum. Quem si prospiciens vitaveris, omnia caute Armamenta locans, tuto labere per undas; Sin gravis inciderit necopino flamine ventus, Perfringet celsos defixo robore malos, Ut res nulla feras possit mulcere procellas, Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem Coeperit et subitis auris diduxerit Ara.</p>			<p>A summa parte obscura caligine tectam, Tum validis fugito devitans viribus Austrum. Quem si prospiciens vitaveris, omnia caute Armamenta locans, tuto labere per undas; Sin gravis inciderit vehementi flamine ventus, Perfringet celsos defixo robore malos, Ut res nulla feras possit mulcere procellas, Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem Coeperit et subitis auris diduxerit Ara.</p>
467–477	<p>Sin umeros medio in caelo Centaurus habebit Ipseque caerulea contextus nube feretur Atque Aram tenui caligans vestiet umbra, Ad signorum obitum vis est metuenda Favoni. Ille autem Centaurus in alta sede locatus, Qua sese clarum collucens Scorpius infert, Hac subter partem praeportans ipse virilem Cedit, equi partes properans subiungere Chelis. Hic dextram porgens, quadrupes qua vasta tenetur, Quam nemo certo donavit nomine Graium, Tendit et illustrem truculentus cedit ad Aram.</p>	202–212	<p>Sin humeros medio in caelo Centaurus habebit Ipseque caerulea contextus nube feretur Atque Aram tenui caligans vestiet umbra, Ad signorum obitum vis est metuenda Favoni. Ille autem Centaurus in alta sede locatus, Qua sese clarum collucens Scorpius infert, Hac subter partem praeportans ipse virilem Cedit, Equi parteis properat coniungere Chelis. Hic dextram porgens, quadrupes qua vasta tenetur, Quam nemo certo donavit nomine Graium, Tendit et illustrem truculentus cedit ad Aram.</p>	
478–486	<p>Hic sese infernis de partibus erigit Hydra, Praecipiti lapsu flexo cum corpore serpens. Haec caput atque oculos torquens ad terga Nepai, Convexoque sinu subiens inferna Leonis, Centaurum leni contingit lubrica cauda. In medioque sinu fulgens Cratera relucet. Extremam nitens plumato corpore Corvus Rostro tundit. Et hic Geminis est ille sub ipsis Antecanis, Graio Procyon qui nomine fertur.</p>	213–221	<p>Hic sese infernis de partibus erigit Hydra, Praecipiti lapsu flexo cum corpore serpens. Haec caput atque oculos torquens ad terga Nepai, Convexoque sinu subiens inferna Leonis, Centaurum leni contingit lubrica cauda. In medioque sinu fulgens Cratera relucet. Extremam nitens plumato corpore Corvus Rostro tundit. Et hic Geminis est ille sub ipsis Antecanem, Graio Procyon qui nomine fertur.</p>	
487–500	<p>Haec sunt, quae visens nocturno tempore signa Aeternumque volens mundi cognoscere motum, Legitimo cernes caelum lustrantia cursu. Nam, quae per bis sex signorum labier orbem Quinque solent stellae, simili ratione notari Non possunt; quia quae faciunt vestigia cursu, Non eodem semper spatio portata teruntur; Sic malunt errare vagae per nubila caeli Atque suos vario motu metirier orbis. Hae faciunt magnos longinqui temporis annos, Cum redeunt ad idem caeli sub tegmine signum. Quarum ego nunc nequeo tortos evolvere cursus. Verum haec, quae semper certo volvuntur in orbe, Fixa simul magnos exponam versibus orbis.</p>	222–235	<p>Haec sunt, quae visens nocturno tempore signa Aeternumque volens mundi pernoscere motum, Legitimo cernes caelum lustrantia cursu. Nam, quae per bis sex signorum labier orbem Quinque solent stellae, simili ratione notari Non possunt; quia quae faciunt vestigia cursu, Non eodem semper spatio portata teruntur; Sic malunt errare vagae per nubila caeli Atque suos vario motu metirier orbis. Hae faciunt magnos longinqui temporis annos, Cum redeunt ad idem caeli sub tegmine signum. Quare ego nunc nequeo tortos evolvere cursus. Verum haec quae semper certo volvuntur in orbe, Fixa simul magno sedem gentibus orbis.</p>	
501–509	<p>Quattuor aeterno lustrantes lumine mundum Orbes stelligeri portantes signa feruntur, Amplexi terram, caeli sub tegmine fulti. E quibus annorum rationem et foedera nosces. Hos tute ex propriis poteris deprendere signis; Plurima enim circum, superaque infraque feruntur.</p>	236–240	<p>Quattuor aeterno lustrantes lumine mundum Orbes stelligeri portantes signa feruntur, Amplexi terram caeli sub tegmine fulti. E quibus annorum volitantia lumina nosces. Quae densis distincta licebit cernere signis</p>	

wiersze	tekst	wiersze	tekst
	<p>Á Oltarz w pośrodku chmur będzie gorzał jáśnie, Z południá masz pewny wiátr, w czas więc spuszczał żagle, Bo jesli prędki wicher uderzy w nié nagle, Álbo nawie zátónąc, álbo wolác trzebá, Żeby Bóg miłosiernym pojózrał okiem z niebá. Á ty w stráchu być musisz, dokąd z drugieji strony Nie powstáną przeciwné chmurom Ákwilony.</p>		<p>Τῷ μὴ μοι πελάγει νεφῶν εἰλυμένων ἄλλῳ Εὐχο μεσοῦθι κείνο φαιόμενα οὐρανῷ ἄστρον, Αὐτὸ μὲν ἀνέφελόν τε καὶ ἀγλαόν, ὕψι δὲ πολλόν Κυμαίνοντι νέφει πεπιεσμένον, οἷά τε πολλὰ Θλίβειτ' ἀναστέλλοντος ὀπωρινοῦ Βορέαο. Πολλὰκι γὰρ καὶ τοῦτο νότῳ ἐπὶ σῆμα πύσκει Νῦν αὖτῃ, μογεροῖσι χαρίζομένη αὐτήσιν. Οἱ δ' εἰ μὲν κε πῖθωνται ἐνείσθημα σημαίνουση, Αἴψα δὲ κοῦφά τε πάντα καὶ ἄν τι ποιήσωνται, Αὐτίκ' ἐλαφρότερος πέλεται πόνος· εἰ δέ κε νῆϊ Υψόθεν ἐμπλήξει δεινὴ ἀνέμοιο θύελλα Αὐτως ἀπρόφαιτος, τὰ δὲ λαίφερα πάντα ταράσσει, Ἄλλοτε μὲν καὶ πάμπαν ὑπόβρυχα ναυτίλλονται, Ἄλλοτε δ', αἶ κε Διὸς παρανισσομένοιο τύχῳσιν Εὐχόμενοι, βορέῳ δὲ πᾶρ' ἀστράφει ἀνέμοιο, Πολλὰ μάλ' ὀτλήσαντες ὅμως πάλιν ἐσκέψαντο Ἀλλήλους ἐπὶ νῆα. Νότον δ' ἐπὶ σῆματι τοῦτῳ Δεῖσθι, μέχρι βορῆος ἀπαστράφαντος ἰδῆαι. Εἰ δέ τοι ἐσπερίης μὲν ἄλδς Κενταύρου ἀπειρῇ Ἵμος ὅσον προτέρης, ὀλίγη δὲ μιν εἰλύει ἀχλὺς Αὐτόν, ἅτῳ μετόπισθεν εὐοικότα σήματα τεύχοι Νῦν ἐπὶ παμφανώνῃ Θυτηρίῳ, οὗ σε μάλα χρὴ Ἐς νότον, ἅλλ' εὐροιο περισκοπέειν ἀνέμοιο. Δήεις δ' ἄστρον ἐκεῖνο δύω ὑποκειμενον ἄλλοις· Τοῦ γάρ τοι τὰ μὲν ἄνδρι εὐοικότα νεώϊσι κεῖται Σκορπίου, ἱππούραα δ' ὑπὸ σφίσι Χηλαὶ ἔχουσιν. Αὐτὰρ ὁ δεξιτερὴν αἰεὶ ταύοντι εὐοικεν Ἀντία δινωτοῖο Θυτηρίου. Ἐν δὲ οἱ ἀπριζὶ Ἄλλο μάλ' ἐσφῆκται, ἐληλάμενον διὰ χειρός, Θηρίον· ὥς γάρ μιν πρότερο ἐπεφαιμίζοντο. Ἄλλ' ἐπὶ γάρ τι καὶ ἄλλο περαιοῖθεν ἔλκεται ἄστρον· Ῥόρην μιν καλέουσι· τὸ δὲ ζώντι εὐοικός Ἦνεκός εἰλεῖται, καὶ οἱ κεφαλή ὑπὸ μέσσοις Καρκίνον ἱκνεῖται, σπειρῇ δ' ὑπὸ σῶμα Λέοντος· Οὐρὴ δὲ κρέμαται ὑπὲρ αὐτοῦ Κενταύροιο. Μέσση δὲ σπειρῇ Κρητήρ, πυράτῃ δ' ἐπίκειται Εἰδώλων Κόρακος σπειρὴν κόπτοντι εὐοικός. Ναὶ μὴν καὶ Προκίων Διδύμοις ὕπο καλὰ φαίνειν.</p>
361–368	<p>Á jesli zaś w pół niebá Chironowé rámię Nie przez miarę mgłą wielką zásłóni, á známie Tóz, co i piérwéj, Oltarz przedsie okázuje, Ze wschodu, nie z południá, wiátry obiecuje. Mieśzańcá tego pátrza pod dwiemá známiony: Mąż Niedźwiádkowi, á koń Wadze podłożony, Rękę ku Oltarzowi prawá prosto skłánia, Á ná ręce żwierz leśny jego polowánia.</p>	431–442	
369–374	<p>Hydrá wielkié ná niebie miejsce zástąpiłá: Głowę swą strászliwą pod Rákciem położyłá, Grzbiet pode Lwem sie snuje, á koniec ogoná Dziwnie urodzonégó dosięga Chironá. Ná grzbiecie Czászá stoi, Kruk w poszládek kluje, Procyjon pod Bliźniétý jáśnie połyskuje.</p>	443–450	
375–384	<p>Á to są wszytki znáki, które wedlá siebie Swym porządkiem státecznie tkwią w obrotnym niebie. Pięć gwiazd inszych zostáło, które nie należą Do téj liczby, lecz wolno z zodyjákiem bieżą; Tych trudno jednę z drugieji ná wysokim niebie Upátrowáć, bowiem sie nie trzymájá siebie. Ich láta są leniwé, á gdy sie rozjyjdą, Nierychło ku onému krésowi zász przyjdą. Tych sie já opisowác swym piórem nie wazę, Gwiazd nieblédnych i kolá, i znáki pokazę.</p>	451–461	<p>Ταῦτά κε θηήσοιο παρερχομένων ἐνιαυτῶν Ἐξείης παλίνωρα· τὰ γὰρ καὶ πάντα μάλ' αὐτως Οὐρανῷ εὖ ἐνάρηρεν ἀγάλματα νυκτὸς ἰούσης. Οἱ δ' ἐπιμῖξ ἄλλοι πέντ' ἀστέρες οὐδὲν ὁμοῖοι Πάντοθεν εἰδώλων δουκαῖόεκα δινεύονται. Οὐκ ἂν ἔτ' εἰς ἄλλους ὁρώων ἐπιτεκμήραιο Κεῖνων ἤχι κέονται, ἐπεὶ πάντες μετανάστοι. Μακροὶ δὲ σφεῶν εἰσιν ἐλισσομένον ἐνιαυτοί, Μακρὰ δὲ σήματα κεῖται ἀπόπροθεν εἰς ἐν ἰόντων, Οὐδ' ἐπὶ θαρσολέος κείνων ἐγὼ ἄρκιος εἶην Ἀπλανέων τὰ τε κύκλα τὰ τ' αἰθέρι σήματ' ἐνισπεῖν.</p>
385–390	<p>Cztéry kolá przedniejszé káżdému znác trzebá, Kto chce lotnych lat bięć znác i porządek niebá. Przy wszytkich są widomé znáki położoné Ták obfité, że jednę z drugieimi spojóné. Sámé kolá státecznie są umiárkowané, Ále ták, że dwie á dwie z sobá porównáné.</p>	462–468	<p>Ἦτοι μὲν τάγε κεῖται ἀλῆγκια δινωτοῖσιν, Τέσσαρα, τῶν κε μάλιστα ποθὴ φερελός τε γένοντο Μέτρα περισκοπέοντι αἰνομένων ἐνιαυτῶν. Σήματα δ' εὖ μάλα πᾶσιν ἐπιρρήδην περικείται Πολλὰ τε καὶ σχεδόθεν πάντῃ συνεερμένα πάντα. Αὐτοὶ δ' ἀπλάτεις καὶ ἀρηρότες ἀλλήλοισιν</p>

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Ipsos porro orbes, magno cum lumine latos, Vinctos inter se et nodis caelestibus aptos Atque pari spatio duo cernes esse duobus.		241–243	Tum magnos orbes, magno cum lumine latos, Vinctos inter se et nodis caelestibus aptos Atque pari spatio duo cernes esse duobus.
510–517	Nam si nocturno cognoscens tempore caelum, Cum neque caligans detersit sidera nubes, Nec pleno stellis superavit lumine Luna, Vidisti magnum candentem serpere circum, Lacteus hic nimio fulgens candore notatur. Huic nullus caelo defertur concolor orbis, Verum aequae magnis ex quattuor esse duobus Contigit; at reliqui gyro brevior feruntur.		244–251	Nam si nocturno cognoscens tempore caelum, Cum neque caligans detersit sidera nubes, Nec pleno stellis superavit lumine Luna, Vidisti magnum candentem serpere circum, Lacteus hic nimio fulgens candore notatur. Hic non perpetuum detexens conficit orbem, Sed spatio multum superest praestare duobus Dicitur et late caeli lustrare cavernas.
518–530	Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras, Ora petens Geminorum illustria; tum genus ardens In sese retinens Aurigae portat utrumque. Hunc sura laeva Perseus umeroque sinistro Tangit et Andromedae hic fulgens quoque dextra tenetur, Secta volam cubitumque inter; Boream vola contra Tendit; sed cubitum pluvius sibi vindicat Austere. Hoc ipso orbe pedes duplices Equus et simul ales Ponit avis caput et clinato corpore collum, Anguitenens umeris connititur; illa recedens Austrum consequitur devitans corpore Virgo. At vero totum spatium convestiet orbis Magnus Leo et claro collucens lumine Cancer.		252–256	Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras, Ora petens Geminorum, illustratum genus ardens In sese retinens Aurigae portat utrumque. Hunc sura laeva Perseus humeroque sinistro Tangit, ad Andromedam hic dextra de parte tenetur,
	Hic totus medius circo disiungitur, ille Pectoribus validis atque alvo possidet orbem, In quo consistens convertit curriculum Sol Aestivus medio distinguens corpore cursus. Hunc octo in partes divisum noscere circum Si potes, invenies supero convertier orbe Quinque pari spatio partes, tres esse relictas, Tempore nocturno quas vis inferna frequentet. Alter ab infernis Austris convertitur auris, Distribuens medium subtersecat hic Capricornum Atque pedes gelidum rivum fundentis Aquari, Caeruleaeque feram caudam Pistricis et illum Fulgentem Leporem; inde pedes Canis et simul amplam Argolicam retinet crebro cum lumine Navem Tergaque Centauri atque Nepai portat acumen, Inde Sagittarii defixum possidet arcum.		257–262	Imponitque pedes duplices Equus, et simul Ales Ponit avis caput, et clinato corpore tergum. Anguitenens humeris connititur. illa recedens Austrum consequitur devitans corpore Virgo. At vero totum spatium convestit et orbis Magnus Leo, et claro collucens lumine Cancer.
531–546	Hic totus medius circo disiungitur, ille Pectoribus validis atque alvo possidet orbem, In quo consistens convertit curriculum Sol Aestivus medio distinguens corpore cursus. Hunc octo in partes divisum noscere circum Si potes, invenies supero convertier orbe Quinque pari spatio partes, tres esse relictas, Tempore nocturno quas vis inferna frequentet. Alter ab infernis Austris convertitur auris, Distribuens medium subtersecat hic Capricornum Atque pedes gelidum rivum fundentis Aquari, Caeruleaeque feram caudam Pistricis et illum Fulgentem Leporem; inde pedes Canis et simul amplam Argolicam retinet crebro cum lumine Navem Tergaque Centauri atque Nepai portat acumen, Inde Sagittarii defixum possidet arcum.		263–278	In quo consistens convertit curriculum Sol Aestivus, medio distinguens corpore cursus. Hic totus medius circo disiungitur, ille Pectoribus validis atque alvo possidet orbem. Hunc octo in partes divisum noscere circum Si potes, invenies supero convertier orbe Quinque pari spatio, partes tres esse relictas, Tempore nocturno quas vis inferna frequentet. Alter ab infernis Austris convertitur auris, Distribuens medium subtersecat hic Capricornum Atque pedes gelidum rivum fundentis Aquari, Caeruleaeque feram caudam Pistricis et illum Fulgentem Leporem; inde pedes Canis et simul amplam Argolicam retinet crebro cum lumine navem Tergaque Centauri atque Nepai portat acumen, Inde Sagittarii defixum possidet arcum.
547–555	Hunc, a clarisonis auris Aquilonis ad Austrum Tendens, postremum tangit rota fervida Solis. Exinde in superas brumali tempore flexu Se recipit sedes; huic orbi quinque tributae Nocturnae partes, supera tres luce dicantur. Hosce inter mediam partem retinere videtur Tantus, quantus erit collucens lacteus orbis. In quo autumnali atque iterum Sol lumine verno Exaequat spatium lucis cum tempore noctis.		279–287	Hunc, a clarisonis auris Aquilonis ad Austrum Condens postremum tangit rota fervida Solis. Exinde in superas brumali tempore flexu Se recipit sedes; huic orbi quinque tributae Nocturnae partes, supera tres luce dicantur. Hosce inter mediam partem retinere videtur Tantus, quantus erit collucens lacteus orbis. In quo autumnali atque iterum Sol lumine verno Exaequat spatium lucis cum tempore noctis.
556–568	Hunc retinens Aries subluet corpore totus Atque genu flexo Taurus connititur ingens, Orion claro contingens pectore fertur. Hydra tenet flexu Crateram, Corvus adhaeret Et paucae Chelis stellae, simul Anguitenentis Sunt genua et summi Iovis Ales nuntius instat. Propter Equus capite et cervicum lumine tangit. Hosce aequo spatio diiunctos sustinet axis,		288–300	Hunc retinens Aries subluet corpore totus Atque genu flexo Taurus connititur ingens, Orion claro contingens pectore fertur. Hydra tenet flexu Crateram, Corvus adhaeret Et paucae Chelis stellae, simul Anguitenentis Sunt genua et summi Iovis Ales nuntius instat. Propter Equus capite et cervicum lumine tangit. Hosce aequo spatio devinctos sustinet axis,

wiersze	tekst
391–396	Jesli kiedy w pogodną noc piérwomiesieczną, Pátrzájąc ná niebieską krasę bárzo wdzięczną, Ujrzysz tam Dróge, Białomléczną nazywają, Téj bárwy inszé koła niebieskie nie mają. Ale co sie wielkości tycze, dwie przedniejszé Są tak wielkie, drugié dwie niejako równiejszé.
397–404	Z tych poszednich jednégo duch Ákwilonowy Dosięga, w nim sie wożą zgodnych Blizniát głowy. W nim obiedwie koláná są Erychtonowé, Lewa nogá i práwé ramię Perseowé. W nim Ándromedy práwa dłoń jest položoná, W nim Kónskie nogi i łeb Ptászy, i rámioná Jásnégo Ofjuchá; Pánná sie umyka Ku południu. Lwá koło i Ráká zamyka;
405–418	Lwá po piersi i po brzuch aż ku pośladkowi Zájmuje, á w pół grzbieta przychodzi Rákowi. To koło, ná ósm części własnie rozdzieloné, Pięć nád ziemią, á trzy zász niesie zánurzoné. Tu letnié Słóńce swój wóz ognisty hámuje, Á tymże zásię tropem náзад postępuje. To tedy ná pólnocy, jákosmy słyszeli, W Ráku tkwi, ná południé zász drugié w pół dzieli Zimnégo Kozorożcá, tóz i Wodnikowi Goleni przepásuje, plusk Wielorybowi. W tym jest niewielki Zájác, w tym nogi Chártowé, W tym Okrét i szérokié plecy Chironowé, W tym żądło jádowité Niedźwiadek položył, W tym niepochybny Strzelec tégí luk náłożył.
419–426	Tu przyszedzy z pólnocy Słóńce ku Áustrowi, Wraca sie zásię náзад ku Ákwilonowi. Tego koła trzy części wzgórze wyniesioné, Á pięć zásię pod wodą idą zánurzoné. Między témi w pół prawie koło, téj wielkości, Co i mléczne, trzyma sie niebieskiej światłości. W tym do roku dzień dwákróć z nocą sie miárkuje: Raz ná wiosnę, raz, kiedy lato ustępuje.
427–437	Tym wszytek, jáko wielki Skop jest, przedzielony, Tym koláná Wołowé i pás rozpalony Oryjonów; tu jásnój Hydry zátoczenie, Tu Czászá i czarnégo Kruká położenie. Tóz koło Wagi ciemnéj kilká gwiazd zamyka I kolan Ofjuchá jásného dotyka; Orlá jedno nie sięga, ále wszytkę głowę I szyję swym okręgiem trzyma Pégázowé.

wiersze	tekst
469–479	Εἴ ποτέ τοι νυκτὸς καθαρῆς, ὅτε πάντας ἀγαυοὺς Ἀστέρας ἀνθρώποις ἐπιδείκνυται οὐρανὴ Νύξ, Οὐδέ τις ὀδρανέων φέρεται νεόμηνι σελήνῃ, Ἀλλὰ τάγε κνέφαρος διαφαίνεται ὀξέα πάντα, Εἴ ποτέ τοι τῆμόδε περὶ φρένας ἵκετο θαῦμα Σκεψαμένῳ πάντῃ κεκασσμένον εὐρεῖ κύκλῳ Οὐρανόν, ἢ καὶ τίς τοι ὑποστάς ἄλλος εἰδείξῃ Κεῖνο περιγληνὲς τροχῶδον, ἄλλα μιν καλέουσι. Τῷ δὴ τοι χροίην μὲν ἀλίγκιος οὐκέτι κύκλῳ Δινεῖται, τὰ δὲ μέτρα τόσοι πούρων περ ἐόντων Οἱ δύο, τοὶ δὲ σφραῖν μέγα μείνεος εἰλίσσονται. Τῶν ὁ μὲν ἐγγύθεν ἐστὶ κατερχομένου βορέαο. Ἐν δέ οἱ ἀμφοτέρωτα κεφαλᾷ Διδόμεν φορέονται, Ἐν δέ τε γούνατα κεῖται ἀρηρότος Ἥνιόχοιο, Λαῖη δὲ κνήμη καὶ ἀριστερὸς ὤμος ἐπ’ αὐτῷ Περσέος, Ἀνδρομέδης δὲ μέσην ἀγκῶνος ὑπερθεῖν Δεξιτερὴν ἐπέχει· τὸ μὲν οἱ θέναρ ὑπόθι κεῖται Ἀσώστερον βορέο γε, νότῳ δ’ ἐπικέκλιται ἀγκῶν. Ὅπλαι δ’ Ἱππιοι, καὶ ὑπασύενον Ὀρνίθειον Ἄκρῃ σὺν κεφαλῇ, καλοὶ τ’ Ὀφιοῦχοι ὤμοι Αὐτὸν δινεύονται ἐληλάμενοι περὶ κύκλῳ. Ἡ δ’ ὀλίγον φέρεται νοτιωτέρῃ, οὐδ’ ἐπιβάλλει, Παρθένος, ἀλλὰ Λέων καὶ Καρκίνος.
491b–506	Οἱ μὲν ἄμ’ ἄμφω Ἐξείης κέαται βεβλημένοι, αὐτὰρ ὁ κύκλος Τὸν μὲν ὑπὸ στήθος καὶ γαστέρα μέχρι παρ’ αἰδῶ Τέμνει, τὸν δὲ διηκνέως ὑπένερθε χελεῖου Καρκίνον, ἧχι μάλιστα διχαϊόμενον ἐκ νοήσας Ὀρθόν, ἱν’ ὀφθαλμοὶ κύκλου ἐκάτερθεν ἴσιν. Τοῦ μὲν, ὅσον τε μάλιστα, οἱ ὀκτὼ μετρηθέντος, Πέντε μὲν ἔνδια στρέφεται καθ’ ὑπέρτατα γαίης, Τὰ τρία δ’ ἐν περάτῃ· θέρεος δέ οἱ ἐν τροπαί εἰσιν. Ἀλλ’ ὁ μὲν ἐν βορέῳ περὶ Καρκίνον ἐστίηρικται. Ἄλλος δ’ ἀντίωντι νότῳ μέσον Αἰγοκερῆα Τέμνει καὶ πόδας Ὑδροχόου καὶ Κήτεος οὐρήν· Ἐν δέ οἱ ἐστι Λαγῶς· ἀτὰρ Κυνὸς οὐ μάλ’ πολλὴν Αἶνυται, ἀλλ’ ὀπίσσην ἐπέχει ποσίν· ἐν δέ οἱ Ἀργῷ Καὶ μέγα Κενταύροιο μετάρφρον, ἐν δέ τε κέντρον Σκορπίου· ἐν καὶ τόζον ἀγαθὸ Τοξευτήρος. Τὸν πύματον καθαροῖο παρερχόμενος βορέαο Ἐς νότον ἥλιος φέρεται, τρέπεται γε μὲν αὐτοῦ Χειμέριος. Καὶ οἱ τρία μὲν περιτέλλεται ὕψου Τῶν ὀκτῶ, τὰ δὲ πέντε κατὰρρυχα δινεύονται. Μεσοσθὴ δ’ ἀμφοτέρων, ὅσος πολιοῖο γάλακτος, Γαῖαν ὑποστρέφεται κύκλος διχάνοντι οἰκῶς· Ἐν δέ οἱ ἥματα νυξὶν ἰσίσται ἀμφοτέρησιν, Φθίνοντος θέρεος, τοῦτ’ εἶπαρος ἰσισταμένοιο.
515–528	Σῆμα δέ οἱ Κριὸς Ταυροῖό τε γούνατα κεῖται, Κριὸς μὲν κατὰ μήκος ἐληλάμενος διὰ κύκλου, Ταύρου δὲ σκελῶν ὅσην περιφασίνεται ὀκλᾶς. Ἐν δέ τέ οἱ ζῶνῃ εὐφραγγέος Ὠρίωνος Καμψή τ’ αἰθομένης Ὑδρῆς· ἐνὶ οἱ καὶ ἑλαφρὸς Κρητὴρ, ἐν δὲ Κόραξ, ἐνὶ δ’ ἀστέρες οὐ μάλ’ πολλοὶ Χηλάων· ἐν τῷ δ’ Ὀφιοῦχα γούνα φορεῖται. Οὐ μὴν Αἰητοῦ ἀπαμείρεται, ἀλλὰ οἱ ἐγγύς



wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Per medios summo caeli de vertice tranans. Ille autem claro quartus cum lumine circus Partibus extremis extremos continet orbes Et simul a medio media de parte secatur; Atque obliquus in is nitens cum lumine fertur,			Per medios summo caeli de vertice tranans. Ille autem claro quartus cum lumine circus Partibus extremis extremos continet orbes Et simul a medio media de parte secatur; Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur,
569–589	Ut nemo, cuicui tandem doctissima Pallas Sollertem ipsa dedit fabricae rationibus artem, Tam tornare cate contortos possiet orbes, Quam sunt in caelo divino numine flexi, Terram cingentes, ornantes lumine mundum, Culmine transverso retinentes sidera fulta. Quattuor hi motu cuncti voluntur eodem, Aurorae a thalamo Zephyri intima regna petentes. Horum tres tamen emerguntque caduntque sub umbras Aequis diiuncti spatiis eademque caducos Surgentesque loca aut condunt, aut aequore tollunt. Ast ille oblique implexus tribus orbibus unus Tam late Oceani spatiosum permeat aequor, Quanto est divisus Cancer spatio a Capricorno, Exoriens Cancer matutino a Capricorno. Utrobique autem, et qua se pelago exserit, et qua It subter terras, spatium par esse necesse est. Et quantos radios iacimus de lumine nostro, Quis hunc convexum caeli contingimus orbem, Sex tantae poterunt sub eum succedere partes, Bina pari spatio caelestia signa tenentes.		301–307	Ut nemo, cui sancta manu doctissima Pallas Solertem ipsa dedit fabricae rationibus artem, Tam tornare cate contortos possiet orbes, Quam sunt in caelo divino numine flexi; Terram cingentes ornantes lumine mundum, Culmine transverso retinentes sidera fulta. Quattuor hi motu cuncti voluntur eodem:
			308	Curriculum, oblique inflexus tribus orbibus unus,
			309	Quanto est divisus Cancer spatio a Capricorno.
			310–314	Ac subter terras, spatium par esse necesse est. Et quantos radios iacimus de lumine nostro, Quis lunae convexum caeli contingimus orbem, Sex tantae poterunt sub eum succedere partes, Bina pari spatio caelestia signa tenentes.
590–604	Zodiacum hunc Graeci vocitant, nostrique Latini Orbem signiferum perhibebunt nomine vero. Nam gerit hic volvens bis sex ardentia signa. Aestifer est pandens ferventia sidera Cancer. Hunc subter fulgens cedit vis torva Leonis, Quem rutilo sequitur collucens corpore Virgo. Exin proiectae claro cum lumine Chelae Ipsaque consequitur lucens vis magna Nepai. Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum, Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit. Umidus inde loci collucet Aquarius orbi, Exin squamiferi serpentes aethere Pisces. Quis comes est Aries obscuro lumine labens, Inflexoque genu proiecto corpore Taurus Et Gemini clarum iactantes lucibus ignem.		315–329	Zodiacum hunc Graeci vocitant, nostrique Latini Orbem signiferum perhibebunt nomine vero: Nam gerit hic volvens bis sex ardentia signa. Aestifer est pandens ferventia sidera Cancer. Hunc subter fulgens cedit vis torva Leonis, Quem rutilo sequitur collucens corpore Virgo. Exin proiectae claro cum lumine Chelae. Ipsaque consequitur lucens vis magna Nepai. Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum, Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit. Umidus inde loci collucet Aquarius orbem, Exin squamiferi serpentes ludere Pisces. Quis comes est Aries obscuro lumine labens, Inflexoque genu proiecto corpore Taurus Et Gemini clarum iactantes lucibus ignem.
605–613	Haec Sol aeterno convestit lumine lustrans, Annua conficiens vertentia tempora cursu. Hic quantum terris convexus pellitur orbis, Tantumdem apparens supera mortalibus exstat. Sex omni semper cedunt labentia nocte, Tot caelum rursus surgentia signa revisunt. Hoc spatium tranans caecis nox conficit umbris, Quod supera terras prima de nocte relictum est Signifero ex orbi signorumque ordine fulto.		330–338	Haec Sol aeterno convestit lumine lustrans, Annua conficiens vertentia tempora cursu. Hic quantum terris convexus pellitur orbis, Tantumdem ille patens supra mortalibus exstat. Sex omni semper cedunt labentia nocte, Tot caelum iussus fugientia signa revisunt. Hoc spatium tranans caecis nox conficit umbris, Quod supera terras prima de nocte relictum est Signifero ex orbis et signorum ordine fultum.
614–622	Quod si Solis aves certos cognoscere cursus, Ortus signorum nocturno tempore vises. Nam semper signum exoriens Titan trahit unum. Sin autem officiens signis mons obstruet altus Aut adiment lucem caeca caligine nubes, Certas ipse notas caeli de tegmine sumes, Ortus atque obitus omnes cognoscere possis. Quae simul exsistant, cernes, quae tempore eodem Praecipitent obitum, nocturno tempore nosces.		339–347	Quodsi Solis aves certos cognoscere cursus, Ortus signorum nocturno tempore vises. Nam semper signum exoriens Titan trahit unum. Sin autem officiens signis mons obstruet altus, Aut adiment lucem caeca caligine nubes, Certas ipse notas caeli de tegmine sumes, Ortus atque obitus omnes cognoscere possis. Quae simul exsistant, cernes, quae tempore eodem Praecipitent obitum, nocturno tempore nosces.

wiersze	tekst	wiersze	tekst
	Tę kolą oś przenika prosto położonę; Czwartę wszystkich sie trzyma ná ukoś sądzonę, Pobrzeżnych brzegiem sięga, śrzednię śrzedkiem spina;		Ζηνός ἀντεῖται μέγας ἀγγελος. Ἡ δὲ κατ' αὐτὸν Ἰππεὶν κεφαλὴ καὶ ὑπάρχονεν εἰλίσσονται. Τοὺς μὲν παρβολάδην ὀρθοὺς περιβάλλεται ἄζων, Μεσοσότη πάντας ἔχων· ὁ δὲ τέτρατος ἐσφῆκται Λοξὸς ἐν ἀμφοτέροις, οἱ μὲν ῥ' ἐκάτερθεν ἔχουσιν Ἀντιπέρην τροπικοί, μέσσοι δὲ ἐ μεσοσότη τέμνεται.
438–448	Tákich kół nie dowiedzie żadna ręka ina, Jákíe té są ná niebie, których zámierzony Bieg od wschodu ná zachód jest niedokónczony. Owé tedy i wschodzą, i także pádają Wszystki w miarę, á jeden wschód i zachód máją. To przéczné zásię morzá tak wiele przechodzi, Jáko od Kozorożcá dáleko Rák wschodzi. Á jáko wiele miejscá zástępuje, wschodząc, Táką drugą część równie zász bierze, záchodząc; Széścią promieni z oká w okrag rozmierzóné Zámyka w káżdym polu dwa znáki złożoné.	529–543	Οὐ κεν Ἀθηναίης χειρῶν δεδιδαγμένος ἀνὴρ Ἄλλη κολλήσαιο κυλινδόμενα τροχάλεια Τοιά τε καὶ τόσα, πάντα περὶ σφαιρηδὸν ἐλίσσων· Ὡς τὰγ' ἐν αἰθέρια πλῆγίω συναρηρότα κύκλῳ Ἐξ ἡοῦς ἐπὶ νύκτα διώκεται ἥματα πάντα. Καὶ τὰ μὲν ἀντέλλει τε καὶ ἄντια νεῖοθι δύνει Πάντα παραβλήδην· μία δὲ σφαιρὼν ἔστιν ἐκάστου Ἐξείης ἐκάτερθε κατηλυσίη τ' ἀνοδός τε. Αὐτὰρ ὅγ' ὥκεανοῦ τόσσον παραμείβεται ὕδωρ, Ὅσσον ἀπ' Αἰγοκερῆος ἀνερχομένοιο μάλιστα Καρκίνον εἰς ἀνιόντα κυλινδεται. Ὅσσον ἀπάντη Ἀντέλλων ἐπέχη, τόσσον γε μὲν ἄλλοθι δύνων. Ὅσσον δ' ὀφθαλμοῖο βολῆς ἀποτείνεται αὐγῇ, Ἐξάκις ἂν τόσο· ἡμῖν ὑποδράμοι· αὐτὰρ ἐκάστη Τῇ μετρηθεῖσα οὕω περιτέμνεται ἄστρα.
449–454	Zodyjákiem to kolo Grékowie miánują, Bo w nim rózne zwiérzétá porządkiem najdują. W nim Rák i Lew, i Pánná, w nim Wágá i srogi Niedźwiadek, po nim Strzelec i zwiérz kozorogi, Po Kozorożcu Wodnik, potym Ryby wodné, Więc Skop, więc Wól ukłękły, więc Bliżniétá zgodné.	544–549	Ζωϊδίων δὲ <ε> κύκλον ἐπιέκλινον καλέουσιν. Τῷ ἐνὶ Καρκίνος ἐστί, Λέων τ' ἐπὶ τῷ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ Παρθένος· αἱ δ' ἐπὶ οἱ Χηλαὶ καὶ Σκορπίος αὐτὸς Τοξευτής τε καὶ Αἰγόκερως, ἐπὶ δ' Αἰγοκερῇ Υδροχόος· οὗο δ' αὐτῷ ἐπ' Ἰχθύες ἀστερόεντες, Τοὺς δὲ μετὰ Κριός, Ταῦρος τ' ἐπὶ τῷ Διόμοι τε.
455–462	W tych dwánaście bieg roczny Słónice odpráwuje, Á zá nim niezliczony róј godzin sie snuje. Tego kolá ilé sie w głébokí podawa Ocean, tylé zásię nád ziemią zostawa. Ná każdá noc ustáwnie sześć znáków záchodzi, Á tylé drugié zásię z Oceanu wschodzi, Á wszelka noc tak sie wszéřz zászwe rozpościéra, Iłé pół kolá wzgóřę w piérwszy mrok záwiéra.	550–558	Ἐν τοῖς ἡέλιος φέρεται δυσκαίδεκα πᾶσι Πάντ' ἐνιαυτὸν ἄγων, καὶ οἱ περὶ τοῦτον ἰόντι Κύκλον ἀέζονται πᾶσαι ἐπικάρποι ὥραι. Τοῦ δ' ὅσσον κοῖλοιο κατ' ὥκεανοῖο δύνηται, Τόσσον ὑπὲρ γαίης φέρεται· πάσῃ δ' ἐπὶ νυκτὶ Ἐξ αἰεὶ δύνουσι δυσωδεκάδες κύκλοιο, Τόσσα δ' ἀντέλλουσι. Τόσον δ' ἐπὶ μήκος ἐκάστη Νῦξ αἰεὶ τετάνυσται, ὅσον τὲ περ ἡμῖου κύκλου Ἀρχομένης ἀπὸ νυκτὸς ἀείρεται ὑψόθι γαίης. Οὐ κεν ἀπὸβλητον δεδοκμένῳ ἡματος εἴη Μοιρᾶων οκέπτεσθαι ὅτ' ἀντέλλῃσιν ἐκάστη· Αἰεὶ γὰρ τῶν γε μὴ συνανέρχεται αὐτὸς Ἡέλιος. Τὰς δ' ἂν κε περιοκέναιο μάλιστα Εἰς αὐτὰς ὁρῶν· ἀτὰρ εἰ νεφέεσι μέλαντα Γίνοντ' ἢ ὄρεος κεκρυμμένα ἀντέλλοιεν, Σήματ' ἐπερχομένοισιν ἀρηρότα ποιήσοσθαι. Αὐτὸς δ' ἂν μάλα τοι κεράων ἐκάτερθε δίοδι Ὤκεανὸς τὰ τε πολλὰ περιστέφεται ἐοὶ αὐτῷ
463–470	Á kto chce porozumiéć, jáko w noc głébokó Álbo jáko dzień blisko, niech ma pilné oko Ná znáki, kiedy wzgóřę wynikáją z dólu, Bo slónice zászwdy z jednym przychodzi pospołu; Z tych sie nálepiéř spráwisz, lecz jeśli prze gury Álbo ich nie bédziesz mógt obáczyc prze chmury, Pátrzajże gwiazd, któr é są z ich wschodem spojóné, Jedné ná zachód, drugié ná wschód półożoné.	559–568	

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
623–631	Nam simul ut supera se toto lumine Cancer Extulit, exemplo cedit delapsa Corona Et loca convisit cauda tenus infera Piscis. Dimidiam retinens stellis distincta Corona Partem etiam supera, ast alia de parte repulsa est. Quam tamen insequitur Piscis, nec totus ad umbras Tractus, sed supero contactus corpore cedit. Adque umeros usque a genibus, Cancro exoriente, Conditur Anguitenens atque a cervicibus Anguis.		348–356	Iam simul, ut supero se toto lumine Cancer Extulit, exemplo cedit delapsa Corona Et loca convisit cauda tenus infera Piscis. Dimidiam retinens, stellis distincta Corona, Partem etiam supera, atque alia de parte repulsa est. Quam tamen insequitur Piscis, nec totus ad umbras Tractus, sed supero contactus corpore cedit. Atque humeros usque a genibus, Cancrumque recondit, Anguitenens validis magnum a cervicibus Anguem.
632–638	Iam vero Arctophylax non aequa parte secatur, Nam brevior clara caeli de parte videtur, Amplior infernas depulsus possidet umbras. Quattuor hic obiens secum deducere signa Signifero solet ex orbi; tum serius ille, Cum supera sese satiavit luce, recedit, Ad mediam labens claro cum corpore noctem.		357–363	Iam vero Arctophylax non aequa parte secatur: Nam brevior clara caeli de parte videtur, Amplior infernas depulsus possidet umbras. Quattuor hic obiens secum deducere signa Signifero solet ex orbi; tum serius ille, Cum supera sese satiavit luce, recedit, Post mediam labens claro cum corpore noctem.
639–652	Haec obscura tenens convestit sidera tellus, At parte ex alia claris cum lucibus exstat Orion, umeris et lato pectore fulgens Et dextra retinens non cassum luminisensem, Eridani cum quo totus provolvitur amnis. Sed cum de terris vis est patefacta Leonis, Omnia, quae Cancer praeclaro detulit ortu, Cedunt obscurata; simul vis maior Aeti Pellitur ac flexo considens corpore Nixus Iam supero ferme depulsus lumine cedit. Sed laevum genus atque illustrem linquit in altum Plantam; tum contra exoritur clarum caput Hydrae Et Lepus, et Procyon, qui sese fervidus infert Ante Canem; inde Canis vestigia prima videntur.		364–367	Haec obscura tenens convestit sidera tellus, At parte ex alia claris cum lucibus errat Orion, humeris et lato pectore fulgens Et dextra retinens non cassum luminisensem.
653–659	Non pauca e caelo depellens signa repente Exoritur candens illustri lumine Virgo. Cedit clara Fides Cyllenia, mergitur unda Delphinus, simul obtegitur depulsa Sagitta Atque Avis ad summam caudam primasque recedit Pinnae et magnus pariter delabitur Amnis. Hic Equus a capite et longa cervice latescit.		368–376	Sed cum de terris vis est patefacta Leonis, Omnia, quae Cancer praeclaro detulit ortu, Cedunt obscurata; simul vis maior Aeti Pellitur, ac flexo considens corpore Nisus, Iam supero ferme depulsus lumine cedit. Sed laevum genus atque illustrem linquit in altum Plantam; tum contra exoritur clarum caput Hydrae Et Lepus, et Procyon, qui sese fervidus infert Ante Canem: inde Canis vestigia prima videntur.
660–666	Longius exoritur iam claro corpore serpens Crateraue tenus lucet mortalibus Hydra. Inde pedes Canis ostendit iam posteriores Et post ipse trahit claro cum lumine Puppim. Insequitur labens per caeli lumina Navis. Haec medium ostendit radiato stipite malum, Cum iamiam toto processit corpore Virgo.		377–383	Non pauca e caelo depellens signa repente Exoritur candens illustria lumina Virgo. Cedit clara Fides Cyllenia, mergitur unda Delphinus, simul obtegitur depulsa Sagitta Atque Avis ad summam caudam, primasque recedit Pinnae, et magnus pariter delabitur Amnis. Hic Equus a capite, et longa cervice latescit,
667–676	At cum procedunt obscuro lumine Chelae, Exsistit pariter larga cum luce Bootes. Cuius in adverso est Arcturus corpore fixus. Totaque iam supera fulgens prolabitur Argo Hydraque, quod late caelo dispersa tenetur, Nondum tota patet; nam caudam contegit umbra. Iam dextrum genus et decoratam lumine suram Erigit ille vagans, vulgato nomine, Nixus; Quem nocte exstinctum atque exortum vidimus una Persaepe, ut parvum tranans geminaverit orbem.		384–390	Longius exoritur iam claro corpore serpens Crateraue tenus lucet mortalibus Hydra. Inde pedes Canis ostendit iam posteriores Et post ipse trahit claro cum lumine Puppim. Insequitur labens per caeli lumina Navis. Haec medium ostendit radiato stipite malum, Et iamiam toto processit corpore Virgo:
			391–400	At cum procedunt obscuro lumine Chelae, Exsistit pariter larga cum luce Bootes. Cuius in adversum est Arcturus corpore fixo, Totaque iam supera fulgens prolabitur Argo Hydraque, quod late caelo dispersa tenetur, Nondum tota latet; non caudam contegit umbra. Iam dextrum genus, et decoratam lumine suram Erigit ille, vacans vulgato nomine, Nixus; Quem nocte exstinctum atque exortum vidimus una Persaepe, ut parvum tranans geminaverit orbem.
677–687	Hic genus et suram cum Chelis erigit alte, Ipse autem praeceps obscura nocte tenetur,		401–408	Hic genus et suram cum Chelis erigit alte, Ipse autem praeceps obscura nocte tenetur,

wiersze	tekst
471–474	Bo gdy święty Rák wstaje, pół Korony właśnie I pół Ryby Południęj w bystrym morzu gaśnie. Kłęczę z głową do pása, Wężownik ogniowy Od kolan do ramienia, wąż wszystkie prócz głowy,
475–478	Bootes przez pół prawie pod ziemię wstępuje, Bo go ze cztermi znaki Ocean przyjmuje. Ten światła nasycony od północy tonie, Wpadwszy na morze, kiedy i słoneczne konie.
479–486	Té tedy tak zachodzą, á z drugiej zaś strony Oryjon z Erydanem wstawa niezmierzony; Á kiedy z Oceaná wychodzi Lew srogi, To, co był Rák na morze wagnał wielonogi, Wszystko znika do końca, Orzeł równo z niemi, Á Kłęczniá tylko lewa nogá już przy ziemi. Leb złej Hydry, i Zając, i Procyon wstawa, Á przednie nogi z morzáz święty Pies podawa.
487–490	Siłá gwiazd Pánná, wstając, na morze pomyka, W ten czas Lutnia i Delfin, w ten czas Strzałá znika, Z nimi Łábęć po ogón i część Erydaná, I leb Koński, i szyjá siega Oceaná.
491–494	Hydrá po Czászê wschodzi i Chárt zaś ostátkiem, Ciagnąc za sobą Nawę ku górze poszládkiem, Á tá nád ziemiá bieży po mászt rozdzielona, Kiedy wszystká już wznidzie Pánná przerzeczona.
495–502	I Wagá, chocia ciemna, króm znáku nie minie, Bo z nią Bootes wschodzi o téjże godzinie Árkturem rozświecony; już cnęgo Jazoná Okręt wzgóre, już Hydrá wszystká prócz ogoná, Á Kłęczęń prawá tylko nogę do koláná Ná ten czas z głębokiego wynióst Oceaná. Temu, jáko widzamy, często sie przygadza, Ze téjże nocy gaśnie i zaś téjże wschadza.
503–510	Przy Wadze goleń tylko jego polyskawá, Sam, wisząc głową na dół, w morzu oczekawa

wiersze	tekst
569–578	Νειόθεν όπιπήςμος κείνων φορέησιν έκάστην. Ού οι άφουρότατοι, ότε Καρκίνος άντέλθων, Αστέρες άμφοτέρωθεν έλισσόμενοι περίκεινται, Τοι μέν δύνοντες, τοι δ' έξ έτέρης άνιόντες. Δύνει μέν Στέφανος, δύνει δέ κατά ράχιν Ίχθύς· Ήμισυ μέν κεν ίδησι μετήρορον, ήμισυ δ' ήδη Έσχαται βάλλουσι κατερχομένου Στεφάνοιο. Αιτάρ όγ' έξόπιθεν τετραμμένος άλλα μέν ούπω Γαστέρι νεαιήρη, τά δ' ύπέρτερα νυκτί φορείται. Τόν δέ και εις ώμους κατάγει μογερόν Όριουχόν Καρκίνος έκ γονάτων, κατάγει δ' Όφιν ασχένος έγγύς. Ουδ' άν έτ' Αρκοφύλαξ ειη πολυς άμφοτέρωθεν, Μείων ήμπίος, τό δ' επί πλέον έννυχος ήδη. Τέτρασι γάρ μοίραις ήδη κατιόντα Βούτην Όκεανός δέχεται· ό δ' έπιήν φάεος κορέσεται, Βουλιτώ έπέχει πλείον δίχα νυκτός ίούσης, Ήμος ότ' ήελίοιο κατερχομένοιο όηται. Κεΐναι τοι και νύκτες έπ' όψέ δύνοντι λέγονται. Ός οι μέν δύνουσιν, ό δ' άντίος ουδέν άεικής, Αλλ' εύ μέν ζώνη εύ δ' άμφοτέροισι φαινός Όμοις Ήρίων, ζιφεός γε μέν Ίρι πεπιούθω, Πάντα φέρων Ποταμόν, κέρσας παρατείνεται άλλου. Ερχομένω δέ Λέοντι τά μέν κατά πάντα φέρονται Καρκίνω όσο' έδύνοντο, και Αιείτος. Αιτάρ όγε γνύξ Ήμενος άλλα μέν ήδη, άτάρ γόνυ και πόδα λαπόν Ούπω κυμαίνοντος ύποστρέφει ώκεανοίο. Αντέλλει δ' Όδρης κεφαλή χαροπός τε Λαγώς Και Προκίων πρότεροι τε πόδες Κυνός αισθημένοιο.
596–601	Ου μέν θην όλίγους γαίης υπό νεΐατα βάλλει Παρθένος άντέλλουσα. Λύρη τότε Κυλληναίη Και Δελφίς δύνουσι και εύπίοιτος Όιστός. Σύν τοίς Όρνιθος πρῶτα πτερά μέσσει παρ' αυτήν Ούρην και Ποταμοίο παρηγορία σκίουνται. Δύνει δ' Ίππειη κεφαλή, δύνει δέ και ασχην.
602–606	Αντέλλει δ' Όδρη μέν επί πλέον άχη παρ' αυτόν Κρητήρα. Φθάμενος δέ Κύων πόδας αίνυται άλλους, Έλκων έξόπιθεν πρύμναν πολυτερέος Αργούς. Η δέ θέει γαίης ίσιόν διχόωσα κατ' αυτόν, Παρθένος ήμος άπασα περαιόθεν άρη γένηται.
607–618a	Ουδ' άν έπερχόμενα Χηλái και λεπτά φάουσαι Άφραστοι παρίοιεν, έπει μέγα σήμα Βούτης Αθρόος άντέλλει βεβηλόμενος Αρκτιούριο. Αργώ δ' εύ μάλα πδσα μετήρορος έσσεται ήδη· Αλλ' Όδρη, κέχυται γάρ έν ούρανῳ ήλιθα πολλή, Ούρης άν δέδοτο, μόνον δ' επί Χηλái άγουσιν Δεινόν έκρεστηῶν Όριούχεια. Τοῦ μέν έπειτα Δεξιτερήν κνήμην, αυτής έπιγουνίδος άχρης, Αiei γνύξ, αiei δέ Λύρη παραπειπώτος, Όντινα τοῦτον άιστον ύπουρανίων ειδώλων, Αμφοτέρον δύνοντα και έξ έτέρης άνιόντα Πολλάκις αυτόνυχει θεεύμεθα. Τοῦ μέν άρ' οίη Κνήμη σύν Χηλήϊσι φαινεται άμφοτέρησιν·
618b–628	

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Dum Nepa et Arcitenens inuisant lumina caeli. Nam secum medium pandet Nepa; tollere vero In caelum totum exoriens conabitur Arcus. Hic tribus elatus cum signis corpore toto Lucet; at exoritur media de parte Corona Caudaque Centauri extremo candore refulget, His ipsis vasto surgentibus aequore Chelis. Hic se iam totum caecas Equus abdit in umbras, Quem rutila fulgens pluma praetervolat Ales.			Dum Nepa et Arcitenens inuisant lumina caeli. Nam secum medium pandet Nepa, tollere vero In caelum totum exoriens conabitur Arcus. Hic tribus elatus cum signis corpore toto Lucet: at exoritur media de parte Corona Caudaque Centauri extremo candore refulget, Hic se iam totum caecas Equus abdit in umbras, Quem rutila fulgens pluma praetervolat Ales.
688–695	Occidit Andromedae clarum caput et fera Pistrix Labitur, horribiles epulas funesta requirens. Hanc contra Cepheus non cessat tendere palmas. Illa usque ad spinam mergens se caerula condit; At Cepheus caput atque umeros palmasque reclinat. Cum vero vis est vehemens exorta Nepai, Mergitur Oceano curvis anfractibus Amnis. Haec eadem exoriens magnum fugat Oriona.	409 410 411–416		Occidit Andromedae clarum caput, et fera Pistrix Labitur, horribiles epulas funesta requirens. Hanc contra Cepheus non cessat tendere palmas. Illa usque ad spinam mergens se caerula condit. At Cepheus caput atque humeros palmasque reclinat. Cum vero vis est vehemens exorta Nepai,
696–712	Pace sua haec me virgo velit Latonia fari, Haud commenta mihi; namque aevo nata priore Late fusa volans per terras fama vagatur, Ut quondam Orion manibus violasse Dianam Ausus sit, celsis errans in collibus amens, Quos tenet Aegaeo defixa in gurgite Chios, Bacchia quam viridi convestit tegmine vitis. Ille feras vecors amenti corde necabat, Oenopionis avens epulas cenare nitentes. At vero pedibus subito percussa Dianae Insula discessit disiectaque saxa revellens Expulit et caecas lustravit luce lacunas. E quibus ingenti existit cum corpore prae se Scorpius infestus praeportans flebile acumen. Hic valido cupide venantem perculit ictu, Mortiferum in venas figens per vulnera virus. Ille gravi moriens constravit corpore terram.	417–431		Late fusa volat: per terras fama vagatur, Ut quondam Orion manibus violasse Dianam Dicitur, excelsis errans in collibus amens, Quos tenet Aegaeo defixa in gurgite Echineis, Brachia quae viridi convestit tegmine vitis: Ille feras vecors amenti corde necabat, Oenopionis avens epulas coenare nitentes. At vero pedibus subito percussa Dianae Insula discessit, disiectaque saxa revellens Perculit, et caecas lustravit luce lacunas. E quibus ingenti existit cum corpore prae se Scorpius infestus praeportans flebile acumen. Hic valido cupide venantem perculit ictu, Mortiferum in venas figens per vulnera virus. Ille gravi moriens constravit corpore terram.
713–727a	Quare cum magnis sese Nepa lucibus effert, Orion fugiens commendat corpora terris. Tum vero fugit Andromeda et Neptunia Pistrix Tota latet; cedit converso corpore Cepheus, Extremas medio contingens corpore terras. Hic caput et superas potis est demergere partes, Infera lumborum numquam convestiet umbra, Nam retinent Arcti lustrantes lumine suras. Labitur illa simul gnatam lacrimosa requirens Cassiopeia neque ex caelo depulsa decore Fertur; nam verso contingens vertice primum Terras, post umeris eversa sede recedit. Hanc illi tribuunt poenam Nereides almae, Cum quibus, ut perhibent, ausa est contendere forma. Haec obit inclinata;	432–446a		Quare cum magnis sese Nepa lucibus effert, Orion fugiens commendat corpora terris. Tum vero fugit Andromeda, et Neptunia Pistrix Tota latet, cedit converso corpore Cepheus, Extremas medio contingens corpore terras. Hic caput et superas potis est demergere partes: Infera lumborum numquam convestiet umbra: Nam retinent Arcti lustrantes lumine suras: Labitur illa simul gnatam lacrimosa requirens Cassiopeia, neque ex caelo depulsa decore Fertur: nam verso contingens vertice primum Terras, post humeros eversa sede refertur. Hanc illi tribuunt poenam Nereides almae, Cum quibus (ut perhibent) ausa est contendere forma. Haec obit inclinata:
727b–740	at pars exorta Coronae est Altera, cum caudaque omnis iam panditur Hydra. At caput et totum sese Centaurus opacis Eripit e tenebris, linquens vestigia parva Antepedum contacta; simul cum lumina pandit, Ipse Feram dextra retinet. Prolabitur inde Anguitenens capite et manibus; profert simul Anguis Iam caput et summum flexo de corpore lumen. Hic ille exoritur converso corpore Nixus, Alvum, crura, umeros, simul et praecordia lustrans Et dextra radios laeto cum lumine iactans.	446b–459		at pars exorta Coronae est Altera, cum caudaque omnis iam panditur Hydra. At caput et totum sese Centaurus opacis Eripit e tenebris, linquens vestigia parva Antepedum contacta: simul cum lumina pandit, Ipse Feram dextra retinet. prolabitur inde Anguitenens capite et manibus; profert simul Anguis Iam caput et summum flexo de corpore lumen. Hic ille exoritur converso corpore Nisus, Alvum, crura, humeros, simul et praecordia lustrans Et dextra radios laeto cum lumine iactans.



wiersze	tekst	wiersze	tekst
	Ná Niedźwiadką i Strzelca; z Niedźwiadkiem go wstaje Połowicą, á Strzelec ostatką podaje. Ten tedy ná troję wstawa rozdzielony, Ále záraz przy Wadze wschodzi pół Korony I ogón Chironówy; Kóni zaś o tēj dobie Tonie, á ogón ciągnie Łábęci przy sobie;		Αὐτὸς δ' ἔς κεφαλὴν ἐπὶ που τετραμμένος ἄλλη Σκορπίον ἀντέλλοντα μένει καὶ ρύτορα Τόζου· Οἱ γάρ μιν φορέουσιν, ὁ μὲν μέσον ἄλλα τε πάντα, Χεῖρα δέ οἱ σκαπὴν κεφαλῇ θ' ὅρα Τόζον ἀγινεῖ· Ἀλλ' ὁ μὲν ὥς τρίχα πάντα καταμελείσσι φορεῖται· Ἦμιου δὲ Στεφάνοιο καὶ αὐτὴν ἔσχατον οὐρὴν Κενταύρου φορέουσιν ἀνερχόμενα ἐπὶ Χηλαί. Τῆμος ἀποικομένην κεφαλὴν μετὰ δούται Ἴππιος, Καὶ προτέρου Ὀρνιθὸς ἐφέλκεται ἔσχατος οὐρή. Δύνει δ' Ἀνδρομέδης κεφαλῇ· τὸ δέ οἱ μέγα δείμα Κήτεος ἡερόεις ἐπάγει νότος· ἀντία δ' αὐτὸς Κηφεὺς ἐκ βορέω μεγάλῃ ἀνά χειρὶ κελεύων. Καὶ τὸ μὲν ἔς λοφίην τετραμμένον ἄχρι παρ' αὐτὴν Δύνει, ἀπὸρ Κηφεὺς κεφαλῇ καὶ χειρὶ καὶ ὤμῳ. Καρπαὶ δ' ἂν Ποταμοῖο καὶ αὐτῆς ἑπερχομένοιο Σκορπίου ἐπιπίπτειεν εὐρρόου ὠκεανοῖο· Ὅς καὶ ἐπερχόμενος φοβεῖ μέγαν Ὠρίωνα. Ἄρτεμις ἰλήκοι· προτέρων λόγος, οἱ μὲν ἔφαντο Ἑλκῆσαι πέλοιοι, Χίῳ δὲ θηρία πάντα Καρτερὸς Ὠρίων σιθβαρῇ ἐπέκοιπε κορύνῃ, Θήρης ἀρνύμενος κείνῳ χάριν Οἰνοπίωνι. Ἡ δέ οἱ ἐξ αὐτῆς ἐπετείναντο θηρίων ἄλλα, Νήσου ἀναρρήσας μέσας ἐκάτερθε κολώνας, Σκορπίον, ὃς ῥά μιν οὐτα καὶ ἔκτανε πολλὸν ὄντα Πλειότερος προφανεῖς, ἐπεὶ Ἄρτεμιν ἥκαχεν αὐτήν.
511–518	I głowá Ándromedy ná ten czás záchodzi, Á Wieloryb z południá ku niěj przedsię godzi. Przeciwo nim Cefeus, ná północy stojąc, Ręce wynióst wysoko, o dziewkę sie bojąc. Ów po szyję już w morzu gąśnie nákloniony; Cefeus głowę zánurzył i ręce z rámiiony. Ná wschodzie Niedźwiadkowym jáśna rzeká znika, Przed nim sie i ón wielki Oryjon umyka.	629–636	
519–524	Oryjon, który hárdá myślą uniesiony Obiecował wygládzić zwierz ná wszystkie strony. Ále mu ná złé wyszłá tá dumá szalona, Bo ziemiá, spráwiedliwym gniewem poruszona, Wzbudziłá przeciw jemu Niedźwiadká srogięgo, Który go gárdlá zbawił jádem żedlá swęgo.	637–644	
525–535	Á przeto, kiedy i dziś ten sprosny gad wstaje, Niewsciagniony Oryjon záwdy tył podaje. Tenże strách Ándromedę nieszczęśną zdźmjuje I ón srogi Wieloryb sam o sobie czuje. Cefeus po pás w morzu ná łeb wywrócony, Ostátek sucho niesie Wóz niezátopiony. Ále i Kássyjoπά dziewki nie zostawa, Á niepráwie poczesnie ná dół sie podawa, Bo głowá tonie w morzu, nogi má ná goli, Á to ciérpi niebogá nereidom k woli, Którym sie równáć chciała; tá tedy záchodzi,	645–659a	Τοῦνεκα δὴ καὶ φασὶ περαιοθέν ἐρχομένοιο Σκορπίου Ὠρίωνα περὶ χθονὸς ἔσχατα φεύγειν. Οὐδὲ μὲν Ἀνδρομέδης καὶ Κήτεος ὅσοι ἐλέλειπτο Κεῖνου ἐπ' ἀντέλλοντος ἀπευθέες, ἄλλ' ἄρα καὶ τοὶ Πανουδῖη φεύγουσιν· ὁ δὲ ζώνῃ τότε Κηφεὺς Γαῖαν ἐπιζύει, τὰ μὲν ἔς κεφαλὴν μάλα πάντα Βάπτων ὠκεανοῖο, τὰ δ' οὐ θέμις, ἀλλὰ τάγ' αὐταὶ Ἄρκτιο κωλύουσι, πόδας καὶ γούνα καὶ ἰζύν. Ἡ δὲ καὶ αὐτὴ παῖδός ἐπέγειται εἰδώλοιο Δειλῇ Κασσιόπεια· τὰ δ' οὐκέτι οἱ κατὰ κόσμον Φαίνεται ἐκ δίφροιο πόδες καὶ χεῖρες ὑπερθεῖν, Ἀλλ' ἦγ' ἔς κεφαλὴν ἰσθ' οὖει ἄρνευτῆρι Μειρομένη γονάτων, ἐπεὶ οὐκ ἄρ' ἔμελλεν ἐκείνη Δωρίδι καὶ Πανόπῃ μεγάλων ἀτερῖ ισώσασθαι. Ἡ μὲν ἄρ' εἰς ἐτέρην φέρεται·
536–553	Z drugiej strony záś niebo ná górę wywodzi Drugié pół Wieniá i częś ostatnią ogoná Długiej Hydry, á przy tym mocnégo Chironá Ciąło i znáczną głowę, i zwierz rozciagniony, Który ná rękú niesie Chiron przereczsiony. Tego centaurá przodek ná łuk oczekawa; Z łukiem pásmo węzowé i ciáło nástawa Jásnégo Wężowniká, lecz obudwu głowy Niesie wschód znákomy z sobá Niedźwiadkowy. Niesie Wężownikowé ręce rozwiedzioné I przykłękłégo mężá piersi rozpaloné,	659b–675	τὰ δὲ νεοῖθι μάλλον Οὐρανὸς ἀντιφέρει, Στεφάνοιό τε δεύτερα κύκλα Υόρης τ' ἔσχατην· φορέει τ' ἐπὶ Κενταύροιο Σώμά τε καὶ κεφαλὴν, καὶ Θηρίον ὃ ρ' ἐνὶ χειρὶ Δεξιτερῇ Κένταυρος ἔχει. Τοῖ δ' αὐθὶ μένουσι Τόζον ἐπερχόμενον πρότεροιο πόδες ἱππία φηρός. Τόζῳ καὶ οπειρῇ Ὀφίος καὶ σῶμ' Ὀφιούχου Ἀντέλλει ἐπιόντι· καρήατα δ' αὐτὸς ἀγινεῖ Σκορπίος ἀντέλλων, ἀνάγει δ' αὐτὰς Ὀφιοῦχου Χεῖρας καὶ προτέρην Ὀφρεὸς πολυτερέος σπῆν. Τοῦ γε μὲν Ἐγγόνασιν, περὶ γὰρ τετραμμένος αἰεὶ

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Inde Sagittipotens superas cum visere luces Institit, emergit Nixi caput et simul effert Sese clara Fides et promit corpora Cepheus;			Inde Sagittipotens superas cum visere luces Institit, et mergit Nixi caput et simul effert Sese clara Fides et promit corpora Cepheus;
741–752	Fervidus ille Canis toto cum corpore cedit, Abditur Orion, obit et Lepus abditus umbra; Inferiora cadunt Aurigae lumina lapsu, Crus dextrumque pedem linquens abit infera Perseus In loca; tum cedens a puppi linquitur Argo. Inde oriens Capricornus ab alto lumine pellit Aurigam instantemque Capram, parvos simul Haedos Et magnam antiquo depellit nomine Navem. Obruitur Procyon, emergunt alite lapsu Altivolansque Olor et claris Aquila ignibus ardens Et volucris terris existit clara Sagitta Sedesque imbriferos Arae declivis in Austros.	460 461 462 466 467 463 464 465 468 469	Fervidus ille Canis toto cum corpore cedit, Abditur Orion, obit et Lepus abditus umbra; Inferiora cadunt Aurigae lumina lapsu, Crus dextrumque pedem linquens obit infera Perseus In loca; tum cedens a puppi linquitur Argo. Inde obiens Capricornus ab alto lumine pellit Aurigam, instantemque Capram, parvos simul Haedos Et magnam antiquo depellit nomine Navem: Obruitur Procyon, emergunt alite lapsum Et volucris terris existit clara Sagitta.	
753–761	Exoriente autem signo radiantis Aquari Osque pedesque mari profert simul acris Equi vis. Parte alia nox stellanti circumdata palla In loca Centaurum longa trahit infera cauda; Sed caput atque umeri pectusque renititur ardens, Partibus extremis cedentibus; Hydra quoque ingens Primorem colli spiram et caput omne reclinat, Parte sui supera longe maiore relicta, Occubitura omnis cum semifero Centauro,			
762–779	Oceano Pisces ubi primum lumina tollent. Piscis item subter Capricorni sidere clarens Piscibus in superas caeli nitentibus auras Incipit apparere, sequentis proxima signi Astra manens lentus. Sic Andromedae quoque tristic Brachiaque ardentesque umeri stellataque crura, Omnia dispertita, mari referuntur Eoo; Dexteriora vehunt Pisces in culmina caeli, Laevam Aries partem pallentibus eripit umbris, Cum primum obscuras evadit et ipse tenebras. Arietis exortu Notialem stinguier Aram Hesperis cernes in partibus, opposito autem Cardine tantum umeros surgentis in aethera Persei Aspiciasque caput; nam balteus haud liquet, utrum Ariete cum extremo, an Tauro exoriente nitescat, Quicum se totum profert in lumina Perseus. Sed neque sub terris Tauro surgente moratur Auriga; haeret enim cum membris illius aptus.			
780–787	Hoc astro tamen haud potis est emergere totus; Cum Geminis demum pleno se corpore tollit. At tenuous Haedi et laevae vestigia plantae Ipsaque Capra truci cum Tauro vadere pergit, Quando itidem dorsum Pistricis et ultima cauda Existit terris. Tum primo cedere signo Incipit Arctophylax, quarto demum occubiturus Excepta laeva, quae Magnam fulget ad Ursam.			

wiersze	tekst
	<p>Á Kłęczniá zásię (bo ten zázwdy opák wschodzi)  Nád inszé członki z morzá już i pás wychodzi,  I znákomité piersi, i jásné rámoná;  Práwa ręká do téjże liczby jest włożoná.  Głowy i drugiéj ręki pátrzaj o tym chesie,  Kiedy niebo luk z wody i Strzelcá podniesie.  Z niémi Lutnia i Cefeus ku górze wynika,  554–568 Á Wielki Pies i Zájac, i Oryjon znika.  Nie wnet z Woźnicá Kozá i Kózki padájá,  Któré ná jego ręce wyciągléj palájá,  Á téż od inszych członków różnéj są własności,  Bo gdy sie z Stońcem zéjdá, budzá nawálności.  Kozę tedy ognistá i jéj drobné plemię  Z głowá, z ręká i z grzbiétem Woźniczym pod ziemię  Kozorożec podájé; niższé członki jego  Gásná ná piérwszym wschodzie Strzelcá wyciąglégo.  Strzelcá chróniác sie, Perseus odbiégl prawéj nogi  I kraj Nawy téjże z nim nászladuje drogi.  Á sámá tonie, kiedy Kozorożec wschodzi,  W tymże czásie Procyon ná morze uchodzi.  Ále wynika Lábéć i jáсна Orlicá,  I Strzałá, i Oltarzá ránégo stolicá.</p>
569–575	<p>Kiedy zásię wilgotny Wodnik z morzá wstájé,  Równó z nim Kón i nogi, i głowé podájé.  Ná zachodzie ciągnie noc zá ogón Chironá,  Ále go nie zátápi, tylko zá rámoná.  Hydrze leb z szyjá narzá, á to, co zostawá,  Ná wstániu Ryb z Chironem pod ziemię podawá.</p>
575–584	<p>Z Rybámi wschodzi Rybá Południá pospołu  I Ándromedy widácé prawá stronę z dołu.  Lewé ramię Skop ciągnie, ná którego wschodzie  Upátrzysz rozpalony Oltarz ná zachodzie.  Z tymże znákiem pospołu Perseus strapiony  Podnosi z Oceaná głowé i z rámony.  Pás jego, nie rozeznác, jesli ná Skopowym  Ostátku, czy ná wschodzie nástawá Wołowym,  Z którym ustáwnie świeci. Wołu zánurzony  Woźnicá nie zostawá, bo z nim jest spojony.</p>
585–592	<p>Jedná nie wszytek przy tym znáku z morzá wstájé,  Bo cáłego wschód Bliźniát dopiero podájé,  Ále z Wołem i z Kozá i drobné Kozłétá  Wynikájá, i jego znákomité petá.  W ten czás Wieloryb swój plusk z wody ukázuje,  Á Bootá piérwszy znák pod ziemię wpráwuje,  Których cztérzy go topiá, okróm lewéj dłoni,  Bo téj Wáz Oceaná nieświádomy broni.</p>

wiersze	tekst
	<p>Αντέλλει, τότε μὲν περάτης ἐξέρχεται ἄλλα,  Γυῖα τε καὶ ζώνη καὶ στήθεα πάντα καὶ ὦμοι  Δεξιτερῇ σὺν χειρὶ· κόρη δ' ἐτέρης μετὰ χειρὸς  Τόζω ἀνέρχονται καὶ Τοζότη ἀντέλλονται.  Σὺν τοῖς Ἑρμαίῃ τε Λύρῃ καὶ στήθεος ἄχρῃς  Κηφεὺς ἡψοῦ παρελθύνεται ὤκεανοιο,</p>
676–692	<p>Ἥμος καὶ μεγάλιο Κυνὸς πάσα ἀμαρυγαὶ  Δύνουσιν, καὶ πάντα κατέρχεται Ὀρίωνος,  Πάντα γὰρ μὴν ἀτέλεστα διωκομένοιο Λαγμοῦ.  Ἀλλ' οὐχ Ἠνίοχῳ Ἑρμιοῖ οὐδ' Ὀλενίῃ Αἰζ  Εὐθύς ἀπέρχονται· τὰ τέ οἱ μεγάλῃ ἀνὰ χεῖρα  Λάμπονται, καὶ οἱ μελέων διακέρχεται ὅλων  Κινῆσαι χερμῶνας, δὲ ἡελίῳ συνίωσιν.  Ἀλλὰ τὰ μὲν, κεφαλὴν τε καὶ ἄλλην χεῖρα καὶ ἰζύν,  Αἰγόκερως ἀνίων κατάγει· τὰ δὲ νεῖστα πάντα  Αὐτῷ Τοξευτῇ κατέρχεται. Οὐδέ τι Περωσεύς,  Οὐδέ τι ἄκρα κόρυμβι μένει πολυτερέος Ἀργοῦς·  Ἀλλ' ἦτοι Περωσεὺς μὲν ἄτερ γούνης τε ποδός τε  Δεξιτεροῦ δούται, πρῶμης δ' ὅσον ἐς περιαγῆν·  Αὐτὴ δ' Αἰγοκερῇ κατέρχεται ἀντέλλοντι,  Ἥμος καὶ Προκύων δύεται, τὰ δ' ἀνέρχεται ἄλλα,  Ὅρνις τ' Αἰητός τε, τὰ τε πτερόντος Ὀιστοῦ  Τείρεα, καὶ νοτίου Θυτηρίου ἱερὸς ὕδρη.  693–701α Ἴππος δ' ὕδροχοῖο νέον περιτελλομένοιο  Ποσοὶ τε καὶ κεφαλὴ ἀνελίσσεται· ἀντία δ' Ἴππου  Ἐξ οὐρῆς Κένταυρον ἐφέλκεται ἀστερινὴ νύξ.  Ἀλλ' οὐ οἱ δύναται κεφαλὴν οὐδ' εὐρέας ὦμους  Αὐτῷ σὺν θῶρηκι χαθεῖν, ἀλλ' αἰθοῖος Ὑδρῆς  Αὐχενίην κατάγει σπείρην καὶ πάντα μέτωπα.  Ἡ δὲ κοῖ ἐξοπίθεν πολλὰ μένει· ἀλλ' ἄρα καὶ τῇν  Αὐτῷ Κενταύρω, ὅπότε Ἴχθυες ἀντέλλωσιν,  Ἀθρόον ἐμφέρεται.</p>
701b–716a	<p>Ὁ δ' ἐπ' Ἴχθυόσιν ἔρχεται Ἴχθυς  Αὐτῷ κσανέῳ ὑποκείμενος Αἰγοκερῇ·  Οὔτ' ἔδῳν, ὀλίγον δὲ θυωδεκάδ' ἀμμένει ἄλλην.  Οὔτω καὶ μογεραὶ χεῖρες καὶ γούνα καὶ ὦμοι  Ἀνόρομέδης οἶχα πάντα, τὰ μὲν πάρος, ἄλλα δ' ὀπίσσω  Τείνεται, ὤκεανοιο νέον ὅποτε προγένωνται  Ἰχθυες ἀμφοτέροι· τὰ μὲν οἱ κατὰ δεξιὰ χερὸς  Αὐτοὶ ἐφέλκονται, τὰ δ' ἀριστερὰ νεῖσθεν ἔλκει  Κριὸς ἀνερχόμενος. Τοῦ καὶ περιτελλομένοιο  Ἑσπερόθεν κεν ἰδοῖο Θυτήριον, αὐτὰρ ἐν ἄλλῃ  Περωεὸς ἀντέλλοντος ὅσον κεφαλὴν τε καὶ ὦμους·  Αὐτὴ δὲ ζώνῃ καὶ κ' ἀμφήριστα πέλοιτο  Ἡ Κριῶ λήγοντι φασίνεται ἢ ἐπὶ Ταύρω·  Σὺν τῷ πανουδίῃ ἀνελίσσεται. Οὐδ' ὅγε Ταύρου  Λείπειται ἀντέλλοντος, ἐπεὶ μάλα οἱ συναρτηρῶς  Ἠνίοχος φέρεται·</p>
716b–723	<p>μοῖρῃ γὰρ μὲν οὐκ ἐπὶ ταύτῃ  Ἀθρόος ἀντέλλει, Δίδουμι δὲ μιν οὐλον ἀγούσιν.  Ἀλλ' Ἑρμιοῖ λαοῦ τε θέναρ ποδὸς Αἰγὶ σὺν αὐτῇ  Ταύρω συμφορέονται, ὅτε λοφίῃ τε καὶ οὐρῇ  Κήτεος αἰθερίοιο περαίοθεν ἀντέλλωσιν.  Δύνει δ' Ἀρκτοφύλαξ ἥδη πρῶτῃ τότε μοίρῃ  Τάων, αἱ πῖουρές μὲν ἄτερ χειρὸς κατὰγουσιν  Λαίης· ἢ δ' αὐτῷ μεγάλῃς ὑποτέλλεται Ἀρκτου.</p>

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
788–798	Cum vero ad genua usque pedes demerserit undis Anguitenens, superas Geminos tum visere luces Certus eris; neque dividua amplius effera Pistrix Parte micat, parte obscura sub nocte latescit; Sed totam integro proferri corpore cernes. Tum primos Fluvii flexus consurgere terris Nauta mari puro videat, vigilantibus ipsum Oriona manens oculis, ut, eo indice, sollers Coniciat noctisve modum cursusve peracti; Plurima namque modi istius mortalibus aegris Signa dii posuere in summis aetheris oris.			
799–811	Nonne vides, tenuis cum fulsit cardine Luna Occiduo, primos tibi mensis ut indicet ortus Cum vero tantum crescens collegerit ignis, Ut iam tum queat, aucta, creandis sufficere umbris, Quantum succendisse loquetur in aethere lumen; Octavum properare diem, cum fulserit orbe Dimidio; cum plena nitet, medium ignea mensem Nempe secat; semperque adeo, diversa priori Apparens, mensis quota sit lux quaeque fatetur. Extremas noctis metas bis sex tibi signa Zodiaci pandent; cum vero aut vertere terram Conveniatve novas scrobibus committere plantas, Haec quoque digestis monet aether lucidus astris.			
812–824	Ipsi adeo nautae volitantes aequore vasto Adventantem hiemem tempestatesque sonoras Praesciscunt, nunc Arcturum sublime volantem, Nunc alia aeternis servantes sidera flammis, Vel cum consurgunt Eoo mane profundo, Vel cum Atlanteo merguntur vespere ponto. Namque haec, dum iugi determinat annua cursu Tempora, flammigero Sol cuncta perambulat axe, Nunc has accedens, nunc illas ordine stellas Vel quando exoritur, vel quando mergitur undis, Ut stella Auroram nova semper quamque salutet, Participentque omnes radiati lampade Solis. Tutemet haec adeo per te deprenderis ipse,			
825–840	Quippe notis tabulae visuntur grandibus, unde Viginti complexae orbes Phoebi altivolantis. Et quantum ab Zona, dum totus cedit Orion Cedat et ipse Canis, volucris nox versat Olympo. Quin stellae, quas vel Neptuni nomine dignant, Vel quas obtinuit Ioviales dicier usus, Sunt quasi agendorum, si contemplare, magistrae. His tu nava operam, vastumque per aequor iturus, Cura, ut perdiscas, ecquae nam signa procaces Praeveniant Austros impendentesque procellas. Haec sane exigua cito pernoscentur opella, Sed non exiguos producant cognita fructus. Namque tuae primum prospexeris ipse saluti, Deinde alios serves metuendae nuntius horae. Saepe ratem portu, quantumvis nocte serena, Condit venturae diffidens navita luci.			
841–854	Namque alias pelagi lux tertia commovet aestus; Interdum quintus mare turbat Lucifer, est cum Vis inopina mali incidit et maria omnia perflat. Namque viris nondum est satis explorata Iovis mens. Multa etiamnum ignorantur falluntque sagaces, Quondam investiganda, Iovis si certa voluntas Affuerit; namque ille hominum res curat aperte,			

wiersze	tekst
593–600	<p>                     Ą gdy Wężownik w morzu po koláná brodzi,                      Znak jest, że zgodnych Bliźniąt jáсны plómién wschodzi.                      Ná ten czas już Wieloryb nie jest rozdzielsony,                      Ąle wszystkie nád ziemią idzie wyniesiony.                      Támże i Brydaná ujrzý wschodzącego                      Żeglarz, ná Oryjoná czekájąc sámego,                      Ąby mu miárę nocy álbo plawu zjáwił,                      Bo tego siłá zewsząd Bóg dla ludzi spráwił.                 </p>

wiersze	tekst
724–732	<p>                     Ἀμφότεροι δὲ πόδες καταδυομένου Ὀφιοῦχου,                      Μέσφ' αὐτῶν γονάτων Διδύμοις ἐπὶ σῆμα τετύχθω                      Ἐξ ἐτέρης ἀνιοῦσι. Τότ' οὐκέτι Κήτεος οὐδὲν                      Ἔλκεται ἀμφοτέρωθεν, ὅλον δέ μιν ὄψεαι ἤδη.                      Ἦδη καὶ Ποταμοῦ πρώτης ἁλὸς ἐξανιούσαν                      Καμπὴν ἐν καθαρῷ πελάγει σκέψαιτό κε ναύτης,                      Αὐτὸν ἐπ' Ὀρίωνα μένων, εἰ οἱ ποθὶ σῆμα                      Ἦ νυκτὸς μέτρον γ' ἤ ἐ πλόου ἀγγεῖλει·                      Πάντη γάρ τάγε πολλὰ θεοὶ ἄνδρεσσι λέγουσι.                 </p>
733–743	<p>                     Οὐχ ὁράεις; ὀλίγη μὲν ὅταν κεράεσσι σελήνῃ                      Ἐσπερόθεν φαίνεται, ἀεζομένοιο διδάσκει                      Μηνός· ὅτε πρώτῃ ἀποκιδόνεται αὐτόθεν αὐγῇ,                      Ὅσσοι ἐπισκιάειν, ἐπὶ τέτρατον ἡμᾶρ ἰοῦσα·                      Οὐκὼ δ' ἐν διχάσιν, διχόμηνα δὲ παντὶ προσώπῳ.                      Αἰεὶ δ' ἄλλοθεν ἄλλα παρακλίνουσα μέτωπα                      Εἶρει ὅποσταιῇ μηνὸς περιτέλλεται ἡώς;                      Ἄκρα γε μὲν νυκτῶν κείναι δυσκαίδεκα μοῖραι                      Ἄρκια ἐξεπιεῖν. Τὰ δέ που μέγαν εἰς ἐνιαυτὸν,                      Ὡρη μὲν τ' ἄρόσαι νεοῦς, ὥρῃ δὲ φυτεῦσαι,                      Ἐκ Διὸς ἤδη πάντα πεφασμένα ἀντιοθὶ κεῖται.                 </p>
744–752a	<p>                     Καὶ μὲν τις καὶ νηὶ πολυκλύστου χειμῶνος                      Ἐφράσας' ἡ δεινὸν μεμνημένος Ἀρκτούροιο                      Ἦ ἐτέων ἄλλων, οἱ τ' ὤκεαν οὐ ἀρούνηται                      Ἀστέρες ἀμφιύκεις, οἱ τε πρώτης ἐπὶ νυκτὸς.                      Ἦτοι γὰρ τοὺς πάντας ἀμείβεται εἰς ἐνιαυτὸν                      Ἡέλιος, μέγαν ὄγκον ἐλαύνων, ἄλλοτε δ' ἄλλω                      Ἐμπελάσει, τοτὲ μὲν τ' ἀνίων, τοτὲ δ' αὐτίκα δύνων·                      Ἄλλος δ' ἄλλοιῃν ἀστήρ ἐπιδέρκεται ἤω.                      Γινώσκεις τάδε καὶ σύ.                 </p>
752b–766	<p>                     Τὰ γὰρ συνακίδεται ἤδη                      Ἐννεα καὶ δεκα κύκλα φαινοῦ ἡλείοιο,                      Ὅσσα τ' ἀπὸ ζώνης εἰς ἔσχατον Ὀρίωνα                      Νῦξ ἐπιδίνειται, Κῦνα τε θρασὺν Ὀρίωνος,                      Οἱ τε Ποσειδάωνος ὀρώμενοι ἡ Διὸς αὐτοῦ                      Ἀστέρες ἀνθρώποισι τετυγμένα σημαίνουσιν.                      Τῷ κείνων πεπόνησο. Μέλει δέ τοι, εἰ ποτε νηὶ                      Πιστεύεις, εὐρεῖν ὅσα που κεχρημένα κεῖται                      Σήματα χειμερίοις ἀνέμοις ἡ λαίλαπι πόντου.                      Μόχθος μὲν τ' ὀλίγος, τὸ δὲ μῦριον αὐτίκ' ὄνειρα                      Γίνεται ἐπιφροσύνης αἰεὶ πεφυλαγμένῳ ἀνδρί.                      Αὐτὸς μὲν τὰ πρώτα σαώτερος, εὐ δὲ καὶ ἄλλον                      Παρεπὼν ὥνησεν, ὅτ' ἐγγύθεν ὥρορε χειμῶν.                      Πολλάκι γὰρ καὶ τίς κε γαληναίῃ ὑπὸ νυκτὶ                      Νῆα περιστέλλει πεφοβημένους ἤρι θαλάσσης·                 </p>
767–777	<p>                     Ἄλλοτε δὲ τρίτον ἡμᾶρ ἐπιτρέπει, ἄλλοτε πέμπτον,                      Ἄλλοτε δ' ἀπρόφατον κακὸν ἵκετο· πάντα γὰρ οὕτω                      Ἐκ Διὸς ἀνθρώποι γινώσκομεν, ἀλλ' ἐπὶ πολλὰ                      Κέκρυπται, τῶν αἶ κε θέλῃ καὶ ἐοαστικά δώσει                      Ζεὺς· ὁ γὰρ οὖν γενεὴν ἀνδρῶν ἀναφανδὸν ὀφείλλει                      Πάντοθεν εἰδόμενος, πάντα δ' ὅ γε σήματα φανίων.                      Ἄλλα δὲ που ἔρει ἡ που διχόωσα σελήνῃ                 </p>



wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Ipsemet incurrens oculos eventaque signans, Quorum alia ex Luna seu dimidiata feretur Alterutra ex parti, seu pleno fulserit ore, Conicies; alia ex Sole ipso, nunc oriente, Nunc sub aquas rursum fessis labente quadrigis. Nec minus ex aliis rebus quoque, sive diei, Seu noctis spatio, fas coniectare futura est. 855–867 Primum autem observa contractam in cornua Lunam, Namque alias alio flammescere visitur igni Primigena et vultus nunc hos, nunc induit illos. Tertia ubi exoriens vel quarta crepuscula vidit, Ex is tu instantem poteris deprendere mensem. Nam si pura nitet, cum tertia vespere fulsit, Puros portendit soles, rubicunda furentes Praedicat ventos; sin quarto crassior ortu, Obtussisque poli per inania cornibus ibit, Aut Austro, aut veniente hebetatur debilis imbris. Tertia consurgens, si tum nec cernua nutat, Nec resupina iacet, sed rectis cornibus astat, Occiduos nocte exacta monet affore Cauros.			
868–874	Quod si quarta etiam vultus conservet eosdem, Ingens tempestas glomerabitur aethere toto. Cornu procumbens summo gelidos Aquilones, Egelidos contra resupina minabitur Austros. Quod si contingat rubido claudi orbe trilucem, Dira sequetur hiems; et quo rubicundior illa Fulserit, hoc maior tempestas aera verret.			
875–885	Observabis item plenamque suique carentem Dimidio Lunam, crescentem aequae atque caducam, Eque colore eius mensis momenta notato. Pura serenorum praesaga est quippe dierum, Rubra feret ventos, maculosa et decolor imbres. Nec tibi signa dies quadrabunt omnia in omnes; Sed quae tertia lux vel ab ortu quarta monebit, Usque ad dimidium recte observaveris augmen. Augmen dimidium plenum praesagit ad orbem, Orbis item plenus, dum pars facis altera deficit, Huic demum vieti respondent ultima mensis.			
886–893	Fit quoque, ut aeriis claudatur Luna coronis, Nunc tribus, interdum geminis, modo simplice tantum. Simplex flabra notat ventorum et pura serena, Rupta quidem flatus ventorum, marcida sudum. Sin fuerit duplex, hiemem portendit atrocem, Maioremque etiam triplex; tum si magis atra Atque interrupto divulsa appareat orbe.			
894–908	Atque haec Luna suis praesagit menstrua signis. Solis sit quoque cura tibi perdiscere morem; Solis sunt rata signa, mari seu promittit Eo Purpureum iubar, Hesperis seu condit in undis. Ne picturato surgens tibi candidet orbe, Cum purae indigeas defaectaeque diei; Neve ullam ferat aspersus labemve notamve, Sed liquidus totus genuinoque ardeat igni. Quod si candorem retinebit vespere eundem, Et nulla sub aquas contextus nube recedet, Mane reventurus vultu promittit eodem, Acturusque diem caelo vernante serenum. Nequaquam vero, quasi concavus aequore surgens,			

wiersze      tekst

wiersze      tekst

Πλήθουσ' ἀμφοτέρωθεν ἡ αὐτίκα πεπληθυῖα,  
Ἄλλα δ' ἀναρχόμενος, τοτὲ δ' ἄκρῃ νυκτὶ κελεύουσα  
Ἥελιος. Τὰ δέ που καὶ ἄπ' ἄλλων ἔσσεται ἄλλα  
Σήματα καὶ περὶ νυκτὶ καὶ ἡματι ποιήσασθαι.

- 778–791      Σκέπτεο δὲ πρῶτων κεράων ἐκάτερθε σελήνην.  
Ἄλλοτε γάρ τ' ἄλλῃ μιν ἐπιγράφει ἑσπερος αἴγλη,  
Ἄλλοτε δ' ἄλλοισι μορφαὶ κερώσει σελήνην  
Εὐθύς ἀεζομένην, αἱ μὲν τρίτῃ, αἱ δὲ τετάρτῃ·  
Τῶν καὶ περὶ μηνὸς ἐφρεσταότος κε πύθοιο.  
Λεπτὴ μὲν καθαρὴ τε περὶ τρίτον ἡμῶν ἑοῦσα  
Εὐδιός κ' εἴη, λεπτὴ δὲ καὶ εὖ μάλ' ἐρευθῆς  
Πνευματὴν· παχίων δὲ καὶ ἀμβλείῃσι κεραῖαις  
Τέτρατον ἐκ τριτάτου φῶς ἀμνηνὸν ἔχουσα  
Ἡὲ νότῳ ἀμβλύνεται ἡ ὕδατος ἐγγὺς ἐόντος.  
Εἰ δέ κ' ἄπ' ἀμφοτέρων κεράων τρίτον ἡμῶν ἄγουσα  
Μητέ τι νευστάζοι μῆθ' ὑπτιώσας φραίνει,  
Ἀλλ' ὀρθαὶ ἐκάτερθε περὶ γνάμπῳσι κεραῖαι,  
Ἐσπέραιοι κ' ἄνεμοι κείνην μετὰ νύκτα φέροντο.
- 792–798      Εἰ δ' αὖτως ὀρθὴ καὶ τέτρατον ἡμῶν ἀγνοῖ,  
Ἦ τ' ἂν χειμῶνος συναγειρομένοιο διδάσκει.  
Εἰ δὲ κέν οἱ κεράων τό μετῆoron εὖ ἐπινέουσι,  
Δειδέχθαι βορέω, ὅτε δ' ὑπτιᾶσῃ, νότιοι.  
Αὐτὰρ ἐπὶ τριτόωσαν ὅλος περὶ κύκλος ἐλίσσοι  
Πάντῃ ἐρευθόμενος, μάλᾳ κεν τότε χεῖμερος εἴη·  
Μεῖζονι δ' ἂν χειμῶνι πυρῶτερα φοινίσσοιτο.
- 799–810      Σκέπτεο δ' ἐς πληθύν τε καὶ ἀμφοτέρον διχόωσαν  
Ἡ μὲν ἀεζομένην ἡδ' ἐς κέρας αὐθις ἰοῦσαν·  
Καὶ οἱ ἐπὶ χροῇ τεκμαίρεο μηνὸς ἐκάστου.  
Πάντῃ γὰρ καθαρῇ κε μάλ' εὐδία τεκμήριοι·  
Πάντα δ' ἐρευθομένην δοκεῖν ἀνέμοιο κελεύθους·  
Ἄλλοθι δ' ἄλλο μελαινομένην δοκεῖν ὑετοῖο.  
Σήματα δ' οὐτ' ἄρα πᾶσιν ἐπ' ἡμασι πάντα τέτυκται·  
Ἀλλ' ὅσα μὲν τριτάτῃ τε τεταρτιάτῃ τε πέληται  
Μέσσα διχαιομένης, διχάδος γε μὲν ἄχρις ἐπ' αὐτὴν  
Σημαίνει διχομήνον, αὐτὰρ πάλιν ἐκ διχομήνης  
Ἐς διχάδα φθιμένην· ἔχεται δὲ οἱ αὐτίκα τετράς  
Μηνὸς ἀποιομένου, τῇ δὲ τριτάτῃ ἐπιόντος.
- 811–818      Εἰ δὲ κέ μιν περὶ πᾶσαν ἄλωσάι κυκλώσωνται  
Ἡ τρεῖς ἡὲ δύο περικείμεναι ἡὲ μί' οἴῃ,  
Τῇ μὲν ἢ ἀνέμοιο γαληναίης τε δοκεῖν,  
ῤῆγνυμένην ἀνέμοιο, μαρτανομένη δὲ γαληνῆς·  
Ταὶ δύο δ' ἂν χειμῶνι περιπροχάιντο σελήνην·  
Μεῖζονα δ' ἂν χειμῶνα φέροι τριέλκιστος ἄλωῃ,  
Καὶ μᾶλλον μελανεῦσα, καὶ εἰ ῥηγνύατο μᾶλλον.  
Καὶ τὰ μὲν οὖν ἐπὶ μηνὶ σεληναίης κε πύθοιο.
- 819–831      Ἥελιοιο δὲ τοι μελέτω ἐκάτερθεν ἰόντος·  
Ἥελίῳ καὶ μᾶλλον ἑοικότα σήματα κεῖται  
Ἀμφοτέρον δύνοντι καὶ ἐκ περάτης ἀνιόντι.  
Μὴ οἱ ποικίλοιο νέον βάλλοντος ἀρούρας  
Κύκλος, ὅτ' εὐδίου κεκρημένος ἡματος εἴης,  
Μηδὲ τι σῆμα φέροι, φαίνοιτο δὲ λιτὸς ἀπάντη.  
Εἰ δ' αὖτως καθαρὸν μιν ἔχοι βουλύσιος ὥρη,  
Λύνοι δ' ἀνέφελος μαλακὴν ὑποδείλος αἴγλην,  
Καὶ κεν ἐπερχομένης ἡοῦς ἔθ' ὑπευδίας εἴη.  
Ἀλλ' οὐχ ὅππότε κοῖλος ἐπιδόμενος περιτέλλοι,  
Οὐδ' ὅππ' ἀκτίνων αἱ μὲν νότον αἱ δὲ βορρᾷ  
Σχιζόμενα βάλλωσι, τὰ δ' αὖ περὶ μέσσα φραίνει·

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Spondet idem, neque cum in Boreamque Austrumque reflexis Splendescit medius radiis, nam tum venientes Praedicat ventos multoque obnoxius imbri est.			
909–920	Quod si Sol oculorum admittat lumina, Solem Contemplare ipsum; Sol est certissimus index. Nam rubet interdum, nubes quo more rubescunt, Interdum nigricat; nigricanti fit comes imber, At ruber apparens animarum flamina portat. Si vero orbe color simul inveniatur uterque, Et pluvia simul, et ventis miscebitur aer. Cum densentur item partemque feruntur in unam Stipati radii surgente cadenteve Sole Cumve iubar nube oppressum vel noctis ab umbris In caelum redit aut e caelo noctis in umbras, Omnes tum pluvia campi fossaeque natabunt.			
921–939	Aut ubi nascentem tenuis nubecula Solem Praevertit radiisque procul vibrantibus ipse Consequitur, neque tum fueris securus ab imbri. Cum vero exoriens latum concrevit in orbem Luce hebeti, sensimque minor super aethera scandit, Fas purum sperare diem, non secius atque Imbri cum medio descendens in mare pallet. Cum pluerit luci, occumbentem respice Solem: Hunc etenim nubes nigro si obscurat amictu Ac nubem radii circum fundantur opacam, Ne nox illa quidem pluvia tibi transiet expers. Si vero Hesperis innubilis occidit undis Vicinaeque rubent nubes, nox illa diesque Proximus immunis liberque feretur ab imbri. Turbidior caeli fuerit status, aethere ubi alto Languescit subito candentia tela diei; Languescit ita deperdentque repente nitorem, Ut cum Luna means Hyperionis officit orbi, Stinguuntur radii caeca caligine tecti.	frag. 1	1 2	Ut cum Luna means Hyperionis officit orbi Stinguuntur radii caeca caligine tecti.
940–950	Sole etiam nondum exorto cum per loca caeli Diversae rubro nubes fulsere colore, Haud sane illa dies pluvia caritura videtur. Primores itidem radii Solem ante renatum Si obscuri torpent, caligo densior imbres Significat, ventos praesagit rarior aer. Nec ferrugineis incluso Sole coronis Tempestas liquida est speranda nitensve serenum. Quodque urgent propius Solem peiusque nigrescunt, Hoc maior vexabit hiems terramque fretumque; Duplexque apparens circus vehementior uno est.			
951–961	Contemplator item surgente cadenteque Sole, Sicubi, quas Graeci dixerunt „parelia”, nubes Aut Boreae, aut ex parte Noti, aut utrimque rubescunt, Nec parvi sane momenti haec ducito signa. Nam cum utrimque simul contingat nubibus illis Solem intercludi medium prope litus utrumvis, Plurimus immissis ruet illicet imber habenis. Una rubens tantum nubes, qua ex parte rubebit, Illa ex parte feret ventos, aliquando quoque imbrem.			

wiersze      tekst

wiersze      tekst

Αλλά που ἢ ὑετοῖο διέρχεται ἢ ἀνέμοιο.

- 832–844      Σκέπτεο δ', εἴ κέ τοι αὐγαὶ ὑπεῖεν ἄν ἡελίοιο,  
 Αὐτὸν ἐς ἡέλιον, τοῦ γὰρ σκοπαὶ εἰσιν ἄρισται,  
 Εἴ τί που ἢ καὶ ἔρευθος ἐπιπρέχει, οἷά τε πολλὰ  
 Ἐλκομένων νεφέων ἐρυθαίνεται ἄλλοθεν ἄλλα,  
 Ἦ εἴ που μελανεῖ· καὶ τοὶ τὰ μὲν ὕδατος ἔστω  
 Σήματα μέλλοντος, τὰ δ' ἑρεύθεια πάντ' ἀνέμοιο.  
 Εἴ γε μὲν ἀμφοτέροις ἄμυδις κεχρωσμένος εἴη,  
 Καὶ κεν ὕδωρ φορέοι καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τανύοιτο.  
 Εἰ δέ οἱ ἢ ἀνιόντος ἢ αὐτίκα δυσόμενιο  
 Ἀκτῖνες συνίωσι καὶ ἄμφ' ἐνὶ πεπληθυσιν,  
 Ἦ ποτε καὶ νεφέων πεπιεσμένος ἢ ὅτ' ἐς ἡῶ  
 Ἐρχεται παρὰ νυκτὸς ἢ ἐξ ἡοῦς ἐπὶ νύκτα,  
 Ὑδατὶ κεν καπνόντι παρατρέχει ἡματα κεῖνα.
- 845–865      Μηδ' ὅτε οἱ ὀλίγη νεφέλη πάρος ἀντέλλῃσιν,  
 Τὴν δέ μετ' ἀκτῖνων κεκρημένος αὐτὸς ἀερθῇ,  
 Ἀμνηστεῖν ὑετοῖο. Πολὺς δ' ὅτε οἱ πέρι κύκλος  
 Οἷον τηκομένῃ ἐναλίγκιος εὐρύνηται  
 Πρῶτον ἀνερχομένοιο καὶ ἄψ' ἐπὶ μείον ἦρσι,  
 Εὐδιός κε φέροιο, καὶ εἴ ποτε χεῖματος ὥρη  
 Ὀχρήσῃ καπνῶν. Αἰτάρ ὕδατος ἡμερινοῖο  
 Γινόμενου, κατόπισθε περὶ νέφεα σκοπέεσθαι  
 Κάδ' οὐδ' ὁμομένου τετραμέννος ἡελίοιο·  
 Ἦν μὲν ὑποσκιάσει μελανομένην εἰκυῖα  
 Ἥλιον νεφέλῃ, ταὶ δ' ἄμφ' ἡμῶν ἔνθα καὶ ἔνθα  
 Ἀκτῖνες μεσογυῖς ἐλίσσονται διχῶνται,  
 Ἦ τ' ἂν εἴς ἡῶ σκέπας κεκρημένος εἴης.  
 Εἰ δ' ὁ μὲν ἀνέφελος βάπτη ρόοιο ἐσπερίοιο,  
 Ταὶ δέ κατερχομένοιο νεφέλαι καὶ ἔτ' οἰχομένοιο  
 Πλησίον ἐστήκωσιν ἐρευθέες, οὗ σε μᾶλα χρὴ  
 Αὐρίον οὐδ' ἐπὶ νυκτὶ περιτρομέειν ὑετοῖο,  
 Ἀλλ' ὅπότ' ἡελίοιο μαραιομένησιν ὁμοῖαι  
 Ἐξαπίνης ἀκτῖνες ἄπ' οὐρανὸθεν τανύωνται,  
 Οἷον ἀμαλδύνονται, ὅτε σκιάσει κατ' ἰθὺ  
 Ἰσταμένη γαίης τε καὶ ἡελίοιο σελήνῃ.
- 866–879      Οὐδ' ὅτε οἱ ἐπέχοντι φανήμεναι ἡῶθι πρὸ  
 Φαίνωνται νεφέλαι ὑπερευθέες ἄλλοθεν ἄλλῃ,  
 Ἄρρανται γίνονται ἐπ' ἡματι κεῖνῳ ἄρουραι.  
 Μηδ' αὐτως, ἔτ' ἐόντι πέρην ὅποτε προταθεῖσαι  
 Ἀκτῖνες φαίνωνται ἐπίσκοι ἡῶθι πρὸ,  
 Ὑδατος ἢ ἀνέμοιο κατοισομένου λελαθέσθαι.  
 Ἀλλ' εἴ μὲν κεῖναι μᾶλλον κνέφας φορέοιτο  
 Ἀκτῖνες, μᾶλλον κεν ἐφ' ὕδατι σημαίνον·  
 Εἰ δ' ὀλίγος τανύοιτο περὶ δνόφος ἀκτίνεσσιν,  
 Οἷον που μάλα καὶ νεφέλαι φορέουσι μάλιστα,  
 Ἦ τ' ἂν ἐπερχομένοιο περιδνοφείντ' ἀνέμοιο.  
 Οὐδέ μὲν ἡελίοιο σχεδόν μελανεῦσαι ἄλωσι  
 Εὐδίοι· ἄσσοτέρα δέ καὶ ἀστεμφές μελανεῦσαι  
 Μᾶλλον χειμέρια· δύο δ' ἂν χαλεπώτερα εἶεν.
- 880–891      Σκέπτεο δ' ἢ ἀνιόντος ἢ αὐτίκα δυσόμενιο  
 Εἴ ποῦ οἱ νεφέων τὰ παρήλια κικλήσκονται  
 Ἦ νότου ἢ βορρῆος ἐρεῖθεται ἢ ἐκάτερθεν·  
 Μηδ' αὐτως σκοπιῇ ταύτην ἀμνηνὰ φυλάσσειν·  
 Οὐ γὰρ, ὅτ' ἀμφοτέρωθεν ὁμοῦ περὶ μέσσον ἔχωσιν  
 Ἥλιον κεῖναι νεφέλαι σχεδὸν ὠκεανοῖο,  
 Γίνεται ἀμβολιῇ Διόθεν χειμῶνος ἰόντος·  
 Εἴ γε μὲν ἐκ βορέαο μί' οἷη φοινίσσοιο,  
 Ἐκ βορέω πνοιᾶς κε φέροι, νοτίῃ δέ νότιοιο·

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Haec autem melius declivi Sole notantur, Sol obiens rerum est certissimus augur earum.			
962–981	Ast autem, tenui quae candet lumine, Phatne (Nubes exigua est, isto quae nomine fertur, Ventorum instantisque nec ipsa ignara procellae), Observanda tibi est calidi sub sidere Cancri. Hanc geminae circum parvo cum lumine stellae Diunctae cubiti spatio visuntur, in Austrum Altera declinans, Aquilones altera spectans; Nomen Asellorum servant, medioxuma Phatne est, Phatne, quod nostri Praesepe vocare suerunt. Hoc caelo interdum stellanti atque aethere puro Disparet subito, stellaeque utrimque locatae Vicinae inter se parvo discrimine fulgent. Haud dubium est, quin tum tempestas dira sequatur. Si nigrescit idem nubemque imitatur opacam Et suus interea fulgor tamen insit Asellis, Hoc veniens itidem augurio portenditur imber. Si vero quasi per nebulam Borealis Asellus Lumen iacet hebes, Notius vero ardeat igni Splendidiore, Notos exspecta; contra Aquilones, Si Notialis hebet Boreali ardente, timeto.	frag. 2	1	Ast autem tenui quae candet lumine Phatne
982–997	Atque etiam ventos praemonstrat saepe futuros Inflatum mare cum subito penitusque tumescit Saxaque cana salis niveo spumata liquore Tristificas certant Neptuno reddere voces, Aut densus stridor cum celso e vertice montis Ortus adaugescit scopulorum saepe repulsu. Cana fulix itidem, fugiens e gurgite ponti, Nuntiat horribiles clamans instare procellas, Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus. Nec minus ardeolae volitantes aethere puro Adventantibus obvertunt capita obvia ventis. Undicolae quoque saepe anates mergique marini Exsultant procul in sicco plaudentibus alis; Montibus et summis nubes diffunditur atra Et vieti florum natitant super aequore pappi Vento impendenti et versuris caerulea flabris.	frag. 3	1–9	Atque etiam ventos praemonstrat saepe futuros Inflatum mare, cum subito penitusque tumescit. Saxaque cana, salis niveo spumata liquore Tristificas certant Neptuno reddere voces: Aut densus stridor cum celso e vertice montis Ortus adaugescit scopulorum saepe repulsu. Cana fulix itidem fugiens e gurgite ponti, Nuntiat horribiles clamans instare procellas Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus.
998–1009	Quaque per aestatem tonitrus et fulgura surgent, Parte secuturos ab eadem collige ventos. Et cum nocturnae labuntur ab aethere stellae Igneaque a tergo linquunt vestigia tractim, Venturos testantur eodem tramite ventos. Si vero adversis signabunt aethera sulcis, Incertum unde, tamen non derunt flamina ponto. Est etiam interdum, ut Boreae simul et simul Euri Atque corusca Noti plaga fulguret atque Favoni; Tum sane duplex nautis incesserit horror Et pelagi truci, et venientis desuper imbris, Namque eius fulgetra modi sunt omina aquarum.			
1010–1024	Saepe etiam pluvia instanti quasi vellera nubes Miscentur caelo duplexque apparuit Iris Et nova lucentem circumdedit area stellam; Saepe et aves sive in stagnis, sive aequore degunt, Oblectantur aquis atque ultro corpora mersant; Perspicuosque lacus circum vaga fertur hirundo Et leviter summos delibat pectore rores.			



wiersze      tekst

wiersze      tekst

- 892–908 Ἡ καὶ πού ραθάμιγγες ἐπιτροχόωσ' ὑετοῖο.  
Ἐσπερίοις καὶ μάλλον ἀληθεα τεκμήριαο.  
Ἐσπερόθεν γὰρ ὁμῶς σημαίνεται ἔμμενές αἰεὶ.  
Σκέπτεο καὶ Φάτινῃ. Ἡ μὲν τ' ὀλίγη εἰκυῖα  
Ἀχλύϊ βορραῖη ὑπὸ Καρκίνῳ ἠγελάζει·  
Ἀμφὶ δέ μιν δύο λεπτὰ φαινόμενοι φορέονται  
Ἀστέρες, οὔτε τι πολλὸν ἀπήγοι οὔτε μάλ' ἐγγύς,  
Ἀλλ' ὅσον τε μάλιστα πυγούσιον οἰήσασθαι,  
Εἷς μὲν πὰρ βορέας· νότι' δ' ἐπιέρχεται ἄλλος.  
Καὶ τοὶ μὲν καλέονται Ὅνοι, μέσση δέ τε Φάτινῃ,  
Ἦτε καὶ ἐξαπίνης πάντῃ Διὸς εὐδιάοντος  
Γίνετ' ἄφαντος ὅλη, τοὶ δ' ἀμφοτέρωθεν ἰόντες  
Ἀστέρες ἀλλήλων αὐτοσχεδὸν ἰνδάλλονται,  
Οὐκ ὀλίγῳ χειμῶνι τότε κλύζονται ἄρουραι.  
Εἰ δὲ μελαίνηται, τοὶ δ' αὐτίκ' ἐοικότες ὥσιν  
Ἀστέρες ἀμφοτέροι, περὶ χ' ὕδατι σημαίνουσιν.  
Εἰ δ' ὁ μὲν ἐκ βορέω Φάτινῃς ἀμενηνὰ φαινήῃ  
Λειπτὸν ἐπαχλύων, νότιος δ' Ὅνος ἀγλαὸς εἴη,  
δειδέχθαι ἀνέμοιο νότου· βορέω δὲ μάλ' αἰ χρῆ  
Ἑμπαλιν ἀχλύοντι φαινομένῳ τε δοκεύειν.
- 909–923 Σῆμα δέ τοι ἀνέμοιο καὶ οἰδαίνουσα θάλασσα  
Γινέσθω, καὶ μακρὸν ἐπ' αἰγιαλοὶ βοῶντες,  
Ἀκταὶ τ' εἰνάλια ὁπότε εὐδαίη ἠχῆσσαι  
Γίνονται, κορυφαί τε βοῶμεναι οὐρεὸς ἄκραι.  
Καὶ δ' ἂν ἐπὶ ζῆρῃν ὅτ' ἐρωδὶός οὐ κατὰ κόσμον  
Ἐξ ὁλὸς ἔρχηται φωνῇ περὶ πολλὰ λεληκώς,  
Κινυμένον κε θάλασσαν ὑπερ φορέοιτ' ἀνέμοιο.  
Καὶ ποτε καὶ κέφροι, ὅποι' εὐδαίη ποτέωνται,  
Ἀντία μελλόντων ἀνέμων εἰληδὰ φέρονται.  
Πολλάκι δ' ἀγριάδες νῆσσοι ἢ εἰναλιόδινα  
Αἰθυαὶ χερσαῖα πνάσσονται πτερύγεσιν·  
Ἡ νεφέλῃ ὄρεος μηκύνεται ἐν κορυφῇσιν.  
Ἦδη καὶ πάπυι, λευκῆς γῆρειον ἀκάνθης,  
Σῆμ' ἐγένοντ' ἀνέμου, κωφῆς ἁλὸς ὅπποτε πολλοὶ  
Ἄκρον ἐπιπλείωσι, τὰ μὲν πάρος, ἄλλα δ' ὀπίσω.
- 924–937 Καὶ θέρεος βρονταὶ τε καὶ ἀστραπαὶ ἔνθεν ἴωσιν,  
Ἐνθεν ἐπερχομένοιο περισκοπέειν ἀνέμοιο.  
Καὶ διὰ νύκτα μέλαιναν ὅτ' ἀστέρες αἴσωσι  
Ταρφέα, τοῖς δ' ὅππῃ ρυμοὶ ὑπολευκαίνωνται,  
Διδέχθαι κείνοις αὐτὴν ὁδὸν ἐρχομένοιο  
Πνεύματος· εἰ δὲ κεν ἄλλοι ἐναντίοι αἴσωσιν,  
Ἄλλοις δ' ἐξ ἄλλων μερέων, τότε δὴ πεφύλαξο  
Παντοίων ἀνέμων, οἳ τ' ἄκριτοὶ εἰσι μάλιστα,  
Ἄκριτα δὲ πνεύουσιν ἐπ' ἀνδράσι τεκμήρασθαι.  
Αὐτὰρ ὅτ' ἐξ εὐροιο καὶ ἐκ νότου ἀστράπτησιν,  
Ἄλλοτε δ' ἐκ ζεφύροιο καὶ ἄλλοτε πὰρ βορέας,  
Δὴ τότε τις πελάγει ἐνὶ δεῖδιε ναυτίλος ἀνήρ,  
Μὴ μιν τῇ μὲν ἔχη πέλαγος, τῇ δ' ἐκ Διὸς ὕδωρ.  
Ἦδοται γὰρ τοσαυτὴ περὶ στεροπαὶ φορέονται.
- 938–953 Πολλάκι δ' ἐρχομένων ὑετῶν νέφεα προπάρουθεν  
Οἷα μάλιστα πόκοισιν ἐοικότα ἰνδάλλονται·  
Ἡ διδύμη ἔζωσε διὰ μέγαν οὐρανὸν ἱρις·  
Ἡ καὶ πού τις ἄλῳα μελανομένην ἔχει ἀστήρ.  
Πολλάκι λιμναῖα ἢ εἰνάλια ὀρνίθες  
Ἀπληστον κλύζονται ἐνέμεναι ὑδάτεσσιν·  
Ἡ λίμνην περὶ δευθὰ χελιδόνες αἴσωσιναι

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Vos quoque signa videtis, aquai dulcis alumnae, Cum clamore paratis inanes fundere voces Absurdoque sono fontes et stagna cietis. Saepe etiam pertriste canit de pectore carmen Et matutinos exercet acredula cantus. Fuscaque nonnumquam cursans per litora cornix Demersit caput et fluctum cervice recepit Increpuitque imbres inamoena voce morantes.	frag. 4	7 8 9 1 2 5 6	Vos quoque signa videtis aquai dulcis alumnae, Cum clamore paratis inanes fundere voces Absurdoque sono fontes et stagna cietis. Saepe etiam pertriste canit de pectore carmen Et matutinis Acredula vocibus instat. Fuscaque nonnumquam cursans per litora cornix Demersit caput et fluctum cervice recepit,
1025–1039	Mollipedesque boves spectantes lumina caeli Naribus umiferum duxere ex aere sucum. Formicaeque cavis prompserunt ova cavernis Et muros pedibus centum scolopendra subivit, Quosque audis vermes terrae intestina vocari. Pulli itidem gallo suboles prognata parente Rostellis teneras perpurgant ordine pinnae Et querulas voces claris singultibus edunt, Qualis aquae sonus est stillanti desuper imbri. Quin etiam corvi furesque monedulae aquarum Omen habent, cum turmatim per inane vagantur Accipitrumque strepunt ritu. Corvique seorsum Blaesa etiam guttas imitantur voce cadentes Imbris in adventu. Quandoque et gutture pleno Vocales crociere alarum non sine plausu.		10 11	Mollipedesque boves spectantes lumina caeli Naribus umiferum duxere ex aere succum.
1040–1058	Cortis aves quoque nitentes in culmina tecti Concutiunt alas; tum magno concita cursu Ad mare prona fulix properat clangore sonoro. Quorum equidem cupienti imbres praescire futuros Nil contemnendum est; neque si acrius, atque suerunt, Spicula defigant muscae sitiuntque cruorem, Labra nec ardentis si circum extrema lucernae Fungi concrecant; neque si acris tempore brumae Flamma lucernarum nunc recta insurgat in altum, Nunc cono instabili ampullas quasi fundat inanes, Nec si debilibus radiis hebes ipsa prematur, Nec si anates aestate nova socia agmina iungant Aut si ollas fragiles ignique calientia athena Scintillae tenues lambunt; aut si, milii instar, Per cinerem igniculi, prunis ardentibus, alben. Nam pluvias etiam haec, quantumvis parva, minantur. At si radices fumans nebula integat imos Aerii montis vertexque innubilis exstet, Spes est haud fallax usurum te Iove puro.			
1059–1078	Tum quoque purus erit, tenuem cum litore summo Aspicias nebulam tendi neque in aera sursum Niti, sed paulo mare supra exstare quietam. Caelo autem liquido venturae signa procellae Convenit observare ac turbato aere rursum Indicia optati sunt vestiganda sereni. Imprimis vero celso Praesepe notandum est Subiectum Cancro, nebulas cum primitus omnes Evasit; neque enim, nisi nimbis ante fugatis Et vanescenti iam tempestate nitescit. Lychni etiam placide ardentis et noctua sera Nocte gemens hiemis sunt argumenta caducae. Garrula item cornix, varios cum gutture cantus Decedente die molitur; cumque per agros			

wiersze      tekst

wiersze      tekst

Γαστέρι τύπτουσαι αὐτως εἰλεῦμενον ὕδωρ·  
 Ἡ μᾶλλον δεῖλαια γενεαί, ὕδροισιν ὄνειαρ,  
 Αὐτόθεν ἐξ ὕδατος πατέρες βοδῶσι γυρίνων·  
 Ἡ τρύζει ὀρθρινὸν ἐρημαίῃ ὀλολυγῶν·  
 Ἡ που καὶ λακέρυζα παρ' ἡϊόνι προυχούσῃ  
 Χείματος ἀρχομένου χέρωι ὑπέκυψε κορώνῃ,  
 Ἡ που καὶ ποταμοῖο ἐβάψατο μέχρι παρ' ἄκρους  
 Ὤμους ἐκ κεφαλῆς, ἥ καὶ μόλα πάσα κολυμβᾷ,  
 Ἡ πολλὴ στρέφεται παρ' ὕδωρ παχέα κρώζουσα.  
 954–969      Καὶ βόες ἡδὴ τοὶ πάρος ὕδατος ἐνδίοιο  
 Οὐρανὸν εἰσανιδόντες ἀπ' αἰθέρος ὁσφρήσαντο·  
 Καὶ κοίτης μύρμηκες ὄχης ἐξ ὥσα πάντα  
 Θάσσον ἀνηγέγκαντο· καὶ ἀθρόον ὦφθεν ἰούλοι  
 Τείχη ἀνέρποντες, καὶ πλαζόμενοι σκώληκες  
 Κεῖνοι τοὺς καλέουσι μελαίνης ἔντερα γαίης.  
 Καὶ τιθαὶ ὄρνιθες, ταὶ ἀλέκτορος ἐξεγένοντο,  
 Εὐ ἐφθერიόσαντο καὶ ἔκρωζαν μάλᾳ φωνῇ,  
 Οἷόν τε στολάον φοφάει ἐπὶ ὕδατι ὕδωρ.  
 Δὴ ποτε καὶ γενεαὶ κοράκων καὶ φῦλα κολοίων  
 Ὑδάτος ἐρχομένοιο Διὸς πάρα σῆμ' ἐγένοντο  
 Φαινόμενοι ἀγελήδᾳ καὶ ἱρήκεσιν ὁμοῖον  
 Φθηγόμενοι. Καὶ που κόρακες δίους σταλαγμοὺς  
 Φωνῇ ἐμμήσαντο σὺν ὕδατος ἐρχομένοιο,  
 Ἡ ποτε καὶ κρώζαντε βαρεῖν δισάκι φωνῇ  
 970–990      Μακρὸν ἐπιρροίεσθι πιναζόμενοι πτερὰ πυκνά.  
 Καὶ νῆσσαι οἰκουροὶ ὑπωρόφιοι τε κολοιοὶ  
 Ἐρχόμενοι κατὰ γείσα πινάσσονται πετρύγεσιν·  
 Ἡ ἐπὶ κύμα διώκει ἐρωδὶς ὄζυ λεληκώς.  
 Τῶν τοι μηδὲν ἀπόβλητον πεφυλαγμένῳ ὕδωρ  
 Γινέσθω, μηδ' εἴ κεν ἐπιπλέον ἤε πάροιθεν  
 Δάκνωσιν μυῖαι καὶ ἔφ' αἷματος ἱμείρωνται,  
 Ἡ λύχνοιο μύκητες ἀγεῖρωνται περὶ μύζαν  
 Νύκτα κατὰ νοτίην· μηδ' ἦν ὑπὸ χείματος ὥρη  
 Λύχνων ἄλλοτε μὲν τε φάος κατὰ κόσμον ὀρώρει,  
 Ἄλλοτε δ' αἴσσωσιν ὅπο φλόγες ἥτε κοῦφαι  
 Πομφόλυγες· μηδ' εἴ κεν ἐπ' αὐτόφει μαρμαίρωνται  
 Ἀκτίνες· μηδ' ἦν θέρεος μέγα πεπταμένοιο  
 Νησαῖοι ὄρνιθες ἐπασσύτεροι φορέωνται.  
 Μηδὲ σύ γ' ἢ χύτρης ἡδὲ τρίποδος πυριβήτηω  
 Σπινθήρες ὅτ' ἔωσι πέρι πλέονες, λελαθέσθαι,  
 Μηδὲ κατὰ σποδὴν ὅπότ' ἀνθρακος αἰθομένοιο  
 Λάμπηται πέρι σήματ' εὐοκίτα κεγχρείοισιν.  
 Ἀλλ' ἐπὶ καὶ τὰ δόκευε περιοκοπέων ὑετοῖο.  
 Εἴ γε μὲν ἡρόεσσα παρέξ ὄρεος μεγάλαιο  
 Πυθμένα τείνεται νεφέλῃ, ἄκρα δὲ κολῶναι  
 991–1009      Φαίνωνται καθαρά, μάλᾳ κεν τόθ' ὑπεύδιος εἴης.  
 Εὐδὶός κ' εἴης καὶ ὅτε πλατέος περὶ πόντου  
 Φαίνεται χθισμαλὴ νεφέλῃ, μηδ' ὕψοθι κύρῃ,  
 Ἀλλ' αὐτοῦ πλαταμῶνι παραθλίβηται ὁμοίῃ.  
 Σκέπτεο δ' εὐδὶος μὲν ἔων ἐπὶ χεῖματι μᾶλλον,  
 Ἐς δὲ γαλινναίην χειμωνόθεν. Εὐ δὲ μάλᾳ χρή  
 Ἐς Φάτινν ὁράαν, τὴν Καρκίνος ἀμφιελίσσει,  
 Πρῶτα καθαιρομένην πάσης ὑπένερθεν ὀρίχλης·  
 Κεῖνῃ γὰρ φθίνοντι καθαίρεται ἐν χειμῶνι.  
 Καὶ φλόγες ἡσύχαι λύχνων καὶ νυκτερίῃ γλαυῷ  
 Ὑουχον αἰδουσα μαρσανομένου χειμῶνος  
 Γινέσθω τοὶ σῆμα. Καὶ ἡσυχὰ ποικιλλουσα  
 Ὀρῇ ἑσπερίῃ κρώξῃ πολύφωνος κορώνῃ·  
 Καὶ κόρακες μοῦνοι μὲν ἐρημαῖον βοδῶντες  
 Δισσάκις, αὐτὰρ ἔπειτα μετασθρόα κεκλήγοντες·

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	Mutua responsant corvi; pluresque coacti Vociferantur eo magis atque absentibus instant, Donec diversis caeli de partibus ingens Confluxit numerus, motisque cubilia castris Ingenti clamore petunt siduntque per altos Arboris antiquae ramos alasque remittunt.			
1079–1096	Atque grues etiam, luces instare serenas Persuasae, unum omnes carpunt iter agmine longo, Difficiles revolare aut coeptos sistere cursus. Cum vero nitidum stellarum lumen hebescet Nec fulgorem illum nubes alicundeve oborta Caligo eripiet, neque candens Luna, sed ultro Clara repente suum deperdent astra nitorem, Iam tum mitte dies animo versare serenos, Sed tempestates potius praesume futuras. Nubibus omen idem est, cum pars persistet earum Fixa loco, pars tendet iter aliaque sequentur. Anser item pastum repetens clangore sonoro Indicium est hiemis certum; longaevaue cornix Noctu cornicans; tum seros vespere cantus Graculus oceptans fringillaque mane canora Eque mari passim fugiens genus omne volantum, Orchilus antra petens fissasque rubecula cautes Decedensque suo festina monedula pastu.			
1097–1112	Sed nec apes castris, magna impendente procella, Audent ire procul, sed circum proxima quaeque Pabula delibant florum trepidaeque recurrunt. Nec celsae per inane grues longa agmina ducant, Sed miscent iter ancipites turbantque cohortes. Nec cum per sudum tela irrita fertur Arachnes, Nec cum hebet accensus, nec cum aegre accenditur ignis, Crede hiemi. Sed quis tempestatum omnia signa Expediat? Rerum cinis abiectissimus, ultro Ipse cohaerescens sibimet glomeramine caeco, Indicium nivis est; nivis argumenta futurae Lychni etiam praebent, omni cum ex parte minutum Ardenti myxae quiddam milii instar adhaeret. Carbo itidem vivus venturae est grandinis index, Cum totus fervens et puro lucidus igni Pertenuem nebulam cohibere videbitur intus.			
1113–1130	Nec vero ilicibus turgenti glande gravatis, Signave lentiscis sua desunt. Agricola autem Nil non observat partes intentus in omnes, Eventum aestatis metuens ancepsque futuri. Ergo ilex fetu, quantum satis, ubere turgens Frigoris indicium caelique umentis habetur; Fertilior solito vescaeque uberrima glandis, Squalorem cultis late denuntiat agris. Iam vero semper viridis semperque gravata Lentiscus triplici solita grandescere fetu Ter fruges fundens tria tempora monstrat arandi, Sic ut quaeque suam comitetur aratio frugem. Quique erit uberior fetus, proscissio terrae Temporis eiusdem frugum genere affluet omni. Flos etiam scillae ter surgere suavit in auras, Ex quo proclive est itidem capere omina messis. Nam quidquid lentisci in fructu observat arator, Hoc in flore etiam scillae deprenderit albo.	frag. 5	1–3	Iam vero semper viridis semperque gravata Lentiscus triplici solita est grandescere fetu, Ter fruges fundens tria tempora monstrat arandi.

wiersze      tekst

wiersze      tekst

Πλειότεροι δ' ἀγεληδόν, ἐπὶν κοίτοις μέδωνται,  
Φωνῆς ἐμπλαιοι· χαίρειν καὶ τις ὠϊσατο,  
Οἷα τὰ μὲν βοόωσι λιγαινομένοις ὁμοῖα,  
Πολλὰ δὲ δενδρεῖοιο περὶ φλόν, ἄλλοι' ἐπ' αὐτόν  
Ἦχι τε κείουσιν καὶ ὑπότροποι ἀπτερόνται.

- 1010–1027      Καὶ δ' ἄν που γέρανοι μαλακῆς προπάρειθε γαλήνης  
Ἀσφαλῆως τανύσσειεν ἕνα δρόμον ἤλιθα πᾶσαι,  
Οὐδὲ παλιρρόθοι κεν ὑπεύδοι φορέοιντο.  
Ἦμος δ' ἄστερόθεν καθαρὸν φάος ἀμβλύνηται,  
Οὐδὲ ποθεν νεφέλαι πεπιεσμένα ἀντιώσιν,  
Οὐδὲ ποθεν ζόφος ἄλλος ὑποτρέχη οὐδὲ σελήνη,  
Ἀλλὰ τάγ' ἐξαπίνης αὐτως ἀμενήνα φέρονται,  
Μηκέτι τοι τόδε σῆμα γαληναίης ἐπικείσθω,  
Ἀλλ' ἐπὶ χεῖμα δοκευ· καὶ ὅπποτε ταί μὲν ἔωσιν  
Αὐτῇ ἐν χώρῃ νεφέλαι, ταὶ δ' ἄλλαι ἐπ' αὐταῖς,  
Ταί μὲν ἀμειβόμεναι, ταὶ δ' ἐξόπιθεν, φορέονται.  
Καὶ χῆνες κλαγγηδὸν ἐπειγόμεναι βρωμοῖο  
Χειμῶνος μέγα σῆμα, καὶ ἐννεαγήρα κορώνη  
Νύκτερον αἰείδουσαι, καὶ ὅψε βοῶντε κολοιοί,  
Καὶ σπίνος ἤζωα σπίζων, καὶ ὄρναι πάντα  
Ἐκ πελάγους φεύγοντα, καὶ ὄρχιλος ἦ καὶ ἐριθεὺς  
Δύνων ἐς κοίλας ὀχεάς, καὶ φύλα κολοίων  
Ἐκ νομοῦ ἐρχόμενα τραφεροῦ ἐπὶ ὄπλον αὖλιν.
- 1028–1043      Οὐδ' ἄν ἐπὶ ζουθαὶ μεγάλου χειμῶνος ἰόντος  
Πρόσω ποιήσαντο νομὸν κηροῖο μέλισσαι,  
Ἀλλ' αὐτοῦ μέλιτός τε καὶ ἔργων εἰλίσσονται·  
Οὐδ' ὕψοῦ γεράνων μακραι στίχες αὐτὰ κέλευθα  
Τείνονται, στροφάδες δὲ παλιμπετέες ἀπονέονται.  
Μηδ', ὅτε νημεῖη ἐν ἀράχνια λεπτὰ φέρηται  
Καὶ φλόγες αἰθύσσωσι μαραινόμενοι λύχνοιο,  
Ἦ πῦρ αὐτῇται σπουδῇ καὶ ὑπεύδοι λύχνα,  
Πιστεύειν χειμῶνι. Τί τοι λέγω ὅσσα ἐέλονται  
Σήματ' ἐπ' ἀνθρώπους; δὴ γὰρ καὶ ἀεικεὶ τέφρῃ  
Αὐτοῦ πηγνυμένη νικητοῦ ἐπιτεκμήραιο·  
Καὶ λύχνῳ χιόνος, κέγχροις δ' ἑοικότα πάντῃ  
Κύκλῳ σήματ' ἔχει πυρισαμπῆς ἐγγυθὶ μύζα·  
Ἀνθρακι δὲ ζῶοντι, χαλάζης, ὅπποτε λαμπρός  
Αὐτός ἐείδηται, μέσσω δέ οἱ ἤντε λεπτή  
Φαίνεται νεφέλῃ πυρὸς ἐνδοθεν αἰθομένοιο.
- 1044–1063      Πρῖνοι δ' οὐκαρποῖο καταχθές, οὐδὲ μέλαινα  
Σχῖνοι ἀπείρητοι· πάντῃ δέ τε πολλὸς ὠλωεύς  
Αἰεὶ παπταίνει, μὴ οἱ θέρος ἐκ χερὸς ἔρρη.  
Πρῖνοι μὲν θαμνινῆς ἀκύλου κατὰ μέτρον ἔχουσιν  
Χειμῶνός κε λέγειεν ἐπὶ πλεόν ἰσχύοντος.  
Μηδὲ ἄδην ἐμπλαγα περιβρίθιοιεν ἀπάντῃ,  
Τηλοτέρῳ δ' αὖχμοῖο συνασταχύοιεν ἄρουραι.  
Τριπλόα δὲ σχῖνος κύνει, τρισσαὶ δέ γε αὖλαι  
Γίνονται καρποῖο, φέρεται δέ τε σήμαθ' ἐκάστη  
Ἐξείης ἄρότῳ. Καὶ γὰρ τ' ἀροτήσιον ὥρην  
Τριπλόα μέρονται, μέσσην καὶ ἐπ' ἀμφοτέρ' ἄκρας·  
Πρῶτος μὲν πρῶτῃν ἄροσιν, μέσσοις δέ τε μέσσην  
Καρπὸς ἀπαγγέλλει, πυμάτην γε μὲν ἐσχάτος ἄλλων.  
Ὅττινα γὰρ κάλλιστα λοχαίη σχῖνος ἄρηται,  
Κεῖνω γ' ἐξ ἄλλων ἄροσις πολυλήϊος εἶη,  
Τῷ δέ γ' ἀφαιροτάτῳ ὀλίγη, μέσσω δέ τε μέσση.  
Οὕτως δ' ἀνθέρικος τριχθὰ σκίλλης ὑπεραρθῆ,  
Σήματ' ἐπιφρόσσασθα ὁμοῖον ἀμῆτοιο.  
Ὅσσα δ' ἐνὶ σχίνου ἀροτῆρ ἐφράσσατο καρπῷ,  
Τοσάδε κεν σκίλλης τεκμαίρεται ἀνθεὶ λευκῷ.



wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
1131–1144	<p>Crabronum quoque cum autumnno vis magna coorta est,  Ante etiam Hesperiae quam Pleiades exoriantur,  Adventuram hiemem non falsus dixeris augur;  Eius quippe modi frigus crabronibus instat.  Caprarum pariter matres oviumque suumque,  Cum passim veneri indulgent saliuntque maritos,  Signum hiemis censetur item crabronibus aequum.  Quod si lentus amor sero pecora illa maritet,  Res bene habent inopi; siquidem perflabilis Euro,  Signa per haec hiemem poterit sperare tepentem.  Maturante abitum grue tempestivus arator  Laetatur; cunctatori faustissima tarda est;  Namque urget gruibus semper vestigia bruma,  Si properant, festina pigris cunctantior instans.</p>			
1145–1159	<p>Autumno fugiente boves oviumque propago  Si pedibus terram subigunt Boreamque tuentur,  Pleias occumbens adducet frigora saeva.  Quoque magis terram fodiunt et calcibus urgent,  Hoc magis aspera hiems magis et violenta sequetur,  Arboribus late cladem tenerisque datura  Frugibus, Arctoa nive operis omnibus agris.  At cum crinitas ardescere in aethere stellas  Conspicies unamve duasve, aut is quoque plures,  Scito tibi is signis magnos portendier aestus.  Nec cum aestate nova liquido circumflua ponto  Pabula linquentes loca visunt arida terrae  Condensae volucres, expertus gaudet arator;  Nam metuit messi, rapido ne sideris igni  Laesa seges vacuis dominum frustretur aristis.</p>			
1160–1173	<p>Ast hilaris canit et laetus per rura vagatur  Caprigeni pecoris custos, de gurgite vasto  Cum volucres certo ferri ordine vidit easdem,  Proventum nivei sperans hoc omine lactis.  Ars sua quemque alit et sua quemque oracula ducunt.  Ex agnis venientem hiemem observare suevit  Pastor, festino cum visunt pascua cursu  Cumque duces gregis atque aetas infirmior una  Cornibus implicitis ludunt ac proelia temptant.  Cumque subinde levant repetito corpora saltu,  Mobilibusque leves affectant cruribus auras,  Vespere item exorto stabula ad consueta reverti  Cum renuunt herbisque inhiant pastore morantes  Nequiquam crebris usque insectante lapillis.</p>	frag. 6	1	Caprigeni pecoris custos, de gurgite vasto,
1174–1191	<p>Agricolae ex bobus capiunt quoque signa futuri  Imbris, cum anteriora pedum vestigia lambunt  Cumve cubant dextrum porrecto corpore in armum  Aut decedentes pastu cum vespere tristi  Mugitu caulas et saepta antiqua revisunt.  Nec spinas avidae consecretans ilicis atrae  Capra dies puros spondet, nec si usque luto sus  Foeda volutetur caenoque exsultet adepto.  Incomitatus item cum tristificos ululatus  Integrat ore lupus, vel cum securus ad ipsa  Saepta obversatur praedaeque cupidine frendet,</p>			

wiersze      tekst

wiersze      tekst

- 1064–1081      Αὐτὰρ ὅτε σφῆκες μετοπωρινὸν ἤλιθα πολλοὶ  
Πάντη βεβριθῶσι, καὶ ἐσπερίων προπαρόνθεν  
Πληϊάδων εἴποι τις ἐπερχόμενον χειμῶνα,  
Οἷος ἐπὶ σφῆκεσσιν ἐλίσσεται αὐτίκα δίνος.  
Θήλειαι δὲ σύες, θήλεια δὲ μῆλα καὶ αἶγες  
Ὅππότε ἄναστρωκῶσιν ὄχης, τάδε γ' ἄρρενα πάντα  
Δεζόμεναι, πάλιν αὖτις ἀναβλήθην ὀχέωνται,  
Αὐτῶς κε σφῆκεσι μέγαν χειμῶνα λέγοιεν.  
Ὅψε δὲ μιογομένων αἰγῶν μῆλων τε συῶν τε  
Χαίρει ἄνολβος ἀνὴρ, ὃ οἱ οὐ μάλ' ἀλπιόωντι  
Εὐδίων φοίνους βιβασζόμεναι ἐνιαυτόν.  
Χαίρει καὶ γεράνων ἀγέλας ὠραίος ἀροτρεὺς  
Ὅριον ἔρχομένης, ὃ δ' ἄωροις αὐτίκα μᾶλλον·  
Αὐτῶς γὰρ χειμῶνες ἐπέρχονται γεράνοισι,  
Πρῶτα μὲν μᾶλλον καὶ ὀμιλᾶδὸν ἐρχομένησιν  
Πρῶτον· αὐτὰρ ὅτ' ὀψὲ καὶ οὐκ ἀγεληδὰ φανείσαι  
Πλειότερον φορέονται ἐπὶ χρόνον, οὐδ' ἅμα πολλὰς,  
Ἀμβολίῃ χειμῶνος ὀφέλλεται ὕστερα ἔργα.
- 1082–1097a      Εἰ δὲ βόες καὶ μῆλα μετὰ βρίουσαν ὀπώρην  
Γαῖαν ὀρύσσωσιν, κεφαλὰς δ' ἀνέμοιο βορῆος  
Ἀντία τείνωσιν, μάλ' αὖ κεν τότε χεῖμαρον αὐταῖ  
Πληϊάδες χειμῶνα κατερχόμεναι φορέοιεν.  
Μὴ δὲ λίην ὀρύχοιεν, ἐπεὶ μέγας οὐ κατὰ κόσμους  
Γίνεται οὔτε φυτοῖς χειμῶν φίλος οὐτ' ἀρότοισιν·  
Ἀλλὰ χιῶν εἴη πολλὴ μεγάλαις ἐπ' ὀρούραις  
Μήπω κεκριμένη μηδὲ βλωθρῇ ἐπὶ ποιῇ,  
Ὅφρα τις εὐετὶ χαίρῃ ποτιδόμενος ἀνὴρ,  
Μηδ' εἰς μηδὲ οὖω μηδὲ πλέονες κομώοντες·  
Πολλοὶ γὰρ κομώωσιν ἐπ' αὐχμηρῶ ἐνιαυτῷ.  
Οὐδὲ μὲν ὀρνίθων ἀγέλας ἡπειρόθεν ἀνὴρ,  
Ἐκ νήσων ὅτε πολλὰ ἐπιπλήσωσιν ἀρούραις  
Ἐρχομένου θέρους, χαίρει· περιδείδιε δ' αἰνῶς  
Ἀμητῷ, μὴ οἱ κενεὸς καὶ ἀχύρμιος ἔλθῃ  
Αὐχμῷ ἀνηθείς.
- 1097b–1111      Χαίρει δὲ πού σιπόλος ἀνὴρ  
Αὐταῖς ὀρνίθεσσιν, ἐπὶν κατὰ μέτρον ἴωσιν,  
Ἐλπίμενος μετέπειτα πολυγλαγέος ἐνιαυτοῦ.  
Οὕτω γὰρ μογεροὶ καὶ ἀλήμονες ἄλλοθεν ἄλλοι  
Ζῶμεν ἀνθρώποι· τὰ δὲ πὰρ ποσὶ πάντες ἐτοιμοὶ  
Σήματ' ἐπιγινῶσι καὶ ἐς αὐτίκα ποιήσασθαι.  
Ἀρνάσι μὲν χειμῶνας ἐτεκμήσαντο νομῆες,  
Ἐς νομόν ὅππότε ἄλλον ἐπειγόμενοι τροχόωσιν,  
Ἄλλοι δ' ἐξ ἀγέλης κριοὶ, ἄλλοι δὲ καὶ ἄρνοι  
Εἰνόδοιο παίζουσιν ἐρειδόμενοι κεράεσσιν·  
Ἦ ὅππότε ἄλλοθεν ἄλλοι ἀναπλίσσωσι πόδεσσιν  
Τέτρασιν οἱ κοῦφοι, κερασοὶ γε μὲν ἀμφοτέροισιν·  
Ἦ καὶ ὅτ' ἐξ ἀγέλης ἀεκοῦσια κινήσωσι  
Δεῖκλον εἰσελάοντες ὁμῶς, τὰ δὲ πάντοθι ποιῆς  
Δάκνωσιν πυκινῇσι κελευόμενα λιθάεσσιν.
- 1112–1130      Ἐκ δὲ βοῶν ἐπιύθοντ' ἀρόται καὶ βουκόλοι ἄνδρες  
Κινυμένου χειμῶνος, ἐπεὶ βόες ὅππότε χηλὰς  
Γλώσση ὑπωμαίοιο ποδὸς περιλιγμύωνται  
Ἦ κοίτῳ πλευρὰς ἐπὶ δεξτεράς τανύσωνται,  
Ἀμβολίην ἀρότοιο γέρων ἐπιέλπειτ' ἀροτρεὺς.  
Ἦ δ' ὅτε μυκηθμοῖο περίπλειοι ἀγέρωνται  
Ἐρχόμεναι σταθμόνδε βόες βουλόσιον ὥρην,  
Σκυθταὶ λειμῶνος πόριες καὶ βουβοσίοιο  
Αὐτίκα τεκμίσρονται ἀχείμεροι ἐμπλήσεσθαι.  
Οὐδ' αἶγες πρίνοιο περισπεύδουσαι ἀκάνθας  
Εὐδίοι, οὐδὲ σύες φορυτῷ ἐπὶ μαργαίνουσαι.

W wydaniu brakuje  
wiersza 1091: Οἱ δ'  
εἶεν καθύπερθεν  
εὐοικότες ἀστέρες αἰεῖ,

wiersze	tekst	fragmenty	wiersze	tekst
	<p>Tres adeo tibi sint suspecti ex ordine soles;  Namque intra hoc spatium consurgere turbida suevit  Tempestas; id quod tibi in omnibus observandum est  Signis, quaecumque aut imbres, aut fulgura caeli,  Aut portendere veloces sunt dicta procellas.  Nam si prima minus signis responderit Eos,  Proxima nequaquam aut, ad summum, tertia fallit.</p>			
1192–1205	<p>Nec mures, si quando leves conferre susurros  Coepere inter se et saltus iterare procaces,  Antiquos latuere hiemem frigusque ferentes.  Observatum etiam est pedibus terram usque cavantem  Imbres praesagire canem; praesagia cancris  Sunt eadem, quotiens prorrepunt fluminis alveo  Obsiduntque altis armato corpore ripas.  Mures vero eadem nobiscum tecta colentes  Antra quieturi subeunt stramentaue versant,  Cum tempestatem primum sensere moveri.  Horum, me monitore, nihil contempseris umquam:  Unoque oblato, mox vestigare memento  Signum aliud; spem consensu firmare duorum  Debemus, tribus inventis dubitare vetamur.</p>			
1206–1215	<p>Semper vero anni labentis signa notato,  Atque expende, utrum stellis insignibus altum  Evadentibus aut rursum subeuntibus aequor,  Talis tempestas sese explicet aethere vasto,  Qualem signa videbantur paulo ante monere.  Observanda etiam sunt interlunia; nam tum  Noctibus octonis mire est variabilis aer,  Luna nimirum nusquam apparente per auras.  Haec semper si in promptu habeas semperque tuare,  Haud temere ignores, dubius quid cogitet aether.</p>			

wiersze      tekst

wiersze      tekst

- Καὶ λύκος ὁππότε μακρὰ μονόλλυκος ὠρύηται,  
Ἦ ὅτ' ἀροτρήων ὀλίγον πεφυλαγμένος, ἀνδρῶν  
Ἔργα κατέρχεται, σκέπας χατέοντι εοικώς,  
Ἐγγύθεν ἀνθρώπων, ἵνα οἱ λέχος αὐτόθεν εἴη,  
Τρίς περιτελλομένης ἡοῦς χειμῶνα δοκεῖν.  
Οὕτω καὶ προτέροις ἐπὶ σήμασι τεκμήραιο  
Ἔσσομένων ἀνέμων ἢ χειμάτος ἢ ὑετοῖο  
Αὐτὴν ἢ μετ' αὐτὴν ἢ καὶ τριτάτην ἔτ' ἔς ἡώ.  
1131–1141 Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲ μῦες, τετριγότες εἴ ποτε μάλλον  
Εὐδοιο ἐσκήρτησαν εοικότες ὀρχηθμοῖσιν,  
Ἄσκεπτοι ἐγένοντο παλαιότεροις ἀνθρώποις,  
Οὐδὲ κύνες· καὶ γὰρ τε κύων ὠρύζατο ποσσὶν  
Ἀμφοτέροις χειμῶνος ἐπερχομένοιο δοκεῖν.  
Καὶ μὴν ἐξ ὕδατος καὶ καρκίνος ὥχετο χέρσῳ  
Χειμῶνος μέλλοντος, ἐπαίσσασθαι ὁδοῖο.  
Καὶ μῦες ἡμέριοι ποσσὶ στιβάδα στρωφῶντες  
Κοίτης ἱμείρονται, ὅτ' ὄμβρου σήματα φαίνοι,  
Κάκεῖνοι χειμῶνα μῦες τότε μαντεύονται.  
Τῶν μηδὲν κατόκνησο· καλὸν δ' ἐπὶ σήματι σῆμα  
Σκέπτεσθαι· μάλλον δὲ δυοῖν εἰς ταῦτόν ἰόντων  
Ἐλπῶρῃ τελέθου· τριτάτῳ δὲ κε θαρσύνειας.  
  
1144–1153 Αἰεὶ δ' ἂν παριόντος ἀριθμοῖς ἐνιαυτοῦ  
Σήματα συμβάλλων εἴ που καὶ ἐπ' ἀστέρι τοίῃ  
Ἡὼς ἀντέλλοντι κατέρχεται ἢ κατιόντι,  
Ὅπποῖον καὶ σῆμα λέγοι· μάλα δ' ἄρκιον εἴη  
Φράζεσθαι φθίνοντος ἐφισταμένοιο τε μηνὸς  
Τετράδος ἀμφοτέρας· αἱ γὰρ τ' ἄμυδις συνιόντων  
Μηνῶν πείρατ' ἔχουσιν, ὅτε σφαλερώτερος αἰθὴρ  
Οκτῷ νυξὶ πέλει χήτει χαροποῖο σελήνης.  
Τῶν ἄμυδις πάντων ἔσκεμμένος εἰς ἐνιαυτὸν  
Οὐδέποτε σχεδίως κεν ἐπ' αἰθέρι τεκμήραιο.





Mapy nieba  
towarzyszące pierwodrukowi  
*Fenomenów*

## Transkrypcja objaśnień Jana Januszowskiego

### FENOMENÁ ÁLBÓ WYRAZ ZNÁKOW POŁNOCNYCH

Do czytelniká łáskáwégo  
Jan Jánušowski

Przypátrzywszy sie „Fenomenom” Janá Kochánowskié-  
go, baczyłem to, że bez wyrażenia włásnégo opisáných od niego  
rzeczy trudno, by je kto, co biegu niebieskiégo álbo náuki má-  
temátyckiej nieświádóm, wyrozumiéc miał. Zá rzecz tedy po-  
trzebná zdáło mi sie „Fenomená” té jáko wyraz włásny przy-  
dáć, áby báczny czytelnik, czytájác „Fenomená” Kochánow-  
skiégo, á tym obrázóm przypátrujác sie, łácniej wszytko zrozu-  
miéc i obáczyć mógl, co sie w okrégu kolá niebieskiégo dzieje.  
Są dwie kole: jedno północné, drugié południowé. Á w  
tych są gwiazdy wszytki té, które są w „Fenomenách” Kochá-  
nowskiégo opisáné; które, áby prostszy tym łácniej, gdzie która  
z nich stoi, ználeźć mogli, tu niżej przy tychże koléch wszytki po  
polsku i po łácinie są miánováné. Czytelnik tedy báczny to  
wdzięcznie przyjávšy niech łáskaw bédzie.

5

10

15

Przezviská gwiazd po polsku i po  
łácinie dla łácniejszého nálezienia.

Niedźwiedzicá Więtsza,  
którą zowią Helice, jest

20a

Ursa Maior, w której Wóz Więszy.	
Niedźwiedzicá Mniejsza, którą zowią Cynosura, jest Ursa Minor, w któ- rój jest Wóz Mniejszy.	25a
Smok jest Serpens álbo Draco.	
Kłeczeń jest Engonasin álbo Hercules.	30a
Więniec jest Corona.	
Ophiuchus jest Wężow- nik, tenże Serpentarius.	
Niedźwiadek jest Scorpio.	
Wagá jest Libra.	35a
Bootes, tenże Arctophylax.	
Pánná jest Virgo.	
Bliźniętá są Gemini.	
Rák jest Cancer.	
Lew jest Leo.	40a
Woźnicá jest Heniochus, tenże Erichthonius.	
Byk – Taurus,	
Dżdżownice álbo Hiadi w gębie Bykowej.	45a
Cepheus – zá Kássyjopeą.	
Cassiopea – ná stołku siedzi.	20b
Andromeda – z rozpiętými rękomá zá lánecuch przed Kássyjopeą.	
Kón jest Pegasus.	
Skop jest Aries.	25b
Deltoton – trzykątne gwia- zdy.	

Ryby są Pisces.

Perseus.

Plejady albo Bąby – na  
grzbiecie Bykowym.

30b

Lutnia jest Lyra.

Łabęć jest Cygnus.

Wodnik jest Aquarius.

Kozorożec jest Capricor-  
nus.

35b

Strzelec jest Sagittarius,

Strzałą jest Telum.

Orzeł jest Aquila.

Delphinus jest Rybą.

40b

Białomłeczna Drógą jest  
Via lactea.

★ ★ 1

## FENOMENÁ ÁLBO WYRAZ ZNÁKOW POŁUDNICH

Przezviská gwiazd po polsku i po  
lacinie dla łączniejszého nálezenia.

Orion są Kosy.

Pies Więtszy jest Canis Maior.

Pies Mniejszy jest Procyon.

5

Zając jest Lepus.

Argo jest Nawá álbo Okręt.

Wieloryb jest Cetus.

Eridan jest Rzéká.

Rybá Mniejsza Południa jest Piscis Notius.

10

Ołtarz jest Ara.

Chiron jest Centaurus.

Wilk jest Fera.

Wąż jest Hydra.

Kruk jest Corvus.

15

Czászá jest Crater.

Plánéty są:

Mars,

Mercurius,

Iovis,

20

Venus,

Saturnus.

Koła.

Piérwsze koło jest Tropicus Cancrî; tu najgorętsze  
słóńce bywa.

25

Wtoré jest Circulus Aequinoctialis; tu sie rowna dzień  
z nocą.

Trzecie jest Tropicus Capricorni; tu śród zimy bywa,  
gdy słóńce tego koła dójdzie.

Czwarté jest Zodiacus, w którym są żwiérzétá niebieskié.

30

Są nád té jeszcze i drugié dwie kole niewielkié.

Jedno jest Circulus Arcticus: nád ziemią, między puł-



nocnémi znáki.

Drugie jest *Circulus Antarcticus*: pod ziemią, między  
południowými znáki.

35

W tych tkwi ós, która támté cztery koła miánované  
pośrodkiem przenika.

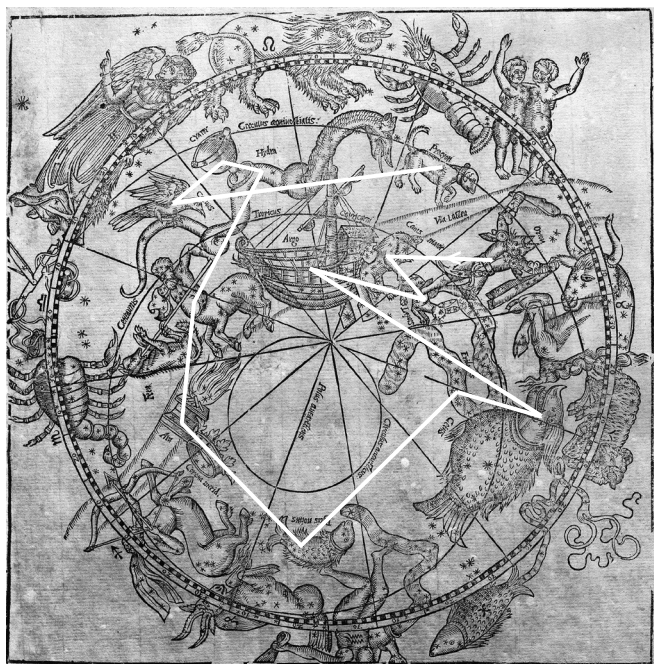
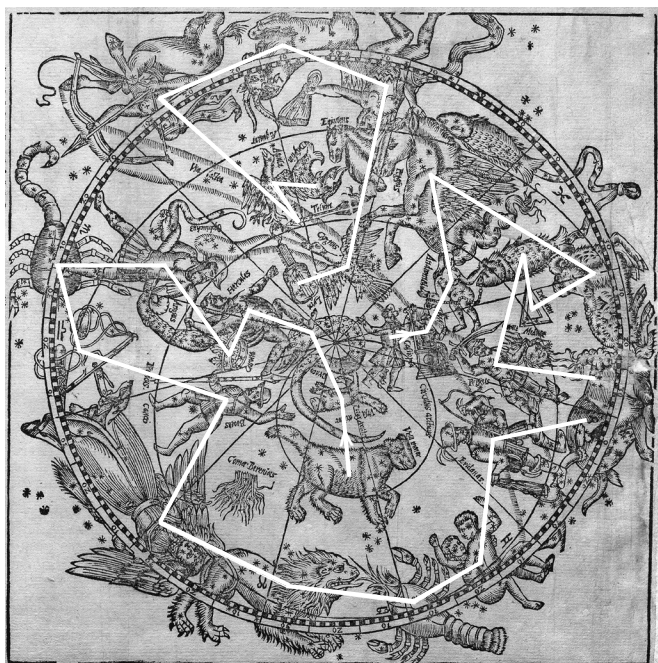
\* \* 2

## Komentarz astronomiczny

### WSTĘP

Każde opisanie nieba wymaga podjęcia decyzji, jakimi drogami autor będzie prowadził czytelnika od gwiazdozbioru do gwiazdozbioru. Aratos z Soloj podzielił niebo na dwie nierównoliczne części: 32 konstelacje północne, do których włączył także zodiak, i 14 konstelacji południowych (KochArat 355–360, KochPhaen 269–272). Wędrówka po obszarze północnym odbywa się trzema szlakami, każdy z nich ma swój początek blisko północnego szczytu nieboskłonu: w Niedźwiedzicach (Wozach), Cefeuszu i Lutni; pierwszy szlak obejmuje niemal połowę nieba północnego, dwa pozostałe – mniej więcej po ćwiartce; za każdym razem w taki szlak winkrustowany zostaje fragment zodiaku. Znacznie skromniejsza liczba gwiazdozbiorów południowych pozwoliła Aratosowi przeprowadzić jeden długi rajd dookoła nieba, rozpoczynający się Orionem i kończący w jego bezpośredniej bliskości.

Zaproponowany sposób przechadzki między konstelacjami można prześledzić na reprodukcjach map nieba towarzyszących przekładowi Jana Kochanowskiego (zob. rycina przed s. 695). Z pewnym zastrzeżeniem: mapy te odwzorowują późniejszy stan uranografii, ukształtowany na podstawie katalogu gwiazd w *Almageście* Klaudiusza Ptolemeusza (VII, 5), dlatego też zawierają nieobecne u Aratosa konstelacje, na niebie północnym Małego Konia (Equuleus, łeb w łeb z Pegazem) i Warkocza Bereniki (Coma Berenices), na niebie południowym zaś – Korony Południowej (Corona Australis). Warto przy tej okazji zauważyć, że w swoim katalogu Ptolemeusz (w II wieku n.e.) hołdował odmiennej organizacji gwiazdozbiorów: najpierw, jednym spiralnym ciągiem, od figur najbliższych biegunowi po najdalsze, prezentuje konstelacje północne; następnie pełny zodiak; na koniec ciąg gwiazdozbiorów południowych, rozpoczynający się od Wieloryba. Za Aratosem poszedł inny uranograf, Pseudo-Eratostenes, spisując *Katasterismoi* (w I/II wieku n.e.), natomiast układ bardzo bliski Ptolemeuszowi odnajdujemy w *Poeticon astronomicon* (*De astronomia*), dziele przypisywanym Gajuszowi Juliuszowi Hyginusowi, choć datowanym na II wiek n.e.



Cztery ścieżki prezentacji gwiazdozbiorów na niebie północnym (u góry) i południowym (na dole), wybrane przez Aratosa

W swoich *Fenomenach* Aratos wyróżnia 51 grup gwiazd, z których 46 to dobrze znane konstelacje, ugruntowane w tradycyjnej uranografii; pozostałe 5 to przypadki szczególne ze względu na swoją dalszą historię. Jako niezależne gwiazdozbiory traktuje Aratos Plejady (KochArat 279–293, KochPhaen 217–228) i Wodę, płynącą od prawej ręki Wodnika (KochArat 437–443, KochPhaen 337–340); status ten został im odebrany jeszcze w astronomii starożytnej. Ponadto wymienia trzy anonimowe skupiska gwiazd. Jedno z nich, leżące poniżej Strzelca, identyfikujemy z powołaną później do życia konstelacją Korony Południowej (KochArat 444–446, KochPhaen 341–342). Następnie mamy gwiazdy między Wielorybem a sterem okrętu Argo, pod Zajacem (KochArat 419–421, KochPhaen 313–316, 331–332) – w 1592 roku przypisane przez Petrusa Planciusa konstelacji Gołębia (Columba) – i wymykające się jednoznacznej identyfikacji gwiazdy między Wielorybem a Rybą Południową, pod nogami Wodnika (KochArat 434–436, KochPhaen 335–336). Zauważmy jeszcze, że Kochanowski w swoim przekładzie posłużył się już nazwą Korony (nie nazwał jej „południową”, ale nie musiał, gdyż Koronę Północną określił mianem Wieńca) i odmówił samodzielnego bytu Wodzie Wodnika.

Sposób opisu figur konstelacji i ich wzajemnego usytuowania względem siebie najlepiej podsumował Hipparch w swoim komentarzu do *Fenomenów* Aratosa i Eudoksosa (II wiek p.n.e.):

Albowiem wszystkie gwiazdy w konstelacji są opisywane z naszego punktu widzenia, tak jakby spoglądały na nas, z wyjątkiem tych, które są ukazane z profilu. Opinię taką nie raz wygłasza Aratos; tam, gdzie wprost wskazuje prawą lub lewą stronę gwiazdozbioru, zgadza się to zawsze z tym założeniem. Poza tym założenie to jest również w pełni usprawiedliwione i właściwe z artystycznego punktu widzenia. (Hipparch 1894 I, IV, 5–6)

## GWIAZDOZBIORY

### Oś i bieguny niebieskie

(KochArat 22–29, KochPhaen 27–34)

W kosmosie geocentrycznym sfera gwiazd wiruje ruchem dobowym wokół osi przechodzącej przez środek nieruchomej Ziemi i mającej dwa zanurzone w sferze gwiazd końce – bieguny niebieskie, północny i południowy (por. Arist. *Cael.* 285b). Stagiryta, podobnie jak wcześniej Platon (*Ti.* 40c), posługuje się określeniem półoś nie tylko w odniesieniu do biegunów, lecz także całej osi (*Cael.* 293b, 296a). Cyцерon i Kochanowski, idąc za Aratosem, który nazwał oś świata słowem ᾠζων, określają ją mianem *axis* (KochArat 24; por. też KochArat 563).

Poemat Aratosa powstał przed odkryciem przez astronomię starożytną zjawiska precesji astronomicznej (odkrycie to łączy się z osobą Hipparcha, II wiek p.n.e.), którego skutkiem jest bardzo powolna zmiana położenia biegunów niebieskich w odniesieniu do gwiazdozbiorów, stąd podkreślana w tekście stałość, niewzruszoność tej osi.

Obrót dobowy jest najszybszym ruchem w sferycznym kosmosie – inne sfery wirują wolniej – co oddają oba teksty, łaciński i polski.



### Wozy / Niedźwiedzice

(KochArat 30–52, KochPhaen 35–50)

Obie nazwy tych dwóch konstelacji, różniących się wielkością, ale z podobnie usytuowanymi najjaśniejszymi gwiazdami – Wozy i Niedźwiedzice – poświadczają najstarsze źródła, nie tylko greckie, znajdujemy je również u Homera (*Il.* XVIII 487, *Od.* V 274; por. Dobrzycki, Włodarczyk, s. 256–263). Ciceron (KochArat 43) przywołuje też Siedem Wołów na używane w kulturze łacińskiej określenie Wielkiego Wozu (por. Varro *Ling.* VII 4); fraza ta nie pojawia

się w greckim tekście Aratosa, nie ma jej również w polskim przekładzie. Ze względu na kształty, które podsuwa wyobraźni układ jasnych gwiazd, określenie „Wozy” było powszechnie znane również na ziemiach polskich<sup>1</sup>. Kochanowski uzupełnia opis konstelacji, podając liczbę gwiazd w dyszlu i kołach (KochPhaen 37–38); tej informacji brak i w tekście greckim, i w łacińskim. Według dzisiejszej nomenklatury koła Wielkiego Wozu tworzą  $\alpha$ ,  $\beta$ ,  $\gamma$  i  $\delta$  UMa, a Małego Wozu –  $\beta$ ,  $\gamma$ ,  $\zeta$  i  $\eta$  UMi; dyszel Wielkiego Wozu to  $\epsilon$ ,  $\zeta$  i  $\eta$  UMa, Małego Wozu –  $\epsilon$ ,  $\delta$  i  $\alpha$  UMi. Z punktu widzenia astronoma Wozy są częścią rozleglejszych Niedźwiedzic; odnosi się to zwłaszcza do Wielkiej Niedźwiedzicy, na której figurę w *Almageście* Ptolemeusza składa się 27 gwiazd.

Ze względu na precesję w czasach Aratosa i Hipparcha północny biegun nieba nie znajdował się w pobliżu żadnej jaśniejszej gwiazdy:

Co do bieguna północnego to Eudoksos się myli, gdyż mówi, że „istnieje pewna gwiazda, która pozostaje zawsze w tym samym miejscu: gwiazda ta jest biegunem świata”; tymczasem w miejscu bieguna nie ma żadnej gwiazdy, lecz tylko pusta

<sup>1</sup> Por. W. Kupiszewski, *Polskie słownictwo z zakresu astronomii i miar czasu. Stan obecny, historia i związki słowiańskie*, Warszawa 1974, s. 82–88.



przestrzeń; w pobliżu [bieguna] są jednak trzy gwiazdy [ $\alpha$  i  $\kappa$  Draconis,  $\beta$  UMi], z którymi tworzy on kwadrat [...]. (Hipparch 1894 I, IV, 1)

Znana nam Gwiazda Polarna ( $\alpha$  UMi, koniec dyszla Małego Wozu), którą obecnie dzieli od północnego bieguna nieba mniej niż  $1^\circ$ , była wówczas oddalona od niego o ponad  $10^\circ$  (średnica tarczy Księżyca na niebie wynosi  $1/2^\circ$ ). W czasach Kochanowskiego odległość ta zmalała już do około  $3^\circ$  i Gwiazda Polarna pojawia się w liście dedykacyjnym do Jana Zamoyskiego.

Wozy/Niedźwiedzice leżały po przeciwnych stronach usytuowanego między nimi bieguna niebieskiego; Mały Wóz znajdował się bliżej tego punktu, okrążał go więc w trakcie dobowego obrotu nieba po ciśniejszym torze niż Wielki Wóz, precyzyjnie wskazując kierunek północny.

Łatwość zauważenia Wielkiego Wozu w niedługim czasie po zachodzie Słońca (KochArat 48–49, KochPhaen 47–48) wynika z charakterystycznego wzoru utworzonego przez jego najjaśniejsze gwiazdy i z jego obecności na nieboskłonie przez cały rok. W istocie na niebie występują gwiazdy jaśniejsze, tworzące tak charakterystyczne układy jak Orion, a zatem w odpowiedniej porze roku widoczne w zapadającym zmroku nieco wcześniej niż Wielki Wóz.

Do gwiazd Wielkiej Niedźwiedzicy poeta powróci jeszcze przy następującym po Pannie opisie gwiazd niewłączonych do figury konstelacji (KochArat 161–169, KochPhaen 125–134).

## Smok

(KochArat 53–73, KochPhaen 51–61)

Smok jako nazwa tej konstelacji pojawia się po raz pierwszy w greckim tekście Aratosa, wcześniej był raczej postrzegany jako Wąż, por. np. Kidd, s. 192; Dobrzycki, Włodarczyk, s. 166–167. Echa tej przemiany pobrzmiewają zarówno w opisie map nieba Januszowskiego – „Smok jest Serpens albo Draco” – jak i w *Fenomenach*: „głowa okrutnego Węża” (KochPhaen 61). Nazwy te pasują do wyobrażonej figury gwiazdozbioru – jego kształt i usytuowanie między Niedźwiedzicami obrazowo przedstawiają oba teksty.

Oprócz zaprezentowania ogólnego zarysu konstelacji, w obu tekstach (podobnie jak w greckim) wskazanych zostaje pięć





gwiazd z łba Smoka (KochArat 63–66, KochPhaen 57–58). Ich identyfikacja nie jest oczywista, gdyż opis ten nie pokrywa się z przedstawieniem Smoka w późniejszym katalogu gwiazd Ptolemeusza. Odpowiedź znajdujemy w tekście łacińskim – w przekładzie Kochanowski ten fragment pominął. Według Aratosa dwie z wymienionych gwiazd łba Smoka i gwiazda na końcu ogona Wielkiej Niedźwiedzicy ( $\eta$  UMa) leżą na linii prostej (KochArat 69–70). Na tej podstawie, idąc za Hipparchem (1894 I, IV, 4), możemy utożsamiać gwiazdę na prawej skroni z  $\gamma$  Dra, a gwiazdę w szczęcie z  $\mu$  Dra (u Ptolemeusza, odpowiednio, „gwiazda nad głową” i „gwiazda na jęzorze”; Toomer, s. 344). Propozycje identyfikacji pozostałych trzech gwiazd (Kidd, s. 198): druga gwiazda na skroni to  $\xi$  Dra, oczy zaś –  $\beta$  i  $\nu$  Dra. Według Ptolemeusza to gwiazdy „na szczęcie [lub policzku]”, „nad okiem” i „w paszczy” (Toomer, s. 344), co jeszcze dobitniej uświadamia proces ewolucji, jakiemu podlegały opisowe nazwy gwiazd wraz z rozwojem uranografii. Zauważmy też, że tradycja wskazywania położenia gwiazd na podstawie tworzonych przez nie na sferze niebieskiej linii sięga astronomii Mezopotamii; metoda ta została później wykorzystana w astronomii matematycznej przez Hipparcha i Ptolemeusza<sup>2</sup>.

Fragment poświęcony tej konstelacji zamyka ustęp mówiący, że łeb Smoka na bardzo krótko skrywa się pod horyzontem (KochArat 71–72, KochPhaen 59–60), wschodząc i zachodząc właściwie w tej samej części nieboskłonu – w najbliższym sąsiedztwie kardynalnego punktu północy. Zjawiska wschodów i zachodów gwiazd są funkcją epoki (precesja zmienia położenie bieguna na sferze niebieskiej) i szerokości geograficznej miejsca obserwacji. Hipparch wykazał, że w epoce Aratosa najbardziej południowe gwiazdy Smoka (a przynależą one do łba) w swoim najniższym położeniu dotykały horyzontu w punkcie N dla szerokości geograficznej Aten (ok. 37°; Hipparch 1894 I, IV, 8). Oczywiście, na mniejszych szerokościach geograficznych, np. w Aleksandrii (szerokość geograficzna ok. 31°), łeb Smoka trochę głębiej i na nieco dłużej chowałby się pod północny horyzont.

### **Kłeczeń (Herkules)**

(KochArat 73–80, KochPhaen 61–64)

Początkowo nazwa gwiazdozbioru oddawała pozycję przyjętą przez anonimową postać, która miała kłeczeć z rozpostartymi ramionami. W taki sposób prezentując konstelację grecki Aratos, Hipparch w swoim komentarzu i Ptolemeusz

<sup>2</sup> Por. J. Włodarczyk, *Early Star Catalogues or What Do We Really Know about Ancient Observational Procedures of Positional Measurements*, [w:] *Science in Contact at the Beginning of Scientific Revolution*, ed. by J. Zamrzlová, Prague 2004 (Acta Historiae Rerum Naturalium Necnon Technicarum, New Series, vol. 9), s. 85–86.

w katalogu gwiazd, co prowadzi do pojawienia się zlatynizowanej wersji *Engonasin* lub *Nixus*. Tej pierwszej formy używa jeszcze idący za Ptolemeuszem Mikołaj Kopernik w *De revolutionibus*. Spolszczył ją Kochanowski, ale już w opisie map nieba Januszowskiego (jak również na mapie) pojawia się druga nazwa, która ostatecznie utrwaliła się w uranografii: „Kłeczeń jest Engonasin albo Hercules”. Herkules był jedną z wielu propozycji, jakie greccy i łacińscy autorzy wysuwali w stosunku do tego gwiazdozbioru; konkurował z Atlase, Ceteusem, synem Lykaona, Iksjonem, Orfeuszem, Prometeuszem, Tamyrisem, Tantalem i Tezeuszem (Condos, s. 116–117). Być może ta mnogość pretendentów powstrzymywała uranografów, dążących do bardziej uniwersalnych ustaleń, przed opowiedzeniem się za konkretnym imieniem. Wydaje się, że szale na rzecz Herkulesa przechyliły ostatecznie kolejne wydania *Katasterismoi* Pseudo-Eratostenesa i *Poeticon astronomicum* (De astronomia) Hyginusa, zapoczątkowane wenecką edycją Ratdolta (1482).



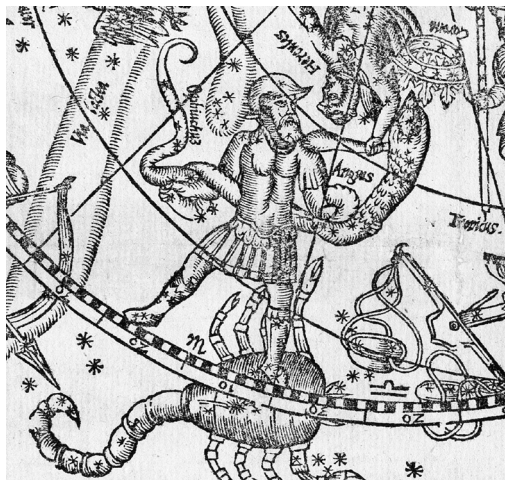
Bardziej szczegółowe opisanie figury konstelacji odnajdujemy przede wszystkim we fragmentach poświęconych wschodom gwiazdozbiorów zodiakalnych: Lwa, Wagi i Skorpiona.

### Wieniec (Korona Północna)

(KochArat 81–84, KochPhaen 65–66)

Swoją obecną nazwę, Korona Północna (Corona Borealis; na mapie Januszowskiego po prostu „Corona”), gwiazdozbiór zawdzięcza Klaudiuszowi Ptolemeuszowi, który był zmuszony doprecyzować jego położenie, włączając do swojego katalogu gwiazd również Koronę Południową (Corona Australis; na mapie Januszowskiego: „Corona Meridionalis”), niewystępującą u Aratosa. W przekładzie Kochanowski znalazł ekwiwalent dla łacińskiej Korony w postaci Wieńca (formę tę odnajdujemy jeszcze w *Powązkach* Trembeckiego, 1776), jednakże w dalszej części przekładu określał gwiazdozbiór także mianem Korony (KochPhaen 471 i 508; zob. hasła *Wschód Raka* i *Wschód Wagi*). W *Fenomenach* Kochanowski podał również liczbę dziewięciu gwiazd (KochPhaen 65), mających tworzyć konstelację. Liczby tej nie ma ani w greckim Aratosie, ani w tekście łacińskim, występuje ona natomiast w przekładach

Awienusa i Germanika. Dawna astronomia wyróżniała jednak zazwyczaj albo sześć ( $\alpha$ ,  $\beta$ ,  $\gamma$ ,  $\delta$ ,  $\epsilon$  i  $\iota$  CrB; Hipparch), albo osiem gwiazd (dodatkowo  $\theta$  i  $\pi$  CrB; Ptolemeusz), tworzących mniej lub bardziej domknięty diadem.



### **Ofijuchus / Wężownik / Wąż**

(KochArat 85–102, KochPhaen 67–76)

Ustęp ten łączy w sobie opisy Wężownika (Ophiuchus) i Węża (Serpens; pojawia się też Skorpion, o czym niżej), splecione ze sobą równie mocno jak figury tych gwiazdozbiorów, co obrazuje mapa nieba Januszowskiego. Co ciekawe, chociaż zgodnie z tekstem Aratosa i podążających za nim Cyserona oraz Kochanowskiego Wąż „przepasuje Ofijuchą”, w ścisłej uranografii wyraźnie rozdzielano te konstelacje. W ten sposób Wąż stał się jedynym gwiazdozbiorem złożonym z dwóch oddzielnych części, leżących po lewej, zachodniej (Caput), i po

prawej, wschodniej (Cauda) stronie Wężownika (por. Dobrzycki, Włodarczyk, s. 244). To wzajemne usytuowanie obu końców Węża względem stron Wężownika oddają i Aratos, i Kochanowski w tekstach łacińskim i polskim.

W opisie konstelacji pojawia się porównanie jasności gwiazd przypisanych do ramion Wężownika i do jego rąk. Według Hipparcha (1894 I, IV, 16) i Ptolemeusza (Toomer, s. 354) ramiona tworzą gwiazdy: po prawej  $\beta$  i  $\gamma$  Oph, po lewej zaś –  $\iota$  i  $\kappa$  Oph; ręce to  $\delta$  i  $\epsilon$  Oph (lewa) oraz  $\nu$  i  $\tau$  Oph (prawa). Wszystkie one są porównywalnej jasności, od trzeciej do czwartej wielkości gwiazdowej (tylko  $\tau$  Oph jest wyraźnie słabsza), przy tym nawet najjaśniejsze z nich, czyli  $\beta$ ,  $\delta$ ,  $\kappa$  i  $\nu$  Oph, nie są najjaśniejszymi gwiazdami Wężownika, choć wszystkie cztery można dostrzec na niebie rozświetlonym pełnią Księżyca. Podkreślenie dużej jasności ramion (KochArat 89–90, KochPhaen 69–70) kosztem blasku rąk (KochArat 91, KochPhaen 70) wydaje się więc przesadne. Z drugiej strony, ramiona Wężownika świecą kilkanaście stopni wyżej od rąk w stosunku do drogi Księżyca wśród gwiazd, co oznacza, że gdy tarcza Księżyca znajduje się w pobliżu konstelacji, gwiazdy rąk trudniej dostrzec.

### **Niedźwiadek (Skorpion)**

(KochArat 97, KochPhaen 73–76)

Skorpion pojawia się u Aratosa w krótkim epizodzie jako podnózek Wężownika, chociaż jest konstelacją bardzo charakterystyczną, przynależną do zo-

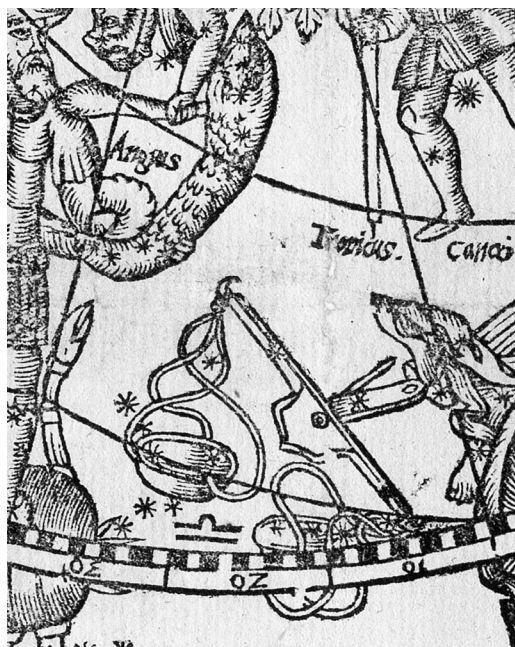
diaku, w której świeci czerwono jedna z najjaśniejszych gwiazd nieba, Antares ( $\alpha$  Sco). Więcej miejsca Skorpionowi poświęci Aratos, omawiając zachowanie Oriona na nieboskłonie, wywiedzione z mitologii (KochArat 695–714, KochPhaen 517–526).

W greckiej i łacińskiej (KochArat 97) wersji Aratosa Skorpiona przyduszają obie stopy Wężownika. Takie usytuowanie figur gwiazdozbiorów oprotował Hipparch, zwracając uwagę, że można tak mówić tylko o lewej stopie Wężownika (Hipparch 1894 I, IV, 15). W przekładzie Kochanowski uniknął tego nieporozumienia poprzez niedomówienie, świadome lub nie (KochPhaen 72–73) – dostępne mu mapy nie pozostawiały już wątpliwości w tej kwestii.

W polskich *Fenomenach* pojawia się jednak dwuznaczność, która nie występuje w oryginale. Kończąc opis Wężownika, Węża i Skorpiona, Aratos podkreśla, że łeb gada leży na niebie tuż przy Koronie (KochArat 102). W tłumaczeniu Kochanowskiego ta konfiguracja pojawia się we fragmencie wyróżnionym śródtytułem *Niedźwiadek* i poeta widzi przy Wieńcu „żędló” (KochPhaen 76). Astronomia nie pozostawia wyboru: to musi być łeb Węża. Tutaj jednak „zędló” kojarzy się z jadowitym zakończeniem ogona Skorpiona, znajdującym się na niebie gdzie indziej, przy Strzelcu, co zresztą w innym miejscu Kochanowski skrzętnie odnotowuje (KochPhaen 257).

## Waga

(KochArat 103–104, KochPhaen 77–78)  
Gwiazdozbiór zodiakalny, potraktowany zdawkowo podobnie jak Skorpion, z którym Waga ma związki genezyjskie. Skorpion jako konstelacja pojawił się w uranografii starożytnej Mezopotamii, by w pewnym, trudno uchwytym momencie historii, kiedy na podstawie gwiazdozbiorów zodiakalnych nierównej wielkości utworzono tuzin równej długości znaków zodiaku (po  $30^\circ$ ; działo się to zapewne w VI–V wieku p.n.e. nad Eufratem i Tygrysem), rozpaść się na (okrojonego) Skorpiona i Szcypce (Kleszcze; grec.  $\chi\eta\lambda\alpha\iota$ ); w ten sposób stał się podstawą znaków Skorpiona i Wagi (Dobrzycycki, Włodarczyk, s. 196–197). W dawnej uranografii greckiej w odniesieniu do tych konstelacji pojawiała się zarówno określe-





nie Szczypce, jak i Waga (ζυγός) (Toomer, s. 371), przy tym Szczypce są obecne u Aratosa i w katalogu gwiazd Ptolemeusza, co utrwaliło dualizm nomenklatury gwiazdowej i zodiakalnej. Idąc za Ptolemeuszem, nazwy Szczypce (Chelae) użył też Kopernik, chociaż na mapach nieba z epoki widniała już Libra (por. np. mapy Albrechta Dürera–Konrada Heinfogla [1515] i Petera Apiana [1536]; Dobrzycki, Włodarczyk, s. 40–41). Kochanowski w tekście łacińskim pozostawił (tak jak Awienus) Szczypce, ale w polskim posłużył się nazwą „Waga”, którą odnajdujemy również na mapie Januszowskiego, raz zaś nawiązał do genezy konstelacji, wspominając „Niedźwiadkowe ostatnie ramię” (KochPhaen 197).

Z gwiazdozbiorem tym Kochanowski wiąże dwa określenia. Nazywa go „równą Wagą” (KochPhaen 78), podczas gdy u Aratosa jest mowa o „wielkich Szczypcach” (Kidd, s. 78–79). Na myśl przychodzą dwie najbardziej oczywiste interpretacje. Pierwszą można powiązać ze sposobem przedstawiania figury konstelacji na mapach – żadna z szal nie przeważa. Ściśle astronomiczna proveniencja epitetu „równa” mogłaby wywodzić się stąd, że wejście Słońca w znak Wagi wyznacza równonoc jesienną. Biorąc to drugie wytłumaczenie pod uwagę, warto jednak pamiętać, że za sprawą precesji astronomicznej znak Wagi w czasach Kochanowskiego nie pokrywał się już z konstelacją Wagi i równonoc jesienną zapowiadało Słońce w gwiazdozbiórze Panny, a zatem ta interpretacja przynosiłaby pewną wiedzę o (nie)kompetencjach astronomicznych poety. Drugie określenie odnosi się do widoczności konstelacji: gwiazdom Wagi przypisana zostaje niezbyt duża jasność („tá nie gore ták silnie”, KochPhaen 78). W greckim oryginale i łacińskich wersjach (np. KochArat 104 i 667) mowa jest po prostu o słabszym blasku Szczypiec, Kochanowski w przekładzie wprowadza, jak się wydaje, porównanie – nie do końca jednak czytelne. Ślad dyskusji, jak można rozumieć taką ocenę gwiazdozbioru, znajdujemy już u Hipparcha. Rozważa on dwie możliwości: mała liczebność gwiazd w konstelacji lub ich mniejsza jasność, i opowiada się za drugim rozwiązaniem (Hipparch 1894 I, IV, 18). Gdybyśmy chcieli wskazać gwiazdy, do których Kochanowski porównuje Wagę, mielibyśmy do wyboru grzbiet i głowę Węża oraz Wieniec, czyli dzisiejszą Koronę Północną. Zestawienie jasności gwiazd w tych trzech konstelacjach pokazuje, że Waga w żaden sposób nie odstaje od pozostałych. Ale nie jest łatwo, patrząc w niebo, wyobrazić sobie figurę gwiazdozbioru Wagi, podczas gdy gwiazdy Wieńca tworzą spektakularny, łatwo zauważalny kształt. Niewykluczone więc, że Kochanowski ocenia wygląd Wagi w podobnych kategoriach, do jakich wcześniej, idąc za Aratosem, odwoływał się przy opisie widoczności Wielkiego Wozu (zob. hasło *Wozy/Niedźwiedzice*).

**Bootes (Wolarz)**

(KochArat 105–111, KochPhaen 79–82)

Kochanowski nie pokusił się o spolszczenie nazwy tego gwiazdozbioru (Wolarz), należącego do elitarnej grupy konstelacji wzmiankowanych przez Homera (a także Hezjoda). Podał natomiast za Aratosem i Cyceronem dwie nazwy, wiążące się z funkcją, jaką tradycyjna uranografia przypisała widzianej tu męskiej postaci w odniesieniu do gwiazd Wielkiej Niedźwiedzicy: „Bootes” ‘poganiacz wołów’ (zob. hasło *Wozy/Niedźwiedzice*) lub „Árktofiláks” ‘tropiący niedźwiedzia’ (o różnorodności mitologicznych identyfikacji zob. Dobrzycki, Włodarczyk, s. 118–120). Wymienia również z imienia Arktura ( $\alpha$  Boo), gwiazdę najjaśniejszą w Wolarzu i jedną z najjaśniejszych na niebie. W dawnej literaturze trzy nazwy, Arktofylaks, Arktur i Bootes, były używane zamiennie na oznaczenie gwiazdy i gwiazdozbioru, chociaż w katalogu Ptolemeusza Arktur jest gwiazdą nieobjętą figurą konstelacji, umieszczoną „między udami” i tak pokazywaną na XVI-wiecznych mapach nieba, również u Januszowskiego. Kochanowski każe szukać Arktura „pod plecionym sznurem” (KochPhaen 81), co wydaje się zagadkowe. W greckim oryginale Aratos umiejscawia gwiazdę poniżej pasa Wolarza, w tekście łacińskim mamy „poniżej piersi” (KochArat 109), Awienus wskazuje przestrzeń między nogami. Co ciekawe jednak, Awienus dookreśla położenie gwiazdy w ten sposób: „To miejsce bowiem, w którym złote pasy okalają najwyższe warstwy nieba, przypisane jest Arkturowi [...]”<sup>3</sup>. „Złote pasy” to zapewne poetycka rozbudowa Aratosowej informacji o krążeniu gwiazdy wokół bieguna. Tak czy owak, można postawić pytanie, czy mamy tu do czynienia z daleko idącą kompresją przekładu, czy w plecionym sznurze należałoby raczej widzieć fragment ubioru



<sup>3</sup> Za: E. Bielecka, *Aratea Rufiusa Festus Avienusa. Zarys monograficzny, rozprawa doktorska*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań 2014, s. 173.



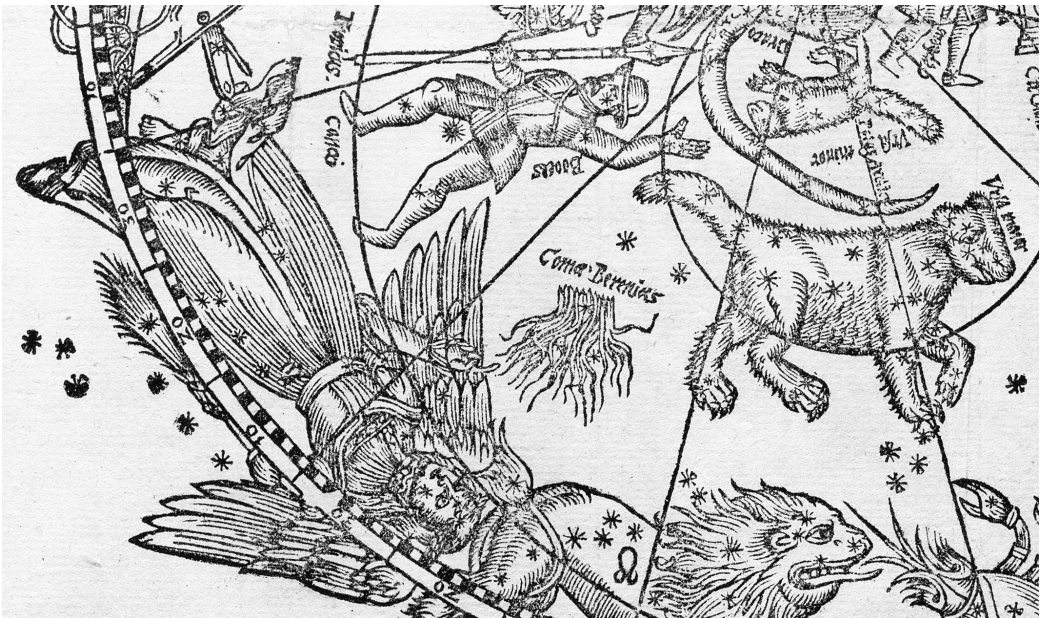
Wolarza – w drugiej połowie XVI wieku pojawiają się mapy nieba, które, odchodząc od klasycznej nagości figur konstelacji, wprowadzają postaci starannie ubrane; przykładem tego rodzaju stylistyki jest mapa Januszowskiego. Wreszcie: i w przypadku tej konstelacji podnoszona jest jej jasność, którą należy rozumieć raczej jako podkreślenie jej spektakularności w tym obszarze nieba niż pochwałę szczególnej jasności gwiazd innych niż Arktur.

Arktur zostanie również przywołany podczas omawiania widoczności gwiazdozbioru Ołtarza (KochArat 449–452, KochPhaen 345–348).

### **Panna i gwiazdy poza konstelacjami**

(KochArat 111–169, KochPhaen 83–134)

Położenie Panny, na początku i końcu tego długiego fragmentu, określone jest poprzez jej przestrzenną relację względem Wolarza (Bootes). Wskazane też zostały najjaśniejsza gwiazda,  $\alpha$  Vir, zwana Kłosem (łac. Spica; KochArat 112, KochPhaen 84) oraz gwiazdy zwieńczające figurę konstelacji – w ramionach Panny i nad nimi (KochArat 161–162, KochPhaen 125–126). Idąc za Hipparchem, gwiazdy w ramionach, odpowiednio: lewym i prawym, identyfikujemy jako  $\gamma$  i  $\delta$  Vir (Hipparch 1894 III, II, 9 i 12; III, IV, 12 i V, 5). Jasna gwiazda nad nimi to  $\epsilon$  Vir. Przy tym w przekładzie polskim, tak jak w greckich wydaniach Aratosa, Kochanowski wskazuje tę gwiazdę z imienia: Protrigiter (gr. προτρύπητήρ ‘zbierający winorośl’; w nomenklaturze łacińskiej w okresie



renesansu wykształciła się ostatecznie nazwa Vindemiatrix [Kunitzsch, Smart, s. 60]). W tekście łacińskim, podobnie jak u Germanika i Awienusa, nazwa ta nie występuje. Warto zauważyć, że w tym miejscu związek między słownym opisem gwiazd Panny a jej przedstawieniem na mapie Januszowskiego uległ rozluźnieniu. Figury gwiazdozbiorów zostały narysowane zgodnie ze wskazówkami zawartymi w katalogu Ptolemeusza, który dokonał pewnych przesunięć w obrębie konstelacji w trosce o to, by postać Panny zachowała odpowiednie proporcje. I tak  $\delta$  Vir, czyli według Hipparcha prawe ramię, u Ptolemeusza znalazła się na prawym boku, pod pasem (Toomer, s. 340).

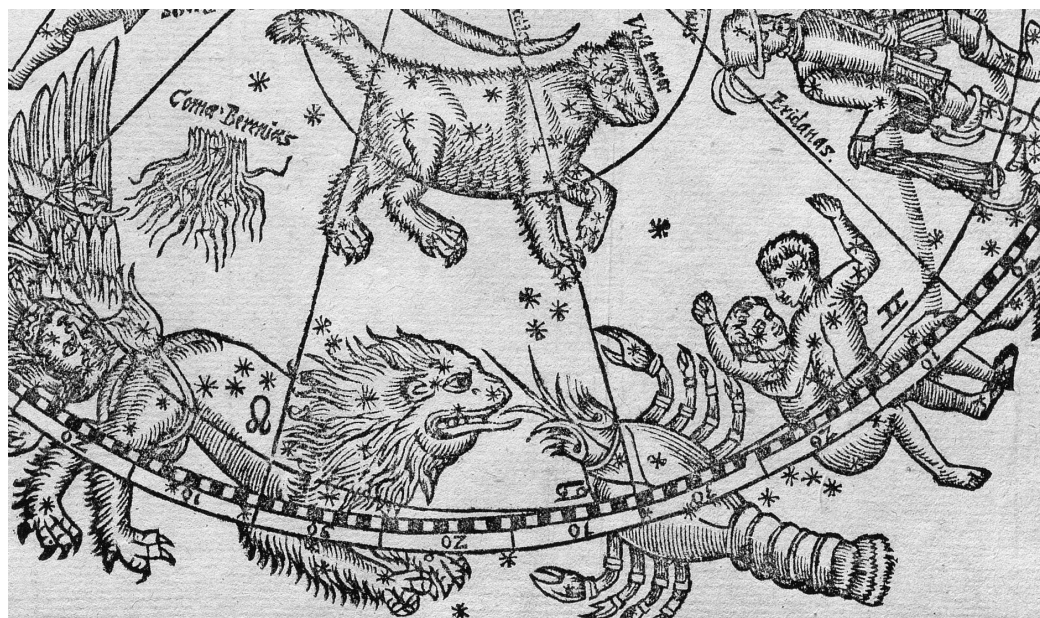
W ostatnich wersach tego fragmentu pojawia się wzmianka o gwiazdach spoza figury Wielkiej Niedźwiedzicy, ale obecne tu niejednoznaczności utrudniają ich identyfikację. Jasność (której synonimem w ówczesnej terminologii była wielkość)  $\epsilon$  Vir zostaje porównana, i jest to uprawnione, do blasku gwiazd w ogonie Wielkiej Niedźwiedzicy, ale w tekście greckim mowa o gwieździe poniżej ogona (Kidd, s. 83), a zatem przypuszczalnie o  $\alpha$  CVn. Oczywiście, Canes Venatici, czyli Psy Gończe, to późniejsza konstelacja (zob. Dobrzycki, Włodarczyk, s. 126–127), w katalogu Ptolemeusza  $\alpha$  CVn to wciąż gwiazda poza figurą Wielkiej Niedźwiedzicy, właśnie „pod ogonem”. Następnie tekst grecki wymienia trzy jasne gwiazdy, które biegną po niebie przed łapami Niedźwiedzicy: jedna przed przednimi łapami, druga przed kończynami tylnymi, trzecia zaś pod tylnym kolanem. Ich identyfikacja jest problematyczna. W polskim przekładzie zaskakuje z kolei wzmianka o czterech gwiazdach tworzących kwadrat, niemająca pokrycia ani w tekście greckim, ani łacińskim. Czy Kochanowski mógł się zasugerować w tym wypadku grupką gwiazd widoczną na mapie Januszowskiego pod przednimi łapami, rozwiązując ten kalambur za pomocą *licentia poetica*?

### **Bliźnięta, Rak, Lew**

(KochArat 170–179, KochPhaen 135–140)

Trzy gwiazdozbiory zodiakalne zostały tu potraktowane ogólnikowo (tekst nie wyróżnia np. trzech jasnych gwiazd:  $\alpha$  Leo [gr. Βασιλίσκος, łac. Stella Regia, w epoce renesansu nazwanego Regulusem], Kastora i Polluksa [ $\alpha$  i  $\beta$  Gem]), a ich położenie określono względem części ciała Wielkiej Niedźwiedzicy, która pojawiła się w poprzedzających ten fragment wersach. Przy tym, uzupełniając Cyclerona, Kochanowski trzyma się tekstu greckiego, jest więc bardziej lapidarny od Awienusa. Nieco więcej informacji o najmniej efektownej konstelacji z tej trójki, Raku, odnajdziemy w tekście łacińskim, we fragmencie poświęconym znakom pogodowym (KochArat 962–970). Mowa tam o rozmytym obiekcie zwanym Praesepe (Żłóbek), który dziś identyfikujemy z otwartą gromadą gwiazd M44, i o towarzyszących mu dwóch gwiazdach określanych mianem Oslów ( $\gamma$  i  $\delta$  Cnc).





Wędrowka Słońca przez te gwiazdozbiory przypada na okres letni. Należy jednak pamiętać o rozróżnieniu między znakami zodiaku a odpowiadającymi im konstelacjami. Początek astronomicznego lata wyznacza przejście Słońca ze znaku Bliźniąt w znak Raka. W czasach Aratosa punkt przesilenia letniego wypadł rzeczywiście w gwiazdozbiorze Raka, ale w czasach Kochanowskiego – już w Bliźniętach.



### Woźnica

(KochArat 180–192, KochPhaen 141–146) Położenie gwiazdozbioru zostało określone względem Bliźniąt i Wielkiej Niedźwiedzicy. Najjaśniejsza gwiazda konstelacji,  $\alpha$  Aur, należała do grupy nielicznych gwiazd obdarzonych imieniem własnym już w starożytności: gr. Aἴζ, łac. Capra lub Capella, czyli Koza. Towarzyszyły jej Koziółki, które identyfikujemy z gwiazdami  $\zeta$  i  $\eta$  Aur. U Aratosa Koza świeci na lewym ramieniu Woźnicy, Koziółki zaś – na lewym nadgarstku, co znajduje odzwierciedlenie w obu tekstach Kochanowskiego, choć w nieco odmienny sposób.

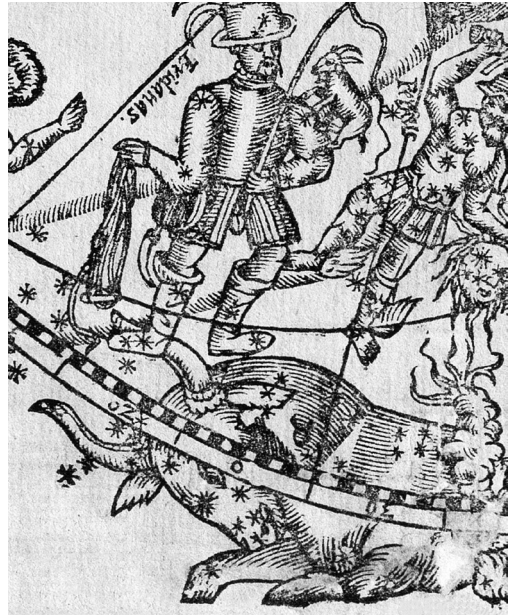
Wzmianka o tych gwiazdach jako znaku pogodowym odnosi się do ich wieczornego wschodu (po okresie niewidoczności) w połowie września (zostanie powtórzona przy opisie zjawisk towarzyszących wschodowi Strzelca i Koziorożca). W *Dożynkach* współczesny Aratosowi Teokryt ujął to w ten sposób: „Lekko do Mityleny poniesie cię fala, / Choć zabłyśły Kozłęta na zachodnim niebie [...]” (Teokryt, *Sielanki*, przeł. i oprac. A. Sandauer, Warszawa 1973, s. 58; sielanka 7: *Dożynki*, w. 51–52).

W starożytnej uranografii Woźnica był niekiedy identyfikowany z Erichtoniosem, co być może stanowi wytłumaczenie błędu obecnego na mapie Januszowskiego: przy figurze konstelacji rytownik umieścił napis „Eridanus” zamiast „Erichthonius”, który jednak odnajdujemy w opisie mapy wraz z drugim imieniem, Heniochus, znanym z *Astronomica* Maniliusza (I 362).

### Wół (Byk)

(KochArat 194–203, KochPhaen 147–154)  
W przekładzie Kochanowski zdecydował się na nazwę Wół, choć w opisie map Januszowskiego pojawił się Byk. Wcześniejszą propozycję nazwania tej konstelacji Wołem odnajdujemy w najstarszym znanym przekazie terminologii zodiakalnej, zapisanym w połowie XV wieku anonimową ręką na rękopiśmiennej kopii tablic astronomicznych Jacoba ben Makhira Ibn Tibbona z Montpellier, zachowanej w Bibliotece Jagiellońskiej (Dobrzycki, s. 442).

Przekład polski precyzyjniej oddaje kształt figury konstelacji, mówiąc o kłęczącym zwierzęciu – rzeczywiście: na niebie mamy jedynie przednią część Byka. Jasne gwiazdy układają się w charakterystyczny kształt trójkątnego łba z rogami (w uzupełnieniu Cycerona Kochanowski mówi o „złotych rogach”, nie znajdziemy tego u Aratosa), łatwo rozpoznawalny na niebie. Na końcu prawego rogu świeci gwiazda  $\zeta$  Tau, koniec lewego rogu wyznacza gwiazda  $\beta$  Tau, wspólna z Woźnicą, bo określająca jednocześnie położenie jego prawej stopy. Miejsce łba wyznaczają Hiady – grupka kilku blisko siebie leżących gwiazd (według współczesnej terminologii jest to gromada otwarta, złożona z kilkuset gwiazd), z jaśniejącym wśród nich Aldebaranem ( $\alpha$  Tau), który jednak do tej gromady nie należy. Hiady to mitologiczne siostry Plejad, które współcześnie też przynależą



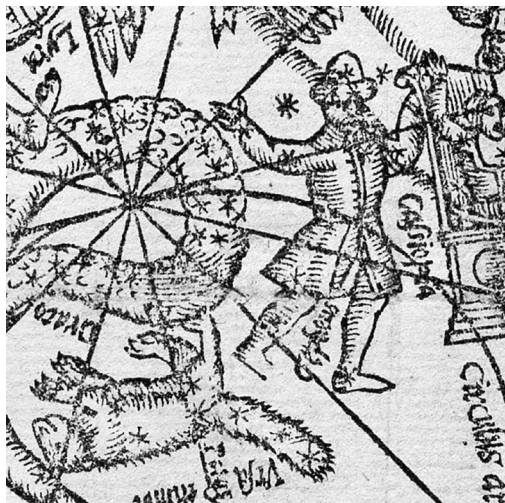


do konstelacji Byka, ale u Aratosa miały jeszcze status oddzielnego zbiorowiska gwiazd (KochArat 279–293, KochPhaen 217–228).

Hiady wraz z Plejadami są wzmiankowane zarówno przez Homera, jak i Hezjoda; u tego ostatniego ich wschody i zachody wyznaczały rytm prac na roli. W przypadku Hiad Aratos nie porusza tego wątku (a Kochanowski jedynie go sygnalizuje, przywołując nazwę „Dżdżownice”, nawiązującą do greckiego odpowiednika „dżdżyste”), powrócimy więc do niego w komentarzu poświęconym Plejadom.

Gwiazda  $\beta$  Tau, przypisana i do Byka, i do Woźnicy, posłużyła tu do podkreślenia wspólnego dobowego ruchu obu konstelacji, zaznaczone jednak zostało odmienne ich położenie względem horyzontu podczas wschodów i zachodów (jest to zapowiedź późniejszego dużego fragmentu poświęconego wschodom i zachodom gwiazdozbiorów; KochArat 614–798, KochPhaen 463–600). Opis ten z grubsza odpowiada śródziemnomorskiemu nieboskładowi, chociaż Hipparch oprotował jego ogólnikowość (1894 I, V, 14–18).

Byk jest ostatnią konstelacją na pierwszym niebieskim „szlaku” wytyczonym przez Aratosa wśród gwiazd północy. Wejście na szlak drugi wymaga powrotu w okolice północnego bieguna niebieskiego.



### Cefeusz

(KochArat 204–210, KochPhaen 155–160)  
We fragmencie tym ogólnemu wskazaniu położenia Cefeusza, poprzez odniesienie go do Małej Niedźwiedzicy i Smoka, towarzyszy próba precyzyjniejszego określenia wzajemnego położenia gwiazd w stopach Cefeusza (prawa:  $\kappa$  Cep, lewa:  $\gamma$  Cep) i ostatniej gwiazdy w ogonie Niedźwiedzicy ( $\alpha$  UMi) – mają one tworzyć trójkąt równoboczny (por. jednak Hipparch 1894 I, V, 19). Łaciński tekst (KochArat 208–210) oddaje poprawnie grecki oryginał, natomiast polski przekład Kochanowskiego (KochPhaen 159–160) gubi tę informację.

### Kasjopeja

(KochArat 211–218, KochPhaen 161–168)

Charakterystyczny układ pięciu jaśniejszych gwiazd Kasjopei ( $\epsilon$ ,  $\delta$ ,  $\gamma$ ,  $\alpha$  i  $\beta$  Cas) tworzy dobrze widoczną na nocnym niebie literę W (lub M). Jednakże Aratos przedstawia bardziej wyrafinowane porównanie, które sprawia pewne

kłopoty interpretacyjne. Zazwyczaj proponowane są dwa odczytania: gwiazdy Kasjopei przypominają klucz do otwierania podwójnych zaryglowanych drzwi albo drzwi o dwóch skrzydłach z zasuwą i kluczem (por. Kidd, s. 253–254). Nie rozstrzygając tej kwestii, zauważmy, że Kochanowski, zarówno w przekładzie, jak i w tekście łacińskim, opowiedział się za drugą wersją.

Dodajmy, że figura konstelacji przedstawia Kasjopeję siedzącą na tronie, w takiej też pozie występuje ona na mapach nieba, ale tutaj przy opisie gwiazdozbioru informacja ta się nie pojawia. Aratos wspomni o tronie, prezentując nieco dalej Perseusza, a później opisując zachód Kasjopei podczas wschodu Skorpiona, Kochanowski uczyni podobnie, ale tylko przy Perseuszu (KochPhaen 215).



### Andromeda

(KochArat 219–229, KochPhaen 169–176)  
Najjaśniejsza gwiazda Andromedy to  $\alpha$  And, która świeci w jej głowie i jest jednocześnie gwiazdą wspólną z Pegazem (Koń). Inne w miarę jasne gwiazdy, które można by wskazać jako wyznaczające położenie wymienionych części ciała księżniczki, to:  $\gamma$  And (lewa stopa u Hipparcha [1894 II, VI, 13; III, II, 7], ale „nad lewą stopą” w katalogu Ptolemeusza; Toomer, s. 359–360),  $\phi$  Persei (prawa stopa u Hipparcha [1894 II, VI, 10; III, I, 12] i Ptolemeusza) oraz  $\beta$  And (jako najjaśniejsza z trzech gwiazd tworzących pas; Hipparch 1894 III, I, 13; III, III, 2; katalog Ptolemeusza). W przypadku ramion najjaśniejsza jest  $\delta$  And, niewymieniona przez Hipparcha, u Ptolemeusza umiejscowiona „między ramionami”; Ptolemeusz wskazuje jeszcze  $\pi$  And jako

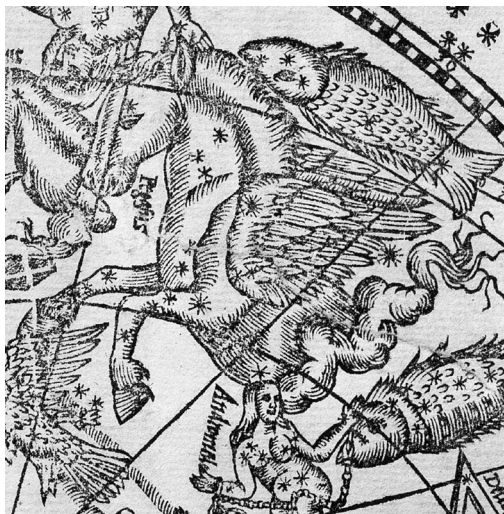




prawie (Hipparch 1894 II, VI, 4; III, I, 9 – na piersi) oraz  $\epsilon$  And jako lewe ramię (u Hipparcha nieobecna); kilka słabszych gwiazd zarysowuje ręce i dłonie.

Zauważmy, że i u Aratosa, i w tekstach Kochanowskiego Andromeda jest obleczona w szatę (jej pas został wspomniany także nieco dalej, KochArat 252, KochPhaen 195), ale mapa Januszowskiego ukazuje ją nagą. Z kolei ani u Aratosa, ani u Cyserona nie pojawia się warkocz, obecny zarówno w przekładzie Kochanowskiego (KochPhaen 175), jak i na mapie Januszowskiego.

W ustępie tym podkreślona została łatwość, z jaką można odnaleźć Andromedę na niebie. Jest to rzeczywiście gwiazdozbiór dość charakterystyczny, chociaż nie tworzą go szczególnie jasne gwiazdy. Zostanie jeszcze kilkakrotnie wykorzystany do umiejscowienia innych, mniej spektakularnych konstelacji.



### Koń (Pegaz)

(KochArat 226–246, KochPhaen 175–190)  
I w tekście, i na niebie łącznikiem między Andromedą a Pegazem jest wspólna gwiazda  $\alpha$  And. Wyznacza ona jeden z wierzchołków charakterystycznego czworoboku; pozostałe wierzchołki to najjaśniejsze gwiazdy konstelacji, czyli  $\alpha$ ,  $\beta$  i  $\gamma$  Peg. Wspomniana zaś przez Kochanowskiego gwiazda na końcu pyska to  $\epsilon$  Peg, nieco słabsza od tej czwórki. Usytuowanie tej konstelacji w stosunku do Ryb i Wodnika zostaje opisane nieco dalej (KochArat 307–308, KochPhaen 239–240; zob. hasło *Wodnik*, *Koziorożec*).

W astronomii starożytnej gwiazdozbiór ten był nazywany Koniem (gr. ἵππος, łac. Equus). Aratos powiązał go z mitem Pegaza, który, uderzając kopytem w Helikon, doprowadził do wytrysnięcia źródła Hippokrene, co wydaje się dość oczywistym wyborem, jeśli weźmiemy pod uwagę bezpośrednią bliskość w tym obszarze nieba Kasjopei, Cefeusza, Andromedy i Perseusza. Niemniej w opisie figury konstelacji ani u Aratosa, ani u Hipparcha nie pojawiają się odniesienia do skrzydeł. Koń ze skrzydłami został przedstawiony na Globusie Farnejskim, którego datowanie jest niepewne<sup>4</sup>, o skrzydlatym Koniu wspomina Maniliusz (V 633). Dopiero jednak w katalogu Ptolemeusza w opisie gwiazd

<sup>4</sup> D.W. Duke, *Analysis of the Farnese Globe*, „Journal for the History of Astronomy” 37, 2006, s. 87–100; E. Dekker, *Illustrating the Phaenomena: Celestial Cartography in Antiquity and the Middle Ages*, Oxford 2013, s. 84–102.

znajdujemy jednoznaczne odniesienia do skrzydeł; np. trzy jasne gwiazdy czworoboku umiejscowione zostały w ten sposób:  $\gamma$  Peg – na zadzie i końcu skrzydła,  $\beta$  Peg – na prawej łopatce, w miejscu, gdzie łączy się z nią noga,  $\alpha$  Peg – między łopatkami, tam, gdzie przylega skrzydło (Toomer, s. 358–359).

Kochanowski pozostał przy Koniu, w opisie map Januszowskiego odnajdujemy „Kón jest Pegasus”. Współczesna uranografia opowiedziała się za Pegazem.

### Skop (Baran)

(KochArat 247–255, KochPhaen 191–198)  
W przekładzie Kochanowski zdecydował się na nazwę Skop (zob. *Komentarz językowy* do KochPhaen 9/6 [191]), której w opisie map Januszowskiego jako odpowiednik towarzyszy tylko „Aries”. Tymczasem wcześniejszą propozycję nazwania tej konstelacji Baranem odnajdujemy we wspomnianym już najstarszym znanym przekazie terminologii zodiakalnej z połowy XV wieku, zapisanym na rękopiśmiennej kopii tablic astronomicznych Jacoba ben Makhira Ibn Tibbona z Montpellier, zachowanej w Bibliotece Jagiellońskiej (Dobrzycki, s. 442).

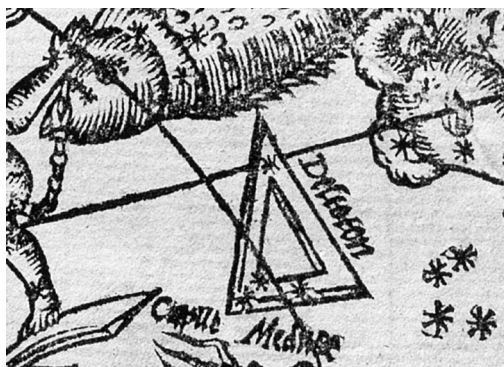


Baran dał nazwę najważniejszemu znakowi zodiaku, którego początek wyznacza punkt przecięcia dwóch wielkich kół na sferze niebieskiej: ekliptyki i równika niebieskiego. Punkt Barana to punkt równonocy wiosennej, który definiuje początek skali długości, liczonej wzdłuż ekliptyki od  $0^\circ$  do  $360^\circ$ , podstawowej w dawnej astronomii (druga współrzędna to szerokość ekliptyczna, mierzona na północ lub południe od ekliptyki w zakresie od  $0^\circ$  do  $90^\circ$ ). Za sprawą precesji punkty równonocy wędrują na tle gwiazd i obecnie punkt Barana znajduje się w konstelacji Ryb. W czasach Aratosa konstelacja Barana leżała jednak na wielkim kole (u Kochanowskiego „koło nawiętsze”), jakim jest równik niebieski, połowiącym nieboskłon i biegnącym przez szczyt Skorpiona, czyli Wagę (zob. hasło *Waga*), oraz pas Oriona. (Szczegółowy opis równika niebieskiego zostanie przedstawiony nieco dalej [KochArat 552–562, KochPhaen 423–434]; na mapie Januszowskiego koło to zostało określone jako „Circulus Aequinoctialis; tu sie rowna dzień z nocą”).

Dobowy obieg gwiazd odbywa się po okręgach równoległych do równika niebieskiego, o mniejszym od niego promieniu, a zatem gwiazdozbiory położone na równiku mają do pokonania najdłuższą drogę, choć w tym samym czasie

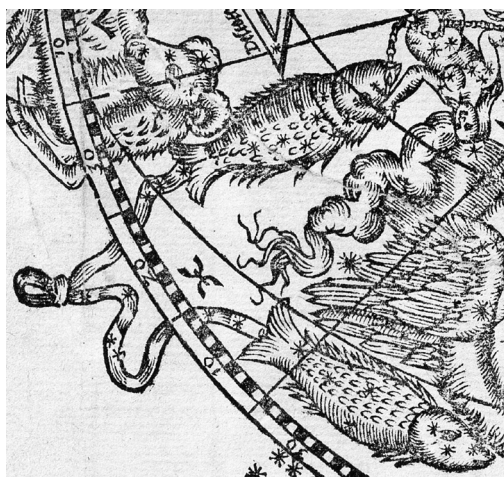
co konstelacje od niego oddalone, bliskie biegunowi; jednocześnie względne położenie gwiazdozbiorów nie ulega zmianie. Tę cechę dobowego obrotu sfery niebieskiej oddają wersy porównujące bieg Barana i Małej Niedźwiedzicy (KochArat 248–249, KochPhaen 192–193).

Baran to gwiazdozbiór niezbyt duży i nieefektywny. Aratos radzi, by do jego znalezienia posłużyć się gwiazdami pasa Andromedy, czyli  $\beta$ ,  $\mu$  i  $\nu$  And. Hipparch (1894 I, VI, 7) zwraca jednak uwagę, że najjaśniejsze gwiazdy w łbie Barana ( $\alpha$ ,  $\beta$  i  $\gamma$  Ari) mają nieco większy blask od gwiazd pasa Andromedy. Tyle że rozległą Andromedę łatwiej jest wypatrzyć, podczas gdy gwiazdy Barana nie układają się w wyrazisty kształt. W polskim przekładzie Kochanowski dodaje nieobecną u Aratosa obserwację, że pod Andromedą „mało co tkwi”. W istocie dzielą ją od Barana słabe gwiazdy jednej z zodiakalnych Ryb oraz nieliczne gwiazdy Trójkąta. Obie konstelacje pojawiają się w tekście zaraz po Baranie.



### Deloton (Trójkąt)

(KochArat 256–261, KochPhaen 199–204)  
Obok Strzały jest to najmniejszy z gwiazdozbiorów Aratosa. Hipparch odnotowuje tylko dwie gwiazdy Trójkąta,  $\alpha$  i  $\gamma$  Tri (1894 III, V, 18 i II, VI, 13), katalog Ptolemeusza cztery. Gwiazdy  $\beta$  i  $\delta$  Tri tworzą wraz z  $\gamma$  Tri podstawę tego niebiańskiego trójkąta równoramiennego, którego dłuższe ramiona zbiegają się w wierzchołku wyznaczonym przez  $\alpha$  Tri.



### Ryby

(KochArat 263–271, KochPhaen 205–212)  
Rozległa konstelacja zodiakalna złożona z wielu słabych gwiazd, z których najjaśniejsza jest  $\alpha$  Psc; wyznacza ona według katalogu Ptolemeusza położenie węzła, który łączy dwa łańcuchy biegnące od ogonów (element ten pojawi się raz jeszcze: KochArat 414–418, KochPhaen 309–312; zob. hasło *Wieloryb i Erydan*). O ile ta identyfikacja nie budzi wątpliwości, o tyle zrozumienie opisu samych Ryb sprawia pewne kłopoty. Aratos i Cyceron lokują Ryby jeszcze bardziej na południe niż Barana, co nie jest prawdą

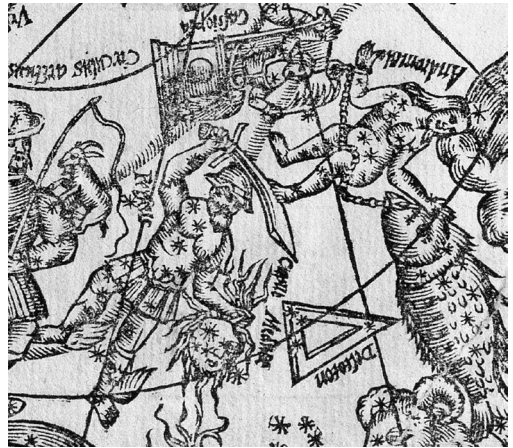


przynajmniej w odniesieniu do Ryby unoszącej się nad łbem Barana (tej pod lewym ramieniem Andromedy); oprotował to już Hipparch (1894 I, VI, 8). Aratos stwierdza, że jedna z Ryb jest lepiej widoczna i bardziej wystawiona na działanie północnego wiatru. Może to dotyczyć północnej Ryby, jeśli uznamy, że lepsza widoczność odnosi się nie do jasności gwiazd (bo gwiazdy obu Ryb mają porównywalny blask), lecz do warunków obserwacji – Ryba ta świeci nieco wyżej nad horyzontem. Cyceron jednak pisze w tym miejscu o Rybie bardziej wysuniętej do przodu (w terminologii astronomicznej oznacza to: w kierunku obrotu sfery niebieskiej), co z kolei lepiej pasuje do południowej z Ryb. Kochanowski w tłumaczeniu idzie za Aratosem.

### Perseusz

(KochArat 272–278, KochPhaen 213–216)  
Ponownie Andromeda (tym razem: jej stopy) służy do właściwego umiejscowienia kolejnego gwiazdozbioru na niebie. Opis Perseusza jest krótki, zwłaszcza w polskim przekładzie. W dwóch pierwszych wersach Kochanowski, idąc za Aratosem, przekazuje informację, że postać Perseusza jest najśluszniejszego wzrostu ze wszystkich gwiazdozbiorów nieba północnego (można z tym dyskutować). Następnie, wskazując położenie prawej ręki herosa (określa je „gwiazda mgławicowa”, Hipparch 1894 II, V, 15 i katalog Ptolemeusza, identyfikowana dziś z podwójną gromadą otwartą gwiazd,  $\eta$  i  $\chi$  Per), przypomina o tronie Kasjopei, którego zabrakło we wcześniejszym opisie tej konstelacji (KochPhaen 161–168). Położenie nóg Perseusza wyznaczają gwiazdy (za Ptolemeuszem): lewa, wyprostowana to  $\nu$ ,  $\epsilon$ ,  $\zeta$ , o i  $\zeta$  Per; prawą, zgiętą w kolanie (72 Per), tworzą słabsze gwiazdy. Aratos nie wspomina o uskrzydłonych sandałach (nie występują też w zestawieniach Hipparcha i Ptolemeusza), znajdujemy je jednak u Awienusa, w uzupełnieniu Cycerona i na mapie Januszowskiego.

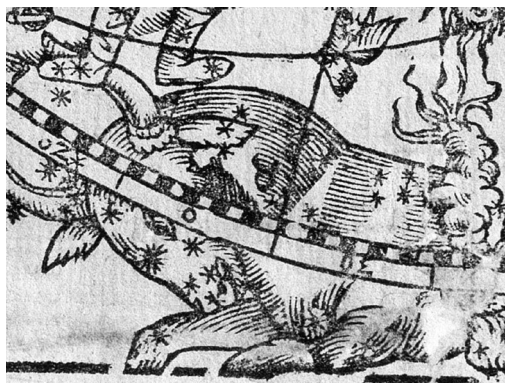
W opisach tych (tak jest już u Aratosa) brakuje ważnego elementu: głowy Meduzy, trzymanej przez Perseusza w lewej ręce i zawierającej jasną gwiazdę  $\beta$  Per (która w średniowieczu zostanie nazwana Algolem).



### Plejady / Baby

(KochArat 279–293, KochPhaen 217–228)

Ta bardzo charakterystyczna grupka gwiazd pojawia się w najdawniejszych zachowanych źródłach, także w *Iliadzie* i *Odysei* oraz w *Pracach i dniach*. Po-



czątkowo, tak jak u Aratosa, Plejad nie przypisywano bezpośrednio do któregoś z większych gwiazdozbiorów. Ostatecznie jednak połączono je z Bykiem, do czego musiało zapewne dojść już po Hipparchu. W I wieku p.n.e. Plejady umiejscowione na grzbiecie Byka odnajdujemy we *Wstępie do astronomii* Geminosa (III 3) (tacy rzymscy autorzy jak Witruwiusz i Pliniusz wiązali je z ogonem Byka, wbrew przyjętemu kształtowi tej konstelacji; por. Vit. IX 3, 1 i Plin. *Nat.* II 110). Utrwali tę lokalizację

katalog Ptolemeusza, tyle że znajdziemy tam jedynie cztery gwiazdy wraz z podanymi ich współrzędnymi, a ponieważ na mapie Januszowskiego widnieją gwiazdy skatalogowane właśnie w *Almageście*, niewielki gwiazdny równoległobok na grzbiecie Byka nie koresponduje z liczbą Plejad wymienioną przez Aratosa.

Wskazanie miejsca Plejad przez odwołanie się do lewego kolana Perseusza (Aratos, Cyceron i Kochanowski) nie jest najszcześliwszym rozwiązaniem, gdyż gwiazda ta ( $\epsilon$  Per) znajduje się dalej od Plejad niż niżej położone gwiazdy lewej nogi, w tym niemal równie jasna lewa stopa ( $\zeta$  Per); zwrócił na to uwagę Hipparch (1894 I, VI, 12). Idąc za Aratosem, Cyceron i Kochanowski informują o tym, że Plejady zajmują niewielki fragment nieboskłonu, porównywalny z tarczą Księżyca, i każda z gwiazd z osobna świeci słabo.

Liczba Plejad widocznych gołym okiem od zawsze była przedmiotem dyskusji (zob. Dobrzycki, Włodarczyk, s. 273–277) i warto pamiętać, że elementami, które należy w tym wypadku brać pod uwagę, są ostrość wzroku oraz warunki atmosferyczne. W idealnych warunkach obserwacyjnych jasność wystarczającą, by mogło je dojrzeć oko nieuzbrojone, ma siedem Plejad: Alkyone (25 albo  $\eta$  Tau), Elektra (17 Tau), Kelajno (16 Tau), Merope (23 Tau), Taygete (19 Tau), Maja (20 Tau) i Asterope (21 Tau), przy tym Kelajno, Merope i Asterope są najbliższej granicy widoczności gołym okiem.

Rozpoznawalność i takie, a nie inne położenie na nieboskłonie sprawiły, że Plejady (niekiedy wymieniane razem z Hiadami; zob. hasło *Wół [Byk]*) należały do najważniejszych znaków niebieskich w dawnych kalendarzach rolniczych i związanych z żegluga po Morzu Śródziemnym. Kochanowski w przykładzie ujmuje to tak jak Aratos, wskazując na poranne i wieczorne zjawiska związane z Plejadami; u Cycerona tej informacji brakuje. Zjawiska te wiążą się z roczną wędrówką Słońca na tle gwiazd, odbywającą się w kierunku przeciwnym do dobowego obrotu sfery niebieskiej. Kiedy Słońce zbliża się w tej

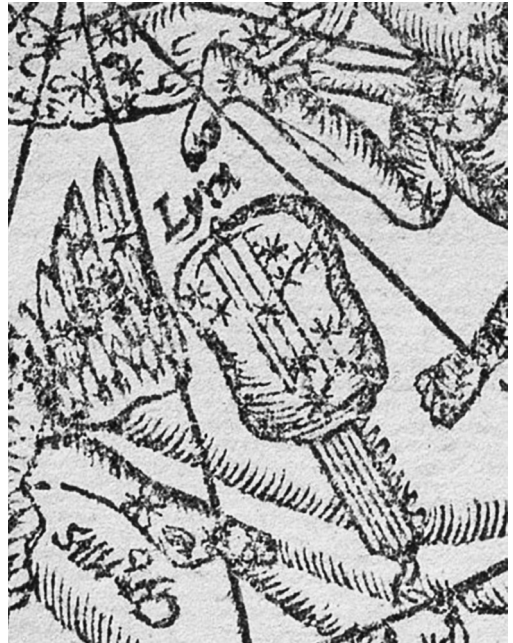


wędrowce do Plejad, pewnego wieczoru można je jeszcze dostrzec tuż po zachodzie Słońca, nad zachodnim horyzontem, ale następnego dnia kryją się już w promieniach Słońca i ich nie widać. Okres niewidoczności w przypadku Plejad trwa około 40 dni. Po tym czasie pewnego poranka Plejady pojawiają się po raz pierwszy nad wschodnim horyzontem, tuż przed wschodem Słońca (nazywamy to wschodem heliakalnym). Po pierwszym heliakalnym wschodzie Plejady będą coraz dłużej widoczne na niebie (Słońce się od nich oddala), aż dojdzie do sytuacji, kiedy tuż przed wschodem Słońca będą skrywały się pod zachodnim horyzontem, czyli – inaczej niż w przypadku wieczornego zachodu Plejad – zaobserwujemy ich zachód poranny. W czasach Aratosa wieczorny zachód Plejad przypadał na początek kwietnia, wschód heliakalny – w połowie maja, poranny zachód – w połowie listopada. U Hezjoda znajdujemy odwołania do heliakalnych wschodów Plejad (*Op.* 383–384, 571–572) i ich porannych zachodów (383–384, 614–616, 619–620). Te same zjawiska, zapowiadające, odpowiednio, początek lata i początek zimy, przywołuje Aratos w tym fragmencie oraz później, już w odniesieniu do nadciągającej zimy (KochArat 1133 i 1147).

Plejady zamykają drugi gwiazdny „szlak” na niebie północnym. Wejście na szlak trzeci ponownie wymaga powrotu w okolice północnego bieguna niebieskiego.

### Lutnia

(KochArat 294–298, KochPhaen 229–234) Aratos, a za nim Cyceron i Kochanowski, nie wikła się w szczegółowy opis tej konstelacji, wskazując tylko jej położenie między lewym kolaniem Klęcznia (Herkules; miejsce tej części ciała wyznacza gwiazda  $\theta$  Her) i łbem Łabędzia ( $\beta$  i  $\varphi$  Cyg). Tymczasem w Lutni świeci, niewspomniana tu, piąta pod względem jasności gwiazda ziemskiego nieba,  $\alpha$  Lyr. Dziś jest znana jako Wega – w zlatynizowanej wersji nazwy, która pojawiła się w astronomii islamu w X wieku – ale w astronomii greckiej należała do tych nielicznych gwiazd, których imię utożsamiano z konstelacją, a zatem u Hipparcha (1894 I, VI, 15) i Ptolemeusza w odniesieniu i do gwiazdozbioru, i do gwiazdy znajdujemy nazwę  $\Lambda\upsilon\rho\alpha$  (co ciekawe, Aratos



nie posługuje się tą poświadczoną w źródłach nazwą gwiazdozbioru, lecz używa  $\chi\acute{\epsilon}\lambda\upsilon\varsigma$ ; u Cyserona – *Fides*).

Na mapach nieba figura gwiazdozbioru przechodziła różne metamorfozy, nierzadko oddalające ją od pierwotnego wyglądu greckiej liry (Dobrzycki, Włodarczyk, s. 202–203). Widać to również na mapie Januszowskiego, na której przedstawionemu instrumentowi znacznie bliżej do lutni niż liry.



### **Łabędź**

(KochArat 299–306, KochPhaen 235–238)  
W greckiej astronomii aż po Ptolemeusza gwiazdozbiór ten nosił nazwę  $\text{Ὀρνίς}$ , a zatem Ptak. Współczesna łacińska nazwa *Cygnus*, która ostatecznie utrwaliła się w XVII wieku, pojawiała się w przekładzie Germanika, a w formie *Cycnus* w *Astronomica* Maniliusza (I 337) i u Awienusa. W katalogu gwiazd zestawionym przez Kopernika w *De revolutionibus* mamy gwiazdozbiór *Olor sive Avis* (Kidd, s. 285; Dobrzycki, Włodarczyk, s. 160–161).

Gwiazdozbiór ten jest bardzo charakterystyczny ze względu na swój kształt, przypominający krzyż, a wyznaczony przez kilka dość jasnych gwiazd, ma też bardzo jasną gwiazdę,  $\alpha$  Cyg, umiejscowioną w ogonie

Ptaka, dlatego może zastanawiać sformułowanie mówiące o braku jasnych gwiazd; zwrócił na to uwagę już Hipparch (1894 I, VI, 15). Końce wspomnianych skrzydeł wyznaczają gwiazdy  $\kappa$  (prawe) i  $\zeta$  Cyg (lewe). Gdy porównujemy tekst Cyserona i przekład Kochanowskiego w odniesieniu do prawej strony Ptaka, zwraca uwagę różnica w wyborze części ciała, która ma kierować się ku prawej ręce Cefeusza: u Cyserona to prawa łapa, u Kochanowskiego – prawe skrzydło. Różnica ta może brać się z odmiennej interpretacji słowa  $\tau\acute{\alpha}\rho\sigma\omicron\varsigma$  użytego przez Aratosa, może też być wynikiem konsultacji przez Kochanowskiego tego miejsca z tłumaczeniem Awienusa, w którym jest „skrzydło”. Na niebie nieco bliżej gwiazd Cefeusza jest prawa łapa (według Ptolemeusza:  $\omicron^1$  i  $\omicron^2$  Cyg).

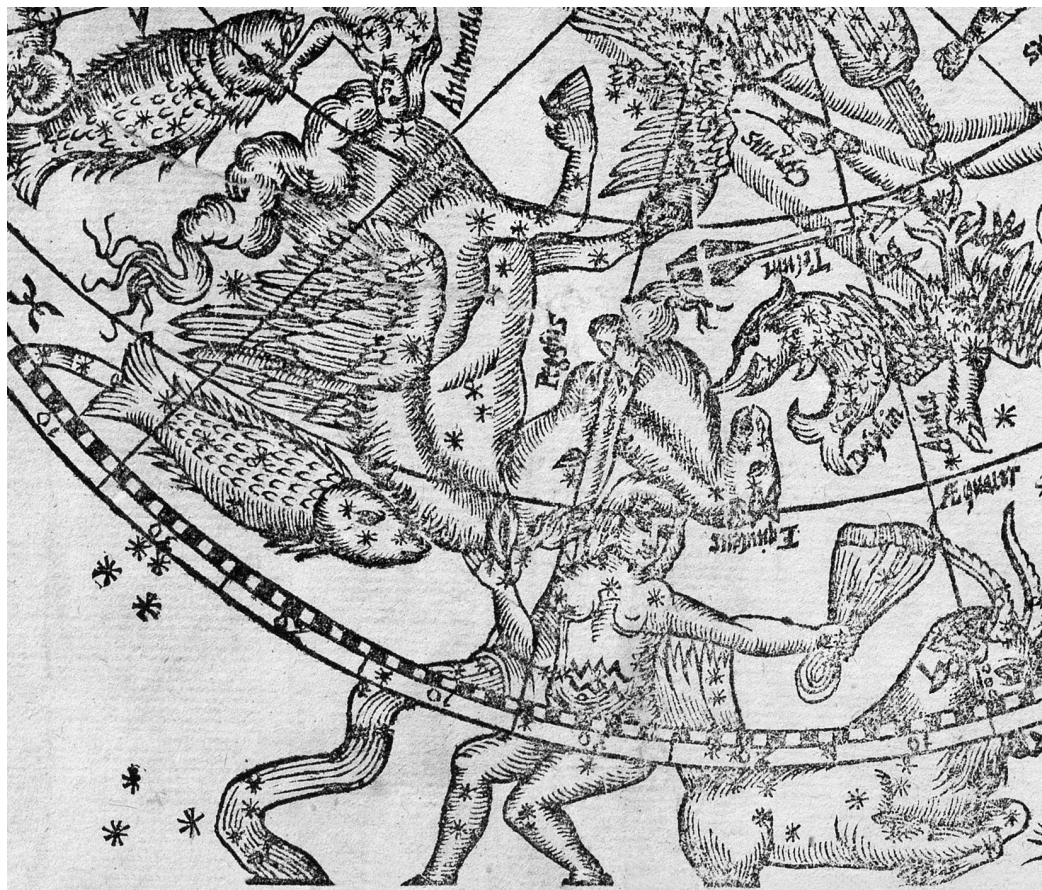
### **Wodnik, Koziorożec**

(KochArat 307–328, KochPhaen 239–252)

Opisane podczas wędrówki wcześniejszym, drugim „szlakiem” gwiazdozbioru Ryb i Pegaza służą do wprowadzenia dwóch kolejnych konstelacji zo-

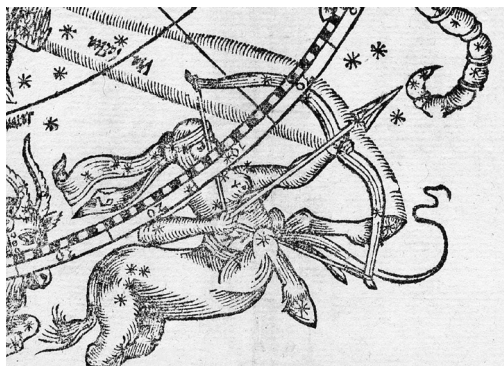


diakalnych, Wodnika i Koziorożca. We fragmencie tym uwypuklony został związek tych gwiazdozbiorów z porą zimową – wejście Słońca w znak Koziorożca wyznacza przesilenie zimowe – choć należy pamiętać o narastającej od starożytności rozbieżności między położeniem konstelacji zodiakalnej i odpowiadającego jej znaku zodiaku. Koziorożec i tu, i w pozostałych miejscach tekstu występuje jako cała figura, bez wyodrębnionych szczegółów. Przypomnijmy, że klasyczna uranografia łączyła w tej figurze przód kozła z ogonem ryby, chociaż standardowa nazwa grecka mówi jedynie o rogatym koźle (Αιγόκερως). U Wodnika tu wyróżniona została prawa ręka (według Ptolemeusza z jej gwiazd najbliższej grzbietu Pegaza świeci  $\pi$  Aqu). Inne fragmenty Wodnika i gwiazdy w jego bezpośrednim otoczeniu (zwane Woda) zostaną wskazane nieco dalej (KochArat 434–443, 541; KochPhaen 335–340, 413–414).



Wprowadzając obie konstelacje, Aratos, w zgodzie ze sferą niebieską, stwierdza, że Wodnik wschodzi po Koziorożcu oraz że Koziorożec leży przed Wodnikiem (biorąc pod uwagę kierunek dobowego obrotu nieba) i bardziej na południe od tego ostatniego. Kochanowski w przekładzie podąża za Aratosem (KochPhaen 241–242), ale tekst Cyserona zaskakująco się w tym miejscu zmienia. Zamiast Wodnika mamy Konia, a jego późniejszy niż Koziorożca wschód zmienił się w późniejszy zachód, co pozostaje w zgodzie ze zjawiskami, ale nie z tekstem Aratosa.

Zauważmy, że Wodnik jest bohaterem *Brody*, w której Kochanowski używa też określenia „Wodolęćca sławny”. W przywoływanym już dwukrotnie anonimowym zapisie krakowskim z połowy XV wieku (zob. hasła *Wół* [Byk], *Skop* [Baran]), próbującym znaleźć polskie odpowiedniki nazw zodiakalnych, Wodnik i Koziorożec występują jako Wadro i Cosel (Dobrzycki, s. 442).



### Strzelec

(KochArat 329–341, KochPhaen 253–262)

Podobnie jak w przypadku dwóch poprzednich konstelacji zodiakalnych, Strzelec pojawia się tutaj przede wszystkim jako fragment nieba okupowany zimą przez Słońce. A ponieważ w takiej sytuacji nie może być widoczny, Aratos wskazuje zjawiska, które zapowiadają jego wschód. Pierwsze z nich, dość oczywiste, to heliakalny wschód Skorpiona (Niedźwiadka), którego żądło ( $\lambda$  i  $u$

Sco) bezpośrednio poprzedza na niebie łuk ze strzałą ( $\gamma$ ,  $\delta$ ,  $\epsilon$ ,  $\lambda$  i  $\mu$  Sgr) w figurze Strzelca. Kolejne zjawiska odnoszą się do innych fragmentów nieboskłonu. Nigdy niezachodząca Mała Niedźwiedzica kieruje łeb ku zenitowi, Orion już w całości zniknął pod horyzontem, Cefeusz zaś – w części. Odnosząc się do tego fragmentu u Aratosa, Hipparch (1894 I, VII) utrzymywał, że z tych trzech zjawisk tylko opis Cefeusza odpowiada temu, co dzieje się na niebie. Można jednak sprawdzić, że usytuowanie Małej Niedźwiedzicy i Oriona względem horyzontu też z grubsza (największy błąd dotyczy położenia Oriona, który zaszedł znacząco wcześniej) odpowiada przedstawionemu opisowi. Warto przy tym zwrócić uwagę, że Aratos zebrał tu zjawiska widoczne w różnych częściach nieboskłonu: heliakalny wschód Skorpiona na południowym wschodzie, unosząca się wysoko Mała Niedźwiedzica, Orion, który w całości zniknął na zachodzie, Cefeusz widoczny w połowie przy północnym horyzoncie.



### Strzała

(KochArat 342–344, KochPhaen 263–264)  
Bardzo mała konstelacja, w której Hipparch wyróżniał trzy, a Ptolemeusz pięć gwiazd; wszystkie niedużej jasności. Przekład Kochanowskiego podąża za greckim oryginałem: Strzała, inaczej niż w Strzelcu, jest bez łuku; towarzyszący jej Łabędź leży bliżej północnego bieguna nieba.

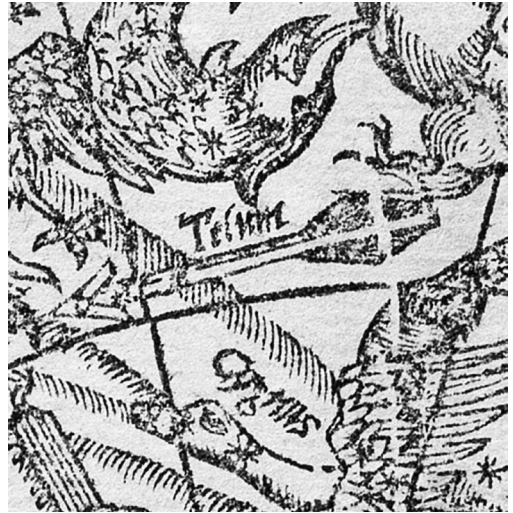
### Orzeł

(KochArat 345–349, KochPhaen 265–266),

### Delfin

(KochArat 350–354, KochPhaen 267–268)  
Gwiazdny Orzeł rzeczywiście nie dorównuje rozmiarami Łabędziowi, ma jednak bardzo jasną gwiazdę ( $\alpha$  Aql), która w astronomii antycznej też była nazywana Orłem, a średniowiecznej nauce islamu zawdzięcza współczesne imię: Altair. I w tym wypadku, podobnie jak przy Łabędziu, poeta nie wspomina o najjaśniejszej gwiazdzie konstelacji. Aratos łączy poranny wschód Orła (zob. hasło *Plejady/Baby*), do którego dochodzi w pierwszych dniach grudnia, ze sztormową pogodą; w przekładzie Kochanowskiego informacja ta się zacieśnia. Ponadto nieco dalej gwiazdozbiór ten „zmienia płęć”: z Orła zmienia się w Orlicę (KochPhaen 567).

Delfin nie ma tak jasnych gwiazd jak Altair czy Deneb, ale te, które zaliczamy do jego figury, układają się w charakterystycznie wygięte ciało wyskakującego z wody ssaka. Przekład Kochanowskiego w bardzo skondensowany sposób przekazuje informacje zawarte w tekście Aratosa. Najjaśniejsze gwiazdy Delfina tworzą jego łeb ( $\alpha$ ,  $\beta$ ,  $\gamma$  i  $\delta$  Del) oraz wskazują położenie ogona (przede wszystkim  $\epsilon$  Del). Trzy gwiazdy w środku ciała są na granicy widoczności gołym okiem, a zatem Delfin jest „mniejszy w połowicy”. Przy tym cztery wspomniane gwiazdy łba układają się w wyraźnie widoczny równoległobok (do tego kształtu odwołują się Hipparch 1894 II, V, 14 i nast. oraz Ptolemeusz).

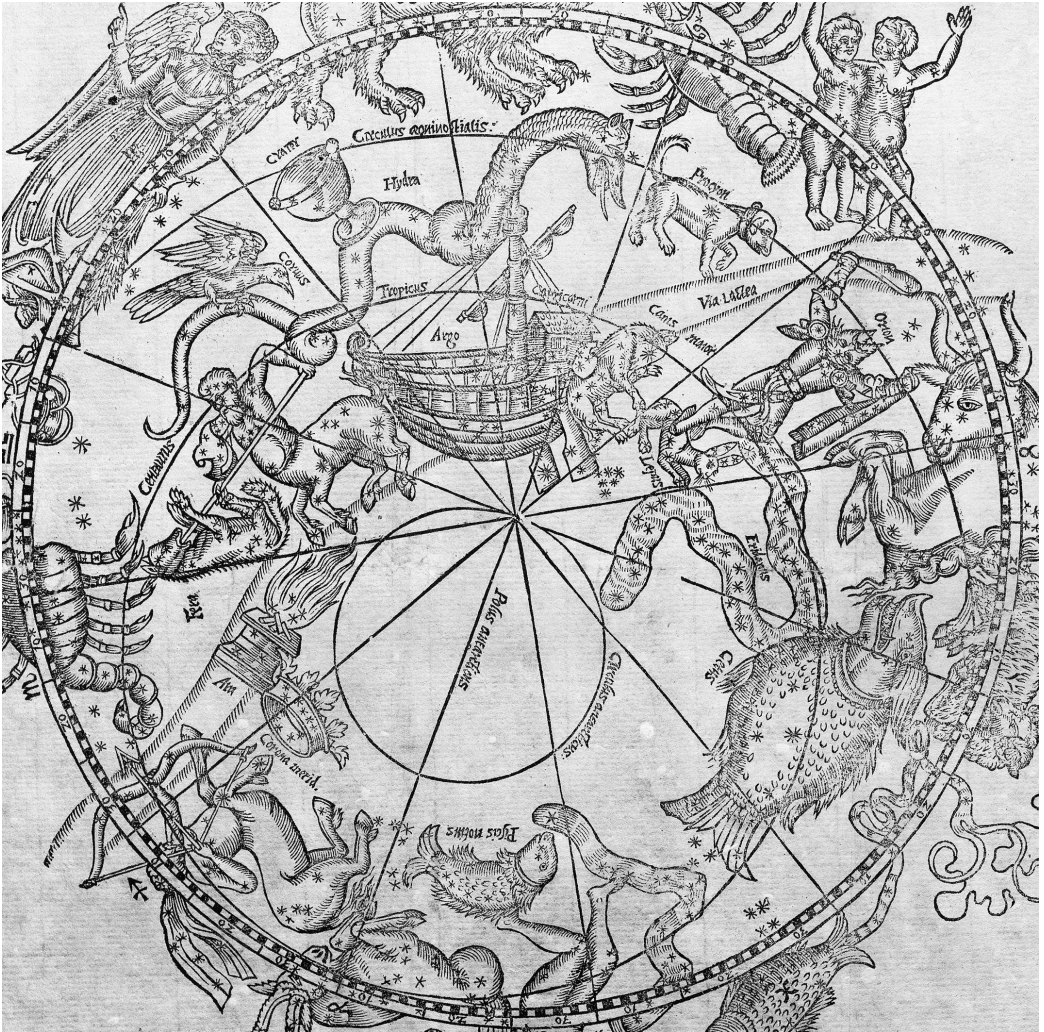




### Niebo południowe

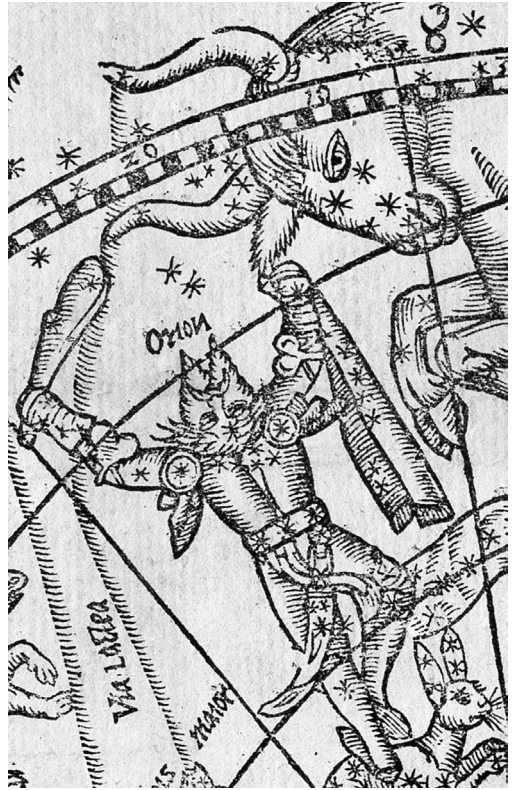
(KochArat 355–360, KochPhaen 269–272)

Delfin zamyka trzeci „szlak” Aratosa i wyczerpuje listę gwiazdozbiorów północnych, rozumianych jako te, które tworzą zodiak i leżą na północ od niego. Do opisania pozostały konstelacje południowe, ułożone poniżej koła zodiakalnego i widoczne z obszaru Morza Śródziemnego. Będzie ich mniej, gdyż spory fragment nieba wokół bieguna południowego (obszar pusty w centrum południowej mapy Januszowskiego) był starożytnym astronomom nieznanym.



## Orion / Kosy

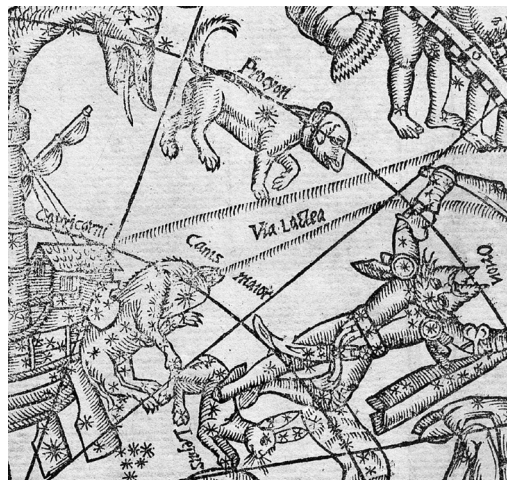
(KochArat 361–365, KochPhaen 273–276) Wprawdzie Orion zostaje wprowadzony poprzez odniesienie do Byka, ale zaraz potem Aratos nie pozostawia wątpliwości: to najbardziej spektakularny i najłatwiej rozpoznawalny gwiazdozbiór nieba. (Należy też do niewielkiej grupy konstelacji wymienianych przez Homera i Hezjoda.) Tworzy go wiele jasnych gwiazd (Ptolemeusz skatalogował 38) i jest rozległym gwiazdozbiorem o charakterystycznym kształcie, ale u Aratosa wzmianki o cechach figury Oriona odnajdujemy rozrzucone w innych fragmentach poematu: pas Oriona (KochArat 255, 827, KochPhaen 198, 428–429;  $\delta$ ,  $\epsilon$  i  $\zeta$  Ori), pierś (KochArat 558, 641), ramiona (KochArat 641; prawe:  $\alpha$ , lewe:  $\gamma$  Ori), prawa ręka (KochArat 642), miecz (IS [*Ad amplissimum virum Ioannem Samoscium*] 15, KochArat 642) i nogi (KochArat 382, KochPhaen 287; lewa: KochArat 413, KochPhaen 308;  $\beta$  Ori). Pojawia się również cała postać Oriona (KochArat 339, 695, KochPhaen 261, 480, 518) oraz mit wyjaśniający jego obecność na niebie (KochArat 696–714, KochPhaen 519–526). Zauważmy, że niekiedy teksty łaciński Cyserona i polski różnią się w tych opisach. U Cyserona dwukrotnie wzmiankowana jest pierś herosa, podczas gdy Kochanowski, tak jak Aratos, mówi o pasie lub po prostu o Orionie (KochPhaen 428–429, 480). Ale tam, gdzie Cyseron, idąc za Aratosem, wymienia jednocześnie ramiona, pierś (pas) i miecz (KochArat 641–642), w przekładzie dostajemy tylko całego Oriona (KochPhaen 480). W tym ostatnim przypadku Kochanowski unika w ten sposób błędu Cyserona, który wkłada Orionowi miecz do prawej ręki, wbrew uranograficznej tradycji. Miecz bowiem powinien wisieć u pasa, według Ptolemeusza tworzy go grupa gwiazd, wśród których znajdują się  $\eta$ ,  $\theta^1$  i  $\theta^2$ , i oraz u Ori. W prawej ręce Oriona tkwi kij (maczuga?;  $\chi^1$  i  $\chi^2$  Ori), w lewej zaś zwierzęca skóra (15, 11,  $\sigma^2$  oraz sześć gwiazd oznaczonych literą  $\pi$ , od  $\pi^1$  do  $\pi^6$ ). Co ciekawe, gdy przyjrzymy się sylwetce Oriona narysowanej na mapie Januszowskiego, przekonamy się, że została ona przedstawiona błędnie (zob. także hasło *Wieloryb i Erydan*). Trudno też wskazać powód, dla którego i w tekście





łacińskim, i w polskim mowa jest o pochylonym Orionie – nie ujmuje tak tego Aratos, nie wynika to z uranograficznego opisu konstelacji.

Podana przez Kochanowskiego druga nazwa gwiazdozbioru, Kosy, wywodzi się ze słowiańskiej tradycji ludowej<sup>5</sup> (zob. też *Komentarz językowy* do KochPhaen 13/8 [275]) i odnosiła się zapewne przede wszystkim do charakterystycznego układu trzech jasnych gwiazd w pasie Orionu.



## Pies

(KochArat 366–381, KochPhaen 277–286) Obecnie to Wielki Pies (Canis Maior), nazwany tak dla odróżnienia od Małego Psa (Canis Minor). W dawnej astronomii konstelacja ta była jednak znana jako Pies (Κύων) i tak samo nazywano jej najjaśniejszą gwiazdę, której drugie imię, poświadczane już u Hezjoda (*Op.* 417, 587, 609; *Sc.* 152, 397), brzmiało Σείριος (Syriusz, α CMa). Syriusz jest najjaśniejszą gwiazdą nocnego nieba i od zamierzchłych czasów powierzano mu funkcję psa towarzyszącego Orionowi (Hom. *Il.* XXII 28). Z kolei dzisiejszy Mały Pies nosił wcześniej nazwę

swojej najjaśniejszej gwiazdy, czyli Procjona (α CMi), którą ta zawdzięczała swemu położeniu na niebie: jej wschód poprzedzał wschód Psa, a zatem Προκύων. O Procjonie Aratos wspomni na końcu wędrówki po niebie południowym (KochArat 485–486, KochPhaen 374), nie precyzując, czy ma na myśli gwiazdę czy konstelację. Mały Pies jako gwiazdozbiór jest już obecny u Hipparcha (trzy gwiazdy) i Ptolemeusza (dwie) – stąd jego przedstawienie na mapie Januszowskiego. Oba czworonogi zostały też wymienione w legendzie do map; mamy tam Psa Mniejszego i Psa Więszego, mimo że w przypadku tego drugiego Kochanowski posłużył się też nazwą (Wielkiego) Charta (KochPhaen 291, 300).

Syriusz, ulokowany w pysku Psa, znacznie przewyższa jasnością pozostałe gwiazdy konstelacji, które tutaj wzmiankowane są enigmatycznie jako dookreślające zarys figury gwiazdozbioru (KochArat 380–381, KochPhaen 286); takie części anatomiczne jak ogon (η CMa) i tylne łapy (u Ptolemeusza: łapa prawa, κ i ζ CMa) pojawiają się przy opisie okrętu Argo (odpowiednio: Koch-

<sup>5</sup> *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. I: *Kosmos*, [cz.] 1: *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, red. J. Bartmiński, Lublin 1996, s. 242.

Arat 390, KochPhaen 291; KochArat 402, KochPhaen 299–300). Syriusz nie jest jednak, i nie mógł być w starożytności, czerwony (KochArat 366, KochPhaen 278), gdyż świeci białobłękitnym blaskiem. Taki zresztą kolor przypisuje mu na przykład Maniliusz (I 406–409), choć czerwonego Psa znajdziemy i u Seneki (*Nat.* I 1, 7), i w katalogu Ptolemeusza. Problem barwy Syriusza nie jest zatem natury astronomicznej, lecz filologicznej. Podsumowanie wielowiekowej dysputy i szczegółową analizę dostępnych źródeł zawierają prace Rogera C. Ceragiolo<sup>6</sup>.

Heliakalny wschód Syriusza, przypadający na lipiec, zapowiadał najsuchsze i najgorętsze dni, natomiast jego poranny zachód na przełomie listopada i grudnia – porę niebezpieczną dla żeglugi (zob. hasło *Plejady/Baby*). Aratos przedstawia te dwie cezury czasowe i Kochanowski w przekładzie za nim podaje (KochPhaen 281 i 285), Cyceron ogranicza się do stwierdzenia, że najtrudniejszy okres lata wiąże się z bliskością Syriusza i Słońca na niebie (KochArat 372).

### Zając

(KochArat 382–389, KochPhaen 287–290) Słabe gwiazdy Zająca (Ptolemeusz wyróżnia tuzin) nie ułatwiają zidentyfikowania tej konstelacji. Pozwala na to informacja, że należy ich szukać poniżej stóp Oriona (zob. hasło *Orion/Kosy*) i przed Syriuszem – w kierunku dobowego obrotu nieba, czyli na prawo od Psa.

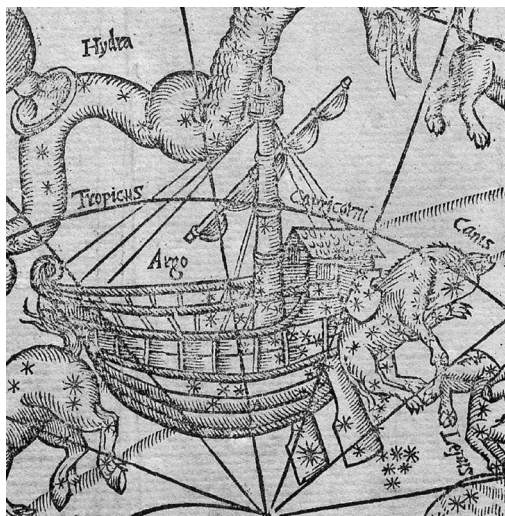


### Argo

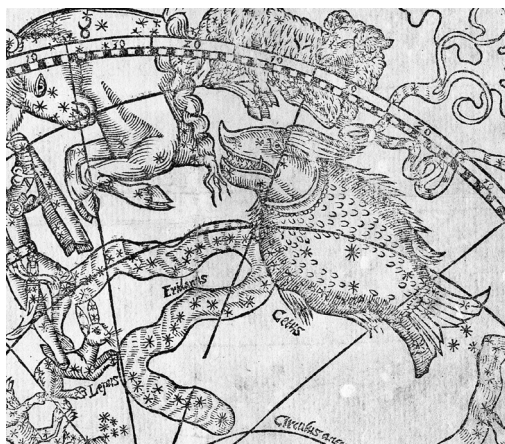
(KochArat 390–402, KochPhaen 291–300)

Okręt Argo był bardzo rozległym gwiazdozbiorem, świecącym w Grecji nisko nad horyzontem, a zatem tym lepiej widocznym, im dalej na południe. Dlatego Hipparch (1894) wymienia zaledwie 9 gwiazd konstelacji, podczas gdy w katalogu Ptolemeusza (Aleksandria) znajdujemy ich 45. W połowie XVIII wieku francuski astronom Nicolas Louis de Lacaille, katalogując gwiazdy nieba południowego z Przylądka Dobrej Nadziei, podzielił Argo, przy zachowaniu figury żaglowca, na trzy konstelacje: Kila (*Carina*), Rufe (*Puppis*) i Żagle (*Vela*); wprowadził też Kompas (*Pyxis*), już wbrew konwencji, bo wykorzystał w tym

<sup>6</sup> R.C. Ceragioli, *The Debate Concerning 'Red' Sirius*, „Journal for the History of Astronomy” 26, 1995, nr 3, s. 187–226; tenże, *Solving the Puzzle of 'Red' Sirius*, „Journal for the History of Astronomy” 27, 1996, nr 2, s. 93–128.



ście, tył okrętu tworzą jaśniejsze gwiazdy, z Kanopusem (według Ptolemeusza: Κάνωβος; obecnie  $\alpha$  Car) – drugą pod względem blasku gwiazdą ziemskiego nieba, ustępującą tylko Syriuszowi, i jedną z nielicznych obdarzonych przez starożytnych astronomów imieniem własnym (występującym od II wieku p.n.e.; Kunitzsch, Smart, s. 25). U Ptolemeusza Kanopus wskazywał położenie wiosła sterowego. W dalszych fragmentach okręt Argo wspominany jest jeszcze przez Aratosa dwukrotnie, reprezentowany już tylko przez rufę (KochArat 663 i 745); u Kochanowskiego jest to raz „Nawa” (KochPhaen 492), raz „kraj Nawy” (KochPhaen 564); zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochPhaen 21/15–16 (491–492); *Komentarz językowy* do KochPhaen 23/24 (564).



### Wieloryb i Erydan

(KochArat 403–418, KochPhaen 301–312) W tym fragmencie położenie Wieloryba (w roli potwora morskiego z mitu o Andromedzie i jej królewskich rodzicach) zostaje określone względem zodiakalnych Barana i Ryb oraz Erydanu, który z kolei swój początek bierze przy lewej nodze Oriona i którego dalszy bieg został pominięty milczeniem, co jest o tyle zrozumiałe, że choć jest rozległym gwiazdozbiorem, zaliczano doń niezbyt jasne gwiazdy, świecące przy tym nisko nad horyzontem. W antycz-



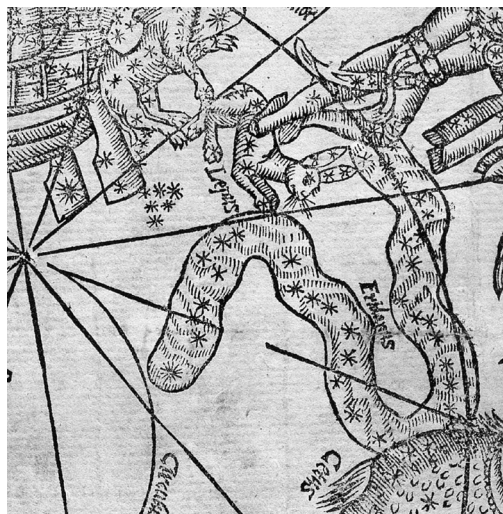
nej uranografii bardziej północny koniec mitycznej rzeki wyznaczała gwiazda  $\lambda$  Eri, która według Ptolemeusza znajdowała się tuż przy jasnej gwieździe w lewej nodze Oriona ( $\beta$  Ori). Rzut oka na mapę Januszowskiego pozwala stwierdzić, że nie współgra ona w tym elemencie z tekstem. Natomiast mapa lepiej niż Kochanowski oddaje oryginalny tekst Aratosa, który w tym miejscu powraca do dwóch łańcuchów łączących ogony Ryb i gwiazdy wyznaczające położenie węzła (por. hasło *Ryby*), wykorzystując je jako jeszcze jeden wskaźnik położenia Wieloryba. U Aratosa węzeł, czyli  $\alpha$  Psc, leży nad grzbietem potwora, podczas gdy Kochanowski czyni tę gwiazdę wspólną dla obu konstelacji, wbrew Aratosowi i ścisłej uranografii. Ogon Wieloryba zostanie wyodrębniony z figury gwiazdozbioru dalej, przy opisie równoczesnych wschodów i zachodów (KochArat 784, KochPhaen 589, tu jako „plusk Wieloryba”).

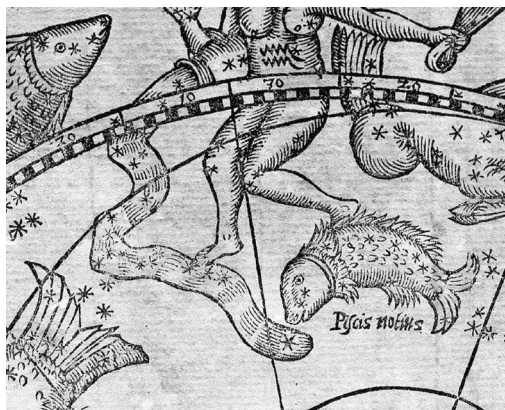
### Gwiazdy nieprzypisane do konstelacji

(KochArat 419–430, KochPhaen 313–332)

Poświęcenie niewielkiej grupce gwiazd niezaliczonych do żadnej konstelacji dłuższego fragmentu mogłoby dziwić, ale Aratos wykorzystuje to miejsce, by uzmysłowić czytelnikowi, przed jakimi wyborami staje uranograf konstruujący gwiazdozbiory. Wersja łacińska tego fragmentu jest bardziej skondensowana, polski przekład podąża za tekstem greckim.

Gwiazdy, o których mowa, tworzą na mapie Januszowskiego dobrze widoczny, zwarty trójkąt tuż pod sterem okrętu Argo i jeszcze w *Almageście* zachowują status gwiazd poza konstelacją, tyle że u Ptolemeusza zostały skatalogowane nie w odniesieniu do Zająca, lecz (Wielkiego) Psa. Ptolemeusz opisał je w ten sposób: pierwsza (biorąc pod uwagę kierunek dobowego obrotu nieba) z trzech gwiazd tworzących niemal linię prostą, środkowa, ostatnia z tych trzech, ostatnia z dwóch jasnych gwiazd pod tymi trzema, pierwsza z dwóch i ostatnia gwiazda, leżąca na południe od wymienionych. Dzisiaj są to, odpowiednio, gwiazdy  $\mu$ ,  $\lambda$ ,  $\gamma$ ,  $\beta$ ,  $\alpha$  oraz  $\epsilon$  Col, a zatem przynależą do Gołębia (Columba). Konstelację tę wyodrębnił w 1592 roku holenderski kartograf Petrus Plancius. Zauważmy, że w Gołębiu znalazły się jeszcze trzy inne gwiazdy z okolicy Psa, ale niewłączone w granice gwiazdozbioru przez starożytnych: to trzy niżej położone z czterech gwiazd tworzących między tylnymi łapami Psa i sterem linię prostą, dobrze odwzorowaną na mapie Januszowskiego.





### **Ryba (Południowa)**

(KochArat 431–433, KochPhaen 333–334),

### **gwiazdy nienazwane**

(KochArat 434–436, KochPhaen 335–336),

### **Woda**

(KochArat 437–443, KochPhaen 337–340)

Ryba Południowa na mapie Januszowskiego występuje jako *Piscis Notius*, co w legendzie do mapy zostało rozszyfrowane jako „Ryba Mniejsza Południa”; Ryba Południa pojawi się w tekście Kochanowskiego nieco dalej (KochPhaen 575). Współczesna łacińska nazwa to *Piscis Austrinus*, bliska *Australis*

*Piscis Cyclerona* (KochArat 431). Przydomek „mniejsza” odnosi jej rozmiary do znacznie większych Ryb zodiakalnych. Mimo że to Wodnik jest najbliższym sąsiadem Ryby Południowej, do jej umiejscowienia posłużyły dwa bardziej charakterystyczne gwiazdozbiory, a mianowicie Koziorożec i Wieloryb. Wskazane przy tym zostało położenie łba, skierowanego ku Wielorybowi. Niewiele więcej przynoszą dalsze wzmianki (KochArat 625 i 764, KochPhaen 472 i 575). Co ciekawe, choć mowa jest o łbie, Aratos nie wspomina o najjaśniejszej gwiazdzie konstelacji, położonej w pysku:  $\alpha$  *PsA* (od średniowiecza: *Fomalhaut*) jest pierwszej wielkości gwiazdowej, z pyskiem Ryby Południowej identyfikują ją Hipparch (1894 III, I, 7) i Ptolemeusz, ale ten drugi określa to w ten sposób: „gwiazda w pysku, ta sama, która znajduje się na początku wody [Wodnika]” (Toomer, s. 398). W opisie Wodnika w *Almageście*  $\alpha$  *PsA* została oznaczona jako „gwiazda na końcu wody i w pysku Ryby Południowej” (Toomer, s. 378).

Na mapie Januszowskiego  $\alpha$  *PsA* przypisana została tylko do końca strugi (Wody), wypływającej, tak jak ujął to Aratos i Kochanowski w polskim przekładzie, „z prawicy” Wodnika. Ptolemeusz wymienia 20 gwiazd składających się na Wodę, Aratos wyróżnia dwie z nich, pisząc o pięknej i jasnej gwiazdzie pod stopami Wodnika oraz o gwiazdzie pod ogonem Wieloryba. O ile w pierwszym przypadku mamy niemal pewność, że chodzi o  $\alpha$  *PsA*, o tyle drugą trudno jest zidentyfikować.

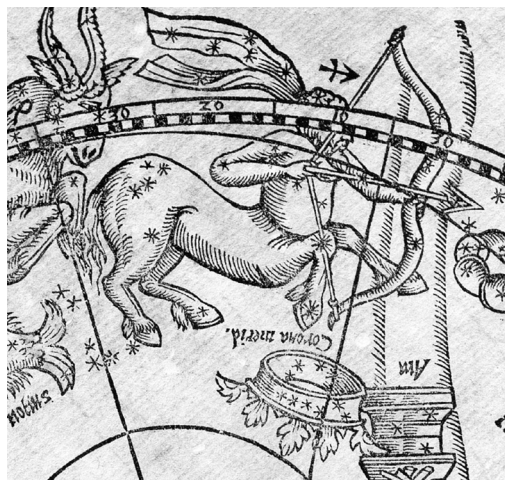
Fragment ten wspomina również o wymykających się jednoznacznej identyfikacji gwiazdach między Wielorybem a Rybą Południową, pod nogami Wodnika (KochArat 434–436, KochPhaen 335–336).

### **Korona (Południowa)**

(KochArat 444–446, KochPhaen 341–342)

Kochanowski posłużył się nazwą Korony (dziś: Korona Południowa, Corona

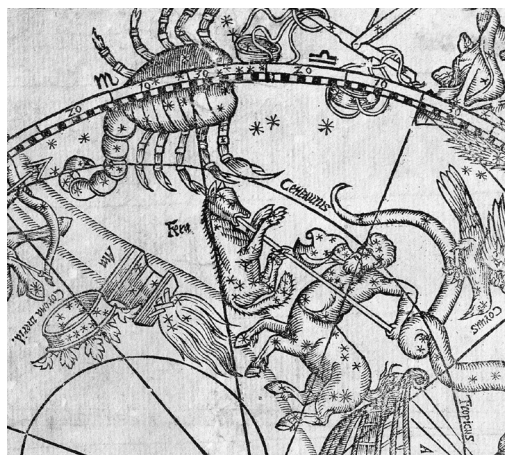
Australis), która u Aratosa i Cyceronona nie występuje, gdyż mówią oni tylko o gwiazdach ułożonych w coś w rodzaju pierścienia czy kręgu; Cyceron wręcz odmawia im nazwy. Hipparch (1894) o tych gwiazdach nie wspomina. Jako dobrze opisana konstelacja Korona Południowa pojawiła się w katalogu Ptolemeusza (trzyście gwiazd od czwartej do szóstej wielkości gwiazdowej, a zatem słabych), ale nazwę Corona odnajdujemy także w przekładzie Germanika (ale nie Awienusa) i u Hyginusa (Kidd, s. 325–326). Ten ostatni mówi o Koronie Centaura i przypisuje jej siedem gwiazd (Condos, s. 184). W legendzie do mapy Januszowskiego Korona (Południowa) się nie pojawia. Zob. także hasło *Wieniec* (Korona Północna).



### Ołtarz

(KochArat 447–470, KochPhaen 343–364) Ołtarz (Ara) jest niewielkim gwiazdozbiorem, złożonym ze słabych gwiazd. W katalogu w *Almageście* wskazanych zostało siedem gwiazd. Hipparch i Ptolemeusz opisali konstelację w ten sposób, że podstawa Ołtarza skierowana jest ku północy. Aratos posłużył się nazwą  $\Theta\upsilon\eta\tau\eta\rho\iota\omicron\nu$ , ale standardowa nazwa, używana przez Hipparcha i Ptolemeusza, to  $\Theta\upsilon\mu\iota\alpha\tau\eta\rho\iota\omicron\nu$ ; odnosi się w zasadzie do kadzielnicy.

Położenie Ołtarza zostało wskazane przez umiejscowienie go pod jasnym żądłem Skorpiona ( $\lambda$  i u Sco) oraz przez odniesienie okresu widoczności (krótkiego; dla śródlądowych szerokości geograficznych nieco ponad 4 godziny) Ołtarza nad południowym horyzontem do długiej widoczności Arktura (zob. hasło *Bootes* [Wolarz]) na niebie północnym (ok. 19 godzin). W istocie, kiedy Ołtarz wschodził, Arktur świecił wysoko na niebie i wciąż tam pozostawał w czasie wędrówki gwiazdozbioru nisko nad południowym horyzontem, a także podczas jego zachodu (o różnych interpretacjach tego fragmentu zob. Kidd, s. 327–328).





Widoczność tego skądinąd słabo odznaczającego się na niebie gwiazdozbioru jest przez Aratosa przywoływana jako znak niekorzystnych, gwałtownych wiatrów z południa. W tym kontekście zauważmy, że heliakalny wschód (zob. hasło *Plejady/Baby*) Ołtarza przypadał na koniec roku, następnie konstelacja świeciła coraz dłużej na niebie w drugiej połowie nocy; do jej górowania o północy, kiedy mogła być najlepiej widoczna, dochodziło w kwietniu.

### **Chiron (Centaur) i Wilk**

(KochArat 467–477, KochPhaen 361–368)

Mimo że i u Aratosa, i u Cyserona gwiazdozbiór jest nazywany Centaurem (Κενταύρος, Centaurus; w astronomii termin ten ugruntowali Hipparch i Ptolemeusz), w przekładzie Kochanowski wybiera precyzyjniejszą identyfikację postaci – Chirona (ale centaur, nie jako nazwa własna, pojawia się nieco dalej; zob. KochPhaen 541), obecnego w tłumaczeniu Germanika. Konstelacja jest rozległa i położenie różnych fragmentów jej figury zostaje odniesione do okolicznych gwiazdozbiorów. Ludzki korpus Centaura znajduje się pod Skorpionem, końska część – pod Wagą (przez Aratosa i Cyserona nazywaną jeszcze Szczypcami; por. hasło *Waga*). Prawa ręka Centaura (χ, η i κ Cen) jest wyciągnięta ku Ołtarzowi i to między nią a Ołtarzem znajduje się gwiazdozbiór (Dzikiego) Zwierza niesionego przez Centaura. Na mapie Januszowskiego Zwierz jest przebity dzidą; takie przedstawienie nawiązuje do opisu z katalogu Ptolemeusza, wyposażającego Centaura w łaskę (θύρσοος, także atrybut Dionizosa). W tym samym katalogu Ptolemeusza Zwierz występuje jako wyodrębniona konstelacja, pod rozpowszechnioną w starożytnej uranografii nazwą Θηρίον; jej łacińską wersją, Fera, posłuży się nieco dalej Cyseron (KochArat 732); pojawi się też ona w legendzie do mapy Januszowskiego – „Wilk jest Fera” – która wprowadza już jednak ostateczną nazwę tego gwiazdozbioru: Wilk (Lupus).

W innych miejscach, oprócz wspomnianej już prawej ręki Centaura, która pojawi się jeszcze raz (KochArat 732, KochPhaen 540), wymienione zostają inne części ciała Chirona: głowa (KochArat 729 i 757, KochPhaen 539 i 571), przednie nogi (KochArat 731; u Kochanowskiego tylko „centaurá przodek”, KochPhaen 541), pierś (KochArat 757), ogon (KochArat 756) i ramiona (KochArat 757, KochPhaen 572).

U Aratosa Centaur został wprowadzony przed opisem figury konstelacji, w zakończeniu passusu poświęconego Ołtarzowi jako znakowi pogodowemu (KochArat 467–470, KochPhaen 361–364). Kiedy ramię Centaura znajduje się na środku nieboskłonu (nad południowym horyzontem, nisko, gdyż tak jak Ołtarz gwiazdozbiór ten jest blisko granicy widoczności z śródziemnomorskich szerokości geograficznych) i zostaje przesłonięte mgłą, a postępujący za nim

Ołtarz jest widoczny, należy spodziewać się wiatrów nie południowych, lecz wschodnich. Astronomia i geografia tego znaku jest oczywista: kiedy ramię Centaura świeci mniej więcej w południku, Ołtarz wschodzi, stąd zapowiadana zmiana kierunku wiatru. Fragment ten jest jednak interpretowany różnie (zob. Kidd, s. 337–338); już Hipparch (1984 I, VIII, 19) zwracał uwagę na to, że Aratos nie doprecyzował, które ramię Centaura ma na myśli. Cyceeron obszedł ten astronomiczny problem, sięgając po liczbę mnogą, czyli ramiona (*umeros*, KochArat 467), ale Kochanowski w przekładzie pozostał wierny wersji pierwotnej (KochPhaen 361).

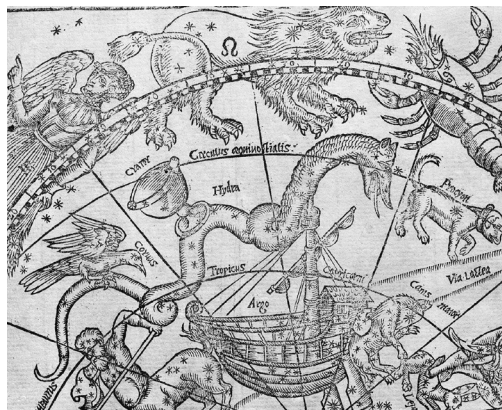
### Hydra, Czasza (Puchar), Kruk, Procjon

(KochArat 478–486, KochPhaen 369–374)

Hydra, Czasza i Kruk to trójka gwiazdozbiorów złączona mitem z udziałem Apollina. Położenie figury Hydry zostało plastycznie opisane w odniesieniu do trzech konstelacji zodiakalnych, podobnie jak lokalizacja Czaszy (Crater; obecnie w języku polskim: Puchar) i Kruka (Corvus) – względem ciała Hydry. Hipparch (1894) wymieniał 12 gwiazd Hydry, Ptolemeusz – 25. Aratos pisze o częściach ciała Hydry. Posługując się katalogiem z *Almagestu*, możemy precyzyjniej wskazanym częściom przypisać gwiazdy tworzące łeb ( $\delta$ ,  $\epsilon$ ,  $\zeta$ ,  $\eta$  i  $\sigma$  Hya), widoczne u podstawy Pucharu ( $\beta$  Crt i  $\chi^1$  Hya) oraz tworzące ogon ( $\gamma$  i  $\pi$  Hya; pierwsza z nich została określona jako gwiazda za Krukiem).

W legendzie do mapy Januszowskiego znajdujemy: „Wąż jest Hydra”. U Aratosa ów wąż wodny jest rodzaju żeńskiego, występuje jako “Υδρα, podczas gdy późniejsza uranografia posługiwała się rodzajem męskim: “Υδρος (Hipparch 1894 I, XI, 9 i nast.; Ptolemeusz w *Almageście*). W wersji łacińskiej występowała Hydra (KochArat 478). Pod koniec XVI wieku holenderscy kartografowie, coraz lepiej poznający niebo południowe niedostępne obserwacjom starożytnych Greków, utworzyli w pobliżu bieguna południowego nieba nieduży gwiazdozbiór, który nazwali Hydrus. W ten sposób na niebie pojawiły się obie płcie wodnego węża, wprowadzając pewne zamieszanie. Obecnie w polskiej tradycji uranograficznej Hydra jest Hydram, a Hydrus to Wąż Wodny.

W przekładzie Kochanowski podkreślił wielkość gwiazdozbioru Hydry. Po ostatecznym uregulowaniu granic konstelacji w 1928 roku przez Międzynarodową Unię Astronomiczną okazało się, że Hydra zajmuje największą połąć nieboskłonu. Puchar i Kruk należą do mniejszych gwiazdozbiorów.





Wędrowkę po niebie południowym zamyka Aratos Procjonem (zob. hasło *Pies*), zakreślając w ten sposób okrąg i powracając do grupy Oriona.

## PLANETY

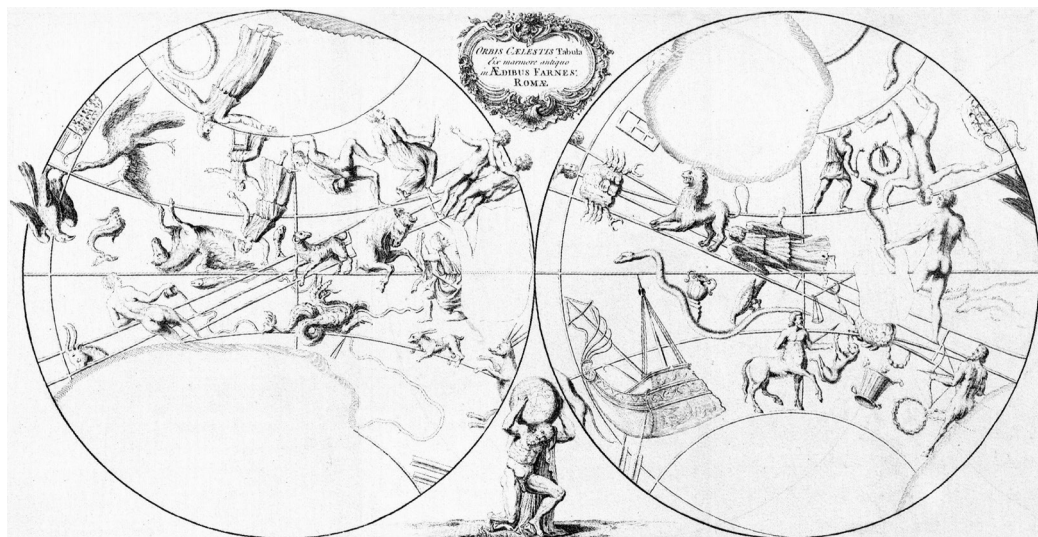
W krótkim ustępie (KochArat 487–500, KochPhaen 377–384) Aratos odnotowuje istnienie planet, przeciwstawiając ich zachowanie na niebie stałości figur konstelacji oraz regularności ich dobowego obrotu. Mówi o pięciu planetach, a zatem pomija tu Księżyc i Słońce, które w klasycznej astronomii greckiej dopełniały liczbę gwiazd błędzących do siedmiu. Ruch planet odbywa się w granicach konstelacji zodiakalnych, zasadniczo w kierunku przeciwnym obrotowi sfery niebieskiej (choć niekiedy przez pewien czas kierunek ruchu ulega odwróceniu) i ze zmienną prędkością. Różne są też okresy obiegu nieba przez planety, znacznie dłuższe od obrotu dobowego („ich látá są leniwé”, KochPhaen 381): Merkury i Wenus okrążają zodiak w ciągu roku, Mars w nieco ponad 2 lata, Jowisz w 12, a Saturn w 30 lat. Pojawia się również kwestia powrotu wszystkich planet w to samo miejsce nieboskłonu (KochArat 497, KochPhaen 381–382). Jest to zapewne nawiązanie do koncepcji wielkiego roku przedstawionej przez Platona w *Timajosie* (39D), a w popularny sposób wyłożonej przez Cycerona w *De natura deorum* (II 51–52).

## KOŁA I DROGA MLECZNA

### Wprowadzenie

(KochArat 501–509, KochPhaen 385–390)

Podstawowym założeniem greckiej astronomii była sferyczność nieba i jego dobowy obrót wokół osi przechodzącej przez centralnie położoną Ziemię (która też ma sferyczny kształt, ale której rozmiary są zaniedbywalne w porównaniu z nieboskłonem). Model ten pozwalał wyznaczyć na sferze niebieskiej trzy okręgi (koła), odpowiadające okręgom opasującym kulę ziemską: równik niebieski oraz dwa zwrotniki, równoległe do niego; pozwalał także poprowadzić czwarty okrąg, ekliptykę – roczną drogę Słońca wśród gwiazd, biegnącą środkiem konstelacji zodiakalnych (zodiaku). Ekliptyka przecina równik niebieski pod kątem około 23,5° (w punktach Barana i Wagi, przesuwających się wolno względem gwiazdozbiorów na skutek precesji) i taka też jest odległość katowa zwrotników od równika, gdyż z kolei ich położenie określają ekliptyczne punkty przesilen – letni na północ i zimowy na południe od równika.



Martin Folkes, Odrys Globusa Farnezyjskiego, [w:] Manilius, *Astronomica*, London 1739. Widoczne są cztery kręgi, opisywane przez Aratosa: równik niebieski (linia pozioma, połowiąca hemisfery), ekliptyka (przecinająca ukośnie równik w Baranie i Wadze, tu obramowana dwoma dodatkowymi liniami) oraz dwa zwrotniki (łuki nad i pod równikiem, dotykające najwyżej i najniżej położonych fragmentów ekliptyki). Odrys ukazuje także dwa koła okołobiegunowe, nieobecne u Aratosa.

Okręgi te są konstrukcjami matematycznymi – Aratos mówi, że nie mają szerokości (dyskusja na ten temat zob. Hipparch 1894 I, IX; Kidd, s. 349–350); uwagi tej brakuje u Cyclerona i Kochanowskiego. Miejsce okręgów na niebie można jednak w przybliżeniu określić za pomocą gwiazdozbiorów, przez które przebiegają. Wówczas położenie tych konstelacji względem horyzontu będzie informowało o usytuowaniu odpowiednich kół na niebie, a to z kolei pozwala śledzić upływ czasu w cyklach rocznym i dobowym.

Wśród tych czterech okręgów można wyróżnić dwie pary tej samej wielkości.

### **Droga Mleczna**

(KochArat 510–517, KochPhaen 391–396)

Stojąc przed zadaniem uzmysłowienia rozmiarów opisywanych kół, Aratos sięga po przykład Drogi Mlecznej. Wybór ten można by uznać za zaskakujący, gdyż Droga Mleczna jest – z jednej strony – nieregularnym, szerokim pasmem delikatnej poświaty (to dysk naszej Galaktyki oglądany od wewnątrz, w rzucie na czerń przestrzeni międzygalaktycznej), niemającym nic wspólnego

z matematycznym okręgiem. Z drugiej strony, jest jedynym widocznym na (nocnym) niebie świetlistym szlakiem, który można dostrzec niezależnie od gwiazdozbiorów i który z grubsza odpowiada matematycznie zdefiniowanemu kołu wielkiemu na sferze, a właśnie kołami wielkimi są równik niebieski i ekliptyka (por. KochArat 552–553, KochPhaen 423–424). Natomiast zwrotniki są równoleżnikami niebieskimi, oddalonymi od równika o mniej więcej  $23,5^\circ$ , a zatem kołami małymi.

Aratos zwraca uwagę na warunki obserwacyjne niezbędne dla zobaczenia Drogi Mlecznej: bezchmurne niebo i now Księżyca (zob. Kidd, s. 351–352). Cyceeron pisze, że Księżyc nie może być w pełni, co jest ograniczeniem zbyt słabym. Kochanowski w przekładzie mówi o „nocy piérwomiesięcznej” (KochPhaen 391), a zatem jest znacznie bliższy tekstowi greckiemu: wiek Księżyca liczy się od nowiu i pierwszego dnia pozostaje on jeszcze niewidoczny.

W tekście przebieg Drogi Mlecznej względem gwiazdozbiorów nie został określony, przedstawia ją natomiast, za Ptolemeuszem, mapa Januszowskiego (Toomer, s. 400–404).

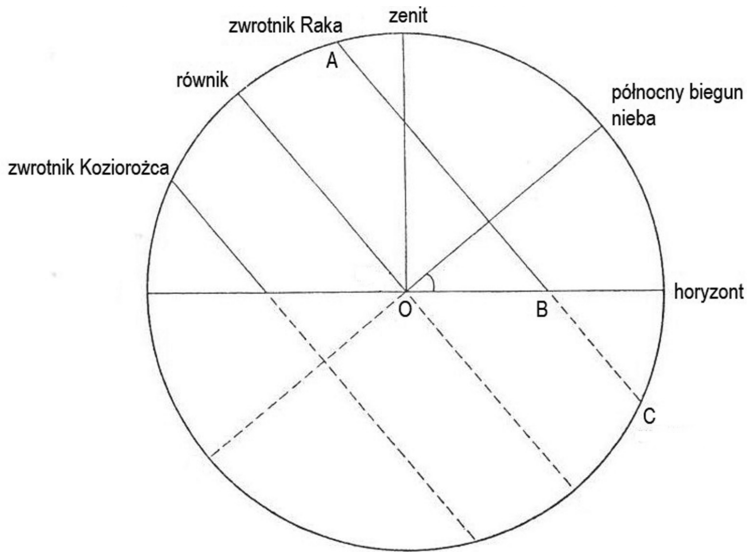
### **Zwrotnik Raka**

(KochArat 518–538, KochPhaen 397–412)

Przebieg zwrotnika można prześledzić na północnej mapie Januszowskiego („Tropicus Cancrī”; Kochanowski w przekładzie nie podaje ekwiwalentu, zadawałając się omówieniem, podobnie jak Aratos i Cyceeron). Za nieco inne położenie zwrotnika względem gwiazdozbiorów na mapie w porównaniu z tekstem odpowiadają kilkusetletnia różnica między czasami Aratosa a powstaniem mapy oraz precesja (zob. hasło *Mapy nieba*).

Aratos rozpoczyna od Bliźniąt, następnie prowadzi koło przez Woźnicę, Perseusza, Andromedę, Pegaza, Łabędzia, Wężownika, Pannę, Lwa i Raka; wyróżnia przy tym fragmenty figur konstelacji. Niedokładności takiej metody wskazuje krytyczny komentarz do Aratosa autorstwa Hipparcha (1894 I, X, 1–15).

Tekst Cyceerona podaje za greckim oryginałem, w przekładzie Kochanowskiego znajdujemy interesujące odstępstwa i skróty. Według Aratosa i Cyceerona (KochArat 521) zwrotnik biegnie przez lewe kończyny Perseusza, podczas gdy Kochanowski pisze o lewej nodze, ale prawym ramieniu (KochPhaen 400), tak jak Awienus. Teksty grecki i łaciński (KochArat 522–524) precyzyjnie wskazują miejsce, w którym koło przecina rękę Andromedy, Kochanowski lokuje na zwrotniku po prostu jej dłoń (KochPhaen 401). Zamienia również jasne ramiona Wężownika na „rámioná jásného Ofijuchá” (KochPhaen 402–403), mimo że wcześniej wiernie oddał w przekładzie intencje Aratosa, akcentującego większy blask gwiazd ramion (zob. hasło *Ofijuchus/Wężownik/Wqż*).



Przekrój przez sferę niebieską. Kąt między północnym biegunem nieba a horyzontem określa szerokość geograficzną obserwatora w punkcie O. W dzień przesilenia letniego Słońce znajduje się na zwrotniku Raka. Część zwrotnika nad horyzontem (AB, linia ciągła) odpowiada najdłuższemu dniowi, a część pod horyzontem (BC, linia przerywana) – dniowi najkrótszemu (dla zwrotnika Koziorożca mamy sytuację odwrotną). Aratos stwierdza, że  $AB : BC = 5 : 3$ .

Tworząc model dwusferycznego kosmosu (kulista Ziemia i otaczająca ją sfera niebieska), grecka nauka szybko ustaliła związek między szerokością geograficzną obserwatora, wyrażoną przez położenie równika i zwrotników względem lokalnego horyzontu, a stosunkiem najdłuższego dnia w roku do dnia najkrótszego. Aratos podaje wartość  $5 : 3$ , która odpowiada najdłuższemu dniowi, trwającemu 15 godzin, i szerokości geograficznej  $41^\circ$  (w ten sposób najkrótszy dzień, kiedy Słońce jest na zwrotniku Koziorożca, ma 9 godzin, co odpowiada proporcji  $3 : 5$ ). Stosunek  $5 : 3$ , wzięty od Eudoksosa (Hipparch 1894 I, II, 22), wiązano w starożytności z Grecją (Hipparch 1894 I, III, 6–7).

### Zwrotnik Koziorożca

(KochArat 539–551, KochPhaen 412–422)

Przebieg tego zwrotnika można prześledzić na południowej mapie Januszowskiego („Tropicus Capricorni”; tak jak w przypadku zwrotnika Raka, Kochanowski w przekładzie nie znajduje ekwiwalentu, zadowolając się omówieniem). Nieco inne położenie zwrotnika względem gwiazdozbiorów na mapie w po-

równaniu z tekstem jest wynikiem sięgającej kilkuset lat różnicy między czasami Aratosa a powstaniem mapy oraz precesji (zob. hasło *Mapy nieba*).

Podobnie jak przy zwrotniku Raka, Aratos (a za nim Cyцерon i Kochanowski) wymienia konstelacje i ich części, przez które koło to przebiega: Koziorożec, Wodnik, Wieloryb, Zając, Pies, okręt Argo, Centaur, Skorpion i Strzelec (krytyczny komentarz: Hipparch 1894 I, X, 16–17). Proporcje między długością łuku zwrotnika nad horyzontem i pod nim są odwrócone w stosunku do zwrotnika północnego i wynoszą 3 : 5 (zob. hasło *Zwrotnik Raka*).

### **Równik niebieski i oś świata**

(KochArat 552–564, KochPhaen 423–435)

Równik, jako „Circulus Aequinoctialis”, jest widoczny na mapach Januszowskiego w dwóch częściach; jednakże porównując jego bieg pośród gwiazdozbiorów z tekstem, należy pamiętać o zastrzeżeniach związanych z precesją, sformułowanych już w komentarzu do obu zwrotników.

Teksty przypominają, że równik jest kołem wielkim, podobnie jak Droga Mleczna, i że przejście Słońca przez to koło wyznacza dwa zrównania dnia z nocą. Przy opisie położenia równika pojawiają się następujące konstelacje (lub ich fragmenty): Baran, Byk, Orion, Hydra, Puchar, Kruk, Waga, Wężownik, Orzeł i Pegaz (krytyczny komentarz: Hipparch 1894 I, X, 18–23). Przy tym Cyцерon posługuje się wciąż historycznie uzasadnioną nazwą Szczypce dla określenia Wagi (zob. hasło *Waga*). Najistotniejsza różnica w tekstach wiąże się jednak z Orłem (KochArat 561, KochPhaen 433). Oryginał grecki pozostawia wątpliwości, czy Aratos uznaje Orła za gwiazdozbiór leżący na równiku czy w jego bezpośrednim sąsiedztwie (Kidd, s. 365). Cyцерon wybiera pierwsze rozwiązanie (podobnie Awienus), w przekładzie Kochanowski skłania się ku drugiemu. Kochanowski traci też konotację mitologiczną, obecną u Aratosa i Cyцерona: ptak ten jest posłańcem Zeusa/Jowisza.

Passus poświęcony równikowi i zwrotnikom kończy wzmianka o osi świata, biegnącej prostopadle do nich (KochArat 563–564, KochPhaen 435), ale w związku z tym – ukośnie do koła zodiakalnego (ekliptyki).

### **Ekliptyka / zodiak**

(KochArat 565–613, KochPhaen 436–462)

Czwartym wyróżnionym kołem jest ekliptyka, która biegnie środkiem gwiazdozbiorów zodiakalnych; w legendzie do map Januszowskiego pojawia się jako „Zodiacus”. Aratos rozpoczyna od usytuowania tego koła względem trzech już opisanych: równik przecina ekliptykę w środku w dwóch punktach, jej najdalej na północ i południe wysunięte punkty stykają się, odpowiednio, ze zwrotnikami Raka i Koziorożca (KochArat 565–567, KochPhaen 436–437). Następnie



przedstawiona zostaje odmiennosc zachowania się ekliptyki na obracającej się sferze niebieskiej (KochArat 575–589, KochPhaen 438–448). Równik i zwrotniki są do siebie równoległe; wyznaczają kierunek obrotu sfery niebieskiej, a zatem punkty ich przecięcia z horyzontem znajdują się cały czas w tych samych miejscach. Punkty przecięcia ekliptyki z horyzontem (czyli jej wschodu i zachodu w różnych porach roku) wędrują po nim, przemieszczając się w granicach łuków wyznaczonych przez punkty przecięcia zwrotników z horyzontem.

Koło to jest konstrukcją matematyczną, z którą powiązany jest system dwunastu znaków (nie gwiazdozbiorów) zodiaku. Podział koła na tuzin równych znaków Aratos wprowadza poprzez wykorzystanie faktu, że długość boku sześciokąta foremnego wpisanego w okrąg jest równa jego promieniowi; jeśli zatem odłożymy na okręgu odcinek długości jego promienia, to zawsze wytniemy szóstą część okręgu, czyli dwa znaki zodiaku, każdy po  $30^\circ$  (KochArat 586–589, KochPhaen 447–448). Posłużenie się koncepcją promieni wybiegających z oczu obserwatora może nawiązywać do pierwszego, podstawowego aksjomatu *Optyki* Euklidesa: „Promienie wybiegające z oka rozchodzą się po linii prostej”.

Następnie Aratos wymienia znaki zodiaku (ich nazwy są tożsame z nazwami konstelacji, z których się wywodzą), zaczynając od znaku przesilenia letniego. W greckim oryginale lista ta jest bardzo zwartym tekstem, podobnie jak w przekładzie Kochanowskiego (KochPhaen 451–454); Cyceon wzbogaca ją o epitety (KochArat 593–604).

Kolejny fragment przypomina znaczenie zodiaku dla rachuby czasu: jest to roczna droga Słońca wśród gwiazd (KochArat 605–606, KochPhaen 455–456). Kochanowski (brak tego u Aratosa i Cyceona) podkreśla ten fakt, dodając wers wprowadzający drobniejszą, bo godzinną jednostkę czasu. Koresponduje to z przekazem ostatniego fragmentu, poświęconego zodiakowi. Ekliptyka jest kołem wielkim, zawsze więc jej połowa (sześć znaków) znajduje się nad horyzontem, a druga (sześć znaków) – pod horyzontem (KochArat 607–610, KochPhaen 457–460). O długości nocy decyduje czas, w jakim wszędzie połowa zodiaku, która tkwi pod horyzontem o zachodzie Słońca (KochArat 611–613, KochPhaen 461–462). Jest to nawiązanie do kolejnej, obszernej części poematu.

## WSCHODY I ZACHODY

### Wprowadzenie

(KochArat 614–622, KochPhaen 463–470)

Każdej nocy wschodzi sześć znaków zodiaku. Jeśli noc (czas między zachodem a wschodem Słońca, różnej długości w zależności od pory roku) podzielimy

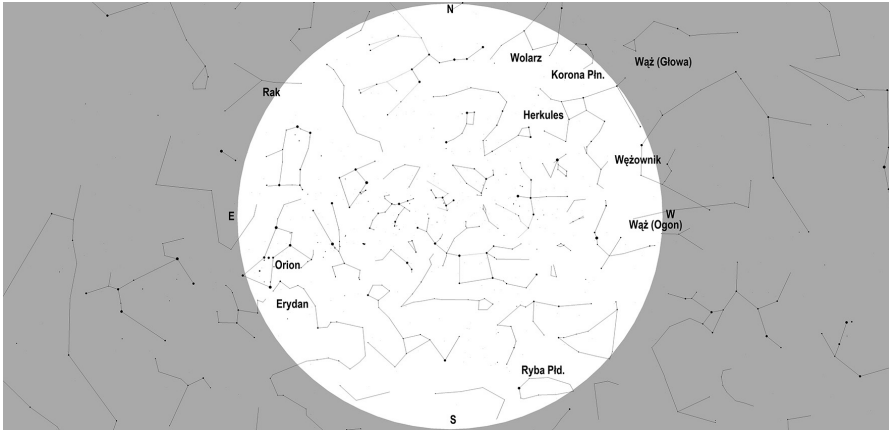
na 12 godzin nierównych (sezonowych), to wschód jednego znaku trwa mniej więcej 2 godziny nierówne. Jeżeli zatem wiemy, w jakim znaku zodiaku znajduje się aktualnie Słońce, to porę nocy możemy określić na podstawie wschodów kolejnych znaków zodiaku. Pierwsza trudność stosowania tej metody wiąże się z tym, że znaki zodiaku nie są bezpośrednio widoczne na nieboskłonie, stanowią bowiem, tak jak ekliptyka / koło zodiakalne, jedynie matematyczną konstrukcję. W starożytności jednak położenie znaków zodiaku wskazywały związane z nimi i noszące tę samą nazwę gwiazdozbiory zodiakalne, utworzone z dobrze widocznych gwiazd. Tyle że – i tu pojawia się druga komplikacja – gwiazdozbiory, w przeciwieństwie do znaków, mają różną długość mierzoną wzdłuż ekliptyki, a zatem czas ich wschodu nie pokrywa się z czasem, w jakim wschodzi znak zodiaku; ponadto czasy wschodu różnych konstelacji są różne. Wszystko to sprawia (można jeszcze wspomnieć o dodatkowej trudności: tempo wschodu znaku zodiaku zależy od nachylenia ekliptyki do horyzontu, które zmienia się w ciągu nocy, a zatem nawet wschód ujednoliconych znaków zodiaku nie zawsze trwa tyle samo), że metoda ta pozwala ustalić porę nocy z dokładnością do mniej więcej 1 godziny nierównej.

O tych wszystkich problemach Aratos nie wspomina (punktuje je jednak w swym komentarzu Hipparch 1894 II, I, 1–3), skupiając się na czysto obserwacyjnych, praktycznych aspektach metody. W tym celu zwraca uwagę na inne możliwe utrudnienie: wschód gwiazdozbioru zodiakalnego może być z różnych powodów niewidoczny. Dlatego z każdą konstelacją zodiaku łączy informację o gwiazdozbiorach, które podczas jej wschodu wschodzą i zachodzą w innych częściach horyzontu, co daje obserwatorowi większe możliwości. Swoją listę zjawisk stowarzyszonych ze wschodami kolejnych gwiazdozbiorów zodiakalnych Aratos uporządkował w tej samej kolejności, w której wymienił wcześniej znaki zodiaku (KochArat 593–604, KochPhaen 451–454). Wątpliwości co do pewnych niedokładności tych zestawień wyraził już Hipparch (1894 II, II–III) – z punktu widzenia astronomii matematycznej, posługującej się, po pierwsze, nie gwiazdozbiorami zodiakalnymi, lecz znakami zodiaku, po drugie, współrzędnymi sferycznymi gwiazd w miejsce nieostrych określeń części figur konstelacji.

Dla przybliżenia tych zjawisk posłużymy się mapami nieba sporządzonymi dla szerokości geograficznej 38°N i dla 300 roku p.n.e. za pomocą programu *SkyMap Lite 12*. W białym kole znajdują się wszystkie gwiazdy widoczne w wybranym momencie nad horyzontem. Lewa krawędź koła odpowiada wschodniemu horyzontowi, prawa – zachodniemu; u góry mamy północ, na dole południe, gwiazdy znajdujące się w środku koła świecą w zenicie. Obszar szary zawiera gwiazdy, które albo jeszcze nie wzeszły (po lewej), albo już schowały się pod horyzont (po prawej).

## Wschód Raka

(KochArat 623–643, KochPhaen 471–480)

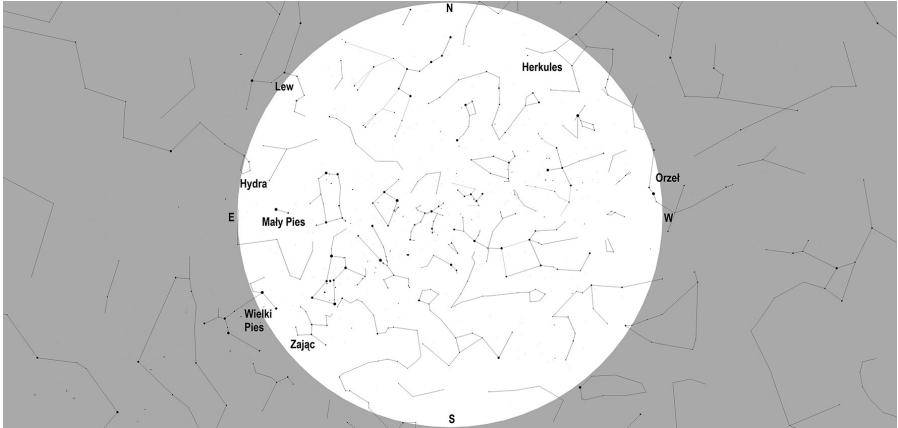


Ze wschodem Raka kojarzy Aratos zachody Korony (Północnej; zob. hasło *Wieniec* [*Korona Północna*]), Ryby (Południowej), Herkulesa, Wężownika z Wężem i Wolarza oraz wschody Oriona i Erydanu. Jak można się przekonać, zestaw ten obejmuje niemal cały zachodni horyzont i jego część południowo-wschodnią, w sytuacji gdy Rak wschodzi na północnym wschodzie. Z pewnością przy wschodzie Raka nad horyzontem pozostaje jeszcze nie łeb węża trzymanego przez Wężownika, lecz jego ogon; trudno też jest podzielić linią horyzontu na pół małą Koronę Północną. Zachód Wolarza rzeczywiście trwa długo i w tym czasie wschodzą cztery znaki zodiaku (KochArat 635–636, KochPhaen 476): Baran, Byk, Bliźnięta i Rak. Aratos w jeszcze inny sposób uzmysławia powolne niknięcie Wolarza pod horyzontem: kiedy zaczyna on zachodzić zaraz po zachodzie Słońca (nasycił się światłem dziennym), trwa to niemal do północy (KochArat 636–638, KochPhaen 477–478).

Dodatkowo teksty łacińskie i polskie odbiegają w kilku miejscach od greckiego pierwowzoru. U Cyserona Orion trzyma w prawej ręce miecz (KochArat 642; zob. hasło *Orion/Kosy*); zabrakło też Erydanu, wers ten uzupełnił Kochanowski (KochArat 643), Erydan jest również obecny w jego przekładzie (KochPhaen 480). U Cyserona znika Herkules, być może dlatego, że konstelacja ta u Aratosa nie ma nazwy własnej, lecz zawsze jest wprowadzana opisowo (zob. hasło *Kłeczeń* [*Herkules*]); to, co u Aratosa dotyczy już Herkulesa, Cyseron wiąże z Rybą (KochArat 628–629). W przekładzie Kochanowskiego Kłeczeń się pojawia (KochPhaen 473), mimo że nie ma go też u Awienusa i Germanika. Kochanowski każe mu jednak już zachodzić, podczas gdy Aratos (i niebo) dopiero przygotowują konstelację do zniknięcia pod horyzontem.

**Wschód Lwa**

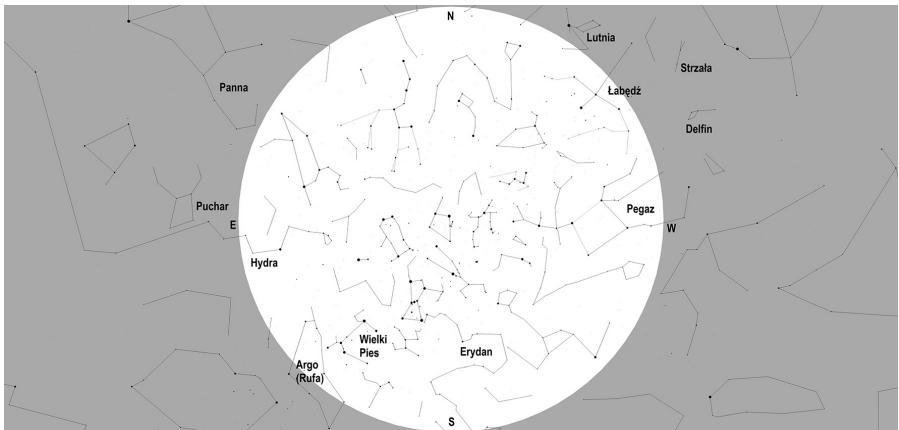
(KochArat 644–652, KochPhaen 481–486)



Wschodowi Lwa towarzyszą według Aratosa zachody Orła i Herkulesa (Kłęsceń) oraz wschody łba Hydry, Zająca, Procjona (najjaśniejsza gwiazda Małego Psa) i przednich łap Wielkiego Psa (zob. hasło *Pies*). Inaczej więc niż w przypadku wschodu Raka wymienionych zostaje więcej gwiazdozbiorów współwschodzących wobec tylko dwóch zachodzących. Opis ten jest najbliższy rzeczywistości, gdy nad horyzontem pojawia się przednia część (łeb) Lwa. Pewne rozbieżności tekstowe dotyczą widoczności lewych kończyn Herkulesa (KochArat 649–650, KochPhaen 484): po pierwsze, części jego nogi, która unosi się jeszcze nad horyzontem; po drugie, znikającej w tekście polskim ręki.

**Wschód Panny**

(KochArat 653–666, KochPhaen 487–494)



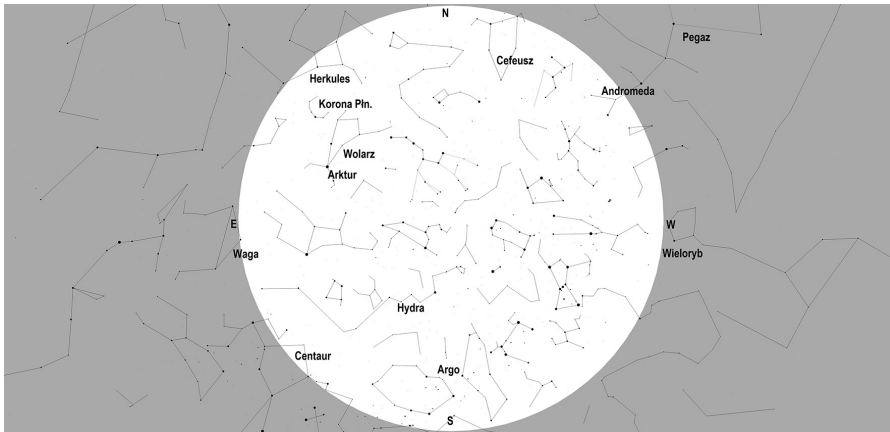
Fragment ten u Aratosa odwołuje się do znacznej liczby konstelacji; zachodzące to: Lutnia, Delfin, Strzała, Łabędź, Erydan i Pegaz; wschodzące: Hydra, Puchar, Wielki Pies i okręt Argo. Jednocześnie tekst podkreśla czasową rozciągłość tego zjawiska: na początku Panna zaczyna wschodzić (KochArat 653–654, KochPhaen 487), na końcu – widnieje nad horyzontem w całości (KochArat 666, KochPhaen 494). Takie ujęcie nie pozwala na uchwycenie na jednej ilustracji całości zjawiska, ale też poszerza możliwości interpretacyjne.

Zacznijmy od informacji niedokładnych: Delfin i Strzała zachodzą przed wschodem Panny, podobnie jak Lutnia. Następnie Aratos pisze o leżących pod horyzontem częściach Łabędzia – ogonie i końcach skrzydeł – oraz rzeki Erydan – jej najbardziej południowym biegu. Kochanowski jest bardziej lakoniczny (KochPhaen 489), natomiast przekład ściślej oddaje zachód fragmentu Pegaza.

Ostatnie wersy tego ustępu u Aratosa przywołują dwa zjawiska: Hydra wynurza się nad horyzont aż po Puchar i w całości pojawia się (Wielki) Pies, ciągnąc za sobą rufę Argo, a okręt staje się widoczny w połowie (po maszt) wtedy, gdy Panna ukazuje się w całości. W staropolskich wydaniach *Fenomenów* zamiast Pucharu (Czaszy) mamy „Hydrą po cząsie wschodzi”, co w zasadzie pozostaje w zgodzie z astronomią: kiedy wszędzie cała Panna, Hydra również. W niniejszym wydaniu w tekście dokonano jednak koniektury: „Hydrą po Cząsę wschodzi” (KochPhaen 491); w tej kwestii oraz w sprawie relacji między Wielkim Psem (Chartem) a okrętem Argo (KochPhaen 491–492) zob. *Komentarz filologiczno-literacki* do KochPhaen 21/15–16 (491–492) oraz *Komentarz językowy* do KochPhaen 21/15 (491).

## Wschód Wagi

(KochArat 667–692, KochPhaen 495–516)





Konstelacja Wagi składa się z niezbyt jasnych gwiazd, jej wschód, mający sygnalizować wschód znaku Wagi, może więc być trudny do zaobserwowania. Stąd ze zjawiskiem tym Aratos łączy wschody i zachody sporej liczby gwiazdozbiorów, nie zawsze w zgodzie z tym, co dzieje się na niebie.

Kiedy wschodzi Waga, Wolarz (Bootes) z najjaśniejszą gwiazdą Arkturem, okręt Argo, Hydra i Korona (Północna; zob. hasło *Wieniec [Korona Północna]*) już unoszą się nad horyzontem w całości. Konstelacje Herkulesa (Kłęcz) i Centaura są widoczne w części. W wypadku Centaura Aratos mówi o końcu ogona, który trudno jest zidentyfikować na podstawie starożytnej uranografii. W katalogu Ptolemeusza gwiazdy, które miałyby świecić w ogonie Centaura, nie występują; wcześniejszy Hipparch (1894 II, II, 46–47) dopuszcza istnienie ogona, ale zwraca uwagę, że to inna część ciała Centaura wschodzi pierwsza. Położenie Herkulesa względem horyzontu zostało opisane dość precyzyjnie, choć, tak jak w przypadku dzielonej na pół niewielkiej i zwartej Korony, trudno jest, przy sygnalizowanej już niedokładności tego typu opisów, przywiązywać się do informacji, która część prawej nogi Herkulesa weszła (Aratos, Cyцерon i Kochanowski są tu jednak zgodni).

W każdym razie Herkules na tej szerokości geograficznej może w ciągu jednej nocy wschodzić i zachodzić, co Cyцерon oddał przez niezbyt szczęśliwe „podwojenie obrotu”. Przy tym wschód całego gwiazdozbioru odbywa się w czasie, w którym wschodzą trzy kolejne znaki: Waga, Skorpion i Strzelec (KochArat 677–683, KochPhaen 503–507). Wschód dwóch kolejnych części Herkulesa bardziej szczegółowo zostanie przedstawiony przy wschodzie Skorpiona (KochArat 735–737, KochPhaen 547–550) i Strzelca (KochArat 738–739, KochPhaen 551–552).

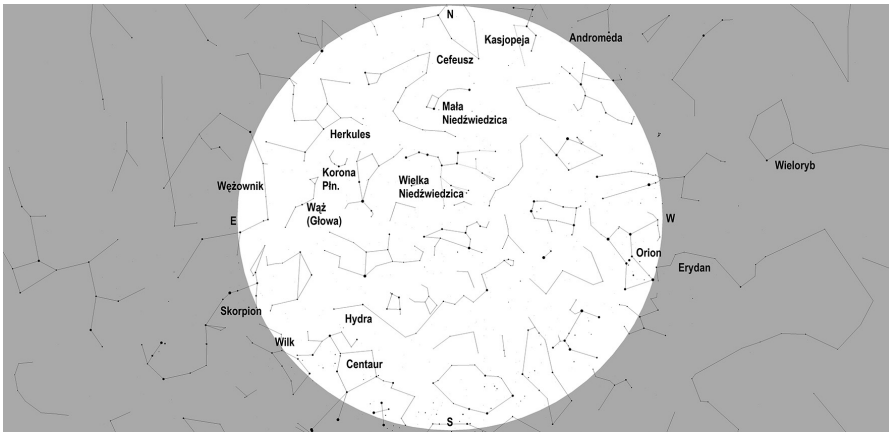
Spśród gwiazdozbiorów zachodzących, które towarzyszą wschodowi Wagi, Łabędź (Ptak), Pegaz (Koń) i Wieloryb znajdują się już pod horyzontem. Widać jeszcze zachodzącą Andromedę, ale jej głowa, gwiazda  $\alpha$  *And* (zob. hasło *Andromeda*), już zniknęła. Widoczny jest także Cefeusz, który nigdy w całości nie zachodzi, ale jego głowa i wyciągnięte ręce znikają okresowo pod horyzontem.

W sprawie rozbieżności nazwy znaku/konstelacji u Cyцерona i Kochanowskiego zob. hasło *Waga*.

### **Wschód Skorpiona**

(KochArat 693–737, KochPhaen 517–550)

Wschodowi Skorpiona towarzyszy zachód Orion i Aratos – a za nim Cyцерon i Kochanowski – przedstawia mitologiczne wyjaśnienie takiej konfiguracji na niebie. Poza tym wśród gwiazdozbiorów zachodzących wymienione zostają: Erydan, Andromeda, Wieloryb, Cefeusz i Kasjopeja. Erydan jest już pod ho-



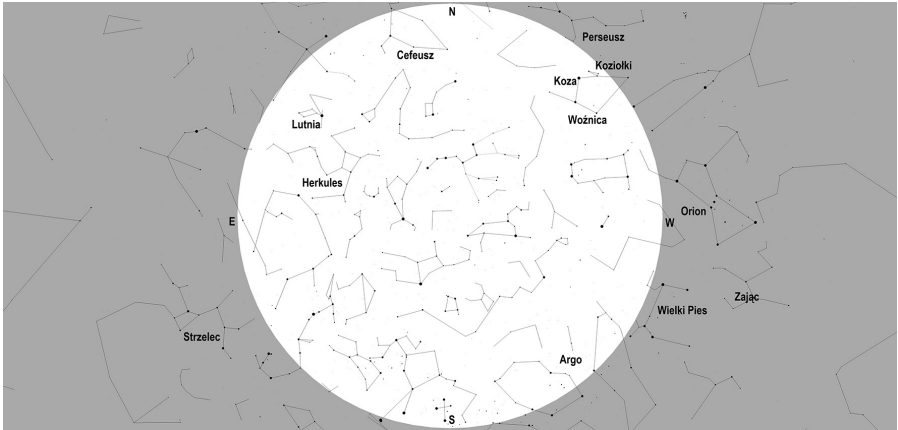
ryzontem, za Rzeką postępuje Orion. Aratos (i Cyцерon) zauważa, że gwiazdy Andromedy i Wieloryba zaszły całkowicie, w przekładzie Kochanowskiego tej informacji brakuje. Podkreślone zostaje specyficzne usytuowanie względem horyzontu Cefeusza i Kasjopei, zachodzących głowami w dół. Jednocześnie ponownie zostaje zaznaczone, że Cefeusz nigdy nie znika zupełnie (choć u Kochanowskiego trudno się tego dopatrzeć), przy tym Aratos czyni swoistymi „strażnikami” dolnej połowy Cefeusza obie Niedźwiedzice. Cyцерon mówi o „łapach Niedźwiedzicy”, Kochanowski zaś o Wozie – gdyby odnieść to do rzeczywistego wyglądu nieba, mielibyśmy w tym wypadku Małą Niedźwiedzicę (Mały Wóz).

Wśród konstelacji współwschodzących ze Skorpionem Aratos wymienia: drugą połowę Korony Północnej (Wieniec), ogon Hydry, ludzką część ciała Centaura i Wilka (zob. hasło *Chiron* [*Centaur*] i *Wilk*), górne części Wężownika i głowę Węża oraz Herkulesa. O problematycznym dzieleniu horyzontem niedużej Korony na pół już wspominaliśmy, zresztą przy wschodzie Skorpiona świeci ona już dość wysoko na niebie, podobnie jak Hydra. Wschód Centaura z Wilkiem oraz Wężownika uzupełniony jest informacją, że dalsze części tych gwiazdozbiorów wzejdą z łukiem – atrybutem następnej konstelacji zodiakalnej, Strzelca (KochPhaen 541–542). Podobnie skonstruowany został koniec fragmentu poświęconego wschodowi Skorpiona, zawierający opis wschodu Herkulesa (Kłeczeń, także „przykłąkły mąż”; KochArat 735–737, KochPhaen 546–547). Wschód ten jest łączony z kolejnym gwiazdozbiorem zodiaku, Strzelcem.

### Wschód Strzelca

(KochArat 738–745, KochPhaen 551–564)

U Aratosa opis zjawisk towarzyszących wschodowi Strzelca jest właściwie połączony ze wschodem Koziorożca, teksty Cyцерona i (choć w nieco mniejszym stopniu) Kochanowskiego pozwalają potraktować oba wschody rozłącznie.

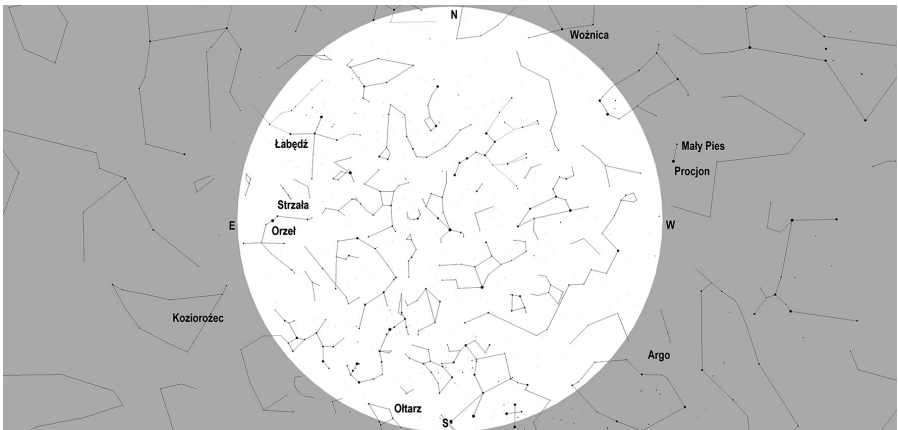


W przypadku Herkulesa rozdzielenie opisu wschodu tej konstelacji między opisy dotyczące Skorpiona i Strzelca wydaje się błędem, gdyż kiedy Strzelec zaczyna wschodzić, Herkules znajduje się już nad horyzontem. Podobnie rzecz się ma z Lutnią i Cefeuszem, przy tym ten drugi teraz nie zachodzi, lecz wschodzi. Orion, Zając, Wielki Pies i Perseusz znikają pod horyzontem przed pojawieniem się Strzelca, widoczny jest jeszcze tył okrętu Argo.

Więcej miejsca poświęcono zachodzącemu Woźnicy. Najpierw przywołane zostają najślawniejsze gwiazdy konstelacji, czyli Koza i Koziołki (zob. hasło *Woźnica*), i ich znaczenie jako znaków pogodowych, potem dowiadujemy się, że zajądą one dopiero przy wschodzie Koziorożca, podczas gdy ze Strzelcem znika pod horyzontem inna część Woźnicy.

### **Wschód Koziorożca**

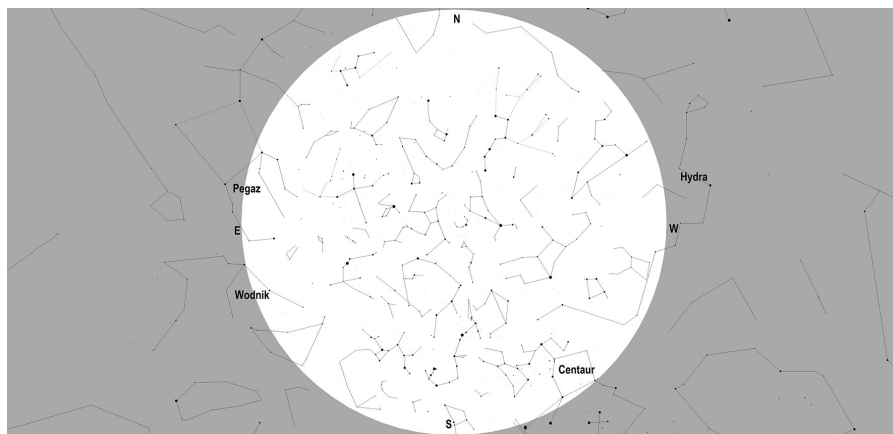
(KochArat 746–752, KochPhaen 565–568)



O tym, że podczas wschodu Koziorożca zniknie z nieboskłonu Woźnica, już wiemy. Podobnie dzieje się z okrętem Argo i Małym Psem, przywołanym tu imieniem najjaśniejszej gwiazdy, Procjona (zob. hasło *Pies*). Pojawienie się Koziorożca zapowiadają unoszące się już nad wschodnim horyzontem Łabędź, Orzeł i Strzała oraz wschodzący na południu Ołtarz.

### Wschód Wodnika

(KochArat 753–762, KochPhaen 569–574)

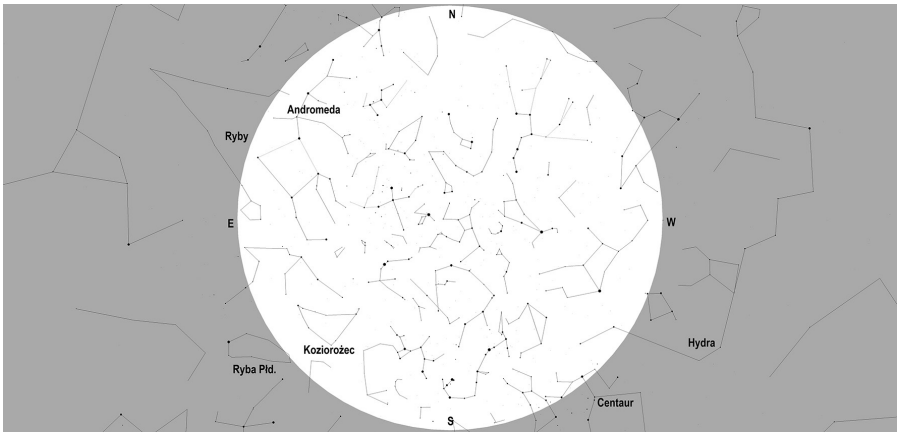


Do identyfikacji tego wschodu Aratos wskazał tylko trzy zjawiska: wschód przedniej części Pegaza oraz zachody fragmentów Centaura (w sprawie jego ogona por. hasło *Wschód Wagi*) i Hydry. Zapewne z powodu tej lakoniczności Awienus dodał jeszcze wschód Delfina (który jest też obecny w przekładzie Germanika). Kochanowski pozostał jednak przy wskazaniach Aratosa zarówno w tekście łacińskim (od wschodu Wodnika bowiem jest to już jego samodzielny przekład), jak i polskim.

### Wschód Ryb

(KochArat 763–771, KochPhaen 575–576)

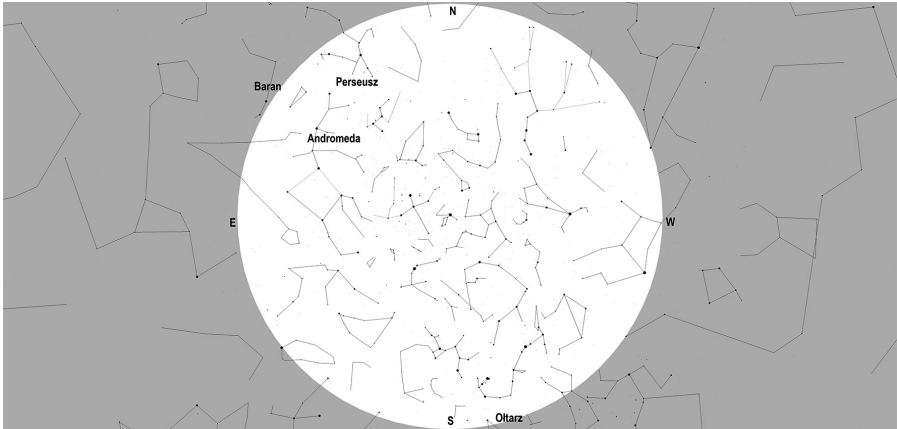
Zniknięcie w całości Hydry i Centaura wraz ze wschodem Ryb zostało zapowiedziane już we wcześniejszym fragmencie, dotyczącym wschodu Wodnika. Przekład polski został bardzo skondensowany: przywołuje bez żadnych dodatkowych informacji wschody Ryby Południowej i prawej strony Andromedy. Tekst łaciński podąża za Aratosem. Współwschodząca Ryba (Południowa) została zidentyfikowana przez jej bliskie położenie względem Koziorożca (zob. hasło *Ryba [Południowa]*, *gwiazdy nienazwane*, *Woda*); podkreślono również, że w całości ukaże się ona dopiero przy wschodzie następnego znaku. Sylwetka



Andromedy jest opisana szczegółowiej (ręce, ramiona i nogi), a przez wzmiankę, że jej lewa strona ukaże się wraz z Baranem, zapowiedziany zostaje wschód kolejnego znaku/gwiazdozbioru.

### Wschód Barana

(KochArat 772–777, KochPhaen 577–583)

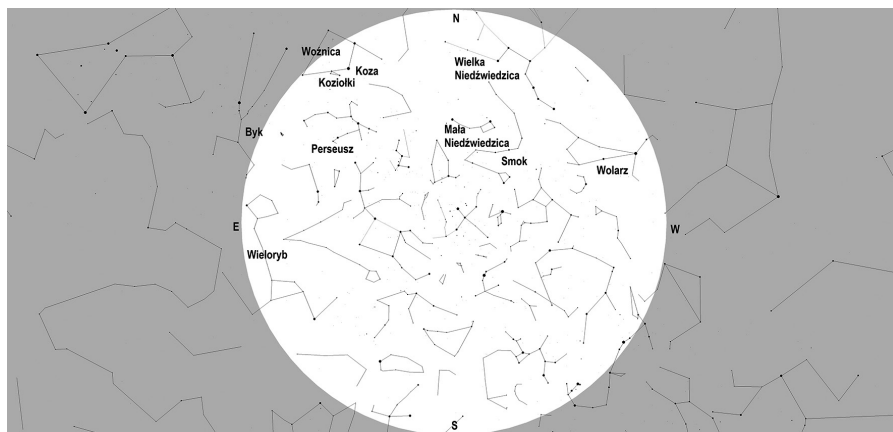


Wschodowi Barana towarzyszą: wschód lewej części Andromedy, zachód Ołtarza i wschód górnej połowy Perseusza; w tym ostatnim przypadku teksty, za Aratosem, nie rozstrzygają, czy pas Perseusza wschodzi już z Baranem, czy dopiero z Bykiem. U Aratosa i w tekście łacińskim zaznaczono, że zachodzący Ołtarz i wschodzący Perseusz znajdują się po przeciwnych stronach nieboskłonu, w polskim przekładzie tej informacji brak. Ulokowanie znikającego Ołtarza na zachodzie jest o tyle mylące, że chowa się on pod horyzontem bardzo blisko kardynalnego punktu S.



## Wschód Byka

(KochArat 778–787, KochPhaen 583–592)



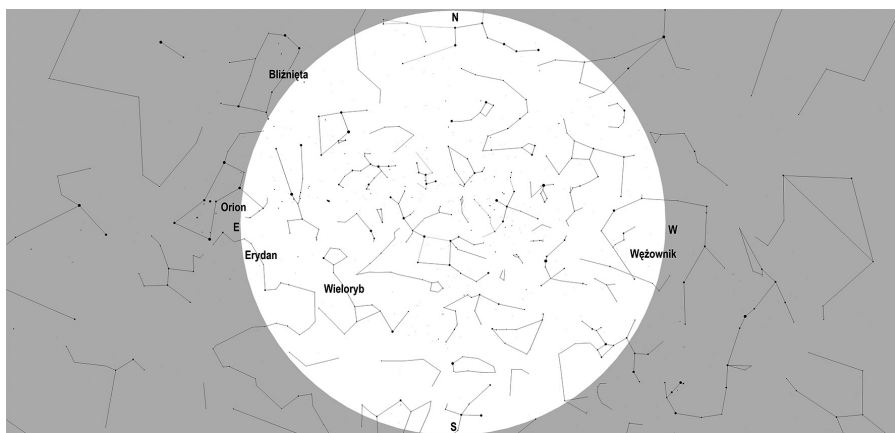
Przy wschodzącym Byku Perseusz świeci już w całości nad horyzontem, co w pewnym sensie rozstrzyga dylemat podniesiony przy wschodzie Barana. Pozostałe zjawiska są uchwycone dość precyzyjnie. Wschodzi ta część Woźnicy, w której świecą Koza i Koziołki (zob. hasło *Woźnica*), pozostały fragment gwiazdozbioru ukaże się przy wschodzie Bliźniąt. Pojawia się część Wieloryba. Zaczyna zachodzić Wolarz, ale jest to konstelacja na tyle duża, że schowa się pod horyzontem (z wyjątkiem lewej dłoni) dopiero wtedy, gdy wzejdą kolejne trzy znaki (Bliźnięta, Rak i Lew; por. także hasło *Wschód Raka*).

Łaciński przekład wyjaśnia, że lewa dłoń Wolarza nigdy nie zachodzi, gdyż znajduje się blisko Niedźwiedzicy, nie wskazując, o którą z dwóch chodzi. U Aratosa występuje w tej roli Wielka Niedźwiedzica, zgodnie z wzajemnym położeniem tych gwiazdozbiorów. W polskim przekładzie mamy Węża (czyli Smoka, zob. hasło *Smok*), który nigdy nie zachodzi („Oceaną nieświadomy”, KochPhaen 592). Zmiana jest uzasadniona z astronomicznego punktu widzenia, gdyż lewa dłoń Wolarza leży na niebie równie blisko Smoka, który w zasadzie nie zachodzi (czego nie można powiedzieć o całej Wielkiej Niedźwiedzicy na niebie Aratosa, choć o Wielkim Wozie już tak).

## Wschód Bliźniąt

(KochArat 788–798, KochPhaen 593–600)

Opis wschodu Bliźniąt rozpoczyna się od przywołania Wężownika, którego nogi (po kolana) zniknęły pod horyzontem. Przy tym Aratos wskazuje miejsce wschodu konstelacji zodiakalnej: po przeciwnej stronie horyzontu względem zachodzącego Wężownika; Kochanowski pomija to w tekście polskim, a w ła-



cińskim obdarza Bliźnięta mianem „wysoko położonych światel”. Podobnie w przekładzie polskim brakuje informacji towarzyszących opisowi wschodu Erydanu. Aratos bowiem mówi o pierwszych zakolach rzeki, których słabe gwiazdy widać podczas pogodnej nocy. Ich pojawienie się zapowiada wschód Oriona. Całości dopełnia wiadomość, że widoczny w połowie przy wschodzie Byka Wieloryb teraz już w całej okazałości unosi się nad horyzontem.

#### ROZWAŻANIA KALENDARZOWE

Ów krótki fragment (KochArat 799–831) można potraktować jako przypomnienie podstaw wiedzy o kalendarzu luni-solarnym oraz jako zapowiedź ostatniej części, poświęconej znakom pogodowym. Wspomniany zostaje dziewiętnastoletni cykl Metona (zaproponowany w 432 r. p.n.e.) – w którym 19 lat zwrotnikowych z dobrym przybliżeniem odpowiada 235 miesiącom synodycznym – w połączeniu z *paraepgmata*, kalendarzami pozwalającymi na podstawie informacji o wschodach i zachodach konstelacji ustalić porę roku i nocy (Włodarczyk, s. 101–106). Pisząc o tym cyklu, Aratos nawiązuje do przedstawionego właśnie sezonowego korowodu wschodów i zachodów gwiazdozbiorów i przywołuje jedną z najbardziej charakterystycznych konstelacji: wschodowi pierwszego znaku, Raka, towarzyszy wschód Oriona (KochArat 641–642) i to samo zjawisko pojawia się przy opisie wschodu ostatniego znaku, Bliźniat (KochArat 795–796), domykając cykl. W tym miejscu tekst łaciński gubi nieco sens.

Gwiazdy Neptunowe i Jowiszowe można interpretować jako, odpowiednio, gwiazdy zachodzące i wschodzące (dyskusja na ten temat zob. Kidd, s. 437–438).

## ZNAKI POGODOWE

Ostatni fragment tekstu Aratosa dotyczy w zasadzie zjawisk optycznych w atmosferze, choć z udziałem ciał niebieskich: Księżyca, Słońca, mgławicy Praesepe, meteorów i komet. Większość z nich (np. usytuowanie sierpa Księżyca względem horyzontu czy różne zabarwienia tarcz Księżyca i Słońca) w roli znaków zapowiadających zjawiska pogodowe nie znajduje uzasadnienia na gruncie współczesnej meteorologii. Niektóre opisy odnoszą się jednak do interesujących, czasami mniej znanych zjawisk i te zostaną krótko skomentowane poniżej.

**Księżyc**

(KochArat 849–893)

KochArat 886–893: Halo księżycowe

Podstawowy i najczęściej widywany element halo to otaczający Księżyc cienki pierścień, którego promień wynosi  $22^\circ$ . Halo potrafi jednak przybierać bardziej złożoną postać. Może pojawić się drugi pierścień o średnicy  $46^\circ$ , zazwyczaj bledszy. Pierścieniom towarzyszą czasami księżycy poboczne: mniej lub bardziej rozmazane plamy ułożone na wysokości Księżyca, po obu jego stronach. Rozbudowane halo miewa łuki – górne i dolne – styczne do obu pierścieni. Za halo odpowiedzialne jest światło, które załamuje się w drobnych, podłużnych, heksagonalnych kryształkach lodu, znajdujących się w wysokich, prawie niewidocznych chmurach. O złożoności zjawiska decyduje przestrzenny rozkład orientacji kryształków, na które pada światło Księżyca (por. Włodarczyk, s. 67–69).

**Słońce**

(KochArat 894–961)

KochArat 937–939: Całkowite zaćmienie Słońca

Zjawisko zostało tu przywołane jako przykład ciemności, która zapada gwałtownie.

KochArat 951–959: Słońca pozorne (*parhelia*)

Współcześnie termin *parhelia* jest stosowany w stosunku do słońc pobocznych, które towarzyszą zjawisku halo (o takiej samej genezie i geometrii jak halo księżycowe). Są to dwie plamy świetlne po obu stronach Słońca, na tej samej wysokości nad horyzontem, w odległości katowej około  $22^\circ$  od niego; od strony Słońca mają kolor czerwony. Jeśli przyjmiemy, że Aratos wspomina tu również o dwóch plamach znajdujących się nad Słońcem i pod nim, możemy wskazać na łuki Parry’ego – wydłużone plamy światła tuż nad górnym kręgiem halo  $22^\circ$  i pod nim (rzadziej widoczna) – lub fragmenty tzw. halo opisanego<sup>7</sup>.

<sup>7</sup> Por. M. Minnaert, *Światło i barwa w przyrodzie*, tłum. W. Zonn, Warszawa 1961, s. 277–280.

**Inne zjawiska na sferze niebieskiej**

(KochArat 962–1215)

KochArat 962–981 i KochArat 1065–1068: Praesepe (Żłóbek)

Por. hasło *Bliźnięta, Rak, Lew*. Zniknięcie mglistej plamki, na granicy widoczności gołym okiem, może oznaczać pojawienie się cirrostratusów, zapowiadających pogorszenie się pogody. Natomiast jej widoczność jest oznaką dobrej przezroczystości powietrza.

KochArat 1000–1004: Meteory (spadające gwiazdy)

Meteory w klasycznym modelu kosmosu należały do zjawisk świata podksiężycowego, a zatem można je było łączyć w związek przyczynowo-skutkowy z wichrami.

KochArat 1131–1134 i KochArat 1145–1147: Wschód Plejad

W zgodzie z Aratosem i niebem powinien pojawić się tu zachód Plejad (por. hasło *Plejady/Baby*).

KochArat 1152–1154: Komety

Tu jako zapowiedź suchego roku, zapewne przez analogię do ich ognistej natury, przyjmowanej w klasycznej fizyce świata podksiężycowego (Arist. *Mete.* 344a–344b).

KochArat 1211–1215: Widoczność sierpa Księżyca przed nowiem i po nowiu  
Aratos mówi o ośmiu dniach w okolicy nowiu, czterech, kiedy stary sierp znika, i kolejnych czterech, kiedy młody sierp zaczyna rosnać. Tymczasem wiek najmłodszego (najstarszego) sierpa Księżyca, jaki można dostrzec okiem nieuzbrojonym, wynosi około 16 godzin. W każdym razie problem pierwszej widoczności młodego Księżyca był istotnym zagadnieniem w dawnej astronomii (por. Włodarczyk, s. 48–57).

## MAPY NIEBA

Brakuje bezpośrednich przekazów źródłowych, które wskazywałyby na powstanie dwóch planisfer dodanych przez Jana Januszowskiego do pierwszego wydania *Fenomenów* i pozwalały stwierdzić, czy Kochanowski wykorzystywał je (lub inne mapy nieba) podczas swoich prac translatorskich. W związku z tym wskazywano kilka map nieba, na których mógł się wzorować Januszowski. Ewa Chojcka sugerowała mapę nieba Albrechta Dürera (i Konrada Heinfogla), wydaną w Norymberdze w 1515 roku<sup>8</sup>. Mapę tę należy uznać za udaną próbę

<sup>8</sup> E. Chojcka, *Astronomische und astrologische Darstellungen und Deutungen bei kunsthistorischen Betrachtungen alter wissenschaftlicher Illustrationen des XV. bis XVIII. Jahrhunderts*, Berlin 1967 (Veröffentlichungen des Staatlichen Mathematisch-Physikalischen Salons, Bd. 4), s. 20–21.

połączenia zadania matematycznego – przedstawienie na płaszczyźnie pozycji gwiazd z katalogu Klaudiusza Ptolemeusza (Heinfogel) – z astronomiczno-artystycznym odpowiednie usytuowanie dopracowanych figur konstelacji względem gwiazd (Dürer, Heinfogel). I można w niej widzieć wzór do naśladowania pod względem sposobu budowania wizerunków obu półkul niebieskich przez późniejszych uranografów, niemniej ma ona cechy, które wykluczają bezpośredni jej związek z mapami Januszowskiego. Dość wymienić dwie: po pierwsze, jest to przedstawienie globusowe gwiazdozbiorów, podczas gdy planisfery Januszowskiego to już mapy z nowocześniejszym rozwiązaniem, na konstelacje bowiem patrzymy z punktu widzenia obserwatora ziemskiego; po drugie, punkt zerowy długości ekliptycznych, którego położenie identyfikuje epokę mapy, leży w innym miejscu pośród gwiazdozbiorów zodiaku niż u Januszowskiego.

Tadeusz Przyppowski<sup>9</sup> wskazywał początkowo na inne pochodzenie map Januszowskiego – od planisfer, które towarzyszyły paryskiemu wydaniu *Phenomenon* Aratosa (Guillaume Morel *vel* Morelius, 1559). Tutaj wspomniane dwie cechy odróżniające planisfery Januszowskiego od mapy Dürera są takie same, choć istnieją inne niezgodności, od odmiennej stylistyki ubiorów po takie szczegóły jak bat w rękę Woźnicy (u Morela jest, u Januszowskiego go brakuje). Przyppowski zmienił jednak zdanie co do proveniencji map krakowskich, kiedy odnalazł w katalogu antykwarycznym reprodukcję północnej półkuli niebieskiej niemal identyczną z mapą Januszowskiego (Przyppowski, s. 11–13). Jedyne dostępne wówczas informacje towarzyszące mapie pozwoliły Przyppowskiemu ustalić, że powstała w 1565 roku i była dedykowana Adamowi Gefugiusowi z Wellendorfu. Wydaje się, że w podobny sposób, tylko na podstawie oglądu północnej planisfery, autorstwo tej mapy zaczęło być przypisywane przez wpływowych autorów Gefugiusowi<sup>10</sup>, choć zauważono już, iż mapa była wzorowana na pracy Johanna Hontera (1498–1549) z 1532 roku.

Planisfery Hontera są kluczowe dla ustalenia genezy kilku map z epoki, w tym map Januszowskiego. Honter miał za sobą pobyt w Akademii Krakowskiej, w Krakowie też, w 1530 roku, ukazała się jego książka *Rudimentorum cosmographiae libri duo*<sup>11</sup> (Gaab, s. 144–148). Planisfery nieba północnego i po-

<sup>9</sup> T. Przyppowski, *Globus Bylicy i pierwsze nowoczesne mapy nieba. Na marginesie rozprawy Zofii Ameisenowej o Globusie Bylicy i mapach nieba*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 6, 1961, nr 4, s. 553–567.

<sup>10</sup> D.J. Warner, *The Sky Explored: Celestial Cartography 1500–1800*, New York–Amsterdam 1979, s. 92; A.F. Herlihy, *Renaissance Star Charts*, [w:] *The History of Cartography*, vol. 3: *Cartography in the European Renaissance*, part 1, ed. by D. Woodward, Chicago 2007, s. 113; N. Kanas, *Star Maps: History, Artistry, and Cartography*, 2nd ed., New York 2012, s. 481.

<sup>11</sup> G. Engelmann, *Die Kosmographie des Johannes Honter in ihrer Krakauer Erstfassung 1530*, [w:] *Studia z dziejów geografii i kartografii. Etudes d'histoire de la géographie et de la cartographie*, red. J. Babicz, Wrocław 1973 (Monografie z Dziejów Nauki i Techniki, t. 87), s. 319–333.



łudniowego opublikował w 1532 roku w Bazylei, a nieco później zostały one wykorzystane przez Heinricha Petriego w jego wydaniu *Claudii Ptolemaei ... Omnia, quae extant, opera...* (Bazylea 1541) do zilustrowania Ptolemeuszowej uranografii w *Almageście*. Na mapach tych wzorowali się również inni mniej lub bardziej samodzielni twórcy. Jeśli pozostaniemy w kręgu nazwisk przywoływanych w związku z planisferami Januszowskiego, należy wspomnieć:

– Guillaume’a Postela, który wykorzystał mapy Hontera w swojej książce *Signorum coelestium* (Paryż 1553); to mapy Postela posłużyły sześć lat później Morelowi do zilustrowania jego wydania *Fenomenów*;

– Johanna Garcaeusa (1530–1574), wittenberskiego studenta Melanchtona i Kaspara Peucera, i jego mapy nieba północnego oraz południowego z 1565 roku, dedykowane Adamowi Gefugiusowi – tak bowiem wygląda właściwa atrybucja, i to nie tylko północnej planisfery, lecz map obu półkul niebieskich, zachowanych w niewielkiej liczbie (Gaab, s. 150–151).

I paryscy naśladowcy Hontera, i Garcaeus zachowali siatkę kartograficzną Hontera. Jest to rzut stereograficzny z bieguna ekliptyki, co pozwala uczynić z koła zodiaku zewnętrzną obwiednię obu map. Punkt zerowy długości ekliptycznych znajduje się w gwiazdozbiórze Barana – pomiary pozwalają stwierdzić, że odpowiada to epoce ok. 960 roku p.n.e. (jeśli uwzględnić błędną precesję według Ptolemeusza) lub ok. 650 roku p.n.e. (według tempa precesji zbliżonego do prawdziwej, współcześnie znanej wartości). Poza tym siatka zawiera koła istotne w układzie współrzędnych równikowych: równik niebieski, zwrotniki i koła podbiegunowe. Mapy Postela i Morela zachowały też wiernie sposób przedstawienia figur konstelacji, łącznie z ubiorami etc. W tej kwestii Garcaeus wykazał się większą oryginalnością: uprościł bogate, renesansowe ubiory Hontera, zmienił niektóre drobne atrybuty figur konstelacji, wreszcie, dodał gwiazdozbiór nieobecny u Hontera – Coma Berenices.

To właśnie cechy odróżniające planisfery Garcaeusa od map Hontera, Postela i Morela pozwalają na jednoznaczne wskazanie tych pierwszych jako materiału uranograficznego, na którego podstawie wykonano mapy Januszowskiego. Przy tym planisfery krakowskie zostały wytłoczone z pewnością z klocków rytowanych na nowo, na podstawie mapy Garcaeusa. Świadczy o tym kilka szczegółów. Już Przypkowski zauważył drobne różnice w przebiegu kresek drzeworytniczych, widoczne zwłaszcza przy detalach twarzy i w kursywie napisów, jak również obecność na północnej mapie nieba Januszowskiego oznaczenia *Polus arcticus*, którego nie ma mapa Garcaeusa (Przypkowski, s. 12). Listę drobnych rozbieżności można wydłużyć:

– przy Woźnicy rytownik mapy Januszowskiego umieścił napis *Eridanus* zamiast właściwego: *Erichthonius*. Co ciekawe, na planisferze południowej Ja-

nuszowskiego gwiazdozbiór Erydana został, już zgodnie z prawdą, opisany mianem *Eridanus*;

– istnieją drobne różnice w położeniach gwiazd względem siatki współrzędnych, co najłatwiej jest stwierdzić, śledząc przebieg radialnie przedstawionych południków ekliptycznych;

– obie mapy Januszowskiego, nieba północnego i południowego, zostały wydrukowane po obróceniu ich w stosunku do map Garcaeusa o  $90^\circ$  w kierunku zgodnym z ruchem wskazówek zegara. Ale taki obrót w odniesieniu do nieba północnego odbył się w kierunku rosnących długości ekliptycznych, podczas gdy w przypadku nieba południowego – w kierunku malejących długości ekliptycznych. Sprawilo to, że położone obok siebie mapy Januszowskiego nie stykają się w tych samych gwiazdozbiorach zodiaku: na prawej krawędzi nieba północnego mamy Barana i Byka, na lewej zaś krawędzi nieba południowego – Wagę i Skorpiona, tymczasem u Garcaeusa obie planisfery łączą się w konstelacjach Raka i Lwa.

Nie wiemy, jak to się stało, że za podstawę do wykonania map Januszowskiego posłużyły planisfery Garcaeusa. Inaczej niż w wypadku map Hontera i wzorowanych na nich map paryskich prace Garcaeusa nie rozprzestrzeniały się z książkami; obecnie są to niezwykle rzadkie druki. Mapy Garcaeusa ukazały się w 1565 roku, a zatem 20 lat przed drukiem przekładu Kochanowskiego, ale już w czasie, kiedy Kochanowski pracował nad *Fenomenami*<sup>12</sup>.

J. W.

---

<sup>12</sup> J. Pelc, *Kochanowski. Szczyt renesansu w literaturze polskiej*, wyd. 3 uzupeł. i popr., Warszawa 2001, s. 93.



## Spis treści

Wstęp wydawców .....	5
Wybór przekazów i charakterystyka wydania .....	7
Wykaz skrótów źródeł i literatury .....	11
<i>Marci Tullii Ciceronis Aratus</i> .....	15
Zasady transkrypcji (Robert A. Sucharski) .....	17
Zmiany tekstowe w poszczególnych wydaniach (Robert A. Sucharski) .....	19
Wykaz błędów druku (Robert A. Sucharski) .....	23
Tekst. Reprodukacja fototypiczna. Transkrypcja .....	25
Tłumaczenie (Robert A. Sucharski) .....	118
Objaśnienia .....	149
Komentarz językowo-metryczny (Robert A. Sucharski) .....	151
Komentarz filologiczno-literacki (Jerzy Axer, Janusz S. Gruchała) .....	156
Indeks wyrazów i form łacińskich (Jerzy Axer, Janusz S. Gruchała) .....	229
<i>Fenomena</i> .....	393
Ważniejsze cechy graficzne i językowe utworu (Marek Osiewicz) .....	395
Zmiany tekstowe w staropolskich wydaniach <i>Fenomenów</i> (Marek Osiewicz) .....	412
Wykaz błędów w druku (Marek Osiewicz) .....	418
Tekst. Reprodukacja fototypiczna. Transkrypcja .....	421
Objaśnienia .....	471
Komentarz językowy (Marian Borecki, Marek Osiewicz) .....	473
Komentarz filologiczno-literacki (Jerzy Axer, Janusz S. Gruchała) .....	554
Indeks wyrazów i form polskich (Marian Borecki i Marek Osiewicz) .....	585
Indeks wyrazów i form tytułów, żywej paginy i oprawy edytorskiej <i>Fenomenów</i> (Marek Osiewicz) .....	635
Indeks frekwencyjny wyrazów polskich (Marek Osiewicz) .....	636
Synopsa tekstów .....	643
Mapy nieba towarzyszące pierwodrukowi <i>Fenomenów</i> .....	689
Transkrypcja objaśnień Jana Januszowskiego .....	690
Komentarz astronomiczny (Jarosław Włodarczyk) .....	695



## NARODOWY PROGRAM ROZWOJU HUMANISTYKI

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra  
Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy  
Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2019–2023  
nr projektu 11H18 0246 86, kwota dofinansowania  
1 790 520,00 zł.

Recenzent naukowy  
*prof. dr hab. Andrzej Borowski*

Redaktor naukowy  
*prof. dr hab. Teresa Szostek*

Opracowanie graficzne okładki i wyklejki  
na podstawie projektu Jacka Sikorskiego

Redakcja techniczna i komputerowe  
przygotowanie do druku  
*Bogdan Hojdis*

Korekta i adiustacja  
*Bożena Kapusta, Agnieszka Lipińska, Anna Marko*

W publikacji wykorzystano skany pierwodruku *Aratusa* Jana Kochanowskiego (Kraków, Drukarnia Andrzeja Piotrkowczyka 1579) przechowywanego w Bibliotece Jagiellońskiej (sygn. Cim. 5130) oraz pierwodruku tomu zbiorowego Jan Kochanowski (Kraków, Drukarnia Łazarzowa 1585/1586) przechowywanego w Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (sygn. Lit.Slav.25, misc.1).

© Copyright by Instytut Badań Literackich  
Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2024

ISSN 0519-864X  
ISBN 978-83-66448-91-9

Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich  
Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2024

Druk i oprawa:  
TOTEM. Drukarnia Cyfrowa,  
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław